

Μην αφήνετε κανέναν να μας πει ότι εμείς – μόλις μια χούφτα άνθρωποι – είμαστε πολύ αδύναμοι για να πετύχουμε τον υπέροχο σκοπό που επιδιώκουμε. Υπολογίστε και θα δείτε πόσοι άνθρωποι υποφέρουν από αυτήν την αδικία. Εμείς, οι χωριάτες, που δουλεύουμε για άλλους και τρώμε τα σκύβαλα για ν' αφήσουμε στ' αφεντικό το στάρι, εμείς μονάχα, είμαστε εκατομμύρια ψυχές.

Εμείς, οι εργάτες, που υφαίνουμε τα μετάξια και τα βελούδα για να ντυνόμαστε με κουρέλια, είμαστε κι εμείς ένα τεράστιο πλήθος· κι όταν οι σφυρίχτρες των εργοστασίων μας αφήνουν μιας στιγμής ξεκούραση, πλημμυρίζουμε τους δρόμους και τις πλατείες σαν αγριεμένη θάλασσα.

Εμείς, οι στρατιώτες, που σερνόμαστε σαν πρόβατα με διαταγές ή με τη βία, που δεχόμαστε τις σφαίρες για να κρεμούν οι αξιωματικοί μας τα παράσημα και τα λοφία, εμείς, οι δύστυχοι κουτοί, που δεν μάθαμε μέχρι τώρα παρά να τουφεκίζουμε τους αδερφούς μας, αρκεί μόνο μια μεταβολή να κάνουμε για να ασπρίσουν σαν πανί εκείνα τα ζαρωμένα και παρασημοφορημένα ανθρωπάκια που μας προστάζουν.

Ναι, όλοι μαζί εμείς που υποφέρουμε και δεχόμαστε καθημερινά προσβολές, αποτελούμε ένα τεράστιο πλήθος που κανείς δεν μπορεί να υπολογίσει. Είμαστε ένας ωκεανός που μπορεί να σκεπάσει και να καταπιεί τα πάντα. Όταν θα αποκτήσουμε τη βούληση για να το κάνουμε, εκείνη ακριβώς τη στιγμή θα έχει αποδοθεί δικαιοσύνη, εκείνη ακριβώς την στιγμή οι τύραννοι όλου του κόσμου θα έχουν ηττηθεί!

Πιότρ Κροπότκιν, «Προς τους νέους», 1880

Περιεχόμενα

Προλογικό Σημείωμα της Έκδοσης	5
Πρόλογος του Στιούαρτ Κρίστι	10
Ευχαριστίες	12
 Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή	14
Το Σχέδιό μας.....	17
Πέρα από τον Καπιταλισμό: Ιστορία, Νεοφιλελευθερισμός και Παγκοσμιοποίηση.....	18
Επανεξετάζοντας την Ευρύτερη Αναρχική Παράδοση.....	23
Κοινωνική Βάση και Παγκόσμια Εμβέλεια.....	24
Τι είναι η Ευρύτερη Αναρχική Παράδοση;.....	28
Εξεγερσιακός Αναρχισμός, Αναρχισμός των Μαζών και Συνδικαλισμός.....	28
Οργανωτικός Δυισμός.....	31
Πόλεμος, Έμφυλα Ζητήματα και Αντιιμπεριαλισμός.....	32
Αναρχισμός και Μαρξισμός.....	33
Πριν Ξεκινήσουμε.....	35
 Μέρος 1: Θεωρία και Ανάλυση	41
 Κεφάλαιο 2: Σοσιαλισμός από τα Κάτω: Ορίζοντας τον Αναρχισμό	43
Το Νόημα του Αναρχισμού: Συζητώντας τη Βιβλιογραφία.....	44
Η Ανάγκη για μια Νέα Προσέγγιση.....	50
Πιάνοντας το Νήμα από την Αρχή: Σοσιαλισμός, Μπακούνιν και Πρώτη Διεθνής.....	53
Ενάντια στην Ιεραρχία.....	56
Ενάντια στον Καπιταλισμό και τη Γαιοκτησία.....	58
Ενάντια στο Κράτος.....	62
Η Απόρριψη του Κρατικού Σοσιαλισμού.....	64
Τα Στοιχεία της Κοινωνικής Επανάστασης.....	66
Οι Λαϊκές Τάξεις.....	66
Διεθνισμός, Κοινωνική Ισότητα και Αντιιμπεριαλισμός.....	70
Αντιεξουσία και Αντικουλτούρα.....	74
Για έναν Καινούριο Κόσμο.....	77
Έγκλημα και Κοινωνική Τάξη.....	79
Επανορίζοντας τον Αναρχισμό: Σοσιαλισμός, Ταξικότητα και Δημοκρατία.....	80
Συμπεράσματα: Η Νεωτερικότητα του Αναρχισμού.....	81
 Κεφάλαιο 3: Προυντόν, Μαρξ και Αναρχική Κοινωνική Ανάλυση	93
Κοοπερατίβες, Προυντόν και Ειρηνική Αλλαγή.....	93
Η Κριτική Οικειοποίηση της Μαρξιστικής Οικονομικής Θεωρίας.....	95
Μαρξιστική Οικονομική Θεωρία και Αναρχικός Κομμουνισμός.....	97
Ιστορία, Πρόοδος και Κράτος.....	102
Η Πρωτοπορία και το Κράτος.....	107

Κρατικός Καπιταλισμός και Ελευθεριακός Σοσιαλισμός.....	110
Οικονομικός Ντετερμινισμός και Ευρύτερη Αναρχική Παράδοση.....	115
Η Αναρχική Αντίληψη για την Ταξικότητα.....	118
Συμπεράσματα: Προς μια Αναρχική Κοινωνική Ανάλυση.....	122
 Μέρος 2: Στρατηγική και Τακτικές.....	131
 Κεφάλαιο 4: Δρόμοι προς την Επανάσταση: Αναρχισμός των Μαζών Εναντίον Εξεγερσιακού Αναρχισμού.....	133
Αναρχικός Κομμουνισμός Εναντίον Αναρχοσυνδικαλισμού;.....	134
Η Εξεγερσιακή Παράδοση.....	137
Αναρχισμός των Μαζών, Ποσιμπιλισμός και Συνδικαλισμός.....	142
Συνδικαλισμός: Προβάλλοντας το Μέλλον στο Παρόν.....	143
Ενάντια στον Οικονομισμό: Άμεση Δράση Εναντίον «Πολιτικής Δράσης».....	147
Αναρχοσυνδικαλισμός, Επαναστατικός Συνδικαλισμός και Ντελεονισμός.....	152
Συμπεράσματα: Χτίζοντας το Αύριο στο Σήμερα.....	153
 Κεφάλαιο 5: Αναρχισμός, Συνδικαλισμός, I.W.W. και Εργάτες	159
Σορέλ, Μπόργκι και Καταβολές του Συνδικαλισμού.....	159
Η Πρώτη Διεθνής και οι Πρώτοι Συνδικαλιστές.....	162
Το Πρώτο Κύμα: ο Συνδικαλισμός πριν από τη Γαλλική CGT.....	164
IWW και Συνδικαλισμός.....	168
Ντε Λεόν και Κόνολι.....	170
Η «Ενδοξη Περίοδος» από τα μέσα της Δεκαετίας του 1890 μέχρι τα μέσα της Δεκαετίας του 1920.....	174
Συμπεράσματα: Συνδικαλισμός και Ευρύτερη Αναρχική Παράδοση.....	179
 Κεφάλαιο 6: Ιδέες, Δομή και Ένοπλη Δράση: Σωματεία, Πολιτική και Επανάσταση.....	191
Δράση των Σωματείων, Αναρχική Ιδεολογία και Συνδικαλιστική Γραφειοκρατία.....	191
Αναρχισμός των Μαζών, Ριζοσπαστική Αντικουλτούρα και Συνδικαλισμός.....	193
Αναρχικά Σχολεία και Συνδικαλιστική Εκπαίδευση.....	195
Δημοκρατία και Άμεση Δράση.....	197
Ο Σιδηρούς Νόμος της Ολιγαρχίας;.....	198
Συμμαχίες και Αγώνας εκτός Χώρων Δουλειάς.....	199
Υπερασπίζοντας την Επανάσταση.....	202
Το Ζήτημα της Εξουσίας και η Ισπανική Επανάσταση.....	208
Συμπεράσματα: Αναρχισμός, Συνδικαλισμός και Αντιεξουσία.....	211
 Κεφάλαιο 7: Δυαδικός Γιουνιονισμός, Μεταρρυθμίσεις και Άλλες Τακτικές Διαμάχες.....	221
Αντιμιλιταριστική Παράδοση και Λαϊκή Εξέγερση.....	221
Μεταρρυθμίσεις, Νόμοι και Συμβιβασμοί.....	228
Διεμβολισμός εκ των Έσω και Δυαδικός Γιουνιονισμός.....	234
Τακτική εντός Πλαισίου και Οργανωτικός Δυισμός.....	238
Συνδικαλισμός και Κινήματα Βάσης.....	240

Συμπεράσματα: Μεταρρύθμιση και Επανάσταση.....	243
Κεφάλαιο 8: Αγωνιστική Μειοψηφία: Το Ζήτημα της Αναρχικής Πολιτικής Οργάνωσης...	249
Οι Εξεγερσιακοί Αναρχικοί, ο Αντιοργανωτισμός και το Φάντασμα του Στίρνερ.....	249
Συνδικαλισμός και Αναρχισμός χωρίς Επίθετα.....	252
Μπακουνινισμός, Οργάνωση των Τάσεων και «Πλατφόρμα».....	257
Από τον Μπακούνιν στην «Πλατφόρμα».....	262
Επανεξετάζοντας τη Διαμάχη περί «Πλατφόρμας».....	265
Άλλες Απαντήσεις προς την «Πλατφόρμα».....	267
Συμπεράσματα: Αγωνιστική Μειοψηφία και Μαζικό Κίνημα.....	271
 Μέρος 3: Κοινωνικά Ζητήματα.....	 278
Κεφάλαιο 9: Ο Ταξικός Χαρακτήρας και η Λαϊκή Επιρροή της Ευρύτερης Αναρχικής Παράδοσης.....	280
Ενάντια στους Ισχυρισμούς περί «Ισπανικής Εξαίρεσης».....	281
Ευρύτερα Πεδία Επιρροής και Διάχυσης.....	283
Ο Ταξικός Χαρακτήρας της Ευρύτερης Αναρχικής Παράδοσης.....	287
Η Ευρύτερη Αναρχική Παράδοση στην Ύπαιθρο.....	290
Πίσω από την Ανάδυση του Αγροτικού Αναρχισμού.....	292
Συμπεράσματα: Εργατικά Κινήματα και Αγροτικές Εξεγέρσεις.....	299
 Κεφάλαιο 10: Αναρχικός Διεθνισμός και Φυλή, Ιμπεριαλισμός και Φύλο.....	307
Αναρχική Ταξική Πολιτική και Φυλή.....	308
Ένα Διεθνές και Διεθνιστικό Κίνημα.....	315
Ιμπεριαλισμός και Εθνική Απελευθέρωση.....	319
Οι Αναρχικοί και οι Συνδικαλιστές στους Αντιιμπεριαλιστικούς Αγώνες.....	324
Αναρχισμός, Συνδικαλισμός και Γυναικεία Χειραφέτηση.....	331
Γυναίκες, Τάξη και Αντικουλτούρα.....	333
Αναρχικός και Συνδικαλιστικός Γυναικείος Ακτιβισμός.....	338
Συμπεράσματα: Ταξική Πολιτική και Ανθρώπινη Χειραφέτηση.....	344
 Κεφάλαιο 11: Επίλογος του Πρώτου Τόμου και Πρόλογος του Δεύτερου Τόμου.....	357
 Βιβλιογραφία.....	 360
Ελληνικό Ευρετήριο.....	383
Αγγλικό Ευρετήριο.....	384

Προλογικό Σημείωμα της Έκδοσης

Ένα κίνημα που αγνοεί ή αποστρέφεται την κοινωνική ιστορία, αλλά και την ιστορικότητά του, δεν κάνει τίποτα άλλο από το να βρίσκεται διαρκώς στο νησί των λωτοφάγων.

Γ. Μ.

Η βιβλιογραφία που αφορά το εύρος της αναρχικής σκέψης είναι πολύ φτωχή στην Ελλάδα – παρότι έχουν γίνει και γίνονται αρκετές αξιοσημείωτες εκδοτικές προσπάθειες. Ακόμη φτωχότερη είναι η παγκόσμια ιστοριογραφία του αναρχικού κινήματος, πράγμα που έχει συμβάλει στην καλλιέργεια της εσφαλμένης αντίληψης ότι το κίνημα αυτό αναπτύχθηκε μονάχα στον δυτικό κόσμο.

Το παρόν έργο απαντά με απολύτως τεκμηριωμένο τρόπο στο ευφυολόγημα αυτό, όπως και σε ένα ιδεολόγημα που έχει υποστηριχθεί ακόμη και από κάποιους «αναρχίζοντες»: δηλαδή ότι η αναρχική σχολή σκέψης και αγώνα δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες των ασιατικών και αφρικανικών καταπιεσμένων τάξεων, καθώς οι ρίζες της αναρχικής σκέψης εμπεριέχουν στην βάση τους αυτό που ονομάζεται νεωτερικότητα και συνεπώς εκφράζουν κατ' αποκλειστικά τον δυτικό άνθρωπο.

Ίσως να κουράσουμε, αλλά θεωρούμε σημαντικό να σταθούμε για λίγο σε αυτό που ονομάζεται νεωτερικότητα. Η κάθετη κρατική δομή της κυριαρχίας, το κάθετο πυραμοειδές σύστημα, βρίσκεται παντού. Η κατακόρυφη οργάνωση των λειτουργιών της ζωής που έγινε ιερή, η ιεραρχία, είναι η βάση του συστήματος που διατρέχει κάθε πτυχή της καθημερινής μας ζωής. Βρίσκεται στην καρδιά της «Ιδανικής Πολιτείας» του Πλάτωνα και όλων των φιλοσόφων απολογητών της κυριαρχίας. Βρίσκεται στην καρδιά του «Κόμματος Νέου Τύπου» του Λένιν, του μοντέλου του μπολσεβίκικου κόμματος και όλων των κομμάτων. Βρίσκεται στην καρδιά του κρατικού (Σοβιετική Ένωση, Κίνα κ.λπ.) και του ιδιωτικού αστικού καπιταλισμού που στρατιωτικοποίησε ακόμη περισσότερο την καθημερινή κοινωνική ζωή. Αυτό το θεμελιώδες συστατικό στοιχείο κάθε εξουσιαστικού συστήματος δεν αμφισβητήθηκε από τη νεωτερικότητα, τουλάχιστον όπως την περιγράφουν οι τσανακογλείφτες, κρατικοδίαιτοι διανοούμενοι. Πόσο νεωτερική είναι η εποχή αυτή σε επίπεδο θεσμών;

Η «πρωτόγονη» κοινωνία αγνοεί το κράτος, με τον ίδιο τρόπο που αγνοεί την πατριαρχική οικογένεια, την ατομική ιδιοκτησία και τις κοινωνικές τάξεις. Ωστόσο, φαίνεται πως, από τους παραπάνω θεσμούς, ο πρώτος που εμφανίστηκε ήταν το κράτος. Φαίνεται επίσης πως η δουλεία έκανε την εμφάνιση της μετά από το κράτος, όταν η, από τη φύση της αταξική, «άγρια» κοινωνία είχε φτάσει στο τέλος της. Όπως σημειώνει ο Πιέρ Κλαστρ, «όταν η παραγωγική δραστηριότητα εκτρέπεται από τον αρχικό σκοπό της, όταν ο πρωτόγονος άνθρωπος παύει να παράγει μόνο για τον εαυτό του και αρχίζει να παράγει και για τους άλλους, χωρίς ανταμοιβή και χωρίς αμοιβαιότητα, τότε όλη η προηγούμενη τάξη πραγμάτων ανατρέπεται». Τότε μόνο μπορούμε να μιλήσουμε πραγματικά για την ύπαρξη «εργασίας». Και προσθέτει: «είναι τότε που η κοινωνία παύει να εξορκίζει αυτό που προορίζεται να τη σκοτώσει: την εξουσία και τον σεβασμό της εξουσίας. Η πολιτική σχέση της εξουσίας προηγείται και είναι αυτή που στηρίζει την οικονομική σχέση εκμετάλλευσης».

Πριν να είναι οικονομική, η αλλοτρίωση είναι πολιτική. Η εξουσία προηγείται της εργασίας, η οικονομία είναι παράγωγο της πολιτικής. Η ανάδειξη του κράτους καθορίζει και την εμφάνιση των τάξεων. Στη Χαλδαία και την Αίγυπτο, πριν από πέντε χιλιάδες χρόνια, μαζί με το Κράτος έκανε την εμφάνιση του *το καθετί* που γνωρίζουμε και σήμερα: η σύγχρονη πόλη με τους έμπορους της, τους υπαλλήλους της, τους σκλάβους της, τις πόρνες της, τους ιερείς της, τους αστυνομικούς της, τους στρατιωτικούς της και, πάνω απ' όλους, τον ηγεμόνα, τον βασιλιά ή πρίγκιπα ή πρωθυπουργό της, ο οποίος κυβερνά το κράτος. Αυτό το πεπαλαιωμένο σύστημα μάς καθορίζει μέχρι σήμερα και η ουσία του δεν ανατράπηκε από τη νεωτερικότητα. Όπως η κατασκευή των πυραμίδων στην αρχαία Αίγυπτο ήταν η σπατάλη της παραγωγικότητας και του πλεονάσματος για να εξισορροπούνται οι φυγόκεντρες εξισωτικές τάσεις της κοινωνίας, έτσι και στον καπιταλισμό, πολλές από τις κρίσεις

του επιζητούν σε γενικές γραμμές το ίδιο αποτέλεσμα.

Ένα παράλληλο και συμπληρωματικό παράγωγο της κοινωνικοπολιτικής πυραμίδας είναι η σύμπλεξη και η διαπλοκή των διαφόρων επιμέρους κυριαρχιών του συστήματος (πολιτικές κυβερνητικές και τοπικές ελίτ, θρησκευτικά ιερατεία, εταιρικά μονοπωλιακά σχήματα αλλά και μεμονωμένοι ισχυροί ιδιώτες), οι οποίες όμως χρειάζονται μια επιδιαιτησία: τη μεσολάβηση της Μεγάλης Πυραμίδας, του Κράτους, προκειμένου να μην αλληλοεξοντώνονται και να ισορροπούν μεταξύ τους. Αυτό είναι που ονομάζουν υγιή ανταγωνισμό.

Σύμφωνα με τον Καστοριάδη (ο οποίος εδώ επιβεβαιώνει την υπάρχουσα εδώ και πάνω από 150 χρόνια κριτική των αναρχικών και θα συμφωνήσουμε μαζί του), αμφότερα τα συστήματα που έχουν εμφανιστεί κατά τη νεωτερική εποχή, το δυτικό–φιλελεύθερο ολιγαρχικό σύστημα και το ανατολικό–απολυταρχικό ολιγαρχικό σύστημα, είναι μόνο κατ' επίφαση δημοκρατικά. Ο αναρχισμός εντοπίζει τον πυρήνα του κοινωνικού προβλήματος στην ιεραρχία και την κυριαρχία, θέλοντας να τις εξαλείψει σε όλα τα επίπεδα, ατομικό και συλλογικό, και το κοινωνικό του πρόταγμα είναι ο πλήρης κοινωνικός και πολιτικός εξισωτισμός. Στην πραγματικότητα, η αναρχική σκέψη και ο αναρχισμός είναι *το νεωτερικότερο κίνημα της νεωτερικότητας*.

Η αντίληψη που θέλει τον άνθρωπο της Ασίας ή της Αφρικής να είναι προσκολλημένος στις παραδόσεις του και προσδεδεμένος στη μοίρα του (κισμέτ), είναι στην καλύτερη περίπτωση λανθασμένη. Η θέση αυτή έχει εκφραστεί εν μέρει και στην επαναστατική σκέψη, τόσο από τον Μαρξ (ο οποίος θεωρούσε την αποικιοκρατία προοδευτικό γεγονός) όσο και από τους μαρξιστές (βλ. ασιατικός καθυστερημένος τρόπος παραγωγής, ασιατικός δεσποτισμός κ.λπ). Αποτελεί την αρνητική μορφή του ισχυρισμού ότι ο καπιταλισμός είναι το αναγκαίο στάδιο για το πέρασμα στον κομμουνισμό και ότι όπου δεν υπήρξε ή δεν υπάρχει καπιταλισμός, δεν μπορούν να αναπτυχθούν εξισωτικά επαναστατικά κινήματα. Ο Μαρξ, εκκινώντας από αυτό ακριβώς το σκεπτικό, χαρακτήριζε τον αναρχισμό «μια μορφή σεκταρισμού που είναι χαρακτηριστική των πρώιμων σταδίων της ανάπτυξης του προλεταριάτου».

Δεν χρειάζεται να σταθούμε περισσότερο στο ζήτημα αυτό. Θα σταματήσουμε εδώ, σημειώνοντας ότι όσο παγκόσμια είναι η κυριαρχία, η ιεραρχία, η πατριαρχία η καταπίεση και η εκμετάλλευση (ανεξάρτητα από τις μορφές που παίρνει – φεουδαλισμό, ημι-καπιταλισμό ή σύγχρονο καπιταλισμό), άλλο τόσο παγκόσμια και οικουμενική είναι η ανάγκη να αναπτύσσονται κινήματα που αμφισβητούν και θέλουν να ανατρέψουν τις παραπάνω συνθήκες. Η ελευθερία, η ισότητα, η αλληλεγγύη και η κοινωνική δικαιοσύνη είτε θα είναι οικουμενικές, πανανθρώπινες και θα εκτείνονται σε κάθε επίπεδο είτε δεν θα υπάρχουν καθόλου.

Για να επανέλθουμε στο ζήτημα της ιστοριογραφίας, ο Νταβίντε Τουρκάτο γράφει*:

Για μεγάλο μέρος της ιστοριογραφίας, οι αναρχικοί ήταν πάντοτε αναγκαστικά αποτυχημένοι. Ο αναρχισμός με τη σειρά του περιγράφεται σαν μια νεκρή, θνήσκουσα ή καταδικασμένη ιδεολογία, ανάλογα με τη χρονολογική σκοπιά του καθενός. ...

Ο αναρχισμός εντοπίζεται πάντοτε στην πλευρά των χαμένων της ιστορικής πορείας. Έτσι, η κύρια αφήγηση της μαρξιστικής ιστοριογραφίας για τον αναρχισμό περιστρέφεται γύρω από το «τέλος», τον «θάνατο» ή τη «διάλυσή» του. Για παράδειγμα, ο ιταλικός αναρχισμός υποτίθεται πως πέθανε μεταξύ του 1877 και του 1891, παρότι υπέβασκε μέσα στις χαμηλές τάξεις μέχρι και την επαύριο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Εν περιλήψει, η μαρξιστική γραμμή έχει ως εξής: ασχέτως της υπό εξέταση περιόδου, ο αναρχισμός, μετά από μια εφή-

* Το ακόλουθο απόσπασμα βρίσκεται στο κείμενο “Νοηματοδοτώντας τον αναρχισμό”, όπως δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Ευτοπία* (τ. 19) και είναι διαδικτυακά προσβάσιμο από τον σύνδεσμο <http://journal.eutopia.gr/el/noimatodotontas-ton-anarhismo> (ανακτήθηκε στις 11/1/2014).

μερη ακτιβιστική ώθηση, υπέκυψε κατά το τέλος αυτής της περιόδου, φθίνοντας μετέπειτα επ' αόριστον, και συχνά επιδεικνύοντας εκπληκτική ζωτικότητα στον επιθανάτιο αγώνα του. ...

Η οπισθοδρόμηση και ο παραλογισμός συνδυάζονται στην ανάλυση του μαρξιστή ιστορικού Έρικ Χόμπσμπαουμ ως πεπρωμένο του αναρχισμού. Στο *Primitive Rebels*, το οποίο γράφηκε το 1959, ο Χόμπσμπαουμ ερμηνεύει τον αναρχισμό σαν ένα χιλιαστικό κίνημα. Η αφηρημένη επαναστατικότητα και η αδιαφορία για την πρακτική πολιτική σημαίνουν για τον Χόμπσμπαουμ ότι ο αναρχισμός δεν είναι μόνο παράλογος, αλλά και αμετάβλητος. Όπως σημειώνει ο Ζερόμ Μιντζ, στο βιβλίο του Χόμπσμπαουμ οι αναρχικές «νοοτροπίες και πεποιθήσεις των ετών 1903-5, 1918-20, 1933 και 1936 αναμειγνύονται ή θεωρούνται εναλλάξιμες». Αυτή η σταθερότητα είναι και το έδαφος από το οποίο ο Χόμπσμπαουμ επεκτείνει την ετυμηγορία του από το παρελθόν προς το μέλλον, καταλήγοντας ότι ο αναρχισμός έχει μια ιστορία ανεπίλυτης αποτυχίας και είναι καταδικασμένος να ηττηθεί μαζί με τους προφήτες του, οι οποίοι, «αν και όχι άοπλοι, δεν γνώριζαν τι να κάνουν με τα όπλα τους και ηττήθηκαν για πάντα». ...

Η κριτική της φιλελεύθερης ιστοριογραφίας χαρακτηρίζεται από συγκατάβαση. Μια από τις πρώτες νεκρολογίες εκδόθηκε το 1911 από τον Έρνεστ Άλφρεντ Βιζέτελι, ο οποίος αναγνώρισε ότι ο αναρχισμός χρήζει συμπάθειας, αλλά ισχυρίστηκε ότι οι υπερβολές του τον καταδίκασαν σε αποτυχημένη κατάληξη. Ο Έρβινγκ Λούις Χόρογουιτς επιβεβαιώνει ότι «ο αναρχισμός καταδικάστηκε εκ των προτέρων σε αποτυχία», διότι αποτελεί θολή άποψη. Όμως, «οι ίδιες οι ασάφειες και οι ανεπάρκειές του» εν μέρει εξελίχθηκαν από τη σύγχρονη κοινωνία: «οι αναρχικοί είναι μια ρομαντική, αφηρημένη ράτσα που δεν μπορεί, δόξα τω Θεώ, να συμβιβαστεί με τις καταπιεστικές υπερβολές του πολιτισμού». Για τον Ρέιμοντ Καρ, οι αναρχικοί «ήταν ειλικρινείς» αλλά «απλοϊκοί σε βαθμό αυτοκαταστροφής». Τέλος, για τον Τζέιμς Τζολ, η ιστορία του αναρχισμού απεικονίζει την ανακολουθία του και το αδύνατο της εφαρμογής του. Ο Τζολ παραδέχεται, ακόμη, ότι ο αναρχισμός αποτέλεσε σταθερή απειλή για τη μικροαστική αυταρέσκεια, καταλήγοντας: «Υπήρξαν λίγες στιγμές στην ιστορία που είχαμε περισσότερη ανάγκη κάτι τέτοιο απ' ό,τι σήμερα». Συνοψίζοντας, και σε αντιδιαστολή με τη μαρξιστική ιστοριογραφία, η οποία σπεύδει να σημάνει πένθιμα για τον αναρχισμό, η φιλελεύθερη ιστοριογραφία εύχεται μακροζωία στον αναρχισμό ως μονίμως αποτυχημένο κίνημα.

Εδώ και 150 χρόνια, οι αναρχικοί επαναφέρουν με αξιοσημείωτα σταθερό τρόπο αυτό που ο Μάρεϊ Μπούκτσιν συνόψισε στη φράση «να διεκδικήσουμε το αδύνατο για να μην βρεθούμε μπροστά στο αδιανόητο». Παραφράζοντάς το λίγο, μπορούμε να πούμε ότι διεκδικούμε το αδύνατο γιατί βρισκόμαστε ήδη μπροστά στο αδιανόητο. Ο αναρχισμός δεν ηττάται ούτε αποτυγχάνει λόγω της θεμελιώδους του διαφοράς από τα άλλα πολιτικά ρεύματα. Δεν θέλει ούτε να κυβερνήσει ούτε να κυριαρχήσει σαν μια πολιτικοκοινωνική γραφειοκρατία που βρίσκεται πάνω από τις εκμεταλλευόμενες και καταπιεζόμενες τάξεις. Η αξιακή θέση του αναρχικού αγώνα παραμένει σταθερή και διαρκής όσο παραμένει σταθερό και διαρκές το σύστημα της εκμετάλλευσης και της κυριαρχίας από άνθρωπο σε άνθρωπο και είναι ανεξάρτητη από τις μοντέρνες εκφάνσεις του καπιταλισμού.

Οι αναρχικοί στήριξαν με συνέπεια την αρχή που εξέφρασε το προλεταριάτο στην Πρώτη Διεθνή ότι «η απελευθέρωση της εργατικής τάξης είναι έργο της ίδιας», αντιπάλεψαν οποιαδήποτε αντίληψη περί «απελευθερωτή της τάξης» και κατέδειξαν μέσα από τις θέσεις τους ότι όποιοι επιδιώκουν να ανυψωθούν πάνω απ' την τάξη και να παραστήσουν τους απελευθερωτές δεν θα κάνουν τίποτα περισσότερο από το να δημιουργήσουν νέα, πιο δυσβάστακτα δεσμά και θα είναι αυτοί που θα καθορίζουν τι είναι και τι δεν είναι η ελευθερία.

Υπάρχει όμως και ένας άλλος λόγος, εξίσου σημαντικός, για τον οποίο οι αναρχικοί υποστηρίζουν ότι ο μόνος δρόμος για την κοινωνική απελευθέρωση είναι η αυτοχειραφέτηση των καταπιεσμένων και των εκμεταλλευόμενων. Ότι η ελευθερία δεν χαρίζεται, αλλά κατακτάται με αγώνες, και ότι η ελευθερία που χαρίζεται είναι μισή ελευθερία. Η τροπή που πήρε ο σοσιαλισμός σε διεθνές επίπεδο επιβεβαιώνει ιστορικά, με τραγικό τρόπο, τους αναρχικούς και τους εργάτες της Πρώτης Διεθνούς.

Ο ρόλος των αναρχικών δεν είναι να δημιουργήσουν μια κοινωνία και ένα σύστημα που θα γίνει δόγμα και καθεστώς. Αγωνίζονται να απελευθερώσουν και να αναδείξουν τους διάχυτους αντιεξουσιαστικούς-εξισωτικούς πόθους των εκμεταλλευόμενων και καταπιεσμένων κοινωνικών τάξεων της σημερινής εποχής, οι οποίοι βρίσκονται σε ύπνωση ή λανθάνουσα μορφή. Να τους ενώσουν, να τους συνθέσουν, να δημιουργήσουν συνοχή μέσα από διαδικασίες ριζοσπαστικοποίησης των κοινωνικών και ταξικών αγώνων, λειτουργώντας καθημερινά σαν ωθητήρες αντίστασης και ανατροπής, εκεί που αναπαράγεται το ιεραρχικό-εκμεταλλευτικό σύστημα, δηλαδή στην καθημερινότητα και τη βάση της κοινωνικής ζωής. Οι αναρχικοί δεν αποτελούν πρωτοπορία. Δε διαμεσολαβούν για κανέναν.

Όπως έλεγε ο σύντροφος Λαντάουερ: «Ο σοσιαλισμός κάθε εποχή είναι και εφικτός και ανέφικτος. Είναι εφικτός όταν υπάρχουν οι κατάλληλοι άνθρωποι που να τον θέλουν και να τον πραγματοποιήσουν, και ανέφικτος όταν οι άνθρωποι είτε δεν τον θέλουν είτε απλώς φαντάζονται ότι τον θέλουν, δεν είναι όμως ικανοί να τον πραγματοποιήσουν». Κάθε ανθρώπινη ιδέα που αναφέρεται στη βελτίωση των κοινωνικών συνθηκών είναι πρωτίστως μία επιθυμία που στηρίζεται μόνο στη δυνατότητα. Δεν είναι ιστορικά επιβεβαιωμένο ότι οι καταπιεζόμενοι και εκμεταλλευόμενοι της σημερινής εποχής θα ακολουθήσουν τον έναν ή τον άλλον δρόμο στον αγώνα για την απελευθέρωσή τους. Εκείνο όμως που μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα είναι ότι χωρίς πλατιές μαζικές ελευθεριακές, αντιιεραρχικές, αντισυνγκεντρωτικές οργανώσεις, χωρίς λαϊκά αντιθεσμικά όργανα, χωρίς συνοχή θεωρίας και πράξης, ο αγώνας αυτός δεν μπορεί να επιτευχθεί. Ο Τουρκάτο σημειώνει: «Σε αντίθεση με το στερεότυπο του αναρχισμού ως δόγματος του “όλα ή τίποτα”, ο Μαλατέστα διατύπωνε ήδη από το 1899: “το ζήτημα δεν είναι να πετύχουμε την αναρχία σήμερα, αύριο ή στους επόμενους δέκα αιώνες· το ζήτημα είναι ότι βαδίζουμε προς την αναρχία σήμερα, αύριο και για πάντα”».

Τα κεφάλαια που ακολουθούν δείχνουν το πώς προχώρησαν οι αναρχικοί πάνω σ' αυτό το μονοπάτι κατά τη διάρκεια της 150ετούς παρουσίας τους στους κοινωνικούς και ταξικούς αγώνες. Αν ο αγώνας για ελευθερία είναι και αγώνας ενάντια στην λήθη, τότε η οικειοποίηση της ταξικής και επαναστατικής μνήμης – σε πείσμα της κυριαρχίας που προσπαθεί να την εξαλείψει – είναι για τους επαναστάτες μια ανοικτή πύλη για το πέραςμα στη σημερινή πραγματικότητα.

Η πνευματική και αγωνιστική παρακαταθήκη των αναρχικών μας προγόνων έχει αγνοηθεί από πολλούς «νεοαναρχικούς». Επιπλέον, έχει διαστρεβλωθεί και συκοφαντηθεί από τους εξουσιαστές, και ιδιαίτερα τους εξουσιαστές σοσιαλιστές όλων των τάσεων, ξεκινώντας από τους κλασικούς μαρξιστές και φτάνοντας μέχρι τους σημερινούς νεομαρξιστές και μεταμαρξιστές, οι οποίοι επιχειρούν, μέσα από μια ιδεολογική σούπα, να οικειοποιηθούν καθαρά αναρχικές αξιακές αντιλήψεις, χωρίς όμως να αναφέρονται σε αυτές.

Το γεγονός ότι όλοι εκείνοι (νεομαρξιστές, μεταμαρξιστές, νεοφιλελεύθεροι, νεοατομικιστές κ.λπ.), μπορούν να επικαλούνται ένα απώτερο παρελθόν που τους βολεύει, ενώ όταν εμείς αναφερόμαστε στην ιστορικότητα του κινήματός μας κατηγορούμαστε ως «παρελθοντολάγνοι», δεν μας προκαλεί καμία έκπληξη. Το ίδιο ισχύει και για εκείνους ξαναδιαβάζουν διανοητές του δεκάτου

ένατου αιώνα όπως τους Στίρνερ, Νίτσε κ.λπ., ενώ ταυτόχρονα κατηγορούν εμάς που μελετάμε τη διανοητική κληρονομιά του αναρχισμού ως παλαιολιθικούς. Η ίδια υποκρισία διαπνέει και τις κατηγορίες περί ψευδούς συνείδησης, οι οποίες εξαπολύονται από εκείνους που επικαλούνται «το τέλος των ιδεολογιών» επιστρατεύοντας *ιδεολογικά εργαλεία* για να το κάνουν.

Σε πείσμα της προωθούμενης πολιτικής θολούρας και του κατ' επίφαση καινοτόμου χαρακτήρα διαφόρων ρευμάτων που θεωρούν ότι για να αυτοπροσδιοριστούν αρκεί να προσθέσουν τις συλλαβές «νεο-» ή «μετα-» μπροστά στο όνομα κάποιας υπαρκτής πολιτικής ή φιλοσοφικής παράδοσης, επιμένουμε ότι η διερεύνηση της κοινωνικής ιστορίας του αναρχισμού και της αγωνιστικής και πνευματικής μας πορείας είναι χρήσιμη στο μέγιστο βαθμό. Σταχυολογούμε, εντελώς ενδεικτικά, ορισμένους από τους λόγους:

α) Για να εμπλουτίσουμε τις θεμελιακές αξιακές μας σταθερές στις σημερινές συνθήκες.

β) Για να γονιμοποιήσουμε την επαναστατική εμπειρία του χθες με την επαναστατική εμπειρία που αποκτάται από τους σημερινούς αγώνες (καθώς οι ανάγκες και οι συνθήκες του αγώνα είναι διαφορετικές).

γ) Για να προσπαθούμε να μη μεταφέρουμε λάθη, παραλείψεις, αδυναμίες και ανεπάρκειες του παρελθόντος στο σήμερα, χωρίς να θυσιάζουμε το παρόν στο παρελθόν.

δ) Για να κατανοήσουμε τα όνειρα, τις επιθυμίες και τις αγωνίες των παλαιότερων αγωνιστών που έδωσαν ακόμη και τη ζωή τους αγωνιζόμενοι για τις ιδέες και τα ιδανικά της αναρχίας.

Ελπίζουμε πως το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας θα συμβάλει στην επίτευξη των παραπάνω στόχων. Κλείνοντας, παραθέτουμε «λίγα λόγια σχετικά με τις καταβολές αυτού του βιβλίου» από τους ίδιους τους συγγραφείς:

«Ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 1990 σαν ένα συνοπτικό και κατά κύριο λόγο διδακτικό εγχειρίδιο και σταδιακά άρχισε να μεγαλώνει διαρκώς. Μείναμε ειλικρινά έκπληκτοι από την πλούσια ιστορία της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης· ενώ αρχικά αναμέναμε να συμπληρώσουμε μερικά κενά, μπροστά στα μάτια μας ανοίχτηκε ένας απροσδόκητος κόσμος, μια παγκόσμια ιστορία άγνωστη ακόμη και σε πολλούς από τους αναρχικούς και τους συνδικαλιστές. Μια ιστορία γεμάτη προκλήσεις και ενδιαφέρον, γεμάτη θυσίες, τραγωδίες, βάσανα, αλλά μερικές φορές ακόμη και χιούμορ και συγκίνηση· μια ιστορία διαποτισμένη από ηρωισμό, δημιουργικότητα, ομορφιά και επιτεύγματα. Επίσης, μας έγινε ξεκάθαρο ότι δεν γράφουμε τη νεκρολογία ενός κινήματος ή μιας πεπαλαιωμένης θεώρησης, αλλά συζητάμε για μια ζωντανή παράδοση η οποία αφορά πολλούς ανθρώπους που θέλουν να αλλάξουν τον κόσμο. Έτσι, αυτό το βιβλίο είναι ταυτόχρονα ένα έργο για το μέλλον. Το αφιερώνουμε σε έναν καλύτερο κόσμο και σε ένα καλύτερο αύριο.»

Σημείωση: Στο μεταφρασμένο κείμενο έχουν ενσωματωθεί ορισμένες αλλαγές, οι οποίες προέκυψαν μετά από παρατηρήσεις και διορθώσεις δικές μας, αλλά κυρίως των μεταφραστών της γερμανικής έκδοσης. Οι αλλαγές αυτές έχουν είτε προταθεί είτε εγκριθεί από τους συγγραφείς, ως εκ τούτου η παρούσα έκδοση είναι μια κατά κάποιον τρόπο «αναθεωρημένη» έκδοση του πρωτότυπου κειμένου.

Πρόλογος του Στιούαρτ Κρίστι

Χρησιμοποιώντας μια μεταφορά από τη ζωή των φυτών, θα έλεγα ότι οι σπόροι του αναρχισμού υπάρχουν από αρχαιότατων χρόνων, αλλά το ίδιο το φυτό – οι ιδέες και το κίνημα όπως το αντιλαμβανόμαστε σήμερα – βλάστησε για πρώτη φορά τον Σεπτέμβριο του 1869, κατά τη διάρκεια του τετάρτου συνεδρίου της Πρώτης Διεθνούς στη Βασιλεία της Ελβετίας. Γρήγορα άρχισε να απλώνεται, να ριζώνει και να ανθίζει σε πόλεις και χωριά σε όλη την Ευρώπη, την Αμερική και αργότερα στην Ασία και την Αφρική. Οι πιο άμεσες εκδηλώσεις του ήταν η εξέγερση της Λυών τον Σεπτέμβριο του 1870 και η Παρισινή Κομμούνα τον Μάρτιο του 1871.

Τα επόμενα 138 χρόνια της ιστορίας του κινήματος χαρακτηρίζονται από τα όνειρα για εξισωτισμό, την επιδίωξη της δικαιοσύνης, καθώς και από μια ακατάπαυστη προπαγανδιστική και επιμορφωτική δραστηριότητα, η οποία χαρακτηρίζεται από, βίαιες ή μη, άμεσες δράσεις, απεργίες, εξεγέρσεις και αποτυχημένες επαναστάσεις.

Η παρουσία του αναρχισμού δεν έχει περάσει απαρατήρητη από την πολιτική και κοινωνική ζωή. Από τον καιρό της πρώτης συνάντησης στη Βασιλεία, οι αναρχικοί έχουν αποκτήσει φήμη για την ειλικρίνεια, την ακεραιότητα, την ανιδιοτέλεια, την αυτοθυσία και την αγωνιστικότητά τους. Παρ' όλα αυτά, οι εχθροί του αναρχισμού, είτε προέρχονται από τη δεξιά είτε από την αριστερά, δίνουν έμφαση στην αποκαλούμενη «ευκολία» προσφυγής του σε εκτελέσεις και άλλες δραματικές άμεσες δράσεις που προβάλλονται από τις εφημερίδες, καλλιεργώντας μια επίπλαστη, μανιχαϊστική εικόνα, η οποία έχει επηρεάσει ιστορικούς, δημοσιογράφους και πολιτικούς.

Από τις πρώτες της ημέρες, η μαυροκόκκινη σημαία του αναρχισμού είχε – και συνεχίζει να έχει – ακολουθηθεί από ευρεία και ποικίλα τμήματα του πληθυσμού. Κάποιοι ιστορικοί, όπως για παράδειγμα ο Μαρξιστής Έρικ Χόμπσμπαουμ, πιστεύουν ότι αυτό είναι αρκετά αφύσικο και παράλογο. «Φυσιολογικό», σύμφωνα με τη δική τους οπτική, είναι μόνο το «επιστημονικό δόγμα» που χρειάζεται το προλεταριάτο, ο Μαρξιστικός «σοσιαλισμός». Αυτό που βρίσκουν «αφύσικο» είναι η έκταση στην οποία ο αναρχισμός και το παρακλάδι του, ο συνδικαλισμός, πέτυχαν να ριζώσουν σε κάποιες από τις πλέον βιομηχανοποιημένες και σύγχρονες πόλεις της Ευρώπης, όπως η Βαρκελώνη και άλλες, περιοχές-οχυρά της εργατικής τάξης, στις οποίες ο Μαρξισμός και ο κοινοβουλευτικός σοσιαλισμός δεν κατάφεραν ποτέ να επιτύχουν. Στην πραγματικότητα, από όλες τις περιοχές της Δυτικής Ευρώπης, μόνο στη Γερμανία κατάφερε να καθιερωθεί, με εκλογικούς όρους, ένα μαζικό σοσιαλιστικό κόμμα.

Ο αναρχισμός και ο αναρχοσυνδικαλισμός δεν είναι σε καμία περίπτωση «εξαιρέσεις» ή «ασυνήθιστα φαινόμενα» στην ιστορία των πολιτικοκοινωνικών κινήματων. Η αντιπολιτική, αντικρατική και άμεση δράση που καθιέρωσε ο επαναστατικός συνδικαλισμός άρχισε να αποδυναμώνεται μόλις μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και την εναλλακτική πρόταση ή δέλεαρ των «σοσιαλιστικών» τρέιντ γιούνιον και κομμάτων του κοινοβουλευτικού συστήματος – με τις αξιοσημείωτες εξαιρέσεις της Ισπανίας, της Αργεντινής και της Σουηδίας.

Παρά το γεγονός ότι ο αναρχισμός και ο αναρχοσυνδικαλισμός αποδείχτηκαν λιγότερο σταθεροί και ισχυροί απ' ό,τι θα μπορούσαν να ελπίζουν οι αναρχικοί – καθώς χαρακτηρίζονται από τόσο χρονολογική όσο και γεωγραφική ασυνέχεια –, είναι αδιαμφισβήτητο ότι ανθίζουν ακόμη και μάλιστα στους πλέον απρόβλεπτους τόπους και χρόνους. Αν και συχνά εξαφανίζονται από το προσκήνιο και θεωρούνται ξεγραμμένοι από ιστορικούς σαν τον Τζορτζ Γούντκοκ, επανεμφανίζονται απροσδόκητα, αιφνιδιαστικά και με αγωνιστικές εκρήξεις.

Ωστόσο, το παρόν έργο δεν αποτελεί ούτε επικήδαιο ούτε πανηγυρικό. Είναι το πρώτο τμήμα μιας δίτομης κριτικής ανάλυσης της συνεχιζόμενης εξέλιξης των αναρχικών ιδεών και κινήματων, του κοινωνικού σχεδίου για την ελευθερία, καθώς και του βέλτιστου τρόπου μετασχηματισμού και οργάνωσης μιας μελλοντικής κοινωνίας, απελευθερωμένης από τον καταναγκασμό και βασισμένης στις αρχές της κοινοκτημοσύνης, της άμεσης δημοκρατίας και της συνοχής μέσων και σκοπών.

Επίσης, δεν αποτελεί μια ανθολογία αναρχικών κειμένων ή μια παρουσίαση της ιστορίας των

επαναστατικών κινημάτων. Είναι μια προσπάθεια να οριστεί ο αναρχισμός μέσα στα πλαίσια του κλασικού Μαρξισμού, του οικονομικού φιλελευθερισμού και των ιδεών του Π.Ζ. Πруντόν, καθώς και να αξιολογηθεί η επίδραση – ή μη – των αναρχικών και συνδικαλιστικών ιδεών. Στοχεύει στον αναστοχασμό πάνω στους τρόπους εφαρμογής αυτών των ιδεών και πρακτικών στην παγκόσμια οικονομία του εικοστού πρώτου αιώνα.

Το παρόν έργο δεν είναι απλώς μια ανεκτίμητη πηγή αναφορών· ερεθίζει τη σκέψη, είναι διορατικό και έχει εγκυκλοπαιδικό χαρακτήρα, καθώς συνδέει την παγκόσμια ιστορία του κινήματος με τις ιδέες που το καθοδηγούν, ενώ ταυτόχρονα αντιμετωπίζει εποικοδομητικά πολλές από τις κοινότητες αντιλήψεις και παρανοήσεις που έχουν να κάνουν με τον αναρχισμό και τον επαναστατικό συνδικαλισμό.

Ο Stuart Christie είναι ένας Σκωτσέζος αναρχικός δημοσιογράφος, συγγραφέας και μεταφραστής. Γεννήθηκε το 1946 και είναι δραστήριος στο κίνημα από την ηλικία των δεκαέξι ετών. Το 1964, ενώ είχε περάσει με ωτοστόπ στην Ισπανία με σκοπό την εκτέλεση του δικτάτορα Φρανθίσκο Φράνκο, ο Κρίστι και ο συνεργάτης του, Φερνάντο Καρμπάγιο Μπλάνκο, συνελήφθησαν. Στην κατοχή του Κρίστι βρέθηκαν εκρηκτικά και αντιμετώπισε τον κίνδυνο καταδίκης σε θάνατο με γκαρότα*. Τρία χρόνια αργότερα, μετά από μια διεθνή καμπάνια για την απελευθέρωσή του, η οποία υποστηρίχθηκε από τον Ζαν Πωλ Σαρτρ και άλλους, αφέθηκε ελεύθερος. Μετά την επιστροφή του στη Βρετανία, βοήθησε στην επανασύσταση του Αναρχικού Μαύρου Σταυρού για την υποστήριξη πολιτικών κρατουμένων στην Ισπανία και αλλού, καθώς και στην έκδοση του περιοδικού *Black Flag*. Το 1972 αθώωθηκε από τις κατηγορίες που του είχαν προσαφθεί για συμμετοχή στη σειρά επιθέσεων σαμποτάζ της Οργισμένης Ταξιαρχίας, μετά από μια απ' τις μεγαλύτερες σε διάρκεια δίκες στην ιστορία της Βρετανίας. Συνέχισε τη δραστηριότητά του ιδρύοντας τις εκδόσεις Cienfuegos Press και αργότερα τις Christie Books. Παραμένει ένας δραστήριος αγωνιστής με συνεισφορά στο ευρύτερο αναρχικό κίνημα.

* [Σ.τ.Μ.] Η γκαρότα είναι μια ισπανικής προέλευσης τεχνική εκτελέσεων. Ο κατάδικος κάθεται σε μια καρέκλα και ο λαιμός του πιάνεται με μια μεταλλική λαβίδα την οποία ελέγχει ο δήμιος, με τελικό αποτέλεσμα τον στραγγαλισμό του.

Ευχαριστίες

Σε κάθε τέτοιου είδους εργασία, οι συγγραφείς βασίζονται θεμελιωδώς στη στήριξη, τις συμβουλές, τις ιδέες, τις πληροφορίες και την ενθάρρυνση πολλών ανθρώπων. Θα θέλαμε αναφέρουμε και να ευχαριστήσουμε όλους όσους με διάφορους τρόπους κατέστησαν δυνατή αυτή την προσπάθεια κατά τη διάρκεια των πολλών ετών που εργαστήκαμε γι' αυτή. Ειδικότερα, οι ευχαριστίες μας απευθύνονται στις Shelomi Augustine και Nicole Ulrich. Θέλουμε επίσης να εκφράσουμε την ευγνωμοσύνη μας στους/στις Bert Altena, Ann Beech, Jon Bekken, Harald Beyer-Arnesen, S. B., Phil Bonner, Toby Boraman, Wilstar Choongo, Laura Cibelli, François Coquet, Martin Dalto, José Antonio Gutierrez Dantón, Colin Darch, Acracia Fernandez, Andrew Flood, Allison Drew, Marianne Enckell, Brahim Fillali, Shane Freeman, João Friere, Raúl Gatica, Antony Gorman, Jack Grancharoff, Rochelle Gunter, Joni Gunter, Ken Haley, Nick Heath, Steve Hirsch, Martin Howard, Dongyoun Hwang, Jon Hyslop, Mieke Ijzermans, Kadoya Shiomi, Reza Kalani, Brenda Keen, Ilham Khuri-Makdisi, Sam Mbah, Iain McKay, Nestor McNab, Juan Carlos Mechoso, Nelson Méndez, Marie-Christine Mikhaïlo, Mitch Miller, Frank Mintz, Mandy Moussouris, Chuck Munson, Leny Olivera, Jonathon Payn, Barry Pateman, James Pendlebury, Payman Piedad, Henk Poeze, Joni Purmonen, Peter Rachleff, Antti Rautianen, Hartmut Rubner, Sal Salerno, Ilan Shalif, James Sotros, Wayne Thorpe, Reiner Torsdoff, Matthew Turner, και Marcel van der Linden. Σημαντικό ρόλο έπαιξαν και αρκετές δομές. Απευθύνουμε τις ευχαριστίες μας στο Κέντρο Διεθνών Ερευνών για τον Αναρχισμό (CIRA), το Ινστιτούτο Αναρχικών Σπουδών, το Διεθνές Ινστιτούτο Κοινωνικής Ιστορίας, τη Βιβλιοθήκη Kate Sharpley και το Πανεπιστήμιο του Βιτβάτερσραντ, με ειδικές ευχαριστίες στο προσωπικό της πανεπιστημιακής δανειστικής βιβλιοθήκης. Τέλος, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον Charles Weigl των εκδόσεων AK Press, ο οποίος έκανε πραγματικότητα αυτή την εργασία. Είμαστε, βεβαίως, αποκλειστικά υπεύθυνοι για τυχόν λάθη και δεν υποστηρίζουμε ότι όσοι μας βοήθησαν ή μας ενέπνευσαν ενστερνίζονται απαραίτητα όλες τις θέσεις και τις ερμηνείες μας.

Mikhail Bakunin (1814-1876)

Μετανάστης από τη Ρωσία, διεθνιστής επαναστάτης και άνθρωπος-κλειδί στην εμφάνιση του αναρχισμού και του συνδικαλισμού μέσα στην Πρώτη Διεθνή. Εμβριθής στοχαστής αλλά και ακούραστος και ικανός ακτιβιστής. Αν και φήμη του έχει υπονομευθεί από την αρνητικά διακείμενη ιστοριογραφία, ο Μπακούνιν ήταν αυτός που έθεσε τις βάσεις του ευρύτερου αναρχικού κινήματος, δίνοντας έμφαση στους πειθαρχημένους πυρήνες αγωνιστών που παλεύουν για την ηγεμονία των ιδεών μέσα στα σωματεία και τις υπόλοιπες μαζικές εργατικές οργανώσεις.. *Η εικόνα είναι μια ευγενική προσφορά του Διεθνούς Ινστιτούτου Κοινωνικής Ιστορίας.*

Lucy Parsons (1853-1942)

Αμερικανίδα, αναρχική αγωνίστρια καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής της, ιδρύτρια της Διεθνούς Ένωσης Εργαζομένων (IWPA), δραστήρια στο συνδικαλιστικό κίνημα του Σικάγο της δεκαετίας του 1880 και συνιδρύτρια, το 1905, των Βιομηχανικών Εργατών του Κόσμου. Ο τάφος της βρίσκεται το νεκροταφείο του Waldheim, κοντά στον σύζυγό της, Άλμπερτ Πάρσονς. Ο Άλμπερτ Πάρσονς ήταν ηγετική φιγούρα του πρώτου κύματος συνδικαλισμού των δεκαετιών του 1870 και του 1880 και ένας από τους αναρχικούς που εκτελέστηκαν το 1887 για τα γεγονότα στο Χέιμαρκετ.

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

Ας ξεκινήσουμε το βιβλίο παραθέτοντας μερικές μικρές ιστορίες. Στη Βασιλεία της Ελβετίας, από τις 6 μέχρι τις 12 Σεπτεμβρίου 1869, συναντήθηκαν 75 εκπρόσωποι για να συμμετάσχουν στο τέταρτο συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Εργατών, που είναι γνωστή ως Πρώτη Διεθνής. Εκπροσωπώντας εργατικές οργανώσεις από την Αυστρία, το Βέλγιο, τη Βρετανία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Ιταλία, την Ισπανία, την Ελβετία και τις Η.Π.Α., κατέληξαν να συμφωνήσουν υπέρ της κοινωνικής ιδιοκτησίας. Εξέχουσα μορφή ανάμεσα στους συνέδρους ήταν ο Μιχαήλ Μπακούνιν, ένας Ρώσος μετανάστης και επαναστάτης, το όνομα του οποίου είχε γίνει θρύλος σε όλη την Ευρώπη.

Την 11^η Νοεμβρίου του 1887, τέσσερις άνδρες – συνδικαλιστές και ακτιβιστές – κρεμάστηκαν στο Σικάγο του Ιλινόις. Όντας πάνω στο ικρίωμα, ο Αύγουστος Σπάις δήλωσε: «Θα έρθει η στιγμή που η σιωπή μας θα είναι πιο βροντερή απ' τις φωνές που στραγγαλίζετε σήμερα!». Μισό εκατομμύριο άνθρωποι πλημμύρισαν τους δρόμους ακολουθώντας την πομπή της κηδείας, ένα πλήθος είκοσι χιλιάδων συγκεντρώθηκε γύρω από το νεκροταφείο και η Πρωτομαγιά καθιερώθηκε ως διεθνής ημέρα μνήμης των μαρτύρων του Σικάγο και του αγώνα τους για το οκτάωρο.

Την 19^η Ιουνίου του 1918, ένα πλήθος αρκετών χιλιάδων ανθρώπων, κυρίως Αφρικανών, συγκεντρώθηκε στην πλατεία Market Square, στο Γιοχάνεσμπουργκ της Νοτίου Αφρικής, κάτω απ' τη σκιά των απορριμάτων των μεταλλείων που έζωναν την πόλη. Το πλήθος, το οποίο απαρτιζόταν από Αφρικανούς και λευκούς ριζοσπάστες, στήριζε με τις κραυγές του τις προτάσεις για γενική απεργία, με σκοπό την αύξηση του ημερομισθίου κατά ένα σελίνι. Παρά το γεγονός ότι η απεργία ακυρώθηκε την τελευταία στιγμή, αρκετές χιλιάδες Αφρικανοί εργάτες των ορυχείων βγήκαν στους δρόμους και συγκρούστηκαν με την ένοπλη αστυνομία.

Το 1923, στον απόηχο του χάους που ακολούθησε τον Μεγάλο Σεισμό του Κάντο, η ακτιβίστρια Ίτο Νόε, ο συνδικαλιστής αγωνιστής Οσούγκι Σακάε και ένας εξάχρονος συγγενής του συνελήφθησαν από τη στρατιωτική αστυνομία του Τόκιο. Χτυπήθηκαν μέχρι θανάτου και τα πτώματά τους βρέθηκαν αρκετές μέρες αργότερα σε ένα πηγάδι.

Την 18^η Ιουλίου του 1936, Ισπανοί στρατηγοί ανακοίνωσαν το σχηματισμό στρατιωτικής κυβέρνησης. Όταν τα στρατεύματα παρατάχθηκαν στη Βαρκελώνη, βρέθηκαν αντιμέτωπα με ένοπλες εργατικές πολιτοφυλακές και αμέτρητα πλήθη και συνετρίβησαν. Μέσα σε μερικούς μήνες, οι εργάτες και οι αγρότες έθεσαν υπό τον άμεσο έλεγχό τους εκατομμύρια στρέμματα γης και χιλιάδες βιομηχανικές επιχειρήσεις.

Τον Οκτώβριο του 1968, 250.000 εργάτες και φοιτητές συγκεντρώθηκαν στη μεγάλη πλατεία της Πόλης του Μεξικού για να συμμετάσχουν σε αντικυβερνητικές διαδηλώσεις. Ένας ομιλητής, απευθυνόμενος στο πλήθος, επιτέθηκε στο καθεστώς του Γκουστάβο Ντίας Όρντας και μνημόνευσε τον γνωστό Μεξικανό επαναστάτη Ρικάρντο Φλόρες Μαγόν, που πέθανε το 1922 σε μια φυλακή του Κάνσας: «Ήταν πουλημένος ο Φλόρες Μαγόν;». 250 χιλιάδες φωνές απάντησαν: «Όχι!». Αργότερα, ελικόπτερα και στρατός κινήθηκαν ενάντια στο πλήθος, αφήνοντας στο πέρασμά τους εκατοντάδες νεκρούς.

Την 30^η Νοεμβρίου του 1999, η ηρεμία του ήσυχου Σιάτλ των Η.Π.Α. διαταράχθηκε, όταν εκατοντάδες χιλιάδες ακτιβιστών, οικολόγων, διαδηλωτών και μελών σωματείων κατέφθασαν για να μπλοκάρουν την πρώτη διάσκεψη του Παγκοσμίου Οργανισμού Εμπορίου. Η λαοθάλασσα οδήγησε στην ακύρωση των εναρκτήριων εκδηλώσεων του Π.Ο.Ε. και εκατομμύρια θεατών παγκοσμίως παρακολούθησαν την κλιμάκωση των διαδηλώσεων σε δραματικές συγκρούσεις. Μέχρι το τέλος της ημέρας, η πολιτεία είχε τεθεί σε καθεστώς εκτάκτου ανάγκης· το επόμενο πρωί η πόλη έμοιαζε με στρατόπεδο.

Τι κοινό έχουν όλες αυτές οι ιστορίες; Τι είναι αυτό που συνδέει φυσιογνωμίες όπως οι Μπακούνιν, Σπάις, Οσούγκι και Φλόρες Μαγόν και ενώνει την Πρώτη Διεθνή, τους μάρτυρες του Σικάγο,

τους επαναστάτες γιουνιονιστές του Τόκιο, τους αγωνιστές του Γιοχάνεσμπουργκ και της Πόλης του Μεξικού, τους επαναστάτες της Βαρκελώνης και πολλούς από τους διαδηλωτές του Σιάτλ; Όλοι οι παραπάνω αποτελούν τμήματα της ιστορίας της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης – έχουν επηρεαστεί από την παράδοση που είναι το αντικείμενο των δυο μας τόμων.

Ο «αναρχισμός» συχνά ταυτίζεται λανθασμένα με το χάος, την απουσία οργάνωσης και την καταστροφή. Στην πραγματικότητα, ο αναρχισμός αποτελεί έναν τύπο σοσιαλισμού, που τάσσεται ενάντια στον καπιταλισμό και τη γαιοκτησία, αλλά επιπλέον έναν *ελευθεριακό* τύπο σοσιαλισμού. Η ατομική ελευθερία και η ατομικότητα είναι εξαιρετικά σημαντικές για τον αναρχισμό και μπορούν να αναπτυχθούν με τον καλύτερο τρόπο μέσα σε ένα πλαίσιο δημοκρατίας και ισότητας. Ωστόσο, στα υπάρχοντα συστήματα του καπιταλισμού και της γαιοκτησίας, τα άτομα είναι διατεταγμένα σε τάξεις που βασίζονται στην εκμετάλλευση και την εξουσία. Για να σταματήσουμε αυτή την κατάσταση, πρέπει να εμπλακούμε στην ταξική πάλη και την επανάσταση, για τη δημιουργία μιας ελεύθερης σοσιαλιστικής κοινωνίας βασισμένης στην κοινοτική ιδιοκτησία, την αυτοδιεύθυνση, τον δημοκρατικό σχεδιασμό από τα κάτω και την παραγωγή με βάση τις ανάγκες και όχι το κέρδος. Μόνο μια τέτοια κοινωνική συνθήκη μπορεί να καταστήσει δυνατή την ατομική απελευθέρωση.

Το κράτος, είτε παρουσιάζεται με την αστερόεσσα είτε με το σφυροδρέπανο, αποτελεί μέρος του προβλήματος. Συγκεντρώνει την εξουσία στα χέρια των λίγων που βρίσκονται στην κορυφή της ιεραρχίας του και υπερασπίζεται το σύστημα που ωφελεί την άρχουσα τάξη των καπιταλιστών, των γαιοκτητών και των κρατικών διαχειριστών. Δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί προς όφελος της επανάστασης, καθώς το μόνο που κάνει είναι να δημιουργεί εξουσιαστικές ελίτ – δηλαδή, εκείνο ακριβώς το ταξικό σύστημα που θέλουν να καταργήσουν οι αναρχικοί. Σύμφωνα με τους αναρχικούς, η νέα κοινωνία θα είναι αταξική, εξισωτική, συμμετοχική και δημιουργική· θα έχει δηλαδή όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που είναι ασύμβατα με την ύπαρξη κρατικού συστήματος.

«Κάθε αναρχικός είναι σοσιαλιστής, αλλά δεν είναι και κάθε σοσιαλιστής αναρχικός»¹. Ο σοσιαλισμός διαιρείται από τις απαρχές του σε δυο κύριες τάσεις: τον ελευθεριακό σοσιαλισμό, που απορρίπτει το κράτος και την ιεραρχία εν γένει, και τον πολιτικό σοσιαλισμό, που προτάσσει την «πολιτική μάχη ενάντια στον καπιταλισμό, η οποία διεξάγεται μέσω... κεντρικά οργανωμένων εργατικών κομμάτων που στοχεύουν στην κατάκτηση και τη χρήση της εξουσίας του Κράτους για το πέρασμα στο σοσιαλισμό»². Ο αναρχισμός αποτελεί παράδειγμα του πρώτου ρεύματος· ο κλασικός Μαρξισμός είναι ένα παράδειγμα του επαναστατικού πολιτικού σοσιαλισμού, ενώ η σοσιαλδημοκρατία προτάσσει έναν ειρηνικό και σταδιακό πολιτικό σοσιαλισμό.

Σύμφωνα με τον αναρχισμό, το μόνο πράγμα που μπορεί να αλλάξει εκ θεμελίων την κοινωνία είναι ο αγώνας της εργατικής τάξης και των αγροτών – δηλαδή των λαϊκών τάξεων. Αυτές οι δυο ομάδες συνιστούν τη μεγάλη πλειοψηφία της ανθρωπότητας και είναι οι μόνες που έχουν και το συμφέρον και τη δύναμη να αλλάξουν την κοινωνία. Η χειραφέτηση των λαϊκών τάξεων – και, συνεπώς, η δημιουργία μιας ελεύθερης κοινωνίας και η χειραφέτηση ολόκληρης της ανθρωπότητας – είναι έργο των ίδιων των τάξεων αυτών. Οι αγώνες ενάντια στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική αδικία του σήμερα πρέπει να διεξαχθούν από τα κάτω, από «συνηθισμένους» ανθρώπους, οργανωμένους δημοκρατικά, έξω από και ενάντια σε κράτη και κυρίαρχα πολιτικά κόμματα.

Ο αναρχισμός, ο οποίος υποστηρίζει την ατομική ελευθερία και πιστεύει ότι αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μέσα από τη συνεργασία και την αλληλεγγύη, δίνει έμφαση στην ανάγκη για οργάνωση των λαϊκών τάξεων σε συμμετοχικά και δημοκρατικά κινήματα, καθώς και στη σημασία της άμεσης δράσης. Η οικοδόμηση κινήματων ικανών να αναπτύσσουν τη δυνατότητα να συγκρούονται και να υποσκελίζουν τη δύναμη της άρχουσας τάξης και του κράτους είναι ζήτημα καθοριστικής σημασίας. Παράλληλα, είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί μια επαναστατική λαϊκή αντικουλτούρα, η οποία θα αμφισβητεί τις αξίες της ταξικής κοινωνίας, έχοντας ταυτόχρονα μια νέα προοπτική, βασισμένη στη δημοκρατία, την ισότητα και την αλληλεγγύη.

Υποστηρίζουμε πως το πιο σημαντικό σκέλος του αναρχισμού ήταν πάντοτε ο συνδικαλισμός: δηλαδή η αντίληψη ότι τα σωματεία – τα οποία χτίζονται μέσα από τους καθημερινούς αγώνες, λει-

τουργούν με ριζοσπαστικές δημοκρατικές πρακτικές και προωθούν τη λαϊκή εκπαίδευση – αποτελούν καθοριστικούς μοχλούς της επανάστασης και μπορούν ακόμη και να λειτουργήσουν ως πυρήνες μιας ελεύθερης σοσιαλιστικής κοινωνίας. Οι εργάτες, μέσα από μια επαναστατική γενική απεργία βασισμένη στην κατάληψη των χώρων δουλειάς, θα μπορέσουν να αναλάβουν τον έλεγχο της παραγωγής και να την προσανατολίσουν στις ανθρώπινες ανάγκες, όχι στο κέρδος. Ο συνδικαλισμός αντιλαμβάνεται τα ριζοσπαστικά δημοκρατικά σωματεία ως προεικονίσεις του νέου κόσμου και στοχεύει στην οργάνωση πέρα από τα σύνορα και την προώθηση μιας επαναστατικής λαϊκής αντικουλτούρας. Απορρίπτει τους γραφειοκρατικούς τύπους γιουνιονισμού, όπως και την αντίληψη ότι τα σωματεία θα πρέπει να ασχολούνται αποκλειστικά με οικονομικά ζητήματα ή με την εκλογή φιλεργατικών πολιτικών κομμάτων.

Υπάρχουν πολλές διαφωνίες και διαφορές ανάμεσα στον αναρχισμό και το συνδικαλισμό, αλλά υπάρχουν και θεμελιώδεις ιδέες που είναι αρκετά συνεκτικές ώστε αμφότεροι να λογίζονται ως μια κοινή «ευρύτερη αναρχική παράδοση». Παρά το γεγονός ότι η παράδοση αυτή έχει κοινές αρχές και στόχους, παρατηρείται μεγάλη ποικιλομορφία και υπάρχουν μείζονες διαμάχες που έχουν να κάνουν τόσο με τα τακτικά και στρατηγικά ζητήματα, όσο και με τα χαρακτηριστικά της μελλοντικής κοινωνίας. Σε ό,τι έχει να κάνει με τους αγώνες του παρόντος, τα μαθήματα του παρελθόντος και τη δημιουργία του μέλλοντος, ο αναρχισμός επικαλείται τον ορθολογισμό, την κριτική σκέψη και την επιστήμη σε συνδυασμό με το πάθος για τη δικαιοσύνη και τη δημιουργία ενός ενωμένου κόσμου και μιας οικουμενικής ανθρώπινης κοινότητας, απελευθερωμένης από τις οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες και ιεραρχίες.

Η ευρύτερη αναρχική παράδοση προτάσσει την ταξικότητα, αλλά αυτό δεν θα πρέπει να συγχέεται με τον στείρο εργατισμό, ο οποίος φетиχοποιεί τους άνδρες βιομηχανικούς εργάτες με τις βαριές μπότες και τα κράνη. Η εργατική τάξη και οι αγρότες γίνονται αντιληπτοί με διασταλτικούς όρους: η εργατική τάξη περιλαμβάνει όλους τους μισθωτούς εργαζόμενους που δεν έχουν τον έλεγχο της εργασίας τους και απασχολούνται στην αγροτική βιομηχανία, τον δευτερογενή τομέα ή τις υπηρεσίες, ενώ περικλείει επίσης τους επισφαλώς εργαζόμενους, τους εποχικούς εργάτες και τις οικογένειές τους, καθώς και τους ανέργους· αγρότες είναι όλοι οι μικροκαλλιεργητές που αποτελούν αντικείμενο ελέγχου και εκμετάλλευσης από άλλες τάξεις, όπως και οι επίμορτοι καλλιεργητές και οι εργάτες αγρομισθωτές*.

Επιπλέον, έμφαση στην ταξικότητα δεν σημαίνει στενή επικέντρωση στα οικονομικά ζητήματα. Αυτό που χαρακτηρίζει την ευρύτερη αναρχική παράδοση δεν είναι ο οικονομισμός αλλά το ενδιαφέρον για τους αγώνες ενάντια στις αδικίες του παρόντος. Από τη στιγμή που οι λαϊκές τάξεις είναι διεθνείς, πολυεθνικές και πολυφυλετικές, ο αναρχισμός είναι διεθνιστικός και υπογραμμίζει τα κοινά ταξικά συμφέροντα σε όλο τον κόσμο, ανεξαρτήτως συνόρων, κουλτούρας, φυλής και φύλου. Σύμφωνα με τους αναρχικούς, ένας εργάτης στην Μπανγκαλόρ έχει περισσότερα κοινά με έναν εργάτη στο Όμσκ, το Γιοχάνεσμπουργκ, την Πόλη του Μεξικού ή τη Σεούλ, απ' ό,τι έχει με την εγχώρια Ινδική ελίτ. Η γνωστή φράση του Καρλ Μαρξ «προλετάριοι όλων των χωρών ενωθείτε» λαμβάνει την πλέον κυριολεκτική και άμεση σημασία.

Για να δημιουργηθεί ένα παγκόσμιο κίνημα χρειάζεται να ληφθούν σοβαρά υπόψη τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν συγκεκριμένες ομάδες, όπως οι καταπιεσμένες εθνικότητες, φυλές και γυναίκες και να συνδεθούν οι αγώνες τους για χειραφέτηση με την παγκόσμια ταξική πάλη. Στην ευρύτερη αναρχική παράδοση υπάρχει ένα ισχυρό αντιιμπεριαλιστικό, αντιμιλιταριστικό, αντιρατσιστικό και φεμινιστικό – «φεμινιστικό» με την έννοια της προώθησης της γυναικείας χειραφέτησης – ένστικτο, ενταγμένο σε ένα ταξικό πλαίσιο.

* [Σ.τ.Μ.] Ο όρος εργάτης αγρομισθωτής (labour tenant) αναφέρεται στους καλλιεργητές οι οποίοι, προκειμένου να εξασφαλίσουν εκτάσεις, παρέχουν εργασία στους ιδιοκτήτες και κατοικούν μόνιμα στις φάρμες. Αυτή η παραγωγική σχέση εμφανίζεται κυρίως στην Νότιο Αφρική και σχετίζεται με τους μαύρους αγρομισθωτές κτημάτων λευκών. Διαφέρει τόσο από την αγρομίσθωση, στην οποία ο καλλιεργητής ενοικιάζει εκτάσεις από τον ιδιοκτήτη, όσο και από την επίμορτη αγροληψία, στην οποία πληρώνει με ποσοστό επί της σοδειάς.

Το Σχέδιό μας

Θέλουμε να μελετήσουμε τις ιδέες και την ιστορία της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης από την εποχή της εμφάνισής της. Πρόκειται για μια παράδοση με πλούτο ιδεών και τεράστιο αντίκτυπο στην ιστορία των εργατικών και αγροτικών κινήματων, καθώς και στην Αριστερά εν γένει. Αν και η ευρύτερη αναρχική παράδοση έχει κερδίσει μεγάλη προσοχή τα τελευταία χρόνια, λόγω του εξέχοντος ρόλου των αναρχικών στο κίνημα της «αντιπαγκοσμιοποίησης» και της αναγέννησης των συνδικαλιστικών ρευμάτων, οι ιδέες και η ιστορία της δεν είναι ευρέως γνωστές σήμερα. Σε πολλές περιπτώσεις, οι προσπάθειες για μια σωστή εκτίμηση των ιδεών και των δραστηριοτήτων του κινήματος έχουν επισκιαστεί από αρνητικά διακείμενους διανοούμενους και από τα Μ.Μ.Ε.: το πρόβλημα όμως είναι ακόμη βαθύτερο. Ακόμη και ορισμένες μελέτες συμπαθόντων συχνά παρανοούν τον πυρήνα των ιδεών του και υποτιμούν την ιστορική έκταση της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης.

Σε αυτούς τους δυο τόμους καταπιανόμαστε με αρκετά βασικά ζητήματα: την αμφισβήτηση πολλών κοινότοπων αντιλήψεων σχετικά με τον αναρχισμό και τον συνδικαλισμό, την επανεξέταση των ιδεών της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης και τη σύνθεση μιας παγκόσμιας ιστορίας του κινήματος. Ένας από τους λόγους που μας ώθησαν να γράψουμε αυτή την εργασία είναι η αντίληψη ότι η κατανόηση του ρόλου του αναρχισμού και του συνδικαλισμού είναι απαραίτητη για την κατανόηση της σύγχρονης ιστορίας. Για παράδειγμα, είναι απλώς αδύνατον να κατανοηθεί επαρκώς η ιστορία των σωματείων της Λατινικής Αμερικής ή οι αγροτικοί αγώνες στην Ανατολική Ασία χωρίς να ληφθεί σοβαρά υπόψη ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός. Η ιστορία της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης αποτελεί θεμελιώδες – αλλά συχνά ξεχασμένο – τμήμα της λαϊκής και σοσιαλιστικής ιστορίας. Εκτός αυτού, αποτελεί ένα συναρπαστικό σώμα σκέψης και ιστορίας.

Ο πρώτος τόμος επικεντρώνεται σε αρκετά βασικά πεδία. Πρώτα απ' όλα, ορίζει τι είναι ο αναρχισμός και σκιαγραφεί τις βασικές του ιδέες, αναπτύσσοντας τη θέση ότι ο αναρχισμός είναι μία μορφή επαναστατικού και ελευθεριακού σοσιαλισμού που έχει τις χρονικές του ρίζες στην Πρώτη Διεθνή. Στη συνέχεια, ο τόμος αυτός μελετά τη σχέση ανάμεσα στις ιδέες των αναρχικών και άλλες ιδέες: πιο συγκεκριμένα, τη σχέση του αναρχισμού με τις αντιλήψεις του Πιέρ Ζοζέφ Προυντόν (1809-1865), των κλασικών Μαρξιστών και του οικονομικού φιλελευθερισμού. Τρίτον, μελετά τη σχέση μεταξύ αναρχισμού και συνδικαλισμού. Έπειτα, καταπιάνεται με τις κυριότερες στρατηγικές και τακτικές διαφωνίες στο εσωτερικό του κινήματος. Στη συνέχεια, ο πρώτος τόμος συζητά κάποια βασικά ζητήματα της ιστορίας της παράδοσης του κινήματος, όπως τον ταξικό του χαρακτήρα, τον ρόλο του στους αγώνες των σωματείων, των αγροτών, των κοινοτήτων, των ανέργων, των μειονοτήτων, καθώς και στα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, στην πάλη για τη γυναικεία χειραφέτηση και για τη φυλετική ισότητα. Έκτον, επιχειρηματολογεί πάνω στη θέση ότι η ευρύτερη αναρχική παράδοση είναι ένα διεθνές κίνημα που δεν μπορεί να γίνει επαρκώς κατανοητό αν η μελέτη του επικεντρωθεί αποκλειστικά στον Δυτικό αναρχισμό, πράγμα που συμβαίνει τις περισσότερες φορές. Τέλος, υποστηρίζει ότι η βαθιά κατανόηση της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στις ζυμώσεις μέσα στους αγώνες ενάντια στον σύγχρονο νεοφιλελευθερισμό.

Απορρίπτουμε την αντίληψη ότι φυσιογνωμίες όπως ο Γουίλιαμ Γκόντγουιν (1756-1836), ο Μαξ Στίρνερ (1806-1856), ο Προυντόν, ο Μπέντζαμιν Τάκερ (1854-1939) και ο Λέων Τολστόι (1828-1910) αποτελούν τμήματα της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης. Αντίστοιχα, απορρίπτουμε την αντίληψη ότι μπορούν να εντοπιστούν αναρχικά ρεύματα καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας. Το αναρχικό κίνημα εμφανίστηκε μόλις κατά τη δεκαετία του 1860, ως μία τάση του σύγχρονου εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος. Παρά το γεγονός ότι, για λόγους που θα γίνουν εμφανείς στη συνέχεια, αποκλείουμε τον Γκόντγουιν και τους υπολοίπους, κάτω από τον τίτλο «ευρύτερη αναρχική παράδοση» συμπεριλαμβάνουμε συνδικαλιστές όπως ο Ντανιέλ Ντε Λεόν (1852-1914), ο Τζέιμς Κόνολι (1868-1916) και ο Ουίλιαμ «Big Bill» Χέιγουντ (1869-1928). Ωστόσο, οι φυσιογνωμίες-κλειδιά για τον ορισμό του αναρχισμού και του συνδικαλισμού ήταν οι Μπακούνιν (1814-

1876) και Πιότρ Κροπότκιν (1842-1921).

Η ευρύτερη αναρχική παράδοση έχει επηρεαστεί σαφώς τόσο από τον Προυντόν όσο και από τον Μαρξ, αλλά η θεώρησή της ξεπέρασε κατά πολύ τις ιδέες και τους στόχους αμφοτέρων. Επικέντρωσε σε μια διεθνιστική πολιτική που προσπάθησε να αντιμετωπίσει πληθώρα κοινωνικών ζητημάτων μέσα σε ταξικά πλαίσια. Ιστορικά, αποτελεί ένα κίνημα κυρίως της εργατικής τάξης, αν και οι αγρότες έπαιξαν επίσης σημαντικό ρόλο. Αν εμείς σε αυτή την εργασία επικεντρώνουμε μεγάλο μέρος της προσοχής μας στον συνδικαλισμό, αυτό συμβαίνει γιατί ο συνδικαλισμός αποτελεί κεντρικό σημείο της ιστορίας της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης. Όταν μιλάμε για συνδικαλισμό εννοούμε ένα επαναστατικό κίνημα σωματείων, ικανό να παραγάγει μια ευρεία γκάμα τακτικών και δράσεων: ο συνδικαλισμός δεν θα πρέπει να περιορίζεται στην πολιτική της διαρκούς δημιουργίας καινούριων σωματείων, καθώς πολλές συνδικαλιστικές ενώσεις δημιουργήθηκαν μέσω της επαναστατικοποίησης των ορθόδοξων σωματείων.

Όντας αντίθετοι με την οπτική που θέλει τον αναρχισμό να μην έχει υπάρξει «ποτέ κάτι περισσότερο από ένας πόλος έλξης μειοψηφιών» ή να είναι ο φτωχός συγγενής των υπολοίπων παραδόσεων της Αριστεράς, υποστηρίζουμε ότι σε πολλές περιοχές, και ιδιαίτερα στην Ευρώπη, την Αμερική και την Ανατολική Ασία, εμφανίστηκαν μαζικά αναρχικά και συνδικαλιστικά κινήματα³. Έχοντας θέσει αυτό το περίγραμμα στον πρώτο τόμο, στον δεύτερο θα επιχειρήσουμε να αναπτύξουμε μια παγκόσμια ιστορία της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης. Ο πρώτος τόμος μελετά στην ταξική πολιτική που τροφοδοτεί τη μαύρη φλόγα της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης και ερευνά το πώς άναψε η φλόγα αυτή. Ο δεύτερος τόμος μελετά την παγκόσμια φωτιά των αναρχικών και συνδικαλιστικών αγώνων κατά τη διάρκεια των τελευταίων 150 ετών.

Σε αυτούς τους δυο τόμους χρησιμοποιούμε μια βασική διάκριση ανάμεσα στις αρχές (τις ιδέες που βρίσκονται στον πυρήνα της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης), τις στρατηγικές (τις γενικές προσεγγίσεις πάνω στην εφαρμογή της αναρχικής ατζέντας) και τις τακτικές (τις βραχυπρόθεσμες επιλογές που γίνονται με σκοπό την εφαρμογή των στρατηγικών). Με λίγα λόγια, αυτό που στοχεύουμε σε αυτούς τους δυο τόμους είναι να συνυψάνουμε μια ιστορία και μια ανάλυση που μελετά την πολιτική της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης, εξετάζει τη ζωή και τους αγώνες των αναρχικών, των συνδικαλιστών και των κινήματων τους και καταδεικνύει την ιστορική σημασία της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης.

Πέρα από τον Καπιταλισμό: Ιστορία, Νεοφιλελευθερισμός και Παγκοσμιοποίηση

Είμαστε επηρεασμένοι από την αντίληψη ότι τα 150 χρόνια της ιστορίας του αναρχισμού και του συνδικαλισμού ενδιαφέρουν σήμερα πολλούς ανθρώπους ανά τον κόσμο – έναν κόσμο, ο οποίος από τη μια χαρακτηρίζεται από φρικτές αδικίες, χυδαία ανισότητα και πολιτική υποκρισία ενώ από την άλλη περιλαμβάνει εκατομμύρια ανθρώπων που αναζητούν μια εναλλακτική λύση. Ό,τι υπάρχει σήμερα κάποια μέρα θα αποτελεί ιστορία: το καθήκον όσων αναζητούν κάτι καλύτερο είναι να εξασφαλίσουν ότι το μέλλον θα είναι βελτιωμένο σε σχέση με το παρόν. Η θλιβερή πορεία των καθεστώτων του πάλαι ποτέ Ανατολικού μπλοκ, η παρακμή του κράτους πρόνοιας και η οικονομική και περιβαλλοντική κρίση που πλήττει τον κόσμο περιπλέκουν την αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων.

Το μάντρα της δεκαετίας του 1990, το δόγμα «Δεν Υπάρχει Εναλλακτική Λύση»* απέναντι στον νεοφιλελεύθερο καπιταλισμό, αντικαταστάθηκε, την επαύριον του Σιάτλ και άλλων αγώνων, από το πιο αισιόδοξο σλόγκαν «Ένας Άλλος Κόσμος Είναι Εφικτός». Αλλά τι κόσμος είναι αυτός και πώς θα δημιουργηθεί; Πιστεύουμε ότι οι ιδέες και η ιστορία της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης έχουν να προσφέρουν πολλά στα προοδευτικά κινήματα των επόμενων χρόνων. Ο αναρχισμός και

* [Σ.τ.Μ.] Αναφέρεται στο γνωστό «T.I.N.A.» (There Is No Alternative), τη φράση που χρησιμοποιούσε συχνά η Μάργκαρετ Θάτσερ.

ο συνδικαλισμός είναι ένα διεθνές και πολυφυλετικό κίνημα με βαθύ φεμινιστικό ένστικτο, ένα κίνημα που βασίζεται στους αγώνες των σωματείων, των εργατών και των αγροτών, που προτάσσει τον ορθολογισμό ενάντια στην προκατάληψη, τη δικαιοσύνη ενάντια στην ιεραρχία, την αυτοδιεύθυνση ενάντια στην κρατική εξουσία, τη διεθνή αλληλεγγύη ενάντια στον εθνικισμό, την παγκόσμια ανθρώπινη κοινότητα ενάντια στον τοπικισμό και τους διαχωρισμούς – ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός είναι όλα αυτά κι ακόμη περισσότερα.

Ο εικοστός πρώτος αιώνας είναι μια εποχή ακραία. Ένα από τα πιο επιθετικά της χαρακτηριστικά είναι η ραγδαία αύξηση της ανισότητας, τόσο στο εσωτερικό των χωρών, όσο και μεταξύ των χωρών. Το 1996, το άθροισμα των περιουσιών των 358 πλουσιότερων ανθρώπων στον κόσμο (όλοι τους δισεκατομμυριούχοι), ήταν ίσο με το συνολικό εισόδημα του 45% του παγκόσμιου πληθυσμού, δηλαδή περίπου 2,3 δισεκατομμυρίων ανθρώπων⁴. Το ποσοστό του παγκόσμιου εισοδήματος που αντιστοιχεί στο πλουσιότερο 20% του πληθυσμού αυξήθηκε, από 70% το 1960, σε 85% το 1991⁵. Οι Η.Π.Α., το ισχυρότερο κράτος με την ισχυρότερη οικονομία στην παγκόσμια ιστορία, έχουν μεγαλύτερα ποσοστά ανισότητας από τη Νιγηρία, με την ανισότητα στα εισοδήματα να είναι η μεγαλύτερη μετά τη δεκαετία του 1920⁶. Ο πλούτος είναι σε απίστευτο βαθμό συγκεντρωμένος στα χέρια λίγων, με το πλουσιότερο 1% να έχει εισόδημα ίσο με αυτό του φτωχότερου 40%. «Η Αμερική έχει μεγαλύτερο κατά κεφαλήν εισόδημα από τις άλλες ανεπτυγμένες χώρες ... κυρίως γιατί οι πλούσιοί μας είναι πολύ πλουσιότεροι»⁷. Η κατάρρευση των κεντρικά σχεδιασμένων οικονομιών του πρώην Ανατολικού μπλοκ εκτόξευσε τον αριθμό των κατοίκων του που ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας από τα 14 στα 168 εκατομμύρια⁸. Η ανισότητα βάθυνε στην Ασία και τη Λατινική Αμερική (με 350 εκατομμύρια ανθρώπους να ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας μόνο στην Κίνα)⁹. Το μεγαλύτερο μέρος της Αφρικής έχει περιθωριοποιηθεί από την παγκόσμια οικονομία, με το μέσο εισόδημα να είναι χαμηλότερο απ' ό,τι ήταν κατά την περίοδο της αποικιοκρατίας¹⁰.

Το 1996, σχεδόν ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι σε όλον τον κόσμο ήταν είτε άνεργοι είτε υποαπασχολούμενοι. Η ανεργία ήταν υψηλότερη στις αγροτικές και ημι-βιομηχανικές χώρες. Ωστόσο, αρκετές χώρες με υψηλή βιομηχανική ανάπτυξη είχαν κι αυτές ποσοστά ανεργίας πάνω από 10%¹¹. Οι τεράστιες πιέσεις που ασκήθηκαν στους αγρότες, κυρίως μετά την μετεξέλιξη των γαιοκτητών σε καπιταλιστές της αγροτικής βιομηχανίας, οδήγησαν σε μια άνευ προηγουμένου αστικοποίηση· για πρώτη φορά ο πληθυσμός της γης ζει κατά κύριο λόγο στις πόλεις. Τουλάχιστον το ένα τρίτο από τα τρία δισεκατομμύρια των ανθρώπων που κατοικούν στις πόλεις ζει αυτή τη στιγμή σε παραγκουπόλεις. Υπάρχουν περίπου 250 χιλιάδες παραγκουπόλεις σε όλο τον κόσμο και υπολογίζεται ότι μέχρι το 2020 ο μισός πληθυσμός των πόλεων θα ζει σε καθεστώς έντονης φτώχειας σε έναν «Πλανήτη Παραγκουπόλεων»¹². Η σύγχρονη εργατική τάξη έχει γιγαντωθεί αριθμητικά, καταλήγοντας να είναι η μεγαλύτερη διακριτή τάξη στην ιστορία, κυρίως λόγω της βιομηχανοποίησης μεγάλων τμημάτων της Ανατολικής Ευρώπης και της Ρωσίας, της Ανατολικής Ασίας, του αφρικανικού Νότου και της Λατινικής Αμερικής. Αυτή τη στιγμή στη Νότια Κορέα υπάρχουν περισσότεροι βιομηχανικοί εργάτες απ' ό,τι υπήρχαν σε όλο τον κόσμο το 1848, την εποχή που ο Μαρξ και ο Φρίντριχ Ένγκελς έγραφαν το *The Communist Manifesto* («Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο»)· και οι βιομηχανικοί εργάτες αποτελούν μόλις ένα τμήμα της εργατικής τάξης¹³. Απαριθμώντας περίπου δυο δισεκατομμύρια ανθρώπους, η εργατική τάξη είναι πλέον αναμφισβήτητα η μεγαλύτερη διακριτή τάξη της ανθρώπινης ιστορίας¹⁴.

Κάτω από τις εντεινόμενες ταξικές διαιρέσεις βρίσκεται ένα ευρύτερο σύνολο διαδικασιών διεθνούς αναδιάρθρωσης. Από τη δεκαετία του 1930 μέχρι τη δεκαετία του 1970, ο κόσμος μπορούσε να διαιρεθεί πολύ απλά σε τρεις βασικές ζώνες: τον «Πρώτο Κόσμο» του ανεπτυγμένου καπιταλισμού, που βασιζόταν όλο και περισσότερο στις μικτές οικονομίες και το Κεϋνσιανό κράτος πρόνοιας· τον «Δεύτερο Κόσμο» των κεντρικά σχεδιασμένων και ελεγχόμενων οικονομιών που περιέγραφε τον εαυτό τους ως «σοσιαλιστικό»· και τον «Τρίτο Κόσμο», που αποτελούσαν κυρίως από τα μετααποικιακά κράτη στα οποία επικράτησαν οι πολιτικές εκβιομηχάνισης μέσω της αντικατάστασης των εισαγωγών* και οι κλειστές οικονομίες, που προωθούνταν από εθνικιστικά και

* [Σ.τ.Μ.] Οι πολιτικές αντικατάστασης των εισαγωγών άρχισαν να εφαρμόζονται μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο

λαϊκίστικα καθεστώτα. Με αφετηρία τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και με μεγαλύτερη ένταση κατά τις επόμενες δυο δεκαετίες, όλες οι περιοχές του κόσμου άρχισαν να συσπειρώνονται γύρω από ένα κοινό μοντέλο καπιταλιστικής συσσώρευσης, το οποίο είναι γνωστό ως νεοφιλελευθερισμός.

Πατώντας απευθείας πάνω στις κλασικές και νεοκλασικές ιδέες της ελεύθερης αγοράς που εισήχθησαν από τον Άνταμ Σμιθ – δηλαδή στην παράδοση του οικονομικού φιλελευθερισμού –, οι νεοφιλελεύθεροι υποστηρίζουν ότι το αδιάκοπο κυνήγι του κέρδους οδηγεί τις οικονομίες σε ανάπτυξη και τις κοινωνίες σε ελευθερία και ισοτιμία¹⁵. Με άλλα λόγια, το στυγνό ατομικό συμφέρον μπορεί, μέσα από μια ελεύθερη αγορά, να οδηγήσει σε μεγάλα κοινωνικά οφέλη. Θα πρέπει να υπάρχει ένα ισχυρό και μικρό κράτος, ικανό να επιβάλλει τον νόμο και την τάξη, να περιφρουρεί το δικαίωμα στην ιδιοκτησία, να αποτρέπει την ανάπτυξη μονοπωλίων, να εκδίδει το νόμισμα και να ασχολείται με τα εξωτερικά ζητήματα και τα δημόσια αγαθά, όπου αυτό είναι απαραίτητο. Όμως δεν υπάρχει χώρος για περιορισμούς όπως οι κατώτατοι μισθοί, οι υποδομές πρόνοιας, ο έλεγχος των τιμών, η προοδευτική φορολόγηση, τα κρατικά παρεχόμενα γηροκομεία, τα ισχυρά σωματεία κ.ο.κ.¹⁶ Στα πλαίσια της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που ξέσπασε κατά τη δεκαετία του 1970, η αυξανόμενη ενσωμάτωση διαφόρων εθνικών οικονομιών, η κρίση της Αριστεράς, η οποία πήγασε από την παρακμή του Ανατολικού μπλοκ, καθώς και η ανικανότητα της σοσιαλδημοκρατίας και της εκβιομηχάνισης μέσω της αντικατάστασης των εισαγωγών να επαναφέρουν την οικονομική ανάπτυξη, καθιέρωσαν τον νεοφιλελευθερισμό ως το κυρίαρχο μοντέλο οικονομικής πολιτικής σε όλον τον κόσμο.

Το γεγονός ότι τέτοιου είδους πολιτικές – ευρύτερα γνωστές ως οικονομικός ορθολογισμός, μονεταρισμός, θεραπεία του σοκ, Ρηγκανισμός, Θατσερισμός ή δημοσιονομική προσαρμογή – αυξάνουν την ανισότητα, δεν προκαλεί ιδιαίτερη έκπληξη. Οι πολιτικές αυτές σχετίζονται με την ελαστικοποίηση της εργασίας, την εμπορευματοποίηση και την ιδιωτικοποίηση των δημόσιων αγαθών και των φυσικών πόρων, το ελεύθερο εμπόριο και την αποβιομηχάνιση, την επέκταση των πολυεθνικών εταιριών (συμπεριλαμβανόμενων των αγροτικών επιχειρήσεων μεγάλης κλίμακας), την αύξηση της ανεργίας και τις σημαντικές περικοπές κρατικών παροχών. Όλα αυτά δημιουργούν, για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του Πιέρ Μπουρντιέ, μια «ουτοπία ατελείωτης εκμετάλλευσης»¹⁷.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, η σημασία της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης είναι ξεκάθαρη. Είναι εντυπωσιακή η διαπίστωση πως ακόμη δεν έχει προκύψει καμία συνεπής ριζοσπαστική και δημοφιλής εναλλακτική πρόταση απέναντι στον νεοφιλελευθερισμό. Οι επιπτώσεις του νεοφιλελευθερισμού στις λαϊκές τάξεις και η έντονη κοινωνική πόλωση, σε συνδυασμό με την τεράστια ποσοτική μεγέθυνση της εργατικής τάξης και του πληθυσμού των πόλεων με τον οποίο αυτή συνδέεται, θα μπορούσαν να μας κάνουν να αναμένουμε ευρύτατους ταξικούς αγώνες και μια ριζοσπαστική, ακόμη και επαναστατική, λαϊκή πολιτική. Αυτό όμως δεν έχει συμβεί. Από το ξεκίνημά του, ο νεοφιλελευθερισμός αντιμετώπισε την αντίδραση των λαών: τις «ταραχές» που ξέσπασαν στην Αφρική και τη Λατινική Αμερική ενάντια στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την εξέγερση των Ζαπατίστας στο Μεξικό το 1994, τις μαζικές απεργίες στη Γαλλία και αλλού τα επόμενα χρόνια και το κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης το 1999 στο Σιάτλ, το οποίο αφουγκράστηκε την κοινωνική συνείδηση. Αυτές οι κινητοποιήσεις δείχνουν μια αυξανόμενη δυσαρέσκεια για την παρούσα κατάσταση του κόσμου και αποδεικνύουν όλο και περισσότερο πως υπάρχει μια βαθιά αντίθεση στον καπιταλισμό η οποία δεν είχε παρατηρηθεί εδώ και δεκαετίες. Όμως δεν έχουν συνδεθεί με ένα συστηματικό σχέδιο αντικατάστασης του νεοφιλελευθερισμού ή του καπιταλισμού από ένα νέο κοινωνικό σύστημα.

Σε πολλές περιπτώσεις, «για την ώρα τουλάχιστον, η ατζέντα τους έχει περισσότερο ρεφορμιστικό χαρακτήρα, παρά επαναστατικό»¹⁸. Για παράδειγμα, οι αγώνες στην Αφρική κατά τις δεκαετίες του 1980 και του 1990 ενάντια στα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής που σχεδίαζε

στη Λατινική Αμερική, αλλά συστηματοποιήθηκαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και επεκτάθηκαν σταδιακά σε όλες τις χώρες του «Τρίτου Κόσμου». Η γενική τους κατεύθυνση προσανατολιζόταν στην προώθηση της εθνικής βιομηχανίας και το κλείσιμο των εγχώριων αγορών στα αντίστοιχα εισαγόμενα προϊόντα.

το Δ.Ν.Τ. και η Παγκόσμια Τράπεζα αντιτάσσονταν στα νεοφιλελεύθερα μέτρα και τα αποτελέσματά τους, αλλά επικέντρωναν την προσοχή τους σε αιτήματα για κοινοβουλευτική δημοκρατία. Αν και τα κινήματα αυτά είχαν αρκετή επιτυχία ως προς την επίτευξη πολιτικών μεταρρυθμίσεων, δεν πέτυχαν πολλά όσον αφορά τη χάραξη πολιτικών για έναν κοινωνικό μετασχηματισμό. Ο στόχος τους ήταν η κατάκτηση ενός πλαισίου δημοκρατικού διαλόγου, παρότι δεν είχαν πραγματικές θέσεις να αρθρώσουν μέσα στο πλαίσιο αυτό. Πάρα πολύ συχνά, τα λαϊκά κινήματα, τα οποία πολλές φορές είχαν σαν αιχμή του δόρατός τους τα σωματεία, κατέληξαν να εκλέγουν καινούρια κόμματα που τα καθοδηγούσαν σε αβέβαιες κατευθύνσεις – κόμματα τα οποία στην πράξη απλώς εξακολούθησαν να εφαρμόζουν τη νεοφιλελεύθερη ατζέντα.

Η κατάρρευση του μεγαλύτερου τμήματος του πρώην Δεύτερου Κόσμου, δηλαδή του Ανατολικού μπλοκ, μας παρέχει εν μέρει μια εξήγηση για την απουσία περιεχομένου στη λαϊκή πολιτική. Η εξέλιξη αυτή σόκαρε μια ολόκληρη γενιά που ταύτιζε τον σοσιαλισμό με το σοβιετικό μοντέλο. Ταυτόχρονα, η σοσιαλδημοκρατία δεχόταν ένα ισχυρό πλήγμα λόγω της προγραμματικής αδυναμίας των Κεϋνσιανών κρατών πρόνοιας να επαναφέρουν την οικονομική ανάπτυξη, να μειώσουν την ανεργία και να εφαρμόσουν αποτελεσματική οικονομική πολιτική. Έτσι, περί τη δεκαετία του 1990, τα περισσότερα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα μεταπήδησαν στον νεοφιλελευθερισμό. Στον μεταποικιακό κόσμο, το μοντέλο της αντικατάστασης των εξαγωγών άρχισε να καταρρέει από τη δεκαετία του 1970· τα παλιά εθνικιστικά και λαϊκίστικα καθεστώτα, όντας ανίκανα να δημιουργήσουν θέσεις εργασίας και να παράσχουν στοιχειώδη πρόνοια, είτε κατέρρευσαν είτε εναρμονίστηκαν με τη δημοσιονομική προσαρμογή και το Δ.Ν.Τ.

Με λίγα λόγια, η πολιτική του κρατισμού, η οποία κυριαρχούσε στις λαϊκές τάξεις από τη δεκαετία του 1930 μέχρι τη δεκαετία του 1970, αποδείχτηκε ανίκανη να ξεπεράσει την παγκόσμια οικονομική κρίση. Η εποχή του νεοφιλελευθερισμού συνδέθηκε με τη ραγδαία ενσωμάτωση των οικονομιών όλου του κόσμου· και εδώ κρύβεται η δεύτερη αποτυχία των παλιών προσεγγίσεων: στην εμπιστοσύνη στην κρατική διαχείριση σχετικά κλειστών οικονομιών. Ο κεντρικός σχεδιασμός, το Δυτικό κράτος πρόνοιας και η εκβιομηχάνιση μέσω αντικατάστασης των εξαγωγών ήταν, για ξεχωριστούς λόγους το καθένα, ακατάλληλα εργαλεία για την αντιμετώπιση της ολοένα και αυξανόμενης παγκοσμιοποίησης του καπιταλισμού. Σε μια αλησμόνητη εργασία, ο συντηρητικός συγγραφέας Φράνσις Φουκουγιάμα περιέγραψε την περίοδο μετά την κατάρρευση της Ε.Σ.Σ.Δ. σαν το «τέλος της ιστορίας», την «αδιαφιλονίκητη νίκη του οικονομικού και πολιτικού φιλελευθερισμού» και το «τέλος της ιδεολογικής εξέλιξης της ανθρωπότητας». Αυτή η ανάλυση είναι προβληματική σε πάμπολλα σημεία, αλλά το γεγονός ότι η δεκαετία του 1990 χαρακτηρίστηκε από «την απόλυτη απουσία οποιασδήποτε βιώσιμης συστημικής λύσης απέναντι στον Δυτικό φιλελευθερισμό» δεν μπορεί να αμφισβητηθεί σοβαρά¹⁹. Τα παλιά αριστερά και εθνικιστικά σχέδια δεν ήταν πλέον ούτε επιθυμητά ούτε βιώσιμα.

Το κράτος πρόνοιας ακρωτηριάστηκε και οι εναλλακτικές του προτάσεις απέναντι στη φιλελεύθερη οικονομία αποδείχτηκαν ανεπαρκείς. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μην μπορεί η λαϊκή αντίσταση να αντιπαρατεθεί αποτελεσματικά στη νεοφιλελεύθερη πολιτική. Από τη μία πλευρά, η κρίση της λαϊκής προοδευτικής πολιτικής επέτρεψε στη νεοφιλελεύθερη ατζέντα να επιταχύνει διαρκώς· μια αποτελεσματική ριζοσπαστική πολιτική ίσως θα μπορούσε να ταράξει εξ αρχής τα θεμέλια της νεοφιλελεύθερης ατζέντας. Από την άλλη, ανέδειξε το γεγονός ότι οι αγώνες ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό τείνουν να είναι κυρίως αμυντικοί και να στρέφονται ενάντια στις επιπτώσεις του αντί να αντιμετωπίζουν τις αιτίες του και να αναπτύσσουν μια αποτελεσματική λύση με διάρκεια. Έτσι, οι αγώνες αυτοί τείνουν να είναι περιορισμένοι, σποραδικοί και στην καλύτερη περίπτωση προσανατολισμένοι στην κατεύθυνση μετριοπαθών (αν έχει σημασία) μεταρρυθμίσεων που δεν μπορούν να σταματήσουν τον νεοφιλελευθερισμό. Μοιάζουν με τους αγώνες των κινημάτων υπέρ του εκδημοκρατισμού.

Παρά τους περιορισμούς τους, τα κινήματα υπέρ του εκδημοκρατισμού στην Αφρική, την Ασία και τη Λατινική Αμερική, όπως και αυτά της Ευρώπης μετά το 1999, έχουν τουλάχιστον ευρεία και προοδευτική θεώρηση. Στη σκοτεινή πλευρά της γενικότερης κρίσης της προοδευτικής λαϊκής πο-

λιτικής βρίσκεται η τρομακτικά απότομη ανάδυση μαζικών δεξιών εθνικιστικών και θρησκευτικών κινημάτων, όπως ο χριστιανικός και ινδουιστικός φονταμενταλισμός, ο ριζοσπαστικός ισλαμισμός και ο νεοφασισμός. Αντιδημοκρατικά, αναχρονιστικά και αντί-κοσμικά στη βάση τους, τα κινήματα αυτά δεν μπορούν να προσφέρουν τίποτα περισσότερο από ατελείωτες εθνικές και φυλετικές συγκρούσεις, αυταρχικά καθεστώτα και την εγκαθίδρυση μιας αντιδραστικής εποχής που μπορεί να συγκριθεί μόνο με τα σκοτεινότερα χρόνια του Μεσαίωνα. Η άνοδός τους σχετίζεται κυρίως με την κατάρρευση των προοδευτικών εναλλακτικών λύσεων· το γεγονός ότι ορισμένοι αυτοαποκαλούμενοι αριστεριστές υπερασπίζονται ή ακόμα και συνεργάζονται με αυτά τα αντιδραστικά ρεύματα, περιγράφοντάς τα σαν «αντιμπεριαλιστικά», είναι από μόνο του μια ένδειξη του βάθους της κρίσης που περνά η Αριστερά.

Εδώ είναι που μπορεί η ευρύτερη αναρχική παράδοση να συνεισφέρει πραγματικά. Η παράδοση αυτή έχει πλούσιο ρεπερτόριο ιδεών και δράσεων, ιδιαίτερα ταιριαστών με την παρούσα κατάσταση. Υπάρχει ένας λόγος για τον οποίο μπορεί να παίξει καθοριστικό ρόλο στην ανανέωση του σοσιαλιστικού σχεδίου. Ο λόγος αυτός είναι το γεγονός ότι μεγάλο μέρος της Αριστεράς δεν αμφισβητεί πλέον την αποτυχία του μοντέλου του Ανατολικού μπλοκ. Το μοντέλο αυτό δεν ήταν δημοκρατικό, εξισωτικό ή χειραφετητικό: κοιτώντας προς το παρελθόν, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ήταν ένα ταξικό σύστημα, βασισμένο στη διαρκή καταπίεση. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι ο καπιταλισμός, ειδικότερα στη νεοφιλελεύθερή του μορφή, έχει να προσφέρει κάτι καλύτερο, ότι είναι δυνατόν να λύσει τα τεράστια κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα – την αλλοτρίωση, την ανισότητα, την αδικία και τη φτώχεια – ή ότι μπορεί να αποτρέψει την έλευση του φαντάσματος του «Πλανήτη των Παραγκουπόλεων».

Η ευρύτερη αναρχική παράδοση μπορεί να συνεισφέρει τα μέγιστα στο ξεπέραςμα του αδιεξόδου των σύγχρονων αγροτικών και εργατικών κινημάτων, αν πάρει στα σοβαρά τις μεγάλες υποσχέσεις του Διαφωτισμού (ισότητα, ατομική ελευθερία, δημοκρατία, ορθολογισμός και πρόοδος) και αναπτύξει αναλύσεις, στρατηγικές και τακτικές για την πραγματοποίηση των υποσχέσεων αυτών. Όπως αναφέραμε και παραπάνω, η ευρύτερη αναρχική παράδοση εμφανίστηκε ως ένα κίνημα των αγροτών και της εργατικής τάξης και οι σύγχρονοι αγώνες ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό μπορούν να μάθουν πολλά μέσα από την μελέτη των ιδεών και της ιστορίας της. Χωρίς μια προοδευτική Αριστερή εναλλακτική πρόταση, οι σύγχρονοι αγώνες ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό αναπόφευκτα θα είναι ανίκανοι να αντιμετωπίσουν θεμελιωδώς το καπιταλιστικό σύστημα από το οποίο αυτός προήλθε.

Απορρίπτοντας τη «συχνή αξίωση ότι ο επαναστατικός Σοσιαλισμός περιγράφεται και εν πολλοίς καλύπτεται από τον όρο “Μαρξισμός-Λενινισμός”», είναι δυνατόν να επανανακαλύψουμε εναλλακτικές, ελευθεριακές σοσιαλιστικές παραδόσεις, όπως ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός²⁰. Ο Αρίφ Ντιρλίκ υποστηρίζει πως «ανάκληση του αναρχισμού, τον οποίο κατέστειλε ο Λενινιστικός Μαρξισμός», σημαίνει επανεξέταση του νοήματος και των δυνατοτήτων της σοσιαλιστικής παράδοσης και «ανάκληση των δημοκρατικών ιδανικών που αυτή υπηρέτησε»²¹. Σε έναν κόσμο στον οποίο ο εθνικισμός και οι φυλετικές διακρίσεις φαίνεται πως είναι ενδογενείς, χωρίς να εξαιρούνται και πολλά τμήματα της Αριστεράς, ο συνεπής διεθνισμός της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης αξίζει να επανανακαλυφθεί.

Κάτι τέτοιο σημαίνει τη γενικότερη επανανακάλυψη του ελευθεριακού σοσιαλισμού. Η σοσιαλδημοκρατία ή αλλιώς κοινοβουλευτικός σοσιαλισμός, δηλαδή η μετριοπαθής πτέρυγα του πολιτικού σοσιαλισμού, αποτελείται από κόμματα όπως το Εργατικό Κόμμα της Βρετανίας και το Σοσιαλιστικό Κόμμα της Γαλλίας, τα οποία στοχεύουν σε «σταδιακές διευθετήσεις με όρους οργάνωσης και νομοθεσίας» και όχι στην «παγκόσμια, άμεση και βίαιη απαλλοτρίωση»²². Με αφετηρία τη δεκαετία του 1930, υιοθέτησε τη θεωρία του διευθυνόμενου καπιταλισμού του Τζων Μέυναρντ Κέυνς και συνδέθηκε με την ανάπτυξη των ολοκληρωμένων κρατών πρόνοιας της Δύσης. Εντούτοις, η οικονομική παγκοσμιοποίηση, η πτώση των δεικτών της οικονομικής ανάπτυξης και η στροφή της άρχουσας τάξης στην εφαρμογή του νεοφιλελευθερισμού έχουν υποσκάψει τις βάσεις των σοσιαλδημοκρατικών μεταρρυθμίσεων που κυριάρχησαν κατά την εποχή που ακολούθησε τον Β' Πα-

γκόσμιο Πόλεμο: την οικονομική έκρηξη που διευκόλυνε την αναδιανομή του πλούτου, την κλειστή οικονομία που μπορούσε να λειτουργήσει με κεϋνσιανούς όρους και τους μεγάλους συμβιβασμούς της άρχουσας τάξης με τις λαϊκές τάξεις. Μέχρι τη δεκαετία του 1990, τα περισσότερα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα είχαν αγκαλιάσει τον νεοφιλελευθερισμό.

Τέλος, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η «ένδοξη περίοδος» του αναρχισμού και του συνδικαλισμού, δηλαδή το διάστημα ανάμεσα στα μέσα της δεκαετίας του 1890 και τα μέσα της δεκαετίας του 1920, ήταν μια εποχή πρώιμης παγκοσμιοποίησης, η οποία χαρακτηριζόταν από υψηλά επίπεδα διεθνούς οικονομικής ολοκλήρωσης και απελευθέρωσης της αγοράς, από μετανάστευση, ραγδαίες εξελίξεις στις τηλεπικοινωνίες και τις μεταφορές, καθώς και από την ανάδειξη υπερεθνικών δομών, των πρώτων πολυεθνικών εταιρειών συμπεριλαμβανομένων²³. Πρόκειται για μια περίοδο με μεγάλη χρονική απόσταση από το σήμερα, άλλα σε αρκετά σημεία όχι και τόσο διαφορετική από τον νεοφιλελεύθερο κόσμο του εικοστού πρώτου αιώνα. Οι τρόποι με τους οποίους αντέδρασε η ευρύτερη αναρχική παράδοση σε εκείνη την περίοδο της πρώιμης παγκοσμιοποίησης βρίσκονται σε ευθεία αναλογία με τους σύγχρονους προβληματισμούς του κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης, ειδικά τώρα που οι κρατικίστικες προσεγγίσεις, οι οποίες κυριάρχησαν κατά το μεγαλύτερο μέρος του εικοστού αιώνα, δεν είναι πλέον και τόσο επιθυμητές.

Επανεξετάζοντας την Ευρύτερη Αναρχική Παράδοση

Μετά την επανίδρυση της αναρχοσυνδικαλιστικής Εθνικής Συνομοσπονδίας Εργασίας (CNT) της Ισπανίας το 1977, παρουσιάστηκε μια αναζωπύρωση του συνδικαλισμού και μια μεγάλη ανάπτυξη του αναρχισμού κατά τη δεκαετία του 1990, ιδιαίτερα στο σύγχρονο κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης, όπου αποτέλεσε πόλο έλξης για πολλούς²⁴. Το 2004 η Γενική Συνομοσπονδία Εργασίας (CGT) της Ισπανίας εκπροσωπούσε σχεδόν δυο εκατομμύρια εργάτες, με όρους εγχώριων εργασιακών σχέσεων²⁵.

Ακόμα και με αυτά τα δεδομένα, ο συνδικαλισμός και ο αναρχισμός δεν αντιμετωπίζονται πάντοτε με σοβαρότητα και συχνά παρανοούνται. Στο βιβλίο αυτό απορρίπτουμε την οπτική που θέλει την ευρύτερη αναρχική παράδοση να είναι αταβιστική και αναχρονιστική και να ταιριάζει στον προκαπιταλιστικό κόσμο. Υποστηρίζουμε ότι αποτέλεσε μια απάντηση στην άνοδο του καπιταλισμού και του σύγχρονου κράτους, ότι οι ρίζες της βρίσκονται στη δεκαετία του 1860 και ότι εμφανίστηκε μέσα στα σύγχρονα σοσιαλιστικά και εργατικά κινήματα, όντας αναπόσπαστο τμήμα τους. Επίσης, αμφισβητούμε την αντίληψη ότι μπορεί να χαρακτηριστεί αναρχικό οποιοδήποτε φιλοσοφικό ρεύμα ή κίνημα τάσσεται ενάντια στο κράτος ή υπέρ της ατομικής ελευθερίας. Ο αναρχισμός αποτελεί τμήμα της ελευθεριακής πτέρυγας του σοσιαλισμού και έχει τις ρίζες του στην Πρώτη Διεθνή, η οποία διήρκεσε από το 1864 μέχρι το 1877. Αν ο κλασικός Μαρξισμός έχει τους Μαρξ και Ένγκελς, ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός σχηματοποιήθηκαν κυρίως από δυο δεσπόζουσες φυσιογνωμίες, τους Μπακούνιν και Κροπότκιν.

Διαφωνούμε με την κοινότοπη αντίληψη ότι ο αναρχισμός «έγινε μαζικό κίνημα στην Ισπανία σε βαθμό τον οποίο δεν κατάφερε να πλησιάσει πουθενά αλλού», δηλαδή με το το κοινότοπο επιχείρημα περί «ισπανικής εξαίρεσης»²⁶. Κινήματα που εντάσσονται στην ευρύτερη αναρχική παράδοση αναπτύχθηκαν σε πολλές χώρες, με το ισπανικό να μην είναι σε καμία περίπτωση το μεγαλύτερο από αυτά. Αν οι συνδικαλιστικές ενώσεις της Ισπανίας του εικοστού αιώνα, οι οποίες αντιπροσώπευαν μόλις το μισό της οργανωμένης ισπανικής εργατικής τάξης, μελετηθούν σε σχέση με το μέγεθος της εργατικής τάξης και του οργανωμένου εργατικού κινήματος, θα δούμε ότι ήταν *μικρότερες* απ' ό,τι τα κινήματα της Αργεντινής, της Βραζιλίας, της Χιλής, την Κούβας, της Γαλλίας, του Μεξικού, του Περού, της Πορτογαλίας και της Ουρουγουάης, στα οποία η ευρύτερη αναρχική παράδοση κυριάρχησε στο σύνολο σχεδόν του εργατικού κινήματος.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1960, ο Τζέιμς Τζολ υποστηρίζει, προκειμένου να δικαιολογήσει

την καινοτόμο έρευνά του πάνω στον αναρχισμό, ότι είναι λάθος να υποθέτουμε πως «αυτό που πρέπει να ενδιαφέρει τον ιστορικό είναι μόνο οι περιπτώσεις θριάμβου»²⁷. Αυτό που υποστηρίζουμε εμείς είναι ότι υπήρξαν πολλές στιγμές «θριάμβου» της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης και ότι είναι λάθος να θεωρούμε πως ο αναρχισμός ήταν πάντοτε ο φτωχός συγγενής των σοσιαλιστικών παραδόσεων του Μαρξισμού και της σοσιαλδημοκρατίας. Η αντίληψη περί «ισπανικής εξαίρεσης» λαμβάνει σαν πεδίο σύγκρισης μόνο τη Δυτική Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική, αγνοώντας πολλά και σημαντικά κινήματα, τόσο στις περιοχές που προαναφέρθηκαν όσο και αλλού, σπαταλώντας με αυτόν τον τρόπο τεράστια ποσά ενέργειας στην προσπάθεια ερμηνείας μιας ανύπαρκτης «ισπανικής» ιδιαιτερότητας²⁸.

Κοινωνική Βάση και Παγκόσμια Εμβέλεια

Αντί να αντιλαμβανόμαστε την ευρύτερη αναρχική παράδοση σαν μια έκφραση κάποιου είδους αόριστου πόθου ή σαν «άχρονο αγώνα», υποστηρίζουμε τον νεωτερισμό και τις σχετικά πρόσφατες ρίζες της²⁹. Απέναντι στην άποψη ότι ο αναρχισμός «δεν ήταν ένα συνεκτικό πολιτικό ή φιλοσοφικό κίνημα» και ότι «ήταν γεμάτος αντιφάσεις και ασυνέπειες», χωρίς ένα «συμπαγές σώμα αρχών που να βασίζεται σε μια συγκεκριμένη θέαση του κόσμου», τονίζουμε τη συνεκτικότητα των ιδεών του³⁰. Το σημαντικότερο σημείο είναι ότι η αντίθεση προς τον καπιταλισμό και τη γαιοκτησία και η πολιτική της ταξικής πάλης αποτελούν θεμελιώδη στοιχεία του αναρχισμού και του συνδικαλισμού: το κράτος είναι βασικός στόχος της αναρχικής κριτικής, αλλά οι αντιλήψεις που θεωρούν πως οι αναρχικοί βλέπουν το κράτος ως «υπεύθυνο για όλη την ανισότητα και την αδικία» ή ως τη «ρίζα του κακού» διαστρεβλώνουν σοβαρά τις αναρχικές θέσεις και τις απογυμνώνουν από το σοσιαλιστικό περιεχόμενο και τις ρίζες τους³¹. Η έννοια του «αναρχοκαπιταλισμού», η οποία χρησιμοποιείται από κάποιους συγγραφείς, αποτελεί αντίφαση εν τοις όροις³².

Κόντρα στη στερεοτυπική θέαση του αναρχισμού ως κίνημα και κοσμική θρησκεία μιας μικροαστικής τάξης τεχνιτών και αγροτών που καταστράφηκαν από τη νεωτερικότητα, δηλαδή των «κοινωνικών τάξεων που δεν συντονίστηκαν με την κυρίαρχη ιστορική τάση», «περιθωριοποιημένες λόγω ... της βιομηχανικής ανάπτυξης», «επαπειλούμενες» από «τη βιομηχανία και τη μηχανοποίηση», καθοδηγούμενες από ξεπεσμένους αριστοκράτες και αποτελούμενες από παρηκμασμένους αγρότες και βιοτέχνες που δεν εμπλέκονταν παρά σπάνια στην «κεντροποίηση ή εκβιομηχάνιση», αποδεικνύουμε ότι το κίνημα ιστορικά βασίστηκε ως επί το πλείστον στην εργατική τάξη ή αλλιώς προλεταριάτο³³.

Η ευρύτερη αναρχική παράδοση στελεχώθηκε πάνω απ' όλα από την εργατική τάξη των πόλεων και τους εργάτες αγροκτημάτων· και στελεχώθηκε από εκατομμύρια ανθρώπους. Απέναντι στην κοινότοπη αντίληψη ότι ο συνδικαλισμός ήταν ένα κίνημα που αποτελούταν από εξειδικευμένους τεχνίτες, λέμε πως οι συνδικαλιστικές ενώσεις απαρτιζόνταν από ομάδες ανθρώπων όπως οι επισφαλώς εργαζόμενοι και οι εποχικοί εργάτες, οι λιμενεργάτες, οι καλλιεργητές γης, οι εργοστασιακοί εργάτες, οι ανθρακωρύχοι, οι σιδηροδρομικοί υπάλληλοι και σε μικρότερο βαθμό από επιτελούντες διανοητική εργασία και επιστήμονες, κυρίως καθηγητές. Τα ζητήματα της αποειδίκευσης και της αναδιάρθρωσης της εργασίας έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην εισροή αρκετών στον συνδικαλισμό, αλλά το κίνημα ως ολότητα αποτελούταν κυρίως από ανειδίκευτους και ημι-ειδικευμένους εργάτες.

Η ευρύτερη αναρχική παράδοση είχε επίσης σημαντική απεύθυνση τους αγρότες. Υπήρξαν πολλά και μεγάλα αναρχικά αγροτικά κινήματα – τα οποία αγωνίστηκαν ενάντια στους γαιοκτήτες, τους καπιταλιστές της υπαίθρου και το κράτος, ειδικά εκεί όπου παρατηρούταν εμπορευματοποίηση της υπαίθρου –, αλλά το μεγαλύτερο ποσοτικά δυναμικό της ήταν η εργατική τάξη. Ακριβώς επειδή ο αναρχισμός δεν απέρριψε τους αγρότες, οι τελευταίοι έπαιξαν καθοριστικό ρόλο σε τουλάχιστον τρεις μεγάλες απόπειρες έναρξης μιας αναρχικής επανάστασης: στην Ουκρανική Επα-

νάσταση (1917-1921), την Επανάσταση του Κιρίν (ή Τζιλίν) (1929-1931) και την Ισπανική Επανάσταση (1936-1939). Επίσης, οι αναρχικοί ήταν κεντρική δύναμη και σε άλλους αγροτικούς αγώνες στην ανατολική και νότια Ευρώπη, την Ανατολική Ασία και τη Λατινική Αμερική.

Με λίγα λόγια, η ευρύτερη αναρχική παράδοση δεν είναι σε καμία περίπτωση μια εξέγερση παρακμαζουσών τάξεων ενάντια στον σύγχρονο κόσμο. Είναι πάνω απ' όλα ένα δυναμικό, σύγχρονο και κατά κύριο λόγο εργατικό κίνημα που θέλει την κολλεκτιβοποίηση και την αυτοδιαχείριση της παραγωγής, καθώς και την αντικατάσταση του σύγχρονου κράτους από τη διεθνή αυτοδιεύθυνση. Ιστορικά, είχε μεγάλη επιρροή στους αγρότες, αλλά αυτό συνέβαινε όταν ο καπιταλισμός επεκτεινόταν στην υπαίθρο μεταβάλλοντάς την. Η ευρύτερη αναρχική παράδοση είναι ένα κίνημα που στοχεύει να αξιοποιήσει τη σύγχρονη τεχνολογία προς όφελος της ανθρώπινης χειραφέτησης: αντίθετα με το στερεότυπο, δεν προτάσσει τον «πρωτόγονο κομμουνισμό της υπαίθρου», ούτε θέλει να «γυρίσει τον χρόνο πίσω»³⁴.

Ο συνδικαλισμός αποτελεί εν πολλοίς τμήμα της ιστορίας του αναρχισμού. Πολλές μελέτες έχουν παρουσιάσει τον συνδικαλισμό σαν ένα κίνημα ξεκομμένο απ' τον αναρχισμό – ή ακόμα και εχθρικό προς αυτόν. Στο ίδιο πνεύμα, πολλά έργα παρουσιάζουν τον Ζορζ Σορέλ, έναν Γάλλο μηχανικό και πρώην Μαρξιστή, σαν «τον θεωρητικό του αναρχοσυνδικαλισμού», «τον σημαντικότερο θεωρητικό του Επαναστατικού Συνδικαλισμού» και «κυριότερο θεωρητικό του συνδικαλισμού»³⁵. Αντίθετα, εμείς υποστηρίζουμε ότι ο συνδικαλισμός ήταν πάντοτε κομμάτι της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης. Λέγεται συχνά ότι ο συνδικαλισμός εμφανίστηκε για πρώτη φορά κατά τη δεκαετία του 1890 στη Γαλλία: ωστόσο, εμείς αποδεικνύουμε ότι εκείνος που θεμελίωσε τον συνδικαλισμό ήταν ο Μπακούνιν το 1860, όχι ο Σορέλ σαράντα χρόνια αργότερα, καθώς και ότι υπήρξε ένα ολόκληρο πρώτο κύμα συνδικαλισμού που εμφανίστηκε κατά τις δεκαετίες του 1870 και του 1880.

Ο συνδικαλισμός είναι μια *παραλλαγή* του αναρχισμού και το συνδικαλιστικό κίνημα είναι κομμάτι της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης. Αυτή η θέση εφαρμόζεται σε όλες τις κύριες τάξεις του συνδικαλισμού: τον αναρχοσυνδικαλισμό (ο οποίος εντάσσει τον εαυτό του σαφώς μέσα στην αναρχική παράδοση), τον επαναστατικό συνδικαλισμό (ο οποίος δεν συνδέει τόσο εμφανώς τον εαυτό του με τον αναρχισμό, για λόγους είτε άγνοιας είτε τακτικής), τον Ντελεονισμό (μια μορφή επαναστατικού συνδικαλισμού που υποστηρίζει ότι είναι Μαρξιστική) και τον συνδικαλισμό απεύθυνσης στη βάση (μια μορφή συνδικαλισμού που δημιουργεί ανεξάρτητες ομάδες βάσης που αλληλεπιδρούν με τα ορθόδοξα σωματεία, αλλά είναι ανεξάρτητες από αυτά). Ο συνδικαλισμός είναι στην ουσία μια αναρχική *στρατηγική*, όχι αντίπαλος του αναρχισμού. Όταν χρησιμοποιούμε τον όρο συνδικαλισμός, χωρίς προθέματα κι επεξηγήσεις, το κάνουμε για να περιγράψουμε όλες τις τάξεις του συνδικαλισμού με έναν περιεκτικό όρο.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί ότι υποστηρίζουμε πως οι Βιομηχανικοί Εργάτες του Κόσμου (IWW ή «Γουόμπλς»), ένα ρεύμα ριζοσπαστικών σωματείων που εμφανίστηκε το 1905 στις Η.Π.Α. και εξαπλώθηκε παγκοσμίως, αποτελεί θεμελιώδες τμήμα του δεύτερου κύματος συνδικαλισμού, το οποίο ξεκίνησε κατά τη δεκαετία του 1890. Ειδικότερα, απορρίπτουμε τον ισχυρισμό ότι η ιστορία της IWW είναι διαχωρισμένη από αυτή του συνδικαλισμού και ότι η IWW ξεπήδησε μέσα από τις ενδογενείς ριζοσπαστικές παραδόσεις των Η.Π.Α. ή από τον Μαρξισμό³⁶. Η ιστορική IWW είχε συνδικαλιστική θεώρηση, εμπνεύστηκε σε μεγάλο βαθμό από το πρώτο κύμα συνδικαλισμού και γενικότερα από την ευρύτερη αναρχική παράδοση στις Η.Π.Α. και επηρεάστηκε από την αναγέννηση του συνδικαλισμού σε άλλες περιοχές.

Το 1908, η IWW διασπάστηκε σε δυο βασικές πτέρυγες: η πρώτη, η γνωστή «IWW του Σικάγο», είχε επιρροή στις Η.Π.Α., την Αυστραλία, τη Χίλη και αλλού, αποτελούσαν από φυσιογνωμίες όπως ο Χέιγουντ και τασσόταν αυστηρά ενάντια σε κάθε συμμετοχή στις κυβερνητικές εκλογές· η δεύτερη και μικρότερη «IWW του Ντιτρόιτ» είχε επιρροή στη Βρετανία, τη Νότια Αφρική και αλλού, αποτελούσαν από προσωπικότητες όπως ο Ντε Λεόν και ο Κόνολι και τασσόταν υπέρ της υπό όρους συμμετοχής στις εκλογές. Θεωρούμε ότι και τα δυο αυτά ρεύματα ήταν και εί-

ναι συνδικαλιστικά – και άρα αποτελούν τμήματα της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης. Το γεγονός ότι κάποιοι συνδικαλιστές αυτοπροσδιορίζονται ως Μαρξιστές ή απορρίπτουν την ταμπέλα του αναρχικού δεν αναιρεί τη θέση τους στην ευρύτερη αναρχική παράδοση· για να συγκαταλέξουμε κάποιον στην ευρύτερη αναρχική παράδοση δεν χρησιμοποιούμε ως βάση τον αυτοπροσδιορισμό αλλά τις ιδέες.

Ορισμένες από τις συνέπειες αυτών των επιχειρημάτων είναι αρκετά εντυπωσιακές και μας αναγκάζουν να επανεξετάσουμε τα πλαίσια της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης. Σύμφωνα με την παράδοση που καθιερώθηκε από το έργο του Πωλ Ελτζμπάχερ *Anarchism: Exponents of the Anarchist Philosophy* («Αναρχισμός: Εκφραστές της Αναρχικής Φιλοσοφίας»), το οποίο εκδόθηκε το 1900 και τα συμπεράσματα του «έχουν ενσωματωθεί σχεδόν σε κάθε μελέτη του ζητήματος μέχρι σήμερα», από τις καθιερωμένες εργασίες πάνω στον αναρχισμό και τον συνδικαλισμό έχουν προκύψει οι «Επτά Σοφοί» του κινήματος: οι Γκόντγουιν, Στίρνερ, Προυντόν, Τάκερ, Τολστόι, Μπακούνιν και Κροπότκιν³⁷. Ο Ελτζμπάχερ υποστηρίζει πως αυτοί οι σοφοί μπορούν να θεωρηθούν ως «ταυτόσημοι με το σύνολο των διδασκαλιών που έχουν αναγνωριστεί ως αναρχικές»³⁸.

Σύμφωνα με τον Ελτζμπάχερ, οι σοφοί μοιράζονται μια αντικρατική αντίληψη, καθώς «αρνούνται το Κράτος ως μελλοντική προοπτική»³⁹. Έχει επίγνωση τού ότι «η άρνηση του Κράτους» παίρνει «εντελώς διαφορετικές σημασίες» σε καθέναν από τους σοφούς του⁴⁰. Παρ' όλα αυτά, το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι οποιοσδήποτε τηρεί αντικρατική στάση θα πρέπει να λογίζεται ως αναρχικός, ακόμη και αν διαφωνεί σε θεμελιώδη ζητήματα, όπως είναι η φύση της κοινωνίας, ο νόμος, η ιδιοκτησία ή τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την κοινωνική αλλαγή⁴¹. Αυτός ο μινιμαλιστικός ορισμός του αναρχισμού ήρθε σε σύμπτωση την τάση πολλών αναρχικών και συνδικαλιστών να εφευρίσκουν μύθους για την ίδια τους την ιστορία. Ο Κροπότκιν δεν είναι ο μόνος που κατασκεύασε μια φανταστική προϊστορία του αναρχικού κινήματος, μια υποτιθέμενη γενεαλογία των αναρχικών ιδεών και κινήματων που ξεκινά από την αρχαία Ασία και Ευρώπη⁴². Αυτές οι αναρχικές αφηγήσεις, οι οποίες παραμένουν δημοφιλείς, επικεντρώνουν στην καταγραφή ιδεών των οποίων οι φορείς υποτίθεται πως έχουν κοινές ανησυχίες με αυτές του αναρχικού κινήματος. Ξεκινούν από τον Λάο Τσε (ιδρυτή του Ταοϊσμού) και την αρχαία Κίνα, προχωρούν στον μεσαίωνα και τους Αναβαπτιστές και καταλήγουν στον Μπακούνιν, στην Ευρώπη του δεκάτου ενάτου αιώνα. Στόχος αυτών των μυθοπλασιών είναι η νομιμοποίηση του αναρχισμού μέσω της παρουσίασης μιας μακράς γενεαλογίας και της επίκλησης πολλών διάσημων και σεβαστών προσωπικοτήτων. Η εννιάτομη ιστορία του αναρχισμού του Μαξ Νεττλώ (1865-1944), η σημαντικότερη μελέτη αυτού του είδους που προέρχεται από το εσωτερικό του κινήματος, αφιερώνει τον πρώτο της τόμο σε αναφορές γεγονότων πριν από τη δεκαετία του 1860, ξεκινώντας από την αρχαία Κίνα και την Ελλάδα⁴³.

Υπάρχουν προφανή προβλήματα σε αυτήν τη θεώρηση. Αν ως αναρχικός ορίζεται κάποιος που «αρνείται» το κράτος, τότε δεν είναι καθόλου ξεκάθαρο το πού διαφέρουν οι αναρχικοί από τους ριζοσπάστες φιλελεύθερους, όπως ο Μάρει Ρόθμπαρντ, που οραματίζονται μια ακρατική κοινωνία βασισμένη στην ατομική ελευθερία και την ανεξέλεγκτη ελεύθερη αγορά. Παρόμοια, ο τελικός στόχος του κλασικού Μαρξισμού είναι μια ακρατική κοινωνία χωρίς αλλοτρίωση και καταναγκασμούς. Αν χρησιμοποιήσουμε τον ορισμό του Ελτζμπάχερ, τότε τόσο ο Μαρξ όσο και ο Ρόθμπαρντ μπορούν αδιαμφισβήτητα να συγκαταλεχθούν στο πάνθεον των αναρχικών σοφών· η εξαίρεσή τους θα ήταν αυθαιρεσία. Με άλλα λόγια, ο ορισμός του Ελτζμπάχερ αποτυγχάνει στον βασικό σκοπό της ξεκάθαρης οριοθέτησης του αναρχισμού σε σχέση με άλλα συστήματα ιδεών και ως εκ τούτου δεν μπορεί να θεωρηθεί επαρκής.

Η τάση να προβάλλεται ο αναρχισμός πάνω στο σύνολο της ανθρώπινης ιστορίας είναι αντίστοιχα προβληματική: από τη μια, καμιά σοβαρή μελέτη πάνω στον Λάο Τσε, τους Αναβαπτιστές και τον Μπακούνιν δεν μπορεί να συμπεράνει ότι είχαν τις ίδιες αντιλήψεις και στόχους. Από την άλλη, αν ο αναρχισμός είναι ένα καθολικό χαρακτηριστικό της κοινωνίας, τότε φυσικά γίνεται πολύ δύσκολο να εξηγήσουμε γιατί εμφανίστηκε, να τον τοποθετήσουμε στο ιστορικό του πλαίσιο, να καθοριστούμε τα όριά του και να αναλύσουμε τον ταξικό χαρακτήρα και τον ρόλο του σε συ-

γκεκριμένες χρονικές περιόδους. Η υποστήριξη της ιδέας ότι ο αναρχισμός είναι οικουμενικός αποτελεί έναν μύθο που είναι χρήσιμος για τη νομιμοποίηση ενός κινήματος που δέχεται επίθεση· όμως το να πάρουμε έναν τέτοιο ισχυρισμό στα σοβαρά δεν βοηθά στην εξέλιξη της ανάλυσης και των δραστηριοτήτων του κινήματος αυτού. Αποτυγχάνει να ιστοριοποιήσει την ευρύτερη αναρχική παράδοση και να εξηγήσει το γιατί αναδύθηκε, καθώς και το γιατί έτυχε αποδοχής από συγκεκριμένες τάξεις.

Ο προφανέστερος πειρασμός είναι αυτός της προσφυγής σε ψυχολογικές ερμηνείες. Ο Πίτερ Μάρσαλ, για παράδειγμα, υποστηρίζει ότι ο «πρώτος αναρχικός» ήταν ο πρώτος άνθρωπος που εξεγέρθηκε ενάντια στην «εξουσία». Σύμφωνα με τον Μάρσαλ, ο αναρχισμός είναι ριζωμένος στην ανθρώπινη φύση, είναι «ένας άχρονος αγώνας» ανάμεσα «σε αυτούς που θέλουν να κυβερνήσουν και αυτούς που δεν θέλουν να κυβερνηθούν ή να κυβερνήσουν με τη σειρά τους» και έχει ως βάση την «πορεία προς την ελευθερία», μια «βαθιά ανθρώπινη ανάγκη»⁴⁴. Ο ριζοσπάστης οικολόγος και ελευθεριακός σοσιαλιστής Μάρει Μπούκτσιν προβάλλει το ίδιο επιχείρημα, προσθέτοντάς του μια φροϋδική νότα: ο αναρχισμός είναι ένα «μεγάλο λιβιδινικό κίνημα της ανθρωπότητας που στοχεύει στην αποτίναξη του καταπιεστικού μηχανισμού που δημιουργήσε η ιεραρχική κοινωνία» και ξεκινά από «τις απαρχές του χρόνου» ως μια πορεία των καταπιεσμένων προς την ελευθερία⁴⁵.

Παρ' όλα αυτά, δεν υπάρχει καμία πραγματική ένδειξη που να υποστηρίζει αυτήν την επιχειρηματολογία, η οποία αποτυγχάνει να εξηγήσει γιατί ο αναρχισμός ήταν σημαντικός σε κάποιες περιόδους και σχεδόν εντελώς απών από άλλες. Αν ο αναρχισμός είναι μια τέτοια πανανθρώπινη κίνηση, τότε γιατί οι τύχες του ποικίλουν τόσο δραματικά από τη μια χρονική περίοδο στην άλλη; Μόνο μια ιστορική και κοινωνική ανάλυση μπορεί να ερμηνεύσει πραγματικά την άνοδο και την πτώση του αναρχισμού και αυτό απαιτεί την προσφυγή στις κοινωνικές επιστήμες, όχι στην ψυχολογία. Οι προσέγγιση των «επτά σοφών», η οποία ομαδοποιεί μια ευρεία γκάμα διανοητών με πολύ λίγα κοινά μεταξύ τους, καθώς και οι μυθοπλασίες των ίδιων των αναρχικών, αναχαιτίζουν κάθε απόπειρα ανάλυσης της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, θεωρούμε πως είναι επιτακτική η χρήση ενός στενότερου, σαφέστερα οριοθετημένου, ιστορικότερου και ιστορικά ακριβέστερου ορισμού του αναρχισμού και του συνδικαλισμού. Από τους σοφούς του Ελτζμπάχερ, μόνο οι Μπακούνιν και Κροπότκιν μπορούν να θεωρηθούν αναρχικοί. Οι Γκόντγουιν, Στίρνερ και Τολστόι δεν έχουν απολύτως καμία θέση στην ευρύτερη αναρχική παράδοση. Ο Πруντόν και ο μαθητής του, ο Τάκερ, εκπροσωπούν μια προσέγγιση, τον μπουτουαλισμό, η οποία επηρέασε εμφανώς τον αναρχισμό – ο Πруντονισμός, όπως και ο Μαρξισμός, έδωσε πολλά από τα συστατικά του στην ευρύτερη αναρχική παράδοση –, αλλά στην πραγματικότητα δεν μπορούν να θεωρηθούν αναρχικοί. Υπάρχουν πολλές ελευθεριακές ιδέες – ιδέες που προτάσσουν την ατομική ελευθερία – αλλά οι ελευθεριακοί δεν είναι απαραίτητα και σοσιαλιστές. Ο αναρχισμός πρωτοεμφανίστηκε μέσα στα πλαίσια της ανάπτυξης του σύγχρονου κράτους και του καπιταλισμού – και, συνακόλουθα, της ανάπτυξης του σύγχρονου εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος.

Η προσέγγιση των επτά σοφών, ομαδοποιώντας αυθαίρετα φυσιогνωμίες οι οποίες, όπως αποδεικνύεται σε αυτό το βιβλίο, δεν έχουν παρά ελάχιστα κοινά, δημιουργεί αναπόφευκτα την εντύπωση ότι ο αναρχισμός είναι αντιφατικός και χωρίς προσανατολισμό. Έτσι, καθιστά οποιαδήποτε προσπάθεια θεωρητικής του ανάλυσης στην καλύτερη περίπτωση απογοητευτική. Αυτή η φαινομενική έλλειψη συνεκτικότητας είναι συνέπεια της προβληματικής ανάλυσης του αναρχισμού, όχι του ίδιου του αναρχισμού. Ο διασταλτικός και χαλαρός ορισμός του αναρχισμού τείνει να ενοποιεί αρκετά διαφορετικές ιδέες και δεν τον ιστοριοποιεί· επίσης, η παρουσίαση του αναρχισμού ως κάτι ασαφές και άμορφο καθιστά δύσκολο να σκεφτούμε το πώς μπορεί η ευρύτερη αναρχική παράδοση να συμβάλει στους σύγχρονους αγώνες ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό.

Τι είναι η Ευρύτερη Αναρχική Παράδοση;

Μέσα από τη χρήση ενός στενότερου ορισμού, πιστεύουμε πως μπορέσαμε να εστιάσουμε ευκρινέστερα στην ευρύτερη αναρχική παράδοση, τις ιδέες και την ιστορία της. Έτσι, είμαστε σε θέση να παρουσιάσουμε μια αρκετά πλήρη και συστηματική μελέτη των αναρχικών και συνδικαλιστικών ιδεών, θέσεων και εξελίξεων. Ο αναρχισμός παρουσιάζεται στην ανάλυσή μας ως ένα σαφές και ξεκάθαρο πλέγμα θέσεων. Παρόμοια, στη μελέτη της ιστορίας της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης, θυσιάζουμε το φαινομενικό εύρος χάριν του πραγματικού βάθους. Πολλοί μελετητές ξοδεύουν αρκετό χρόνο συζητώντας για φυσιογνωμίες όπως ο Στίρνερ, ο Τολστόι και οι Αναβαπτιστές. Θεωρούμε αυτούς τους ανθρώπους ξένους προς την ευρύτερη αναρχική παράδοση και ακατάλληλους να την μελετήσουν.

Επιπλέον, δεν χρησιμοποιούμε όρους όπως «φιλοσοφικός αναρχισμός» (που συχνά αναφέρεται στον Γκόντγουιν), «αναρχοατομικισμός» (που συχνά αναφέρεται στον Στίρνερ, αλλά και μερικές φορές στους Προυντόν και Τάκερ), «αναρχοχριστιανισμός» (που αναφέρεται στον Τολστόι) ή «λάντσταϊλ αναρχισμός» (που χρησιμοποιείται μερικές φορές για να περιγράψει τις σύγχρονες μορφές ατομικισμού), καθώς δεν θεωρούμε ότι τα παραπάνω αποτελούν τμήματα της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης. Ο σκοπός μας δεν είναι να απορρίψουμε τα άλλα ελευθεριακά ρεύματα και την ευρεία γκάμα αντιεξουσιαστικών ιδεών που έχουν αναπτυχθεί σε πολλές κουλτούρες, αλλά να υποδηλώσουμε ότι χρειάζεται να διαχωρίσουμε τον αναρχισμό και τον συνδικαλισμό από τα υπόλοιπα ρεύματα, των ελευθεριακών συμπεριλαμβανόμενων, προκειμένου να κατανοήσουμε καλύτερα τόσο τον αναρχισμό όσο και αυτές τις άλλες τάσεις. Ο «αναρχισμός της ταξικής πάλης», που αποκαλείται μερικές φορές επαναστατικός ή κομμουνιστικός αναρχισμός, δεν είναι ένα είδος αναρχισμού· κατά τη γνώμη μας, είναι ο *μόνος* αναρχισμός. Γνωρίζουμε ότι η προσέγγισή μας έρχεται σε αντίθεση με μερικούς μακρόχρονους ορισμούς, όμως ισχυριζόμαστε ότι το νόημα του αναρχισμού δεν είναι ούτε αυθαίρετο ούτε απλά ζήτημα γνώμης – η ιστορική πορεία δείχνει ότι υπάρχει ένας συγκεκριμένος πυρήνας πεποιθήσεων.

Πολλοί συγγραφείς έχουν χαράξει έναν υποτιθέμενο διαχωρισμό ανάμεσα στον «αναρχικό κομμουνισμό... ίσως το πιο διαδεδομένο αναρχικό δόγμα» και «ένα άλλο δόγμα με συγκρίσιμη σημασία, τον αναρχοσυνδικαλισμό»⁴⁶. Απορρίπτουμε αυτήν την προσέγγιση ως παραπλανητική ανάλυση της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης. Αυτός ο υποτιθέμενος διαχωρισμός όχι μόνο απουσίαζε μέχρι πρόσφατα από το μεγαλύτερο μέρος της αναρχικής βιβλιογραφίας, αλλά επιπλέον δεν αποτελεί και λειτουργική περιγραφή των διαφορετικών τάσεων του εσωτερικού της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης. Επίσης, η συντριπτική πλειοψηφία των ανθρώπων που περιγράφονται στη βιβλιογραφία ως «αναρχικοί κομμουνιστές» ή «αναρχοκομμουνιστές» υπερασπιζόταν τον συνδικαλισμό, συμπεριλαμβανόμενων των Κροπότκιν, Αλεξάντερ Μπέρκμαν (1870-1936), Φλόρες Μαγόν και Σιφού. Από την άλλη μεριά, η πλειοψηφία των συνδικαλιστών προέτασσε τον «αναρχικό κομμουνισμό», με την έννοια μιας ακρατικής σοσιαλιστικής κοινωνίας που βασίζεται στην κομμουνιστική αρχή της διανομής των αγαθών ανάλογα με τις ανάγκες. Είναι δύσκολο να εντοπιστεί μια «αναρχική κομμουνιστική» στρατηγική ή τάση που να μπορεί να λογιστεί ως διακριτή κατηγορία του αναρχισμού.

Εξεγερσιακός Αναρχισμός, Αναρχισμός των Μαζών και Συνδικαλισμός

Αντ' αυτού, αναπτύσσουμε μια διάκριση ανάμεσα σε δυο βασικές στρατηγικές προσεγγίσεις στο εσωτερικό της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης, τις οποίες αποκαλούμε «αναρχισμό των μαζών» και «εξεγερσιακό αναρχισμό»*. Ο αναρχισμός των μαζών υποστηρίζει ότι μόνο τα μαζικά κινήματα μπορούν να προκαλέσουν επαναστατική αλλαγή στην κοινωνία, καθώς και ότι τέτοια κινή-

* [Σ.τ.Μ.] Οι όροι στο πρωτότυπο κείμενο είναι «mass anarchism» και «insurrectionist anarchism» αντίστοιχα.

ματα χτίζονται κυρίως μέσα από αγώνες που περιστρέφονται γύρω από άμεσα ζητήματα και μεταρρυθμίσεις (που αφορούν τους μισθούς, την αστυνομική αυθαιρεσία, την ακρίβεια κ.ο.κ.). Οι αναρχικοί πρέπει να συμμετέχουν σε αυτά τα κινήματα προκειμένου να τα ρίζοσπαστικοποιήσουν και να τα μετατρέψουν σε μοχλούς της επαναστατικής αλλαγής. Αυτό που έχει καθοριστική σημασία είναι οι νίκες να έρχονται από τα κάτω: οι νίκες αυτές δεν πρέπει να συγχέονται με τις μεταρρυθμίσεις που εφαρμόζονται από τα πάνω, οι οποίες υπονομεύουν τα λαϊκά κινήματα⁴⁷.

Η εξεγερσιακή προσέγγιση, αντίθετα, υποστηρίζει ότι οι μεταρρυθμίσεις αποτελούν αυταπάτες, ότι κινήματα όπως τα συνδικαλιστικά αποτελούν, ηθελημένα ή μη, στηρίγματα της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων και ότι όλες οι επίσημες οργανώσεις είναι εξουσιαστικές. Κατά συνέπεια, ο εξεγερσιακός αναρχισμός δίνει έμφαση στην ένοπλη δράση – την «προπαγάνδα δια της πράξης» – θεωρώντας την το πιο σημαντικό μέσο πρόκλησης μιας αυθόρμητης επαναστατικής έξαρσης. Αυτό που διαφοροποιεί τον εξεγερσιακό αναρχισμό από τον αναρχισμό των μαζών δεν είναι απαραίτητα η βία ως τέτοια, αλλά η θέση της στη στρατηγική: σύμφωνα με τον εξεγερσιακό αναρχισμό, η προπαγάνδα δια της πράξης, την οποία αναλαμβάνουν συνειδητοποιημένοι αναρχικοί, θεωρείται μέσο δημιουργίας ενός μαζικού κινήματος· για τους περισσότερους αναρχικούς των μαζών, η βία λειτουργεί ως μέσο αυτοάμυνας ενός *υπαρκτού* μαζικού κινήματος.

Αυτή η σειρά σκέψεων εγείρει ερωτήματα σχετικά με τα πλαίσια του αναρχισμού. Απορρίπτοντας την προσέγγιση των επτά σοφών δεν αναπτύσσουμε ένα νέο πλαίσιο, παρά μόνο θεωρούμε πως κάτι τέτοιο θα πρέπει να έχει ως επίκεντρο τους Μπακούνιν και Κροπότκιν και να περιλαμβάνει πολλές σημαντικές φυσιογνωμίες της ευρύτερης αναρχικής και συνδικαλιστικής παράδοσης, τόσο από τη Δύση όσο και πέρα από αυτή. Αν οι Γκόντγουιν, Στίρνερ και Τολστόι βρίσκονται εκτός του αναρχικού πλαισίου, άνθρωποι όπως ο Πιότρ Αρσίνωφ (1887-1937), η Χουάνα Μπελέν Γκουτιέρες ντε Μεντόσα (1875-1942), ο Καμίλο Μπερνέρι (1897-1937), η Λουίσα Καπετίγιο (1880-1922), ο Κόνολι, ο Κρίστιαν Κορνελίσεν (1864-1945), η Βολτερίν ντε Κλερ (1866-1912), ο Ντε Λεόν, η Ελίζαμπεθ Γκέρλι Φλιν (1890-1964), ο Πραξέντις Γκερέρο (1882-1917), η Έμμα Γκόλντμαν (1869-1940), η Χι Ζιέν (γεν. Χι Μπαν, άγνωστο έτος γέννησης και θανάτου), η Πετρονίλα Ινφάντες (1920- ;), η Νόε Ιτο, ο Σουσουί Κοτόκου (1893-1911), ο Λι Πέι Καν (1904-2005, γνωστός με το ψευδώνυμο Μπα Τζιν), η Μαρία Λασέρδα ντε Μόουρα (1887-1944), ο Λιού Σιφού (1884-1915, γνωστός ως Σιφού), ο Ερρίκο Μαλατέστα (1853-1932), ο Φλόρες Μαγόν (1874-1922), ο Νέστωρ Ιβάνοβιτς Μάχνο (1889-1934), η Λουίζ Μισέλ (1830-1905), ο Φέρντιναντ Ντόμελα Νιούνεχους (1861-1919), ο Οσούγκι (1885-1923), ο Άλμπερτ Πάρσονς (1848-1887), η Λούσι Πάρσονς (1853-1942), ο Φερνάν Πελουτιέ (1867-1901), ο Ενρίκε Ρόιγ ντε Σαν Μαρτίν (1843-1889), η Χουάνα Ρούκο Μπουέλα (1888-1968), ο Ρούντολφ Ρόκερ (1873-1958), η Λουθία Σάντσεζ Σαορνίλ (1895-1970), ο Σιν Τσαεχό (1880-1936) και άλλοι θέτουν σοβαρή υποψηφιότητα, ως άνθρωποι που είχαν σημαντική διανοητική συνεισφορά στο κίνημα. Αυτή η λίστα δεν είναι πλήρης και αποτελεί μια απλή ένδειξη των δυνατοτήτων.

Χωρίς να παραγνωρίζουμε τη σημασία των σχετικά διάσημων κινήματων της Ιταλίας, της Ισπανίας, της Γαλλίας και των Η.Π.Α., πιστεύουμε πως είναι επίσης σημαντικό να αναδείξουμε την κεντρικότητα των κινήματων της Ασίας, της Αφρικής, της Ανατολικής Ευρώπης, της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής, δηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο ότι μια πραγματικά παγκόσμια ιστορία του αναρχισμού και του συνδικαλισμού αποτελεί καθοριστικό διορθωτικό παράγοντα στις Ευρωπαϊκές μελέτες και αποδεικνύει ότι η αντίληψη πως ο αναρχισμός «δεν έχει υπάρξει ποτέ κάτι περισσότερο από ένας πόλος έλξης μειοψηφιών» είναι αβάσιμη⁴⁸. Επιπλέον, ορισμένες από τις αντιλήψεις που αμφισβητούνται ως αποτέλεσμα των παραπάνω είναι η κοινότοπη θέση περί ισπανικής εξαίρεσης και ο ισχυρισμός ότι ο αναρχισμός έγινε «ένα μείζον κοινωνικό κίνημα.... και απειλή για το Κράτος» μόνο στην Ισπανία⁴⁹.

Στην καρδιά της παράδοσης του αναρχισμού των μαζών βρίσκεται η αντίληψη ότι το χτίσιμο ενός λαϊκού επαναστατικού κινήματος – επικεντρωμένου σε μια επαναστατική αντικουλτούρα και στον σχηματισμό οργάνων αντιστάσεως – είναι απαραίτητο προκειμένου να τεθούν οι βάσεις για μια νέα κοινωνική τάξη πραγμάτων που θα αντικαταστήσει τον καπιταλισμό, τη γαιοκτησία και το

κράτος. Ένα τέτοιο κίνημα μπορεί να εμπλέκεται και σε μεταρρυθμιστικούς αγώνες, αλλά πάντοτε πρέπει να στοχεύει στο χτίσιμο της νέας κοινωνίας μέσα στο κέλυφος της παλιάς, στην αρχή μιας κοινωνικής τάξης πραγμάτων που τελικά θα εκραγεί και θα υπερβεί την παλιά. Ο εξεγερσιακός αναρχισμός είναι ιμποσιμπλιστικός· θεωρεί ότι οι μεταρρυθμίσεις είναι αδύνατες και μάταιες. Ο αναρχισμός των μαζών είναι *ποσιμπλιστικός*· θεωρεί ότι το να *αναγκάζεται* η άρχουσα τάξη να κάνει μεταρρυθμίσεις είναι και εφικτό και επιθυμητό για τη νίκη, καθώς και ότι οι μεταρρυθμίσεις αυτές ενδυναμώνουν, χωρίς να υποσκάπτουν, τα λαϊκά κινήματα και τους αγώνες, βελτιώνοντας την κατάσταση του λαού*. Για παράδειγμα, μέσα από την άμεση δράση μπορούν να απαιτηθούν και να επιβληθούν προοδευτικές νομικές αλλαγές, χωρίς να είναι απαραίτητη η συμμετοχή στον κρατικό μηχανισμό.

Ο συνδικαλισμός αποτελεί μια ισχυρή έκφραση της θεώρησης του αναρχισμού των μαζών. Ιστορικά, ο συνδικαλισμός ήταν πάνω απ' όλα εκείνος που έδωσε στην αναρχική παράδοση μια μαζική βάση και την κατέστησε ελκυστική. Ωστόσο, δεν ήταν όλοι οι αναρχικοί των μαζών συνδικαλιστές. Κάποιοι υποστήριζαν τον συνδικαλισμό αλλά είχαν επιφυλάξεις, κυρίως όσον αφορά την «περί εμβρύου υπόθεση»: την αντίληψη ότι οι συνδικαλιστικές δομές αποτελούν επαρκή βάση για μια μετακαπιταλιστική κοινωνία⁵⁰. Υπήρχαν και άλλοι αναρχικοί των μαζών που ήταν αντισυνδικαλιστές, καθώς δεν πίστευαν ότι τα σωματεία μπορούν να κάνουν επανάσταση. Εδώ παρατηρούνται δυο βασικά ρεύματα: εκείνοι που απορρίπτουν τους αγώνες στους χώρους δουλειάς προωθώντας τους αγώνες στις κοινότητες και εκείνοι που τάσσονται υπέρ των αγώνων στους χώρους δουλειάς, αλλά με κάποια ανεξαρτησία από τα σωματεία (ένα τμήμα των τελευταίων συνέκλινε με εκείνους που προώθησαν τον συνδικαλισμό απεύθυνσης στη βάση).

Ο οικονομίστικος ή εργατίστικος γιουνιονισμός ορισμένων Μαρξιστών όπως ο Βλαντιμίρ Ίλιτς Λένιν και ο Νίκος Πουλαντζάς, αποτελεί καρικατούρα του συνδικαλισμού⁵¹. Οι ιστορικές συνδικαλιστικές ενώσεις ήταν ενσωματωμένες σε ευρύτερα λαϊκά κινήματα και αντικουλτούρες, συνδέονταν με άλλες οργανωμένες λαϊκές υποδομές, αφοσιώνονταν σε ζητήματα που ξεπερνούσαν κατά πολύ τους χώρους δουλειάς, έπαιζαν καθοριστικό ρόλο στους αγώνες των κοινοτήτων, βρίσκονταν μέσα στην καρδιά της επαναστατικής αντικουλτούρας, εξέδιδαν καθημερινές και εβδομαδιαίες εφημερίδες μαζικής απεύθυνσης και δεν μετέτρεψαν ποτέ την εργατική τάξη σε επαίτες αυξήσεων, ούτε εξάντλησαν τις φιλοδοξίες της σε μισθολογικά ζητήματα. Ο οικονομισμός και ο εργατισμός είναι εντελώς ασυμβίβαστοι με τον συνδικαλισμό.

Επίσης, η άποψη ότι η εξέγερση είναι κάτι που «δεν οργανώνεται ποτέ από τα σωματεία» δεν μπορεί να συμφιλιωθεί με την ιστορία του συνδικαλισμού⁵². Οι συνδικαλιστικές ενώσεις ενεπλάκησαν σε γενικές απεργίες που είχαν χαρακτήρα εξέγερσης στο Μεξικό το 1916, την Ισπανία το 1917, το 1919 και το 1936, τη Βραζιλία και την Πορτογαλία το 1918, την Αργεντινή το 1919 και την Ιταλία το 1920. Σε πολλές περιπτώσεις, οι συνδικαλιστές βοήθησαν στην οργάνωση εργατικών πολιτοφυλακών, όπως για παράδειγμα στις Η.Π.Α. της δεκαετίας του 1880, την Ιρλανδία από το 1913, στο Μεξικό με αφετηρία το 1916, την Αργεντινή το 1919, την Ιταλία το 1920 και την Ισπανία από το 1936.

Ιστορικά, ο συνδικαλισμός ήταν ένα επαναστατικό κίνημα σωματείων που αποτελούσε τμήμα του ευρύτερου λαϊκού κινήματος της αντιεξουσίας και της αντικουλτούρας. Πρέπει να προσέξουμε ώστε να αποφευχθεί μια τεχνητή διαίρεση ανάμεσα στις συνδικαλιστικές ενώσεις και τα ευρύτερα αναρχικά κινήματα των οποίων αποτελούσαν θεμελιώδες τμήμα. Αυτό μας υπενθυμίζει ότι ο αριθ-

* [Σ.τ.Μ.] Οι όροι *ποσιμπλισμός* και *ιμποσιμπλισμός* αναφέρονται τόσο στη γεωγραφία όσο και στην πολιτική. Στη γεωγραφία, ο όρος *ποσιμπλισμός* εκφράζει την ιδέα ότι οι ανθρώπινες ομάδες έχουν ένα ευρύ περιθώριο επιλογών σε ένα δεδομένο περιβάλλον, ανάλογα με τις πολιτισμικές τους ιδιαιτερότητες. Οι *ποσιμπλιστές* θεωρούν οι άνθρωποι δεν έχουν τελείως παθητικό ρόλο και ότι με τη δράση τους προκαλούν μια συνεχή αλληλεπίδραση και αλληλοδιείσδυση του ανθρωπογενούς και του φυσικού περιβάλλοντος. Στην πολιτική, ο όρος *ποσιμπλισμός* αναφέρεται στην (ομώνυμη) τάση του γαλλικού σοσιαλιστικού κινήματος των τελών του δεκάτου ένατου αιώνα, η οποία δεχόταν ότι η μετατροπή της αστικής κοινωνίας σε σοσιαλιστική πρέπει να επιτευχθεί με την καθημερινή πάλη στα πλαίσια των υπάρχουσών δυνατοτήτων. Προφανώς, και στις δυο περιπτώσεις, ο *ιμποσιμπλισμός* έχει να κάνει με την αντίθεση προς τον *ποσιμπλισμό*.

μός των μελών των σωματείων και οι επίσημες δομές μάς παρέχουν μονάχα μια μερική εικόνα του αναρχισμού και του συνδικαλισμού. Παρότι έχουμε χρησιμοποιήσει αυτά τα κριτήρια για να κριτικάρουμε την αντίληψη περί ισπανικής εξαίρεσης, έχουμε κατά νου ότι αποτελούν περιορισμένους δείκτες της δύναμης του αναρχισμού και του συνδικαλισμού.

Ο συνδικαλισμός έχει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με τον «γιουνιονισμό των κοινωνικών κινημάτων», ο οποίος εμφανίστηκε σε έναν αριθμό πρόσφατα βιομηχανοποιημένων χωρών, όπως η Βραζιλία και η Νότια Αφρική⁵³. Τα ιστορικά συνδικαλιστικά κινήματα δημιουργούσαν συμμαχίες που ξεπερνούσαν τους χώρους δουλειάς και έθεταν ζητήματα που ξεπερνούσαν κατά πολύ τις άμεσες διεκδικήσεις μισθών και καλύτερων συνθηκών εργασίας. Το ίδιο ισχύει και για τον «γιουνιονισμό των κοινωνικών κινημάτων». Όμως υπάρχουν και σημαντικές διαφορές. Ο «γιουνιονισμός των κοινωνικών κινημάτων», όπως και ο συνδικαλισμός, εμπλέκεται σε αγώνες μέσα στους χώρους δουλειάς αλλά και πέρα από αυτούς και αποζητά μεγάλες μεταρρυθμίσεις. Όμως ο συνδικαλισμός είναι σαφώς αντικαπιταλιστικός, εχθρικός προς τη γαιοκτησία και αντικρατικός. Αντιλαμβάνεται τα σωματεία ως δομικά στοιχεία μιας αυτοδιευθυνόμενης, ακρατικής, σοσιαλιστικής κοινωνίας. Από αυτή την άποψη, οι άμεσοι αγώνες είναι σημαντικοί από μόνοι τους αλλά και επειδή μεταξύ άλλων συνεισφέρουν στην αυτοπεποίθηση, την οργάνωση και τη συνειδητοποίηση της εργατικής τάξης, στοιχεία που οι συνδικαλιστές θεωρούν απαραίτητα για μια επανάσταση από τα κάτω.

Σε πολλές περιπτώσεις – και όχι μονάχα στη Βραζιλία και τη Νότια Αφρική – ο «γιουνιονισμός των κοινωνικών κινημάτων» έχει συμμαχήσει με πολιτικά κόμματα και έχει εμπλακεί ακόμα και στη βιομηχανική στρατηγική για την ενδυνάμωση της «εθνικής» οικονομίας. Αντίθετα, ο συνδικαλισμός απορρίπτει τις συνδέσεις με τα πολιτικά κόμματα, προτάσσοντας τη σημασία του χτισίματος της λαϊκής αντιεξουσίας έξω από τον κρατικό μηχανισμό και *ενάντια σ' αυτόν*. Η στρατηγικές εκβιομηχάνισης δεν τον απασχολούν, καθώς ένα επαναστατικό εργατικό κίνημα δεν μπορεί να αναλαμβάνει ευθύνες για τη σωτηρία του καπιταλισμού. Η ύπαρξη ισχυρών σωματείων είναι σημαντική, αλλά ισχύς τους μετριέται με όρους συμμετοχής και πολιτικοποίησης των μελών, μαχητικότητας στους άμεσους αγώνες και χτισίματος των βάσεων της εργατικής αυτοδιεύθυνσης των μέσων παραγωγής. Δεν είναι απλώς ζήτημα αριθμών.

Οργανωτικός Δυισμός

Μια από τις σημαντικότερες διαμάχες που διαπραγματευόμαστε σε αυτόν τον τόμο είναι το ζήτημα τού εάν οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές χρειάζονται πολιτικές ομάδες αφοσιωμένες στην προώθηση των ιδεών της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης και, αν ναι, ποια μορφή θα πρέπει να έχουν οι ομάδες αυτές. Όταν το 1926 οι εκδότες της παρισινής αναρχικής εφημερίδας *Dielo Truda* («Το Εργατικό Ζήτημα») εξέδωσαν το *The Organisational Platform of the Libertarian Communists* («Η Οργανωτική Πλατφόρμα των Ελευθεριακών Κομμουνιστών»), ήρθαν αντιμέτωποι με μια καταιγίδα αντιπαραθέσεων⁵⁴. Μερικοί αναρχικοί είδαν το γεγονός ότι οι εκδότες προέκριναν μια ενιαία αναρχική πολιτική οργάνωση με συλλογική πειθαρχία σαν μια προσπάθεια «Μπολσεβικοποίησης» του αναρχισμού και κατηγόρησαν τους βασικούς συγγραφείς, Αρσίνοφ και Μάχνο, ότι μεταπήδησαν στον κλασικό Μαρξισμό. Εμείς, αντίθετα, θεωρούμε ότι η *Πλατφόρμα* και ο «Πλατφορμισμός» δεν ήρθαν σε ρήξη με την αναρχική παράδοση, αλλά αποτέλεσαν μια ιδιαίτερα ορθή επανάληψη καλά θεμελιωμένων αντιλήψεων.

Από την εποχή του Μπακούνιν – που ήταν μέλος της αναρχικής Διεθνούς Συμμαχίας της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας, η οποία λειτουργούσε εντός της Πρώτης Διεθνούς –, η συντριπτική πλειοψηφία των αναρχικών και των συνδικαλιστών προτάσσουν τον σχηματισμό ειδικών αναρχικών πολιτικών ομάδων πέραν των μαζικών οργανώσεων, όπως οι συνδικαλιστικές ενώσεις. Με άλλα λόγια, οι περισσότεροι υποστηρίζουν τον οργανωτικό δυισμό: δηλαδή, ότι οι μαζικές οργανώσεις, όπως τα σωματεία, πρέπει να λειτουργούν παράλληλα με τις ειδικές αναρχικές και συνδικαλιστικές

πολιτικές οργανώσεις. Επιπλέον, οι περισσότεροι πιστεύουν πως αυτές οι ομάδες θα πρέπει να έχουν αρκούντως ομοιογενείς αξιακές, στρατηγικές και τακτικές θέσεις, καθώς και κάποια μορφή οργανωτικής πειθαρχίας.

Πόλεμος, Έμφυλα Ζητήματα και Αντιμπεριαλισμός

Αν και η ευρύτερη αναρχική παράδοση ιστορικά έχει συνδέσει τον εαυτό της με την ταξικότητα, έχει ασχοληθεί και με ζητήματα κοινωνικής καταπίεσης που δεν ανάγονται απαραίτητα στο ταξικό. Ήταν ένα διεθνές και διεθνιστικό κίνημα: απορρίπτοντας τον εθνικισμό και το κράτος και αντιτιθέμενη με συνέπεια στην καταπίεση των εθνικοτήτων και τις φυλετικές διακρίσεις, η ευρύτερη αναρχική παράδοση ήταν στην πρώτη γραμμή των προσπαθειών οργάνωσης των λαϊκών τάξεων, πέρα από τα όρια του έθνους και της φυλής. Εξελίχθηκε σε ένα κίνημα με υποστηρικτές από σχεδόν όλα τα έθνη και τις φυλές του κόσμου και με οργανώσεις σε όλον τον κόσμο. Διαδραμάτισε βασικό ρόλο στους αγώνες για ίσα δικαιώματα και ενάντια στους διαχωρισμούς (για παράδειγμα στην Κούβα, την Ιαπωνία, το Μεξικό, τις Η.Π.Α. και τη Νότια Αφρική), στους αντιμπεριαλιστικούς αγώνες και τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα (για παράδειγμα στη Βουλγαρία, την Κούβα, την Κορέα, τη Μακεδονία και την Ουκρανία), καθώς και στους αγώνες ενάντια στον милитарισμό και τον πόλεμο ανάμεσα σε λαούς και κράτη.

Ο αντιμилитарισμός ήταν κεντρικό χαρακτηριστικό της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης· περιλάμβανε μαζικές εξεγέρσεις στο εσωτερικό των μεγάλων δυνάμεων ενάντια στην ιμπεριαλιστική επιθετικότητα, όπως στην Ιαπωνική κατοχή της Κορέας, της Μαντζουρίας και της Κίνας, στους αποικιοκρατικούς πολέμους της Ισπανίας στην Κούβα, το Μαρόκο και τις Φιλιππίνες και στις Ιταλικές επιθέσεις στην Αβησσυνία, τη Λιβύη και την Αλβανία. Το 1914, η Σοσιαλιστική (ή κάποιες φορές αποκαλούμενη «Δεύτερη») Διεθνής κατέρρευσε με το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, καθώς όλα τα μεγάλα της κόμματα υποστήριζαν τις πολεμικές επιχειρήσεις των κρατών τους. (Στη Διεθνή αυτή, η οποία ιδρύθηκε το 1889, κυριάρχησε ο κλασικός Μαρξισμός και η σοσιαλδημοκρατία· η βασική της συνιστώσα ήταν το μεγάλο Μαρξιστικό προπύργιο της εποχής, το Σοσιαλιστικό Δημοκρατικό Κόμμα [SDP] της Γερμανίας, το οποίο ιδρύθηκε το 1875 ως Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα με τη συνεισφορά των Μαρξ και Ένγκελς. Εφόσον ο άμεσος διάδοχος της Πρώτης Διεθνούς ήταν η Αντιεξουσιαστική Διεθνής – ή Μαύρη Διεθνής – που ιδρύθηκε το 1881, ο σχηματισμός του 1889 δεν ήταν, μιλώντας με αυστηρούς όρους, η «Δεύτερη» Διεθνής).. Αντίθετα με την αντίληψη ότι ο Λένιν ήταν ο μοναδικός που συσπείρωσε τις αντιπολεμικές αντιστάσεις, η ριζοσπαστική αντίσταση στον πόλεμο οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στους αναρχικούς και τους συνδικαλιστές.

Το έμφυλο ήταν ακόμη ένα σημαντικό ζήτημα. Παραδεχόμαστε πως αισθανόμαστε μια κάποια δυσφορία με την τάση πολλών συγγραφέων να αναφέρονται σε πολλές αναρχικές και συνδικαλιστριες με τον όρο «αναρχοφεμινίστριες» ή «αναρχα-φεμινίστριες». Οι γυναίκες έπαιξαν αναμφίβολα καθοριστικό ρόλο στην προώθηση μιας φεμινιστικής ανάλυσης στον αναρχισμό, όμως το να υποθέτουμε ότι όλες οι ακτιβίστριες του κινήματος ήταν αναγκαστικά φεμινίστριες ή ότι θα πρέπει να προσδιορίζονται κυρίως μέσω του φεμινισμού είναι προβληματικό. Ούτε τα φεμινιστικά στοιχεία του αναρχισμού και του συνδικαλισμού ήταν αποκλειστικό προνόμιο των γυναικών ακτιβιστριών, ούτε η δράση των γυναικών ακτιβιστριών της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης θα πρέπει να περιορίζεται μόνο στη φεμινιστική τους θεώρηση. Η ευρύτερη αναρχική παράδοση ως σύνολο υπερασπίστηκε την ισότητα των φύλων, απέρριψε την πατριαρχική οικογένεια και αναζήτησε τρόπους σύνδεσης των φεμινιστικών ζητημάτων με το ευρύτερο σχέδιο της ταξικής πάλης και της επανάστασης. Οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές είχαν διαφορές στο εσωτερικό τους όσον αφορά τις επιπτώσεις της γυναικείας χειραφέτησης. Υπήρχαν βεβαίως πολλοί αναρχικοί και συνδικαλιστές των οποίων οι αντιλήψεις και οι ζωές έρχονταν σε αντίθεση με την ισότητα των φύλων. Όμως το

σημαντικό σημείο είναι ότι αυτή η ισότητα αποτελούσε πάντοτε αρχή της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης.

Παράλληλα, αναρχικές και συνδικαλιστριες όπως η Τσσί Σέον Μιούνγκ, η Λουίσα Καπετίγιο, η Βολτερίν ντε Κλερ, η Ελίζαμπεθ Γκέρλι Φλιν, η Έμμα Γκόλντμαν, η Χι Ζιέν, η Πετρονίλα Ινφάντες, η Λουσί Πάρσονς και η Ίτο Νόε, δεν θα πρέπει να θεωρείται πως περιόρισαν τη δραστηριότητά τους αποκλειστικά στα έμφυλα ζητήματα. Ανέλαβαν μια ευρεία γκάμα ρόλων στο κίνημα ως συγγραφείς, μέλη σωματείων, ηγέτιδες απεργιών, οργανώτριες κοινοτήτων και μέλη πολιτοφυλακών. Αντιλαμβάνονταν των εαυτό τους ως τμήμα ενός ευρύτερου λαϊκού κινήματος που ξεπερνούσε τα όρια των φύλων. Όπως και οι άντρες σύντροφοί τους, θεωρούσαν πως το ταξικό σύστημα και οι άλλες μορφές καταπίεσης είναι εγγενώς συνδεδεμένα μεταξύ τους και πως μόνο ένα καθολικό και ενωτικό λαϊκό κίνημα ενάντια σε κάθε μορφή εκμετάλλευσης και κυριαρχίας μπορεί να δημιουργήσει μια νέα κοινωνία.

Αναρχισμός και Μαρξισμός

Τέλος, η ευρύτερη αναρχική παράδοση είναι σημαντική ως εναλλακτική πρόταση απέναντι στο άλλο μεγάλο επαναστατικό ταξικό κίνημα: τον κλασικό Μαρξισμό, γνωστό και ως Μπολσεβικισμό, ο οποίος συνδέεται με τους Μαρξ, Ένγκελς, Καρλ Κάουτσκι, Λένιν, Λέων Τρότσκι, Γιόζεφ Στάλιν, Μάο Τσε Τουνγκ και άλλους. Σύμφωνα με τον κλασικό Μαρξισμό, το καπιταλιστικό κράτος πρέπει να καταστραφεί και να αντικατασταθεί από ένα επαναστατικό κράτος, σε «μια περίοδο πολιτικής μετάβασης, στην οποία το Κράτος δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο παρά *η επαναστατική δικτατορία του προλεταριάτου*», ένας «συγκεντρωτικός οργανισμός δύναμης, βίας», «ακέραιας ισχύος»⁵⁵. Το καθεστώς αυτό θα αναλάβει τον έλεγχο των μέσων παραγωγής και θα διευθύνεται από ένα επαναστατικό κόμμα. Η «επαναστατική δικτατορία του προλεταριακού κόμματος» είναι μια «αντικειμενική αναγκαιότητα», που οφείλεται «στην ετερογένεια της επαναστατικής τάξης»⁵⁶. «Χωρίς το κόμμα, πέρα από το κόμμα, πάνω από το κόμμα ή με ένα άλλο κόμμα, η προλεταριακή επανάσταση δεν μπορεί να κυριαρχήσει»⁵⁷. Όποιος αρνείται να αναγνωρίσει ότι «ο ηγετικός ρόλος του Κομμουνιστικού Κόμματος και η κρατική εξουσία της λαϊκής δικτατορίας» αποτελούν προϋποθέσεις της επαναστατικής αλλαγής, «δεν είναι κομμουνιστής»⁵⁸.

Στην πράξη, ανεξάρτητα από τις προθέσεις ή τους χειραφετητικούς στόχους του κλασικού Μαρξισμού, αυτή η πολιτική αποτέλεσε τη βασική της λογικής των μονοκομματικών δικτατοριών του πρώην Ανατολικού μπλοκ. Η αντίληψη ότι «ο σοσιαλισμός του Μαρξ ήταν ταυτόχρονα αντικρατικός και ενάντια στην αγορά» είναι αρκετά αποπροσανατολιστική⁵⁹. Υπάρχουν πολλές τάσεις και αμφισημίες στη σκέψη του Μαρξ, αλλά το πρωταρχικό της στοιχείο – καθώς και η ιστορική πορεία των εφαρμογών του Μαρξισμού – ήταν πάντα εξαιρετικά εξουσιαστικό και κρατικίστικο.

Η δημιουργία των γκουλάγκ την Ε.Σ.Σ.Δ. και η τοποθέτηση δεκάδων εκατομμυρίων ανθρώπων σε στρατόπεδα συγκέντρωσης καταναγκαστικής εργασίας ήταν θεμελιώδες στοιχείο του σοβιετικού συστήματος, αλλά πιθανότατα δεν αποτελούσε μέρος του πλάνου του Μαρξ⁶⁰. Οι δύσκολες συνθήκες μέσα στις οποίες πραγματοποιήθηκε η Ρωσική Επανάσταση και η δημιουργία της Ε.Σ.Σ.Δ. άφησαν με τη σειρά τους βαθιά αποτυπώματα. Συνεπώς, τα χαρακτηριστικά της Ε.Σ.Σ.Δ. και των μεταγενέστερων Μαρξιστικών καθεστώτων δεν μπορούν να αναχθούν έτσι απλά στην πολιτική του Μαρξισμού.

Βέβαια, αυτό δεν απαλλάσσει τον κλασικό Μαρξισμό από το μεγάλο μερίδιο ευθύνης που έχει για την καταπίεση και τις ανισότητες του πρώην Ανατολικού μπλοκ. Η Μαρξιστική ιδεολογία αποτέλεσε κεντρική επιρροή των καθεστώτων αυτών. Η μεγάλη έμφαση που έδινε ο Μαρξ και οι οπαδοί του στην αναγκαιότητα ενός ιδιαίτερα συγκεντρωτικού κράτους, στην ηγεσία του οποίου βρίσκεται ένα κομμουνιστικό κόμμα που ελέγχει την εργασία και τις υπόλοιπες παραγωγικές δυνάμεις και υποστηρίζει πως είναι ο μοναδικός φορέας της «επιστημονικής» αλήθειας, αποτέλεσε θεμέλιο

της μετεξέλιξης του Μαρξισμού του εικοστού αιώνα σε μια ιδεολογία της δικτατορίας για τη δικτατορία. Η αναγωγή του καταπιεστικού χαρακτήρα του Μαρξισμού στη δύναμη των συνθηκών ή τη λάθος ανάγνωση των γραπτών που Μαρξ από «περισσότερο ή λιγότερο πιστούς οπαδούς» δεν μπορεί να απαλλάξει τον Μαρξ και τον Μαρξισμό από τις ευθύνες τους⁶¹.

Η ιστορία του ενός τρίτου του κόσμου που κάποτε κυβερνήθηκε από μαρξιστικά καθεστώτα αποτελεί κομμάτι – το μεγαλύτερο – της ιστορίας του Μαρξισμού. Υπάρχει άμεση σύνδεση ανάμεσα στη στρατηγική του Μαρξ για μια συγκεντρωτική δικτατορία με επικεφαλής το πρωτοπόρο κόμμα-φορέα της επανάστασης και τις μονοκομματικές δικτατορίες που εγκαταστάθηκαν στη Ρωσία, την Κίνα και αλλού. Ακόμη και ο Τρότσκι, ένας φανατικός Μαρξιστής που άσκησε κριτική στον Στάλιν, οραματιζόταν τον σοσιαλισμό σαν μια «εξουσιαστική ηγεμονία. ... με κεντρικό έλεγχο της εργατικής δύναμης ... από το εργατικό Κράτος που είναι εξουσιοδοτημένο να στέλνει κάθε εργάτη οπουδήποτε η εργασία του είναι χρήσιμη», με τους διαφωνούντες να στέλνονται σε στρατόπεδα εργασίας, αν κριθεί απαραίτητο⁶². Το Κομμουνιστικό κίνημα απέτυχε να χειραφετήσει την ανθρωπότητα και απαξίωσε τον σοσιαλισμό στα μάτια εκατοντάδων εκατομμυρίων ανθρώπων. Η άνοδος και η πτώση του έχουν παίξει καθοριστικό ρόλο στα σημερινά προβλήματα που αντιμετωπίζει η Αριστερά.

Αντίθετα, ο ελευθεριακός σοσιαλισμός πάντοτε απέρριπτε την αντίληψη ότι ο κοινωνικός μετασχηματισμός μπορεί να επέλθει μέσω του κρατικού μηχανισμού ή ότι ο σοσιαλισμός μπορεί να δημιουργηθεί από τα πάνω. Η απόρριψη του καπιταλισμού εντάσσεται σε μια συνολικότερη αντίθεση προς την ιεραρχία και αποτελεί τμήμα μιας ευρύτερης αντίληψης της ελευθερίας και της ανάπτυξης του ατόμου ως στόχων του σοσιαλισμού. Ο κλασικός Μαρξισμός αποτέλεσε από τις απαρχές του μια μορφή πολιτικού σοσιαλισμού. Όμως είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι υπήρξαν και ελευθεριακοί Μαρξιστές. Τέτοιοι είναι οι συμβουλευτικοί κομμουνιστές, όπως ο Χέρμαν Γκόρτερ, ο Άντον Πάνεκουκ και ο Όττο Ρύλε, οι είχαν αντιλήψεις κοντινές προς τον συνδικαλισμό και τάσσονταν ανοιχτά ενάντια στον Μπολσεβικισμό⁶³. Πρόσφατα εμφανίστηκε και ένας «αυτόνομος» Μαρξισμός, ο οποίος συχνά είναι αντιεξουσιαστικός στη θεώρησή του.

Ωστόσο, πάνω απ' όλα, ο ελευθεριακός σοσιαλισμός εκπροσωπείται από την ευρύτερη αναρχική παράδοση, η οποία συνδυάζει τη δέσμευση για ατομική ελευθερία, τονίζοντας ότι αυτή δεν έρχεται σε αντίθεση την ελευθερία των άλλων, με μια κριτική στις οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες που μας αποτρέπουν από την εξάσκηση αυτής της ελευθερίας. Η ελευθερία, λέει ο Μπακούνιν, απαιτεί «κοινωνική και οικονομική ελευθερία», «η οποία εγκαθιδρύεται στον κόσμο μέσω της αυθόρμητης οργάνωσης της εργασίας και της συλλογικής ιδιοκτησίας από ελεύθερα οργανωμένες ενώσεις παραγωγών, καθώς και μέσω της εξίσου αυθόρμητης ομοσπονδιοποίησης των κομμούνων, που θα αντικαταστήσει το τυραννικό πατερναλιστικό Κράτος», «από τα κάτω προς τα πάνω»⁶⁴. Στη μετασοβιετική εποχή, πολλά από τα ιδανικά και τις πρακτικές που συνδέονται με την ευρύτερη αναρχική παράδοση (άμεση δράση, συμμετοχική δημοκρατία, συμφωνία μέσων και σκοπών, αλληλεγγύη, σεβασμός της ατομικότητας, απόρριψη της χειραγώγησης, υπεράσπιση της ελευθερίας της γνώμης και της ποικιλομορφίας και αντίθεση στην καταπίεση των φυλών, των εθνών και των φύλων) είναι ακριβώς αυτά που ελκύουν εκατομμύρια ανθρώπων.

Τα αναρχικά ιδανικά και πρακτικές είναι συνειδητά σχεδιασμένα έτσι ώστε να αποφύγουν να καταλήξουν στην ίδια μοίρα με τον κλασικό Μαρξισμό. Η ευρύτερη αναρχική παράδοση προσπάθησε να αποτρέψει την εμφάνιση καινούριων εξουσιαστικών ελίτ από το εσωτερικό των λαϊκών αγώνων, προτάσσοντας ελευθεριακές αξίες, μεγιστοποιώντας τη δημοκρατία και αξιοποιώντας την αυτοδιεύθυνση. Οι Μπακούνιν και Κροπότκιν προειδοποίησαν ότι η στρατηγική του κλασικού Μαρξισμού θα κατέληγε, ανεξαρτήτως προθέσεων, στη διαιώνιση της οικονομικής και κοινωνικής ανισότητας και καταπίεσης. Το κράτος, επιμένει ο Κροπότκιν, όντας «η δύναμη στην οποία κατέφυγαν οι μειοψηφίες προκειμένου να καθιερώσουν και να οργανώσουν την εξουσία τους πάνω στις μάζες, δεν μπορεί να γίνει η δύναμη που θα βοηθήσει στην καταστροφή αυτών των προνομίων»⁶⁵.

Πριν Ξεκινήσουμε

Προτού περάσουμε στο κυρίως θέμα, θα αναφερθούμε σε ορισμένα τελευταία σημεία. Το ένα από αυτά είναι πως ένα έργο σαν το παρόν είναι, αναγκαστικά, βασισμένο στην υπάρχουσα βιβλιογραφία και τη βοήθεια ανθρώπων με γνώσεις από όλο τον κόσμο. Η επισκίαση της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης στα μέσα του εικοστού αιώνα από τις κρατικίστικες πολιτικές (του κλασικού Μαρξισμού, της σοσιαλδημοκρατίας και των διαφόρων ειδών εθνικισμού), πάγωσε τη μελέτη πάνω στο ζήτημα, καθώς ο πολιτικός σοσιαλισμός «μονοπώλησε σχεδόν την προσοχή όσων ερευνούν την εργατική και ριζοσπαστική ιστορία»⁶⁶. Η κατάσταση άλλαξε από τη δεκαετία του 1960 κι έπειτα. Η άνοδος της Νέας Αριστεράς, η οποία αμφισβήτησε τον επίσημο Μαρξισμό και επανεξερεύνησε εναλλακτικές ριζοσπαστικές παραδόσεις, ήταν εξαιρετικά σημαντική, καθώς έθεσε τις βάσεις για νέες μελέτες του αναρχισμού και του συνδικαλισμού. Η αναζωπύρωση του αναρχισμού από τη δεκαετία του 1960 κι έπειτα, καθώς και η κατάρρευση του μεγαλύτερου μέρους του Ανατολικού μπλοκ από το 1989 μέχρι το 1991, οδήγησαν σε μια έξαρση των σχετικών μελετών.

Το διαρκώς αναπτυσσόμενο σώμα των μελετών του αναρχισμού και του συνδικαλισμού υπόσχεται να μετασχηματίσει εκ θεμελίων την αντίληψή μας σχετικά με το παρελθόν. Για παράδειγμα, στην Κίνα, όπου η ιστορία του σοσιαλισμού είχε για καιρό εκφυλιστεί σε μια «προοδευτική εξέλιξη του ορθού σοσιαλισμού υπό την καθοδήγηση του Μάο Τσε Τουνγκ ή του Κομμουνιστικού Κόμματος», ο ρόλος του αναρχισμού κατά τις τέσσερις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα ανακαλύπτεται εκ νέου⁶⁷. Στην Κούβα, όπου η ευρύτερη αναρχική παράδοση έχει «σε μεγάλο βαθμό αγνοηθεί ή διαστρεβλωθεί» και παρουσιάζεται «σχεδόν παντελής έλλειψη ιστοριογραφίας», ο σημαντικότερος ρόλος της «στην πολιτική και οικονομική εξέλιξη της χώρας» αναγνωρίζεται ολοένα και περισσότερο⁶⁸. Παρόμοια, η «ιστορική αμνησία» σε σχέση με «την έλξη που άσκησε ο αναρχισμός στους Κορεάτες» αρχίζει να θεραπεύεται⁶⁹. Αν και τα συμπεράσματα της αναπτυσσόμενης έρευνας δεν είναι ακόμα τόσο διαδεδομένα όσο θα ήλπιζε κανείς, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι μελετητές πλέον λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τον αναρχισμό και τον συνδικαλισμό⁷⁰.

Οι δυο αυτοί τόμοι βασίστηκαν σε μεγάλο βαθμό στη διαρκώς αυξανόμενη βιβλιογραφία, η οποία υποστηρίζεται σε κάποιες περιπτώσεις από «κινηματικές» εκδόσεις και ορισμένες φορές από συνεντεύξεις φυσιογνωμιών-κλειδιών. Υπάρχει σίγουρα υλικό που έχουμε παραλείψει, αλλά η γενικότερη μας ανάλυση και θεώρηση πιστεύουμε πως αποτελεί μια ακριβή απεικόνιση της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης. Μολονότι έχουμε κάνει κάθε δυνατή προσπάθεια για εξασφάλιση της μέγιστης δυνατής ακρίβειας όσον αφορά τα γεγονότα και τα πρόσωπα που παρουσιάζουμε, είναι πιθανό κάποιες από τις πηγές μας να έχουν λάθη· για όλα τα υπόλοιπα λάθη την ευθύνη την αναλαμβάνουμε εμείς. Επίσης, αναμφίβολα υπάρχουν ορισμένα σημαντικά ζητήματα που παραλείψαμε από την ανάλυσή μας πάνω στις βασικές θέσεις της ιστορίας και της πολιτικής της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης. Οι αναγνώστες παραπέμπονται στις σημειώσεις και τη βιβλιογραφία για αναζήτηση πηγών και περαιτέρω μελέτη.

Κατά κύριο λόγο (αν και όχι αποκλειστικά) χρησιμοποιήσαμε αγγλόφωνες πηγές. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε δυο κυρίως αδυναμίες: μπορεί να παραβλέψαμε κάποια βασικά έργα που έχουν γραφτεί σε άλλες γλώσσες, ενώ, από την άλλη πλευρά, ορισμένα ζητήματα καλύπτονται καλύτερα από την αγγλόφωνη βιβλιογραφία απ' ό,τι άλλα. Προσπαθήσαμε να είμαστε όσο πιο περιεκτικοί γινόταν. Βέβαια, κάποια από τα επιχειρήματα που παρουσιάζονται μπορεί να αμφισβητηθούν. Αυτό είναι ευπρόσδεκτο: η σωστή έρευνα προχωρά μέσα από το διάλογο, όχι από τη δημιουργία ορθοδοξιών. Αν το βιβλίο αυτό καταφέρει να προωθήσει καινούριες έρευνες πάνω στον αναρχισμό, ακόμη και αν αυτές έρθουν σε αντίθεση με τα επιχειρήματά μας, θεωρούμε πως ο στόχος μας έχει επιτευχθεί. Παρόμοια, πιστεύουμε πως η συζήτηση είναι απαραίτητη για την εξέλιξη οποιασδήποτε πολιτικής παράδοσης και ελπίζουμε πως αυτό το έργο θα αποτελέσει μια καρποφόρα συμβολή στη διάνοιξη προοπτικών στο εσωτερικό της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης.

Όσον αφορά τις ονομασίες, χρησιμοποιήσαμε γενικότερα τις αγγλόφωνες εκδοχές των ονομάτων των οργανώσεων για λόγους σαφήνειας. Παρ' όλα αυτά, όσον αφορά τα ακρωνύμια, προτι-

μήσαμε, όπου αυτό ήταν δυνατόν, τα πιο συχνά χρησιμοποιούμενα. Συνήθως (αλλά όχι πάντα) αυτά προέρχονται από τις γλώσσες των χωρών στις οποίες βρίσκεται η κάθε οργάνωση. Έτσι, η Μακεδονική Παράνομη Επαναστατική επιτροπή αναφέρεται ως MTRK, με τα αρχικά δηλαδή του αυθεντικού της ονόματος, αλλά η Εσωτερική Επαναστατική Οργάνωση Μακεδονίας και Αδριανούπολης (η μετονομασία που πήρε η MTRK το 1919) αναφέρεται ως VMRO, δηλαδή με το γαλλικό ακρωνύμιο με το οποίο είναι ευρύτερα γνωστή.

Όταν αναφερόμαστε σε τίτλους περιοδικών ή βιβλίων σε άλλες γλώσσες, χρησιμοποιούμε τα αυθεντικά ονόματα των εκδόσεων, δίνοντας μεταφράσεις των τίτλων εντός παρενθέσεως.

Τέλος, σειρά έχουν λίγα λόγια σχετικά με τις καταβολές αυτού του βιβλίου. Ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 1990 σαν ένα συνοπτικό και κατά κύριο λόγο διδακτικό εγχειρίδιο και σταδιακά άρχισε να μεγαλώνει διαρκώς. Μείναμε ειλικρινά έκπληκτοι από την πλούσια ιστορία της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης· ενώ αρχικά αναμέναμε να συμπληρώσουμε μερικά κενά, μπροστά στα μάτια μας ανοίχτηκε ένας απροσδόκητος κόσμος, μια παγκόσμια ιστορία άγνωστη ακόμη και σε πολλούς από τους αναρχικούς και τους συνδικαλιστές. Μια ιστορία γεμάτη προκλήσεις και ενδιαφέρον, γεμάτη θυσίες, τραγωδίες, βάσανα, αλλά μερικές φορές ακόμη και χιούμορ και συγκίνηση· μια ιστορία διαποτισμένη από ηρωισμό, δημιουργικότητα, ομορφιά και επιτεύγματα. Επίσης, μας έγινε ξεκάθαρο ότι δεν γράφουμε τη νεκρολογία ενός κινήματος ή μιας πεπαλαιωμένης θεώρησης, αλλά συζητάμε για μια ζωντανή παράδοση η οποία αφορά πολλούς ανθρώπους που θέλουν να αλλάξουν τον κόσμο. Έτσι, αυτό το βιβλίο είναι ταυτόχρονα ένα έργο για το μέλλον. Το αφιερώνουμε σε έναν καλύτερο κόσμο και σε ένα καλύτερο αύριο.

Σημειώσεις

1. A. Fischer, "Adolph Fischer", στο *Anarchism: Its Philosophy and Scientific Basis*, επιμ. A. R. Parsons (1887; repr., New York: Kraus Reprint Co., 1971), 78.
2. W. Thorpe, *"The Workers Themselves": Revolutionary Syndicalism and International Labour, 1913-23* (Dordrecht: Kulwer Academic Publishers, 1989), 3.
3. R. Kedward, *The Anarchists: The Men Who Shocked an Era* (London: Library of the Twentieth Century, 1971), 120.
4. United Nations Development Programme, *Human Development Report* (New York: United Nations, 1996), 13.
5. K. Moody, *Workers in a Lean World: Unions in the International Economy* (London: Verso, 1997), 54.
6. M. D. Yates, "Poverty and Inequality in the Global Economy", *Monthly Review* 55, no. 9 (2004): 38.
7. P. Krugman, "For Richer", *New York Times Magazine*, 20/10/2002.
8. M. Davis, "Planet of Slums: Urban Involution and the Informal Proletariat", *New Left Review* 26 (2004): 22.
9. Yates, "Poverty and Inequality in the Global Economy", 42.
10. J. S. Saul and C. Leys, "Sub-Saharan Africa in Global Capitalism", *Monthly Review* 51, no. 3 (1999): 13-30.
11. Moody, *Workers in a Lean World*, 41.
12. Davis, "Planet of Slums", 5, 13-14, 17.
13. C. Harman, *A People's History of the World* (London: Bookmarks, 1999), 614-15.
14. ό.π.
15. Βλ. A. Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, vol. 2, *The Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith* (1776; repr., Indianapolis, IN: Liberty Fund, 1981).
16. Τοποθετήσεις που υπερασπίζονται αυτές τις θέσεις κατά τον εικοστό αιώνα συμπεριλαμβάνονται στα L. von Mises, *Socialism* (1922; repr., Indianapolis, IN: Liberty Classics, 1981)· F. A. von Hayek, *The Road to Serfdom* (London: Routledge, 1944)· M. Friedman with R. Friedman, *Capitalism and Freedom* (Chicago: University of Chicago Press, 1962).
17. P. Bourdieu, "Utopia of Endless Exploitation: The Essence of Neo-liberalism", *Le Monde Diplomatique* (8/12/1998): 3.
18. A. G. Hopkins, "The History of Globalisation—and the Globalisation of History?" στο *Globalisation and World History*, επιμ. A. G. Hopkins (London: Pimlico, 2002), 19.
19. F. Fukuyama, "The End of History?" *National Interest* (Καλοκαίρι 1989): 3, 4, 12.
20. D. Schechter, *Radical Theories: Paths beyond Marxism and Social Democracy* (Manchester: Manchester University Press, 1994), 1-2.
21. A. Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution* (Berkeley: University of California Press, 1991), 3-4· βλ. επίσης 7-8.
22. E. Bernstein, *The Preconditions for Socialism*, μτφρ. και επιμ. H. Tudor (1899; repr., Cambridge: Cambridge University Press, 1993), 158.
23. Ο όρος «ένδοξη περίοδος» είναι μια φράση από το H. Beyer-Arnesen, "Anarcho-syndicalism: A Historical Closed Door ... or Not?" *Libertarian Labor Review* (Χειμώνας 1997-1998): 20. Για παράδειγμα, από το 1870 μέχρι το 1914, το παγκόσμιο εμπόριο και οι εξαγωγές αναπτύσσονταν σταθερά, σε ποσοστά 3,5% και 3,45% αντίστοιχα, με το εμπόριο των ισχυρών δυνάμεων να φτάνει σε ποσοστά που ξεπερνούσαν το 35% του Α.Ε.Π. τους (στην περίπτωση της Βρετανίας το ποσοστό αυτό ήταν περίπου 44%). Γενικότερα, οι οικονομίες πλησίασαν ξανά τους δείκτες ανάπτυξης του 1913 μόλις στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Στο μεσοδιάστημα, οι εξαγωγές κεφαλαίων (ως άμεσες επενδύσεις στην παραγωγή και ως επενδύσεις χαρτοφυλακίου) βρίσκονταν σ' ένα επίπεδο που δεν προσέγγιζε το προηγούμενο, μέχρι να φτάσουμε στο τέλος της δεκαετίας του 1990. Βλ. ενδ., E. Hobsbawm, *The Age of Capital, 1848-1875* (London: Abacus, 1977), 66ff· P. Hirst, "The Global Economy: Myths and Realities", *International Affairs* 73, no. 3 (1997): 411.
24. Βλ. Epstein, "Anarchism and the Anti-Globalisation Movement", *Monthly Review* 53, no. 4 (2001): 1-14· βλ. επίσης D. Graeber, "The New Anarchists", *New Left Review* 13 (2002): 61-73
25. Μετά την εκλογική διαδικασία των σωματείων του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα το 2004, η CGT εκπροσω-

πούσε περίπου ένα εκατομμύριο εργαζόμενους μετά από εκλογές στις βιομηχανικές επιτροπές, 600.000 εργαζόμενους που καλύπτονταν από συλλογικές συμβάσεις και 300.000 εργολαβικούς, με έναν μέσο όρο 560 εργαζομένων ανά μονάδα εργασίας στην οποία ήταν ενεργή. Έτσι, η CGT έγινε η τρίτη μεγαλύτερη ομοσπονδία σωματείων της Ισπανίας: "Espagne: La CGT s'affirme comme la troisième organisation syndicale" (Spain: CGT Is Now the Third Biggest Union", μτφρ.. N. Phebus), *Alternative Libertaire*, Νοέμβριος 2004.

26. J. Joll, *The Anarchists* (London: Methuen and Co., 1964), 224.

27. ό.π., 11-12.

28. Για μια μελέτη αυτών των προσπαθειών, βλέπε J. Romero Maura, "The Spanish Case", στο *Anarchism Today*, επιμ.. D. Apter και J. Joll (London: Macmillan, 1971). Ακόμη και η πρωτότυπη έρευνα του Μάρεϊ Μπούκτσιν τείνει να ερμηνεύει τον ρόλο των αναρχικών στην Ισπανία χρησιμοποιώντας αναφορές στην ιδιαιτερότητα της ισπανικής κοινωνίας και κουλτούρας· βλ. M. Bookchin, *The Spanish Anarchists: The Heroic Years, 1868-1936* (New York: Harper Colophon Books, 1977), κυρίως τα κεφάλαια 1 και 2.

29. P. Marshall, *Demanding the Impossible: A History of Anarchism* (London: Fontana Press, 1994), xiv, 3-4.

30. Joll, *The Anarchists*, 173, 275; Marshall, *Demanding the Impossible*, 3.

31. Kedward, *The Anarchists*, 6· M. Shatz, πρόλογος στο *The Essential Works of Anarchism*, επιμ. M. Shatz (New York: Bantam, 1971), xiii.

32. Βλ., π.χ., Marshall, *Demanding the Impossible*, 53-54, 422, 443, 544-45, 500-1, 559-65· T. M. Perlin, *Contemporary Anarchism* (New Brunswick, NJ: Transaction Books, 1979), 109.

33. G. M. Stekloff, *History of the First International* rev. ed. (London: Martin Lawrence, 1928), 312; E. Yaroslavsky, *History of Anarchism in Russia* (London: Lawrence and Wishart, ca. 1937), 26, 28, 41, 68-69; E. Hobsbawm, *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries*, 3rd ed. (Manchester: Manchester University Press, 1971); E. Hobsbawm, *Revolutionaries* (London: Abacus, 1993); G. Woodcock, *Anarchism: A History of Libertarian Ideas and Movements*, αναθεωρημένη έκδοση με υστερόγραφο του συγγραφέα (London: Penguin, 1975), 444-45; Kedward, *The Anarchists*, 24-26; C. M. Darch, "The Makhnovischna, 1917-1921: Ideology, Nationalism, and Peasant Insurgency in Early Twentieth Century Ukraine" (PhD diss., University of Bradford, 1994), 57.

34. Για μια αντίθετη οπτική, βλέπε Darch, "The Makhnovischna", 70.

35. Joll, *The Anarchists*, 207; Schechter, *Radical Theories*, 28, 25; J. Jennings, "The CGT and the Couriau Affair: Syndicalist Responses to Female Labour in France before 1914", *European History Quarterly* 21 (1991): 326.

36. Μια εκλεπτυσμένη εκδοχή αυτής της άποψης μπορεί να βρεθεί στα M. Dubofsky, "The Origins of Western Working-Class Radicalism", *Labour History* 7 (1966): 131-54· M. Dubofsky, *We Shall Be All: A History of the IWW* (Chicago: Quadrangle Books, 1969), 5, 19-35, 73, 76-77. Η άποψη αυτή είναι αποδεκτή και από κάποιους αναρχικούς· βλ., π.χ., R. Rocker, *Anarcho-Syndicalism* (Oakland: AK Press, 2004), προσβάσιμο από http://www.spunk.org/library/writers/rocker/sp001495/rocker_as6.html (ανακτήθηκε στις 12/11/2000). Μια εξαιρετική παρουσίαση και κριτική αυτής της προσέγγισης βρίσκεται στο S. Salerno, *Red November, Black November: Culture and Community in the Industrial Workers of the World* (New York: State University of New York Press, 1989).

37. P. Eltzbacher, *Anarchism: Exponents of the Anarchist Philosophy* (1900; repr., London: Freedom Press, 1960); M. Fleming, *The Anarchist Way to Socialism: Elisee Reclus and Nineteenth-Century European Anarchism* (London: Croom Helm, 1979), 19.

38. Eltzbacher, *Anarchism*, 188.

39. ό.π., 189, 201.

40. ό.π., 189, 191.

41. βλ. ό.π., 184-96.

42. Πιο συγκεκριμένα, σε ένα διάσημο άρθρο του πάνω στον αναρχισμό για την *Encyclopaedia Britannica*; R. Kropotkin, "Anarchism", στο *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets: A Collection of Writings by Peter Kropotkin*, επιμ. R. N. Baldwin (1905; repr., New York: Dover Publications, 1970).

43. Για την εργασία του Νεττλώ, βλέπε τις σημειώσεις εκδότη στο M. Nettlau, *A Short History of Anarchism* (1934; repr., London: Freedom Press, 1996).

44. Marshall, *Demanding the Impossible*, xiv, 3-4.

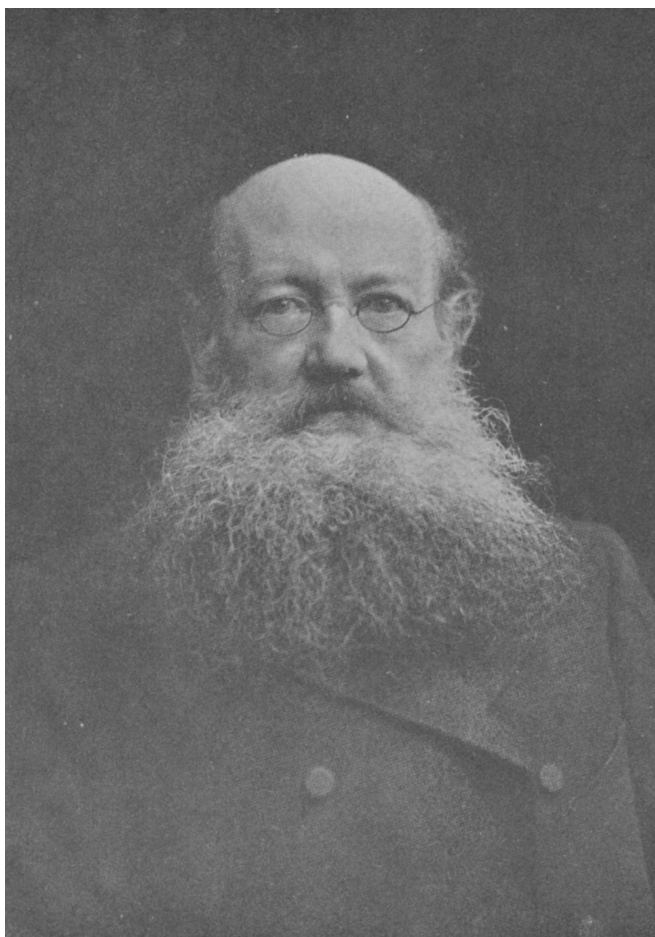
45. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 17.
46. R. Graham, πρόλογος στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμ. R. Graham (Montreal: Black Rose, 2005), xiii.
47. R. J. Holton, "Syndicalist Theories of the State", *Sociological Review* 28, no. 1 (1980): 5.
48. Kedward, *The Anarchists*, 120.
49. Marshall, *Demanding the Impossible*, 453.
50. Nettlau, *A Short History of Anarchism*, 277-78.
51. Βλέπε Holton, "Syndicalist Theories of the State", 5-7, 12-13, 18-19.
52. J. Krikler, *Rand Revolt: The 1922 Insurrection and Racial Killings in South Africa* (Cape Town: Jonathon Ball, 2005), 153.
53. Για τον γιουνιονισμό των κοινωνικών κινημάτων (social movement unionism), βλέπε ενδεικτικά, Moody, *Workers in a Lean World*.
54. P. Archinov, N. Makhno, I. Mett, Valevsky, and Linsky, *The Organisational Platform of the Libertarian Communists* (1926; repr., Dublin: Workers Solidarity Movement, 2001).
55. K. Marx, *The Gotha Programme* (1875; repr., New York: Socialist Labour Party, 1922), 48; V. I. Lenin, "The State and Revolution: The Marxist Theory of the State and the Tasks of the Proletariat in the Revolution", στο *Selected Works in Three Volumes*, επιμ. V. I. Lenin (1917; repr., Moscow: Progress Publishers, 1975), τόμος 2, 255.
56. L. Trotsky, *Writings of Leon Trotsky, 1936-37*, 2nd ed (New York: Pathfinder Press, 1978), 513-14.
57. L. Trotsky, *The Lessons of October* (1924; repr., London: Bookmarks, 1987), 72.
58. Mao Tsetung, "On the People's Democratic Dictatorship: In Commemoration of the Twenty-eighth Anniversary of the Communist Party of China", στο *Selected Readings from the Works of Mao Tsetung*, επιμ. Editorial Committee for Selected Readings from the Works of Mao Tsetung (1949; repr., Peking: Foreign Languages Press, 1971), 371.
59. Η θέση αυτή υποστηρίζεται στο D. McNally, *Against the Market: Political Economy, Market Socialism, and the Marxist Critique* (London: Verso, 1993), 3.
60. Βλ. G. M. Ivanova, *Labor Camp Socialism: The Gulag in the Soviet Totalitarian System* (New York: M. E. Sharpe, 2000).
61. Για μια αντίθετη οπτική, βλέπε D. Guérin, "Marxism and Anarchism", στο *For Anarchism: History, Theory, and Practice*, επιμ. D. Goodway (London: Routledge, 1989), 109, 125.
62. Trotsky, αναφέρεται στο Thorpe, *"The Workers Themselves"*, 128, 132.
63. Βλ. S. Bricianer, *Pannekoek and the Workers' Councils* (St. Louis, MO: Telos Press, 1978)· J. Gerber, *Anton Pannekoek and the Socialism of Workers' Self-Emancipation, 1873-1960* (Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1989)· R. Gombin, *The Radical Tradition: A Study in Modern Revolutionary Thought* (London: Methuen and Co., 1978)· M. Shipway, "Council Communism", στο *Non-Market Socialism in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, επιμ. M. Rubel και J. Crump (Basingstoke, UK: Macmillan, 1987)· M. Shipway, *Anti-Parliamentary Communism: The Movement for Workers' Councils in Britain* (Basingstoke, UK: Macmillan, 1988); D. A. Smart, ed., *Pannekoek and Gorters Marxism* (London: Pluto Press, 1978). Ο Ρύλε χαρακτηρίζει τον Λένιν πρωτοπόρο του φασισμού· O. Rühle, *The Struggle against Fascism Begins with the Struggle against Bolshevism* (1939; repr., London: Elephant Editions, 1981), 10-11, 13, 20.
64. M. Bakunin, "The Paris Commune and the Idea of the State", στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (1871; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 262, 263.
65. P. Kropotkin, "Modern Science and Anarchism", στο *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets: A Collection of Writings by Peter Kropotkin*, επιμ. R. N. Baldwin (1912; repr., New York: Dover Publications, 1970), 170.
66. Thorpe, *"The Workers Themselves"*, x.
67. Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution*, 15, 27, 170· βλ. επίσης P. Zarrow, *Anarchism and Chinese Political Culture* (New York: Columbia University Press, 1990).
68. K. R. Shaffer, "Purifying the Environment for the Coming New Dawn: Anarchism and Counter-cultural

Politics in Cuba, 1898-1925" (PhD diss., University of Kansas, 1998), vii, 2.

69. J. M. Allen, "History, Nation, People: Past and Present in the Writing of Sin Ch'aeho" (PhD diss., University of Washington, 1999), 4, 263-64.

70. Η περαιτέρω ανάλυση αυτού του θέματος βρίσκεται εκτός των στόχων του παρόντος έργου, ωστόσο παραθέτουμε δυο ενδεικτικά παραδείγματα. Σε ένα πρόσφατο άρθρο στο *Journal of World-Systems Research* για την ιστορία του εργατικού διεθνισμού και τη σχέση του με το σήμερα, ο Δημήτρης Στεβής καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «τα εργατικά σωματεία βρίσκονται μπροστά στην ανάγκη για ένα ψήγμα συνδικαλισμού, κάποιες δεκαετίες μετά τον πρόωπο θάνατο του τελευταίου.»· βλ. D. Stevis, "International Labor Organizations, 1864-1997: The Weight of History and the Challenges of the Present", *Journal of World-Systems Research* 4, no. 1 (1998): 66. Παρόμοια, ο Μάικ Ντέιβις, μελετώντας την εμφάνιση τεράστιων παραγκουπόλεων κατά τον τελευταίο αιώνα, συγκεντρώνει την προσοχή του στη σημασία του αναρχισμού και του συνδικαλισμού ως βασικών παραγόντων που έπαιξαν ρόλο στην ανάπτυξη μαχητικών εργατικών κοινοτήτων στις αρχές του αιώνα· βλέπε M. Davis, "Planet of Slums", 28, 30-32.

Μέρος 1: Θεωρία και Ανάλυση

Pyotr Kropotkin (1842-1921)

Εξόριστος από τη Ρωσία, επιστήμονας και επαναστάτης. Ο Κροπότκιν είναι ο πλέον διαβασμένος και σημαίνων αναρχικός στον κόσμο μετά τον Μπακούνιν, με βαθιά επιρροή στα μεγάλα ταξικά κινήματα της Ευρώπης, της Αμερικής και της Ασίας. Το βιβλίο του *The Conquest of Bread* («Η Κατάκτηση του Ψωμιού», 1892) είναι κλασικό και παραμένει μια από τις πιο στέρεες παρουσιάσεις των αναρχικών κομμουνιστικών ιδεών.

Mikhail Gerdzhikov (1877-1947) από τη Μακεδονική Παράνομη Επαναστατική Επιτροπή (MTRK)

Η MTRK (η οποία ιδρύθηκε το 1893 και άλλαξε αρκετές φορές ονομασία) είχε δεχθεί ισχυρή επιρροή από τον αναρχισμό. Το 1903 οργάνωσε μια εξέγερση στη Θράκη ενάντια στις οθωμανικές αρχές. Οι αναρχικοί της MTRK όπως ο Γκερτζίκοφ πίστευαν πως ο αγώνας για εθνική απελευθέρωση είναι θεμελιώδες τμήμα του αγώνα για τον ελευθεριακό κομμουνισμό.

Κεφάλαιο 2

Σοσιαλισμός από τα Κάτω: Ορίζοντας τον Αναρχισμό

Ο στόχος αυτού του κεφαλαίου είναι διττός: να αναπτύξει την κατανόηση της θεωρίας του αναρχισμού και των καταβολών της και να αναδείξει τα χαρακτηριστικά που βρίσκονται στον πυρήνα της. Όπως σημειώθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο, δίνουμε έμφαση στη δύναμη και τη συνεκτικότητα του αναρχισμού. Επίσης, έχουμε ήδη υποστηρίξει ότι ο αναρχισμός είναι μια επαναστατική και ελευθεριακή σοσιαλιστική θεωρία: τασσόμενος υπέρ της ατομικής απελευθέρωσης μέσα σε μια ελεύθερη κοινωνία, ο αναρχισμός στοχεύει στη δημιουργία μιας δημοκρατικής, εξισωτικής και ακρατικής σοσιαλιστικής κοινωνίας, μέσα από μια διεθνή και διεθνιστική επανάσταση που θα καταργήσει τον καπιταλισμό, τη γαιοκτησία και το κράτος.

Στο κεφάλαιο αυτό εξηγούμε γιατί ορίζουμε τον αναρχισμό με αυτόν τον τρόπο. Ο αναρχισμός πολλές φορές ορίζεται απλώς σαν μια αντίθεση προς το κράτος ή σαν μια αντίθεση προς το κράτος επειδή αυτό καταπιέζει την ατομικότητα. Επίσης, μερικές φορές λέγεται ότι ο αναρχισμός αντιμετωπίζει το κράτος σαν «υπεύθυνο για όλες τις ανισότητες και τις αδικίες»¹. Εμείς δεν βρίσκουμε χρήσιμους τους ισχυρισμούς αυτούς. Κι αυτό διότι, πρώτον, απογυμνώνουν τον αναρχισμό από την ταξική του πολιτική και το σοσιαλιστικό του περιεχόμενο και, δεύτερον, αποτυγχάνουν να εξηγήσουν ικανοποιητικά τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της αναρχικής αντίληψης για την ατομική ελευθερία².

Η ατομική ελευθερία είναι για τους αναρχικούς το ύψιστο αγαθό και η ατομικότητα είναι πολύτιμη ως τέτοια: όμως η ελευθερία αυτή μπορεί να επέλθει μόνο μέσα σε και μέσα από έναν νέο τύπο κοινωνίας. Οι αναρχικοί, υποστηρίζοντας πως το ταξικό σύστημα εμποδίζει την πλήρη ανάπτυξη της ατομικότητας, προτάσσουν την ταξική πάλη από τα κάτω, προκειμένου να δημιουργηθεί ένας καλύτερος κόσμος. Σε αυτήν την ιδανική καινούρια τάξη πραγμάτων, η ατομική ελευθερία θα εναρμονιστεί με τις κοινωνικές υποχρεώσεις μέσω της συνεργασίας, της δημοκρατικής λήψης αποφάσεων και της κοινωνικής και οικονομικής ισότητας. Ο αναρχισμός απορρίπτει το κράτος επειδή αποτελεί μια συγκεντρωτική δομή κυριαρχίας και όργανο της ταξικής εξουσίας, όχι απλώς επειδή καταπιέζει το άτομο ή επειδή στους αναρχικούς δεν αρέσουν οι κανονισμοί. Αντιθέτως, οι αναρχικοί πιστεύουν πως τα δικαιώματα προκύπτουν μέσα από την εκπλήρωση των δεσμεύσεων προς την κοινωνία και πως υπάρχει χώρος για μια δεδομένη ποσότητα νόμιμης καταναγκαστικής ισχύος*, σε περίπτωση που αυτή προκύπτει από συλλογικές και δημοκρατικές αποφάσεις.

Η πρακτική του ορισμού του αναρχισμού ως αντίθεση προς το κράτος έχει μια επιπλέον συνέπεια: συγχέει ένα σύνολο από αρκετά διαφορετικές και συχνά αντιτιθέμενες μεταξύ τους ιδέες. Αντίθετα, η χρήση ενός στενότερου ορισμού μπορεί να μας βοηθήσει να εστιάσουμε καλύτερα στις βασικές του ιδέες, να θέσουμε στα επόμενα κεφάλαια τα θεμέλια της μελέτης των κύριων διαμαχών στο εσωτερικό της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης, καθώς και να εξετάσουμε το ποιες ιδέες του είναι χρήσιμες στους αγώνες του σήμερα ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό.

Άλλη μια συνέπεια που προκύπτει από τον διασταλτικό ορισμό του αναρχισμού είναι η καλλιέργεια της εντύπωσης ότι ο αναρχισμός είναι ένα κίνημα που ήταν υπαρκτό καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας, που πιθανόν απορρέει από από τη φύση του ανθρώπου. Εμείς θεωρούμε πως ο αναρχισμός θα πρέπει να θεωρείται ένα σχετικά πρόσφατο φαινόμενο. Πιο συγκεκριμένα, εμφανίστηκε από τη δεκαετία του 1860 και έπειτα, μέσα στα πλαίσια του σύγχρονου ταξικού και σοσιαλιστικού κινήματος, μέσα στη μήτρα της Πρώτης Διεθνούς. Προφανώς και έχουν όντως εμφανιστεί ελευθε-

* [Σ.τ.Μ.] Ο όρος που χρησιμοποιείται στο πρωτότυπο είναι «legitimate coercive power». Αποτελεί συνδυασμό των όρων legitimate power (νόμιμη ισχύς, ισχύς είναι που θεσμοθετημένη, συνδέεται με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις και νομιμοποιείται μέσω του σεβασμού στη δομή της οργάνωσης, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις) και coercive power (ισχύς καταναγκασμού, ισχύς που σχετίζεται με την επιβολή ποινών ή την αναστολή της χορήγησης επιθυμητών παροχών.).

ριακά ρεύματα σε όλη την ιστορία, για να μην αναφερθούμε στους πάμπολλους αγώνες για ατομική ελευθερία. Όλα αυτά αποτελούν ένα σημαντικό μέρος της ανθρώπινης κληρονομιάς, καθώς και έναν σημαντικότερο αντίλογο στις σύγχρονες αντιλήψεις που θέλουν τον άνθρωπο να είναι εκ φύσεως άπληστος ή καπιταλιστής. Ωστόσο, αυτή η ελευθεριακή ιστορία δεν πρέπει να συγχέεται με την ιστορία του αναρχισμού. Ο στενότερος ορισμός και η ιστορικοποίηση του αναρχισμού καθιστούν δυνατή την ανάγνωση των σημαντικών στιγμών της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης όπως αυτή εξελίχθηκε κατά τα τελευταία 150 χρόνια, του τρόπου με τον οποίο εφαρμόστηκαν οι αναρχικές και συνδικαλιστικές ιδέες στον πραγματικό κόσμο, καθώς και της συμβατότητας της παράδοσης αυτής με το παρόν.

Το Νόημα του Αναρχισμού: Συζητώντας τη Βιβλιογραφία

Ξεκινάμε με μια μελέτη των τρόπων με τους οποίους έχει οριστεί ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός στη βιβλιογραφία. Οι μελέτες πάνω στον αναρχισμό και τον συνδικαλισμό έχουν πολλές φορές το μειονέκτημα της απουσίας ξεκάθਾਰου ορισμού του αντικειμένου τους. Όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, ένα από τα προβλήματα έχει να κάνει με τη διαδεδομένη αντίληψη του αναρχισμού σαν συνώνυμο του χάους, της καταστροφής και της κατάρρευσης κάθε έννοιας τάξης³. Αυτό είναι λάθος, καθώς ο αναρχισμός είναι ένα κοινωνικό δόγμα με θετικό πρόγραμμα: αντιτιθέμενος στην υπάρχουσα κοινωνική τάξη πραγμάτων, προτείνει μια νέα.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ένα δεύτερο πρόβλημα που υπάρχει είναι η συνήθεια να ορίζεται ο αναρχισμός ως μια αντίληψη που χαρακτηρίζεται από την αντίθεσή του προς το κράτος. Εκπρόσωπος αυτής της παράδοσης είναι ο Ρόντερικ Κέντγουορντ, ο οποίος ισχυρίζεται ότι «ο δεσμός που ένωνε όλους τους αναρχικούς» ήταν «η ανταγωνιστική στάση απέναντι σε οποιαδήποτε κατάσταση επιβολής, περιορισμού ή καταπίεσης», καθώς και ότι αυτή η αντίθεση αποτελεί τη βάση του αναρχικού αντικρατισμού⁴. Στο ίδιο μήκος κύματος, η Κορίν Τζάκερ υποστηρίζει πως οι αναρχικοί έχουν μια «ρομαντική προσέγγιση» και επιμένουν ότι «άτομο πρέπει να είναι απόλυτα ελεύθερο· δεν πρέπει να υπάρχει καμία εξουσία που να καθοδηγεί τη συμπεριφορά του ατόμου και τα όριά της». Συνεχίζοντας, η Τζάκερ λέει πως οι αναρχικοί αντιτίθενται στο κράτος διότι «οι κανόνες αποτελούν προσπάθεια επιβολής περιορισμών στην ατομική ελευθερία» και πως «ο αντικρατισμός είναι άλλη μια λέξη για να περιγράψουμε τον αναρχισμό»⁵.

Σύμφωνα με τον Ρόμπερτ Χόφμαν, οι αναρχικοί υποστηρίζουν πως «η κυβέρνηση δημιουργεί και διαιωνίζει την αταξία και τη βία» και πως «κάθε προστάζουσα εξουσία, ακόμη και η εξουσία μιας λαϊκής σοσιαλιστικής κυβέρνησης ή οι συλλογικές αποφάσεις μιας εξισωτικής κοινωνίας, παραβιάζει την ατομική ελευθερία», τη «δικαιοσύνη» και την «κοινότητα». Ο άνθρωπος θα πρέπει να «υπακούει μόνο στις προσταγές της ελεύθερης βούλησής του»⁶. Ο Μάρσαλ Σατζ θεωρεί πως ο αναρχισμός στοχεύει σε μια κοινωνία οργανωμένη στη βάση των ελεύθερων σχέσεων, χωρίς να επιβάλλεται τάξη και πως είναι ένα «θετικό κοινωνικό πρόγραμμα» που συνδέει «την κριτική της ανθρώπινης κοινωνίας όπως είναι σήμερα με το όραμα για μια καλύτερη μορφή κοινωνικής τάξης πραγμάτων». Ωστόσο, ο Σατζ υποβαθμίζει το «θετικό» αυτό πρόγραμμα, καθιστώντας το μια απλή ποικιλία προτάσεων για την αντικατάσταση του κράτους: ο αναρχισμός υποτίθεται πως ορίζεται μέσω της αντίληψής του ότι «η πολιτική εξουσία και η σύγχρονη ενσάρκωσή της, το κράτος, είναι η πηγή όλων των κακών»⁷.

Ο Τέρι Πέρλιν χρησιμοποιεί ένα παρόμοιο επιχειρήμα και παρουσιάζει τους υποτιθέμενους «αναρχικούς της “δεξιάς”», τους «αναρχοκαπιταλιστές», οι αναζητήσεις των οποίων για την ατομική απελευθέρωση από το κράτος συναντούν την «βασική αναρχική αναζήτηση: αυτήν της ατομικής ελευθερίας»⁸. Οι «αναρχοκαπιταλιστές» ουσιαστικά πήραν τις ιδέες της ελεύθερης αγοράς και τις οδήγησαν στα πιο ακραία τους συμπεράσματα. Ο παραδοσιακός οικονομικός φιλελευθερισμός, του νεοφιλελευθερισμού συμπεριλαμβανόμενου, τάσσεται υπέρ των πλεονεκτημάτων της ελεύθε-

ρης και άνευ περιορισμών αγοράς. Τα πλεονεκτήματα αυτά έχουν να κάνουν με τη διαρκή επιδίωξη για ικανοποίηση των ατομικών συμφερόντων, την ατομική ελευθερία και την οικονομική αποτελεσματικότητα. Όμως οι φιλελεύθεροι υποστηρίζουν την ανάγκη για ένα μικρό κράτος που διασφαλίζει τον νόμο και την τάξη, παρέχει αμυντικές στρατιωτικές υπηρεσίες, εξασφαλίζει τα δημόσια αγαθά και αντιμετωπίζει τους εξωτερικούς κινδύνους. Αντίθετα, οι «αναρχοκαπιταλιστές» όπως ο αποθανών Μάρει Ρόθμπαρντ προκρίνουν την μεταφορά όλων των λειτουργιών του κράτους – της διαφύλαξης του νόμου και της τάξης συμπεριλαμβανόμενης – σε ιδιωτικούς ομίλους και επιχειρήσεις⁹.

Η συμπερίληψη τέτοιων φυσιογνωμιών στα πλαίσια ενός και μοναδικού κινήματος μπορεί να φαντάζει παράξενη, αλλά είναι απολύτως συμβατή με τον ορισμό του αναρχισμού ως αντίθεση προς το κράτος. Το έργο που καθιέρωσε πραγματικά τον ορισμό αυτό είναι το *Αναρχισμός: Εκφραστές της Αναρχικής Φιλοσοφίας* του Πωλ Ελτζμπάχερ, το οποίο δημοσιεύθηκε το 1900 επιδιώκοντας να εντοπίσει τα βασικά χαρακτηριστικά της αναρχικής σκέψης. Τα συμπεράσματα αυτού του έργου, που αποτελεί μια από τις πρώτες ακαδημαϊκές μελέτες πάνω στον αναρχισμό, «έχουν γίνει κοινός τόπος σε βαθμό τέτοιο ώστε να έχουν ενσωματωθεί σχεδόν σε κάθε μελέτη του ζητήματος μέχρι σήμερα»¹⁰.

Ο Ελτζμπάχερ, ένας Γερμανός δικαστής, ενδιαφέρθηκε για την κατανόηση του αναρχισμού, ο οποίος στα μάτια των σύγχρονών του φαινόταν σαν κάτι νέο και μυστηριώδες¹¹. Η προσπάθειά του να αναπτύξει έναν ορισμό και μια ανάλυση του αναρχισμού ξεκινά καλά: θέτει ως στόχο να προσδιορίσει έναν αριθμό στοχαστών που αποτελούν αντιπροσωπευτικά παραδείγματα αναρχικών και στη συνέχεια, μέσω της εξερεύνησης των ιδεών τους, να εντοπίσει τις βασικές αρχές του αναρχισμού. Αυτή η επαγωγική μέθοδος είναι πιθανότατα η ιδανική, ωστόσο η ανάλυσή της καθορίζεται πάντοτε από την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος. Τα προβλήματα ξεκινούν όταν ο Ελτζμπάχερ κάνει την επιλογή των επιφανών αναρχικών. Η επιλογή αυτή «δεν έγινε πάνω στη βάση κάποιων αντικειμενικών κριτηρίων, αλλά κυρίως στη βάση της μελέτης της σκέψης όσων θεωρούσε βασικούς εκφραστές του αναρχισμού η κοινή γνώμη της εποχής του (το ενημερωμένο τμήμα της)»¹². Το «ενημερωμένο τμήμα της κοινής γνώμης», στο οποίο απευθύνθηκε ο Ελτζμπάχερ, ήταν οι κοντινοί του συνεργάτες, οι οποίοι υπέθεταν εξ αρχής πως ο αναρχισμός ορίζεται κυρίως μέσω του αντικρατισμού. Ο Ελτζμπάχερ δεν έκανε ταυτόχρονη έρευνα μέσα στο εσωτερικό του κινήματος της εποχής του που αυτοπροσδιοριζόταν ως αναρχικό.

Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αυθαίρετη επιλογή επτά φυσιογνωμιών, τις οποίες θεώρησε «αναγνωρισμένους» αναρχικούς δασκάλους: τους Γκόντγουιν, Στίρνερ, Προυντόν, Μπακούνιν, Κροπότκιν, Τάκερ και Τολστόι¹³. Αυτές είναι οι φυσιογνωμίες που, όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο, εν συνεχεία αναγνωρίστηκαν ως οι επτά σοφοί του αναρχισμού¹⁴. Έχοντας κάνει τη διαλογή με αυτόν τον τρόπο, ο Ελτζμπάχερ στη συνέχεια έρχεται αντιμέτωπος με το πρόβλημα του ορισμού: τι κοινό έχουν αυτά τα άτομα; Η απάντηση, όπως διαφάνηκε μετά από την εκτενή και διαυγή ανάλυση κάθε σοφού από τον Ελτζμπάχερ, είναι «πολύ λίγα»¹⁵.

Ο Γκόντγουιν, ένας ξεχασμένος στοχαστής του Διαφωτισμού, βασίστηκε κατά τη δεκαετία του 1790 στις αρχές του ωφελιμισμού για να εξάγει μια γενικώς αντικρατική θέση¹⁶. Υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι μπορούν να τελειοποιηθούν μέσα από τη λογική και την εκπαίδευση, καθώς και ότι η κυβέρνηση θα απονεκρωθεί όταν όλοι οι άνθρωποι γίνουν επαρκώς ορθολογικοί ώστε να εξασκήσουν την πλήρη προσωπική τους αυτονομία, δηλαδή την εφαρμογή του ωφελιμιστικού λογισμού σε κάθε δραστηριότητα. Σύμφωνα με την οπτική του Γκόντγουιν, «Κάθε καλά πληροφορημένος φίλος της ανθρωπότητας ανυπομονεί για τη διάλυση της πολιτικής κυβέρνησης, αυτής της κτηνώδους μηχανής που αποτελεί τη μοναδική και αιώνια πηγή των δεινών της ανθρωπότητας»¹⁷. Για τους ίδιους λόγους αντιτίθεται στις ταξικές ανισότητες: η φτώχεια, όπως και ο πλούτος, αποσπά τους ανθρώπους από την αναζήτηση του καθαρού λόγου¹⁸. Επίσης, αντιτίθεται στη συνεργασία ανάμεσα στους ανθρώπους, καθώς αυτή παρεμποδίζει την ανάπτυξη και εφαρμογή της ωφελιμιστικής σκέψης¹⁹. «Οτιδήποτε γίνεται αντιληπτό με όρους συνεργασίας είναι, σε έναν βαθμό, κακό», υποστηρίζει ο Γκόντγουιν, και συνεχίζει λέγοντας πως το σύνολο των αλληλεπιδράσεων που δεν είναι

αναγκαίες θα πρέπει να αποφεύγεται συστηματικά, συμπεριλαμβανόμενης της «κοινής εργασίας και των κοινών γευμάτων», «της συγκατοίκησης», καθώς και του «θεσμού του γάμου»²⁰. Αν και ο Γκόντγουιν ανήκει στην Αριστερά, στο μέτρο που υπερασπίζεται τη Γαλλική Επανάσταση, πιστεύει ότι ο κρατικός καταναγκασμός αποτελεί αναγκαίο κακό μέχρι την επίτευξη της γενικευμένης ορθολογικότητας²¹.

Αντίθετα, ο Στίρνερ είναι ένας ακραίος ατομικιστής της δεκαετίας του 1840, ο οποίος υποστηρίζει το δικαίωμα της ατομικότητας να κάνει οτιδήποτε την ευχαριστεί²². Το πνεύμα πρέπει να απελευθερωθεί από «φαντάσματα» και «τιμόνια», δηλαδή από όλες τις αφηρημένες αρχές που εμποδίζουν την ατομική ικανοποίηση, όπως και από «την υπόθεση της ανθρωπότητας, της αλήθειας, της ελευθερίας, ... της δικαιοσύνης ... και, τέλος, την υπόθεση του Πνεύματος». Το αχαλίνωτο ατομικό συμφέρον είναι η μόνη πραγματική αξία· το μόνο δόκιμο κριτήριο της πράξης είναι η ατομική ικανοποίηση· το μόνο όριο είναι η ισχύς του κάθε ατόμου· ακόμη και η αλήθεια είναι αποτέλεσμα ατομικής επιλογής και άρα εντελώς σχετική: «Εσύ και μόνο εσύ είσαι η αλήθεια, ή μάλλον, είσαι κάτι παραπάνω από την αλήθεια, η οποία είναι ένα τίποτα μπροστά σου»²³. Στην πραγματικότητα, ο Στίρνερ δεν τάσσεται υπέρ της κατάργησης του κράτους²⁴. «Ο στόχος μου δεν είναι να ανατρέψω την καθεστηκυία τάξη αλλά να ανυψωθώ από πάνω της, οι προθέσεις μου και οι δράσεις μου δεν είναι ... πολιτικές ή κοινωνικές αλλά ... κατευθύνονται προς εμένα και την κυριότητά μου»²⁵. Τάσσεται υπέρ μιας κουλτούρας της «απεριόριστης ατομικής θέλησης»²⁶. Η λογική είναι ασήμαντη και το κράτος είναι αντικειμενικό μόνο στο βαθμό που αναχαιτίζει την αναζήτηση της ελευθερίας και της ισχύος από το άτομο. Το κράτος καταπιέζει το άτομο, αλλά δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα με την καταπίεση του ενός ατόμου από το άλλο.

Ο Τολστόι, ο διάσημος Ρώσος λογοτέχνης, αντλεί τις αρχές του από τα ιερά κείμενα του Χριστιανισμού και υποστηρίζει την απόσυρση σε μια απλή ζωή θρησκευτικής ενατένισης²⁷. Ο Τολστόι πήρε στα σοβαρά την προτροπή του Ιησού Χριστού να «γυρίσει και το άλλο μάγουλο» και έγινε πασιφιστής, ως εκ τούτου προέτασσε τη μη βία και τη μη αντίσταση για την αντιμετώπιση των συγκρούσεων και της εξουσίας. Η αντίθεσή του προς το κράτος προκύπτει από δυο στοιχεία: την πεποίθηση ότι η κυβέρνηση εμπεριέχει εγγενώς τη βία και την αντίληψη ότι ο θεϊκός νόμος είναι ισχυρότερος από τον κοσμικό νόμο και την ανθρώπινη λογική. Στην καρδιά της σκέψης του Τολστόι βρίσκεται ο Χριστιανικός μυστικισμός, η αναζήτηση της εσωτερικής ελευθερίας μέσω της θρησκευτικής υπακοής και της θείας αποκάλυψης, η οποία απαιτεί την παραίτηση, όπου αυτό είναι δυνατόν, από τα κακά και τους πειρασμούς του κόσμου. Η επιθυμία του να παραιτηθεί και από την επαφή με το κράτος έρχεται ως επακόλουθο, όπως και η απέχθειά απέναντι στην ιδιωτική ιδιοκτησία και η υπεράσπιση της αγνότητας.

Με λίγα λόγια, ακόμη και στο βασικότερο επίπεδο, μεταξύ των σοφών που είδαμε μέχρι τώρα δεν υπάρχουν πολλά κοινά στοιχεία: ο Γκόντγουιν είναι ορθολογιστής· ο Στίρνερ ένας θιασώτης του επιστημολογικού σχετικισμού που αντιλαμβάνεται την αλήθεια σαν ζήτημα γνώμης, με την ευρύτερα αποδεκτή «αλήθεια» να είναι αυτή που επιβάλλεται από τους ισχυρότερους ανθρώπους· ο Τολστόι είναι πιστός στη θεία αποκάλυψη. Ο Γκόντγουιν και ο Τολστόι είναι ασκητές και ο Στίρνερ ακόλαστος. Ο Γκόντγουιν αντιτίθεται στο ταξικό σύστημα επειδή παρεμποδίζει την εξάσκηση της λογικής, ο Στίρνερ απεχθάνεται τη σύγχρονη βιομηχανία γιατί μηχανοποιεί τη ζωή και ο Τολστόι διαμαρτύρεται ότι ο καπιταλισμός αντικατέστησε την υγιή αγροτική εργασία με το βιομηχανικό σύστημα και ότι η αναζήτηση του κέρδους εμποδίζει τη σωτηρία. Οι τέσσερις εναπομείναντες σοφοί προσθέτουν ακόμα περισσότερη ποικιλία και μπορούν να καταταχθούν σε δυο κύριες κατηγορίες: τους Προυντόν και Τάκερ, από τη μία, και τους Μπακούνιν και Κροπότκιν, από την άλλη.

Ο Προυντόν, ένας αυτοδίδακτος Γάλλος τυπογράφος με καταγωγή από την ύπαιθρο, είχε επηρεαστεί σε κάποιο βαθμό από τον «ουτοπικό» σοσιαλιστή των αρχών του δεκάτου ένατου αιώνα, Σαρλ Φουριέ (1772-1837), ο οποίος τασσόταν υπέρ της συνεταιριστικής εργασίας, της κοινοτικής ιδιοκτησίας και ζωής, των αισθητικών απολαύσεων και της ισότητας των φύλων²⁸. Ο Προυντόν χρησιμοποιεί μια ευρεία εργασιακή θεωρία της αξίας – μια προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία η μόνη πηγή παραγωγής πλούτου είναι η εργασία και η τιμή πώλησης των αγαθών και των υπηρε-

σιών αντιστοιχεί στην ποσότητα χρόνου εργασίας που είναι ενσωματωμένη σε αυτά – για ασκήσει κριτική στον καπιταλισμό²⁹. Αυτή η ιδέα δεν ήταν καινούρια· μπορεί να εντοπιστεί στα έργα του Σμιθ και άλλων πρωίμων φιλελεύθερων οικονομολόγων. Όμως στα χέρια του Πруντόν μετατράπηκε σε εργαλείο κοινωνικής κριτικής: αν όλος ο πλούτος παράγεται από την εργασία, τότε γιατί οι παραγωγικές τάξεις παραμένουν υποβαθμισμένες ενώ οι τάξεις που δεν παράγουν – και αποτελούνται, λόγου χάρι, από τους τραπεζίτες, τους γαιοκτήμονες και τους εμπόρους – συσσωρεύουν διαρκώς πλούτο;

Σύμφωνα με τον Πрунτόν, η εκμετάλλευση – η συνθήκη κατά την οποία η εργατική τάξη δεν αμείβεται σύμφωνα με την εργασία της και άλλες τάξεις καρπώνονται το απλήρωτο πλεόνασμα – πραγματοποιείται μέσα από μια πληθώρα μηχανισμών της αγοράς, όπως οι τόκοι, τα ενοίκια, το πατεντάρισμα και οι μισθοί. Για παράδειγμα, οι τράπεζες στην πραγματικότητα δεν παράγουν καμία αξία, αλλά τη συσσωρεύουν διαρκώς μέσω του εξαναγκασμού των παραγωγών να πληρώνουν τόκους. Το κράτος με τη σειρά του υπερασπίζεται την εκμετάλλευση και υπονομεύει τη δικαιοσύνη. Η στρατηγική του Πрунτόν για την αλλαγή είναι γκραντουαλιστική*: τάσσεται υπέρ της ανάπτυξης ενός μη καπιταλιστικού τομέα, βασισμένου σε μικροϊδιοκτήτες και κοοπερατίβες, ο οποίος θα υποσκάψει τα θεμέλια του καπιταλισμού, μέχρι να τον ανατρέψει. Δίνει μεγάλη έμφαση στην ανάγκη δημιουργίας μιας μη κερδοσκοπικής και συνεταιριστικής Λαϊκής Τράπεζας, χρηματοδοτούμενης από τους παραγωγούς, οι οποίοι θα δανείζουν χρήματα χωρίς τόκους. Οραματίζεται ένα είδος «σοσιαλισμού της αγοράς», βασισμένου στον ανταγωνισμό, μέσα από τον οποίο οι παραγωγοί θα καρπώνονται το σύνολο της αξίας της εργασίας τους³⁰.

Τελικά το κράτος θα καταστεί περιττό, καθώς ο μη καπιταλιστικός τομέας θα γίνει ο φορέας της αυτοκυβέρνησης: «Μην έχοντας ανάγκη από νομοθέτες ή ηγεμόνες, τα Εργαστήρια θα αναγκάσουν την κυβέρνηση να εξαφανιστεί»³¹. «Ο σοσιαλισμός», υποστηρίζει ο Πрунτόν, «είναι το αντίθετο του κυβερνητισμού. ... Θέλουμε οι ενώσεις αυτές να γίνουν ... τα πρώτα συστατικά μιας απέραντης ομοσπονδίας συνεταιρισμών και ομάδων που συνδέονται με τον κοινό δεσμό της λαοκρατικής και κοινωνικής δημοκρατίας»³². Η αγορά στην πραγματικότητα αποτελεί μέσο για την εξυπηρέτηση ενός σκοπού και μπορεί να ελεγχθεί και να ισορροπήσει όντας, όπως είναι αναγκαίο, κάτω από κοινωνικό έλεγχο.

Οι ιδέες του Πрунτόν, που συχνά είναι γνωστές ως μπουτουαλισμός, άσκησαν μεγάλη επιρροή στους σοσιαλιστικούς και λαϊκούς κύκλους της Ευρώπης και της Αμερικής ανάμεσα στις δεκαετίες του 1840 και του 1880³³. Ο Τάκερ ήταν ο «ηγετικός Αμερικανός απόστολος των θεωριών του Πрунτόν», τις οποίες αποκαλούσε «αναρχοατομικισμό»³⁴. Περιγράφει τον εαυτό του ως «αναρχοατομικιστή» ή υπέρμαχο του «φιλοσοφικού αναρχισμού». Είχε επηρεαστεί και από Αμερικανούς στοχαστές όπως ο Τζοσάια Γουόρεν, οι ιδέες του οποίου ήταν αξιοπρόσεκτα κοντινές με αυτές του Γάλλου ακτιβιστή. Όπως και ο Γκόντγουιν, οι Πрунτόν και Τάκερ είναι ορθολογιστές και άθεοι και αντιλαμβάνονται τη λογική σαν απαραίτητο μέσο για την εξασφάλιση της κοινωνικής αλλαγής. Όμως, σε αντίθεση με τον Γκόντγουιν, έχουν ένα συγκεκριμένο πλάνο για την αλλαγή αυτή, υποστηρίζουν τη δημιουργία νέων δομών οι οποίες θα προεικονίζουν την επιθυμητή μελλοντική τάξη πραγμάτων και αντιλαμβάνονται την κοινωνία ως την απαραίτητη μήτρα της ατομικής ελευθερίας.

Ας περάσουμε τώρα στους Μπακούνιν και Κροπότκιν. Ο Μπακούνιν ήταν ο μεγαλύτερος γιος ενός ελάσσονος Ρώσου ευγενούς. Σπούδασε στη Ρωσία και τη Γερμανία κατά τη δεκαετία του 1840, έχοντας στο νου του την ακαδημαϊκή καριέρα, αλλά σταδιακά ριζοσπαστικοποιήθηκε, γνώρισε τους Μαρξ και Πрунτόν και εκδιώχθηκε από αρκετές χώρες για τις πολιτικές του δραστηριότητες³⁵. Μετά τη σύλληψη και την επιστροφή του στη Ρωσία, ο Μπακούνιν καταδικάστηκε σε ισόβια φυλάκιση, η οποία αργότερα μετατράπηκε σε εξορία στη Σιβηρία, απ' όπου και απέδρασε το 1861. Η πρώτη φάση της πορείας του Μπακούνιν χαρακτηρίζεται από τον πανσλαβισμό του, αλλά μετά την αποτυχία της πολωνικής εξέγερσης του 1863, ο Μπακούνιν μετακινείται προς τις ταξικές και διεθνιστικές θέσεις. Οι απόψεις του σχηματίστηκαν μέσα από συζητήσεις στην Ιταλία (όπου ίδρυσε

* [Σ.τ.Μ.] Γκραντουαλισμός (gradualism): η αντίληψη ότι η αλλαγή έρχεται σταδιακά, όχι μέσα από απότομες μεταβάσεις.

τη μυστική σοσιαλιστική Διεθνή Αδελφότητα). Ακολούθησε η συμμετοχή του στον πασιφιστικό Σύνδεσμο για την Ειρήνη και την Ελευθερία και έπειτα στην Πρώτη Διεθνή. Μέχρι τότε, ο Μπακούνιν είχε βοηθήσει στην ίδρυση της Συμμαχίας της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας η οποία θέλησε να ενταχθεί ως σύνολο στην Πρώτη Διεθνή. Η Γραμματεία της Πρώτης Διεθνούς επέμεινε να διαλυθεί η Συμμαχία και να ενταχθούν οι τομείς της ξεχωριστά, αλλά φαίνεται πως είναι σίγουρο ότι η Συμμαχία συνέχισε να λειτουργεί υπόγεια. Δεν υπάρχει τίποτα το «φανταστικό» όσον αφορά τις «μυστικές εταιρείες» του Μπακούνιν³⁶.

Όπως και ο Μπακούνιν, ο Κροπότκιν καταγόταν από τη ρωσική αριστοκρατία – για την ακρίβεια ήταν πρίγκιπας. Ξεκίνησε την καριέρα του στον στρατό και υπηρέτησε για δέκα χρόνια τις ρωσικές κρατικές υπηρεσίες, κυρίως στην ανατολική Σιβηρία³⁷. Απογοητευόμενος ολοένα και περισσότερο από την κυβέρνηση, ο Κροπότκιν συγκεντρώθηκε στο επιστημονικό του έργο και απέκτησε τεράστια φήμη ως γεωγράφος. Παιριτήθηκε από το κυβερνητικό του πόστο και επισκέφθηκε την Ελβετία, όπου συνδέθηκε με τους αναρχικούς. Στη Ρωσία, προώθησε επαναστατικές ιδέες μέσα από τον Κύκλο Τσαϊκόφσκι, ο οποίος αποτελούσε τμήμα του κινήματος των *ναροννίκων* («λαϊκιστών»). Το 1874 φυλακίστηκε και δραπέτευσε μεταβαίνοντας στην Ελβετία κι έπειτα στη Γαλλία, όπου φυλακίζεται εκ νέου για τρία χρόνια, για συμμετοχή στην Πρώτη Διεθνή. Μετά την απελευθέρωσή του μετακόμισε στην Αγγλία, όπου και πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της υπόλοιπης ζωής του, βοηθώντας στην ίδρυση των εκδόσεων Freedom Press και της εφημερίδας *Freedom* («Ελευθερία»), οι οποίες αμφότερες παραμένουν ενεργές. Το 1914, ο ηλικιωμένος Κροπότκιν στήριξε τους Συμμάχους στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, ερχόμενος σε αντίθεση από τη μεγάλη πλειοψηφία των αναρχικών και των συνδικαλιστών. Το γεγονός αυτό χαρακτηρίστηκε ως «το δυστυχέστερο συμβάν της ζωής του Κροπότκιν», μια από τις «πιο σκοτεινές στιγμές του»³⁸. Το 1917 επέστρεψε στη Ρωσία. Η κηδεία του το 1921 ήταν η τελευταία μαζική συγκέντρωση αναρχικών στη Ρωσία για πάρα πολλά χρόνια.

Παρά την συνήθη παρουσίαση του Κροπότκιν σαν έναν ήπιο «αναρχικό άγιο»³⁹ σε σχέση με τον Μπακούνιν, οι δυο τους δεν διαφέρουν σε κανένα ουσιαστικό ζήτημα. Αμφότεροι τάσσονται υπέρ της κοινωνικής επανάστασης μέσω της ταξικής πάλης, της κατάργησης του κράτους, του καπιταλισμού και της οικονομικής και κοινωνικής ανισότητας και της δημιουργίας μιας αυτοδιοικούμενης σοσιαλιστικής κοινωνίας και οικονομίας χωρίς κράτος, στην οποία οι ατομικές διαφορές θα ανθίζουν πάνω στο έδαφος της κοινωνικής και οικονομικής ισότητας. Οι ιδέες τους θα συζητηθούν σε μεγαλύτερο βάθος παρακάτω. Εδώ αρκούμαστε να πούμε ότι και οι δυο άνδρες είναι ορθολογιστές (και φυσικά άθεοι) και υπέρμαχοι της αλληλοβοήθειας, σε αντίθεση με τον Στιρνερικό ατομικισμό. Μοιράζονται τη μπουτουαλιστική αντίθεση προς το κράτος, εκτιμούν τον Προυντόν και συμφωνούν μαζί του ότι η ελευθερία είναι κοινωνικό παράγωγο και όχι κάτι που έρχεται σε αντίθεση με τους άλλους. Ωστόσο, αντιλαμβάνονται την εκμετάλλευση ως τμήμα της παραγωγής (και όχι κυρίως ως τμήμα της αγοράς), προτάσσουν τον διεθνή ταξικό πόλεμο (και όχι τη σταδιακή αλλαγή) και μιλούν για μια οικονομία σχεδιασμένη από τα κάτω (στη θέση του μηχανισμού της αγοράς). Αμφότεροι περιγράφουν τους εαυτούς τους ως σοσιαλιστές⁴⁰.

Ο Ελτζμπάχερ, όντας αντιμέτωπος με μια τόσο ποικιλόμορφη ομάδα στοχαστών, ως συνέπεια της μεθόδου που ακολούθησε για την επιλογή αντιπροσωπευτικού δείγματος αναρχικών, βρέθηκε μπροστά σε ένα δίλημμα. Στόχευσε να εξαγάγει τις αρχές του αναρχισμού μέσα από τη μελέτη των ιδεών του δείγματός του, αλλά κατέληξε σε μια επιλογή ανθρώπων με ριζικά διαφορετικές ιδέες. Εντούτοις, αντί να επανεξετάσει τις επιλογές του, ο Ελτζμπάχερ επέμεινε και κατέληξε σε έναν ορισμό του αναρχισμού που βασίζεται στον ελάχιστο κοινό παρονομαστή: την αντίθεση προς το κράτος⁴¹.

Αυτός ο ορισμός είναι ακόμη πιο νεφελώδης απ' όσο μπορεί να φαίνεται με την πρώτη ματιά, καθώς ο Ελτζμπάχερ παραδέχεται ότι οι επτά σοφοί του «νοσηματοδοτούσαν με τελείως διαφορετικό τρόπο» την «άρνηση του Κράτους»⁴². Όπως έδειξε ο απολογισμός μας, είναι βέβαιο πως υπάρχει πολύ μικρή συμφωνία μεταξύ των υποτιθέμενων σοφών σε ό,τι έχει να κάνει με τους λόγους της αντίθεσης προς το κράτος, το εάν το κράτος θα πρέπει να καταργηθεί και, αν ναι, το πώς. Για

παράδειγμα, σε κάποιες περιπτώσεις η αντίθεση προς το κράτος απορρέει από μια αντίθεση απέναντι στις ιεραρχικές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων (εδώ μπορούμε να συμπεριλάβουμε τους Πруντόν, Τάκερ, Μπακούνιν και Κροπότκιν)· σε άλλες υπάρχει η αντίθεση προς το κράτος, αλλά όχι και προς τις εξουσιαστικές σχέσεις (Στίρνερ)· και, τέλος, σε άλλες, η αντίθεση προς στο κράτος αποτελεί τμήμα της απόσυρσης από έναν αμαρτωλό κόσμο (Τολστόι).

Όπως σημειώθηκε και παραπάνω, η προσέγγιση του Ελτζμπάχερ είχε αναμφίβολα μεγάλη επιρροή. Τα συμπεράσματά του ενίσχυσαν την κοινότοπη αντίληψη ότι ο αναρχισμός είναι απλά αντικρατισμός⁴³. Αυτή η τάση ασαφούς ορισμού του αναρχισμού ενισχύθηκε και από τους ίδιους τους αναρχικούς: υπήρχε μια τάση, προερχόμενη από το εσωτερικό της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης, να παρουσιάζεται το κίνημα σαν ένα καθολικό χαρακτηριστικό της ανθρώπινης ιστορίας. Από τις αρχές του εικοστού αιώνα κι έπειτα, επιφανείς αναρχικοί παρήγαγαν ένα σύνολο ιστορικών αφηγήσεων του κινήματος. Στις αφηγήσεις αυτές, ο αναρχισμός συνήθως περιγραφόταν σαν να ήταν παρών στο σύνολο της ανθρώπινης ιστορίας, με σημείο εκκίνησης την αρχαία Ασία και Ευρώπη, συνέχεια κατά την περίοδο του μεσαίωνα και κατάληξη στη νεωτερικότητα.

Οι αναρχικοί, όπως και άλλα κινήματα, άρχισαν να δημιουργούν ένα πράγμα που μπορεί να εκληφθεί μόνο ως νομιμοποιητικός μύθος του κινήματος: αυτή η μεταϊστορία βοήθησε στην αποδόμηση των κατηγοριών ότι ο αναρχισμός ήταν αλλόκοτος, ξένος και ασύμβατος με την ανθρώπινη φύση μέσα από την περιγραφή του ως παρόντα σε όλα τα μέρη, τους λαούς και τις εποχές. Το καστ αυτού του θεάτρου της καθολικότητας περιλαμβάνει αρχαίους φιλοσόφους όπως ο Λάο Τσε, θρησκευτικές αιρέσεις όπως οι Αναβαπτιστές, στοχαστές όπως οι Γκόντγουιν και Στίρνερ, καθώς και τα κινήματα από την Πρώτη Διεθνή και έπειτα, του συνδικαλισμού συμπεριλαμβανομένου. Για να μπορέσει να ομαδοποιήσει κανείς όλα αυτά σε κάτι ενιαίο, θα πρέπει να χρησιμοποιήσει έναν αρκετά χαλαρό ορισμό του αναρχισμού· υπό αυτό το πρίσμα, η σύμπτωση με την προσέγγιση του Ελτζμπάχερ είναι αρκετά ξεκάθαρη και αξίζει να σημειωθεί ότι ο Κροπότκιν είχε εντυπωσιαστεί από την πραγματεία του⁴⁴.

Δεδομένου του κύρους του Κροπότκιν, ο ισχυρισμός του ότι η «τάση» προς τον αναρχισμό «ενυπήρχε πάντοτε στην ανθρωπότητα» έγινε ευρέως αποδεκτός, ιδιαίτερα από τη στιγμή που εμφανίστηκε στην *Encyclopaedia Britannica* («Εγκυκλοπαίδεια Μπριτάνικα»), στην έκδοση του 1910⁴⁵. Ο αναρχικός ιστορικός Μαξ Νεττλώ, με μια σειρά έργων από το 1925 κι έπειτα, προσέδωσε ακόμη μεγαλύτερο ειδικό βάρος σε αυτή τη συλλογιστική. Γεννημένος στην Αυστρία, γιος ενός κηπουρού της βασιλικής οικογένειας, ο Νεττλώ έγινε αναρχικός γύρω στο 1881 και απέκτησε διδακτορικό στη γλωσσολογία. Μετά από μια απροσδόκητη κληρονομιά το 1892, αφιέρωσε τη ζωή του στη μελέτη του αναρχισμού, γράφοντας το εκτενές έργο *Bibliography of Anarchism* («Βιβλιογραφία του Αναρχισμού», 1897), μια πολύτομη βιογραφία του Μπακούνιν και μια επτάτομη ιστορία του αναρχισμού, η οποία δημοσιευόταν από το 1925 κι έπειτα και συνοψίστηκε σε έναν συνοδευτικό τόμο, το *A Short History of Anarchism* («Σύντομη Ιστορία του Αναρχισμού»)⁴⁶. Βοήθησε επίσης στην ίδρυση των εκδόσεων Freedom Press.

Ο συνοδευτικός τόμος της ιστορίας του Νεττλώ αναφέρεται εκτενώς στην ιστορική εξέλιξη του αναρχισμού πριν από το 1864. Ο Νεττλώ πιστεύει ότι, αν και «λίγοι άνθρωποι μέχρι στιγμής έχουν καταφέρει να κατανοήσουν πραγματικά την αναρχική ιδέα», η «έννοια της αναρχίας» και οι «αναρχικές αρχές» μπορούν εντοπιστούν στην αρχαία Ελλάδα, καθώς και σε κάποιους ουτοπικούς και επιστήμονες συγγραφείς του δεκάτου όγδοου αιώνα (σε αυτούς συγκαταλέγεται και ο Γκόντγουιν), σε ουτοπικούς σοσιαλιστές όπως ο Φουριέ, ο σπουδαίος μαθητής του Βίκτορ Κονσιντεράν, στον Πруντόν και άλλους συγγραφείς του δέκατου ένατου αιώνα όπως ο Στίρνερ, ο Ανσέλμ Μπελεγκαρίγκ (περ. 1820-1865;) κι ο Ζοζέφ Ντεζάκ (1821-1864)⁴⁷. Η συζήτηση για την περίοδο της συμμετοχής του Μπακούνιν στην Πρώτη Διεθνή ξεκινά μόλις στο όγδοο κεφάλαιο (από τα δεκαοκτώ του βιβλίου του Νεττλώ).

Η ίδια γενικότερη προσέγγιση μπορεί να βρεθεί και σε άλλα γραπτά αναρχικών, όπως αυτά του Ρούντολφ Ρόκερ κατά τη δεκαετία του 1930. Γεννημένος στο Μάιντς της Γερμανίας το 1873, ο Ρόκερ ήταν βιβλιοδότης στο επάγγελμα και δραστήριος ως νεολαίος στο Σοσιαλιστικό Εργατικό

Κόμμα (το μετέπειτα SDP)⁴⁸. Ο αναρχισμός εμφανιζόταν κατά περιόδους στο εσωτερικό του SDP, έτσι ο Ρόκερ ενεπλάκη σε μια αριστερή φράξια, τη *Jungen* («οι Νέοι»), η οποία είχε ελευθεριακές τάσεις⁴⁹. Το 1890, ο Ρόκερ αποπέμφθηκε από το SDP, έγινε αναρχικός και κατέληξε το 1895 στο Λονδίνο, όπου δραστηριοποιήθηκε στις εβραϊκές μεταναστευτικές κοινότητες, εκδίδοντας την αναρχική εφημερίδα *Arbayter Fraynd* («Ο Φίλος του Εργάτη») η οποία γραφόταν στα γίντις*, και ανέλαβε ενεργό ρόλο στα σωματεία. Το 1914 χαρακτηρίστηκε αλλοδαπός εχθρός. Το 1918 απελάθηκε στην Ολλανδία, για να επιστρέψει στη Γερμανία το 1919, όπου αναδείχθηκε σε ηγετική φιγούρα των συνδικαλιστικών ενώσεων. Το 1922 εξελέγη γραμματέας της νεόδμητης συνδικαλιστικής Διεθνούς Ένωσης Εργαζομένων (IWA), αλλά το 1933 αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη Γερμανία για τις Η.Π.Α., λόγω της ανόδου των Ναζί. Η IWA αποτέλεσε συνέχεια των προπολεμικών πρωτοβουλιών για τη δημιουργία μιας συνδικαλιστικής διεθνούς και τα μέλη της κατάγονταν κυρίως από τη Λατινική Αμερική και την Ευρώπη.

Στο κλασικό του έργο *Anarcho-Syndicalism* («Αναρχοσυνδικαλισμός») – μια από τις καλύτερες πραγματείες πάνω στον αναρχισμό και τον συνδικαλισμό – ο Ρόκερ υποστηρίζει ότι «οι αναρχικές ιδέες μπορούν να εντοπιστούν σε οποιαδήποτε περίοδο της γνωστής ιστορίας», προτού αρχίσει να επαναλαμβάνει την ίδια σχεδόν αφήγηση με τους Κροπότκιν και Νεττλώ⁵⁰. Το 1944, ο Τζορτζ Γούντκοκ – αργότερα γνωστός για την εργασία του πάνω στον αναρχισμό, αλλά τότε ακόμη απλά ένθερμος αναρχικός – εντοπίζει με τη σειρά του το «πρώτο αναρχιστικό** δόγμα» στον Ταοϊσμό και ανακαλύπτει στις αντιλήψεις της ριζοσπαστικής σέκτας των Σκαφτιάδων στην Αγγλία του δεκάτου έβδομου αιώνα και στους Γκόντγουιν και Προυντόν «τον αναρχισμό πριν από την ανάδυση του αναρχικού κινήματος»⁵¹.

Με δεδομένο αυτό το πλαίσιο, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι πολλές από τις καθιερωμένες μελέτες πάνω στον αναρχισμό – έχουμε κατά νου αυτά των Ρόντερικ Κέντγουορντ, Τζέιμς Τζολ, Πίτερ Μάρσαλ, Ντέιβιντ Μίλερ και Γούντκοκ – επιμένουν ότι υπάρχει απαραίτητως κάτι που καθιστά τον αναρχισμό μη συνεκτικό. Οι Μίλερ και Γούντκοκ μιλούν για τη «μια και μοναδική διαφωνία» στο εσωτερικό του αναρχισμού, αυτή που αφορά τις «επαναστατικές μεθόδους» και την «οικονομική οργάνωση του μέλλοντος»⁵². Ο Μίλερ υποστηρίζει ακόμη και ότι ο αναρχισμός δεν αποτελεί στην πραγματικότητα μια ιδεολογία, αλλά ένα «σταυροδρόμι αρκετών διαφορετικών ιδεολογιών»⁵³. Αυτή η αντίληψη για τον αναρχισμό επιτρέπει σε συγγραφείς όπως ο Πωλ Φέγεραμπεντ, ένας υπέρμαχος του επιστημολογικού σχετικισμού και αντίπαλος της επιστημονικής μεθόδου, να περιγράφουν τη φιλοσοφία τους του «ότι να 'ναι» σαν μια «αναρχική» προσέγγιση της γνώσης⁵⁴. Η ομαδοποίηση των Στίρνερ και Μπακούιν στην ίδια κατηγορία υποδηλώνει έλλειψη συνεκτικότητας – είναι όμως δικαιολογημένη μια τέτοια ομαδοποίηση;

Η Ανάγκη για μια Νέα Προσέγγιση

Έχοντας σκιαγραφήσει τους τρόπους με τους οποίους απαντάται γενικότερα ο αναρχισμός στη βιβλιογραφία, θα θέλαμε να εστιάσουμε την προσοχή μας σε κάποια από τα προβλήματα που σχετίζονται με τις προσεγγίσεις αυτές. Η συζήτηση που προηγήθηκε για την προσέγγιση των επτά σοφών έχει ιδιαίτερη σημασία στο σημείο αυτό. Η σκιαγράφιση φυσιγνωμιών όπως οι Γκόντγουιν, Προυντόν, Στίρνερ, Μπακούιν, Τάκερ, Κροπότκιν και Τολστόι δείχνει ξεκάθαρα πως οι παραπάνω δεν μπορούν να θεωρηθούν εκπρόσωποι ενός και μοναδικού δόγματος, εκτός αν το δόγμα αυτό ορίζεται με έναν γενικόλογο τρόπο που συσκοτίζει τις ριζικές διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα σε αυτούς τους στοχαστές.

Σε ένα πρώτο επίπεδο, το αποτέλεσμα είναι αρκετοί συγγραφείς να μη διακρίνουν τίποτα το παράξενο στη συμπερίληψη στην παράδοση ενός συγκεκριμένου κινήματος ακραίων ατομικιστών

* [Σ.τ.Μ.] Γερμανοεβραϊκά.

** [Σ.τ.Μ.] Ο όρος που χρησιμοποιεί ο Γούντκοκ στο παραπάνω απόσπασμα είναι «anarchistic».

όπως ο Στίρνερ, ριζοσπαστών φιλελεύθερων όπως ο Ρόθμπαρντ, και επαναστατών σοσιαλιστών όπως οι Μπακούνιν και Κροπότκιν. Ωστόσο, αν αυτές οι προσωπικότητες αποτελούν εκπροσώπους μίας και μοναδικής παράδοσης, τότε η παράδοση αυτή θα πρέπει αναγκαστικά να πάσχει από έλλειψη συνεκτικού θεωρητικού πλαισίου και από τεράστιες εσωτερικές αντιφάσεις. Επίσης, θα πρέπει αναγκαστικά να πάσχει από προγραμματική αδυναμία εύρεσης κοινών τόπων σε ό,τι έχει να κάνει τόσο με το πώς νοηματοδοτεί την ατομική ελευθερία και τον αντικρατισμό, όσο και με το σκεπτικό βάσει του οποίου καταλήγει να προτάσσει τα παραπάνω.

Ένα από τα προβλήματα αυτής της προσέγγισης είναι το γεγονός ότι αποτυγχάνει να παράσχει έναν αποτελεσματικό ορισμό. Οι ορισμοί θα πρέπει να προσδιορίζουν τα κοινά χαρακτηριστικά του αντικειμένου τους· η προσέγγιση αυτή αποτυγχάνει να το κάνει και επιπλέον πάσχει από έλλειψη εσωτερικής συνοχής. Επιπροσθέτως, οι ορισμοί θα πρέπει να μπορούν να οριοθετούν την οριζόμενη έννοια και να τη διαφοροποιούν από άλλες· ο ασαφής ορισμός του αναρχισμού ως αντικρατισμού αποτυγχάνει και σε αυτό το εξωτερικό επίπεδο, δηλαδή το επίπεδο των ορίων. Με βάση αυτόν τον ορισμό, η συμπερίληψη του κλασικού Μαρξισμού στις κατηγορίες του αναρχισμού είναι απόλυτα συνεπής, δεδομένου ότι τελικός στόχος της θεωρίας αυτής είναι η ακρατική κοινωνία χωρίς εκμετάλλευση και καταναγκασμούς.

Το *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*, για παράδειγμα, υποστηρίζει ότι το τελευταίο στάδιο της ιστορίας, η κομμουνιστική κοινωνία, θα είναι ακρατική – «η δημόσια εξουσία θα χάσει τον πολιτικό της χαρακτήρα» – και θα βασίζεται στην ατομική ελευθερία – «θα υπάρξει μια ένωση, όπου η ελεύθερη ανάπτυξη του καθενός ξεχωριστά θα συνιστά όρο για την ελεύθερη ανάπτυξη όλων»⁵⁵. Σύμφωνα με την παράδοση του κλασικού Μαρξισμού, η κομμουνιστική κοινωνία είναι το τελικό στάδιο της ιστορίας. Σύμφωνα με τον Λένιν, «η δικτατορία του προλεταριάτου ... θα αρχίσει να μαραίνεται αμέσως μετά τη νίκη του»· «Δεν διαφέρουμε από του αναρχικούς στο ζήτημα της κατάργησης του κράτους ως σκοπού»⁵⁶. Παρόμοια, ο Νικολάι Μπουχάριν υποστηρίζει ότι «Το κράτος θα σβήσει η προλεταριακή κρατική εξουσία θα σβήσει κι αυτή»⁵⁷.

Αν στον αναρχισμό μπορούν να συμπεριληφθούν φιλελεύθεροι, Μαρξιστές, ριζοσπάστες Χριστιανοί, ο Ταοϊσμός και άλλα πολλά, τότε δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι οι καθιερωμένες εργασίες πάνω στον αναρχισμό τον περιγράφουν ως «μη συνεκτικό». Αυτή η προσέγγιση δεν είναι χρήσιμη. Δεδομένου ότι οι πνευματικές παραδόσεις που έχουν να κάνουν τουλάχιστον μερικά αρνητικά σχόλια για το κράτος και μερικά θετικά για την ατομικότητα δεν είναι λίγες, είναι δύσκολο να καθοριστεί ένα ανώτατο όριο στις παραδόσεις που μπορούν να συμπεριληφθούν με κάποιο τρόπο στην κατηγορία του αναρχισμού. Ο Ελτζμπάχερ κάνει μόνο επτά επιλογές. Αλλά στην πραγματικότητα δεν υπάρχει κανένας λόγος να σταματήσουμε εκεί: από τη στιγμή που γίνεται αποδεκτός ο ορισμός του Ελτζμπάχερ, δεν μένει μεγάλη απόσταση να διανύσουμε μέχρι την προσέγγιση του Μάρσαλ, η οποία συμπεριλαμβάνει στο κάδρο του «αναρχισμού» τον Βούδα, τον Μαρκήσιο ντε Σαντ, τον Χέρμπερτ Σπένσερ, τον Γκάντι, τον Τσε Γκεβέρα και τη Μάργκαρετ Θάτσερ. Και, εάν η έννοια του αναρχισμού μπορεί να καλύψει ένα τόσο ευρύ πεδίο – ας μην ξεχνάμε πως με την ίδια επιχειρηματολογία μπορούμε να συμπεριλάβουμε και τον Μαρξ με τους επιγόνους του –, τότε ο ορισμός αυτός είναι τόσο διασταλτικός που καταλήγει να μην έχει ουσιαστικά κανένα νόημα.

Επιπλέον, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ο κλασικός Μαρξισμός είναι σταθερά απών από αυτές τις μελέτες πάνω τον αναρχισμό. Αν είναι δόκιμο να συμπεριλαμβάνονται οι Στίρνερ και Ρόθμπαρντ, είναι προφανώς το ίδιο δόκιμο να συμβαίνει το ίδιο και για τους Μαρξ, Ένγκελς και τους διαδόχους τους. Αν δεχθούμε τον ορισμό του Ελτζμπάχερ και τον εφαρμόσουμε με συνέπεια, τότε οι Στάλιν και Μάο έχουν κάθε δικαίωμα να συμπεριληφθούν στους σοφούς· κάτι τέτοιο είναι επιβεβλημένο, καθώς, σύμφωνα με αυτή τη λογική, αμφότεροι «αρνούνται το Κράτος ως μελλοντική προοπτική»⁵⁸. Μέχρι στιγμής δεν τους έχει συμπεριλάβει καμία από τις καθιερωμένες εργασίες που ασχολούνται με τον αναρχισμό· αντίθετα, ο κλασικός Μαρξισμός παρουσιάζεται πάντα σαν το απολύτως αντίθετο του αναρχισμού. Αυτό σημείο είναι εξαιρετικά αποκαλυπτικό.

Ο προφανής λόγος για τη μη συμπερίληψη του κλασικού Μαρξισμού – και για την παρουσίασή

του σαν το αντίθετο του αναρχισμού – είναι η στρατηγική της δικτατορίας του προλεταριάτου. Πράγματι, κάποιοι συγγραφείς προσπαθούν να υποστηρίξουν ότι αυτή η στρατηγική βοηθά στο να οριστεί ο αναρχισμός, με τον Μάρσαλ να παρατηρεί ότι «οι περισσότεροι αναρχικοί» πιστεύουν πως τα μέσα της αλλαγής πρέπει να προεικονίζουν τον επιθυμητό σκοπό⁵⁹. Ωστόσο, βρίσκμαστε ξανά, και μάλιστα πολύ γρήγορα, μπροστά σε δυσκολίες. Η *στρατηγική* ως προσδιοριστικό χαρακτηριστικό του αναρχισμού αποκλείεται σκόπιμα από τις καθιερωμένες εργασίες και παρουσιάζεται ως το σημείο στο οποίο υπάρχουν οι μεγαλύτερες διαφωνίες μεταξύ των αναρχικών. Σύμφωνα με τον Ελτζμπάχερ, «οι επτά διδασκαλίες που παρουσιάστηκαν δεν έχουν τίποτα κοινό» σε ό,τι έχει να κάνει με τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την «άρνηση του Κράτους»⁶⁰. Ο Χόφμαν λέει ότι οι αναρχικοί «υστερούν στις συμφωνίες που έχουν να με τις αρχές και το πρόγραμμα, στοιχεία τα οποία γενικά ενοποιούν τους ανθρώπους σε αντίστοιχα κινήματα», ενώ ο Ντέρι Νόβακ υποστηρίζει πως η έλλειψη ενός «γενικού προγράμματος» και μιας συνεκτικής θεωρίας είναι «στη φύση του αναρχισμού»⁶¹. Ακόμη και ο Μάρσαλ είναι αρκετά προσεκτικός ώστε να επισημάνει πως δεν αναφέρεται σε όλους τους αναρχικούς με όρους συμφωνίας μέσων και σκοπών και πως και η ανάλυσή του εντάσσει στους αναρχικούς αρκετές προσωπικότητες που τάσσονταν υπέρ ενός μεταβατικού κράτους· κυρίως τους Γκόντγουιν και Γκάντι⁶². Αυτό δεν έχει και πολύ μεγάλη διαφορά από τον κλασικό Μαρξισμό.

Ακόμη και στην περίπτωση που το επιχείρημα περί συνοχής μέσων και σκοπών γινόταν αποδεκτό ως κριτήριο για την ένταξη στην κατηγορία του αναρχισμού, υπάρχουν κι άλλες εκκωφαντικές και ανεξήγητες απουσίες από την παράδοση, τουλάχιστον όπως αυτή κατασκευάστηκε από τον Ελτζμπάχερ, τον Νεττλώ και άλλους. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η απουσία του συμβουλικού κομμουνισμού, μιας ελευθεριακής τάσης του Μαρξισμού που απορρίπτει το κράτος ως εργαλείο της επανάστασης και προτάσσει τη διεθνή και αυτοδιευθυνόμενη εργατική επανάσταση από τα κάτω. Γιατί λοιπόν δεν μπαίνει ο συμβουλευτικός κομμουνισμός κάτω από την ομπρέλα του αναρχισμού; Δεν μπορεί να φταίει απλώς το ότι οι συμβουλευτικοί κομμουνιστές δεν αποδέχονταν αυτόν τον προσδιορισμό, καθώς οι καθιερωμένες μελέτες πάνω στον αναρχισμό συμπεριλαμβάνουν φυσιογνωμίες που επίσης δεν το έκαναν. Ανάμεσα σε αυτούς βρίσκονται οι Γκόντγουιν, Στίρνερ και Τολστόι.

Είπαμε παραπάνω πως η εξαίρεση του κλασικού Μαρξισμού από τις καθιερωμένες μελέτες πάνω στον αναρχισμό είναι αποκαλυπτική. Πιστεύουμε πως το αποδείξαμε με αρκετούς τρόπους. Πρώτον, η γενικευμένη εξαίρεση του κλασικού Μαρξισμού έχει λογική μόνο στην περίπτωση που οι συγγραφείς των καθιερωμένων μελετών εφαρμόζουν εμμέσως το κριτήριο της στρατηγικής για να ορίσουν τον αναρχισμό. Αυτό με τη σειρά του σημαίνει ότι οι μελέτες αυτές παραδέχονται πως υπάρχουν σοβαρές δυσκολίες στον ορισμό του αναρχισμού με βάση απλώς την αντίθεση προς το κράτος. Δεύτερον, η τάση των καθιερωμένων μελετών να προεκτείνουν σε τόσο μεγάλο βαθμό το πεδίο που καλύπτει ο όρος «αναρχισμός», ενώ παράλληλα εξαιρούν των κλασικό μαρξισμό αλλά και ελευθεριακά ρεύματα όπως τον συμβουλευτικό κομμουνισμό, αποδεικνύει ότι ο ορισμός τους είναι ασαφής, ανεπαρκής και δεν εφαρμόζεται με συνέπεια. Η θεώρηση του Μάρσαλ φωτίζει πολύ καλά αυτό το σημείο: επιμένοντας πως ο αναρχισμός «είναι αντιδογματικός» και πως «δεν προσφέρει ένα συμπαγές σώμα αρχών που να βασίζονται σε μια συγκεκριμένη θέαση του κόσμου», καταλήγει να υποστηρίζει πως οι αυτοαποκαλούμενοι «αναρχοκαπιταλιστές» δεν είναι πραγματικά αναρχικοί διότι δεν τους αφορά η αναρχική «ανησυχία για την οικονομική ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη», παρακάμπτοντας το γεγονός ότι η «ανησυχία» αυτή απουσιάζει από τον ορισμό που ο ίδιος δίνει για τον αναρχισμό⁶³.

Με λίγα λόγια, ο κυρίαρχος ορισμός του αναρχισμού δεν πληροί κάποια από τα βασικότερα προαπαιτούμενα ενός ορισμού, καθώς αδυνατεί να εξαιρέσει με αποτελεσματικό τρόπο από την κατηγορία φαινόμενα που θεωρούνται εξωτερικά σε σχέση με αυτά που μελετώνται. Ταυτόχρονα, το μοτίβο των διαρκών αλλά έμμεσων τροποποιήσεών του, το οποίο ακολουθείται από συγγραφείς που ορίζουν τον αναρχισμό σαν αντικρατισμό, δείχνει πως ακόμη και οι ίδιοι αντιλαμβάνονται την περιορισμένη αξία αυτού του ορισμού. Ωστόσο, το αποτέλεσμα αυτών των τροποποιήσεων είναι το

περαιτέρω θόλωμα των νερών.

Καλός ορισμός είναι αυτός που αναδεικνύει τα διακριτικά χαρακτηριστικά μιας δεδομένης κατηγορίας, το κάνει με συνεκτικό τρόπο και μπορεί να τη διαφοροποιήσει από άλλες, οργανώνοντας έτσι τη γνώση και διευκολύνοντας την αποτελεσματική ανάλυση και έρευνα. Ο συνήθης ορισμός του αναρχισμού αποτυγχάνει σε όλα αυτά τα πεδία. Μέχρι στιγμής, έχουμε υποστηρίξει ότι τα κριτήριά του είναι απλά υπερβολικά αφηρημένα για να μπορέσουν να διακρίνουν τον αναρχισμό από άλλα συστήματα σκέψης και δράσης, με αποτέλεσμα να μην είναι ξεκάθαρο το τι μπορεί να συμπεριληφθεί σε αυτόν και τι όχι, καθώς και το γιατί κάποια πράγματα συμπεριλαμβάνονται ενώ άλλα όχι.

Ωστόσο, οι ορισμοί εξυπηρετούν ακόμη έναν σημαντικό σκοπό πέραν της απλής ταξινόμησης δεδομένων. Παρέχουν τη βάση για ανάλυση και έρευνα. Ο καθιερωμένος ορισμός του αναρχισμού είναι αναποτελεσματικός και σε αυτό το επίπεδο. Δεύτερον, υπάρχει και το πρόβλημα της ερμηνείας. Η παρουσίαση του αναρχισμού ως καθολικού χαρακτηριστικού της κοινωνίας καθιστά εμφανώς δύσκολη την επεξήγηση των λόγων για τους οποίους αυτός αναδύεται σε συγκεκριμένα ιστορικά πλαίσια, την οριοθέτησή του, καθώς και την ανάλυση του ταξικού χαρακτήρα και του ρόλου του σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους. Και, τελικά, τι κοινό έχει ο Ταοϊσμός με τους αναρχικούς της Πρώτης Διεθνούς; Αν συμπυκνώσουμε τόσο ριζικά διαφορετικές στιγμές και κινήματα κάτω από την ταμπέλα του αναρχισμού, τότε δεν μπορούμε να κάνουμε πολλά πράγματα για τον προσδιορισμό της κοινωνικής του βάσης ή των αιτίων της ακμής και της παρακμής του σε συγκεκριμένες συνθήκες.

Η τάση να προβάλλεται ο αναρχισμός πάνω σε ένα μεγάλο εύρος διαφορετικών ιστορικών φυσιογνωμιών προκαλεί επίσης σοβαρά προβλήματα στη θεωρητική του ανάλυση. Αν στους αναρχικούς περιλαμβάνονται φυσιογνωμίες τόσο διαφορετικές όσο οι επτά σοφοί (ουσιαστικά κάθε ιστορική φιγούρα που μπορεί να ερμηνευθεί ως εχθρική προς το κράτος ή υπέρμαχη της ατομικής ελευθερίας), τότε ο αναρχισμός είναι *αναγκαστικά* μη συνεκτικός και ως εκ τούτου δεν επιδέχεται καμιάς θεωρητικής εξέτασης. Αυτό είναι και το πρόβλημα που αντιμετώπισε ο Ελτζμπάχερ και παραμένει υπαρκτό μέχρι σήμερα.

Ας δούμε και το έργο *The Political Theory of Anarchism* («Η Πολιτική Θεωρία του Αναρχισμού») της Έιπριλ Κάρτερ, το οποίο στέκεται λιγότερο στην παρουσίαση κάποιου είδους αναρχικής πολιτικής θεωρίας και περισσότερο στις διαφωνίες των υποτιθέμενων σοφών πάνω σε βασικά ζητήματα, όπως η φύση της κοινωνίας, η βία, η ταξική πάλη, η εκβιομηχάνιση, η αστικοποίηση και η δημοκρατία⁶⁴. Εν τέλει, το βιβλίο αυτό στην πραγματικότητα αποτελεί μια σειρά μονογραφιών πάνω σε διάφορα ζητήματα (τον φεντεραλισμό, την ατομικότητα κ.ο.κ.), καθένα από τα οποία εξετάζεται αποκλειστικά από τη σκοπιά ενός και μοναδικού θεωρητικού, χωρίς καμία εξήγηση των λόγων για τους οποίους θα πρέπει όλοι αυτοί οι θεωρητικοί να λογίζονται ως φορείς ενός κοινού πλαισίου ιδεών⁶⁵. Αν θέλουμε να εξετάσουμε τον αναρχισμό ως ένα πλαίσιο ιδεών που μπορεί να προσαρμοστεί στους σύγχρονους προοδευτικούς αγώνες ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό, θα πρέπει να κατανοήσουμε ξεκάθαρα το σε ποιες ιδέες αναφερόμαστε όταν μιλάμε για «αναρχισμό».

Πιάνοντας το Νήμα από την Αρχή: Σοσιαλισμός, Μπακούνιν και Πρώτη Διεθνής

Υποστηρίζουμε πως ο φαινομενικά ανιστορικός και μη συνεκτικός χαρακτήρας του αναρχισμού είναι απότοκο του τρόπου με τον οποίο έχει μελετηθεί και όχι εγγενές στοιχείο του. Χρησιμοποιώντας την επαγωγική μέθοδο, επιλέγοντας όμως με μεγαλύτερη προσοχή τους εκπροσώπους του αναρχισμού, μπορούμε να αναπτύξουμε έναν διαφορετικό, πιο ακριβή, αλλά και πιο χρήσιμο τρόπο κατανόησης του αναρχισμού.

Λοιπόν, από που ξεκινάμε και πώς θα επιλέξουμε τους αναρχικούς; Οδηγό μας θα αποτελέσει, παραδόξως ίσως, η προσέγγιση του Ελτζμπάχερ. Το ενδιαφέρον του Ελτζμπάχερ για τον αναρχι-

σμό προέκυψε στα τέλη του δεκάτου ένατου αιώνα, μέσα στα ιστορικά πλαίσια της εμφάνισης ενός κινήματος που αυτοπροσδιοριζόταν ως αναρχικό. «Δεν υπήρχε γενική γνώση των “αναρχικών” θέσεων μέχρι την εμφάνιση των εκπροσώπων τους των τελών της δεκαετίας του 1870» και ο αναρχισμός «αρχικά εμφανίστηκε στους συγχρόνους του σαν ένα νέο φαινόμενο»⁶⁶.

Αυτή η εξέλιξη, αυτό το «νέο φαινόμενο», ήταν ακριβώς εκείνο το στοιχείο που οδήγησε στις πρώτες μελέτες πάνω στον αναρχισμό. Αν και το κίνημα αρχικά αντιμετωπίστηκε σαν μια ακίνδυνη αναβίωση παλαιότερων ουτοπικών ιδεών, άρχισε ολοένα και περισσότερο να γίνεται αντιληπτό σαν μια μοχθηρή και υπονομευτική δύναμη και να ερμηνεύεται με εγκληματολογικούς και ψυχολογικούς όρους· η αναρχική ιδεολογία ως τέτοια έγινε σοβαρό αντικείμενο μελέτης μόλις στις αρχές του εικοστού αιώνα, με τον Ελτζμπάχερ να χαράζει τον δρόμο και να ορίζει το πλαίσιο των μελετών του εικοστού αιώνα⁶⁷. Αυτό με τη σειρά του άνοιξε τις πύλες σε μια σειρά ιστορικών απολογισμών του αναρχισμού, τόσο από ακαδημαϊκούς όσο και από αναρχικούς ιδεολόγους⁶⁸.

Το γεγονός ότι το αναρχικό κίνημα εμφανίστηκε ως διακριτό και αυτοπροσδιοριζόμενο ρεύμα και πολιτική δύναμη μόλις από τέλη της δεκαετίας του 1860 και έπειτα δεν επιδέχεται σοβαρής αμφισβήτησης. Ο ίδιος ο Ελτζμπάχερ υποστηρίζει ότι ο αναρχισμός ήταν ένα νέο φαινόμενο⁶⁹. Τόσο οι καθιερωμένες μελέτες του αντικειμένου όσο και οι μυθολογικές ιστορίες που ανέπτυξαν ορισμένοι αναρχικοί έχουν την ίδια θέση, καθώς χρονολογούν τον αναρχισμό από την Πρώτη Διεθνή, τον Μπακούνιν και τη Συμμαχία, παρά τους ισχυρισμούς αμφοτέρων ότι ο αναρχισμός μπορεί να εντοπιστεί σε ολόκληρη την πορεία της ιστορίας (και, προφανώς, χωρίς να αντιλαμβάνονται πως αντιφάσκουν).

Ο Τζολ σημειώνει πως ήταν μόλις μετά το 1848 που «εμφανίζεται το σύγχρονο επαναστατικό κίνημα» και πως μόλις «κατά τη δεκαετία το 1860 το αναρχικό κίνημα άρχισε να γίνεται υπαρκτή πολιτική δύναμη»⁷⁰. Ο Κέντγουορντ μιλά για τη «χρυσή εποχή των αναρχικών στην Ευρώπη και την Αμερική ... ανάμεσα στο 1880 και το 1914»⁷¹. Ο Μίλερ αναφέρεται στις «εξάρσεις αναρχικής δραστηριότητας που συνέβαιναν σε ολόκληρη την Ευρώπη από τη δεκαετία το 1860» και εντοπίζει τις «ρίζες του αναρχισμού ως οργανωμένης πολιτικής δύναμης» στις διασπάσεις της Πρώτης Διεθνούς⁷². Ο Γούντκοκ γράφει πως το «αναρχικό κίνημα» αναδύθηκε μέσα στην Πρώτη Διεθνή και αποτελεί «δημιούργημα» του Μπακούνιν⁷³. Στην Πρώτη Διεθνή διεξήχθησαν για πρώτη φορά «οι σημαντικές συγκρούσεις ανάμεσα σε Μαρξιστές και Μπακουνινιστές πάνω στα ζητήματα της πολιτικής δράσης και του κράτους» και πραγματοποιήθηκε το «μεγάλο σχίσμα» ανάμεσα στον κλασικό Μαρξισμό και τον αναρχισμό⁷⁴. Ακόμη και ο Μάρσαλ, ο οποίος χρησιμοποιεί έναν τρομερά χαλαρό ορισμό του αναρχισμού, θεωρεί πως ο Μπακούνιν είναι αυτός που «μετέτρεψε τον αναρχισμό σε θεωρία πολιτικής δράσης και βοήθησε το αναρχικό κίνημα να εξελιχθεί» σε δημοφιλή δύναμη⁷⁵.

Το ίδιο σημείο εκκίνησης απαντάται και σε έργα που προωθούν τον νομιμοποιητικό μύθο του καθολικού αναρχισμού. Παρότι ο Κροπότκιν υποστηρίζει αυτόν το μύθο, παρατηρεί ταυτόχρονα ότι ο αναρχισμός είναι γέννημα των σοσιαλιστικών και δημοκρατικών κινήματων του δεκάτου ένατου αιώνα και αποτελεί «το μη κυβερνητικό σύστημα σοσιαλισμού»⁷⁶. Μέσα στην Πρώτη Διεθνή ο σοσιαλισμός μετακινήθηκε από τον «Κυβερνητισμό» προς μια νέα αντίληψη, η οποία «σχηματοποιούνταν λίγο λίγο στα Συνέδρια της μεγάλης Ένωσης κι έπειτα μέσα από τους επιγόνους της»· έτσι γεννήθηκε ο «σύγχρονος αναρχισμός»⁷⁷. Σύμφωνα με τον Ρόκερ, «στη διαμόρφωση του σύγχρονου αναρχισμού συνέβαλαν τα δυο μεγάλα ρεύματα που κυριάρχησαν στη διανοητική ζωή της Ευρώπης από τη Γαλλική Επανάσταση και μετά: ο Σοσιαλισμός και ο Φιλελευθερισμός»⁷⁸. «Με την εμφάνιση του Μιχαήλ Μπακούνιν ο επαναστατικός αναρχισμός εμφανίζεται ως κοινωνικό δόγμα, το αναρχικό κίνημα αναπτύσσεται στην Ευρώπη και μπαίνει στην πρωτοπορία των επαναστατικών προσπαθειών»⁷⁹.

Με βάση τα παραπάνω, είναι λογικό να θεωρήσουμε τη δεκαετία του 1860 και την Πρώτη Διεθνή ως μήτρα του αναρχικού κινήματος· είναι επίσης λογικό να θεωρήσουμε τον Μπακούνιν, δηλαδή τη φυσιογνωμία-κλειδί του κινήματος της εποχής του, και τον Κροπότκιν (τον «αδιαμφισβήτητο περισσότερο διαβασμένο και αξιοσέβαστο θεωρητικό του αναρχισμού» μετά τον θάνατο του Μπακούνιν) ως τους κατάλληλους εκπροσώπους της αναρχικής παράδοσης και τη βάση του προσ-

διορισμού των κυριότερων ιδεών του αναρχισμού⁸⁰. Κάνοντας τα παραπάνω, μπορούμε να οριοθετήσουμε το ποιες προσωπικότητες και κινήματα μπορούν να συμπεριληφθούν στην ευρύτερη αναρχική παράδοση.

Συγκεκριμένα, έχει καθοριστική σημασία να σημειωθεί ότι το περιβάλλον μέσα στο οποίο εμφανίστηκαν το αναρχικό κίνημα και οι ιδέες των Μπακούνιν και Κροπότκιν είναι *σοσιαλιστικό*. Επίσης, δεδομένου ότι η Πρώτη Διεθνής ήταν ένα εργατικό κίνημα, ο αναρχισμός γεννήθηκε μέσα στο *εργατικό* κίνημα και τα σωματεία. Αυτό είναι ένα σημαντικό σημείο, το οποίο στρέφει την προσοχή σε μια βασική συνέπεια της θέσης του Ελτζμπάχερ: ότι αφαιρεί από τον αναρχισμό την ταξική πάλη και τον αντικαπιταλισμό. Όπως παρατηρεί η Μαρί Φλέμινγκ, «Η σημασία του σοσιαλιστικού ενστίκτου στη σκέψη των Ευρωπαίων αναρχικών» αγνοείται συστηματικά από μια προσέγγιση η οποία εκφράζεται ακόμη συχνά, λόγω της τάσης των ακαδημαϊκών να αντιπαραβάλλουν τους όρους αναρχικός και σοσιαλιστής⁸¹. Αυτό είναι που επιτρέπει στον Γούντκοκ να περιγράφει το ζήτημα του καπιταλισμού απλώς σαν ένα «περιορισμένο πεδίο» στο οποίο δεν υπάρχει συμφωνία μεταξύ των αναρχικών, στον Μίλερ να υποστηρίζει ότι ενώ οι αναρχικοί αντιτίθενται στα «υπάρχοντα οικονομικά συστήματα», διαφοροποιούνται πάνω στο ζήτημα της κατάργησης του καπιταλισμού ή της ίδρυσης μιας απόλυτα ελεύθερης αγοράς και στον Μάρσαλ να μιλά για «αναρχοκαπιταλιστές»⁸². Από τη στιγμή που γίνεται αντιληπτό ότι ο αναρχισμός ήταν και είναι κομμάτι του σοσιαλιστικού κινήματος, η χρήση φράσεων όπως «συγχώνευση αναρχικών και σοσιαλιστικών ιδεών» χάνει αυτόματα το νόημά της⁸³.

Η Πρώτη Διεθνής ιδρύθηκε στο Λονδίνο το 1864, βασισμένη κυρίως σε οπαδούς του Προυντόν και μερικούς Άγγλους γιουνιονιστές. Αν και ο Μαρξ δεν ενεπλάκη στην ιδρυτική πρωτοβουλία της οργάνωσης, κλήθηκε να ενταχθεί στο γενικό της συμβούλιο. Δεν εκπροσωπούσε κάποιον μεγάλο τομέα της Πρώτης Διεθνούς, ήταν όμως πολύ εργατικός και σπουδαίος στοχαστής, και κατάφερε να αναλάβει τον έλεγχο με τη βοήθεια των ακολούθων του και πολιτικών σοσιαλιστών διαφόρων ειδών. Έτσι, οι μπουτουαλιστές σύντομα έχασαν κάθε ουσιαστική επιρροή σε κεντρικό επίπεδο.

Η κυριαρχία του Μαρξ άρχισε να αμφισβητείται μόνο μετά την είσοδο του Μπακούνιν και του κύκλου του. Η Συμμαχία, αν και επισήμως είχε διαλυθεί, συνέχισε να λειτουργεί και αποτέλεσε έναν πόλο γύρω από τον οποίο άρχισαν να συσπειρώνονται διάφοροι άνθρωποι και ρεύματα, που ήταν επιφυλακτικοί απέναντι στον πολιτικό σοσιαλισμό. Ο Βέλγος εκπρόσωπος Σέζαρ ντε Πάεπε, ο Ελβετός Τζέιμς Γκιγιώμ (1844-1916), ο Αντεμάρ Σβιτζγκέμπελ (1844-1895) και ο Γάλλος ακτιβιστής Ζαν-Λουί Πιντί (1840-1917) ήταν ανάμεσα σε αυτούς που, μαζί με τον Μπακούνιν, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση μιας αναρχικής αντίληψης στις συνεδριάσεις της Πρώτης Διεθνούς. Ο Γκιγιώμ ήταν ένας δάσκαλος και ιστορικός που ανέλαβε ενεργό ρόλο στην Πρώτη Διεθνή, συνεργάστηκε στενά με τον Μπακούνιν, αποσύρθηκε από την πολιτική του δραστηριότητα το 1878, αργότερα επανεμφανίστηκε το 1903 ως εξέχουσα φιγούρα του γαλλικού συνδικαλισμού και πέθανε το 1916.

Ο Μπακούνιν και η Συμμαχία έκαναν την πρώτη τους εμφάνιση στο συνέδριο της Πρώτης Διεθνούς το 1869 στη Βασιλεία, στο οποίο ο Μπακούνιν κυριάρχησε με την εντυπωσιακή του ρητορεία και το προσωπικό του εκτόπισμα. Η νίκη του Μπακούνιν έναντι του Μαρξ – πάνω στο σχετικά ασήμαντο ζήτημα των κληρονομικών δικαιωμάτων – ήταν η αρχή της έκτοτε διαρκούς αντιπαράθεσής μεταξύ των δυο, καθώς ήταν η πρώτη φορά που ο Μαρξ αντιμετώπιστηκε επιτυχώς σε ζητήματα πολιτικής και αξιών⁸⁴. Σε αυτή τη συνάντηση πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες σημαντικές συζητήσεις για τον συνδικαλισμό από τον Πιντί, καθώς και ένας καθοριστικής σημασίας διάλογος πάνω στο ζήτημα του κράτους από τους ντε Πάεπε και Σβιτζγκέμπελ⁸⁵.

Μέχρι το 1871 η Πρώτη Διεθνής είχε διαιρεθεί σε Μαρξιστές και Μπακουνινιστές και τον επόμενο χρόνο διασπάστηκε πάνω σε αυτές τις γραμμές. Στη συνέχεια, αμφότερες οι τάσεις υποστήριζαν ότι αποτελούν την αληθινή Πρώτη Διεθνή, αν και οι αιτιάσεις των αναρχικών, οι οποίοι αποτελούσαν τη μεγάλη πλειοψηφία στους οπαδούς και τους τομείς της οργάνωσης έχοντας με το μέρος τους τις μεγαλύτερες εθνικές ομοσπονδίες, ήταν σίγουρα περισσότερο βάσιμες. Παρ' όλο που δεν ήταν αναρχικές όλες οι ομαδοποιήσεις της Μπακουνινιστικής τάσης, οι αναρχικοί αποτε-

λούσαν πλειοψηφία σε που έγινε γνωστό ως η «Διεθνής του Σεν Ιμιέ», η οποία λειτούργησε μέχρι το 1877. Η Μαρξιστική τάση μετακίνησε την έδρα της στη Νέα Υόρκη όπου και παρέμεινε μέχρι το 1876. Ο Μπακούνιν πέθανε το 1876 και τάφηκε στη Βέρνη της Ελβετίας.

Αυτό το καινούριο κίνημα, η αυτοσυνείδητη «αναρχική» παράδοση, όρισε εξ αρχής τον εαυτό της με ξεκάθαρο τρόπο, με μια λεπτομερή κοινωνική ανάλυση που συνοδευόταν από στρατηγικές και τακτικές για την κοινωνική αλλαγή. Το νέο αυτό δόγμα δεν έπασχε από καμία έλλειψη συνοχής, όπως συχνά του προσάπτεται. Όσον αφορά τις πνευματικές του επιρροές, από τους σοφούς του Ελτςμπάχερ μόνο ο Προυντόν επηρέασε τον αναρχισμό. Ο Μαρξ αποτέλεσε επίσης σημαντική επιρροή, αλλά οι κακές σχέσεις ανάμεσα στους αναρχικούς και τους Μαρξιστές οδήγησε πολλούς να υποβαθμίσουν τις ιδέες του. Οι Γκόντγουιν και Τολστόι δεν έπαιξαν κανένα ρόλο.

Αν και οι φυσιογνωμίες-κλειδιά του αναρχικού κινήματος είναι οι Μπακούνιν και Κροπότκιν, κανείς από τους δυο δεν υποστήριξε ποτέ πως είναι ο εισηγητής του αναρχισμού. Επέμεναν – όπως και οι μεταγενέστεροι αναρχικοί – ότι η φιλοσοφία τους προερχόταν άμεσα από τις εμπειρίες της εργατικής τάξης και των αγροτών. Αυτή η ταύτιση της αναρχικής ιδέας με σπουδαίες φυσιογνωμίες έχει θεωρηθεί από ορισμένους αναρχικούς σαν επιβολή αλάνθαστων κειμένων ή δασκάλων, υποβάθμιση της συλλογικής φύσης του αναρχισμού από κοινωνικό δόγμα σε ατομική αποκάλυψη, καθώς και σαν θεοποίηση ατόμων. Όταν η *Fraye Arbeter Shtime* («Η Ελεύθερη Φωνή των Εργατών»), μια αμερικανοεβραϊκή αναρχική εφημερίδα, σχεδίασε να δημοσιεύσει ένα ένθετο με φωτογραφίες του Κροπότκιν, ο ίδιος ο Κροπότκιν προέβαλε αντιρρήσεις, αρνούμενος να μετατραπεί σε είδωλο⁸⁶.

Αμφότεροι οι Μπακούνιν και Κροπότκιν ορίζουν τον αναρχισμό ως μια αντικαπιταλιστική ιδεολογία και μια μορφή σοσιαλισμού. Στα γραπτά του πριν το 1870, ο Μπακούνιν τείνει να χρησιμοποιεί τον όρο επαναστατικός σοσιαλισμός αντί για αναρχισμός και να διαχωρίζει με αιχμηρό τρόπο την κολλεκτιβίστικη και αντιεξουσιαστική προσέγγισή του από τον εξουσιαστικό σοσιαλισμό του Μαρξ. Ο Κροπότκιν είναι εξίσου κατηγορηματικός: «Είμαστε κομμουνιστές», αλλά «ο δικός μας κομμουνισμός δεν είναι ίδιος με αυτόν της εξουσιαστικής σχολής· είναι αναρχικός κομμουνισμός, κομμουνισμός χωρίς εξουσία, ελεύθερος κομμουνισμός»⁸⁷. Αυτή η ταύτιση με το σοσιαλιστικό κίνημα είναι εξαιρετικά σημαντική. Φυσικά, πολλοί αναρχικοί αργότερα αρνήθηκαν την ταμπέλα του σοσιαλιστή και του κομμουνιστή εξαιτίας της συσχέτισής τους με τη σοσιαλδημοκρατία και τον Κομμουνισμό, αλλά αυτό δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι συνεπάγεται πως αναρχισμός δεν είναι σοσιαλιστικός.

Στη θέση του καπιταλισμού και του κεντρικού ελέγχου από το κράτος, οι αναρχικοί προτάσσουν μια ακρατική, αυτοδιευθυνόμενη και σχεδιασμένη οικονομία, στην οποία τα μέσα παραγωγής ελέγχονται από τους εργάτες και τους αγρότες, οι ταξικοί διαχωρισμοί καταργούνται και η διανομή των αγαθών γίνεται με βάση τις ανάγκες. Αυτό το πλαίσιο εξασφαλίζει την κοινωνική και οικονομική ισότητα που επιτρέπει την αυθεντική ατομική ελευθερία. Δεν υπάρχει κανένα ίχνος επιθυμίας για επιστροφή σε παλαιότερες εποχές· οι αναρχικοί στοχεύουν σε μια ορθολογική, δημοκρατική και σύγχρονη κοινωνία.

Ενάντια στην Ιεραρχία

Η βασική προϋπόθεση όλων των αναρχικών επιχειρημάτων είναι η βαθιά και θεμελιώδης δέσμευση για ατομική ελευθερία. Ωστόσο, σύμφωνα με τους αναρχικούς, η ελευθερία μπορεί να υπάρξει και να εξασκηθεί μονάχα μέσα στην κοινωνία· συνεπώς, οι κοινωνικές δομές ανισότητας και ιεραρχίας καθιστούν αδύνατη την ελευθερία. Προκύπτει λοιπόν ότι το αναρχικό ιδανικό είναι μια κοινωνία βασισμένη στην κοινωνική και οικονομική ισότητα και την αυτοδιεύθυνση, συνθήκες που αποτελούν προϋπόθεση της ατομικής ελευθερίας. Ο Μπακούνιν διακηρύττει πως ο αναρχικός «επιμένει στο θετικό δικαίωμα της ζωής, όπως και σε όλες τις διανοητικές, ηθικές και σωματικές

ευχαριστήσεις της» επειδή «αγαπά τη ζωή και θέλει να την απολαύσει σε όλη της την αφθονία»⁸⁸.

Το να ισχυρίζεται κανείς ότι ο Μπακούνιν ήταν ένας ακραίος ατομικιστής με επιρροές από τον Στίρνερ, όπως κάνει ο Ε. Χ. Καρ στην αρκετά εχθρική βιογραφία του, είναι απλώς αναληθές⁸⁹. Ο Μπακούνιν αντιλαμβάνεται την ελευθερία ως κοινωνικό προϊόν, όχι ως εξέγερση ατόμων ενάντια στην κοινωνία, λέγοντας πως:

Η κοινωνία όχι μόνο δεν περιορίζει ... την ελευθερία αλλά απεναντίας δημιουργεί την ατομική ελευθερία όλων των ανθρώπων υπάρξεων. Η κοινωνία είναι η ρίζα, το δέντρο, και η ελευθερία είναι ο καρπός του. Κατά συνέπεια, σε κάθε εποχή, ο άνθρωπος οφείλει να αναζητά την ελευθερία του όχι στις απαρχές, αλλά στα τέλη της ιστορίας. ... Δεν μπορώ να αισθανθώ τον εαυτό μου ελεύθερο παρά μόνο παρουσία άλλων ανθρώπων και σε σχέση μ' αυτούς...

Δεν είμαι αληθινά ελεύθερος παρά μόνον όταν όλα τ' ανθρώπινα όντα που με περιτριγυρίζουν, άντρες και γυναίκες, είναι εξίσου με μένα ελεύθερα. Η ελευθερία των άλλων, όχι μόνο δεν είναι περιορισμός ή άρνηση της ελευθερίας μου, αλλά απεναντίας είναι η αναγκαία προϋπόθεση και η επιβεβαίωσή της.⁹⁰

Αντιλαμβάνεται τον αγώνα ενάντια στον ακραίο ατομικισμό ως σημαντικό σκέλος του αναρχικού σχεδίου: «Σε κάθε Συνέδριο» της Πρώτης Διεθνούς «παλέψαμε με τους ατομικιστές ... που υποστηρίζουν, παρέα με τους ηθικιστές και αστούς οικονομολόγους, ότι οι άνθρωποι μπορούν να είναι ελεύθεροι ... έξω απ' την κοινωνία. ... Ο άνθρωπος είναι ... κοινωνικό ζώο. ... Μόνο εντός της κοινωνίας μπορεί να γίνει ανθρώπινο ον. ... Η ελευθερία ... είναι συλλογικό προϊόν»⁹¹.

Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Κροπότκιν απορρίπτει τον «μισάνθρωπο αστικό ατομικισμό» τον οποίο ταυτίζει με ανθρώπους σαν τον Στίρνερ⁹². Η προσέγγιση αυτή, το «ο καθένας για τον εαυτό του», δεν οδηγεί σε καμία περίπτωση στην ελευθερία, παρά μόνο στην επιβεβαίωση του δικαιώματος του ισχυρού να καταπιέζει τον ανίσχυρο. Αυτό που προτάσσει ο Κροπότκιν είναι, αντίθετα, η «πραγματική ατομικότητα», η οποία μπορεί να αναπτυχθεί μόνο «μέσα από την εξάσκηση της ύψιστης κομμουνιστικής κοινωνικότητας». Είναι «εύκολο να δει κανείς» ότι η προσέγγιση του Στίρνερ αποτελεί απλώς μια «επιστροφή μεταμφιεσμένων προνομιούχων μειοψηφιών». Αυτές οι «προνομιούχες μειοψηφίες» μπορούν να επιβιώσουν μόνο μέσω της υποστήριξής τους από την κρατική εξουσία, συνεπώς «οι αιτιάσεις αυτών των ατομικιστών καταλήγουν αναγκαστικά στην επαναφορά της ιδέας του κράτους και της ίδιας καταπίεσης στην οποία επιτίθενται τόσο έντονα»⁹³.

Με άλλα λόγια, η πραγματική ελευθερία του ατόμου και η ατομικότητα μπορούν να υπάρξουν μόνο μέσα σε μια ελεύθερη κοινωνία. Ως εκ τούτου, οι αναρχικοί δεν ταυτίζουν την ελευθερία με το δικαίωμα του καθενός να κάνει απολύτως ό,τι θέλει, αλλά με μια κοινωνική κατάσταση στην οποία η συλλογική προσπάθεια και η υπευθυνότητα – αυτές οι, ας πούμε, υποχρεώσεις – θα παρέχουν την υλική βάση και το κοινωνικό πλέγμα πάνω στα οποία μπορεί να αναπτυχθεί η ατομική ελευθερία. Αυτό βρίσκεται σε απόλυτη αντίθεση με την οπτική του Στίρνερ. Ο Στίρνερ πιστεύει ότι «ο εγωιστής» σκέφτεται «μόνο για τον εαυτό του», για «τη δική του υπόθεση» και τίποτα περισσότερο. Δεν σκέφτεται ποτέ «την Καλή Υπόθεση, μετά την υπόθεση του Θεού, την υπόθεση της ανθρωπότητας, της αλήθειας, της ελευθερίας, της ανθρωπιάς, της δικαιοσύνης· ή έπειτα, την υπόθεση του λαού μου, του ηγεμόνα μου, της πατρίδας μου· και, τέλος, την υπόθεση του Πνεύματος και χίλιες άλλες υποθέσεις». Το «όνομα του εγωιστή» αρμόζει σε «έναν άνθρωπο που αντί να ζει για μια ιδέα, δηλαδή για ένα πνευματικό πράγμα, τη θυσιάζει για την εξυπηρέτηση του προσωπικού του οφέλους»⁹⁴.

Ανάμεσα στην έννοια της ελευθερίας όπως την αντιλαμβάνεται ο Στίρνερ και όπως την αντιλαμβάνονται οι αναρχικοί, βρίσκεται μια άβυσσος. Σύμφωνα με τον Μπακούνιν, «οι ευθύνες που ανθρώπου απέναντι στην κοινωνία είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τα δικαιώματά του»⁹⁵. Τα συνθήματα της χειραφέτησης του λαού είναι η ελευθερία και η αλληλεγγύη. Αυτή η αλληλεγγύη είναι

«το αυθόρμητο προϊόν της κοινωνικής ζωής, τόσο της οικονομικής όσο και της ηθικής· το αποτέλεσμα της ελεύθερης συνένωσης των κοινών συμφερόντων, φιλοδοξιών και τάσεων». Το πιο σημαντικό, τονίζει, είναι να «έχει σαν ουσιαστική της βάση *την ισότητα και τη συλλογική εργασία* – υποχρεωτική όχι από το νόμο, αλλά από τη δύναμη της πραγματικότητας – καθώς και τη συλλογική ιδιοκτησία»⁹⁶. Παρόμοια, ο Κροπότκιν επιμένει πως «όλοι πρέπει να τοποθετηθούν στην ίδια βάση ως παραγωγοί και καταναλωτές του πλούτου» και «ο καθένας» θα πρέπει να συνεισφέρει στο «κοινό καλό με όλες του τις δυνατότητες»⁹⁷.

Αυτός είναι, με λίγα λόγια, ο στόχος του αναρχισμού: όχι ο «μισάνθρωπος αστικός ατομικισμός», αλλά η βαθιά αγάπη για την ελευθερία, η οποία γίνεται αντιληπτή ως κοινωνικό παράγωγο, ο βαθύς σεβασμός για τα δικαιώματα του ανθρώπου, η βαθιά εξύμνηση της ανθρωπότητας και των δυνατοτήτων της και η δέσμευση για τη δημιουργία μιας κοινωνίας στην οποία «η πραγματική ατομικότητα» είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με «την ύψιστη κομμουνιστική κοινωνικότητα». Η σύνδεση μεταξύ υπευθυνότητας και δικαιώματος ανοίγει τις πύλες για την εξερεύνηση του βαθμού της *νόμιμης* καταναγκαστικής ισχύος σε μια αναρχική κοινωνία – ζήτημα που θα εξεταστεί παρακάτω⁹⁸.

Η αναρχική αντίληψη ότι η ελευθερία συνεπάγεται υποχρεώσεις προς την κοινωνία και εξασκείται μέσα από αυτές δεν είναι ίδια με αυτή του Γκόντγουιν, ο οποίος βλέπει την κοινωνία σαν απειλή για την ελευθερία και αποζητά έναν κόσμο απομονωμένων ορθολογικών ατόμων. Ο Στίρνερ είναι κι αυτός ατομικιστής, αλλά αρκετά διαφορετικού είδους από τον Γκόντγουιν. Πιστεύει πως το αχαλίνωτο ατομικό συμφέρον είναι η μόνη πραγματική αξία, αντιλαμβάνεται τον ιδεαλισμό σαν κυνικό προσωπείο, εξυμνεί εγκληματίες και υποστηρίζει ότι το δίκαιο απορρέει από τη δύναμη: «Καθετί πάνω στο οποίο έχω δύναμη την οποία κανείς δεν μπορεί να μου αποσπάσει, παραμένει ιδιοκτησία μου – ας αποφασίσει λοιπόν η δύναμη για την ιδιοκτησία κι εγώ θα περιμένω τα πάντα από τη δύναμή μου!»⁹⁹. Εδώ η ελευθερία δεν είναι απόσυρση από την κοινωνία αλλά δόγμα εξέγερσης ενάντια στους άλλους.

Ενάντια στον Καπιταλισμό και τη Γαιοκτησία

Οι αναρχικοί στοχεύουν, λέει ο Μπακούνιν, «στην οργάνωση της κοινωνίας με τέτοιον τρόπο ώστε κάθε άτομο, άνδρας ή γυναίκα, να αντιμετωπίζεται, από τη στιγμή που γεννιέται, επί ίσοις όροις, σε ό,τι έχει να κάνει με την ανάπτυξη των ιδιαίτερων δυνατοτήτων του/της και τη χρήση της εργασίας του/της»¹⁰⁰. «Η ελευθερία», γράφει, «είναι κατ' εξοχήν κοινωνική, γιατί μπορεί να υλοποιηθεί μόνο από την κοινωνία και μόνο με βάση την πιο ολόπλευρη ισότητα και αλληλεγγύη όλων»¹⁰¹. «Ένας άνθρωπος που πεθαίνει από αστιτία, που έχει ισοπεδωθεί από τη φτώχεια και που καθημερινά φτάνει σε σημείο να πεθαίνει από το κρύο και την πείνα και βλέπει όσους αγαπάει να υποφέρουν το ίδιο αλλά δεν μπορεί να τους βοηθήσει, δεν είναι ελεύθερος· αυτός ο άνθρωπος είναι σκλάβος»¹⁰².

Όμως μια τέτοια ελεύθερη κοινωνία δεν έχει υπάρξει ακόμη. Δεν έχουν όλοι οι άνθρωποι «από τη στιγμή που γεννιούνται» την ίδια πρόσβαση στα μέσα επιβίωσης, αλλά, αντίθετα, βρίσκονται σε έναν κόσμο που σημαδεύεται από τις ανισότητες και τα προνόμια· για τους λίγους πλούσιους η ζωή μπορεί να είναι ευτυχισμένη, αλλά για τη μεγάλη μάζα του λαού, για την εργατική τάξη και τους αγρότες, ο αγώνας για επιβίωση είναι διαρκής, σε έναν κόσμο φτώχειας μέσα στην αφθονία. «Η πραγματική ατομικότητα» δεν μπορεί να υπάρξει με κανέναν τρόπο για τους απλούς ανθρώπους υπό τις υπάρχουσες κοινωνικές συνθήκες, διότι δεν υπάρχει ισότητα και αλληλεγγύη.

Στην καρδιά του προβλήματος βρίσκονται τα κατά κανόνα διασυνδεδεμένα συστήματα ταξικής κυριαρχίας και εκμετάλλευσης. Τα πιο προφανή εξ αυτών είναι τα συστήματα του καπιταλισμού και της γαιοκτησίας. Σύμφωνα με τους αναρχικούς, στον σύγχρονο κόσμο οι ισχυροί είναι οι καπιταλιστές ή αστική τάξη, αλλά σε μέρη με λιγότερο ανεπτυγμένες οικονομίες, οι παλιές προκαπιτα-

λιστικές ελίτ γαιοκτημόνων (κυρίως κληρονομικές αριστοκρατίες ή ευγενείς) παίζουν και αυτές σημαντικό ρόλο. Είναι αδύνατον να κατανοήσουμε τις αναρχικές θέσεις για τους αγρότες χωρίς να σημειώσουμε ότι το σοσιαλιστικό ένστικτο του αναρχισμού δεν είναι απλά αντικαπιταλιστικό, αλλά περιλαμβάνει και την κριτική της γαιοκτησίας.

Οι καπιταλιστές και οι γαιοκτήτες αποτελούν δυο ελίτ που μπορούν άνετα να συνυπάρχουν – πράγματι, πολλοί από τους μεγάλους φεουδαρχίες μετατράπηκαν σε καπιταλιστές της αγροτικής βιομηχανίας – και αυτό είναι το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα πρέπει να γίνεται αντιληπτή η αναφορά στους καπιταλιστές με τον όρο «μεσαία τάξη» σε αναρχικά κείμενα του δεκάτου ένατου αιώνα. Δεν χρησιμοποιούσαν τον όρο «μεσαία τάξη» όπως χρησιμοποιήθηκε κοινώς κατά τον εικοστό αιώνα – δηλαδή για να προσδιορίσουν τα στρώματα της κοινωνίας που είχαν σχετική άνεση ή για να αναφερθούν στα μεσαία στρώματα των ειδικευμένων επαγγελματιών, των μικροεπιχειρηματιών και των μάντζερ – αλλά κυρίως για να διαχωρίσουν τους καινούριους καπιταλιστές από τους αριστοκράτες. Η ίδια χρήση του όρου μπορεί να ευρεθεί και σε παλαιότερα Μαρξιστικά γραπτά, αλλά σε γενικές γραμμές τα επόμενα χρόνια εξαφανίστηκε.

Οι γαιοκτήμονες και οι καπιταλιστές αποτελούν σημαντικό κομμάτι της άρχουσας τάξης του σύγχρονου κόσμου αλλά, σύμφωνα με τους αναρχικούς, υπάρχει και ένα τρίτο συστατικό στην τάξη αυτή: οι διαχειριστές του κρατικού μηχανισμού. Αυτή η «γραφειοκρατική αριστοκρατία», αυτές οι «κυνικές γραφειοκρατικές τυραννίες» αποτελούν επίσης «εχθρό των λαών» και εμπλέκονται εξίσου στην εκμετάλλευση και την καταπίεση των λαϊκών τάξεων¹⁰³. Υπό αυτό το πρίσμα, οι πρόεδροι, οι βασιλείς, οι στρατηγοί, οι βουλευτές, οι διευθυντές και οι δήμαρχοι αποτελούν τμήμα της άρχουσας τάξης όσο ακριβώς και οι βιομήχανοι.

Η γαιοκτησία και ο καπιταλισμός είναι άμεσα υπεύθυνοι για τη μη ύπαρξη της «πιο ολόπλευρης ισότητας και αλληλεγγύης». Οι αναρχικοί θεωρούν τους αγρότες θύματα της γαιοκτησίας: επειδή οι αγρότες γενικά δεν έχουν δική τους γη, σε μέρη όπου η ιδιοκτησία ανήκει σε επιχειρήσεις ή γαιοκτήτες αναγκάζονται να πληρώνουν ενοίκια με τη μορφή εργασίας, προϊόντων ή χρημάτων· σε μέρη όπου η ιδιοκτησία ανήκει στο κράτος ή στους ίδιους αναγκάζονται να πληρώνουν φόρους. Και στις δυο περιπτώσεις, οι αγρότες αναγκάζονται να αποδίδουν ένα μέρος της παραγωγής τους σε κυρίαρχες ομάδες για να διατηρούν το δικαίωμα να καλλιεργούν τη γη στην οποία ζουν. Προκειμένου να επιβιώσουν, οι αγρότες συχνά αναγκάζονται να καταφύγουν στο δανεισμό χρημάτων, ιδιαίτερα σε περιόδους ανέχειας, και, σε περιόδους συγκομιδής, να πουλούν αγαθά στην αγορά σε χαμηλές τιμές· επιπλέον, πολλοί αναγκάζονται να εισέλθουν στη μισθωτή εργασία για να τα βγάλουν πέρα.

Όντας παγιδευμένοι σε ένα πλέγμα κυριαρχίας και εκμετάλλευσης, οι αγρότες συνιστούν μια καταπιεσμένη τάξη. Όπως διακηρύττει ο Κροπότκιν:

Η χρυσή εποχή για τον μικροκαλλιεργητή έχει παρέλθει. Σήμερα σχεδόν δεν ξέρει πώς να τα βγάλει πέρα. Χρεώνεται, γίνεται θύμα του ζωέμπορου, του μεσίτη, του τοκογλύφου· τα γραμμάτια και οι υποθήκες καταστρέφουν ολόκληρα χωριά ακόμη περισσότερο απ' ό,τι οι τρομεροί φόροι που επιβάλλει το Κράτος και η κοινότητα. Οι μικροϊδιοκτήτες βρίσκονται σε άθλια κατάσταση· ακόμα και αν ο μικροκαλλιεργητής παραμένει κατ' όνομα ιδιοκτήτης, στην πραγματικότητα δεν είναι τίποτα περισσότερο από αγρομισθωτής που πληρώνει κατόχους συναλλάγματος και τοκογλύφους.¹⁰⁴

Ο Μπακούνιν υπογραμμίζει το «ενστικτώδες μίσος» που έχουν οι αγρότες «για τους “καθωσπρέπει κυρίους” ... και τους αστούς γαιοκτήτες που απολαμβάνουν τους καρπούς της γης χωρίς να την καλλιεργούν με τα χέρια τους»¹⁰⁵. Ο Κροπότκιν καταγγέλλει την αδικία ενός συστήματος στο οποίο ένας άνθρωπος μπορεί να καλλιεργεί τη γη μόνο αν «παραδίδει μέρος του προϊόντος στον γαιοκτήμονα»¹⁰⁶.

Το σύστημα της γαιοκτησίας είναι όσο ανυπόφορο όσο και ο καπιταλισμός, ο οποίος καταπιέζει

την εργατική τάξη. Το πρόβλημα με τον καπιταλισμό δεν είναι η από μεριάς του χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας, καθώς οι αναρχικοί τάσσονται υπέρ των νέων τεχνολογιών που θα μπορέσουν να εξαλείψουν τον μόχθο και να μειώσουν τον χρόνο εργασίας. Το πρόβλημα είναι η διαβρωτική κοινωνική αδικία και η καταπιεστική ιεραρχία που είναι ενσωματωμένες στο ταξικό σύστημα. Με άλλα λόγια, το πρόβλημα βρίσκεται στις οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις κάτω από τις οποίες χρησιμοποιείται η τεχνολογία, όχι στην τεχνολογία ως τέτοια.

Οι καπιταλιστές και οι κρατικοί αξιωματούχοι ελέγχουν τα μέσα παραγωγής και άρα κυριαρχούν στην καπιταλιστική παραγωγή. Ο Μπακούνιν αναρωτιέται: «Είναι απαραίτητο να επαναλάβουμε εδώ τα αδιάψευστα επιχειρήματα του Σοσιαλισμού, τα οποία δεν έχει καταφέρει να καταρρίψει μέχρι στιγμής κανένας αστός οικονομολόγος;», «Ιδιοκτησία» και «κεφάλαιο» στην «παρούσα μορφή τους» σημαίνουν ότι «ο καπιταλιστής και ο ιδιοκτήτης» έχουν την ισχύ και το δικαίωμα, το οποίο τους εγγυάται το κράτος, να «ζουν χωρίς να δουλεύουν», ενώ ο εργάτης βρίσκεται ήδη «στη θέση του δουλοπάροικου»¹⁰⁷. (Όταν ο Μπακούνιν συγκρίνει τον εργάτη με τον δουλοπάροικο, αναφέρεται στους ανελεύθερους αγρότες της φεουδαρχικής Ευρώπης, οι οποίοι περιορίζονταν από το νόμο σε συγκεκριμένα κτήματα και δεν είχαν τη δυνατότητα να μετακινούνται ελεύθερα.)

Αυτό είναι ένα σύστημα εκμετάλλευσης, το οποίο οι αναρχικοί προφανώς αντιλαμβάνονται ως τη μεταφορά των καρπών της εργασίας μιας παραγωγικής τάξης σε μια κυρίαρχη αλλά μη παραγωγική. Η εκμετάλλευση στο καπιταλιστικό σύστημα πραγματοποιείται στην εργασία και μέσω του μισθωτικού συστήματος. Ο εργάτης πληρώνεται με έναν μισθό ο οποίος θεωρητικά καλύπτει τις βασικές του ανάγκες. Ωστόσο, η πραγματική αξία που παράγει ο εργάτης κατά την εργασία του είναι πάντοτε υψηλότερη από αυτή της αμοιβής του· ένας φούρναρης, για παράδειγμα, συνεισφέρει στην παραγωγή αρκετών εκατοντάδων κιλών ψωμιού καθημερινά, αλλά αμειβεται με ένα χρηματικό ποσό που μπορεί αντιστοιχεί ακόμη και σε δυο φρατζόλες την ημέρα. Η διαφορά πηγαίνει στον καπιταλιστή που έχει το αρτοποιείο.

Όμως, αντίθετα με τον δουλοπάροικο, ο εργάτης ελέγχεται εν μέρει και μέσω της αγοράς εργασίας· μην έχοντας ιδιοκτησία πάνω στην οποία θα βασιστεί, ο εργάτης είναι αναγκασμένος να δουλεύει για άλλους και, όπως το θέτει ο Μπακούνιν, η «τρομακτική απειλή της πείνας που κρέμεται πάνω απ' το κεφάλι του και την οικογένειά του, τον αναγκάζει να αποδεχτεί οποιονδήποτε όρο τεθεί από τους κερδοφόρους υπολογισμούς του καπιταλιστή». Η ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής είναι, σύμφωνα με τον Μπακούνιν, «η δύναμη και το δικαίωμα να ζεις από την εκμετάλλευση της εργασίας κάποιου άλλου, το δικαίωμα να εκμεταλλεύεσαι την εργασία αυτών που δεν κατέχουν ούτε ιδιοκτησία ούτε και κεφάλαιο και ως εκ τούτου αναγκάζονται να πουλήσουν την παραγωγική τους δύναμη στους τυχερούς κατόχους αμφοτέρων»¹⁰⁸. Σύμφωνα με τον Κροπότκιν, «Εξαιτίας του συστήματος της μισθωτής εργασίας», η «απότομη αύξηση των παραγωγικών δυνάμεων ... έφερε σαν αποτέλεσμα μονάχα την πρωτοφανή συσσώρευση πλούτου στα χέρια των κατόχων κεφαλαίου· παράλληλα, το μεγάλο πλήθος των εργατών αντιμετωπίζει την τεράστια αύξηση της φτώχειας και την ανασφάλεια για την ζωή όλων». Είναι «θλιβερή παρωδία» και «διαστρέβλωση», λέει ο Κροπότκιν, το να αποκαλείται η σύμβαση εργασίας «ελεύθερο συμβόλαιο», διότι ο εργάτης την αποδέχεται από «καθαρή αναγκαιότητα», από τη «δύναμη» της ανάγκης¹⁰⁹.

Τουλάχιστον οι δουλοπάροικοι είχαν άμεσο έλεγχο πάνω στην παραγωγική διαδικασία και διευθετούσαν τους λογαριασμούς τους μέσω του χωριού. Ο μισθωτός εργάτης πάλι όχι. Ο δρόμος για τη μεγιστοποίηση της εκμετάλλευσης περνά πάντοτε μέσα από εξουσιαστικά εργασιακά καθεστώτα. «Από τη στιγμή που υπογράφεται η σύμβαση», υποστηρίζει ο Μπακούνιν, «η δουλοπαροικία του εργάτη γίνεται διπλή», γιατί το «εμπόρευμα που πούλησε στον εργοδότη» είναι «η εργασία του, οι ατομικές του υπηρεσίες, οι παραγωγικές δυνάμεις του σώματος, του μυαλού και του πνεύματός του, οι οποίες βρίσκονται μέσα του και είναι αδιαχώριστες από αυτόν – είναι ο ίδιος του ο εαυτός»:

Από τότε και στο εξής, ο εργοδότης θα τον παρακολουθεί, είτε

άμεσα είτε μέσω ελεγκτών· κάθε μέρα, κατά τις ώρες της δουλειάς και κάτω από ελεγχόμενες συνθήκες, ο εργοδότης θα είναι ο κύριος των πράξεων και των κινήσεών του. Όταν θα του λέει: «Κάνε αυτό», ο εργάτης είναι υποχρεωμένος να το κάνει· όταν θα του λέει: «Πήγαινε εκεί», πρέπει να πάει. Αυτό δεν είναι που αποκαλείται δουλοπαροικία.¹¹⁰

Τέλος, η κυριαρχία τόσο μέσα από την αγοράς εργασίας όσο και μέσα από τη διαδικασία της εργασίας συχνά συμπληρώνεται από ποικίλες μορφές επιπλέον οικονομικού καταναγκασμού*, οι οποίες επιστρατεύονται με σκοπό τον έλεγχο και την υποθήκευση της εργατικής δύναμης: χρέη, έλεγχος των κινήσεων, καταναγκαστική εργασία κ.ο.κ.

Άμεσα συνδεδεμένο με τα παραπάνω θέματα είναι και το ζήτημα της διανομής. Στον καπιταλισμό τα αγαθά και οι υπηρεσίες διανέμονται μέσω της αγοράς· είναι εμπορεύματα που πρέπει να αγοραστούν προτού χρησιμοποιηθούν. Προϋπόθεση για την πρόσβαση σε αυτά αποτελεί η δυνατότητα πληρωμής και όχι η πραγματική ανάγκη. Ένας άνεργος χωρίς εισόδημα δεν έχει κανένα ειδικό δικαίωμα πάνω στα αγαθά και τις υπηρεσίες που χρειάζονται για να επιβιώσει κανείς, ενώ ο μισθός των εργατών είναι στην καλύτερη περίπτωση αρκετός για να καλύψει μόλις τις βασικές τους ανάγκες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη φαινομενική κατάσταση «υπερπαραγωγής»: δηλαδή την παραγωγή περισσότερων αγαθών και υπηρεσιών από αυτές που μπορούν να πωληθούν, καθώς η εργατική τάξη, δηλαδή ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού, έχει περιορισμένη αγοραστική δύναμη. Άλλο ένα αποτέλεσμα είναι ο πόλεμος και η ιμπεριαλιστική επέκταση. Ο Κροπότκιν υποστηρίζει ότι σε ένα σύστημα στο οποίο οι εργάτες «δεν έχουν τη δυνατότητα απόκτησης του πλούτου που παράγουν μέσω του μισθού τους», αυτή η τεχνητή κατάσταση υπερπαραγωγής οδηγεί σε «πολέμους, διαρκείς πολέμους ... για την κυριαρχία στην παγκόσμια αγορά», καθώς κάθε χώρα αναζητά νέες αγορές για τη διοχέτευση του πλεονάσματος αγαθών και υπηρεσιών της, ευρισκόμενη απέναντι στις ελίτ άλλων χωρών¹¹¹.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, είναι αρκετά ξεκάθαρο ότι το θέμα της τάξης – αυτό που ο Μπακούβιν αποκαλούσε «το κοινωνικό ζήτημα» – είναι δεσπόζον στη σκέψη του αναρχικού κινήματος. Κατά συνέπεια, οι αναρχικοί αντιλαμβάνονται την ταξική πάλη ως σημαντικότερο τμήμα της κοινωνικής αλλαγής και βλέπουν στα θύματα της ταξικής κυριαρχίας και εκμετάλλευσης – την εργατική τάξη και τους αγρότες – τους φορείς της αλλαγής αυτής. Ο καπιταλισμός δεν είναι απλώς ένα «περιορισμένο πεδίο» της «οικονομικής οργάνωσης», πάνω στο οποίο δεν οι αναρχικοί μπορούν να συμφωνήσουν, όπως υποστηρίζει ο Γούντκοκ¹¹². Βρισκόταν πάντοτε, και παραμένει ακόμα, στην καρδιά της αναρχικής κριτικής του σύγχρονου κόσμου. Το ίδιο προβληματικός είναι και ο ισχυρισμός του Μίλερ ότι ενώ οι αναρχικοί αντιτίθενται στα «υπάρχοντα οικονομικά συστήματα», διαφέρουν πάνω στο ζήτημα του εάν ο καπιταλισμός πρέπει να καταργηθεί ή να αντικατασταθεί από μια απόλυτα ελεύθερη αγορά. Το ίδιο ισχύει και για την προσπάθεια του Μάρσαλ να βρει στέγη στην αναρχική παράδοση για αυτούς τους ακραίους φιλελεύθερους που υιοθετούν τον οξύμωρο όρο «αναρχοκαπιταλιστές»¹¹³.

Ο οικονομικός φιλελευθερισμός, ο οποίος έχει την πεποίθηση ότι η ανταγωνιστική ελεύθερη αγορά που βασίζεται στη μεγιστοποίηση του ατομικού συμφέροντος φέρνει τα βέλτιστα αποτελέσματα για τους περισσότερους ανθρώπους – την ιδέα που είναι κεντρική στην τωρινή του ενσάρκωση, τον νεοφιλελευθερισμό –, δεν είναι αναρχικός. Ο Στίρνερ, ο οποίος μετέφρασε στα γερμανικά το *Wealth of Nations* («Ο Πλούτος των Εθνών») του Σμιθ, καθώς και τα γραπτά του Γάλλου μαθητή του, Ζ. Μπ. Σέι, δεν ήταν υπέρμαχος της ελεύθερης αγοράς, παρά τους περί αντιθέτου ισχυρισμούς του Μάρσαλ¹¹⁴. Παρ' όλα αυτά, εκείνο που μοιραζόταν με τον οικονομικό φιλελευθερισμό είναι η αντίληψη ότι η ανεμπόδιστη αναζήτηση του προσωπικού οφέλους αποτελεί αυταξία, πράγμα που αποτελεί βασικό στοιχείο του *laissez-faire* καπιταλισμού.

* [Σ.τ.Μ.] Ο όρος που χρησιμοποιείται στο πρωτότυπο είναι «forms of extraeconomic coercion». Αναφέρεται στις άμεσες σχέσεις εξουσίας, υποταγής και οικονομικής εξάρτησης ανάμεσα σε εκμεταλλευτές και εκμεταλλευόμενους.

Αντίθετα, οι αναρχικοί δεν νιώθουν για τον καπιταλισμό τίποτα πέρα από περιφρόνηση και απεχθάνονται τον οικονομικό φιλελευθερισμό. Ο Μπακούνιν αναφέρεται στους φιλελεύθερους αποκαλώντας τους «παθιασμένους εραστές κάθε ελευθερίας που μπορούν να εκμεταλλευτούν προς όφελός τους» που «διεκδικούν το απεριόριστο δικαίωμα να εκμεταλλεύονται το προλεταριάτο και δυσανασχετούν πικρά με την κρατική παρέμβαση»¹¹⁵. Ο Κροπότκιν απορρίπτει τους «οικονομολόγους της μεσαίας τάξης» που προωθούν το δόγμα της ελεύθερης αγοράς, στην οποία το κράτος θα πρέπει να αποφεύγει να εμπλέκεται. «Ενώ προσφέρει στον καπιταλιστή κάθε δυνατότητα να συσσωρεύει τον πλούτο του εις βάρος των απροστάτευτων εργατών, η κυβέρνηση δεν προσέφερε ποτέ και πουθενά ... στους εργάτες την ευκαιρία “να κάνουν ό,τι θέλουν”». Σε ένα ταξικό σύστημα η ελεύθερη αγορά δεν είναι τίποτα περισσότερο από μέσο εκμετάλλευσης, κάτι που παραμερίζεται όποτε βολεύει την άρχουσα τάξη: «Η “μη παρέμβαση” και, ακόμη περισσότερο από αυτήν, η άμεση υποστήριξη, βοήθεια και προστασία, δεν υπήρξαν παρά μόνο χάριν των συμφερόντων των εκμεταλλευτών»¹¹⁶.

Ενάντια στο Κράτος

Σύμφωνα με τους αναρχικούς, το ταξικό σύστημα, το οποίο επηρεάζει την πλειοψηφία των ανθρώπων, αποτελεί το βασικότερο εμπόδιο απέναντι την πραγμάτωση της αυθεντικής ατομικότητας. Εντούτοις, πολλοί σχολιαστές, τόσο συμπαθούντες όσο και εχθρικοί, έχουν υποβιβάσει τον αναρχισμό σε αντικρατισμό. Σύμφωνα με τον Ένγκελς, οι αναρχικοί υποστηρίζουν ότι «είναι το κράτος που δημιούργησε το κεφάλαιο, ότι ο καπιταλιστής έχει τα κεφάλαιά του μονάχα χάρη στο κράτος ... ότι το κράτος είναι το κυρίαρχο κακό ... με το οποίο πρέπει να ξεμπερδέψουμε πρώτα και μετά ο καπιταλισμός θα καεί στις ίδιες του τις φλόγες»¹¹⁷. Αυτή η προσέγγιση αποτυγχάνει να κατανόησει το *γιατί οι αναρχικοί* αντιτίθενται στο κράτος. Δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι αναρχικοί απορρίπτουν το κράτος απλώς επειδή επιβάλλει την κοινωνική τάξη πραγμάτων και τους κανόνες, ούτε ότι αποδίδουν στο κράτος όλες τις κοινωνικές ασθένειες.

Αντίθετα, η αναρχική κριτική του κράτους προκύπτει εν μέρει από την αντίθεση προς την ιεραρχία και εν μέρει από την ταξική θεώρηση. Το κράτος γίνεται αντιληπτό ως υπερασπιστής του ταξικού συστήματος και συγκεντρωτικός οργανισμός ο οποίος συσσωρεύει αναγκαστικά την ισχύ στα χέρια της άρχουσας τάξης· από όποια απ' τις δυο πλευρές κι αν ιδωθεί, είναι το μέσο με το οποίο μια *μειοψηφία* κυβερνά μια πλειοψηφία. Συνεπώς, η κατάργηση του κράτους αποτελεί μια από τις προϋποθέσεις για μια ελευθεριακή και σοσιαλιστική τάξη πραγμάτων. Η αντίληψη ότι το κράτος είναι ένα όργανο ταξικής κυριαρχίας είναι κοινή στους αναρχικούς και τους Μαρξιστές. Όμως υπάρχουν και σημαντικότερες διαφορές ανάμεσα σε αυτές τις παραδόσεις. Το κράτος, υποστηρίζει ο Μπακούνιν,

ήταν πάντοτε κληροδόχημα της μιας προνομιούχου τάξης στην άλλη: ιερατείο, αριστοκρατία, αστική τάξη. Και τελικά, όταν όλες οι άλλες τάξεις έχουν εξαντληθεί, το κράτος μετατρέπεται σε κληρονόμο της τάξης των γραφειοκρατών κι έπειτα υποβιβάζεται – ή, αν θέλετε, προβιβάζεται – στη θέση της μηχανής· όμως, το να υπάρχει μια προνομιούχος τάξη αφοσιωμένη στη συντήρηση του κράτους είναι απολύτως απαραίτητο για τη σωτηρία του.¹¹⁸

Σύμφωνα με τον Κροπότκιν, το κράτος δεν είναι παρά η συσσωρευμένη ισχύς της άρχουσας τάξης και, στη σύγχρονη εποχή, «το βασικό προπύργιο του κεφαλαίου»¹¹⁹.

Ο Μπακούνιν είναι σίγουρα πεπεισμένος ότι το κοινοβουλευτικό σύστημα είναι προτιμότερο από τη δικτατορία, καθώς αφήνει μεγαλύτερο πεδίο δράσης στην ατομική ελευθερία και τη λαϊκή αυτενέργεια:

Είμαστε ακράδαντα πεπεισμένοι ότι είναι γεγονός πως ο πλέον ατελής κοινοβουλευτισμός είναι χίλιες φορές καλύτερος από την πλέον πεφωτισμένη μοναρχία. Σε μια δημοκρατία υπάρχουν τουλάχιστον μικρές περιόδους κατά τις οποίες ο λαός, αν και διαρκώς εκμεταλλευόμενος, δεν καταπιέζεται· στις μοναρχίες η καταπίεση είναι διαρκής. Επιπλέον, το δημοκρατικό καθεστώς ωθεί σταδιακά τις μάζες προς τη συμμετοχή στη δημόσια ζωή – πράγμα που η μοναρχία δεν κάνει ποτέ.

Παρ' όλα αυτά, σύμφωνα με τον Μπακούνιν, ακόμα και αν το κοινοβουλευτικό σύστημα αποτέλεσε μια σημαντική μεταρρύθμιση που ωφέλησε τις λαϊκές τάξεις, δεν δημιούργησε τα μέσα για την αφαίρεση από την κοινωνία των βασικών ανισοτήτων που έχουν να κάνουν με τον πλούτο και την εξουσία:

Ωστόσο, αν και προτιμούμε τον κοινοβουλευτισμό, πρέπει να αναγνωρίσουμε και να διακηρύξουμε ότι οποιαδήποτε κι αν είναι η μορφή διακυβέρνησης, από τη στιγμή που η ανθρώπινη κοινωνία διαιρείται σε διαφορετικές τάξεις ως αποτέλεσμα της κληρονομικής ανισότητας στην ιδιοκτησία, τον πλούτο, την εκπαίδευση και τα δικαιώματα, θα υπάρξει πάντοτε μια ταξικά οριοθετημένη κυβέρνηση και οι πλειοψηφίες θα γίνονται αναπόφευκτα αντικείμενο εκμετάλλευσης των πλειοψηφιών. Το Κράτος δεν είναι παρά αυτή η κυριαρχία και αυτή η εκμετάλλευση, καλορυθμισμένες και συστηματοποιημένες.¹²⁰

Η εγκαθίδρυση μιας κοινοβουλευτικής κυβέρνησης δεν άλλαξε τον βασικό ταξικό χαρακτήρα του κράτους: παρέμεινε εν πολλοίς μια μορφή «ταξικής εξουσίας», ακριβώς όπως και η «απόλυτη μοναρχία»¹²¹. Οι νόμοι που δημιουργούνται από το κράτος σε γενικές γραμμές δεν αποτελούν μέσα παροχής ίσων δικαιωμάτων και προστασίας σε όλους, αλλά υπηρετούν τα συμφέροντα εκείνων που στηρίζονται στην ανισότητα και την καταπίεση· το σύνολο της «νομοθεσίας του κράτους», επιμένει ο Κροπότκιν, «οφείλει να αποκηρυχθεί, καθώς πάντοτε φτιαχνόταν έτσι ώστε να εξυπηρετεί τα συμφέροντα των προνομιστών τάξεων»¹²². Μόνο οι νόμοι τους οποίους το κράτος εξαναγκάζεται να δημιουργήσει από έξω, μέσω της άμεσης δράσης των λαϊκών τάξεων, μπορούν να ωφελήσουν τις μάζες. Αν και οι νόμοι αυτοί αποτελούν συμβιβασμούς που ανακόπτουν την άρχουσα τάξη, δεν την ανατρέπουν. Το πεδίο του νόμου πρέπει λοιπόν να γίνεται αντιληπτό ως σχηματισμένο από τους ταξικούς αγώνες, αν και κυριαρχούμενο από την άρχουσα τάξη, και ως ανίκανο να παράσχει τα μέσα της λαϊκής χειραφέτησης.

Στην κλασική Μαρξιστική παράδοση το κράτος ορίζεται με αρκετά απλούς όρους ως ένα «ένοπλο σώμα» που υπηρετεί την κυρίαρχη τάξη, αντίληψη η οποία οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η εργατική τάξη, καθοδηγούμενη από ένα επαναστατικό κόμμα, πρέπει να σχηματίσει τη δική της δικτατορία του προλεταριάτου προκειμένου να αλλάξει την κοινωνία¹²³. Αυτό το κράτος αργότερα θα απονεκρωθεί, ωστόσο αποτελεί ένα αναγκαίο ενδιάμεσο στάδιο ανάμεσα στον καπιταλισμό και τον ελεύθερο κομμουνισμό του μέλλοντος. Σύμφωνα με τους αναρχικούς, αυτή η στρατηγική αποτυγχάνει να λάβει υπόψη της το γεγονός ότι το κράτος δεν αποτελεί απλώς ένα «ένοπλο σώμα», αλλά είναι επίσης και κυρίως μια άκρως συγκεντρωτική δομή η οποία αναπόφευκτα συσσωρεύει την εξουσία στα χέρια μιας διευθύνουσας ελίτ. «Θα ήταν προφανώς αδύνατον για μερικές εκατοντάδες χιλιάδες ή μερικές δεκάδες χιλιάδες ή ακόμη και μόλις μερικές χιλιάδες ανθρώπων να ασκήσουν αυτή την εξουσία»¹²⁴. Ένα ισχυρό κράτος μπορεί να έχει «μόνο ένα σταθερό θεμέλιο: τον στρατιωτικό και γραφειοκρατικό συγκεντρωτισμό»¹²⁵.

Αν τα πράγματα είναι έτσι, τότε ακόμη και η πλέον ριζοσπαστική κυβέρνηση αναγκαστικά διαιωνίζει την εξουσία μιας (ταξικής) μειοψηφίας πάνω σε μια (ταξική) πλειοψηφία. Αποτέλεσμα αυτού είναι η παράλυση της λαϊκής αυτενέργειας και αυτοοργάνωσης, με το κράτος να είναι «ένα

απέραντο σφαγείο ή ένα τεράστιο νεκροταφείο, στο οποίο μπαίνουν με χαρά και γενναιοδωρία όλες οι πραγματικές φιλοδοξίες, όλες οι ζωντανές δυνάμεις μιας χώρας», αλλά καταλήγουν «σκοτωμένες και θαμμένες»¹²⁶. Η «κεντριοποιημένη κυβέρνηση» συγκεντρώνει την εξουσία στο «κοινοβούλιο και τους αξιωματούχους του» και είναι ανίκανη να αντιμετωπίσει τα προβλήματα των απλών ανθρώπων, «όλα τα αναρίθμητα ζητήματα της κοινότητας»¹²⁷.

Αν «το κράτος ... και ο καπιταλισμός είναι αδιαχώριστες έννοιες ... και συνδέονται ... με τον δεσμό του αιτίου και του αποτελέσματος», τότε το επαναστατικό κράτος θα πρέπει να γεννά με τη σειρά του ένα είδος καπιταλιστικού συστήματος¹²⁸. Όπως η ύπαρξη μιας οικονομικά κυρίαρχης τάξης συνεπάγεται την ύπαρξη κράτους, έτσι ακριβώς και η ύπαρξη κράτους συνεπάγεται την ύπαρξη μιας οικονομικά κυρίαρχης τάξης. Ο κρατικός συγκεντρωτισμός δεν έρχεται τυχαία· προκύπτει κυρίως από το ρόλο του κράτους ως εργαλείου των κυρίαρχων μειοψηφιών – των αρχουσών τάξεων – οι οποίες μπορούν να εξουσιάζουν μόνο αν η διοικητική ισχύς είναι συγκεντρωμένη στα χέρια τους. Το Κράτος είναι τόσο υπερασπιστής του ταξικού συστήματος όσο και πυλώνας της εξουσίας της άρχουσας τάξης.

Η χειραφέτηση της εργατικής τάξης και των αγροτών απαιτεί έναν ριζοσπαστικά δημοκρατικό τρόπο κοινωνικής οργάνωσης που μεγιστοποιεί τη λαϊκή αυτενέργεια και αυτοδιεύθυνση – και αυτό είναι εκ διαμέτρου αντίθετο με το κράτος. Το κράτος, υποστηρίζει ο Κροπότκιν, όντας «η δύναμη στην οποία κατέφυγαν οι μειοψηφίες προκειμένου να καθιερώσουν και να οργανώσουν την εξουσία τους πάνω στις μάζες, δεν μπορεί να γίνει η δύναμη που θα βοηθήσει στην καταστροφή αυτών των προνομίων»¹²⁹. Αυτή η κριτική που αντιλαμβάνεται το κράτος τόσο ως οργάνωση της άρχουσας τάξης όσο και ως καταστροφέα της ατομικής ελευθερίας είναι αρκετά διαφορετική από την απόρριψη του κράτους ως εχθρού της ατομικής αυτονομίας – αντίληψη που, επαναλαμβάνουμε, έχουν οι Γκόντγουιν, Στίρνερ και Τολστόι.

Η Απόρριψη του Κρατικού Σοσιαλισμού

Το πολιτικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι το κράτος αποτελεί εμπόδιο στην αποτίναξη του ταξικού συστήματος όσο και ο καπιταλισμός και η γαιοκτησία. Οι αναρχικοί, ενώ αντιτίθενται στον οικονομικό φιλελευθερισμό, δεν αναζητούν λύση στην αύξηση της κρατικής παρέμβασης. Η επιλογή ανάμεσα στην αγορά και το κράτος είναι μια επιλογή κενή περιεχομένου. Το κράτος δεν είναι, ούτε μπορεί να γίνει, εργαλείο θεμελιώδους κοινωνικής αλλαγής. Ανεξαρτήτως ιδεολογίας, προθέσεων ή κοινωνικών καταβολών, εκείνοι που έχουν στα χέρια τους την κρατική εξουσία είναι πάντοτε μέρος μιας κυρίαρχης τάξης. Ο Μπακούνιν σχολιάζει ότι «οι άνθρωποι δεν θα νιώσουν καλύτερα αν το ραβδί που τους χτυπά μετονομαστεί σε “ραβδί του λαού”. ... Κανένα Κράτος ... ακόμη και η πιο κόκκινη δημοκρατία, δεν μπορεί να δώσει στο λαό αυτό που πραγματικά θέλει.»¹³⁰

Με άλλα λόγια, μια στρατηγική που προϋποθέτει την κατάκτηση της κρατικής εξουσίας – είτε μέσα από εκλογές είτε μέσα από επανάσταση – απλώς θα αναπαραγάγει τα κοινωνικά δεινά που είναι παρόντα στα υπάρχοντα κράτη: την ταξική κυριαρχία μέσω του εξουσιαστικού συγκεντρωτισμού. Αυτό είναι το το πλαίσιο μέσα στο οποίο περιγράφει ο Μπακούνιν την καθολική ψηφοφορία ως «τεράστια απάτη» και «παιδαριώδη φαντασίωση», τουλάχιστον όσον αφορά τη διανομή του πλούτου και της εξουσίας στην κοινωνία: «Την επομένη των εκλογών όλοι επιστρέφουν στις δουλειές τους, ο λαός στον μόχθο και η αστική τάξη στο μάζεμα κερδών και τις πολιτικές μηχανορραφίες»¹³¹. Όταν οι αποφάσεις λαμβάνονται χωρίς τη «συμμετοχή» του λαού, «ο λαός, χωρίς να το αντιλαμβάνεται, σύρεται σε καταστροφικές πολιτικές». Το αποτέλεσμα της εκλογής μιας νέας κυβέρνησης, ακόμη κι αν αυτή δεσμεύεται ανοιχτά να προωθήσει τα συμφέροντα της πλειοψηφίας, είναι «πολύ μετριοπαθές» και το κυβερνών κόμμα γίνεται τμήμα του μηχανισμού της ταξικής κυριαρχίας, υιοθετώντας τον πατριωτισμό στη θέση του διεθνισμού, συμμαχώντας με τα «φιλελεύθερα αστικά» κόμματα και περιορίζοντας τις προοπτικές του σε μικρές μεταρρυθμίσεις που δεν ανα-

στατώνουν την άρχουσα τάξη¹³².

Αντί το κυβερνών κόμμα να αλλάζει το κράτος, το κράτος αλλάζει το κυβερνών κόμμα. Ο Μπακούνιν υποστηρίζει ότι οι βουλευτές θα διαφθαρούν λόγω των «θεσμικών θέσεων» τους και δεν θα λογοδοτούν στις περιφέρειές τους, καθώς και ότι είναι «ίδιον κάθε προνομίου και κάθε προνομίου-χου θέσης να νεκρώνει τις καρδιές και τα μυαλά των ανθρώπων»¹³³. Αυτό συμβαίνει ανεξάρτητα από την εντολή που έχει πάρει το κόμμα, τους μισθούς των βουλευτών ή την ύπαρξη άλλων μηχανισμών που εμποδίζουν τους βουλευτές να τηρήσουν τις δεσμεύσεις τους. Η κατάσταση αυτή δεν αλλάζει μέσω της αμοιβής των βουλευτών με μισθό εργάτη ή μέσω της παροχής στους ψηφοφόρους της δυνατότητας ανάκλησης των «κακών» βουλευτών στο μεσοδιάστημα δυο εκλογών.

Την περίοδο που έγραφε ο Μπακούνιν, η καθολική ψηφοφορία ήταν παντού σπάνιο φαινόμενο, της Ευρώπης συμπεριλαμβανομένης. Μέχρι την εποχή του Κροπότκιν είχαν γίνει μεγάλες αλλαγές, όμως η κατάσταση φαινόταν να επιβεβαιώνει την οπτική του Μπακούνιν. «Πολλές ελπίδες βελτίωσης», σημειώνει ο Κροπότκιν, «επενδύθηκαν ... στην διεύρυνση των πολιτικών δικαιωμάτων των εργαζόμενων τάξεων» αλλά «αυτές οι παραχωρήσεις, μη συνοδευόμενες από αντίστοιχες αλλαγές στις οικονομικές σχέσεις, αποδείχθηκαν αυταπάτες»¹³⁴.

Οι αναρχικοί απορρίπτουν επίσης την κλασική Μαρξιστική στρατηγική της δικτατορίας του προλεταριάτου ως μέσου καταστροφής της ταξικής κοινωνίας. Χρήση του κράτους, δηλαδή ενός συγκεντρωτικού εργαλείου εξουσίας, σημαίνει πως μια μικρή επαναστατική ελίτ λειτουργεί ως εξουσιαστική ομάδα, αναπαράγοντας ένα κύριο χαρακτηριστικό του ταξικού συστήματος που οι αναρχικοί θέλουν να καταστρέψουν: την εξουσία στα χέρια μειοψηφιών. Επιπλέον, η ελευθερία δεν μπορεί να έρθει από τα πάνω αλλά απαιτεί την αυτοχειραφέτηση μέσα από τη συνεργασία και τον αγώνα. «Είμαι πάνω απ' όλα απόλυτος εχθρός της επανάστασης μέσω διαταγμάτων», λέει ο Μπακούνιν, «η οποία απορρέει από την ιδέα του επαναστατικού Κράτους, δηλαδή την αντίδραση μεταμφιεσμένη σε επανάσταση». Γιατί «αντίδραση μεταμφιεσμένη σε επανάσταση»; Επειδή απλώς τα εξουσιαστικά μέσα δεν μπορούν να προωθήσουν χειραφετητικούς σκοπούς: «τα διατάγματα, όπως και γενικά η εξουσία, δεν καταργούν τίποτα· μονάχα διαιωνίζουν αυτό που υποτίθεται πως καταστρέφουν»¹³⁵.

Ακόμη και αν μια επαναστατική δικτατορία συντρίψει τις προηγούμενες ελίτ, το νέο καθεστώς θα αποτελεί από μόνο του ένα ταξικό σύστημα, εκ θεμελίων τόσο κακό όσο και οποιοδήποτε προηγούμενο. Για «το προλεταριάτο», έγραφε ο Μπακούνιν, «αυτό δεν θα είναι τίποτα άλλο παρά ένας στρατώνας: ένα καθεστώς στο οποίο οι στρατιωτικοποιημένοι εργάτες και εργάτριες θα κοιμούνται, θα ξυπνούν, θα δουλεύουν και θα ζουν κάτω απ' τον ήχο ενός τυμπάνου»¹³⁶. Σύμφωνα με τον Κροπότκιν, ένα τέτοιο κράτος είναι «τόσο μεγάλος εχθρός της ελευθερίας όσο οποιαδήποτε μορφή απολυταρχίας», καθώς η κυβέρνηση του είναι «επιφορτισμένη με τη διεύθυνση ολόκληρης της κοινωνικής οργάνωσης, συμπεριλαμβανομένης της παραγωγής και διανομής του πλούτου»¹³⁷.

Οι Μπακούνιν και Κροπότκιν τονίζουν επανειλημμένως ότι οι επαναστατικές «σοσιαλιστικές» κυβερνήσεις στην πραγματικότητα θα είναι μορφές κρατικού καπιταλισμού. Ο Μπακούνιν μιλά για τις ευκαιρίες που θα έχουν οι «πανούργοι και οι μορφωμένοι», οι οποίοι «θα απολαμβάνουν τα κυβερνητικά προνόμια», και οι «τυχοδιώκτες», οι οποίοι «θα έχουν προσελκυστεί από το πλήθος των διεθνών κερδοσκοπιών της κρατικής τράπεζας [και] θα βρουν το κατάλληλο έδαφος για επικερδείς, δόλιες συμφωνίες»¹³⁸. «Το κράτος, έχοντας γίνει ο μοναδικός ιδιοκτήτης» των μέσων παραγωγής, «θα γίνει έπειτα ο μοναδικός τραπεζίτης, καπιταλιστής, οργανωτής και διευθυντής όλης της εργασίας του έθνους και ο διανομέας των προϊόντων της»¹³⁹. Το φάντασμα του «συγκεντρωτικού κρατικού καπιταλισμού» «που διαλαλεί το όνομα του κολλεκτιβισμού», αυτή η «μορφή του συστήματος μισθωτής εργασίας», στοίχιωνε πάντα τα γραπτά του Κροπότκιν¹⁴⁰.

Η σκλαβιά στο εσωτερικό θα συναντήσει τη σκλαβιά στο εξωτερικό καθώς το επαναστατικό κράτος θα ανταγωνίζεται τα άλλα κράτη, αναγκάζοντας τη νέα άρχουσα ελίτ του να γίνει πατριωτική, πολεμοχαρής και δυνάμει ιμπεριαλιστική· έτσι, ένα Μαρξιστικό καθεστώς στη Γερμανία θα γινόταν ο φορέας ενός νέου Παγγερμανισμού και ο Μαρξ θα γινόταν ο «Βίσμαρκ του Σοσιαλισμού». Μετά από έναν εικοστό αιώνα που είδε την εισβολή και τη στρατιωτική κατοχή της Ανατολικής

Ευρώπης από την Ε.Σ.Σ.Δ., τις διενέξεις για τα σύνορα ανάμεσα σε Ε.Σ.Σ.Δ. και Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας (οι οποίες οδήγησαν την Ε.Σ.Σ.Δ. να έχει περί τη δεκαετία του 1970 περισσότερο στρατό στα σύνορά της με την Κίνα παρά στα σύνορα με τη Δυτική Ευρώπη) και τον πόλεμο μεταξύ των αυτοαποκαλούμενων σοσιαλιστικών καθεστώτων της Καμπότζης και του Βιετνάμ, πολλοί θα έλεγαν ότι ο Μπακούνιν είχε δίκιο.

Σύμφωνα τους αναρχικούς, η καταστολή, οι κοινωνικές ανισότητες και ο μιλιταρισμός των αυτοαποκαλούμενων καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» και των «λαϊκών δημοκρατιών» του εικοστού αιώνα δεν αποτελούν προσωρινές «στρεβλώσεις» ή «εκφυλισμό» της κατά τ' άλλα χειραφετητικής Μαρξιστικής πρακτικής. Αποτελούν λογικά επακόλουθα μιας εξουσιαστικής πολιτικής κρατισμού. Τα μέσα σχηματίζουν τον σκοπό· μια εξουσιαστική στρατηγική, βασισμένη στον συγκεντρωτισμό, τη δικτατορία και τη στρατιωτικοποίηση οδηγεί αναγκαστικά σε ένα συγκεντρωτικό, δικτατορικό και μιλιταριστικό καθεστώς. Αντίθετα, μια αυτοδιευθυνόμενη και λαϊκή επανάσταση από τα κάτω έχει τη δυναμική να δημιουργήσει μια νέα και ριζοσπαστικά δημοκρατική κοινωνία. Η ανάγκη για συμφωνία μέσων και σκοπών και η δυνατότητα παραγωγής μιας ριζοσπαστικής αντικαπιταλιστικής πολιτικής που απορρίπτει το κράτος είναι δυο από τις κύριες αντιλήψεις του αναρχισμού για τους σύγχρονους αγώνες.

Τα Στοιχεία της Κοινωνικής Επανάστασης

Λοιπόν, πώς προτείνουν αυτοί οι αναρχικοί να αλλάξει η κοινωνία; Δεν συμφωνούν πάντα πάνω στη στρατηγική – αυτό είναι ένα ζήτημα με το οποίο θα καταπιастούμε σε επόμενα κεφάλαια. Συνεπώς, η στρατηγική δεν μπορεί να αποτελεί χαρακτηριστικό βάσει του οποίου ορίζεται ο αναρχισμός. Αυτό που ήταν πάντοτε κοινό στους αναρχικούς ήταν ένα πλαίσιο αρχών, το οποίο σχηματίζουν στρατηγικές και τακτικές: η ταξική πάλη, ο διεθνισμός, ο αυτοκαθορισμός, ο αντικρατισμός και η αντίθεση προς την εξουσία.

Οι Λαϊκές Τάξεις

Όπως είναι ξεκάθαρο από τη συζήτηση που προηγήθηκε, οι αναρχικοί αντιλαμβάνονται τον αγώνα των λαϊκών τάξεων – της εργατικής τάξης και των αγροτών – ως κινητήρια δύναμη της αλλαγής. Θα ήταν μάταιο να περιμένει κανείς από την άρχουσα τάξη να δράσει ενάντια στα ίδια της τα, προστατευόμενα από το υπάρχον σύστημα, οργανωμένα συμφέροντα. Ακόμη και όταν οι άρχουσες τάξεις καταπιέζονται από άλλες άρχουσες τάξεις και ισχυρά κράτη, τα συμφέροντά τους βρίσκονται στην επέκταση των *δικών τους* περιθωρίων εκμετάλλευσης και κυριαρχίας. Ο ταξικός αγώνας από τα κάτω, που παίρνει ριζοσπαστικά δημοκρατικές μορφές και διεξάγεται μακριά από το κράτος και ενάντια σ' αυτό, στοχεύοντας στην αντικατάσταση του καπιταλισμού και του κράτους από τη συλλογική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, τη συλλογική και συμμετοχική λήψη αποφάσεων και τον διεθνή, ομοσπονδιακό και αυτοδιευθυνόμενο σοσιαλισμό, βρίσκεται στην καρδιά του αναρχισμού.

Ο Μπακούνιν τονίζει στο γεγονός ότι «οι μόνες δυο τάξεις που είναι ικανές για μια τόσο ισχυρή εξέγερση» η οποία μπορεί να οδηγήσει στον μετασχηματισμό της κοινωνίας είναι «οι εργάτες και οι αγρότες»¹⁴¹. Είναι σημαντικό να οργανωθούν οι καθημερινοί άνθρωποι, εργάτες και αγρότες, σε ένα μπλοκ καταπιεσμένων τάξεων, ανεξάρτητο από τους ταξικούς τους εχθρούς. Οι Μπακούνιν και Κροπότκιν έχουν τεράστια πίστη στον «ανθό του προλεταριάτου», το τεράστιο «πλήθος του λαού», τους «αδύναμους», τους «σπουδαίους, αγαπημένους, απλούς ανθρώπους», τις μάζες¹⁴². Η «θέληση» και η «δύναμη» που απαιτούνται για να γίνει μια επανάσταση βρίσκονται στη «μεγάλη μάζα των εργατών ... που αδυνατούν να αποκτήσουν μια καλύτερη θέση στη ζωή»¹⁴³. Η γιγαντιαία

αύξηση της εργατικής τάξης κατά τη σύγχρονη εποχή, η διαρκής παρουσία των αγροτών και οι αυξανόμενες ταξικές διαιρέσεις του παρόντος, μας δείχνουν ότι τα ιστορικά υποκείμενα που εντόπισαν οι Μπακούνιν και Κροπότκιν παραμένουν υπολογίσιμες δυνάμεις.

Η αναρχική οπτική πάνω στην επαναστατική δυναμική των αγροτών διαφέρει από αυτήν των πρώτων Μαρξιστών. Οι Μαρξ και Ένγκελς προβλέπουν την εξαφάνιση των αγροτών και υποστηρίζουν πως είναι φύσει αδύνατον να οργανωθούν, καθώς «ο τρόπος παραγωγής τους απομονώνει τον έναν απ' τον άλλο αντί να τους φέρνει σε αμοιβαία επαφή»· «δεν συγκροτούνται ως τάξη» και «είναι ανίκανοι να επιβάλουν με το όνομά τους τα ταξικά τους συμφέροντα»¹⁴⁴. Αυτό υποτίθεται πως αναγκάζει τους αγρότες να αναζητούν σωτηρία από τα πάνω, μέσω μιας «απεριόριστης κυβερνητικής δύναμης», η οποία «τους στέλνει από πάνω τη βροχή και τον ήλιο»¹⁴⁵. Το αγροτικό ζήτημα θα επιλυθεί ως δευτερεύον σκέλος της «προλεταριακής» επανάστασης και δεν μπορεί να επιλυθεί χωρίς την εργατική τάξη σε ηγετικό ρόλο.

Η εφαρμογή της κατάλληλης αγροτικής στρατηγικής έγινε αντικείμενο μεγάλων διαμαχών μεταξύ των κλασικών Μαρξιστών και το SDP διχάστηκε βαθιά πάνω στο αγροτικό ζήτημα. Αν και ορισμένοι ακτιβιστές έδειχναν έντονο ενδιαφέρον ώστε να κερδίσουν τους αγρότες, η πλειοψηφία του κόμματος ακολούθησε την οπτική του Κάουτσκι· ότι δηλαδή οι αγρότες αποτελούν μια τάξη υπό εξαφάνιση και είναι σχετικά ασήμαντοι όσον αφορά τις τύχες του κόμματος, καθώς και ότι το κόμμα δεν θα πρέπει να υιοθετήσει ένα πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων προσανατολισμένων στους αγρότες¹⁴⁶. Ο Κάουτσκι, ο «πάπας του σοσιαλισμού», έκανε «περισσότερα για να καταστήσει το Μαρξισμό δημοφιλή στη Δυτική Ευρώπη απ' ό,τι οποιοσδήποτε άλλος διανοούμενος», πέραν του Ένγκελς¹⁴⁷.

Η οπτική του Κάουτσκι πάνω στο αγροτικό ζήτημα ήταν σχεδιασμένη με βάση τη βιομηχανική Γερμανία και ο ίδιος πίστευε ότι χρειαζόταν διαφορετική προσέγγιση για τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, όπως η Ρωσία, στις οποίες ο καπιταλισμός δεν είχε ακόμη κυριαρχήσει. Εκεί, το άμεσο ζητούμενο είναι η αστικοδημοκρατική επανάσταση: η καπιταλιστική τάξη πρέπει να πάρει την εξουσία, να ξεριζώσει τους φραγκμούς που έθετε η φεουδαρχία στο εμπόριο και τη βιομηχανία και να πραγματοποιήσει αγροτικές και νομικές μεταρρυθμίσεις. Οι αγρότες θα μπορούσαν να βοηθήσουν σε αυτή τη διαδικασία, μολονότι η επακόλουθη ανάπτυξη του καπιταλισμού θα σημάνει την καταστροφή τους¹⁴⁸. Ο καπιταλισμός αποτελεί με τη σειρά του αναγκαίο βήμα προς τον σοσιαλισμό.

Ο Λένιν συμφωνεί με τον Κάουτσκι, υποστηρίζοντας ότι από τη στιγμή που μια «αστική επανάσταση εκφράζει την ανάγκη για καπιταλιστική ανάπτυξη» είναι «στο μέγιστο βαθμό συμφέρουσα για το προλεταριάτο»¹⁴⁹. Οι Μπολσεβίκοι, η οποίοι λειτουργούσαν στην καθυστερημένη Ρωσία όπου η αστική βιομηχανία ήταν μια νησίδα στον ωκεανό της αγροτικής παραγωγής, αναζήτησαν φυσικά συμμαχίες με τους αγρότες, αλλά τους πρότειναν να τεθούν υπό την ηγεσία της εργατικής τάξης, η οποία καθοδηγείται από το πρωτοπόρο κόμμα¹⁵⁰. Στη σκέψη του Μάο, ηγέτη του Κομμουνιστικού Κόμματος Κίνας (CCP), οι αγρότες θεωρούνται καθοριστικής σημασίας στοιχείο της αστικοδημοκρατικής επανάστασης ενάντια στις ιμπεριαλιστικές και «φεουδαρχικές δυνάμεις» που παρεμποδίζουν την καπιταλιστική ανάπτυξη¹⁵¹. Και πάλι όμως, ισχυρίζεται ο Μάο, οι αγρότες «πρέπει να καθοδηγηθούν από την εργατική τάξη και το Κομμουνιστικό Κόμμα», το οποίο, δεδομένων των συνθηκών της Κίνας, οικοδομείται ως ένοπλος αντάρτικος σχηματισμός (ως «λαϊκός στρατός»)¹⁵². Στα πλαίσια των αποικιοκρατούμενων και ημιαποικιοκρατούμενων χωρών, η αστικοδημοκρατική επανάσταση ονομάστηκε *εθνική* δημοκρατική επανάσταση, προκειμένου τονιστεί ο αντιιμπεριαλιστικός της χαρακτήρας.

Η προσέγγιση των δυο σταδίων της επαναστατικής διαδικασίας στις λιγότερο ανεπτυγμένες αποικιοκρατούμενες και ημιαποικιοκρατούμενες χώρες – εθνική δημοκρατική επανάσταση αρχικά και μονάχα έπειτα προλεταριακή – κωδικοποιήθηκε από την Κομμουνιστική Διεθνή (την Κομιντέρν ή μερικές φορές καλούμενη Τρίτη Διεθνή) στα τέλη της δεκαετίας του 1920¹⁵³. Αυτή η στρατηγική απορρέει από την κλασική Μαρξιστική αντίληψη ότι ο καπιταλισμός αποτελεί ένα αναγκαίο κακό που δημιουργεί την εργατική τάξη, η οποία μπορεί να εγκαθιδρύσει τη δικτατορία του προλε-

ταριάτου και την ανεπτυγμένη βιομηχανία που καθιστά τον σοσιαλισμό δυνατό – θέσεις που θα συζητήσουμε εκτενέστερα στο επόμενο κεφάλαιο. Οι κλασικοί Μαρξιστές, με λίγα λόγια, παραδοσιακά αντιλαμβάνονται τους αγρότες σαν μια καταδικασμένη τάξη, ανίκανη να πραγματοποιήσει επανάσταση χωρίς εξωτερική ηγεσία, είτε καπιταλιστική είτε κομμουνιστική.

Αντίθετα, οι αναρχικοί πάντοτε αντιμετώπιζαν τους αγρότες ως μια δύναμη επαναστατική τάξη και φυσικό σύμμαχο της εργατικής τάξης. Ο Μπακούνιν παραδέχεται ότι οι αγρότες είναι συχνά «εγωιστές και αντιδραστικοί», γεμάτοι «προκαταλήψεις» απέναντι στην επανάσταση, πολλές φορές έντονα προσδεδεμένοι στην ιδιωτική ιδιοκτησία και ίσως αρκετά δυσκολότεροι στο να οργανωθούν απ' ό,τι οι εργάτες των πόλεων¹⁵⁴. Παρ' όλα αυτά, οι αγρότες έχουν μια ιστορία αγώνων, ένα βαθύ μίσος για τους καταπιεστές τους και κοινά συμφέροντα με την εργατική τάξη. Πρέπει να γίνουν βήματα για την ένταξη των αγροτών στο επαναστατικό κίνημα μέσω της εφαρμογής της «αποφασιστικής θεραπείας του επαναστατικού σοσιαλισμού» πάνω στα «εξανθήματα της ιλαράς» των αντιδραστικών αισθημάτων¹⁵⁵.

Οι αγρότες μπορούν να ενταχθούν στον αγώνα για τον κοινωνικό μετασχηματισμό μέσα από την αγκιτάτσια, την από κοινού οργάνωση με την εργατική τάξη και ένα επαναστατικό πρόγραμμα. Το κλειδί όμως δεν είναι ένα πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων του σημερινού συστήματος αλλά ένα πρόγραμμα ριζικής αναδιανομής της «κρατικής και εκκλησιαστικής γης και των εκτάσεων των μεγάλων γαιοκτημόνων», καθώς και η διαγραφή «όλων των δημόσιων και ιδιωτικών χρεών»¹⁵⁶. Μέχρι το τέλος του εικοστού αιώνα είχε φανεί με βεβαιότητα πως η απόρριψη των αγροτών από πλευράς κλασικών Μαρξιστών ήταν εσφαλμένη. Οι αναρχικοί μπορούν να τονίσουν τη σημασία των αγροτών στις μεγάλες κοινωνικές αναταραχές των τελευταίων αιώνων – της ρωσικής και της κινέζικης επανάστασης συμπεριλαμβανόμενης – και την ύπαρξη αγροτικών ρευμάτων τα οποία ξεπέρασαν κατά πολύ τις στενές πολιτικές που προτείνει ο Μαρξισμός.

Οι αναρχικοί μπορούν επίσης να τονίσουν τη διαχρονική σημασία των αγροτών, καθώς ακόμη και με τους πλέον μετριοπαθείς υπολογισμούς υπάρχουν σήμερα περίπου δυο δισεκατομμύρια αγρότες και μικροπαραγωγοί, ενώ παράλληλα το μισό του παγκόσμιου πληθυσμού ζει σε περιοχές που κυριαρχούνται αριθμητικά από αγρότες – Κίνα, Νότια Ασία και ηπειρωτική Νοτιοανατολική Ασία, Υποσαχάρια Αφρική και Κεντρική Αμερική¹⁵⁷. Και είναι αλήθεια ότι σε κάποια μέρη της Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής έχει παρατηρηθεί μια «επαναγροτικοποίηση», καθώς κάποιοι βιομηχανικοί εργάτες που περιθωριοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της σημερινής οικονομικής ύφεσης και της νεοφιλελεύθερης αναδιάρθρωσης επέστρεψαν στις αγροτικές εργασίες¹⁵⁸.

Συνεπώς, σύμφωνα με τους αναρχικούς, οι κινητήρες της επανάστασης είναι αγρότες και η εργατική τάξη – και όχι ένα πολιτικό κόμμα, ένα επαναστατικό πρωτοπόρο κόμμα, μια καλοπροαίρετη κυβέρνηση ή ένας σπουδαίος ηγέτης. Ο Μπακούνιν επιμένει πως είναι απαραίτητο να ενωθούν οι αγρότες και η εργατική τάξη, οι οποίοι συχνά είναι διαιρεμένοι λόγω της κουλτούρας τους, του τρόπου ζωής τους και των μηχανορραφιών των ισχυρών. «Δεν υπάρχει πραγματική σύγκρουση συμφερόντων ανάμεσα σε αυτά τα δυο στρατόπεδα»¹⁵⁹. Αντιθέτως, έχουν κοινό ταξικό συμφέρον για εξέγερση – όπως οι γαιοκτήτες, οι καπιταλιστές και οι κρατικοί διαχειριστές σχηματίζουν μια συμμαχία καταπιεστών, έτσι και οι αγρότες και η εργατική τάξη πρέπει να σχηματίσουν ένα μέτωπο καταπιεσμένων με κατεύθυνση τον επαναστατικό αγώνα.

Αυτή η ταξική πολιτική αποτελεί ένα ακόμη σημείο διαφοροποίησης ανάμεσα στους αναρχικούς και σε ανθρώπους όπως οι Γκόντγουιν, Στίρνερ και Τολστόι. Ο Γκόντγουιν οραματίζεται ένα ισότιμο, αταξικό σύστημα, αλλά δεν έχει να προτείνει κάποιο μοντέλο με το οποίο θα μπορούσε να λειτουργήσει μια τέτοια κοινωνία, αφού υποθέτει ότι «η παραγωγή και η κατανάλωση μπορούν να είναι εντελώς προσωπικά ζητήματα». Θεωρεί ότι η συνεργασία υπονομεύει τον ορθολογισμό, υπερασπίζεται τη «σταδιακή» αλλαγή και απορρίπτει «την πιθανότητα για οποιοδήποτε είδος οργάνωσης της εργατικής τάξης που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για τη διάδοση των ιδεών της δικαιοσύνης και της ισότητας»¹⁶⁰. Οι Γκόντγουιν και Τολστόι πιστεύουν βαθιά στη λογική του ατόμου και θεωρούν πως όλοι οι λογικοί άνθρωποι οδηγούνται αναγκαστικά στα σωστά συμπεράσματα αν έρθουν αντιμέτωποι με ξεκάθαρα επιχειρήματα και υποστηρικτικές αποδείξεις. Έτσι, ο Τολστόι

έστελνε επιστολές στον τσάρο και τον πρωθυπουργό, προτρέποντάς τους να προχωρήσουν σε ριζικές μεταρρυθμίσεις. Οι μουτουαλιστές αντιλαμβάνονται την κοινωνία με ταξικούς όρους αλλά δεν βλέπουν την αλλαγή να έρχεται μέσα από τους ταξικούς αγώνες.

Είναι ξεκάθαρα απαραίτητο να απορρίψουμε την οπτική ότι οι αναρχικοί δεν προτάσσουν τους ταξικούς αγώνες ή ότι ανάγουν όλα τα κοινωνικά δεινά στο κράτος. Επιπλέον, έχει υποστηριχθεί ορισμένες φορές ότι ο Μπακούνιν ήταν εχθρικός απέναντι στη βιομηχανική εργατική τάξη, καθώς έβλεπε τους φοιτητές, τους διανοούμενους, τους εγκληματίες και τους μακροχρόνια άνεργους σαν καλύτερα επαναστατικά στοιχεία. Αυτός ο ισχυρισμός έχει διατυπωθεί από αρκετούς μελετητές όπως ο αξιόλογος ιστορικός του αναρχισμού, Πωλ Άβριτς, ο μεταφραστής της καθιερωμένης έκδοσης του *Statism and Anarchy* («Κρατισμός και Αναρχία») του Μπακούνιν, Μάρσαλ Σατζ, και ο Ε. Χ. Καρ, βιογράφος του Μπακούνιν¹⁶¹. Τον έχουν επαναλάβει και ακτιβιστές που μελετούν σε βάθος την αναρχική παράδοση αλλά θεωρούν πως η ταξική πάλη είναι πλέον άνευ σημασίας, όπως ο ριζοσπάστης οικολόγος και ελευθεριακός σοσιαλιστής Μάρει Μπούκτσιν¹⁶².

Δεν υπάρχει καμία βάση στους ισχυρισμούς αυτούς. Η γνώμη του Μπούκτσιν ότι ενώ ο Μαρξ εναπόθεσε τις ελπίδες του στον σχηματισμό μιας σταθερής βιομηχανικής εργατικής τάξης, ο Μπακούνιν «έβλεπε σε αυτήν τη διαδικασία την καταστροφή κάθε ελπίδας για ένα πραγματικά επαναστατικό κίνημα», αποτελεί καρικατούρα¹⁶³. Ο Μπακούνιν, και αυτό είναι αλήθεια, εξέφραζε υποψίες για τα «ανώτερα στρώματα» των εργατών σε «συγκεκριμένα καλοπληρωμένα επαγγέλματα», τα οποία είχαν γίνει «ημι-αστικά»¹⁶⁴. Επίσης, αντιπαρέβαλλε αυτήν τη «μικρή εργατική μειοψηφία», την «αριστοκρατία της εργασίας», τους «ήμι-αστούς» εργάτες, στον «ανθό του προλεταριάτου», το τεράστιο «πλήθος του λαού», τους «αδύναμους», τους «σπουδαίους, αγαπημένους, απλούς ανθρώπους», τους οποίους πίστευε πως ο Μαρξ είχε απορρίψει, μάλλον άδικα, ως εγκληματικό λούμπεν προλεταριάτο¹⁶⁵.

Ωστόσο, ο Μπακούνιν απέφυγε να διατυπώσει κάποια ξεκάθαρη θεωρία της «εργατικής αριστοκρατίας» – μια θεωρία ταξινόμησης που να υποστηρίζει ότι ένα προνομιούχο στρώμα της εργατικής τάξης προδίδει την τάξη ως σύνολο. Ακόμη και όταν μιλούσε για «αριστοκρατία της εργασίας» τόνιζε ότι στις γραμμές της υπάρχουν «σπάνιοι και γενναϊόδωροι εργάτες», «αληθινοί σοσιαλιστές»¹⁶⁶. Προσπάθησε ενεργά να εντάξει τους ειδικευμένους και καλοπληρωμένους εργάτες στο αναρχικό κίνημα, σημειώνοντας μεγάλη επιτυχία στους ωρολογοποιούς της επαρχίας Γιούρα της Ελβετίας, και επαινούσε τους εργάτες αυτούς για τη στάση τους:

Στην τελευταία μου ομιλία σας είπα πως είστε προνομιούχοι εργάτες ... πληρώνεστε καλύτερα από εργάτες σε μεγάλες βιομηχανικές εγκαταστάσεις, έχετε ελεύθερο χρόνο, είστε ... ελεύθεροι και τυχεροί ... φυσικά όχι απόλυτα αλλά συγκριτικά. ... Και σπεύδω να προσθέσω πως σας αξίζει τα μέγιστα να ενταχθείτε στη Διεθνή ... Αποδεικνύετε έτσι πως δεν σκέφτεστε μόνο τους εαυτούς σας ... Είναι μεγάλη μου χαρά να βρίσκομαι εδώ.

Πίστευε πως η ανάπτυξη του καπιταλισμού – και ειδικότερα η εκμηχάνιση της βιομηχανίας – θα υποβάθμιζε τελικά την κατάσταση όλων των «προνομιούχων εργατών» και ως εκ τούτου αντιλαμβανόταν την αλληλεγγύη μεταξύ των ειδικευμένων και των ανειδίκευτων ως ζήτημα τεράστιας σημασίας:

Όμως επιτρέψτε μου να σας πω ότι αυτή η πράξη ανιδιοτελούς και αδελφικής αλληλεγγύης είναι επιπλέον μια πράξη συνετή και διορατική ... το μεγάλο κεφάλαιο θα ... λεηλατήσει τον κλάδο σας. ... Κι έτσι εσείς, ή έστω τα παιδιά σας, θα είστε τόσο σκλαβωμένοι και φτωχοί όσο είναι τώρα οι εργάτες στις μεγάλες βιομηχανικές εγκαταστάσεις.¹⁶⁷

Σύμφωνα τον Μπακούνιν, η βασική λογική του καπιταλιστικού συστήματος δεν είναι το να δη-

μιουργεί ασφαλή στρώματα προνομιούχων εργατών αλλά κυρίως το να στρέφει τους «σκλαβωμένους και φτωχούς» ενάντια σε αυτούς που είναι πιο «ελεύθεροι και τυχεροί», υποβαθμίζοντας αναγκαστικά τις συνθήκες ζωής των τελευταίων. Μέσα από αυτή την προοπτική, γίνεται κατανοητό το γιατί ο Μπακούνιν θεωρούσε τους σχετικά προνομιούχους εργάτες ένα μικρό στρώμα, μια «μικρή μειοψηφία της εργατικής τάξης», όπως γίνεται ξεκάθαρο και το ότι πίστευε πως είναι αδύνατον να αποκρούσουν από μόνοι τους την επέλαση της άρχουσας τάξης. Η θέση του Μπακούνιν είναι αντίθετη με αυτή πολλών σύγχρονων εθνικιστών, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι ο καπιταλισμός και το κράτος μπορούν να υπερασπιστούν από κοινού μεγάλους τομείς της εργατικής τάξης· η «αριστοκρατία της εργασίας» είναι μια πολιορκούμενη μειοψηφία. Ο Μπακούνιν πιστεύει πως τα συμφέροντα των λαϊκών τάξεων *ως συνόλου* μπορούν να προστατευθούν και να προωθηθούν μόνο μέσα από την επίτευξη της ευρύτερης δυνατής ταξικής ενότητας.

Η αντίληψη περί «εργατικής αριστοκρατίας» δεν ήταν σε γενικές γραμμές ασημαντη εντός του αναρχισμού, ο οποίος τείνει να υποστηρίζει ότι τα συμφέροντα των λαϊκών τάξεων ουσιαστικά είναι κοινά σε ολόκληρο τον κόσμο. Το όραμα της «πλήρους χειραφέτησης» γίνεται δυνατό μέσα από την «ένωση» των εργατών «σε όλους τους κλάδους και σε όλες τις χώρες»¹⁶⁸.

Διεθνισμός, Κοινωνική Ισότητα και Αντιμπεριαλισμός

Ο αναρχισμός είναι ένα διεθνιστικό κίνημα. Όπως ακριβώς η εργατική τάξη και οι αγρότες βρίσκονται σε όλον τον κόσμο και όπως ακριβώς ο καπιταλισμός και η γαιοκτησία υπάρχουν παντού, έτσι και οι αγώνες είναι απαραίτητο να διεξάγονται και να συντονίζονται πέρα από τα όρια των συνόρων. Το κράτος αποτελεί εργαλείο των πλουσίων και των ισχυρών, όχι τη φωνή ενός λαού ή μιας χώρας, συνεπώς ο αγώνας δεν θα πρέπει να περιορίζεται στα κρατικά σύνορα· τα βασικά συμφέροντα των λαϊκών τάξεων είναι ουσιαστικά παντού τα ίδια. Άρα ο αγώνας δεν μπορεί να περιορίζεται σε μια χώρα· οι απομονωμένοι αγώνες σε μια χώρα δεν μπορούν πλέον να είναι περισσότερο επιτυχημένοι από τους αγώνες ενός επαγγελματικού κλάδου.

Όπως διαβεβαιώνει ο Μπακούνιν: «Το ζήτημα της επανάστασης ... μπορεί να λυθεί μόνο στο διεθνές επίπεδο»¹⁶⁹. Είναι απαραίτητο να σφυρηλατηθούν οι ισχυρότεροι δυνατοί «δεσμοί οικονομικής αλληλεγγύης και αδελφικών συναισθημάτων» ανάμεσα στους εργάτες «όλων των κλάδων σε όλα τα μέρη»¹⁷⁰. Έβλεπε στις διεθνείς οργανώσεις όπως η Πρώτη Διεθνής τον πυρήνα ενός διεθνούς κινήματος και τη βάση μια νέας διεθνούς τάξης πραγμάτων. Τέτοιες οργανώσεις μπορούν τελικά να «ανυψώσουν πάνω απ' τα συντρίμια του παλιού κόσμου την ελεύθερη ομοσπονδία των εργατικών ενώσεων», «τους ζωντανούς σπόρους της νέας κοινωνίας που θα αντικαταστήσει τον παλιό κόσμο»¹⁷¹. Ο Μπακούνιν επιχειρηματολόγησε ξανά και ξανά υπέρ μιας «σοβαρής διεθνούς οργάνωσης των εργατικών ενώσεων σε όλους τους τόπους, ικανής να αντικαταστήσει τον απερχόμενο κόσμο των *κρατών*»¹⁷².

Ο Μπακούνιν πίστευε πως «υπάρχει μόνο ένας κανόνας που είναι πραγματικά υποχρεωτικός για όλα τα μέλη, άτομα, τομείς και ομοσπονδίες της Διεθνούς» και αυτός είναι η «διεθνής αλληλεγγύη των εργατών σε όλους τους κλάδους και σε όλες τις χώρες για τον οικονομικό τους αγώνα ενάντια στους εκμεταλλευτές της εργασίας». Και συνέχιζε: «Η αληθινή και ζωντανή ενότητα της Διεθνούς βρίσκεται στην πραγματική οργάνωση αυτής της αλληλεγγύης, μέσα απ' την αυθόρμητη οργάνωση των εργατικών μαζών και την πλήρως ελεύθερη ομοσπονδιοποίησή τους σε όλα τα έθνη και τις γλώσσες, που είναι ισχυρή γιατί είναι ελεύθερη, και όχι στην ένωσή τους μέσω διαταγμάτων και υπό από τις προσταγές οποιασδήποτε κυβέρνησης»¹⁷³.

Αυτή η «αληθινή και ζωντανή ενότητα» είναι η ενότητα ανάμεσα στους ειδικευμένους και τους λιγότερο ειδικευμένους εργάτες και η ενότητα των λαϊκών τάξεων σε όλον τον κόσμο. Σύμφωνα με τον Μπακούνιν, η διαίρεση ανάμεσα στην εργατική τάξη των πόλεων και τους αγρότες αποτελεί τον «θανάσιμο ανταγωνισμό» που έχει «παραλύσει τις επαναστατικές δυνάμεις» – πρόβλημα που

πρέπει να αντιμετωπίσει κάθε σοβαρό επαναστατικό σχέδιο¹⁷⁴. Αν και ο Μπακούνιν δεν ήταν σε καμία περίπτωση πλήρως απελευθερωμένος απ' τις δικές του προκαταλήψεις, είχε ως αρχή τη λαϊκή ενότητα πέρα από τα όρια των φυλών και των εθνικοτήτων: «Τι περισσότερο εννοούμε όταν μιλάμε για σεβασμό στην ανθρωπότητα» από «την αναγνώριση των ανθρώπινων δικαιωμάτων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας κάθε ανθρώπου, ανεξαρτήτως φυλής» ή «χρώματος»¹⁷⁵; «Όντας πεπεισμένη ότι η πραγματικά οριστική λύση του κοινωνικού ζητήματος μπορεί να επιτευχθεί μονάχα στη βάση της οικουμενικής αλληλεγγύης των εργατών σε όλες τις χώρες, η Συμμαχία απορρίπτει όλες τις πολιτικές που βασίζονται στον αποκαλούμενο πατριωτισμό και την αντιπαλότητα μεταξύ των εθνών»¹⁷⁶.

Παρά την περιστασιακή τάση του να αναπαράγει στερεότυπα για τους Γερμανούς και να εγκωμιάζει τους Σλάβους (πράγμα που γίνεται ίσως κατανοητό δεδομένης της δέσμευσής του στην αποικιοποίηση της Ανατολικής Ευρώπης), ο Μπακούνιν ελπίζει σε μια συνθήκη στην οποία «οι Γερμανοί, Αμερικάνοι και Άγγλοι εργάτες, όπως και αυτοί των άλλων εθνών» θα «πορευτούν με την ίδια ενέργεια προς την καταστροφή της πολιτικής εξουσίας»¹⁷⁷. Δεν είχε «καμία αμφιβολία ότι θα έρθει η ώρα που το ίδιο το γερμανικό προλεταριάτο» θα απαρνηθεί την πολιτική του κρατισμού και θα ενωθεί με το διεθνές εργατικό κίνημα «που θα απελευθερώσει του πάντες από την κρατική πατρίδα τους»¹⁷⁸. Αντίστοιχα, και παρά τις διαφορές τους, ο Γερμανός κάιζερ, ο Ρώσος τσάρος και ο Γάλλος αυτοκράτορας, είναι θεμελιωδώς ενωμένοι στη βάση της πρόθεσής τους να διατηρήσουν το ταξικό σύστημα.

Αυτή είναι μια από τις πιο διορατικές ιδέες της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης: από τη στιγμή που οι κυρίαρχες τάξεις εφαρμόζουν τη διεθνή αλληλεγγύη μεταξύ τους πάνω σε θεμελιώδη ζητήματα, το ίδιο θα πρέπει να κάνουν και οι λαϊκές τάξεις. Είναι μια αξιοσημείωτη πρόιμη διατύπωση της ιδέας της «παγκοσμιοποίησης από τα κάτω» προκειμένου να αλλάξει ο κόσμος.

Σύμφωνα με τους Μπακούνιν και Κροπότκιν, το κρατικό σύστημα πυροδοτεί τεχνηέντως τα εθνικά μίσση και αντιπαλότητες με αποτέλεσμα να «πρέπει η επαναστατική πολιτική του προλεταριάτου να έχει απαραίτητα ως άμεσο και μοναδικό στόχο την καταστροφή των κρατών». Πώς μπορεί να κανείς «να μιλά για διεθνή αλληλεγγύη όταν θέλει να διατηρήσει το κράτος – εκτός αν ονειρεύεται το καθολικό κράτος, δηλαδή ... την καθολική σκλαβιά, όπως οι πάπες και οι αυτοκράτορες – το κράτος, που απ' τη φύση του είναι ακριβώς η ρήξη με αυτή την αλληλεγγύη και μια διαρκής αιτία πολέμου»¹⁷⁹; Παρ' όλα αυτά, οι αναρχικοί ξεπερνούν τις απλές αφηρημένες επικλήσεις για τερματισμό των προκαταλήψεων και του μίσους· όπως θα δούμε στο κεφάλαιο 10, η ευρύτερη αναρχική παράδοση έχει γενικά την πεποίθηση ότι ο αγώνας για λαϊκή ενότητα απαιτεί *επίσης* τον αγώνα ενάντια στις θεσμοθετημένες διακρίσεις και την καταπίεση βάσει φυλής και εθνικότητας.

Τα παραπάνω απορρέουν από την αναρχική δέσμευση στην ελευθερία και την ισότητα και εκφράζονται επίσης στο φεμινιστικό ένστικτο του ευρύτερου αναρχικού κινήματος. Σίγουρα υπήρξαν αναρχικοί και συνδικαλιστές που υπηρέτησαν τη γυναικεία χειραφέτηση μόνο στα λόγια και είναι αλήθεια ότι το πρώιμο κίνημα συχνά αποτύγχανε να αντιμετωπίσει τη σεξουαλική διαίρεση της εργασίας, η οποία εγκλωβίζει τις γυναίκες σε συγκεκριμένους ρόλους και επαγγέλματα. Όμως, οι αναρχικοί ζητούν από θέση αρχής την ένωση ανδρών και γυναικών στην ταξική πάλη και υποστηρίζουν τα ίσα δικαιώματα των γυναικών, καθώς και τη λήψη μέτρων για τη βελτίωση της θέσης της γυναίκας στην κοινωνία. Η στάση του Μπακούνιν απέναντι στις γυναίκες ήταν «πολύ πιο μπροστά από τους περισσότερους συγχρόνους του»¹⁸⁰. Σημείωνε ότι ο νόμος θέτει τις γυναίκες υπό την «απόλυτη κυριαρχία» των ανδρών, ότι οι γυναίκες δεν έχουν τις ίδιες ευκαιρίες με τους άνδρες και ότι στην πιο δεινή θέση βρίσκονται οι «φτωχές και στερημένες δικαιωμάτων γυναίκες». Όμως, δεδομένης της ταξικής του πολιτικής, ο Μπακούνιν πίστευε ότι τα συμφέροντα των εργατριών και των αγροτισσών είναι «άρρηκτα συνδεδεμένα με τον κοινό σκοπό όλων των καταπιεσμένων εργατών – ανδρών και γυναικών» – και είναι τελείως διαφορετικά από αυτά των κυρίαρχων τάξεων, «των παρασίτων και των δυο φύλων»¹⁸¹.

Η τελική «χειραφέτηση όλων» μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσα από την επανάσταση: οι γυναίκες δεν θα εξαρτώνται πλέον οικονομικά από τους άνδρες, καθώς οι βασικές τους ανάγκες θα κα-

λύπτονται μέσα από την κοινωνία και άρα θα είναι «ελεύθερες να χτίσουν τον δικό τους τρόπο ζωής». Η κατάργηση του κράτους και η δημιουργία της κοινωνικής και οικονομικής ισότητας θα εξαφανίσει την «εξουσιαστική νόμιμη οικογένεια*» για να την αντικαταστήσει με τις ελεύθερες και συναινετικές σχέσεις και την «πλήρη σεξουαλική ελευθερία των γυναικών»¹⁸². Το πρόγραμμα της Συμμαχίας υπογράμιζε πως «πάνω απ' όλα» προσπαθεί για την «οικονομική, πολιτική και κοινωνική ισότητα των δυο φύλων». «Τα παιδιά και των δυο φύλων θα πρέπει, από τη γέννησή τους, να απολαμβάνουν ίσα εφόδια και ευκαιρίες για την ολόπλευρη ανάπτυξή τους, δηλαδή την υποστήριξη, την ανατροφή και την εκπαίδευση». Αυτό το μέτρο είναι καθοριστικής σημασίας, καθώς, «πλάι στην κοινωνική και οικονομική ισότητα», δημιουργεί «μεγαλύτερη και διαρκώς διευρυνόμενη ατομική ελευθερία και οδηγεί στην κατάργηση των τεχνητών και επιβεβλημένων ανισοτήτων»¹⁸³.

Επίσης, ο Μπακούνιν δηλώνει «ισχυρή συμπάθεια για κάθε εθνική εξέγερση ενάντια σε οποιαδήποτε μορφή καταπίεσης» αναφέροντας πως κάθε λαός «έχει το δικαίωμα να είναι ο εαυτός του ... κανείς δεν έχει το δικαίωμα να του επιβάλει την ενδυμασία, τα έθιμα, τη γλώσσα και τους νόμους του»¹⁸⁴. Αμφιβάλλει για το αν θα μπορέσει η «ιμπεριαλιστική Ευρώπη» να κρατήσει υποταγμένους τους υπηκόους λαούς: «Τα δυο τρίτα της ανθρωπότητας, 800 εκατομμύρια Ασιάτες, κοιμισμένοι μέσα στην υποτέλεια τους, αναγκαστικά θα ξυπνήσουν και θα κινητοποιηθούν». Η αποαποικιοποίηση είναι κάτι το εντελώς αποδεκτό: «Το δικαίωμα της ελεύθερης ένωσης ή απόσχισης είναι το πρώτο και σημαντικότερο πολιτικό δικαίωμα»¹⁸⁵. Παρ' όλα αυτά, δεδομένης της δέσμευσής του στην ταξική πάλη και τον σοσιαλισμό, αναρωτιέται: «Σε ποια κατεύθυνση και σε ποιο στόχο» μπορούν και πρέπει να κατευθυνθούν οι αγώνες αυτοί¹⁸⁶; Σύμφωνα με τον Μπακούνιν, η εθνική απελευθέρωση πρέπει να επιτευχθεί «τόσο ως προς τα οικονομικά όσο και ως προς τα πολιτικά συμφέροντα των μαζών». Αν ο αγώνας για εθνική απελευθέρωση διεξάγεται με «φιλοδοξίες για εγκαθίδρυση ενός ισχυρού Κράτους» ή «αν διεξάγεται χωρίς το λαό κι ως εκ τούτου βασίζει την επιτυχία του σε μια προνομιούχο τάξη», θα καταλήξει σε ένα «οπισθοδρομικό, καταστροφικό, αντεπαναστατικό κίνημα». Πιστεύει πως «κάθε αποκλειστικά πολιτική επανάσταση – είτε αυτή υπερασπίζεται την εθνική ανεξαρτησία είτε μια πολιτειακή αλλαγή ... – που δεν στοχεύει στην άμεση και πραγματική πολιτική και οικονομική χειραφέτηση των λαών, είναι μια ψεύτικη επανάσταση. Οι στόχοι της θα είναι ανέφικτοι και οι συνέπειές της αντιδραστικές»¹⁸⁷.

Ο Μπακούνιν επιμένει ότι «το μονοπάτι του κρατισμού, το οποίο περιλαμβάνει την εγκαθίδρυση ξεχωριστών ... Κρατών» είναι «εντελώς καταστροφικό για τις μεγάλες μάζες του λαού», καθώς δεν καταργεί την κρατική εξουσία, απλώς αλλάζει την εθνικότητα της άρχουσας τάξης. Στα μέρη όπου οι εγχώριοι καπιταλιστές και γαιοκτήτες είναι ανίσχυροι μετά την ανεξαρτητοποίηση, μπορεί να συνασπιστεί μια νέα εξουσιαστική ελίτ μέσα απ' το ίδιο το καινούριο κράτος. Στη Σερβία, η οποία είχε απελευθερωθεί απ' την Τουρκία, δεν υπήρχαν «ούτε ευγενείς, ούτε μεγάλοι γαιοκτήμονες, ούτε βιομήχανοι, ούτε πολύ πλούσιοι έμποροι» μετά την ανεξαρτητοποίηση· όμως σύντομα στο καινούριο κράτος αναδύθηκε μια «νέα γραφειοκρατική αριστοκρατία», αποτελούμενη από μορφωμένους νεαρούς πατριώτες. Η «σιδερένια λογική» των θέσεών τους τους τούς μετέτρεψε σε «κυνικούς γραφειοκράτες τυράννους» που έγιναν «εχθροί του λαού», σε μια νέα άρχουσα τάξη¹⁸⁸. Αυτή η θέση φαίνεται να επιβεβαιώνεται από την εμπειρία πολλών μετα-αποικιοκρατούμενων χωρών, όπου τα ηγετικά στελέχη των κινημάτων ανεξαρτησίας χρησιμοποίησαν την κρατική εξουσία και εξελίχθηκαν σε νέες κυρίαρχες τάξεις – οι οποίες συχνά αποδείχθηκαν τόσο καταπιεστικές όσο ήταν και οι αποικιοκράτες προκάτοχοί τους.

Η ρητορική περί ανεξαρτησίας, ελευθερίας και εθνικής ενότητας γίνεται προκάλυμμα για τις δραστηριότητες των καινούριων εξουσιαστών και όπλο για τη συντριβή της εργατικής τάξης, των αγροτών και των φτωχών. Ο Μπακούνιν παρατηρεί ότι «οι αστοί αγαπούν τις χώρες τους μόνο και μόνο γιατί γι' αυτούς η χώρα, η οποία αντιπροσωπεύεται από το Κράτος, διασφαλίζει τα οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά τους προνόμια. ... Από Πατριώτες του Κράτους, γίνονται οργισμένοι εχθροί της μάζας του λαού». Συνεπώς, σύμφωνα με τον Μπακούνιν, η εθνική απελευθέρωση χωρίς κοινωνικούς επαναστατικούς στόχους είναι απλώς μια εναλλαγή ελίτ, καθώς μεταφέρει την εξου-

* [Σ.τ.Μ.] Η οικογένεια που ιδρύεται με γάμο, πολιτικό ή θρησκευτικό, ενός ζευγαριού.

σία από μια ξένη σε μια εγχώρια άρχουσα τάξη¹⁸⁹.

Εκτός αυτού, τα πρόσφατα ανεξαρτητοποιημένα κράτη επαναδημιουργούν διαρκώς το πρόβλημα των κατακτήσεων και της εθνικής καταπίεσης: «ένα κράτος, για να υπάρξει, πρέπει να κάνει επιδρομές σε άλλα κράτη ... πρέπει να είναι έτοιμο να καταλάβει μια ξένη χώρα και να υποτάξει εκατομμύρια ανθρώπους»¹⁹⁰. Το κρατικό σύστημα, σύμφωνα με τον Μπακούνιν, γεννά διαρκώς πολέμους· σε αυτό ο Κροπότκιν προσθέτει τη θέση ότι οι πόλεμοι συνδέονται επίσης με τα οικονομικά συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων: «οι άνδρες δεν πολεμούν πλέον για την ευημερία των βασιλιάδων τους· πολεμούν για να διασφαλίσουν τα εισοδήματα και να αυξήσουν τα υπάρχοντα των Οικονομικών Μεγαλειοτήτων τους, των κ.κ. Ρόθτσιλντ, Σνάιντερ και Σία, καθώς και για να παχύρουν τους άρχοντες της χρηματαγοράς και των εργοστασίων»¹⁹¹.

Ο Κροπότκιν υποστηρίζει ότι ακριβώς επειδή ο καπιταλισμός τείνει να παράγει περισσότερα από όσα μπορούν να πουληθούν, οι καπιταλιστές συγκρούονται καθώς αναζητούν νέες πηγές πρώτων υλών και νέες αγορές:

Αυτό για το οποίο πολεμούν αυτή τη στιγμή η Γερμανία, η Γαλλία, η Ρωσία, η Αγγλία και η Αυστρία δεν είναι η στρατιωτική επικράτηση αλλά η οικονομική επικράτηση, το δικαίωμα να επιβάλλουν τους κατασκευαστές και τους δασμούς τους στους γείτονές τους· το δικαίωμα να αναπτύξουν μέσα στη βιομηχανία τους πόρους των υποανάπτυκτων λαών· το δικαίωμα να φτιάχνουν σιδηροδρόμους σε χώρες που δεν έχουν και με αυτό το πρόσχημα να βάζουν χέρι στις αγορές τους· το δικαίωμα, με λίγα λόγια, να ληστεύουν κάθε τόσο από έναν γείτονά τους ένα λιμάνι που θα τονώνει το εμπόριό τους ή μια επαρχία που θα απορροφά το πλεόνασμα της παραγωγής τους. ...

Το άνοιγμα νέων αγορών και η επιβολή προϊόντων, καλών και κακών, στους ξένους, είναι η αρχή που βρίσκεται σήμερα κάτω από κάθε πολιτική σε ολόκληρη την ήπειρό μας και η πραγματική αιτία των πολέμων του δεκάτου ένατου αιώνα.¹⁹²

Η επόμενη γενιά αναρχικών είχε παρόμοιες απόψεις. Ο Ρόκερ υποστηρίζει ότι «είναι ανούσιο να μιλάει κανείς για κοινότητα εθνικών συμφερόντων, γιατί αυτό που υπερασπίζεται η άρχουσα τάξη κάθε χώρας ως εθνικό συμφέρον δεν είναι τίποτα πέρα απ' το ειδικό συμφέρον προνομιούχων μειοψηφιών της κοινωνίας, το οποίο εξασφαλίζεται μέσα από την εκμετάλλευση και την πολιτική καταστολή της μεγάλης μάζας». Γιατί, πίσω από τις εθνικιστικές ιδέες, γράφει ο Ρόκερ, «κρύβεται ... το εγωιστικό συμφέρον των πολιτικών εραστών της εξουσίας και των επιχειρηματιών εραστών του χρήματος, για τους οποίους το έθνος είναι το βολικό προκάλυμμα της δικής τους απληστίας και των σχεδίων τους για πολιτική εξουσία»¹⁹³.

Ο Γκριγκόρι Πέτροβιτς «G.P.» Μαξίμοφ (1893-1950) ισχυρίζεται ότι «τα αποκαλούμενα εθνικά συμφέροντα ... είναι στην πραγματικότητα τα συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων», για τις οποίες το δικαίωμα «της ανεξαρτησίας και της αυτοδιάθεσης δεν είναι παρά το δικαίωμα της εθνικής αστικής τάξης να εκμεταλλεύεται απεριόριστα το προλεταριάτο της». Επιπλέον, τα καινούρια εθνικά κράτη «με τη σειρά τους αρχίζουν να αρνούνται τα εθνικά δικαιώματα των μειονοτήτων της επικράτειάς τους, να διώκουν τις γλώσσες, τις επιθυμίες και το δικαίωμα τους να είναι ο εαυτός τους» και «με αυτόν τον τρόπο η “αυτοδιάθεση” ... αποτυγχάνει επιπλέον να λύσει το ίδιο το εθνικό ζήτημα»· «απλώς το δημιουργεί εκ νέου»¹⁹⁴. Ο Μαξίμοφ, που ολοκλήρωσε τις σπουδές του στην αγρονομία το 1915 στην Πετρούπολη, εντάχθηκε στο επαναστατικό κίνημα της εποχής του¹⁹⁵. Έπαιξε σημαντικό ρόλο στην Ένωση Αναρχοσυνδικαλιστικής Προπαγάνδας και μετέπειτα Συνομοσπονδία των Ρώσων Αναρχοσυνδικαλιστών και ήταν συντάκτης της εβδομαδιαίας εφημερίδας *Gołos Truda* («Η Φωνή Της Εργασίας»). Η εφημερίδα αυτή εκδόθηκε αρχικά στις Η.Π.Α. και αποτελούσε όργανο της αναρχοσυνδικαλιστικής Ένωσης Ρώσων Εργατών, μιας ομάδας με περίπου 10.000 μέλη¹⁹⁶. Το 1917 η εφημερίδα εγκαταστάθηκε στην επαναστατημένη Ρωσία. Ο Μαξίμοφ

εξορίστηκε από τη Ρωσία το 1921, αλλά παρέμεινε σημαντικό κομμάτι του αναρχικού κινήματος στη Γερμανία, τη Γαλλία και τις Η.Π.Α.

Σύμφωνα με τον Μπακούνιν, λοιπόν, τα επιτεύγματα της εθνικής απελευθέρωσης πρέπει να συνδεθούν με τον ευρύτερο αγώνα για μια διεθνή επανάσταση. Αν η εθνικότητα είναι διαχωρισμένη από το κράτος και αποτελεί φυσικό χαρακτηριστικό της κοινωνίας, τότε δεν χρειάζεται το κράτος για να χειραφετηθεί, και, όπως έλεγε ο Μπακούνιν, η ενότητα μιας εθνικότητας μπορεί να προκύψει μονάχα με φυσικό τρόπο και όχι να δημιουργηθεί από τα πάνω, μέσα από κρατικίστικα σχέδια «οικοδόμησης του έθνους»¹⁹⁷. Παρόμοια, αν η απελευθέρωση από την εθνική καταπίεση περιλαμβάνεται στην ταξική πάλη, τότε δεν μπορεί να περιορίζεται από τα όρια του κράτους ή της εθνικότητας, αλλά πρέπει να αποτελεί τμήμα ενός ευρύτερου διεθνούς αγώνα. Η κοινωνική επανάσταση πρέπει να έχει διεθνή προοπτική, «συνεπώς» τα καταπιεσμένα έθνη «πρέπει» «να συνδέσουν τις φιλοδοξίες και τις δυνάμεις τους με τις φιλοδοξίες και τις δυνάμεις όλων των άλλων χωρών»¹⁹⁸. Υπό αυτό το πρίσμα, οι περισσότεροι αναρχικοί (αλλά σε καμία περίπτωση όλοι) ήταν εχθρικοί προς τον εθνικισμό: «Κάθε εθνικισμός είναι φύσει αντιδραστικός, καθώς επιδιώκει να επιβάλει στα ξεχωριστά τμήματα της μεγάλης ανθρώπινης οικογένειας έναν καθορισμένο χαρακτήρα σύμφωνα με μια προκατειλημμένη ιδέα»¹⁹⁹.

Η αναρχική επιμονή στη σημασία της δημιουργίας μιας ουσιαστικής ισότητας μέσα από μια νέα κοινωνική τάξη πραγμάτων η οποία θα είναι ταυτόχρονα ελευθεριακή και σοσιαλιστική, όπως και στο διεθνισμό, είναι ακόμη ένα στοιχείο που διαφοροποιεί τον αναρχισμό από τις ιδέες ανθρώπων όπως οι Γκόντγουιν, Στίρνερ και Προυντόν. Οι Γκόντγουιν και Στίρνερ επικεντρώνουν την ανάλυσή τους σε μια αφηρημένη ατομικότητα και γενικώς δίνουν ελάχιστη σημασία στο κοινωνικό πλαίσιο που μπορεί να καταστήσει δυνατή την ελευθερία. Ο Γκόντγουιν θέλει το τέλος της ιδιωτικής ιδιοκτησίας γιατί αυτή παρεμποδίζει την ανάπτυξη της λογικής ενώ ο Στίρνερ δεν βλέπει τον σοσιαλισμό ως στόχο. Ο Προυντόν είναι ένας ωμός μισογύνης και αντιφεμινιστής που πιστεύει πως «μια γυναίκα ξέρει όλα όσα χρειάζεται όταν ξέρει να ράβει τα πουκάμισά μας και να μας μαγειρεύει μπριζόλες»²⁰⁰. Επίσης, οι απόψεις του είναι εμποτισμένες με εθνικιστικές και φυλετικές προκαταλήψεις. Θα μελετήσουμε σε μεγαλύτερο βάθος την ευρύτερη αναρχική παράδοση και τη σχέση της με τα ζητήματα φυλής, ιμπεριαλισμού και φύλου στο κεφάλαιο 10.

Αντιεξουσία και Αντικουλτούρα

Σύμφωνα με τους αναρχικούς, ο ταξικός αγώνας πρέπει να είναι αντικρατικός και αντιεξουσιαστικός· πρέπει να είναι ένας αυτοδιευθυνόμενος αγώνας, ο οποίος, όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα, διεξάγεται έξω από το κράτος και ενάντια σ' αυτό. Το κράτος είναι ένα όργανο που δημιουργήθηκε για την καθυπόταξη των πολλών από τους λίγους. Ο Μπακούνιν υποστηρίζει ότι οι αναρχικοί βλέπουν την «καταστροφή του κράτους» ως «άμεσο» στόχο, διότι «κράτος σημαίνει κυριαρχία και κάθε κυριαρχία προϋποθέτει την υποδούλωση των μαζών» και μία «άρχουσα μειοψηφία»²⁰¹. Επίσης, είναι ιδιαίτερα σημαντικό ο αγώνας για τη νέα κοινωνία να εμπεριέχει τους σπόρους μιας νέας κοινωνικής τάξης πραγμάτων, ώστε το βασικό πλαίσιο της νέας κοινωνίας να έχει δημιουργηθεί εντός και μέσω του αγώνα ενάντια στην παλιά τάξη πραγμάτων.

Ο χαρακτήρας της επανάστασης σε μεγάλο βαθμό *προεικονίζεται* από τις ιδέες και τις πρακτικές των κινήματων των λαϊκών τάξεων που υπάρχουν πριν από αυτή και σχηματοποιείται από τις δράσεις των κινήματων αυτών. Γι' αυτό απαιτείται η δημιουργία οργάνων αντιεξουσίας, ικανών να αντικαταστήσουν τα όργανα εξουσίας της άρχουσας τάξης και να καλλιεργήσουν μια επαναστατική αντικουλτούρα η οποία απορρίπτει τις αξίες του στάτους κβο. Αν οι οργανώσεις και οι ιδέες αποτελούν βασικά στοιχεία, αν συνδέονται μεταξύ τους μέσα από την άμεση δράση και αν ο αγώνας τους προεικονίζει τη μελλοντική κοινωνία, τότε αυτές οι οργανώσεις, οι ιδέες και οι δράσεις είναι σύμφωνες με τον αναρχισμό.

Οι αναρχικοί επιμένουν ότι τα μέσα σχηματοποιούν τον σκοπό. Το επαναστατικό κίνημα πρέπει να εμπεριέχει όλες τις βασικές αξίες του αναρχισμού: εσωτερική δημοκρατία, αυτοδιεύθυνση και, όσο είναι δυνατόν, κοινωνική και οικονομική ισότητα. Οι στόχοι του δεν μπορούν να επιτευχθούν μέσα απ' τον αυταρχισμό και την ιεραρχία. Ένα τέτοιο κίνημα δεν μπορεί προφανώς να πάρει τη μορφή ενός πολιτικού κόμματος που στοχεύει στην κατάκτηση της κρατικής εξουσίας, ενός ελιτίστικου πρωτοπόρου κόμματος που στοχεύει στην εγκαθίδρυση της επαναστατικής δικτατορίας ή ενός αντάρτικου κινήματος που στοχεύει να επιβάλει τον εαυτό του στις μάζες.

Το καθοριστικό στοιχείο είναι ένα κίνημα αυτοχειραφέτησης των εργατών και των αγροτών, μια έκφραση της οργανωμένης θέλησης των λαϊκών τάξεων, οι οποίες θα γίνουν οι ίδιες αρχιτέκτονες της νέας κοινωνίας και όχι παθητικοί αποδέκτες της σωτηρίας από τα πάνω. Η επανάσταση, λέει ο Κροπότκιν, δεν μπορεί παρά να είναι «ένα ευρύ λαϊκό κίνημα» σε «κάθε πόλη και χωριό», μέσα από το οποίο οι μάζες «αναλαμβάνουν από μόνες τους το καθήκον της ανοικοδόμησης της κοινωνίας», λειτουργώντας μέσα σε ενώσεις που λειτουργούν με δημοκρατικές και αντιεραρχικές αρχές²⁰². Το να απευθύνεται κανείς σε ηγέτες ή το κράτος για την απελευθέρωσή του, σημαίνει πως απλώς προετοιμάζει το έδαφος για την ανάδειξη μιας νέας άρχουσας τάξης. «Οι ελεύθεροι εργάτες χρειάζονται μια ελεύθερη οργάνωση» και η οργάνωση αυτή πρέπει να βασίζεται στην «ελεύθερη συμφωνία και την ελεύθερη συνεργασία, χωρίς να θυσιάζεται η αυτονομία του ατόμου στην πανταχού παρούσα επιρροή ενός κράτους», σημειώνει ο Κροπότκιν²⁰³.

Οι «υλικές συνθήκες» και οι «ανάγκες» των λαϊκών τάξεων γεννούν, σύμφωνα με τον Μπακούνιν, έναν θεμελιώδη ανταγωνισμό με τον καπιταλισμό και τη γαιοκτησία, αλλά και με το κράτος. Η επιθυμία για «υλική ευημερία» και για να «ζούμε και να δουλεύουμε μέσα σε μια ατμόσφαιρα ελευθερίας» δημιουργεί την προοπτική της αλλαγής του κόσμου μέσα από την επανάσταση²⁰⁴. Ωστόσο, αυτό δεν είναι αρκετό. Οι λαϊκές τάξεις είναι «χτυπημένες από την πείνα και δυσανεσχημένες», αλλά συχνά «αποτυγχάνουν να δείξουν σημάδια ζωντάνιας» στα βάθη της «έσχατης φτώχειας»²⁰⁵. Αυτό που λείπει είναι μια «νέα κοινωνική φιλοσοφία», μια «νέα πίστη» στη δυνατότητα για μια νέα κοινωνία και την ικανότητα των απλών ανθρώπων να δημιουργήσουν μια τέτοια κοινωνία²⁰⁶. Μια επαναστατική αντικουλτούρα που ενσωματώνει αυτήν τη «νέα πίστη» έχει ζωτική σημασία, σύμφωνα με τον Κροπότκιν, και αποτελεί το στοιχείο που διακρίνει τις επαναστάσεις από τα σποραδικά ξεσπάσματα και τις εξεγέρσεις:

Η επανάσταση είναι κάτι απείρως περισσότερο από μια σειρά εξεγέρσεων ... είναι κάτι παραπάνω από μια απλή μάχη μεταξύ κομμάτων, όσο αιματηρή κι αν είναι αυτή· κάτι παραπάνω από απλές οδομαχίες και κάτι πολύ παραπάνω από μια απλή αλλαγή κυβέρνησης. ... Η επανάσταση είναι η άμεση ανατροπή, μέσα σε λίγα χρόνια, θεσμών που χρειάστηκαν αιώνες για να ριζώσουν και φαίνονται τόσο ακλόνητοι, τόσο αμετάβλητοι, ώστε ακόμη και οι δυναμικότεροι μεταρρυθμιστές δύσκολα τολμούν να τους αμφισβητήσουν στα γραπτά τους. ...

Με λίγα λόγια, είναι η γέννηση εντελώς νέων αντιλήψεων σχετικά με τους πολύπλοκους δεσμούς μεταξύ των πολιτών – εννοιών που σύντομα γίνονται πραγματικότητες και ξεκινούν να διαδίδονται στα γειτονικά έθνη, αναστατώνοντας τον κόσμο και χαρίζοντας στην επόμενη εποχή το δικό της σύνθημα, τα δικά της προβλήματα, τη δική της επιστήμη και τη δική της οικονομική, πολιτική και ηθική ανάπτυξη.²⁰⁷

Τα παραπάνω μας οδηγούν στο πολύπλοκο ζήτημα της χρήσης της δύναμης και της βίας στην επανάσταση. Σύμφωνα με τους Μπακούνιν και Κροπότκιν, η επανάσταση πάντοτε εμπεριέχει κάποια βία, ως αποτέλεσμα της αντίστασης του παλιού κόσμου στην έλευση του καινούριου. Έτσι, δυστυχώς αλλά αναπόφευκτα, είναι αναγκαία η οργάνωση της ένοπλης αυτοάμυνας των μαζών· η εναλλακτική είναι η κτηνώδης αντεπανάσταση. Οι δυο αναρχικοί πιστεύουν πως η στρατιωτική

δράση πρέπει να αντανακλά ελευθεριακές μορφές οργάνωσης όσο το δυνατόν περισσότερο και πως οι ευθύνες της αυτοάμυνας πρέπει να αναλαμβάνονται από μεγάλα ποσοστά του πληθυσμού, ώστε να αποφεύγεται η ανάπτυξη μιας διαχωρισμένης και ιεραρχικής δύναμης, η οποία μπορεί να αποτελέσει το σπόρο ενός νέου κράτους. Στη θέση του σύγχρονου ιεραρχικού στρατού, προτάσσουν τις πολιτοφυλακές, δημοκρατικές στο περιεχόμενό και λαϊκές στον χαρακτήρα, στις οποίες οι αξιωματικοί είναι αιρετοί και δεν έχουν ειδικά προνόμια. Το παραπάνω δεν αποτελεί δικτατορία του προλεταριάτου με την κλασική Μαρξιστική έννοια, αλλά την ένοπλη αυτοάμυνα των οργάνων της επαναστατικής αντιεξουσίας που έχουν δημιουργηθεί από τις λαϊκές τάξεις· δεν αποτελεί κράτος, τουλάχιστον όπως αντιλαμβάνονται την έννοια αυτή οι αναρχικοί.

Ο Μπακούνιν τονίζει την αναγκαιότητα «διάλυσης του στρατού, του δικαστικού συστήματος ... της αστυνομίας» και αντικατάστασής τους από τα «μόνιμα οδοφράγματα», τον συντονισμό μέσω εκπροσώπων με «πάντοτε υπεύθυνες και πάντοτε ανακλητές εντολές» και την «επέκταση των επαναστατικών δυνάμεων» μέσα και ανάμεσα στις «επαναστατημένες χώρες»²⁰⁸. Διακηρύττει ότι οι αγρότες και οι εργάτες θα πρέπει να ενωθούν μέσα από την «ομοσπονδιοποίηση των αγωνιζόμενων ταγμάτων», έτσι ώστε να υπάρχει μια κοινά συντονισμένη άμυνα «από περιοχή σε περιοχή» ενάντια σε εσωτερικούς και εξωτερικούς εχθρούς²⁰⁹.

Οι περισσότεροι αναρχικοί και συνδικαλιστές μάλλον αποδέχονταν αυτήν την γενική προσέγγιση. Φυσικά, κάποιοι ήλπιζαν η επανάσταση να είναι όσο πιο ειρηνική γίνεται και πολλοί υποτιμούσαν την έκταση της ένοπλης αντίστασης που θα σίγουρα θα προέβαλαν οι άρχουσες τάξεις. Κάποιοι μεταξύ των συνδικαλιστών πίστευαν ότι η επαναστατική γενική απεργία θα καθιστούσε εφικτή μια ειρηνική επανάσταση· υπήρχαν επίσης μερικοί αναρχικοί πασιφιστές που πίστευαν πως η βία κάθε μορφής δεν είναι ούτε απαραίτητη ούτε αποδεκτή, καθώς δημιουργεί νέους συσχετισμούς προνομίων και εξουσίας. Θα συζητήσουμε τις προσεγγίσεις πάνω στην υπεράσπιση της επανάστασης με περισσότερες λεπτομέρειες στα κεφάλαια 6 και 7.

Αυτό που είναι σημαντικό να σημειωθεί σε αυτό το σημείο είναι ότι η ευρύτερη αναρχική παράδοση αποδέχεται έναν βαθμό κυρώσεων. Αυτό είναι ένα πολύ βασικό ζήτημα, το οποίο αγνοείται από προσεγγίσεις που αναγάγουν τον αναρχισμό σε ατομικισμό και αντικρατισμό ή που ορίζουν τον αναρχισμό σαν αντίθεση απέναντι σε κάθε περιορισμό κάθε ατόμου. Στην αναρχική σκέψη, ο βασικός διαχωρισμός τοποθετείται, συχνά εμμέσως, μεταξύ της *ιεραρχικής* εξουσίας και εκμετάλλευσης, η οποία ασκεί δύναμη και εξαναγκασμό προκειμένου να διαιωνίσει μια άδικη και άνηση κοινωνία, και τη νόμιμη καταναγκαστική ισχύ, η οποία απορρέει από τη συλλογική και δημοκρατική λήψη αποφάσεων και ασκείται με σκοπό τη δημιουργία και τη διατήρηση μιας ελευθεριακής και σοσιαλιστικής τάξης πραγμάτων. Η πρώτη κατηγορία αναφέρεται στις *καταπιεστικές* πρακτικές των κυρίαρχων τάξεων και τις πολυσύνθετες δομές τους· η δεύτερη αναφέρεται στην *αντιστασιακή* και χειραφετητική άμεση δράση.

Αυτές οι δυο κατηγορίες δεν μπορούν να εκφυλιστούν μετατρέπομενες σε μια χύδην «αυταρχικότητα», όπως ισχυρίζεται ο Ένγκελς, ο οποίος πιστεύει ότι οι αναρχικοί είναι υποκριτές όταν αντιτίθενται στην «εξουσία» ενώ παράλληλα προτάσσουν την επανάσταση: «Μια επανάσταση είναι σαφώς το αυταρχικότερο πράγμα που υπάρχει. Είναι μια πράξη με την οποία ένα μέρος του πληθυσμού επιβάλλει την θέλησή του στο άλλο»²¹⁰. Όμως αυτή η θέση συγχέει τη βία και την καταπίεση που χρησιμοποιείται για τη δημιουργία και τη διατήρηση μιας άδικης κατάστασης με τη βία της αντίστασης. Είναι σχεδόν σαν να εξομοιώνει κανείς τη δολοφονία με την αυτοάμυνα.

Στο ζήτημα αυτό, οι αναρχικοί διαφέρουν ριζικά από τις αντιλήψεις του Τολστόι. Ο Τολστόι είναι υπέρ της μη-αντίστασης. Ακόμη και οι αναρχικοί πασιφιστές ασκούν αντίσταση και προσπαθούν να καταναγκάσουν τον ταξικό εχθρό, έστω και ειρηνικά. Για τον Τολστόι το κλειδί είναι η θρησκευτική ενατένιση, όχι η άμεση δράση. Όσον αφορά τον Στίρνερ, το μήνυμά του είναι «η προσωπική λύτρωση παρά η γενική επανάσταση»²¹¹. Φυσικά, δεν υπάρχει κανένα πραγματικό ενδιαφέρον για την κατάργηση του κράτους: «Ο στόχος μου δεν είναι να ανατρέψω την καθεστηκυία τάξη αλλά να ανυψωθώ από πάνω της, οι προθέσεις μου και οι δράσεις μου δεν είναι ... πολιτικές ή κοινωνικές αλλά ... κατευθύνονται προς εμένα και την κυριότητά μου ... είναι εγωιστικές προθέσεις

και δράσεις»²¹². Στην πραγματικότητα, το σχέδιο του Στίρνερ παρουσιάστηκε σε μια διαμάχη με τον σοσιαλισμό του Βίλχελμ Βάιτλινγκ και του Μόζες Χες, στην οποία επικαλέστηκε τον εγωισμό ακριβώς για να αντιπαρατεθεί στον σοσιαλισμό²¹³.

Για έναν Καινούριο Κόσμο

Σύμφωνα με τα όσα συζητήθηκαν παραπάνω, οι αναρχικοί τονίζουν την ανάγκη δημιουργίας μιας νέας κοινωνικής τάξης πραγμάτων, βασισμένης στην κοινωνική και οικονομική ισότητα, την αυτοδιεύθυνση και την ατομική ελευθερία· δηλαδή, αυτού που ενίοτε αποκαλείται «αναρχικός κομμουνισμός», ελευθεριακός σοσιαλισμός ή ελευθεριακός κομμουνισμός. Οι συγκεκριμένες λεπτομέρειες της νέας κοινωνίας είναι συχνά ακαθόριστες, αλλά σίγουρα μπορούν να διακριθούν από την πολιτική που ακολούθησε το πάλαι ποτέ Ανατολικό μπλοκ. Ο ελευθεριακός σοσιαλισμός είναι μια κοινωνική κατάσταση που διασφαλίζει την αληθινή ατομική ελευθερία, η οποία, για να υπάρξει, πρέπει να επιτευχθεί μέσα από τη συνεργασία. Θα είναι διεθνής, όχι «αναρχισμός σε μια χώρα», και ακρατικός, με την παραγωγή, τη διανομή και τη γενική διαχείριση να διεξάγονται από τα κάτω, μέσα από την αυτοδιεύθυνση.

Οι δημοκρατικές τοπικές ομάδες στους χώρους δουλειάς και τις γειτονιές αποτελούν τον πυρήνα του κοινωνικού κινήματος που θα δημιουργήσει τον ελευθεριακό σοσιαλισμό. Από τη στιγμή που θα πραγματοποιηθεί η επανάσταση, οι ομαδοποιήσεις αυτές θα αποτελέσουν τη βάση της νέας κοινωνίας. Θα μπορούν να διαχειριστούν τα τοπικά τους ζητήματα με τον δικό τους τρόπο, όπου αυτό είναι δυνατό, και δημοκρατικά – για παράδειγμα, για τον καθορισμό των ωραρίων εργασίας, τα τοπικά πάρκα, τις σχολικές εκδηλώσεις κ.ο.κ.

Κάποιοι αναρχικοί, μετά τους Μπακούνιν και Κροπότκιν, πίστευαν ότι τα παραπάνω απαιτούν τη σχεδόν ολοκληρωτική αποκέντρωση της παραγωγής και τη δημιουργία αυτόνομων τοπικών οικονομιών – θέση που εγείρει πολλές αμφιβολίες. Ακόμη και σε τοπικό επίπεδο, η απόλυτη αυτονομία είναι αδύνατη. Για παράδειγμα, οι αποφάσεις που αφορούν το ποια αγαθά θα παραχθούν, αφορούν προφανώς και τους καταναλωτές που δεν εμπλέκονται στην παραγωγή. Όσο πιο εξειδικευμένη είναι μια οικονομία, τόσο περισσότερο ο κάθε χώρος δουλειάς γίνεται κομμάτι μιας πολυσύνθετης αλυσίδας παραγωγής και κατανάλωσης. Επιπλέον, υπάρχουν πολλές υπηρεσίες, όπως οι μεταφορές και οι επικοινωνίες, οι οποίες δεν γίνεται να παράγονται και να καταναλώνονται μόνο σε τοπικό επίπεδο. Τέλος, η άνιση γεωγραφική κατανομή των πόρων καθιστά δύσκολο να φανταστεί κανείς τη βιομηχανική παραγωγή να λειτουργεί στη βάση της τοπικής αυτονομίας και της απομόνωσης. Επίσης, καθιστά ορατό τον κίνδυνο αναπαραγωγής ανισοτήτων στη διανομή των πόρων και τις συνθήκες ζωής.

Οι Μπακούνιν και Κροπότκιν είχαν βαθιά επίγνωση αυτών των προβλημάτων και σίγουρα δεν οραματίζονταν μια διεθνή αναρχική επανάσταση που θα δημιουργήσει έναν κόσμο απομονωμένων χωριών. Πιστεύοντας πως η νέα κοινωνία θα χρησιμοποιεί τις πλέον προηγμένες τεχνολογίες και γνωρίζοντας ότι η πιθανότητα ανισοτιμίας μεταξύ των διάφορων περιοχών μελλοντικά θα δημιουργούσε συγκρούσεις, έβλεπαν την ανάγκη σχεδιασμού της παραγωγής και της κατανάλωσης, δημιουργίας συνεργατικών παραγωγικών αλυσίδων, καθώς και δημόσιων υπηρεσιών μεγάλης κλίμακας. Η ελεύθερη ομοσπονδιοποίηση των τοπικών ομάδων γίνεται αντιληπτή ως το βασικότερο μέσο ανάπτυξης της συνεργασίας και της συναλλαγής χωρίς κράτη ή αγορές. Οι συνδεδετικοί κρίκοι της ομοσπονδίας είναι τα συμβούλια των ανακλητών εκπροσώπων.

Ο Μπακούνιν υποστηρίζει ότι οι «επαναστατικές αντιπροσωπείες» από «όλες τις επαναστατημένες χώρες θα βοηθήσουν στη συνένωση της ελεύθερης ομοσπονδίας των αγροτικών και βιομηχανικών ενώσεων», «από τα κάτω προς τα πάνω». Η κοινωνία θα «αναδιοργανωθεί» «από τα κάτω προς τα πάνω μέσω του ελεύθερου σχηματισμού και της ελεύθερης ομοσπονδιοποίησης των εργατικών ενώσεων, όπως και των αγροτικών, των επιστημονικών και των καλλιτεχνικών», μέσα από

«ελεύθερες ομοσπονδίες που ιδρύονται στη βάση της συλλογικής ιδιοκτησίας της γης, των κεφαλαίων, των πρώτων υλών και των εργαλείων παραγωγής»²¹⁴. Ο Κροπότκιν προσβλέπει στη δημιουργία πληθώρας οργανώσεων, από σκακιστικούς συλλόγους μέχρι επιστημονικές κοινότητες, οι οποίες θα συνδέονται ή μια με την άλλη²¹⁵. Η ομοσπονδία θα επιτρέπει επίσης τη σύνδεση στη βάση των κοινών εθνικών και πολιτισμικών συμφερόντων και διαφορών, η οποία θα αποτελεί μέρος μιας «μελλοντικής κοινωνικής οργάνωσης» που θα «πραγματοποιηθεί από τα κάτω προς τα πάνω, μέσω της ελεύθερης σύνδεσης, μέσα από σωματεία και περιοχές που ομοσπονδιοποιούνται σε κομμούνες, επαρχίες, χώρες και, τελικά, σε μια μεγάλη οικουμενική και διεθνή ομοσπονδία»²¹⁶.

Ο φεντεραλισμός, συνδέοντας τις γειτονιές με τους χώρους εργασίας, τους παραγωγούς με τους άλλους παραγωγούς και τους καταναλωτές, επιτρέπει τον οικονομικό σχεδιασμό μεγάλης κλίμακας, που όμως θα είναι συμμετοχικός και δημοκρατικός. Δεν θα υπάρχει κράτος που θα συντονίζει την παραγωγή από τα πάνω μέσω του κεντρικού σχεδιασμού ή αγορά που θα συντονίζει την παραγωγή μέσω του συστήματος κοστολόγησης, αλλά μια τεράστια οικονομική ομοσπονδία αυτοδιοικούμενων επιχειρήσεων και κοινοτήτων, η οποία θα έχει στην κορυφή μια ανώτατη συνέλευση, που θα συνδυάζει την προσφορά με τη ζήτηση για να κατευθύνει και να διανέμει την παγκόσμια παραγωγή στη βάση των αναγκών από τα κάτω. Οι αναρχικοί προτάσσουν, όπως οξυδερκώς σημειώνει ο Ντανιέλ Γκερέν, τον σχεδιασμό σε παγκόσμια κλίμακα, που θα βασίζεται στη «φεντεραλιστική και μη καταναγκαστική κεντριοποίηση»²¹⁷. Σύμφωνα με τον Ρόκερ:

Αυτό που αποζητούμε δεν είναι η παγκόσμια εκμετάλλευση αλλά η παγκόσμια οικονομία στην οποία κάθε ομάδα ανθρώπων θα μπορεί να βρει τη φυσική της θέση και να απολαμβάνει ίσα δικαιώματα με όλους τους άλλους. Ως εκ τούτου, η διεθνοποίηση των φυσικών πόρων και των εδαφών που αποδίδουν τις πρώτες ύλες είναι μια από τις πιο σημαντικές προϋποθέσεις για την ύπαρξη μιας σοσιαλιστικής τάξης πραγμάτων που θα βασίζεται σε ελευθεριακές αρχές. ... Είναι ανάγκη να δημιουργήσουμε μια νέα ανθρώπινη κοινότητα που θα έχει τις ρίζες της στην ισότητα των οικονομικών συνθηκών και την ένωση όλων των μελών της μεγάλης πολιτισμικής κοινότητας μέσω νέων δεσμών κοινών συμφερόντων, αγνοώντας τα σύνορα των σημερινών κρατών.²¹⁸

Αναφερθήκαμε παραπάνω στην δέσμευση των Μπακούνιν και Κροπότκιν στον ορθολογισμό και τη χρήση των προηγμένων τεχνολογιών στη νέα κοινωνία. Αυτό εν μέρει απορρέει από μια ευρύτερη δέσμευση του αναρχισμού σε ορθολογικούς και επιστημονικούς τρόπους σκέψης. Η αντίληψη – η οποία παρουσιάζεται, για παράδειγμα, στη μελέτη του Έρικ Χόμπσμπαουμ για τους Ισπανούς αναρχικούς – ότι το αναρχικό κίνημα είναι χλιαστικό και ανορθολογικό, στερείται βάσης²¹⁹. Μεταγενέστερες έρευνες απέρριψαν την ανάλυση του Χόμπσμπαουμ ως εσφαλμένη «σχεδόν σε κάθε της σημείο», συνέπεια ίσως του γεγονότος ότι ο Χόμπσμπαουμ ήταν γενικά εχθρικός προς τον αναρχισμό²²⁰. Στην Ισπανία, όπως και αλλού, ο αναρχισμός λειτούργησε ως μια κουλτούρα «ριζοσπαστικού λαϊκού διαφωτισμού», η οποία έδινε «μεγάλη έμφαση στην επιστημονική γνώση και την τεχνολογική εξέλιξη» και «έθετε διαρκώς ζητήματα όπως η εξέλιξη, η ορθολογική κοσμολογία και η αξιοποίηση της τεχνολογίας στην υπηρεσία της απελευθέρωσης της ανθρωπότητας»²²¹. Τα παραπάνω μας οδηγούν πίσω στον Μπακούνιν και τον κύκλο του. Αντίθετα με την αντίληψη που τον θέλει να υποτιμά την τυπική εκπαίδευση και τα ιδανικά του Διαφωτισμού, ο Μπακούνιν είναι ορθολογιστής και νεωτεριστής²²². Όπως τον περιγράφει ο Μπούκτσιν:

Όπως όλοι οι διανοούμενοι της εποχής του, αναγνώριζε τη σπουδαιότητα της επιστήμης ως μέσου βελτίωσης της ανθρώπινης κατάστασης· εξ ου και ο αθεϊσμός και ο αντικληρικαλισμός που διαποτίζουν όλα τα γραπτά του. Κατά τον ίδιο τρόπο, απαιτούσε τα επιστημονικά και τεχνολογικά μέσα της κοινωνίας να διατίθενται για την

ενίσχυση της οικονομικής συνεργασίας, της ελευθερίας και της κοινότητας αντί να γίνονται αντικείμενο κατάχρησης για το κέρδος, την ανταγωνιστικότητα και τον πόλεμο. Από αυτή την άποψη, ο Μιχαήλ Μπακούνιν δεν βρίσκεται πίσω από την εποχή του αλλά έναν ή και δυο αιώνες μπροστά της.²²³

Το ορθολογικό ένστικτο του αναρχισμού – το οποίο τον τοποθετεί σαφώς μέσα στον σύγχρονο κόσμο και όχι στον προνεωτερικό κόσμο της ηθικής φιλοσοφίας και της θρησκείας και, επιπλέον, τον εντάσσει στον κόσμο του σοσιαλισμού του δεκάτου ένατου αιώνα – είναι κοινό με αυτό των μπουτουαλιστών και του Γκόντγουιν, ο οποίος έχει εμπιστοσύνη στη λογική και πιστεύει ότι ακόμη και η πολιτική θα μπορούσε να γίνει μια ακριβής επιστήμη²²⁴. Όμως, ο ορθολογισμός είναι απών από τη σκέψη των Τολστόι και Στίρνερ· ο Στίρνερ είναι ένας σχετικιστής για τον οποίο «η αλήθεια περιμένει τα πάντα από σένα και τα δέχεται από σένα και υπάρχει μόνο μέσω εσού: διότι υπάρχει μόνο μέσα στο κεφάλι σου»²²⁵.

Έγκλημα και Κοινωνική Τάξη

Η θέση του Γούντκοκ ότι οι αναρχικοί αντιτίθενται στον ρόλο της πλειοψηφίας και την άμεση δημοκρατία είναι, αν ιδωθεί υπό αυτό το πρίσμα, απολύτως μη πειστική. Ο Μπακούνιν είναι αρκετά ξεκάθαρος όταν λέει ότι «κι εμείς αναζητούμε τη συνεργασία: είμαστε επίσης πεπεισμένοι ότι η συνεργασία σε κάθε εργασιακό κλάδο καθώς και στην επιστήμη θα αποτελέσει την επικρατούσα μορφή κοινωνικής οργάνωσης του μέλλοντος»²²⁶. Ο αναρχισμός δεν θα μπορούσε να είναι τίποτα λιγότερο από την πιο ολοκληρωμένη πραγμάτωση της *δημοκρατίας* – της δημοκρατίας στα χωράφια, τα εργοστάσια και τις γειτονιές, συντονισμένης μέσω ομοσπονδιακών δομών και συμβουλίων από τα κάτω προς τα πάνω, που θα βασίζονται στην οικονομική και κοινωνική ισότητα. Ο Μπακούνιν σχολιάζει ότι με την «κατάργηση του κράτους», η «αυθόρμητη αυτοοργάνωση της ζωής του λαού, η οποία έχει παραλύσει για αιώνες και έχει απορροφηθεί από την παντοδύναμη εξουσία του κράτους, θα επανέλθει στις κομμούνες» – δηλαδή στις αυτοδιοικουόμενες γειτονιές, πόλεις και χωριά²²⁷.

Η αναρχική κοινωνία θα πρέπει επίσης να περιλαμβάνει έναν βαθμό νόμιμης καταναγκαστικής ισχύος, η οποία θα ασκείται σε όσους κάνουν επιβλαβείς για την κοινότητα πράξεις – δηλαδή, πράξεις ενάντιες στην κοινωνική τάξη και την ελευθερία των άλλων ατόμων. Συγκεκριμένα, η σύνδεση μεταξύ δικαιωμάτων και ευθυνών θα πρέπει να διατηρηθεί. Δεδομένου ότι η αναρχική κοινωνία θα αποτελεί μια εθελοντική ένωση, η συμμετοχή απαιτεί μια βασική δέσμευση στους στόχους και τις αξίες αυτής της κοινωνίας.

Όσοι διαφωνούν με αυτές τις αξίες δεν υποχρεούνται να παραμένουν σε μια κοινότητα με την οποία είναι αντίθετοι· αντίστοιχα, μια κοινότητα δεν υποχρεούται να διατηρεί αυτά τα άτομα. Το να επιτρέπεται σε κάποιον να απολαμβάνει τα δικαιώματα και τα οφέλη μιας συνεργατικής κοινότητας, ενώ ταυτόχρονα του επιτρέπεται να αρνείται να εκπληρώσει τα καθήκοντά του σύμφωνα με τις δυνατότητές του, ισοδυναμεί με την αναβίωση της κοινωνικής και οικονομικής ανισότητας και εκμετάλλευσης – δηλαδή εκείνων ακριβώς των χαρακτηριστικών που θέλει να εξαλείψει η νέα κοινωνία. Παρομοίως, το να επιτρέπεται σε κάποια άτομα να υποτιμούν τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των άλλων – ακόμη και αν κατά τ' άλλα εκπληρώνουν τα κοινωνικά τους καθήκοντα – θα οδηγήσει στην παλινόρθωση της ιεραρχίας.

Μια αναρχική κοινωνία θα πρέπει να έχει κάθε δικαίωμα να ασκεί νόμιμη καταναγκαστική ισχύ απέναντι σε επιβλαβείς πράξεις – πράξεις εγκληματικές είτε με τους σημερινούς όρους (όπως οι δολοφονίες και οι βιασμοί) είτε με τους όρους της νέας ηθικότητας (όπως η εκμετάλλευση). Αν ως εξουσία ορίζεται η δέσμευση σε μια ηθική αρχή, τότε ο αναρχισμός δεν είναι ενάντια στην εξουσία· αν ως ατομική ελευθερία ορίζεται η ελευθερία από οποιονδήποτε περιορισμό, τότε οι αναρχι-

κοί δεν προτάσσουν την ατομική ελευθερία²²⁸. Οι Μπακούνιν και Κροπότκιν τείνουν να υποθέτουν ότι σε μια εξισωτική και ελευθεριακή κοινωνική τάξη πραγμάτων, βασισμένη στις αξίες της ισότητας, της αλληλεγγύης και της ατομικής υπευθυνότητας, το έγκλημα γενικότερα θα μειωθεί αισθητά²²⁹. Δεν θα υπάρχει η ανισότητα, η οποία ωθεί στην κλοπή από απελπισία καθώς και σε πράξεις βίας· δεν θα υπάρχει πλέον ο ανελέητος ανταγωνισμός που γεννά την οργή και τη βία· δεν θα υπάρχει ο φθόνος και η απληστία της καπιταλιστικής αγοράς που γεννά την το αδίστακτο κυνήγι του πλούτου.

Παρ' όλα αυτά, θα υπάρχει ακόμη κάποια εγκληματικότητα. Μια ανοικτή και ελευθεριακή οικονομική και κοινωνική κατάσταση θα παρέχει πάμπολλους δρόμους επίλυσης των διενέξεων σε περιπτώσεις μικρών εγκλημάτων. Έχει υποστηριχθεί επίσης ότι η ισχύς της δημόσιας πίεσης θα λειτουργεί αποτρεπτικά για εγκληματικές πράξεις, καθώς και ότι η ανάκληση της συνεργασίας με αυτούς τους ανθρώπους θα είναι αρκετή για να αποθαρρύνει την επανάληψη τέτοιων πράξεων, αν αυτές συμβούν. Η ύπαρξη λαϊκής πολιτοφυλακής και ευρέων δικτύων συλλογικής ζωής θα τείνουν επίσης να προλαμβάνουν την εγκληματικότητα, καθώς η απομόνωση και η αλλοτρίωση της σύγχρονης κοινωνίας θα ανήκουν πλέον στο παρελθόν.

Σε πιο σοβαρές περιπτώσεις, η πολιτοφυλακή θα μπορεί να κληθεί να παρέμβει και μπορεί να υπάρχει κάποιο είδος δίκης από μια δομή που έχει δημιουργηθεί για τον σκοπό αυτό. Αν ο εγκληματίας αποδειχθεί νοητικά ασθενής και συνεπώς δεν μπορεί να του αποδοθεί καταλογισμός για τις πράξεις του, η λύση θα μπορούσε να είναι ένα είδος ιατρικής περίθαλψης. Αλλιώς θα πρέπει να ληφθούν κάποια μέτρα: πιθανώς αποζημίωση, ίσως μια περίοδος απομόνωσης ή εξορίας ή και αποβολής από την αναρχική κοινωνία. Η χρήση φυλακών βρίσκεται, ωστόσο, εκτός συζήτησης· όπως υποστηρίζει ο Κροπότκιν, οι φυλακές δημιουργούν καινούρια κακά, αφού λειτουργούν ως «σχολεία εγκλήματος» και κακοποίησης, τα οποία μετατρέπουν τους κρατούμενους σε μόνιμους παραβάτες²³⁰.

Επανορίζοντας τον Αναρχισμό: Σοσιαλισμός, Ταξικότητα και Δημοκρατία

Έχοντας απορρίψει τους ισχυρισμούς ότι ο αντικρατισμός και η πίστη στην ατομική ελευθερία είναι από μόνα τους τα προσδιοριστικά χαρακτηριστικά του αναρχισμού, υποστηρίξαμε πως από τη μελέτη της διανοητικής και κοινωνικής τάσης που αυτοπροσδιορίζεται ως αναρχική από τη δεκαετία του 1860 και έπειτα μπορεί να εξαχθεί ένας πιο δόκιμος ορισμός του αναρχισμού. Δεδομένου ότι ο αντικρατισμός αποτελεί στην καλύτερη περίπτωση ένα *απαραίτητο* συστατικό της αναρχικής σκέψης, αλλά όχι μια *επαρκή* βάση πάνω στην οποία μπορεί να θεωρηθεί ένας δεδομένος στοχαστής ως τμήμα της αναρχικής παράδοσης, προκύπτει ότι οι Γκόντγουιν, Στίρνερ και Τολστόι δεν μπορούν στην πραγματικότητα να θεωρηθούν αναρχικοί. Στοχαστές και ακτιβιστές που ακολουθούν τα βήματα των συγγραφέων αυτών δεν μπορούν με τη σειρά τους να θεωρούνται αναρχικοί ή μέρος της αναρχικής παράδοσης, ακόμη και αν ίσως μπορούν να θεωρηθούν ελευθεριακοί.

Από αυτά προκύπτει ότι κοινώς χρησιμοποιούμενες κατηγοριοποιήσεις όπως «φιλοσοφικός αναρχισμός» (η οποία συχνά αναφέρεται στον Γκόντγουιν ή τον Τάκερ), «αναρχοατομικισμός» (η οποία αναφέρεται στον Στίρνερ ή τους μπουτουαλιστές), «πνευματικός αναρχισμός» (η οποία αναφέρεται στον Τολστόι και τους κοντινούς σε αυτόν στοχαστές) ή «λάιφσταϊλ αναρχισμός» (η οποία συχνά αναφέρεται στους ύστερους Στιρνερικούς), απορρίπτονται. Η ένταξη των παραπάνω σε κατηγορίες του αναρχισμού είναι αποπροσανατολιστική και απορρέει από την παρανόηση του αναρχισμού, μια και αυτές δεν αποτελούν μέρος της αναρχικής παράδοσης. Παρόμοια, η χρήση των επιθέτων «ταξικός» ή «κοινωνικός» μπροστά από τη λέξη αναρχισμός υποδηλώνει ότι υπάρχουν και αναρχικοί που δεν προτάσσουν την ταξική πάλη ή που είναι ατομικιστές, πράγμα που σημαίνει ότι αμφότεροι οι όροι δεν είναι εύστοχοι.

Υπάρχει μόνο μία αναρχική παράδοση και αυτή έχει τις ρίζες της στο έργο του Μπακούνιν και

της Συμμαχίας. Το να μιλάμε για αναρχισμό της ταξικής πάλης ή για κοινωνικό αναρχισμό είναι πιθανώς μερικές φορές απαραίτητο, αλλά αυτό δεν συνεπάγεται ότι υπάρχει κάποια γνήσια αναρχική παράδοση που είναι ενάντια στην ταξική πάλη ή που είναι αντικοινωνική. Κάτι τέτοιο είναι λανθασμένο. Σε μια σειρά πολεμικών του, ο Μπούκτσιν έθεσε ως στόχο να διαχωρίσει την παράδοση του «κοινωνικού αναρχισμού» από ένα σύνολο ατομικιστικών και ανορθολογικών τάσεων που έχουν προσπαθήσει να οικειοποιηθούν τον όρο αναρχισμός και άσκησε ισχυρή κριτική στα ρεύματα αυτά. Όμως ο Μπούκτσιν συνέχισε να αναφέρεται στις τάσεις αυτές ως «λάιφσταϊλ αναρχισμό», παραχωρώντας τους έτσι μια θέση σε μια διευρυμένη αναρχική παράδοση²³¹. Αυτό ήταν λάθος.

Η άποψή μας είναι ότι ο όρος αναρχισμός προσδιορίζει αποκλειστικά μια συγκεκριμένη ορθολογική και επαναστατική μορφή ελευθεριακού σοσιαλισμού η οποία εμφανίστηκε κατά το δεύτερο μισό του δεκάτου ένατου αιώνα. Ο αναρχισμός είναι ενάντια στην κοινωνική και οικονομική ιεραρχία, όπως και στην ανισότητα – και συγκεκριμένα στον καπιταλισμό, τη γαιοκτησία και το κράτος –, και υπέρ των διεθνών ταξικών αγώνων και της από τα κάτω επανάστασης της αυτοοργανωμένης εργατικής τάξης και των αγροτών, προκειμένου να δημιουργηθεί μια αυτοδιευθυνόμενη, σοσιαλιστική και ακρατική κοινωνία. Σε αυτήν τη νέα κοινωνία η ατομική ελευθερία θα εναρμονίζεται με τις κοινοτικές υποχρεώσεις μέσα από τη συνεργασία, τη δημοκρατική λήψη αποφάσεων και την κοινωνική και οικονομική ισότητα. Ο οικονομικός συντονισμός θα γίνεται μέσα από ομοσπονδιακούς σχηματισμούς. Οι αναρχικοί θεωρούν πως τα επαναστατικά μέσα (οργανώσεις, δράσεις και ιδέες) προεικονίζουν τον σκοπό (την αναρχική κοινωνία). Ο αναρχισμός είναι μια ελευθεριακή θεώρηση και μια μορφή ελευθεριακού σοσιαλισμού· όμως δεν είναι όλες οι ελευθεριακές ή ελευθεριακές σοσιαλιστικές τάσεις αναρχικές.

Η αναρχική ανάλυση και το όραμα για μια καλύτερη κοινωνία στηρίζονται σε μια ορθολογική κοσμοθεωρία και μια εμπιστοσύνη στην επιστημονική σκέψη, οι οποίες συνδυάζονται με μια ισχυρή δόση ηθικής. Ο αναρχισμός ήταν και είναι μια πολιτική ιδεολογία που υιοθετεί ορθολογικές μεθόδους ανάλυσης για να εμπλουτίσει την κριτική, τη στρατηγική και τις τακτικές της. Παρ' όλα αυτά, ο ηθικός χαρακτήρας του είναι επίσης σημαντικός – και το να αποδειχθεί σωστός δεν εμπιπτει στην επιστήμη. Ακριβώς όπως η απόδειξη του Μαρξ ότι η μισθωτή εργασία αποτελεί τη βάση της εκμετάλλευσης δεν αποδεικνύει σε καμία περίπτωση ότι η εκμετάλλευση είναι κάτι κακό – αυτό αποτελεί ηθική κρίση, όχι εμπειρικό γεγονός –, έτσι και η ταξική ανάλυση των Μπακούνιν και Κροπότκιν στην πραγματικότητα δεν αποδεικνύει ότι η ατομική ελευθερία είναι καλή ή απαραίτητη.

Συμπεράσματα: Η Νεωτερικότητα του Αναρχισμού

Μέσα στην καταγεγραμμένη ιστορία, είναι δυνατόν να εντοπίσουμε τις ελευθεριακές και ελευθεριακές σοσιαλιστικές τάσεις, να αναλύσουμε τις ιδέες της κάθε τάσης και να ερευνήσουμε τον ιστορικό της ρόλο. Ωστόσο, ο αναρχισμός, όπως έχουμε ήδη υποστηρίξει, δεν αποτελεί μια οικονομική όψη της κοινωνίας ή του ψυχισμού. Εμφανίστηκε μέσα από το σοσιαλιστικό και εργατικό κίνημα και τις καινοτόμες τάσεις του 150 χρόνια πριν. Επιπλέον, αποτελεί εν πολλοίς προϊόν της νεωτερικότητας και εμφανίστηκε μέσα στα πλαίσια της Βιομηχανικής Επανάστασης και της ανάπτυξης του καπιταλισμού. Οι ίδιες οι ιδέες του αναρχισμού είναι βαθιά σημαδεμένες από τη σύγχρονη εποχή και τη νεωτερική σκέψη. Η έμφαση που δίνει στην ατομική ελευθερία, τη δημοκρατία και την ισότητα, η υιοθέτηση του ορθολογισμού, της επιστήμης και της σύγχρονης τεχνολογίας, η εμπιστοσύνη στη δυνατότητα της ανθρωπότητας να σχεδιάζει και να κατευθύνει την ιστορία και η ελπίδα του ότι το μέλλον μπορεί να γίνει καλύτερο από το παρελθόν – με λίγα λόγια, η ιδέα της προόδου – όλα αυτά καθιστούν τον αναρχισμό τέκνο του Διαφωτισμού του δεκάτου όγδοου αιώνα, όπως και τον φιλελευθερισμό και τον Μαρξισμό. Οι προνεωτερικές ελευθεριακές ιδέες εκφράστηκαν στη γλώσσα της θρησκείας και αναπολούσαν ένα χαμένο ειδυλλιακό παρελθόν· ο αναρχισμός,

όπως ο φιλελευθερισμός και ο Μαρξισμός, επιστρατεύει την επιστήμη και την πρόοδο. Δεν υπάρχει κάτι που να εκφράζει καλύτερα αυτό το γεγονός από την έννοια του «επιστημονικού σοσιαλισμού», ενός όρου που χρησιμοποιείται ευρέως από τους Μαρξιστές, αλλά στην πραγματικότητα επινοήθηκε από τον Προυντόν²³².

Ο αναρχισμός όχι απλώς δεν υπήρξε στον προνεωτερικό κόσμο, αλλά επιπλέον *δεν θα μπορούσε* να υπάρξει, καθώς έχει τις ρίζες του στις κοινωνικές και διανοητικές επαναστάσεις του σύγχρονου κόσμου. Και καθώς η νεωτερικότητα διαδιδόταν σε όλη την υφήλιο από την περιοχή πέριξ του βόρειου Ατλαντικού, διαδίδονταν και οι προϋποθέσεις του αναρχισμού. Κατά την εποχή του Μπακούνιν, της Συμμαχίας και της Πρώτης Διεθνούς, οι συνθήκες ήταν ώριμες για τον αναρχισμό σε τμήματα της Ευρώπης, της Αμερικής και της Αφρικής· μέσα σε τριάντα χρόνια, ο εκσυγχρονισμός της Ασίας άνοιξε τις πόρτες ακόμα μίας ηπείρου.

Στα επόμενα κεφάλαια, και έχοντας πλέον αναπτύξει μια ξεκάθαρη αντίληψη του αναρχισμού, θα εξετάσουμε την διανοητική ιστορία του, τις διαμάχες που διεξήχθησαν στο εσωτερικό του, τις σχέσεις μεταξύ αναρχισμού, συνδικαλισμού και IWW και τους τρόπους με τους οποίους αντιμετώπισε η ευρύτερη αναρχική παράδοση ζητήματα όπως η οργάνωση κοινοτήτων, οι άνεργοι, η φυλή, το έθνος, ο ιμπεριαλισμός και το φύλο. Μέρος αυτού έχει να κάνει με την οριοθέτηση των διαφορετικών ρευμάτων στο εσωτερικό του αναρχισμού: έχοντας απορρίψει παλιότερες υποδιαιρέσεις όπως αυτή του «φιλοσοφικού αναρχισμού», προτείνουμε νέες, όπως ο αναρχισμός των μαζών και ο εξεγερσιακός αναρχισμός. Ωστόσο, για την ώρα στρεφόμαστε στη σχέση μεταξύ Μαρξ, Προυντόν και αναρχισμού.

Σημειώσεις

1. Kedward, *The Anarchists*, 6.
2. Βλ. επίσης Fleming, *The Anarchist Way to Socialism*, 20-21.
3. "Κακοποιός (ως ουσ.): ... καταστροφέας, μηδενιστής, αναρχικός ... πυρομανής ... κακούργος ... απατεώνας ... δολοφόνος". R. A. Dutch, *Roget's Thesaurus of English Words and Phrases*, rev. ed. (London: Longmans, Green and Co., 1962), 598.
4. Kedward, *The Anarchists*, 5-6.
5. C. Jacker, *The Black Flag of Anarchy: Antistatism in the United States* (New York: Charles Scribners Sons, 1968), 1-2.
6. R. Hoffman, πρόλογος στο *Anarchism*, επιμ. R. Hoffman (New York: Atherton Press, 1970), 2, 9, 10.
7. Shatz, πρόλογος, xi-xii, xiii.
8. Perlin, *Contemporary Anarchism*, 109.
9. Οι καταβολές του αποκαλούμενου «αναρχοκαπιταλισμού» βρίσκονται στην αυστριακή σχολή της νεοκλασικής οικονομίας, η οποία είχε δεχτεί μεγάλη επιρροή από τον Λούντβιχ φον Μίζες. Ο Ρόθμπαρντ αποκαλεί τον Μίζες «εξέχοντα θεωρητικό της εποχής μας», νικητή πολλών μαχών «στο όνομα των ελεύθερων αγορών και του υγιούς χρήματος», συγγραφέα «των σημαντικότερων θεωρητικών κριτικών που έχουν ασκηθεί ποτέ στον σοσιαλισμό», φλογερό αντίπαλο των επαναστατικών αγώνων της Αυστρίας των τελών της δεκαετίας του 1910, μέντορα του σπουδαίου φιλελεύθερου Φρίντριχ φον Χάγιεκ και σπουδαίο εισηγητή της ιδέας ότι οι παροχές κρατικής πρόνοιας και ο περιορισμός της αγοράς οδηγούν αναπόφευκτα σε δικτατορίες· βλ. M. Rothbard, *Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero* (Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1988), προσβάσιμο από <http://www.mises.org/rothbard/scholarhero.pdf> (ανακτήθηκε στις 30/6/2006), 4, 7, 19, 23-24, 27-31, 46-47. Ενδεικτική του καπιταλιστικού εξτρεμισμού του Ρόθμπαρντ είναι επίσης η κριτική του στον Μίλτον Φρίντμαν, τον σημαντικότερο ίσως υπέρμαχο του νεοφιλελευθερισμού. Ο Ρόθμπαρντ θεωρεί ότι ο Φρίντμαν είναι υπέρμετρα εξισωτικός, διότι υποστηρίζει πως το κράτος πρέπει να εισπράττει φόρους εισοδήματος, να παρέχει ένα μίνιμουμ σύστημα πρόνοιας (που να περιλαμβάνει την πρόνοια προς τους ανάπηρους), να διατηρεί τον δημόσιο χαρακτήρα των σχολείων και των πάρκων και να παρεμποδίζει τα επιχειρηματικά μονοπώλια. Βλ. M. Rothbard, "Milton Friedman Unravelling", *Journal of Libertarian Studies* 16, no. 4 (2002): 37-54 (πρωτότυπη έκδοση, 1971).
10. Fleming, *The Anarchist Way to Socialism*, 19.
11. ό.π., 17.
12. ό.π., 19.
13. Eltzbacher, *Anarchism*, 7.
14. Αυτός ο όρος χρησιμοποιείται σε έργα τόσο παλιά όσο το E. A. Vizetelly, *The Anarchists: Their Faith and Their Record* (Edinburgh: Turnbull and Spears Printers, 1911).
15. Βλ. Eltzbacher, *Anarchism*, 184-96.
16. Βλ. W. Godwin, *Enquiry concerning Political Justice, with Selections from Godwins Other Writings*, επιμέλεια και σύνοψη K. Cordell Carter (1798; repr., London: Clarendon Press, 1971). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Γκόντγουιν αναθεώρησε αυτό το έργο αρκετές φορές – το 1793, το 1796, και το 1798 – και το παρόν κείμενο βασίζεται στην τρίτη έκδοση. Ο πρόλογος του επιμελητή σ' αυτόν τον τόμο είναι χρήσιμος, αλλά η ανάλυση του Τζον Κλαρκ πάνω στον Γκόντγουιν είναι ανεκτίμητη· βλ. J. P. Clark, *The Philosophical Anarchism of William Godwin* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1977). Στο τρίτο κεφάλαιο του Eltzbacher, *Anarchism* παρουσιάζεται μια καλή περιγραφή του Γκόντγουιν. Οι συζητήσεις πάνω στον Γκόντγουιν αποτελούν πάγιο χαρακτηριστικό των περισσότερων γενικών ιστορικών έργων του αναρχισμού· βλ. Joll, *The Anarchists*· Marshall, *Demanding the Impossible*· Woodcock, *Anarchism*.
17. Godwin, *Enquiry concerning Political Justice*, 222.
18. ό.π., 23-26, 109, 282-91, 292-95.
19. Clark, *The Philosophical Anarchism of William Godwin*, 82-85.
20. Godwin, *Enquiry concerning Political Justice*, 301-3· βλ. επίσης 140-41. Βλ. επίσης Clark, *The Philosophical Anarchism of William Godwin*, 82-85.

21. Βλ., π.χ., Godwin, *Enquiry concerning Political Justice*, 125, 132-33, 138-39, 262-63, 266, 290.
22. Η πρώτη έκδοση του έργου του είναι το M. Stirner, *The Ego and His Own* (1844; repr., New York: Benjamin R. Tucker Publishers, 1907). Ωστόσο, ο πρόλογός της έχει μικρή χρησιμότητα· J. L. Walker, πρόλογος στο *The Ego and His Own*, επιμ. M. Stirner (New York: Benjamin R. Tucker Publishers, 1907). Ο πρόλογος της έκδοσης του 1963 είναι απαραίτητο ανάγνωσμα· J. J. Martin, πρόλογος στο *The Ego and His Own*, επιμ. M. Stirner (New York: Libertarian Book Club, 1963). Εκτός από την παρουσίαση του Στίρνερ στο Eltzbacher, *Anarchism*, κεφάλαιο 4, βλ. επίσης τα σχετικά αποσπάσματα στα Joll, *The Anarchists*· Marshall, *Demanding the Impossible*· Woodcock, *Anarchism*.
23. Stirner, *The Ego and His Own*, 3, 472.
24. Για μια αντίθετη οπτική, βλ. Eltzbacher, *Anarchism*, 67-70.
25. Stirner, *The Ego and His Own*, 421.
26. Woodcock, *Anarchism*, 91.
27. Η παραγωγικότητα του Τολστόι ήταν τρομερή. Ο Μάρσαλ Σατζ παρουσίασε μια επιμελημένη έκδοση του βασικού του έργου – του «Η Βασιλεία του Θεού Είναι Μέσα Σας», το οποίο γράφτηκε το 1894 – στο M. Shatz (επιμ.), *The Essential Works of Anarchism* (New York: Bantam, 1971). Άλλο ένα χρήσιμο σημείο εκκίνησης είναι το J. Lavrin, *Tolstoy: An Approach* (London: Methuen and Co., 1944). Βλ. επίσης τα σχετικά αποσπάσματα στα Joll, *The Anarchists*· Marshall, *Demanding the Impossible*· Woodcock, *Anarchism*.
28. Στον ουτοπικό σοσιαλισμό περιλαμβάνονται τόσο αυταρχικοί όσο και ελευθεριακοί. Ο Κλωντ Σαιν-Σιμόν (1760-1825), για παράδειγμα, τάσσεται υπέρ ενός πειθαρχημένου και ιεραρχικού σοσιαλισμού, διευθυνόμενου από μια ελίτ που θα αποτελείται από τους πιο ταλαντούχους· βλ. R. Michels, *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy* (1915; repr., New York: Free Press, 1962), 344.
29. Ο Προυντόν ήταν πολυγραφότατος και οι ιδέες του δεν ήταν πάντοτε σταθερές· είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι κατά τη δεκαετία του 1850 μετακινήθηκε στη Δεξιά, για να επανέλθει στις αρχικές του θέσεις κατά την επόμενη δεκαετία. Παρά το στερεότυπο, δεν αντιτιθόταν στη συλλογική ιδιοκτησία. Βασικά αποσπάσματα βρίσκονται στο D. Guérin (επιμ.), *No Gods, No Masters: An Anthology of Anarchism, Book One* (Oakland: AK Press, 1998). Πάμπολλες αναφορές υπάρχουν και στο Eltzbacher, *Anarchism*, κεφάλαιο 4. Μια χρήσιμη ανθολογία είναι το S. Edwards (επιμ.), *Selected Writings of Pierre-Joseph Proudhon* (Basingstoke, UK: Macmillan, 1969). Σε ολόκληρο το D. Guérin, *Anarchism: From Theory to Practice* (New York: Monthly Review Press, 1970) βρίσκονται διάσπαρτα ορισμένα εξαιρετικά σχόλια πάνω τις ιδέες του Προυντόν. Χρήσιμο είναι και το D. W. Brogan, *Proudhon* (London: H. Hamilton, 1934). Για μια καλή συζήτηση πάνω στον Προυντόν, με χαρακτηριστική βιογραφία, βλ. Joll, *The Anarchists*· Woodcock, *Anarchism*.
30. Με αυτόν ακριβώς τον τρόπο περιγράφει τον Προυντόν ο Ντέιβιντ Μακ Νάλι στην κριτική του για την φιλελεύθερη οικονομία και τον σύγχρονο σοσιαλισμό της αγοράς· βλ. D. MacNally, *Against the Market: Political Economy, Market Socialism, and the Marxist Critique* (London: Verso, 1993).
31. Proudhon, αναφέρεται στο Thorpe, "The Workers Themselves", 4.
32. Αναφέρεται στο Guérin, *Anarchism*, 45.
33. Βλ., ενδ., Bookchin, *The Spanish Anarchists*· J. Hart, *Anarchism and the Mexican Working Class, 1860-1931* (Austin: Texas University Press, 1978)· National Confederation of Labour, *Resolution on Libertarian Communism as Adopted by the Confederacion Nacional del Trabajo, Zaragoza, 1 May 1936* (Durban: Zabalaza Books, χ.η.).
34. Για μια εισαγωγή στον Τάκερ, βλ. κυρίως τις εργασίες του Πωλ Άβριτς "Proudhon and America" και "Benjamin Tucker and His Daughter", αμφότερες στο P. Avrich, *Anarchist Portraits* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1988). Το απόσπασμα βρίσκεται στο ό.π., 140. Για την βασική του εργασία, βλ. B. R. Tucker, "State Socialism and Anarchism: How Far They Agree, and Wherein They Differ", στο *Selections from the Writings of Benjamin R. Tucker*, επιμ. B. R. Tucker (1926; repr., Millwood, New York: Kraus Reprint Company, 1973). Με τον όρο αναρχισμός, ο Τάκερ εννοεί τον μπουτουαλισμό.
35. Οι περισσότερες αγγλόφωνες βιογραφίες του Μπακούνιν είναι αποκαλύπτα εχθρικές απέναντι στο αντικείμενό τους. Αντιπροσωπευτικά παραδείγματα αποτελούν τα A. Kelly, *Mikhail Bakunin: A Study in the Psychology and Politics of Utopianism* (Oxford: Clarendon Press, 1982); A. Mendel, *Michael Bakunin: Roots of Apocalypse* (New York: Praeger, 1981). Παρότι αρνητικά διακείμενη και όχι εντελώς ακριβής στην παρουσίαση των αντιλήψεων του Μπακούνιν, η καλύτερη βιογραφία του στα αγγλικά παραμένει το E. H. Carr, *Michael Bakunin*, rev. ed. (Basingstoke, UK: Macmillan, 1975). Μια πιο ισορροπημένη καταγραφή των αντιλήψεων του Μπακούνιν

μπορεί να βρεθεί στο A. W. Gouldner, "Marx's Last Battle: Bakunin and the First International", *Theory and Society* 11, no. 6 (1982): 853-84. Μια μελέτη που παρουσιάζει τις ικανότητες του Μπακούνιν ως πολιτικού ακτιβιστή είναι το T. R. Ravindranathan, "Bakunin in Naples: An Assessment", *Journal of Modern History* 53, no. 2 (1981). Μια χρήσιμη και πρόσφατη μελέτη του ζητήματος είναι το B. Morris, *Bakunin: The Philosophy of Freedom* (Montreal: Black Rose, 1996). Αρκετό ενδιαφέρον υλικό βρίσκεται επίσης στις καθιερωμένες εργασίες πάνω στον αναρχισμό, όπως τα Eltzbacher, *Anarchism*· Joll, *The Anarchists*· Marshall, *Demanding the Impossible*· Woodcock, *Anarchism*. Βλ. επίσης J. Guillaume, "A Biographical Sketch [Bakunin]", στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (London: George Allen and Unwin, 1971).

36. Για μια αντίθετη οπτική, βλ. Carr, *Michael Bakunin*, 421-23· Joll, *The Anarchists*, 87.

37. Ο Κροπότκιν έχει αποτελέσει αντικείμενο αρκετών εξαιρετικών βιογραφιών. Βλ., κυρίως, M. A. Miller, *Kropotkin* (Chicago: University of Chicago Press, 1976)· J. A. Rogers, "Peter Kropotkin, Scientist and Anarchist" (PhD diss., Harvard University, 1957)· G. Woodcock and I. Avakumovic, *The Anarchist Prince* (London: Boardman, 1950). Χρήσιμο είναι και το C. Cahm, *Kropotkin and the Rise of Revolutionary Anarchism, 1872-1886* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989). Και πάλι είναι χρήσιμες οι καθιερωμένες μελέτες πάνω στον αναρχισμό· βλ. Joll, *The Anarchists*· Marshall, *Demanding the Impossible*· Woodcock, *Anarchism*. Για ενδιαφέρουσες συζητήσεις πάνω στον Κροπότκιν, βλ., Avrich, *Anarchist Portraits*· G. Purchase, *Evolution and Revolution: An Introduction to the Life and Thought of Peter Kropotkin* (Sydney, Australia: Jura Media, 1996). Αυτοβιογραφικό υλικό μπορεί να βρεθεί στα P. Kropotkin, *In Russian and French Prisons* (1887; repr., New York: Schocken Books, 1971)· P. Kropotkin, *Memoirs of a Revolutionist* (1899; repr., New York: Dover Publications, 1980).

38. Woodcock, *Anarchism*, 203; Avrich, *Anarchist Portraits*, 69.

39. Βλ., π.χ., Joll, *The Anarchists*, 151· Woodcock, *Anarchism*, 172.

40. M. Bakunin, "Statism and Anarchy", στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (1873; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 332; P. Kropotkin, "Anarchist Communism: Its Basis and Principles", στο *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets: A Collection of Writings by Peter Kropotkin*, επιμ. R. N. Baldwin (1887; repr., New York: Dover Publications, 1970), 46, 61; Kropotkin, "Anarchism", 285.

41. Eltzbacher, *Anarchism*, 189, 201.

42. ό.π., 189, 191.

43. Fleming, *The Anarchist Way to Socialism*, 20.

44. J. J. Martin, πρόλογος επιμελητή στο *Anarchism: Exponents of the Anarchist Philosophy*, P. Eltzbacher (London: Freedom Press, 1960), vii.

45. Βλ. Kropotkin, "Anarchism", 287

46. Το ογκώδες έργο του Νεττλώ δεν εκδίδεται εδώ και πολύ καιρό. Κατά τη διάρκεια της ζωής του εκδόθηκαν μόλις μερικοί τόμοι από το αριστούργημά του – κατά τη δεκαετία του 1970 υπήρξαν επανεκδόσεις στα γερμανικά από τις εκδόσεις Topos Verlag, όπως και μερικές ακόμη σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων. Τη δεκαετία του 1980 έγιναν μερικές ακόμη αποσπασματικές εκδόσεις τμήματα του έργου του από τις εκδόσεις Verlag Detlev Auvermann KG· οι εκδόσεις αυτές είναι δυσεύρετες. Η Bibliotheque Thelem άρχισε να επανεκδίδει τα έργα του 1993, αλλά δεν υπάρχει καμία έκδοση μετά από αυτήν του τρίτου τόμου το 1996, παρότι επισήμως το πλάνο συνεχίζεται κανονικά. Μια αναμενόμενη αγγλική έκδοση, που ανακοινώθηκε τη δεκαετία του 1990, δεν υλοποιήθηκε ποτέ. Η πολύτομη βιογραφία του Μπακούνιν από τον Νεττλώ εκδόθηκε μονάχα μια φορά, σε πενήντα αντίτυπα· βλ. σημειώσεις εκδότη στο Nettlau, *A Short History of Anarchism*. Οι εργασίες του Νεττλώ αποτέλεσαν τον βασικό πυρήνα του αρχείου του Διεθνούς Ινστιτούτου Κοινωνικής Ιστορίας του Άμστερνταμ.

47. Ο Κονσιντεράν είναι «ο πραγματικός ιδρυτής του Φουριεριστικού κινήματος»· βλ. σημειώσεις εκδότη στο Nettlau, *A Short History of Anarchism*, 374, 1-13. Όσον αφορά τους Στίρνερ, Μπελεγκαρίγκ και Ντεζάκ, βλ. σημειώσεις επιμελητή, 14-98.

48. Βλ. ενδ., M. Vallance, "Rudolf Rocker: A Biographical Sketch", *Journal of Contemporary History* 8, no. 3 (1973): 75-95.

49. Ακόμη και ο Κάουτσκι, ο μεγάλος θεωρητικός του SDP, φλέρταρε με τον αναρχισμό κατά τη δεκαετία του 1870· βλ. G. P. Steenson, *Karl Kautsky 1854-1938: Marxism in the Classical Years*, 2nd ed. (Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press, 1991), 39-41.

50. R. Rocker, *Anarcho-Syndicalism* (Oakland: AK Press, 2004), προσβάσιμο από http://www.spunk.org/library/writers/rocker/sp001495/rocker_asl.html (ανακτήθηκε στις 12/11/2000), κεφάλαιο 1.
51. G. Woodcock, *Anarchy or Chaos* (London: Freedom Press, 1944), 25-26.
52. Woodcock, *Anarchism*, 13, 15, 19· σύγκρινε με D. Miller, *Anarchism* (London: J. M. Dent and Sons, 1984), 5-10.
53. Miller, *Anarchism*, 3.
54. P. Feyerabend, *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge* (London: New Left Books, 1975).
55. K. Marx and F. Engels, *The Communist Manifesto* (1848; repr., Chicago: Henry Regnery Company, 1954), 56-57.
56. Lenin, "The State and Revolution", 257, 281.
57. N. Bukharin, *The ABC of Communism* (1922; repr., Ann Arbor: University of Michigan Press, 1966), 74-75.
58. Eltzbacher, *Anarchism*, 189, 201.
59. Marshall, *Demanding the Impossible*, 629.
60. Eltzbacher, *Anarchism*, 189, 194, 201.
61. Hoffman, πρόλογος, 5· D. Novak, "The Place of Anarchism in the History of Political Thought", στο *Anarchism*, επιμ. R. Hoffman (1958; repr., New York: Atherton Press, 1970), 22, 24-30.
62. Ο Μάρσαλ περιγράφει σαφώς τον Γκάντι σαν αναρχικό, αλλά υποστηρίζει πως δεν ζητούσε την «άμεση κατάργηση του Κράτους και της κυβέρνησης», ούτε «απέρριπτε την έννοια του Κράτους σε μια μεταβατική περίοδο»· βλ. Marshall, *Demanding the Impossible*, 422, 425, 442, 591-93.
63. ό.π., 3, 564-65. Ο Μάρσαλ παραδέχεται ότι δεν προτάσσουν όλοι οι «αναρχικοί» του τη θετική ελευθερία (δηλαδή, την ελευθερία της πράξης, η οποία προϋποθέτει «ισότητα και οικονομική δικαιοσύνη»), ούτε και την αρνητική ελευθερία (δηλαδή, την ελευθερία από τους άμεσους εξωτερικούς καταναγκασμούς, η οποία μπορεί να υπάρξει και σε μη εξισωτικά πλαίσια)· βλ. ό.π., 36-37.
64. A. Carter, *The Political Theory of Anarchism* (London: Routledge and Kegan Paul, 1971), 1-11, 25, 26, 63-73.
65. Έτσι, η ενότητα που αναφέρεται στο κράτος επικεντρώνεται σχεδόν αποκλειστικά στον Κροπότκιν· η ενότητα που αναφέρεται στον νόμο στηρίζεται κυρίως τον Τολστόι· η ενότητα που αναφέρεται στον φεντεραλισμό και το έθνος βασίζεται στον Προυντόν· οι αναφορές στην ατομικότητα βασίζονται στον Στίρνερ και, τέλος, το κομμάτι που αναφέρεται στην ηθικότητα έχει σαν βάση του ξανά τον Τολστόι. Βλ. ό.π., 29-38, 41-46, 61-63, 89-95.
66. Fleming, *The Anarchist Way to Socialism*, 16.
67. ό.π., 17-19.
68. π.χ. το Vizetelly, *The Anarchists*.
69. Fleming, *The Anarchist Way to Socialism*, 19.
70. Joll, *The Anarchists*, 58, 82.
71. Kedward, *The Anarchists*, 5.
72. Miller, *Anarchism*, 4, 45.
73. Woodcock, *Anarchism*, 136, 170.
74. ό.π., 155· Joll, *The Anarchists*, 84.
75. Marshall, *Demanding the Impossible*, 3-4, 264.
76. Kropotkin, "Anarchist Communism", 46.
77. P. Kropotkin, *The Place of Anarchism in Socialistic Evolution* (1886; repr., Cyrmu, Wales: Practical Parasite Publications, 1990), 5-6· Kropotkin, "Anarchism", 295.
78. Rocker, *Anarcho-Syndicalism*, κεφάλαιο 1.
79. Woodcock, *Anarchy or Chaos*, 36.
80. M. A. Miller, πρόλογος στο *Selected Writings on Anarchism and Revolution: P. A. Kropotkin*, επιμ. M. A. Miller (Cambridge, MA: MIT Press, 1970), 6· βλ. επίσης J. M. Allen, "Ambivalent Social Darwinism in Korea", *International Journal of Korean History* 2 (2002): 1-24· R. Kinna, "Kropotkin's Theory of Mutual Aid in

Historical Context", *International Review of Social History* 40, no. 2 (1995): 259-83.

81. Fleming, *The Anarchist Way to Socialism*, 2.

82. Woodcock, *Anarchism*, 13, 15, 19· Miller, *Anarchism*, 5-10· Marshall, *Demanding the Impossible*, 641, 653.

83. Σύγκρινε με M. Molyneux, "No God, No Boss, No Husband: Anarchist Feminism in Nineteenth-Century Argentina", *Latin American Perspectives* 13, no. 1 (1986): 123.

84. Joll, *The Anarchists*, 103.

85. Για μερικά σημαντικά ντοκουμέντα, βλ. Guérin, *No Gods, No Masters*, 183-202.

86. Avrich, *Anarchist Portraits*, 97.

87. Kropotkin, "Anarchist Communism", 61.

88. M. Bakunin, "Federalism, Socialism, Anti-Theologism", στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (1867; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 118.

89. Carr, *Michael Bakunin*, 434. Ο Καρ εξάγει αυτό το συμπέρασμα βασιζόμενος στην υποτιθέμενη βαθιά επιρροή που άσκησε ο Στίρνερ στον Μπακούνιν. Δεν υπάρχει καμιά απόδειξη ότι ο Στίρνερ επηρέασε οπουδήποτε τον Μπακούνιν, ειδικά στη μελέτη του Καρ.

90. M. Bakunin, "God and the State", στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (1871; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 236-37.

91. M. Bakunin, "Three Lectures to Swiss Members of the International", στο *Mikhail Bakunin: From out of the Dustbin: Bakunin's Basic Writings, 1869-1871*, επιμ. R. M. Cutler (1871; repr., Ann Arbor, MI: Ardis, 1985), 46-47.

92. P. Kropotkin, "Letter to Nettlau", 5/3/1902, στο *Selected Writings on Anarchism and Revolution: P. A. Kropotkin*, επιμ. M. A. Miller (Cambridge, MA: MIT Press, 1970), 296-97.

93. Kropotkin, "Modern Science and Anarchism", 161-62.

94. Stirner, *The Ego and His Own*, 3, 37.

95. Bakunin, "Federalism, Socialism, Anti-Theologism", 118.

96. M. Bakunin, "Letter to *La Liberté*", στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (1872; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 289.

97. Kropotkin, "Anarchist Communism", 56, 59.

98. Συνεπώς, είναι λανθασμένο να ορίζεται ο αναρχισμός σαν μια φιλοσοφία που υποστηρίζει ότι κάθε άτομο θα πρέπει να είναι απόλυτα ελεύθερο να καθορίζει τις υποχρεώσεις του απέναντι στην κοινωνία. Δεδομένου ότι ο αναρχισμός προτάσσει ένα κοινωνικό όραμα της ελευθερίας ως γεννήματος της κοινωνίας και της συνεργασίας, δεν θα μπορούσε να τάσσεται υπέρ της απόλυτης και ανεμπόδιστης ατομικής κυριαρχίας. Αυτή η εσφαλμένη ανάγνωση του αναρχισμού ως δόγματος της απόλυτης αυτονομίας είναι το βασικότερο μειονέκτημα του R. P. Wolff, *In Defence of Anarchism* (New York: Harper and Row, 1970). Παρότι είναι μια ενδιαφέρουσα πραγματεία, δεν είναι πραγματεία πάνω στον αναρχισμό.

99. Stirner, *The Ego and His Own*, 339.

100. M. Bakunin, *The Capitalist System* (1871; repr., Champaign, IL: Libertarian Labor Review, 1993), χ.σ.

101. Bakunin, "God and the State", 238.

102. Bakunin, "Three Lectures to Swiss Members of the International", 46.

103. Bakunin, "Statism and Anarchy", 343.

104. Αναφέρεται στο Eltzbacher, *Anarchism*, 108.

105. M. Bakunin, "Letters to a Frenchman on the Current Crisis", στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (1870; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 189.

106. Kropotkin, "Anarchist Communism", 55.

107. Bakunin, *The Capitalist System*, χ.σ.

108. ό.π.

109. Kropotkin, "Anarchist Communism", 71.
110. Bakunin, *The Capitalist System*, χ.σ.
111. Kropotkin, "Anarchist Communism", 55-56.
112. Woodcock, *Anarchism*, 13, 15, 19.
113. Miller, *Anarchism*, 5-10; Marshall, *Demanding the Impossible*, 641, 653.
114. Marshall, *Demanding the Impossible*, 229, 232.
115. Bakunin, "Letters to a Frenchman on the Current Crisis", 216-17.
116. Kropotkin, "Modern Science and Anarchism", 182-83.
117. F. Engels, "Letter to C. Cuno in Milan", 24/1/1872, στο *Marx, Engels, Lenin: Anarchism and Anarcho-syndicalism*, επιμ. N. Y. Kolpinsky (Moscow: Progress Publishers, 1972), 71.
118. M. Bakunin, "The International and Karl Marx", στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (1872; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 318.
119. Kropotkin, "Modern Science and Anarchism", 149-50, 181.
120. Bakunin, "Federalism, Socialism, Anti-Theologism", 144.
121. Kropotkin, "Anarchist Communism", 52.
122. Kropotkin, "Modern Science and Anarchism", 165.
123. Lenin, "The State and Revolution".
124. Bakunin, "Letter to *La Liberté*", 281. Βλ. επίσης Bakunin, "Statism and Anarchy", 330.
125. Bakunin, "Statism and Anarchy", 337.
126. Bakunin, "The Paris Commune and the Idea of the State", 269.
127. Kropotkin, "Anarchist Communism", 50.
128. Kropotkin, "Modern Science and Anarchism", 181.
129. ό.π., 170.
130. Bakunin, "Statism and Anarchy", 338.
131. M. Bakunin, "Representative Government and Universal Suffrage", στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (1870; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 220-22.
132. Bakunin, "Letters to a Frenchman on the Current Crisis", 194, 213-17.
133. Bakunin, "God and the State", 228.
134. Kropotkin, "Anarchist Communism", 49.
135. Bakunin, "Letters to a Frenchman on the Current Crisis", 193-94.
136. Bakunin, "Letter to *La Liberté*", 284.
137. Kropotkin, "Anarchist Communism", 50.
138. Bakunin, "Letter to *La Liberté*", 284.
139. Bakunin, "Letters to a Frenchman on the Current Crisis", 217.
140. Kropotkin, "Modern Science and Anarchism", 170, 186.
141. Bakunin, "Letters to a Frenchman on the Current Crisis", 185, 189.
142. Bakunin, "The International and Karl Marx", 294-95.
143. M. Bakunin, "The Policy of the International", στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (1869; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 166-67.
144. Marx and Engels, *The Communist Manifesto*, 22; K. Marx, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte* (1852; repr., Moscow: Progress Publishers, 1983), 110-11.
145. Marx, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, 110-11.
146. Steenson, *Karl Kautsky*, 102-11.

147. J. Joll, *The Second International 1889-1914* (New York: Harper Colophon Books, 1966), 91; Steenson, *Karl Kautsky*, 3.
148. Steenson, *Karl Kautsky*, 135-36.
149. V. I. Lenin, "Two Tactics of Social-Democracy in the Democratic Revolution", στο *Selected Works in Three Volumes*, επιμ. V. I. Lenin (1905; repr., Moscow: Progress Publishers, 1975), 451-52.
150. Βλ., π.χ., ό.π., 480-83.
151. Mao Tsetung, "Report on an Investigation of the Peasant Movement in Hunan", στο *Selected Readings from the Works of Mao Tsetung*, επιμ. Editorial Committee for Selected Readings from the Works of Mao Tsetung (1927; repr., Peking: Foreign Languages Press, 1971), 28, 30.
152. Mao, "On the People's Democratic Dictatorship", 379.
153. Για την κλασική τοποθέτηση του Λένιν σε αυτό το ζήτημα, βλ. Lenin, "Two Tactics of Social-Democracy in the Democratic Revolution".
154. Bakunin, "Letters to a Frenchman on the Current Crisis", 189, 192.
155. ό.π., 189-92, 197, 208-9.
156. ό.π., 189-92, 197, 208-9· βλ. επίσης Bakunin, "Statism and Anarchy", 346-50.
157. Harman, *A Peoples History of the World*, 615; H. Bernstein, "Farewells to the Peasantry", *Transformation: Critical Perspectives on Southern Africa*, no. 52 (2003): 3.
158. Bernstein, "Farewells to the Peasantry", 14, 16n10.
159. Bakunin, "Letters to a Frenchman on the Current Crisis", 191-92, 204.
160. Clark, *The Philosophical Anarchism of William Godwin*, 280-81, 281-82.
161. P. Avrich, "The Legacy of Bakunin", στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (London: George Allen and Unwin, 1971), xx-xxi; M. Shatz, πρόλογος στο *Statism and Anarchy*, M. Bakunin (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), xxxiii-xxxiv.
162. Ο Μπούκτσιν, ένας από τους εξέχοντες σύγχρονους συγγραφείς που έχουν εμπνευστεί από τον αναρχισμό, επιδιώκει να στήσει μια καινούρια «αναρχική» στρατηγική – έξω από την ταξική πάλη και ενάντια στην οργανωμένη εργατική τάξη – επιμένοντας ότι ο Μπακούνιν δεν εμπιστευόταν την εργατική τάξη. Βλ. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 28, 304-12· M. Bookchin, *To Remember Spain: The Anarchist and Syndicalist Revolution of 1936: Essays by Murray Bookchin* (Edinburgh: AK Press, 1994), 25-26, 29-33.
163. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 28. Βλ. επίσης M. Bookchin, "Deep Ecology, Anarchosyndicalism, and the Future of Anarchist Thought", στο *Deep Ecology and Anarchism: A Polemic*, επιμ. G. Purchase, M. Bookchin, B. Morris και R. Aitchley (London: Freedom Press, 1993), 49-50; Bookchin, *To Remember Spain*, 25-26, 29-33.
164. Bakunin, "Letters to a Frenchman on the Current Crisis", 185, 189.
165. Bakunin, "The International and Karl Marx", 294-295.
166. Bakunin, "The Policy of the International", 166-67.
167. Bakunin, "Three Lectures to Swiss Members of the International", 61-62.
168. M. Bakunin, "Geneva's Double Strike", στο *Mikhail Bakunin: From out of the Dustbin: Bakunins Basic Writings, 1869-1871*, επιμ. R. M. Cutler (1869?; repr., Ann Arbor, MI: Ardis, 1985), 148.
169. ό.π., 147.
170. M. Bakunin, "The Programme of the Alliance", στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (1871; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 249, 252· βλ. επίσης 253-54.
171. ό.π., 255.
172. Bakunin, "The Policy of the International", 174.
173. M. Bakunin, "Internationalism and the State", στο *Marxism, Freedom, and the State*, επιμ. K. J. Kenafick (London: Freedom Press, 1990), 43.
174. Bakunin, "Letters to a Frenchman on the Current Crisis", 192.
175. Bakunin, "Federalism, Socialism, Anti-Theologism", 147.

176. M. Bakunin, "Preamble and Programme of the International Alliance of the Socialist Democracy", στο *Bakunin on Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (1868; repr., Montreal: Black Rose, 1980), 427-28.
177. Bakunin, "Letter to *La Liberté*", 281.
178. M. Bakunin, *Statism and Anarchy* (1873; repr., Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 51.
179. Bakunin, "Internationalism and the State", 43.
180. M. Forman, *Nationalism and the International Labor Movement: The Idea of the Nation in Socialist and Anarchist Theory* (University Park: Penn State University Press, 1998), 33.
181. M. Bakunin, "Manifesto of the Russian Revolutionary Association to the Oppressed Women of Russia on Women's Liberation", στο *Bakunin on Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (Montreal: Black Rose, 1980), 396-98.
182. ό.π.
183. Bakunin, "Preamble and Programme of the International Alliance of the Socialist Democracy", 427.
184. Bakunin, αναφέρεται στο Guérin, *Anarchism*, 68.
185. Αναφέρεται στο Eltzbacher, *Anarchism*, 81.
186. Bakunin, αναφέρεται στο Guérin, *Anarchism*, 68.
187. Bakunin, "Federalism, Socialism, Anti-Theologism", 99.
188. Bakunin, "Statism and Anarchy" 343.
189. S. Cipko, "Mikhail Bakunin and the National Question", *Raven* 3, no. 1 (1990): 11.
190. Bakunin, "Statism and Anarchy", 343, 339.
191. P. Kropotkin, *War!* (London: William Reeves, 1914).
192. ό.π.
193. R. Rucker, *Nationalism and Culture* (1937; repr., Cornucopia, WI: Michael E. Coughlin, 1978), 269, 253.
194. G. P. Maximoff, *The Programme of Anarcho-syndicalism* (1927; repr., Sydney: Monty Miller, 1985), 46, 47.
195. P. Avrich, *The Russian Anarchists* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1967), 139-40.
196. Avrich, *Anarchist Portraits*, 127.
197. Bakunin, "Statism and Anarchy", 341.
198. ό.π., 342-43· βλ. επίσης 341.
199. Rucker, *Nationalism and Culture*, 213.
200. Marshall, *Demanding the Impossible*, 256.
201. Bakunin, "Letter to *La Liberté*", 276-77
202. Kropotkin, "Modern Science and Anarchism", 188.
203. Kropotkin, "Anarchist Communism", 52.
204. Bakunin, "The Policy of the International", 166-67.
205. Bakunin, "Letters to a Frenchman on the Current Crisis", 209· βλ. επίσης Bakunin, "Statism and Anarchy", 335.
206. Bakunin, "The Programme of the Alliance", 249, 250-51.
207. P. Kropotkin, *The Great French Revolution, 1789-1973, volume 1*, επιμ. A. M. Bonanno (1909; repr., London: Elephant Editions, 1986), 22-23.
208. M. Bakunin, "The Programme of the International Brotherhood", στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (1869; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 152-54.
209. Bakunin, "Letters to a Frenchman on the Current Crisis", 190.
210. F. Engels, "On Authority", στο *Marx, Engels, Lenin: Anarchism and Anarcho-syndicalism*, επιμ. N. Y. Kolpinsky (1873; repr., Moscow: Progress Publishers, 1972), 102-5.
211. Martin, πρόλογος, xviii.
212. Stirner, *The Ego and His Own*, 421.

213. M. Bookchin, *Social Anarchism or Lifestyle Anarchism: An Unbridgeable Chasm* (Edinburgh: AK Press, 1995), 54.
214. M. Bakunin, "Worker Association and Self-Management", στο *No Gods, No Masters: An Anthology of Anarchism, Book One*, επιμ. D. Guérin (3/1/1872; repr., Edinburgh: AK Press, 1998), 182.
215. Βλ., π.χ., Kropotkin, *The Conquest of Bread*, κεφάλαια 8, 9, 11
216. Bakunin, "The Paris Commune and the Idea of the State", 270.
217. Guérin, *Anarchism*, 55, 153.
218. Rocker, *Nationalism and Culture*, 527.
219. Hobsbawm, *Primitive Rebels*: βλ. επίσης Hobsbawm, *Revolutionaries*.
220. J. R. Mintz, *The Anarchists of Casas Viejas* (Chicago: University of Chicago Press, 1982), κυρίως 1-9, 217ff.
221. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 13-14, 58
222. Σύγκρινε με Forman, *Nationalism and the International Labor Movement*, 33.
223. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 29-30.
224. Βλ., π.χ., Godwin, *Eriquiry concerning Political Justice*, 18, 68, 98, 147, 327.
225. Stirner, *The Ego and His Own*, 471-72.
226. M. Bakunin, "On Cooperation", στο *No Gods, No Masters: An Anthology of Anarchism, Book One*, επιμ. D. Guérin (Edinburgh: AK Press, 1998), 181-82.
227. Bakunin, "Letters to a Frenchman on the Current Crisis", 207.
228. Βλ. R. B. Fowler, "The Anarchist Tradition of Political Thought", *Western Political Quarterly* 25, no. 4 (1972): 741-42. Ο Φάουλερ – αν και αποδέχεται την προσέγγιση των επτά σοφών – απορρίπτει την άποψη ότι ο αναρχισμός μπορεί να οριστεί επαρκώς ως αντίθεση προς το κράτος ή ως εξύμνηση της ατομικότητας. Σαν εναλλακτική λύση προτείνει τον ορισμό του αναρχισμού ως εξέγερση ενάντια στις «συμβάσεις» και υπέρ της «φυσικής αλήθειας»· ό.π., 747, 749. Όμως αυτή η προσέγγιση αποτυγχάνει να έρθει σε συμφωνία με τον σοσιαλιστικό χαρακτήρα του αναρχισμού.
229. Βλ., ενδ., M. Bakunin, "The Revolutionary Catechism", στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (1866; repr., London: George Allen and Unwin, 1971)· P. Kropotkin, *Organised Vengeance Called "Justice": The Superstition of Government* (London: Freedom Press, 1902).
230. P. Kropotkin, "Prisons and Their Moral Influence on Prisoners", στο *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets: A Collection of Writings by Peter Kropotkin*, επιμ. R. N. Baldwin (1877; repr., New York: Dover Publications, 1970), 220-21, 235.
231. Bookchin, *Social Anarchism or Lifestyle Anarchism*.
232. S. T. Possony, πρόλογος στο *The Communist Manifesto*, επιμ. K. Marx και F. Engels (Chicago: Henry Regnery Company, 1954), xix.

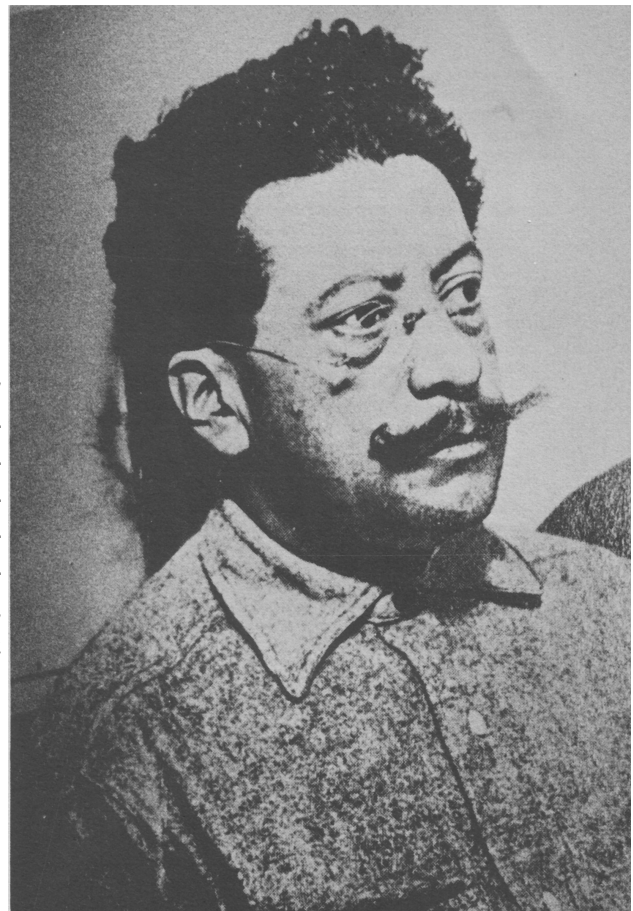

Errico Malatesta (1853-1932)

Ο πλέον επιφανής αναρχικός θεωρητικός και ακτιβιστής μετά τους Μπακούνιν και Κροπότκιν. Η ζωή του Μαλατέστα ήταν γεμάτη από ακτιβισμό και εξορίες στην Αφρική, τη Λατινική Αμερική και την Ευρώπη. Ήταν αυτοδίδακτος μηχανικός στο επάγγελμα. Παραμένει ένας από τους πιο ξεκάθαρους και προσιτούς αναρχικούς συγγραφείς. Πέθανε σε κατ' οίκον περιορισμό κατά τη διάρκεια του φασιστικού καθεστώτος της Ιταλίας. Ήταν ένας άψογος και αξιοσέβαστος αναρχικός ήρωας.

Ο Ricardo Flores Magón (1874-1922) στις φυλακές της κομητείας του Λος Άντζελες, 1916.

Μεξικανός αναρχικός επαναστάτης, ο Μαγόν ήταν ο οργανωτής του Φιλελεύθερου Κόμματος Μεξικού – το οποίο, παρά την αναρχική του φύση, διατήρησε το αρχικό του όνομα. Ήταν ένας πολυγραφότατος υπερασπιστής της ριζοσπαστικής αλλαγής της μεξικάνικης κοινωνίας, η οποία κυριαρχούταν από τους κτηματίες, έλαβε μέρος σε μια σειρά επαναστατικών εξεγέρσεων και πέθανε εξόριστος το 1922 σε μια φυλακή των Η.Π.Α.

Κεφάλαιο 3

Προυντόν, Μαρξ και Αναρχική Κοινωνική Ανάλυση

Στα προηγούμενα κεφάλαια παρουσιάσαμε κάποια από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της αναρχικής θεωρίας. Στο παρόν κεφάλαιο στήνουμε έναν διάλογο ανάμεσα στον αναρχισμό, τον κλασικό Μαρξισμό και σε μικρότερο βαθμό τον μπουτουαλισμό και τον οικονομικό φιλελευθερισμό. Όπως συνέβη με όλες τις σημαντικές ταξικές ιδεολογίες, ο κλασικός Μαρξισμός επηρέασε τον αναρχισμό και αποτέλεσε τη βασική ιδεολογία έναντι της οποίας προσδιορίστηκε. Μέσα από τη συζήτηση για τη σχέση μεταξύ κλασικού Μαρξισμού και αναρχισμού και συγκρίνοντας τον αναρχισμό με τον οικονομικό φιλελευθερισμό, θα μπορέσουμε να εξαγάγουμε πολλά θεμελιώδη χαρακτηριστικά του αναρχισμού – κάποια από τα οποία εμφανίζονται έμμεσα και άρα δεν αναγνωρίζονται συχνά – και να αποδείξουμε ότι οι διαφορές ανάμεσα στον αναρχισμό και τον Μαρξισμό ξεπερνούν κατά πολύ το ζήτημα του ρόλου του κράτους μέσα στην επαναστατική στρατηγική.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι στοιχεία του κλασικού Μαρξισμού έχουν αφήσει βαθιά αποτυπώματα στον αναρχισμό – και ιδιαίτερα η Μαρξιστική οικονομική θεωρία. Ταυτόχρονα, ο αναρχισμός γενικά απορρίπτει πολλές από τις υπόλοιπες ιδέες του Μαρξ και ενσωματώνει πολλές από τις αντιλήψεις του Προυντόν. Ο αναρχισμός περιλαμβάνει ταυτόχρονα «την Προυντονική πολιτική και τη Μαρξική οικονομική θεωρία»¹. Υπό αυτό το πρίσμα, μπορούμε να συμφωνήσουμε απόλυτα με την άποψη του Γκερέν ότι ο κλασικός Μαρξισμός και ο αναρχισμός ανήκουν στην ίδια οικογένεια ιδεών και πίνουν νερό «απ' την ίδια προλεταριακή πηγή»². Η σχέση ανάμεσα στον κλασικό Μαρξισμό και την ευρύτερη αναρχική παράδοση δεν είναι κατ' ανάγκη τόσο άκαμπτη ή πολωμένη, όπως μερικές φορές θεωρείται· περιπλέκονται βαθιά μεταξύ τους.

Παρ' όλα αυτά, θεωρούμε πως οι διαφορές μεταξύ κλασικού Μαρξισμού και αναρχισμού είναι υπερβολικά βαθιές ώστε να χρήζουν «σύνθεσης»³. Οι δυο τους έχουν διαφορετικές αντιλήψεις πάνω στη φύση της ιστορίας και της προόδου, τη δομή της κοινωνίας, τον ρόλο της ατομικότητας, τους στόχους του σοσιαλισμού, ακόμη και τον ίδιο τον ορισμό της τάξης. Ταυτόχρονα, ο αναρχισμός διαφοροποιείται από βασικά στοιχεία της Προυντονικής πολιτικής. Συνεπώς, ο αναρχισμός έχει επηρεαστεί τόσο από τον Προυντόν όσο και από τον Μαρξ, αλλά δεν μπορεί να αναχθεί σε κράμα αυτών των δυο στοιχείων.

Κοοπερατίβες, Προυντόν και Ειρηνική Αλλαγή

Ενώ είναι αδύνατον να προσδιοριστούν σύνδεσμοι μεταξύ των Γκόντγουιν, Στίρνερ, Τολστόι και της αναρχικής παράδοσης, δεν μπορεί να ειπωθεί το ίδιο και για τον Προυντόν. Οι αναρχικοί αναγνωρίζουν τον Προυντόν ως πρόδρομο και τους μπουτουαλιστές ως συγγενικά πνεύματα. Αλλά ο αναρχισμός δεν είναι Προυντονισμός, καθώς υπάρχουν πολλά στοιχεία στη μπουτουαλιστική παράδοση που δεν μπορούν να γίνουν αποδεκτά από τους αναρχικούς. Ο αναρχισμός, υποστηρίζει ο Μπακούνιν, είναι «Προυντονισμός που αναπτύχθηκε πλατιά και προωθήθηκε μέχρι τις τελικές του συνέπειες»⁴. Οι αναρχικοί πήραν από τον Προυντόν την έννοια της αυτοδιαχείρισης των μέσων παραγωγής, την ιδέα της ελεύθερης ομοσπονδιοποίησης, το μίσος για τον καπιταλισμό και τη γαιοκτησία και τη βαθιά δυσπιστία απέναντι στο κράτος. Σε ό,τι έχει να κάνει με το «ένστικτο» της ελευθερίας, σχολιάζει ο Μπακούνιν, ο Προυντόν είναι «ο σπουδαιότερος απ' όλους μας» και ασύγκριτα ανώτερος από τον Μαρξ⁵.

Όμως οι αναρχικοί διαφωνούν με τη μπουτουαλιστική θέση ότι η υπάρχουσα κατάσταση θα μπορούσε να ανατραπεί σταδιακά και ειρηνικά από έναν μη καπιταλιστικό τομέα. Ο Μπακούνιν επιμένει ότι οι κοοπερατίβες δεν θα μπορούσαν να ανταγωνιστούν τις «Μεγάλες Επιχειρήσεις και τους βιομηχανικούς και εμπορικούς τραπεζίτες, οι οποίοι συνιστούν ένα δεσποτικό, ολιγαρχικό μο-

νοπώλιο». Συνεπώς, ένας μη καπιταλιστικός τομέας δεν μπορεί να μετασχηματίσει την κοινωνία νικώντας τον καπιταλισμό στο ίδιο του το παιχνίδι. Αντιθέτως, ο καπιταλισμός θα μπορούσε να τον κατακτήσει εκ των έσω: οι οικονομικές πιέσεις θα ανάγκαζαν τις κοοπερατίβες να προσφύγουν στη μισθωτή εργασία, με αποτέλεσμα την εκμετάλλευση και την «αστική νοοτροπία»⁶.

Επιπλέον, η λύση που πρότειναν οι Προυντονιστές δεν είχε να προσφέρει πολλά στην πλειοψηφία των αγροτών, για να μην αναφερθούμε στην εργατική τάξη. Οι περισσότεροι αγρότες ζούσαν σε ενοικιασμένη γη ή είχαν τεράστια χρέη· δεν ήταν σε θέση να αρχίσουν να λειτουργούν έναν βιώσιμο μη καπιταλιστικό τομέα, ακόμη και αν αυτός μπορούσε να ανατρέψει την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων. Σύμφωνα με τους αναρχικούς, οι αγρότες θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν τη γη τους μόνο μέσα από άμεσες συγκρούσεις, οι οποίες βέβαια θα ήταν δραματικές και βίαιες· η υπεράσπιση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και η προώθηση του σοσιαλισμού της αγοράς δεν ανταποκρίνονταν στις ανάγκες τους. Για πολλούς από τους εργάτες, οι οποίοι βασίζονται στους μισθούς, το όνειρο της δημιουργίας μικρών επιχειρήσεων – της μετατροπής τους σε αφεντικά του εαυτού τους – ήταν πολύ ελκυστικό αλλά απλά μη πραγματοποιήσιμο, καθώς η συντριπτική τους πλειοψηφία δεν είχε τα απαραίτητα εισοδήματα ή τους πόρους για να επενδύσει σε μια Λαϊκή Τράπεζα. Τα σωματεία και οι τοπικές κοινότητες που ενοποιούν τους εργάτες σε άμεσους αγώνες ήταν πιο κοντινά σε αυτούς και πιο αποτελεσματικά.

Υπάρχουν άλλες τρεις βασικές διαφορές ανάμεσα στον μπουτουαλισμό και τον αναρχισμό. Πρώτα απ' όλα, οι αναρχικοί απορρίπτουν την ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής ως ανίκανη να ανταποκριθεί στις ανάγκες των αγροτών και της εργατικής τάξης, ενώ οι μπουτουαλιστές στην ουτοπική αγορά τους υποστηρίζουν τη μικρή ιδιοκτησία και οραματίζονται ιδιωτικά κέρδη και ιδιωτική ιδιοκτησία ατόμων και ομάδων. Ο Μπακούνιν υποστηρίζει ότι αν και οι κοοπερατίβες παρέχουν μια πολύτιμη πρακτική εμπειρία αυτοδιεύθυνσης, δεν αποτελούν σημαντική πρόκληση απέναντι στο στάτους κβο. Επιπλέον, οι λαϊκές τάξεις θα μπορούσαν να φτάσουν στη «μέγιστη δυναμική» τους μονάχα μέσα σε μια κοινωνία βασισμένη στη *συλλογική* ιδιοκτησία των «βιομηχανικών εργατών και των εργατών της υπαίθρου»⁷. Έτσι, το 1869, οι αναρχικοί της Πρώτης Διεθνούς μαζί με τους Μαρξιστές καταψήφισαν στους μπουτουαλιστές πάνω σε ζητήματα που είχαν να κάνουν με τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στην εξαφάνιση του μπουτουαλισμού και τη γενικευμένη αποδοχή της κοινωνικής ιδιοκτησίας ως κεντρικού αιτήματος των λαϊκών τάξεων.

Δεύτερον, οι αναρχικοί επιμένουν στην αναγκαιότητα της επαναστατικής αλλαγής, ενώ οι μπουτουαλιστές την αρνούνται. Αν η ανάπτυξη του μη καπιταλιστικού τομέα δεν μπορεί να ξεπεράσει τον καπιταλισμό, θα πρέπει να βρεθούν άλλα μέσα· αν επιπλέον το κοινοβούλιο και η επαναστατική δικτατορία δεν είναι επιθυμητές, απομένουν μόνο τα όργανα της αντιεξουσίας, της άμεσης δράσης, των ριζοσπαστικών ιδεών και τελικά της επανάστασης. Ο Προυντόν, από την άλλη πλευρά, στέκεται εχθρικά απέναντι στις απεργίες, γεγονός που τον απομόνωνε από το εμφανιζόμενο εργατικό κίνημα⁸. Σύμφωνα με τη μπουτουαλιστική του θεώρηση, οι απεργίες είναι στην καλύτερη περίπτωση ασήμαντες και στη χειρότερη θετική απειλή· δεν αποτελούν βιώσιμο μέσο αγώνα στην κατεύθυνση της, θεμελιώδους γι' αυτόν, ίδρυσης μικρών κοινοτήτων παραγωγών. Επιπλέον, αν υπάρχουν απεργίες εντός του μη καπιταλιστικού συνεργατικού τομέα, οι συνέπειες θα είναι εξαιρετικά καταστροφικές.

Αυτό μας οδηγεί στην τρίτη μεγάλη διαφορά: η μπουτουαλιστική παράδοση ιστορικά προσανατολίζεται στις ανάγκες των μικρών ανεξάρτητων αγροτών και των βιοτεχνών – ακόμη και η Λαϊκή Τράπεζα του Προυντόν θα επέτρεπε κατά βάση στους μισθωτούς εργάτες να αποκτούν μέσα παραγωγής. Αυτές οι ομάδες απαντώνται πολύ συχνά στη Γαλλία της εποχής του Προυντόν. Κατά την εποχή του Τάκερ, δηλαδή στις Η.Π.Α. των τελών του δεκάτου ένατου αιώνα, οι ομάδες αυτές βρέθηκαν κάτω από μεγάλες πιέσεις λόγω της ανάδυσης της σύγχρονης βιομηχανίας και του αγροτικού καπιταλισμού μεγάλης κλίμακας. Αυτό είναι και το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο οι ιδέες του Προυντόν πήραν μια νέα ανάσα ζωής από το εξωτερικό. Αντίθετα, ο αναρχισμός των Μπακούνιν και Κροπότκιν έχει διαφορετικό ταξικό χαρακτήρα και συντάσσεται με τους αγρότες και την

αναπτυσσόμενη εργατική τάξη, προωθώντας τους ριζοσπαστικούς αγώνες. Ο Μπακούνιν έβλεπε σίγουρα με συμπάθεια τους μικρούς παραγωγούς, αλλά ήταν πεπεισμένος ότι οι λύσεις που πρότεινε ο Προυντόν δεν ήταν πλέον βιώσιμες.

Σύμφωνα με την οπτική του Μπακούνιν, η θεμελιώδης αδυναμία του έργου του Προυντόν είναι η απουσία μιας επαρκώς ενδελεχούς ανάλυσης του καπιταλισμού, η οποία αποδυναμώνει τη στρατηγική του για την κοινωνική αλλαγή. Ο Προυντόν είναι ένας «αδιόρθωτος» ιδεαλιστής που στερείται μια αρκούντως «επιστημονική» ανάλυση των κοινωνικών διεργασιών⁹. Το τελευταίο στοιχείο βρέθηκε στις οικονομικές αναλύσεις του Μαρξ. Ο Μπακούνιν επαινεί την οικονομική θεωρία του Μαρξ λέγοντας πως είναι «μια ανάλυση τόσο βαθιά, τόσο φωτισμένη, τόσο επιστημονική, τόσο αποφασιστική ... ένα τόσο ανελέητο ξεμπρόστισμα του σχηματισμού του αστικού κεφαλαίου», ώστε κανένας απολογητής του καπιταλισμού δεν έχει κατορθώσει μέχρι στιγμής να την αντικρούσει¹⁰.

Η Κριτική Οικειοποίηση της Μαρξιστικής Οικονομικής Θεωρίας

Η ανάλυση του Μαρξ για τα χαρακτηριστικά που βρίσκονται στον πυρήνα του καπιταλισμού εντυπώσισε πολύ τους πρώιμους αναρχικούς. Εκκινεί από τη θέση ότι η παραγωγή αποτελεί τη βάση όλων των κοινωνιών και ότι ο πραγματικός χαρακτήρας μιας δεδομένης κοινωνίας βρίσκεται στον τρόπο οργάνωσης της παραγωγής¹¹. Η ιστορία συνίσταται σε μια σειρά διαφορετικών τρόπων παραγωγής, καθένας από τους οποίους έχει τη δική του εσωτερική λογική. Τρόπος παραγωγής είναι η συγκεκριμένη διαμόρφωση των «παραγωγικών δυνάμεων» (της εργασίας και των μέσων παραγωγής όπως ο εξοπλισμός και οι πρώτες ύλες) και των «παραγωγικών σχέσεων» (του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι οργανώνουν την παραγωγή). Κάθε τρόπος παραγωγής έχει δική του ιδιάζουσα δυναμική και νόμους κίνησης.

Ταξική κοινωνία είναι αυτή στην οποία τα μέσα παραγωγής βρίσκονται υπό την κατοχή μιας τάξης. Αυτή η τάξη είναι η κυρίαρχη δύναμη στην κοινωνία. Οι περισσότεροι τρόποι παραγωγής είναι ταξικά συστήματα και βασίζονται στην εκμετάλλευση, με την έννοια ότι το οικονομικό πλεόνασμα, το οποίο παράγεται από την παραγωγική τάξη των μη ιδιοκτητών, μεταφέρεται στη μη παραγωγική τάξη, εξαιτίας της κυριότητάς της πάνω στα μέσα παραγωγής. Κάθε τρόπος παραγωγής έχει με τη σειρά του εσωτερικές αντιφάσεις, μέσα από τις οποίες αναδύεται τελικά η εμφάνιση ενός νέου τρόπου παραγωγής. Σε γενικό επίπεδο, υπάρχει μια βασική αντίφαση ανάμεσα στην τάση των παραγωγικών δυνάμεων να επεκτείνονται με την πάροδο του χρόνου και τις παραγωγικές σχέσεις στις οποίες βασίζονται οι δυνάμεις αυτές· σε ένα άλλο επίπεδο, υπάρχει μια εγγενής πάλη ανάμεσα στις τάξεις. Οι παράγοντες αυτοί οδηγούν στην αντικατάσταση ενός παλιού τρόπου παραγωγής από έναν νέο, ο οποίος επιτρέπει την περαιτέρω ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων.

Ο Μαρξ λέει ότι ο υπάρχων τρόπος παραγωγής είναι ο καπιταλισμός. Εδώ, τα μέσα παραγωγής κατέχονται από τους καπιταλιστές, αλλά αυτοί που τα λειτουργούν είναι οι μισθωτοί εργάτες. Η παραγωγή κατευθύνεται προς το κέρδος και οι καπιταλιστές ανταγωνίζονται επανεπενδύοντας τα κέρδη τους προκειμένου να αυξήσουν τα μέσα παραγωγής που έχουν υπό τον έλεγχό τους. Σε όλους τους τρόπους παραγωγής η εκμετάλλευση πραγματοποιείται εντός της παραγωγής και όχι στη διανομή· στην περίπτωση του καπιταλισμού, οι εργάτες δεν υφίστανται την εκμετάλλευση εντός της αγοράς, όπως πιστεύει ο Προυντόν, αλλά στους χώρους δουλειάς. Οι εργάτες πουλούν την εργατική τους δύναμη, ή αλλιώς τη δυνατότητά τους για εργασία, με αντάλλαγμα τον μισθό, αλλά η αξία που προσθέτουν στα αγαθά μέσω της εργασίας τους, της πραγματικής εργασίας, είναι μεγαλύτερη από την αξία του μισθού τους. Με άλλα λόγια, οι εργάτες παράγουν περισσότερη αξία από αυτή των μισθών τους. Οι καπιταλιστές καρπώνονται τα προϊόντα της εργασίας των εργατών και τα πουλούν με σκοπό το κέρδος, το οποίο προέρχεται από την απλήρωτη υπεραξία που παράγουν οι εργάτες.

Οι καπιταλιστές επανεπενδύουν μεγάλο μέρος της υπεραξίας που αποσπούν στις παραγωγικές δυνάμεις, αυξάνοντας την ποσότητα του μεταβλητού κεφαλαίου (δηλαδή της εργατικής δύναμης) και του σταθερού κεφαλαίου (δηλαδή των μέσων παραγωγής) κατά βούληση. Ο Μαρξ, λοιπόν, χρησιμοποιεί, όπως και ο Προυντόν, μια εργασιακή θεωρία της αξίας· υποστηρίζει ότι μόνο η ζωντανή εργασία παράγει νέα αξία και ότι η τιμή στηρίζεται στην αξία αυτή. Καθώς όλα τα πράγματα μετατρέπονται σε ισοδύναμα και δεδομένης της λειτουργίας του συστήματος της ανταγωνιστικής αγοράς, το οποίο εξισώνει τις τιμές δεδομένων εμπορευμάτων, η τιμή ενός εμπορεύματος πρέπει να αντιστοιχεί στον «κοινωνικά αναγκαίο» χρόνο ή μέσο χρόνο εργασίας που απαιτείται για να παραχθεί. Η τιμή μίας Ρολς-Ρόυς είναι υψηλότερη από αυτή μίας φραντζόλας ψωμιού, διότι ο κοινωνικά αναγκαίος χρόνος εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή μίας Ρολς-Ρόυς είναι περισσότερος.

Πιο συγκεκριμένα, ο Μαρξ αναφέρεται στην ανταλλακτική αξία των εμπορευμάτων, η οποία ορίζεται μέσα στην παραγωγή από τον χρόνο εργασίας, ως καθοριστικό στοιχείο της τιμής. Η αξία χρήσης ή αλλιώς ωφελιμότητα ενός αγαθού δεν παρέχει καμία εξήγηση για την τιμή του, καθώς οι αξίες χρήσης ποικίλουν από άτομο σε άτομο και επιπλέον πολλά προϊόντα με μεγάλη αξία χρήσης (όπως το νερό) έχουν χαμηλή τιμή, ενώ προϊόντα με μικρή αξία χρήσης (όπως τα διαμάντια) έχουν υψηλή τιμή. Προκύπτει ότι στον καπιταλισμό λειτουργεί ένας «νόμος της αξίας»: δεδομένου ότι όλα τα εμπορεύματα έχουν ανταλλακτικές αξίες οι οποίες προκύπτουν από τον χρόνο εργασίας, θα πρέπει να ανταλλάσσονται μεταξύ τους σε καθορισμένες αναλογίες. Καθώς οι καπιταλιστές ανταγωνίζονται μεταξύ τους στη βάση των τιμών, η μείωση των τιμών απαιτεί την ταυτόχρονη μείωση της ποσότητας του αναγκαίου χρόνου που απαιτείται για την παραγωγή συγκεκριμένων αγαθών. Αυτό μπορεί να συμβεί μέσω της αναδιάρθρωσης της εργασίας ή μέσω της ανάπτυξης νέων μέσων παραγωγής, με την εκμηχάνιση να αποτελεί το σημαντικότερο μέσο μείωσης των τιμών. Συνεπώς, ο καπιταλισμός παρουσιάζει μια τάση προς την «αύξηση της οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου», δηλαδή την αύξηση του λόγου του σταθερού κεφαλαίου προς το μεταβλητό.

Οι σπουδαίες τεχνολογικές εξελίξεις του σύγχρονου κόσμου βασίστηκαν στην εκμηχάνιση και επέτρεψαν στον καπιταλισμό να παραμερίσει τους αγρότες και τους ανεξάρτητους παραγωγούς μέσω της καπιταλιστικής παραγωγής μεγάλης κλίμακας. Αυτή η πρόοδος στις παραγωγικές δυνάμεις, ωστόσο, δεν ήταν προς όφελος της εργατικής τάξης. Οι νέες τεχνολογίες κατά κανόνα χρησιμοποιήθηκαν για να αυξήσουν την εκμετάλλευση (οι εργάτες μπορούσαν να παράγουν πολύ περισσότερη υπεραξία με τον ίδιο μισθό), πράγμα που οδήγησε σε μείωση των θέσεων εργασίας, η οποία με τη σειρά της διόγκωσε την αγορά εργασίας και πίεσε τους μισθούς προς τα κάτω. Δεδομένης της περιορισμένης αγοραστικής δύναμης της εργατικής τάξης και της απουσίας συνολικού σχεδιασμού στην οικονομία, η διάθεση των αγαθών τείνει να υπερβαίνει τις διαθέσιμες αγορές. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα ο καπιταλισμός να τείνει να εισέρχεται σε επαναλαμβανόμενες – και, σύμφωνα με τον Μαρξ, ολοένα και εντονότερες – κρίσεις, οι οποίες χαρακτηρίζονται από έντονη αύξηση του ανταγωνισμού μεταξύ των καπιταλιστών, επιθέσεις στην εργατική τάξη με σκοπό τη μείωση του εργατικού κόστους, αναζήτηση νέων αγορών και άμεση καταστροφή του πλεονάζοντος παραγωγικού δυναμικού.

Αυτές οι εξελίξεις αποτελούν εκφράσεις της αντίφασης ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και τις παραγωγικές σχέσεις εντός καπιταλισμού. Η δεύτερη αντίφαση του καπιταλιστικού συστήματος είναι η πάλη των τάξεων. Οι Μαρξ και Ένγκελς υποστηρίζουν πως η καπιταλιστική τάξη θα συρρικνωθεί αριθμητικά ως αποτέλεσμα του διαρκούς ανταγωνισμού, ενώ η εργατική τάξη θα μεγεθύνεται διαρκώς, καθώς οι άλλες τάξεις θα σαρωθούν από τον καπιταλισμό και θα ενταχθούν στις γραμμές της¹². Επιπλέον, θεωρούν πως η εργατική τάξη θα συγκεντρωθεί σε μεγάλες μονάδες, θα ενοποιείται ολοένα και περισσότερο καθώς η εκμηχάνιση αμβλύνει τις διαιρέσεις βάσει εξειδίκευσης και θα οργανώνεται όλο και περισσότερο. Όντας εγκλωβισμένοι μαζικά μέσα σε συστήματα παραγωγής μεγάλης κλίμακας και υπάρχοντας ως «κοινωνική» παρά ως ατομική εργασία, οι εργάτες θα πρέπει να συνεργαστούν για να υπερασπιστούν τα συμφέροντά τους. Οι αγώνες τους θα οδηγήσουν αρχικά σε σωματεία, έπειτα σε επαναστατικά Μαρξιστικά κόμματα και τελικά στη δι-

κτατορία του προλεταριάτου. Αντίθετα με τις αντιλήψεις φιλελεύθερων οικονομολόγων όπως ο Σμιθ, ο καπιταλισμός δεν είναι η φυσική και αναπόφευκτη ανθρώπινη κατάσταση· είναι απλώς ο πιο πρόσφατος από μια σειρά τρόπων παραγωγής και μοιραία θα αντικατασταθεί από έναν καινούριο σοσιαλιστικό τρόπο.

Αυτό που έκανε ο Μαρξ, όντας βασισμένος στους φιλελεύθερους οικονομολόγους, τον γαλλικό σοσιαλισμό και τη γερμανική φιλοσοφία, ήταν να αναπτύξει μια νέα θεωρία του καπιταλισμού – μια θεωρία με άνευ προηγουμένου και ακόμη αξεπέραστη αναλυτική αξία. Το αποτύπωμα της οικονομικής ανάλυσης του Μαρξ μπορεί να εντοπιστεί ξεκάθαρα στη σκέψη των αναρχικών. Η μόνη ένσταση του Μπακούνιν πάνω στο *Κεφάλαιο* του Μαρξ είναι ότι είναι γραμμένο σε ένα στυλ αρκετά δυσνόητο για τον μέσο εργάτη. Ο Μπακούνιν ξεκίνησε μια μετάφραση του βιβλίου στα Ρωσικά¹³. Ο Κροπότκιν περιφρονεί τον Μαρξ, αλλά η αντίληψή του για την ταξική πάλη, την εκμετάλλευση και την καπιταλιστική κρίση είναι βαθιά επηρεασμένη από τη Μαρξιστική οικονομική θεωρία¹⁴.

Ο Μαλατέστα, ο οποίος διαμαρτυρόταν ότι ο αναρχισμός είναι υπερβολικά «διαποτισμένος από τον Μαρξισμό», δεν ανέπτυξε κάποια εναλλακτική οικονομική ανάλυση και χρησιμοποιούσε φανερά τις Μαρξιστικές κατηγορίες και μοντέλα. Μάλιστα, ο στενός του σύντροφος, Κάρλο Καφιέρο (1846-1892), εξέδωσε μια σύνοψη του *Κεφαλαίου* του Μαρξ¹⁵. Ο Μαλατέστα, ίσως ο αναρχικός με τη μεγαλύτερη επιρροή μετά τους Μπακούνιν και Κροπότκιν, ήταν γόνος μιας σχετικά εύπορης οικογένειας γαιοκτητών της Ιταλίας¹⁶. Αρχισε να συμμετέχει ως φοιτητής στο ιταλικό ριζοσπαστικό κίνημα, συνδέθηκε με τους αναρχικούς της Πρώτης Διεθνούς και εντάχθηκε στη Συμμαχία, συμμετείχε σε εξεγερσιακές δραστηριότητες κατά τη δεκαετία του 1870, μετά το τέλος της οποίας έγινε αναρχικός των μαζών. Ο Μαλατέστα πέρασε ένα μεγάλο μέρος της ζωής του στην εξορία. Επέστρεψε στην Ιταλία το 1914 και ξανά το 1919. Έζησε τα τελευταία του χρόνια σε κατ' οίκον περιορισμό από το φασιστικό καθεστώς του Μπενίτο Μουσολίνι.

Μαρξιστική Οικονομική Θεωρία και Αναρχικός Κομμουνισμός

Παρ' όλα αυτά, οι αναρχικοί δεν υιοθέτησαν άκριτα και άνευ όρων τις ιδέες του Μαρξ· ανέπτυξαν σημαντικά τη Μαρξιστική οικονομική θεωρία με διάφορους τρόπους. Πρώτον, έτειναν, μάλλον άδικα, να υποβαθμίζουν τα επιτεύγματα και τις καινοτομίες του Μαρξ. Δεύτερον, άσκησαν κριτική στον τρόπο χρήσης της εργασιακής θεωρίας της αξίας από τον Μαρξ. Τρίτον, επιχείρησαν να αποσυνδέσουν την Μαρξιστική οικονομική θεωρία από τη Μαρξιστική πολιτική. Στις ενότητες που ακολουθούν, μελετάμε το πώς η αναρχική παράδοση οικειοποιήθηκε κριτικά την οικονομική θεωρία του Μαρξ, καθιστώντας την κομμάτι της διαδικασίας ανάπτυξης μίας δικής της αντίληψης για την οικονομία¹⁷.

Οι αναρχικοί έδιναν έδωσαν έμφαση στην, σε μεγάλο βαθμό ανομολόγητη, επιρροή που είχε δεχθεί ο Μαρξ από παλαιότερους Άγγλους και Γάλλους σοσιαλιστές και ειδικά τον Φουριέ, τον Ρόμπερτ Ουεν και τον Πруντόν. Ο Ρόκερ σημειώνει ότι οι ιδέες του Πруντόν έπαιξαν βασικό ρόλο στη στροφή του Μαρξ προς τον σοσιαλισμό στις αρχές τις δεκαετίας του 1840 και πως η ανάλυση του Πрунτόν είχε καθοριστική επιρροή στη Μαρξιστική οικονομική θεωρία¹⁸. Ο Ρόκερ σημειώνει ότι αρχικά ο Μαρξ επαινούσε τον Πрунτόν λέγοντας πως είναι «ο συνεπέστερος και σοφότερος από τους σοσιαλιστές συγγραφείς» και τα γραπτά του αποτελούν την «πρώτη αποφασιστική, αμείλικτη και ταυτόχρονα επιστημονική μελέτη της βάσης της πολιτικής οικονομίας, της ιδιωτικής ιδιοκτησίας», ένα σημαντικότερο βήμα που για πρώτη φορά «καθιστά δυνατή μια πραγματική επιστήμη της πολιτικής οικονομίας». Οι πρώιμοι Μαρξ και Ένγκελς έλεγαν πως ο Πрунτόν είναι «ένας προλετάριος, ένας *ouvrier*», ένας υπέρμαχος του «συμφέροντος του προλεταριάτου», ο συγγραφέας του πρώτου «επιστημονικού μανιφέστου του γαλλικού προλεταριάτου».

* [Σ.τ.Μ.] Εργάτης.

Αργότερα, ο Μαρξ απορρίπτει τον Προυντόν, ανακηρύσσοντάς τον ξαφνικά εκπρόσωπο του «αστικού σοσιαλισμού» και λογοκλόπο και λέγοντας πως οι ιδέες του «μόλις και μετά βίας» αξίζουν «αναφοράς» σε μια «αυστηρά επιστημονική ιστορία της πολιτικής οικονομίας». Ο Ρόκερ υποστηρίζει πως αυτό ήταν άδικο και υποκριτικό, καθώς ο Μαρξ παρέμενε πάντοτε θεμελιωδώς επηρεασμένος από τις ιδέες του Προυντόν. Η σύλληψη της έννοιας της υπεραξίας από τον Μαρξ, «αυτή η μεγάλη “επιστημονική ανακάλυψη” για την οποία οι Μαρξιστές μας είναι τόσο περήφανοι», προέκυψε άμεσα από την προγενέστερη χρήση της εργασιακής θεωρίας της αξίας για τη θεωρία της εκμετάλλευσης από τον Προυντόν, όπως και από τις ιδέες πρώιμων Άγγλων σοσιαλιστών. Συνεπώς, ο ισχυρισμός του Μαρξ ότι αντιπροσωπεύει έναν επιστημονικό σοσιαλισμό, ο οποίος είναι εντελώς αντίθετος με τον παλιότερο ουτοπικό σοσιαλισμό, είναι παραπλανητικός και ανειλικρινής¹⁹. Ο όρος επιστημονικός σοσιαλισμός στην πραγματικότητα είχε επινοηθεί από τον Προυντόν²⁰. Μεταγενέστεροι αναρχικοί τονίζουν επίσης ότι ο Μαρξ είχε επηρεαστεί και από τον Μπακούιν²¹.

Ωστόσο, ο Ρόκερ δεν σταματά την επιχειρηματολογία του σε αυτά τα αδιαμφισβήτητα γεγονότα, αλλά συνεχίζει παραθέτοντας αμφισβητήσιμους ισχυρισμούς ότι τα σημαντικότερα κείμενα του Μαρξ είναι προϊόν λογοκλοπής παλαιότερων συγγραφέων. Αυτές οι αιτιάσεις προωθήθηκαν από τον αναρχικό Βαρλαάμ Τσερκέζοφ (1846-1925). Ο Τσερκέζοφ αρχικά συμμετείχε σε εξτρεμιστικές ναροτικές ομάδες στη Ρωσία, το 1871 διώχθηκε και στάλθηκε στη Σιβηρία, το 1876 απέδρασε και μετακινήθηκε μέσω γαλλικών και ελβετικών αναρχικών κύκλων στο Λονδίνο, όπου έγινε στενός φίλος του Κροπότκιν και του Μαλατέστα. Σύμφωνα με τον Τσερκέζοφ, το *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* είναι προϊόν αντιγραφής του *The Manifesto of Democracy* («Το Μανιφέστο της Δημοκρατίας»), ενός έργου που γράφηκε το 1841 από τον οπαδό του Φουριέ, Κονσιντεράν²². Ο ισχυρισμός αυτός διαδόθηκε ευρύτατα: για παράδειγμα, στην Κίνα «απέκτησε πολύ σύντομα σχεδόν στερεοτυπικό χαρακτήρα»²³.

Αυτές οι κατηγορίες περί λογοκλοπής δεν είναι καθόλου πειστικές και έχουν γεύση σεκταρισμού. Ο Νεττλώ έχει τη θέση ότι οι Κονσιντεράν και Μαρξ αποτελούν τμήματα της ίδιας ριζοσπαστικής κουλτούρας και ήταν γνώστες των ίδιων «γενικών γεγονότων»: επομένως, κανείς δεν χρειαζόταν να αντιγράψει τον άλλο. Επιπλέον, ο καθένας ερμήνευσε αυτά τα γενικά γεγονότα με τον δικό του τρόπο, σύμφωνα με τις πολιτικές του αντιλήψεις²⁴. Αξίζει να προστεθεί ότι οι αντιλήψεις του Κονσιντεράν ήταν αρκετά διαφορετικές από αυτές του Μαρξ: τασσόταν υπέρ των ειρηνικών μεταρρυθμίσεων και όχι της επανάστασης, της εθελοντικής επαναδιοργάνωσης της οικονομίας και όχι της εθνικοποίησης και της ταξικής συνεργασίας και όχι της δικτατορίας του προλεταριάτου²⁵.

Οι αναρχικοί άσκησαν κριτική στον Μαρξ για τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποίησε την εργασιακή θεωρία της αξίας. Σύμφωνα με τον Μαρξ, είναι αδύνατο να προσδιοριστεί η ακριβής συνεισφορά κάθε ατόμου στην παραγωγή και τη δημιουργία νέων αξιών, όμως η μέση αξία που προστίθεται σε ένα δεδομένο εμπόρευμα είναι προσδιορίσιμη. Ο Μαρξ πιστεύει ότι ο νόμος της αξίας θα ισχύει και μετά την «κατάργηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής»²⁶. Αργότερα, ο Στάλιν θα υποστηρίξει ότι στην Ε.Σ.Σ.Δ. ισχύει ο νόμος της αξίας²⁷. Αυτό, πρώτον και κύριον, σημαίνει ότι στα πλαίσια της δικτατορίας του προλεταριάτου λειτουργεί ένα μη εκμεταλλευτικό μισθωτικό σύστημα, στο οποίο οι εργάτες πληρώνονται από το κράτος βάσει της απόδοσής τους. Δεύτερον, σημαίνει ότι στον σοσιαλισμό η διανομή των καταναλωτικών αγαθών οργανώνεται μέσω χρηματικών συναλλαγών – δηλαδή των αγορών.

Αυτό είναι το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα πρέπει να γίνεται αντιληπτή η θέση του Κροπότκιν ότι μια αναρχική κοινωνία θα πρέπει να είναι και κομμουνιστική – κομμουνιστική με την έννοια της διανομής βάσει των αναγκών. Οι αναρχικοί της Πρώτης Διεθνούς έτειναν να μοιράζονται με τους κλασικούς Μαρξιστές την αντίληψη ότι σε μια μετακαπιταλιστική κοινωνία θα μπορούσε να υπάρξει ένα δίκαιο μισθωτικό σύστημα που θα βασίζεται στην αμοιβή σύμφωνα με την απόδοση. Αυτός ο «αναρχικός κολλεκτιβισμός» (όπως έγινε αργότερα γνωστός) αποτελεί εν μέρει συνέχεια των μπουτουαλιστικών ιδεών, σύμφωνα με τις οποίες οι εργάτες θα λαμβάνουν το σύνολο των καρπών της εργασίας τους. Οι ιδέες αυτές ενισχύθηκαν από τη Μαρξιστική αντίληψη για τη μετακαπιταλι-

στική κοινωνία.

Ο Κροπότκιν αντιπαρατέθηκε σε αυτές τις θέσεις σε μια σειρά έργων²⁸. Αρχικά, επιχειρηματολογεί βασισμένος στον κοινωνικό χαρακτήρα της παραγωγής. Η παραγωγή είναι, υποστηρίζει, μια συλλογική διαδικασία, βασισμένη στη γνώση, την εμπειρία και τους πόρους που έχουν αναπτυχθεί στο παρελθόν. Στο σήμερα πραγματοποιείται από έναν μεγάλο αριθμό ανθρώπων, μέσα σε μια συνθήκη πολύπλοκου καταμερισμού της εργασίας. Συνεπώς, η ατομική συνεισφορά δεν μπορεί να απομονωθεί ή να υπολογιστεί επακριβώς, όπως δεν μπορεί να υπολογιστεί επακριβώς και η συνεισφορά μια συγκεκριμένης ομάδας εργατών σε μια συγκεκριμένη βιομηχανία στην παραγωγή ενός συγκεκριμένου αγαθού. Η εργασία του μεταλλεργάτη δεν είναι διαχωρισμένη από αυτήν του μεταλλωρύχου που εξορύσσει το μέταλλευμα, του μεταφορέα που το μεταφέρει, του εργάτη που φτιάχνει τον σιδηρόδρομο, κ.ο.κ. Αυτό σημαίνει επίσης ότι δεν μπορεί να γίνει ξεκάθαρος διαχωρισμός ανάμεσα στην παραγωγή των κεφαλαιακών αποθεμάτων και των καταναλωτικών αγαθών.

Ο Λουίτζι Γκαλεάνι (1861-1931), για τον οποίο θα συζητήσουμε εκτενέστερα στο κεφάλαιο 4, προσθέτει ότι η αξία των λιγότερο απτών αγαθών, όπως «το θεώρημα του Πασκάλ ... ο νόμος του Νεύτωνα για τη βαρύτητα, ή ... η ασύρματη τηλεγραφία του Μαρκόνι», δύσκολα μπορεί να εκτιμηθεί και ότι οι καινοτομίες αυτών των ανθρώπων δεν μπορούν να διαχωριστούν από τις ιδέες και τις ανακαλύψεις των υπολοίπων²⁹. Επομένως, ο Μαρξ μπορεί να έχει δίκιο όταν υποστηρίζει πως οι εργάτες, λόγω της θέσης τους στην παραγωγή ως κοινωνική εργασία, θα πρέπει να συνεργαστούν για να αλλάξουν την κοινωνία, αλλά δεν ισχύει το ίδιο και για την άποψή του ότι η αμοιβή μπορεί να υπολογιστεί με ακρίβεια στους διάφορους τομείς.

Στο σημείο αυτό, είναι σημαντικό να εξετάσουμε το ζήτημα του καθορισμού των τιμών στον καπιταλισμό. Η χρήση της εργασιακής θεωρίας της αξίας από τον Μαρξ, η ιδέα του για την ανταλλακτική αξία και ο νόμος της αξίας ήταν τα θεμέλια της αντίληψής του ότι οι τιμές είναι αντικειμενικές και καθορίζονται στην παραγωγή από τον μέσο χρόνο εργασίας. Η ίδια αντίληψη εμφανίζεται και στους φιλελεύθερους οικονομολόγους πριν από τα τέλη του δεκάτου ένατου αιώνα, και κυρίως, αλλά όχι μόνο, στο έργο του Σμιθ, στο οποίο συνυπήρχε αμύχχανα με την οπτική ότι οι τιμές καθορίζονται και από υποκειμενικούς παράγοντες, μέσα από τον «νόμο» της προσφοράς και της ζήτησης. Σύμφωνα με αυτό το θεώρημα, οι τιμές καθορίζονται εντός της αγοράς από τον ανταγωνισμό μεταξύ των αμέτρητων ατόμων, ο οποίος μεγιστοποιεί την κατανάλωση των αγαθών που ικανοποιούν τις προσωπικές προτιμήσεις. Υψηλή προσφορά και χαμηλή ζήτηση οδηγεί σε μείωση των τιμών ενώ χαμηλή προσφορά και υψηλή ζήτηση οδηγεί σε αύξηση των τιμών.

Ο Μαρξ δέχεται ότι οι τιμές μπορεί να ποικίλουν κάπως εξαιτίας της προσφοράς και της ζήτησης, αλλά αντιτάσσει ότι καθορίζονται θεμελιωδώς από τον χρόνο εργασίας που προηγείται της πώλησης. Μέχρι τα τέλη του δεκάτου ένατου αιώνα – και σε μεγάλο βαθμό ως αντίδραση στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούσαν οι μπουτουαλιστές, οι Μαρξιστές και οι αναρχικοί την εργασιακή θεωρία της αξίας προκειμένου να υποστηρίξουν την ύπαρξη ταξικής εκμετάλλευσης – οι φιλελεύθεροι οικονομολόγοι προσπάθησαν να αναπτύξουν μια απολύτως υποκειμενική θεωρία των τιμών. Η θεωρία της οριακής χρησιμότητας, η οποία αναπτύχθηκε από τον Γουίλιαμ Στάνλεϊ Τζέβονς και τους επιγόνους του, υποστηρίζει ότι στην ελεύθερη αγορά όλες οι τιμές, των παραγωγικών τιμών συμπεριλαμβανομένων, καθορίζονται απολύτως από τις ατομικές προτιμήσεις.

Πού τοποθετούν τον εαυτό τους οι αναρχικοί μέσα σε αυτές τις διαμάχες; Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμο να δούμε τις απόψεις του Κροπότκιν για τον μισθό εντός καπιταλισμού. Σύμφωνα με τον Μαρξ, η εργατική δύναμη αποτελεί εμπόρευμα και, όπως ισχύει για κάθε εμπόρευμα, η τιμή της καθορίζεται από τον χρόνο εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή της – τον χρόνο εργασίας που απαιτείται για να παραχθούν και να αναπαραχθούν οι εργάτες που είναι οι φορείς της εργατικής δύναμης. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Κροπότκιν, τα επίπεδα των μισθών είναι συχνά αρκετά αυθαίρετα και καθορίζονται από ένα μεγάλο σύνολο παραγόντων, όπως οι ανισότητες σχέσεις ισχύος μεταξύ των τάξεων, οι κυβερνητικές πολιτικές, η σχετική κερδοφορία συγκεκριμένων τομέων της παραγωγής και, τελευταίο αλλά εξίσου σημαντικό, η δυνατότητα των ειδικευμένων και επιστημονικά καταρτισμένων εργοδοτών να καθιερώνουν μονοπώλια σε συγκεκριμένους κλάδους³⁰.

Άρα, ο Κροπότκιν πιστεύει, όπως και ο Σμιθ, ότι οι τιμές καθορίζονται τόσο από την υποκειμενική χρησιμότητα όσο και από την ανταλλακτική αξία. Προσθέτει όμως ότι οι σχέσεις ισχύος παίζουν επίσης σημαντικό ρόλο. Ο Μπέρκμαν αναπτύσσει αυτή τη θέση υποστηρίζοντας ότι η τιμή δεν αποτελεί απλώς αντανάκλαση των υποκειμενικών ατομικών επιλογών ή των αντικειμενικών ανταλλακτικών αξιών³¹. Οι τιμές επηρεάζονται από τον χρόνο εργασίας και τα επίπεδα προσφοράς και ζήτησης και χειραγωγούνται από τα ισχυρά μονοπώλια και το κράτος³². Ο Μπέρκμαν ήταν γόνος μιας εβραϊκής οικογένειας της Λιθουανίας. Έγινε ακτιβιστής και εγκατέλειψε τη Ρωσία για τις Η.Π.Α., όπου συντάχθηκε με τους αναρχικούς³³. Το 1892 επιχείρησε να εκτελέσει τον βιομήχανο Χένρι Κλέι Φρικ και φυλακίστηκε για δεκατέσσερα χρόνια. Μετά την απελευθέρωσή του δραστηριοποιείται ξανά, περνώντας δυο χρόνια ασχολούμενος με αντιμιλιταριστικές δραστηριότητες. Το 1919, στα πλαίσια του Κόκκινου Τρόμου – της μαζικής καταστολής της Αριστεράς που ξεκίνησε το 1917 –, εξορίζεται στη Ρωσία, όπου απογοητεύεται πικρά απ' τους Μπολσεβίκους. Έφυγε από εκεί το 1921 και κατέληξε στο Παρίσι, όπου αυτοκτόνησε το 1936.

Από επιχειρήματα όπως αυτά των Κροπότκιν και Μπέρκμαν προκύπτει ότι είναι αδύνατο να λειτουργήσει ένα δίκαιο μετακαπιταλιστικό σύστημα μισθωτής εργασίας. Πράγματι, αν οι μισθοί – όπως και οι άλλες τιμές – καθορίζονται μερικώς από τις σχέσεις εξουσίας και τις ταξικές σχέσεις και αν – όπως πιστεύει ο Κροπότκιν – η δικτατορία του προλεταριάτου αποτελεί ένα νέο ταξικό σύστημα, τότε δεν υπάρχει κανένας λόγος να αναμένει κανείς ότι οι μισθοί που θα δίνονται από το επαναστατικό κράτος θα είναι δικαιότεροι από αυτούς των καθαρά καπιταλιστικών κρατών. Αντιθέτως, θα τείνουν να σχηματίζουν τμήματα ενός μεγαλύτερου ταξικού μηχανισμού.

Το δεύτερο επιχείρημα του Κροπότκιν ενάντια στο μετακαπιταλιστικό σύστημα μισθωτής εργασίας εστιάζει στο ζήτημα της δικαιοσύνης. Ακόμη και αν οι μισθοί αποτελέσουν έναν δίκαιο αντικατοπτρισμό της προσφοράς του καθενός στην παραγωγή, αυτό δεν σημαίνει σε καμία περίπτωση ότι το σύστημα μισθωτής εργασίας είναι επιθυμητό. Αμοιβή στη βάση της απόδοσης σημαίνει αναδιανομή βάσει επαγγέλματος και ικανοτήτων, όχι βάσει αναγκών και προσπάθειας. Η αμοιβή ενός ανειδίκευτου εργάτη σε μια ανειδίκευτη εργασία χαμηλής παραγωγικότητας όπως το καθάρισμα, θα είναι μικρότερη από αυτήν ενός ειδικευμένου εργάτη σε μια ειδικευμένη εργασία όπως αυτή του μηχανικού, ακόμη και αν η πραγματική του προσπάθεια είναι λιγότερη. Επιπλέον, η αμοιβή με βάση την απόδοση δεν παρέχει κάποιον μηχανισμό που να συνδέει το εισόδημα με τις ανάγκες· αν ο προαναφερθείς μηχανικός ζει μόνος του χωρίς οικογενειακές υποχρεώσεις και είναι υγιής ενώ ο καθαριστής αναθρέφει αρκετά παιδιά και έχει σοβαρά προβλήματα υγείας, ο μηχανικός πάλι θα έχει υψηλότερο μισθό από τον καθαριστή. Αυτή η συνθήκη θα είναι άδικη και θα «διατηρεί όλες τις ανισότητες της υπάρχουσας κοινωνίας», ιδίως το χάσμα ανάμεσα στην ειδικευμένη και την ανειδίκευτη εργασία³⁴.

Συνεπώς, διακηρύττει ο Κροπότκιν, αυτό που είναι πραγματικά αναγκαίο είναι η κομμουνιστική διανομή. Ο καθένας θα πρέπει να συνεισφέρει στην κοινωνία σύμφωνα με το μέγιστο των δυνατοτήτων του και η κοινωνία με τη σειρά της θα πρέπει να καλύπτει τις συγκεκριμένες ανάγκες του καθενός κατά το δυνατόν περισσότερο. Αξίζει να σημειωθεί πως ο Κροπότκιν δεν πιστεύει ότι οι άνθρωποι που αρνούνται να συνεισφέρουν στην κοινωνία ενώ μπορούν να το κάνουν θα πρέπει να ανταμείβονται· ευθυγραμμισμένος με την ιδέα ότι τα δικαιώματα απορρέουν από τις ευθύνες, υποστηρίζει πως «όλοι όσοι συμμετέχουν στην παραγωγή έχουν πρώτα απ' όλα το δικαίωμα στη ζωή και σε δεύτερο βαθμό το δικαίωμα στις ανέσεις της ζωής»³⁵.

Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, η παραγωγή δεν θα πρέπει να κατευθύνεται προς το κέρδος, όπως συμβαίνει στον καπιταλισμό, αλλά προς τις ανθρώπινες ανάγκες: «Η μεγαλύτερη βλάβη που προκαλεί η αστική κοινωνία δεν έγκειται μόνο στο ότι οι καπιταλιστές οικειοποιούνται ένα μεγάλο μερίδιο των κερδών, αλλά στο ότι ολόκληρη η παραγωγική διαδικασία ακολουθεί λανθασμένη κατεύθυνση, εφόσον δεν πραγματοποιείται με σκοπό την εξασφάλιση της καθολικής ευημερίας.»³⁶ Τα αγαθά θα πρέπει να διανέμονται από μια «κοινή αποθήκη», δημιουργημένη από τους εργάτες. Όταν κάποιο συγκεκριμένο αγαθό σπανίζει, θα διανέμεται σε λογικές ποσότητες σε αυτούς που το έχουν περισσότερο ανάγκη. Όταν ο Κροπότκιν μιλά για ανάγκες, δεν αναφέρεται μόνο στα βασικά

αγαθά όπως το φαγητό και η στέγη, καθώς πιστεύει ότι οι ανάγκες έχουν τεράστιο εύρος και μεταβάλλονται διαρκώς. Σύμφωνα με την οπτική του, υπάρχει η «ανάγκη για πολυτέλεια», η οποία περιλαμβάνει την «ξεκούραση», τις διόδους ανάπτυξης των «διανοητικών ικανοτήτων του καθενός» και την «τέχνη, και ιδιαίτερα ... την καλλιτεχνική δημιουργία»³⁷. Τα παραπάνω απορρέουν από την αναρχική δέσμευση στην ατομική ελευθερία και την ατομικότητα, καθώς και από την βαθύτατη πίστη στην ανθρώπινη δημιουργικότητα και μάθηση.

Η κομμουνιστική προσέγγιση του Κροπότκιν σημαίνει κατάργηση της αγοράς ως μέσου τόσο διανομής όσο και καθορισμού τιμών. Η πληροφορία που εμπεριέχεται στις τιμές οι οποίες προκύπτουν στις αγορές – είτε καθορίζονται από την υποκειμενική χρησιμότητα είτε από την αντικειμενική ανταλλακτική αξία – είναι πάντοτε ανεπαρκής αν θέλουμε να μιλάμε για ένα δίκαιο σύστημα διανομής και γενικότερα έναν κοινωνικά επιθυμητό συντονισμό της οικονομικής ζωής. Παρότι κάποιοι πρόσφατοι αναρχικοί υποστηρίζουν ότι οι τιμές μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τον συντονισμό της οικονομικής ζωής σε μια αναρχική κοινωνία, δέχονται τη θέση του Κροπότκιν όταν λένε ότι οι τιμές αυτές δεν αντανακλούν απλώς την ανταλλακτική αξία ή την αξία χρήσης, αλλά συνυπολογίζουν τα κόστη και τα οφέλη που έχουν συγκεκριμένα αγαθά για την κοινωνία ως σύνολο και δεν θα πρέπει να καθορίζονται μέσα από την αγορά, αλλά μέσα από μια διαδικασία συμμετοχικού σχεδιασμού³⁸.

Η σημασία των επιχειρημάτων του Κροπότκιν υπέρ του αναρχισμού αναγνωρίστηκε ευρέως και η έννοια του «αναρχικού κομμουνισμού» υιοθετήθηκε από την ευρύτερη αναρχική παράδοση, αντικαθιστώντας τον «αναρχικό κολλεκτιβισμό». Ο Κροπότκιν δεν ήταν ο πρώτος που συνέδεσε τον αναρχισμό με τον κομμουνισμό, αλλά ήταν αυτός που έπαιξε βασικότατο ρόλο στην επικράτηση του κομμουνισμού στις ζυμώσεις των αναρχικών και των συνδικαλιστικών κύκλων περί τη δεκαετία του 1880³⁹. Ψήγματα κομμουνιστικών θέσεων υπάρχουν και σε κάποια από τα έργα του Μπακούνιν, ενώ ο Γκιγιώμ, ο στενός του σύντροφος, προτάσσει την κομμουνιστική διανομή από το 1876⁴⁰. Την ίδια περίπου περίοδο κινήθηκαν προς την υιοθέτηση του κομμουνισμού και οι Ιταλοί που βρίσκονταν γύρω από τον Μαλατέστα, ενώ ο όρος «αναρχικός κομμουνισμός» φαίνεται να επινοήθηκε από τον Γάλλο αναρχικό Ελιζέ Ρεκλύ (1830-1905). Γεωγράφος όπως και ο Κροπότκιν, ο Ρεκλύ ήταν αρχικά οπαδός του Φουριέ αλλά σύντομα εντάχθηκε μαζί με τον αδερφό του, Ελί, στην Αδελφότητα του Μπακούνιν. Από το 1871 οι δυο αδελφοί έγιναν αναρχικοί αγωνιστές. Ο Ρεκλύ ήταν συντάκτης του περιοδικού *Le Révolté* («Η Εξέγερση») και παρήγαγε συνεχώς αναρχικό προπαγανδιστικό υλικό, έχοντας παράλληλα μια επιτυχημένη ακαδημαϊκή καριέρα. Όπως και ο Κροπότκιν, έτεινε να θεωρεί ότι «ο αναρχισμός είναι η αλήθεια» και «η επιστήμη μπορεί να αποδείξει την ορθότητά του»⁴¹.

Είναι λοιπόν σημαντικό να μην αντιλαμβανόμαστε τις θέσεις του Κροπότκιν για τους μισθούς, τις τιμές και τις αγορές απλά σαν μια διαμάχη στο εσωτερικό των αναρχικών πάνω στη διερεύνηση των λειτουργιών μιας μελλοντικής κοινωνίας, αλλά και ως τμήμα μιας ευρύτερης σύνδεσης του αναρχισμού τόσο με τον φιλελευθερισμό όσο και με τη Μαρξιστική οικονομική θεωρία. Αυτό είναι χρήσιμο για να μελετήσουμε τον Κροπότκιν αλλά και για να επανεξετάσουμε τη συνάφειά του με τις σύγχρονες διαμάχες περί οικονομίας και ανάπτυξης. Εγείροντας ζητήματα σχετικά με την πληροφορία που παρέχουν οι τιμές, ο Κροπότκιν ταυτόχρονα εγείρει ζητήματα σχετικά με τον νεοφιλελευθερισμό, ο οποίος βασίζεται στις οριακές θεωρίες της αξίας.

Σύμφωνα με τους Λούντβιχ φον Μίζες και Φρίντριχ φον Χάγιεκ, μια σύγχρονη οικονομία μπορεί να συντονιστεί μόνο μέσα από τις πληροφορίες που παρέχονται από το σύστημα τιμολόγησης της ελεύθερης αγοράς. Αυτό είναι που παρέχει περιθώρια ατομικής επιλογής και ελευθερίας· η μόνη εναλλακτική είναι η οικονομική καταστροφή εξαιτίας των αυθαίρετων υπολογισμών των συμφεροντολόγων κρατικών σχεδιαστών και της διαρκούς διεύρυνσης της κρατικής εξουσίας πάνω στη δημόσια και ιδιωτική ζωή⁴². Ωστόσο, αυτό που επισημαίνει ο Κροπότκιν είναι ότι οι τιμές στον καπιταλισμό παρέχουν στην καλύτερη περίπτωση μερική και ατελή πληροφορία, η οποία αποκρύπτει τα έργα και τις ημέρες του καπιταλισμού και γεννά και αναπαράγει τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες. Αγνοώντας τον κοινωνικό χαρακτήρα της οικονομίας λόγω του μεθοδολογικού

ατομικισμού τους, οι φιλελεύθεροι οικονομολόγοι αγνοούν και τις κοινωνικές επιπτώσεις συγκεκριμένων επιλογών, όπως και το ζήτημα των εξωγενών παραγόντων: «μένει ακόμα να δούμε αν ένας εύρωστος μεροκαματιάρης κοστίζει στην κοινωνία περισσότερο απ' ό,τι ένας τεχνίτης, δεδομένης της θνησιμότητας των παιδιών των εργατών, της αναιμίας που τα φθείρει και των πρόωρων θανάτων»⁴³. Ενώ οι Μίζες και Χάγιεκ υποστηρίζουν την ελεύθερη αγορά και βλέπουν στον ανταγωνισμό την έκφραση της ανθρώπινης φύσης και τα μέσα για την προώθηση της ατομικής ελευθερίας, ο Κροπότκιν αντιλαμβάνεται τη συνεργασία και όχι τον ανταγωνισμό ως βάση της πραγματικής ατομικότητας και απαιτεί την υποταγή της οικονομίας στις κοινωνικές ανάγκες και όχι την απελευθέρωση της αγοράς από τον κοινωνικό έλεγχο.

Ιστορία, Πρόοδος και Κράτος

Από την επισήμανση του Κροπότκιν ότι το μέτρο της προόδου είναι η ικανοποίηση των ανθρωπίνων αναγκών μπορεί να παραχθεί μια διαφορετική αντίληψη γι' αυτό που κοινώς αποκαλείται «ανάπτυξη». Σύμφωνα με τους φιλελεύθερους οικονομολόγους, η ανάπτυξη συνίσταται στη δημιουργία ενός ανταγωνιστικού συστήματος αγοράς. Σύμφωνα με τους εθνικιστές οικονομολόγους, η ανάπτυξη συνίσταται στη δημιουργία μιας ισχυρής εθνικής οικονομίας, με κόστος ακόμα και το επίπεδο ζωής του λαού και τα εργατικά δικαιώματα. Αντίθετα, σύμφωνα με τον Κροπότκιν, η ανάπτυξη έχει να κάνει με την εξέλιξη της δυνατότητας της κοινωνίας να ικανοποιεί τις ανθρώπινες ανάγκες και να εξασφαλίζει την ατομική ελευθερία και ολοκλήρωση. Αυτό δεν μπορεί να το αναλάβει ούτε η ελεύθερη αγορά ούτε η κρατική εξουσία στη θέση της μάζας του λαού..

Υπό αυτή την έννοια, ο καπιταλισμός δεν αποτελεί κατ' ανάγκη μια ανεπτυγμένη μορφή κοινωνίας· ίσως να είναι και λιγότερο ανεπτυγμένος από τις εξισωτικές πρωτόγονες κοινωνίες. Η επίτευξη μιας ισχυρής βιομηχανικής βάσης δεν λέει τίποτα από μόνη της. Πράγματι, αν δεν ωφελεί άμεσα την πλειοψηφία του λαού, αυξάνοντας την ατομική ελευθερία και τη δυνατότητα ικανοποίησης των αναγκών του, μπορεί ακόμη και να αποτελεί βήμα προς τα πίσω. Δεδομένου του ταξικού χαρακτήρα του καπιταλισμού, ανάδυση νέων εκβιομηχανισμένων χωρών στην πραγματικότητα σημαίνει ανάδυση ισχυρών νέων εξουσιαστικών τάξεων· και κάτι τέτοιο δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση αναγκαίο βήμα προς την ανθρώπινη χειραφέτηση. Με άλλα λόγια, το γεγονός ότι μια πρώην κατapiεσμένη χώρα εξελίσσεται σε παγκόσμια δύναμη δεν σημαίνει ότι σπάει ο κύκλος της ταξικής εξουσίας, αλλά απλώς ότι αναπαράγεται με νέους τρόπους.

Επιπλέον, αυτή η αντίληψη για την ιστορική εξέλιξη διαφέρει από εκείνη του κλασσικού Μαρξισμού, σύμφωνα με τον οποίο η ιστορική εξέλιξη μετράται μέσω της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ενώ ο Μαρξ αντιτίθεται στον καπιταλισμό, παράλληλα τον βλέπει σαν αναγκαίο κακό. Σαν ένα στάδιο της ιστορίας το οποίο θέτει τις βάσεις για τον σοσιαλισμό, αναπτύσσοντας στον μέγιστο βαθμό τις παραγωγικές δυνάμεις, ενώ ταυτόχρονα γεννά την εργατική τάξη, η οποία μπορεί να ανατρέψει τους καπιταλιστές και να δημιουργήσει μια σοσιαλιστική κοινωνία βασισμένη στην αφθονία που εξασφαλίζεται από μια ανεπτυγμένη οικονομία.

Αυτό ακριβώς είναι και το σημείο στο οποίο ο Μαρξ διαχωρίζει τον επιστημονικό του σοσιαλισμό τόσο από τον ουτοπικό σοσιαλισμό όσο και από τις αντιλήψεις του Μπακούνιν, για τον οποίο ισχυρίζεται πως «δεν κατανοεί τίποτα σε σχέση με την κοινωνική επανάσταση, μόνο τις πολιτικές τις εκφράσεις· οι οικονομικές συνθήκες δεν έχουν σημασία γι' αυτόν»⁴⁴. Τα παραπάνω αποτελούν τμήμα μιας συνολικότερης τάσης του Μαρξ προς μία τελεολογική αντίληψη της ιστορίας: η ιστορία εξελίσσεται αμείλικτα μέσα από τη διαρκή ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, οι οποίες παρέχουν τη βάση για την επίτευξη ολοένα και περισσότερο ανεπτυγμένων τρόπων παραγωγής, με αποκορύφωμα τον σοσιαλισμό κι έπειτα τον μαρασμό του κράτους, τον τελικό σκοπό της ιστορίας.

Στο έργο του Μαρξ υπάρχουν αμφισημίες και αντιφάσεις, οι οποίες μπορούν να ερμηνευθούν σαν «Δuo Μαρξισμοί»: ο «Επιστημονικός Μαρξισμός», ο οποίος βασίζεται σε μια ντετερμινιστική

και τελεολογική προσέγγιση, και ο «Κριτικός Μαρξισμός», ο οποίος προβάλλει τον ανθρώπινο παράγοντα και τη θέλησή του⁴⁵. Αυτές οι δυο τάσεις συνυπάρχουν άβολα στη σκέψη του Μαρξ αλλά και στον κλασικό Μαρξισμό γενικότερα. Από τη μια, υπάρχει ο Μαρξισμός των ιστορικών σταδίων και του σοσιαλισμού ως νομοτέλειας· από την άλλη, υπάρχει ο Μαρξισμός που αντιλαμβάνεται το επαναστατικό κόμμα – με τις ιδέες του, τις τακτικές του, τη θέλησή του, τους αγώνες του και τη δικτατορία του προλεταριάτου – ως απαραίτητο προγεφύρωμα ανάμεσα στον καπιταλισμό και τον τελικό σκοπό της ιστορίας⁴⁶.

Ωστόσο, είναι σημαντικό το γεγονός ότι τα πλέον βολονταριστικά έργα του Μαρξ – τα οποία χρονολογούνται κυρίως από τα μέσα της δεκαετίας του 1840 έως τα τέλη της δεκαετίας του 1850 – δεν δημοσιεύθηκαν κατά τη διάρκεια της ζωής του· η δημόσια περσόνα του Μαρξ προωθούσε τον επιστημονικό Μαρξισμό (αν και η πολιτική του στρατηγική περιείχε αρκετή δόση βολονταρισμού). Από αυτήν την ντετερμινιστική και τελεολογική πλευρά του Μαρξισμού απορρέει και η απόρριψη των αγροτών από πλευράς Μαρξ και Κάουτσκι, όπως και η αντίληψη ότι ένα από τα προτερήματα του καπιταλισμού είναι πως «απέσπασε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού από την ηλιθιότητα της αγροτικής ζωής»⁴⁷. Από εδώ προκύπτει και η ιδέα ότι οι κοινωνίες πρέπει να περάσουν μέσα από αστικοδημοκρατικές επαναστάσεις προτού φτάσουν στις προλεταριακές.

Αυτός ο ντετερμινισμός οδήγησε τους κλασικούς Μαρξιστές να αντιλαμβάνονται συγκεκριμένα κράτη ως «προοδευτικά», με την έννοια ότι προωθούν τον καπιταλιστικό μετασχηματισμό, και συνεπώς ορισμένα μόνο έθνη ως «ιστορικά». Οι Μαρξ και Ένγκελς έτειναν να αποδίδουν στη Γερμανία το ρόλο του πρωτοπόρου της ανάπτυξης στην Ευρώπη και υποστήριζαν την απελευθέρωση των αποκαλούμενων ιστορικών εθνών όπως οι Πολωνοί, ενώ παράλληλα απέρριπταν την απελευθέρωση πολλών άλλων όπως οι Τσέχοι. Η προτίμησή τους για τη Γερμανία υπέκρυπτε αδιαμφισβήτητη έναν «ανορθολογικό εθνικισμό» από μεριάς των δυο ανδρών⁴⁸. Παράλληλα, η τάση τους να υποτιμούν τις περισσότερες σλαβικές εθνότητες πιθανόν να οφείλεται στη ρωσοφοβία τους⁴⁹. Για παράδειγμα, το 1849, οι Μαρξ και Ένγκελς πάντρεψαν τις φιλογερμανικές και αντισλαβικές τους θέσεις:

Είναι απαράδεκτο να παραχωρηθεί ελευθερία στους Τσέχους γιατί τότε η Ανατολική Γερμανία θα μοιάζει με μια μικρή φρατζόλα ψωμί που τη ροκανίζουν τα ποντίκια. ... Η επανάσταση μπορεί να διασφαλιστεί μόνο μέσω της εφαρμογής μιας αποφασιστικής τρομοκρατίας ενάντια στους Σλάβους που ξεπούλησαν τη δημοκρατία και την επανάσταση για την ελεεινή τους «εθνική απελευθέρωση»⁵⁰.

Από τη στιγμή που υπάρχουν έθνη και κράτη που θεωρούνται προοδευτικά – ο Ένγκελς μιλά ακόμη και για «αντεπαναστατικά έθνη» – δεν μένει πάρα μικρή απόσταση μέχρι την υιοθέτηση της θέσης ότι η πολιτική της εργατικής τάξης πρέπει να ευθυγραμμίζεται με συγκεκριμένα κράτη⁵¹. Αναφερόμενος στον επικείμενο γαλλοπρωσικό πόλεμο του 1870, ο Μαρξ αναφέρει ότι «οι Γάλλοι χρειάζονται ξυλοφόρτωμα»: «Αν οι Πρώσοι νικήσουν, η συγκεντροποίηση των εξουσιών του κράτους θα βοηθήσει τη συσπείρωση της γερμανικής εργατικής τάξης. Επιπλέον, η γερμανική επικράτηση θα μεταφέρει το κέντρο βάρους του εργατικού κινήματος από τη Γαλλία στη Γερμανία». Η γερμανική κυριαρχία «στην παγκόσμια σκηνή θα ήταν ταυτόχρονα η επικράτηση της θεωρίας μας πάνω σ' αυτήν του Προυντόν κ.ά.»⁵².

Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Ένγκελς κατηγορεί τους ηγέτες του γερμανικού σοσιαλισμού ότι απέτυχαν στο να υπερψηφιστούν από το *Ράιχσταγκ* (κοινοβούλιο) οι πολεμικές δαπάνες, διότι εφόσον «η εγκαθίδρυση ενός ενωμένου γερμανικού κράτους είναι απαραίτητη για την απόλυτη χειραφέτηση των εργατών, ο πόλεμος πρέπει να στηριχθεί»⁵³. Τα επόμενα χρόνια, ο όρος «πρόοδος» ταυτίστηκε με τα καθεστώτα του Ανατολικού μπλοκ και τα ποικίλα εθνικιστικά καθεστώτα των λιγότερο βιομηχανοποιημένων χωρών. Ο επίσημη δέσμευση του Μαρξ στον εργατικό διεθνισμό υποσκελιζόταν διαρκώς από την τάση του να πιστεύει σε συγκεκριμένα κράτη.

Από αυτή την αντίληψη του καπιταλισμού ως αναγκαίου κακού προκύπτει και η άποψη του

Μαρξ ότι η αποικιοκρατία είναι προοδευτική σε κάποιες της πτυχές. Αν ο καπιταλισμός είναι αναγκαίος, τότε οι κοινωνίες που δεν πέρασαν αυθόρμητα στον καπιταλισμό μόνο οφέλη θα μπορούσαν να έχουν από μια εξωτερική κυριαρχία που θα τον εισάγει. Ο Μαρξ ισχυρίζεται ότι «η αγγλική επέμβαση» στην Ινδία «παρήγαγε τη σπουδαιότερη και, για να πούμε την αλήθεια, τη μοναδική κοινωνική επανάσταση που ακούστηκε ποτέ στην Ασία». Έτσι, «όποια κι αν είναι τα εγκλήματα της Αγγλίας, αυτή αποτέλεσε το ασυνείδητο εργαλείο της ιστορίας για την επίτευξη της επανάστασης»⁵⁴. Όπως και στην περίπτωση των Γερμανών και των Σλάβων, ο ντετερμινισμός του Μαρξ κρύβει ένα σύνολο προκαταλήψεων που θέλουν τους ασιατικούς λαούς να είναι στάσιμοι και ανιστορικοί⁵⁵. Κατά τον ίδιο τρόπο, ο Ένγκελς διακηρύττει ότι η αποικιοποίηση της Αλγερίας ήταν ένα «ευτυχές γεγονός για την πρόοδο του πολιτισμού» και ότι οι αποικίες «που κατοικούνται από ιθαγενείς πληθυσμούς ... πρέπει να καταληφθούν» από το προλεταριάτο της Δύσης κατά την επανάσταση κι έπειτα «να οδηγηθούν το συντομότερο δυνατόν στην ανεξαρτησία»⁵⁶.

Η Σοσιαλιστική (η λεγόμενη «Δεύτερη») Διεθνής στήριξε αντιαποικιοκρατικά ψηφίσματα στα συνέδριά της το 1900, το 1904 και το 1907⁵⁷. Αυτό συνέβη κυρίως στη βάση ανθρωπιστικών ανησυχιών για την αποικιοκρατική καταπίεση. Επίσης, αντανakλούσε μια διαφοροποίηση στις εκτιμήσεις πάνω στην αποικιοκρατία, για την οποία όλο και περισσότεροι θεωρούσαν πως είχε πολύ μικρή συνεισφορά στην προώθηση της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων. Η Κομιντέρν οδήγησε αυτές τις εκτιμήσεις στα λογικά τους συμπεράσματα: ο ιμπεριαλισμός έγινε πλέον αντιληπτός ως μείζον εμπόδιο στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Σύμφωνα με τον Λένιν, ο ιμπεριαλισμός δεν έπαιζε πλέον προοδευτικό ρόλο στην προώθηση της καπιταλιστικής ανάπτυξης⁵⁸. Συνεπώς, οι αστικοδημοκρατικές επαναστάσεις του αποικιοκρατούμενου και ημιαποικιοκρατούμενου κόσμου είναι αναγκαστικά αντιιμπεριαλιστικές και πρέπει να αγωνίζονται τόσο ενάντια στην εγχώρια οπισθοδρομικότητα όσο και ενάντια στην ξένη κυριαρχία.

Η αρχική θέση της Κομιντέρν για τα εθνικά και αποικιοκρατικά ζητήματα συμβούλευε τους Κομμουνιστές των χωρών εκείνων να στηρίζουν τα «επαναστατικά απελευθερωτικά κινήματα» που θέλουν να έρθουν σε ρήξη με τον ιμπεριαλισμό, υπογραμμίζοντας ότι όπου ο καπιταλισμός δεν είναι «πλήρως ανεπτυγμένος», ο αγώνας διεξάγεται κυρίως ενάντια στη φεουδαρχία και τον ιμπεριαλισμό⁵⁹. Ομοίως, η θέση της Κομιντέρν για το Ανατολικό Ζήτημα προέτασσε «την πλέον ριζοσπαστική επίλυση των ζητημάτων της αστικοδημοκρατικής επανάστασης, η οποία στοχεύει στην κατάκτηση της πολιτικής ανεξαρτησίας»⁶⁰. Στο πλαίσιο αυτό, η αστικοδημοκρατική επανάσταση είναι ταυτόχρονα και εθνική δημοκρατική επανάσταση, καθώς έχει αντιιμπεριαλιστικό περιεχόμενο.

Μέχρι το 1928 οι ιδέες αυτές είχαν σχηματοποιηθεί με σαφήνεια στη θεωρία των δυο σταδίων, η οποία έκτοτε κυριάρχησε στα Κομμουνιστικά κόμματα των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών. Το ζήτημα της αστικοδημοκρατικής επανάστασης θεωρήθηκε τόσο σημαντικό, ώστε οι Λένιν και Μάο υποστήριζαν πως η επανάσταση αυτή θα πρέπει να έχει επικεφαλής το Κομμουνιστικό Κόμμα, όπου αυτό είναι απαραίτητο⁶¹. Μια «αστική επανάσταση εκφράζει τις ανάγκες της καπιταλιστικής ανάπτυξης» και είναι «στο μέγιστο βαθμό συμφέρουσα για το προλεταριάτο»⁶².

Σύμφωνα με τον Μάο, «οι κυρίαρχοι στόχοι σε αυτό το στάδιο της κινέζικης επανάστασης» δεν είναι ο καπιταλισμός ή οι καπιταλιστές ως τέτοιοι, αλλά «ο ιμπεριαλισμός και η φεουδαρχία, η αστική τάξη των ιμπεριαλιστικών χωρών και η τάξη των γαιοκτητών της χώρας μας», όπως και «οι αντιδραστικοί αστοί που συντάσσονται με τις ιμπεριαλιστικές και φεουδαρχικές δυνάμεις»⁶³. Τα βασικά καθήκοντα είναι «η εθνική επανάσταση για την ανατροπή του ιμπεριαλισμού» και «η δημοκρατική επανάσταση για την ανατροπή της καταπίεσης των φεουδαρχών γαιοκτημόνων», μέσα από μία συμμαχία τεσσάρων τάξεων – των εργατών, των αγροτών, των μικροαστών και των ντόπιων αστών – υπό την ηγεσία του CCP: «Η σημερινή μας πολιτική αποβλέπει στον περιορισμό του καπιταλισμού, όχι στην εξάλειψή του»⁶⁴. Κατά τη δεκαετία του 1950 ακολούθησε η περίοδος του «χτισίματος του σοσιαλισμού» και της «σοσιαλιστικής οικοδόμησης», η οποία βασίστηκε κυρίως στην επέκταση του κρατικού ελέγχου πάνω στους αγρότες προκειμένου να παράγουν υπεραξία η οποία θα χρηματοδοτεί την εκβιομηχάνιση⁶⁵.

Πολλοί αναρχικοί και συνδικαλιστές ήταν φανερά δύσπιστοι απέναντι στη ντετερμινιστική θεωρία του Μαρξ για την ιστορία. Όπως είδαμε και νωρίτερα, αυτό σε ένα επίπεδο αντανακλά τα διαφορετικά σημεία αναφοράς που υπάρχουν σε ό,τι έχει να κάνει με την αντίληψη της προόδου και της ανάπτυξης. Σε ένα άλλο επίπεδο, η ευρύτερη αναρχική παράδοση αισθάνεται άβολα για την αντίληψη του Μαρξ ότι ιστορία κινείται γραμμικά προς ένα καλύτερο μέλλον. Αμφότεροι οι Μπακούνιν και Κροπότκιν έχουν αρκετά ίχνη τελεολογικής σκέψης, ωστόσο γενικότερα προτάσσουν ένα πιο ανοιχτό, βολονταριστικό και ανθρωπιστικό μοντέλο της ιστορίας. Σύμφωνα με τον Μπακούνιν, η θέση του Μαρξ τον οδηγεί στην αντίληψη ότι η ήττα των αγροτικών εξεγέρσεων της φεουδαρχικής Ευρώπης ήταν προωθητική για την υπόθεση της ανθρώπινης χειραφέτησης γενικότερα. Αν «οι αγρότες είναι οι φυσικοί εκπρόσωποι της αντίδρασης» και το «σύγχρονο, μιλιταριστικό, γραφειοκρατικό κράτος» που αναδύθηκε από αυτές τις ήττες βοήθησε στην «αργή, αλλά πάντοτε προοδευτική» κίνηση της ιστορίας, τότε το συμπέρασμα που βγαίνει είναι ότι ο «ο θρίαμβος του συγκεντρωτικού, δεσποτικού κράτους» είναι «απαραίτητη προϋπόθεση για την επικείμενη Κοινωνική Επανάσταση»⁶⁶.

Αυτό ισοδυναμεί, σύμφωνα με την οπτική του Μπακούνιν, με την υποστήριξη της ήττας λαϊκών κινημάτων και την επέκταση μιας εχθρικής κρατικής εξουσίας. Το αποτέλεσμα είναι η «απόλυτη λατρεία του κράτους», η οποία οδηγεί τον Μαρξ στην επιδοκιμασία ορισμένων από τις πλέον αποτρόπαιες πράξεις των αρχουσών τάξεων. Αυτός ο τρόπος σκέψης οδηγεί σε μία εθνικιστική ατζέντα: η υποστήριξη της ανερχόμενης Γερμανίας από τον Μαρξ, ανεξάρτητα από το σκεπτικό του, τον καθιστά ντε φάκτο «Γερμανό πατριώτη» που επιζητεί πάνω απ' όλα τη δόξα και την ισχύ του γερμανικού κράτους, έναν «Βίσμαρκ του σοσιαλισμού»⁶⁷. Σε αντίθεση με τον Μαρξ, οι Μπακούνιν και Κροπότκιν απορρίπτουν όλα τα κράτη – και αν μη τι άλλο τα σύγχρονα καπιταλιστικά – ως εμπόδια απέναντι στην απελευθέρωση των λαϊκών τάξεων.

Ο ισχυρισμός του Επιστημονικού Μαρξισμού ότι κατανοεί με ιδιαίτερο τρόπο την ιστορία και η γραμμική του θεώρηση για αυτήν αντιμετωπίστηκαν με έντονο σκεπτικισμό. Η αντίληψη του Μαρξ τον οδηγεί, σύμφωνα με τον Μπακούνιν, να αντιμετωπίζει τις φρικαλεότητες του παρελθόντος σαν αναγκαίο κακό, όχι απλώς σαν κακό, και να υποθέτει ότι κάθε ιστορικό γεγονός είναι απαραίτητο για την υπόθεση της τελικής χειραφέτησης και άρα προοδευτικό. Αυτό τον εμποδίζει να δει ότι ιστορία δεν κινείται μόνο προς τα μπροστά· συχνά κινείται και προς τα πίσω ή πλαγίως. Είναι γεμάτη από δυστυχίες και τραγωδίες. Ακόμη και οι παραγωγικές δυνάμεις δεν αναπτύσσονται αναπόφευκτα στην πορεία του χρόνου. Όπως ακριβώς «η αναγκαιότητα του θανάτου κάποιου όταν αυτός δαγκώνεται από λυσσασμένο σκυλί» είναι αναπόφευκτη αλλά καθόλου επιθυμητή, έτσι και πολλά γεγονότα της ιστορίας ήταν αναπόφευκτα αλλά πρέπει σε κάθε περίπτωση να καταδικάζονται «με όλη την ενεργητικότητα που διαθέτουμε για το συμφέρον της κοινωνικής και ατομικής μας ηθικής»⁶⁸.

Ο Κροπότκιν υποστηρίζει ότι η τελεολογική αντίληψη της ιστορίας από πλευράς Μαρξισμού βασίζεται σε μεταφυσικές ιδέες που δεν έχουν ορθολογική βάση. Οι Μαρξιστές απέτυχαν να «απελευθερωθούν από τις μεταφυσικές φαντασιώσεις του παρελθόντος». Ο Κροπότκιν επιμένει ότι «η κοινωνική ζωή είναι ασύγκριτα πιο πολύπλοκη και ασύγκριτα πιο ενδιαφέρουσα στην ουσία της» απ' ό,τι «θα οδηγούμασταν να πιστέψουμε αν την κρίναμε με μεταφυσικές φόρμουλες». Πιστεύει πως είναι δυνατόν να αναπτυχθεί μία μοναδική, συνολική θεωρία της κοινωνίας, αλλά προσθέτει ότι αυτό πρέπει να γίνει μέσα από «την φυσική-επιστημονική μέθοδο, τη μέθοδο της απαγωγής και της επαγωγής», με τον έλεγχο των υποθέσεων να γίνεται από τις αποδείξεις και τη λογική⁶⁹.

Σύμφωνα με τον Ρόκερ, ο Μαρξ παρέμεινε επηρεασμένος από φιλοσοφίες όπως αυτή του Γκέοργκ Βίλχελμ Φρίντριχ Χέγκελ, ο οποίος θεωρεί πως «όλα τα κοινωνικά φαινόμενα πρέπει να εκλαμβάνονται ως ντετερμινιστική εκδήλωση μιας φύσει αναγκαίας πορείας». Ωστόσο, ενώ είναι δυνατόν να ανακαλυφθούν άτεγκτοι νόμοι για τον φυσικό κόσμο που εφαρμόζονται με «σιδερένια νομοτέλεια», η κοινωνία είναι πολύ πιο περίπλοκη και απρόβλεπτη και η κατεύθυνση της αλλαγής είναι απροσδιόριστη, καθώς αποτελεί προϊόν μιας απίστευτης ποικιλίας κινήτρων και αποφάσεων. Οι ιστορικοί «νόμοι» του Μαρξ είναι ένα σύστημα «πολιτικής και κοινωνικής αστρολογίας», του

οποίου η προβλεπτική ισχύς «δεν έχει μεγαλύτερη αξία από τον ισχυρισμό εκείνων των πονηρών γυναικών που καμώνονται πως είναι ικανές να διαβάσουν τη μοίρα των ανθρώπων στα φλιτζάνια και τις ανθρώπινες παλάμες»⁷⁰.

Μολονότι ο ίδιος ο αναρχισμός αποτελεί παράγωγο του καπιταλιστικού κόσμου και της εργατικής τάξης που αυτός δημιούργησε, πολλοί αναρχικοί και συνδικαλιστές απέρριψαν την αντίληψη ότι ο καπιταλισμός οδηγεί νομοτελειακά στον σοσιαλισμό. Αυτό εν μέρει αποτελεί μια κριτική στην οπτική του Μαρξ για την ανάπτυξη του καπιταλισμού. Ο Ρόκερ, για παράδειγμα, αμφισβητεί τη θεωρία του Μαρξ περί αναπόφευκτης συγκεντροποίησης του κεφαλαίου⁷¹. Ο Μαλατέστα επισημαίνει ότι οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις αποτελούν χαρακτηριστικό και όχι παροδικό στοιχείο του καπιταλισμού, συνιστούν ένα υπολογίσιμο τμήμα της οικονομίας και μάλιστα αυξάνονται αριθμητικά παράλληλα με την ανάπτυξη των μεγάλων συγκεντρωτικών επιχειρήσεων⁷². Προσθέτει ότι η εργατική τάξη δεν ενοποιείται αναγκαστικά ως τέτοια μέσω της επέκτασης του καπιταλισμού· εξακολουθεί να έχει μεγάλες εσωτερικές διαφοροποιήσεις και συχνά οι ίδιοι οι εργάτες παγιώνουν τις διαφορές αυτές στο εσωτερικό των γραμμών τους⁷³.

Το ζήτημα αυτό ξεπέρασε την απλή εμπειρική κριτική πάνω σε ζητήματα στρατηγικής. Για παράδειγμα, ο Μπέρκμαν επιμένει ότι το να υποστηρίζει κανείς πως ο καπιταλισμός θα αντικατασταθεί αναπόφευκτα από τον σοσιαλισμό, αποτελεί πλάνη: «Αν η χειραφέτηση των εργατών είναι “ιστορική αποστολή”, τότε θα φροντίσει γι’ αυτήν η ιστορία ανεξάρτητα από το τι μπορεί να σκεφτόμαστε, να αισθανόμαστε ή να κάνουμε εμείς. Αυτή η στάση καθιστά άνωφελη και περιττή την προσπάθεια των ανθρώπων γιατί “ό,τι πρέπει να γίνει, θα γίνει οπωσδήποτε”. Μια τέτοια μυθολογική αντίληψη καταστρέφει κάθε πρωτοβουλία.»⁷⁴

Στην ίδια λογική κινείται και ο Μαλατέστα, σύμφωνα με τον οποίο αυτό που θα ενώσει τις λαϊκές τάξεις δεν είναι η πορεία της ιστορίας, αλλά η πολιτική δουλειά των επαναστατών⁷⁵. Για τον Ρόκερ, η αναγνώριση του κεντρικού χαρακτήρα της ανθρώπινης επιλογής και θέλησης αποτελεί τη βάση μιας πραγματικά επαναστατικής θεωρίας της ιστορίας. Αν ο λαός μπορεί να αλλάξει τον κόσμο με «το ανθρώπινο χέρι και το ανθρώπινο μυαλό», τότε οι λαϊκές τάξεις προετοιμάζουν τον «δρόμο προς την αναμόρφωση της κοινωνικής ζωής»⁷⁶. Για τον σκοπό αυτό είναι απαραίτητη η «νέα πίστη» για την οποία μιλούσε ο Μπακούνιν. Σύμφωνα με τον Μπέρκμαν:

Δεν υπάρχει καμιά δύναμη έξω απ' τον άνθρωπο που να μπορεί να τον απελευθερώσει, ούτε και κανένας για να του αναθέσει οποιαδήποτε «αποστολή». ... Η χειραφέτηση του προλεταριάτου δεν είναι «αποστολή» αλλά συμφέρον. ... Αν δεν την επιδιώξει συνειδητά και ενεργητικά η εργατική τάξη, δεν θα πραγματοποιηθεί ποτέ.⁷⁷

Χωρίς αυτήν τη νέα συνείδηση, ακόμα και μια τρομερή κρίση του καπιταλισμού δεν θα τον αντικαταστήσει αναγκαστικά με τον σοσιαλισμό· το πιθανότερο είναι να οδηγήσει σε μια οικονομική αναδιάρθρωση στην οποία οι λαϊκές τάξεις θα έχουν συντριβεί, όπως για παράδειγμα σε έναν ολοκληρωτικό κρατικό καπιταλισμό⁷⁸. Το τι θα συμβεί εξαρτάται τελικά από τις επιλογές που θα κάνουν οι λαϊκές τάξεις.

Όταν ο Μαρξ αναφέρεται στον Μπακούνιν λέγοντας ότι «οι οικονομικές συνθήκες δεν έχουν σημασία γι' αυτόν», σημειώνει επίσης ότι «η θέληση, όχι οι οικονομικές συνθήκες, είναι το θεμέλιο της κοινωνικής του επανάστασης»⁷⁹. Αν τροποποιήσουμε το παραπάνω προσθέτοντας ότι ο Μπακούνιν είχε κατά νου τη *συνειδητή* θέληση που εμπλουτίζεται από τη «νέα πίστη», τότε ο Μαρξ έχει απόλυτο δίκιο. Ο Μπακούνιν είναι ιδιαίτερα σαφής σε αυτό το ζήτημα: οι αναρχικοί δεν θέλουν μια επανάσταση που «είναι πραγματοποιήσιμη μόνο στο απομακρυσμένο μέλλον», αλλά την «πλήρη και πραγματική χειραφέτηση όλων των εργατών, όχι σε κάποια έθνη αλλά σε όλα, “ανεπτυγμένα” και “υποανάπτυκτα”»⁸⁰. Το ζήτημα δεν είναι, για παράδειγμα, ο αγώνας ενάντια στη γαιοκτησία προκειμένου να διευκολυνθεί η περαιτέρω ανάπτυξη του καπιταλισμού, αλλά ο αγώνας ενάντια στη γαιοκτησία, όπου αυτό είναι απαραίτητο, και τον καπιταλισμό, όπου αυτό είναι απαραίτητο, με σκοπό την καταστροφή και των δύο· δεν είναι ζήτημα αναμονής του μετασχηματισμού

των αγροτών σε προλεταρίους αλλά ζήτημα ένωσης των δυο λαϊκών τάξεων στην κατεύθυνση της διεθνούς ταξικής πάλης.

Το στάδιο του καπιταλισμού δεν είναι αναγκαίο να ολοκληρωθεί· ούτε καν να ξεκινήσει. Ο Μπακούνιν υπογραμμίζει τη δυνατότητα των ρωσικών αγροτικών χωριών που ήταν οργανωμένα σε ημιδημοκρατικές κοινότητες (το *μυρ* ή την *ομποστίνια*) να βοηθήσουν στην πραγματοποίηση της επανάστασης. Συνεπώς για ακόμη μια φορά απέναντι στην έμφαση που δίνει στις ιδέες ως παράγοντες αλλαγής της κοινωνίας, επιμένει ότι το μυρ θα πρέπει να αλλάξει αν θέλει να παίξει επαναστατικό ρόλο· πρέπει να ξεπεράσει το «ντροπιαστικό πατριαρχικό καθεστώς του», την έλλειψη ατομικής ελευθερίας, «την κουλτούρα του τσαρισμού», την απομόνωση από τα άλλα χωριά και την επιρροή των πλούσιων γαιοκτητών στο χωριό. Για να συμβεί αυτό πρέπει «οι πιο φωτισμένοι αγρότες» να αναλάβουν ηγετικό ρόλο στην αναδιοργάνωση του μυρ, συνδέοντάς το με την εργατική τάξη και ενώνοντας τα χωριά μεταξύ τους. Οι ριζοσπάστες διανοούμενοι μπορούν επίσης να παίξουν κάποιο ρόλο, αλλά μόνο στην περίπτωση που θα κατευθυνθούν προς τους ανθρώπους θέλοντας «να μοιραστούν τη ζωή, τη φτώχεια, τους σκοπούς και την απεγνωσμένη εξέγερση» μαζί τους⁸¹.

Η θέση ότι οι αγροτικές κοινοτικές παραδόσεις μπορούν να διευκολύνουν την επανάσταση αν επαναπροσδιοριστούν με κατάλληλο τρόπο εμφανίζεται πολύ συχνά στα αναρχικά γραπτά. Αυτό υποστηρίζει, για παράδειγμα, ο Φλόρες Μαγόν μελετώντας τις μεξικάνικες αγροτικές κοινότητες. Το ίδιο εμφανίζεται και πιο πρόσφατα στα κείμενα νιγηριανών αναρχικών⁸². Ο Φλόρες Μαγόν γεννήθηκε μέσα σε μια φτωχή οικογένεια μιγάδων το 1874. Αρχικά ήταν φιλελεύθερος ριζοσπάστης (με τη λατινοαμερικανική έννοια του προοδευτικού δημοκράτη) και στόχευε σε πολιτικές μεταρρυθμίσεις⁸³. Συμμετείχε σε φοιτητικές κινητοποιήσεις ενάντια στον δικτάτορα Πορφύριο Ντίαζ, ήταν συντάκτης της εφημερίδας *El Demócrata* («Ο Δημοκράτης») κι έπειτα της *Regeneración* («Αναγέννηση») μαζί με τον αδελφό του, Χεσούς, και εξορίστηκε το 1904 στις Η.Π.Α.. Ίδρυσε το Φιλελεύθερο Κόμμα Μεξικού (PLM), το οποίο οργάνωσε ένοπλες εξεγέρσεις το 1906 και το 1908, σωματεία και απεργίες. Έγινε αναρχικός, μετέτρεψε το PLM σε έναν εν πολλοίς αναρχικό σχηματισμό και το 1912 συνελήφθη. Το 1918 καταδικάστηκε σε εικοσαετή φυλάκιση και πέθανε το 1922 στις φυλακές του Λίβενγουορθ, στο Κάνσας.

Οι Κροπότκιν, Μπέρκμαν και Ρόκερ αναπτύσσουν ακόμη ένα επιχείρημα απέναντι στην αναγκαιότητα του σταδίου του καπιταλισμού⁸⁴. Οι καπιταλισμός δημιουργεί διαρκώς εμπόδια στην πραγμάτωση της ανθρώπινης δημιουργικότητας και παραγωγικότητας μέσα από την αλλοτρίωση της εργασίας, τους χαμηλούς μισθούς, τις εκπαιδευτικές ανισότητες, τη χρήση των νέων τεχνολογιών για τη μεγιστοποίηση των κερδών και τη μείωση του εργατικού κόστους, τις οικονομικές κρίσεις και την ανισομερή οικονομική ανάπτυξη στο εσωτερικό και μεταξύ των χωρών. Όλα αυτά παραλύουν τη δημιουργικότητα και τις δυνατότητες των λαϊκών τάξεων.

Από την άλλη μεριά, σε μια αναρχική κοινωνία μπορούν να επιτευχθούν μεγάλες εξελίξεις στην τεχνολογία και την επιστημονική γνώση, καθώς η εργασία θα έχει απελευθερωθεί και αναδιαρθρωθεί και θα παρέχεται μια «γενική επιστημονική γνώση» σε όλους, και «ιδιαίτερα η εκμάθηση της επιστημονικής σκέψης, των ηθών της ορθής σκέψης και της ικανότητα να εξάγει κανείς συμπεράσματα από τα γεγονότα και να εξάγει περισσότερο ή λιγότερο σωστά πορίσματα»⁸⁵. Όλα αυτά θα παρέχουν τις βάσεις για μια χειραφετητική τεχνολογία και μια ευημερούσα κοινωνία, η οποία θα δημιουργηθεί από τις λαϊκές τάξεις παρά θα κληροδοτηθεί από τις εξουσιαστικές τάξεις του παλιού κόσμου. Δεν είναι ανάγκη να περιμένουμε από τον καπιταλισμό να δημιουργήσει την υλική βάση της ελευθερίας· η ελευθερία δημιουργεί τη δική της υλική βάση.

Η Πρωτοπορία και το Κράτος

Όταν ο Μαρξ υποστηρίζει ότι η θεωρία του είναι επιστημονική, δεν διαφοροποιείται, για παράδειγμα, από τους Κροπότκιν και Ρεκλύ, οι οποίοι αντιλαμβάνονται τις δικές τους θεωρίες ως επι-

στημονικές. Τόσο οι κλασικοί Μαρξιστές όσο και οι αναρχικοί ανέπτυξαν όντως κοινωνικές επιστημονικές θεωρίες μέσω των οποίων αναζητούσαν επεξηγηματικά μοντέλα της κοινωνίας που να είναι εμπειρικά επαληθεύσιμα και να έχουν λογική συνέπεια. Η αξίωση της επιστημονικότητας είναι κοινό γνώρισμα των σύγχρονων ιδεολογιών. Ωστόσο, αυτό που επιπλέον υποστηρίζει ο Μαρξισμός είναι ότι η θεωρία του είναι μια «εξαιρετική και σαφώς ανώτερη θεωρία της γνώσης», η οποία βασίστηκε σε διανοούμενους της μεσαίας τάξης, αλλά μπόρεσε να υπερβεί τις κοινωνικές της ρίζες. Επιπλέον, ισχυρίζεται ότι η θεωρία αυτή πρέπει να ενσωματωθεί στο επαναστατικό κόμμα, το οποίο έχει το αποκλειστικό δικαίωμα να καθοδηγεί τις μάζες⁸⁶.

Ο κλασικός Μαρξισμός υποτίθεται πως είναι ο μόνος που κατανοεί την κίνηση της ιστορίας και εκφράζει τα θεμελιώδη συμφέροντα του προλεταριάτου· πως στην πραγματικότητα είναι η μόνη νόμιμη ιδεολογία της εργατικής τάξης. Οι Κομμουνιστές

δεν διακηρύσσουν κάποιες αιρετικές αρχές, που σύμφωνα μ' αυτές θα ήθελαν να πλάσουν το προλεταριακό κίνημα [αλλά αντ' αυτού] εκπροσωπούν πάντα τα συμφέροντα του κινήματος στο σύνολο του. Στην πράξη, λοιπόν, οι κομμουνιστές είναι το πιο αποφασιστικό τμήμα των εργατικών κομμάτων όλων των χωρών, το τμήμα που τα κινεί πάντα προς τα μπρος. Θεωρητικά, πλεονεκτούν από την υπόλοιπη μάζα του προλεταριάτου με τη σωστή αντίληψη για τις συνθήκες, την πορεία και τα γενικά αποτελέσματα του προλεταριακού κινήματος.⁸⁷

Ο Μαρξιστικός χαρακτήρας του επαναστατικού κόμματος – το οποίο κυοφορεί την «πραγματική» μοίρα της εργατικής τάξης – το καθιστά από μόνος του υπεύθυνο για την καθοδήγηση της εργατικής τάξης προς τον σοσιαλισμό μέσω της δικτατορίας του προλεταριάτου. Σύμφωνα με τον Λένιν, «δεν μπορεί να γίνει λόγος για ανεξάρτητη ιδεολογία, επεξεργασμένη από τις ίδιες τις εργατικές μάζες στην πορεία του κινήματος τους· το ζήτημα μπαίνει μόνο έτσι: είτε αστική είτε σοσιαλιστική ιδεολογία»⁸⁸. Η εργατική τάξη από μόνη της μπορεί να αναπτύξει μονάχα οικονομίστικη συνείδηση και αυτή η συνείδηση είναι αστική. Αναφερόμενος στον Κάουτσκι, ο Λένιν διακηρύττει ότι οι ριζοσπάστες διανοούμενοι πρέπει να φέρουν τη «σοσιαλιστική ιδεολογία» απ' έξω. Αν και οι Μπολσεβίκοι – και ο Λένιν το ήξερε καλά αυτό – βασίζονται δυσανάλογα πολύ στη μεσαία τάξη, είναι οι μόνιμοι που αντιλαμβάνονται και εκπροσωπούν πραγματικά τα συμφέροντα του προλεταριάτου.

Ακόμη και σε αυτό το επίπεδο, τα επιχειρήματα υπέρ του επαναστατικού κόμματος δεν συνεπάγονται αναγκαστικά την εξουσιαστική σχέση μεταξύ του κόμματος και της τάξης. Ήταν όταν η στρατηγική της δικτατορίας του προλεταριάτου συνδέθηκε με τις αξιώσεις περί μοναδικής αλήθειας που πραγματοποιήθηκε η μετάβαση στην απαίτηση για *εξουσία* και διατυπώθηκε η φόρμουλα της μονοκομματικής δικτατορίας μέσα από ένα αυταρχικό κράτος. Από τη μία, η δικτατορία του προλεταριάτου είναι η «συγκεντρωτική οργάνωση της δύναμης, της βίας» και της «αδιαίρετης ισχύος». Από την άλλη, το επαναστατικό κόμμα είναι το μόνο που εκπροσωπεί το προλεταριάτο, πράγμα από το οποίο προκύπτει ότι η προλεταριακή δικτατορία είναι συνώνυμη με την – και έχει όντως ως προϋπόθεση την – κομματική δικτατορία:

Διαπαιδαγωγώντας το εργατικό κόμμα, ο Μαρξισμός διαπαιδαγωγεί την πρωτοπορία του προλεταριάτου, η οποία είναι ικανή να πάρει την εξουσία και να *οδηγήσει όλον τον λαό* στον σοσιαλισμό, να κατευθύνει και να οργανώσει το νέο καθεστώς, να είναι ο δάσκαλος, ο καθοδηγητής, ο αρχηγός όλων των εργαζομένων και εκμεταλλευομένων στην οργάνωση της κοινωνικής τους ζωής χωρίς την αστική τάξη και ενάντια στην αστική τάξη.⁸⁹

Η «επαναστατική δικτατορία του προλεταριακού κόμματος» είναι «αντικειμενική αναγκαιότητα» λόγω της «ετερογένειας της επαναστατικής τάξης»⁹⁰. Όποιος αρνείται να αναγνωρίσει ότι «ο ηγετικός ρόλος του Κομμουνιστικού Κόμματος και η κρατική εξουσία της λαϊκής δικτατορίας»

αποτελούν προϋποθέσεις της επαναστατικής αλλαγής, «δεν είναι κομμουνιστής»⁹¹. «Μαρξιστής είναι μόνο αυτός που επεκτείνει την αναγνώριση της ταξικής πάλης στην αναγνώριση της δικτατορίας του προλεταριάτου»⁹².

Η εργατική τάξη ως σύνολο δεν μπορεί να κυβερνήσει, καθώς έχει διαποτιστεί από την «αστική ιδεολογία» και είναι πολιτικά ετερογενής. Όποια αντίληψη δεν είναι αληθινά Μαρξιστική είναι εξ ορισμού αντιπρολεταριακή και αντεπαναστατική. Στη Ρωσία, οι Μπολσεβίκοι δεν ήταν παρά μια πτέρυγα του Ρωσικού Σοσιαλδημοκρατικού Εργατικού Κόμματος (RSDRP)· κύριοι αντίπαλοί τους ήταν οι Μενσεβίκοι. Όμως, σύμφωνα με τον Λένιν, μόνο οι Μπολσεβίκοι ήταν επαναστάτες και προλετάριοι· ακόμη και οι Μενσεβίκοι ήταν «πρωτοπαλίκαρα και τσιράκια» των καπιταλιστών, ενώ «ο αναρχισμός και ο αναρχοσυνδικαλισμός είναι *αστικά* ρεύματα ... θεμελιωδώς αντίθετα ... προς τον σοσιαλισμό»⁹³.

Σύμφωνα με τον Μπακούνιν, αυτή η σύνδεση της αξίωσης για τη μοναδικότητα της αλήθειας με την αξίωση για εξουσία αποτελεί τη συνταγή για ένα αυταρχικό καθεστώς που θα υποδουλώσει τις λαϊκές τάξεις και θα δημιουργήσει μία νέα άρχουσα τάξη. Από τη μία, όπως έχουμε ήδη δει, ο Μπακούνιν αντιλαμβάνεται το κράτος ως ένα όργανο συγκεντρωτισμού το οποίο διοικείται από μια άρχουσα μειοψηφία και πιστεύει πως ακόμη και η πλέον δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου δεν θα μπορούσε να οδηγήσει στην απελευθέρωση των λαών:

Τι σημαίνει ότι το προλεταριάτο θα οργανωθεί σε κυρίαρχη τάξη; Είναι δυνατόν να τεθεί ολόκληρο το προλεταριάτο επικεφαλής της κυβέρνησης; Οι Γερμανοί είναι σχεδόν σαράντα εκατομμύρια. Μπορούν και τα σαράντα αυτά εκατομμύρια να γίνουν μέλη της κυβέρνησης; Σε αυτή την περίπτωση δεν θα υπήρχε κυβέρνηση, ούτε κράτος· αντίστροφα, αν υπάρχει κράτος, θα υπάρχουν κυβερνώμενοι, θα υπάρχουν σκλάβοι.⁹⁴

Αν η προλεταριακή δικτατορία είναι «πραγματικά λαϊκή» και το σύνολο του προλεταριάτου «οργανωθεί σε κυρίαρχη τάξη», τότε «γιατί να καταργηθεί» μέσω του μαρσμού του κράτους⁹⁵; Αν η δικτατορία δεν είναι «λαϊκή», τότε γιατί να υποστηρίξει κανείς ότι είναι όντως «το προλεταριάτο οργανωμένο σε κυρίαρχη τάξη» και όχι ένα καθεστώς που κυριεύει το προλεταριάτο;

Από την άλλη, υποστηρίζει ο Μπακούνιν, η δικτατορία του προλεταριάτου θα είναι στην πραγματικότητα η δικτατορία των Κομμουνιστών: «Ο κύριος Μαρξ και οι φίλοι του», «θα απελευθερώσουν» τις μάζες «με τον δικό τους τρόπο», εφαρμόζοντας έναν «δεσποτικό έλεγχο» του πληθυσμού, μετατρέποντάς τον σε «πειθαρχημένο κοπάδι»⁹⁶. Με λίγα λόγια, η στρατηγική που θέλει τον σοσιαλισμό να έρχεται μέσα από την δικτατορία του προλεταριάτου οδηγεί στη δικτατορία *πάνω* στο προλεταριάτο. Οι εξουσιαστικές μέθοδοι δεν οδηγούν σε ελευθεριακά αποτελέσματα· «η *επιβολή* της ελευθερίας και της ισότητας εξαλείφει και την ελευθερία και την ισότητα»⁹⁷.

«Η δικτατορία δεν έχει άλλο σκοπό ύπαρξης από την αυτοσυντήρησή της», γράφει ο Μπακούνιν, και «το μόνο που μπορεί να γεννήσει και να ενσταλάξει στους ανθρώπους είναι η σκλαβιά»⁹⁸. Το κόμμα και το κράτος θα μετεξελιχθούν σε ένα καινούριο ταξικό σύστημα – «την νέα προνομιούχο πολιτικό-επιστημονική τάξη», τους «μηχανικούς του κράτους», οι οποίοι θα κατέχουν την εξουσία⁹⁹. Το επαναστατικό κράτος θα πρέπει επίσης να ανταγωνίζεται τα υπόλοιπα κράτη προκειμένου να επιβιώσει στο διεθνές κρατικό σύστημα· δεδομένης της Μαρξιστικής συμπάθειας προς την εκπολιτιστική αποστολή του καπιταλισμού, είναι ρεαλιστικό να περιμένει κανείς το κράτος αυτό να καταλήξει σε πολέμους και κατακτήσεις, μετατρέπόμενο σε ιμπεριαλιστική δύναμη¹⁰⁰.

Αυτές οι θέσεις αναπτύχθηκαν περισσότερο από την ευρύτερη αναρχική παράδοση στον απόηχο της Ρωσικής Επανάστασης. Σύμφωνα με τον Μπέρκμαν, «το ιδανικό των Μπολσεβίκων ήταν η δικτατορία», «η δικτατορία που βρίσκεται στα χέρια *του δικού τους* πολιτικού Κόμματος ... γιατί το Κόμμα τους, έλεγαν, αντιπροσωπεύει τα καλύτερα και πρωτοπόρα στοιχεία, την εμπροσθοφυλακή της εργατικής τάξης, άρα το Κόμμα τους θα πρέπει να γίνει δικτάτορας στο όνομα του προλεταριάτου»¹⁰¹. Για τον Μαξίμοφ, η θεωρία του Λένιν για το πρωτοπόρο κόμμα είναι μια «εντελώς

αντιδραστική» συνταγή δικτατορίας, η οποία έχει τις ρίζες της στα γραπτά των Μαρξ και Ένγκελς:

Η Μαρξική «δικτατορία του προλεταριάτου» υποδηλώνει τη δικτατορία της πρωτοπορίας της εργατικής τάξης ... η «δικτατορία του προλεταριάτου» είναι, σε τελική ανάλυση, η δικτατορία του κόμματος και, με την ίδια λογική, διαφωνούντες και αντίπαλοι της δικτατορίας αυτής είναι αναγκαστικά ... όλοι όσοι δεν ανήκουν σε αυτό το άρχον κόμμα. Από τη στιγμή που το κόμμα είναι επίσης το κράτος αυτής της μεταβατικής περιόδου και από τη στιγμή που το κράτος αυτό πρέπει να καταστείλει ανελέητα τους αντιπάλους του, συνεπάγεται λογικά ότι η τρομοκρατία πρέπει να ασκηθεί εναντίον όλων, προφυλάσσοντας μόνο μια χούφτα της «πρωτοπορίας του προλεταριάτου» που έχει οργανωθεί στο κόμμα.¹⁰²

Επιπλέον, ο Λένιν τάσσεται υπέρ του ιδιαίτερα συγκεντρωτικού κόμματος, το οποίο βασίζεται σε μια «σταθερή οργάνωση ηγετών» και απορρίπτει την «ανοησία» της «πρωτόγονης» αντίληψης της δημοκρατίας ως κάτι συμμετοχικό¹⁰³. Από τη στιγμή που το κόμμα οργανώνεται με βάση την υποταγή στους ηγέτες που «έχουν τον έλεγχο του κομματικού μηχανισμού», «έχουμε τη δικτατορία των ηγετών στο εσωτερικό του κόμματος και η “δικτατορία του προλεταριάτου” μετατρέπεται σε δικτατορία των ηγετών» και τελικά «του ενός και μοναδικού ηγέτη»¹⁰⁴.

Κρατικός Καπιταλισμός και Ελευθεριακός Σοσιαλισμός

Όπως σημειώσαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι Μπακούνιν και Κροπότκιν συνεχίζουν την επιχειρηματολογία τους λέγοντας ότι τα Μαρξιστικά καθεστώτα δεν θα αποτελέσουν απλώς δικτατορίες αλλά και ταξικά συστήματα. Το κράτος αναγκαστικά αποτελεί εργαλείο επιβολής μιας (ταξικής) μειοψηφίας σε μια (ταξική) πλειοψηφία, συνεπώς η κομματική δικτατορία αποτελεί τμήμα ενός μηχανισμού ταξικής εξουσίας. Αυτό ισχύει και για τη δικτατορία του προλεταριάτου, καθώς αυτή περιλαμβάνει τη συγκέντρωση των μέσων παραγωγής στα χέρια του κράτους, δηλαδή του κόμματος. Σύμφωνα με τους Μαρξ και Ένγκελς, το επαναστατικό κράτος πρέπει «να συγκεντρώσει όλα τα εργαλεία παραγωγής στα χέρια του κράτους» και «να αυξήσει όσο το δυνατόν πιο γρήγορα τη μάζα των παραγωγικών δυνάμεων». Αν και τα μέτρα θα είναι διαφορετικά ανάλογα με τις διάφορες χώρες, υπάρχουν μέτρα που «μπορούν να μπου σε εφαρμογή, σχεδόν παντού»:

1. Απαλλοτρίωση της γαιοκτησίας και χρησιμοποίηση της γαιοπροσόδου για να αντιμετωπιστούν οι κρατικές δαπάνες.

2. Γερή προοδευτική φορολογία.

...

5. Συγκέντρωση της πίστης στα χέρια του κράτους, μέσω μιας εθνικής τράπεζας, που τα κεφάλαιά της θα ανήκουν στο κράτος και που θα έχει το αποκλειστικό μονοπώλιο.

6. Συγκέντρωση στα χέρια του κράτους όλων των μέσων μεταφοράς.

7. Αύξηση του αριθμού των εθνικών εργοστασίων και των εργαλείων παραγωγής. Εκχέρσωση και βελτίωση των γαιών, σύμφωνα μ' ένα γενικό σχέδιο.

8. Ίση υποχρεωτική δουλειά για όλους. Οργάνωση βιομηχανικών στρατών, ιδιαίτερα για τη γεωργία.¹⁰⁵

Ο Μπακούνιν ισχυρίζεται πως το επαναστατικό καθεστώς, θέτοντας τα μέσα παραγωγής και την

εργασία υπό άμεσο κρατικό έλεγχο, θα μετατραπεί σε «μοναδικό τραπεζίτη, καπιταλιστή, οργανωτή και διευθυντή ολόκληρης της εγχώριας εργασίας, καθώς και σε διανομέα των προϊόντων της»¹⁰⁶. Σύμφωνα με τον Κροπότκιν, θα μετατραπεί σε έναν «συγκεντρωτικό καπιταλισμό» που «διαλαλεί το όνομα του κολλεκτιβισμού»¹⁰⁷.

Βέβαια, πριν από το 1917 δεν υπήρχαν τέτοια καθεστώτα, συνεπώς αυτή η υπόθεση δεν μπορούσε να ελεγχθεί. Μετά τη Ρώσικη Επανάσταση εγκαθιδρύθηκε πλήθος Μαρξιστικών καθεστώτων. Ο θάνατος του Λένιν το 1924 δημιούργησε κρίση ηγεσίας στο Μπολσεβίκικο Κόμμα, ανάμεσα στην κυρίαρχη πλειοψηφία που βρισκόταν γύρω από τον Στάλιν και έναν πυρήνα γύρω από τον Τρότσκι. Το 1929 ο Τρότσκι εκδιώχθηκε από την Ε.Σ.Σ.Δ. και αργότερα δολοφονήθηκε στο Μεξικό μετά από διαταγή του Στάλιν. Ο κλασικός Μαρξισμός, ο οποίος μέχρι τότε ήταν εν πολλοίς ενσωματωμένος στον Λενινισμό, χωρίστηκε στο κυρίαρχο Σταλινικό ρεύμα, το οποίο ευθυγραμμιζόταν με την Ε.Σ.Σ.Δ. και περιλάμβανε όλα τα μεγάλα Κομμουνιστικά κόμματα, και σε ένα μικρό αλλά φασαριόζικο Τροτσικιστικό ρεύμα. Οι διαφορές μεταξύ των δυο δεν θα πρέπει να μεγαλοποιούνται: αμφότερα ενστερνίζονται τον κλασικό Μαρξισμό και τις θεωρίες του, αμφότερα αντιλαμβάνονται την Ε.Σ.Σ.Δ. ως μετακαπιταλιστική και προοδευτική και αμφότερα προωθούν την επανάσταση μέσω σταδίων στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες¹⁰⁸. Παρά τις προβλέψεις του Τρότσκι ότι ο «Σταλινισμός» είναι αντεπαναστατικός και ασταθής, οι «Σταλινικοί» ήταν αυτοί που εγκαθίδρυσαν όλα τα μεταγενέστερα Μαρξιστικά καθεστώτα, ξεκινώντας από την Ανατολική Ευρώπη, επεκτεινόμενοι την Ανατολική Ασία και αργότερα σε τμήματα της Αφρικής, της Λατινικής Αμερικής και της Μέσης Ανατολής.

Στις γραμμές των αναρχικών και των συνδικαλιστών υπήρξε μια αρχική σύγχυση σε σχέση με την Ε.Σ.Σ.Δ., η οποία φαινόταν να βρίσκεται στα πολύ αριστερά της παλιάς Σοσιαλιστικής (της λεγόμενης «Δεύτερης») Διεθνούς, έριχνε συνθήματα που φαίνονταν αρκετά ελευθεριακά και προσπαθούσε να ενσωματώσει τις συνδικαλιστικές ενώσεις σε μια ειδική πτέρυγα της Κομιντέρν: την Κόκκινη Διεθνή των Εργατικών Συνδικάτων ή «Προφιντέρν». Επίσης, τα σοβιέτ που αναδύθηκαν στην επανάσταση του 1917 και από τα οποία η Ε.Σ.Σ.Δ. πήρε το όνομά της, στην αρχή ήταν δημοκρατικά και αυτοδιαχειριζόμενα λαϊκά συμβούλια και προσέδωσαν συνειρμικά στον Λένιν μια ελευθεριακή αύρα. Τα πρώτα ειδησεογραφικά ρεπορτάζ ενίσχυαν αυτή τη σύγχυση. Για παράδειγμα, ο Μόργκαν Φίλιπς Πράις, ειδικός ανταποκριτής της εφημερίδας *Manchester Guardian*, ισχυρίστηκε ότι ο «ενδότερος χαρακτήρας του Μπολσεβίκικου κινήματος» είναι «βασισμένος στις θεωρίες του αναρχισμού και του συνδικαλισμού, τις οποίες διακήρυττε τον προηγούμενο αιώνα ο Μπακούνιν»· «Δεν είναι σε καμία περίπτωση Σοσιαλισμός αλλά Συνδικαλισμός»¹⁰⁹.

Συνεπώς, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι αναρχικοί και συνδικαλιστές ίδρυσαν πολλά από τα Κομμουνιστικά κόμματα εκτός Ρωσίας – συχνά με μια ακραιφνώς ελευθεριακή και αντικρατική πλατφόρμα – και ότι στις πρώτες συνεδριάσεις της Προφιντέρν παρευρέθηκαν συνδικαλιστές. Όμως, οι περισσότεροι αναρχικοί και συνδικαλιστές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι το Μπολσεβίκικο καθεστώς επιβεβαίωνε τις προβλέψεις των Μπακούνιν και Κροπότκιν σχετικά με τον χαρακτήρα ενός επαναστατικού Μαρξιστικού καθεστώτος, επικεντρώνοντας στην καταστολή των Ρώσων και Ουκρανών αναρχικών, καθώς και στην υποταγή των σοβιέτ και των λαϊκών τάξεων στο νέο κράτος. Το ημερολόγιο του Μπέρκμαν από τη Ρωσία εκφράζει εύγλωττα αυτήν την οπτική:

Τα αναμμένα κάρβουνα της ελπίδας έσβησαν ένα προς ένα. Ο τρόμος και ο δεσποτισμός έχουν συντρίψει τη ζωή που γεννήθηκε τον Οκτώβρη του 1917. Τα συνθήματα της Επανάστασης έχουν προδοθεί και τα ιδανικά της έχουν πνιγεί στο αίμα των ανθρώπων. Η ανάσα του χθες καταδικάζει εκατομμύρια σε θάνατο: η σκιά του σήμερα κρέμεται σαν μαύρο σάβανο πάνω απ' τη χώρα. Η δικτατορία ποδοπατά τις μάζες. Η επανάσταση είναι νεκρή· το πνεύμα της ουρλιάζει στην ερημιά.¹¹⁰

Η Γκόλντμαν διατήρησε την ίδια στάση¹¹¹. Το Μπολσεβίκικο κράτος είναι μια «αεροστεγώς

κλειστή δικτατορία», στην οποία «κάθε κανάλι ανθρώπινης επαφής έχει κλείσει ... κάθε σκέψη επιστρέφει στον εαυτό της και η έκφραση πνίγεται», μια «δικτατορία» που «παρέλυσε την πρωτοβουλία τόσο του προλεταριάτου των πόλεων όσο και των αγροτών»¹¹². «Η δικτατορία του προλεταριάτου μετατράπηκε σε μια καταστροφική δικτατορία του Κομμουνιστικού Κόμματος», η οποία χαρακτηρίζεται από τη λαϊκή «ανησυχία και δυσaráσκεια» για τα «διαφορετικά μέτρα και σταθμά και τις διακρίσεις» που επιφύλασσε το κόμμα. Γεννημένη σε ένα Εβραϊκό γκέτο της Ρωσίας, η Γκόλντμαν μετανάστευσε στις Η.Π.Α., όπου εργάστηκε σε διάφορες δουλειές όπως αυτή της μοδίστρας και της νοσοκόμας¹¹³. Έγινε αναρχική και είχε σχέση με τον Μπέρκμαν, τον οποίο βοήθησε να σχεδιάσει την επίθεση στον Φρικ, εξέδωσε το περιοδικό *Mother Earth* με αφετηρία το 1906 και ήταν μια ακούραστη αγκιτατόρισα και ομιλήτρια. Μόνο το 1910 η Γκόλντμαν έδωσε 120 ομιλίες σε 37 πόλεις 25 πολιτειών των Η.Π.Α., σε 25.000 ανθρώπους¹¹⁴. Το 1917 φυλακίστηκε και περιγράφηκε από τις αρχές σαν «μια από τις πιο επικίνδυνες γυναίκες στην Αμερική». Το 1919 απελάθηκε στη Ρωσία, κατά τη δεκαετία του 1920 έκανε εκστρατείες ενάντια στους Μπολσεβίκους, συμμετείχε στην Ισπανική Επανάσταση του διαστήματος 1936-1939 και πέθανε το 1940.

Η Ε.Σ.Σ.Δ. ήταν μια ταξική κοινωνία και κατά τον Μαξίμοφ. Την παρομοιάζει με τις αρχαίες δουλοκτητικές κοινωνίες, που είχαν μια «τάξη δουλοκτητών» με επίκεντρο μια μικρή «ολιγαρχία». Χαρακτηρίζεται από τον «σοσιαλιστικό Καισαρισμό που βασίζεται στη γραφειοκρατία – τη νέα τάξη που ξεπήδησε από το Μαρξιστικό Κράτος»¹¹⁵. Η «ολιγαριθμη τάξη των γραφειοκρατών» εκμεταλλεύεται «τον υπόλοιπο πληθυσμό ... τους εργάτες, που αναγκάζονται να παραδίδουν την εργατική τους δύναμη στα χέρια του Κρατικού Τραστ ... να δημιουργούν τη δύναμη αυτού του Τραστ και να βελτιώνουν την οικονομική κατάσταση της διοικούσας τάξης». «Μιμείται» τον αστισμό αλλά δεν είναι καπιταλιστική¹¹⁶. «Η βασική της οικονομική ιδιομορφία ... είναι η παραγωγή για τη χρήση παρά για το εμπόριο», με τη διανομή να οργανώνεται από τη γραφειοκρατία παρά από τις αγορές και όλες τις πλουτοπαραγωγικές πηγές, μέσα στις οποίες συγκαταλέγεται και «το ίδιο το άτομο», να συγκεντρώνονται στα χέρια του κράτους¹¹⁷.

Στην αρχική ανάλυση του Μαξίμοφ δεν γίνονται ξεκάθαρες οι δυναμικές που σχηματοποίησαν τον τρόπο παραγωγής της Ε.Σ.Σ.Δ. Υποστηρίζει πως το σύστημα λειτουργεί με σκοπό την αύξηση της ισχύος και του πλούτου της άρχουσας τάξης, αλλά αυτό είναι αόριστο. Σύμφωνα με τους αναρχικούς, όλα τα ταξικά συστήματα λειτουργούν προς όφελος της άρχουσας τάξης¹¹⁸. Η ίδια προβληματική εντοπίζεται και σε άλλα κείμενα αναρχικών της εποχής. Έτσι, ο Κούμπο Γιουζούρου (1903-1961), ένας Ιάπωνας αγωνιστής του συνδικαλιστικού Ελευθεριακού Ομοσπονδιακού Συμβουλίου των Εργατικών Ενώσεων της Ιαπωνίας (το οποίο συνήθως αναφέρεται ως Νίχον Τζικόου χάριν συντομίας), υποστηρίζει ότι «η Μαρξιστική ταξική πάλη δεν βάζει τέλος την διαπάλη ή την αντίθεση μεταξύ των τάξεων, αλλά αντιστρέφει τη θέση των αντιτιθέμενων τάξεων. ... Ο στόχος της είναι να αντικαταστήσει τη μία άρχουσα τάξη με μία άλλη»¹¹⁹. Οι Μαξίμοφ και Κούμπο δεν εξηγούν το γιατί η βιομηχανική βάση της Ε.Σ.Σ.Δ. αναπτύχθηκε τόσο ραγδαία κατά την εποχή του Στάλιν και των διαδόχων του. Επιπλέον, δεν εξηγούν το γιατί μετατράπηκε σε επεκτατική δύναμη από τη δεκαετία του 1930 κι έπειτα.

Παρ' όλα αυτά, η προσέγγιση των Μαξίμοφ και Κούμπο έχει το μεγάλο πλεονέκτημα της ανάδειξης του γεγονότος ότι η Ε.Σ.Σ.Δ. ήταν ένα ταξικό σύστημα και είναι πιο πειστική από την αντίληψη, την οποία υποστήριζε ο ηλικιωμένος Κροπότκιν, ότι το Μπολσεβίκικο καθεστώς είναι ένα σύστημα «κρατικού κομμουνισμού»¹²⁰. Αυτή η διατύπωση δεν καθιστά ξεκάθαρο το εάν η Ε.Σ.Σ.Δ. ήταν όντως ένα ταξικό σύστημα και υπονοεί, αντίθετα με τον Μαξίμοφ, ότι η διανομή βασιζόταν στις ανάγκες. Αν η Ε.Σ.Σ.Δ. ήταν κομμουνιστική – ακόμη και κρατική κομμουνιστική – τότε γιατί η «καταστροφική δικτατορία του Κομμουνιστικού Κόμματος» σχετίστηκε με «διαφορετικά μέτρα και σταθμά και διακρίσεις», όπως αναφέρει η Γκόλντμαν¹²¹; Αν υπήρχαν διαφορετικά μέτρα και σταθμά και διακρίσεις, τότε ποιος – ή μάλλον, ποια τάξη – έπαιρνε τις αποφάσεις;

Μια εναλλακτική αναρχική και συνδικαλιστική ανάλυση χρησιμοποιεί την ιδέα του κρατικού καπιταλισμού και εστιάζει στη θέση ότι το Σοβιετικό κράτος αποτελούσε τον μοναδικό καπιταλιστή, ο οποίος εκμεταλλευόταν την εργασία και καρπωνόταν της υπεραξίας της μέσα από την πώλη-

ση των εμπορευμάτων για λογαριασμό μιας τάξης που είχε ως επίκεντρο τους κρατικούς διαχειριστές, οι οποίοι έλεγχαν τα μέσα παραγωγής. Αν και οι συμβουλευτικοί κομμουνιστές, όπως και μια μερίδα Τροτσκιστών, ανέπτυξαν επίσης θεωρίες που χαρακτηρίζουν την Ε.Σ.Σ.Δ. ως κρατικό καπιταλισμό, η αναρχική ανάλυση φαίνεται να είναι η πρώτη που έγινε από σοσιαλιστές. Η θεωρία του κρατικού καπιταλισμού ήταν η κεντρική γραμμή σκέψης του Μαξίμοφ. Το 1918, γράφει:

Αντί για εκατοντάδες χιλιάδες ιδιοκτήτες, τώρα υπάρχει μόνο ένας, ο οποίος υπηρετείται από ένα ολόκληρο γραφειοκρατικό σύστημα και μία νέα «κρατικοποιημένη» ηθική. Το προλεταριάτο δουλοπαροικιοποιείται σταδιακά από το κράτος. Οι άνθρωποι μετατρέπονται σε υπηρέτες, πάνω από τους οποίους έχει αναδυθεί μια νέα τάξη διαχειριστών ... αν και τα στοιχεία της ταξικής ανισότητας είναι δυσδιάκριτα μέχρι στιγμής, είναι θέμα χρόνου να παραχωρηθούν προνόμια στους διαχειριστές ... Έτσι, σήμερα κινούμαστε όχι προς τον σοσιαλισμό, αλλά προς τον κρατικό καπιταλισμό ... Ο μοναδικός ιδιοκτήτης και ο κρατικός καπιταλισμός σχηματίζουν ένα νέο φράγμα μπροστά στα κύματα της κοινωνικής μας επανάστασης.¹²²

Ο Μπέρκμαν περιγράφει επίσης την Ε.Σ.Σ.Δ. ως «μια χώρα μερικώς Κρατική καπιταλιστική και μερικώς ιδιωτικά καπιταλιστική» και υποστηρίζει ότι το κράτος, με επικεφαλής μια «νέα τάξη», αντικατέστησε το άτομο-καπιταλιστή στη θέση του εργοδότη¹²³.

Ο «Βολίν» (1882-1945) έχει μια παρόμοια ανάλυση. Το όνομα Βολίν είναι το ψευδώνυμο του Βσέβολοντ Έιχενμπάουμ, ο οποίος ήταν γόνος μιας ρωσοεβραϊκής οικογένειας επιστημόνων. Σπούδασε νομικά, ριζοσπαστικοποιήθηκε κατά τον ξεσηκωμό του 1905 στη Ρωσία και εξορίστηκε με απόφαση δικαστηρίου. Πιο συγκεκριμένα, είχε συνδεθεί με το Σοσιαλιστικό Επαναστατικό Κόμμα (SR), το οποίο σχηματίστηκε το 1901. Το SR, που ήταν χωρισμένο σε τρεις πτέρυγες, τη Δεξιά, την Αριστερή και τους Μαξιμαλιστές (των οποίων οι αντιλήψεις συχνά βρίσκονταν κοντά στον αναρχισμό), αποτέλεσε μετεξέλιξη των ναροτνικών του δεκάτου ένατου αιώνα και ήταν μακράν το μεγαλύτερο επαναστατικό κόμμα της Ρωσίας. Ο Βολίν μετακινήθηκε στον αναρχισμό, το 1915 έφυγε από τη Γαλλία, όπου ήταν εξόριστος, για τις Η.Π.Α., προκειμένου να αποφύγει διώξεις για αντιπολεμική δραστηριότητα και το 1917 επέστρεψε στη Ρωσία¹²⁴. Δραστηριοποιήθηκε στην εφημερίδα *Golos Truda*, πέρασε στην Ουκρανία, όπου βοήθησε στην ίδρυση της περιφερειακής αναρχικής ομοσπονδίας Ναμπάτ («Συναγερμός» - Συνομοσπονδία Αναρχικών Οργανώσεων) και συμμετείχε ενεργά στην Ουκρανική Επανάσταση του διαστήματος 1918-1921, για την οποία θα συζητήσουμε λεπτομερώς στα κεφάλαια 9 και 10. Όταν οι Μπολσεβίκοι συνέτριψαν τους Ουκρανούς αναρχικούς, ο Βολίν εξορίστηκε στη Γαλλία όπου και έζησε μέχρι το θάνατό του, το 1945.

Το *The Unknown Revolution, 1917-1921* («Η Άγνωστη Επανάσταση, 1917-1921») του Βολίν είναι η απόλυτη αναρχική μελέτη της Ρωσικής και της Ουκρανικής Επανάστασης. Η θεμελιώδης θέση αυτού του έργου είναι ότι υπήρχε μια «σαφής και ασυμφιλίωτη αντίφαση ανάμεσα στην πραγματική Επανάσταση», η οποία βασιζόταν στο «τεράστιο και ελεύθερο δημιουργικό κίνημα των εργατικών μαζών» και τη «θεωρία και πρακτική της αυταρχικότητας και του κρατισμού» που ασκήθηκε από τους Μπολσεβίκους¹²⁵. «Η κυβέρνηση εθνικοποίησε και μονοπώλησε τα πάντα, ακόμη και το λόγο και τη σκέψη». Το Μπολσεβίκικο κράτος έγινε ο καθολικός γαιοκτήτης και οι αγρότες «πραγματικοί δουλοπάροικοι». Επίσης, απαλλοτρίωσε «τις δουλειές, τα εργοστάσια, [και] τα ορυχεία», μετατρέπόμενο στον «μοναδικό υποκινητή, οργανωτή και εμπνευστή του συνόλου της ζωής στη χώρα»¹²⁶. Ενίσχυε τη δύναμή του μέσα από μια συγκεντρωτική διαχείριση και δικτύωση της αστυνομικής τρομοκρατίας. Το σύστημά του ήταν «ολοκληρωτικό» και «πλήρης κρατικός καπιταλισμός»:

Κρατικός καπιταλισμός: αυτό είναι το οικονομικό, χρηματοπιστωτικό, κοινωνικό και πολιτικό σύστημα της Ε.Σ.Σ.Δ., με όλες του τις λογικές συνέπειες και εκδηλώσεις σ' όλες τις σφαίρες της ζωής – υλι-

κή, ηθική και πνευματική. Η ακριβής ονομασία θα έπρεπε ... να είναι ... Ε.Κ.Κ.Δ., δηλαδή Ένωση Κρατικών Καπιταλιστικών Δημοκρατιών. ... Αυτό είναι το πιο σημαντικό σημείο. Πρέπει να γίνει κατανοητό πριν απ' οτιδήποτε άλλο. Όλα τα υπόλοιπα είναι μοιραία συνέπεια.¹²⁷

Η κατάσταση της ρωσικής εργατικής τάξης ήταν κατ' ουσίαν ίδια με αυτή των εργατών στις άλλες καπιταλιστικές χώρες, πέραν του ότι υπήρχε μόνο ένας εργοδότης, το κόμμα-κράτος, στα συλλογικά χέρια του οποίου συγκεντρώνονταν όλα τα μέσα παραγωγής προς όφελος της «κρατικής μπουρζουαζίας»¹²⁸. Οι αγρότες βρίσκονταν σε ακόμη χειρότερη κατάσταση: έχοντας χάσει τα μεγάλα κτήματα από το 1917, δέχθηκαν την τρομοκρατία των Μπολσεβίκων με αφετηρία το 1918, έχασαν τον έλεγχο της γης και μέχρι τη δεκαετία του 1930 είχαν μετατραπεί σε μία τάξη ανελεύθερων μισθωτών εργατών σε τεράστια κρατικά «κολλεκτιβοποιημένα» αγροκτήματα.

Οι Μαξίμοφ και Βολίν δεν είχαν κανένα λόγο να βλέπουν με συμπάθεια το Μπολσεβίκικο καθεστώς. Η *Golos Truda* κατεστάλη και αμφότεροι καταδικάστηκαν σε θάνατο. Το 1921, όντας φυλακισμένοι, οι δυο άνδρες ξεκίνησαν απεργία πείνας και απελευθερώθηκαν μόνο μετά από τη μεσολάβηση των συνδικαλιστών που συμμετείχαν στις συνεδριάσεις της Προφιντέρν. Οι εμπειρίες αυτές προκατέβαλαν αμφότερους αρνητικά απέναντι στον Μπολσεβικισμό, ωστόσο δεν μπορούν να υποτιμηθούν, και διαμόρφωσαν μέρος της στάσης τους απέναντι στην Ε.Σ.Σ.Δ. και τους άρχοντές της. Ο Ρόκερ καταλήγει ανεξάρτητα στα ίδια συμπεράσματα:

Αυτό που σήμερα αποκαλείται με αυτό το όνομα [σοσιαλισμός] στη Ρωσία – και οι απερίσκεπτοι άνθρωποι του εξωτερικού το επαναλαμβάνουν μηχανικά – είναι στην πραγματικότητα η τελευταία λέξη του σύγχρονου μονοπωλιακού καπιταλισμού που χρησιμοποιεί την οικονομική δικτατορία των τραπεζιτών και των καρτέλ για τον σκοπό της εξολόθρευσης κάθε ανεπιθύμητου ανταγωνιστή και του εκφυλισμού ολόκληρης της οικονομικής ζωής σε συγκεκριμένες απόλυτες νόρμες. Η τελική κατάληξη αυτής της ανάπτυξης δεν είναι ο σοσιαλισμός αλλά ο κρατικός καπιταλισμός, με όλα του τα αναπόφευκτα συμπληρώματα: τη νέα οικονομική φεουδαρχία και τη νέα δουλοπαροικία. Αυτό είναι το πραγματικό σύστημα που λειτουργεί σήμερα στη Ρωσία.¹²⁹

Είναι ευνόητο ότι υπάρχουν Μαρξιστικές ενστάσεις πάνω στην αναρχική θεωρία του κρατικού καπιταλισμού. Μια από αυτές είναι ότι ο νόμος της αξίας δεν λειτουργούσε κανονικά στην Ε.Σ.Σ.Δ, εν μέρει διότι το κράτος, όντας ο μοναδικός ιδιοκτήτης, δεν χειριζόταν μια ανταγωνιστική εσωτερική αγορά. Όμως, όπως έχουμε ήδη δει, η ευρύτερη αναρχική παράδοση δεν αντιλαμβάνεται τον νόμο της αξίας ως το κεντρικό χαρακτηριστικό του καπιταλισμού και δεν θεωρεί πως ο κεντρικός καθορισμός των τιμών αποτελεί ιδιαίτερη ένσταση απέναντι στη θεωρία του κρατικού καπιταλισμού.

Για παράδειγμα, ενώ τα εμπορεύματα όντως – εν μέρει – ανταλλάσσονται με αναλογίες που καθορίζονται από τον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο εργασίας, η ανταλλαγή επηρεάζεται επίσης από άλλους κεντρικούς, συστημικούς παράγοντες. Συγκεκριμένα, οι σχέσεις εξουσίας μεταξύ των τάξεων επηρεάζουν τις τιμές σε τέτοιο βαθμό, ώστε ο νόμος της αξίας θα πρέπει (στην καλύτερη περίπτωση) να θεωρείται ως συστηματικά παραμορφωμένος. Για παράδειγμα, οι τιμές και οι ανταλλαγές σχηματοποιούνται βαθιά από τον κρατικό έλεγχο των τιμών, από τα επιχειρηματικά μονοπώλια και τα καρτέλ, καθώς και από τους αγώνες των σωματείων για το μέγεθος των μισθών.

Μια άλλη σχετική ένσταση έχει να κάνει με την αντίληψη ότι στη Σοβιετική οικονομία δεν υπήρχε ανταγωνισμός, καθώς αυτή οργανωνόταν από το κράτος. Όμως το αντεπιχείρημα είναι ότι, ακριβώς όπως στον καπιταλισμό δεν υπάρχει ανταγωνισμός στο εσωτερικό των επιχειρήσεων, έτσι και στην «Ε.Κ.Κ.Δ.», η οποία ήταν μια τεράστια επιχείρηση, ανταγωνισμός μπορούσε να υπάρξει

μόνο σε διεθνές επίπεδο, με άλλες καπιταλιστικές επιχειρήσεις. Αυτό σημαίνει ότι ο ανταγωνισμός του εικοστού αιώνα μεταξύ Η.Π.Α. και Ε.Σ.Σ.Δ. δεν ήταν μια αντιπαράθεση ανάμεσα σε δυο ριζικά διαφορετικά συστήματα, αλλά μία μορφή *διακαπιταλιστικού* ανταγωνισμού. Μια τρίτη Μαρξιστική ένσταση απέναντι στη θεωρία του κρατικού καπιταλισμού έχει να κάνει με το ζήτημα της ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής. Αυτό το ζήτημα είναι περίπλοκο και τρομερά αποκαλυπτικό για τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται την τάξη ως τέτοια οι αναρχικοί από τη μία και οι κλασικοί Μαρξιστές από την άλλη. Θα συζητηθεί σε αρκετό βάθος παρακάτω.

Αυτό που αξίζει να σημειωθεί για την ώρα είναι ότι οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές υποστήριζαν ότι η εξέλιξη της Ε.Σ.Σ.Δ. σε ταξικό σύστημα και σκληρή δικτατορία δεν ήταν παρέκκλιση από τον κλασικό Μαρξισμό αλλά λογική του κατάληξη. Ο Στάλιν δεν «έπεσε από το φεγγάρι», καθώς όλα εκείνα τα στοιχεία που αργότερα αποκλήθηκαν Σταλινισμός – η καταστολή, τα στρατόπεδα εργασίας, η εξολόθρευση αντιφρονούντων, η συντριβή των σωματείων και των αγροτών, η επιβολή του επίσημου δόγματος από το κράτος – είχαν δημιουργηθεί από το 1917, τότε που τα ηνία κρατούσαν οι Λένιν και Τρότσκι¹³⁰. Αν το σύστημα ήταν κρατικός καπιταλισμός, προκύπτει επίσης ότι η ευρύτερη αναρχική παράδοση δεν θα έπρεπε να στηρίζει καμία από τις πλευρές του Ψυχρού Πολέμου από το 1945 κι έπειτα, καθώς οι δυο αυτές πλευρές ήταν αντίπαλα *καπιταλιστικά* μπλοκ, τα οποία προωθούσαν την ατζέντα των κυρίαρχων τάξεών τους. Δεν υπήρχε τίποτα το προοδευτικό ή σοσιαλιστικό στο Ανατολικό μπλοκ και η διάλυσή του σε πολλές επαρχίες κατά το διάστημα 1989-1991 δεν ήταν ήττα των λαϊκών τάξεων και του σοσιαλισμού· ήταν μια στιγμή της ανάπτυξης της ταξικής κοινωνίας. Πράγματι, στο βαθμό που η ταξική πάλη έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην κατάρρευσή του και δημιούργησε λίγο χώρο δημοκρατίας, η κρίση του Ανατολικού μπλοκ ήταν μια *λαϊκή νίκη*.

Οικονομικός Ντετερμινισμός και Ευρύτερη Αναρχική Παράδοση

Αναφέραμε νωρίτερα ότι η «δημόσια περσόνα» του Μαρξ επικεντρωνόταν στην επιστημονική Μαρξιστική διάσταση της σκέψης του. Μέσω αυτής της περσόνας, ο Μαρξ παρουσίαζε «τον κοινωνικό κόσμο να επιβάλλεται στα άτομα, παρά να αποτελεί ένα ρευστό μέσο που είναι ανοικτό στην ανθρώπινη παρέμβαση» και έβλεπε τον καπιταλισμό σαν ένα «στάδιο της κοινωνικής εξέλιξης *προορισμένο* να αναδείξει μια άλλη, υψηλότερη κοινωνία – τον σοσιαλισμό»¹³¹. Αυτή η θεώρηση έρχεται σε αντίθεση με τις πτυχές κριτικού Μαρξισμού που υπήρχαν στη σκέψη του Μαρξ. Αρκετοί Μαρξιστές ανέπτυξαν τις θεωρίες του Μαρξ σε πιο ουμανιστικές κατευθύνσεις. Εντούτοις, είναι αδιαμφισβήτητο ότι ο Μαρξ είχε πολλές ξεκάθαρα αιτιοκρατικές αντιλήψεις και η πολεμική που ανέπτυξε απέναντι στους αναρχικούς και τους σοσιαλιστές βασιζόταν ακριβώς σε αυτές.

Πιο συγκεκριμένα, ο Μαρξ βλέπει την ιστορία να καθοδηγείται κυρίως από την οικονομική ανάπτυξη. Από τη μία, οι παραγωγικές δυνάμεις και σχέσεις αποτελούν τη βάση πάνω στην οποία στηρίζεται το εποικοδόμημα του πολιτισμού, της νομοθεσίας, της φιλοσοφίας και της πολιτικής – του κράτους συμπεριλαμβανόμενου. Θεωρεί πως αυτό το εποικοδόμημα καθορίζεται από τις ανάγκες της βάσης και αποτελεί λειτουργικό όρο αναπαραγωγής της. Από την άλλη, ο Μαρξ τείνει να δίνει προτεραιότητα στις παραγωγικές δυνάμεις έναντι των παραγωγικών σχέσεων, υποστηρίζοντας πως η αέναη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων είναι η κινητήριος δύναμη της ανθρώπινης ιστορίας, ο παράγοντας που καθιστά αναγκαίες τις συνεχείς επαναστάσεις στις παραγωγικές σχέσεις, με τις νέες παραγωγικές σχέσεις να επιλέγονται βάσει της ικανότητάς τους να διευκολύνουν την περαιτέρω ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Έτσι:

Σε μια ορισμένη βαθμίδα της ανάπτυξής τους, οι υλικές παραγωγικές δυνάμεις της κοινωνίας έρχονται σε αντίφαση με τις υπάρχουσες παραγωγικές σχέσεις ή – πράγμα που αποτελεί μόνο τη νομική έκφραση γι' αυτό – με τις σχέσεις ιδιοκτησίας μέσα στις οποίες κινού-

νταν μέχρι τότε. Από μορφές ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, αυτές οι σχέσεις μετατρέπονται σε δεσμά τους. Τότε επέρχεται μια εποχή κοινωνικής επανάστασης. Με την αλλαγή της οικονομικής βάσης ανατρέπεται, αργά ή γρήγορα, ολόκληρο το τεράστιο εποικοδόμημα.¹³²

Όμοια, σύμφωνα με τον Ένγκελς:

ολόκληρη η μέχρι τώρα ιστορία ... είναι ιστορία ταξικών αγώνων ... οι αντιμαχόμενες αυτές κοινωνικές τάξεις αποτελούν κάθε φορά το προϊόν των σχέσεων παραγωγής και ανταλλαγής, με μια λέξη των *οικονομικών* σχέσεων κάθε εποχής. Κατά συνέπεια, η οικονομική δομή της κοινωνίας αποτελεί κάθε φορά την πραγματική βάση, από την οποία μπορούμε να εξηγήσουμε ολόκληρο το εποικοδόμημα από τους νομικούς και πολιτικούς θεσμούς, καθώς και τις θρησκευτικές, φιλοσοφικές και τις διάφορες άλλες ιδέες της δεδομένης ιστορικής περιόδου ... η τελική αιτία όλων των κοινωνικών μεταβολών πρέπει να αναζητηθεί ... στις μεταβολές που συντελούνται στον τρόπο παραγωγής και ανταλλαγής. Δεν πρέπει να αναζητηθεί στη *φιλοσοφία* της εκάστοτε εποχής, μα στην *οικονομία*. Όλες οι ηθικές θεωρίες είναι σε τελική ανάλυση *παράγωγα του οικονομικού σταδίου* στο οποίο έχει φτάσει η κοινωνία τη συγκεκριμένη εποχή.¹³³

Η ενθρόνιση της «οικονομικής δομής της κοινωνίας» στη θέση της «πραγματικής βάσης» της κοινωνίας διαπνέει το σύνολο του κλασικού Μαρξισμού και μπορεί να εντοπιστεί, μεταξύ άλλων, στον ορισμό της τάξης με βάση την ιδιοκτησία (ή μη) των μέσων *παραγωγής*, την περιγραφή των ταξικών συστημάτων ως σχέσεων *παραγωγής* οι οποίες αναδύονται σε ένα συγκεκριμένο στάδιο ανάπτυξης των *παραγωγικών* δυνάμεων, την αντίληψη του κράτους ως οργάνου της *οικονομικά* κυρίαρχης τάξης, την υπόθεση ότι η εξέλιξη των *παραγωγικών* δυνάμεων αποτελεί τη βάση του σοσιαλισμού, καθώς και την κριτική προς τον Μπακούνιν ότι αγνοεί τις *οικονομικές* προϋποθέσεις της κοινωνικής επανάστασης. Ο Μαρξ αποκαλεί το μοντέλο του «υλιστική» αντίληψη της ιστορίας.

Αμφότεροι οι Μαρξ και Ένγκελς μετριάζουν κάπως την αντίληψή τους, επιστώντας την προσοχή απέναντι σε χονδροειδείς αναγνώσεις του εποικοδομήματος από τη βάση – ο Ένγκελς αναφέρεται στη βάση λέγοντας πως από αυτή «μπορούμε να εξηγήσουμε ολόκληρο το εποικοδόμημα», πως αποτελεί «σε τελική ανάλυση» την «τελική αιτία» – άλλα αυτό δεν τους φέρνει σε θεμελιώδη ρήξη με τον οικονομικό ντετερμινισμό του όλου μοντέλου. Αφήνει χώρο για την παραδοχή της δυνατότητας μιας μερικώς αυτόνομης ανάπτυξης του εποικοδομήματος, αλλά δεν δέχεται τη δυνατότητα του εποικοδομήματος να προκαλεί θεμελιώδεις και ανεξάρτητες μεταβολές στη βάση, η οποία παραμένει η «τελική αιτία» και η «πραγματική βάση» της κοινωνίας. Η αντίληψη ότι η βάση αποτελεί την «απόλυτη εξήγηση» είναι μη επαληθεύσιμη, συνεπώς η «πραγματική» αιτία τίθεται εκτός της αμιγώς επιστημονικής μεθοδολογίας για την οποία υπερηφανεύεται ο Μαρξ και βάσει της οποίας ανακηρύσσει τη θεωρία του τη μοναδική που μπορεί να εκπροσωπήσει την εργατική τάξη.

Η «υλιστική» αντίληψη της ιστορίας του Μαρξ αποτελεί ένα βαθύ και τρομερά επιβλητικό ερμηνευτικό πλαίσιο, ικανό να καλλιεργήσει εκπληκτική διορατικότητα. Δεν προξενεί έκπληξη το γεγονός ότι η ευρύτερη αναρχική παράδοση αντέδρασε με ποικίλους τρόπους μπροστά στο δόγμα αυτό. Ένα τμήμα της παράδοσης ενστερνίστηκε άκριτα το μοντέλο. Οι αγωνιστές της IWW, Χέιγουντ και Φρανκ Μπομ, για παράδειγμα, πιστεύουν πως «τα σπουδαία γεγονότα της ιστορίας ... δημιουργούνται από μια βαθύτερη κοινωνική δύναμη ... την οικονομική ή υλική δύναμη»¹³⁴. Γεννημένος το 1869 στις Η.Π.Α., ο Χέιγουντ δούλεψε από πολύ νεαρή ηλικία, ριζοσπαστικοποιήθηκε κατά την περίοδο της εκτέλεσης των μαρτύρων του Σικάγο, έγινε ηγετική φυσιογνωμία της αγωνι-

στικής Ομοσπονδίας Ανθρακωρύχων της Δύσης και το 1905 βοήθησε στον σχηματισμό της IWW¹³⁵. Στους Γουόμπλις ανέλαβε μια σειρά ηγετικών ρόλων, ακόμη και μετά την αποχώρηση των ανθρακωρύχων από την IWW. Οι αντιλήψεις του μετατοπίστηκαν προς τον συνδικαλισμό και το 1913 βρέθηκε ανάμεσα στους συνδικαλιστές που εκδιώχθηκαν από το Σοσιαλιστικό Κόμμα Αμερικής (SPA), αλλά «δεν θα μπορούσε να τον νοιάζει λιγότερο»¹³⁶. Το 1917, η ομοσπονδιακή κυβέρνηση των Η.Π.Α. κατέστειλε την IWW στα πλαίσια του Κόκκινου Τρόμου και ο Χέιγουντ αντιμετώπισε διώξεις. Κρίθηκε ένοχος και το 1921 διέφυγε στην Ε.Σ.Σ.Δ. Κατά τα τελευταία χρόνια της ζωής του συνεισέφερε στην οργάνωση ενός ασυνήθιστου (και κρατικά υποστηριζόμενου) πειράματος αυτοδιαχείρισης στα Ουράλια και τη Σιβηρία, το οποίο λεγόταν Αυτόνομη Βιομηχανική Αποικία. Πέθανε το 1928 και ο Στάλιν την ίδια χρονιά έκλεισε την Αποικία.

Μια εναλλακτική προσέγγιση της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης είναι η τυπική υιοθέτηση της υλιστικής αντίληψης της ιστορίας και η χρήση της με κριτικό και διαφοροποιημένο τρόπο. Για παράδειγμα, μια σύγχρονη ιταλική Πλατφορμιστική ομάδα, η Ομοσπονδία των Κομμουνιστών Αναρχικών (FdCA), είναι «σταθερή» υποστηρίκτρια του «ιστορικού υλισμού», αλλά απορρίπτει την τελεολογική αντίληψη της ιστορίας και αρνείται τη θέση ότι μπορεί να οριστεί ένας ξεκάθαρος διαχωρισμός ανάμεσα σε βάση και εποικοδόμημα¹³⁷. Κάτι τέτοιο αποτελεί τεράστια τροποποίηση της θεωρίας αυτής και έρχεται σε εμφανή ρήξη με την υλιστική αντίληψη της πρωτοκαθεδρίας του οικονομικού παράγοντα.

Το παραπάνω βρίσκεται κοντά στην προσέγγιση που υιοθετούν οι Μπακούνιν, Κροπότκιν και άλλοι, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι οι οικονομικοί παράγοντες είναι κεντρικοί αλλά όχι απαραίτητα πρωταρχικοί. Οι οικονομικοί παράγοντες σχηματοποιούν σε βάθος την κοινωνία με ποικίλους τρόπους, αλλά δεν μπορούν να εκληφθούν ως πρωταρχικοί και καθοριστικοί κάθε κατάστασης. Ο Μπακούνιν είναι γνωστό ότι αυτοαποκαλείται «υλιστής», αλλά συνεχίζει λέγοντας πως ο Μαρξ αγνοεί «άλλους παράγοντες της ιστορίας, όπως η πανταχού παρούσα αντίδραση των πολιτικών, νομικών και θρησκευτικών θεσμών στην οικονομική κατάσταση»¹³⁸.

Οι «παράγοντες» αυτοί καθορίζονται από την «οικονομική κατάσταση» αλλά έχουν και ανεξάρτητη επίδραση στην οικονομία. Για παράδειγμα, σύμφωνα με την οπτική του Μπακούνιν, οι πολιτική κουλτούρα παίζει σημαντικό ρόλο: «Εκτός και ανεξάρτητα από τις οικονομικές συνθήκες κάθε χώρας», «η ιδιοσυγκρασία και ο ξεχωριστός χαρακτήρας κάθε φυλής και κάθε λαού», που απορρέει από τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες, επηρεάζει «την ένταση του πνεύματος της εξέγερσης»¹³⁹. Ο Μπακούνιν αναφέρεται επίσης σε ιστορικά γεγονότα που δεν είχαν οικονομική βάση και υπονόμευσαν τις παραγωγικές δυνάμεις, όπως η καταστροφή των βιβλιοθηκών της αρχαιότητας από τους πρώτους Χριστιανούς, η οποία δεν προέκυψε από οικονομικές αιτίες και τα αποτελέσματά της ήταν οικονομικά οπισθοδρομικά¹⁴⁰. Επιπρόσθετα, σημειώνει ο Μπακούνιν, η στρατηγική του κλασικού Μαρξισμού για το επαναστατικό κράτος που θα λειτουργήσει ως μαία ενός νέου τρόπου παραγωγής είναι ασυνεπής προς την ίδια την υλιστική θεωρία του Μαρξ για την ιστορία, καθώς σημαίνει πως το εποικοδόμημα, το οποίο ο Μαρξ μεταχειρίζεται σαν αντανάκλαση της βάσης, μπορεί να επαναστατικοποιήσει τη βάση και να αλλάξει εκ θεμελίων την κοινωνία¹⁴¹.

Ο Ρόκερ αναγνωρίζει ότι «οι οικονομικές συνθήκες και οι ιδιαίτερες μορφές της κοινωνικής παραγωγής» έχουν διαδραματίσει σημαντικότερο ρόλο «στην εξέλιξη της ανθρωπότητας», προσθέτοντας ότι η αναγνώριση «της σπουδαιότητας και της επίδρασης των οικονομικών συνθηκών πάνω στη δομή της κοινωνικής ζωής» βρίσκεται στην ίδια τη φύση του σοσιαλισμού. Όμως ο Μαρξ κάνει λάθος όταν υποστηρίζει ότι «κάθε ιστορικό γεγονός» μπορεί να αναχθεί στις και να εξηγηθεί απ' τις «επικρατούσες συνθήκες παραγωγής» και ότι, ως αποτέλεσμα, υπάρχουν καθολικοί νόμοι που καθορίζουν την κοινωνία και μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την πρόβλεψη μελλοντικών γεγονότων¹⁴².

Πολλές «χιλιάδες γεγονότα μέσα στην ιστορία ... δεν μπορούν να εξηγηθούν με βάση καθαρά οικονομικές αιτίες ή αποκλειστικά και μόνο μέσω αυτών», παρατηρεί ο Ρόκερ, και το γεγονός αυτό στρέφει την προσοχή σε παράγοντες όπως η θέληση για εξουσία, ο πολιτισμός και ο ανταγωνισμός μεταξύ των κρατών. Για παράδειγμα, η καταστροφή των αιρέσεων από τη μεσαιωνική Κα-

θολική Εκκλησία στην Ευρώπη, ήταν μια προσπάθεια για «ενοποίηση της πίστης», η οποία αποτελούσε θεμέλιο «των προσπαθειών της για πολιτική επικράτηση»¹⁴³. Το κράτος δεν είναι μια απλή μαριονέτα των οικονομικών δυνάμεων. Μπορεί να δράσει και δρα με τρόπους που έρχονται σε αντίθεση με την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων· ακόμη και στις περιπτώσεις που προωθεί τις παραγωγικές δυνάμεις, δεν είναι απαραίτητο ότι αυτό συμβαίνει κατ' εντολήν των δυνάμεων αυτών.

Ένα παράδειγμα αποτελεί η μακρόχρονη οικονομική ύφεση της Χριστιανικής Ισπανίας με αφετηρία τον δέκατο έκτο αιώνα, η οποία ξεκίνησε με τις απελάσεις των Μαυριτανών και των Εβραίων¹⁴⁴. Οι άρχοντες του κράτους σε αυτή την περίπτωση καθοδηγήθηκαν από τον θρησκευτικό φανατισμό, την επιθυμία για εδραίωση της εξουσίας τους και τις επιταγές της συμμαχίας κράτους και εκκλησίας. Η άρχουσα τάξη ασχολείται επίσης συχνά με τους τρόπους διατήρησης και επέκτασης της κρατικής εξουσίας, όπως στην περίπτωση του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, στον οποίο η μάχη μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων για κυριαρχία στην Ευρώπη ήταν ίσης σημασίας με τα οικονομικά οφέλη¹⁴⁵. Επιπλέον, είναι υπερβολικά επιφανειακό να θεωρείται πως το μοναδικό κίνητρο των καπιταλιστών είναι αναζήτηση της οικονομικής επέκτασης. «Η νοσηρή επιθυμία για υποταγή εκατομμυρίων ανθρώπων σε μια απόλυτη θέληση», υποστηρίζει ο Ρόκερ, «είναι συχνά περισσότερο έκδηλη στους τυπικούς εκπροσώπους του σύγχρονου καπιταλισμού απ' ό,τι οι οικονομικοί σχεδιασμοί ή η προοπτική για μεγαλύτερα υλικά οφέλη». «Η κατοχή μεγάλου πλούτου» συχνά επιδιώκεται κυρίως ως μέσο απόκτησης «τερατώδους εξουσίας»¹⁴⁶.

Η Αναρχική Αντίληψη για την Ταξικότητα

Ο κλασικός Μαρξισμός και η ευρύτερη αναρχική παράδοση αποτελούν μοντέλα στα οποία η ταξικότητα είναι απολύτως κεντρικό στοιχείο. Παρ' όλα αυτά, θα ήταν σοβαρό λάθος να υποτεθεί ότι η αντίληψή τους για την ταξικότητα είναι κοινή. Όπως έχουμε δει, σύμφωνα με τους Μαρξ και Ένγκελς η ταξικότητα είναι μια σχέση παραγωγής που θεμελιώνεται πάνω στην ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής: «Με τις λέξεις αστική τάξη εννοούμε την τάξη των σύγχρονων καπιταλιστών που είναι κάτοχοι των κοινωνικών μέσων παραγωγής και που εκμεταλλεύονται μισθωτή εργασία. Με τη λέξη προλεταριάτο εννοούμε την τάξη των σύγχρονων μισθωτών εργατών που, επειδή δεν κατέχουν καθόλου δικά τους μέσα παραγωγής, είναι αναγκασμένοι να πουλούν την εργατική τους δύναμη για να μπορούν να ζήσουν.»¹⁴⁷ Με αυτή την έννοια, το κράτος είναι ένα όργανο ταξικής εξουσίας, αλλά μόνο με την έννοια του οργάνου μιας *οικονομικά* κυρίαρχης τάξης· είναι το εποικοδόμημα που αναδύεται από την *οικονομική* βάση και συνεπώς αντανακλά τις επιταγές της βάσης αυτής.

Από την άλλη, ο μόνος τρόπος να κατανοηθεί η αναρχική και συνδικαλιστική θέση ότι το κράτος γεννά αναγκαστικά μια νέα άρχουσα τάξη και οι κρατικοί διαχειριστές αποτελούν ως τέτοιοι τμήμα της άρχουσας τάξης είναι μέσα από την αναγνώριση του ότι η ευρύτερη αναρχική παράδοση θεωρεί πως η ταξικότητα θεμελιώνεται πάνω στον έλεγχο ενός συνόλου πόρων και όχι μόνο στην οικονομική ιδιοκτησία. Αγγίξαμε αυτό το ζήτημα στο προηγούμενο κεφάλαιο, στο οποίο είδαμε ότι ο Μπακούνιν μιλά για τους Σέρβους πατριώτες που μετατράπηκαν σε άρχουσα τάξη, σε μια χώρα όπου δεν υπήρχαν «ούτε ευγενείς, ούτε μεγάλοι γαιοκτήμονες, ούτε βιομήχανοι, ούτε πολύ πλούσιοι έμποροι» μετά την ανεξαρτητοποίηση¹⁴⁸. Η αντίληψή του ότι οι πατριώτες που απέκτησαν τον έλεγχο του πρόσφατα ανεξαρτητοποιημένου κράτους αποτελούν μια «νέα γραφειοκρατική αριστοκρατία» δεν μπορεί να γίνει κατανοητή χωρίς να σημειωθεί ότι στη σκέψη του Μπακούνιν η ταξικότητα δεν έχει να κάνει μόνο με τις παραγωγικές σχέσεις, αλλά και με τις *σχέσεις κυριαρχίας*, όχι μόνο με την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, αλλά και με την ιδιοκτησία των μέσων *καταναγκασμού* – τη δυνατότητα φυσικής επιβολής των αποφάσεων – και των μέσων *διοίκησης* – των οργάνων που κυβερνούν την κοινωνία.

Σύμφωνα με αυτήν την οπτική, η άνιση ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής είναι αναγκαία άλλα όχι ικανή συνθήκη για την περιγραφή του ταξικού συστήματος. Πρώτα και κύρια, η ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την εκμετάλλευση μόνο αν ενισχύεται από τις σχέσεις κυριαρχίας μεταξύ των τάξεων. Αν, όπως λέει ο Μαρξ, οι εργάτες πωλούν την εργατική τους δύναμη για αξία μικρότερη από αυτήν της πραγματικής τους εργασίας, τότε η διαδικασία της εκμετάλλευσης απαιτεί την ανάπτυξη μέσων τόσο καταναγκασμού όσο και διοίκησης, ώστε να εξασφαλίζεται ότι πληρώνονται λιγότερο απ' όσο εργάζονται. Σύμφωνα με τον Μπακούνιν, το «εμπόρευμα» που ο εργάτης «πουλά στον εργοδότη» είναι «η εργασία του, οι ατομικές του υπηρεσίες, οι παραγωγικές δυνάμεις του σώματος, του μυαλού και του πνεύματός του, οι οποίες βρίσκονται μέσα του και είναι αδιαχώριστες από αυτόν – είναι ο ίδιος του ο εαυτός». Ο εξαναγκασμός κάποιου να δουλεύει για κάποιον άλλο, για τα οφέλη κάποιου άλλου, απαιτεί «ο εργοδότης ... [να] τον παρακολουθεί, είτε άμεσα είτε μέσω ελεγκτών· κάθε μέρα, κατά τις ώρες της δουλειάς και κάτω από ελεγχόμενες συνθήκες, ο εργοδότης θα είναι ο κύριος των πράξεων και των κινήσεών του.»¹⁴⁹

Συνεπώς, ακόμη και στους χώρους δουλειάς, όπου οι σχέσεις παραγωγής είναι κεντρικές, αυτές αναγκαστικά συνυφαίνονται με τις σχέσεις καταναγκασμού και οι διαδικασίες εκμετάλλευσης και κυριαρχίας διασυνδέονται. Ωστόσο, δεδομένης της απόρριψης του οικονομικού ντετερμινισμού, είναι αδύνατον να υποστηριχθεί η υπεροχή του ενός έναντι του άλλου. Αν και το κράτος είναι ο απόλυτος εγγυητής της κυριαρχίας στους χώρους δουλειάς, ασκεί την κυριαρχία του και έξω από αυτούς και όχι μόνο για λόγους διασφάλισης της εκμετάλλευσης: το κράτος ελέγχει άτομα και περιοχές μέσα από τη συγκέντρωση πολλών από τα μέσα καταναγκασμού και διοίκησης, προκειμένου να πραγματώνει την εξουσία του. Στην περίπτωση της πρόσφατα ανεξαρτητοποιημένης Σερβίας, οι σχέσεις κυριαρχίας προηγήθηκαν της δημιουργίας σχέσεων παραγωγής που να επιτρέπουν την εκμετάλλευση· η εκμετάλλευση που προέκυψε, βοήθησε με τη σειρά της στην ενίσχυση της κυριαρχίας. «Το κράτος ... και ο καπιταλισμός είναι αδιαχώριστες έννοιες», λέει ο Κροπότκιν, «και συνδέονται μεταξύ τους ... με τον δεσμό του αιτίου και του αποτελέσματος, του αποτελέσματος και του αιτίου.»¹⁵⁰

Από μια αυστηρή Μαρξιστική οπτική γωνία, ο πρόεδρος μιας χώρας θα πρέπει να θεωρείται μισθωτός εργάτης, καθώς έχει ίδια θέση με την εργατική τάξη γενικότερα· από μια αναρχική οπτική γωνία, ο πρόεδρος μιας χώρας είναι εξ ορισμού τμήμα της άρχουσας τάξης. Αν ο μεγάλος πλούτος αποτελεί μέσο κατάκτησης της κρατικής εξουσίας, τότε και η κρατική εξουσία αποτελεί μέσο κατάκτησης μεγάλου πλούτου. Έτσι οι πρόεδροι, οι βασιλείς, οι στρατηγοί, οι βουλευτές, οι δήμαρχοι, οι υπουργοί και οι κρατικοί αξιωματούχοι αποτελούν τμήματα της κυρίαρχης τάξης όσο ακριβώς και οι μεγιστάνες των ορυχείων και οι εργοστασιάρχες.

Από αυτό προκύπτει πως όταν ο Μπακούνιν ή ο Κροπότκιν μιλά για *άρχουσα* τάξη, δεν εννοεί, όπως ο Μαρξ, απλώς την αστική τάξη, τους *καπιταλιστές*, αλλά περιλαμβάνει και τους γαιοκτήτες και τους κρατικούς διαχειριστές. Η τάξη αυτή έχει κοινά συμφέροντα, αν και δεν είναι απαραίτητα μια μονολιθική ομάδα με κοινή σκέψη. Αν και οι σχέσεις παραγωγής και κυριαρχίας διασυνδέονται βαθιά και μορφοποιούν τα διάφορα και αλληλοτροφοδοτούμενα στοιχεία του ταξικού συστήματος, μπορεί και να αντιφάσκουν μεταξύ τους. Για παράδειγμα, το κράτος μπορεί να επιζητεί έναν πόλεμο ο οποίος διαταράσσει τη διαδικασία της εκμετάλλευσης· παρόμοια, η ανάγκη νομιμοποίησης του ευρύτερου ταξικού συστήματος και η μέσω αυτής συνεισφορά στην αναπαραγωγή των σχέσεων κυριαρχίας μπορεί να οδηγήσει σε μεταρρυθμίσεις που περιορίζουν τον βαθμό της εκμετάλλευσης.

Επίσης, στην ευρύτερη αναρχική παράδοση είναι δυνατό να διακρίνουμε μια κάπως πιο διευρυμένη αντίληψη για τις σχέσεις παραγωγής απ' ό,τι στις μορφές του κλασικού Μαρξισμού. Η αντίληψη αυτή αποκαλύπτεται μέσω της επιστροφής στο ζήτημα του κρατικού καπιταλισμού. Ο εξόριστος Τρότσκι επέμενε ότι η Ε.Σ.Σ.Δ. ήταν μια προλεταριακή δικτατορία, διότι τα μέσα παραγωγής δεν κατέχονταν από «ιδιώτες» με τη μορφή κληρονομικής ιδιοκτησίας¹⁵¹. Πίστευε πως η νίκη του Στάλιν αντιπροσώπευε τη νίκη μιας «γραφειοκρατίας» που δεν είχε συγκροτηθεί ακόμη ως τάξη

και που η ανάδυσή της σηματοδοτούσε την παρακμή της Ε.Σ.Σ.Δ., χωρίς όμως να έρχεται σε ρήξη με τον θεμελιωδώς μετακαπιταλιστικό της χαρακτήρα. Ακριβώς όπως η συνδικαλιστική γραφειοκρατία νοθεύει ένα σωματείο αλλά δεν αφαιρεί τον προλεταριακό του χαρακτήρα, έτσι και η Σταλινική γραφειοκρατία νόθευσε την Ε.Σ.Σ.Δ. αλλά αυτή παρέμεινε ένα (παρηκμασμένο) εργατικό κράτος.

Αφήνοντας στην άκρη την αντίληψη του Τρότσκι ότι τα αρνητικά στοιχεία της Ε.Σ.Σ.Δ. εμφανίστηκαν μαζί με τον Στάλιν, καθώς και το ευφυολόγημά του ότι ο ίδιος δεν υπήρξε μέρος της άρχουσας γραφειοκρατίας, φτάνουμε σε ένα ενδιαφέρον σημείο. Αυτό που επιτρέπει στον Τρότσκι να ισχυρίζεται ότι ένας διευθυντής εταιρείας που δεν έχει δικό του μερίδιο δεν είναι στην πραγματικότητα καπιταλιστής και ότι η «εθνικοποιημένη» κρατική ιδιοκτησία εξ ορισμού δεν είναι «ιδιωτική» είναι η στενή αντίληψη της ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής. Επιχειρηματολογώντας πάνω στο ότι η Ε.Σ.Σ.Δ. ήταν κρατικοκαπιταλιστική, οι αναρχικοί αποκαλύπτουν μια διαφορετική προοπτική πάνω στο ζήτημα: υπήρχε ένας μοναδικός ιδιοκτήτης, «ο οποίος υπηρετείται από ένα ολόκληρο γραφειοκρατικό σύστημα και μία νέα “κρατικοποιημένη” ηθική», χειριζόμενος ένα σύστημα κρατικού καπιταλισμού· το άτομο-καπιταλιστής του παρελθόντος είχε αντικατασταθεί από μια «νέα τάξη»· το κράτος κατείχε όλες «τις δουλειές, τα εργοστάσια, [και] τα ορυχεία» και διαχειριζόταν τον «πλήρη κρατικό καπιταλισμό»· το σύστημα αυτό ήταν «η τελευταία λέξη του σύγχρονου μονοπωλιακού καπιταλισμού που χρησιμοποιεί την οικονομική δικτατορία των τραστ και των καρτέλ για τον σκοπό της εξολόθρευσης κάθε ανεπιθύμητου ανταγωνιστή»¹⁵².

Αυτοί οι ισχυρισμοί έχουν νόημα μόνο στην περίπτωση που η ευρύτερη αναρχική παράδοση κατανοεί την ιδιοκτησία με ευρύτερο τρόπο απ' ό,τι ο Τρότσκι. Μια άρχουσα τάξη μπορεί να κατέχει συλλογικά την ιδιοκτησία μέσω του κράτους και να την αποστερεί τις άλλες τάξεις. Αυτή η ιδιοκτησία έχει νομική μορφή – στο βαθμό που οι διορισμοί σε πόστα, τα δικαιώματα, οι εξουσίες που συνοδεύουν συγκεκριμένα γραφεία και οι διαδικασίες που διέπουν τις αποφάσεις ορίζονται νομικά – αλλά δεν είναι η εξατομικευμένη νομική μορφή ιδιοκτησίας που είχε στο μυαλό του ο Τρότσκι. Είναι μια θεσμική μορφή ιδιοκτησίας, στην οποία η άρχουσα τάξη κατέχει συλλογικά τα μέσα παραγωγής μέσω του κρατικού μηχανισμού αντί των πιστοποιητικών κυριότητας. Παράλληλα, η ιδιοκτησία έχει να κάνει με σαφώς περισσότερα πράγματα από το απλό δικαίωμα να μεταβιβάζει κανείς τα υπάρχοντά του στους κληρονόμους του. Εμπεριέχει επίσης τον έλεγχο πάνω στις χρήσεις των μέσων παραγωγής – δηλαδή την αποφασιστική ισχύ πάνω σε ζητήματα που αφορούν μεγάλες επενδύσεις και την καθημερινή χρήση. Συνεπώς, στον κρατικό καπιταλισμό η εκμετάλλευση και η κυριαρχία είναι ακόμη πιο στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους απ' ό,τι στον ιδιωτικό καπιταλισμό, καθώς συγκεντρώνουν την ταξική εξουσία σε τρομερό βαθμό, αντιπροσωπευτικό των εικόνων του «στρατώνα» και της «απολυταρχίας» που είχαν χρησιμοποιήσει αντίστοιχα ο Μπακούνιν και ο Κροπότκιν για να περιγράψουν τέτοια καθεστώτα¹⁵³.

Τέλος, είναι απαραίτητο να ερευνήσουμε το γιατί η *ταξικότητα* αποτελεί κεντρικό σημείο για τους αναρχικούς και τους συνδικαλιστές. Άλλωστε, στην κοινωνία υπάρχουν αμέτρητες μορφές ιεραρχίας και ανισότητας και τα θύματά τους έχουν σε κάθε περίπτωση συμφέρον να αλλάξουν τις κοινωνικές σχέσεις που τα καταπιέζουν. Επιπλέον, οι αναρχικοί προτάσσουν την κατάργηση όλων των μορφών οικονομικής και κοινωνικής ανισότητας και αντιλαμβάνονται την επανάστασή τους ως χειραφετική για όλη την ανθρωπότητα. Άρα, γιατί οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές προκρίνουν την ταξικά βασισμένη στρατηγική για την κοινωνική αλλαγή και εντάσσουν τη γυναικεία χειραφέτηση και την εθνική απελευθέρωση σε ταξικά πλαίσια, αντί να προωθούν μια αποκεντρωμένη πολλαπλότητα χειραφετητικών αγώνων ή γιατί δεν εντάσσουν το ταξικό ζήτημα στις φεμινιστικές ή αντιμπεριαλιστικές υποθέσεις;

Η απάντηση βρίσκεται στον μοναδικό χαρακτήρα της ταξικής ανισότητας. Απ' όλες τις κοινωνικές σχέσεις, μόνο οι ταξικές περιλαμβάνουν τόσο την κυριαρχία όσο και την εκμετάλλευση· μόνο οι λαϊκές τάξεις υφίστανται την εκμετάλλευση και μόνο οι εκμεταλλεζόμενες τάξεις μπορούν να δημιουργήσουν μια κοινωνία χωρίς εκμετάλλευση, καθώς είναι οι μόνες που δεν έχουν συμφέροντα που στηρίζονται στην εκμετάλλευση. Αν η εκμετάλλευση είναι κυρίαρχο χαρακτηριστικό της

σύγχρονης κοινωνίας και η ανθρώπινη ελευθερία προϋποθέτει την κατάργηση της εκμετάλλευσης, τότε μόνο η ταξική πάλη μπορεί να χειραφετήσει την ανθρωπότητα. Από αυτή τη σκοπιά, οι μορφές καταπίεσης που δεν ανάγονται αυστηρά στην ταξική – όπως η έμφυλη ή η φυλετική – θα πρέπει να αντιμετωπίζονται μέσα σε ταξικά πλαίσια, καθώς αυτά παρέχουν τη μοναδική βάση για τη γενικευμένη χειραφέτηση· και αντίστροφα, η ταξική επανάσταση, η οποία είναι η μόνη που μπορεί να χειραφετήσει την ανθρωπότητα, μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μέσα από την αντίθεση στις διαιρέσεις στο εσωτερικό της εργατικής τάξης – διαιρέσεις που βασίζονται στην προκατάληψη και τις άδικες διακρίσεις. Όπως το θέτει ο Μπακούνιν: «Δουλεύετε για λογαριασμό όλης της ανθρωπότητας. ... Η εργατική τάξη [και οι αγρότες] είναι σήμερα οι μόνοι εκπρόσωποι της σπουδαίας και ιερής υπόθεσης της ανθρωπότητας. Το μέλλον ανήκει πλέον στους εργάτες: αυτούς που βρίσκονται στα χωράφια και αυτούς που βρίσκονται στα εργοστάσια και τις πόλεις»¹⁵⁴.

Αυτή η θέση μας επαναφέρει στο ζήτημα της προώθησης από μεριάς ευρύτερης αναρχικής παράδοσης της αντιεξουσίας και της αντικουλτούρας. Αν και η κοινωνική δομή είναι σημαντική, η παρέμβαση είναι ζωτικής σημασίας. Οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές προωθούν την κεντρικότητα που έχουν η αυτοοργάνωση και οι ιδέες για τον σχηματισμό της κοινωνίας. Αν η ταξική θέση κάποιου δημιουργεί τα βασικά πλαίσια των ταξικών του συμφερόντων, τα οποία σχηματοποιούνται από τη θέση του στο ευρύτερο σύστημα της ταξικής κυριαρχίας – και επιπλέον ορίζει τις ευρύτερες παραμέτρους της ατομικής συνείδησης και επιλογής –, τα άτομα στην πραγματική ζωή ερμηνεύουν αυτά τα συμφέροντα και οργανώνουν τη δράση τους με μια πληθώρα τρόπων, ακόμη και με τρόπους που αντιτίθενται στα βασικά τους ταξικά συμφέροντα.

Αν υπάρχει ένας βαθμός αντιστοιχίας ανάμεσα στην κοινωνική θέση και την ατομική συνείδηση, τότε υπάρχει και χώρος για αντιφάσεις ανάμεσα στις δύο. Ο Μπακούνιν, για παράδειγμα, υποστηρίζει πως η διαφορά ανάμεσα στις ανορθολογικές προκαταλήψεις των λαϊκών τάξεων και αυτές των κυρίαρχων τάξεων είναι ότι οι «προκαταλήψεις των μαζών βασίζονται μόνο στην άγνοιά τους και αντιτίθενται εντελώς στα πραγματικά τους συμφέροντα, ενώ αυτές της αστικής τάξης βασίζονται ακριβώς στα ταξικά τους συμφέροντα και αντιτίθεται στην εξουδετέρωσή τους από την ίδια την αστική επιστήμη»¹⁵⁵. Σε αυτό το σημείο έχουμε να κάνουμε με τη θέση ότι οι ιδέες έχουν τη δική τους μη αναγώγιμη λογική, ότι δεν μπορεί να υποτεθεί πως οι τάξεις λειτουργούν πάντοτε ως σύνολο, καθώς και ότι η ενότητα των λαϊκών τάξεων είναι σε μεγάλο βαθμό προϊόν της μάχης των ιδεών παρά αναπόφευκτο παράγωγο της ανάπτυξης του καπιταλισμού.

Έτσι, σύμφωνα με τον Ρόκερ, οι ταξικές διαιρέσεις και τα ταξικά συμφέροντα αποτελούν γεγονότα. Κάθε «χώρα παρουσιάζει διαφορές κλιματικής, πολιτισμικής, οικονομικής και γενικότερα κοινωνικής φύσης» «ανάμεσα στις μεγάλες της πόλεις, τις υψηλά ανεπτυγμένες βιομηχανικές της περιοχές, τα απομακρυσμένα της χωριά και τις κοιλάδες των βουνών της, στις οποίες δεν έχει διεισδύσει σχεδόν καθόλου ο σύγχρονος τρόπος ζωής». Αυτό αντιστοιχεί μερικώς στην ταξικότητα, καθώς «οι διαφορές στα οικονομικά συμφέροντα και τις πνευματικές προσπάθειες στο εσωτερικό του έθνους έχουν αναπτύξει με φυσικό τρόπο συγκεκριμένες συνήθειες και τρόπους ζωής στα μέλη των διαφορετικών κοινωνικών τάξεων». «Κάθε κοινωνικό στρώμα αναπτύσσει τις δικές του συνήθειες ζωής, στις οποίες ένας ξένος με δυσκολία μπορεί να διεισδύσει»¹⁵⁶.

Ποια «εθνικά ήθη και έθιμα», αναρωτιέται ο Ρόκερ, μοιράζεται «ένας σύγχρονος μεγιστάνας της βιομηχανίας και ένας κοινός εργάτης», «μια κυρία της υψηλής κοινωνίας που ζει μέσα στις ανέσεις και μια νοικοκυρά σε κάποια αγροικία των βουνών της Σιλεσίας», «ένα από τα μέλη της “συνοικίας των εκατομμυριούχων” του Βερολίνου και ένας ανθρακωρύχος στο Ρουρ»; Οι τάξεις δεν έχουν σχεδόν κανένα σημείο «πνευματικής επαφής»: οι εργάτες δυσκολεύονται να κατανοήσουν ότι υπάρχει μια «καθαρά ανθρώπινη» διάσταση του καπιταλιστή, ενώ ο καπιταλιστής βλέπει τον εργάτη σαν «εντελώς ξένο», συχνά με «εμφανή περιφρόνηση»¹⁵⁷.

Εντούτοις, υπάρχουν βαθιές διαιρέσεις και μεταξύ αγροτών και εργατών, ένας «δριμύς ανταγωνισμός ανάμεσα σε πόλη και ύπαιθρο», καθώς και ένα χάσμα ανάμεσα στους «πνευματικούς ηγέτες του έθνους και τις μεγάλες μάζες των εργαζόμενων ανθρώπων» που επηρεάζει ακόμη και τους διανοούμενους που εμπλέκονται στα λαϊκά κινήματα¹⁵⁸. Υπάρχουν επίσης διαιρέσεις στο

εσωτερικό κάθε τάξης και μια ευρεία γκάμα πιθανών αντιλήψεων· ένας εργάτης που ζει υπό τις ίδιες ακριβώς αντικειμενικές συνθήκες μπορεί να είναι Χριστιανός, Μουσουλμάνος ή Εβραίος¹⁵⁹. Παρόμοια, αν «η ψυχική και πνευματική κατάσταση» της διοίκησης και «το κτηνώδες πνεύμα της κυριαρχίας» χαρακτηρίζουν πολλούς καπιταλιστές, υπάρχουν και άλλοι που υποστηρίζουν μεταρρυθμιστικά κινήματα χωρίς κάτι τέτοιο να «υπαγορεύεται σε καμία περίπτωση» από τα οικονομικά τους συμφέροντα, όπως τα κινήματα υπέρ της κατάργησης της μοναρχίας και της εκκλησιαστικής εξουσίας¹⁶⁰.

Αν αυτές οι διαφοροποιήσεις δεν μπορούν να εξηγηθούν μέσω της απλής αναγωγής στην ταξική θέση, τότε οι ιδέες αποτελούν ανεξάρτητες παραμέτρους, ακόμη και αν υποστηριχθεί ότι το ταξικό σύστημα καθορίζει τα ευρύτερα όρια της υποκειμενικότητας. Προκύπτει λοιπόν ότι οι άρχουσες τάξεις δεν αποτελούν μια μονολιθική ολότητα με έναν και μοναδικό τρόπο σκέψης, δεν αντιλαμβάνονται αναγκαστικά τα ταξικά τους συμφέροντα ολοκληρωμένα και δεν δρουν απαραίτητα με ορθολογικό τρόπο για να διασφαλίσουν τα συμφέροντα αυτά με τη μέγιστη δυνατή αποτελεσματικότητα. Είναι πιθανόν οι πλούσιοι και ισχυροί να έρθουν σε μεταξύ τους ρήξη πάνω σε ζητήματα εθνικά, πολιτικά ή μελλοντικών μεταρρυθμίσεων, όπως και να εμπλακούν σε εμφύλιες συρράξεις. Επίσης, είναι εξίσου πιθανό να κάνουν σοβαρά λάθη. Δεν κανένας υπάρχει λόγος να αντιλαμβανόμαστε τις λαϊκές τάξεις σαν κάτι διαφορετικό από τις κυρίαρχες σε ό,τι έχει να κάνει με οποιοδήποτε από αυτά τα ζητήματα.

Έτσι, αναρχικοί όπως οι Μπακούνιν και Ρόκερ θέτουν τις βάσεις για την απόρριψη του λειτουργικού τρόπου σκέψης, ο οποίος, όταν συνδέεται με μια χονδροειδή ταξική ανάλυση, παίρνει σαν δεδομένο ότι οι τάξεις λειτουργούν σύμφωνα με τα βέλτιστα γι' αυτές συμφέροντα και θεωρεί ότι οι πράξεις τους είναι πάντοτε λειτουργικές ως προς αυτά τα συμφέροντα. Το παραπάνω αποτελεί μια μορφή κυκλικού συλλογισμού – για παράδειγμα, αν οι καπιταλιστές λειτουργούν πάντα με βάση τα βέλτιστα συμφέροντά τους, τότε είναι δύσκολο να βρεθεί μια πράξη που να μπορεί να νοηθεί ως μη λειτουργική ως προς τα απόλυτά τους συμφέροντα – και προκύπτει από μια στρουκτουραλιστική θέση του ταξικού συστήματος ως αυτοματοποιημένης κοινωνικής μηχανής και όχι ως κοινωνίας ανθρώπων με όλες τις τάσεις, τις πολυπλοκότητες και τις ατέλειές τους.

Συμπεράσματα: Προς μια Αναρχική Κοινωνική Ανάλυση

Στο *Anarchist Communism* («Αναρχικός Κομμουνισμός»), ο Κροπότκιν τονίζει τη δέσμευση των αναρχικών για προσεκτική κοινωνική ανάλυση· «η μέθοδος που ακολουθεί ο αναρχικός στοχαστής», υποστηρίζει, «διαφέρει εντελώς από εκείνη που ακολουθούν οι ουτοπιστές», καθώς «δεν βασίζεται σε μεταφυσικές αντιλήψεις», αλλά «μελετά την ανθρώπινη κοινωνία όπως είναι τώρα και όπως ήταν στο παρελθόν»¹⁶¹. Οι αναρχικοί θα πρέπει να αναπτύσσουν μια λεπτή και προσεκτική κοινωνική ανάλυση, εμπειρικά επαληθεύσιμη και θεωρητικά λογική, που να μπορεί να παράσχει μια βάση για τον κοινωνικό μετασχηματισμό.

Πόσο καλά τα πηγαίνουν σ' αυτό οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές; Σε αυτό το κεφάλαιο δείξαμε ότι η ευρύτερη αναρχική παράδοση έχει επηρεαστεί βαθιά από τους Πруντόν και Μαρξ (βλέπε Σχήμα 3.1), αλλά έκανε κάθε δυνατή προσπάθεια να αποφύγει τον ντετερμινισμό, την τελεολογική αντίληψη της ιστορίας, τον οικονομικό αναγωγισμό και τον λειτουργισμό. Τα βασικά στοιχεία της αναρχικής κοινωνικής ανάλυσης εμφανίστηκαν σε σχηματική μορφή. Η αναρχική ανάλυση, στην πιο εξελιγμένη της μορφή, επικεντρώνει στη θέση ότι η ταξικότητα είναι το κυριότερο χαρακτηριστικό της σύγχρονης κοινωνίας και συνεπώς η ταξική ανάλυση αποτελεί κλειδί για την κατανόηση της κοινωνίας. Παράλληλα, λαμβάνει σοβαρά υπόψη της τις ιδέες, τα κίνητρα και τις πράξεις, αποφεύγοντας τη χρήση μονιστικών μοντέλων της κοινωνίας.

Απορρίπτοντας τον οικονομικό ντετερμινισμό και τονίζοντας τη σημασία της υποκειμενικότητας, η ανάλυση αυτή δεν αντικαθιστά τη μια μορφή ντετερμινισμού με μια άλλη. Για παράδειγμα,

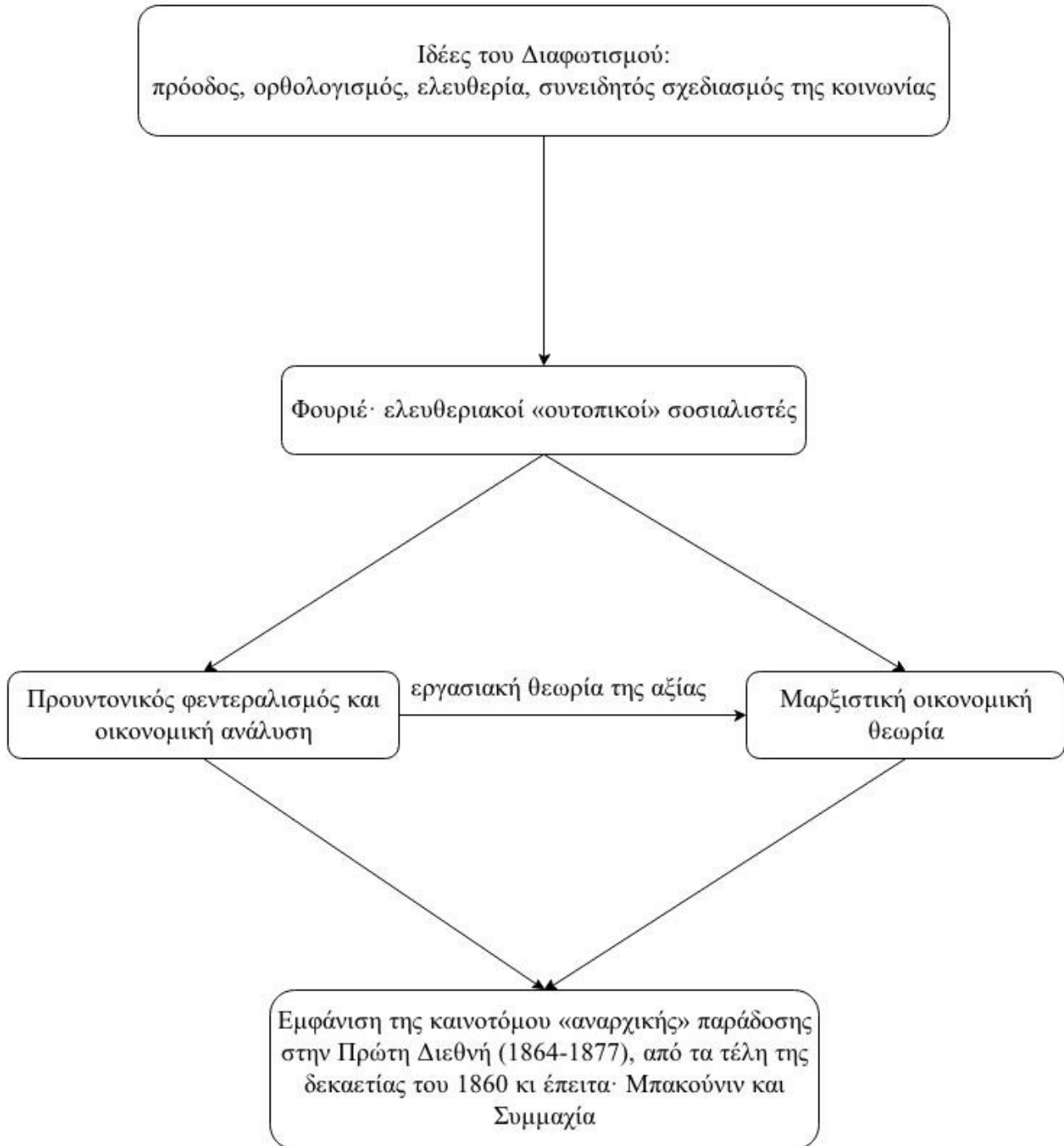
οι μεταμοντέρνοι, αντιδρώντας στον Μαρξισμό, υιοθετούν μια ιδεαλιστική μορφή ντετερμινισμού, σύμφωνα με την οποία η πραγματικότητα αποτελείται από αφηγήσεις και λόγους που καθορίζουν τον κοινωνικό κόσμο αλλά δεν μπορούν να επαληθευτούν επιστημονικά, καθώς κάθε άτομο είναι εγκλωβισμένο μέσα σε έναν λόγο και άρα αναγκαστικά τον αναπαράγει κατά τη διαδικασία της έρευνας και της ανάλυσης. Οι μεταμοντέρνοι είναι, όπως και ο Στίρνερ, σχετικιστές· η αλήθεια γι' αυτούς είναι ζήτημα γνώμης με την ευρύτερα αποδεκτή αλήθεια να είναι αυτή που επιβάλλεται από τους ισχυρότερους ανθρώπους. Ο αναρχισμός δεν ακολουθεί αυτόν τον δρόμο.

Χωρίς απαραίτητα να πηγαίνει όσο μακριά πήγε ο Κροπότκιν, ο οποίος στα ύστερα γραπτά του υποστηρίζει με αισιοδοξία ότι η κοινωνία μπορεί να αναλυθεί «με την ακρίβεια των φυσικών επιστημών», ο αναρχισμός υποστηρίζει ότι η εγκυρότητα των θεωριών μπορεί να δοκιμαστεί σε μια πραγματικότητα εξωτερική προς το υποκείμενο¹⁶². Στην αναρχική σκέψη υπάρχει μια ιδιαίτερα λεπτή κοινωνική ανάλυση που δεν ανάγει τον κοινωνικό κόσμο στην ταξικότητα και την ταξικότητα στην οικονομία και που, ενώ αποφεύγει τόσο τον στρουκτουραλισμό όσο και τον ιδεαλισμό, έχει την ταξικότητα στο επίκεντρο.

Από τις παραπάνω θέσεις προκύπτει ότι οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές δεν μπορούν να βρουν καταφύγιο στην πίστη ότι η επανάσταση θα γεννηθεί αυτόματα από την ιστορία. Η μετάβαση από την τάξη καθ' εαυτήν – που υπάρχει αντικειμενικά, έχει τα δικά της συμφέροντα, αλλά είναι ανοργάνωτη – στην τάξη για τον εαυτό της – που οργανώνεται προκειμένου να προωθήσει τους δικούς της στόχους και ατζέντα – απαιτεί δράση και ιδεολογική δουλειά. Στην εργασία του για τον αναρχισμό, ο Μπέρκμαν υποστηρίζει ότι δεν μπορεί να υπάρξει καμιά θεμελιώδης κοινωνική αλλαγή μέχρι να απορρίψουν από μόνες τους οι εργατικές μάζες τους «υπάρχοντες θεσμούς» που τις καταπιέζουν – δηλαδή μέχρι να αλλάξουν τρόπο σκέψης¹⁶³. Αυτή η αλλαγή απαιτεί την αναγνώριση της βασικής θέσης τού Μπέρκμαν ότι «το Ζήτημα είναι η Ιδέα». Με άλλα λόγια, η *δυνατότητα* της επαναστατικής ταξικής πάλης απορρέει από τον χαρακτήρα της σύγχρονης κοινωνίας, αλλά ένα επαναστατικό λαϊκό κίνημα θα πρέπει να συγκροτείται *πολιτικά*.

Σχήμα 3.1

Η Αναρχική Παράδοση

Σημειώσεις

1. K. J. Kenafick, "The Life of Bakunin", στο *Marxism, Freedom, and the State*, επιμ. K. J. Kenafick (London: Freedom Press, 1990), 15.
2. Guérin, "Marxism and Anarchism", 118-19.
3. Για μια αντίθετη οπτική, βλ. ό.π., 124-25.
4. Bakunin, "The Paris Commune and the Idea of the State", 263.
5. ό.π., 263.
6. M. Bakunin, "On the Cooperative Movement", στο *Bakunin on Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (Montreal: Black Rose, 1980), 399.
7. ό.π., 399.
8. Βλ. κυρίως, Brogan, *Proudhon*, κεφάλαια 4 και 5.
9. Bakunin, αναφέρεται στο Guillaume, "A Biographical Sketch [Bakunin]", 26.
10. Bakunin, *The Capitalist System*, χ.σ.
11. Αν και υπάρχουν αναρίθμητοι γενικοί οδηγοί για τη Μαρξιστική θεωρία, της θεωρίας του Μαρξ για τον καπιταλισμό συμπεριλαμβανόμενης, τα παρακάτω συνιστώνται ανεπιφύλακτα: B. Fine, *Marx's "Capital"* (London: Macmillan, 1975)· A. Giddens, *Capitalism and Modern Social Theory: An Analysis of the Writings of Marx, Durkheim, and Max Weber* (Cambridge: Cambridge University Press, 1971)· D. McLellan, *Karl Marx: His Life and Thought* (New York: HarperCollins, 1976)· R. Miliband, *Marxism and Politics* (Oxford: Oxford University Press, 1977). Ο αναγνώστης που θέλει να καταπιαστεί με τα κείμενα του ίδιου του Μαρξ για την οικονομία, προτού προχωρήσει στον πρώτο τόμο του αριστουργήματός του, *Capital: A Critique of Political Economy* («Το Κεφάλαιο: Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας»), προτείνεται να ξεκινήσει από το *Value, Price, and Profit* («Μισθός, Τιμή και Κέρδος»). Βλ. K. Marx, *Value, Price, and Profit: Addressed to Working Men* (1865; repr., Chicago: Charles H. Kerr, χ.η.)· K. Marx, *Capital: A Critique of Political Economy* (1867; repr., London: Penguin, 1976).
12. Engels, *The Communist Manifesto*, 15-38.
13. Bakunin, *The Capitalist System*, χ.σ., σημείωση 2.
14. Βλ., π.χ., P. Kropotkin, *The Conquest of Bread* (1892; repr., London: Elephant Editions, 1990), 168.
15. Αναφέρεται στο Guérin, "Marxism and Anarchism", 117, 118.
16. Βλ., ενδ., V. Richards, "Notes for a Biography", στο *Errico Malatesta: His Life and Ideas*, επιμ. V. Richards (London: Freedom Press, 1965).
17. Σε ένα σημαντικό του άρθρο, ο Ρομπ Νόουλς εστιάζει την προσοχή του στον τρόπο με τον οποίο έχει περιθωριοποιηθεί ο αναρχισμός σε μελέτες της ιστορίας της οικονομικής σκέψης και της οικονομίας· R. Knowles, "Political Economy from Below: Communitarian Anarchism as a Neglected Discourse in Histories of Economic Thought", *History of Economics Review*, no. 31 (2000): 30-47. Ελπίζουμε η παρούσα συζήτηση να συνεισφέρει στη διόρθωση αυτής της κατάστασης.
18. R. Rucker, "Marxism and Anarchism", στο *The Poverty of Statism: Anarchism versus Marxism*, επιμ. A. Meltzer (1920; repr., Orkney, Scotland: Cienfuegos Press, 1981), 79-83. Οι επόμενες παραθέσεις των Μαρξ και Ένγκελς είναι από τον Ρόκερ.
19. ό.π., 76-83. Οι παραθέσεις του Μαρξ είναι από τον Ρόκερ. Βλ. επίσης Nettlau, *A Short History of Anarchism*, 246-47.
20. Possony, πρόλογος, xix.
21. Guérin, "Marxism and Anarchism", 119.
22. Nettlau, *A Short History of Anarchism*, 76-77· βλ. επίσης Nettlau, *A Short History of Anarchism*, 246-47.
23. Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution*, 227.
24. Nettlau, *A Short History of Anarchism*, 246-47.
25. ό.π., xxxvi-xxxviii.
26. Βλ. Marx, *Capital*, ιδιαίτερα το κεφάλαιο 49. Η ίδια ιδέα μπορεί να βρεθεί και στα σχόλια του Μαρξ στο *The Gotha Programme* («Κριτική του Προγράμματος της Γκότα»): «(Ο εργάτης) παίρνει απ' την κοινωνία μια

απόδειξη ότι πρόσφερε τόση εργασία ... και μ' αυτή την απόδειξη παίρνει από την κοινωνική παρακαταθήκη μέσων κατανάλωσης τόσα, όσα αντιστοιχούν στην ποσότητα εργασίας που διέθεσε ... εδώ ολοφάνερα κυριαρχεί η ίδια αρχή που ρυθμίζει την ανταλλαγή εμπορευμάτων»· Marx, *The Gotha Programme*, 28-29.

27. Βλ. J. Stalin, *Economic Problems of Socialism in the USSR* (1951; repr., Beijing: Foreign Languages Press, 1972), κυρίως τα κεφάλαια 3 και 7.

28. Βλ., π.χ. Kropotkin, "Anarchist Communism", 57-62; Kropotkin, *The Conquest of Bread*, 45-49, 159-73· Kropotkin, "Modern Science and Anarchism", 169-74.

29. L. Galleani, *The End of Anarchism?* (1925; repr., Orkney, Scotland: Cienfuegos Press, 1982), 19-20, 42.

30. Kropotkin, *The Conquest of Bread*, 165-66.

31. Το *Now and Then: The ABC of Communist Anarchism* εκδόθηκε σε έναν τόμο το 1929 στις Η.Π.Α. από τις εκδόσεις Vanguard Press, αλλά σήμερα είναι ευρύτερα διαθέσιμο σε μορφή δυο ξεχωριστών βιβλίων: τα A. Berkman, *The ABC of Anarchism*, 3^η έκδοση (1929; repr., London: Freedom Press, 1964) και A. Berkman, *What Is Communist Anarchism?* (1929; repr., London: Phoenix Press, 1989).

32. Berkman, *The ABC of Anarchism*, 18-21, 68-70· βλ. επίσης Berkman, *What Is Communist Anarchism?* 5-8.

33. Avrich, *Anarchist Portraits*, κεφάλαιο 14.

34. Kropotkin, *The Conquest of Bread*, 164.

35. Αναφέρεται στο Eltzbacher, *Anarchism*, 114.

36. Kropotkin, *The Conquest of Bread*, 101.

37. ό.π., 108-10.

38. Για παράδειγμα, το πρόσφατο αναρχικό μοντέλο της «συμμετοχικής οικονομίας» προτείνει τη χρήση των τιμών για τον προσδιορισμό των ωφελειών και των τιμημάτων κάθε διαφορετικής επιλογής, αλλά θεωρεί ότι οι τιμές αυτές θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους τις προσπάθειες, τα κοινωνικά κόστη και τους εξωτερικούς παράγοντες· M. Albert, *Parecon: Life after Capitalism* (London: Verso, 2003).

39. A. Pengam, "Anarcho-Communism", στο *Non-Market Socialism in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, επιμ. M. Rubel και J. Crump (Basingstoke, UK: Macmillan, 1987), 67-70.

40. Βλ. J. Guillaume, "On Building the New Social Order", στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (1876; repr., London: George Allen and Unwin, 1971).

41. Fleming, *The Anarchist Way to Socialism*, 166.

42. Mises, *Socialism*; Hayek, *The Road to Serfdom*.

43. Kropotkin, *The Conquest of Bread*, 164.

44. A. W. Gouldner, *The Two Marxisms: Contradictions and Anomalies in the Development of Theory* (Houndmills, UK: Macmillan, 1980), 11:69.

45. ό.π., 33-88. Αυτό δεν θα πρέπει να παρανοηθεί ως ισοδύναμο του διαχωρισμού ανάμεσα στον κλασικό Μαρξισμό και τον ελευθεριακό Μαρξισμό αντίστοιχα· ο συμβουλιακός κομμουνισμός συχνά διαπνέεται από ντετερμινισμό και τελεολογία, ενώ η αντίληψη του Λένιν για την καθοριστική σημασία του πρωτοπόρου κόμματος είναι βαθιά βολонταριστική, όπως και η Μαρξική αντίληψη περί «λαϊκού στρατού».

46. Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον Bert Altena για τα σχόλιά του σε αυτό το κομμάτι.

47. Engels, *The Communist Manifesto*, 22.

48. A. M. Bonanno, *Anarchism and the National Liberation Struggle*.

49. Σχετικά με τη «Ρωσοφοβία» του Μαρξ, βλ. McLellan, *Karl Marx*, 202-3, 261-62, 288, 362, 377, 389, 438-39.

50. Αναφέρεται στο Bonanno, *Anarchism and the National Liberation Struggle*, 1315.

51. Forman, *Nationalism and the International Labor Movement*, 58.

52. Γράμμα του Καρλ Μαρξ στον Φρίντριχ Ένγκελς, 20 Ιουλίου 1870, αναφέρεται στο Rocker, "Marxism and Anarchism", 85. Αναφέρεται επίσης στα Rocker, *Nationalism and Culture*, 234-35· F. Mehring, *Karl Marx: The Story of His Life* (1936; repr., London: George Allen and Unwin, 1951), 438.

53. Mehring, *Karl Marx*, 438-41.

54. Αναφέρεται στο B. Warren, *Imperialism: Pioneer of Capitalism* (London: Verso, 1980), 40-41.

55. S. Seth, *Marxist Theory and Nationalist Politics: The Case of India* (New Delhi: Sage, 1995), κεφάλαια 1 και 2.
56. Αναφέρεται στο Warren, *Imperialism*, 44.
57. Steenson, *Karl Kautsky*, 72-75, 174-79, 192-93.
58. Warren, *Imperialism*, κεφάλαιο 3. Παρ' όλα αυτά, ο Γουόρεν κάνει λάθος όταν υποστηρίζει πως ο Λένιν πίστευε πως ο ιστορικός ρόλος του καπιταλισμού ως συνόλου είχε τελειώσει. Αν και ο Λένιν έβλεπε τον καπιταλισμό της Δύσης να εισέρχεται σε μια κατάσταση παρακμής, συνέχιζε να αντιλαμβάνεται την «εθνική αστική τάξη» του αποικιοκρατούμενου και ημιαποικιοκρατούμενου κόσμου ως προοδευτική δύναμη.
59. Comintern, "Theses on the National and Colonial Question Adopted by the Second Comintern Congress", στο *The Communist International 1919-1943: Documents*, επιμ. J. Degras (1920; repr., London: Frank Cass and Co., 1971), 141, 143-44.
60. Comintern, "Theses on the Eastern Question Adopted by the Fourth Comintern Congress", στο *The Communist International 1919-1943: Documents*, επιμ. J. Degras (1922; repr., London: Frank Cass and Co., 1971), 389.
61. Βλ., π.χ., Lenin, "Two Tactics of Social-Democracy in the Democratic Revolution", 429-61· Mao Tse-tung, "The Chinese Revolution and the Chinese Communist Party", στο *Revolutionary Thought in the Twentieth Century*, επιμ. B. Turok (1939; repr., Johannesburg: Institute for African Alternatives, 1990), 77-79.
62. Lenin, "Two Tactics of Social-Democracy in the Democratic Revolution", 451 -52.
63. Mao, "The Chinese Revolution and the Chinese Communist Party", 77-79 (η έμφαση δική μας).
64. Mao, "On the People's Democratic Dictatorship", 372, 379, 384.
65. Mao Tse-tung, "On the Correct Handling of Contradictions among the People", στο *Selected Readings from the Works of Mao Tsetung*, επιμ. Editorial Committee for Selected Readings from the Works of Mao Tsetung (1957; repr., Peking: Foreign Languages Press, 1971), 433-34, 444-45.
66. Bakunin, "The International and Karl Marx", 309-10.
67. ό.π., 314-16.
68. ό.π., 311.
69. Kropotkin, "Modern Science and Anarchism", 150-54.
70. Rocker, *Nationalism and Culture*, 23-28· βλ. επίσης 520-22.
71. Rocker, "Marxism and Anarchism", 75.
72. Βλ., π.χ., E. Malatesta, *Fra Contadini: A Dialogue on Anarchy* (1883; repr., London: Bratach Dubh, 1981), 40n2.
73. E. Malatesta, "Syndicalism: An Anarchist Critique [sic]", στο *The Anarchist Reader*, επιμ. G. Woodcock (1907; repr., Glasgow: Fontana/Collins, 1977), 221-22; E. Malatesta, στο *Errico Malatesta: His Life and Ideas*, επιμ. V. Richards (London: Freedom Press, 1965), 199-201.
74. Berkman, *The ABC of Anarchism*, 44.
75. Malatesta, στο Richards, *Errico Malatesta*, 118.
76. Rocker, *Nationalism and Culture*, 27, 32-37, 40-41.
77. Berkman, *The ABC of Anarchism*, 44.
78. Rocker, *Nationalism and Culture*, 32-35, 522.
79. Αναφέρεται στο Gouldner, *The Two Marxisms*, 69.
80. Bakunin, "Letter to *La Liberté*", 284.
81. Βλ. Bakunin, "Statism and Anarchy", 346-50.
82. Βλ., π.χ., R. Flores Magón, *Sin Jefes* [«Χωρίς Αφεντικά»], *Regeneración*, 21/3/1914· S. Mbah and I. E. Igariwey, *African Anarchism: The History of a Movement* (Tucson, AZ: See Sharp Press, 1997).
83. Ο Φλόρες Μαγόν έλκει ολόένα και αυξανόμενη ακαδημαϊκή προσοχή. Χρήσιμες πηγές αποτελούν τα Avrich, *Anarchist Portraits*, κεφάλαιο 15· Hart, *Anarchism and the Mexican Working Class*· C. M. MacLachlan, *Anarchism and the Mexican Revolution: The Political Trials of Ricardo Flores Magón in the United States*

- (Berkeley: University of California Press, 1991)· D. Poole, (επιμ.), *Land and Liberty: Anarchist Influences in the Mexican Revolution: Ricardo Flores Magón* (Orkney, Scotland: Cienfuegos Press, 1977).
84. Berkman, *The ABC of Anarchism*, 21-25, 74-80. Βλ., π.χ., Rocker, *Nationalism and Culture*, 525-27, 550-51.
 85. Bakunin, "Statism and Anarchy", 327.
 86. Gouldner, *The Two Marxisms*, 57-58.
 87. Engels, *The Communist Manifesto*, 40.
 88. V. I. Lenin, "What Is to Be Done? Burning Questions of Our Movement", στο *Selected Works in Three Volumes*, επιμ. V. I. Lenin (1902; repr., Moscow: Progress Publishers, 1975), τόμος 1, 121-22.
 89. Lenin, "The State and Revolution", 255.
 90. Trotsky, *Writings of Leon Trotsky*, 513-14.
 91. Mao, "On the Peoples Democratic Dictatorship", 371.
 92. Lenin, "The State and Revolution", 261-62.
 93. V. I. Lenin, "The Immediate Tasks of the Soviet Government", στο *Selected Works in Three Volumes*, επιμ. V. I. Lenin (1918; repr., Moscow: Progress Publishers, 1975), τόμος 2, 599.
 94. Bakunin, "Statism and Anarchy", 330.
 95. ό.π., 331-32.
 96. ό.π.
 97. Bakunin, "Letters to a Frenchman on the Current Crisis", 193-94.
 98. ό.π., 204.
 99. Bakunin, "Statism and Anarchy", 331-33.
 100. ό.π., 339.
 101. Berkman, *What Is Communist Anarchism?* 98· βλ. επίσης 105-7, 111.
 102. G. P. Maximoff, *The Guillotine at Work: Twenty Years of Terror in Russia: The Leninist Counter Revolution* (1940; repr., Orkney, Scotland: Cienfuegos Press, 1979), 19-20, 257; βλ. επίσης 35-47, 322-26, 330, 333-34.
 103. Lenin, "What Is to Be Done?", 151-52, 178, 182, 187-89, 197-202, 207.
 104. Maximoff, *The Guillotine at Work*, 257.
 105. Engels, *The Communist Manifesto*, 55-56.
 106. Bakunin, "Letters to a Frenchman on the Current Crisis", 217.
 107. Kropotkin, "Modern Science and Anarchism", 170, 186.
 108. Η θεωρία των δυο σταδίων των Στάλιν και Μάο απηχεί και τη θέση του Τρότσκι περί «διαρκούς επανάστασης»: σε περίοδο ύστερης ανάπτυξης, η αστική τάξη υποτίθεται πως δεν έχει την ισχύ να φέρει εις πέρας τα αστικοδημοκρατικά της καθήκοντα, τα οποία τελικά θα αναλάβει το επαναστατικό κόμμα. Ο Τρότσκι προβλέπει τη γρήγορη μεταπήδηση από το ένα στάδιο στο άλλο σε ορισμένες περιπτώσεις, δηλαδή ότι η δημοκρατική επανάσταση θα μετατραπεί γρήγορα σε σοσιαλιστική· θα έχουμε, δηλαδή, μια «διαρκή επανάσταση». Εδώ δεν έχουμε να κάνουμε με κανενός είδους ρήξη, το ζήτημα είναι απλώς η συμπίεση του χρονικού διαστήματος.
 109. M. P. Philips, "The Russian Class Struggle: Bolshevik Syndicalism Leading", στο *Dispatches from the Revolution: Russia, 1916-1918: Morgan Price Philips*, επιμ. T. Rose (5/12/1917; repr., London: Pluto Press, 1997), 105.
 110. A. Berkman, *The Bolshevik Myth (Diary, 1920-1922), including the "Anti-Climax"* (1925; repr., London: Pluto Press, 1989), 319.
 111. Βλ. E. Goldman, *My Disillusionment in Russia* (New York: Doubleday, Page and Company, 1923)· E. Goldman, "The Failure of the Russian Revolution", στο *The Anarchist Reader*, επιμ. G. Woodcock (1924; repr., Glasgow: Fontana/Collins, 1977).
 112. E. Goldman, *Trotsky Protests Too Much* (Glasgow: Anarchist Communist Federation, 1938), προσβάσιμο από <http://sunsite.berkeley.edu/Goldman/Writings/Essays/trotsky.html> (ανακτήθηκε στις 19/2/2004).
 113. Βλ. E. Goldman, *Living My Life*, δίοτομο. (1931; repr., London: Pluto Press, 1988). Βλ. επίσης R. Drinnon, *Rebel in Paradise: A Biography of Emma Goldman* (Chicago: University of Chicago Press, 1961)· A. Wexler,

Emma Goldman: An Intimate Life (New York: Pantheon Books, 1984).

114. Marshall, *Demanding the Impossible*, 399.

115. Maximoff, *The Guillotine at Work*, 256· βλ. επίσης 41-43, 321.

116. ό.π., 326. Σε κάποιο σημείο ο Μαξιμόφ μιλά ακόμη και για «σοβιετική αστική τάξη»· ό.π., 327.

117. Maximoff, *The Programme of Anarcho-syndicalism*, 11-12.

118. ό.π., 11-12.

119. Kubo Yuzuru, "On Class Struggle and the Daily Struggle", στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμ. R. Graham (1928; repr., Montreal: Black Rose, 2005), 380.

120. P. Kropotkin, "Letter to the Workers of Western Europe", στο *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets: A Collection of Writings by Peter Kropotkin*, επιμ. R. N. Baldwin (28/4/1919; repr., New York: Dover Publications, 1970), 252ff.

121. Goldman, *Trotsky Protests Too Much*.

122. M. Sergven [G. P. Maximoff], "Paths of Revolution", στο *The Anarchists in the Russian Revolution*, επιμ. P. Avrich (16/9/1918; repr., London: Thames and Hudson, 1973), 122-25.

123. Berkman, *What Is Communist Anarchism?* 111-12.

124. Βλ. Avrich, *The Russian Anarchists*, 137-38· Avrich, *Anarchist Portraits*, κεφάλαιο 8.

125. Voline, *The Unknown Revolution, 1917-1921* (1947; repr., Montreal: Black Rose, 1990), 247-48· βλ. επίσης 157-58, 188-93, 209-17, 249-56, 356-58, 381-89, 418-20, 423-25, 430-32.

126. ό.π., 255-56.

127. ό.π., 358.

128. Για τους εργάτες και τους αγρότες, βλ. ό.π., 359-75. Για την άρχουσα τάξη, βλ. ό.π., 377-85, 395-98, 410-15.

129. Rocker, *Nationalism and Culture*, 546.

130. Voline, *The Unknown Revolution*, 351.

131. Gouldner, *The Two Marxisms*, 32, 41.

132. K. Marx, *A Contribution to the Critique of Political Economy* (1859; repr., London: Lawrence and Wishart, 1971), 20-21.

133. E Engels, *Socialism: Utopian and Scientific* (1883; repr., Chicago: Charles H. Kerr, 1917), 90-91, 94-95.

134. W D. Haywood and E Bohm, *Industrial Socialism* (Chicago: Charles H. Kerr, 1911), 56. Για άλλα παραδείγματα, βλ., ενδ., A. E. Woodruff, *The Advancing Proletariat: A Study of the Movement of the Working Class from Wage Slavery to Freedom* (Chicago: IWW Publishing Bureau, 1919)· Industrial Workers of the World, *The IWW: What It Is and What It Is Not* (Chicago: IWW Publishing Bureau, 1928). Για ένα Ντελεονιστικό παράδειγμα, βλ. Socialist Labour Party [Daniel De Leon], *The Socialist Labour Party: Its Aims and Methods* (Edinburgh: Socialist Labour Press, 1908).

135. Βλ. M. Dubofsky, *"Big Bill" Haywood* (Manchester: Manchester University Press, 1987).

136. ό.π., 60.

137. S. Craparo, *Anarchist Communists: A Question of Class, Studies for a Libertarian Alternative Series* (Fano, Italy: Federazione dei Comunisti Anarchici, 2005), 90-96.

138. Bakunin, "God and the State"; Bakunin, "Letter to *La Liberté*", 281-82.

139. ό.π., 282-83.

140. Bakunin, "The International and Karl Marx", 310-11.

141. Bakunin, "Letter to *La Liberté*", 281-82.

142. Rocker, *Nationalism and Culture*, 23-31.

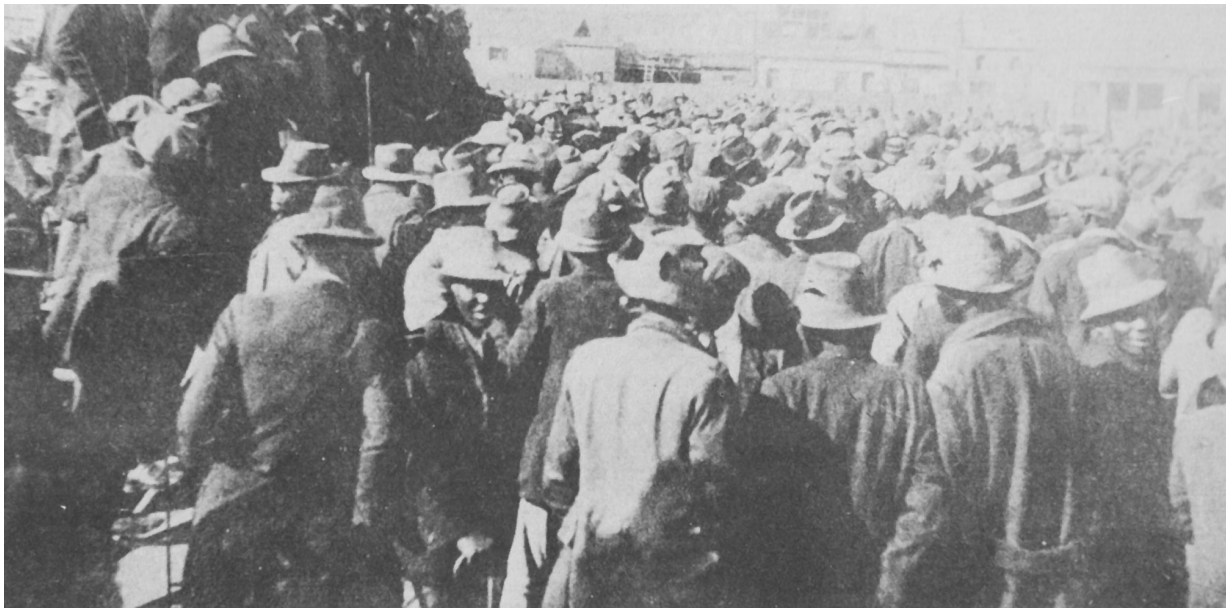
143. ό.π., 28, 28-29.

144. ό.π., 29-31.

145. ό.π., 35-40.

146. ό.π., 40-41.
147. Marx and Engels, *The Communist Manifesto*, 13nl.
148. Bakunin, "Statism and Anarchy", 343.
149. Bakunin, *The Capitalist System*, χ.σ.
150. Kropotkin, "Modern Science and Anarchism", 181.
151. L. Trotsky, *The Revolution Betrayed* (London: New Park, 1967), 254.
152. Sergven [Maximoff], "Paths of Revolution", 122-25; Berkman, *What Is Communist Anarchism?* 111-12; Voline, *The Unknown Revolution*, 358; Rocker, *Nationalism and Culture*, 546.
153. Bakunin, "Letter to *La Liberté*", 284; Kropotkin, "Anarchist Communism", 50.
154. Bakunin, "Three Lectures to Swiss Members of the International", 62.
155. Bakunin, "The Policy of the International", 100-1.
156. Rocker, *Nationalism and Culture*, 270-72· βλ. επίσης 260.
157. ό.π., 270-72· βλ. επίσης 260.
158. ό.π.,
159. ό.π., 25.
160. ό.π., 32, 40-41.
161. Kropotkin, "Anarchist Communism", 47.
162. Kropotkin, "Modern Science and Anarchism", 150.
163. Berkman, *The ABC of Anarchism*, 35-39.

Μέρος 2: Στρατηγική και Τακτικές

Μαζικό συλλαλητήριο Αφρικανών εργατών στο Γιοχάνεσμπουργκ της Νοτίου Αφρικής, Ιούνιος 1918

Συνοδευόμενο από ομιλίες μελών δυο τοπικών συνδικαλιστικών ομάδων, της ένωσης Βιομηχανικοί Εργάτες της Αφρικής και της Διεθνούς Σοσιαλιστικής Λίγκας, σε συνεργασία με το Ιθαγενές Κογκρέσο του Τράνσβααλ, το συλλαλητήριο αυτό βοήθησε στην κήρυξη της άκαρπης γενικής απεργίας της 1^{ης} Ιουλίου 1918. Από τις αρχές του 1917 είχε παρουσιαστεί μια έξαρση της συνδικαλιστικής οργάνωσης στη Νότια Αφρική με τη δημιουργία της Βιομηχανικής Ένωσης Ινδών Εργατών, των Βιομηχανικών Εργατών της Αφρικής και άλλων σχηματισμών – η επιρροή των οποίων έφτασε μέχρι τη Βόρεια Ροδεσία (Ζάμπια).

Ο Luigi Galleani (1861-1931) στην Ιταλία, μετά την απέλασή του από τις Η.Π.Α.

Βασικός θεωρητικός του εξεγερσιακού αναρχισμού. Ο Γκαλεάνι πιστεύει ότι κάθε μεταρρυθμιστική κίνηση, των κοινωνικών και συνδικαλιστικών οργανώσεων συμπεριλαμβανόμενων, είναι μάταια και ότι η «προπαγάνδα δια της πράξης» – οι βίαιες δράσεις, όπως οι εκτελέσεις – είναι απαραίτητη για την αφύπνιση των λαϊκών τάξεων και την κοινωνική επανάσταση. Αυτή η πικουριστική* θέση περί καταλυτικής επίδρασης απορρίφθηκε από τους αναρχικούς των μαζών.

* [Σ.τ.Μ.] Πικουρισμός (purism): η τάση για διατήρηση της πραγματικής ουσίας ενός αντικειμένου, για διαφύλαξή του

Κεφάλαιο 4

Δρόμοι προς την Επανάσταση: Αναρχισμός των Μαζών Εναντίον Εξεγερσιακού Αναρχισμού

Η ευρύτερη αναρχική παράδοση και η σχέση της με τις άλλες σοσιαλιστικές παραδόσεις σκιαγραφήθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια. Υπενθυμίζουμε βέβαια πως απορρίπτουμε τις κοινώς χρησιμοποιούμενες κατηγοριοποιήσεις των διαφορετικών ειδών αναρχισμού, όπως αυτές του «φιλοσοφικού αναρχισμού», του «αναρχοατομικισμού» και του «πνευματικού αναρχισμού», καθώς υποστηρίζουμε πως ο αναρχισμός είναι ένα συνεκτικό διανοητικό και πολιτικό ρεύμα που έχει τις ρίζες του στη δεκαετία του 1860 και την Πρώτη Διεθνή και αποτελεί τμήμα της εργατικής και αριστερής παράδοσης.

Οι διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στα είδη του αναρχισμού θα πρέπει, προτείνουμε, να χαράσσονται στο επίπεδο της *στρατηγικής*. Στο κεφάλαιο 2 εντοπίσαμε τις αρχές που σχηματοποιούν την αναρχική στρατηγική αλλά σημειώσαμε ότι στο εσωτερικό αυτού του πλαισίου αρχών υπάρχει χώρος για διάφορες στρατηγικές επιλογές. Στις αρχές αυτές ενυπάρχουν διάφορες δυνατότητες χάραξης στρατηγικής και μπορούν να εντοπιστούν δυο κύριες αναρχικές κατευθύνσεις.

Η πρώτη στρατηγική, ο εξεγερσιακός αναρχισμός, υποστηρίζει πως οι μεταρρυθμίσεις αποτελούν αυταπάτες και πως τα οργανωμένα μαζικά κινήματα είναι ασύμβατα με τον αναρχισμό. Δίνει έμφαση στην ένοπλη δράση – την προπαγάνδα δια της πράξης – ενάντια στην άρχουσα τάξη και τους θεσμούς της, ως βασικό μέσο πρόκλησης ενός αυθόρμητου επαναστατικού ξεσηκωμού. Αυτό είναι το ρεύμα του αναρχισμού που έχει εντυπωθεί στον κοινό νου, αν μη τι άλλο ως αποτέλεσμα του θεαματικού κύματος εκτελέσεων που πραγματοποιήθηκε από τους εξεγερσιακούς αναρχικούς στα τέλη του δεκάτου ένατου αιώνα και τις αρχές του εικοστού. «Η αστική τάξη κοιμάται ξένοιαστη και ατάραχη, αλλά η μέρα του τρόμου και του φόβου, των θυελλωδών τρικυμιών, της αιματηρής εκδίκησης πλησιάζει», διακηρύττει ένα εξεγερσιακό μανιφέστο. «Το άγριο εκτυφλωτικό φως των εκρήξεων αρχίζει να φωτίζει τα όνειρά τους, η ιδιοκτησία τρέμει και ραγίζει κάτω από τις εκκωφαντικές εκρήξεις του δυναμίτη, τα πέτρινα παλάτια ανοίγουν δημιουργώντας ένα ρήγμα μέσα απ' το οποίο θα πλημμυρίσουν με το κύμα των φτωχών και λιμοκτονούντων. Ήρθε η ώρα της εκδίκησης, οι βόμβες έχουν σημάνει την επίθεση – με τον Δυναμίτη για την Αναρχία!»¹. Οι εξεγερσιακοί αναρχικοί ήταν γενικά άνθρωποι της δράσης· η ανάλυσή τους άφηνε ελάχιστο χώρο για ποσιμπλιστική δράση και άνοιγε τις πύλες της σε δραματικές και συνήθως βίαιες δράσεις, σχεδιασμένες ώστε να αφυπνίσουν τις μάζες από τον λήθαργό τους. Αυτές οι δράσεις περιλαμβάνουν ληστείες τραπεζών με σκοπό την εξασφάλιση πόρων («απαλλοτριώσεις»), καθώς και εκτελέσεις και βομβιστικές επιθέσεις ανταποδοτικού χαρακτήρα.

Η δεύτερη στρατηγική – στην οποία αναφερόμαστε, ελλείψει καλύτερου όρου, με τον όρο αναρχισμός των μαζών – είναι αρκετά διαφορετική. Υποστηρίζει τη θέση ότι μόνο τα μαζικά κινήματα μπορούν να προκαλέσουν την επαναστατική αλλαγή της κοινωνίας, ότι τα κινήματα αυτά κατά κανόνα χτίζονται μέσα από τους αγώνες γύρω από άμεσα ζητήματα και μεταρρυθμίσεις (είτε αυτές αφορούν τους μισθούς είτε την ακρίβεια κ.ο.κ.) και ότι οι αναρχικοί πρέπει να συμμετέχουν σε τέτοια κινήματα προκειμένου να τα ριζοσπαστικοποιήσουν και να τα μετατρέψουν σε μοχλούς της επαναστατικής αλλαγής.

Ο εξεγερσιακός αναρχισμός υποτιμά αυτούς τους αγώνες θεωρώντας πως είναι μάταιοι και διαιωνίζουν την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων. Ο αναρχισμός των μαζών, από την άλλη, υπογραμμίζει τη σημασία των καθημερινών αγώνων, ακόμη και γύρω από περιορισμένους στόχους, θεωρώντας τους μέσα ενδυνάμωσης των λαϊκών κινημάτων, ανάπτυξης της λαϊκής συνείδησης και βελτίωσης των συνθηκών ζωής του λαού· μόνο μέσα από αυτούς μπορεί να γίνει πραγματικότητα η πραγματική κοινωνική επανάσταση των λαϊκών τάξεων. Αυτό που έχει καθοριστική σημασία είναι

από τη νοθευτική επίδραση των εξωτερικών επιρροών.

οι μεταρρυθμίσεις να κερδίζονται *από τα κάτω*, όχι να παραχωρούνται από τα πάνω, πράγμα που μπορεί να οδηγήσει μόνο στην παθητικοποίηση των μαζών και σε μέτρα που υποβαθμίζουν τη λαϊκή αυτονομία και τους αγώνες. Όπως το θέτει ο Μαλατέστα, «Αυτό που έχει σημασία δεν είναι το αν οι εργάτες θα θελήσουν περισσότερα ή λιγότερα· αυτό που έχει σημασία είναι να προσπαθούν να πάρουν αυτά που θέλουν, με δικές τους προσπάθειες, μέσα από την *άμεση δράση* τους ενάντια στους καπιταλιστές και τους κυβερνήτες». Μια «μικρή βελτίωση που επέρχεται μέσα από την προσπάθεια των ίδιων των ανθρώπων» αξίζει πολύ περισσότερο από «μια μεγάλη μεταρρύθμιση» που χορηγείται από τα πάνω².

Μπορεί κανείς να πει δικαιολογημένα ότι ενώ ο εξεγερσιακός αναρχισμός είναι ιμποσιμπιλιστικός στην αντίληψή του για τις μεταρρυθμίσεις, ακόμη και τις νικηφόρες, ο αναρχισμός των μαζών είναι *ποσιμπιλιστικός*, καθώς πιστεύει πως η απόσπαση παραχωρήσεων από τις κυρίαρχες τάξεις είναι τόσο δυνατή όσο και επιθυμητή. Οι περισσότεροι αναρχικοί των μαζών ήταν υπέρμαχοι του συνδικαλισμού, έχοντας την αντίληψη ότι οι αγώνες των σωματείων μπορούν να παίξουν κεντρικό ρόλο στην καταστροφή του καπιταλισμού, της γαιοκτησίας και του κράτους. Αντίθετα με την αντίληψη ότι «η πορεία του αναρχοσυνδικαλιστικού κινήματος είναι μια από τις τραγικότερες στην ιστορία του αναρχισμού γενικότερα», η μεγαλύτερη επιρροή που είχε ο αναρχισμός ασκήθηκε πάνω απ' όλα μέσω του συνδικαλισμού³.

Οι υπόλοιποι αναρχικοί των μαζών ήταν αντισυνδικαλιστές δυο κατηγοριών: αυτοί που απέρριπταν τη δραστηριοποίηση στους χώρους δουλειάς, δίνοντας αντ' αυτής έμφαση στη δραστηριοποίηση στις κοινότητες, και αυτοί που υποστήριζαν τη δραστηριοποίηση στους χώρους δουλειάς ανεξάρτητα από τα σωματεία. Οι τελευταίοι αποτέλεσαν ένα σημαντικό κομμάτι του οποίου η προσέγγιση συγκλίνει με τον συνδικαλισμό απεύθυνσης στη βάση, ο οποίος περιλαμβάνει την παρέμβαση στο εσωτερικό των ορθόδοξων σωματείων. Σε αντίθεση με τους εξεγερσιακούς αναρχικούς, αυτοί οι αντισυνδικαλιστές έδιναν έμφαση στη σημασία των μαζικών αγώνων, είτε αυτοί πραγματοποιούνταν στις κοινότητες είτε στους χώρους δουλειάς, και ήταν ποσιμπιλιστές.

Αναρχικός Κομμουνισμός Εναντίον Αναρχοσυνδικαλισμού;

Στα επόμενα κεφάλαια θα ερευνήσουμε σε μεγαλύτερο βάθος τη σχέση μεταξύ αναρχισμού και συνδικαλισμού. Στο σημείο αυτό όμως, χρειάζεται να εξετάσουμε έναν εναλλακτικό τρόπο κατηγοριοποίησης των ειδών του αναρχισμού, βασισμένο στις στρατηγικές που απαντώνται συχνότερα στη βιβλιογραφία. Σύμφωνα με αυτήν την ιδέα, είναι δυνατόν να οργανώσουμε την ιστορία της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης γύρω από μια αντίθεση ανάμεσα στον «αναρχικό κομμουνισμό... ίσως το πιο διαδεδομένο αναρχικό δόγμα» και «ένα άλλο δόγμα με συγκρίσιμη επιρροή, τον αναρχοσυνδικαλισμό»⁴. Κάτι τέτοιο δεν το βρίσκουμε ούτε εύστοχο ούτε και χρήσιμο. Η συντριπτική πλειοψηφία όσων περιγράφονται στη βιβλιογραφία ως «αναρχικοί κομμουνιστές» ή «αναρχοκομμουνιστές» υπερασπίζονται τον συνδικαλισμό και η πλειοψηφία των συνδικαλιστών προτάσσει τον αναρχικό κομμουνισμό: την ακρατική σοσιαλιστική κοινωνία που βασίζεται στη διανομή σύμφωνα με τις ανάγκες. Υπήρξαν εθνικά και τοπικά πλαίσια μέσα στα οποία ο προσδιορισμός του «αναρχοκομμουνιστή» χρησιμοποιήθηκε για να διαχωρίσει συγκεκριμένες θέσεις μεταξύ αναρχικών και συνδικαλιστών, αλλά δεν υπήρχε καμία γενική διάκριση μεταξύ «αναρχικών κομμουνιστών» και αναρχοσυνδικαλιστών.

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα αυτού του υποτιθέμενου διαχωρισμού είναι ότι εφαρμόζεται με ασυνεπή και συχνά ασύμβατο τρόπο. Ο Πωλ Αβριτς, όταν μελετά τον ρωσικό αναρχισμό, κάνει λόγο για τον «Αναρχικό Κομμουνισμό» ο οποίος είχε εμπνευστεί από τους Μπακούνιν και Κροπότκιν, επιζητούσε την «ελεύθερη ομοσπονδία των κοινοτήτων», αναφερόταν σε μια προβιομηχανική Ρωσία, «ήταν περιορισμένης χρησιμότητας όσον αφορά τη βιομηχανία μεγάλης κλίμακας και τις γραφειοκρατικές εργατικές ενώσεις» και προωθούσε την «απαλλοτρίωση» και την

ένοπλη δράση. Αντίθετα, οι Ρώσοι αναρχοσυνδικαλιστές αγκάλιαζαν τη σύγχρονη βιομηχανία, την «πρόοδο της τεχνολογίας» και «τον πολιτισμό της μηχανής» και υποστήριζαν τους αγώνες στους χώρους δουλειάς, την «αποκεντρωμένη κοινωνία των εργατικών οργανώσεων» και την αυτοδιαχείριση⁵.

Ο Μπούκτσιν θέτει έναν διαχωρισμό ανάμεσα στους Ισπανούς αναρχοσυνδικαλιστές, οι οποίοι έλεγχαν το εργατικό κίνημα, και τους «αναρχικούς κομμουνιστές». Οι τελευταίοι υποτίθεται πως αντιμετώπιζαν «με απαξία» τους συνδικαλιστές όλων των ειδών και τους θεωρούσαν «λιποτάκτες που είχαν προσχωρήσει στο ρεφορμισμό»⁶. Οι «αναρχοκομμουνιστές» ήταν ριζοσπάστες που ήθελαν να σχηματίσουν «ένα αυθεντικά επαναστατικό κίνημα, ανεξαρτήτως του μεγέθους και της επιρροής του», ενώ οι αναρχοσυνδικαλιστές ήταν πραγματιστές γιουνιονιστές⁷. Σύμφωνα με τον Μπούκτσιν, πολλοί σημαντικοί «θεωρητικοί του αναρχισμού» δεν εμπιστεύονταν τον συνδικαλισμό, καθώς «μετέφερε το επίκεντρο από την κοινότητα στο σωματείο, από το σύνολο των καταπιεσμένων στο βιομηχανικό προλεταριάτο, από τους δρόμους στα εργοστάσια και, όσον αφορά το πού επικέντρωνε, από την εξέγερση στη γενική απεργία»⁸. Σχεδόν όλοι οι σημαντικοί «αναρχικοί κομμουνιστές», όπως η Γκόλντμαν, ο Κροπότκιν, ο Μαλατέστα και ο Ρεκλύ, «αντιτάχθηκαν αρχικά» στον συνδικαλισμό. Αν ο Άβριτς κάνει τον διαχωρισμό του βασισμένου στην τεχνολογία, ο Μπούκτσιν τον προβάλλει ως διαφορά πάνω στο ζήτημα του «πραγματικού τύπου» των αγώνων⁹.

Μια τρίτη παραλλαγή αυτού του υποτιθέμενου διαχωρισμού εντοπίζεται σε συγγραφείς που ορίζουν τον «αναρχοκομμουνισμό» κυρίως σαν ένα μοντέλο μετακαπιταλιστικής κοινωνίας, το οποίο στοχεύει στο «τέλος της ανταλλακτικής αξίας», «καθιστώντας το άμεσο στόχο της επαναστατικής διαδικασίας»¹⁰. Εδώ ο «αναρχοκομμουνισμός» διαχωρίζεται από τον «αναρχοκολλεκτιβισμό» του Μπακούνιν και παρουσιάζεται σαν αντιτιθέμενος στο «επίσημο εργατικό κίνημα» και τους άλλους αγώνες που «βάζουν μπροστά μισθολογικά ή άλλα αιτήματα και οργανώνονται μέσα στα σωματεία» με συνέπεια την αναπαραγωγή του συστήματος μισθωτής εργασίας¹¹.

Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, ο «αναρχοκομμουνισμός» στη συνέχεια διασπάστηκε σε αυτούς που ήταν υπέρ των σωματείων, όπως ο Κροπότκιν, και σε αυτούς που δεν ήταν, για να εξαφανιστεί περί τη δεκαετία του 1930, παρά τις προσπάθειες «πρακτικής» δραστηριότητας από τον Φλόρες Μαγόν, τους Ρώσους «αναρχοκομμουνιστές» και τον Χάττα Σούζο (1886-1934) στην Ιαπωνία¹². Ο Χάττα Σούζο γεννήθηκε σε μια εξαθλιωμένη οικογένεια εμπόρων στην παράκτια πόλη του Τσου. Εγκατέλειψε το σχολείο σε νεαρή ηλικία και τελικά εκπαιδεύτηκε ως Πρεσβύτερος¹³. Είδε με συμπάθεια τον αναρχισμό και βρέθηκε σε ένα μνημόσυνο του δολοφονημένου Οσούγκι. Ο Οσούγκι ήταν η κεντρική φυσιογνωμία του ιαπωνικού αναρχισμού μετά τον θάνατο του Κοτόκου. Γιος στρατιωτικού και καταξιωμένος γλωσσομαθής, ο Οσούγκι ήταν ένθερμος συνδικαλιστής και έπαιξε σημαντικό ρόλο στη δουλειά που έκαναν οι αναρχικοί στα σωματεία κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1910 στην Ιαπωνία¹⁴. Η αυξανόμενη πολιτικοποίηση και η σκανδαλώδης προσωπική ζωή του Χάττα οδήγησαν στην απομάκρυνσή του από τον κλήρο. Μετακόμισε στο Τόκιο και αφιερώθηκε στον αναρχισμό. Ήταν εξαιρετικός ρήτορας. Μετέφρασε σημαντικά αναρχικά έργα και έγραψε πολλά αναρχικά θεωρητικά κείμενα. Πέθανε το 1934 από αλκοολισμό και φτώχεια.

Ο Χάττα επεξεργάστηκε τον αναρχοκομμουνισμό του καταλήγοντας σε μια αντίληψη περί «αγνού αναρχισμού», ο οποίος αντιτίθεται στον συνδικαλισμό ως κάτι ρεφορμιστικό, ιεραρχικό και με στενή προοπτική. Επιζητεί μια αναρχική κοινωνία βασισμένη σε αυτάρκη χωριά. Εδώ ο «αναρχοκομμουνισμός» ορίζεται ως επαναστατικός στόχος.

Μια τελευταία εκδοχή αυτού του διαχωρισμού εντοπίζεται στο πιο σύγχρονο αναρχικό κίνημα, στο οποίο κάποιοι σύγχρονοι υπέρμαχοι του οργανωτικού δυισμού χρησιμοποιούν τον όρο «αναρχικός κομμουνισμός» για να διαχωρίσουν τις θέσεις τους. Το Κίνημα Εργατικής Αλληλεγγύης (WSM) της Ιρλανδίας υποστηρίζει πως ο συνδικαλισμός αγνοεί την αναγκαιότητα για ειδικές πολιτικές ομάδες που υποστηρίζουν τον αναρχισμό: «Εντοπίζουν το κυριότερο πρόβλημα στη δομή των υπάρχοντων σωματείων παρά στις ιδέες που εγκλωβίζουν τους εργάτες σε εξουσιαστικές, καπιταλιστικές κοσμοαντιλήψεις»¹⁵. «Δεν θα διαλύσουμε τη δική μας πολιτική και οργάνωση μέσα στην απολιτικότητα του συνδικαλισμού», αλλά θα οργανωθούμε με Πλατφορμιστικό τρόπο¹⁶. Το WSM

αναζητά ένα είδος οργάνωσης στα σωματεία που θα είναι «κατ' ουσίαν η ίδια» με αυτή του συνδικαλισμού, αλλά δεν θα αντιλαμβάνεται τον εαυτό της σαν συνδικαλιστική. Η FdCA της Ιταλίας υποστηρίζει ότι «το στοιχείο που διαχωρίζει καλύτερα τον Αναρχικό Κομμουνισμό από όλες τις υπόλοιπες σχολές σκέψης είναι ... ο “οργανωτικός δυισμός”»¹⁷. Εδώ ο «αναρχικός κομμουνισμός» ταυτίζεται με τον Μπακούνιν και τη Συμμαχία, όπως και με τον οργανωτικό δυισμό, αποκλείοντας ορισμένες φορές τον Κροπότκιν¹⁸.

Από την παραπάνω συζήτηση μάλλον γίνονται ξεκάθαρα τα προβλήματα που προκύπτουν από τον καθορισμό αυστηρών ορίων ανάμεσα στον «αναρχοκομμουνισμό» και τον αναρχοσυνδικαλισμό. Οι προαναφερθέντες συγγραφείς, όταν αναφέρονται στον «αναρχοκομμουνισμό», στην καλύτερη περίπτωση μιλούν για αρκετά διαφορετικές τάσεις. Αυτό από μόνο του δείχνει ότι η υιοθέτηση ενός καθολικού διαχωρισμού ανάμεσα στους «αναρχοκομμουνιστές» και τους αναρχοσυνδικαλιστές δεν είναι πειστική. Για παράδειγμα, ο Κροπότκιν εξέδωσε μια εργασία με όνομα *Kleb i Volya* («Ψωμί κι Ελευθερία») πάνω στη διανομή των αγαθών στη Ρωσία, προκειμένου να υπερασπιστεί την «Αναρχική Κομμουνιστική» τάση προωθώντας τον συνδικαλισμό¹⁹. Πιστεύει πως τα επαναστατικά σωματεία είναι «απολύτως απαραίτητα»²⁰. Τον συνδικαλισμό υποστήριξαν και άλλοι σημαντικοί αναρχικοί θεωρητικοί που προσδιορίζονταν ως «αναρχικοί κομμουνιστές». Ο Μαλατέστα περιγράφει τα σωματεία ως «το καλύτερο απ' όλα τα μέσα», «τη μεγαλύτερη δύναμη για τον κοινωνικό μετασχηματισμό» και θεωρεί τη γενική απεργία το «εναρκτήριο» σημείο της επανάστασης²¹. Ο ίδιος πρωτοστάτησε στα αναρχικά σωματεία της Αργεντινής²². Ο Μπέρκμαν υποστηρίζει ανεπιφύλακτα τον συνδικαλισμό. Θεωρεί ότι η επανάσταση «βρίσκεται στα χέρια» του «βιομηχανικού εργάτη ... του εργάτη της υπαίθρου» και του «του προλεταριάτου του πνεύματος», μέσω μιας «αληθινής ένωσης των εργαζομένων» και της «Γενικής Απεργίας»²³. Η Γκόλντμαν υποστηρίζει ότι «ο συνδικαλισμός είναι κατ' ουσίαν η οικονομική έκφραση του Αναρχισμού»²⁴. Σημειώνει πως η επιλογή βρίσκεται «ανάμεσα στο Βιομηχανικό Κράτος και τον αναρχοσυνδικαλισμό»²⁵. Ο Φλόρες Μαγόν έχαιρε μεγάλης εκτίμησης από τη μεξικάνικη συνδικαλιστική ένωση, τη CGT, η οποία ιδρύθηκε το 1921, και το PLM ήταν δραστήριο στο εργατικό κίνημα²⁶.

Ο Κινέζος Σιφού, «ένας αναρχικός κομμουνιστής, αυτοπροσδιοριζόμενος ως μαθητής του Κροπότκιν» και ιδρυτής της Κοινότητας των Αναρχικών Κομμουνιστών Συντρόφων, ήταν ο πρωτόπóρος του κινέζικου συνδικαλισμού²⁷. Γεννήθηκε το 1884, έχοντας καταγωγή από τη μορφωμένη τάξη, και ριζοσπαστικοποιήθηκε στην Ιαπωνία. Συμμετείχε στο ρεπουμπλικανικό κίνημα του Σουν Γιατ Σεν, φυλακίστηκε και μετά τη ρεπουμπλικανική εξέγερση του Μαΐου του 1911 έγινε αναρχικός. Σχημάτισε ομάδες στην Καντώνα (τη σημερινή Κουανγκτσόου) και εξέδωσε το περιοδικό *Hui-Ming-lu* (αργότερα *Minsheng*, «Η Φωνή του Λαού»). Ο Σιφού πέθανε από φυματίωση το 1915²⁸.

Οι περισσότεροι αναρχοσυνδικαλιστές έθεταν ρητά ως στόχο τους μια αναρχική και κομμουνιστική κοινωνία, εγείροντας ακόμη περισσότερα ερωτήματα σχετικά με τη χρησιμότητα του διαχωρισμού. Οι Ρώσοι αναρχοσυνδικαλιστές διακήρυτταν τον στόχο «της πλήρους πραγμάτωσης του Αναρχικού Κομμουνιστικού ιδανικού» της διανομής σύμφωνα με τις ανάγκες²⁹. Η μεξικάνικη CGT υιοθετούσε τον στόχο του αναρχικού κομμουνισμού³⁰. Η Περιφερειακή Εργατική Ομοσπονδία Αργεντινής (FORA), η οποία σχηματίστηκε το 1901 και τέθηκε υπό τον έλεγχο των αναρχικών το 1904, διακήρυττε ότι υπερασπίζεται «τις οικονομικές και φιλοσοφικές αρχές του αναρχικού κομμουνισμού»³¹. Η FORA έπαιξε κεντρικό ρόλο στον σχηματισμό της Αμερικανικής Δημειρωτικής Ένωσης Εργατών (ACAT), στο εσωτερικό της IWA, η οποία διακήρυττε ότι «Προτείνει τον κομμουνισμό»³². Η IWA προέτασσε επίσης ένα «ελεύθερο κομμουνιστικό μέλλον»³³.

Η Ομοσπονδία Αναρχικών Κομμουνιστών Βουλγαρίας (FAKB), η οποία ιδρύθηκε το 1919, συνεργάστηκε στενά με την εγχώρια Αναρχοσυνδικαλιστική Εθνική Συνομοσπονδία Εργασίας. Ο Βρετανός συνδικαλιστής Τομ Μπράουν, πρώην μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος Μεγάλης Βρετανίας (CPGB) και δραστήριος από τη δεκαετία του 1930, υποστήριζε ότι «όσον αφορά τη διανομή, η Συνδικαλιστική μέθοδος διανομής είναι ελεύθερη· ένα σύστημα κοινής ιδιοκτησίας και Εργατικού Ελέγχου πρέπει να συμπληρώνεται από ένα σύστημα ελεύθερης και κοινής διανομής»³⁴.

Ακόμη και ο Μπούκτσιν παραδέχεται ότι η ισπανική CNT «δήλωνε απερίφραστα την πίστη της στον αναρχικό κομμουνισμό»³⁵. Ο Χάττα και οι αποκαλούμενοι «αγνοί αναρχικοί» βρήκαν τους βασικούς τους υποστηρικτές στην Εθνική Ελευθεριακή Ομοσπονδία Εργατικών Ενώσεων (η οποία συχνά αναφέρεται χάριν συντομίας ως Ζενκόκου Τζίρεν). Η Ζενκόκου Τζίρεν, που σχηματίστηκε το 1926 ως συνδικαλιστική ομοσπονδία σωματείων, διασπάστηκε το 1928, όταν αποχώρησαν οι αναρχοσυνδικαλιστές για να φτιάξουν την Νίχον Τζικό. Από τότε και στο εξής η Ζενκόκου Τζίρεν διατήρησε μια δέσμευση στον αναρχισμό, αλλά απέρριψε τη συνδικαλιστική στρατηγική. Ωστόσο, η καθημερινή της δραστηριότητα περιλάμβανε τη δουλειά στα σωματεία και τις απεργίες και είχε την ικανότητα να «ενθουσιάζει σημαντικό αριθμό γιουνιονιστών της βάσης»³⁶. Η ίδια η άποψη του Χάττα ότι τα σωματεία πρέπει να «εξελιχθούν σύμφωνα με τη μέθοδο και το πνεύμα του αναρχισμού» λειτουργεί ως προειδοποίηση απέναντι στον καθορισμό υπερβολικά άκαμπτων διαχωρισμών μεταξύ του «αγνού αναρχισμού» και του συνδικαλισμού³⁷.

Ούτε τα βασικά κείμενα του Πλατφορμισμού είναι εχθρικά προς τον συνδικαλισμό. Για παράδειγμα, η ίδια η *Πλατφόρμα* σημειώνει πως «η τάση να αντιπαρά τίθεται» ο κομμουνιστικός αναρχισμός με τον συνδικαλισμό είναι «τεχνητή και στερείται, παντελώς, βάσης και νοήματος»³⁸. Το ζητούμενο για τους αναρχικούς είναι η προώθηση του αναρχισμού με οργανωμένο και συστηματικό τρόπο στις συνδικαλιστικές ενώσεις μέσα από μια αναρχική πολιτική ομαδοποίηση. Το 1938, οι Φίλοι του Ντουρρουτί (AD), μια ριζοσπαστική ομάδα του αναρχικού κινήματος, εξέδωσε το *Towards a Fresh Revolution* («Προς Μια Νέα Επανάσταση»), το οποίο θεωρείται το δεύτερο σημαντικότερο κείμενο του Πλατφορμισμού. Οι AD απηύθυναν κάλεσμα για τον σχηματισμό μιας «Επαναστατικής Χούντας» ή «Εθνικού Συμβουλίου Άμυνας» για τον συντονισμό της επανάστασης, το οποίο θα εκλεγόταν από «τη δημοκρατική ψήφο των οργανώσεων των συνδικάτων», αφήνοντας τα «οικονομικά ζητήματα ... στην απόλυτη δικαιοδοσία των σωματείων». «Οι συνελεύσεις των σωματείων θα ασκούν έλεγχο στις δραστηριότητες της Χούντας»³⁹. Η Πλατφορμιστική θέση περί αναγκαιότητας της αναρχικής πολιτικής ομάδας διαφοροποιεί τον Πλατφορμισμό από ορισμένες συνδικαλιστικές θέσεις, αλλά δεν υπάρχει κανένας λόγος να στήνονται τεχνητές διαιρέσεις ανάμεσα στον πλατφορμισμό και τον συνδικαλισμό – στο ζήτημα αυτό θα επιστρέψουμε στο κεφάλαιο 8.

Η Εξεγερσιακή Παράδοση

Από την παραπάνω συζήτηση προκύπτει ότι πρέπει να αναπτυχθεί μία νέα τυπολογία, η οποία θα μπορεί να έχει γενική εφαρμογή και να παρέχει μια κατεύθυνση για την κατανόηση των διαφορών που υπάρχουν στο εσωτερικό της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης. Θεωρούμε ότι ένας πιο χρήσιμος διαχωρισμός είναι αυτός ανάμεσα στον εξεγερσιακό αναρχισμό και τον αναρχισμό των μαζών. Η εξεγερσιακή προσέγγιση του αναρχισμού έχει παίξει διαρκή, εξέχοντα αλλά και αδιαμφισβήτητα μειοψηφικό ρόλο μέσα στο συνολικό αναρχικό κίνημα κατά το μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας του. Πριν περάσουμε στην παράδοση του αναρχισμού των μαζών, το ζήτημα αυτό χρήζει διερεύνησης γι' αρκετούς λόγους: πρώτον, διότι η εξεγερσιακή παράδοση αποτελεί μια καλή προσέγγιση αυτού που έχουν πολλοί άνθρωποι στο μυαλό τους όταν σκέφτονται τη λέξη αναρχισμός· δεύτερον, διότι αποτελεί μια αρκετά μονολιθική προσέγγιση και συνεπώς μπορεί να διερευνηθεί σχετικά εύκολα· και τρίτον, διότι η εξεγερσιακή αναρχική παράδοση μας παρέχει ένα χρήσιμο σύνολο αντιθέσεων με την προσέγγιση του αναρχισμού των μαζών.

Ο Γκαλεάνι είναι ένα από τα ευκρινέστερα παραδείγματα εκπροσώπων της εξεγερσιακής παράδοσης. Γεννήθηκε την Ιταλία και αρχικά σπούδασε νομική στο Τορίνο, αλλά εγκατέλειψε τις σπουδές του όταν υιοθέτησε τον αναρχισμό⁴⁰. Στη συνέχεια διέφυγε από την Ιταλία και απελάθηκε από τη Γαλλία κι έπειτα από την Ελβετία· επέστρεψε στην Ιταλία και σύντομα, το 1894, φυλακίστηκε λόγω κατηγοριών για συνωμοσία στο νησί της Παντελλερία, το οποίο βρίσκεται λίγο πιο

πέρα από τις ακτές τις Σικελίας. Ο Γκαλεάνι δραπέτευσε το 1900, πέρασε σχεδόν ένα χρόνο στην Αίγυπτο, μέχρι που διέφυγε στις Η.Π.Α., λόγω του φόβου του για έκδοση.

Στις Η.Π.Α. εγκαταστάθηκε στο Πάτερσον του Νιου Τζέρσεϊ. Καθώς δεν μπορούσε να μιλήσει καλά αγγλικά, εστίασε τη δραστηριότητά του στην ιταλική μεταναστευτική κοινότητα, στην οποία οι εξεγερσιακές απόψεις είχαν ήδη κάποια επιρροή. Ανέλαβε την έκδοση του *La Questione Sociale* («Το Κοινωνικό Ζήτημα»), του μεγαλύτερου ίσως αναρχικού περιοδικού στις Η.Π.Α.. Το 1902 διέφυγε στον Καναδά, μετά από κατηγορίες για υποκίνηση ταραχών. Επέστρεψε στο Μπαρ του Βέρμونت για να ιδρύσει το 1903 την εφημερίδα *Cronaca Sovversiva* («Ανατρεπτικά Χρονικά») και το 1912 μετακινήθηκε στο Λιν της Μασαχουσέτης. Το 1919, ο Γκαλεάνι απελάθηκε μαζί με έναν αριθμό υποστηρικτών του στα πλαίσια του γενικού κύματος καταστολής της Αριστεράς από την κυβέρνηση των Η.Π.Α., με διάρκεια από το 1919 μέχρι το 1920· αναγκάστηκε να αφήσει πίσω τη σύζυγο και τα παιδιά του. Στην Ιταλία υπέστη συνεχείς παρενοχλήσεις από το καθεστώς του Μουσολίνι, που περιλάμβαναν επαναλαμβανόμενες φυλακίσεις και εικοσιτετράωρη αστυνομική παρακολούθηση. Πέθανε το 1931 σε ένα μικρό χωριό.

Η *Cronaca Sovversiva*, η οποία εκδιδόταν στις Η.Π.Α. μέχρι το 1918 και αναβίωσε για σύντομο διάστημα το 1920 στην Ιταλία, διανεμόταν στους ιταλόφωνους όλου του κόσμου, σε περιοχές όπως η Αυστραλία, η Λατινική Αμερική και η Βόρεια Αφρική. Προέτασσε τη βίαιη τιμωρία των δυνάμεων του καπιταλισμού και του κράτους. Εξήρε και τιμούσε τους αναρχικούς που έπαιρναν τον δρόμο της ένοπλης δράσης – μιας προοπτικής που υιοθετήθηκε με θέρμη από τις Γκαλεανιστικές ομάδες. Ένας οπαδός τους, ο Γκαετάνο Μπρέσι, κλωστοϋφαντουργός από το Πάτερσον, ταξίδεψε το 1900 στην Ιταλία και εκτέλεσε τον βασιλιά Ουμβέρτο Α'. Οι Γκαλεανιστές ενεπλάκησαν σε απόπειρες κατά της ζωής του βιομηχάνου Τζον Ντ. Ροκφέλερ και άλλων καπιταλιστών, όπως και του Γενικού Εισαγγελέα Α. Μίτσελ Πάλμερ και άλλων, σε επιθέσεις σε αστυνομικά τμήματα και σε κύματα βομβιστικών επιθέσεων το 1919. Το 1920 ο Γκαλεανιστής Μάριο Μπούντα έβαλε βόμβα στη Γουόλ Στρίτ, με αποτέλεσμα τριάντα νεκρούς και πάνω από διακόσιους σοβαρά τραυματίες.

Οι γνωστοί αναρχικοί αγωνιστές Νίκολα Σάκο, υποδηματοποιός, και Μπαρτολομέο Βαντσέτι, ιχθυοπώλης, ήταν αμφότεροι ένθερμοι Γκαλεανιστές. Συνελήφθησαν το 1919 για συμμετοχή σε δυο βίαιες ληστείες και δικάστηκαν με σαθρά αποδεικτικά στοιχεία από ένα εχθρικό δικαστήριο. Οι δυο άνδρες έγιναν επίκεντρο μιας διεθνούς εκστρατείας η οποία υποστηρίχθηκε με τη συμμετοχή εκατομμυρίων, το 1927 αλλά εκτελέστηκαν. Είναι κατανοητό το γεγονός ότι ένα μεγάλο τμήμα της υπερασπιστικής καμπάνιας προσπάθησε να παρουσιάσει αμφότερους σαν ειρηνικά θύματα, αλλά θα πρέπει να σημειωθεί ότι «ανήκαν σε ένα τμήμα του αναρχικού κινήματος που διακήρυττε την εξεγερσιακή βία και τα ένοπλα αντίποινα, συμπεριλαμβανόμενης της χρήσης δυναμίτη και των εκτελέσεων»⁴¹. Αυτό δεν αναφέρεται με σκοπό τη συκοφάντηση του χαρακτήρα τους, αλλά για αναγνωριστεί η αγωνιστικότητά τους και η φλογερή τους πίστη στην υπόθεση την οποία υπερασπίζονταν, για να τους δούμε όπως έβλεπαν οι ίδιοι τον εαυτό τους, ως ταξικούς πολεμιστές.

Η εξεγερσιακή αναρχική παράδοση τείνει να είναι θεμελιωδώς αντίθετη σε κάθε διεκδίκηση άμεσων και μερικών κατακτήσεων της εργατικής τάξης και των αγροτών, καθώς τις θεωρούσε ανώφελες. Σύμφωνα με τον Γκαλεάνι, «οι αναρχικοί δεν πιστεύουν πως η οποιαδήποτε διεκδίκηση στο οικονομικό πεδίο είναι δυνατή από τη στιγμή που τα μέσα παραγωγής παραμένουν υπό την ατομική ιδιοκτησία των καπιταλιστών»⁴². Ο Γκαλεάνι επικαλείται μια εκδοχή του επιχειρήματος περί «σιδερένιου νόμου των μισθών», που ήταν κοινός τόπος για πολλούς προμαρξιστές σοσιαλιστές: κάθε μισθολογική αύξηση ή μείωση του χρόνου εργασίας οδηγεί αναγκαστικά στην αύξηση του κόστους ζωής, καθώς οι καπιταλιστές προσπαθούν να ανακτήσουν τις απώλειές τους. Συνεπώς, «κάθε αναζήτηση για τέτοιες βελτιώσεις είναι απατηλή και ασυνεπής». Οι μεταρρυθμίσεις μπορούν να ωφελήσουν τους εργάτες μόνο «για ένα μικρό διάστημα», προτού «η αύξηση του κόστους ζωής ... αποκαταστήσει την ισορροπία προς αποκλειστικό όφελος του ... καπιταλιστή»⁴³.

Άρα, σύμφωνα με την οπτική του Γκαλεάνι, οι αναρχικοί δεν έχουν κανένα συμφέρον να προωθούν τις μεταρρυθμίσεις και τους αγώνες για άμεσες διεκδικήσεις· ο σκοπός τους είναι η προώθη-

ση του πνεύματος της ατομικής και συλλογικής εξέγερσης. Είναι υπέρμαχοι της ευρείας υιοθέτησης της «τακτικής της διάβρωσης και της διαρκούς επίθεσης» μέσα από την άμεση δράση της εργατικής τάξης. Αν και αυτή η τακτική μπορεί να προκαλέσει κάποιες μεταρρυθμίσεις, αυτό αποτελεί απλώς παρεπόμενο: ο πραγματικός στόχος είναι να προκληθεί μια διαρκώς ενισχυόμενη προλεταριακή εξέγερση ενάντια στους υπάρχοντες θεσμούς, με αποτέλεσμα τη βίαιη απαλλοτρίωση της κυρίαρχης τάξης από τη «βίαιη κοινωνική επανάσταση». Ο Γκαλεάνι επιμένει ότι οι μεταρρυθμίσεις αποτελούν δόλιες προσπάθειες της άρχουσας τάξης να εξομαλύνει την εξουσία της, για «τον σκοπό της διάσωσης των χρεοκοπημένων της προνομίων». Οι προσπάθειες αυτές σίγουρα προκύπτουν από «τη βίαιη πίεση των μαζών», αλλά τείνουν να δημιουργούν «επικίνδυνες χίμαιρες», αταπάτες για την καλοσύνη της άρχουσας τάξης, οι οποίες πρέπει να απαξιωθούν⁴⁴.

Δεδομένων αυτών των αντιλήψεων, είναι εύκολο να προβλεφθεί ότι ο Γκαλεάνι βλέπει με καχυποψία τη δουλειά στα σωματεία. «Το αναρχικό κίνημα και το εργατικό κίνημα ακολουθούν δυο παράλληλες γραμμές», υποστηρίζει, «και είναι αποδεδειγμένο από τη γεωμετρία ότι οι παράλληλες γραμμές δεν τέμνονται ποτέ»⁴⁵. Γενικότερα, τα σωματεία αποτελούν πιθανό κίνδυνο για την αναρχική δράση: αυτή η απόρριψη αφορά εξίσου τα αναρχοσυνδικαλιστικά και τα επαναστατικά συνδικαλιστικά σωματεία. Τα σωματεία υπάρχουν πρωτίστως για να κερδίζουν αιτήματα που αφορούν «άμεσες και μερικές βελτιώσεις». Κάνοντάς το αυτό, αναπόφευκτα συμβιβάζονται με «το υπάρχον οικονομικό σύστημα σε όλες του τις εκδηλώσεις και σχέσεις»⁴⁶.

Επίσης, κάτι τέτοιο σημαίνει συμβιβασμό με τον ρεφορμιστικό «όχλο» που συνιστά την πλειοψηφία της εργατικής τάξης. Κανένας αναρχικός, υποστηρίζει ο Γκαλεάνι, δεν μπορεί να αναλάβει θέση ευθύνης σε μια οργάνωση σωματείων. Οι αναρχικοί πρέπει να παρεμβαίνουν στα σωματεία μόνο από θέση διαρκούς αντίθεσης προς τις λειτουργίες, τα προγράμματα και τις δράσεις τους, «εκθέτοντας διαρκώς» τη «ματαιότητα» της δουλειάς στα σωματεία και τα απογοητευτικά αποτελέσματα: «η σωστή και ολοκληρωμένη χειραφέτηση» απαιτεί την επανάσταση. Ο Γκαλεάνι παραδέχεται πως η επανάσταση θα μπορούσε να περιλαμβάνει και ένα σκέλος γενικής απεργίας – αλλά μόνο ένα σκέλος – ως τμήμα της ευρύτερης λαϊκής εξέγερσης⁴⁷. Ωστόσο, είναι αρκετά ξεκάθαρο γι' αυτόν ότι η απεργία αυτή θα γίνει *παρά* τα σωματεία, όχι μέσα απ' αυτά, καθώς και ότι δεν θα απορρέει από το υπομονετικό χτίσιμο ενός συνδικαλιστικού εργατικού κινήματος.

Με την πάροδο των ετών, η επιφυλακτικότητα των εξεγερσιακών προς τα σωματεία που παρατηρείται στον Γκαλεάνι εξελίσσεται σε μία ενεργά εχθρική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία τα σωματεία αποτελούν γραφειοκρατικούς φορείς που σαμποτάρουν πάντα και παντού τους εργατικούς αγώνες και συνεργάζονται παντού ενεργά με τον καπιταλισμό και το κράτος για να εμποδίσουν τους ταξικούς αγώνες. Ο σύγχρονος Ιταλός εξεγερσιακός αναρχικός Αλφρέντο Μπονάνο εκπροσωπεί αυτή την αντίληψη, με το βιβλίο *Critique of Syndicalist Methods* («Κριτική των Συνδικαλιστικών Μεθόδων»), το οποίο δημοσιεύθηκε το 1975. Υποστηρίζει ότι όλοι οι αγώνες των σωματείων είναι μάταιοι, καθώς ακόμα και «στην καλύτερη των περιπτώσεων τα πάντα καταλήγουν σε συμφωνίες διανθισμένες με μικροπράγματα και συμβιβασμούς, οι οποίοι σύντομα εξαφανίζονται μέσω της αύξησης των τιμών στην κατανάλωση». Ακόμη και το καλύτερο σωματείο λειτουργεί πάντοτε αποδυναμωτικά για τους εργάτες που το απαρτίζουν. Με την πάροδο του χρόνου, τα σωματεία ανέλαβαν το ρόλο «του εγγυητή και του συνεργάτη» του καπιταλισμού. Αυτό σημαίνει, σύμφωνα με τον Μπονάνο, ότι ο αγώνας πρέπει να διεξάγεται εκτός των σωματείων, καθώς η «άμεση δράση των πυρήνων βάσης στο επίπεδο της παραγωγής είναι αδύνατη μέσα στα πλαίσια των σωματείων ή των συνδικαλιστικών οργανώσεων»⁴⁸.

Από τη στιγμή που η επιχειρηματολογία αυτή θεωρεί ότι οι αγώνες για άμεσες διεκδικήσεις είναι μάταιοι, ότι η συμμετοχή στα σωματεία είναι πιθανή μόνο υπό την προϋπόθεση ότι αντιτίθεται κάθετα στην πραγματική τους δουλειά, καθώς και ότι οι επίσημες οργανώσεις, όπως αυτά, αποτελούν ανάχωμα στην ελευθερία, την πρωτοβουλία και την εξέγερση, δεν μένουν παρά ελάχιστα πεδία αναρχικής δραστηριότητας. Το ένα από αυτά είναι η θεωρητική προπαγάνδα υπέρ του αναρχισμού. Αλλά για πολλούς άλλους παρουσιάζεται ένα άλλο μονοπάτι: η πρακτική της ανταρσίας, η οποία είναι συχνά βίαιη, αναλαμβάνεται από αναρχικά άτομα και ομάδες και είναι γνωστή ως

«προπαγάνδα δια της πράξης», σε αντίθεση με την «προπαγάνδα δια του λόγου», δηλαδή τα γραπτά και τις ομιλίες. Αρχικά, η φράση «προπαγάνδα δια της πράξης» αναφερόταν σε κάθε προσπάθεια πρακτικής προώθησης της δυνατότητας και επιθυμίας για επανάσταση. Όμως, με αφετηρία τη δεκαετία του 1880, η προπαγάνδα δια της πράξης κατέληξε να ταυτίζεται σχεδόν αποκλειστικά με με δράσεις ατομικής τρομοκρατίας και εκτελέσεων ή *attentats*^{*}, τις οποίες αναλάμβαναν αναρχικοί.

Υπάρχουν ορισμένες βασικές ιδέες πίσω από την προπαγάνδα δια της πράξης: η ανάγκη για εκδίκηση σε συγκεκριμένα αντιπροσωπευτικά μέλη της άρχουσας τάξης, η πίστη ότι οι δράσεις αυτές υπονομεύουν την εξουσία και εκφράζουν την ατομικότητα και η ελπίδα ότι θα εμπνεύσουν την ανταρσία στην εργατική τάξη και τους αγρότες, προκειμένου αυτοί να αναλάβουν παρόμοιες δράσεις εξέγερσης και ανυπακοής, με κατάληξη μια γενικευμένη εξέγερση ή επανάσταση. Η προπαγάνδα δια της πράξης μπορεί επίσης να περιλαμβάνει απαλλοτριώσεις χρημάτων από την άρχουσα τάση με σκοπό την οικονομική ενίσχυση της επαναστατικής υπόθεσης· δεν μπορεί, ωστόσο, να περιλαμβάνει μεταρρυθμιστικούς αγώνες ή δράσεις που θα μπορούσαν να γίνουν με οποιονδήποτε τρόπο αντιληπτές ως συμβιβασμοί με την υπάρχουσα κοινωνική τάξη πραγμάτων.

Η προπαγάνδα δια της πράξης παίζει απολύτως κεντρικό ρόλο στην αντίληψη του Γκαλεάνι. Απορρέει από τις αφόρητες συνθήκες της σύγχρονης κοινωνίας: «η φοβερή ευθύνη για την αντάρτικη δράση» πρέπει «να επιστρέψει πίσω στα μούτρα των εκμεταλλευτών που ρουφάνε μέχρι και την τελευταία σταγόνα από τον ιδρώτα και το αίμα των απλών ανθρώπων, πίσω στα μούτρα των μπάτσων που προστατεύουν τους απατεώνες» και «των δικαστών που κλείνουν τρυφερά το μάτι στους καταπιεστές, τους εκμεταλλευτές και τους διεφθαρμένους και συνεργούν στην ατιμωρησία τους»⁴⁹. Με λίγα λόγια, αυτό που είναι ανήθικο δεν είναι η ατομική εξέγερση αλλά η κοινωνία που την παράγει. Αυτές οι ανταρσίες είναι αναπόφευκτες – «Τι αξία έχει η αποκήρυξή τους;» – και δικαιοές – «η αστική τάξη και οι κακοτυχίες της δεν μας συγκινούν καθόλου». Η «ατομική αντάρτικη δράση» δεν μπορεί να διαχωριστεί από την επαναστατική διαδικασία της οποίας την αρχική φάση αποτελεί: «Το ιδανικό ... είναι ενσωματωμένο στα μαρτύρια των προαγγέλων του και συντηρείται με το αίμα των πιστών του». Η ατομική εξέγερση και θυσία αποτελούν αναπόφευκτο κι απαραίτητο ενδιάμεσο κρίκο ανάμεσα στο αυθεντικό ιδανικό και το εξεγερσιακό κίνημα, το οποίο κορυφώνεται με την επανάσταση. Η «θυσία ... ανυψώνεται σε ιερό πρότυπο», το οποίο εμπνέει νέες εξεγέρσεις μέχρι τελικά να «μην υπάρχουν φυλακές αρκετά μεγάλες ώστε να εγκλωβίσουν την εξέγερση που απλώνεται». Ο χείμαρρος της επανάστασης, «η τελική απεγνωσμένη κατάκτηση», υπερνικά τα πάντα⁵⁰.

Ο εξεγερσιακός αναρχισμός και η προπαγάνδα δια της πράξης στην πραγματικότητα δεν υπήρχαν κατά την περίοδο της Πρώτης Διεθνούς και δεν αποτέλεσαν κομμάτι της σκέψης του Μπακούνιν. Οι ιδέες αυτές ήρθαν στο προσκήνιο μετά τη διάλυση της αναρχικής Πρώτης Διεθνούς το 1877 και κυριάρχησαν για μία μικρή περίοδο κατά τη δεκαετία του 1880. Πρέπει να σημειωθεί ότι η στροφή προς τις βίαιες εξεγερσιακές δράσεις δεν περιοριζόταν μόνο στους αναρχικούς της εποχής εκείνης. Ένα τμήμα του ναροτνικού κινήματος της Ρωσίας υιοθέτησε κατά τη δεκαετία του 1870 ως κεντρικές πτυχές της στρατηγικής του τις εκτελέσεις και τις ληστείες για το σκοπό της υπόθεσης, οδηγώντας το 1881 στην εκτέλεση του Τσάρου Αλεξάνδρου Β' από τον Ιγκνάτι Γκρινεβίτσκι⁵¹. Η προσέγγιση αυτή διαδόθηκε και δραματοποιήθηκε στη Δυτική Ευρώπη μέσα από βιβλία όπως το *Underground Russia* («Υπόγεια Ρωσία») του Στεπνιάκ, το οποίο εκδόθηκε το 1882. Το όνομα Στεπνιάκ είναι ψευδώνυμο του Ρώσου αναρχικού Σεργκέι Κραβτσίνσκι (1851-1895), ο οποίος ενεπλάκη στη δολοφονία του αρχηγού της τσαρικής αστυνομίας, του Στρατηγού Νικολάι Μεζέντσεφ. Η τρομοκρατία αυτού του είδους παρέμεινε προσδιοριστικό χαρακτηριστικό των επιγόνων των ναροτνικών, του SR, μολονότι τα περισσότερα μέλη του SR δεν ήταν αναρχικοί.

Στο εσωτερικό του Μαρξιστικού γερμανικού SDP συνασπίστηκε ένας εξτρεμιστικός πυρήνας γύρω από τον πρώην βουλευτή Γιόχαν Μοστ (1846-1906), ο οποίος προσέλκυσε ακόμα και τον νε-

* [Σ.τ.Μ.] Ένοπλα χτυπήματα ή επιθέσεις.

αρό Κάουτσκι, που αργότερα αποτέλεσε πυλώνα του ορθόδοξου μαρξισμού. Ο Μοστ γεννήθηκε στη Βαυαρία, μαθήτευσε ως βιβλιοδέτης, συμμετείχε στην Πρώτη Διεθνή στα τέλη της δεκαετίας του 1860 και, όντας ακούραστος και δυνατός αγκιτάτορας, βοήθησε στην οργάνωση του Σοσιαλιστικού Δημοκρατικού Εργατικού Κόμματος (το οποίο από το 1875 έγινε τμήμα του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος που αργότερα μετονομάστηκε σε SDP). Φυλακίστηκε αρκετές φορές, εξελέγη δις στο γερμανικό κοινοβούλιο και το 1878 εκδιώχθηκε από τη Γερμανία. Πριν ακόμη ενστερνιστεί τον αναρχισμό, ο Μοστ υπερασπιζόταν την ένοπλη δράση· μετακινήθηκε προς τον εξεγερσιακό αναρχισμό μόλις το 1880, μέσα από την εφημερίδα του, την *Freiheit* («Ελευθερία»), η οποία βασιζόταν στο Λονδίνο, και στη συνέχεια διαγράφηκε από το SDP. Ένα άρθρο με τίτλο «Επιτέλους!» – το οποίο εγκωμίαζε την εκτέλεση του Αλεξάνδρου Β' και προέτασσε παρόμοιες δράσεις – προκάλεσε την τιμωρία του σε δεκαέξι μήνες καταναγκαστικής εργασίας, μετά από τους οποίους μετακόμισε στις Η.Π.Α., μεταφέροντας την έδρα της *Freiheit* στη Νέα Υόρκη⁵².

Εκεί, έπαιξε κεντρικό ρόλο στην ίδρυση της αμερικανικής αναρχικής ομαδοποίησης Διεθνής Ένωση Εργαζομένων (IWWA, δεν πρέπει να συγχέεται με την Πρώτη Διεθνή ή με τη συνδικαλιστική διεθνή που ιδρύθηκε το 1922) και συνέχισε να διακηρύττει εξεγερσιακές θέσεις καθ' όλη τη δεκαετία του 1880. Ο εξεγερσιακός αναρχισμός είχε διαρκή επιρροή μέσα στη IWWA. Για παράδειγμα, ο Μοστ δημοσίευσε τον οδηγό *The Science of Revolutionary Warfare* («Η Επιστήμη του Επαναστατικού Πολέμου»), στον οποίο περιέχονται λεπτομέρειες για την κατασκευή και τη χρήση εκρηκτικών. Η IWWA εξέδωσε την αιμοδιψή του μπροσούρα με τίτλο *The Beast of Property* («Το Κτήνος της Ιδιοκτησίας»), από την οποία καλεί σε «σφαγή των εχθρών του λαού»⁵³. Παρ' όλα αυτά, η IWWA επηρεαζόταν κυρίως, και διαρκώς περισσότερο, από τον συνδικαλισμό και την αντίληψη ότι το σωματείο αποτελεί όχημα της ταξικής πάλης, όπλο της επανάστασης, «εμβρυακή ομαδοποίηση της μελλοντικής “ελεύθερης κοινωνίας”», «η αυτόνομη κομμούνα σε διαδικασία επώασης»⁵⁴. Η IWWA κατέλαβε την Ομοσπονδιακή Ένωση Μεταλλεργατών Αμερικής και ο τομέας της στο Σικάγο σχημάτισε το 1884 την Κεντρική Εργατική Ένωση (CLU), το μεγαλύτερο εργατικό κέντρο της πόλης. Αν και πολλές από τις εκδόσεις της IWWA έδειχναν φοβερό ενθουσιασμό για τον εξεγερτισμό, η γενικότερη ροπή στο εσωτερικό της οργάνωσης ήταν, όπως θα δούμε παρακάτω, προς τον αναρχισμό των μαζών και ιδιαίτερα τον συνδικαλισμό.

Η στροφή προς τον εξεγερτισμό ήταν μεγάλη και στην Ιταλία. Το 1877, ο νεαρός Μαλατέστα και μια ένοπλη ομάδα 25 περίπου αναρχικών επιχειρήσαν, χωρίς επιτυχία, να προκαλέσουν μια αγροτική εξέγερση· ο Στεπνιάκ είχε εμπλακεί στις προετοιμασίες αυτής της σχεδιασμένης εξέγερσης. Μια ακόμα σημαντική στιγμή της αναρχικής μετατόπισης προς την προπαγάνδα δια της πράξης ήταν η ίδρυση της Αντιεξουσιαστικής Διεθνούς – η οποία είναι περισσότερο γνωστή ως Μαύρη Διεθνή – την 14^η Ιουλίου του 1881 στο Λονδίνο, μετά από το Διεθνές Σοσιαλ-Επαναστατικό Συνέδριο που διοργανώθηκε από εξέχουσες φυσιογνωμίες όπως οι Κροπότκιν, Μοστ και Μαλατέστα. Αντίθετα με την Πρώτη Διεθνή, η οποία χαρακτηριζόταν από πολιτική ποικιλομορφία και εστίαζε στους άμεσους εργατικούς αγώνες, η Μαύρη Διεθνή ήταν «αναρχική, κομμουνιστική, αντιθρησκευτική, αντικοινοβουλευτική και επαναστατική, όλα αυτά ταυτόχρονα»⁵⁵. Αποδείχθηκε ιδιαίτερα ελκυστική για τους εξεγερσιακούς αναρχικούς και το μανιφέστο της διακήρυττε ότι «μια έμπρακτη ενέργεια που διεξάγεται ενάντια στους κατεστημένους θεσμούς έλκει τις μάζες πολύ περισσότερο απ' ό,τι χιλιάδες φυλλάδια και λεκτικοί χείμαρροι»⁵⁶.

Ενώ τα μεγαλύτερα παραρτήματά της – η IWWA στις Η.Π.Α. και το Γενικό Συμβούλιο Μεξικανών Εργατών (CGOM), το οποίο σχηματίστηκε το 1876 – ήταν σαφώς επηρεασμένα από τον συνδικαλισμό, η Μαύρη Διεθνή είναι ευρύτερα γνωστή για τον ρόλο της στη διάδοση της προπαγάνδας δια της πράξης. Πολλοί αναρχικοί μετατοπίστηκαν προς αυτή τη νέα προσέγγιση, έστω και για λίγο. Ο Κροπότκιν το 1880 διακηρύττει τη «Διαρκή εξέγερση με τον λόγο, με την πένα, με το στιλέτο, με το πιστόλι, με τον δυναμίτη· ό,τι δεν ανήκει στη νομιμότητα, ανήκει σε μας»⁵⁷. Ο νεαρός Μπέρκμαν, επηρεασμένος από τον Μοστ και υποβοηθούμενος από την Γκόλντμαν, καταδικάστηκε σε φυλάκιση δεκαπέντε ετών μετά την απόπειρα δολοφονίας του απεργοσπάστη βιομηχάνου Χένρι Κλέι Φρικ, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για πολλούς θανάτους απεργών χαλυβουργών στο Χόμστεντ.

Ο Μαλατέστα συνεισέφερε στην προώθηση των βασικών ιδεών της προσέγγισης της προπαγάνδας δια της πράξης, αν και αποδοκίμασε τη μετεξέλιξη της αποκλειστικά σε εκτελέσεις.

Η περίοδος της ηγεμονίας του εξεγερτισμού στο αναρχικό κίνημα διήρκεσε περίπου μέχρι τη δεκαετία του 1890, αλλά ως τότε ο αναρχισμός είχε συνδεθεί ευρύτατα με την τρομοκρατία. Ένα κύμα αποπειρών αλλά και επιτυχών εκτελέσεων κεφαλών του κράτους καθώς και βομβαρδισμών συνέχισε να υπάρχει και κατά τον εικοστό αιώνα. Οι ιδέες αυτής της παράδοσης διατηρήθηκαν από τους Γκαλεανιστές, στοιχεία που κινούνταν γύρω από το έντυπο *Terra y Libertad* («Γη και Ελευθερία») στην Ισπανία, την ομάδα La Battaglia («Η Μάχη») στη Βραζιλία, τους «αντιοργανωτικούς» της Αργεντινής που συνδέονταν με την εφημερίδα *La Antorcha* («Ο Δαυλός»), την ομάδα Culmine («Αιχμή», επίσης από την Αργεντινή), και, τέλος, εμφανίστηκαν με καθυστέρηση και στην Ανατολική Ασία. Οι στόχοι και οι μέθοδοι της Κοινότητας των Αναρχικών Κομμουνιστών Συντρόφων, η οποία σχηματίστηκε το 1914 στην Κίνα, περιλάμβαναν μαζικές δράσεις, όπως οι απεργίες, αλλά στο τακτικό τους ρεπερτόριο άφηναν ανοιχτές τις πόρτες και για «παρενοχλήσεις, που περιλαμβάνουν εκτελέσεις, βία και τα συναφή»⁵⁸.

Αναρχισμός των Μαζών, Ποσιμπιλισμός και Συνδικαλισμός

Περί τα τέλη της δεκαετίας του 1880, ξέσπασαν ευρύτατες αντιδράσεις στους κύκλους των αναρχικών ενάντια στην προπαγάνδα δια της πράξης. Πολλοί από αυτούς που την υποστήριξαν στο παρελθόν, όπως ο Κροπότκιν, ο Μπέρκμαν, η Γκόλντμαν, ο Μαλατέστα και ο Μοστ, άρχισαν να εντοπίζουν τα μειονεκτήματά της. Σύμφωνα με τους περισσότερους αναρχικούς, η προπαγάνδα δια της πράξης αποδείχθηκε αναποτελεσματική και ξεκάθαρα επικίνδυνη για τον αναρχισμό. Προκάλεσε τεράστια καταστολή, ακρωτηριάζοντας με αυτόν τον τρόπο τις προσπάθειες σχηματισμού ενός μαζικού αναρχικού κινήματος. Ο εξεγερτισμός αποδεδειγμένα δεν αποδυνάμωσε ούτε τον καπιταλισμό ούτε το κράτος. Όπως σχολιάζει ο Μαλατέστα, «Γνωρίζουμε ότι αυτές οι ενέργειες, για τις οποίες ο λαός δεν είναι αρκετά προετοιμασμένος, είναι στείρες και συχνά, προκαλώντας ανεξέλεγκτες αντιδράσεις, προξενούν μεγάλη οδύνη και βλάπτουν τον ίδιο το σκοπό που προορίζονται να υπηρετήσουν». Το ουσιαστικό και ωφέλιμο «δεν είναι να σκοτώσουμε τον βασιλιά, το άτομο, αλλά να σκοτώσουμε όλους τους βασιλιάδες – των παλατιών, των κοινοβουλίων και των εργοστασίων – μέσα στην καρδιά και τη σκέψη των ανθρώπων. Δηλαδή να ξεριζώσουμε την πίστη στην αρχή της εξουσίας, στην οποία υποτάσσονται οι περισσότεροι άνθρωποι»⁵⁹. Ο Κροπότκιν βλέπει με συμπάθεια τον συνδικαλισμό της Πρώτης Διεθνούς, αλλά κατά την περίοδο της Μαύρης Διεθνούς ήταν αρκετά εχθρικός προς τα σωματεία⁶⁰. Κατά τη δεκαετία του 1890 όμως, καλεί σε επιστροφή στον συνδικαλισμό του Μπακούνιν και της Πρώτης Διεθνούς, αλλά «δέκα φορές πιο δυνατά»: «Γιγάντια σωματεία να αγκαλιάζουν εκατομμύρια προλεταρίου»⁶¹. Στα τέλη της δεκαετίας του 1880, η Μισέλ (για την οποία θα πούμε περισσότερα στη συνέχεια) βλέπει τον δρόμο προς την επανάσταση να περνά μέσα από την επαναστατική γενική απεργία, αν και εξακολουθεί να έχει κάποια συμπάθεια και προς την προπαγάνδα δια της πράξης⁶².

Η ίδια η φύση της εξεγερσιακής δράσης γινόταν ολοένα και περισσότερο αντιληπτή ως ελιτίστικη· αντί να ενθαρρύνει την εργατική τάξη και τους εργάτες να δράσουν, στην καλύτερη περίπτωση ενισχύει την παθητική εμπιστοσύνη του λαού σε ηγέτες και σωτήρες από τα πάνω, αντικαθιστώντας τις λαϊκές τάξεις με μια αυτοδιορισμένη πρωτοπορία. Το ίδιο πράγμα αντανακλά και η απόρριψη των άμεσων διεκδικήσεων όπως οι αυξήσεις μισθών. Ο αναρχισμός μετατράπηκε σε δόγμα μιας επίλεκτης ελίτ που δεν ασχολείται με τα καθημερινά προβλήματα των λαϊκών τάξεων, απορρίπτει τα σωματεία και λειτουργεί στην ουσία καταστροφικά για τα λαϊκά κινήματα. Η προπαγάνδα δια της πράξης δεν έκανε συνεισέφερε ελάχιστα στη διάδοση των αναρχικών ιδεών, πέραν του να συνδέσει στα μάτια του κοινού νου τον αναρχισμό με τη βία και τις βομβιστικές επιθέσεις και να απομονώσει τον αναρχισμό από τις μάζες. Περί τα τέλη της δεκαετίας του 1890, ο εξεγερ-

σιακός αναρχισμός αποτελούσε ένα εν πολλοίς μειοψηφικό ρεύμα.

Οι παραπάνω κριτικές πατούν στις παραδόσεις των αναρχικών της Πρώτης Διεθνούς, οι οποίοι ενστερνίζονταν αυτό που εμείς ορίζουμε ως αναρχισμό των μαζών. Σύμφωνα με τον Μπακούνιν και τη Συμμαχία, το κλειδί της στρατηγικής είναι η εμφύτευση του αναρχισμού *μέσα* στα λαϊκά κοινωνικά κινήματα προκειμένου να ριζοσπαστικοποιηθούν, η εξάπλωση των αναρχικών ιδεών και στόχων και η προώθηση μιας κουλτούρας αυτοδιεύθυνσης και άμεσης δράσης, με την ελπίδα τα κινήματα αυτά να βοηθήσουν την κοινωνική επανάσταση. Στην εποχή τους, φυσικά, αυτό που ήθελαν να επηρεάσουν ήταν η ίδια η Πρώτη Διεθνής. Θεμελιώδες στοιχείο της θεώρησης αυτής είναι η ποσιμπλιστική αντίληψη ότι οι πραγματικές μεταρρυθμίσεις *μπορούν* να κερδηθούν από τα κάτω, καθώς και ότι αυτές οι μεταρρυθμίσεις, και όχι ο ακρωτηριασμός των λαϊκών κοινωνικών κινήματων, *μπορούν*, αν κερδηθούν *από τα κάτω*, να ενισχύσουν τα κινήματα αυτά, αυξάνοντας την αυτοπεποίθηση των μαζών και βελτιώνοντας τις συνθήκες ζωής τους.

Συνδικαλισμός: Προβάλλοντας το Μέλλον στο Παρόν

Η ιδέα του συνδικαλισμού αποτελεί μια εξαιρετική έκφραση αυτής της γενικότερης θεώρησης και διαφέρει αρκετά από την ιμποσιμπλιστική προσέγγιση, η οποία δεν εμπιστεύεται τις άμεσες διεκδικήσεις, τη μεγάλης κλίμακας οργάνωση και τα πολιτικά προγράμματα, όντας γενικότερα εχθρική απέναντι στα σωματεία και οραματιζόμενη το ξέσπασμα της εξέγερσης έξω από τα εργατικά κινήματα. Φυσικά, η πρώτη φορά που εμφανίστηκαν οι συνδικαλιστικές αντιλήψεις ήταν μέσα στην Πρώτη Διεθνή – όπως αντανακλάται από τα γραπτά του Μπακούνιν⁶³. Οι περισσότεροι αναρχικοί της περιόδου εκείνης, του Μπακούνιν συμπεριλαμβανόμενου, ενστερνίζονταν τον συνδικαλισμό – στο ζήτημα αυτό θα επανέλθουμε στο κεφάλαιο 5.

Η συνδικαλιστική τοποθέτηση που υπάρχει εντός του αναρχισμού των μαζών επικεντρώνεται σε δυο βασικές θέσεις: την αντίληψη ότι οι μεταρρυθμίσεις και οι άμεσες διεκδικήσεις αποτελούν θετικές κατακτήσεις για τις λαϊκές τάξεις και παίζουν κεντρικό ρόλο στη βελτίωση της ζωής των απλών ανθρώπων, το χτίσιμο μαζικών οργανώσεων και την αύξηση της εμπιστοσύνης των λαϊκών τάξεων στις δυνατότητές τους· και την αντίληψη ότι τα σωματεία *μπορούν* να ηγηθούν του αγώνα για την επανάσταση και να αποτελέσουν τον πυρήνα της νέας κοινωνίας. Συνεπώς, με την κριτική που άσκησαν στον εξεγερσιακό αναρχισμό, οι αναρχικοί, όπως ο Κροπότκιν, επανήλθαν στην αντίληψη ότι είναι απαραίτητο να σχηματιστούν «επαναστατικά» σωματεία, ένα «επαναστατικό εργατικό κίνημα ... το κοινωνικό εκείνο περιβάλλον που θα πάρει από μόνο του τα όπλα και θα κάνει την επανάσταση»⁶⁴.

Συνεπώς, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η πλειοψηφία των αναρχικών των μαζών υποστήριζε με σθένος την αντίληψη ότι τα σωματεία *θα μπορούσαν* πιθανώς να αποτελέσουν κεντρικά συστατικά της επαναστατικής ανατροπής του καπιταλισμού. Πρέπει να σημειωθεί ότι παρ' όλο που μεγάλη πλειοψηφία των αναρχικών των μαζών τασσόταν υπέρ του συνδικαλισμού, αυτό δεν συνέβαινε με όλους. Κάποιοι, όπως ο Μπακούνιν, ήταν ανεπιφύλακτα συνδικαλιστές. Άλλοι, όπως ο Κροπότκιν, αντιλαμβάνονταν τον συνδικαλισμό ως απαραίτητο αλλά είχαν κάποιες ενστάσεις σχετικά με την «περί εμβρύου υπόθεση», δηλαδή την αντίληψη ότι οι συνδικαλιστικές ενώσεις αποτελούν το πρόπλασμα της νέας κοινωνίας. Υπήρχαν επίσης και αντισυνδικαλιστές αναρχικοί των μαζών: κάποιοι δέχονταν τους αγώνες στους χώρους δουλειάς αλλά απέρριπταν τα σωματεία ως τέτοια· άλλοι, όπως για παράδειγμα ο Χάττα, έκαναν δουλειά στα σωματεία, αλλά δεν τα αντιλαμβάνονταν ως δυνάμει επαναστατικά· τέλος, άλλοι απέρριπταν συνολικά τους χώρους δουλειάς ως πεδίο αγώνα⁶⁵. Αντίθετα, η εξεγερσιακή προσέγγιση υποστήριζε ότι οι μεταρρυθμίσεις αποτελούν αυταπάτες, ότι κινήματα όπως αυτό των σωματείων αποτελούν στηρίγματα της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων και ότι οι επίσημες οργανώσεις είναι εξουσιαστικές. Επομένως, ο εξεγερσιακός αναρχισμός προέτασσε την ένοπλη δράση – την προπαγάνδα δια της πράξης – ως το μέσο πρόκλησης

ενός αυθόρμητου επαναστατικού ξεσηκωμού, αντιπαραθέτοντάς την με τη συνήθη προπαγάνδα δια του λόγου, η οποία έδινε έμφαση στην αναγκαιότητα της επανάστασης.

Για εκείνους τους αναρχικούς που ενστερνίστηκαν ενεργά τον συνδικαλισμό, είχαν ανοίξει ευρείς ορίζοντες. Ο νεαρός Γάλλος ακτιβιστής Πελουτιέ κάνει μια εξαιρετική τοποθέτηση υπέρ του αναρχισμού των μαζών της συνδικαλιστικής κατεύθυνσης σε μια πολεμική που έγραψε το 1895, με όνομα «Anarchism and the Workers' Union» («Ο Αναρχισμός και το Εργατικό Σωματείο»). Γεννημένος το 1867 μέσα σε μια οικογένεια επιστημόνων, ο Πελουτιέ ξεκίνησε σε μικρή ηλικία τη δημοσιογραφική του καριέρα και στις αρχές της δεκαετίας του 1890 ενεπλάκη στο γαλλικό κίνημα των σωματείων, αρχικά ως Μαρξιστής, αλλά από το 1893 και μετά ως αναρχικός. Το 1895 ορίστηκε γραμματέας της ομοσπονδίας των Εργατικών Επιμελητηρίων (Bourses du Travail), τα οποία ήταν τοπικά εργατικά κέντρα που αρχικά λειτουργούσαν ως γραφεία ευρέσεως εργασίας, αλλά έπειτα εξελίχθηκαν σε σημεία οργάνωσης σωματείων. Ο Πελουτιέ επεδίωξε να τα χρησιμοποιήσει ως κέντρα αναρχικής επιμόρφωσης και εργατικών κινητοποιήσεων και να τα μετατρέψει σε πυρήνες επαναστατικού συνδικαλισμού. Πέθανε το 1901 από φυματίωση. Έκτοτε, «η αφοσίωσή του, το μείγμα των πρακτικών του ικανοτήτων με τον ηθικό του ενθουσιασμό» και η «αφιέρωσή του στο ιδανικό της εκπαίδευσης και της αυτοβελτίωσης των εργατών» τον μετέτρεψαν σε θρύλο⁶⁶.

Ο Πελουτιέ στην προαναφερθείσα πολεμική υποστηρίζει ότι οι αναρχικοί πρέπει να ενταχθούν στα σωματεία τόσο για να προωθήσουν τους εργατικούς αγώνες όσο και για να διαδώσουν τις αναρχικές ιδέες, απεμπλέκοντας με αυτόν τον τρόπο την εργατική τάξη από τα κόμματα του πολιτικού σοσιαλισμού. Βάλλει την προπαγάνδα δια της πράξης, σημειώνοντας ότι πολλοί εργάτες έχουν γίνει «απρόθυμοι να ομολογήσουν τον ελευθεριακό τους σοσιαλισμό» επειδή, «όπως αντιλαμβάνονται τα πράγματα, ο αναρχισμός συμπυκνώνεται στην ατομική προσφυγή στον δυναμίτη». Ακόμη και όσοι «σέβονται τον Ραβασόλ», έναν γνωστό Γάλλο αναρχικό βομβιστή, δεν τολμούν να αυτοπροσδιοριστούν δημόσια ως αναρχικοί, καθώς φοβούνται πως «μπορεί να φανεί ότι εγκαταλείπουν τον αγώνα για τη συλλογική εξέγερση, επιλέγοντας στη θέση του την ατομική εξέγερση». Συνεπώς, υποστηρίζει ο Πελουτιέ, η αναρχική διδασκαλία θα μπορέσει να «σηκώσει κεφάλι» μόνο αν προχωρήσει χωρίς το «άτομο-δυναμιτιστή»⁶⁷.

Οι αναρχικοί πρέπει να παραμερίσουν την «επίμονη δυσπιστία» τους να ενταχθούν στα σωματεία, στα οποία ορισμένοι αναρχικοί είχαν ήδη κερδίσει «ηθικό κύρος» για το έργο τους και η «ελευθεριακή προπαγάνδα» κέρδιζε έδαφος. Σύμφωνα με τον Πελουτιέ, οι εργάτες έχαναν την πίστη τους στο κράτος και τις εργατικές του μεταρρυθμίσεις και παράλληλα έχαναν την εμπιστοσύνη τους στα σοσιαλιστικά κόμματα, τα οποία απειλούνταν με «αφανισμό», λόγω της συσχέτισής τους με τις αποτυχημένες μεταρρυθμίσεις και τις διαιρέσεις που προκάλεσαν στα σωματεία οι σεκταριστικές εσωτερικές τους διαμάχες. Οι αναρχικοί έπρεπε να μπουν στα σωματεία και να δείξουν στους εργάτες σε τι μπορούν να μετατραπούν οι οργανώσεις τους. Το σωματείο, διακηρύττει ο Πελουτιέ, «που αυτοκυβερνάται σε αναρχικά πλαίσια», περιφρονεί τις εκλογές και βασίζεται στην οικονομική δράση, μπορεί να είναι «επαναστατικό και ελευθεριακό ταυτόχρονα» και να τσακίσει το κράτος με το ξέσπασμα της επανάστασης, παρέχοντας έναν τρόπο οργάνωσης που μπορεί να διευθύνει την παραγωγή: «Δεν θα οδηγήσει αυτό στην “ελεύθερη ένωση των ελεύθερων παραγωγών”;» Σύμφωνα με την οπτική του, έγκειται στους αναρχικούς να «καταβάλουν όλη τους την προσπάθεια» για την επίτευξη αυτού του στόχου⁶⁸.

Η βασική ιδέα είναι ότι τα σωματεία έχουν τη δυνατότητα να παίξουν διττό ρόλο: αυτόν της υπεράσπισης και αύξησης εργατικών δικαιωμάτων, των μισθών και των συνθηκών ζωής στο σήμερα· και αυτόν της δράσης ως κεντρικά όργανα καταστροφής του παλιού κόσμου και ως βασικοί τόποι της εργατικής αυτοδιεύθυνσης των μέσων παραγωγής στον νέο κόσμο. Η κλασική καταγραφή αυτής της προσέγγισης βρίσκεται στο *Αναρχοσυνδικαλισμός* του Ρόκερ:

Το σωματείο ... είναι η ενιαία οργάνωση των εργατών και έχει ως στόχο του την υπεράσπιση των συμφερόντων των παραγωγών εντός της υπάρχουσας κοινωνίας και την προετοιμασία της ουσιαστικής επί-

τευξης της ανοικοδόμησης της κοινωνικής ζωής κατά τα πρότυπα του Σοσιαλισμού. Συνεπώς, έχει διπλό σκοπό:

1. Ως μαχητική οργάνωση των εργατών ενάντια τους εργοδότες, να επιβάλλει τα εργατικά αιτήματα με σκοπό τη διαφύλαξη και την αύξηση του επιπέδου ζωής τους.

2. Ως σχολείο διανοητικής εκπαίδευσης των εργατών, να τους εξοικειώσει με την τεχνική διαχείριση της παραγωγής και της οικονομικής ζωής γενικότερα, έτσι ώστε, όταν αναδυθεί μια επαναστατική κατάσταση, να είναι ικανοί να πάρουν την κοινωνικοοικονομική οργάνωση στα χέρια τους και να την μετασχηματίσουν σύμφωνα με τις Σοσιαλιστικές αρχές.⁶⁹

Όταν οι συνθήκες είναι ώριμες, το κίνημα των επαναστατικών σωματείων θα πρέπει να πραγματοποιήσει μια επαναστατική γενική απεργία (ή, σύμφωνα με τη ρήση των Ντελεονιστών, «γενικευμένο λοκ-άουτ της τάξης των καπιταλιστών»)⁷⁰. Αντί να κάνουν πικετοφορίες στις εισόδους των χώρων δουλειάς, να μένουν σπίτι τους ή να κατεβαίνουν σε διαδηλώσεις, οι εργάτες θα πρέπει να καταλάβουν τα εργοστάσια, τα ορυχεία, τα αγροκτήματα, τα γραφεία κ.ο.κ. και να τα θέσουν υπό καθεστώς αυτοδιαχείρισης. Έχοντας αναλάβει την επαναστατική κατάληψη, οι δομές των σωματείων θα μπορούν να παρέχουν τρόπους άσκησης της αυτοδιαχείρισης μέσα από τοπικές συνελεύσεις, επιτροπές εκπροσώπων και συνεργασία στο εσωτερικό των βιομηχανιών αλλά και μεταξύ τους, μέσα από την ευρύτερη ομοσπονδία σωματείων.

Με τα μέσα παραγωγής υπό καθεστώς εργατικής αυτοδιαχείρισης, η εργατική τάξη πλέον θα διοικεί κυριολεκτικά την κοινωνία: οι εργάτες, «όταν είναι αρκετά ισχυροί», θα «σφραγίσουν τα εργοστάσια για τους τωρινούς τους εργοδότες και θα αρχίσουν να παράγουν με σκοπό τη χρήση»⁷¹. Ο Ρόκερ υποστηρίζει ότι τα σωματεία από μόνα τους παρέχουν τη βάση για την «κατάληψη της διαχείρισης όλων των εγκαταστάσεων από τους ίδιους τους παραγωγούς». Όμως «η οικονομική τάξη πραγμάτων του σοσιαλισμού» δεν «θα δημιουργηθεί μέσα από τα διατάγματα και τους θεσμούς οποιασδήποτε κυβέρνησης», παρά μόνο μέσα «από την απεριόριστη συνεργασία των εργατών, τεχνιτών και αγροτών για τη συνέχιση της παραγωγής και της διανομής μέσα από τη δική τους διεύθυνση, σύμφωνα με τα συμφέροντα της κοινότητας και στη βάση των αμοιβαίων συμφωνιών»⁷².

Η IWA, σε σύμπτωση με αυτό το σκεπτικό, ορίζει τη διπλή της στόχευση: «τον καθημερινό επαναστατικό αγώνα» και την «ανάληψη και τη διεύθυνση κάθε ατομικής επιχείρησης από τους ίδιους τους παραγωγούς»⁷³. Παρόμοια, ο κεντρικός φορέας της IWA στη Λατινική Αμερική, η ACAT, βάσιζε «όλες τις ελπίδες της στην οργάνωση των εργατών», προκειμένου να «αναλάβουν την κατοχή των μέσων παραγωγής, διανομής και μεταφοράς»⁷⁴. Η Περιφερειακή Ομοσπονδία Εργατών Ουρουγουάης (FORU), η οποία σχηματίστηκε το 1905, υποστήριζε ότι «όλες τις οι προσπάθειες θα πρέπει να κατευθύνονται προς την επίτευξη της πλήρους χειραφέτησης του προλεταριάτου» μέσα από μια παγκόσμια ομοσπονδία σωματείων⁷⁵.

Η ίδια ιδέα ήταν κεντρική και για την IWW, της Ντελεονιστικής πτέρυγας συμπεριλαμβανόμενης. Ο Γουίλιαμ Τράουτμαν, ένας από τους ιδρυτές της IWW – και Ντελεονιστής κατά τη δεκαετία του 1910 – την εκφράζει με λακωνικό τρόπο. Το Ένα Μεγάλο Σωματείο* θα οργανώσει τους εργάτες με τελικό σκοπό να έχουν όλοι τα ίδια δικαιώματα και ευθύνες όσον αφορά τη διαχείριση της βιομηχανίας: «Με το χτίσιμο της βιομηχανικής οργάνωσης, τελειοποιημένης για τις μελλοντικές λειτουργίες [sic] μέσα σε μια εργατική δημοκρατία, το πολιτικό κράτος θα καταρρεύσει τελείως και στη θέση του θα βρεθεί η βιομηχανική-πολιτική διοίκηση ενός πιο ανεπτυγμένου κοινωνι-

* [Σ.τ.Μ.] Η έννοια του Ενός Μεγάλου Σωματείου (One Big Union), η οποία έχει συνδεθεί ιστορικά με την IWW, άρχισε να υιοθετείται και να προωθείται από τους Γουόμπλς μετά από τη δημοσίευση της ομώνυμης μπροσούρας το 1911. Αφορά στην προοπτική της ενιαίας οργάνωσης όλων των εργατών με στόχο όχι μόνο την υπεράσπιση και προώθηση των άμεσων συμφερόντων τους, αλλά και, όπως αναφέρει ο Τράουτμαν, «την τελική επίλυση του εργατικού προβλήματος». Ουσιαστικά, το Ένα Μεγάλο Σωματείο είναι η ιδεατή οργανωτική σύλληψη, ενώ ο βιομηχανικός γιουβιονισμός της IWW είναι η οργανωτική μέθοδος μέσω της οποίας θα πραγματοποιηθεί.

κού συστήματος»⁷⁶.

Με άλλα λόγια, ο συνδικαλισμός αντιλαμβάνεται το επαναστατικό σωματείο ως *προεικόνιση* των οργάνων της μετακαπιταλιστικής κοινωνίας. «Οι ταξικοί μας αγώνες», γράφει ο Κούμπο, «θέλουν να πετύχουν τον ριζικό μετασχηματισμό των οικονομικών και πολιτικών θεσμών μέσα από τις οργανώσεις των εργατών που βασίζονται στο ιδανικό της ελεύθερης ομοσπονδιοποίησης»⁷⁷. Η συγκεκριμένη πτυχή της στρατηγικής του συνδικαλισμού δεν υποστηρίχθηκε απ' όλους τους αναρχικούς που τάσσονταν υπέρ του. Ο Κροπότκιν υπερασπίζεται τον συνδικαλισμό αλλά, σε αντίθεση με τον Μπακούνιν, διατηρεί επιφυλάξεις ως προς το αν η δομή του σωματείου θα αποτελέσει απαραίτητη επαρκή βάση για τη μετακαπιταλιστική κοινωνία, δηλαδή ως προς την περί εμβρύου υπόθεση⁷⁸.

Προφανώς, η συνδικαλιστική προσέγγιση συνεπάγεται τη συμμετοχή των αναρχικών στους άμεσους αγώνες της εργατικής τάξης. Όπως υποστηρίζει ο Ρόκερ, το έργο μιας «μαχητικής οργάνωσης των εργατών ενάντια στους εργοδότες» στοχεύει στη «διαφύλαξη και την αύξηση του επιπέδου ζωής τους»⁷⁹. Για να επιβιώσει ένα αναρχικό σωματείο, *πρέπει* να εμπλακεί στους καθημερινούς αγώνες για μεταρρυθμίσεις, έχοντας κατά νου ότι καμία από αυτές τις ελάχιστονες μεταρρυθμίσεις, ανεξαρτήτως του πόσο δύσκολα κερδίζεται, δεν συνεπάγεται ότι ο καπιταλισμός έχει ανατραπεί.

Οι αναρχικοί που υποστήριζαν τη δουλειά στα σωματεία αρνούνταν κατηγορηματικά ότι η συμμετοχή στη διεκδίκηση άμεσων αιτημάτων ήταν με κάποιον τρόπο επιβλαβής για την προοπτική της επανάστασης. Ο Ρόκερ θεωρεί ότι αν οι εργάτες είναι ανίκανοι να αγωνιστούν για μικρές μεταρρυθμίσεις που βελτιώνουν την καθημερινή τους ζωή – όπως οι υψηλότεροι μισθοί και η μείωση των ωραρίων – τότε φυσικά θα είναι σχεδόν αδύνατο να αναλάβουν την επαναστατική αναδόμηση του κόσμου⁸⁰. Αντιθέτως, σύμφωνα με την οπτική του Ρόκερ, οι βασικές υλικές βελτιώσεις αποτελούν τη βάση για ολοένα και υψηλότερες προσδοκίες από τους εργάτες:

Μπορεί επίσης να θεωρηθεί ως αληθές ότι απ' τη στιγμή που ο εργάτης είναι υποχρεωμένος να πουλήσει τα χέρια και το μυαλό του στον εργοδότη, δεν θα κερδίσει ποτέ περισσότερα απ' όσα απαιτούνται για την κάλυψη των βασικότερων ζωτικών του αναγκών. Όμως αυτές οι ζωτικές ανάγκες δεν είναι πάντοτε ίδιες· αλλάζουν διαρκώς σύμφωνα με τις απαιτήσεις που έχει ο εργάτης απ' τη ζωή. ...

Μέσα από την πνευματική επεξεργασία των εμπειριών της ζωής, αναπτύσσονται στα άτομα νέες ανάγκες και παρορμήσεις σε διάφορα πεδία της πνευματικής ζωής. ...

Η πραγματική πνευματική κουλτούρα και το αίτημα για υψηλότερα ενδιαφέροντα στη ζωή πιθανώς να μην είναι δυνατά μέχρι να κατακτήσει ο άνθρωπος ένα συγκεκριμένο υλικό επίπεδο ζωής που να τον καθιστά ικανό γι' αυτά. ... Οι άνθρωποι που απειλούνται διαρκώς απ' τη δυσχερέστερη εξαθλίωση δύσκολα μπορούν να κατανοήσουν καλά τις υψηλές πολιτιστικές αξίες. Μόνον αφότου οι εργάτες, μετά από δεκαετίες αγώνων, κατακτούν για τους εαυτούς τους ένα υψηλότερο επίπεδο ζωής μπορούμε να μιλάμε για πνευματική και πολιτιστική τους ανάπτυξη.⁸¹

Παρόμοια, σύμφωνα με τον Κούμπο, «η αύξηση των μισθών και η βελτίωση των συνθηκών εργασίας δεν αποτελούν στόχους *καθ'αυτές*», αλλά «μέσα» για «την ενεργοποίηση της άμεσης δράσης και την καλλιέργεια των σπόρων του αναρχισμού μέσα στους καθημερινούς αγώνες, οι οποίοι πιστεύω πως θα προετοιμάσουν την επανάσταση»⁸². Σε αντίθεση με την αντίληψη της εξεγερσιακής παράδοσης ότι οι άμεσες κατακτήσεις αποτελούν απλώς «μικροπράγματα και συμβιβασμούς, οι οποίοι σύντομα εξαφανίζονται», οι συνδικαλιστές υποστηρίζουν πως οι κατακτήσεις αυτές, οι οποίες βελτιώνουν τις συνθήκες ζωής, εγείρουν προσδοκίες και δημιουργούν χώρο για την ανάδυση ενός μεγάλου αναρχικού κινήματος.

Αυτού του είδους οι ιδέες υιοθετήθηκαν μεταγενέστερα από τα κυρίαρχα γαλλικά σωματεία. Με αφετηρία το 1890, οι αναρχικοί των μαζών εντάχθηκαν στα δυο κύρια συστατικά στοιχεία του γαλλικού κινήματος των σωματείων: την ομοσπονδία των Εργατικών Επιμελητηρίων και την Εθνική Ομοσπονδία Σωματείων. Πέραν του Πελουτιέ, οφείλουμε να αναφερθούμε και στον Εμίλ Πουζέ (1860-1931), έναν αναρχικό εμποροϋπάλληλο, ο οποίος φυλακίστηκε για τρία χρόνια, μετά τη διοργάνωση μιας διαδήλωσης ανέργων μαζί με τη Μισέλ το 1883. Ο Πουζέ ήταν ένας εξαιρετικός ριζοσπάστης δημοσιογράφος που έπαιξε βασικό ρόλο στην ανάδειξη του γαλλικού συνδικαλισμού, έγραψε πολλά από τα κλασικά του κείμενα και διατέλεσε βοηθός γραμματέα στη CGT από το 1900 μέχρι το 1908, μέχρι που το 1914 εγκατέλειψε την πολιτική δράση⁸³. Το 1895, η Εθνική Ομοσπονδία Σωματείων συνδέθηκε με την Ομοσπονδία των Εργατικών Επιμελητηρίων για να σχηματίσουν τη CGT, η οποία διακήρυξε ότι είναι ανεξάρτητη από όλα τα πολιτικά κόμματα· την ίδια χρονιά ο Πελουτιέ έγινε γραμματέας της Ομοσπονδίας των Εργατικών Επιμελητηρίων. Το 1902, η CGT και η Ομοσπονδία των Εργατικών Επιμελητηρίων συγχωνεύθηκαν πλήρως σε μια ενιαία CGT, με τον Πουζέ στη θέση του βοηθού γραμματέα και του επικεφαλής της εθνικής ένωσης των τομέων. Το 1906 η γαλλική CGT υιοθέτησε την περίφημη *Charter of Amiens* («Χάρτα της Αμιένης»):

Το Συνομοσπονδιακό Συνέδριο της Αμιένης επικυρώνει το άρθρο 2 του καταστατικού ίδρυσης της CGT. Η CGT ενώνει, έξω απ' όλες τις πολιτικές σχολές, όλους τους εργάτες που έχουν συνείδηση του αγώνα που διεξάγεται για την εξαφάνιση των τάξεων των μισθωτών και των εργοδοτών. ...

Το Συνέδριο αντιλαμβάνεται αυτή τη διακήρυξη ως μια αναγνώριση της ταξικής πάλης που, στο οικονομικό πεδίο, τοποθετεί τους εργάτες σε θέση εξέγερσης ενάντια σε κάθε μορφή εκμετάλλευσης και καταπίεσης, είτε υλικής είτε ηθικής, που ασκείται από τους καπιταλιστές εις βάρος της εργατικής τάξης.

Το Συνέδριο διασαφηνίζει αυτή τη θεωρητική δήλωση με τα ακόλουθα σημεία: Στους καθημερινούς του αγώνες, ο συνδικαλισμός αναζητά τον συντονισμό των προσπαθειών των εργατών, την άνοδο του βιοτικού επιπέδου των εργατών με την επίτευξη άμεσων βελτιώσεων. ... Αλλά ο σκοπός αυτός είναι μονάχα μία πτυχή του έργου του συνδικαλισμού: προετοιμάζει επίσης για την πλήρη χειραφέτηση, η οποία μπορεί πραγματωθεί μόνο με την ανατροπή της τάξης των καπιταλιστών· προκρίνει τη γενική απεργία ως μέσο δράσης και υποστηρίζει ότι το σωματείο, που σήμερα αποτελεί οργάνωση αντίστασης, στο μέλλον θα αποτελεί οργάνωση παραγωγής και διανομής και βάση της κοινωνικής αναδιοργάνωσης.⁸⁴

Ενάντια στον Οικονομισμό: Άμεση Δράση Εναντίον «Πολιτικής Δράσης»

Με λίγα λόγια, η επίτευξη άμεσων κατακτήσεων έχει καθοριστική σημασία για την υποστήριξη ενός λαϊκού κοινωνικού κινήματος. Οι αναρχικοί που τάσσονταν υπέρ της δημιουργίας ενός κινήματος επαναστατικών σωματείων υποστήριζαν ότι ο τρόπος με τον οποίο κερδίζονται οι άμεσες διεκδικήσεις και ο τρόπος λειτουργίας των σωματείων είχαν τεράστια σημασία για την ανάπτυξη της επαναστατικής ορμής. Έδιναν έμφαση στη χρησιμότητα της άμεσης δράσης, τη διαρκή πολιτική επιμόρφωση και τη δημιουργία μιας δημοκρατικής, αποκεντρωτικής και συμμετοχικής μορφής συνδικαλισμού, πράγματα τα οποία θεωρούσαν ζωτικά συστατικά ενός συνδικαλιστικού κινήματος ικανού να ανατρέψει το κράτος και τον καπιταλισμό. Αν οι εξεγερσιακοί αναρχικοί θεωρούσαν τους αγώνες για άμεσες κατακτήσεις μάταιους και δηλητήριο για την επανάσταση, οι αναρχικοί

των μαζών αντιλαμβάνονταν τις κατακτήσεις αυτές ως μέσα υποστήριξης του επαναστατικού κινήματος και σε καμία περίπτωση αποτρεπτικές για τον τελικό επαναστατικό αγώνα.

Αυτό που έχει καθοριστική σημασία είναι ο *τρόπος* με τον οποίο κατακτώνται οι άμεσες νίκες. Δίνεται έμφαση στη χρησιμότητα της άμεσης δράσης στους αγώνες της εργατικής τάξης. Σύμφωνα με τον Ρόκερ, άμεση δράση είναι «κάθε μορφή άμεσης αντιπαράθεσης των εργατών με τους οικονομικούς και πολιτικούς καταπιεστές τους» και περιλαμβάνει τις απεργίες, το εργατικό σαμποτάζ, τα μποϊκοτάζ, την αντιμιλιταριστική δράση και «την ένοπλη αντίσταση του λαού»⁸⁵. Όλα αυτά, σύμφωνα με τους συνδικαλιστές, μπορούν να γίνουν *μέσα στα και μέσα απ' τα* σωματεία.

Οι αναρχικοί των μαζών, των συνδικαλιστών συμπεριλαμβανόμενων, αντιλαμβάνονταν την άμεση δράση ως την πλέον *αποτελεσματική* μέθοδο πάλης ενάντια στους εργοδότες και το κράτος. Η άμεση δράση προσδιοριζόταν ως κάτι αντιτιθέμενο στην «πολιτική δράση». Ο όρος «πολιτική δράση» αναφέρεται στη στρατηγική της χρήσης των πολιτικών κομμάτων και του κρατικού μηχανισμού για τη χειραφέτηση των εργατών. Με αυτή την έννοια, η πολιτική δράση δεν είναι ίδια με τον *πολιτικό αγώνα* και ως εκ τούτης η απόρριψή της δεν συνεπάγεται καμία απόρριψη των πολιτικών αγώνων γενικότερα. Όπως θα δούμε σε άλλο σημείο αυτού του τόμου, οι πολιτικοί αγώνες – γύρω από την κρατική πολιτική και τις αστικές και πολιτικές ελευθερίες – είχαν πάντοτε κεντρική θέση στο σχέδιο του συνδικαλισμού· η πολιτική δράση με την έννοια της *χρήσης* του κρατικού μηχανισμού δεν είχε καμία θέση· αυτή η αντίληψη αφορά και τη Ντελεονιστική παράδοση.

Η άμεση δράση θεωρούνταν επίσης απαραίτητη για τη διαδικασία δημιουργίας ενός επαναστατικού εργατικού κινήματος και μιας αντικουλτούρας. Όπως σημειώνει ο Γουέιν Θορπ, τα σωματεία κινητοποιούν τους εργάτες ως τάξη στους τόπους παραγωγής, στη βάση των ταξικών τους συμφερόντων και ενάντια στον καπιταλισμό και το κράτος, ενώ τα πολιτικά κόμματα (ακόμα κι αυτά της Αριστεράς) είναι στην ουσία διαταξικές δομές που βρίσκονται υπό την ηγεσία τρίτων και εν γένει χρησιμοποιούν τους εργάτες σαν παθητικούς ψηφοφόρους στη μάταιη προσπάθειά τους να αναλάβουν την καπιταλιστική διακυβέρνηση προκειμένου να φέρουν τον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό⁸⁶. Τα σοσιαλιστικά κόμματα δεν είναι μόνο «περιττά όσον αφορά τη χειραφέτηση του προλεταριάτου», αλλά και «θετικό εμπόδιο μπροστά της»⁸⁷. Αντ' αυτών, οι εργάτες μπορούν να στραφούν στον αναρχισμό μέσα από τους αγώνες των σωματείων ενάντια *τόσο* στους καπιταλιστές *όσο* και στο κράτος. Συνεπώς, όπως γράφει ο Κούμπο, «Καλούμαστε να αδράξουμε κάθε ευκαιρία και να αξιοποιήσουμε κάθε στιγμή ... για να ταρακουνήσουμε τα θεμέλια της κοινωνίας»⁸⁸.

Το επιχείρημα αυτό παρουσιάζεται με εύγλωττο τρόπο και στο *Syndicalism* («Συνδικαλισμός»), που γράφτηκε το 1912 από τους Ερλ Φορντ (χ.η.) και Γουίλιαμ Φόστερ (1881-1961), μέλη του Συνδικαλιστικού Συνδέσμου Βορείου Αμερικής (SLNA)⁸⁹. Ο Φόστερ (ο βασικός συγγραφέας) ήταν γόνος μιας φτωχής οικογένειας μεταναστών σε μια φτωχογειτονιά της Φιλαδέλφειας⁹⁰. Εγκατέλειψε σε μικρή ηλικία το σχολείο προς αναζήτηση εργασίας. Εργάστηκε σε πλήθος επαγγελμάτων· από ναυτικός μέχρι μεταλλωρύχος και πυροσβέστης ατμομηχανών. Απογοητευμένος από το SPA και επηρεασμένος από τον βετεράνο αναρχικό Τζέι Φοξ, ο οποίος εξέδιδε την εφημερίδα *Agitator* («Αγκιτάτορας»), ο Φόστερ το 1909 εντάχθηκε στην IWW. Από το 1910 μέχρι το 1911 ταξίδεψε σε όλη την Ευρώπη για να γνωρίσει τα εργατικά κινήματα και πέρασε πολύ καιρό μαζί με τους αγωνιστές της γαλλικής CGT. Όταν επέστρεψε, έγραψε το *Συνδικαλισμός*, το 1912 ίδρυσε τον SLNA και το επόμενο έτος εγκατέλειψε την IWW για να προσπαθήσει να κατακτήσει τη μετριοπαθή Αμερικανική Ομοσπονδία Εργασίας (AFL) εκ των έσω. Ο SLNA διατηρήθηκε μέχρι το 1914, έφτασε περίπου τα δυο χιλιάδες μέλη και είχε σημαντική επιρροή στο Σικάγο, το Κάνσας και το Σαιντ Λούις. Κατά τα χρόνια που ακολούθησαν, τα πρώην μέλη του SLNA έπαιξαν σημαντικό ρόλο στις απεργίες και τις κινητοποιήσεις των σωματείων, με αποκορύφωμα τη μεγάλη απεργία των χαλυβουργών του Σικάγο το 1919. Ο ίδιος ο Φόστερ, παρ' όλα αυτά, τα επόμενα χρόνια μεταπήδησε στον Μπολσεβικισμό, εντάχθηκε στο Κομμουνιστικό Κόμμα Ηνωμένων Πολιτειών (CPUSA) και βρέθηκε στην ηγεσία της εθνικής του επιτροπής από το 1924 έως το 1934 και από το 1945 έως το 1957⁹¹.

Σύμφωνα με τους Φορντ και Φόστερ, «Τα πολιτικά κόμματα της εργατικής τάξης» (εννοώντας

εδώ τα κόμματα που στοχεύουν να «καταλάβουν το Κράτος»), «παρ' όλες τις μεγάλες προσπάθειες που σπαταλώνται για χάρη τους, έχουν αποδειχθεί αποτυχημένα, για ξεχωριστούς λόγους το καθένα, ενώ, από την άλλη, τα εργατικά σωματεία είναι σαφώς επιτυχημένα». Αυτό συμβαίνει κυρίως επειδή τα κόμματα «αποτελούνται από άτομα όλων των τάξεων», ελέγχονται από «στοιχεία που δεν ανήκουν στην εργατική τάξη» και εμπλέκονται στον κρατικό μηχανισμό, ο οποίος είναι φύσει αντεργατικός⁹².

Η πολιτική δράση – με την έννοια της συμμετοχής στον κρατικό μηχανισμό μέσω μεθόδων όπως οι εκλογές – είναι, σύμφωνα με τους Φορντ και Φόστερ, «απλώς μια έκφραση του κοινού αισθήματος», ενώ η άμεση δράση της εργατικής τάξης είναι «επίδειξη πραγματικής ισχύος». Έχει το μεγάλο πλεονέκτημα ότι δραστηριοποιεί τις εργατικές μάζες: «Είναι προφανές ότι αν πρόκειται οι εργάτες να απελευθερωθούν, αυτό θα πρέπει να συμβεί μέσα από τις δικές τους προσπάθειες, οι οποίες στρέφονται άμεσα ενάντια σ' αυτές των καπιταλιστών»⁹³. Απηχώντας τις θέσεις του Ρόκερ, οι Φορντ και Φόστερ υποστηρίζουν πως η άμεση δράση μπορεί να επιτύχει «σημαντικές παραχωρήσεις», σε αντίθεση με τις εκλογές, οι οποίες δεν «πετυχαίνουν ουσιαστικά τίποτε προς όφελος της εργατικής τάξης», ούτε με οικονομικούς ούτε με πολιτικούς όρους. Είναι πολύ καλύτερο να αγωνίζεται κανείς έξω απ' το κράτος και ενάντια σ' αυτό, παρά να προσπαθεί να το καταλάβει. Ακόμη και οι θετικές μεταρρυθμίσεις του κράτους έχουν συχνά «προκληθεί από την επιρροή των τακτικών της άμεσης δράσης»: αυτές οι κρατικές μεταρρυθμίσεις, επιμένουν, δεν αποτελούν επιχείρημα υπέρ της «πολιτικής δράσης» αλλά «απλώς την επιβεβαίωση της άμεσης δράσης» και την απόδειξη της υπεροχής της. Οι συνδικαλιστές «έχουν αποδείξει επανειλημμένως ότι μέσω της άμεσης δράσης μπορούν να επιλύσουν πολλά από τα αποκαλούμενα πολιτικά ζητήματα», όπως «οι συντάξεις, οι κατώτατοι μισθοί, ο милитарισμός, οι διεθνείς σχέσεις, η παιδική εργασία, η υγιεινή των εργαστηρίων, των ορυχείων κ.λπ., καθώς και πολλά άλλα ζητήματα»⁹⁴.

Επίσης ο Ρόκερ καταγγέλλει με σθένος την άποψη ότι οι συνδικαλισμός είναι οικονομίστικος, ότι ασχολείται κυρίως με τους μισθούς και τις εργασιακές συνθήκες:

Συχνά ο Αναρχοσυνδικαλισμός κατηγορείται ότι δεν ενδιαφέρεται για την πολιτική δομή των διαφόρων χωρών και ως εκ τούτου δεν ενδιαφέρεται για τους πολιτικούς αγώνες της εποχής, περιορίζοντας τη δραστηριότητά του στους αγώνες για καθαρά οικονομικά αιτήματα. Αυτή η αντίληψη είναι παντελώς εσφαλμένη και πηγάζει είτε από πλήρη άγνοια είτε από εκούσια διαστρέβλωση των γεγονότων. ...

Διότι από τη στιγμή που ο εργάτης δεν μπορεί να αδιαφορεί για τις οικονομικές συνθήκες της ζωής του στην υπάρχουσα κοινωνία, δεν μπορεί να αδιαφορεί και για την πολιτική δομή της χώρας του. Τόσο στον αγώνα για τον επιούσιο όσο και στον προπαγανδιστικό αγώνα για την κοινωνική του απελευθέρωση, χρειάζεται πολιτικά δικαιώματα και ελευθερίες και πρέπει να παλέψει μόνος του γι' αυτά όπου δεν του παρέχονται. Πρέπει να τα υπερασπιστεί με όλες του τις δυνάμεις οποτεδήποτε επιχειρείται να του αποσπαστούν.⁹⁵

Αυτά που διακρίνουν τη συνδικαλιστική θέση πάνω στον αγώνα για πολιτικά δικαιώματα από αυτή των πολιτικών κομμάτων είναι «η μορφή αυτού του αγώνα» και «οι στόχοι που έχει στην προοπτική του». Ο Ρόκερ υποστηρίζει ότι στην ουσία «οι λαοί οφείλουν όλα τα πολιτικά δικαιώματα και προνόμια» που απολαμβάνουν «όχι στην καλή θέληση των κυβερνήσεών τους, αλλά στην ίδια τους τη δύναμη». Όπως τονίζει, *«Αυτό που έχει σημασία δεν είναι ότι οι κυβερνήσεις αποφασίζουν να παραχωρήσουν συγκεκριμένα δικαιώματα στο λαό, αλλά ο λόγος για τον οποίο αναγκάζονται να το κάνουν»*⁹⁶. Αυτό που εξασφαλίζει εξαρχής τα δικαιώματα και τα προνόμια του λαού είναι οι λαϊκοί αγώνες, όχι η καλή θέληση των ισχυρών ή η επιδέξια μεσολάβηση των αριστερών πολιτικών. Το καλύτερο όχημα τόσο για τους οικονομικούς όσο και για τους πολιτικούς αγώνες είναι το σωματείο, και συγκεκριμένα το συνδικαλιστικό σωματείο:

Η αιχμή του δόρατος του εργατικού κινήματος ... δεν είναι το πολιτικό κόμμα, αλλά το σωματείο, το οποίο σκληραγωγείται μέσα στην καθημερινή μάχη και είναι εμποτισμένο με το Σοσιαλιστικό πνεύμα. Οι εργάτες μπορούν να δείξουν το σύνολο της κοινωνικής τους δύναμης μόνο στο πεδίο της οικονομίας, διότι αυτό που συγκρατεί ολόκληρη την κοινωνική δομή και εγγυάται εν τέλει την ύπαρξη της κοινωνίας είναι η δραστηριότητά τους ως παραγωγοί. Σε όλα τα άλλα πεδία, παλεύουν σε ξένο έδαφος. ... Αυτός ο άμεσος και ακατάπαυστος πόλεμος με τους υποστηρικτές του υπάρχοντος συστήματος αναπτύσσει ταυτόχρονα και ηθικές αντιλήψεις χωρίς τις οποίες κανένας κοινωνικός μετασχηματισμός δεν είναι δυνατός: τη ζωτικής σημασίας αλληλεγγύη με όλους τους ανθρώπους που βρίσκονται στην ίδια μοίρα και την ηθική υπευθυνότητα κάθε ατόμου για τις πράξεις του.⁹⁷

Σύμφωνα με τη Διεθνή Σοσιαλιστική Λίγκα – η οποία ιδρύθηκε το 1915 στο Γιοχάνεσμπουργκ και αποτέλεσε τον πιο σημαντικό συνδικαλιστικό σχηματισμό της Νοτίου Αφρικής –, το Ένα Μεγάλο Σωματείο προωθεί την οικονομική και την πολιτική ελευθερία *ταυτόχρονα*:

Το μόνο όπλο των εργατών είναι η εργασία τους. ... Όλες ... οι δραστηριότητες θα πρέπει να έχουν έναν και μόνο σχεδιασμό: να δίνουν στους εργάτες όλο και μεγαλύτερο έλεγχο πάνω στη βιομηχανία. ... Με ολοένα και μεγαλύτερη επιμονή προκύπτει ... στους ανθρώπους η ανάγκη να παρατήσουν το μαξιλάρι και τις παντόφλες της κοινοβουλευτικής άνεσης και να αναγνωρίσουν τη Βιομηχανική Ένωση ως τη βάση όλων των δραστηριοτήτων της Εργασίας, είτε αυτές είναι πολιτικές είτε κοινωνικές είτε άλλες.⁹⁸

Ο νοτιοαφρικανικός καπιταλισμός επέβαλε μια ευρεία γκάμα κατασταλτικών μέτρων στους Αφρικανούς, οι οποίοι αποτελούσαν την πλειοψηφία της ντόπιας εργατικής τάξης: εσωτερικό σύστημα διαβατηρίων, φυλετικούς διαχωρισμούς παρέα με άλλους μεροληπτικούς νόμους και πρακτικές, στέγαση των οικονομικών μεταναστών εργατών σε συγκροτήματα με αυξημένη επιτήρηση και σύστημα εργασιακών σχέσεων που ουσιαστικά μετέτρεπε τους Αφρικανούς σε σκλάβους επί συμβάσει*. Η Διεθνής Σοσιαλιστική Λίγκα θεωρούσε πως η άμεση δράση μέσα από το Ένα Μεγάλο Σωματείο αποτελεί το κλειδί για τη νίκη απέναντι σε αυτό το σύστημα εθνικής καταπίεσης και συνιστούσε τη μαζική δράση και την αντίσταση: «Από τη στιγμή που οργανώνονται, οι εργάτες μπορούν να αντιπαλέψουν κάθε τυραννικό νόμο. Όταν είναι ανοργάνωτοι, οι νόμοι γίνονται σιδερένια δεσμά. Όταν οργανώνονται στους χώρους δουλειάς, οι νόμοι δεν αξίζουν τίποτα παραπάνω από τα κουρελόχαρτα πάνω στα οποία είναι γραμμένοι.»⁹⁹

Παρόμοια, σύμφωνα με τον Πουζέ της γαλλικής CGT, «οι πολιτικές αλλαγές είναι απλώς συνέπειες των τροποποιήσεων που γίνονται στο σύστημα παραγωγής». Η μέθοδος της επίθεσης είναι «η άμεση δράση», η οποία αποτελεί «το σύμβολο του συνδικαλισμού στην πράξη» και τμήμα της «συνδυασμένης μάχης ενάντια στην εκμετάλλευση και την καταπίεση» από μεριάς της εργατικής τάξης «στην ανελέητη επίθεσή της ενάντια στον καπιταλισμό»¹⁰⁰. Σύμφωνα με τον Μπέρκμαν, τα επαναστατικά σωματεία πρέπει:

να σχετίζονται όχι μόνο με την καθημερινή πάλη για βελτίωση των υλικών συνθηκών, αλλά και με καθετί που έχει σχέση με τον εργάτη και την ύπαρξή του, ιδιαίτερα με τα ζητήματα στα οποία εμπλέκονται η δικαιοσύνη και η ελευθερία. ... Είναι πολύ ενθαρρυντικό να βλέπεις τους ανθρώπους να ξεσηκώνονται για να επιβάλουν την κοινωνική δι-

* [Σ.τ.Μ.] Στο πρωτότυπο ο όρος είναι «indentured [servitude]». Αναφέρεται στους ανειδίκεντους εργάτες που δεσμεύονται μέσω συμβολαίου να εργάζονται αμισθί για ορισμένο χρονικό διάστημα με σκοπό την αποπληρωμή χρέους.

καιοσύνη, οποιονδήποτε κι αν αφορά το συγκεκριμένο περιστατικό. Γιατί, πράγματι, κάτι τέτοιο μας αφορά όλους αληθινά και ουσιαστικά. Όσο περισσότερο η εργατική τάξη φωτίζεται και συνειδητοποιεί τα πιο πλατιά συμφέροντά της, τόσο τα ζητήματα που τη συγκινούν είναι περισσότερα και πιο γενικά, τόσο πιο πεισματικά υπερασπίζεται τη δικαιοσύνη και την ελευθερία. ... η μεγάλη δύναμη του προλεταριάτου ... έχει ... πολλές φορές ... εμποδίζει τις προσχεδιασμένες παραβιάσεις των νόμων.¹⁰¹

Με λίγα λόγια, ενώ ο κλασικός μαρξισμός τείνει να προωθεί μια αυστηρή διχοτόμηση ανάμεσα στο «πολιτικό πεδίο» (το οποίο επικεντρώνεται στο κράτος και συνδέεται με την πολιτική δράση του επαναστατικού κόμματος) και το «οικονομικό πεδίο» (το οποίο έχει να κάνει με τους μισθούς και τις συνθήκες εργασίας και ανατίθεται στα σωματεία, τα οποία όμως ελέγχονται από το κόμμα), οι συνδικαλιστές θεωρούν πως το επαναστατικό σωματείο πρέπει να αναλαμβάνει πολιτικές και οικονομικές λειτουργίες *ταυτόχρονα*. Κάποιοι, όπως ο Ντε Λεόν, εξακολούθησαν να χρησιμοποιούν τη γλώσσα των δυο πεδίων – ο «Σοσιαλιστικός Βιομηχανικός Γιουνιονισμός» του Ντε Λεόν θα οργανωνόταν και στα δυο πεδία και θα έκανε ακόμη και περιορισμένη χρήση της εκλογικής δραστηριότητας – αλλά υποστήριζαν τον κεντρικό χαρακτήρα του Ενός Μεγάλου Σωματείου στη διαδικασία ανάπτυξης ενός επαναστατικού κινήματος και διαμόρφωσης αμοτέρων των πεδίων: «το πολιτικό κίνημα είναι η απόλυτη αντανάκλαση της οικονομικής οργάνωσης»¹⁰². Άλλοι απέρριπταν κάθε έννοια πολιτικού πεδίου· μερικοί απ' αυτούς ρητά¹⁰³. Άλλοι, όπως η IWW των Η.Π.Α., απέρριπταν έμμεσα την έννοια αυτή:

Η IWW δεν είναι αντι-πολιτική. Δεν είναι ούτε α-πολιτική. Είναι υπερ-πολιτική. Οι βιομηχανικές της δραστηριότητες έχουν επηρεάσει τους πολιτικούς θεσμούς της χώρας με τρόπο ευνοϊκό για τους εργάτες. ... Έπειτα από την απεργία του Γουίτλαντ, η τοπική επιτροπή της Καλιφόρνια χρησιμοποίησε τη δύναμή της για να ξεκαθαριστούν οι εργασιακές συνθήκες σε όλα τα ράντσα της πολιτείας. ... Τα πολιτικά αποτελέσματα της δράσης της IWW είναι αδιαμφισβήτητα πολλά, και αυτό είναι προς τιμήν της.¹⁰⁴

Όλες αυτές οι προσεγγίσεις μοιράζονται την αντίληψη ότι το επαναστατικό σωματείο υπερβαίνει κάθε απόπειρα ανάπτυξης μιας σοσιαλιστικής στρατηγικής που βασίζεται στην αναγνώριση δυο διακριτών πεδίων δραστηριότητας της εργατικής τάξης και θεωρεί πως η πολιτική πρέπει να αφεθεί στα κόμματα ενώ το σωματείο πρέπει να περιορίζεται στα οικονομίστικα ζητήματα. Όπως σχολιάζει ο Ιταλός συνδικαλιστής Ενρίκο Λεόνε το 1906,

ο συνδικαλισμός θέλει να βάλει τέλος στον διισμό του εργατικού κινήματος, αντικαθιστώντας το κόμμα, οι λειτουργίες του οποίου είναι πολιτικό-εκλογικές, και το σωματείο, οι λειτουργίες του οποίου είναι οικονομικές, με έναν πιο ολοκληρωμένο οργανισμό που θα αντιπροσωπεύει μια σύνθεση μεταξύ πολιτικών και τις οικονομικών λειτουργιών.¹⁰⁵

Η αντίληψη ότι ο συνδικαλισμός αποτελεί μια μορφή «“αριστερού” οικονομισμού» χωρίς επαναστατική στρατηγική, χωρίς σοβαρή ανάλυση για το κράτος που να αντιλαμβάνεται «την ανάγκη για πολιτική» και τον «ρόλο του κράτους στη διατήρηση της κυριαρχίας του κεφαλαίου»¹⁰⁶ και χωρίς τη δυνατότητα να «αντιμετωπίσει με επάρκεια το ζήτημα της κρατικής εξουσίας»¹⁰⁷, απλούστατα δεν ευσταθεί..

Αναρχοσυνδικαλισμός, Επαναστατικός Συνδικαλισμός και Ντελεονισμός

Μέχρι τώρα έχουμε μιλήσει τόσο για τον αναρχοσυνδικαλισμό όσο και για τον επαναστατικό συνδικαλισμό. Αμφότεροι έχουν την ίδια βασική στρατηγική: τη χρήση της δραστηριότητας των σωματείων ως βάσης για την επανάσταση. Το κοινό στοιχείο αυτών των προσεγγίσεων και ταυτόχρονα αυτό που τις διαχωρίζει από τις άλλες μαχητικές μορφές συνδικαλισμού είναι ότι προτάσσουν την εργατική αυτοδιαχείριση των μέσων παραγωγής, έχουν αντικρατικές θέσεις, είναι εχθρικά διακείμενες προς τα πολιτικά κόμματα και το κοινοβούλιο, καθώς και η δέσμευση για μια κοινωνική επανάσταση στην οποία τα σωματεία θα παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο και οι δομές τους θα αποτελούν τη βάση της μετακαπιταλιστικής αυτοδιαχείρισης. Σε αυτό το επίπεδο, οι όροι αναρχοσυνδικαλισμός και επαναστατικός συνδικαλισμός μπορούν να χρησιμοποιηθούν αδιακρίτως.

Όμως, θα πρέπει να σημειωθεί ότι διατήρηση της διάκρισης ανάμεσα σε αυτούς τους δυο όρους είναι βάσιμη. Ενώ στην ουσία τους είναι ίδιοι, ο διαχωρισμός τους προσδιορίζει τις δυο βασικές εκδοχές της επαναστατικής και ελευθεριακής προσέγγισης για τα σωματεία. Αυτός ο βασικός διαχωρισμός είναι γενικά ασαφής στα αναρχικά γραπτά, αλλά θα πρέπει να ξεκαθαριστεί.

Ο αναρχοσυνδικαλισμός είναι ένας όρος ο οποίος προσδιορίζει τον επαναστατικό γιουνιονισμό που είναι ανοιχτά και συνειδητά αναρχικός στις καταβολές, τον προσανατολισμό και τους στόχους του. Κλασικό παράδειγμα αποτελεί η ισπανική CNT, η οποία έχει τις καταβολές της στον ισπανικό τομέα της Πρώτης Διεθνούς και τις ιδέες του Μπακούνιν. Η Ισπανική Περιφερειακή Ομοσπονδία του 1868 μετασχηματίστηκε το 1871 σε Ισπανική Περιφερειακή Ομοσπονδία Εργατών (FORE), για να τη διαδεχθεί το 1881 η Εργατική Ομοσπονδία της Ισπανικής Περιφέρειας (FTRE), ο άμεσος πρόδρομος της CNT. Σε μια συνθήκη όπου οι αναρχικοί ήταν βαθιά ενταγμένοι στην εργατική τάξη και τους αγρότες και καμιά δύναμη εκ των έσω δεν μπορούσε να αμφισβητήσει σοβαρά τον αναρχικό χαρακτήρα της CNT, η ένωση δεν είχε κανένα πρόβλημα να αυτοανακηρυχθεί αναρχική και να τοποθετήσει τον εαυτό της μέσα στην αναρχική παράδοση. Έτσι, στην Ισπανική Επανάσταση του 1936 η κύρια στρατιωτική βάση της Βαρκελώνης ονομάστηκε Στρατόπεδο Μπακούνιν.

Από την άλλη, ο επαναστατικός συνδικαλισμός είναι ένας όρος που προσδιορίζει καλύτερα εκείνη την εκδοχή του συνδικαλισμού που για μια ποικιλία αιτιών δεν συνδέεται ρητά με την αναρχική παράδοση και αγνοεί, παραβλέπει ή υποβαθμίζει τις αναρχικές της καταβολές. Είναι σύνηθες χαρακτηριστικό των επαναστατικών συνδικαλιστικών ρευμάτων να αρνούνται την οποιαδήποτε ευθυγράμμιση με συγκεκριμένες πολιτικές ομαδοποιήσεις ή φιλοσοφίες – να υποστηρίζουν πως είναι «απολιτικά», παρά τις ρίζοσπαστικές πολιτικές που ενσωματώνουν. Η γαλλική CGT της περιόδου μετά το 1895 αποτελεί κλασικό παράδειγμα επαναστατικής ένωσης που υποβαθμίζει τη σύνδεσή της με τον αναρχισμό. Οι ηγέτες της CGT υποστήριζαν πως η ομοσπονδία βρισκόταν «έξω από όλες τις πολιτικές σχολές» την ίδια στιγμή που διακήρυτταν ότι η ομοσπονδία ενώνει «όλους τους εργάτες που έχουν συνείδηση του αγώνα που διεξάγεται για την εξαφάνιση των τάξεων των μισθωτών και των εργοδοτών», μέσα από «την ανατροπή της τάξης των καπιταλιστών» – θέση που πολύ δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί απολιτική¹⁰⁸.

Όπως ο Μπακούνιν οραματιζόταν μια «αντιπολιτική» Πρώτη Διεθνή, η οποία θα στελεχωνόταν στη βάση της «ρεαλιστικής κατανόησης» των «καθημερινών προβλημάτων» των εργατών, έτσι και οι επαναστατικές συνδικαλιστικές ενώσεις, όπως η γαλλική CGT, αυτοπαρουσιάζονταν ως απολιτικά ή αντιπολιτικά και άρα ανεξάρτητα απ' όλα τα πολιτικά κόμματα¹⁰⁹. Αυτό είχε το πλεονέκτημα του ανοίγματος των σωματείων σε εργάτες που δεν θα σκεφτόντουσαν ποτέ να ενταχθούν σε ένα σοσιαλιστικό κόμμα. Επίσης, η αξίωση περί ουδετερότητας βοήθησε στην αποτροπή του διχασμού στο εσωτερικό των επαναστατικών συνδικαλιστικών ενώσεων εξαιτίας των επιρροών των πολιτικών κομμάτων στο εσωτερικό τους και υπερασπίστηκε τις ενώσεις αυτές από κατάληψή τους από σοσιαλιστικά κόμματα και φράξιες¹¹⁰.

Η IWW είναι μια κάπως διαφορετική περίπτωση, η οποία σε μεγάλο βαθμό χαρακτηρίζεται από μια γενική άγνοια για τις αναρχικές καταβολές της συνδικαλιστικής της προσέγγισης. Πράγματι, εί-

ναι κάθε άλλο παρά δύσκολο να βρει κανείς βιβλιογραφία για την IWW που να περιγράφει την ένωση ως Μαρξιστική ή «Μαρξική». Αυτή η τάση εντοπίζεται κυρίως στην IWW του Ντιτρόιτ, τους Ντελεονιστές. Οι Ντελεονιστές υποστηρίζουν ότι μόνο «η δράση των σωματείων μπορεί να μεταφέρει την ιδιοκτησία από το ατομικό επίπεδο στο κοινωνικό»¹¹¹. Σύμφωνα με την οπτική τους, «οι Βιομηχανικές Ενώσεις θα παράσχουν τη διοικητική τεχνογνωσία για τη διεύθυνση της παραγωγής της σοσιαλιστικής κοινοκτημοσύνης» μετά το «γενικευμένο λοκ-άουτ της τάξης των καπιταλιστών» και την «ισοπέδωση» του κράτους¹¹². Όσο και αν ο Ντε Λεόν πίστευε ότι εργάζεται «πάνω στα κείμενα του Μαρξ», όσο και αν ονόμαζε τη θεώρησή του «Σοσιαλιστικό Βιομηχανικό Γιουνιονισμό» και όχι συνδικαλισμό, όσο και αν παράμενε απροκάλυπτα εχθρικός προς στον αναρχισμό λόγω της προπαγάνδας δια της πράξης, η βασική του θεώρηση ήταν συνδικαλιστική¹¹³. Με λίγα λόγια, είναι πιο βάσιμο να εντάσσεται ο Ντε Λεόν σε ένα αναρχικό πλαίσιο παρά, ας πούμε, ο Γκόντγουιν, ο Στίρνερ ή ο Τολστόι.

Συμπεράσματα: Χτίζοντας το Αύριο στο Σήμερα

Στο κεφάλαιο αυτό υποστηρίξαμε ότι η βασική διάκριση στο εσωτερικό της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης δεν είναι μεταξύ «αναρχοκομμουνισμού» και αναρχοσυνδικαλισμού, αλλά μεταξύ εξεγερσιακού αναρχισμού και αναρχισμού των μαζών, με την τελευταία κατηγορία να περιλαμβάνει και τον συνδικαλισμό. Στο σημείο αυτό, είναι σημαντικό να σταθούμε στο γεγονός ότι η διαφορά ανάμεσα στις δυο κατηγορίες δεν περιστρέφεται γύρω από το ζήτημα της βίας ως τέτοιας: μαζικοί αναρχικοί σχηματισμοί, όπως για παράδειγμα η ισπανική CNT, κατά τη δεκαετία του 1920 δημιούργησαν ένοπλα τάγματα αντιποίνων και κατά τη δεκαετία του 1930 οργάνωσαν ένοπλες πολιτοφυλακές. Η διαφοροποίηση έγκειται στον ρόλο που παίζει η βία στη στρατηγική: σύμφωνα με τον εξεγερσιακό αναρχισμό, η προπαγάνδα για του παραδείγματος, την οποία αναλαμβάνουν συνειδητοποιημένοι αναρχικοί, αποτελεί μέσο δημιουργίας μαζικού κινήματος· σύμφωνα με τον αναρχισμό των μαζών, η βία λειτουργεί ως μέσο αυτοάμυνας ενός *υπαρκτού* μαζικού κινήματος. Σύμφωνα με τον συνδικαλισμό, οι άμεσοι αγώνες προεικονίζουν τον επαναστατικό αγώνα και το σωματείο την αυριανή κοινωνία· εδώ έχουμε να κάνουμε με ένα όργανο επαναστατικής αντιεξουσίας το οποίο αναδύεται μέσα από την καθημερινή πάλη.

Επιπλέον, επισημάναμε την ουσιαστική ταύτιση του αναρχοσυνδικαλισμού, του επαναστατικού συνδικαλισμού και του Ντελεονισμού, υποστηρίζοντας ότι οι διαφορές ανάμεσα σε αυτά τα είδη συνδικαλισμού είναι δευτερεύουσες. Για την ώρα, σημειώνουμε για λόγους σαφήνειας ότι χρησιμοποιούμε τον όρο συνδικαλισμός χωρίς κανένα πρόθεμα ή περιορισμό, αναφερόμενοι σε όλα τα είδη συνδικαλισμού. Θεωρήσαμε δεδομένο ότι ο αυτοπροσδιορισμός κάποιου σε σχέση με την αναρχική παράδοση δεν αποτελεί ικανή συνθήκη για τη συμπερίληψή του στην ευρύτερη αναρχική παράδοση. Αντιλαμβανόμαστε την ευρύτερη αναρχική παράδοση ως κάτι που περιλαμβάνει τον εξεγερσιακό αναρχισμό, τον αναρχισμό των μαζών και όλα τα ρεύματα του συνδικαλισμού.

Με λίγα λόγια, είναι αρκετά πιθανό να υπάρχουν άνθρωποι που αποδέχονται τις βασικές θέσεις του Μπακούνιν και δρουν βάσει αυτών απουσία οποιασδήποτε συνειδητής σύνδεσης με την αναρχική παράδοση· το να αποτελεί μέρος της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης ένας αυτοπροσδιοριζόμενος ως Μαρξιστής, ενώ ένας αυτοπροσδιοριζόμενος ως αναρχικός όχι, είναι εξίσου πιθανά ενδεχόμενα. Ο καθοριστικός παράγοντας είναι η εξαγωγή των βασικών του θέσεων από τον αναρχισμό, με τον αναρχισμό να γίνεται αντιληπτός – όπως υποστηρίξαμε σε αρκετά μεγάλη έκταση – ως μια επαναστατική μορφή ελευθεριακού σοσιαλισμού που έχει τις ρίζες της στην Πρώτη Διεθνή, τον Μπακούνιν και τη Συμμαχία. Οι θέσεις αυτές χρήζουν περισσότερης τεκμηρίωσης· αυτή είναι και η κατεύθυνση στην οποία στρεφόμαστε στο επόμενο κεφάλαιο, το οποίο ασχολείται με αρκετά ζητήματα που ανακύπτουν, όπως οι καταβολές του συνδικαλισμού, η ιστορία του πριν τη γαλλική CGT, η σχέση μεταξύ αναρχισμού, συνδικαλισμού και IWW, καθώς και οι ιδέες του Ντελεονισμού.

Σημειώσεις

1. Αναφέρεται στο C. Harper, *Anarchy: A Graphic Guide* (London: Camden Press, 1987), 65.
2. Malatesta, στο Richards, *Errico Malatesta*, 126.
3. Bookchin, "Deep Ecology, Anarchosyndicalism, and the Future of Anarchist Thought", 50.
4. Graham, πρόλογος, xiii· βλ. επίσης Pengam, "Anarcho-Communism", 60, 75-76.
5. P. Avrich, εισαγωγή στο *The Anarchists in the Russian Revolution*, επιμ. P. Avrich (London: Thames and Hudson, 1973), 10-12.
6. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 145-46.
7. Bookchin, *To Remember Spain*, 21-22.
8. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 137; Bookchin, *To Remember Spain*, 20-21.
9. Bookchin, "Deep Ecology, Anarchosyndicalism, and the Future of Anarchist Thought", 51.
10. Pengam, "Anarcho-Communism", 60· βλ. επίσης J. Crump, *Hatta Shuzo and Pure Anarchism in Interwar Japan* (New York: St. Martin's Press, 1993), κεφάλαιο 2.
11. Pengam, "Anarcho-Communism", 74-75.
12. Crump, *Hatta Shuzo and Pure Anarchism in Interwar Japan*.
13. ό.π.
14. ό.π., κεφάλαιο 2.
15. Workers Solidarity Movement, *Position Paper: The Trade Unions* (Dublin: Workers Solidarity Movement, 2005), ενότητες 5.1 και 5.9.
16. Workers Solidarity Movement, *Position Paper: The Trade Unions* (Dublin: Workers Solidarity Movement, 2005), ενότητες 5.1 και 5.9.
17. Craparo, *Anarchist Communists*, 65.
18. «Οι Κροπτκινιστές Αναρχοκομμουνιστές (που δεν είναι χωρίς λόγο γνωστοί ως αντι-οργανωτικοί) πιστεύουν πως οποιαδήποτε δουλειά μέσα στις μάζες πέραν της καθαρής και απλής προπαγάνδας των "σωστών" ιδεών, είναι άχρηστη. Από εδώ εκκινεί και η από μεριάς τους απουσία ενδιαφέροντος για τους καθημερινούς αγώνες της εργατικής τάξης, οι οποίοι γίνονται αντιληπτοί ως άσκοποι και ηττοπαθείς»· ό.π., 65.
19. Avrich, *The Russian Anarchists*, 54, 61, 63, 84, 107· βλ. επίσης Avrich, *Anarchist Portraits*, 68.
20. Αναφέρεται στο Crump, *Hatta Shuzo and Pure Anarchism in Interwar Japan*, 10. Το να μιλάμε για τον συνδικαλιστή Κροπότκιν δεν είναι παραπλανητικό, σε αντίθεση με όσα αναφέρονται στο Pengam, "Anarcho-Communism", 249.
21. E. Malatesta, "Syndicalism: An Anarchist Critique [*sic*]", στο *The Anarchist Reader*, επιμ. G. Woodcock (1907; repr., Glasgow: Fontana/Collins, 1977)
22. Βλ. R. Munck, *Argentina: From Anarchism to Peronism: Workers, Unions, and Politics, 1855-1985* (London: Zed Books, 1987) 35-36· R. A. Yoast, "The Development of Argentine Anarchism: A Socio-ideological Analysis" (PhD diss., University of Wisconsin at Madison, 1975), 155-56.
23. Berkman, *The ABC of Anarchism*, 46-49, 53-62.
24. E. Goldman, *Syndicalism: The Modern Menace to Capitalism* (New York: Mother Earth Publishing Association, 1913), 7.
25. Goldman, "The Failure of the Russian Revolution", 155.
26. Hart, *Anarchism and the Mexican Working Class*, 161-62.
27. Σχετικά με τον καινοτόμο του ρόλο, βλ. Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution*, 128. «Οι αρχές μας είναι ο κομμουνισμός, ο αντιμιλιταρισμός, ο συνδικαλισμός, η αντίθεση στη θρησκεία, η αντίθεση στην οικογένεια, η χορτοφαγία, μια διεθνής γλώσσα και η οικουμενική αρμονία»· αναφέρεται στο Marshall, *Demanding the Impossible*, 521.
28. Βλ. Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution*, 124-33.
29. Petrograd Union of Anarcho-syndicalist Propaganda, "Declaration of the Petrograd Union of Anarcho-

- syndicalist Propaganda", στο *The Anarchists in the Russian Revolution*, επιμ. P. Avrich (4/6/1917; repr., London: Thames and Hudson, 1973), 71· βλ. επίσης I. Makalsky, "To the Worker", στο *The Anarchists in the Russian Revolution*, επιμ. P. Avrich (19/12/1917; repr., London: Thames and Hudson, 1973), 78.
30. Hart, *Anarchism and the Mexican Working Class*, 161-62, 174-76.
31. Αναφέρεται στα R. Graham (επιμ.), *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939* (Montreal: Black Rose, 2005), 199· Marshall, *Demanding the Impossible*, 505.
32. American Continental Workers' Association, "American Continental Workers' Association", στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμ. R. Graham (1929; repr., Montreal: Black Rose, 2005), 331.
33. Thorpe, "The Workers Themselves", 324, ιδρυτική διακήρυξη της IWA στο παράρτημα D.
34. T. Brown, *The Social General Strike* (Durban: Zabalaza Books, χ.η.), 9.
35. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 182, 289-96· βλ. επίσης National Confederation of Labour, *Resolution on Libertarian Communism as adopted by the Confederacion Nacional del Trabajo, Zaragoza, 1 May 1936*.
36. Crump, *Hatta Shuzo and Pure Anarchism in Interwar Japan*, 87-91.
37. Hatta Shuzo, "On Syndicalism", στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμ. R. Graham (1927; repr., Montreal: Black Rose, 2005), 378.
38. N. Makhno, κ.ά., *The Organisational Platform of the Libertarian Communists*, 6-7.
39. The Friends of Durruti, *Towards a Fresh Revolution* (1938; repr., Durban: Zabalaza Books, 1978), 25.
40. Βλ. G. W. Carey, "The Vessel, the Deed, and the Idea: Anarchists in Paterson, 1895-1908", *Antipode: A Radical Journal of Geography* 10, no. 3 and 11, no. 1 (1979), 46-58· Πρόλογος του Γκαλεάνι στο Galleani, *The End of Anarchism?*
41. P. Avrich, *Sacco and Vanzetti: The Anarchist Background* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1991), 56-57; βλ. επίσης Avrich, *Anarchist Portraits*, κεφάλαιο 12.
42. Galleani, *The End of Anarchism?*, 11.
43. ό.π., 11-13.
44. ό.π., 11.
45. ό.π., 47.
46. ό.π., 49.
47. ό.π., 49, 11.
48. A. M. Bonanno, *A Critique of Syndicalist Methods*, 1975, προσβάσιμο από http://www.geocities.com/kk_abacus/ioaa/critsynd.html (ανακτήθηκε στις 25/3/2005).
49. Galleani, *The End of Anarchism?*, 55.
50. ό.π., 51-53, 57.
51. Για μια εκπληκτική μελέτη πάνω στους ναροτνικούς, βλ. D. Foot, *Red Prelude: A Life of A. I. Zhelyabov* (London: Cresset Press, 1968).
52. Βλ. P. Avrich, *The Haymarket Tragedy* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1984), 64.
53. J. Most, *The Beast of Property*, IWPA, Group New Haven, ανατύπωση στο J. J. Most, *Revolutionare Kriegswissenschaft, Together with the Beast of Property* (New York: Kraus Reprint Co., 1983), 12.
54. Βλ. Avrich, *The Haymarket Tragedy*, 73-75. Σημαντικό είναι και το J. Bekken, "The First Daily Anarchist Newspaper: The *Chicagoer Arbeiter-Zeitung*", *Anarchist Studies*, no. 3 (1995): 13-14.
55. Guérin, *Anarchism*, 74.
56. Αναφέρεται στο Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 115.
57. Αναφέρεται στο Guérin, *Anarchism*, 74, 78.
58. Graham, *Anarchism*, 351.
59. Αναφέρεται στο Carey, "The Vessel, the Deed, and the Idea", 52.

60. Cahm, *Kropotkin and the Rise of Revolutionary Anarchism*, 231 -69.
61. Αναφέρεται στο Guérin, *Anarchism*, 78.
62. B. Lowry and E. E. Gunter, επίλογος στο *The Red Virgin: Memoirs of Louise Michel*, επιμ. B. Lowry και E. E. Gunter (Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1981), 199.
63. Κυρίως στα Bakunin, "The Policy of the International"· Bakunin, "The Programme of the Alliance".
64. Kropotkin, "Letter to Nettlau", 304-5.
65. Σύμφωνα με αυτούς, οι αγώνες των σωματείων «για τα καθημερινά συμφέροντα» είναι «μικροαστικοί, άνευ αξίας, ακόμη και επιβλαβείς ... μια πολιτική που είναι ακριβή στα πίσυρα και φθηνή στ' αλεύρι και το μόνο που επιτυγχάνει είναι να αποσπά την προσοχή των εργατών από τον βασικό τους σκοπό, την καταστροφή του κράτους και του κεφαλαίου»· G. P. Maximoff, *Constructive Anarchism* (1930; repr., Sydney: Monty Miller, 1988), 6.
66. Joll, *The Anarchists*, 200.
67. F. Pelloutier, "Anarchism and the Workers' Union", στο *No Gods, No Masters: An Anthology of Anarchism, Book Two*, επιμ. D. Guérin (1895; repr., Edinburgh: AK Press, 1998), 51-57.
68. ό.π., 52-56.
69. R. Rocker, *Anarcho-syndicalism* (Oakland: AK Press, 2004), κεφάλαιο 4, προσβάσιμο από http://www.spunk.org/library/writers/rocker/sp001495/rocker_as4.html (ανακτήθηκε στις 12/11/2000).
70. D. De Leon, *The Preamble of the Industrial Workers of the World, Address Delivered at Union Temple, Minneapolis, Minnesota, July 10, 1905* (1905; repr., Edinburgh: Socialist Labour Press, χ.η.), 23-24, 25, 27-28.
71. W. E. Trautmann, *One Great Union* (Detroit: Literature Bureau of the Workers' International Industrial Union, 1915), 32, η έμφαση από το πρωτότυπο.
72. Rocker, *Anarcho-Syndicalism*, κεφάλαιο 4.
73. Thorpe, "The Workers Themselves", 323, παράρτημα D.
74. American Continental Workers' Association, "American Continental Workers' Association", 331-32.
75. Uruguayan Regional Workers' Federation, "Declarations from the Third Congress", στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμ. R. Graham (1911; repr., Montreal: Black Rose, 2005), 200-1.
76. Trautmann, *One Great Union*, 8.
77. Kubo, "On Class Struggle and the Daily Struggle", 380.
78. Nettlau, *A Short History of Anarchism*, 277-78.
79. Rocker, *Anarcho-Syndicalism*, κεφάλαιο 4.
80. Rocker, 2005 [1956], *The London Years*, Five Leaves Press/AK Press, 25-6· βλ. επίσης Maximoff, *Constructive Anarchism*, 6.
81. R. Rocker, *Anarcho-Syndicalism* (Oakland: AK Press, 2004), κεφάλαιο 5, προσβάσιμο από http://www.spunk.org/library/writers/rocker/sp001495/rocker_as5.html, (ανακτήθηκε στις 12/11/2000).
82. Kubo, "On Class Struggle and the Daily Struggle", 380-81.
83. G. Brown, πρόλογος στο *How We Shall Bring about the Revolution: Syndicalism and the Co-operative Commonwealth*, επιμ. E. Pataud και E. Pouget (London: Pluto Press, 1990), xiii-xvi.
84. Thorpe, "The Workers Themselves", 319-20, παράρτημα A.
85. Rocker, *Anarcho-Syndicalism*, κεφάλαιο 5.
86. Βλ. Thorpe, "The Workers Themselves", κεφάλαιο 1.
87. Brown, εισαγωγή, xvi.
88. Kubo, "On Class Struggle and the Daily Struggle", 381.
89. E. C. Ford and W Z. Foster, *Syndicalism*, τηλεμοιότυπο (1912; repr., Chicago: Charles H. Kerr, 1990).
90. Βλ. J. R. Barrett, "Introduction to the 1990 Edition", στο *Syndicalism*, των E. C. Ford και W Z. Foster, τηλεμοιότυπο (Chicago: Charles H. Kerr, 1990)· E. P. Johanningsmeier, "William Z. Foster and the Syndicalist League of North America", *Labour History* 30, no. 3 (1985)· A. Zipser, *Working Class Giant: The Life of William*

- Z. Foster (New York: International Publishers, 1981).
91. Βλ. W Z. Foster, *From Bryan to Stalin* (London: Lawrence and Wishart, 1936).
 92. Ford and Foster, *Syndicalism*, 4, 21-22, 26.
 93. ό.π., 20, 3.
 94. Rocker, *Anarcho-syndicalism*, κεφάλαιο 5.
 95. ό.π.
 96. ό.π..
 97. ό.π..
 98. "What's Wrong with Ireland", *The International*, 5/5/1916.
 99. "The Pass Laws: Organise for Their Abolition", *The International*, 19/10/1917.
 100. E. Pouget, *Direct Action* (London: Fresnes-Antony Group of the French Anarchist Federation, χ.η.), χ.σ. (αγγλική μετάφραση από τη βιβλιοθήκη Kate Sharpley).
 101. Berkman, *The ABC of Anarchism*, 55-56.
 102. De Leon, *The Preamble of the Industrial Workers of the World*, 21, 23-24, 25, 27-28..
 103. Κυρίως στο Ford and Foster, *Syndicalism*.
 104. Industrial Workers of the World, *The IWW in Theory and Practice*, 5η αναθεωρημένη και συντομευμένη έκδοση. (Chicago: IWW Publishing Bureau, 1937), προσβάσιμο από http://www.workerseducation.org/crutch/pamphlets/ebert/ebert_5th.html (ανακτήθηκε στις 20/7/2004).
 105. Όπως συνοψίζεται στο Michels, *Political Parties*, 317.
 106. Holton, "Syndicalist Theories of the State", 5; J. Hinton, *The First Shop Stewards Movement* (London: George Allen and Unwin, 1973), 276, 280.
 107. R. V. Lambert, "Political Unionism in South Africa: The South African Congress of Trade Unions, 1955-1965" (PhD diss., University of the Witwatersrand, 1988), 45.
 108. Thorpe, *"The Workers Themselves"*, 319, παράρτημα Α.
 109. Bakunin, "The Programme of the Alliance", 250.
 110. Thorpe, *"The Workers Themselves"*, 18-19.
 111. D. K. McKee, "The Influence of Syndicalism upon Daniel De Leon", *Historian*, no. 20 (1958): 277.
 112. Socialist Labour Party [De Leon], *The Socialist Labour Party*, 23; De Leon, *The Preamble of the Industrial Workers of the World*, 23, 27.
 113. Βλ., π.χ., D. De Leon, "With Marx for Text", *Daily People*, 29/6/1907· D. De Leon, "Syndicalism", *Daily People*, 3/8/1909. Ο Κροπότκιν ήταν τρομερά εχθρικός απέναντι στον Ντε Λεόν εξαιτίας των σφοδρών επιθέσεων του στον αναρχισμό· βλ. Avrich, *Anarchist Portraits*, 98.

Οι βασικές φυσιογνωμίες που συνδέονταν με το ιαπωνικό αναρχοσυνδικαλιστικό περιοδικό *Rōdō Undō* («Εργατικό κίνημα»), Φεβρουάριος 1921.

Από αριστερά προς δεξιά: Νακαμούρα Γκενίτσι, Κόντο Κένζι, Τακεούτσι Ιτσίρο, Ιβάσα Σακουτάρο, Τακάτσου Σεϊντο, Ίτο Νόε (1895-1923), Οσούγκι Σακάε (1885-1923) και Κόντο Εϊζο. Η Ίτο και ο Οσούγκι δολοφονήθηκαν από τη στρατιωτική αστυνομία το 1923. Μικρό, αλλά εξαιρετικά μαχητικό, το ιαπωνικό αναρχικό κίνημα κήρυξε τον πόλεμο ενάντια στις δομές των ιαπωνικών παραδόσεων, από τις γκέισες μέχρι τη «θεική» καταγωγή του αυτοκράτορα. Αργότερα συγκρούστηκε κατά μέτωπο με το μιλιταριστικό κράτος. *Η φωτογραφία είναι μια ευγενική προσφορά του Κέντρου Διεθνών Ερευνών για τον Αναρχισμό.*

Πόλη του Μεξικού: σκηνή από την γενική απεργία του 1916, η οποία διοργανώθηκε από τον αναρχοσυνδικαλιστικό Οίκο των Εργατών του Κόσμου.

«Καμιά εποχή της ιστορίας του εργατικού κινήματος του δυτικού ημισφαιρίου δεν έχει βρεθεί μπροστά στην ταξική επιθετικότητα» «που επέδειξαν το 1915 και το 1916» τα μέλη του Οίκου (Hart 1991:197). Η οργάνωση μεγιστοποίησε τη δύναμή της κατά τη διάρκεια εκείνου του έτους της επανάστασης, αλλά έκανε ένα σοβαρότατο σφάλμα εκτίμησης, καθώς χρησιμοποίησε τα «Κόκκινα Τάγματά» της για να πολεμήσει με αυτούς που θα έπρεπε να είναι οι φυσικοί της σύμμαχοι, τους επηρεασμένους από τον αναρχισμό αγρότες αντάρτες Ζαπατίστας. *Η φωτογραφία είναι μια ευγενική προσφορά των Εκδόσεων του Πανεπιστημίου του Τέξας.*

Κεφάλαιο 5

Αναρχισμός, Συνδικαλισμός, IWW και Εργάτες

Στο βιβλίο αυτό, ο αναρχισμός συνδέεται σταθερά με τον συνδικαλισμό και τα ρεύματα του αναρχισμού, του συνδικαλισμού συμπεριλαμβανόμενου, ομαδοποιούνται στην ευρύτερη αναρχική παράδοση. Αναφέραμε επίσης ότι ορισμένοι συνδικαλιστές που αυτοπροσδιορίζονταν ως Μαρξιστές όπως οι Κόνολι και Ντε Λεόν, θα πρέπει να θεωρούνται τμήματα της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης, ενώ φυσιολογικές όπως οι Γκόντγουιν, Προυντόν και Τολστόι όχι. Στο κεφάλαιο αυτό θα αναπτύξουμε με πληρέστερο τρόπο αυτά τα επιχειρήματα, επικεντρώνοντας στους ευρύτερους στρατηγικούς διαχωρισμούς· επίσης, θα έρθουμε αντιμέτωποι με μια σειρά ζητημάτων που προκύπτουν, όπως οι καταβολές του συνδικαλισμού, η πρώιμη ιστορία του, η σχέση μεταξύ αναρχισμού, συνδικαλισμού και IWW, καθώς και η Ντελεονιστική παράδοση.

Σορέλ, Μπόργκι και Καταβολές του Συνδικαλισμού

Πρώτα απ' όλα, είναι απαραίτητο να αντικρούσουμε μια σειρά παραδοσιακών επιχειρημάτων τα οποία αρνούνται τη σύνδεση μεταξύ αναρχισμού και συνδικαλισμού και σε κάποιες περιπτώσεις αντιλαμβάνονται τη σχέση ανάμεσα στα δυο αυτά ρεύματα ως εχθρική. Οι ισχυρισμοί αυτοί μπορούν να καταταχθούν σε δυο κατηγορίες: στην πρώτη ανήκουν οι ισχυρισμοί που επιμένουν πως ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός βασίζονται σε αντιτιθέμενες μεταξύ τους αρχές· στη δεύτερη ανήκουν οι ισχυρισμοί που εντοπίζουν τις καταβολές του επαναστατικού συνδικαλισμού έξω από τον αναρχισμό – και, συγκεκριμένα, είτε στην «Εξέγερση κατά του Λόγου» των τελών του δεκάτου ένατου αιώνα είτε στον κλασικό Μαρξισμό.

Το πρώτο σύνολο ισχυρισμών εκπροσωπείται από την οπτική ότι παρ' όλο που «κάποιες αντιλήψεις του συνδικαλισμού έχουν μια επιφανειακή ομοιότητα με τον αναρχισμό, ιδιαίτερα όσον αφορά την αντίθεση προς την πολιτική και την πολιτική δράση», «ο συνδικαλισμός στην πραγματικότητα δεν αποτελεί μορφή αναρχισμού»¹. Σύμφωνα με την παραπάνω αντίληψη, «η αναγνώριση της αναγκαιότητας για μαζική, συλλογική δράση και λήψη αποφάσεων καθιστά τον συνδικαλισμό κατά πολύ ανώτερο του κλασικού αναρχισμού». Μια εκδοχή αυτού του επιχειρήματος, η οποία συχνά προβάλλεται αναφερόμενη στον ιταλικό συνδικαλισμό, πρεσβεύει ότι ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός ήταν αντιμαχόμενα κινήματα που «είχαν συμφωνία στην τακτική αλλά όχι στις αρχές» ή ότι ήταν δυο διαφορετικές, πλην αλληλεπικαλυπτόμενες, τάσεις². Σύμφωνα με τον Μίλερ, ο συνδικαλισμός «απέχει απ' το να είναι εφεύρεση του αναρχισμού», παρά το γεγονός ότι η υποστήριξη της ταξικής πάλης, της άμεσης δράσης και της αυτοδιαχείρισης τον κατέστησε δημοφιλή στους αναρχικούς³. Ένας άλλος συγγραφέας σημειώνει ότι ενώ υπήρχαν ομοιότητες ανάμεσα στον αναρχισμό και τον συνδικαλισμό, «το αναρχικό κίνημα συνέχιζε να υπάρχει παράλληλα με το συνδικαλιστικό και τα δυο τους αλληλεπιδρούσαν σημαντικά»⁴.

Αυτός η αιτίαση συνδέεται κυρίως με την αντίληψη που αποδίδει τις καταβολές της συνδικαλιστικής θεώρησης στον Σορέλ, έναν συνταξιούχο Γάλλο μηχανικό και πρώην Μαρξιστή, και κατά συνέπεια τους οπαδούς του, όπως ο Ιταλός Αγκοστίνιο Λαντζίλλο⁵. Σύμφωνα με τον Λούις Λιβάν, αυτός ο ισχυρισμός παρουσιάζεται για πρώτη φορά στο *Socialism and the Social Movement* («Σοσιαλισμός και Κοινωνικό Κίνημα») του Βέρνερ Ζόμπαρτ, το οποίο εκδόθηκε μεταφρασμένο στα αγγλικά το 1909 και στη συνέχεια «βρήκε τη θέση του μέσα στα γραπτά του επαναστατικού συνδικαλισμού»⁶. Μετά από σχεδόν έναν αιώνα, η ιδέα αυτή είναι ακόμη διάχυτη. Ο Τζολ περιγράφει τον Σορέλ ως «τον θεωρητικό του συνδικαλισμού», ενώ ο Κίεραν Άλεν ισχυρίζεται ότι η γαλλική CGT «εμπνεόταν από τις ιδέες του Ζορζ Σορέλ»⁷. Ο Ντάροου Σέχτερ υποστηρίζει ότι ο Σορέλ ήταν «ο ηγετικός θεωρητικός του Επαναστατικού Συνδικαλισμού» και μιλά για τον συνδικαλισμό ως

«σύνθεση του Μαρξ και του Σορέλ». Την ίδια άποψη έχει και ο Σαρλ Μπερτράν, ο οποίος επιμένει ότι οι συνδικαλιστές «επιχείρησαν να συμβιβάσουν τις θέσεις του Μαρξ και του Σορέλ»⁸. Ο Τζέρεμι Τζένινγκς αποκαλεί τον Σορέλ «κύριο θεωρητικό του συνδικαλισμού» και το έντυπο *Le Mouvement socialiste* («Το Σοσιαλιστικό Κίνημα»), στο οποίο ο Σορέλ έγραφε συχνά, «το κύριο περιοδικό του συνδικαλιστικού κινήματος»⁹.

Οι ιδέες του Σορέλ δεν ήταν πάντοτε συνεπείς (σύμφωνα με τον Τζένινγκς, το βασικότερο χαρακτηριστικό της σκέψης του Σορέλ ήταν η «απουσία ενότητας» και ο «πλουραλισμός»)¹⁰. Επίσης, ο Σορέλ ήταν εν πολλοίς εκπρόσωπος ενός συγκεκριμένου ριζοσπαστών διανοούμενων της Δύσης, το οποίο εμφανίστηκε ανάμεσα στα τέλη του δεκάτου ένατου αιώνα και τις αρχές του εικοστού – ένα ρεύμα που έχει ονομαστεί «Εξέγερση κατά του Λόγου»¹¹. Το ρεύμα αυτό προτάσσει την αίσθηση έναντι της σκέψης, τη δράση έναντι της θεωρίας, τη θέληση έναντι της λογικής και τη νεότητα έναντι του πολιτισμού. Αυτό είναι και το πρίσμα κάτω απ' το οποίο πρέπει να γίνει αντιληπτή η χαρακτηριστική αντίθεση του Σορέλ προς στον ορθολογισμό και την κοινοβουλευτική δημοκρατία, καθώς και η πίστη του στην αναγεννητική δύναμη του μύθου και της βίας. Ο Σορέλ πίστευε ότι η Ευρώπη βρισκόταν σε κατάσταση παρακμής και η αστική τάξη ήταν ανίκανη να φέρει εις πέρας την ιστορική αποστολή που της είχε αναθέσει ο Μαρξ: την ανάπτυξη μιας προωθημένης βιομηχανικής βάσης για τη μελλοντική σοσιαλιστική κοινωνία. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι ο Σορέλ άρχισε να κλίνει προς τη γαλλική CGT όταν η τελευταία υιοθέτησε μια συνδικαλιστική πλατφόρμα: πίστευε πως η γενική απεργία των συνδικαλιστών αποτελεί έναν ηρωικό (εφόσον είναι ανορθολογικός) μύθο ο οποίος θα κατευθύνει την εργατική τάξη προς τη βίαιη δράση με αποτέλεσμα την αναγέννηση της Ευρώπης¹².

Αυτή η ταύτιση του Σορέλ με τον συνδικαλισμό μέσω της σύνδεσης του συνδικαλισμού με την Εξέγερση κατά του Λόγου έχει σημαντικές επιπτώσεις. Σύμφωνα με τον Μπερτράν, οι συνδικαλιστές «απέτυχαν να παραγάγουν μια συνεκτική ιδεολογία ... η μόνη ταυτοποιήσιμη κοινή αρχή ... έγινε η πίστη στην αποτελεσματικότητα της βίας και της άμεσης δράσης»¹³. Σύμφωνα με τον Έμετ Ο'Κόννορ ο συνδικαλισμός ήταν περισσότερο τάση παρά στρατηγική, μια «εξύψωση της θέλησης πάνω από τη λογική», μια «αντιδιανοουμενίστικη και αντι-ορθολογική» τάση του εργατικού κινήματος, η οποία εμφύσησε ένα «ανορθολογικό ένστικτο ... στις εργατικές αναταραχές»¹⁴. Επιπλέον, δεδομένου του γεγονότος ότι οι αντιλήψεις της Εξέγερσης κατά του Λόγου βρήκαν αργότερα τη βασική τους έκφραση στον ιταλικό φασισμό και δεδομένου ότι ο Σορέλ αργότερα σχετίστηκε με την άκρα Δεξιά ενώ ο Λαντζίλλο έγινε ακραιφνής φασίστας, η ταύτιση του συνδικαλισμού με τον Σορέλ κλίνει από μόνη της προς τη θέση ότι ο συνδικαλισμός είχε στενή σύνδεση με τον ιταλικό φασισμό – μια θέση την οποία θα αντιμετωπίσουμε ξεχωριστά παρακάτω.

Η αντίληψη ότι ο Σορέλ ήταν ο «βασικός θεωρητικός» του συνδικαλισμού προωθήθηκε επιμελώς από τον ίδιο, ωστόσο στερείται παντελώς βάσης¹⁵. Ο Σορέλ ουσιαστικά ήταν ένας εξωτερικός σχολιαστής του συνδικαλιστικού κινήματος, ένας άνθρωπος ο οποίος, επιπλέον, έτεινε να προβάλει τις δικές του πεποιθήσεις – όπως την αντίθεση προς τον ορθολογισμό, την εχθρότητα προς τη δημοκρατία και την πίστη στη δύναμη του μύθου και της βίας – πάνω στη CGT. Η πραγματική του επιρροή στο συνδικαλιστικό κίνημα ήταν ασήμαντη. Ακόμη και πίσω στο 1914, ο Λιβάνι αντιτάσσεται στην αντίληψη ότι ο Σορέλ ήταν ο ηγέτης του συνδικαλισμού λέγοντας πως «είναι “μύθος” και θα πρέπει να απορριφθεί» και σημειώνοντας πως ο Σορέλ και ο κύκλος του δεν ανέπτυξαν τις βασικές ιδέες του συνδικαλισμού ούτε λειτούργησαν ως εκπρόσωποι της CGT· δεν ήταν «τίποτα περισσότερο από μια ομάδα συγγραφέων ... που παρακολουθούσαν το συνδικαλιστικό κίνημα απ' έξω ... ενθουσιασμένοι από αυτό», αλλά οι ιδέες τους βρίσκονταν συχνά σε αντίθεση με αυτές των συνδικαλιστών¹⁶.

Οι συνδικαλιστές συμφωνούσαν. Ο Σορέλ και οι ακόλουθοί του, υποστηρίζει ο Ρόκερ, «δεν ανήκαν ποτέ στο ίδιο το κίνημα ούτε είχαν κάποια αξιοσημείωτη επιρροή στην εσωτερική του ανάπτυξη»¹⁷. Ο συνδικαλισμός «υπήρχε και ζούσε ανάμεσα στους εργάτες πολύ πριν γράψουν ο Σορέλ και άλλοι γι' αυτόν», παρατηρεί η Γκόλντμαν¹⁸. Η τοποθέτηση της είναι σημαντική. Το ενδιαφέρον του Σορέλ για τον συνδικαλισμό προέκυψε μια δεκαετία μετά από την αρχή της ακμής

του γαλλικού συνδικαλισμού και ως εκ τούτου δύσκολα ο ίδιος μπορεί να περιγραφεί ως ο «θεωρητικός» του κινήματος. Η βασική βιογραφία του Σορέλ υποστηρίζει αυτό το επιχείρημα: η σκιαγράφηση του συνδικαλιστικού δόγματος από τον Σορέλ δεν ήταν πρωτότυπη, οι απόψεις του για τον συνδικαλισμό αποτέλεσαν «αντίδραση» σε ένα υπαρκτό κίνημα, η επιρροή του ήταν «ασήμαντη» και η από μεριάς του υποστήριξη του συνδικαλισμού διήρκεσε μονάχα περίπου από το 1905 έως το 1909, όποτε μεταπήδησε στην άκρα Δεξιά¹⁹. Επιπλέον, «είναι απίθανο να βρεθεί κάποια άμεση σύνδεση ανάμεσα στους αγωνιστές του γαλλικού εργατικού κινήματος και τους φιλοσόφους της Εξέγερσης κατά του Λόγου»: «ο Σορέλ δεν είχα καμία επαφή με το εργατικό κίνημα», δεν πάτησε ποτέ το πόδι του στα γραφεία της CGT, «δεν έπαιξε κάποιον ρόλο, οσοδήποτε μικρό, στις υποθέσεις της» και είχε «θεμελιώδεις διαφορές» με τους γιουνιονιστές της CGT²⁰.

«Ο Σορέλ στοχαζόταν από τα έξω για το συνδικαλιστικό κίνημα, αναπτύσσοντας ιδέες τις οποίες οι συνδικαλιστές αγωνιστές δεν θα επιδοκίμαζαν ποτέ, ακόμη και αν ήταν τελείως εξοικειωμένοι μ' αυτές»²¹. Ο Σορέλ «δεν έχαιρε κάποιας αξιοσημείωτης προσοχής στη Γαλλία, πολλώ δε μάλλον κάποιος από τους ακολούθους του»²². Θα ήταν δύσκολο να εντοπίσει κανείς συνδικαλιστές αγωνιστές που θα προτιμούσαν να «αναγεννήσουν την παρηκμασμένη αστική κοινωνία» αντί να την καταστρέψουν ή που δεν θα αντιλαμβάνονταν την γενική απεργία ως κάτι περισσότερο από έναν ηρωικό μύθο. «Δεν είχε καμία άμεση σύνδεση με το συνδικαλιστικό κίνημα, οι ιδέες του οποίου εξελίχθηκαν ανεξάρτητα, και φυσικά πριν, από την εμφάνιση του Σορέλ και οι πραγματικοί συνδικαλιστές σίγουρα δεν υποστήριζαν την από μεριάς του μυθική ερμηνεία του συνδικαλισμού»²³. Ακόμη και ο Τζολ παραδέχεται ότι «ο Σορέλ δεν ... ανέπτυξε μια νέα στρατηγική για τις εργαζόμενες τάξεις ... περισσότερο προσπάθησε να προσαρμόσει όσα αυτές έκαναν στη δική του, εντελώς προσωπική, υποκειμενική και ρομαντική αντίληψη της κοινωνίας»²⁴. Ο Σορέλ βρισκόταν σίγουρα πολύ πιο κοντά στην ακραία Δεξιά παρά στους συνδικαλιστές. Σε αυτές τις θέσεις θα πρέπει να προστεθεί ότι η Εξέγερση κατά του Λόγου περιοριζόταν σε ακαδημαϊκούς και καλλιτεχνικούς κύκλους και είχε μηδαμινή επιρροή στο ευρύτερο σοσιαλιστικό κίνημα και ακόμη λιγότερη στους οργανωμένους εργάτες.

Η απόσταση που υπάρχει ανάμεσα στον Σορέλ, τον Λαμπριόλα και την Εξέγερση κατά του Λόγου, από τη μία, και τον συνδικαλισμό, από την άλλη, καταργεί μεγάλο μέρος της βασιμότητας των αντιλήψεων περί κάποιας ιδιαίτερης συγγένειας μεταξύ συνδικαλισμού και φασισμού. Παρ' όλα αυτά, ακριβώς εξαιτίας των ισχυρισμών που θεωρούν πως υπάρχει μια τέτοια σύνδεση – οι οποίοι αντλούν αναφορές κυρίως από την Ιταλία και το αρχετυπικό φασιστικό κίνημα του Μουσολίνι –, είναι απαραίτητο να σκιαγραφήσουμε ένα μέρος του ιστορικού πλαισίου. Στις αρχές του εικοστού αιώνα, στο εσωτερικό του Σοσιαλιστικού Κόμματος Ιταλίας (PSI) και της προσκείμενης σε αυτό Γενικής Ομοσπονδίας Εργασίας (CGL, η οποία αργότερα μετατράπηκε στην Ιταλική Γενική Ομοσπονδία Εργασίας, CGIL), εμφανίστηκε ένα συνδικαλιστικό ρεύμα. Το ρεύμα αυτό σχημάτισε το 1907 την Επιτροπή Εθνικής Αντίστασης, η οποία το 1908 αποβλήθηκε. Βρισκόμενοι υπό ισχυρές πιέσεις στο εσωτερικό της CGL, οι συνδικαλιστές αποσχίστηκαν ως μπλοκ για να σχηματίσουν το 1912 την Ιταλική Συνδικαλιστική Ένωση (USI). Όταν ξεκίνησε ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, έγινε ξεκάθαρο ότι στο εσωτερικό της USI είχε εμφανιστεί μια μαχητική εθνικιστική και милитарιστική φράξια, η οποία υιοθέτησε φιλοπόλεμη στάση· αυτή η μειοψηφία, η οποία σχετιζόταν με τον Λαμπριόλα, απομακρύνθηκε από τη USI, σχημάτισε την Ιταλική Εργατική Ένωση (UIL) το 1915 και τελικά συνδέθηκε με τον Μουσολίνι, ο οποίος αντιπροσώπευε μια αντίστοιχη διάσπαση του PSI.

Οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν ορισμένους συγγραφείς να υποστηρίζουν ότι υπήρχε κάποια στενή σύνδεση μεταξύ συνδικαλισμού και φασισμού. Ο Μπερτράν ταυτίζει τον ιταλικό συνδικαλισμό με την UIL (σε αντίθεση με την USI την οποία περιγράφει ως αναρχική)²⁵. Παρόμοια, ο Ο'Κόνор ισχυρίζεται ότι ο ιταλικός συνδικαλισμός αποτέλεσε «μια θεωρητική βάση του μεταπολεμικού φασισμού», πατώντας πάνω στις εργασίες του Α. Τζέιμς Γκρέγκορ και του Ντέιβιντ Ρόμπερτς, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η UIL συνδέεται με το μεταγενέστερο φασιστικό κίνημα, καθώς και ότι ο Σορέλ επηρέασε τον Μουσολίνι²⁶. Ένας άλλος συγγραφέας που εργάστηκε πάνω στον ιταλικό αναρχισμό υποστηρίζει ότι υπήρχαν «διανοούμενοι συνδικαλιστές», επηρεασμένοι από τον Σορέλ

και τους συν αυτώ, οι οποίοι «είτε βοήθησαν να γεννηθεί είτε επιδοκίμασαν» το εμφανιζόμενο φασιστικό κίνημα, υιοθετώντας τη «λαϊκίστικη και ρεπουμπλικανική ρητορική» του²⁷.

Τα επιχειρήματα αυτά δεν είναι πειστικά. Το καθοριστικό σημείο είναι ότι η ομάδα της UIL είχε έρθει σε ρήξη με τις βασικές πολιτικές του συνδικαλισμού μέσα από την υιοθέτηση του εθνικισμού και του μιλιταρισμού. Επιπλέον, το τμήμα της USI που συντάχθηκε με τον πόλεμο ήταν μειοψηφικό, ηττήθηκε ολοκληρωτικά και απομακρύνθηκε μετά από ένα ειδικό συνέδριο της USI το 1914, στο οποίο η οργάνωση ευθυγραμμίστηκε με το αντιπολεμικό ψήφισμα που προώθησε ο Αρμάντο Μπόργκι²⁸. Γεννημένος στην Καστέλ Μπολονέζε, ο Αρμάντο Μπόργκι έγινε αναρχικός αγωνιστής στα δεκαέξι του χρόνια, μετακόμισε στην Μπολόνια το 1900, συνελήφθη πολλές φορές για την αντιμιλιταριστική και αναρχική του δράση και προπαγάνδα και διεύθυνε την εφημερίδα *L'Aurora* («Η Αυγή»)²⁹. Το 1907 δραστηριοποιήθηκε στα σωματεία, έγινε μέλος του συνδικαλιστικού ρεύματος της CGL και του PSI, εξορίστηκε το 1911 και το 1912 επέστρεψε για να ενταχθεί στη USI. Δραστηριοποιήθηκε στον αντιμιλιταρισμό και την Κόκκινη Εβδομάδα του 1914, μια λαϊκή εξέγερση, ήταν ηγετική φιγούρα της διαμάχης με την τάση της UIL, έγινε γραμματέας της USI και διηύθυνε την εφημερίδα της ένωσης, την *Guerra di classe* («Ταξικός Πόλεμος»). Το 1920 επισκέφθηκε την Ε.Σ.Σ.Δ. (απουσιάζοντας έτσι από το κίνημα καταλήψεων εργοστασίων του 1920) και απογοητεύθηκε οικτρά από τον Λένιν. Το ίδιο έτος φυλακίστηκε μαζί με τον Μαλατέστα και άλλους, το 1922, μετά την κατάληψη της εξουσίας από τους φασίστες, εγκατέλειψε την Ιταλία για τη Γαλλία και στη συνέχεια πήγε στις Η.Π.Α., για να επιστρέψει στην Ιταλία κατά τις δεκαετίες του 1940 και του 1950, βοηθώντας στην αναβίωση της εφημερίδας *Umanita Nova* («Νέα Ανθρωπότητα»). Πέθανε το 1968.

Αυτοί που εκπροσωπούν τον ιταλικό συνδικαλισμό είναι άνθρωποι του διαμετρήματος και των πεποιθήσεων του Μπόργκι, όχι εθνικιστές όπως ο Λαμπριόλα. Επιπλέον, αντί να απολαμβάνουν τη στενή τους σύνδεση με τους Φασίστες, «οι αναρχικοί αναλογικά υπέφεραν μάλλον περισσότερη βία απ' ό,τι οι άλλοι πολιτικοί αντίπαλοι του φασισμού» και τα Φασιστικά τάγματα έπαιζαν κεντρικό ρόλο στη διάλυση των συνδικαλιστικών ενώσεων της Ιταλίας³⁰. «Δεν είναι σύμπτωση», σημειώνει μια πρόσφατη μελέτη, «ότι η ισχυρότερη αντίσταση της εργατικής τάξης ενάντια στον Φασισμό παρουσιάστηκε ... σε πόλεις στις οποίες υπήρχε ισχυρή αναρχική, συνδικαλιστική ή αναρχο-συνδικαλιστική παράδοση»³¹. Το 1922, η USI βοήθησε στην οργάνωση μιας γενικής απεργίας με σκοπό να επιχειρήσει να ανακόψει τη φασιστική επικράτηση στην Ιταλία και τον Αύγουστο του ίδιου έτους ενεπλάκη σε τεράστιας έκτασης οδομαχίες με παραστρατιωτικούς φασίστες στην Πάρμα. Απαγορευμένες από το 1926, η παράνομη USI και άλλες αναρχικές ομάδες όπως οι Γκαλεανιστές, συνέχισαν να διεξάγουν δραματικό αγώνα ενάντια στη δικτατορία.

Η Πρώτη Διεθνής και οι Πρώτοι Συνδικαλιστές

Πότε, λοιπόν, εμφανίστηκαν οι συνδικαλιστικές ιδέες; Οι αποδείξεις υποστηρίζουν ένα εναλλακτικό επιχείρημα: ότι η σύλληψη του συνδικαλισμού πραγματοποιήθηκε στο εσωτερικό του αναρχικού κινήματος κατά τις πρώτες ημέρες της Πρώτης Διεθνούς. Σύμφωνα με τον Λιβάν, «η είσοδος των αναρχικών στα συνδικάτα» στη Γαλλία «συνεισέφερε τα μέγιστα στην επαναστατική στροφή που αυτά πήραν» και οι «βασικές τους ιδέες» μπορούν «όλες να βρεθούν» στην Πρώτη Διεθνή, «ειδικότερα στα γραπτά της Μπακουνικής [*sic*] ή φεντεραλιστικής πτέρυγας»· στην πραγματικότητα, ο συνδικαλισμός δεν ήταν μια «νέα θεωρία», αλλά «μια επιστροφή στις παλιές θεωρίες»³². Παρόμοια, σύμφωνα με τον Λιούις Λόργουιν, «οι πρώτες ενδείξεις συνδικαλιστικών ιδεών μπορούν να εντοπιστούν στις συζητήσεις και τα ψηφίσματα της Πρώτης Διεθνούς μεταξύ 1868 και 1872, και ειδικά στα Μπακουνινιστικά της παραρτήματα μεταξύ 1872 και 1876»³³. Ο Τζολ παραδέχεται ότι οι συνδικαλιστικές ιδέες ήταν «κατά μια έννοια» μια επιστροφή στον Μπακούνιν και τους αναρχικούς της Πρώτης Διεθνούς³⁴.

Μελετώντας τη βιβλιογραφία, ο Θορπ υποστηρίζει ότι οι συνδικαλιστές είναι «το αναρχικό ρεύμα του εργατικού κινήματος», καθώς εκπροσωπεί «τη μη-πολιτική παράδοση του σοσιαλισμού που απορρέει από την ελευθεριακή πτέρυγα της Πρώτης Διεθνούς» και τα γραπτά του Μπακούνιν³⁵. Στην εξαιρετική του μελέτη πάνω στην IWW, ο Σαλ Σαλέρνο σημειώνει επίσης ότι «η ελευθεριακή πτέρυγα της Πρώτης Διεθνούς» αποτέλεσε το έναυσμα του σύγχρονου συνδικαλισμού³⁶. Ασφαλώς, ο συνδικαλισμός δεν μπορεί να συγχωνευθεί με τον αναρχισμό – δεν τον αποδέχονταν όλοι οι αναρχικοί και επιπλέον κάποιοι συνδικαλιστές απέρριπταν τον προσδιορισμό του αναρχικού –, αλλά ο συνδικαλισμός πρέπει να θεωρείται τέκνο του αναρχισμού, μια αναρχική *στρατηγική ή ρεύμα* και όχι μια εναλλακτική έναντι του αναρχισμού.

Η αντίληψη ότι ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι μεταξύ τους ήταν κοινός τόπος στην αναρχική βιβλιογραφία της «ένδοξης περιόδου», της περιόδου ακμής του κινήματος από τα μέσα της δεκαετίας του 1890 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1920. Ο Γκιγιόμ παρατηρεί: «Τι είναι η CGT αν όχι η συνέχεια της Πρώτης Διεθνούς;»³⁷. Η Γκόλντμαν υποστηρίζει ότι κατά την περίοδο της Πρώτης Διεθνούς «ο Μπακούνιν και οι Λατίνοι εργάτες προχώρησαν αποφασιστικά προς την κατεύθυνση των εργατικών και Συνδικαλιστικών γραμμών»: «ο συνδικαλισμός είναι κατ' ουσίαν η οικονομική έκφραση του Αναρχισμού»³⁸. Ο Κροπότκιν υποστηρίζει ότι οι «σημερινές αντιλήψεις των Γάλλων συνδικαλιστών είναι οργανικά συνδεδεμένες με τις πρώιμες ιδέες που σχηματοποιήθηκαν από την αριστερή πτέρυγα της Διεθνούς» και ότι «οι θεωρητικές υποθέσεις» του συνδικαλισμού «βασίζονται στις διδασκαλίες του Ελευθεριακού ή Αναρχικού Σοσιαλισμού»³⁹. Ο Μαλατέστα πιστεύει ότι ο συνδικαλισμός «είχε ήδη αναδειχθεί και ακολουθηθεί, μέσα στη Διεθνή, από τους πρώτους αναρχικούς»⁴⁰. Ο Μαξίμοφ αναφέρει πως οι αντιλήψεις που είναι «βασικές στον γαλλικό Επαναστατικό Συνδικαλισμό και οι οποίες έκτοτε υποστηρίζονται διαρκώς από εκείνους τους αναρχικούς που τώρα αποκαλούν τους εαυτούς τους Αναρχοσυνδικαλιστές» χρονολογούνται από την Πρώτη Διεθνή⁴¹. Σύμφωνα με τον Ρόκερ, «ο αναρχοσυνδικαλισμός είναι η άμεση συνέχεια εκείνων των κοινωνικών οραμάτων που σχηματοποιήθηκαν στους κόλπους της Πρώτης Διεθνούς και που έγιναν αντιληπτές με τον καλύτερο τρόπο και υποστηρίχθηκαν με το μεγαλύτερο σθένος από την ελευθεριακή πτέρυγα της μεγάλης εργατικής συμμαχίας»⁴².

Πέραν του γεγονότος ότι πολλοί συνδικαλιστές αντιλαμβάνονταν «τους εαυτούς τους ως απογόνους» της αναρχικής πτέρυγας της Πρώτης Διεθνούς, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι αμφότεροι οι Μαρξ και Ένγκελς ταυτίζουν διαρκώς τον αναρχισμό με τον συνδικαλισμό⁴³. Ο Μαρξ, για παράδειγμα, διαμαρτύρεται ότι οι αναρχικοί επιμένουν πως οι εργάτες «πρέπει ... να οργανωθούν από μόνοι τους σε σωματεία» για να «αντικαταστήσουν τα υπάρχοντα κράτη», ενώ ο Ένγκελς παραισιάζεται για την «Μπακουνινιστική» αντίληψη ότι «η γενική απεργία είναι ο μοχλός που μπορεί να ξεκινήσει την κοινωνική επανάσταση»: «Μια ωραία πρωία, όλοι οι εργάτες όλων των βιομηχανιών μιας χώρας, ή ακόμη και ολόκληρου του κόσμου, θα σταματήσουν να δουλεύουν», προσθέτει ο Ένγκελς, «για να ανατραπεί ολόκληρη η παλιά κοινωνία»⁴⁴.

Πράγματι, υπήρχαν άφθονα υποστηρικτικά στοιχεία αυτού του ισχυρισμού στα έργα του Μπακούνιν και της Συμμαχίας⁴⁵. Για παράδειγμα, ο τομέας της Γιούρα της Πρώτης Διεθνούς, ένα προπύργιο του αναρχισμού, υποστήριζε ότι «η μελλοντική Ευρώπη θα είναι απλώς μια ομοσπονδία εργατικών ενώσεων χωρίς κανένα διαχωρισμό βασισμένο στην εθνικότητα», ενώ η Ομοσπονδία της Ρομανδίας* περιέγραφε τα «ομοσπονδιοποιημένα σωματεία ως το μόνο όπλο που είναι ικανό να εξασφαλίσει την επιτυχία της κοινωνικής επανάστασης»⁴⁶. Ενώ ο Μαρξ ελπίζει να δει την Πρώτη Διεθνή να μετατρέπεται σε μια διεθνή ομαδοποίηση πολιτικών κομμάτων που στοχεύουν στην κρατική εξουσία, ο Μπακούνιν τείνει να αντιλαμβάνεται την οργάνωση ως πυρήνα μιας διεθνούς ομοσπονδίας σωματείων, «μιας οργάνωσης των επαγγελματιών και των κλάδων», η οποία θα πρέπει να αγωνίζεται για τον «άμεσο στόχο – τη μείωση των ωρών εργασίας και την αύξηση των μισθών», να προετοιμάζεται «για απεργίες», να δημιουργεί «απεργιακά ταμεία» και να ενοποιεί «τους εργάτες σε μια οργάνωση»⁴⁷. Τα σωματεία αυτά θα πρέπει να είναι δημοκρατικά, συμμετοχικά και να λογοδοτούν στα μέλη τους προκειμένου να αποφεύγεται η ανάδυση ιεραρχιών και να να

* [Σ.τ.Μ.] Το γαλλόφωνο τμήμα της Ελβετίας.

προωθείται η αυτενέργεια της βάσης· «η απουσία αντιπολίτευσης, ελέγχου και διαρκούς επαγρύπνησης» από πλευράς μελών γίνεται «πηγή διαφθοράς για όλα τα άτομα που έχουν αποκτήσει κοινωνική ισχύ»⁴⁸.

Σύμφωνα με τον Μπακούνιν, η εμπειρία της έμπρακτης αλληλεγγύης και των άμεσων αγώνων, σε συνδυασμό με τη δουλειά της Συμμαχίας στην κατεύθυνση της προώθησης της «νέας πίστης» του αναρχισμού, θα έκαναν τη Διεθνή να δημιουργήσει ισχυρούς δεσμούς «οικονομικής αλληλεγγύης και αδελφικών συναισθημάτων» ανάμεσα στους «εργάτες όλων των κλάδων σε όλα τα μέρη». Η Πρώτη Διεθνής θα έπρεπε επίσης να παράσχει τη βάση «της ανέγερσης της ελεύθερης ομοσπονδίας των εργατικών συνεταιρισμών πάνω στα συντρίμια του παλιού κόσμου». Οι δομές της, οργανωμένες με βάση τους κλάδους και τα επαγγέλματα, θα διαπερνούσαν τα εθνικά σύνορα, θα συντονίζονταν μέσα από «Εργατικά Επιμελητήρια» και θα αποτελούσαν τον μοχλό της κοινωνικής επανάστασης, όντας παράλληλα η βασική υποδομή μιας αυτοδιευθυνόμενης και ακρατικής σοσιαλιστικής κοινωνικής τάξης πραγμάτων:

Η οργάνωση των επαγγελματικών ενώσεων και η εκπροσώπησή τους στα Εργατικά Επιμελητήρια δημιουργεί μια μεγάλη ακαδημία στην οποία όλοι οι εργάτες μπορούν και πρέπει να μελετούν την οικονομική επιστήμη· επίσης, οι ενώσεις αυτές ενσωματώνουν τους ζωντανούς σπόρους της νέας κοινωνίας που θα αντικαταστήσει τον παλιό κόσμο. Δεν δημιουργούν μόνο τις ιδέες, αλλά και την ίδια την πραγματικότητα του μέλλοντος.⁴⁹

Όταν «η επανάσταση, ώριμη λόγω της δύναμης των γεγονότων, ξεσπάσει, θα είναι έτοιμη μια πραγματική δύναμη η οποία θα ξέρει τι να κάνει και θα είναι ικανή να οδηγήσει την επανάσταση στην κατεύθυνση που της έχουν δώσει οι προσδοκίες των ανθρώπων: στη σοβαρή διεθνή οργάνωση των εργατικών ενώσεων σε όλους τους τόπους, ικανή να αντικαταστήσει τον απερχόμενο κόσμο των κρατών»⁵⁰. Δεν φαίνεται να ήταν ο Μπακούνιν αυτός που κατά την εποχή εκείνη διαμόρφωσε την ιδέα της επαναστατικής γενικής απεργίας, αλλά η αντίληψη αυτή υπήρχε στους αναρχικούς κύκλους. Το πρώτο κανονικά συγκροτημένο συνέδριο της αναρχικής πτέρυγας της Πρώτης Διεθνούς, που έγινε στη Γενεύη το 1873, πρότεινε την επικέντρωση «στη διεθνή οργάνωση των σωματείων», την «ενεργή σοσιαλιστική προπαγάνδα» και οι σύνεδροι διαμόρφωσαν την αντίληψη ότι η γενική απεργία αποτελεί το κλειδί της κοινωνικής επανάστασης⁵¹. Έτσι, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η συνδικαλιστική IWA, η οποία σχηματίστηκε το 1922, πήρε το όνομα Διεθνής Ένωση Εργαζομένων – δηλαδή το όνομα της παλιάς Πρώτης Διεθνούς –, καθώς αντιλαμβανόταν τον εαυτό της ως τον πραγματικό κληρονόμο αυτού του αξιολύβαστου σχηματισμού⁵².

Το Πρώτο Κύμα: ο Συνδικαλισμός πριν από τη Γαλλική CGT

Συνοψίζοντας, μία από τις βασικές διαφορές ανάμεσα στον Μαρξ και τον Μπακούνιν έχει να κάνει με το ζήτημα των σωματείων: ο Μαρξ αντιλαμβάνεται τα σωματεία ως (στην καλύτερη περίπτωση) σχολεία αγώνα τα οποία θα μπορούσαν να συνεισφέρουν στο σχηματισμό ενός επαναστατικού πολιτικού κόμματος, ενώ ο Μπακούνιν υιοθετεί μια συνδικαλιστική θέση⁵³. Αν λοιπόν ισχύει ότι ο συνδικαλισμός αποτελεί βασικό στοιχείο του αναρχισμού από τις απαρχές του, προκύπτουν δυο σημεία. Πρώτον, ότι ο συνδικαλισμός αποτελεί *τμήμα* του αναρχισμού. Δεύτερον, ότι ο συνδικαλισμός *προηγείται* της δημιουργίας της γαλλικής CGT. Το τελευταίο σημείο αντιτίθεται τόσο στην άποψη ότι Σορέλ ήταν ο θεωρητικός του συνδικαλισμού όσο και στην αντίληψη ότι ο συνδικαλισμός πρώτα «αναδύθηκε στη Γαλλία ως μια εξέγερση ενάντια στον πολιτικό Σοσιαλισμό» κατά τη δεκαετία του 1890, ως αποτέλεσμα μιας επαναπροσέγγισης «αρκετών ομάδων» της Αριστεράς⁵⁴. Είναι προφανές ότι το γαλλικό παράδειγμα είναι τρομερά σημαντικό: σε τελική ανάλυση ο όρος *revolutionary syndicalism* είναι μεταφορά στα αγγλικά του όρου *syndicalisme*

revolutionnaire, ο οποίος στην κυριολεξία σημαίνει «επαναστατικός γιουνιονισμός» και εμφανίζεται μόλις κατά τη δεκαετία του 1890, στα πλαίσια της ανάδυσης της CGT.

Ωστόσο, η αντίληψη ότι ο συνδικαλισμός «γεννήθηκε στη Γαλλία» στα τέλη του δεκάτου ένατου αιώνα είναι λανθασμένη⁵⁵. Σύμφωνα με την επιχειρηματολογία που αναπτύξαμε παραπάνω, το δόγμα του συνδικαλισμού ανιχνεύεται χρονικά στην Πρώτη Διεθνή και την αναρχική της πτέρυγα. Σε αυτό θα πρέπει να προστεθεί ότι κατά τις δεκαετίες του 1870 και το 1880 υπήρξε ένα αξιοσημείωτο κύμα συνδικαλιστικού γιουνιονισμού. Το 1870, οι αναρχικοί της Συμμαχίας σχημάτισαν στην Ισπανία τη FORE, η οποία έμελλε να γίνει ο μεγαλύτερος τομέας της Πρώτης Διεθνούς. Στο συνέδριο της FORE το 1872, οι σύνεδροι εκπροσωπούσαν 20.000 Ισπανούς εργάτες από 236 τοπικές ομοσπονδίες και περίπου 600 επαγγελματικούς τομείς σωματείων, ενώ το 1873 η οργάνωση έφτασε τα 60.000 μέλη⁵⁶. «Ανεξάρτητα από το εάν χρησιμοποιεί κανείς τον όρο, η θεμελιώδης δομή του αναρχισμού» στην Ισπανία και αλλού ήταν «πάντοτε η συνδικαλιστική»⁵⁷.

Η δομή που υιοθέτησε η το 1871 FORE έμοιαζε «από πολλές απόψεις με τον συνδικαλιστικό τρόπο οργάνωσης που υιοθέτησε αργότερα η γαλλική CGT» και το όραμα μιας συνδικαλιστικής επανάστασης είχε διαδοθεί ευρέως μέχρι το 1873 – χρονιά κατά την οποία οι αναρχικοί βοήθησαν στην οργάνωση μιας γενικής απεργίας στο Αλκάλ και τη Βαρκελώνη και οδηγήθηκαν στην παρανομία⁵⁸. Αυτοί οι πρώτοι Ισπανοί αναρχικοί αντιλαμβάνονταν τα σωματεία ως «ένα πολεμικό όπλο» μέσα στον καπιταλισμό και ως «μία δομή για την ειρήνη που θα ακολουθήσει», με τον επαναστατικό γιουνιονισμό να αποτελεί «βασικό τμήμα των πεποιθήσεων των Ισπανών Διεθνιστών», οι οποίοι προηγήθηκαν του παραδείγματος της CGT κατά δεκαετίες⁵⁹. Οι ιδρυτές του ισπανικού αναρχισμού πίστευαν, όπως ο Μπακούνιν, ότι οι επαναστατικές «εργατικές οργανώσεις θα καταστρέψουν το αστικό κράτος»: «η Ομοσπονδία θα νικήσει»⁶⁰.

Οι διάδοχοι της FORE, όπως η Εργατική Ομοσπονδία της Ισπανικής Περιφέρειας (FTRE), η οποία σχηματίστηκε το 1881 και ένα χρόνο αργότερα έφτασε κατά τα λεγόμενά της τα 70.000 μέλη, και το Σύμφωνο Ενότητας και Αλληλεγγύης, το οποίο ιδρύθηκε το 1891, αναβίωσαν αυτήν την προσέγγιση και προετοίμασαν το έδαφος για τις πιο γνωστές συνδικαλιστικές ενώσεις της Ισπανίας του εικοστού αιώνα όπως τη CNT⁶¹. Το μοντέλο της FORE υιοθετήθηκε και στην Κούβα, όπου οι αναρχικοί πήραν τον έλεγχο του εργατικού κινήματος από το 1884 περίπου. Μετά από μια πρώτη επιτυχία το 1883 με το Κεντρικό Συμβούλιο Τεχνιτών στην Αβάνα, οι αναρχικοί σχημάτισαν το 1885 τον Εργατικό Κύκλο που περιλάμβανε εργάτες πούρων, τυπογράφους και ράφτες, το 1886 την Ομοσπονδία Καπνεργατών, το 1887 ή το 1888 την Εργατική Συμμαχία και έπειτα την Ομοσπονδία Κουβανών Εργατών, την οποία το 1895 διαδέχθηκε η αναρχική Κουβανική Εργατική Συνομοσπονδία (CTC, δεν θα πρέπει να συγχέεται με την κρατικά ελεγχόμενη ένωση που συστάθηκε το 1938)⁶².

Στο κουβανικό κίνημα οργανώθηκαν λευκοί εργάτες και πρόσφατα απελευθερωμένοι μαύροι σκλάβοι (η δουλεία καταργήθηκε μόλις το 1886), αλλά υπήρχαν επαφές και με κουβανικές κοινότητες των Η.Π.Α.⁶³ Μια από τις κεντρικές του μορφές ήταν ο Ενρίκε Ρόιγ ντε Σαν Μαρτίν⁶⁴. Γεννημένος στην Αβάνα, έγραφε στην *El Obrero* («Ο Εργάτης»), την πρώτη κουβανική αναρχική εφημερίδα, και το περιοδικό *El Boletín del Gremio de Obreros* («Το Ενημερωτικό Δελτίο των Εργατικών Συντεχνιών») και το 1887 ίδρυσε την *El Productor* («Ο Παραγωγός»), μια δημοφιλή αναρχική εφημερίδα. Ο Ρόιγ ντε Σαν Μαρτίν συνεισέφερε στην ίδρυση της Εργατικής Συμμαχίας και ήταν δραστήριος στο εργατικό κίνημα της Κούβας. Πέθανε το 1889 στα 46 του χρόνια, μετά από διαβητικό κώμα, μερικές μέρες αφότου είχε αποφυλακιστεί.

Παρόμοιες ήταν οι εξελίξεις και στις Η.Π.Α. κατά τη δεκαετία του 1880, στην αρχή της οποίας εμφανίστηκε ένα αναρχικό δίκτυο με «σημαντικές διαστάσεις»⁶⁵. Οι αναρχικοί αυτοί οργανώθηκαν στο Πίτσμπεργκ το 1883 μέσω της IWPA και υιοθέτησαν μια συνδικαλιστική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία το σωματείο είναι το όχημα της ταξικής πάλης, ένα όπλο της επανάστασης, καθώς και «η εμβρυακή ομαδοποίηση της μελλοντικής “ελεύθερης κοινωνίας”», «η αυτόνομη κομμούνια σε διαδικασία επώασης»⁶⁶. Ο άνθρωπος που διαμόρφωσε αυτή τη θέση ήταν ο Άλμπερτ Πάρσονς. Γεννημένος στο Μοντγκόμερι της Αλαμπάμα, ο Πάρσονς υπηρέτησε στον στρατό των Νοτίων

κατά τη διάρκεια του Αμερικανικού Εμφυλίου (1861-1865) όπως πολλοί λευκοί νεαροί της γενιάς του. Μετά τον πόλεμο έγινε σφοδρός πολέμιος της δουλείας και ένας από τους «Ριζοσπάστες Ρεπουμπλικάνους» που προσπάθησαν να χρησιμοποιήσουν τη μεταπολεμική Αναδόμηση και την κατάργηση της δουλείας για την απελευθέρωση των μαύρων και την αναδιανομή της γης. Δέχθηκε αμέτρητες επιθέσεις από τις ομάδες που αργότερα συγκρότησαν την Κου Κλουξ Κλαν. Παντρεύτηκε τη Λούσι Πάρσονς, για την οποία θα συζητήσουμε εκτενέστερα στο κεφάλαιο 10, μετακόμισε στο Σικάγο, βοήθησε στην ίδρυση της IWPA και έγινε σπουδαίος αναρχικός ρήτορας και εκδότης της αναρχικής εφημερίδας *The Alarm* («Ο Συναγερμός»).

Στο Σικάγο, που ήταν το προπύργιό της, η IWPA πήρε τον έλεγχο της Ομοσπονδιακής Ένωσης Μεταλλεργατών Αμερικής και το 1884 ίδρυσε τη συνδικαλιστική CLU· μέχρι το 1886 η CLU ήταν η μεγαλύτερη ομοσπονδία σωματείων του Σικάγο, έχοντας μεταξύ των 24 συνιστωσών της τα 11 μεγαλύτερα σωματεία της πόλης. Την 1η Μαΐου του ίδιου έτους κατάφερε να κινητοποιήσει 80.000 διαδηλωτές στα πλαίσια της παναμερικανικής απεργίας για το οκτάωρο, στην οποία οι αναρχικοί έπαιξαν σημαντικό ρόλο. Το κίνημα αυτό παρέλυσε το 1887, μετά την υπόθεση του Χέιμαρκετ, με τις συλλήψεις οκτώ αγωνιστών της IWPA για μια υποτιθέμενη υπόθεση βομβαρδισμού· πέντε από αυτούς, ανάμεσά τους ο Άλμπερτ Πάρσονς και ο Αύγουστος Σπάις (1855-1887) καταδικάστηκαν σε θάνατο, ενώ οι υπόλοιποι τρεις σε ισόβια κάθειρξη⁶⁷.

Η 11^η Νοεμβρίου, ημέρα των εκτελέσεων, τιμόταν για πολλά χρόνια από το αναρχικό κίνημα. Άλλη μια κληρονομιά που άφησε η IWPA ήταν η Πρωτομαγιά, η οποία επιλέχτηκε ως διεθνής ημέρα εργατικής ενότητας και δράσης προς τιμήν των αναρχικών μαρτύρων του Χέιμαρκετ και του ρόλου τους στον αγώνα για το οκτάωρο⁶⁸. Ο συνδικαλισμός της IWPA έγινε αργότερα γνωστός ως «Ιδέα του Σικάγο» και επηρέασε βαθιά τις επόμενες γενιές ριζοσπαστών των Η.Π.Α. Για παράδειγμα, ο Φόστερ, μέλος του SLNA, μιλώντας μεταγενέστερα για τον κύκλο του, ο οποίος όριζε τον συνδικαλισμό ως «αναρχισμό στην πράξη», θυμάται: «αυτοπροσδιοριζόμασταν συνειδητά ως συνεχιστές των παραδόσεων του μεγάλου αγώνα του '86, ο οποίος είχε ως ηγετικές φυσιογνωμίες τους αναρχοσυνδικαλιστές Πάρσονς, Σπάις κ.ά., και βρισκόμασταν σε διαρκή επαφή με πολλούς από τους βετεράνους αυτής της ηρωικής μάχης»⁶⁹. Ο Φόστερ είχε επηρεαστεί βαθιά από τον Τζέι Φοξ, έναν αναρχικό του οποίου «οι θεωρίες το 1911 ήταν ένα περίεργο κράμα της παλιάς αναρχικής “Ιδέας του Σικάγο” και του Κοινωνικού Δαρβινισμού»⁷⁰. Η υπόθεση του Χέιμαρκετ και η Ιδέα του Σικάγο άσκησαν σημαντική επιρροή και στους ιδρυτές της IWW, πολλοί από τους οποίους (σε αυτούς συμπεριλαμβάνεται και η Λούσι Πάρσονς) συνέδεαν συνειδητά τη νέα ένωση με τους αγώνες των μαρτύρων του Σικάγο⁷¹.

Αναφορές για παρόμοιες εξελίξεις υπάρχουν και σε άλλα μέρη. Στο Μεξικό, το πρώιμο εργατικό κίνημα ήταν βαθιά επηρεασμένο από τον Φουριέ και τον Προυντόν και προσανατολίστηκε στις κοσμοπερατίβες, τις ομάδες αλληλοβοήθειας και τις πρώτο-σωματειακές «κοινότητες αντίστασης»⁷². Αυτές οι ελευθεριακές καταβολές, σε συνδυασμό με την ακμή της Πρώτης Διεθνούς και τη διαρκή αλληλεπίδραση με την Ισπανία μέσω της μετανάστευσης και της γλώσσας, συνεισέφεραν στην ανάδυση ενός διακριτού αναρχικού ρεύματος στη χώρα. Μια μυστική αναρχική πολιτική ομάδα που χρονολογείται από το 1865, η *La Social*, ανασυστάθηκε το 1871 και αναδιοργανώθηκε το 1876⁸³. Κεντρική φυσιογνωμία ήταν ο Φρανσίσκο Ζαλακόστα (1844-1880), γιος ενός αξιωματικού των Φιλελεύθερων δυνάμεων που εισέβαλαν στην Πόλη του Μεξικού το 1854. Όντας κληρονόμος μιας πλούσιας οικογένειας της πόλης, μνήθηκε στις αναρχικές ιδέες, δραστηριοποιήθηκε στη *La Social* και εξέδωσε την εφημερίδα της, την *La Internacional* («Η Διεθνής»). Ήταν επίσης ενεργός στην πρώιμη εργατική ομάδα *Circulo Proletario* («Κύκλος Προλεταρίων»), η οποία ιδρύθηκε το 1869, οργάνωσε εργάτες των πόλεων και έπαιξε ηγετικό ρόλο σε μια αγροτική εξέγερση στο Τσάλκο το 1878. Μετά από μια δεκαοκτάμηνη εκστρατεία, κατά τη διάρκεια της οποίας έγιναν επιθέσεις σε χασιέντας* και η γη μοιράστηκε στους αγρότες, ο Ζαλακόστα συνελήφθη και εκτελέστηκε.

Ο Κύκλος Προλεταρίων, εμπνεόμενος από τα νέα της Πρώτης Διεθνούς, βοήθησε στη συγκρότη-

* [Σ.τ.Μ.] Haciendas: τεράστιες ιδιοκτησίες γης. Το ημιφεουδαρχικό καθεστώς εκείνης της εποχής στο Μεξικό οργανωνόταν γύρω από τις χασιέντας, οι οποίες καταλάμβαναν το 85% της γης και ανήκαν στο 2% του πληθυσμού.

ση του Μεγάλου Κύκλου των Εργατών (GCO): οι αναρχικοί άρχισαν σύντομα να παίζουν κεντρικό ρόλο, με την La Social να στέλνει εκπροσώπους. Ο GCO αποτελούνταν κυρίως από κοινότητες αντίστασης. Υποστήριζε απεργίες, προωθούσε «το πολιτικό μποϊκοτάζ και την άρνηση αναγνώρισης κυβερνήσεων με δικαιοδοσία μεγαλύτερη από αυτή της τοπικής κοινότητας ή *municipio libre*» και επέμενε ότι οι εργάτες πρέπει να αυτοαπελευθερωθούν «χρησιμοποιώντας ως απόλυτο όπλο τους την κοινωνική επανάσταση»⁷⁴. Στην πράξη, ωστόσο, κύριο μέλημα της αναρχικής μειοψηφίας ήταν το να δημιουργεί κοοπερατίβες. Ο GCO είχε περίπου 8.000 μέλη μέχρι το 1874, αλλά οι αναρχικοί θεώρησαν ότι ήταν καιρός να δημιουργηθεί ένα κανονικό σωματείο: αυτό ιδρύθηκε κατά τα δέοντα υπό την ονομασία CGOM και μέχρι το 1882 είχε φτάσει, κατά με τα λεγόμενά του, τα 50.236 μέλη⁷⁵. Το CGOM στο μανιφέστο του προέτασσε «την απελευθέρωση των εργατών από τον καπιταλιστικό ζυγό», ενώ La Social στόχευε να το μετεξελίξει σε κάτι «παρόμοιο στη φύση» με τη CNT της Ισπανίας του εικοστού αιώνα⁷⁶. Η La Social εκπροσωπήθηκε στο συνέδριο της αναρχικής Πρώτης Διεθνούς το 1887 και το CGOM εντάχθηκε στη Μαύρη Διεθνή.

Αυτές οι πρώιμες συνδικαλιστικές πρωτοβουλίες επισκιάστηκαν από την άνοδο του εξεγερσιακού αναρχισμού. Παρ' όλα αυτά, όπως αναφέραμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, στα τέλη περίπου της δεκαετίας του 1880 είχαμε μια μεγάλη επιστροφή στον αναρχισμό των μαζών. Ο Μαλατέστα απομακρύνθηκε σιωπηλά από την προπαγάνδα δια της πράξης και ο Κροπότκιν, ο οποίος αρχικά έβλεπε με συμπάθεια τον εξεγερτισμό, πλέον διακήρυττε: «Πρέπει να είμαστε με το λαό, ο οποίος δεν ζητά πια απομονωμένες πράξεις αλλά δραστήριους ανθρώπους στις γραμμές του»⁷⁷. Υπενθύμιζε στους συντρόφους του τον κεντρικό χαρακτήρα «του οικονομικού αγώνα της εργασίας ενάντια στο κεφάλαιο», σημειώνοντας ότι «από τον καιρό της Διεθνούς ... οι αναρχικοί πάντοτε συμβούλευαν τη δραστηριοποίηση στις εργατικές οργανώσεις που προωθούν τον *άμεσο* αγώνα των εργατών ενάντια στο κεφάλαιο και τον προστάτη του – το Κράτος»⁷⁸. Ακόμη και ο Μοστ, ο οποίος παλιότερα ήταν ένθερμος εξεγερσιακός, κατά τη δεκαετία του 1890 άλλαξε στάση, προτείνοντας τον συνδικαλισμό στους Ρώσους και Γερμανούς μετανάστες των Η.Π.Α., καθώς αυτός είναι «η πιο πρακτική μορφή οργάνωσης για την πραγμάτωση του αναρχικού κομμουνισμού»⁷⁹.

Οι εξελίξεις στη Γαλλία έπαιξαν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην αναζωογόνηση του συνδικαλισμού. Η γενική παρακμή του αναρχισμού σε πολλές χώρες κατά τη δεκαετία του 1880 – σε μεγάλο βαθμό λόγω της απομόνωσης που συνόδευσε την άνοδο του εξεγερσιακού αναρχισμού – αναστράφηκε πολύ γρήγορα κατά τη δεκαετία του 1890 λόγω της κατάστασης στη Γαλλία, όπου «οι Αναρχικοί, με αφετηρία την περίφημη “έφοδο” στα σωματεία τη δεκαετία του '90, νίκησαν τους ρεφορμιστές Σοσιαλιστές και κυριάρχησαν στο σύνολο σχεδόν του γαλλικού κινήματος των σωματείων»⁸⁰.

Τα γαλλικά επιτεύγματα προσέελκυσαν παγκόσμιο ενδιαφέρον (σε αντίθεση, για παράδειγμα, με τις ταυτόχρονες επιτυχίες του συνδικαλισμού στην Κούβα και την Ισπανία). Με αυτή την έννοια, ο Ρόκερ δεν έχει άδικο όταν υποστηρίζει ότι «το σύγχρονο αναρχοσυνδικαλιστικό κίνημα της Ευρώπης ... έχει τις ρίζες του στην ακμή του επαναστατικού Συνδικαλισμού στη Γαλλία, με πεδίο επιρροής τη CGT»⁸¹. Η συνθήκη αυτή αποτέλεσε το έναυσμα της ένδοξης περιόδου του αναρχισμού και του συνδικαλισμού, δηλαδή το διάστημα ανάμεσα στα μέσα της δεκαετίας του 1890 και τα μέσα της δεκαετίας του 1920⁸². Κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής, ο αναρχισμός αναπτύχθηκε πάνω απ' όλα μέσω του κινήματος των σωματείων. «Η πορεία του αναρχοσυνδικαλιστικού κινήματος» δεν είναι «μια από τις τραγικότερες στην ιστορία του αναρχισμού γενικότερα», όπως υποστηρίζει ο Μπούκτσιν: αντίθετα, ο αναρχισμός αναγεννήθηκε ως μαζικό κίνημα κυρίως μέσα από το νέο κύμα συνδικαλισμού⁸³. Πράγματι, μέσα από τον συνδικαλισμό ο αναρχισμός μετατράπηκε σε «μια αποτελεσματική και τεράστια δύναμη της πρακτικής πολιτικής»⁸⁴. Ο Μαρξιστής ιστορικός Έρικ Χόμπσμπανουμ, ο οποίος δεν ήταν σε καμία περίπτωση θαυμαστής του αναρχισμού και του συνδικαλισμού, παραδέχεται μεταγενέστερα ότι

κατά το διάστημα 1905-1914, η μαρξιστική αριστερά είχε τεθεί στο περιθώριο του επαναστατικού κινήματος στις περισσότερες

χώρες, ο κύριος όγκος των μαρξιστών είχε ταυτιστεί με μια ντε φάκτο μη επαναστατική σοσιαλδημοκρατία, ενώ το μεγαλύτερο μέρος της επαναστατικής αριστεράς ήταν αναρχοσυνδικαλιστικό ή τουλάχιστον βρισκόταν πολύ πιο κοντά στις ιδέες και το πνεύμα του αναρχοσυνδικαλισμού απ' ό,τι σε αυτό του κλασικού μαρξισμού.⁸⁵

Κατά τη διάρκεια της ένδοξης περιόδου, αλλά και αργότερα, οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές ίδρυσαν ή επηρέασαν σωματεία σε χώρες όπως η Αργεντινή, η Αυστραλία, η Βολιβία, η Βραζιλία, η Βουλγαρία, ο Καναδάς, η Χιλή, η Κίνα, η Κολομβία, η Κόστα Ρίκα, η Κούβα, το Εκουαδόρ, η Αίγυπτος, το Ελ Σαλβαδόρ, η Γαλλία, η Γερμανία, η Γουατεμάλα, η Ιρλανδία, η Ιταλία, η Ιαπωνία, το Μεξικό, η Ολλανδία, η Νέα Ζηλανδία, η Παραγουάη, το Περού, η Πολωνία, η Πορτογαλία, η Νότια Αφρική, η Ισπανία, η Σουηδία, οι Η.Π.Α., η Ουρουγουάη και η Βενεζουέλα.

Συνοψίζοντας, ο συνδικαλισμός προηγήθηκε της γαλλικής CGT κατά τουλάχιστον δυο δεκαετίες και ήταν από τις απαρχές του εγγενώς συνδεδεμένος με τον αναρχισμό. Η θεώρηση του συνδικαλισμού δεν επινοήθηκε στη Γαλλία της δεκαετίας του 1890 για να εξαπλωθεί στη συνέχεια· εξαπλώθηκε αλλού· αντίθετα, αυτό που συνέβη στη Γαλλία ήταν μια *αναγέννηση* της παράδοσης του αναρχισμού των μαζών, μια επιστροφή στην πολιτική του Μπακούνιν και όχι η υπέρβασή της από ένα νέο ρεύμα. Η πολιτική της γαλλικής CGT πρέπει να τοποθετηθεί εντός της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης και της ιστορίας της και η είσοδος των αναρχικών στα γαλλικά σωματεία πρέπει να γίνει αντιληπτή ως απόρροια μιας *εσωτερικής* στρατηγικής διαμάχης μέσα στην ευρύτερη αναρχική παράδοση. Η κατάκτηση της γαλλικής CGT έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στην παρακμή του εξεγερσιακού αναρχισμού, ωστόσο ο ρόλος αυτός ήταν περισσότερο παραδειγματικός και εμψυχωτικός, παρά καινοτόμος. Το σημαντικό στοιχείο είναι ότι κατά τις δεκαετίες του 1870 και του 1880 υπήρξε όντως ένα κύμα πρώιμης συνδικαλιστικής οργάνωσης, το οποίο προηγήθηκε του ευρύτερα γνωστού κύματος που ξεκίνησε κατά τη δεκαετία του 1890.

IWW και Συνδικαλισμός

Έχουμε ταυτίσει επανειλημμένως την IWW με τον συνδικαλισμό και ως εκ τούτου την εντάσσουμε στην ευρύτερη αναρχική παράδοση. Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν στη βιβλιογραφία δυο τάσεις που θα απέρριπταν αυτόν τον ισχυρισμό: την επιχειρηματολογία που υποστηρίζει ότι η IWW έχει περισσότερο Μαρξιστικό παρά συνδικαλιστικό χαρακτήρα και την οπτική που θεωρεί πως η IWW αναπτύχθηκε ανεξάρτητα και ξέχωρα από τον συνδικαλισμό. Υποστηρίζουμε πως καμία από τις δυο αυτές προσεγγίσεις δεν είναι πειστική.

Η άποψη ότι η IWW είναι περισσότερο Μαρξιστική παρά αναρχική παίρνει διάφορες μορφές. Σε κάποιες περιπτώσεις η IWW παρουσιάζεται ως «μια ιδιότυπη μείξη Μαρξισμού, συνδικαλισμού και αναρχισμού», η οποία «περιείχε υπερβολικά πολλά Μαρξιστικά στοιχεία για να είναι πραγματικά ελευθεριακή»⁸⁶. «Η κεντρική ιδέα του Ενός Μεγάλου Σωματείου», για παράδειγμα, έχει ιδωθεί ως «εκ θεμελίων αντιτιθέμενη προς τις τοπικιστικές και αποκεντρωτικές ιδέες που υποστηρίζουν παθιασμένα οι αναρχικοί»⁸⁷. Εναλλακτικά, έχει προταθεί ότι η IWW «δεν συνδεόταν σε καμία περίπτωση με τον αναρχισμό» και οι βασικοί της ηγέτες δεν ήταν ποτέ τους αναρχικοί⁸⁸. Μια ακόμη πιο προωθημένη εκδοχή αυτής της θέσης υποστηρίζει ότι η IWW ήταν «κλασική Μαρξιστική» στη θεώρησή της και «όφειλε το μεγαλύτερο μέρος του φιλοσοφικού της υποβάθρου στον Μαρξ»⁸⁹. Ενώ οι Ευρωπαίοι συνδικαλιστές είχαν επηρεαστεί από τον αναρχισμό, η IWW είχε «μια σαφώς ορισμένη Μαρξιστική οπτική, η οποία αποτυπώθηκε κυρίως από τον Ντανιέλ Ντε Λεόν»⁹⁰. Έτσι η IWW περίμενε «η κατανόηση του Μαρξισμού να δράσει καταλυτικά στις εμπειρίες των εργατών» και η «ιδιαίτερη καινοτομία» της ήταν στην πραγματικότητα «η διάθεση με την οποία ανέπτυξε τον Μαρξισμό»⁹¹.

Η αντίληψη ότι η IWW είναι κλασικά Μαρξιστική και διακρίνεται από τους υπόλοιπους Μαρξι-

στές κυρίως λόγω της «διάθεσής» της, είναι φανερό ότι δεν μπορεί να συμβιβαστεί εύκολα με την άποψη των Μαρξ και Ένγκελς ότι «η οργάνωση του προλεταριάτου σε πολιτικό κόμμα είναι αναγκαία» και ότι «η μεγάλη αποστολή του προλεταριάτου» είναι «η κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας»⁹². Είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς τον Μαρξ να υιοθετεί το *Preamble* («Προοίμιο») του 1908 της IWW:

Η εργατική τάξη και η εργοδότηρια τάξη δεν έχουν τίποτα το κοινό. ... Ανάμεσα στις δυο αυτές τάξεις πρέπει να συνεχιστεί η πάλη μέχρις ότου οι εργάτες του κόσμου να οργανωθούν ως τάξη, να πάρουν στα χέρια τους τον έλεγχο της γης και των μηχανισμών παραγωγής και να καταργήσουν το σύστημα της μισθωτής εργασίας. ...

Η ιστορική αποστολή της εργατικής τάξης είναι να καταργήσει τον καπιταλισμό. Οι δυνάμεις της παραγωγής πρέπει να οργανωθούν, όχι μόνο για τους καθημερινούς αγώνες ενάντια στους καπιταλιστές, αλλά και για να αναλάβουν την παραγωγή όταν ο καπιταλισμός θα έχει ανατραπεί. Με το να οργανωνόμαστε στις βιομηχανίες διαμορφώνουμε τη δομή της νέας κοινωνίας μέσα στο κέλυφος της παλιάς.⁹³

Αυτή είναι μια χαρακτηριστική συνδικαλιστική θεώρηση, η ουσία της οποίας δεν αλλοιώνεται από το γεγονός ότι η IWW είναι επηρεασμένη από τη Μαρξιστική οικονομική θεωρία: δεν υπάρχει τίποτα το ασυνήθιστο σε αυτό⁹⁴. Η επιχειρηματολογία που υποστηρίζει ότι η IWW διαφοροποιείται τόσο από τον αναρχισμό, καθώς τάσσεται υπέρ των μαζικών αγώνων, όσο και τον συνδικαλισμό, καθώς προωθεί την πολιτική επιμόρφωση και αντιτίθεται στον κλαδικό γιουνιονισμό, βασίζεται σε μια κατά κάποιον τρόπο παρανόηση του αναρχισμού και του συνδικαλισμού. Το ίδιο ισχύει και με την άποψη ότι το Ένα Μεγάλο Σωματείο είναι ασύμβατο με τον αναρχισμό⁹⁵. Η IWW, προτάσσοντας τα εργοστασιακά σωματεία έναντι των κλαδικών*, διαφοροποιείται με πολλούς από τη γαλλική CGT, αλλά ο κλαδικός γιουνιονισμός δεν είναι αρχή του συνδικαλισμού· για παράδειγμα, η ισπανική CNT προσπάθησε να οργανώσει εργοστασιακά σωματεία.

Η αντίληψη που υποστηρίζει πως η IWW αναπτύχθηκε ανεξάρτητα από τον συνδικαλισμό συνήθως υποθέτει ότι η IWW αποτελεί αγνό προϊόν των αμερικανικών συνθηκών – και ειδικότερα των σκληρών ταξικών αγώνων των παραμεθόριων περιοχών. Αυτή η τάση, η οποία εμφανίστηκε κατά τη δεκαετία του 1920 από Αμερικανούς λόγιους και επανήλθε τα τελευταία χρόνια, υποστηρίζει ότι η IWW αναπτύχθηκε παράλληλα με και ανεξάρτητα από τον συνδικαλισμό των άλλων περιοχών⁹⁶. Αυτή η οπτική μπορεί να εντοπιστεί τόσο σε κάποιες από τις καθιερωμένες ιστοριογραφίες του αναρχισμού που υποστηρίζουν ότι η IWW «άντλησε μεγάλο μέρος των μεθόδων και του σθένους της από τις σκληρές παραδόσεις των παραμεθόριων περιοχών των Η.Π.Α.» όσο και σε εργασίες αναρχικών οι οποίοι αντιλαμβάνονται την IWW ως «εξ ολοκλήρου παράγωγο των αμερικανικών συνθηκών»⁹⁷.

Αυτή η «θέση περί παραμεθόριων καταβολών» αποτελεί εν μέρει απότοκο ενός μεθοδολογικού εθνικισμού, ο οποίος παρουσιάζει την κουλτούρα των Η.Π.Α. σαν απαλλαγμένη από ξένες επιρροές. Απορρέει επίσης από τις προσπάθειες ορισμένων συμπαθούντων να αποδώσουν πιστοποιητικά αμερικανικότητας στην IWW⁹⁸. Μερικές φορές ακόμη και η ίδια η IWW προέβαλλε τον αμερικανικό χαρακτήρα και τις αμερικανικές καταβολές της⁹⁹. Ωστόσο, η άποψη ότι η IWW αναπτύχθηκε ξέχωρα από τον συνδικαλισμό των άλλων περιοχών ή ότι αποτελεί όντως προϊόν των συνθηκών των παραμεθόριων περιοχών των Η.Π.Α. παραμένει δύσκολα υπερασπίσιμη. Η IWW είχε επηρεαστεί εμφανώς τόσο από τις αμερικανικές όσο και από τις μεταναστευτικές αναρχικές και συνδικαλιστικές παραδόσεις και μάλιστα από την εποχή της IWPA, διαμορφώθηκε άμεσα από τη γαλλική CGT και εξέφραζε την ταύτισή της με τον συνδικαλισμό άλλων περιοχών με πολλούς τρόπους¹⁰⁰.

* [Σ.τ.Μ.] Το εργοστασιακό σωματείο (industrial union) αναφέρεται στην οργάνωση όλων των εργατών μιας βιομηχανίας, ανεξάρτητα από τη δουλειά που κάνει ο καθένας μέσα σε αυτή. Το κλαδικό σωματείο (craft union) αναφέρεται στην οργάνωση με βάση την κοινή ειδική εργασία.

Επιπλέον, οι ιδέες της IWW έχουν ξεκάθαρα συνδικαλιστικό χαρακτήρα. Ο πολιτικός σοσιαλισμός είναι «παντελώς απών» από τη σκέψη της IWW και η οργάνωση «δεν είχε την προοπτική της δικτατορίας του προλεταριάτου»¹⁰¹. «Δεν θα υπάρχει Κράτος ή Κράτη ... οι βιομηχανίες θα πάρουν τη θέση αυτού που τώρα είναι τα υπάρχοντα Κράτη»¹⁰². Στόχευε στην ανάπτυξη ενός κινήματος σωματείων που θα «αποτελέσει το αγωνιστικό όργανο της καθημερινής πάλης ενάντια στην τάξη των εργοδοτών» και τελικά «το μέσο κατάληψης της βιομηχανίας από τους εργάτες και ... λειτουργίας της ως οργάνου παραγωγής και διανομής»¹⁰³. «Η άρνησή της να συμμαχήσει με τον κοινοβουλευτικό σοσιαλισμό, η αποκήρυξη των αρχηγών ή αποθέωση της συλλογικής λειτουργίας και η έμφαση στην ανάπτυξη μιας προλεταριακής κουλτούρας αγώνα ως μέσου οικοδόμησης ενός κινήματος που στοχεύει στον κοινωνικό μετασχηματισμό ορίζει την ενδογενή της αντι-πολιτική φιλοσοφία καθώς και τη μεγάλη της σύνδεση με τον ευρωπαϊκό αναρχοσυνδικαλισμό.»¹⁰⁴

«Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι όλες οι βασικές ιδέες του σύγχρονου επαναστατικού συνδικαλισμού ... που εμφανίζονται στην IWW μπορούν να εντοπιστούν στην παλιά Διεθνή Ένωση Εργαζομένων»¹⁰⁵. Είναι «αδύνατον να αγνοήσει κανείς τις ομοιότητες ανάμεσα στις αρχές της IWW και του είδους Συνδικαλισμού που ... σάρωνε ... το ευρωπαϊκό εργατικό κίνημα»¹⁰⁶. «Η βασική φύση της IWW ήταν αυτή μιας συνδικαλιστικής οργάνωσης»· «δεν υπήρχε καμία διαφορά στα θεμελιώδη ζητήματα» ανάμεσα στη γαλλική CGT και την αμερικανική IWW και στην ουσία «κάθε μελετητής που έχει ασχοληθεί διεξοδικά με την IWW, την αντιλαμβάνεται ως μορφή συνδικαλισμού»¹⁰⁷. Με λίγα λόγια, το να παρουσιάζεται η IWW ως Μαρξιστική παρά συνδικαλιστική, όπως και το να θεωρείται ότι η IWW δεν ήταν κατά βάση συνδικαλιστική, έχει ελάχιστη βασιμότητα.

Ντε Λεόν και Κόνολι

Παρ' όλα αυτά, το ζήτημα της σχέσης μεταξύ Μαρξισμού και IWW χρήζει περισσότερης ανάλυσης. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πολλές εξέχουσες φυσιογνωμίες της IWW, όπως οι Χέιγουντ και Τράουτμαν, θαύμαζαν τον Μαρξ, αυτοπροσδιορίζονταν ως Μαρξικοί σοσιαλιστές, αποδέχονταν τον οικονομικό ντετερμινισμό του Μαρξ σε ασύγκριτο βαθμό σε σχέση με τους περισσότερους αναρχικούς και συνδικαλιστές και μερικές φορές αποκήρυσσαν τον αναρχισμό¹⁰⁸. Παράλληλα, προέτασσαν μια «κυβέρνηση» «Βιομηχανικού Σοσιαλισμού» μέσω του Ενός Μεγάλου Σωματείου και όχι ενός «πολιτικού κράτους»¹⁰⁹. Αυτό όμως δεν αποτελεί σοβαρή ένσταση όσον αφορά τη συμπερίληψη της IWW στην ευρύτερη αναρχική παράδοση. Όπως έχουμε ήδη υποστηρίξει, ο αυτοπροσδιορισμός κάποιου ως Μαρξιστή ή ως αναρχικού είναι λιγότερο σημαντικός από το περιεχόμενο των ιδεών που υιοθετεί και οι ιδέες της IWW τοποθετούνται σίγουρα εντός του πεδίου της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης. Δεν είναι απαραίτητο να αυτοανακηρύσσονται όλες οι ηγετικές φυσιογνωμίες της IWW αναρχικές· ο συνδικαλισμός τους ήταν από μόνος του αναρχικός, εφόσον ο συνδικαλισμός είναι ένας τύπος αναρχισμού.

Ωστόσο, ίσως να παραμένει απαραίτητο να εξηγηθεί το γιατί περιγράψαμε τον Ντελεονισμό ως μορφή συνδικαλισμού. Ο Ντε Λεόν γεννήθηκε στο Κουρακάο και μορφώθηκε στην Ευρώπη, το 1874 μετακόμισε στις Η.Π.Α. και πήγε για σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Κολούμπια. Το 1890 εντάχθηκε στο Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα (SLP) και έγινε συντάκτης της εφημερίδας του, της *The People* («Ο Λαός»). Το SLP ιδρύθηκε το 1876 από κλασικούς Μαρξιστές οι οποίοι συνδέονταν με την Πρώτη Διεθνή. Στο εσωτερικό του αναπτύχθηκε ένα σημαντικό αναρχικό ρεύμα, στο οποίο ανήκε και ο Άλμπερτ Πάρσονς, που αποσχίστηκε για να σχηματίσει την IWPA¹¹⁰. Το εναπομείναν τμήμα του SLP υιοθέτησε την αντίληψη ότι η πλειοψηφία της εργατικής τάξης πρέπει «να κερδίσει τις προεδρικές και βουλευτικές εκλογές κι έπειτα να χρησιμοποιήσει την κυβερνητική της πλειοψηφία προκειμένου να θεσμοθετήσει την κοινωνική ιδιοκτησία» και εντάχθηκε στη Σοσιαλιστική (τη λεγόμενη «Δεύτερη») Διεθνή¹¹¹. Κατά τη διάρκεια της ηγετικής παρουσίας του Ντε Λεόν, το SLP

απέκτησε φήμη πιουρισμού και σεκταρισμού, οργανωτικού αυταρχισμού και βρόμικων πολεμικών· επηρεαζόμενο όλο και περισσότερο από την ιδέα του σιδερένιου νόμου των μισθών, άρχισε να απορρίπτει τους αγώνες για μεταρρυθμίσεις και στις αρχές του εικοστού αιώνα μετατράπηκε σε όχημα του «επαναστατικού αυταρχισμού»¹¹². Αφότου απομακρύνθηκε από τα σωματεία, το SLP σχημάτισε το 1895 μια αποτυχημένη Σοσιαλιστική Επαγγελματική και Εργατική Συμμαχία και σύντομα επισκιάστηκε από το νεοϊδρυθέν SPA.

Αν και ξεκίνησε με αυτόν τον τρόπο, το SLP απροσδόκητα εξελίχθηκε σε συνδικαλιστικό κόμμα. Για λόγους που δεν είναι τελείως ξεκάθαροι, περίπου το 1904 πραγματοποιήθηκαν «δραματικές και ριζικές μεταβολές» στην «καρδιά της επαναστατικής θεωρίας» του Ντε Λεόν, στην κατεύθυνση του επαναστατικού συνδικαλισμού¹¹³. Το SLP συμμετείχε στην ίδρυση της IWW και μέχρι το τέλος του ιδρυτικού της συνεδρίου ο Ντε Λεόν είχε ολοκληρώσει τη μεταμόρφωσή του. Τώρα πιστεύει ότι μόνο «η δράση των σωματείων μπορεί να μετατρέψει την ιδιοκτησία από ατομική σε συλλογική»¹⁴⁴. Από τότε και στο εξής, ο κοινοβουλευτικός δρόμος προς τον σοσιαλισμό αποτελεί, σύμφωνα με τον Ντε Λεόν, μια «γιγάντια Ουτοπία», καθώς η εργατική τάξη δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει ένα κράτος το οποίο «έχει χτιστεί στην πορεία των αιώνων της ταξικής εξουσίας για τον σκοπό της προστασίας και διατήρησης της κυριαρχίας μιας συγκεκριμένης τάξης που τυχαίνει να βρίσκεται στην κορυφή» για να ξεπεράσει την ταξική κοινωνία¹¹⁵.

Η εργατική τάξη μπορεί να χειραφετηθεί μόνο μέσω του «Βιομηχανικού Γιουνιονισμού, ενός οικονομικού όπλου απέναντι στο οποίο όλοι οι πόροι του κεφαλαίου ... θα είναι αναποτελεσματικοί και ανίκανοι»¹¹⁶. «Οι Βιομηχανικές Ενώσεις θα παράσχουν τη διοικητική τεχνογνωσία για τη διεύθυνση της παραγωγής της σοσιαλιστικής κοινοκτημοσύνης», μετά από το «γενικευμένο λοκ-άουτ της τάξης των καπιταλιστών» και την «ισοπέδωση» του κράτους¹¹⁷. Η αυτοδιαχείριση της βιομηχανίας είναι αδύνατη όσο υπάρχει το κράτος, οι εκλογικές περιφέρειες του οποίου βασίζονται σε γεωγραφικές οριοθετήσεις· μόνο μέσα από τις γραμμές της βιομηχανίας μπορούν οι εργάτες να οργανώσουν τον άμεσο και δημοκρατικό έλεγχο των διαφόρων κλάδων της οικονομίας¹¹⁸. Αν και ο Ντε Λεόν εξακολουθεί να επιμένει πως είναι ένας καλός Μαρξιστής και σίγουρα όχι αναρχικός ή συνδικαλιστής, η νέα του προσέγγιση «βρέθηκε σε άμεση αντίθεση με τη σκέψη του Μαρξ και του Ένγκελς»¹¹⁹. Το παρακάτω απόσπασμα δίνει μια εύγλωττη εικόνα:

Ανατροπή της ταξικής εξουσίας σημαίνει ανατροπή του πολιτικού Κράτους και αντικατάστασή του από τη Βιομηχανική Κοινωνική Τάξη, στην οποία όλα όσα είναι απαραίτητα για την παραγωγή κατέχονται απ' όλους και διευθύνονται από και για τον λαό. ... Ο Βιομηχανικός Γιουνιονισμός μοιράζει το έθνος σε χρήσιμα επαγγέλματα και μετατρέπει την εθνική κυβέρνηση σε αντιπροσωπείες των επαγγελματιών αυτών. ... Ο Βιομηχανικός Γιουνιονισμός είναι η Σοσιαλιστική Δημοκρατία υπό δημιουργία ... Το Βιομηχανικό Σωματείο είναι ο πολιορκητικός κριός που θα συντρίψει το φρούριο του καπιταλισμού και ταυτόχρονα ο διάδοχος της ίδιας της καπιταλιστικής κοινωνικής δομής.¹²⁰

Παρ' όλα αυτά, ο Ντε Λεόν δεν αποκηρύσσει όλες τις εκλογικές δραστηριότητες. Σύμφωνα με την οπτική του, ο «Σοσιαλιστικός Βιομηχανικός Γιουνιονισμός» πρέπει να οργανωθεί τόσο στο «οικονομικό πεδίο» όσο και στο «πολιτικό πεδίο». Λέγοντας πολιτικό πεδίο δεν εννοεί μόνο τις εκλογές, αλλά και την ηγεμονία των ιδεών. Ο σκοπός είναι εν μέρει η διάχυση της προπαγάνδας υπέρ της οικοδόμησης του Ενός Μεγάλου Σωματείου¹²¹. Και αντίστροφα, η ανάπτυξη του Ενός Μεγάλου Σωματείου θα ενισχύσει με τη σειρά της την εκλογική ισχύ του SLP: ο Ντε Λεόν ισχυρίζεται ότι «το πολιτικό κίνημα είναι η απόλυτη αντανάκλαση της οικονομικής οργάνωσης». Επίσης υποστηρίζει – και αυτό είναι κάτι που ελάχιστοι άλλοι συνδικαλιστές θα δέχονταν – ότι μια σοσιαλιστική πλειοψηφία στο κοινοβούλιο (ως συνέπεια του Ενός Μεγάλου Σωματείου) θα μπορούσε να βοηθήσει στο «γενικευμένο λοκ-άουτ της τάξης των καπιταλιστών», παραλύοντας το κράτος. Το

κράτος «καταλαμβάνεται» μόνο «για το σκοπό της κατάργησής του» και οι αντιπρόσωποι της εργατικής τάξης θα «αποσυρθούν επί τόπου»¹²². Με άλλα λόγια, οι εκλογές είναι *δευτερεύον ζήτημα*, μια τακτική υποταγμένη στη στρατηγική του επαναστατικού βιομηχανικού γιουνιονισμού¹²³.

Αυτή η άποψη, η οποία δεν ήταν πολύ διαφορετική από τα όσα υποστήριζαν κατά καιρούς φυσιογνομίες όπως ο Χέιγουντ, αποδείχθηκε εξαιρετικά αμφιλεγόμενη και συνδυάστηκε με καχυποψία απέναντι στο SLP, οδηγώντας την IWW σε ένα σοβαρό σχίσμα¹²⁴. Στην τέταρτη ετήσια συνδιάσκεψη της IWW το 1908, η «αντί-πολιτική» πλειοψηφία της ένωσης, η οποία συσπειρωνόταν γύρω από τους Βίνσεντ Σαιντ Τζον και Χέιγουντ, υποστήριξε ότι η συμμετοχή στις εκλογές είναι ανώφελη, καλλιεργεί αυταπάτες για το καπιταλιστικό κράτος, διαιρεί τους εργάτες σε διάφορα πολιτικά κόμματα και σε κάθε περίπτωση είναι κάτι εντελώς ξένο για ένα μεγάλο μέρος της εργατικής τάξης που προσπαθεί να οργανώσει στους κόλπους του το Ένα Μεγάλο Σωματείο: τους μαύρους, τους μετανάστες, τις γυναίκες και τα παιδιά¹²⁵.

Ο Ντε Λεόν και το SLP αποσύρθηκαν, κατηγορώντας ότι η διάσκεψη ήταν στημένη, και η ένωση διασπάστηκε στην «IWW του Ντιτρόιτ», με επικεφαλής τους Ντελεονιστές, και την «IWW του Σικάγο», η οποία αντιτιγόταν στις εκλογές. Λόγω του γεγονότος ότι η Ντελεονιστική τάση ήταν σαφώς μειοψηφική στις Η.Π.Α., καθώς και του ότι το 1915 άλλαξε το όνομά της σε Εργατική Διεθνή Βιομηχανική Ένωση, θα χρησιμοποιούμε τον όρο «IWW των Η.Π.Α.» για να αναφερόμαστε στην IWW του Σικάγο, εκτός αν αναφερθεί ρητά κάτι διαφορετικό. Οι Ντελεονιστές υιοθέτησαν το αυθεντικό *Προοίμιο* του 1905, στο οποίο υπήρχε μια παράγραφος που ανέφερε ότι η εργατική τάξη πρέπει «να οργανωθεί και στο πολιτικό και στο βιομηχανικό πεδίο»¹²⁶. Η IWW του Σικάγο το 1908 αναθεώρησε το *Προοίμιο*, αφαιρώντας όλες τις αναφορές στο πολιτικό πεδίο.

Τη διάσπαση αυτή μεταφέρθηκε σε κινήματα που εμπνέονταν από την IWW σε όλο τον αγγλόφωνο κόσμο, αν και οι συσχετισμοί δυνάμεων ανάμεσα στις ιδέες της IWW του Σικάγο και αυτές του SLP δεν ήταν παντού οι ίδιοι με αυτούς στις Η.Π.Α.: στην Αυστραλία, το SLP ηττήθηκε από τους υποστηρικτές της IWW του Σικάγο· όμως στη Βρετανία η παράδοση του SLP ήταν η πιο ισχυρή· στη Νότιο Αφρική εκπροσωπούνταν και οι δυο τάσεις, αλλά η προσέγγιση του SLP έτεινε να κυριαρχεί. Πολλές από της ομάδες του SLP πέρα από τον Ατλαντικό ήταν σίγουρα λιγότερο σεκταριστικές και δογματικές απ' ό,τι στις Η.Π.Α., καθώς και λιγότερο δεσμευμένες στην αρχή του «δυναδικού γιουνιονισμού*» – δηλαδή την ιδέα ότι πρέπει να σχηματίζονται καινούρια επαναστατικά σωματεία έξω από τα υπάρχοντα. Στη Σκωτία, για παράδειγμα, οι Ντελεονιστές έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στο κίνημα των ριζοσπαστών εκπροσώπων εργαζόμενων**, το οποίο ξεκίνησε το 1915 στις περιοχές γύρω από τον ποταμό Κλάιντ· αντιμέτωπο με τις νέες εξελίξεις και τον ηγετικό του ρόλο σε αυτές, το SLP «εγκατέλειψε τον δυναδικό γιουνιονισμό»¹²⁷. Στη Νότια Αφρική, υποστηρικτές και των δυο τάσεων συνεργάστηκαν για τη δημιουργία κάποιων από τα πρώτα σωματεία έγχρωμων εργατών.

Στην Ιρλανδία, οι Ντελεονιστικές ιδέες επηρέασαν σημαντικά τον θρυλικό αγωνιστή Κόνολι. Γεννημένος σε μια φτωχογειτονιά του Κάουγκεϊτ στο Εδιμβούργο, ο Κόνολι δραστηριοποιήθηκε σε αρκετές σοσιαλιστικές ομάδες πριν τη μετακόμισή του στην Ιρλανδία το 1896. Το 1902 πήγε στις Η.Π.Α. για να στηρίξει την προεκλογική εκστρατεία του SLP· το 1903 δούλεψε για μικρό διάστημα ως οργανωτής του SLP στη Σκωτία· από το 1903 μέχρι το 1908 έζησε στις Η.Π.Α. όντας ακτιβιστής του SLP και της IWW και ήρθε σε αντιπαράθεση με τον Ντε Λεόν πάνω στο ζήτημα του σιδερένιου νόμου των μισθών, του γάμου και της θρησκείας¹²⁸. Με την επιστροφή του στην Ιρλανδία, ο Κόνολι δραστηριοποιήθηκε στα εργασιακά και την Αριστερά. Εκτελέστηκε το 1916 για τη συμμετοχή του στην Πασχαλινή Εξέγερση, μια αποτυχημένη εξέγερση ενάντια στη Βρετανία η οποία είχε επικεφαλής τους Ιρλανδούς εθνικιστές.

Στην Ιρλανδία, ο Κόνολι συνεργάστηκε με τον Τζέιμς «Big Jim» Λάρκιν για να ενώσει τους ερ-

* [Σ.τ.Μ.] Ο όρος που χρησιμοποιείται στο πρωτότυπο κείμενο είναι «dual unionism».

** [Σ.τ.Μ.] Αναφέρεται στο κίνημα που έγινε γνωστό ως shop stewards' movement. Ο όρος «shop steward» αφορά τους εκπροσώπους εργαζόμενων ή σωματείων, κυρίως σε ό,τι έχει να κάνει με διαπραγματεύσεις με την εργοδοσία. Ελλείπει καλύτερου όρου, επιλέχθηκε να αποδοθεί ως «εκπρόσωπος εργαζομένων».

γάτες, μακριά απ' τον σεκταρισμό, στο Ιρλανδικό Σωματείο Μεταφορών και Γενικό Σωματείο Εργατών Ιρλανδίας (ITGWU), το οποίο ιδρύθηκε το 1908. Το σωματείο αυτό δεν ήταν συνδικαλιστικό, παρότι είχε συνδικαλιστικά στοιχεία¹²⁹. Οι δυο άνδρες ήλπιζαν ότι θα γινόταν ο πυρήνας του Ενός Μεγάλου Σωματείου¹³⁰. Ο Λάρκιν, γεννημένος στις φτωχογειτονιές του Λίβερπουλ σε μια φτωχή οικογένεια, έγινε οργανωτής του Εθνικού Σωματείου Λιμενεργατών Βρετανίας και Ιρλανδίας, αποβλήθηκε από το σωματείο για τον ρόλο του σε ανεπίσημες απεργίες και συμμετείχε στην ίδρυση του ITGWU. Ίδρυσε από το Δουβλίνο την εφημερίδα *Irish Worker* («Ο Ιρλανδός Εργάτης») και το 1912, σε συνεργασία με τον Κόνολι, το Ανεξάρτητο Ιρλανδικό Εργατικό Κόμμα, το οποίο συμμετείχε μαζί με το ITGWU στο Λοκ-Άουτ του Δουβλίνου από το 1913 ως το 1914. Στη συνέχεια ο Λάρκιν έφυγε για τις Η.Π.Α., όπου συμμετείχε στην IWW και το SPA, έγινε υποστηρικτής του Μπολσεβικισμού και φυλακίστηκε και εξορίστηκε στα πλαίσια του Κόκκινου Τρόμου των τελών της δεκαετίας του 1910. Με την επιστροφή του, ίδρυσε την Ιρλανδική Εργατική Λίγκα (η οποία συνδεόταν με την Κομιντέρν), συμμετείχε στις εκλογές, κατά τη δεκαετία του 1930 ήρθε σε ρήξη με την Ε.Σ.Σ.Δ. και επανεντάχθηκε στο Εργατικό Κόμμα. Πέθανε το 1947.

Ο Κόνολι, όπως ο Ντε Λεόν, υποστηρίζει τον κεντρικό χαρακτήρα των επαναστατικών εργοστασιακών σωματείων και τον ρόλο τους ως «πλαίσιο της κοινωνίας του μέλλοντος», απορρίπτει το «γραφειοκρατικό κράτος» και επιμένει ότι «το πολιτικό, εδαφικοποιημένο κράτος της καπιταλιστικής κοινωνίας δεν έχει χώρο ή ρόλο στον Σοσιαλισμό»:

Υπό το φως της αρχής του Βιομηχανικού Γιουνιονισμού, κάθε νέα επιχείρηση ή εργοστάσιο που οργανώνεται υπό αυτή τη σημαία αποτελεί ένα φρούριο αποσπασμένο από τον έλεγχο της τάξης των καπιταλιστών και επανδρωμένο από τους στρατιώτες της Επανάστασης, που θέλουν τον έλεγχο του για τους εργάτες. Την ημέρα που οι πολιτικές και οικονομικές δυνάμεις της εργασίας θα συγκρουστούν τελικά με την καπιταλιστική κοινωνία και θα διακηρύξουν την Εργατική Δημοκρατία, αυτές οι επιχειρήσεις και τα εργοστάσια, που μέχρι τότε θα στελεχώνονταν από Βιομηχανικούς Γιουνιονιστές, θα περάσουν στα χέρια των εργαζόμενων σε αυτά και τότε η παρούσα διακήρυξη θα τεθεί σε ισχύ και εφαρμογή. Τότε και με αυτόν τον τρόπο θα ανθίσει η νέα κοινωνία, έτοιμη και εξοπλισμένη να αναλάβει όλες τις χρήσιμες λειτουργίες του προκατόχου της.¹³¹

Με άλλα λόγια, «αυτοί που δημιουργούν βιομηχανικές οργανώσεις για τους πρακτικούς σκοπούς του σήμερα, προετοιμάζουν παράλληλα το πλαίσιο της μελλοντικής κοινωνίας ... η αρχή του δημοκρατικού ελέγχου θα εφαρμοστεί από τους εργάτες που είναι οργανωμένοι σε ... Βιομηχανικά Σωματεία». Ο Κόνολι, όπως και ο Ντε Λεόν, προτάσσει τη συμμετοχή στις εκλογές, καθώς η «τελειοποιημένη» βιομηχανική οργάνωση θα πρέπει να οργανώσει ένα Σοσιαλιστικό Κόμμα ως «πολιτικό όπλο» στα χέρια της «Βιομηχανικά Οργανωμένης Εργατικής Τάξης». Παρ' όλα αυτά, «η μάχη για την κατάκτηση του πολιτικού κράτους δεν είναι ο αγώνας ο ίδιος, αλλά μόνο η ηχώ του αγώνα» και το κράτος πρέπει να καταργηθεί την ημέρα της επανάστασης¹³².

Κλείνοντας τη συζήτηση για την IWW, υπάρχουν μερικά σημεία που χρήζουν επισήμανσης. Η IWW θα πρέπει να θεωρείται συνδικαλιστικό κίνημα και συγκεκριμένα επαναστατικό συνδικαλιστικό κίνημα. Επιπλέον, φυσιογνωμίες όπως οι Χέιγουντ, Ντε Λεόν και Κόνολι θα πρέπει να συμπεριλαμβάνονται στην ευρύτερη αναρχική παράδοση, βασικό τμήμα της οποίας αποτελούν, σε αντίθεση, για παράδειγμα, με τους Γκόντγουιν και Στίρνερ. Η άποψη ότι ο Κόνολι είναι «ο θεμελιωτής του Μαρξισμού στην Ιρλανδία» είναι παραπλανητική¹³³. Είτε αποκαλείται «Μαρξικός συνδικαλιστής» είτε Μαρξιστής-Ντελεονιστής, κατά το μεγαλύτερο μέρος του ενεργού πολιτικού του βίου ήταν συνδικαλιστής¹³⁴.

Υπάρχουν εμφανή προβλήματα με τον Ντελεονισμό. Ένα από αυτά είναι η αποτυχία του να αναλογιστεί την πιθανότητα μια σταθερή σειρά εκλογικών νικών του SLP να συνοδευθεί από μια

εξίσου σταθερή ενσωμάτωση του κόμματος στον κρατικό μηχανισμό, μεταβάλλοντας έτσι τον επαναστατικό του χαρακτήρα. Ο Ντελεονισμός δεν προτείνει κάποιες συστηματικές δικλείδες ασφαλείας απέναντι στο ενδεχόμενο αυτό. Ακόμη πιο σοβαρό πρόβλημα υπάρχει με την αντίληψη ότι το καπιταλιστικό κράτος θα μπορούσε καταργηθεί με μια απλή κοινοβουλευτική απόφαση, ενώ υπάρχουν αμέτρητες αποδείξεις ότι η κρατική γραφειοκρατία και ο στρατός μπορούν σε μεγάλο βαθμό να υποκαταστήσουν τις κοινοβουλευτικές αποφάσεις. Ο Ντελεονισμός στην πραγματικότητα δεν αντιμετωπίζει αυτό το πρόβλημα, σε αντίθεση με τους άλλους τύπους συνδικαλισμού. Ο συνδικαλισμός απεύθυνσης στη βάση θα συζητηθεί στο κεφάλαιο 7.

Η «Ενδοξη Περίοδος» από τα μέσα της Δεκαετίας του 1890 μέχρι τα μέσα της Δεκαετίας του 1920

Η άποψη ότι ο συνδικαλισμός έφτασε στο ζενίθ του κατά το διάστημα που προηγήθηκε του ξεσπάσματος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου τον Αύγουστο του 1914 είναι αρκετά διαδεδομένη. Ο Κέντγουορντ, για παράδειγμα, μιλά για «τη σπουδαία εποχή των αναρχικών της Ευρώπης και της Αμερικής ... μεταξύ 1880 και 1914», ενώ ο Τζολ υποστηρίζει ότι οι αναρχικές και οι συνδικαλιστικές ιδέες είχαν «διαδοθεί ευρέως» πριν από το 1914, αλλά έκτοτε παρήκμασαν¹³⁵. Ο Χόμπσμπουμ ισχυρίζεται ότι ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός αποτελούσαν μείζονες δυνάμεις από το 1905 έως το 1914, αλλά από το 1917 κι έπειτα «ο Μαρξισμός ... ταυτίστηκε με τα ενεργά επαναστατικά κινήματα» και «ο αναρχισμός και ο αναρχοσυνδικαλισμός εισήλθαν σε μια περίοδο δραματικής και αδιάκοπης παρακμής»¹³⁶.

Η αντίληψη ότι ο συνδικαλισμός παρήκμασε μετά από το 1914 είναι παραπλανητική. Είναι αλήθεια ότι με το ξέσπασμα του πολέμου η γαλλική CGT εισήλθε σε μια περίοδο βαθιάς εσωτερικής κρίσης και – ήταν η μοναδική συνδικαλιστική ένωση που – ανακοίνωσε τη στήριξή της στις πολεμικές επιχειρήσεις και έφτασε μέχρι το σημείο να συμμετάσχει κατά τη διάρκεια του πολέμου στην «Ιερή Ένωση» μαζί με εργοδότες, πολιτικούς και το κράτος. Έπαψε να είναι συνδικαλιστική, διασπάστηκε και τελικά πέρασε στον έλεγχο του Κομμουνιστικού Κόμματος Γαλλίας (PCF). Είναι επίσης αλήθεια ότι ο Κροπότκιν και αρκετοί ακόμη επιφανείς αναρχικοί, όπως ο Ζαν Γκραβ (1854-1939) και ο Τσερκέζοφ, υποστήριζαν την πλευρά των Συμμάχων. Ακόμη και αν «το αναρχικό κίνημα ως σύνολο αντιτέθηκε στον πόλεμο», η φιλοπόλεμη στάση τέτοιων ηγετικών φυσιογνωμιών προκάλεσε σίγουρα τριγμούς¹³⁷.

Παρ' όλα αυτά, οι συνδικαλιστικές ενώσεις ως σύνολο έφτασαν σε γενικές γραμμές στο ζενίθ τους κατά τη διάρκεια του πολέμου και μετά από αυτόν, ορισμένες από αυτές επεκτάθηκαν κατά τις δεκαετίες του 1920 και του 1930 και αρκετές συνέχισαν να λειτουργούν και μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Τα μέλη της IWW των Η.Π.Α. εκτοξεύτηκαν από 10.000 το 1910 σε 14.000 το 1913, 30.000 μέχρι το 1915 και 100.000 το 1917¹³⁸. Παρότι δέχθηκε πλήγμα από τον Κόκκινο Τρόμο των τελών της δεκαετίας του 1910, διατήρησε 35.000 μέλη το 1919 και φαίνεται πως συνέχισε να αναπτύσσεται μέχρι το 1924, όποτε και πραγματοποιήθηκε μια σοβαρή διάσπαση¹³⁹. Στην Αυστραλία, η IWW έφτασε στο μέγιστο της επιρροής της κατά τη δεκαετία του 1910.

Στη Σκωτία, το SLP πέτυχε τη μεγιστοποίηση της επιρροής του μέσα από το κίνημα των Εκπρωσώπων Εργαζόμενων και των Εργατικών Επιτροπών, ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα συνδικαλισμού απεύθυνσης στη βάση που εμφανίστηκε το 1915¹⁴⁰. «Ο τελικός στόχος της Εργατικής Επιτροπής του Κλάιντ», γράφει ο Γουίλι Γκάλαχερ τον Ιανουάριο του 1916, πρόεδρος της επιτροπής και Ντελεονιστής, «είναι να μετατρέψει αυτά τα [υπάρχοντα] σωματεία σε μια ισχυρή οργάνωση που θα θέσει τη βιομηχανία υπό τον πλήρη έλεγχο των εργατών»¹⁴¹. Γεννημένος στο Πέισλι και εκπαιδευμένος ως τεχνίτης, ο Γκάλαχερ μυήθηκε στον σοσιαλισμό από τον Μαρξιστή Τζον Μακ Λιν και έγινε συνδικαλιστής¹⁴². Το 1916 οι αρχές εισέβαλαν στα γραφεία και το τυπογραφείο του SLP στη Γλασκώβη και ο Γκάλαχερ με τον Τζον Μιούιρ, εκδότη της εφημερίδας της Εργατικής Επιτροπής

του Κλάιντ *The Worker* («Ο Εργάτης»), φυλακίστηκαν. Μετά τον πόλεμο, ο Γκάλαχερ συμμετείχε σε απεργίες, συνελήφθη και βοήθησε στην ίδρυση του CPGB. Την ίδια εποχή στις Η.Π.Α., ο Φόστερ και ο SLNA – και οι διάδοχοί του μετά το 1914, όπως ο Εκπαιδευτικός Σύνδεσμος Σωματείων – είχαν σημαντικό ρόλο στην AFL και βρέθηκαν στην εμπροσθοφυλακή της μαζικής απεργίας των μεταλλεργατών το 1919¹⁴³.

Ο αριθμός μελών της ιταλικής USI έφτασε από τις 80.000 το 1912 στις 800.000 το 1920¹⁴⁴. Η ισπανική CNT εκτινάχθηκε από τα 100.000 μέλη το 1914 στα 700.000 το 1919¹⁴⁵. Στην Πορτογαλία, οι αναρχικοί ενεπλάκησαν στο σχηματισμό της Εθνικής Ένωσης Εργασίας (UON) το 1914· οι αναρχικοί την κατέκτησαν και την ανασυγκρότησαν ως συνδικαλιστική υπό το όνομα CGT. Το 1919, η CGT ήταν το μοναδικό εργατικό κέντρο της Πορτογαλίας και έφτασε στο ζενίθ της, τα 90.000 μέλη, το 1922¹⁴⁶. Με συγκριτικούς όρους, δεδομένου του μεγέθους της εργατικής τάξης και της δομής του κινήματος των σωματείων, η πορτογαλική CGT, η οποία δεν είχε να αντιμετωπίσει αντίπαλα εργατικά κέντρα, ήταν σημαντικά μεγαλύτερη από την USI στην Ιταλία, η οποία συσπείρωνε περίπου το 40% των οργανωμένων εργατών όταν βρισκόταν στο ζενίθ της, όπως και από τη CNT στην Ισπανία, η οποία εκπροσωπούσε περίπου το 50% των οργανωμένων εργατών. Στη Γερμανία, κατά «την περίοδο αμέσως μετά τον πόλεμο», η συνδικαλιστική Ελεύθερη Ένωση Γερμανικών Σωματείων ή FVdG, «έφτασε να έχει εξαπλάσιο αριθμό μελών από όλες τις υπόλοιπες εργατικές οργανώσεις της χώρας»¹⁴⁷. Αναδιαρθρώθηκε το 1919 ως Ελεύθερη Εργατική Ένωση Γερμανίας (FAUD), τα μέλη της οποίας έφτασαν τις 120.000 το 1922¹⁴⁸.

Στη Νότιο Αφρική, η ευρύτερη αναρχική παράδοση έχει τις καταβολές της στη δεκαετία του 1880 και την πρωτοπόρο δουλειά του Χένρι Γκλας, ενός αναρχικού που συνδεόταν με την ομάδα των εκδόσεων Freedom Press του Λονδίνου. Όμως οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές έγιναν υπολογίσιμη δύναμη μόλις κατά τη δεκαετία το 1910, με την ίδρυση πολλών συνδικαλιστικών ενώσεων έγχρωμων εργατών από το 1917 κι έπειτα. Σε αυτές περιλαμβάνονται η Βιομηχανική Ένωση Εργαζομένων στην Ένδυση, η Ένωση Αμαξάδων, οι Βιομηχανικοί Εργάτες της Αφρικής, η Βιομηχανική Ένωση Ινδών Εργατών και η Βιομηχανική Ένωση Ζαχαροπλαστών και Μαρμελαδοποιών¹⁴⁹. Οι Βιομηχανικοί Εργάτες της Αφρικής είχαν τη βάση τους στο Κέιπ Τάουν και το Γιοχάνεσμπουργκ και είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι αποτέλεσαν το πρώτο σωματείο Αφρικανών εργατών στο νότιο τμήμα της Αφρικής. Η Διεθνής Σοσιαλιστική Λίγκα έπαιξε σημαντικό ρόλο σε αυτές τις εξελίξεις· η ομαδοποίηση αυτή ήταν σαφώς επηρεασμένη από τον Ντελεονισμό και τον συνδικαλισμό απεύθυνσης στη βάση και δραστηριοποιούνταν κυρίως στο Ντουρμπάν, το Γιοχάνεσμπουργκ και το Κίμπερλι. Στο Κέιπ Τάουν, η Βιομηχανική Σοσιαλιστική Λίγκα – μια διαφορετική ομαδοποίηση που βρισκόταν κοντά στις απόψεις της IWW του Σικάγο – ίδρυσε τη Βιομηχανική Ένωση Ζαχαροπλαστών και Μαρμελαδοποιών.

Δυο από τις βασικότερες φυσιογνωμίες του νοτιοαφρικανικού κινήματος ήταν ο Αφρικανός αγωνιστής Τόμας Γουίλιαμ «T.W.» Τιμπέντι (οι χρονολογίες γέννησης και θανάτου είναι άγνωστες) και ο Σκωτσέζος μετανάστης Άντριου Μπ. Ντάνμπαρ (1879-1964). Ο Τιμπέντι, γιος ενός Μεθοδιστή ιερέα, κατοικούσε στις πολυφυλετικές φτωχογειτονιές του Γιοχάνεσμπουργκ. Έγινε μέλος της Διεθνούς Σοσιαλιστικής Λίγκας, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στους Βιομηχανικούς Εργάτες της Αφρικής στο Γιοχάνεσμπουργκ και δραστηριοποιήθηκε στην αριστερή πτέρυγα της αφρικανικής εθνικιστικής ομαδοποίησης του Ιθαγενούς Κογκρέσου του Τράνσβααλ. Όπως και πολλοί άλλοι συνδικαλιστές της περιοχής αυτής, αποτέλεσε ιδρυτικό μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος Νοτίου Αφρικής (CPSA) το 1921. Στη συνέχεια, ο Τιμπέντι τέθηκε επικεφαλής της Ομοσπονδίας των Μη-Ευρωπαϊκών Επαγγελματικών Σωματείων, η οποία υποστηριζόταν από το CPSA. Διαγράφηκε από την ένωση και το κόμμα κατά τη διάρκεια των εκκαθαρίσεων των τελών της δεκαετίας του 1920. Το 1935 επανεντάχθηκε στο CPSA και κατά τη δεκαετία του 1940 φλέρταρε με τον Τροτσκισμό.

Ο Ντάνμπαρ ήταν ένας Σκωτσέζος σιδηρουργός, ο οποίος το 1906 μετανάστευσε στη Νότιο Αφρική και εντάχθηκε στο εργατικό κίνημα. Ήταν γενικός γραμματέας της IWW της Νοτίου Αφρικής, η οποία ιδρύθηκε το 1910, ιδρυτικό στέλεχος της Διεθνούς Σοσιαλιστικής Λίγκας και συμμετείχε στον σχηματισμό των Βιομηχανικών Εργατών της Αφρικής, οι οποίοι μετεξελίχθηκαν στη

συνδικαλιστική Βιομηχανική Σοσιαλιστική Λίγκα. Τον Οκτώβριο του 1920 η Βιομηχανική Σοσιαλιστική Λίγκα αναδιοργανώθηκε μετατρεπόμενη στο πρώτο Κομμουνιστικό Κόμμα της Αφρικής, υιοθετώντας μια εν πολλοίς επαναστατική συνδικαλιστική πλατφόρμα, με τον Ντάνμπαρ στη θέση του γενικού γραμματέα. Το κόμμα αυτό εξελίχθηκε στο CPSA και ο Ντάνμπαρ ηγήθηκε μιας συνδικαλιστικής φράξιας. Ο Ντάνμπαρ διαγράφηκε από το CPSA και στη συνέχεια αποσύρθηκε από τον πολιτικό ακτιβισμό. Στην Αυστραλία, οι ιδέες της IWW συνέχισαν να επηρεάζουν το πρώιμο Κομμουνιστικό Κόμμα Αυστραλίας (CPA), το οποίο «κατάφερε να απομακρύνει το φάντασμα της IWW που το στοίχειωνε τον πρώτο καιρό» μόλις κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1930¹⁵⁰.

Στην Αργεντινή, η FORA το 1914 χωρίστηκε στα δύο: τη FORA του πέμπτου συνεδρίου (FORA-V) και τη FORA του ένατου συνεδρίου (FORA-IX). Ωστόσο, αμφότερες αναπτύχθηκαν ραγδαία, με τη FORA-IX να μεγεθύνεται και να φτάνει, από τις 20.000 μέλη το 1915, στις 70.000 το 1920, ενώ η FORA-V είχε 180.000 μέλη το 1920 και 200.000 το 1922¹⁵¹. (Παράλληλα, η μετριοπαθής σοσιαλιστική Γενική Ένωση Εργασίας ή UGT μετεξελισσόταν σε ένα τρίτο συνδικαλιστικό εργατικό κέντρο, την Περιφερειακή Αργεντινική Συνομοσπονδία Εργαζομένων ή CORA, η οποία εντάχθηκε στη FORA που εκείνον τον καιρό κατέρρεε λόγω της απόσχισης της FORA-V) Στο Μεξικό, το 1912 σχηματίστηκε η πρώτη επαρχιακή συνδικαλιστική ομοσπονδία μετά την εποχή του πάλαι ποτέ CGOM: ο Οίκος των Εργατών του Κόσμου (COM), ο οποίος το 1916 ανασυγκροτήθηκε ως Περιφερειακή Μεξικανική Ομοσπονδία Εργαζομένων (FORM). Ο αριθμός των μελών του COM/FORM άγγιξε τις 50.000 το 1915 και την επόμενη χρονιά έφτασε τις 150.000¹⁵².

Παρότι ο μεξικάνικος συνδικαλισμός δέχθηκε πλήγμα στα τέλη της δεκαετίας του 1910, το 1921 αναζωπυρώθηκε με την ίδρυση της CGT, η οποία είχε έναν πυρήνα μελών που έφτανε τις 40.000 κατά τη δεκαετία του 1920, αγγίζοντας το ζενίθ της, τα 80.000 μέλη, κατά τη διετία 1928-1929¹⁵³. Η IWW, η οποία είχε τοπική παρουσία περίπου από το 1912, ίδρυσε με τη σειρά της μια μεξικάνικη ομοσπονδία της IWW το 1919¹⁵⁴. Το ίδιο έτος ιδρύθηκε και το Κομμουνιστικό Κόμμα Μεξικού (CPM), το οποίο κατά τη δεκαετία του 1920 ήταν βαθιά επηρεασμένο από τον αναρχισμό, παρότι το 1921 αποβλήθηκε από τη CGT. Η επιρροή αυτή δεν προκαλεί έκπληξη, δεδομένου του γεγονότος ότι ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός είχαν τεράστια απήχηση – μια απήχηση που επεκτάθηκε κατά πολύ μέσα στο Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα, το οποίο πυροδότησε τη δημιουργία του CPM¹⁵⁵.

Παράλληλα, οι συνδικαλιστές, οι οποίοι ήδη κυριαρχούσαν στην Αργεντινή, τη Βραζιλία, το Μεξικό, την Ουρουγουάη και αλλού, έκαναν τις μεγάλες τους εφόδους στις υπόλοιπες περιοχές της Λατινικής Αμερικής μόλις στα τέλη της δεκαετίας του 1910. Αναρχοσυνδικαλιστές ίδρυσαν την Περιφερειακή Χιλιανή Ομοσπονδία Εργαζομένων (FORCh) το 1912. Το 1917 πήραν τον έλεγχο της Μεγάλης Εργατικής Ομοσπονδίας Χιλής, του βασικού εργατικού σχηματισμού, και την ανασυγκρότησαν ως Ομοσπονδία Χιλιανών Εργατών¹⁵⁶. Το 1918 σχηματίστηκε η IWW της Χιλής, ξεκινώντας με 200 μέλη και φτάνοντας τις 9.000 και έπειτα τις 25.000 στις αρχές της δεκαετίας του 1920¹⁵⁷. Στο Περού, οι αναρχικοί το 1919 οργάνωσαν τη συνδικαλιστική Περιφερειακή Περουβιανή Ομοσπονδία Εργαζομένων (FORPe)¹⁵⁸. Στην Κούβα, ο συνδικαλισμός αναζωπυρώθηκε κατά τη δεκαετία του 1910 και το 1921 ιδρύθηκε η Ομοσπονδία Εργατών Αβάνας (FOH), την οποία διαδέχθηκε το 1925 μια εθνικού επιπέδου ομοσπονδία, η Εθνική Συνομοσπονδία Κουβανών Εργατών (CNOC), που έφτασε τα 200.000 μέλη¹⁵⁹. Η πρώτη συνδικαλιστική ομοσπονδία της Βολιβίας, η Τοπική Εργατική Ομοσπονδία (FOL), ιδρύθηκε μόλις το 1926. Στην πραγματικότητα ήταν μια εθνική ομοσπονδία και αποτέλεσε τη σημαντικότερη δομή σωματείων της χώρας: ο όρος «τοπική» αναφερόταν προς διευκρίνιση του γεγονότος ότι η FOL ήταν το τοπικό παράρτημα της IWA και της ACAT¹⁶⁰.

Ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός διαδόθηκαν στην Ανατολική Ασία μόλις στις αρχές του εικοστού αιώνα και έφτασαν στη μέγιστη ισχύ τους κατά τη δεκαετία του 1920. Οι πρώτες επιρροές του αναρχισμού και του συνδικαλισμού εμφανίστηκαν στις Φίλιππίνες, με τον Ισαμπέλο ντε λος Ρέγιες (1864-1938) να παίζει καθοριστικό ρόλο¹⁶¹. Ο ντε Λος Ρέγιες ήταν γόνος μιας φτωχής οικογένειας Ιλοκάνο της μικρής παράκτιας πόλης Βιγκάν, στο βόρειο νησί της Λουζόν. Η μητέρα του

ήταν διάσημη ποιήτρια. Μεγάλωσε δίπλα σε πλούσιους συγγενείς, το έσκασε για να σπουδάσει στο πανεπιστήμιο της Μανίλα και δημοσίευσε την εφημερίδα *El Hlocano* («Ο Ιλοκάνο») και αρκετές ανθρωπολογικές μελέτες. Κατά τη διάρκεια του κύματος καταστολής που ακολούθησε την αποτυχημένη Φιλιππινέζικη Επανάσταση του 1896, ο ντε λος Ρέγιες στάλθηκε στις περιβόητες φυλακές του Μοντζουίκ της Βαρκελώνης στην Ισπανία, όπου και μυήθηκε στον αναρχισμό. Μόλις επέστρεψε, εξοπλισμένος με τα έργα του Καρόλου Δαρβίνου, του Κροπότκιν, του Μαλατέστα, του Μαρξ και του Προυντόν, καταπιάστηκε με τη δουλειά στα σωματεία και, παρότι ήταν ένας μικρός καπιταλιστής, χρησιμοποίησε συνδικαλιστικές ιδέες από την Ισπανία:

Η επιτυχία του στην οργάνωση απεργιών ενθάρρυνε κι άλλους κλάδους να ακολουθήσουν το παράδειγμά του και πολύ γρήγορα το σωματείο μετατράπηκε σε ένα ανεξάρτητο κέντρο, κατά τα πρότυπα της Βαρκελώνης – ένα *Unión Obrera Democrática* [«Δημοκρατικό Εργατικό Σωματείο»] που ενθουσίαζε τον Ταρίδα [Ταρίδα ντελ Μάρμολ, ξακουστός Κουβανός αναρχικός, υποστηρικτής του *anarquismo sin adjetivos* («αναρχισμού χωρίς επίθετα»)]. Οι Αμερικανοί κυρίαρχοι είδαν έκπληκτοι και τρομαγμένοι ένα τεράστιο κύμα απεργιών στη Μανίλα και τις γύρω περιοχές, πολλές από τις οποίες ήταν επιτυχείς ακριβώς επειδή δεν αναμενόταν από τους καπιταλιστές και τους διευθυντές.¹⁶²

Οι αποικιοκρατικές αρχές τον συνέλαβαν το 1902 για «εργατική συνωμοσία», αλλά τέσσερις μήνες αργότερα, όταν έγινε ξεκάθαρο ότι το μεγαλύτερο μέρος του κατηγορητηρίου ήταν κατασκευασμένο, αφέθηκε ελεύθερος. Η θέση του στο Δημοκρατικό Εργατικό Σωματείο περιήλθε στον Ερμενεχίλδο Κρουζ. Ο Κρουζ ήταν ένας αυτοδίδακτος εργάτης που εμπνεύστηκε από τον αναρχισμό και μετέφρασε το έργο του Ρεκλύ στα Ταγκάλογκ. Όσον αφορά τον ντε λος Ρέγιες, αργότερα έγινε πολιτικός. Το 1929 έμεινε παράλυτος μετά από εγκεφαλικό επεισόδιο και πέθανε το 1938. Το Δημοκρατικό Εργατικό Σωματείο διαλύθηκε το 1903, αλλά η σημασία του ήταν μεγάλη: ήταν ο πρόδρομος του φιλιππινέζικου εργατικού κινήματος και της Αριστεράς, καθώς και των σημαντικότερων συνδικαλιστικών ρευμάτων των υπολοίπων περιοχών της Ανατολικής Ασίας¹⁶³.

Στην Κίνα, ο Σιφού προέτασσε τον συνδικαλισμό και οι κύκλοι του ήταν οι πρόδρομοι του γιουνιονισμού. Οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές είχαν ιδρύσει τα πρώτα σύγχρονα εργατικά σωματεία της Κίνας μέχρι το 1917. Μέχρι το 1921 είχαν οργανώσει τουλάχιστον σαράντα σωματεία στην περιοχή της Καντώνα¹⁶⁴. Οι Κινέζοι αναρχικοί αντιμετώπισαν πολυάριθμες προκλήσεις κατά τη δράση τους στα σωματεία: πέρα από τις ποικίλες πρωτοβουλίες που δημιουργούσε στα σωματεία το εθνικιστικό κόμμα Κουομιντάγκ, αρχής γενομένης από το 1920 ήρθαν αντιμέτωποι και με την ανάδυση του CCP. Το CCP κατόρθωσε να εντάξει στις γραμμές του αρκετούς αναρχικούς και συμπαθούντες τον αναρχισμό – ανάμεσά τους και τον νεαρό Μάο – και σύντομα απέκτησε κεντρικό ρόλο στο εργατικό κίνημα του Πεκίνου, της Σαγκάης και του Γουχάν¹⁶⁵. Σε κάποιες περιπτώσεις – όπως αυτήν του Κομμουνιστικού πυρήνα Πεκίνου, στον οποίο οι αναρχικοί αρχικά γίνονταν αποδεκτοί, εκδίδοντας ακόμη και το περιοδικό της ομάδας –, οι αναρχικοί αποτέλεσαν τμήμα του πρώιμου Κομμουνιστικού κινήματος¹⁶⁶. Παράλληλα, στην κεντρική Κίνα, οι αναρχικοί Χούανγκ Άι και Πανγκ Ρενκουάν ίδρυσαν το 1921 την συνδικαλιστική Ένωση Εργατών της Χουνάν (*Hunan laogonghui*) στην Γκάνγκσα, πρωτεύουσα της επαρχίας¹⁶⁷. Η ένωση αυτή πρέπει να είχε περίπου 5.000 μέλη. Ωστόσο, παρά την ανάπτυξη του CCP, «η κυριαρχία του αναρχισμού στο υπαρκτό εργατικό κίνημα» στην Καντώνα και την Γκάνγκσα διατηρήθηκε μέχρι τα μέσα τις δεκαετίας του 1920¹⁶⁸. Επίσης, οι αναρχικοί έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην Ομοσπονδία Συνδικάτων Σαγκάης (*Shanghai gongtuan lianhe hui*). Το 1927, αναρχικοί από την Καντώνα ίδρυσαν την Ομοσπονδία Επαναστατών Εργατών (*Geming gongren lainhehui*), η οποία στόχευε στον σχηματισμό μιας επαναστατικής ένωσης· ήταν μια από τις πολλές συνδικαλιστικές ομάδες που σχηματίστηκαν κατά τις δεκαετίες του 1910 και του 1920¹⁶⁹.

Ο Κοτόκου ήταν ένας πρώιμος Ιάπωνας υπέρμαχος του συνδικαλισμού¹⁷⁰. Γεννήθηκε στη Νακαμούρα, μετακινήθηκε στο Τόκιο, όπου το 1893 έγινε δημοσιογράφος. Το 1901 ίδρυσε το Σοσιαλιστικό Κόμμα, μετέφρασε το *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* και το 1905 φυλακίστηκε για την δηλωμένη του αντίθεση στον ιαπωνικό ιμπεριαλισμό. Στη φυλακή διάβασε Κροπότκιν, έγινε αναρχικός και συνδικαλιστής, μετέφρασε την *Κατάκτηση του Ψωμιού* του Κροπότκιν και ίδρυσε την αναρχική εφημερίδα *Heimin Shimbun* («Εφημερίδα του Απλού Λαού»). Το 1911, 26 αναρχικοί – κάποιιοι από τους οποίους ήταν επηρεασμένοι από τον εξεγερτισμό – καταδικάστηκαν για σχέδια δολοφονίας του αυτοκράτορα. Ο Κοτόκου, ο οποίος δεν είχε συμμετάσχει στην Εσχάτη Προδοσία («High Treason Incident»), συνελήφθη και ήταν ένας από τους δώδεκα αναρχικούς που κρεμάστηκαν τον Ιανουάριο του ίδιου έτους.

Ωστόσο, ο ιαπωνικός συνδικαλισμός τα επόμενα χρόνια αναπτύχθηκε, κυρίως κατά τα τέλη της δεκαετίας το 1910. Περί το 1916 υπήρχαν το συνδικαλιστικό σωματείο τυπογράφων Κοινότητα των Ειλικρινών Φύλων (Shinyukai), ο κύκλος που συσπειρωνόταν γύρω από περιοδικό *Εργατικό Κίνημα* (*Rōdō Undō*) και η Δίκαιη Κοινότητα της Προόδου (Seishinkai), ένα σωματείο εργαζομένων στον τύπο που ιδρύθηκε το 1919¹⁷¹. Οι αναρχικοί ενεπλάκησαν επίσης στο Yuaikai, ένα μετριοπαθές σωματείο που το 1921 μετεξελίχθηκε στην Ιαπωνική Ομοσπονδία Εργασίας (Nihon Rodo Sodomei, συχνά αναφερόμενη ως Sodomei χάριν συντομίας) και προσπάθησαν να συγχωνεύσουν τις Sodomei, Shinyukai και Seishinkai. Οι κακές σχέσεις μεταξύ μετριοπαθών και αναρχικών στάθηκαν αζεπέραστο εμπόδιο στη συνεργασία αυτή. Η πρώτη αναρχοσυνδικαλιστική ομοσπονδία σωματείων, η οποία σχηματίστηκε μόλις το 1926, ήταν η Ζενκόκου Τζίρεν, που έφτασε γρήγορα τα 15.000 μέλη¹⁷². Οι εσωτερικές συγκρούσεις μεταξύ συνδικαλιστών και «αγνών αναρχικών» οδήγησαν στη διάσπαση του 1928, όπου οι συνδικαλιστές έφυγαν για να σχηματίσουν τη Νίχον Τζικό. Αμφότερες οι ομοσπονδίες άγγιζαν τον μέγιστο αριθμό μελών τους το 1931, με τη Ζενκόκου Τζίρεν να έχει 16.300 μέλη και τη Νίχον Τζικό να έχει 3.000 μέλη¹⁷³. Οι δυο ομοσπονδίες επανενώθηκαν το 1934 – εν μέρει διότι πολλοί αγνοί αναρχικοί επέστρεψαν σε συνδικαλιστικές θέσεις – αλλά εκείνη την εποχή η Ιαπωνία εξελισσόταν σε ένα ημιφασιστικό κράτος και ο αναρχισμός πολύ σύντομα συνετρίβη. Στην Ιαπωνία υπήρχαν επίσης σωματεία Κορεατών: τέτοια ήταν η Μαύρη Εργατική Ένωση (Kokurokai), η οποία ιδρύθηκε το 1923, η εργατική ένωση Ντονγκ Χεόνγκ, η οποία ιδρύθηκε το 1926, και η Ελεύθερη Κορεάτικη Εργατική Ένωση, η οποία ιδρύθηκε το 1927.

Από τον παραπάνω απολογισμό πρέπει να γίνεται ξεκάθαρο πως ο συνδικαλισμός δεν εξάντλησε σε καμία περίπτωση τις δυνάμεις του το 1914· πολλές από τις σημαντικότερες εξελίξεις της ένδοξης περιόδου συνέβησαν μετά από το έτος αυτό. Ούτε ο Μπολσεβικισμός αντικατέστησε ξαφνικά τον συνδικαλισμό μετά το 1917. Ο διεθνής επαναστατικός αναβρασμός του διαστήματος 1916-1923 σίγουρα ενίσχυσε την ανάπτυξη των Κομμουνιστικών κομμάτων που συνδέονταν με την Κομιντέρν, αλλά οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές είχαν με τη σειρά τους μεγάλα οφέλη από αυτό το παγκόσμιο κλίμα ριζοσπαστισμού. Ο συνδικαλισμός αναπτύχθηκε ραγδαία κατά την περίοδο αυτή και πολλά από τα καινούρια Κομμουνιστικά κόμματα ιδρύθηκαν και παρέμειναν για χρόνια επηρεασμένα από αναρχικούς και συνδικαλιστές.

Η ένδοξη περίοδος τελείωσε περίπου στα μέσα της δεκαετίας του 1920. Ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός υποχώρησαν μπροστά σε αντίπαλα κινήματα όπως ο Μπολσεβικισμός, ο φασισμός και ο ριζοσπαστικός εθνικισμός, καθώς και στα αυταρχικά καθεστώτα με τα οποία αυτά τα κινήματα συνδέθηκαν στενά· η πρώιμη παγκοσμιοποίηση των τελών του δεκάτου ένατου και των αρχών του εικοστού αιώνα έφτασε στο τέλος της μετά την ακμή των κλειστών οικονομιών, την καθιέρωση αυστηρότερου μεταναστευτικού καθεστώτος και τη σταθεροποίηση των εθνικών κρατών μέσα από τις προσπάθειές τους να συνενώσουν την εργατική τάξη σε μια περισσότερο «εθνική» κοινότητα.

Ακόμη και έτσι, μπορούμε να μιλάμε για ένα τρίτο κύμα αναρχικής και συνδικαλιστικής οργάνωσης και επιρροής, με αφετηρία τα τέλη της δεκαετίας του 1920. Το κορεάτικο, το μαλαισιανό και το βιετναμέζικο αναρχικό κίνημα στην πραγματικότητα ξεκίνησαν να υπάρχουν μόλις στα τέλη της δεκαετίας του 1910 και αναπτύχθηκαν κατά τις δυο επόμενες δεκαετίες. Τα κινήματα της

Βουλγαρίας και της Πολωνίας επεκτάθηκαν επίσης κατά τις δεκαετίες του 1920 και του 1930, παραμένοντας στο προσκήνιο μέχρι και τη δεκαετία του 1940. Για παράδειγμα, η Ένωση των Σωματείων της Πολωνίας (ZZZ), η οποία ιδρύθηκε το 1930 ως μια μετριοπαθής ένωση που συνδεόταν με την εθνικιστική κυβέρνηση του Γιόζεφ Πιλσούντσκι, έφτασε τα 170.000 μέλη· άρχισε να κυριαρχείται ολοένα και περισσότερο από τους αναρχοσυνδικαλιστές που συνδέονταν με την IWA, ιδιαίτερα αφότου τα μετριοπαθή της παραρτήματα αποσχίστηκαν. Αναγκασμένη να δρα υπογείως λόγω της εισβολής των Ναζί, η ZZZ μετασχηματίστηκε στην παράνομη Πολωνική Συνδικαλιστική Ένωση (ZSP), η οποία εξέδωσε κείμενα, συνεργάστηκε με τον Στρατό της Πατρίδας και συμμετείχε στην Εξέγερση της Βαρσοβίας το 1944, μέσα από σχηματισμούς όπως ο 104^{ος} Συνδικαλιστικός Λόχος. Στη Βουλγαρία, οι πρώτες συνδικαλιστικές ενώσεις είχαν ιδρυθεί το 1910, με την εθνικής εμβέλειας Ομοσπονδία Αναρχικών Κομμουνιστών Βουλγαρίας (FAKB) να σχηματίζεται το 1919. Το 1923, όποτε οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές έπαιξαν βασικό ρόλο στην αντίσταση ενάντια σε ένα φασιστικό πραξικόπημα και αγωνίστηκαν σε μια ένοπλη εκστρατεία ενάντια στη μαζική καταστολή που πραγματοποιήθηκε, ήταν το τρίτο μεγαλύτερο αριστερό ρεύμα μετά τους Αγροτικούς και τους Μαρξιστές. Μέχρι το 1931 η αγροτική συνδικαλιστική Συνομοσπονδία Vlassovden* είχε 130 παραρτήματα και η αστική Αναρχοσυνδικαλιστική Εθνική Συνομοσπονδία Εργασίας (ASNKR) είχε 40 σωματεία – πέραν του παραρτήματος της IWA, της Βουλγαρικής Συνομοσπονδίας των Αυτόνομων Σωματείων. Το κίνημα πολέμησε ενάντια σε ένα ακόμη πραξικόπημα το 1934 και στη συνέχεια ενάντια στη ναζιστική και τη σοβιετική εισβολή. Μέχρι το 1945 η εφημερίδα της (FAKB) *Rabotnicheska Misal* («Εργατική σκέψη») είχε κυκλοφορία 60.000 αντίτυπα. Μετά από την καταστολή τους από το «Πατριωτικό Μέτωπο» – μια απίθανη συμμαχία Βούλγαρων κομμουνιστών, φασιστών και Αγροτικών – τουλάχιστον 1.000 αναρχικοί αγωνιστές κατέληξαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης το 1948.¹⁷⁴

Μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1920 αναπτύχθηκαν σημαντικές συνδικαλιστικές ενώσεις, όπως η FOL στη Βολιβία, η CNOC στην Κούβα, η μεξικάνικη CGT και οι ιαπωνικές Ζενκόκου Τζίρεν και Νίχον Τζικόου· στην Ισπανία, η CNT γιγαντώθηκε φτάνοντας στα τέλη της δεκαετίας του 1930 σχεδόν τα δυο εκατομμύρια μέλη. Στον δεύτερο τόμο θα μελετήσουμε τα μεταγενέστερα κύματα αναρχικού και συνδικαλιστικού ακτιβισμού του δεύτερου μισού του εικοστού αιώνα, τα οποία συνδέονται με σημαντικές στιγμές των κοινωνικών αγώνων, όπως το 1945, το 1956, το 1968 και το 1989. Από τη δεκαετία του 1990 και μετά παρατηρείται μια διαρκής ανάπτυξη, η οποία περιλαμβάνει εντελώς νέα κινήματα σε μέρη της Αφρικής και της Ασίας.

Ένα τελευταίο σημείο είναι το εξής: υπήρξαν διάφορα μοντέλα συνδικαλιστικής οργάνωσης, αλλά τα βασικότερα φαίνεται πως είναι αυτά της ισπανικής FORE, της γαλλικής CGT και της αμερικανικής IWW. Πέρα από την επικράτηση των ονομασιών CNT, CGT και IWW, εντύπωση προκαλούν και τα ονόματα των ενώσεων της Λατινικής Αμερικής: FORA στην Αργεντινή, FORCh στη Χιλή, FORM στο Μεξικό, FORPe στο Περού, Περιφερειακή Παραγουνική Ομοσπονδία Εργαζομένων (FORPa, με έτος ίδρυσης το 1906), FORU στην Ουρουγουάη και FORV στη Βενεζουέλα· επίσης, η συνδικαλιστική Συνομοσπονδία Βραζιλιάνων Εργατών (COB) αναφερόταν στον εαυτό της με την ονομασία Περιφερειακή Βραζιλιάνικη Ομοσπονδία Εργαζομένων (FORB).

Συμπεράσματα: Συνδικαλισμός και Ευρύτερη Αναρχική Παράδοση

Στο σημείο αυτό, μπορούμε να συνοψίσουμε και να σκιαγραφήσουμε μια ευρύτερη τυπολογία του αναρχισμού και του συνδικαλισμού. Πρώτον, ο αναρχισμός είναι μια επαναστατική, διεθνιστική, ταξική μορφή ελευθεριακού σοσιαλισμού και πρωτοεμφανίστηκε στην Πρώτη Διεθνή. Δεύτερον, στον αναρχισμό υπάρχουν δυο βασικά ρεύματα, τα οποία προσδιορίζονται από τις στρατηγι-

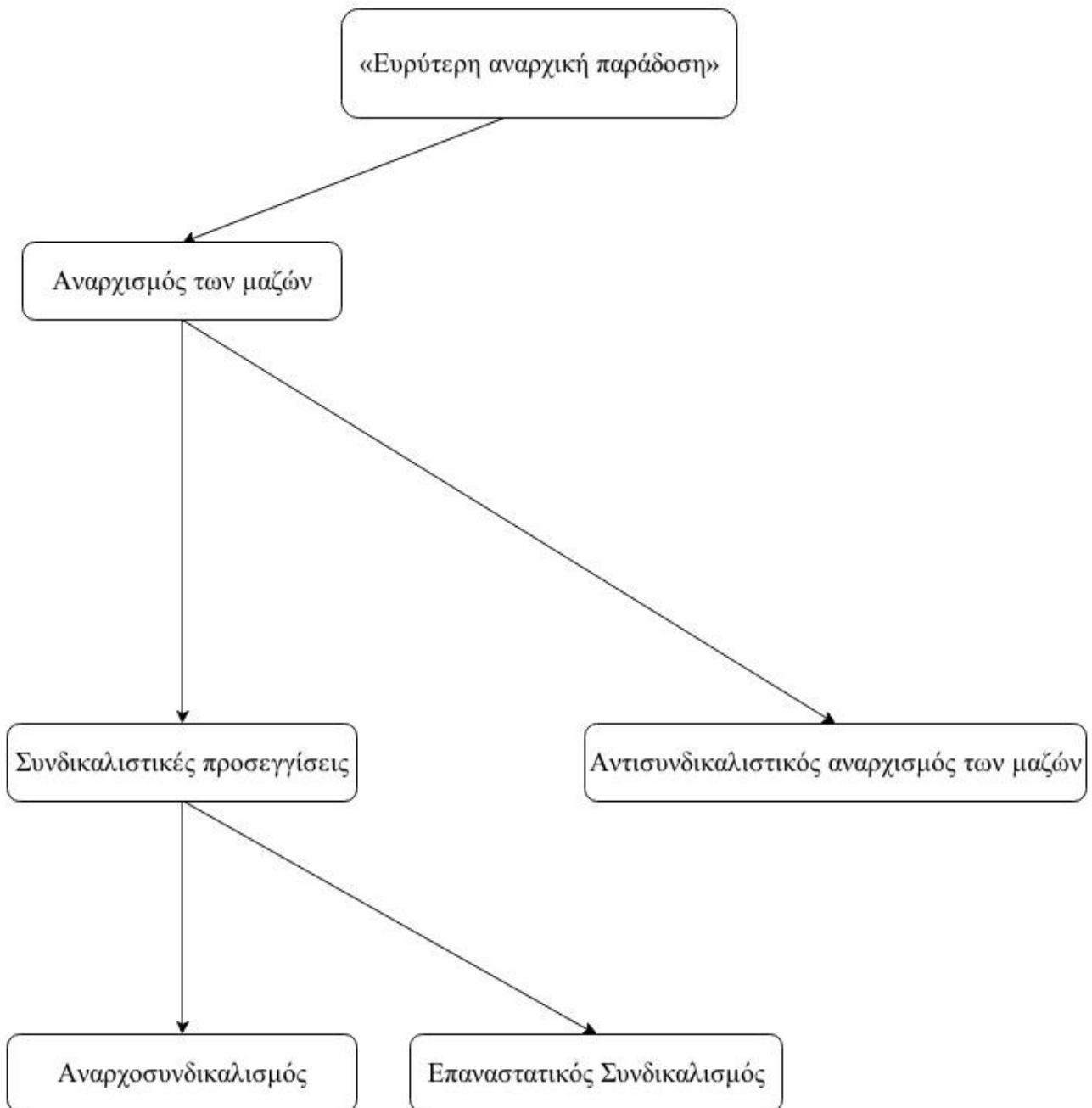
* [Σ.τ.Μ.] Παραδοσιακές συνεργατικές δομές αλληλοβοήθειας, οι οποίες πήραν το όνομά τους από μια παγανιστική γιορτή.

κές τους καταβολές: ο εξεγερσιακός αναρχισμός και ο αναρχισμός των μαζών. Ο Μπούκτσιν, υπενθυμίζουμε, χρησιμοποιεί τον όρο «λάιφσταϊλ αναρχισμός» για να αναφερθεί σε ένα σύνολο Στιρνερικών ρευμάτων και εκκεντρικών ομαδοποιήσεων που διεκδικούν τον προσδιορισμό του αναρχικού, διακρίνοντάς τα από τον «κοινωνικό αναρχισμό» των Μπακούνιν, Κροπότκιν, κ.ο.κ.¹⁷⁵ Εμείς, αντίθετα, θεωρούμε πως το να προσδιορίζονται αυτές οι σέκτες με οποιονδήποτε τρόπο ως αναρχικές είναι λανθασμένο· δεν έχουν θέση στην αναρχική παράδοση, καθώς δεν είναι αναρχικές.

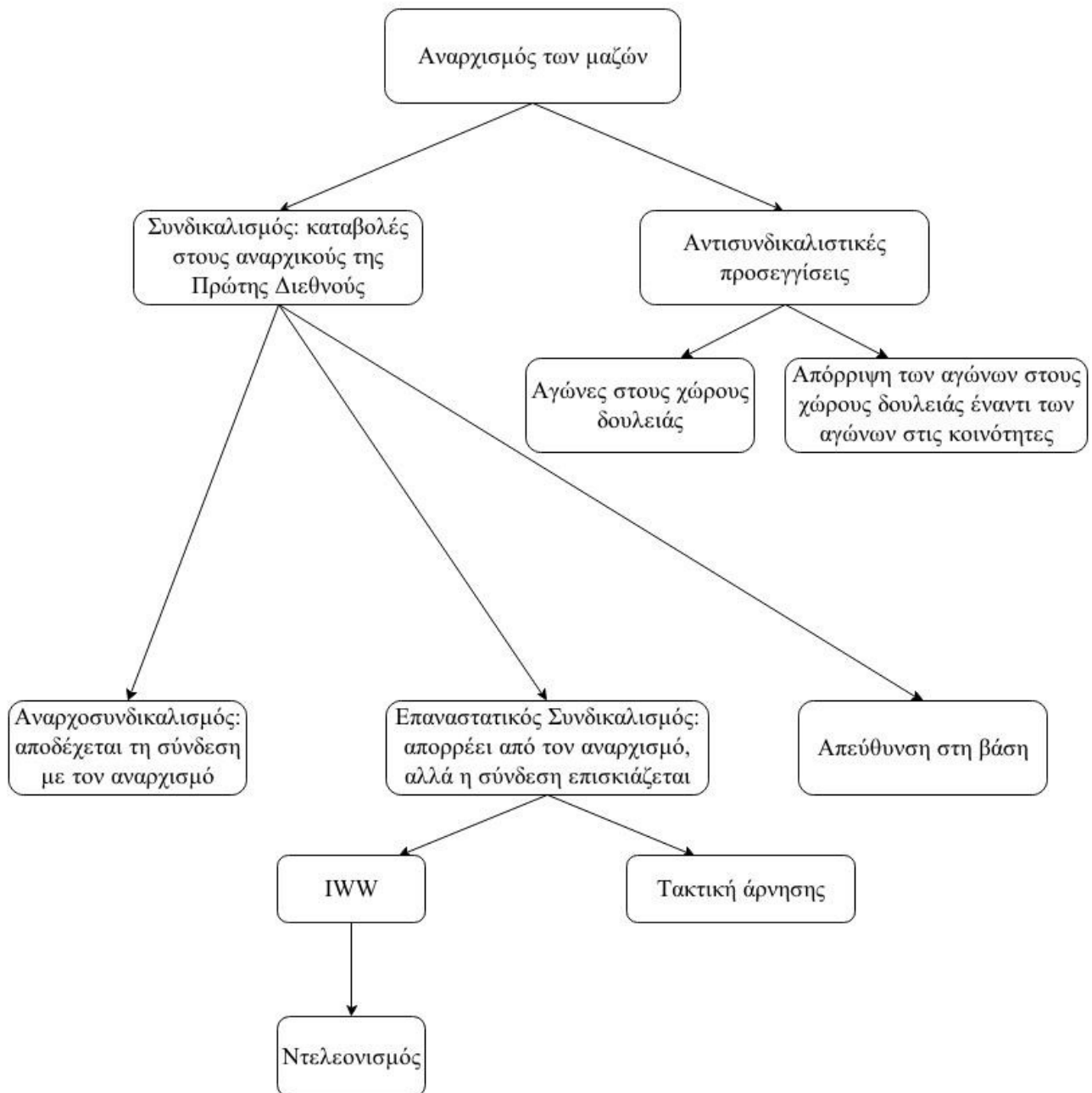
Ο συνδικαλισμός είναι μια μορφή του αναρχισμού των μαζών που αποτελεί παράδειγμα της αντίληψης ότι τα μέσα πρέπει να προεικονίζουν τον σκοπό και ότι οι καθημερινοί αγώνες μπορούν να γεννήσουν την επαναστατική αντιεξουσία, η οποία υιοθετήθηκε από τη συντριπτική πλειοψηφία των αναρχικών. Υπάρχουν και αντισυνδικαλιστές αναρχικοί των μαζών, στους οποίους συμπεριλαμβάνονται τόσο υπέρμαχοι όσο και επικριτές της δραστηριοποίησης στους χώρους δουλειάς. Τρίτον, υπάρχουν δυο βασικές μορφές συνδικαλισμού: ο αναρχοσυνδικαλισμός και ο επαναστατικός συνδικαλισμός· ο Ντελεονισμός αποτελεί μορφή του επαναστατικού συνδικαλισμού. Υπάρχει επίσης ο συνδικαλισμός απεύθυνσης στη βάση: αυτός μπορεί να είναι είτε αναρχοσυνδικαλιστικός (η εκδοχή που σχετίζεται με τον Μαξίμοφ, την Ένωση Αναρχοσυνδικαλιστικής Προπαγάνδας και τη Συνομοσπονδία των Ρώσων Αναρχοσυνδικαλιστών) είτε επαναστατικός συνδικαλιστικός (τα κινήματα των Εκπροσώπων Εργαζόμενων και των Εργατικών Επιτροπών στη Βρετανία). Ο συνδικαλισμός είναι μια στρατηγική του αναρχισμού των μαζών και πρέπει να γίνεται αντιληπτός ως τέτοιος, ανεξάρτητα απ' το εάν οι υποστηρικτές του έχουν γνώση της αναρχικής του γενεαλογίας. Χρησιμοποιούμε τον όρο «συνδικαλισμός», χωρίς προθέματα ή προσδιορισμούς, αναφερόμενοι σε όλα αυτά τα ρεύματα.

Όλες αυτές οι τάσεις του αναρχισμού μπορούν να ομαδοποιηθούν ως «ευρύτερη αναρχική παράδοση», από την οποία επομένως αποκλείονται φυσιогνωμίες όπως οι Γκόντγουιν, Στίρνερ, Προυντόν και Τολστόι, ενώ συμπεριλαμβάνονται φυσιогνωμίες όπως οι Μπακούνιν, Κροπότκιν, Φλόρες Μαγόν, Μάχνο, Ρόκερ, Σιφού, Σιν, Κόνολι, Ντε Λεόν και Χέιγουντ. Στα Σχήματα 5.1 και 5.2 συνοψίζουμε αυτές τις θέσεις. Έχοντας θεμελιώσει τη γενική μας ερμηνεία πάνω στις αναρχικές ιδέες και κινήματα, προχωράμε τώρα σε κάποιες από τις βασικότερες διαμάχες που έχουν διεξαχθεί στο εσωτερικό της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης πάνω σε ζητήματα τακτικής.

Σχήμα 5.1 Η Ευρύτερη Αναρχική Παράδοση

Σχήμα 5.2
Αναρχισμός και Συνδικαλισμός

Σημειώσεις

1. D. McNally, *Socialism from Below*, 2^η έκδοση (Chicago: International Socialist Organisation, 1984), μέρος 3.
2. C. L. Bertrand, "Revolutionary Syndicalism in Italy", στο *Revolutionary Syndicalism: An International Perspective*, επιμ. W. Thorpe και M. van der Linden (Otterup, Denmark: Scholar Press, 1990), 145; C. Levy, "Italian Anarchism, 1870-1926", στο *For Anarchism: History Theory and Practice*, επιμ. D. Goodway (London: Routledge, 1989), 51-54.
3. Miller, *Anarchism*, 124.
4. F. F. Ridley, *Revolutionary Syndicalism in France: The Direct Action of Its Time* (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), 41-44.
5. Η καθιερωμένη μελέτη πάνω στον Σορέλ είναι το J. R. Jennings, *Georges Sorel: The Character and Development of His Thought* (Basingstoke, UK: Macmillan, 1985). Στην πραγματικότητα, οι αντιλήψεις του Σορέλ μεταβάλλονταν διαρκώς και «δεν μπορούν να κατηγοριοποιηθούν», καθώς «ο Μαρξισμός, ο συνδικαλισμός, η βασιλοφροσύνη, ο φασισμός και ο μπολσεβικισμός τον ενθουσίασαν το ένα μετά το άλλο»· βλ., *Georges Sorel*, vii. Μια καλή συζήτηση πάνω στον Σορέλ βρίσκεται επίσης στο Joll, *The Anarchists*, 206-12. Το βιβλίο στο οποίο εντοπίζεται συνήθως ο «συνδικαλισμός» του Σορέλ είναι το δαιδαλώδες έργο του *Reflections on Violence*, το οποίο κυκλοφόρησε το 1906 και πολύ σύντομα μεταφράστηκε στα αγγλικά· G. Sorel, *Reflections on Violence* (1912; repr., London: Allen and Unwin, 1915).
6. L. Levine, *Syndicalism in France*, 2^η έκδοση (New York: Columbia University Press, 1914), 155.
7. Joll, *The Anarchists*, 207; K. Allen, *The Politics of James Connolly* (London: Pluto Press, 1987), 68.
8. Schechter, *Radical Theories*, 28,35; Bertrand, "Revolutionary Syndicalism in Italy", 139.
9. Jennings, "The CGT and the Couriau Affair", 326, 328.
10. Jennings, *Georges Sorel*, 5, 7.
11. I. L. Horowitz, *Radicalism and the Revolt against Reason: The Social Theories of Georges Sorel* (London: Humanities Press, 1961).
12. Βλ. Jennings, *Georges Sorel*, 12-122, 134-36· βλ. επίσης Thorpe, "The Workers Themselves", 282n41.
13. Bertrand, "Revolutionary Syndicalism in Italy", 139.
14. E. O'Connor, *Syndicalism in Ireland, 1917-1923* (Cork: Cork University Press, 1988), 6-8.
15. Ο Σορέλ υπερηφανευόταν ότι «έγραψε "το αξιακό ντοκουμέντο της συνδικαλιστικής βιβλιογραφίας [sic]"», το *Reflections on Violence*· βλ. Jennings, *Georges Sorel*, 146.
16. Levine, *Syndicalism in France*, 153.
17. Rocker, *Anarcho-Syndicalism*, κεφάλαιο 6.
18. E. Goldman, *Syndicalism: The Modern Menace to Capitalism* (New York: Mother Earth Publishing Association, 1913), 4.
19. Βλ. Jennings, *Georges Sorel*, 118, 120, 143-46· Levine, *Syndicalism in France*, 158-61. Αν και ο Τζένινγκς παρέχει μια καλή παρουσίαση των απόψεων του Σορέλ, δεν δίνει την πρέπουσα σημασία στο χάσμα που υπάρχει ανάμεσα στις ιδέες του και αυτές των συνδικαλιστών, σε αντίθεση με τον Λιβάν. Για παράδειγμα, η αντίληψη του Σορέλ ότι ο καπιταλισμός πρέπει να «αναγεννηθεί» ή ότι η γενική απεργία αποτελεί «μύθο» ήταν αφοριστική για τους συνδικαλιστές· σύγκρινε με Levine, *Syndicalism in France*, 157-59. Είναι προς τιμήν του Τζένινγκς ότι παραδέχεται πως «η πραγματική εμπλοκή» του Σορέλ στη CGT είναι «ελάχιστη».
20. Ridley, *Revolutionary Syndicalism in France*, 38-44, 192, 249, 250-51.
21. Thorpe, "The Workers Themselves", 282n40.
22. J.J. Roth, *Sorel and the Sorelians*, αναφέρεται στο Thorpe, "The Workers Themselves", 282n40.
23. Woodcock, *Anarchy or Chaos*, 61.
24. Joll, *The Anarchists*, 211-12.
25. Bertrand, "Revolutionary Syndicalism in Italy", 144-50.
26. O'Connor, *Syndicalism in Ireland*, 6-7; A. J. Gregor, *Young Mussolini and the Intellectual Origins of Fascism* (Berkeley: University of California Press, 1979); D. Roberts, *The Syndicalist Tradition and Italian Fascism*

(Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1979).

27. Levy, "Italian Anarchism", 53.

28. M. Colombo, "Armando Borghi", *Le Monde Libertaire*, 10/11/1988.

29. ό.π.

30. Levy, "Italian Anarchism", 73-74.

31. T. Abse, "The Rise of Fascism in an Industrial City", στο *Rethinking Italian Fascism: Capitalism, Populism, and Culture*, επιμ. D. Forgacs (London: Lawrence and Wishart, 1986), 54· ενδιαφέρον έχει και το "Italian Syndicalism and Fascism", *Black Flag: For Anarchist Resistance*, no. 217 (1999):29. Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον Iain McKay που μας σύστησε το κομμάτι του Abse.

32. Levine, *Syndicalism in France*, 160-61.

33. L. Lorwin, "Syndicalism", στο *Encyclopaedia of the Social Sciences* (New York: Macmillan, 1959), 497.

34. Joll, *The Anarchists*, 195-96.

35. Thorpe, *"The Workers Themselves"*, xiii-xiv.

36. Salerno, *Red November, Black November*, 52.

37. Αναφέρεται στο ό.π., 52.

38. E. Goldman, *Syndicalism*, 5, 7.

39. Kropotkin, αναφέρεται στο Nettlau, *A Short History of Anarchism*, 279.

40. Malatesta, "Syndicalism", 220.

41. Maximoff, *Constructive Anarchism*, 7.

42. Rocker, *Anarcho-Syndicalism*, κεφάλαιο 4.

43. Thorpe, *"The Workers Themselves"*, xiii-xiv.

44. K. Marx, "Letter to Paul Lafargue in Paris", 19/4/1870, στο *Marx, Engels, Lenin: Anarchism and Anarcho-syndicalism*, επιμ. N. Y. Kolpinsky (Moscow: Progress Publishers, 1972), 46; F. Engels, "The Bakuninists at Work: An Account of the Spanish Revolt in the Summer of 1873", στο *Marx, Engels, Lenin: Anarchism and Anarcho-syndicalism*, επιμ. N. Y. Kolpinsky (1873; repr., Moscow: Progress Publishers, 1972), 132-33.

45. Βλ. επίσης Cahm, *Kropotkin and the Rise of Revolutionary Anarchism*, κεφάλαιο 9.

46. Αναφέρεται στο Maximoff, *Constructive Anarchism*, 7.

47. Bakunin, "The Programme of the Alliance", 255; Bakunin, "The Policy of the International", 173.

48. Bakunin, "The Programme of the Alliance", 245.

49. ό.π., 249, 252, 255· βλ. επίσης 253-54.

50. Bakunin, "The Policy of the International", 174.

51. Βλ. Stekloff, *History of the First International*, 287-92· Woodcock, *Anarchism*, 232-34. Οι παραθέσεις είναι από την εργασία του Stekloff.

52. Βλ. Thorpe, *"The Workers Themselves"*, 253-54.

53. Η καλύτερη ανάλυση της σχέσης του κλασικού Μαρξισμού με τα σωματεία παραμένει το R. Hyman, *Marxism and the Sociology of Trade Unionism* (London: Pluto Press, 1971). Όπως σημειώνει ο Hyman, ακόμη και στις πιο «αισιόδοξες» στιγμές τους, οι Μαρξ και Ένγκελς υποστηρίζουν ότι τα σωματεία αποτελούν κατά βάση αμυντικούς σχηματισμούς οι οποίοι παρέχουν μια άμεση προστασία στους εργάτες. Η πραγματική σημασία των σωματείων βρίσκεται στη δυνατότητά τους να δημιουργήσουν το πολιτικό κόμμα που θα μπορέσει από μόνο του να «αντιμετωπίσει άμεσα ολόκληρη τη δομή της ταξικής κυριαρχίας». Ακόμη και αυτή η «αισιοδοξία» δεν ήταν «σε καμία περίπτωση απόλυτη»· βλ. ό.π., 4-20, 37-43.

54. B. Russell, *Roads to Freedom* (1920; repr., London: Routledge, 1993), 59,62. Σύγκρινε επίσης με Ridley, *Revolutionary Syndicalism in France*, 1.

55. Schechter, *Radical Theories*, 24.

56. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 51, 54-55, 76-77, 87· βλ. επίσης M. Molnar and J. Pekmez, "Rural Anarchism in Spain and the 1873 Cantonalist Revolution", στο *Rural Protest: Peasant Movements and Social Change*, επιμ. H. A. Landsberger (London: Macmillan, 1974), 167.

57. T. Kaplan, *Anarchists of Andalusia, 1868-1903* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1977), 136.
58. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 51-55, 132, 135-37.
59. J. Amsden, *Collective Bargaining and Class Conflict in Spain* (London: Weidenfeld and Nicholson, 1972), 14.
60. Maura, "The Spanish Case", 66-67.
61. Σχετικά με την FTRE, βλ. Rocker, *Anarcho-syndicalism*, κεφάλαιο 6.
62. J. Casanovas, "Slavery, the Labour Movement, and Spanish Colonialism in Cuba, 1850-1890", *International Review of Social History* 40 (1995); J. Casanovas, "Labor and Colonialism in Cuba in the Second Half of the Nineteenth-Century" (PhD diss., State University of New York, 1994), κυρίως τα κεφάλαια 6-9.
63. Casanovas, "Labour and Colonialism in Cuba in the Second Half of the Nineteenth-Century", 8, 300-2, 330-32, 336-41, 366-67.
64. F. Fernandez, *Cuban Anarchism: The History of a Movement* (Tucson, AZ: See Sharp Press, 2001), κεφάλαιο 1, προσβάσιμο από www.illegalvoices.org/bookshelf/cuban_anarchism/chapter_1_colonialism_and_separatism_1865-1898_.html (ανακτήθηκε στις 27/6/2006).
65. Avrich, *The Haymarket Tragedy*, 51, 55.
66. Βλ. ό.π., 73-75; Bekken, "The First Daily Anarchist Newspaper", 13-14.
67. Για τα όσα αποτέλεσαν την καθιερωμένη εκδοχή της ιστορίας, βλ. Avrich, *The Haymarket Tragedy*. Οι τελευταίες ομιλίες των αναρχικών του Χέιμαρκετ και σχετικό υλικό έχουν συλλεχθεί στο Fischer, "Adolph Fischer"· το έργο αυτό προετοιμάστηκε κατά την περίοδο της δίκης από τον φυλακισμένο Άλμπερτ Πάρσονς και εκδόθηκε από τη σύζυγό του, Λούσι Πάρσονς, επίσης αναρχική, μετά την εκτέλεσή του. Ποικιλία πρωτογενών πηγών και σχολιασμού μπορεί να βρεθεί στο D. Roediger and F. Rosemont (επιμ.), *Haymarket Scrapbook* (Chicago: Charles H. Kerr Publishing Company, 1986). Ενδιαφέρον έχουν επίσης τα Bekken, "The First Daily Anarchist Newspaper"· B. C. Nelson, *Beyond the Martyrs: A Social History of Chicago's Anarchists, 1870-1900* (New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1988).
68. J. Quail, *The Slow Burning Fuse: The Lost History of the British Anarchists* (London: Paladin, 1978), 90.
69. Foster, *From Bryan to Stalin*, 63.
70. Johanningsmeier, "William Z. Foster and the Syndicalist League of North America", 333.
71. Βλ. S. Salerno, "The Impact of Anarchism on the Founding of the IWW: The Anarchism of Thomas J. Hagerty", στο *Haymarket Scrapbook*, επιμ. D. Roediger και F. Rosemont (Chicago: Charles H. Kerr Publishing Company, 1986), 189-91· Salerno, *Red November, Black November*, κεφάλαιο 3.
72. Hart, *Anarchism and the Mexican Working Class*, 19-49.
73. ό.π., 29, 47, 54.
74. ό.π., 48.
75. ό.π., 50-54, 59.
76. ό.π., 48, 58.
77. Αναφέρεται στο Guérin, *Anarchism*, 78.
78. Kropotkin, "Modern Science and Anarchism", 165, 171.
79. Αναφέρεται στο Salerno, *Red November, Black November*, 53.
80. Foster, *From Bryan to Stalin*, 49.
81. Rocker, *Anarcho-Syndicalism*, κεφάλαιο 6.
82. Beyer-Arnesen, "Anarcho-syndicalism", 20.
83. Bookchin, "Deep Ecology, Anarchosyndicalism, and the Future of Anarchist Thought", 50.
84. Joll, *The Anarchists*, 205.
85. Hobsbawm, *Revolutionaries*, 72-73. Η παράξενη γραφή του όρου «μαρξισμός» χωρίς κεφαλαίο είναι από το κείμενο του Χόμπσμπανουμ.
86. Marshall, *Demanding the Impossible*, 500-1· Woodcock, *Anarchism*, 440.
87. Woodcock, *Anarchism*, 440.

88. Bookchin, "Deep Ecology, Anarchosyndicalism, and the Future of Anarchist Thought", 50-51.
89. V. Burgmann, *Revolutionary Industrial Unionism: The IWW in Australia* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 42-47.
90. Rocker, *Anarcho-Syndicalism*, κεφάλαιο 6.
91. Burgmann, *Revolutionary Industrial Unionism*, 42.
92. K. Marx and F. Engels, "From the Resolutions of the General Congress Held in the Hague", στο *Marx, Engels, Lenin: Anarchism and Anarcho-syndicalism*, επιμ. N. Y. Kolpinsky (1872; repr., Moscow: Progress Publishers, 1972), 85.
93. Αναδημοσιεύεται στο Dubofsky, "Big Bill" Haywood, 159-60, παράρτημα 2.
94. Στο Προοίμιο περιλαμβάνεται και η πρόταση «Αντί για το συντηρητικό σύνθημα, "A fair day's wage for a fair day's work (Ένα δίκαιο μεροκάματο για μια δίκαιη εργάσιμη μέρα)", οι σημαίες μας θα πρέπει να γράφουν το επαναστατικό σύνθημα "Abolition of the wage system (Κατάργηση του συστήματος της μισθωτής εργασίας)", όπως αναφέρεται στο Marx, *Value, Price and Profit*, 126-27.
95. Burgmann, *Revolutionary Industrial Unionism*, 42-47.
96. Βλ., π.χ., Dubofsky, *We Shall Be All*, 5, 19-35, 73, 76-77· Dubofsky, "Big Bill" Haywood.
97. Woodcock, *Anarchism*, 440· Rocker, *Anarcho-Syndicalism*, κεφάλαιο 6.
98. Salerno, *Red November; Black November*, 3-5.
99. Για παράδειγμα, βλ. Industrial Workers of the World, *The IWW in Theory and Practice*.
100. Salerno, "The Impact of Anarchism on the Founding of the IWW"; Salerno, *Red November; Black November*, κυρίως 69-90.
101. P. S. Foner, *The Industrial Workers of the World, 1905-17* (New York: International Publishers, 1965), 143.
102. Dubofsky, "Big Bill" Haywood, 66.
103. Industrial Workers of the World, *What Is the IWW? A Candid Statement of Its Principles, Objects, and Methods*, 2^η έκδοση (Cleveland, OH: IWW Publishing Bureau, 1924), προσβάσιμο από <http://www.workerseducation.org/crutch/pamphlets/whatistheiw.html> (ανακτήθηκε στις 15/6/2004).
104. Salerno, *Red November; Black November*, 115.
105. P. Brissenden, *The IWW: A Study in American Syndicalism* (New York: Columbia University Press, 1920), 46.
106. Dubofsky, "Big Bill" Haywood, 67-68.
107. Foner, *The Industrial Workers of the World*, 158-59· για μια σκιαγράφηση της ιδεολογίας της IWW, βλ. στο ίδιο, κυρίως τις σελίδες 123-71.
108. Ο Justus Ebert, ένας μελετητής της IWW, εξοργίζεται με την άποψη ότι η IWW ήταν συνδικαλιστική. "Εξοργισμένος ... υπερασπιζόταν τον Μαρξισμό και την καθοδήγηση του γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος και συκοφαντούσε διαρκώς την ακεραιότητα και την ιδεολογία του Μπακούνιν και της ελευθεριακής πτέρυγας της Πρώτης Διεθνούς»· βλ. S. Dolgoff, *Fragments: A Memoir* (London: Refract Publications, 1986), 134.
109. Βλ., π.χ., Haywood and Bohm, *Industrial Socialism*, 4, 40, 44, 50-52, 55-56, 58, 62.
110. Avrich, *The Haymarket Tragedy*, 23-24, 40-41, 51-55.
111. Βλ. McKee, "The Influence of Syndicalism upon Daniel De Leon", 276.
112. B. K. Johnpoll and L. Johnpoll, *The Impossible Dream: The Rise and Decline of the American Left* (Westport, CT: Greenwood Press, 1981), 249, 252, 259, 262-63, 267.
113. McKee, "The Influence of Syndicalism upon Daniel De Leon", 276-77. Βλ. επίσης R. J. Holton, *British Syndicalism: Myths and Realities* (London: Pluto Press, 1976), 2· D. K. McKee, "Daniel De Leon: A Reappraisal", *Labour History*, no. 1 (1960); Tasuro Nomura, "Partisan Politics in and around the I.W.W: The Earliest Phase", *Journal of the Faculty of Foreign Studies*, no. 1 (1977): 98, 105-8, 111-13, 118-20· L. G. Seretan, *Daniel De Leon: The Odyssey of an American Marxist* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979), 177-79, 184-86.
114. McKee, "The Influence of Syndicalism upon Daniel De Leon", 277.

115. Socialist Labour Party [De Leon], *The Socialist Labour Party*, 18· βλ. επίσης De Leon, *The Preamble of the Industrial Workers of the World*, 23.
116. Socialist Labour Party [De Leon], *Socialist Labour Party*, 21.
117. ό.π., 23· De Leon, *The Preamble of the Industrial Workers of the World*, 23, 27.
118. De Leon, *The Preamble of the Industrial Workers of the World*, 24.
119. Βλ. π.χ., De Leon, "With Marx for Text"· De Leon, "Syndicalism"· McKee, "The Influence of Syndicalism upon Daniel De Leon", 278.
120. D. De Leon, "Industrial Unionism", *Daily People*, 20/1/1913.
121. Πιο συγκεκριμένα, ο Ντε Λεόν, απορρίπτει την συμπερίληψη οποιασδήποτε μεταρρύθμισης στο εκλογικό πρόγραμμα του SLP· βλ., π.χ., D. DeLeon, "Getting Something Now", *Daily People*, 6/9/1910.
122. De Leon, *The Preamble of the Industrial Workers of the World*, 21, 23-24, 25, 27-28.
123. «Μια άλλη τάση του συνδικαλισμού ... το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα ... ήταν πιστή μέχρι κάποιο βαθμό στην πολιτική δράση, αλλά μόνο ως υποβοηθητική προς τη βιομηχανική δράση»· Ν. Milton, εισαγωγή στο *John MacLean: In the Rapids of Revolution: Essays, Articles, and Letters*, επιμ. Ν. Milton (London: Allison and Busby, 1978), 13.
124. Βλ., π.χ., Haywood and Bohm, *Industrial Socialism*.
125. Foner, *The Industrial Workers of the World*, 167-71.
126. Dubofsky, "Big Bill" Haywood, 159-60, παράρτημα 2.
127. Hinton, *The First Shop Stewards Movement*, 283.
128. Βλ. Allen, *The Politics of James Connolly*, 59-64.
129. Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον Alan MacSimoin για τα σχόλιά του πάνω σε αυτό το ζήτημα· αλληλογραφία με τον MacSimoin, 3/12/1998.
130. Holton, *British Syndicalism*.
131. J. Connolly, *Socialism Made Easy* (Chicago: Charles H. Kerr, 1909), 48.
132. ό.π., 43, 46, 56-59.
133. C. Kostick, *Revolution in Ireland: Popular Militancy, 1917 to 1923* (London: Pluto Press, 1996), 15· για μια αντίθετη οπτική, βλ. Allen, *The Politics of James Connolly*, ix-xviii, 125.
134. Σύγκρινε με O. D. Edwards and B. Ransome, εισαγωγή στο *James Connolly: Selected Political Writings*, επιμ. O. D. Edwards και B. Ransome (London: Jonathan Cape, 1973), 25, 27· B. Ransome, *Connolly's Marxism* (London: Pluto Press, 1980), 40. Από τότε που γράφτηκαν αυτές οι γραμμές, εντοπίσαμε και το B. Anderson, *James Connolly and the Irish Left* (Dublin: Irish Academic Press, 1994). Το συγκεκριμένο έργο υποστηρίζει ότι ο Κόνολι ήταν συνδικαλιστής, αλλά εξακολουθεί να τον αποκαλεί Μαρξιστή.
135. Kedward, *The Anarchists*, 5; Joll, *The Anarchists*, 223.
136. Hobsbawm, *Revolutionaries*, 72-73.
137. Woodcock, *Anarchism*, 202.
138. Dubofsky, "Big Bill" Haywood, 81, 95.
139. F. Thompson with P. Murfin, *The IWW: Its First Seventy Years, 1905-1975* (Chicago: IWW, 1976), 129, 150.
140. Για μια μερική ανασκόπηση, βλ. Hinton, *The First Shop Stewards Movement*.
141. Αναφέρεται στο ό.π., 129.
142. Ο Μακ Λιν αποκαλεί τον πρώην μαθητή του «ανοιχτά δεδηλωμένο αναρχικό»· J. MacLean, "A Scottish Communist Party", στο *John MacLean: In the Rapids of Revolution: Essays, Articles, and Letters*, επιμ. Ν. Milton (Δεκέμβριος 1920; repr., London: Allison and Busby, 1978), 225. Ο Γκάλαχερ έγραψε μια αυτοβιογραφία των πρώτων του χρόνων ως ακτιβιστή, στην οποία υποβίβαζε πολύ τον ρόλο του στο SLP· W. Gallacher, *Revolt on the Clyde*, 4^η έκδοση (1936; repr., London: Lawrence and Wishart, 1978).
143. Ο Εκπαιδευτικός Σύνδεσμος Σωματείων αρχικά ήταν συνδικαλιστικός, αλλά κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920 μεταπήδησε στον Κομμουνισμό, μαζί με τον Φόστερ· βλ. π.χ., W. Z. Foster, *The Railroaders' Next Step*, Labor Herald pamphlets, no. 1 (Chicago: Trade Union Educational League, 1921).

144. G. Williams, *A Proletarian Order: Antonio Gramsci, Factory Councils and the Origins of Italian Communism, 1911-21* (London: Pluto Press, 1975), 194-95.
145. Woodcock, *Anarchism*, 352.
146. B. Bayerlein and M. van der Linden, "Revolutionary Syndicalism in Portugal", στο *Revolutionary Syndicalism: An International Perspective*, επιμ. M. van der Linden και W Thorpe (Otterup, Denmark: Sclar, 1990), 160-64.
147. W Thorpe, "Keeping the Faith: The German Syndicalists in the First World War", *Central European History* 33, no. 2 (2000):195.
148. Rocker, *Anarcho-Syndicalism*, κεφάλαιο 6.
149. Βλ., ενδ., L. J. W. van der Walt, "'The Industrial Union Is the Embryo of the Socialist Commonwealth': The International Socialist League and Revolutionary Syndicalism in South Africa, 1915-1919", *Comparative Studies of South Asia, Africa, and the Middle East* 19, no. 1 (1999)· L. J. W van der Walt, "Bakunin's Heirs in South Africa: Race, Class, and Revolutionary Syndicalism from the IWW to the International Socialist League", *Politikon* 30, no. 1 (2004)· L. J. W van der Walt, "Anarchism and Syndicalism in South Africa, 1904-1921: Rethinking the History of Labour and the Left" (PhD diss., University of the Witwatersrand, 2007).
150. Burgmann, *Revolutionary Industrial Unionism*, 266.
151. Munck, *Argentina*, 82,87-88· Rocker, *Anarcho-Syndicalism*, κεφάλαιο 6.
152. J. Hart, "Revolutionary Syndicalism in Mexico", στο *Revolutionary Syndicalism: An International Perspective*, επιμ. W Thorpe και M. van der Linden (Otterup, Denmark: Sclar Press, 1990), 194, 197.
153. Hart, *Anarchism and the Mexican Working Class*, 156; Hart, "Revolutionary Syndicalism in Mexico", 200-1.
154. Thompson with Murfin, *The IWW*, 50.
155. B. Carr, "Marxism and Anarchism in the Formation of the Mexican Communist Party, 1910-19", *Hispanic American Historical Review* 63, no. 2 (1983), 277-305.
156. Βλ. P. De Shazo, *Urban Workers and Labor Unions in Chile, 1902-1927* (Madison: University of Wisconsin Press, 1983).
157. Anonymous, *Chile: The IWW and FORC* (Sydney: Rebel Worker, χ.η.), 4.
158. S. J. Hirsch, "The Anarcho-Syndicalist Roots of a Multi-Class Alliance: Organised Labor and the Peruvian Aprista Party, 1900-1933" (PhD diss., George Washington University, 1997).
159. Βλ. Fernandez, *Cuban Anarchism*, κεφάλαιο 2, προσβάσιμο από <http://illvox.org/2007/06/23/chapter-two-intervention-and-the-republic> (ανακτήθηκε στις 22/11/2008)· Shaffer, "Purifying the Environment for the Coming New Dawn".
160. D. Gallin and P. Horn, *Organising Informal Women Workers*, προσβάσιμο από <http://www.streetnet.org.za/english/GallinHornpaper.htm> (ανακτήθηκε τον Σεπτέμβριο του 2006).
161. Βλ. B. Anderson, *Under Three Flags: Anarchism and the Anti-colonial Imagination* (London: Verso, 2006).
162. ό.π., 228.
163. ό.π., 229.
164. Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution*, 15, 27, 170.
165. «Το 1919 και το 1920 ο Μάο έκλινε προς τον αναρχισμό παρά προς τον σοσιαλισμό. Μόλις τον Ιανουάριο του 1921 εξήγαγε το τελικό του συμπέρασμα ότι ο αναρχισμός δεν μπορεί να λειτουργήσει και ότι το μοντέλο που θα πρέπει να ακολουθηθεί είναι αυτό της ρωσικής προλεταριακής δικτατορίας»· S. R. Schram, "General Introduction: Mao Zedong and the Chinese Revolution, 1912-1949", στο *Mao's Road to Power: Revolutionary Writings, 1912-1949*, επιμ. S. R. Schram (New York: M. E. Sharpe, 1992), xvi. Βλ. A. Dirlik, *The Origins of Chinese Communism* (Oxford: Oxford University Press, 1989), 178-79· E. J. Perry, *Shanghai on Strike: The Politics of Chinese Labor* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1993), κυρίως τα κεφάλαια 4 και 5.
166. Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, 217-19.
167. Nohara Shiro, "Anarchists and the May 4 Movement in China", *Libero International*, no. 1 (Ιανουάριος 1975). Προσβάσιμο διαδικτυακά από <http://www.negations.net/libero/number1@andmay4.htm> (ανακτήθηκε στις 1/12/2006).
168. Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, 214-15.

169. Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution*, 290.
170. Βλ. ενδ., Crump, *Hatta Shuzo and Pure Anarchism in Interwar Japan*, κεφάλαιο 2.
171. Βλ. ενδ., ό.π., κεφάλαιο 2.
172. ό.π., 78.
173. ό.π., 92, 97.
174. Michael Schmidt and Jack Grancharoff, *Bulgarian Anarchism Armed: the Anarcho-Communist Mass Line Part I*, Zabalaza Books, Johannesburg, South Africa, 2008.
175. Bookchin, *Social Anarchism or Lifestyle Anarchism*.

Διαδήλωση αγρομισθωτών στη Λισαβόνα της Πορτογαλίας, 1921.

Οι απεργίες ενοικίων και η οργάνωση στις κοινότητες αποτέλεσαν σημαντικό τμήμα της αναρχικής και συνδικαλιστικής δραστηριότητας: στα πλαίσια της οικοδόμησης της αντιεξουσίας, οι αναρχικοί των μαζών έφτιαχναν πυκνά και αλληλεπικαλυπτόμενα δίκτυα κοινωνικής, συνεργατικής ζωής. Σε αυτά περιλαμβάνονται θεατρικοί θίασοι, επιτροπές γειτονιάς, εργατικά νυχτερινά σχολεία, ακόμη και λαϊκά πανεπιστήμια σε χώρες όπως η Αίγυπτος, το Περού, η Κούβα και η Κίνα. *Η φωτογραφία είναι μια ευγενική προσφορά του João Freire.*

Το τραμ της Βαρκελώνης υπό καθεστώς αυτοδιαχείρισης, 1936.

Το τραμ ήταν μια από τις χιλιάδες βιομηχανίες και αγροτικές εκτάσεις που τέθηκαν υπό εργατική και αγροτική αυτοδιαχείριση κατά τη διάρκεια της Ισπανικής Επανάστασης (1936-1939), στην οποία οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές έπαιξαν κεντρικό ρόλο. Η τεράστια δημιουργική ενέργεια που απελευθέρωσε ο έλεγχος της ζωής των εργατών από τους ίδιους περιγράφεται με υποβλητικό τρόπο στο *Homage to Catalonia* («Φόρος τιμής στην Καταλωνία», 1938) του Τζορτζ Όργουελ.

Κεφάλαιο 6

Ιδέες, Δομή και Ένοπλη Δράση: Σωματεία, Πολιτική και Επανάσταση

Τόσο ο εξεγερσιακός αναρχισμός όσο και ο αναρχισμός των μαζών αντιμετώπισαν μια σειρά δύσκολων προκλήσεων. Στο κεφάλαιο αυτό ερευνούμε σε μεγαλύτερο βάθος τον συνδικαλισμό, ερχόμενοι μπροστά σε μερικά κρίσιμα ερωτήματα: Πώς μπορεί μια συνδικαλιστική ένωση να αποφύγει να καταλήξει στον ορθόδοξο συνδικαλισμό, ο οποίος επικεντρώνεται αποκλειστικά στα άμεσα ζητήματα και αναδεικνύει συνήθως μεγάλες και μετριοπαθείς γραφειοκρατίες; Αν ο αναρχισμός επιζητεί τη χειραφέτηση των λαϊκών τάξεων συνολικά, τότε πώς μπορεί ο συνδικαλισμός να αντιμετωπίσει τις ανάγκες εκείνων των τμημάτων της εργατικής τάξης και των αγροτών που βρίσκονται εκτός της μισθωτής εργασίας; Τέλος, αν υποθέσουμε ότι πραγματοποιείται μια επαναστατική γενική απεργία, μπορεί ο συνδικαλισμός να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την απειλή της ένοπλης αντεπανάστασης;

Υποστηρίζουμε πως ο συνδικαλισμός προωθεί έναν συνδυασμό ριζοσπαστικού δημοκρατικού γιουνιονισμού και πολιτικής επιμόρφωσης με συνεκτικό στοιχείο την άμεση δράση, προκειμένου να αναπτυχθεί ένας εξεγερτικός και επαναστατικός γιουνιονισμός. Επίσης, ισχυριζόμαστε ότι ο συνδικαλισμός ιστορικά προσπάθησε να οργανωθεί ξεπερνώντας τους χώρους δουλειάς, προωθώντας τους αγώνες των ανέργων, των εργατικών κοινοτήτων, των γυναικών και των νέων, καθώς και να συνδεθεί με τους αγρότες. Επιπλέον, θεωρούμε ότι παρ' όλο που πολλοί συνδικαλιστές υποτίμησαν τους κινδύνους της ένοπλης αντεπανάστασης, υπήρξε ένα σημαντικό ρεύμα που στόχευε στην ένοπλη αυτοάμυνα, την καταστροφή του κρατικού μηχανισμού και τη δημιουργία μιας «ελευθεριακής κοινωνικής εξουσίας» ή «ελευθεριακής πολιτείας»¹. Γενικότερα, ο συνδικαλισμός δίνει έμφαση στην τόσο στην αντιεξουσία όσο και στην επαναστατική αντικουλτούρα, όπως και στις συμμαχίες και τους αγώνες πέρα από τους χώρους δουλειάς. Δεν θα πρέπει να γίνεται αντιληπτός ως μια μορφή οικονομίστικου ή εργατίστικου γιουνιονισμού.

Δράση των Σωματείων, Αναρχική Ιδεολογία και Συνδικαλιστική Γραφειοκρατία*

Στη διεθνή διάσκεψη του 1907 στο Άμστερνταμ, στην οποία παρευρέθησαν χίλια περίπου άτομα και ογδόντα εκπρόσωποι, τέθηκαν πολλά σημαντικά ζητήματα σε σχέση με τον συνδικαλισμό. Οι σύνεδροι κατάγονταν από τις περισσότερες ευρωπαϊκές και λατινοαμερικανικές χώρες, καθώς και από την Ιαπωνία και τις Η.Π.Α. Η συνάντηση αυτή, η οποία πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της ακμής της γαλλικής CGT και του δευτέρου κύματος συνδικαλισμού, αποτέλεσε τμήμα μια σειράς προσπαθειών για σχηματισμό μιας αναρχικής διεθνούς μετά τη διάλυση της Μαύρης Διεθνούς. Κεντρικό ζήτημα της διάσκεψης ήταν η αναζωπύρωση του συνδικαλισμού².

Χωρίς μάλλον κάτι τέτοιο να αποτελεί έκπληξη, το Συνέδριο του Άμστερνταμ υιοθέτησε τον συνδικαλισμό, έδωσε χώρο σε συμμετέχοντες από οκτώ χώρες για να συζητηθεί το στήσιμο ενός συνδικαλιστικού δικτύου και ίδρυσε το πολυγλωσσικό *Bulletin International du Mouvement Syndicaliste* («Ενημερωτικό Δελτίο του Διεθνούς Συνδικαλιστικού κινήματος»)³. Το εβδομαδιαίο αυτό έντυπο διανεμόταν και ανατυπωνόταν σταθερά παγκοσμίως μέχρι τα μέσα του 1914. Το εξέδιδε ο Κρίστιαν Κορνελίσεν (1864-1942) και το χρηματοδοτούσαν Ολλανδοί, Γερμανοί, Γάλλοι, Σουηδοί και Βοημοί (Τσέχοι) συνδικαλιστές, με περιστασιακή βοήθεια από την IWW των Η.Π.Α. Ο Κορνελίσεν ήταν ένας Ολλανδός δάσκαλος και αρχικά Μαρξιστής, αλλά στη συνέχεια

* [Σ.τ.Μ.] Παρότι σε ολόκληρο το βιβλίο η διάκριση ανάμεσα στον γιουνιονισμό και τον συνδικαλισμό διατηρείται στη μετάφραση, ο όρος «Union Bureaucracy» του πρωτοτύπου επιλέχθηκε να αποδοθεί ως «συνδικαλιστική γραφειοκρατία» και όχι, για παράδειγμα, ως «σωματειακή γραφειοκρατία», λόγω της κοινής του χρήσης στα ελληνικά.

μετακινήθηκε προς τον συνδικαλισμό. Συνδέθηκε με τους ριζοσπάστες του Σοσιαλδημοκρατικού Συνδέσμου που μετακινούνταν προς τον αναρχισμό, στους οποίους συγκαταλεγόταν και ο Ντόμελα Νιούνεχαους⁴. Ο Κορνελίσεν ήταν μια από τις σημαντικές μορφές της Εθνικής Γραμματείας Εργασίας (NAS), η οποία ιδρύθηκε το 1893 – το μεγαλύτερο εργατικό κέντρο της Ολλανδίας που το 1901 υιοθέτησε συνδικαλιστική πλατφόρμα –, μέχρι τη μετακόμισή του στη Γαλλία, όπου εντάχθηκε στη CGT. Παρέμεινε δραστήριος κατά τη μεταπολεμική περίοδο και συνέγραψε αρκετά έργα πάνω στην σοσιαλιστική οικονομική θεωρία.

Στο συνέδριο αυτό, ο Πιέρ Μονάτ (1881-1960), που εκπροσωπούσε την γαλλική CGT, και ο Αμεντέ Ντουνουά, Ελβετός, υπερασπίστηκαν τον συνδικαλισμό, παρουσιάζοντάς τον ως μεταφορά του αναρχισμού από τον «γυάλινο πύργο της φιλοσοφικού προβληματισμού» στο «σχολείο της θέλησης, της ενέργειας και της γόνιμης σκέψης»⁵. Ο Μονάτ, γιος ενός σιδηρουργού και εργαζόμενος ως επιμελητής κειμένων, ήταν εκδότης της *La Vie Ouvriere* («Η Εργατική Ζωή») και αργότερα ενεργός στο PCF. Διαγράφηκε το 1924 λόγω της αντίθεσής του προς τις τακτικές και τον αυταρχισμό της Κομιντέρν και επέστρεψε στον συνδικαλισμό, ιδρύοντας την *La Revolution Proletarienne* («Η Προλεταριακή Επανάσταση»). Παρέμεινε δραστήριος για πολλά χρόνια και πέθανε το 1960.

Ο Μαλατέστα αποκρίθηκε στην εισήγηση του Μονάτ με μια τοποθέτηση μεγάλου ενδιαφέροντος, καθώς έθεσε ζητήματα σχετικά με την επάρκεια του συνδικαλισμού ή τουλάχιστον των αντιλήψεων πολλών συνδικαλιστών. Πριν περάσουμε στα ζητήματα αυτά, αξίζει να σημειωθεί ότι ο Μαλατέστα δεν ήταν σε καμία περίπτωση εκείνος ο ένθερμος επικριτής του συνδικαλισμού που παρουσιάζεται στη βιβλιογραφία⁶. Ο Μαλατέστα υποστήριζε τον συνδικαλισμό ήδη από τη δεκαετία του 1890, λέγοντας πως τα σωματεία είναι «ζωτικής σημασίας», «οι πιο ισχυρές δυνάμεις του κοινωνικού μετασχηματισμού» που «πρέπει να παίξουν έναν τρομερά χρήσιμο και ίσως αναγκαίο ρόλο στη μετάβαση από την υπάρχουσα κοινωνία» και πως θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως «οι πρώτοι αναγκαίοι πυρήνες για τη συνέχιση της κοινωνικής ζωής και την αναδιοργάνωση της παραγωγής χωρίς αφεντικά και λοιπά παράσιτα»⁷. Τα σωματεία αποτελούν ισχυρές δυνάμεις αλλαγής, βοηθούν τους αφυπνισμένους εργάτες στην ταξική πάλη, καλλιεργούν προλεταριακά ιδανικά, κερδίζουν πραγματικές βελτιώσεις και παραδίδουν μαθήματα αλληλεγγύης⁸. Αυτά είναι και τα πλαίσια μέσα στα οποία μπορεί να γίνει κατανοητό το γιατί ο Μαλατέστα ήθελε «να δώσει στο ελευθεριακό κίνημα περισσότερη οργανωτική συνοχή μέσα από την δημιουργία αναρχικών σωματείων» κατά την παραμονή του στην Αργεντινή της δεκαετίας του 1890⁹.

Η απάντηση του Μαλατέστα στον Μονάτ ξεκίνησε, μάλλον όχι απροσδόκητα, με την προβολή των αναρχικών καταβολών του συνδικαλισμού και προέταξε «την πλέον ενεργή συμμετοχή» στα σωματεία για την προπαγάνδισή και τη μαζική οργάνωσή. Ο συνδικαλισμός είναι, σημείωσε ο Μαλατέστα, ένα «εξαιρετικό μέσο δράσης», τα σωματεία είναι «αναμφίβολα το καλύτερο απ' όλα τα μέσα που διαθέτουμε» για την επανάσταση και η γενική απεργία αποτελεί ένα «εξαιρετικό μέσο έναρξης» μιας επανάστασης¹⁰. Όμως ο Μαλατέστα απέρριψε την άποψη (την οποία πίστευε ότι έχουν κάποιοι συνδικαλιστές) ότι τα σωματεία θα μπορούσαν αυτομάτως να δράσουν με επαναστατικό τρόπο. Σύμφωνα με αυτό το σκεπτικό, τα σωματεία που είναι ανεξάρτητα από τα πολιτικά κόμματα, λειτουργούν δημοκρατικά και υιοθετούν την άμεση δράση θα χαράξουν το δρόμο για την επαναστατική γενική απεργία. Συνεπώς, κάθε δράση των σωματείων αποτελεί βήμα προς την επανάσταση.

Ωστόσο, σύμφωνα με τον Μαλατέστα, η δράση των σωματείων είναι μόνο *δυνάμει* επαναστατική. Θα ήταν «τεράστια και θανάσιμη αυταπάτη να πιστεύουμε» ότι το κίνημα των σωματείων «θα οδηγήσει στην επανάσταση λόγω της ίδιας του της φύσης»¹¹. Υπό κανονικές συνθήκες, τα σωματεία τείνουν να ασχολούνται με τα άμεσα υλικά συμφέροντα των εργατών και να αναπτύσσουν ένα συντηρητικό πνεύμα. Αυτό, υποστηρίζει αλλού ο Μαλατέστα, είναι μια «φυσική τάση», καθώς οι κανονικές λειτουργίες των σωματείων είναι «ρεφορμιστικές» και συμβιβαστικές¹². Επιπλέον, τα σωματεία είναι επιρρεπή στην ανάπτυξη στρωμάτων έμμισθων αξιωματούχων, τα ατομικά συμφέροντα των οποίων εντοπίζονται στην κοινωνική ειρήνη και τη σταθερότητα των εισοδημάτων που λαμβάνουν από τα σωματεία – αυτό που σήμερα αποκαλείται συνδικαλιστική γραφειοκρατία¹³.

Συνεπώς, τα σωματεία δεν είναι «επαρκή μέσα» για την επανάσταση, καθώς η κανονική τους κατάσταση είναι αυτή του «νομιμόφρονος ή ακόμη και συντηρητικού κινήματος με μοναδικό προσιτό στόχο αυτόν της βελτίωσης των εργασιακών συνθηκών». Το σωματείο δεν μπορεί «από μόνο του» να αποτελέσει μια «επαναστατική ... άρνηση της ... υπάρχουσας κοινωνίας»¹⁴.

Επιπλέον, ο Μαλατέστα ανησυχούσε για τον κίνδυνο εκφυλισμού του συνδικαλισμού σε έναν στενό εργατισμό που είναι συντεχνιακός και αγνοεί τους τομείς της ζωής που βρίσκονται έξω από τη μισθωτή εργασία. Ο καπιταλισμός στρέφει τους ανθρώπους τον έναν ενάντια στον άλλο και η εργατική τάξη είναι βαθιά διαχωρισμένη σε «εργαζόμενους και άνεργους, άνδρες και γυναίκες, ντόπιους και μετανάστες εργάτες, εργάτες που χρησιμοποιούν μια δημόσια υπηρεσία και εργάτες που δουλεύουν σε μια δημόσια υπηρεσία, ειδικευμένους και ανειδίκευτους», καθώς και σε χώρες, βιομηχανίες, εθνικότητες, επαγγέλματα και φυλές. Τα σωματεία εύκολα ολισθαίνουν στην υπεράσπιση των στενών συμφερόντων συγκεκριμένων τμημάτων των εργατών, προσπαθώντας να μετατρέψουν τα μέλη τους σε «αριστοκράτες του εργοστασίου», ενώ ταυτόχρονα κηρύσσουν τον πόλεμο στους «μη οργανωμένους εργάτες ... [το] λούμπεν προλεταριάτο». Πώς μπορεί να ανταποκριθεί ο συνδικαλισμός στο «διαρκώς αυξανόμενο άνεργο προλεταριάτο» και το αγροτικό ζήτημα; Αυτό είναι το πνεύμα με το οποίο ο Μαλατέστα, μέσα από μια ευρύτερη αντίληψη της ταξικής πολιτικής, υποστηρίζει ότι η επανάσταση δεν είναι υπόθεση «μιας και μοναδικής τάξης» αλλά ολόκληρης της «σκληρωμένης ανθρωπότητας», η οποία είναι σκληρωμένη «σε τρία επίπεδα: το οικονομικό, το πολιτικό και το ηθικό»¹⁵.

Τέλος, ο Μαλατέστα στην εισήγησή του έθεσε ερωτήματα σχετικά με την επαναστατική διαδικασία. Απέρριψε την αντίληψη, την οποία πίστευε ότι έχουν κάποιοι συνδικαλιστές, ότι ο καπιταλισμός και το κράτος θα ανατραπούν ειρηνικά από μια γενική απεργία, καθιστώντας «την ένοπλη εξέγερση μη απαραίτητη». Πιο συγκεκριμένα, απέρριψε την άποψη ότι μια καθολική παύση εργασιών θα οδηγήσει σε παραίτηση την άρχουσα τάξη η οποία, «πεθαίνοντας από την πείνα, θα αναγκαστεί να παραδοθεί»: οι πλούσιοι και ισχυροί ελέγχουν τις επιχειρήσεις και είναι πιθανότερο να οδηγήσουν αυτοί στη λιμοκτονία την εργατική τάξη παρά το αντίστροφο¹⁶.

Αναρχισμός των Μαζών, Ριζοσπαστική Αντικουλτούρα και Συνδικαλισμός

Πόσο αποτελεσματικά αντιμετώπισε αυτούς τους προβληματισμούς ο συνδικαλισμός; Οι καταγραφές δείχνουν ότι – όπως ο Μαλατέστα, ο οποίος προέβαλλε την αναγκαιότητα της προπαγάνδας για την «αφύπνιση» των σωματείων και των εργατών στην κατεύθυνση ενός «κοινού ιδανικού» και της «κατάληψης της διεύθυνσης της παραγωγής» – οι συνδικαλιστές γενικότερα θεωρούσαν ότι η εξαθλίωση δεν είναι επαναστατική από μόνη της¹⁷. Για να αλλάξει ο κόσμος χρειάζεται μια «καινούρια κοινωνική φιλοσοφία», μια «νέα πίστη» στη δυνατότητα ύπαρξης μιας νέας κοινωνικής κατάστασης και την ικανότητα των απλών ανθρώπων να δημιουργήσουν μια νέα κοινωνία¹⁸. Ο Μαξίμοφ υποστηρίζει ότι οι συνδικαλιστές πρέπει να απαντήσουν σε «όλα τα φλέγοντα ερωτήματα των ημερών», αλλά και να τα «συσχετίσουν με τον τελικό σκοπό και να αδράξουν κάθε ευκαιρία για αγκιτάτσια, προπαγάνδα και οργάνωση των εκμεταλλευόμενων τάξεων»¹⁹. Παρόμοια, σύμφωνα με τον Κούμπο, «Πρέπει να αδράξουμε κάθε ευκαιρία στους οικονομικούς και πολιτικούς αγώνες έτσι ώστε να επικρατήσει η αναρχική σκέψη»²⁰. Η Γκόλντμαν, μια ακόμα συνδικαλίστρια, υποστηρίζει πως «η θεμελιώδης επαναξιολόγηση των αξιών» και η άρση της αρχής της ιεραρχίας είναι οι ίδιες οι βάσεις μιας επαναστατικής αλλαγής της κοινωνίας²¹.

Ο Ρόκερ πιστεύει ότι ο αγώνας των σωματείων παίζει από μόνος του έναν διαπαιδαγωγικό ρόλο: ο εργάτης γίνεται «γνώστης της δύναμής του» «ως παραγωγός και δημιουργός του κοινωνικού πλούτου». Οι εργάτες συνειδητοποιούν την πραγματική τους δύναμη στην κοινωνία, τον ρόλο τους ως παραγωγική αλλά εκμεταλλευόμενη τάξη, διαμορφώνουν μια εικόνα της δυνατότητάς τους να αλλάξουν τον κόσμο και μαθαίνουν τη σημασία της αλληλεγγύης και της άμεσης δράσης. Έτσι,

ο Ρόκερ τονίζει τη «γενικότερη πολιτισμική σημασία του εργατικού αγώνα». Το σωματείο είναι ένα «πρακτικό σχολείο, ένα πανεπιστήμιο της εμπειρίας από το οποίο αντλούν καθοδήγηση και διαφώτιση στον πλουσιότερο βαθμό». Οι εργάτες μαθαίνουν και ριζοσπαστικοποιούνται μέσα από τις εμπειρίες των αγώνων και αναπτύσσουν ισχυρούς δεσμούς αλληλεγγύης μεταξύ τους – μια «αίσθηση αλληλοβοήθειας» κάτω από δύσκολες συνθήκες, η οποία εκβάλλει σε μια «ζωντανή συνειδητοποίηση της κοινής τους μοίρας» και έπειτα σε ένα «νέο περί δικαίου αίσθημα». Όμως αυτό από μόνο του δεν μπορεί να οδηγήσει σε ένα επαναστατικό κίνημα. Είναι απολύτως απαραίτητο να υπάρχει διαρκής «εκπαιδευτική δουλειά» «με κατεύθυνση προς την ανάπτυξη της ανεξάρτητης σκέψης και πράξης». Αυτή περιλαμβάνει, σύμφωνα με την οπτική του Ρόκερ, «την προσπάθεια να γίνουν ξεκάθαρες στους εργάτες οι θεμελιώδεις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στα κοινωνικά προβλήματα» και «να προετοιμαστούν για το ρόλο τους ως ανα-σχηματιστές της οικονομικής ζωής, μέσα από την τεχνική καθοδήγηση και την ανάπτυξη των διοικητικών τους ικανοτήτων»²².

Δεν υπάρχει πραγματική διαφορά ανάμεσα σε αυτές τις αντιλήψεις και τις αντιλήψεις του Μαλατέστα. Όλοι μοιράζονται τη θέση ότι η αλλαγή στις καρδιές και τα μυαλά αποτελεί κεντρικό στοιχείο του επαναστατικού σχεδίου, όπως και η δημιουργία της αντιεξουσίας. Η σημασία που συνήθως έδιναν οι συνδικαλιστές στη νίκη στη μάχη των ιδεών στρέφει την προσοχή μας σε ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της παράδοσης του αναρχισμού των μαζών γενικότερα. Το χαρακτηριστικό αυτό είναι η δημιουργία μιας επαναστατικής αντικουλτούρας μέσα στις λαϊκές τάξεις. Σύμφωνα με τον Ρόκερ, η «εκπαιδευτική δουλειά» των αναρχοσυνδικαλιστών κατευθύνεται εν μέρει «προς την ανάπτυξη της ανεξάρτητης σκέψης και πράξης» ενώ ταυτόχρονα αντιτίθεται στις «συγκεντρωτικές τάσεις ... που είναι τόσο χαρακτηριστικές στα πολιτικά εργατικά κόμματα»²³. Σύμφωνα με τον Μαλατέστα,

Εμείς, που δεν αποζητάμε την εξουσία, θέλουμε μονάχα τη συνειδητοποίηση των ανθρώπων· μόνο τα πρόβατα προτιμούν εκείνους που θέλουν να κυριαρχούν, τους καλύτερους για να τα διοικούν. Εμείς προτιμούμε τους εξυπνους εργάτες, ακόμη και αν είναι αντίπαλοί μας, από τους αναρχικούς που είναι τέτοιοι για να μας ακολουθούν σαν πρόβατα. Εμείς θέλουμε την ελευθερία όλων· θέλουμε οι μάζες να κάνουν την επανάσταση για τις μάζες. Ο άνθρωπος που σκέφτεται με το δικό του μυαλό είναι προτιμότερος από έναν άνθρωπο που δέχεται τυφλά τα πάντα. ... Καλύτερα ένα λάθος που γίνεται συνειδητά και με καλή πίστη, παρά μια καλή πράξη που γίνεται με δουλοπρέπεια.²⁴

Η μεγάλη προσπάθεια για πολιτική επιμόρφωση και ανάπτυξη μιας ριζοσπαστικής λαϊκής αντικουλτούρας ήταν χαρακτηριστικό των συνδικαλιστικών ενώσεων. Η πρώτη αναρχική καθημερινή εφημερίδα στον κόσμο φαίνεται πως ήταν η *Chicagoer Arbeiter-Zeitung* («Η Εφημερίδα των Εργατών του Σικάγο»): ξεκίνησε το 1877 ως Μαρξιστική εφημερίδα, πέρασε στον έλεγχο της αναρχικής IWPA από το 1884 μέχρι το 1886 και συντάκτης της ήταν ο μάρτυρας του Χέιμαρκετ, Σπάις – γιουνιονιστής και πρώην μέλος του SLP²⁵. Η εφημερίδα αυτή αποτελούσε τμήμα μιας ισχυρής αναρχικής αντικουλτούρας που ήταν δραστήρια στα σωματεία, διοργάνωνε πάμπολλες παραστάσεις, πικνίκ, χορούς και διαδηλώσεις, εξέδιδε πολλά περιοδικά σε διάφορες γλώσσες για την πολυεθνική εργατική τάξη και παρήλυνε ακόμη και με ένοπλα αποσπάσματα. Ήταν μια «διακριτή εργατική, επαναστατική κουλτούρα»²⁶. Μια «πλούσια ελευθεριακή αντι-κουλτούρα, βαθιά ριζωμένη στις εργαζόμενες τάξεις και σε απόλυτη αντίθεση με τις αξίες του κρατούντος συστήματος»²⁷.

Οι ισπανικές συνδικαλιστικές ενώσεις ήταν εξίσου ενταγμένες σε ένα πλούσιο και πυκνό δίκτυο αναρχικών κοινωνικών κέντρων, σχολείων και βιβλιοθηκών – τα *ateneus libertarias* («ελευθεριακά αθήναια»), τα οποία υπήρχαν σε κάθε περιφέρεια και χωριό όπου οι αναρχικοί είχαν δύναμη – και τεράστιας αναρχικής εκδοτικής δραστηριότητας²⁸. Η CNT μονάχα δημοσίευε ένα σωρό εφημερίδες μέχρι το 1936, κάποιες από τις οποίες ήταν οι καθημερινές εφημερίδες με τη μεγαλύτερη κυκλοφορία στην Ισπανία²⁹. Δεν είναι και πολύ πειστική η αντίληψη ότι εφόσον οι συνδικαλιστικές ενώσεις

δέχονταν εργάτες ανεξαρτήτως πολιτικής ταυτότητας, προκύπτει ότι οι συνδικαλιστές πιστεύουν πως η δημοκρατική δομή του σωματείου επαρκεί για να γίνουν οι εργάτες επαναστάτες και άρα ότι, για παράδειγμα, ακόμη και η μεγάλη πλειοψηφία των μελών της CNT δεν ήταν στην πραγματικότητα αναρχική³⁰. Τα «Εργατικά Επιμελητήρια» της Ιταλίας – που αρχικά ήταν τοπικά όργανα, σχεδιασμένα για να προωθούν τη συνδιαλλαγή και να λειτουργούν σαν γραφεία ευρέσεως εργασίας, και μετατράπηκαν σε αυτοδιαχειριζόμενα εργατικά κέντρα – ήταν βασικοί δίαυλοι επιρροής των αναρχικών και των συνδικαλιστών³¹. Στη Γαλλία, τα Εργατικά Επιμελητήρια χρησιμοποιήθηκαν κυρίως από ακτιβιστές όπως ο Πελουτιέ σαν κέντρα ριζοσπαστικής και ελευθεριακής αντισουλτούρας³².

Για να φέρουμε ένα ακόμη παράδειγμα, η IWW των Η.Π.Α. δημοσίευσε χιλιάδες μπροσούρες και δεκάδες περιοδικά και διατηρούσε αμέτρητες τοπικές αίθουσες στις οποίες οι εργάτες μπορούσαν να διαβάζουν βιβλία πάνω σε μια ευρεία γκάμα θεματικών³³. «Οργάνωσε εκατοντάδες Κυριακάτικες Εκπαιδευτικές Συναντήσεις και ανοιχτές συζητήσεις, έκανε μαθήματα, είχε περιοδεύοντες ομιλητές που διοργάνωναν συναντήσεις στους δρόμους αλλά και μαζικές συναντήσεις σε εσωτερικούς χώρους σε ολόκληρη τη χώρα, άνοιξε αίθουσες στα σωματεία στις οποίες οι εργάτες μπορούσαν να βρουν όλα τα έντυπα των Γουόμπλς και οργάνωνε “ομίλους συζητήσεων” πάνω σε ζητήματα όπως “Βελτίωση της Τεχνικής και Ανεργία”, “Εργοστασιακός εναντίον Κλαδικού Γιουνιονισμού”, “Γενική Απεργία” κ.λπ.»³⁴ Όπως μας υπενθυμίζει ο Σαλέρνο, είναι λάθος να μετράμε τη δύναμη της IWW μόνο με όρους αριθμού μελών και ισχύος των επίσημων σωματείων· οι τοπικές ενώσεις, οι οποίες συσπείρωναν εργάτες από πληθώρα βιομηχανιών και στέγαζαν διάφορες δραστηριότητες, ήταν πιθανόν οι σημαντικότερες υποδομές της και τα στοιχεία μιας ριζοσπαστικής προλεταριακής αντισουλτούρας που είχε επιρροή η οποία ξεπερνούσε κατά πολύ αυτή των επίσημων σωματείων³⁵.

Σύμφωνα με την ευρύτερη αναρχική παράδοση, η επανάσταση ούτε επιβάλλεται ούτε ανατίθεται· είναι κυριολεκτικά ζήτημα των λαϊκών τάξεων και προϋποθέτει ότι θα δεχθεί την αναγκαιότητά της ένας σημαντικός αριθμός ανθρώπων. Απορρίπτοντας τα εξουσιαστικά μοντέλα όπως αυτό του Λενινισμού, οι συνδικαλιστικές ενώσεις προσπάθησαν να γεφυρώσουν το χάσμα ανάμεσα στην συνειδητοποιημένη αναρχική και συνδικαλιστική μειοψηφία και τις μάζες των ανθρώπων, μέσα από τη διάχυση των ιδεών τους σε όσο περισσότερους ανθρώπους γινόταν, καθώς και μέσα από την προώθηση των πρακτικών της αυτοοργάνωσης και της άμεσης δράσης. Ακόμη και αν η προπαγάνδα δια της πράξης ήταν πρακτικά ελιτίστικη, ο βασικός της στόχος παρέμενε η *προπαγάνδα*. Συνεπώς, η έμφαση που έδιναν οι συνδικαλιστικές ενώσεις στη λαϊκή εκπαίδευση πρέπει να γίνει αντιληπτή ως γενικότερο χαρακτηριστικό του αναρχισμού και οι προσπάθειες των συνδικαλιστών πρέπει να ιδωθούν ως τμήμα του ευρύτερου σχεδίου του σχηματισμού μιας επαναστατικής αντισουλτούρας, ως τμήμα του σχεδίου της οικοδόμησης της αντιεξουσίας.

Αναρχικά Σχολεία και Συνδικαλιστική Εκπαίδευση

Τα αναρχικά σχολεία, κοινωνικά κέντρα, μέσα ενημέρωσης και θέατρα έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στο σχέδιο αυτό και θα πρέπει να γίνονται αντιληπτά ως βασικές υποδομές της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης. Η επιρροή τους είναι λιγότερο εύκολο να συγκριθεί σε σχέση με την επιρροή της άλλης μεγάλης αναρχικής υποδομής, της συνδικαλιστικής ένωσης, αλλά δεν μπορεί να υποτιμηθεί. Σε πρώτο επίπεδο, τα αναρχικά σχολεία αποτέλεσαν μια προσπάθεια προώθησης πιο ελευθεριακών μεθόδων εκπαίδευσης, καθώς και μιας περισσότερο δημοκρατικής και συμμετοχικής παιδαγωγικής. Αμφότεροι οι Μπακούνιν και Κροπότκιν προτάσσουν την «ολοκληρωμένη εκπαίδευση» που περιλαμβάνει τις ανθρωπιστικές επιστήμες, τις φυσικές επιστήμες και τις χειρωνακτικές και πνευματικές δεξιότητες³⁶. Σε δεύτερο επίπεδο, τα αναρχικά σχολεία αποτέλεσαν μια προσπάθεια παροχής εκπαίδευσης στο λαό και υπέρβασης των ανισοτήτων που απορρέουν από την

ανισοτιμία της κοινωνικής και οικονομικής τάξης πραγμάτων.

Και στα δυο αυτά επίπεδα, τα αναρχικά σχολεία παρείχαν μια κριτική κοσμοαντίληψη που απέρριπτε την ιδεολογία που προωθούσε στην εκπαίδευση η εκκλησία και το κράτος – μια κοσμοαντίληψη που προέβαλλε την ταξική ταυτότητα, την απόρριψη του στάτους κβο και την αναγκαιότητα για μια θεμελιώδη κοινωνική αλλαγή. Ο Ισπανός αναρχικός Φρανθίσκο Φερέρ υ Γκουάρδια, ο οποίος το 1901 το άνοιξε Σύγχρονο Σχολείο, ταυτίστηκε στενά με την αναρχική σχολική μόρφωση. Παρενοχλήθηκε σε αρκετές περιστάσεις από τις αρχές και κατηγορήθηκε ψευδώς για υποκίνηση της γενικής απεργίας του 1909 και της λαϊκής εξέγερσης της Ισπανίας ενάντια στον αποικιοκρατικό πόλεμο στο Μαρόκο που είναι γνωστή ως *Semana Trágica* ή «Τραγική Εβδομάδα». Παρά τις μαζικές διεθνείς διαμαρτυρίες, ο Φερέρ εκτελέστηκε. Αν και η παιδαγωγική του ίσως να είχε τους περιορισμούς της, το γεγονός ότι ο θάνατός του κατέστησε δημοφιλείς τις ελευθεριακές εκπαιδευτικές μεθόδους και τα αναρχικά σχολεία είναι αδιαμφισβήτητο³⁷.

Τα αναρχικά και συνδικαλιστικά κέντρα και σχολεία έπαιζαν σταθερά κεντρικό ρόλο στο κίνημα αρκετά πριν από τον Φερέρ. Ένα πρώιμο παράδειγμα ήταν το *La Escuela del Rayo y del Socialismo* («Σχολείο του Φωτός και του Σοσιαλισμού») στο Τσάλκο του Μεξικό. Το σχολείο αυτό ιδρύθηκε το 1865 από τον Πλωτίνο Ροδοκανάκη (1824- ;), έναν Έλληνα μετανάστη που είχε επηρεαστεί από τις ιδέες του Φουριέ και του Προυντόν και ήταν ένας από τους ιδρυτές της *La Social*· ενεργά ενεπλάκη και ο Ζαλακόστα³⁸. Ο πιο γνωστός απόφοιτος του σχολείου αυτού ήταν ο αναρχικός αγρότης και αγωνιστής Χούλιο Τζάβεζ Λόπεζ (1845-1869)³⁹. Τον εικοστό αιώνα, οι Μεξικανοί αγωνιστές του COM ίδρυσαν τα «Ορθολογικά Σχολεία», στα οποία έκαναν μαθήματα πολιτικής ιδεολογίας μέλη της αναρχικής ομάδας Luz («Φως», περισσότερα γι' αυτή στη συνέχεια) και οι προσπάθειές τους αντιπαράτέθηκαν στη «οικτρή αποτυχία της μεξικανικής κυβέρνησης να παράσχει δημόσιες υπηρεσίες στο πεδίο της εκπαίδευσης» με τρόπο ευνοϊκό γι' αυτούς⁴⁰. Στην Αίγυπτο, ένας «αναρχικός πυρήνας» στον οποίο συμμετείχε και ο Γκαλεάνι ίδρυσε στην Αλεξάνδρεια το Ελεύθερο Λαϊκό Πανεπιστήμιο· έγιναν προσπάθειες να δημιουργηθεί και ένα δεύτερο πανεπιστήμιο στο Κάιρο⁴¹. Το πανεπιστήμιο στελεχώθηκε από Ευρωπαίους, Αιγύπτιους και Σύριους εργάτες και στόχευε στην προώθηση του αναρχισμού.

Στην Κούβα, οι αναρχικοί γρήγορα υιοθέτησαν την *lectura* – μια παράδοση που εμφανίστηκε τη δεκαετία του 1860, σύμφωνα με την οποία ο ένας εργάτης διαβάζει δυνατά στους άλλους εργάτες κατά τη διάρκεια της δουλειάς – για να διαδώσουν τις ιδέες τους. Κατά τη δεκαετία του 1880, ο Κύκλος Προλεταρίων – η ντε φάκτο ομοσπονδία σωματείων της Αβάνα – άνοιξε ένα εκπαιδευτικό κέντρο που περιλάμβανε βιβλιοθήκη και σχολεία για παιδιά και εργάτες. Τα σχολεία αυτά ήταν τα πρώτα που αντιμετώπισαν «το φυλετικά διαχωρισμένο και μη-κοσμικό [κληρικό] δημοτικό και θρησκευτικό σχολικό σύστημα στην Κούβα» και είχαν «ισχυρά φιλεργατικό χαρακτήρα»⁴². Τον εικοστό αιώνα, οι Κουβανοί αναρχικοί συνέχισαν να προωθούν μια επαναστατική λαϊκή αντικουλτούρα που ανασχημάτισε κάθε πτυχή της καθημερινής ζωής των ανθρώπων⁴³. Στις υποδομές της περιλαμβάνονταν οι αναρχικές εκδόσεις, τα ορθολογικά σχολεία, το λαϊκό θέατρο και τα πολιτισμικά δρώμενα· αυτά απευθύνονταν σε όλη την οικογένεια και, περιλαμβάνοντας επαναστατικά τραγούδια αλλά και απαγγελία αναρχικής ποίησης από παιδιά, παρείχαν μια εναλλακτική απέναντι στις επίσημες τελετουργίες του εθνικισμού και της θρησκείας.

Στη Βραζιλία των αρχών του εικοστού αιώνα, οι αναρχικοί ήταν οι μόνοι που «παρείχαν στους ξεριζωμένους, αποξενωμένους και καταπιεσμένους εργάτες μια αίσθηση σεβασμού και αξιοπρέπειας», μέσα από «ελεύθερα σχολεία, λαϊκά πανεπιστήμια, κοινωνικές θεατρικές ομάδες» και «έντονη επιμορφωτική, κοινωνιολογική, ευρύτερα ελευθεριακή προπαγάνδα»⁴⁴. Στις Η.Π.Α., τον εικοστό αιώνα ιδρύθηκαν αρκετά Σύγχρονα Σχολεία, με πρώτο το Κέντρο Φερέρ της Νέας Υόρκης το 1911, το οποίο ιδρύθηκε από τον Μπέρκμαν, την Ντε Κλερ, την Γκόλντμαν κ.ά.. Οι αναρχικοί συμμετείχαν μαζί με άλλους σοσιαλιστές και στο κίνημα των Σοσιαλιστικών Κυριακάτικων Σχολείων⁴⁵.

Κατά τη διάρκεια της Ουκρανικής Επανάστασης, οι αναρχικοί στόχευσαν στην ίδρυση ορθολογικών σχολείων αλλά οι προσπάθειές τους παρεμποδίστηκαν από τον συνεχιζόμενο πόλεμο⁴⁶. Στο

Περού, ο Μανουέλ Γκονζάλες Πράδα (1844-1917, περισσότερα γι' αυτόν στη συνέχεια) ίδρυσε το 1912 την Εθνική Βιβλιοθήκη. Παρόμοιες υποδομές έφτιαξαν και οι αναρχικοί της Κίνας, όπως το Ινστιτούτο Εκπαίδευσης του Εργατικού Κινήματος και το Εθνικό Εργατικό Πανεπιστήμιο, τα οποία ιδρύθηκαν το 1927⁴⁷. Στη Γαλλία, ο Σεμπαστιάν Φωρ (1858-1942) ίδρυσε ένα σχολείο με το όνομα La Ruche («Το Μελίσσι»). Γεννημένος σε μια Καθολική οικογένεια της μεσαίας τάξης και αυτοπροσδιοριζόμενος αρχικά ως πολιτικός σοσιαλιστής, ο Φωρ έγινε αναρχικός το 1888. Συνελήφθη πολλές φορές, συνδέθηκε στενά με τη Μισέλ, δραστηριοποιήθηκε στον αντιμιλιταρισμό και αρχής γενομένης από το 1926 προετοίμασε την *Encyclopedie Anarchiste* («Αναρχική Εγκυκλοπαίδεια»). Επίσης, με αφετηρία το 1889 εξέδωσε τη *Le Libertaire* («Ο Ελευθεριακός»), η οποία υπάρχει μέχρι σήμερα ως *Le Monde Libertaire* («Ο Ελευθεριακός Κόσμος»).

Παρ' όλο που ο Νεττλώ θεωρεί πως τα σχέδια λαϊκής εκπαίδευσης μέσα από σχολεία, θέατρα και εργατικά κέντρα «έφερναν ελάχιστη πρόσθετη ενέργεια και λίγες καινούριες δυνάμεις στις αναρχικές ιδέες», φαίνεται πως τέτοιες πρωτοβουλίες ήταν απολύτως καθοριστικές για τη δύναμη του αναρχισμού και του συνδικαλισμού, καθώς και για το σχέδιο της αντιεξουσίας⁴⁸. Η αντίληψη ότι ένα επαναστατικό κίνημα πρέπει να στοχεύει στην καθιέρωση μιας ιδεολογικής αντι-ηγεμονίας ως τμήμα του ταξικού αγώνα αποδίδεται συχνά στον Αντόνιο Γκράμσι, ιδρυτή του Κομμουνιστικού Κόμματος Ιταλίας (PCI). Ωστόσο, οι ιδέες αυτές ήταν κοινός τόπος στην ευρύτερη αναρχική παράδοση πολλές δεκαετίες πριν από τα έργα του Γκράμσι. Οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές αγωνίζονταν να δημιουργήσουν ένα «αντιπολιτευτικό αντί-δημόσιο» που θα μπορούσε να αλλάξει τον κόσμο⁴⁹.

Δημοκρατία και Άμεση Δράση

Ο Μαλατέστα το 1907 υποστήριξε επίσης ότι τα σωματεία πρέπει «να προτάσσουν και να εξασκούν την άμεση δράση, την αποκέντρωση, την αυτονομία και την ατομική πρωτοβουλία», αν δεν θέλουν να εκφυλιστούν⁵⁰. Αυτό ακριβώς είναι που έκαναν οι συνδικαλιστές, στοχεύοντας σε ένα μαχητικό – και ριζοσπαστικά δημοκρατικό – κίνημα σωματείων που αγκαλιάζει τους εργάτες διάφορων βιομηχανιών, σε διαφορετικά επαγγέλματα και βαθμίδες μέσα στην ίδια βιομηχανία, ανεξάρτητα από το φύλο, τη φυλή και την εθνικότητα. Η ιδανική δομή της συνδικαλιστικής ένωσης ήταν αυτή της δυαδικής ομοσπονδίας: εξειδικευμένα σωματεία για κάθε τομέα της οικονομίας και ένωση όλων αυτών σε μια ομοσπονδία· ταυτόχρονα, διασύνδεση των διάφορων σωματείων μέσα από οριζόντιες τοπικές ομοσπονδίες, οι οποίες ενώνουν τους εργάτες διαφορετικών βιομηχανιών στη βάση της τοπικότητας. Αυτή η δομή έχει τις καταβολές της στην ισπανική FORE⁵¹.

Σύμφωνα με την οπτική του Ρόκερ, το πρόβλημα με τις συγκεντρωτικές μορφές οργάνωσης έγκειται στο ότι συσσωρεύουν την εξουσία στα χέρια λίγων, λειτουργούν με «άγονες επίσημες συνήθειες», «συνθλίβουν τις ατομικές πεποιθήσεις, σκοτώνουν κάθε ατομική πρωτοβουλία μέσω της άψυχης αυστηρότητας και της γραφειοκρατικής αρτηριοσκλήρωσης και απαγορεύουν κάθε ανεξάρτητη δράση». Έτσι, οι συνδικαλιστές προωθούν αντ' αυτού τον φεντεραλισμό, «την ελεύθερη σύνδεση από τα κάτω προς τα πάνω» και «το δικαίωμα του αυτοκαθορισμού κάθε μέλους». Με αυτό τον τρόπο αναπτύσσεται στους εργάτες ένα «ακαταμάχητο πνεύμα αλληλεγγύης» και μια «σθεναρή επιθετικότητα»⁵². Παρόμοια, οι Φορντ και Φόστερ υποστηρίζουν τη «θεμελιώδη αρχή» που λέει ότι τα «σωματεία είναι αποκεντρωτικά και ... οι εργάτες έχουν από μόνοι τους τη δύναμη να αποφασίζουν»⁵³.

Προκειμένου να αποφευχθεί το πρόβλημα της συνδικαλιστικής γραφειοκρατίας, οι συνδικαλιστές επικέντρωναν στη δημιουργία σωματειακών δομών που διασφάλιζαν την πρωτοβουλία και τη λήψη αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο, με τους τοπικούς τομείς να ενώνονται μέσα από δομές εκπροσώπησης τόσο στο εσωτερικό των βιομηχανιών όσο και μεταξύ των διαφορετικών βιομηχανιών. Οι υποθέσεις του σωματείου ρυθμιζόνταν με ιδιαίτερα αποκεντρωτικό τρόπο: η βασική μονάδα λήψης

αποφάσεων ήταν η συνέλευση του σωματείου ενός συγκεκριμένου χώρου δουλειάς – ή και αρκετές συνελεύσεις αν αυτός ήταν μεγάλος – η οποία μπορούσε να εκλέξει μια επιτροπή ανακλητών εκπροσώπων για τον συντονισμό των δραστηριοτήτων, τις διαπραγματεύσεις και την επικοινωνία με άλλους χώρους δουλειάς. Οι διάφοροι χώροι δουλειάς ομοσπονδιοποιούνταν μέσα από αυτές τις επιτροπές και η ανάπτυξη μιας μόνιμης ηγεσίας του σωματείου ή «γραφειοκρατίας» αποτρεπόταν κατά το μέγιστο δυνατό. Όπου αυτό ήταν εφικτό, οι εκπρόσωποι εκτελούσαν τα καθήκοντά τους συνεχίζοντας να εργάζονται στις δουλειές τους.

Η «αποκεντρωτική μορφή των σωματείων», υποστηρίζουν οι Φορντ και Φόστερ, βοηθά στην απομάκρυνση «των ιδίων των θεμελίων του εργατοπατερισμού*, δηλαδή, της ανάθεσης εξουσίας»⁵⁴. Η IWW από τη μεριά της υιοθέτησε το σύνθημα «Είμαστε όλοι αρχηγοί» και έθεσε αυστηρά όρια στην εξουσιοδότηση και το εισόδημα των έμμισθων στελεχών του σωματείου· ένα ακραία «αποκεντρωτικό» τμήμα της, το οποίο αντιτιθόταν σε κάθε ανάθεση υποχρεώσεων, ήθελε να καταργηθεί το εθνικό συμβούλιο των επίσημων εκπροσώπων και αντικατασταθούν τα συνέδρια της ένωσης από δημοψηφίσματα και τοπικές πρωτοβουλίες⁵⁵.

Ο Σιδηρούς Νόμος της Ολιγαρχίας;

Ωστόσο, είναι αναπόφευκτο για μια μεγάλη και επιτυχημένη συνδικαλιστική ένωση να έχει τουλάχιστον μερικά έμμισθα στελέχη· σε αυτά περιλαμβάνονται οι έμμισθοι οργανωτές, οι συντάκτες των εντύπων της ένωσης και οι αρχειοθέτες. Οδηγεί αυτό απαραίτητα, όπως υποστηρίζει ως γνωστόν ο Ρόμπερτ Μίχελς, σε έναν αμείλικτο «σιδηρούν νόμο της ολιγαρχίας», σύμφωνα με τον οποίο κάθε μεγάλη οργάνωση γεννά νομοτελειακά ένα στρώμα αρχηγών το οποίο, εξίσου νομοτελειακά, χρησιμοποιεί την οργάνωση για τους δικούς του σκοπούς⁵⁶; Ο Μίχελς επαινεί τον αναρχισμό λέγοντας πως ήταν το πρώτο ρεύμα που αντιμετώπισε άμεσα τα ζητήματα της ιεραρχίας και της ολιγαρχίας και πιστεύει πως οι μεγάλες προσωπικότητες του αναρχισμού, όπως ο Κροπότκιν και ο Μαλατέστα, έχουν «κατά κανόνα ανώτερο ηθικό ποιόν σε σύγκριση με τα ηγετικά στελέχη των οργανωμένων και κινούμενων στο πολιτικό πεδίο κομμάτων». Υποστηρίζει επίσης ότι ο συνδικαλισμός «με αληθινά επιστημονικό σκεπτικισμό κατέδειξε ότι η κρατική εξουσία στο πλαίσιο της δημοκρατίας αποτελεί καθαρή εξουσία μειοψηφιών, η οποία είναι εκ διαμέτρου αντίθετη με τις ανάγκες της εργατικής τάξης»⁵⁷.

Παρ' όλα αυτά, ο Μίχελς υποστηρίζει ότι υπάρχει ένας σιδηρός νόμος της ολιγαρχίας που ισχύει για «όλες τις οργανώσεις ως τέτοιες χωρίς εξαιρέσεις», ότι οι συνδικαλιστικές ενώσεις έχουν «ολιγαρχικό χαρακτήρα» και ότι αποτελούν από μόνες τους μια «οργανωμένη ελίτ» που κυριαρχεί πάνω στους ανοργάνωτους εργάτες⁵⁸. Πράγματι, η θέση του Μίχελς μπορεί να θεωρηθεί «πάνω απ' όλα» ως «μια πολεμική που επιτίθεται στον συνδικαλισμό» και τη δυνατότητα των ριζοσπαστικών μαζικών κινημάτων για δημοκρατία⁵⁹. (Δεν πρέπει να αγνοήσουμε το γεγονός ότι ο Μίχελς ήταν πρώην μέλος του γερμανικού SDP και του ιταλικού PSI και είχε μια ισχυρή τάση προς τον συνδικαλισμό· αργότερα απογοητεύθηκε από την Αριστερά, υιοθέτησε την ελιτίστικη αντίληψη ότι οι μάζες δεν μπορούν να κυβερνήσουν την κοινωνία και κατέληξε απολογητής του φασισμού⁶⁰.)

Η στενή σύνδεση ανάμεσα στη θέση περί σιδηρού νόμου της ολιγαρχίας και τη φασιστική κατάληξη εγείρει αμέσως προβληματισμούς σχετικά με ανάλυσή του. Όμως υπάρχουν ακόμη βασικότερα προβλήματα στους ισχυρισμούς του. Πρώτον, η θέση του είναι υπέρμετρα ντετερμινιστική και τελεολογική στον χαρακτήρα της. Δεν λαμβάνει επαρκώς υπόψη την πιθανότητα, από τη στιγμή που μια μαζική δημοκρατική οργάνωση μπορεί να αναδείξει ολιγαρχικές τάσεις, να μπορεί υπό κάποιες συνθήκες και μια ολιγαρχική οργάνωση να μεταλλαχθεί σε περισσότερο δημοκρατική, εν μέρει λόγω εξωγενών παραγόντων – τους οποίους ο Μίχελς αγνοεί εντελώς⁶¹. Επιπλέον, ο Μίχελς, εστιάζοντας στον ρόλο των ηγετών, δεν λαμβάνει υπόψη τους τρόπους με τους οποίους οι δημο-

* [Σ.τ.Μ] Ο όρος που αναφέρεται στο πρωτότυπο κείμενο είναι «labour fakerism»

κρατικές και αποκεντρωμένες δομές, όπως και η ισχυρή δημοκρατική κουλτούρα της βάσης, δρουν ανασταλτικά στις ολιγαρχικές τάσεις. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αγνοεί περιπτώσεις στις οποίες σωματεία και άλλες οργανώσεις κατάφεραν να αποφύγουν την ανάπτυξη και την επιβολή παγιωμένων ολιγαρχιών⁶². Τέλος, παραβλέπει τον ρόλο της πολιτικής της βάσης στην ανάπτυξη δημοκρατικών σωματείων⁶³.

Συνεπώς, είναι λογικότερο να αναγνωρίσουμε ότι ενώ στις μαζικές οργανώσεις υπάρχει μια τάση προς την ολιγαρχία, υπάρχει επίσης και μια τάση προς τη δημοκρατία. Οι συνδικαλιστές ήταν βέβαιοι ότι συμβαίνουν και τα δυο και οι προτάσεις τους για έναν ριζοσπαστικά δημοκρατικό τύπο γιουνιονισμού – όπως και η έμφαση που έδιναν στην πολιτική επιμόρφωση, για την οποία θα μιλήσουμε παρακάτω – λειτουργούσαν ως δικλίδες ασφαλείας απέναντι στην εμφάνιση συγκεντρωτικών και συντηρητικών ηγεσιών. Επιπλέον, οι συνδικαλιστές ανέπτυξαν πολλούς μηχανισμούς περιορισμού της δυνατότητας των έμμισθων στελεχών να σφετεριστούν την εξουσία. Από τη στιγμή που τόσο η δημοκρατία όσο και η ολιγαρχία αποτελούν τάσεις του γιουνιονισμού, οι συνδικαλιστικές ενώσεις προσπαθούσαν να διασφαλίσουν με κάθε μέσο ότι θα επικρατήσει η δημοκρατία.

Η ισπανική CNT προσπάθησε να ελαχιστοποιήσει τον αριθμό των έμμισθων στελεχών και την ισχύ τους, υποστηρίζοντας πως το σωματείο θα πρέπει, όταν αυτό καταστεί δυνατό, να περάσει στον έλεγχο άμισθων εθελοντών, πως η δομή του σωματείου θα πρέπει να διατηρεί την εξουσία στα χέρια των απλών μελών και πως ο καθένας που βρίσκεται σε ρόλο στελέχους, έμμισθου ή μη, θα πρέπει να είναι άμεσα ανακλητός και να λειτουργεί αυστηρά μέσα στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων του. Οι Φορντ και Φόστερ προτείνουν έναν σύνολο μέσων αποφυγής της ανάπτυξης ενός στρώματος «εργατοπατέρων» ή ύπουλων και ιδιοτελών ηγετών στα σωματεία. Το ταμείο του σωματείου θα πρέπει να αλλάζει χέρια όσο πιο συχνά γίνεται και να αποφεύγει να συσσωρεύει μεγάλα ποσά. Όλες οι έμμισθες θέσεις θα πρέπει να παραμένουν κατά το δυνατόν μη ελκυστικές είτε μέσα από τη χαμηλή μισθοδοσία είτε μέσα από την προβολή των κινδύνων που κατά κανόνα συνεπάγονται ορισμένα πόστα στα επαναστατικά σωματεία. Έτσι τα πόστα αυτά θα πλαισιώνονται από τους «καλύτερους και πιο θαρραλέους εργάτες»· οι επίδοξοι εργατοπατέρες θα έχουν «λίγα ψωμιά»⁶⁴.

Συμμαχίες και Αγώνας εκτός Χώρων Δουλειάς

Ο Μαλατέστα εξέτασε και το ζήτημα του τρόπου με τον οποίο μπορεί ένα κίνημα συνδικαλιστικών ενώσεων να συνδεθεί με τμήματα των λαϊκών τάξεων που βρίσκονται εκτός της άμεσης μισθωτής εργασίας. Αυτό που πρότεινε ήταν ότι «πρέπει να παραμείνουμε αναρχικοί, με όλη τη δύναμη και το εύρος του όρου», και να προωθήσουμε τις αναρχικές ιδέες στα εργοστάσια, καθώς και στα χωράφια, τους στρατώνες και τα σχολεία και να κινητοποιήσουμε ολόκληρη τη «σκληρωμένη ανθρωπότητα»⁶⁵.

Η αντίληψη ότι τα επαναστατικά σωματεία είναι τα *αποφασιστικά* και *αναντικατάστατα* όργανα της λαϊκής αντιεξουσίας βρίσκεται στην καρδιά του συνδικαλισμού: αυτές οι δομές είναι οι μόνες που παρέχουν τα μέσα για την απαλλοτρίωση των μέσων παραγωγής τα οποία λειτουργούν οι μισθωτοί εργάτες. Ο ρόλος αυτός δεν μπορεί να αναληφθεί από τις αναρχικές ή συνδικαλιστικές πολιτικές ομάδες, τις κοινοτικές δομές, τα κινήματα ανέργων ή τις ομάδες νέων και γυναικών. Η μόνη δυνατή τροποποίηση αυτής της θέσης είναι ότι οι αγρότες, οι οποίοι δεν μπορούν να οργανωθούν με τους ίδιους τρόπους και να έχουν τους ίδιους άμεσους στόχους με την εργατική τάξη, ίσως να χρειάζονται διαφορετικές δομές για την ανάπτυξη της αντιεξουσίας και της επαναστατικής απαλλοτρίωσης. Η κατάσταση είναι διαφορετική για τους μισθωτούς εργάτες γης, οι οποίοι μπορούν να οργανωθούν όπως και οι βιομηχανικοί εργάτες. Ακόμη κι έτσι όμως, οι συνδικαλιστές σπάνια αγνοούσαν τις υπόλοιπες λαϊκές ομάδες.

Πώς μπορεί ένα κίνημα συνδικαλιστικών ενώσεων να σχετιστεί με τα υπόλοιπα τμήματα των λαϊκών τάξεων; Η απάντηση είναι αρκετά απλή στην περίπτωση των ανοργάνωτων εργατών: ορ-

γάνωση στις συνδικαλιστικές ενώσεις· αυτή είναι και η άμεση φιλοδοξία των συνδικαλιστικών ενώσεων. Όσον αφορά τους αγρότες, η απάντηση είναι επίσης σχετικά απλή. Η συνδικαλιστική ένωση μπορεί να ιδρύσει αγροτικό παράρτημα, όπως έκανε η γαλλική CGT το 1902, ή να δημιουργήσει συμμαχίες με τα αγροτικά κινήματα· στην Ιαπωνία, για παράδειγμα, η Ζενκόκου Τζίρεν, υποστήριξε τη δημιουργία ενός ενωμένου επαναστατικού κινήματος αγροτών και αγρομισθωτών «πάνω στην κοινή βάση της ταξικής πάλης» και συμμετείχε σε πολλές προσπάθειες οργάνωσης των αγροτών, οι οποίοι ήταν σημείο αναφοράς στη σκέψη του Χάττα⁶⁶.

Και με τους ανέργους, τις εργατικές γειτονιές και όσους συσπειρώνονται σε ομάδες που αποτελούνται από μαθητές, νέους, νοικοκυρές και γυναίκες; Υπάρχουν αρκετές επιλογές: να αγνοηθούν αυτές οι ομάδες υποθέτοντας ότι τα συμφέροντά τους εκπροσωπούνται από τις συνδικαλιστικές ενώσεις· να ενσωματωθούν στις συνδικαλιστικές ενώσεις· να συναφθούν συμμαχίες ή αλλιώς να προωθηθούν ειδικές οργανώσεις γι' αυτές. Ορισμένοι συνδικαλιστές υιοθέτησαν την πρώτη προσέγγιση· οι περισσότεροι επέλεξαν τις δυο τελευταίες.

Η πορτογαλική CGT υιοθέτησε τη θέση περί ενσωμάτωσης των μη εργατικών ομάδων και συμπεριέλαβε στις τάξεις της ενώσεις και κοοπερατίβες αγρομισθωτών καθώς και καλλιτεχνικούς και ακαδημαϊκούς τομείς⁶⁷. Η Κεντρική Οργάνωση Εργατών Σουηδίας (SAC, η οποία σχηματίστηκε το 1910) ίδρυσε τη Συνδικαλιστική Ομοσπονδία Νεολαίας (SUF)· σήμερα η SAC δέχεται την εγγραφή ανέργων, μαθητών και συνταξιούχων. Άλλες ενώσεις ακολούθησαν το δρόμο των συμμαχιών. Η IWPA στις Η.Π.Α. και αργότερα η IWW των Η.Π.Α. και του Καναδά, ξεσήκωναν τους ανέργους και οργάνωναν διαδηλώσεις, διεκδικώντας επιδόματα και μείωση ωραρίων χωρίς μειώσεις μισθών⁶⁸. Η IWW των Η.Π.Α., απευθυνόμενη στους ανέργους, έθετε το ζήτημα ως εξής:

Κανείς δεν μπορεί να σε σώσει εκτός από εσένα. Οι άνεργοι πρέπει με κάποιον τρόπο να ενωθούν και να κάνουν φασαρία σε όλον κόσμο ώστε να τραβήξουν την προσοχή. Μόνο μέσω της δημιουργίας δημοσίων σκανδάλων σε κάθε πόλη θα σπάσετε την σιωπή του τύπου και θα κεντρίσετε το ενδιαφέρον. Ο φόβος της γενικευμένης κοινωνικής ανάφλεξης είναι ο μόνος τρόπος να συναντηθούν οι εργοδότες, ιδιώτες ή κυβερνητικοί, και να σχεδιάσουν τρόπους και μέσα. Όσο θα είστε ευχαριστημένοι με το να σαπίζετε μέχρι θανάτου μέσα στη σιωπή, τόσο θα σας αφήνουν να το κάνετε.

Αν είστε ακόμη σε θέση να σταθείτε στα πόδια σας από την πείνα, οργανώστε μεγάλες συναντήσεις και διαδηλώσεις, χωρίς να έρθετε σε σύγκρουση με «τον νόμο και την τάξη». Δεν πρέπει να χυθεί ούτε μια σταγόνα αίματος. ... Διαμορφώστε αιτήματα για δουλειά ή επιδόματα. Παρουσιάστε τα ενώπιος ενώπιω στις αρχές και τον τύπο. Όλο αυτό χρειάζεται χρόνο και αρκετό χρήμα. Χρόνο έχετε άφθονο. Χρήμα θα βρείτε από τους εργαζόμενους αν δείξετε ότι το έχετε πάρει σοβαρά. ... Αυτά τα μέτρα ίσως να μην σας ανακουφίσουν μέσα σε ένα εικοσιτετράωρο, αλλά είναι βέβαιο ότι αργά ή γρήγορα θα φέρουν αποτέλεσμα. Είναι ικανά να σας δώσουν μια τεχνητή ανάσα ζωής μέσα στον καπιταλισμό για ένα διάστημα, ασκώντας πίεση στα σωστά σημεία.

Αλλά τότε, όταν θα έχετε βρει δουλειά, είναι η ευκαιρία σας να κάνετε βήματα έτσι ώστε να μην σας συμβεί ξανά το ίδιο. Οργανωθείτε βιομηχανικά όσο περισσότεροι είναι δυνατόν. Η οργανωμένη σας δύναμη μπορεί να μειώσει τα ωράρια προκειμένου να ανοίξουν δουλειές για τους ανέργους. Αυτό ενδεχομένως να δώσει χρόνο να προετοιμαστούμε μέχρις ότου να μπορέσουμε να πάρουμε τον απόλυτο έλεγχο και να βάλουμε οριστικό τέλος στην ανεργία.⁶⁹

Άξια διερεύνησης είναι και η περίπτωση της Ισπανίας. Οι Ισπανοί αναρχικοί και συνδικαλιστές ανέπτυξαν μια διευρυμένη αντίληψη για τη γενική απεργία: είναι ένα μέσο αγώνα που μπορεί να εντάξει στους κόλπους του και τους μη εργαζόμενους. Τη δεκαετία του 1880, το ισπανικό κίνημα ταλαιπωρήθηκε από τις διαμάχες ανάμεσα σε αυτούς που έτειναν να αγνοούν τη «σκληρωμένη ανθρωπότητα» έξω από τα σωματεία και τη μισθωτή εργασία και αυτούς που υποστήριζαν μια ευρύτερη προσέγγιση. Η διαμάχη διεξήχθη εν μέρει με όρους «κολλεκτιβισμού» (ο οποίος προσδιόριζε τη στενά εργατίστικη προσέγγιση) και «κομμουνισμού» (ο οποίος προσδιόριζε όσους προωθούσαν τις ευρύτερες κοινωνικές κινητοποιήσεις), καθώς και ως σύγκρουση μεταξύ συνδικαλιστικών και εξεγερσιακών προσεγγίσεων. Τελικά,

οι συγκρούσεις της δεκαετίας του '80 λύθηκαν μέσα από την εξέλιξη μιας νέας θεωρίας, ενός συμβιβασμού μεταξύ αναρχοκομμουνισμού και αναρχοκολλεκτιβισμού, που αργότερα έγινε γνωστός ως αναρχοσυνδικαλισμός. Αυτή η θεωρία επιχείρησε να συνδυάσει τη δύναμη των σωματείων με την οργάνωση στις κοινότητες ... δίνοντας μεγάλη έμφαση στα εργατικά κέντρα, τις κοοπερατίβες, τις ενώσεις αλληλοβοήθειας και τους γυναικείους τομείς. ...

Η τακτική που ένωνε τους εργάτες με τους ανέργους ήταν οι μαζικές διαδηλώσεις και τα μποϊκοτάζ, πολλά από τα οποία διοργανώνονταν από ενώσεις αλληλοβοήθειας, κοοπερατίβες και εργατικούς κύκλους. ... Το Σύμφωνο [Ενότητας και Αλληλεγγύης] δραστηριοποιούνταν κυρίως στην κατεύθυνση της ένωσης όλων των καταπιεσμένων, εργαζόμενων ή μη, γύρω από τις διαδηλώσεις της Πρωτομαγιάς που ζητούσαν το οκτάωρο. ... Η γενική απεργία, όπως αναπτύχθηκε στην Ανδαλουσία, ήταν μια τακτική που βασιζόταν στην υποστήριξη των οργανωμένων εργατών από τις κοινότητες [λόγω της μεγάλης ανεργίας στην περιοχή]. ... Η γενική απεργία, η οποία στην πραγματικότητα ήταν μια μαζική κινητοποίηση της κοινότητας, είχε το αριθμητικό πλεονέκτημα ... [και] έδινε στα μαχητικά σωματεία και τους εξίσου μαχητικούς ανθρώπους των κοινοτήτων τη δυνατότητα να συμπορευθούν ενάντια στο καταπιεστικό σύστημα.⁷⁰

Τον εικοστό αιώνα, η CNT ανέπτυξε μια ακόμη πιο περιεκτική προσέγγιση: τη σύναψη συμμαχιών με αναρχικές ομάδες εκτός των χώρων δουλειάς και την ανάληψη πρωτοβουλιών δράσης στις εργατικές κοινότητες. Η CNT καλλιέργησε και ανέπτυξε μια συνεργασία με ένα εύρος αναρχικών εργατικών κοινωνικών κινημάτων που βρίσκονταν εκτός των σωματείων. Η Ομοσπονδία Ελευθεριακής Νεολαίας Ιβηρικής (FIJL) διοργάνωσε το πρώτο της εθνικό συνέδριο το 1932· αν και αρχικά σκόπευε να έχει και πορτογαλικό παράρτημα, στην πραγματικότητα ήταν ένας ισπανικός σχηματισμός⁷¹. Υπήρχε επίσης η Ελευθεριακή Νεολαία Καταλωνίας, η οποία χρησιμοποιούσε ως κοινή διάλεκτο τα καταλανικά και όχι τα καστιγιάνικα. Στο ενιαίο συνέδριο νεολαίας του 1937 εκπροσωπήθηκαν 80.000 μέλη⁷². Μια άλλη σημαντική ομάδα ήταν οι αναρχικές Mujeres Libres («Ελεύθερες Γυναίκες»), μακράν η μεγαλύτερη γυναικεία ομάδα της αριστεράς στη χώρα, η οποία είχε πάνω από 20.000 μέλη. Σχηματίστηκε το 1936, εστίασε τη δραστηριότητά της στη συνειδητοποίηση και την οργάνωση των εργατριών και των αγροτισσών και έπαιξε ενεργό ρόλο στην Ισπανική Επανάσταση⁷³. Στο κεφάλαιο 10 θα μελετήσουμε την ομάδα αυτή σε μεγαλύτερο βάθος.

Επιπλέον, η CNT έπαιξε ηγετικό ρόλο σε κοινοτικούς αγώνες, κυρίως γύρω από τα ενοίκια και το στεγαστικό ζήτημα. Έχοντας ήδη αναπτύξει μια μαζική βάση στους χώρους δουλειάς, οι αγωνιστές της ομοσπονδίας ξεκίνησαν να δίνουν όλο και περισσότερη προσοχή στην ανάγκη να «πολεμηθεί η εκμετάλλευση στο πεδίο της κατανάλωσης»⁷⁴. Το 1931, η Ένωση Κατασκευών της ξεκίνησε μια δραματική εκστρατεία απεργιών ενοικίων σε ολόκληρη τη Βαρκελώνη, ζητώντας 40% μείωση των ενοικίων και καλύτερες συνθήκες στέγασης, και οργάνωσε ομάδες έμπρακτης αποτροπής

των εξώσεων⁷⁵. Μέχρι τον Αύγουστο του 1931, μόνο στη Βαρκελώνη είχαν εμπλακεί περίπου 100.000 άνθρωποι και το κίνημα είχε διαδοθεί στις γύρω πόλεις. Επιχείρησε επίσης να κινητοποιήσει τους ανέργους να απαιτήσουν δουλειά και να εξασφαλίσουν απαλλαγή από τα ενοίκια. Τον επόμενο χρόνο, η CNT διοργάνωσε στη Χιχόν μια κοινοτική Ένωση για την Υπεράσπιση των Δημόσιων Συμφερόντων, η οποία, μέσα από τις επιτροπές γειτονιών και την άμεση δράση, προσπάθησε να επιβάλει την εφαρμογή ενός νόμου που είχε εισηγηθεί η νέα δημοκρατία για την προστασία των ενοικιαστών⁷⁶.

Οι απεργίες ενοικίων ήταν βασικό χαρακτηριστικό της αναρχικής και συνδικαλιστικής δραστηριότητας και σε άλλες περιοχές. Οι Βρετανοί αναρχικοί οργάνωσαν το 1891 την εκστρατεία «Όχι στα Ενοίκια», ενώ η συνδικαλιστική Εργατική Επιτροπή του Κλάιντ συμμετείχε το 1915 σε ένα μεγάλο κίνημα απεργιών ενοικίων στη Γλασκώβη⁷⁷. Στην Αβάνα της Κούβας, οι αναρχικοί οργάνωσαν απεργίες ενοικίων το 1899 και το 1900⁷⁸. Στην πόλη της Βερακρούζ του Μεξικού, αναρχικοί και μέλη του CPM, το οποίο ήταν ακόμη αξιοσημείωτα επηρεασμένο από τον αναρχισμό, σχημάτισαν το 1922 ένα Επαναστατικό Συνδικάτο Αγρομισθωτών, το οποίο οδήγησε σε απεργία ενοικίων 30.000 ανθρώπους – περισσότερο από τα δύο τρίτα του συνολικού πληθυσμού⁷⁹. Αυτό ενέπνευσε παρόμοιες διαμαρτυρίες και σε άλλες πόλεις της πολιτείας της Βερακρούζ όπως την Οριζάμπα, την Κόρδοβα και τη Χαλάπα, γενικευμένες απεργίες ενοικίων στην Πόλη του Μεξικού και τη Γουαδαλαχάρα και προσπάθειες οργάνωσης των αγρομισθωτών στη Μερίδα, την Πουέμπλα, το Σαν Λουίς Ποτοσί, το Μαζατλάν, το Μοντερέι, το Ταμπίκο, την Αγουασκαλιέντες, την Τορρεόν και τη Θιουδάδ Χουάρες⁸⁰.

Στη Χιλή, η Ελευθεριακή Ένωση Γυναικών οργάνωσε το 1921 μια Επιτροπή για Χαμηλότερα Ενοίκια και Καθαρά Σπίτια και οι αναρχικοί δραστηριοποιήθηκαν σε απεργίες ενοικίων το 1922 και το 1925· συμμετείχαν επίσης στον Σύνδεσμο Αγρομισθωτών, ο οποίος σχηματίστηκε στην Πόλη του Παναμά το 1925 και στη συνέχεια του ίδιου έτους διοργάνωσε απεργίες ενοικίων⁸¹. Στο Μπουένος Άιρες, αναρχικοί και συνδικαλιστές διοργάνωσαν μια απεργία ενοικίων το 1907 με συμμετοχή περίπου 140.000 ανθρώπων, και μια ακόμη το 1912, με το κίνημα τότε να εξαπλώνεται στην Κόρδοβα, το Έντρε Ρίος και το Σάντα Φε⁸². Στο Περού, το 1920, πραγματοποιήθηκε μια ακόμη εκστρατεία απεργιών ενοικίων στην οποία ηγήθηκαν οι αναρχικοί, οι οποίοι συνεργάστηκαν με ένα τμήμα του φοιτητικού κινήματος⁸³. Τέλος, στην Πορτογαλία, το 1921 διοργανώθηκε ακόμη μια εκστρατεία απεργιών ενοικίων στην οποία ηγήθηκαν οι αναρχικοί.

Συνεπώς, η αντίληψη ότι ο συνδικαλισμός δεν μπορεί να οργανωθεί εκτός των χώρων δουλειάς ή ότι αναγκαστικά αγνοεί τους ανθρώπους που βρίσκονται εκτός της μισθωτής εργασίας είναι εσφαλμένη. Ο Μαλατέστα είχε δίκιο όταν κατέδειξε τους κινδύνους του στενού γιουνιονισμού, αλλά η πραγματική ιστορία του συνδικαλισμού δείχνει ότι κατάφερε να αποφύγει την μετάλλαξή του σε στενό εργατισμό. Ως εκ τούτου, υποστηρίζουμε ότι είναι σημαντικό να μη θεωρούμε πως τα συνδικαλιστικά κινήματα πρέπει να γίνονται αντιληπτά απλά ως κινήματα *σωματείων*. Ο συνδικαλισμός, όντας κατά κανόνα ενσωματωμένος μέσα σε πυκνά δίκτυα συνεργατικής εργατικής και αγροτικής ζωής και έχοντας κεντρικό ρόλο στις επαναστατικές λαϊκές αντικουλτούρες, πρέπει να ιδωθεί ως συστατικό στοιχείο ενός ευρύτερου αναρχικού κοινωνικού κινήματος. Πρέπει να προσέξουμε ώστε να μην καλλιεργούμε τεχνητές διαιρέσεις ανάμεσα στις συνδικαλιστικές ενώσεις και τα ευρύτερα αναρχικά κινήματα των οποίων θεμελιώδες κομμάτι αποτελούν.

Υπερασπίζοντας την Επανάσταση

Όπως είδαμε, ο Μαλατέστα ανησυχούσε ότι οι συνδικαλιστές δεν αντιμετωπίζουν επαρκώς το ζήτημα της υπεράσπισης της επανάστασης από μια αντεπανάσταση. Ο Ένγκελς διατύπωσε επίσης κάποιες ενδιαφέρουσες θέσεις:

Στο Μπακουνινιστικό πρόγραμμα η γενική απεργία είναι ο μοχλός

εκκίνησης της κοινωνικής επανάστασης. Μια ωραία πρωία, όλοι οι εργάτες όλων των βιομηχανιών μιας χώρας, ή ακόμη και ολόκληρου του κόσμου, θα σταματήσουν να δουλεύουν, αναγκάζοντας τις ιδιοκτήτριες τάξεις είτε να παραδοθούν ταπεινά εντός τεσσάρων το πολύ εβδομάδων είτε να επιτεθούν στους εργάτες, οι οποίοι θα έχουν τότε το δικαίωμα να υπερασπιστούν τον εαυτό τους και να χρησιμοποιήσουν αυτήν την ευκαιρία για να ανατραπεί ολόκληρη η παλιά κοινωνία.⁸⁴

Σύμφωνα με την οπτική του, αυτό είναι ανόητο. Για να έρθει εις πέρας μια τέτοια απεργία χωρίς η εργατική τάξη να ενδώσει στην πείνα, είναι απαραίτητο να υπάρχει μια αρκούντως «καλά σχηματισμένη οργάνωση της εργατικής τάξης» με «άφθονους πόρους». Επίσης, το επιτραπεί μια τέτοια εξέλιξη από κράτος είναι απίθανο. Επιπλέον, υποστηρίζει ο Ένγκελς, είναι πιθανότερο «τα πολιτικά γεγονότα και η καταπιεστική δράση των αρχουσών τάξεων» να επιταχύνουν την επανάσταση πολύ πριν να σχηματιστεί μια τέτοια οργάνωση, καθιστώντας έτσι τη συνδικαλιστική ένωση περιττή⁸⁵.

Το επιχείρημα του Ένγκελς θέτει τις βάσεις ενός δεύτερου Μαρξιστικού επιχειρήματος εναντίον του συνδικαλισμού, το οποίο προβάλλεται διαρκώς από τους Μαρξιστές και τους ακαδημαϊκούς που έχουν επηρεαστεί από τον Μαρξισμό: ο συνδικαλισμός είναι μια μορφή ««αριστερού» οικονομισμού», χωρίς επαναστατική στρατηγική και σοβαρή ανάλυση για το κράτος⁸⁶. Ο Τζέιμς Χίντον, εκκινώντας από μια κλασική Μαρξιστική θέση, ισχυρίζεται ότι ο συνδικαλισμός απέτυχε να εκτιμήσει «την αναγκαιότητα της πολιτικής» και χαρακτηρίστηκε από μια «παραμέληση του ρόλου του κράτους στη διατήρηση της κυριαρχίας του κεφαλαίου»⁸⁷. Παρόμοια, ο Μαρξιστής κοινωνιολόγος Ρίτσαρντ Χάιμαν υποστηρίζει ότι οι συνδικαλιστές αγνοούσαν τον ρόλο του κράτους στην κοινωνία⁸⁸.

Σε μια κατά τα άλλα εξαιρετική μελέτη των σωματείων της Νότιας Αφρικής, ο Ρομπ Λάμπερτ κατηγορεί τους συνδικαλιστές ότι ήταν «ανίκανοι να αντιμετωπίσουν επαρκώς το ζήτημα της κρατικής εξουσίας». Οι συνδικαλιστές έδωσαν έμφαση στην «κοινωνική αποστασιοποίησή» τους από το κράτος, αλλά «απέτυχαν να συμφιλιωθούν με τον τρόπο που η κρατική εξουσία, η οποία εντοπίζεται σε ένα εύρος θεσμών, αναπαράγει τις καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις»⁸⁹. Αυτές οι κριτικές διατυπώνονταν και διατυπώνονται κυρίως από Λενινιστές, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι οι αδυναμία των συνδικαλιστικών ενώσεων να κάνουν επιτυχείς επαναστάσεις απορρέει από την υποτιθέμενη τάση τους να αγνοούν το κράτος και, βέβαια, από την υποτιθέμενη αναγκαιότητα της δικτατορίας του προλεταριάτου.

Οι θέσεις αυτές μπορούν να καταταχθούν σε ορισμένα ελαφρώς διαφορετικά σύνολα κριτικών: την κατηγορία ότι οι συνδικαλιστές στερούνται ανάλυσης για το κράτος και αγνοούν την πολιτική, την κατηγορία ότι οι συνδικαλιστές στοχεύουν στην «απίσχυανση» της άρχουσας τάξης χωρίς αναγκαστικά να διεκδικούν τον έλεγχο της παραγωγής, την κατηγορία ότι οι συνδικαλιστές αγνοούν την ανάγκη για ένοπλη υπεράσπιση της επανάστασης και τη σχετιζόμενη με αυτή κατηγορία ότι οι συνδικαλιστές δεν λαμβάνουν επαρκώς υπόψη την ανάγκη για συστηματική και βιώσιμη καταστροφή του καπιταλιστικού κράτους.

Η πρώτη από τις κατηγορίες αυτή μπορεί να αντιμετωπιστεί αρκετά σύντομα. Η αντίληψη ότι οι συνδικαλιστές απλώς πάσχουν από την απουσία ανάλυσης για το κράτος και τον ρόλο του σε σχέση με τον καπιταλισμό δεν μπορεί να αντέξει στον λεπτομερή έλεγχο. Όπως είδαμε στο κεφάλαιο 4, οι συνδικαλιστές δεν απορρίπτουν τα πολιτικά ζητήματα· αντ' αυτού, αντιλαμβάνονται το σωματείο ως το κλειδί του αγώνα τόσο για τα οικονομικά όσο και για τα πολιτικά ζητήματα, μέσα από ένα ενιαίο κίνημα που θα «εκπροσωπεί μια σύνθεση των πολιτικών και των οικονομικών λειτουργιών»⁹⁰. Επιπλέον, οι συνδικαλιστές αποκηρύττουν τη χρήση της κρατικής εξουσίας (την «πολιτική δράση») για την αλλαγή της κοινωνίας *ακριβώς επειδή* έχουν μια ξεκάθαρη και συγκεκριμένη ανάλυση για τον ρόλο του κράτους στη διατήρηση του καπιταλισμού. Αντ' αυτής, προβάλ-

λουν τον κεντρικό χαρακτήρα που έχει η αυτενέργεια της εργατικής τάξης εκτός του κρατικού μηχανισμού και ενάντια σε αυτόν.

Πράγματι, «η μη-πολιτικότητα του συνδικαλισμού δεν σήμαινε σε καμία περίπτωση ουδετερότητα. Σήμαινε πάνω απ' όλα αντιεκλογισμό και αντικοινοβουλευτισμό», διότι ενώ «οι πολιτικοί σοσιαλιστές πίστευαν ότι το κράτος απλώς βρίσκεται σε λάθος χέρια, ... η πλήρως ανεπτυγμένη συνδικαλιστική ιδεολογία» χαρακτηριζόταν από «αντικρατισμό»⁹¹. Για παράδειγμα, η θέση της IWW «ήταν πράγματι μια ιδιαίτερα πολιτική απόρριψη της κατάληψης του κράτους ως μέσου για τον σοσιαλισμό, μια αδιάλλακτη αντικοινοβουλευτική θέση, μια έκφραση ολοκληρωτικής περιφρόνησης για τα ... ρεφορμιστικά κόμματα, όπως και για τους στόχους και τις φιλοδοξίες των επαναστατικών πολιτικών κομμάτων»⁹².

Επιπρόσθετα, τα συνδικαλιστικά κινήματα ανέπτυξαν προωθημένες αναλύσεις για τους εξελισσόμενους ρόλους και λειτουργίες του κράτους, περιλαμβάνοντας σε αυτές την προώθηση της καπιταλιστικής ιδεολογίας και του εθνικισμού, την άνοδο των συστημάτων κρατικής πρόνοιας και τον αντίκτυπο της αυξανόμενης κρατικής παρέμβασης στην οικονομία⁹³. Η αντίληψη ότι οι συνδικαλιστές απλώς αγνοούσαν το κράτος είναι σε τελική ανάλυση μια σοβαροφανής καρικατούρα που δημιουργήθηκε από κλασικούς Μαρξιστές συγγραφείς. Είναι τρομερά λυπηρό το γεγονός ότι πολλοί μελετητές έχουν βασίσει την ανάλυσή τους για τον συνδικαλισμό σε αυτά τα γραπτά και όχι στα βασικά συνδικαλιστικά κείμενα.

Οι κατηγορίες που θέλουν τους συνδικαλιστές να στοχεύουν στην απίσχναση της άρχουσας τάξης χωρίς απαραίτητα να διεκδικούν τον έλεγχο της παραγωγής και αυτές που τους θέλουν να αγνοούν την ανάγκη για ένοπλη υπεράσπιση της επανάστασης συνδέονται μεταξύ τους. Στο σημείο αυτό, έχει τεράστια σημασία να μην ομογενοποιήσουμε τον συνδικαλισμό αλλά να αναγνωρίσουμε την ποικιλία των συνδικαλιστικών θέσεων. Η αντίληψη που ήταν κοινή σε όλους σχεδόν τους συνδικαλιστές έχει να κάνει με το ότι η επαναστατική γενική απεργία περιλαμβάνει την επαναστατική απαλλοτρίωση των μέσων παραγωγής μέσω της κατάληψης των χώρων δουλειάς. Το ζήτημα στο οποίο οι συνδικαλιστές είχαν πραγματικές διαφορές στο εσωτερικό τους ήταν αυτό της χρήσης της επαναστατικής βίας.

Ο ίδιος ο Μαλατέστα πάντοτε υποστήριζε την ένοπλη αυτοάμυνα. Επαναστατική απεργία σημαίνει σύρραξη με τις δυνάμεις του κράτους και «τότε το ζήτημα δεν θα μπορεί να επιλυθεί παρά μόνο με πυροβολισμούς και βόμβες». Η αντίληψη περί ειρηνικής επανάστασης είναι «καθαρή ουτοπία», καθώς η επανάσταση αναπόφευκτα θα καταλήξει στη «νίκη ... του ισχυρότερου». Η επαναστατική γενική απεργία πρέπει να περιλαμβάνει την κατάληψη των χώρων δουλειάς από τους εργάτες και τη συνέχιση της παραγωγής «για το δικό τους όφελος», όμως αυτό θα πρέπει να υποστηρίζεται από τη δύναμη των όπλων⁹⁴.

Παρ' όλα αυτά, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι ένα τμήμα των συνδικαλιστών πίστευε στην πιθανότητα μιας ειρηνικής επανάστασης μέσα από τη γενική απεργία και αγνοούσε την πιθανότητα βίαιης σύρραξης με την άρχουσα τάξη και άρα το ζήτημα της ένοπλης αυτοάμυνας. Ένα παράδειγμα είναι ο Γερμανός συνδικαλιστής Ζίγκφριντ Ναχτ (1878-1956, ευρύτερα γνωστός με το ψευδώνυμο Άρνολντ Ρόλερ), ο οποίος στην μπροσούρα *The Social General Strike* («Η Κοινωνική Γενική Απεργία») υποστηρίζει ότι η γενική απεργία έχει αντικαταστήσει «τη μάχη των οδοφραγμάτων»⁹⁵. Σε περισσότερες από μια περιπτώσεις, φυσιογνωμίες της IWW των Η.Π.Α. είχαν παρόμοια τοποθέτηση. Για παράδειγμα, ο Χέιγουντ μιλά με σιγουριά για «αναίμακτη επανάσταση»: «Ο δυναμίτης μας είναι πνευματικός και η δύναμή μας είναι η οργάνωση στο πεδίο της παραγωγής». «Όταν απεργούμε, απεργούμε με τα χέρια μας στις τσέπες», προσθέτει⁹⁶.

Άλλο ένα παράδειγμα αποτελεί ο αγωνιστής της IWW, Ραλφ Τσάπλιν (1887-1961). Ο Τσάπλιν έγραψε τον διάσημο ύμνο της ένωσης «Solidarity Forever», κατά τη δεκαετία του 1930 ήταν συντάκτης της εφημερίδας *Industrial Worker* («Βιομηχανικός Εργάτης») της IWW και γενικώς θεωρείται ο εμπνευστής της εικόνας της μαύρης γάτας που χρησιμοποιείται ευρέως στην αναρχική και συνδικαλιστική προπαγάνδα. Στην μπροσούρα του με τίτλο *The General Strike* («Η Γενική Απεργία»), ο Τσάπλιν υποστηρίζει ότι η χρήση των όπλων είναι μάταιη, καθώς και ότι ένα «καλά συντο-

νισμένο λοκ-άουτ των Αρχόντων του Χρήματος από τους εργάτες και τους τεχνίτες» θα «θέσει τέλος στο σύστημα του κέρδους αλλά θα αφήσει αλώβητη την παραγωγή και τη μεταφορά των αγαθών». Θεωρεί πως «αυτό, μαζί με το πρόγραμμα των απεργιακών περιφρουρήσεων των βιομηχανιών από τους ανέργους, είναι το πράγμα που έχει κατά νου η IWW όταν προτάσσει τη Γενική Απεργία» και πως οτιδήποτε άλλο απλά «προσθέτει σύγχυση στη σύγχυση»⁹⁷. Αν και ο Τσάπλιν έχει πιθανότατα δίκιο όταν λέει πως μια ένοπλη εξέγερση είναι αδύνατο να νικήσει από μόνη της ένα σύγχρονο κράτος, δεν λαμβάνει υπόψη την πιθανότητα να χρειαστεί η ένοπλη αυτοάμυνα ως συμπλήρωμα της επαναστατικής απεργίας, προκειμένου να υπάρξει άμυνα απέναντι σε τυχόν στρατιωτική ανακατάληψη της βιομηχανίας από την άρχουσα τάξη.

Ένα άλλο συνδικαλιστικό ρεύμα που απλώς απέτυχε να αντιμετωπίσει το σύστημα της ένοπλης αυτοάμυνας ήταν ο Ντελεονισμός, ο οποίος έχει την αντίληψη ότι το κράτος θα παραλύσει και θα διαλυθεί κατά τη διάρκεια του «γενικευμένου λοκ-άουτ», μέσα από την εκλογική νίκη του SLP (και την υποστήριξη του Ενός Μεγάλου Σωματείου). Μέρος του προβλήματος αποτελεί και το ότι είναι υπερβολικά απίθανο να συμπίσει τόσο τέλεια ο αποκλεισμός της τάξης των καπιταλιστών με την εκλογική νίκη του κόμματος του Ενός Μεγάλου Σωματείου, κυρίως δεδομένου ότι οι κρατικές εκλογές διεξάγονται μόνο περιοδικά.

Μπορεί το γενικευμένο λοκ-άουτ να προηγηθεί της εκλογικής νίκης και στην περίπτωση αυτή το SLP θα ήταν ανίκανο να αποτρέψει την κρατική καταστολή. Αντίστροφα, μπορεί η εκλογική νίκη να έρθει πριν να είναι τα σωματεία σε θέση να κάνουν την επανάσταση, οπότε το SLP θα βρισκόταν στην ηγεσία της καπιταλιστικής κυβέρνησης χωρίς να μπορούν τα σωματεία να βάλουν αναχώματα στον καπιταλισμό. Ο Ντε Λεόν αναμφίβολα απορρίπτει αυτές τις πιθανότητες, καθώς οραματιζόταν μια αργή και σταθερή ανάπτυξη του Ενός Μεγάλου Σωματείου, η οποία πίστευε πως θα είχε ως αποτέλεσμα την άνοδο του SLP. «Το πολιτικό κίνημα είναι η απόλυτη αντανάκλαση της οικονομικής οργάνωσης», γράφει⁹⁸. Ωστόσο, φοβάται πως αν οι αντιπρόσωποι των εργατών στο κοινοβούλιο δεν «αποσυρθούν επί τόπου», θα «σφετεριστούν» την εξουσία για να δημιουργήσουν «μια κοινοπολιτεία καλοταϊσμένων σκλάβων» που θα κυβερνάται από «μια κοινοβουλευτική ολιγαρχία με στρατιές αξιωματούχων στα χέρια της, η οποία θα κατέχει απείρως περισσότερη ισχύ στα χέρια της απ' όση έχουν οι πολιτικοί άρχοντες του παρόντος»⁹⁹.

Συνεπώς, ο Μαλατέστα ήταν σε κάποιο βαθμό δικαιολογημένος όταν μιλούσε για συνδικαλιστές που αγνοούν το υπαρκτό ενδεχόμενο της ένοπλης αντεπανάστασης ενάντια στους επαναστατικούς ξεσηκωμούς. Αλλά το να απευθύνεται η κατηγορία αυτή σε όλους τους συνδικαλιστές θα ήταν λάθος· αντιθέτως, πολλοί υποστήριζαν στη χειρότερη περίπτωση λίγα μέτρα ένοπλης αυτοάμυνας μιας επανάστασης. Ο Σπáis της IWPA πιστεύει πως οι εργάτες «θα πρέπει να εξοπλιστούν», καθώς «όσο καλύτερα οπλισμένοι είναι, τόσο ευκολότερα θα τελειώσει η πάλη»¹⁰⁰. Ήταν ένας από τους πολλούς αγωνιστές της IWPA που συμμετείχαν στην οργάνωση της Lehr und Wehr Verein (LWV, Οργάνωση Εκπαίδευσης και Προστασίας): αυτή η πολιτοφυλακή, η οποία σχηματίστηκε το 1875, κηρύχθηκε παράνομη το 1881, αλλά συνέχισε να λειτουργεί υπόγεια και εμφανιζόταν στις συναντήσεις της IWPA. Ο μάρτυρας του Χέιμαρκετ, Άντολφ Φίσερ, ανέβηκε στην αγχόνη φορώντας στη ζώνη του μια πόρπη με τα αρχικά LWV¹⁰¹. Η LWV ήταν μια από τις πολλές ένοπλες ομάδες που συνδέθηκαν με την IWPA στην επικράτεια των Η.Π.Α.: τουλάχιστον δυο τομείς της CLU οργάνωσαν επίσης πολιτοφυλακές¹⁰².

Η επαναστατική νουβέλα *How We Shall Bring About the Revolution: Syndicalism and the Cooperative Commonwealth* («Πώς Θα Φέρουμε εις Πέρας την Επανάσταση: Συνδικαλισμός και Συνεργατική Κοινοπολιτεία») μας παρέχει μια εικόνα για τις απόψεις των Γάλλων συνδικαλιστών πάνω στο ζήτημα της υπεράσπισης της επανάστασης. Το βιβλίο αυτό γράφτηκε από τον Πουζέ και τον Εμίλ Πατώ, έναν συνδικαλιστή ηλεκτρολόγο, ηγέτη απεργιών και φλογερό ρήτορα, και εκδόθηκε το 1909. Ήταν διαθέσιμο και στα αγγλικά, μεταφρασμένο από τους αναρχικούς Φρεντ και Σαρλότ Τσαρλς, με προλόγους από τον Κροπότκιν και τον Βρετανό συνδικαλιστή Τομ Μαν (1856-1941).

Η ιστορία ξεκινά με βίαιες συγκρούσεις μεταξύ αστυνομίας και απεργών, οι οποίες σύντομα

εξελίσσονται σε μια γενική απεργία με εξεγερσιακές διαστάσεις, η οποία είχε επικεφαλής τη CGT. Το κράτος βλέπει τις δυνάμεις του να γίνονται ολοένα και πιο αναξιόπιστες· αστυνομικοί, δημοτικοί φύλακες και στρατιώτες αρχίζουν να αλλάζουν πλευρά. Απεργίες στον κλάδο των μεταφορών παρεμποδίζουν την έλευση στρατιωτικών ενισχύσεων από άλλες περιοχές της Γαλλίας και αποικίες. Οι απεργοί εισβάλλουν στις αποθήκες όπλων και σχηματίζεται μια λαϊκή πολιτοφυλακή. Τότε, οι συνεργατικές κοινότητες και τα σωματεία αρχίζουν να παίρνουν τον έλεγχο της διανομής των αγαθών. Η αποφασιστική αναμέτρηση ανάμεσα στην πολιτοφυλακή και τα εναπομείναντα κυβερνητικά στρατεύματα αποφεύγεται, καθώς οι στρατιώτες στασιάζουν και «απλώνουν τα χέρια τους στο λαό»: «αντί να υπάρχει ένα σκηνικό φρικτού μακελειού, οι άνθρωποι αγκαλιάζονται και ακούγονταν χαρούμενες φωνές». Η «ανθρώπινη πλημμύρα» των «απεργών, εμπλουτισμένη από τους στρατιώτες», θέτει υπό ένοπλη φύλαξη τα κρατικά κτήρια, καταλαμβάνει τους εναπομείναντες στρατώνες και καταλύει το κοινοβούλιο· οι ίδιες εξελίξεις συμβαίνουν και σε άλλες περιοχές.¹⁰³

Μέχρι το βράδυ, τα σωματεία – «η καρδιά και η ψυχή» του μαζικού κινήματος – και οι απεργοί έχουν αρχίσει να κινούνται προς τον «κοινωνικό μετασχηματισμό»¹⁰⁴. Οι κλασικοί Μαρξιστές έχουν παραγκωνιστεί· οι αντιδραστικοί και όσοι έκαναν πογκρόμ αντιμετωπίζονται με σκληρό τρόπο. Οι τράπεζες κατάσχονται και τα μέσα ενημέρωσης και η παραγωγή αναδιοργανώνονται από τα σωματεία, τα οποία συνεργάζονται με τις γειτονίες και τις ομάδες των χωριών. Στην επαρχία, οι αγρότες – οι οποίοι συμμετείχαν από την αρχή στην απεργία μέσα από τις Αγροτικές Ενώσεις της CGT και οπλίζονται με αυξανόμενους ρυθμούς – έχουν ήδη αρχίσει να απαλλοτριώνουν τα μεγάλα αγροκτήματα και φυτείες και να καταργούν τα ενοίκια, τις υποθήκες και τους φόρους. Η νέα κοινωνία είναι αποκεντρωμένη, ομοσπονδιακή και προωθεί την ατομική ελευθερία· δεν υπάρχει στρατός, στρατώνες, φυλακές και αστυνομικά τμήματα· ιδρύονται λαϊκά δικαστήρια· η παραγωγή συντονίζεται και σχεδιάζεται μέσα από τα δημοκρατικά συνέδρια των σωματείων· η διανομή οργανώνεται με βάση τις κύριες αρχές του κομμουνισμού.

Η Συνομοσπονδιακή Επιτροπή της CGT διακόπτει τις διπλωματικές σχέσεις με τα ξένα κράτη και διαμορφώνει νέες με τις λαϊκές τάξεις του εξωτερικού, προωθώντας «τη διεθνή αλληλεγγύη ανάμεσα στους λαούς», και η επανάσταση αρχίζει να διασπείρεται. Σχηματίζεται, βασισμένη στα σωματεία και οργανωμένη σε εθελοντική βάση, μια λαϊκή πολιτοφυλακή με καλό οπλισμό, «για να μην πιαστούν στον ύπνο σε περίπτωση αντιδραστικής συνωμοσίας». «Οι άνθρωποι πάντοτε μισούσαν τη στρατιωτική θητεία» και «τους πολέμους ανάμεσα στα έθνη», αλλά αυτό «ποτέ δεν σήμαινε γι' αυτούς παραίτηση και μη-αντίσταση, όπως κήρυττε ο Τολστόν». Εκείνο τον καιρό, η «Γαλλία των Σωματείων» «ξεσηκώνεται» με όπλα και «συνδικαλιστικά τάγματα», καθώς ό,τι απέμεινε από την άρχουσα τάξη της Γαλλίας οργανώνει αντεπαναστατικές δυνάμεις, οι οποίες υποστηρίζονται από το εξωτερικό. Οι επαναστατικές δυνάμεις διεξάγουν «έναν αγώνα αδυσώπητο και χωρίς έλεος», με στρατό, αεροπορία και «τρομερά» χημικά όπλα και εκρηκτικά μπροστά στα οποία ακόμη και η παλιά άρχουσα τάξη δίσταζε, «κάνοντας κομματάκια, χωρίς δισταγμό, τους κανόνες του παιχνιδιού του πολέμου». Η αντεπανάσταση συντρίβεται μέσα σε έναν «τυφώνα θανάτου και φωτιάς».¹⁰⁵

Σύμφωνοι, η νουβέλα ίσως να υπεραπλουστεύει τα προβλήματα που αντιμετωπίζει μια επανάσταση και υποθέτει πως «οι επαναστατικές δυνάμεις κατέχουν το αποκλειστικό μονοπώλιο της επιστημονικής γνώσης στην κατασκευή όπλων»¹⁰⁶. Ωστόσο, το βασικό σημείο είναι ότι δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί ότι χαρακτηρίζεται από την «παραμέληση του ρόλου του κράτους στη διατήρηση της κυριαρχίας του κεφαλαίου» ή ότι αρνείται να αντιμετωπίσει την πιθανότητα της ένοπλης αντεπανάστασης. Η ίδια οπτική είναι κοινή και σε άλλους συνδικαλιστές. Η IWPA έλεγε ευθαρσώς ότι η άρχουσα τάξη δεν θα «παραιτηθεί εθελοντικά από τα προνόμιά της» και ότι «υπάρχει μόνο μια διέξοδος – Η ΔΥΝΑΜΗ!»¹⁰⁷.

Παρόμοια, οι Φορντ και Φόστερ υποστηρίζουν ότι ο συνδικαλισμός διεξάγει έναν «αγώνα ζωής και θανάτου ενάντια σε έναν τελείως άνομο και αδίστακτο εχθρό» και πρέπει «να αποσπάσει ... μέσω της δύναμης» τα μέσα παραγωγής με μια «επανάσταση μέσω γενικής απεργίας» και να συνδεθεί με τους μικρούς αγρότες της επαρχίας. Αυτά «πιθανόν» θα «συνοδοούνται από βία», καθώς

οι ένοπλες δυνάμεις του κράτους που θα έχουν διασπαρεί για να διώξουν τους εργάτες από τους κατειλημμένους χώρους δουλειάς θα πρέπει «να υπερνικηθούν και να αφοπλιστούν». Οι Φορντ και Φόστερ προβλέπουν επίσης διασπάσεις στο στρατό: «Από τη στιγμή που είναι κατά κύριο λόγο εργαζόμενοι και βλέπουν με συμπάθεια τη γενική απεργία» θα μπορούσαν «να παρακινηθούν να ενταχθούν στις τάξεις των απεργών συναδέλφων τους». Θεμέλιο αυτής της διαδικασίας είναι η διαρκής αντιμιλιταριστική δουλειά που ενθαρρύνει «τους στρατιώτες της εργατικής τάξης να μην πυροβολούν τους αδελφούς και τις αδελφές τους ... αλλά, αν χρειαστεί, να πυροβολήσουν τους αξιωματικούς τους και να εγκαταλείψουν το στρατό όταν φτάσει η κρίσιμη στιγμή»¹⁰⁸.

Σύμφωνα με τον Μαξίμοφ και στο ίδιο μήκος κύματος, η αρχική περίοδος της επανάστασης θα «δραστηριοποιήσει τις μεγάλες μάζες του λαού» και θα παραλύσει την παλιά τάξη πραγμάτων. Η περίοδος αυτή θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί για την εγκαθίδρυση μιας επαναστατικής οικονομικής τάξης πραγμάτων και να «θέσει άμεσα τα θεμέλια της ... οργανωμένης στρατιωτικής άμυνας», πριν «τα τρομοκρατημένα στοιχεία του παλιού καθεστώτος κινητοποιηθούν ... και ανασυντάξουν τις δυνάμεις τους». Πρέπει να συσταθούν επαναστατικές ένοπλες δυνάμεις, δομημένες με τη μορφή μιας γενικής πολιτοφυλακής με εκλεγμένο σώμα αξιωματικών, η οποίες «θα αξιοποιήσουν τη στρατιωτική επιστήμη και όλες τις μεθόδους της σύγχρονης πολεμικής τεχνικής»¹⁰⁹.

Ο Μπέρκμαν από τη μεριά του υποστηρίζει ότι μια απλή ένοπλη εξέγερση δεν έχει προοπτική να νικήσει «τα τεθωρακισμένα τανκς, τα τοξικά αέρια και τα στρατιωτικά αεροπλάνα» της άρχουσας τάξης. Είναι αναγκαίο οι εργάτες να ασκήσουν την εξουσία τους «στις επιχειρήσεις, τα ορυχεία και τα εργοστάσια», μέσα από μια επαναστατική γενική απεργία. Αυτή θα αποτελέσει αποφασιστικό χτύπημα στην άρχουσα τάξη και θα διασπάσει τις ένοπλες δυνάμεις. Ωστόσο, θα πρέπει να υποστηρίζεται από μια «ένοπλη δύναμη», βασισμένη σε μια λαϊκή και δημοκρατική πολιτοφυλακή «ένοπλων εργατών και αγροτών», η οποία θα στέλνεται στους χώρους δουλειάς ή στο πεδίο της μάχης, «ανάλογα με τις ανάγκες»¹¹⁰. Ο Τομ Μπράουν πιστεύει πως τα «εργατικά Συνδικάτα θα μπορούσαν να ιδρύσουν Εργατικές Πολιτοφυλακές ... και οποιοδήποτε άλλο αναγκαίο μέσο υπεράσπισης των εργατών. ... Τα ένοπλα Συνδικάτα θα είναι μια γενικευμένη δύναμη – ένας λαός στα όπλα»¹¹¹.

Ο Ρόκερ κάνει τη διάκριση ανάμεσα στις κανονικές γενικές απεργίες, οι οποίες έχουν οικονομικά και πολιτικά αιτήματα, και την «κοινωνική γενική απεργία» ενάντια στο καπιταλιστικό σύστημα. Όλες οι γενικές απεργίες πλήττουν τις άρχουσες τάξεις και διασπούν και αποδυναμώνουν το στρατό, βοηθώντας τους εργάτες να τον υπονομεύσουν, παρατηρεί ο Ρόκερ. Ωστόσο, η κοινωνική γενική απεργία συμπληρώνει τα παραλυτικά αποτελέσματα μιας γενικής απεργίας με ένα μελετημένο πρόγραμμα «κολλεκτιβοποίησης της γης και κατάληψης των εγκαταστάσεων από τα εργατικά και αγροτικά συνδικάτα», το οποίο πρέπει να συνδυαστεί με «την ένοπλη αντίσταση του λαού για την προστασία της ζωής και της ελευθερίας». Επίσης, σημειώνει το παρακάτω:

Ο γελοίος ισχυρισμός, που τόσο συχνά αποδίδεται στους Αναρχο-συνδικαλιστές, ότι η κήρυξη μιας γενικής απεργίας είναι το μόνο πράγμα που πρέπει να γίνει ώστε να επιτευχθεί μέσα σε μερικές μέρες η Σοσιαλιστική κοινωνία αποτελεί, φυσικά, απλώς ένα ανόητο εφεύρημα πονηρά σκεπτόμενων αντιπάλων, βασισμένων στη διαστρέβλωση μιας ιδέας στην οποία δεν μπορούν να επιτεθούν με κανέναν άλλον τρόπο.¹¹²

Το ιδρυτικό κείμενο της IWA, η «Διακήρυξη Αρχών του Επαναστατικού Συνδικαλισμού», αναφέρει ρητά ότι οι συνδικαλιστές αναγνωρίζουν «τη βία ως μέσο άμυνας απέναντι στις βίαιες μεθόδους των εξουσιαστικών τάξεων στον αγώνα για την κατάληψη των εργοστασίων και των χωραφιών από τον επαναστατημένο λαό». Η «υπεράσπιση της επανάστασης» πρέπει «να ανατεθεί στις ίδιες τις μάζες και τις οικονομικές τους οργανώσεις». Ενώ «οι συνδικαλιστές είναι εχθροί κάθε οργανωμένης βίας στα χέρια οποιασδήποτε επαναστατικής κυβέρνησης, αποτυγχάνουν να αναγνωρίσουν ότι οι αποφασιστικοί αγώνες ανάμεσα στο παρόν του καπιταλισμού και το ελεύθερο μέλλον

του κομμουνισμού δεν θα πραγματοποιηθούν χωρίς συγκρούσεις»¹¹³.

Δεν υπάρχει αμφιβολία λοιπόν ότι πολλοί συνδικαλιστές – με σημαντικές εξαιρέσεις, όπως αυτή των Ντελεονιστών – προέβλεπαν την ανάγκη για ένοπλη υπεράσπιση της επανάστασης, θεωρούσαν πως αυτή θα πρέπει να οργανωθεί μέσω πολιτοφυλακών, δημοκρατικών στο χαρακτήρα και λαϊκών στη φύση, και όχι μέσω ενός παραδοσιακού ιεραρχικού στρατού. Αντιλαμβάνονταν τη διάσπαση του κρατικού στρατιωτικού μηχανισμού ως τμήμα της ένοπλης φάσης της επανάστασης. Αυτή η προσέγγιση αποτελεί μια εναλλακτική απέναντι στη δικτατορία του προλεταριάτου: αντί ο αγώνας ενάντια στην αντεπανάσταση να διεξαχθεί μέσα από έναν νέο κρατικό μηχανισμό με επικεφαλής ένα πρωτοπόρο κόμμα, μπορεί να οργανωθεί μέσα από ριζοσπαστικά δημοκρατικά σωματεία και άλλες οργανώσεις της εργατικής τάξης.

Το Ζήτημα της Εξουσίας και η Ισπανική Επανάσταση

Παρ' όλα αυτά, ακόμη και όπου οι συνδικαλιστές υπερασπίζονταν την ένοπλη αυτοάμυνα, δεν λάμβαναν πάντοτε επαρκώς υπόψη την πιθανότητα *παρατεταμένης* ένοπλης αντίστασης από την παλιά άρχουσα τάξη ή δεν αναγνώριζαν ότι η επανάσταση μπορεί να διασφαλιστεί μόνο μέσα από τη συστηματική καταστροφή του καπιταλιστικού κράτους. Η πιθανότητα να αποδειχθούν ανθεκτικοί ο κρατικός μηχανισμός και η άρχουσα τάξη, ακόμη και με τα μέσα παραγωγής απαλλοτριωμένα, δεν εξεταζόταν πάντοτε. Η αδυναμία των Ντελεονιστών σε αυτήν την πτυχή σημειώθηκε παραπάνω, αλλά η άποψη του Ντε Λεόν ότι «το πολιτικό κίνημα είναι η απόλυτη αντανάκλαση της οικονομικής οργάνωσης» μπορεί να εντοπιστεί και σε άλλες περιπτώσεις¹¹⁴. Για παράδειγμα, τον Σεπτέμβριο του 1936, λίγους μόλις μήνες μετά το ξέσπασμα της επανάστασης στην Ισπανία, το *Information Bulletin* («Ενημερωτικό Δελτίο») της CNT–Federación Anarquista Ibérica (FAI – Ομοσπονδία Αναρχικών Ιβηρικής) προέβλεπε με βεβαιότητα την «εκκαθάριση του αστικού Κράτους, αποδυναμωμένου από την ασφυξία, ... αποτέλεσμα της οικονομικής απαλλοτρίωσης»¹¹⁵. (Η Ισπανική Επανάσταση ξεκίνησε ως εξέγερση ενάντια στο επιχειρούμενο στρατιωτικό πραξικόπημα του Στρατηγού Φρανθίσκο Φράνκο αλλά σύντομα κλιμακώθηκε, καθώς οι υποδομές της CNT – μερικές φορές από κοινού με εργάτες από τη μεγάλη αλλά μετριοπαθή Γενική Ομοσπονδία Εργατών ή UGT – έθεσαν εκατοντάδες χώρους δουλειάς υπό καθεστώς αυτοδιαχείρισης, οι αγρότες και οι εργάτες αγροκτημάτων πήραν στα χέρια τους τη γη και σχηματίστηκε μια λαϊκή πολιτοφυλακή με τη συμμετοχή πάνω από 100.000 ανθρώπων).

Ωστόσο, το πρόβλημα με τη θέση περί «ασφυξίας» είναι ότι οι πόροι του σύγχρονου κράτους δεν είναι μόνο οικονομικοί. Όπως σημειώνει από παλιά ο Μπακούνιν και πολλοί άλλοι, το κράτος είναι από μόνο του ένα σημαντικό εργαλείο αναπαραγωγής του ταξικού συστήματος και η εξουσία του βασίζεται εν μέρει στον έλεγχο των μέσων *διοίκησης* και *καταναγκασμού*. Από αυτό προκύπτει ότι «η οικονομική απαλλοτρίωση» δεν μπορεί από μόνη της να εξασφαλίσει την «εκκαθάριση» του κράτους. Αντίθετα, το έργο αυτό απαιτεί την πλήρη αποσυναρμολόγηση των υπουργείων του κράτους, τη διάλυση των ένοπλων δυνάμεων, την απαλλοτρίωση των κρατικών πόρων και τη συνολική μετατόπιση της εξουσίας προς τις λαϊκές τάξεις (τουλάχιστον πάνω στις γραμμές που προτείνουν οι Πουζέ και Πατώ), πράγμα που με τη σειρά του απαιτεί μια συντονισμένη στρατιωτική άμυνα.

Οι Φίλοι του Ντουρρούτι (AD), μια ριζοσπαστική ομάδα του ισπανικού αναρχικού κινήματος που πήρε την ονομασία της από τον ξακουστό αναρχικό αγωνιστή και μάρτυρα Μπουεναβεντούρα Ντουρρούτι (1896-1936), για τον οποίο θα συζητήσουμε αργότερα, σχεδίασαν μια εναλλακτική θέση. Αυτή η ομάδα αγωνιστών της CNT και της FAI πρότεινε τον σχηματισμό μιας «Επαναστατικής Χούντας» ή αλλιώς «Εθνικού Συμβουλίου Άμυνας», η οποία σε συνθήκη επανάστασης θα καταστρέψει τον κρατικό μηχανισμό και θα συντονίσει:

α) Τη διεύθυνση του πολέμου.

β) Την επίβλεψη της επαναστατικής τάξης.

γ) Τις διεθνείς υποθέσεις.

δ) Την επαναστατική προπαγάνδα.¹¹⁶

Όπως ο όρος «σοβιέτ», έτσι και ο όρος «Χούντα» απέκτησε εξουσιαστικές και μιλιταριστικές συνδηλώσεις με την πάροδο των χρόνων, οι οποίες ήταν αντίθετες με την αρχική του έννοια· οι AD πρότειναν απλώς έναν σχηματισμό δημοκρατικού και ανακλητού συντονισμού, βασισμένο στις μαζικές οργανώσεις των λαϊκών τάξεων. Κάποιες άλλες προτάσεις των AD ήταν η κατάσχεση όλων των όπλων του κράτους και των οικονομικών αποθεμάτων, ο εκ βάθρων οικονομικός μετασχηματισμός, η αναδιάρθρωση των ενόπλων δυνάμεων, η ένοπλη αυτοάμυνα, η εργατική αλληλεγγύη και η σύναψη ενός συμφώνου με την UGT και, τέλος, η μη συνεργασία με τις ντόπιες και ξένες καπιταλιστικές δυνάμεις.

Αυτές οι απόψεις μπορούν να αντιπαρατεθούν με τις πράξεις της CNT κατά την περίοδο εκείνη: η CNT, θεωρώντας ότι ο πόλεμος ενάντια στις δυνάμεις του φασισμού απαιτεί τη μέγιστη δυνατή αντιφασιστική ενότητα, συμμετείχε τον Σεπτέμβριο του 1936 στην αντιφασιστική κυβέρνηση του Λαϊκού Μετώπου. Η ολοκληρωτική και τραγική αποτυχία αυτής της τακτικής είναι κάτι που θα εξετάσουμε στον δεύτερο τόμο. Η κίνηση αυτή ήταν εξ αρχής αμφιλεγόμενη και απορρίφθηκε από σημαντικά τμήματα των πολιτοφυλακών, της αναρχικής νεολαίας, της CNT και της FAI.

Οι προτάσεις των AD, οι οποίες συγκεντρώθηκαν το 1938 στο *Προς Μια Νέα Επανάσταση*, οδήγησαν κάποιους στην υπόθεση ότι η ομάδα αυτή είχε απορρίψει την ευρύτερη αναρχική παράδοση.¹¹⁷ Για παράδειγμα, ο Τροτσκιστής συγγραφέας Φέλιξ Μόροου θεωρεί πως οι AD ήρθαν σε «συνειδητή ρήξη με τον αντικρατισμό του παραδοσιακού αναρχισμού», επειδή «διακήρυξαν ρητά την ανάγκη για δημοκρατικά όργανα εξουσίας, χούντες ή σοβιέτ, για την ανατροπή του καπιταλισμού»¹¹⁸. Αντίθετα, ισχυρίζεται ο Μόροου, η ταξική συνεργασία «βρίσκεται βαθιά μέσα στην καρδιά της αναρχικής φιλοσοφίας» (οι αναρχικοί, υποστηρίζει, πιστεύουν πως για την επανάσταση απαιτείται οι καπιταλιστές να αγκαλιάσουν τον αναρχισμό, αντίληψη που τους οδηγεί στον εναγκαλισμό με ένα δήθεν φιλικό κράτος), η οποία υποτίθεται πως «ζητά από τους εργάτες να γυρίσουν την πλάτη στο κράτος και να αναζητήσουν την αληθινή πηγή της εξουσίας στον έλεγχο των εργοστασίων», υποθέτοντας ότι με αυτό τον τρόπο το κράτος θα καταρρεύσει απλώς ως αποτέλεσμα¹¹⁹.

Είναι πολύ δύσκολο να πάρει κανείς σοβαρά την άποψη του Μόροου ότι ο αναρχισμός προτάσσει την ταξική συνεργασία και τον κρατισμό. Η ευρύτερη αναρχική παράδοση δεν βασίζεται στην πίστη ότι για να πραγματοποιηθεί μια επανάσταση απαιτείται αλλαγή στις καρδιές τμήματος της άρχουσας τάξης. Ο δεύτερος ισχυρισμός του – ο οποίος εκ των πραγμάτων ανάγεται στην πολεμική του Ένγκελς ενάντια στον ισπανικό αναρχισμό – είναι πιο σοβαρός, έστω και αν αυτό συμβαίνει μονάχα λόγω της υποστήριξης που του παρέχει η «θέση περί ασφυξίας», η οποία παρουσιαζόταν στα έντυπα της CNT και της FAI.

Επίσης, κάποιοι αναρχικοί υποστηρίζουν ότι αν και ο αναρχισμός ως τέτοιος έχει μια εγγενώς επαναστατική δυναμική, ο συνδικαλισμός υιοθετεί αναπόφευκτα τη θέση περί ασφυξίας. Ο συνδικαλισμός είναι «α-πολιτικός, καθώς θεωρεί πως το μόνο που είναι αναγκαίο για την επανάσταση είναι να καταλάβουν οι εργάτες τα εργοστάσια και τη γη» και στη συνέχεια «το κράτος, όπως και όλες οι άλλες δομές της άρχουσας τάξης, θα ανατραπεί»¹²⁰. Αν και υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στην ανάλυση του Μόροου και αυτή την οπτική, το κοινό τους σημείο είναι ότι αντιλαμβάνονται την είσοδο της CNT στο Λαϊκό μέτωπο όχι ως ζήτημα στρατηγικής απόφασης, αλλά ως κάτι που απορρέει από την ίδια τη φύση του συνδικαλισμού.

Όμως αυτή η συλλογιστική πορεία έχει σοβαρά προβλήματα. Όπως είδαμε, πολλοί συνδικαλιστές υποστήριζαν την ένοπλη δράση ενάντια στην αντεπανάσταση. Ένα Εθνικό Συμβούλιο Αμυνας, όπως αυτό που πρότειναν οι AD, ευθυγραμμίζεται σε μεγάλο βαθμό με την πρόταση του Μπακούνιν για «μόνιμα οδοφράγματα» και «ομοσπονδιοποίηση των αγωνιζόμενων ταγμάτων», έτσι ώστε να υπάρχει μια κοινά συντονισμένη άμυνα «από περιοχή σε περιοχή» ενάντια σε εσωτερικούς

και εξωτερικούς εχθρούς¹²¹. Μια τέτοια δομή είχε δημιουργηθεί ήδη από τον Δεκέμβριο του 1933, όταν σχηματίστηκε το Εθνικό Επαναστατικό Συμβούλιο για να τεθεί επικεφαλής ενός επαναστατικού ξεσηκωμού, στο οποίο συμμετείχε και ο Ντουρρουτί. Είναι το λογικό επακόλουθο της θέσης ότι η λαϊκή πολιτοφυλακή πρέπει να συνδέεται με τα όργανα της λαϊκής αντιεξουσίας, μιας θέσης που είναι παρούσα στο έργο των Πουζέ και Πατώ, στο οποίο η Συνομοσπονδιακή Επιτροπή της CGT, η οποία βασίζεται στις δομές εκπροσώπησης και τη ριζοσπαστική δημοκρατία, συνδέει τα σωματεία με την πολιτοφυλακή. Δεν αντιστοιχεί σε τίποτα λιγότερο από την κατάληψη της εξουσίας από την κοινωνία και την άσκηση της μέσω μιας ένοπλης ομοσπονδίας· περιλαμβάνει επίσης και τον εξαναγκασμό της άρχουσας τάξης να παραδοθεί στην αναρχική κοινωνία.

Στην πραγματικότητα, από την εποχή της FORE, οι Ισπανοί αναρχικοί είχαν την αντίληψη ότι η επανάσταση πρέπει να «εξαφανίσει την εξουσία του κράτους» μέσα από την ταξική πάλη και την «ισχυρότερη δύναμη πυρός»¹²². Στο συνέδριό της στη Σαραγόσα τον Μάιο του 1936, η CNT συζήτησε για τα «απαραίτητα βήματα» της άμυνας απέναντι «στον κίνδυνο επέμβασης από άλλη καπιταλιστική χώρα, όπως και για την αντιμετώπιση των αντεπαναστατών στο εσωτερικό». Ο καλύτερος τρόπος υπεράσπισης της επανάστασης είναι «ο οπλισμένος λαός», μια πολιτοφυλακή «συνομοσπονδιακών συμβουλίων άμυνας», έτοιμη για «μάχες μεγάλης κλίμακας» και εξοπλισμένη με «σύγχρονες στρατιωτικές τεχνικές», αεροπλάνα, τανκς, τεθωρακισμένα οχήματα, πολυβόλα και αντιαεροπορικά κανόνια. Η πολιτοφυλακή θα είναι «οργανωμένη ουσιαστικά σε εθνικό επίπεδο»¹²³.

Συνεπώς, η είσοδος της CNT στο Λαϊκό Μέτωπο δεν αποτελεί αναπόφευκτο αποτέλεσμα μιας συγκεκριμένης αναρχικής πολιτικής ταξικών συνεργασιών, ούτε και αποτέλεσμα μιας εγγενούς σύνδεσης μεταξύ του συνδικαλισμού και της θέσης περί ασφυξίας. Ήταν ένα στρατηγικό λάθος που οδήγησε τους Ισπανούς αναρχικούς να «πετάξουν στη θάλασσα όλες τις αρχές τους» και να αρχίσουν να «διαλύουν τους μηχανισμούς αυτονομίας και επαναστατικής εξουσίας» που είχαν δημιουργήσει¹²⁴. Αυτή η τακτική και οι υποχωρήσεις που συνεπαγόταν ήταν το στοιχείο ενάντια στο οποίο εξεγέρθηκαν οι AD – μαζί με άλλους, όπως η FIJL. Με αυτήν την έννοια, οι AD δεν εκπροσωπούν με κανένα τρόπο μια «συνειδητή ρήξη με τον αντικρατισμό του παραδοσιακού αναρχισμού» επειδή ζητούσαν «δημοκρατικά όργανα εξουσίας, χούντες ή σοβιέτ, για την ανατροπή του καπιταλισμού». Αυτό που εκπροσωπούν είναι μάλλον μια επανεπιβεβαίωση των παραδοσιακών απόψεων του αναρχισμού¹²⁵. Αυτό μπορεί να γίνει κατανοητό, για παράδειγμα, μέσα από τις προτάσεις της ομάδας σχετικά με την αιρετή Χούντα ή Εθνικό Συμβούλιο Άμυνας:

Το σώμα αυτό θα οργανωθεί ως εξής: τα μέλη της επαναστατικής Χούντας θα εκλέγονται με δημοκρατική ψηφοφορία στις οργανώσεις των σωματείων. Θα λαμβάνεται επίσης υπόψη και ο αριθμός των συντρόφων που είναι στο μέτωπο· αυτοί οι σύντροφοι πρέπει να έχουν το δικαίωμα εκπροσώπησης. Η Χούντα δεν θα ασχολείται με οικονομικές υποθέσεις, οι οποίες ανήκουν αποκλειστικά στη δικαιοδοσία των σωματείων ... οι συνελεύσεις των σωματείων θα ασκούν έλεγχο στις δραστηριότητες της Χούντας. ... Ο Δήμος [δηλαδή η κομμούνα] θα χρεωθεί με όλες εκείνες τις λειτουργίες της κοινωνίας που είναι εκτός αρμοδιότητας των σωματείων.¹²⁶

Αυτή είναι μια σταθερή συνδικαλιστική θέση και ήταν επίσης η θέση της CNT, όπως υιοθετήθηκε από το συνέδριο της Σαραγόσα. Ο Ντουρρουτί την υπερασπίστηκε ενεργά στη μεγάλη ολομέλεια της CNT τον Αύγουστο του 1936. Επανεπιβεβαιώθηκε τον Σεπτέμβριο του 1936 και τελικά το ίδιο έτος εφαρμόστηκε σε μέρη της Ισπανίας, μέσα από δομές που ονομάζονταν Συμβούλιο της Αραγωνίας και Συμβούλιο της Βαλένθια¹²⁷. Ήταν μια από τις αρχές που πετάχτηκαν στη θάλασσα με την είσοδο στο Λαϊκό Μέτωπο.

Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν δυο σημαντικές θέσεις των AD που τους καθιστούν βαθιά καινοτόμους στα πλαίσια του ισπανικού αναρχισμού και άξιους για τη βαθύτερη δυνατή μελέτη από την ευρύτερη αναρχική παράδοση γενικότερα. Πρώτον, οι AD αναγνωρίζουν ότι το κράτος θα αποδει-

χθεί ανθεκτικό ακόμη και μπροστά σε μια επαναστατική γενική απεργία και μια λαϊκή πολιτοφυλακή, καθώς και ότι ένας επαναστατικός ξεσηκωμός μπορεί εύκολα να μετατραπεί σε *παρατεταμένο* εμφύλιο πόλεμο. Αυτό είναι κάτι που η CNT, όπως και αντίστοιχα εγχειρήματα σε άλλες περιοχές, απέτυχαν αδιαμφισβήτητα να αντιληφθούν επαρκώς. Δεύτερον, υποστηρίζουν ότι η τάση που παραδοσιακού αναρχισμού και συνδικαλισμού να αντιμετωπίζει τέτοια ζητήματα με προχειρότητα (ή να επικαλείται την θέση περί ασφυξίας) δείχνει ότι αποτυγχάνει να σκεφτεί σοβαρά τις τακτικές που απαιτούνται σε τέτοιες συνθήκες:

Ό,τι συνέβη ήταν ό,τι ήταν αναμενόμενο να συμβεί. Η CNT στερούταν ολοκληρωτικά επαναστατικής θεωρίας. Δεν είχαμε συγκεκριμένο πρόγραμμα. Δεν είχαμε ιδέα που βαδίζαμε. Διαθέταμε άφθονο λυρισμό· όταν όμως ήρθε η ώρα των έργων, δεν ξέραμε τι να κάνουμε με τις μάζες των εργατών ή πως να δώσουμε υπόσταση στο λαϊκό ξέσπασμα που συντελέστηκε στις οργανώσεις μας. Μη γνωρίζοντας τι να κάνουμε, παραδώσαμε την επανάσταση στο πιάτο στους αστούς και τους Μαρξιστές που υποστήριζαν τη φάρσα του προηγούμενου έτους. Και το χειρότερο είναι ότι αφήσαμε στην αστική τάξη χώρο να ανασάνει· να επιστρέψει, να ανασχηματιστεί και να συμπεριφερθεί όπως θα έκανε ένας κατακτητής. Η CNT δεν γνώριζε πώς να ανταποκριθεί στο ρόλο της. Δεν ήθελε να προωθήσει την επανάσταση με όλες τις συνέπειές της.¹²⁸

Η γνώμη αυτή έχει επιβεβαιωθεί, μεταξύ άλλων, από τον επίσημο ιστορικό της CNT και βετεράνο ακτιβιστή Χοσέ Πεϊράτς Βάιλς (1908-1989), ο οποίος εντάχθηκε στη CNT σε ηλικία δεκατεσσάρων ετών και ήταν ενεργός αγωνιστής για 60 χρόνια. Αυτός αργότερα θα γράψει ότι:

πολλοί αναρχικοί συνελάμβαναν θαυματουργές λύσεις για το πρόβλημα αυτό στα γραπτά τους. Στην Ισπανία πέσαμε εύκολα σ' αυτήν την παγίδα. Πιστέψαμε πως «άμα πεθάνει το σκυλί, η λύσσα εξαφανίζεται». Θέσαμε σε πλήρη εφαρμογή μια επανάσταση χωρίς να μας ανησυχήσουν τα πολλά και πολύπλοκα προβλήματα που φέρνει η επανάσταση μαζί της. ... [Για] τους Ίβηρες αναρχικούς της γενιάς μου, η αντίληψη ότι σε κάθε επανάσταση θα υπάρξει αναπόφευκτα αντίδραση ήταν αδιανόητη ή ασήμαντη. Κάποιοι Ισπανοί σύντροφοι συνεχίζουν να θρηνούν που η επανάστασή μας συνοδεύθηκε από εμφύλιο πόλεμο. Όμως τότε έγινε επανάσταση χωρίς εμφύλιο πόλεμο; Δεν είναι η επανάσταση από τη φύση της ένας εμφύλιος πόλεμος; Κι όμως, πιαστήκαμε απροετοίμαστοι όταν η επανάστασή μας αναπόφευκτα προκάλεσε εμφύλιο.¹²⁹

Ακριβώς αυτή η έλλειψη ξεκάθਾਰου σχεδίου, υποστηρίζει, ήταν που οδήγησε τη CNT και τη FAI στην ένταξη στο Λαϊκό Μέτωπο όταν ήρθαν αντιμέτωπες με τον Φράνκο: αυτό το μεγάλο έλλειμμα ήταν που αναγνώρισαν και προσπάθησαν να διορθώσουν οι AD.

Συμπεράσματα: Αναρχισμός, Συνδικαλισμός και Αντιεξουσία

Σε ένα από τα προηγούμενα κεφάλαια, αμφισβητήσαμε την άποψη ότι η ιστορία της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης μπορεί να γίνει αντιληπτή ως διαιρεμένη σε δυο διακριτά ρεύματα, το «αναρχοκομμουνιστικό» και το συνδικαλιστικό, και αρκετό από το υλικό που παραθέσαμε εδώ επιβεβαιώνει αυτήν την ανάλυση. Ένα από τα συμπεράσματα που βγαίνουν είναι ότι ο Μαλατέστα θα πρέπει να θεωρείται υποστηρικτής του συνδικαλισμού, αν όχι ακραιφνής συνδικαλιστής, και όχι

εκπρόσωπος της αντισυνδικαλιστικής «αναρχοκομμουνιστικής» θέσης. Νωρίτερα, υποστηρίξαμε ότι το ιδρυτικό κείμενο του Πλατφορμισμού, η *Πλατφόρμα*, αποδέχεται τον συνδικαλισμό· το επαναλαμβάνουμε και λέμε ότι το ίδιο ισχύει και για το *Προς Μια Νέα Επανάσταση* των ΑΔ, το οποίο θεωρείται το δεύτερο σημαντικότερο κείμενο του Πλατφορμισμού.

Στα σημαντικότερα τώρα, επισημάναμε ότι τα συνδικαλιστικά κινήματα θα πρέπει να γίνονται αντιληπτά ως *τμήμα* ενός μεγαλύτερου αναρχικού κοινωνικού κινήματος· οι συνδικαλιστικές ενώσεις, όντας ενσωματωμένες σε πυκνά δίκτυα εργατικής και αγροτικής συνεργατικής ζωής και έχοντας κεντρικό ρόλο στις επαναστατικές λαϊκές αντικουλτούρες, δεν θα πρέπει να διαχωρίζονται αυθαίρετα από το ευρύτερο επαναστατικό κίνημα του οποίου θεμελιώδες τμήμα αποτέλεσαν. Δεν μπορούμε να συμφωνήσουμε με τον Μπούκτσιν, ο οποίος περιγράφει τον συνδικαλισμό σαν έναν περιορισμό του αναρχισμού και μια μεταφορά του επικέντρου «από την κοινότητα στο σωματείο, από το σύνολο των καταπιεσμένων στο βιομηχανικό προλεταριάτο, από τους δρόμους στα εργοστάσια και ... από την εξέγερση στη γενική απεργία»¹³⁰. Ο συνδικαλισμός εστιάζει στην ταξική πάλη, αλλά δεν την στενεύει υπέρμετρα.

Παρ' όλο που ο συνδικαλισμός σίγουρα υποστηρίζει την αντίληψη – την οποία ενστερνίζονται μεγάλα τμήματα της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης – ότι ο επαναστατικός αγώνας στους χώρους δουλειάς είναι ο αναγκαίος μοχλός της επαναστατικής αλλαγής και θεωρεί ότι τα επαναστατικά σωματεία είναι τα αποφασιστικά και αναντικατάστατα όργανα της αντιεξουσίας, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί με καμία ορθή συλλογιστική πορεία ως μορφή οικονομισμού ή εργατισμού. Ίσως μάλιστα αυτοί οι όροι να είναι λιγότερο κατάλληλοι για την περιγραφή μιας επαναστατικής εργατικής παράδοσης που θεμελιώθηκε πάνω στην ανάγκη για «θεμελιώδη επαναξιολόγηση των αξιών» και αυτοοργανωμένο, αντικρατικό αγώνα¹³¹.

Απορρίπτοντας την θέση του εξεγερσιακού αναρχισμού ότι τα σωματεία είναι παντού και πάντα μη επαναστατικά, οι συνδικαλιστές δεν υιοθετούν την αντίστροφη θέση ότι τα σωματεία είναι παντού και πάντα επαναστατικά. Τα σωματεία μπορούν να είναι επαναστατικά και να κάνουν επανάσταση μόνο υπό *συγκεκριμένες* συνθήκες: όταν είναι εμποτισμένα με επαναστατικές και ελευθεριακές ιδέες, όταν βασίζονται στην άμεση δράση και την αυτενέργεια, όταν είναι ριζοσπαστικά δημοκρατικά και συμμετοχικά και όταν στοχεύουν στην επανάσταση και προετοιμάζονται γι' αυτήν. Σε αυτό το κεφάλαιο απορρίπτεται ο ισχυρισμός ότι οι συνδικαλιστές πιστεύουν πως τα σωματεία γεννούν αυθόρμητα επαναστατική συνείδηση. Αμφισβητείται επίσης ο ισχυρισμός ότι οι συνδικαλιστές αγνοούν τα πολιτικά ζητήματα και το κράτος.

Ο συνδικαλισμός είναι βαθιά πολιτικός και σίγουρα λαμβάνει σοβαρά υπόψη το κράτος. Οδηγούμενος στα λογικά του συμπεράσματα (φυσικά, μπορεί να υπάρχουν κάποιοι που διστάζουν να δεχτούν αυτό το συμπέρασμα), *ολόκληρος* ο αναρχισμός των μαζών ανάγεται σε ένα σχέδιο *κατάληψης της εξουσίας* από την κοινωνία και δημιουργίας ενός συντονισμένου συστήματος ακρατικής διακυβέρνησης· αυτό ισχύει ακόμη περισσότερο για τον συνδικαλισμό. Οι συνδικαλιστές έδωσαν πολλά ονόματα στη νέα κοινωνική συνθήκη: «ελευθεριακή κοινωνική εξουσία», «κυβερνητική εξουσία των σωματείων», «ελευθεριακή πολιτεία», «Βιομηχανική Κοινωνική Τάξη», «Εργατική Δημοκρατία» και «βιομηχανική διακυβέρνηση, κυβέρνηση των επιχειρήσεων»¹³². Αυτή η συνθήκη βασίζεται σε δομές αυτοδιεύθυνσης και λειτουργεί «από τα κάτω προς τα πάνω, μέσω της ελεύθερης σύνδεσης, μέσα από σωματεία και περιοχές που ομοσπονδιοποιούνται σε κομμούνες, επαρχίες, χώρες και, τελικά, σε μια μεγάλη οικουμενική και διεθνή ομοσπονδία», επιτρέποντας την «φεντεραλιστική και μη καταναγκαστική κεντριοποίηση», η οποία εκφράζεται απόλυτα από έναν σχηματισμό που θα μπορούσε να λέγεται συνομοσπονδιακή επιτροπή (ή, για εκείνους που αποδέχονται ότι η συνθήκη αυτή πρέπει να εμπεριέχει και την ένοπλη αυτοάμυνα, Επαναστατική Χούντα ή Συμβούλιο Άμυνας)¹³³.

Ωστόσο, αυτή η πολιτεία δεν αποτελεί κράτος – τουλάχιστον με τον τρόπο που αντιλαμβάνεται το κράτος η ευρύτερη αναρχική παράδοση – αφού ο έλεγχος ασκείται από τα κάτω προς τα πάνω και ο συντονισμός πραγματοποιείται μέσω ανακλητών εκπροσώπων, όχι με ιεραρχικό τρόπο μέσω επιβεβλημένων αξιωματούχων, και δεν υπάρχουν τάξεις. Θα αναλάβει κάποιες από τις λειτουργίες

που επιτελεί το κράτος – όπως την οργάνωση των δημόσιων παροχών – αλλά δεν θα είναι κράτος ως τέτοια. Διαφέρει από τη Μαρξιστική δικτατορία του προλεταριάτου κυρίως ως προς τον ριζοσπαστικά δημοκρατικό χαρακτήρα και την αταξικότητα. Στοχεύοντας στη μετάβαση από την αντιπολιτευτική *αντιεξουσία* στην εγκαθίδρυση της ελευθεριακής *κοινωνικής εξουσίας*, οι συνδικαλιστές διαφοροποιούνται επίσης βαθιά από τους αυτόνομους Μαρξιστές όπως ο Τζον Χόλογουεϊ, οι οποίοι υποστηρίζουν την αλλαγή του κόσμου χωρίς την ανάληψη της εξουσίας¹³⁴.

Αυτό το σχέδιο ενισχύεται από το γεγονός ότι ένα τουλάχιστον τμήμα της κοινωνίας – η άρχουσα τάξη – θα κατασταλεί και θα δεχτεί καταναγκασμό για το πέρασμα στην αναρχική κοινωνία. Σύμφωνα με κάποιους όπως οι Ντελεονιστές, αυτό θα μπορούσε να γίνει ειρηνικά μέσα από την απαλλοτρίωση και τη διάλυση του κράτους· για τους περισσότερους συνδικαλιστές, θα περιλαμβάνει και τη χρήση βίας. Όμως σύμφωνα με την οπτική της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης, η ανατροπή της άρχουσας τάξης με τη δύναμη δεν έρχεται σε αντίφαση με την αντιεξουσιαστική αρχή. Είναι μια δύναμη που χρησιμοποιείται για να απαλείψει τους υπάρχοντες καταναγκασμούς του καπιταλιστικού συστήματος και μπορεί να γίνει αντιληπτή ως πράξη νόμιμης αυτοάμυνας των λαϊκών τάξεων. Το να αφεθεί η άρχουσα τάξη να διατηρήσει τα προνόμιά της μέχρι να θελήσει να προσχωρήσει στον αναρχισμό, θεωρώντας πως ο οποιοσδήποτε πρέπει να ενταχθεί στον αναρχισμό εθελοντικά, ισοδυναμεί με το να παρασχεθεί στην τάξη αυτή το δικαίωμα διαρκούς βέτο όσον αφορά την απελευθέρωση της συντριπτικής πλειοψηφίας της ανθρωπότητας. Αντίθετα με τον ουτοπικό σοσιαλισμό, ο αναρχισμός δεν βασίζει τη στρατηγική του στην ηθική ανάπλαση της άρχουσας τάξης· επικαλείται τη νόμιμη καταναγκαστική ισχύ που απορρέει από τη συλλογική και δημοκρατική λήψη αποφάσεων.

Το σημείο όπου υπάρχει διαφορά μέσα στις τάξεις των συνδικαλιστών είναι το ζήτημα τού κατά πόσο η γενική απεργία θα πρέπει να ενισχυθεί από τη χρήση της δύναμης για την καταστροφή του κράτους και την ανατροπή της άρχουσας τάξης. Η μεγάλη πλειοψηφία των συνδικαλιστών πίστευε πως η επανάσταση είναι αναγκαίο να υπερασπιστεί τον εαυτό της απέναντι σε μια αντεπανάσταση με τη χρήση της δύναμης των όπλων, με τη λαϊκή πολιτοφυλακή – που θα είναι συνδεδεμένη με τα σωματεία και εφοδιασμένη με τον καλύτερο οπλισμό – να έχει τον κύριο ρόλο. Αυτή η συντονισμένη στρατιωτική άμυνα θα διασφαλίσει τη δημιουργία μιας σχεδιασμένης και αυτοδιευθυνόμενης οικονομίας και συνεπώς θα αποτελεί τμήμα της ελευθεριακής πολιτείας.

Δεδομένου ότι η πλειοψηφία των συνδικαλιστών πίστευε πως η ένοπλη δύναμη θα είναι απαραίτητη, ότι ο συνδικαλισμός αγκαλιάστηκε από την πλειοψηφία των αναρχικών των μαζών και ότι ο αναρχισμός τον μαζών είναι η επικρατέστερη μορφή αναρχισμού, η ανάγκη για ένοπλη υπεράσπιση της επανάστασης μπορεί εύλογα να θεωρηθεί ως αντιπροσωπευτική άποψη της συντριπτικής πλειοψηφίας της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης πάνω στο ζήτημα αυτό. Οι πασιφιστικές ιδέες είχαν κάποια επιρροή σε ένα τμήμα των αναρχικών των μαζών, με αξιοσημείωτο παράδειγμα τον Μπαρτ ντε Λιχτ (1883-1938), έναν Ολλανδό αναρχικό. Σύμφωνα με τους πασιφιστές, η βία σε κάθε μορφή είναι ταυτόχρονα μη αναγκαία για την επανάσταση και αντεπαναστατική ως τέτοια, καθώς υποτίθεται πως δημιουργεί νομοτελειακά ένα νέο σύστημα ανισότητας και κυριαρχίας. Όμως ο πασιφισμός ήταν πάντοτε περιθωριακός.

Η χρήση της δύναμης στην επανάσταση, ακόμη και της δύναμης χωρίς βία, έχει ταξικό χαρακτήρα. Ο Ένγκελς ισχυρίζεται ότι οι αναρχικοί είναι υποκριτές όταν αντιτίθενται στην «εξουσία», από τη στιγμή που «η επανάσταση είναι σίγουρα το πιο εξουσιαστικό πράγμα που υπάρχει· είναι η πράξη κατά την οποία μια μερίδα του πληθυσμού επιβάλλει την θέληση της στην άλλη μερίδα»¹³⁵. Όμως αυτή η θεώρηση, που εξισώνει τη χρήση της δύναμης για την υπεράσπιση της εκμετάλλευσης και της κυριαρχίας με τις πράξεις λαϊκής αντίστασης και αυτοχειραφέρνησης, ανάγεται στο να αντιλαμβανόμαστε τον φόνο και την αυτοάμυνα ως ταυτόσημες πράξεις. Ακόμη και η πασιφιστική στρατηγική εμπεριέχει έναν βαθμό καταναγκασμού, αν και ειρηνικού, προκειμένου να επιβληθεί η θέληση των λαϊκών τάξεων στην άρχουσα τάξη. Πολλές αναρχικές και συνδικαλιστικές δράσεις – η προπαγάνδα, τα μποϊκοτάζ, οι διαδηλώσεις, οι απεργίες και η οργάνωση σωματείων – είναι ειρηνικές, παρ' όλα αυτά έχουν το στοιχείο του καταναγκασμού.

Πολλοί αναρχικοί των μαζών πιστεύουν ξεκάθαρα ότι η βία είναι δυστυχώς απαραίτητη για την επανάσταση, αλλά μάλλον θα συμφωνούσαν με τον Μαλατέστα ότι «η βία είναι δικαιολογημένη μόνο όταν είναι αναγκαία για να υπερασπιστεί κανείς τον εαυτό του και τους άλλους ενάντια στη βία. Εκεί σταματά η αναγκαιότητα και αρχίζει το έγκλημα»¹³⁶. Δηλαδή, η προαναφερθείσα θέση δεν συνεπάγεται έναν κύκλο αντιποίνων ενάντια στους πρώην εξουσιαστές ή τη χρήση του τρόμου ως επαναστατικού όπλου. Όπως το θέτει ο Μπακούνιν, «οι αιματηρές επαναστάσεις είναι συχνά απαραίτητες, χάρη στην ανθρώπινη ηλιθιότητα· παρ' όλα αυτά προξενούν πάντοτε κακό, τερατώδες κακό και μεγάλη καταστροφή, όχι μόνο στα θύματα αλλά και στο όνομα αγνότητας και της τελειότητας του σκοπού για τον οποίο πραγματοποιούνται»¹³⁷. Σύμφωνα με τον Μαλατέστα, «Το να ανεχόμαστε κτηνώδη αντιανθρώπινα αισθήματα και να τα υψώνουμε στο επίπεδο της αρχής», υποστηρίζοντάς τα «ως κινηματική τακτική ... είναι τόσο κακό όσο και αντεπαναστατικό»¹³⁸.

Σημειώσεις

1. A. Guillen, *Anarchist Economics: The Economics of the Spanish Libertarian Collectives, 1936-39* (Durban: Zabalaza Books, 2006), 17; T. Wetzel, *Looking Back after 70 Years: Workers Power and the Spanish Revolution*, προσβάσιμο από <http://www.workersolidarity.org/Spanishrevolution.html#power> (ανακτήθηκε στις 15/6/2005).
2. Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε ιδιαίτερα τον Bert Altena για τα σχόλιά του σε αυτό το σημείο.
3. Thorpe, *"The Workers Themselves"*, 31.
4. A. Lehning, "Cornilessen, Christian", στο *Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidersbeweging in Nederland* (Amsterdam: International Institute of Social History, 1987), 35-39.
5. P. Monatte, "Syndicalism: An Advocacy", στο *The Anarchist Reader*, επιμ. G. Woodcock (1907; repr., Glasgow: Fontana/Collins, 1977), 218-19.
6. Ο Μαλατέστα παρουσιάζεται συνήθως ως εχθρός του συνδικαλισμού. Ο Μπούκτσιν αναφέρει ότι ο Μαλατέστα «αισθανόταν άβολα με τα συνδικαλιστικά δόγματα» και ανέπτυξε μια «θεμελιώδη κριτική του συνδικαλισμού»· ο Τζολ γράφει πως ο Μαλατέστα έβλεπε στον συνδικαλισμό ένα αντίπαλο «νέο κίνημα» και «επιτέθηκε όχι μόνο σε κάποιες από τις βασικές θέσεις των συνδικαλιστών, αλλά και στις τακτικές τους μεθόδους»· ο Κέντγουορντ υποστηρίζει ότι ο Μαλατέστα «εξέθεσε τα προβλήματα του συνδικαλισμού», θεωρώντας τον «αναπόφευκτα συντηρητικό, καθώς λειτουργεί εντός του κατεστημένου οικονομικού συστήματος για νόμιμους σκοπούς»· ο Γούντκοκ ονόμασε την εισήγηση του Μαλατέστα στη συνάντηση του Άμστερνταμ «Συνδικαλισμός: μια αναρχική κριτική» (βλ. Malatesta, "Syndicalism")· ο Γκράχαμ προσθέτει ότι ο Μαλατέστα είχε μια «ευρύτερη αντίληψη του αναρχισμού ... όχι αποκλειστικά εργατική». Βλ. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 137· Bookchin, "Deep Ecology, Anarchosyndicalism, and the Future of Anarchist Thought", 50· Joll, *The Anarchists*, 205· Kedward, *The Anarchists*, 65· Graham, *Anarchism*, 206, 328.
7. Βλ. Malatesta, στο Richards, *Errico Malatesta*, 113, 115, 120-21, 126· Malatesta, "Syndicalism", 223· E. Malatesta, "Anarchism and Syndicalism", στο *The Anarchist Revolution: Polemical Writings, 1924-1931: Errico Malatesta*, επιμ. V. Richards (Απρίλιος-Μάιος 1925; repr., London: Freedom Press, 1995), 23· E. Malatesta, "A Project of Anarchist Organisation", στο *The Anarchist Revolution: Polemical Writings, 1924-1931: Errico Malatesta*, επιμ. V. Richards (Οκτώβριος 1927; repr., London: Freedom Press, 1995), 94.
8. Malatesta, στο Richards, *Errico Malatesta*, 113.
9. Yoast, "The Development of Argentine Anarchism", 149.
10. Malatesta, "Syndicalism", 220-23, 225.
11. Malatesta, στο Richards, *Errico Malatesta*, 113
12. Malatesta, στο Richards, *Errico Malatesta*, 114-115, 117, 119, 123-24.
13. Malatesta, "Syndicalism", 223· βλ., επίσης, Malatesta, στο Richards, *Errico Malatesta*, 129.
14. Malatesta, "Syndicalism", 221-22.
15. Malatesta, στο Richards, *Errico Malatesta*, 118-21· Malatesta, "Syndicalism", 225.
16. Malatesta, "Syndicalism", 223.
17. Malatesta, στο Richards, *Errico Malatesta*, 113-18, 125-26, 129-30· Malatesta, "Syndicalism", 221-23.
18. Bakunin, "The Programme of the Alliance", 249, 250-51.
19. Maximoff, *The Programme of Anarcho-syndicalism*, 58.
20. Kubo, "On Class Struggle and the Daily Struggle", 381.
21. Goldman, "The Failure of the Russian Revolution", 159.
22. Rocker, *Anarcho-Syndicalism*, κεφάλαια 4 και 5.
23. ό.π., κεφάλαιο 4.
24. Malatesta, στο Richards, *Errico Malatesta*, 115.
25. Βλ. Bekken, "The First Daily Anarchist Newspaper".
26. ό.π., 5.
27. Avrich, *The Haymarket Tragedy*, 131· βλ. επίσης Nelson, *Beyond the Martyrs*.

28. M. A. Ackelsberg, "Revolution and Community: Mobilization, De-politicisation, and Perceptions of Change in Civil War Spain", στο *Women Living Change*, επιμ. S. C. Bourque και D. R. Divine (Philadelphia: Temple University Press, 1985); R. Hadfield, "Politics and Protest in the Spanish Anarchist Movement: Libertarian Women in Early Twentieth-Century Barcelona", *University of Sussex Journal of Contemporary History*, no. 3 (2001).
29. Rocker, *Anarcho-Syndicalism*, κεφάλαιο 6.
30. V. Richards, *Lessons of the Spanish Revolution*, αναθεωρημένη έκδοση (London: Freedom Press, 1983), 198-99, 206.
31. Levy, "Italian Anarchism", 48-49.
32. A. B. Spitzer, "Anarchy and Culture: Fernand Pelloutier and the Dilemma of Revolutionary Syndicalism", *International Review of Social History* 8 (1963).
33. Foner, *The Industrial Workers of the World*, 146-51.
34. ό.π., 149.
35. Salerno, *Red November, Black November*, 6ff.
36. Avrich, *Anarchist Portraits*, 65.
37. Για με τους περιορισμούς της, βλ., π.χ., Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 129-32.
38. Για τον Ροδοκανάκη, βλ. anonymous, *Plotino Rhodakanaty: The Actions of a Greek Anarchist in Mexico* (East Brunswick, NJ: No God, No Master Anarchist Pamphlets, χ.η.)· Hart, *Anarchism and the Mexican Working Class*.
39. Hart, *Anarchism and the Mexican Working Class*, 32-42.
40. ό.π., 113-15. Το 1911, το 84% του πληθυσμού ήταν αναλφάβητο· J. D. Cockcroft, *Mexico: Class Formation, Capital Accumulation, and the State* (New York: Monthly Review Press, 1968), 88.
41. A. Gorman, "Anarchists in Education: The Free Popular University in Egypt (1901)", *Middle Eastern Studies* 41, no. 3 (2005): 306-7, 311-12.
42. Casanovas, "Labour and Colonialism in Cuba in the Second Half of the Nineteenth-Century", 303-5.
43. Shaffer, "Purifying the Environment for the Coming New Dawn".
44. E. A. Gordon, "Anarchism in Brazil: Theory and Practice, 1890-1920" (PhD diss., Tulane University, 1978), 176; R. Ramos, E. Rodrigues, and A. Samis, *Against All Tyranny! Essays on Anarchism in Brazil* (London: Kate Sharpley Library, 2003), 4.
45. P. Avrich, *The Modern School Movement: Anarchism and Education in the United States* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1980); K. Teitelbaum and W. J. Reese, "American Socialist Pedagogy and Experimentation in the Progressive Era: The Socialist Sunday School", *History of Education Quarterly* 23, no. 4 (1983).
46. Avrich, *Anarchist Portraits*, 121· βλ. επίσης M. Malet, *Nestor Makhno in the Russian Civil War* (London: London School of Economics and Political Science, 1982).
47. Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution*, 262-69, 290.
48. Nettelau, *A Short History of Anarchism*, 289.
49. Για την ιδέα του «αντιπολιτευτικού αντί-δημοσίου» βλ. F. Shor, "Left Labor Agitators in the Pacific Rim in the Early Twentieth Century", *International Labor and Working Class History*, no. 67 (2005): 150.
50. Malatesta, "Syndicalism", 221-22· Malatesta, στο Richards, *Errico Malatesta*, 125.
51. Βλ., π.χ., Molnar and Pekmez, "Rural Anarchism in Spain and the 1873 Cantonalist Revolution", 171-72.
52. Rocker, *Anarcho-Syndicalism*, κεφάλαιο 4.
53. Ford and Foster, *Syndicalism*, 38.
54. ό.π., 39-40.
55. Βλ. Foner, *The Industrial Workers of the World*, 144-46.
56. Michels, *Political Parties*.
57. ό.π., 318, 325-26.
58. ό.π., 318-19, 322-23.

59. P. J. Cook, "Robert Michels's *Political Parties* in Perspective", *Journal of Politics* 33, no. 3 (1971): 775-76, 781-83, 785-86, 789.
60. ό.π., 776-79
61. Για παράδειγμα, κάποια σύγχρονα σωματεία στις Η.Π.Α., τα οποία επί μακρόν θεωρούνταν παραδείγματα γραφειοκρατικού και μετριοπαθούς γιουνιονισμού, το τελευταίο διάστημα αναζωογονούνται διαρκώς λόγω της κρίσης ηγεσίας, της ανάδυσης νέων στρωμάτων ακτιβιστών και της πίεσης από άλλα σωματεία να δράσουν με πιο καινοτόμο τρόπο. Όσο στρατολογούνται νέα μέλη και υιοθετούνται νέες τακτικές οργάνωσης και αντίστασης, οι οποίες περιλαμβάνουν την πολιτική επιμόρφωση, τόσο η διαδικασία αναζωογόνησης έχει περισσότερη ορμή. Αξίζει να σημειωθεί ότι ένα μέρος αυτής της ώθησης για αλλαγή ήρθε από την συνδικαλιστική γραφειοκρατία, γεγονός που εγείρει προβληματισμούς σχετικά με την αξιωματική σύνδεση που επιχειρεί ο Μίχελς ανάμεσα στην ολιγαρχία και τον συντηρητισμό. Βλ. Voss and R. Sherman, "Breaking the Iron Law of Oligarchy: Union Revitalization in the American Labor Movement", *American Journal of Sociology* 106, no. 2 (2000).
62. Μια κλασική μελέτη που καταλήγει σε αυτό το συμπέρασμα είναι το S. M. Lipset, *Union Democracy: The Internal Politics of the International Typographical Union* (Glencoe, IL: Free Press, 1956), που υποστηρίζει ότι η αποκεντρωμένη και δημοκρατική δομή, η υπεράσπιση της τοπικής αυτονομίας και δημοκρατίας και ο συναγωνισμός μεταξύ των διάφορων παραρτημάτων αποτελούν μεγάλα εμπόδια μπροστά στην την ανάπτυξη της ολιγαρχίας.
63. Η επιμόρφωση στα σωματεία και οι υπάρχουσες πολιτισμικές και πολιτικές παραδόσεις των μελών των σωματείων παίζουν καθοριστικό ρόλο στην εμφάνιση του δημοκρατικού γιουνιονισμού· S. M. Buhlungu, "Democracy and Modernisation in the Making of the South African Trade Union Movement: The Dilemma of Leadership, 1973-2000" (PhD diss., University of the Witwatersrand, 2000).
64. Ford and Foster, *Syndicalism*, 39-40.
65. Malatesta, στο Richards, *Errico Malatesta*, 124-25· Malatesta, "Syndicalism", 221, 225.
66. Αναφέρεται στο Graham, *Anarchism*, 376, σημείωση συντάκτη.
67. Bayerlein and Van der Linden, "Revolutionary Syndicalism in Portugal", 160-64.
68. Βλ. π.χ., Avrich, *The Haymarket Tragedy*; Foner, *The Industrial Workers of the World*, κεφάλαιο 19.
69. Industrial Workers of the World, *What Is the IWW?*, προσβάσιμο από <http://www.workerseducation.org/crutch/pamphlets/whatistheiww.html> (ανακτήθηκε στις 15/6/2004).
70. T. Kaplan, "Other Scenarios: Women and Spanish Anarchism", στο *Becoming Visible: Women in European History*, επιμ. R. Bridenthal και C. Koonz (Boston: Houghton Mifflin Co., 1977), 166.
71. Jose Peirats, *Anarchists in the Spanish Revolution* (1964; repr., London: Freedom Press, 1990), 264-65.
72. ό.π., 268.
73. Υπάρχει αρκετά μεγάλη βιβλιογραφία που αναφέρεται στην ομάδα αυτή· βλ. ενδ., Ackelsberg, "Revolution and Community"· M. A. Ackelsberg, "'Separate and Equal'? Mujeres Libres and Anarchist Strategy for Women's Emancipation", *Feminist Studies* 11, no. 1 (1985)· M. A. Ackelsberg, "Models of Revolution: Rural Women and Anarchist Collectivisation in Spain", *Journal of Peasant Studies* 20, no. 3 (1993)· M. A. Ackelsberg, *Free Women of Spain: Anarchism and the Struggle for the Emancipation of Women*, αναθεωρημένη έκδοση (Oakland: AK Press, 2005)· P. Carpena, "Spain 1936: Free Women, a Feminist, Proletarian, and Anarchist Movement", στο *Women of the Mediterranean*, επιμ. M. Gadant (London: Zed Books, 1986); Kaplan, "Other Scenarios"· M. Nash, "Mujeres Libres: Anarchist Women in the Spanish Civil War", *Antipode: A Radical Journal of Geography* 10-11, nos. 3 and 1 (1979).
74. Αναφέρεται στο N. Rider, "The Practice of Direct Action: The Barcelona Rent Strike of 1931", στο *For Anarchism: History Theory and Practice*, επιμ. D. Goodway (London: Routledge, 1989), 88.
75. ό.π., 87-101.
76. Για μια εκπληκτική πραγματεία, βλ. P. B. Radcliff, *From Mobilization to Civil War: The Politics of Polarization in the Spanish City of Gijon, 1900-1937* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).
77. Βλ. Gallacher, *Revolt on the Clyde*· Quail, *The Slow Burning Fuse*· Hinton, *The First Shop Stewards Movement*.
78. Shaffer, "Purifying the Environment for the Coming New Dawn".
79. A. G. Wood, "Postrevolutionary Pioneer: Anarchist Maria Luisa Marin and the Veracruz Renters' Movement",

A Contracorriente 2, no. 3 (2005).

80. ό.π., 3-6, 13-35.

81. A. Wood and J. A. Baer, "Strength in Numbers: Urban Rent Strikes and Political Transformation in the Americas, 1904-1925", *Journal of Urban History* 32, no. 6 (2006): 869, 874-75.

82. J. A. Baer, "Tenant Mobilization and the 1907 Rent Strike in Buenos Aires", *Americas* 49, no. 3 (1993); Yoast, "The Development of Argentine Anarchism".

83. Hirsch, "The Anarcho-Syndicalist Roots of a Multi-Class Alliance".

84. Engels, "The Bakuninists at Work", 132-33.

85. ό.π.

86. Holton, "Syndicalist Theories of the State", 5.

87. Hinton, *The First Shop Stewards Movement*, 276, 280.

88. Hyman, *Marxism and the Sociology of Trade Unionism*, 43.

89. Lambert, "Political Unionism in South Africa", 45.

90. Ενρίκο Λεόνε, όπως συνοψίζεται στο Michels, *Political Parties*, 317.

91. Thorpe, "The Workers Themselves", 18-19.

92. Burgmann, *Revolutionary Industrial Unionism*, 53.

93. Holton, "Syndicalist Theories of the State".

94. Malatesta, "Syndicalism", 224.

95. Βλ. Richards, "Notes for a Biography", 283-84.

96. Αναφέρεται στο Dubofsky, "Big Bill" Haywood, 65.

97. R. Chaplin, *The General Strike* (1933; repr., Chicago: IWW, 1985), χ.σ.

98. De Leon, *The Preamble of the Industrial Workers of the World*, 21.

99. ό.π., 23-24; Socialist Labour Party [De Leon], *The Socialist Labour Party*, 20.

100. Αναφέρεται στο Bekken, "The First Daily Anarchist Newspaper", 13.

101. Roediger and Rosemont, *Haymarket Scrapbook*, 86.

102. Avrich, *The Haymarket Tragedy*, 160-63.

103. E. Pataud and E. Pouget, *How We Shall Bring about the Revolution: Syndicalism and the Cooperative Commonwealth* (1909; repr., London: Pluto Press, 1990), 75-84, 90-102.

104. ό.π., 83-84.

105. ό.π., 154-55, 156, 158, 159-65.

106. Holton, "Syndicalist Theories of the State", 11.

107. International Working Peoples Association, "The Pittsburgh Proclamation", στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμ. R. Graham (1883; repr., Montreal: Black Rose, 2005), 192.

108. Ford and Foster, *Syndicalism*, 9-13, 29-30.

109. Maximoff, *The Programme of Anarcho-syndicalism*, 49-52.

110. Berkman, *The ABC of Anarchism*.

111. Brown, *The Social General Strike*, 10.

112. Rocker, *Anarcho-Syndicalism*, κεφάλαιο 5.

113. Thorpe, "The Workers Themselves", 324, παράρτημα D.

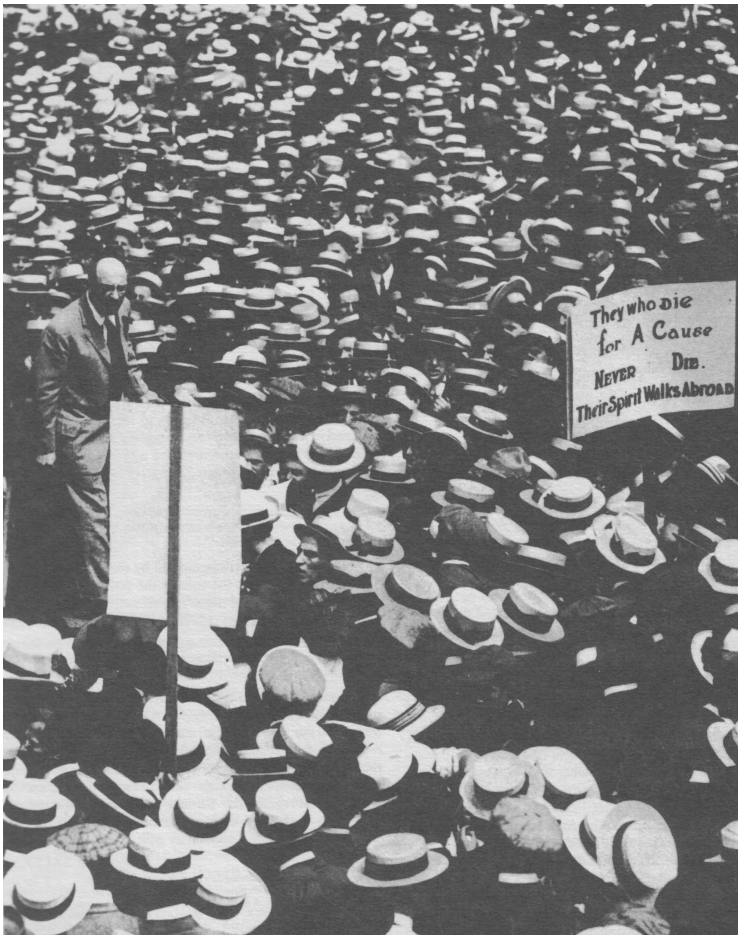
114. De Leon, *The Preamble of the Industrial Workers of the World*, 21.

115. Αναφέρεται στο Richards, *Lessons of the Spanish Revolution*, 71.

116. Friends of Durruti, *Towards a Fresh Revolution*, 25.

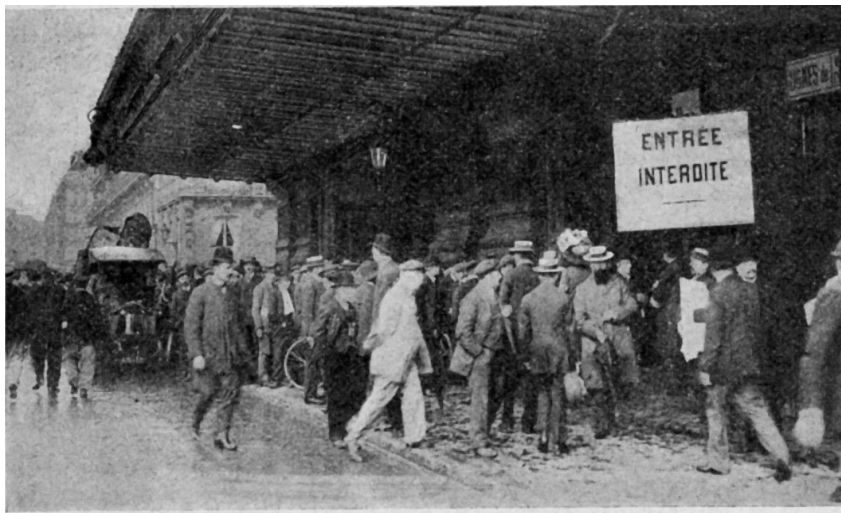
117. ό.π.

118. F. Morrow, *Revolution and Counter Revolution in Spain* (1938; repr., New Park Publications Ltd., London 1963), κεφάλαιο 17, προσβάσιμο από <http://www.marxists.org/archive/morrow-felix/1938/revolution-spain/ch17.htm> (ανακτήθηκε στις 30/6/2006).
119. ό.π., κεφάλαιο 5, προσβάσιμο από http://www.spunk.org/library/writers/rocker/sp001495/rocker_as5.html (ανακτήθηκε στις 30/6/2006).
120. Workers Solidarity Movement, *Position Paper*, ενότητα 5.2.
121. Bakunin, "The Programme of the International Brotherhood", 152-54; Bakunin, "Letters to a Frenchman on the Current Crisis", 190.
122. Maura, "The Spanish Case", 66, 68, 72, 80-83.
123. National Confederation of Labour, *Resolution on Libertarian Communism as Adopted by the Confederacion Nacional del Trabajo*, Zaragoza, 10-11.
124. Richards, *Lessons of the Spanish Revolution*, 83; A. Bar, "The CNT: The Glory and Tragedy of Spanish Anarchosindicalism", στο *Revolutionary Syndicalism: An International Perspective*, επιμ. M. van der Linden και W. Thorpe (Otterup, Denmark: Scholar, 1990), 131.
125. Morrow, *Revolution and Counter Revolution in Spain*, κεφάλαιο 17. Ο Μαρξιστής συγγραφέας της μεγαλύτερης αγγλόφωνης μελέτης των AD σημειώνει πως «η ιδεολογία και τα συνθήματά τους είχαν την ίδια πεμπτούσια με αυτήν της CNT: δεν μπορεί να ειπωθεί ότι εμφάνισαν Μαρξιστική ιδεολογία οποιαδήποτε στιγμή». Αντί να προσπαθήσει να αναθεωρήσει τον αναρχισμό, η ομάδα αυτή «εναντιώθηκε στην εγκατάλειψη των επαναστατικών στόχων, των θεμελιωδών και ουσιαστικών ιδεολογικών αρχών του αναρχισμού, τις οποίες οι ηγέτες της CNT-FAI πέταξαν στη θάλασσα». Βλ. A. Guillamón, *The Friends of Durruti Group, 1937-1939* (Oakland: AK Press, 1996), 61, 95, 107.
126. Friends of Durruti, *Towards a Fresh Revolution*, 24-25.
127. A. Paz, *Durruti: The People Armed* (Montreal: Black Rose, 1987), 247. Μια σημαντική επισκόπηση της διαμάχης για το ζήτημα της κατάληψης της εξουσίας ή της συμμετοχής στο Λαϊκό Μέτωπο βρίσκεται στο Wetzel, *Looking Back after 70 Years*. Η προηγούμενη εκδοχή αυτού του έργου, που έχει κάποιες σημαντικές διαφορές, είναι επίσης αξία προσοχής: T. Wetzel, *Workers' Power and the Spanish Revolution*, προσβάσιμο από <http://www.uncanny.net/~wsa/spain.html> (ανακτήθηκε στις 10/9/2004).
128. Friends of Durruti, *Towards a Fresh Revolution*, 12.
129. Peirats, *Anarchists in the Spanish Revolution*, 13-14.
130. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 137; Bookchin, *To Remember Spain*, 20-21.
131. Goldman, "The Failure of the Russian Revolution", 159.
132. Σχετικά με τους όρους αυτούς, βλ. εργασίες όπως τα Guillen, *Anarchist Economics*, 17· Wetzel, *Workers' Power and the Spanish Revolution*· Wetzel, *Looking Back after 70 Years*· De Leon, "Industrial Unionism"· Connolly, *Socialism Made Easy*, 48· Haywood and Bohm, *Industrial Socialism*, 49.
133. Bakunin, "The Paris Commune and the Idea of the State", 270; Guérin, *Anarchism*, 55, 153.
134. Ο Χόλογουεϊ απορρίπτει τον κοινοβουλευτικό δρόμο προς την εξουσία και τη δικτατορία του προλεταριάτου και προτάσσει ένα σύστημα από «κομμούνες μέσα στις κομμούνες ή συμβούλια μέσα στα συμβούλια», αλλά απορρίπτει την ιδέα της καταστροφής του κράτους ή της επανάστασης· βλ. J. Holloway, *Change the World without Taking Power: The Meaning of Revolution for Today*, αναθεωρημένη έκδοση (London: Pluto Press, 2005), 241. Το πώς ακριβώς αυτές οι «κομμούνες μέσα στις κομμούνες» θα καταργήσουν τον καπιταλισμό παραμένει αρκετά ασαφές.
135. Engels, "On Authority", 102-5.
136. Malatesta, στο Richards, *Errico Malatesta*, 55.
137. Αναφέρεται στο Eltzbacher, *Anarchism*, 89.
138. Malatesta, στο Richards, *Errico Malatesta*, 57.

Ο Alexander Berkman (1870-1936) μιλά σε συγκέντρωση των Βιομηχανικών Εργατών του Κόσμου στη Νέα Υόρκη, 1914.

Η επαναστατική συνδικαλιστική IWW (με το παρατσούκλι «Γουόμπλις»), τμήμα της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης, ιδρύθηκε το 1905 στις Η.Π.Α. και γρήγορα εξαπλώθηκε σε ολόκληρο τον κόσμο, οργανώνοντας μαχητικά σωματεία σε μέρη όπως η Αυστραλία, η Σιβηρία, η Νότια Αφρική και η Χιλή. Η προπαγάνδα της βρήκε ευήκοα ώτα σε περιοχές όπως το Παντζάμπ, τα Φίτζι, την Κούβα, τη Νέα Ζηλανδία, το Μεξικό και το Χονγκ Κονγκ. Η IWW υποστήριζε τον «δυναδικό γιουνιονισμό».

Σιδηροδρομικοί εργάτες της γαλλικής Γενικής Συνομοσπονδίας Εργασίας σε απεργία, 1910.

Η γαλλική CGT έπαιξε καθοριστικό ρόλο στο δεύτερο κύμα συνδικαλισμού από τη δεκαετία του 1890 κι έπειτα. Υποστήριζε τη σημασία του «διεμβολισμού εκ των έσω*» των ορθόδοξων σωματείων. Η *Χάρτα της Αμιένης* του 1906 ήταν, μαζί με το *Προοίμιο* της IWW του 1905, το συνδικαλιστικό κείμενο της εποχής με τη μεγαλύτερη επιρροή, καθώς ενέπνευσε τη δημιουργία αναρχοσυνδικαλιστικών οργανώσεων σε όλη την Ευρώπη και τη Λατινική Αμερική. *Η φωτογραφία είναι μια προσφορά του Κέντρου Διεθνών Ερευνών για τον Αναρχισμό.*

* [Σ.τ.Μ.} Ο όρος που αναφέρεται στο πρωτότυπο κείμενο είναι «boring from within».

Κεφάλαιο 7

Δυαδικός Γιουνιονισμός, Μεταρρυθμίσεις και Άλλες Τακτικές Διαμάχες

Σε αυτό το κεφάλαιο και το επόμενο, στρέφουμε την ανάλυσή μας στη διερεύνηση των αναρχικών τακτικών ρωτώντας: Ποιες ήταν οι διάφορες θέσεις που υιοθετήθηκαν για την επίτευξη των μακροπρόθεσμων αναρχικών στρατηγικών;

Στο κεφάλαιο αυτό, θα ερευνήσουμε δυο βασικά σύνολα τακτικών ζητημάτων. Το πρώτο έχει να κάνει με τα τακτικά ζητήματα που προκύπτουν από τη δράση του κρατικού μηχανισμού και το πώς ανταποκρίθηκε το κίνημα σε ζητήματα πολέμου, εργατικής νομοθεσίας και παροχών κρατικής πρόνοιας. Με ποιον τρόπο μπορεί να αντισταθεί στις στρατιωτικές επιχειρήσεις; Πρέπει να συμμετέχουν οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές στα θεσμικά συστήματα εργασιακών σχέσεων; Πρέπει να υποστηρίζουν τα συστήματα παροχής κρατικής πρόνοιας;

Το δεύτερο σύνολο τακτικών ζητημάτων έχει να κάνει με το πώς σχετίζονται οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές με το κίνημα των σωματείων. Για παράδειγμα, η υιοθέτηση συνδικαλιστικής στρατηγικής εγείρει το εξής ερώτημα: ποια είναι τα άμεσα βήματα που πρέπει να γίνουν για την προώθηση του σχεδίου της οικοδόμησης ενός επαναστατικού εργατικού κινήματος; Πιο συγκεκριμένα, εγείρει προβληματισμούς που αφορούν στη σχέση με τα υφιστάμενα, ορθόδοξα σωματεία. Πρέπει τέτοιου είδους σωματεία να κατακτώνται (μέσω του «διεμβολισμού εκ των έσω») ή θα πρέπει να σχηματίζονται καινούριες συνδικαλιστικές ενώσεις έξω απ' τα υφιστάμενα σωματεία («δυαδικός γιουνιονισμός»); Ή μήπως θα πρέπει οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές να κάνουν δουλειά μέσα στα υφιστάμενα σωματεία προκειμένου να προωθήσουν ανταγωνιστικά κινήματα βάσης, τα οποία θα είναι ανεξάρτητα από τις επίσημες δομές των σωματείων, θέση η οποία σχετίζεται με τον συνδικαλισμό απεύθυνσης στη βάση και με ορισμένους αντισυνδικαλιστές αναρχικούς των μαζών που ήταν υπέρ της δραστηριοποίησης στους χώρους δουλειάς;

Αντιμιλιταριστική Παράδοση και Λαϊκή Εξέγερση

Η έντονη αντίθεση της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης στους κρατικούς πολέμους και τον ιμπεριαλισμό αποτελεί μια σημαντική έκφραση του αντικρατισμού της. Ο αναρχικός και συνδικαλιστικός αντιμιλιταρισμός δεν έχει να κάνει μόνο με την αντίθεση στη χρήση της δύναμης για τη διατήρηση του κράτους· είναι και απόρριψη του *ταξικού* χαρακτήρα του σύγχρονου στρατού. Η αναρχική και συνδικαλιστική αντίθεση στον πόλεμο δεν προέρχεται τόσο από τον πασιφισμό – δηλαδή την αντίθεση σε κάθε μορφή βίας – όσο από μια ταξική ανάλυση. Από τη μια, ο σύγχρονος στρατός λειτουργεί ως όπλο έσχατης ανάγκης για τη διατήρηση του ταξικού συστήματος. Από την άλλη, οι κρατικοί πόλεμοι διεξάγονται μόνο και μόνο για να ωφεληθούν τα συμφέροντα των αρχουσών τάξεων. Στις λαϊκές τάξεις δεν προσφέρουν τίποτα περισσότερο από επιστρατεύσεις, πειθάρχηση, τραυματισμούς και θάνατο.

Αυτοί οι πόλεμοι, οι οποίοι ξεκινούν από τους εσωτερικούς ανταγωνισμούς στο εσωτερικό του κρατικού συστήματος και την αναζήτηση νέων αγορών, πλουτοπαραγωγικών πηγών και εργατικών χεριών – στις πιο μελετημένες της εκφράσεις, η αναρχική παράδοση απέφυγε τις στείρα οικονομικές επεξηγήσεις του Μαρξισμού –, στρέφουν τους ναύτες και τους στρατιώτες, οι οποίοι αντλούνται σχεδόν αποκλειστικά από τις λαϊκές τάξεις, τον ένα ενάντια στον άλλο για να υπηρετήσουν σκοπούς που δεν είναι δικοί τους. Ο κοινωνικοποιητικός ρόλος του στρατού και ο ρόλος του εθνικισμού στην προώθηση του πολέμου και τον διχασμό των λαϊκών τάξεων των διάφορων χωρών είναι κάτι που επισημαίνει δεόντως ο Κροπότκιν:

Ακόμη και τα παιδιά δεν εξαιρούνται· τα σχολιαρόπαιδα μπαίνουν στη γραμμή και εκπαιδεύονται να μισούν τους Πρώσους, τους Άγγλους ή τους Σλάβους· μαθαίνουν να υπακούν τυφλά στην εκάστοτε κυβέρνηση, ανεξαρτήτως του χρώματος της σημαίας της, και, όταν φτάσουν στα χρόνια της ενηλικίωσης, να φορτώνονται σαν τα μούλα με φυσίγγια, πολεμοφόδια και τα λοιπά· να έχουν ένα τουφέκι στριμωγμένο στα χέρια τους, να κάνουν εφόδους μόλις ακουστεί το σάλπισμα και να σφάζονται μεταξύ τους αριστερά και δεξιά σαν τ' άγρια θηρία, χωρίς να αναρωτιούνται γιατί ή σε τίνος το όνομα.¹

Ο Μαξίμοφ λέει πως τα «εγκληματικά ιδιοτελή συμφέροντα» των αντίπαλων κυρίαρχων τάξεων τις ωθούν να «σπέρνουν το μίσος και την εχθρότητα ανάμεσα στα έθνη»².

Ο αντιμιλιταρισμός ήταν κεντρικό θέμα της επαναστατικής λαϊκής αντικουλτούρας που προωθούσε η ευρύτερη αναρχική παράδοση. Κατά την ένδοξη περίοδο οι διαμάχες στις τάξεις των αναρχικών και των συνδικαλιστών όσον αφορά την αναγκαιότητα του αντιμιλιταρισμού ήταν ελάχιστες· ο σύγχρονος αναρχισμός συνδέεται επίσης στενά με την αντίθεση στους πολέμους των τελών του δεκάτου ένατου και των αρχών του εικοστού αιώνα. «Το μιλιταριστικό πνεύμα είναι το πιο ανελέητο, άκαρδο και κτηνώδες που υπάρχει», λέει η Γκόλντμαν, και ο μιλιταρισμός πρέπει να ανακοπεί από την «ανθρώπινη αδελφότητα κι αλληλεγγύη», που μπορεί από μόνη της να «καθαρίσει τον ορίζοντα από την φοβερή αιματηρή αλληλουχία πολέμων και καταστροφών»³.

Αν οι πόλεμοι «διεξάγονται μόνο για τα συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων», παρατηρεί ο Ρόκερ, τότε «κάθε μέσο που μπορεί να αποτρέψει την οργανωμένη δολοφονία ανθρώπων είναι θεμιτό». Στα μέσα αυτά περιλαμβάνονται οι απεργίες, τα μποϊκοτάζ της στρατιωτικής παραγωγής, η αποδιοργάνωση των στρατιωτικών εγκαταστάσεων και μεταφορών και η υπονόμηση των ίδιων των ενόπλων δυνάμεων:

Ως ειλικρινείς αντίπαλοι κάθε εθνικιστικής φιλοδοξίας, οι επαναστάτες Συνδικαλιστές ... αφιέρωναν πάντοτε ένα μεγάλο κομμάτι της δραστηριότητάς τους στην αντιμιλιταριστική προπαγάνδα, προσπαθώντας να κρατήσουν τους εργάτες με στρατιωτικές φορεσιές πιστούς στην τάξη τους και να αποτρέψουν τη στροφή των όπλων τους ενάντια στους αδελφούς τους σε καιρό απεργίας. Αυτό τους κόστισε πολλά· αλλά δεν παράτησαν ποτέ την προσπάθεια, γιατί ξέρουν ότι οι προσπάθειές αυτές ανταμείβονται μόνο μέσα από τον ασταμάτητο πόλεμο ενάντια στις κυρίαρχες δυνάμεις.⁴

Ο αντιμιλιταρισμός ήταν κεντρική δραστηριότητα πολλών αναρχικών και συνδικαλιστών. Ο Νιούνεχαους ήταν ίσως ο σπουδαιότερος εκφραστής του στην Ευρώπη και η σημαντικότερη φυσιογνωμία της Διεθνούς Αντιμιλιταριστικής Ένωσης, η οποία σχηματίστηκε το 1904. Ο Νιούνεχαους, ένας δημοφιλής νεαρός Λουθηρανός πάστορας, εγκατέλειψε την εκκλησία το 1879 και εντάχθηκε στον Σοσιαλδημοκρατικό Σύνδεσμο, ο οποίος σχηματίστηκε το 1881, στα πρότυπα του γερμανικού SDP⁵. Ήταν ο πρώτος σοσιαλιστής γεροϋσιαστής της Ολλανδίας. Όταν το 1893 ο Σοσιαλδημοκρατικός Σύνδεσμος διασπάστηκε, με τους ορθόδοξους μαρξιστές να ιδρύουν το Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα, ο Νιούνεχαους και η πλειοψηφία των μελών της παρέμειναν πιστοί. Όπως πολλοί άλλοι μέσα στον Σοσιαλδημοκρατικό Σύνδεσμο, ο Νιούνεχαους μέχρι το 1897 είχε στραφεί προς τον αναρχισμό. Εξέδωσε την εφημερίδα *De Vrije Socialist* («Ο Ελεύθερος Σοσιαλιστής»), η οποία υπάρχει ακόμα με το όνομα *De Vrije*, δηλαδή «Ο Ελεύθερος» και ήταν πολυγραφότατος. Πέθανε το 1919.

Το σχέδιο της υπονόμησης του στρατού συνδέεται με την αντίληψη ότι κάτι τέτοιο μπορεί να οδηγήσει σε διασπάσεις κατά τη στιγμή της επανάστασης· εφόσον οι στρατιώτες «είναι κατά κύριο λόγο εργαζόμενοι και βλέπουν με συμπάθεια τη γενική απεργία», θα μπορούσαν «να παρακινηθούν να ενταχθούν στις τάξεις των απεργών συναδέλφων τους». Συνεπώς, η αντιμιλιταριστική δραστη-

ριότητα πρέπει να ενθαρρύνει «τους στρατιώτες της εργατικής τάξης να μην πυροβολούν τους αδελφούς και τις αδελφές τους ... αλλά, αν χρειαστεί, να πυροβολήσουν τους αξιωματικούς τους και να εγκαταλείψουν τον στρατό όταν φτάσει η κρίσιμη στιγμή»⁶. Το φυλλάδιο με τίτλο «Don't Shoot» («Μην Πυροβολείτε»), γνωστό και ως «An Open Letter to British Soldiers» («Ανοιχτή Επιστολή προς τους Βρετανούς Στρατιώτες»), είναι ένα αριστούργημα αυτού του είδους απεύθυνσης. Γράφτηκε από κάποιον ανώνυμο Βρετανό συνδικαλιστή και μετά τη δημοσίευσή του στη βρετανική εφημερίδα *Syndicalist* («Συνδικαλιστής») το 1910 οδήγησε τον Τομ Μαν και αρκετούς ακόμα συνδικαλιστές στη σύλληψη με κατηγορίες για υποκίνηση στάσης:

Άντρες! Σύντροφοι! Αδέρφια!...

Είστε οι Γιοι των Εργατών. Όταν Εμείς προχωράμε σε Απεργία για να παλέψουμε για την καλύτερευση του μέλλοντός Μας, που είναι και μέλλον των Πατεράδων, των Μανάδων και των Αδελφιών σας, ΕΣΕΙΣ καλείστε από τους αξιωματικούς σας ΝΑ ΜΑΣ ΣΚΟΤΩΣΕΤΕ. Μην το κάνετε. ... «Ου φονεύσεις», γράφει η Βίβλος. Μην το ξεχνάτε! Δεν γράφει πουθενά «εκτός κι αν φοράτε στολή». Όχι! Ο ΦΟΝΟΣ ΕΙΝΑΙ ΦΟΝΟΣ είτε διαπράττεται εν βρασμώ ψυχής και απέναντι σε κάποιον που έβλαψε ένα αγαπημένο πρόσωπο είτε διαπράττεται από Φαντάρους με πήλινες πίπες στο στόμα και τουφέκια στα χέρια.

Παιδιά, Μην Το Κάνετε! Πράξτε σαν Άντρες! Πράξτε σαν Αδέρφια! Πράξτε σαν Ανθρώπινα Όντα! Η ιδιοκτησία μπορεί να αντικατασταθεί! Η ανθρώπινη ζωή Ποτέ! Η Τάξη των Αργόσχολων Πλουσίων, αυτοί στους οποίους ανήκετε και σας καταπιέζουν, είναι αυτοί στους οποίους ανήκουμε και μας καταπιέζουν. Αυτοί και οι φίλοι τους κατέχουν τη γη και τα μέσα επιβίωσης στη Βρετανία.

Μην το Κάνετε! Δεν το κάνουμε! Όταν αντιδράμε Εμείς, Σας προστάζουν να Μας σκοτώσετε. Όταν αντιδράτε Εσείς, περνάτε από στρατοδικεία και φυλακές. Ο αγώνας Μας είναι αγώνας Σας. Αντί να πολεμάμε ο ένας Ενάντια στον άλλο, ας πολεμήσουμε ο ένας Μαζί με τον άλλο. .. Εσείς, όπως κι Εμείς, ανήκετε στην Τάξη των Σκλάβων. Όταν ξεσηκωνόμαστε Εμείς, ξεσηκώνεστε κι Εσείς· όταν Εμείς χανόμαστε, ακόμη κι απ' τις δικές σφαίρες, χάνεστε κι Εσείς.

Σύντροφοι, μάταια σας μιλάμε; Σκεφτείτε καλά και αρνηθείτε από εδώ και πέρα να Δολοφονείτε τους Συγγενείς σας. Βοηθήστε ΜΑΣ να δώσουμε τη Βρετανία πίσω στους Βρετανούς και τον Κόσμο στους Εργάτες.⁷

Επίσης, η ιστορία της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης βρίθκει παραδειγμάτων από μεγάλες και αποτελεσματικές αντιμιλιταριστικές εκστρατείες, ιδιαίτερα κατά την ένδοξη περίοδο. Μερικές από τις σημαντικότερες εκστρατείες εξελίχθηκαν σε εξεγέρσεις των λαϊκών τάξεων της Δύσης ενάντια στην αποικιοκρατία. Κατά τη διάρκεια του πολέμου για την ανεξαρτησία της Κούβας (1895-1904), οι Ισπανοί αναρχικοί έκαναν εκστρατείες ενάντια στην ισπανική επέμβαση, οι οποίες απευθύνονταν στην εργατική τάξη, τους αγρότες και τον στρατό. «Όλοι οι Ισπανοί αναρχικοί αποδοκίμασαν τον πόλεμο και κάλεσαν τους εργάτες να δείξουν ανυπακοή στις στρατιωτικές αρχές και να αρνηθούν να πολεμήσουν στην Κούβα», οδηγώντας σε αρκετές στάσεις νεοσυλλέκτων⁸. Οι Ισπανοί αναρχικοί αντιτάχθηκαν και στην επέμβαση των Η.Π.Α. με αφετηρία το 1897. Ο Μικέλε Αντζιολίλο, ο εξεγερσιακός αναρχικός που το 1897 εκτέλεσε τον Ισπανό πρωθυπουργό Αντόνιο Κάνοβας ντελ Καστίγιο, στη δίκη του δήλωσε ότι η πράξη αυτή ήταν μια εκδίκηση για την καταστολή των αναρχικών στην Ισπανία και για τις θηριωδίες της Ισπανίας στους αποικιοκρατικούς πολέμους της Κούβας και των Φιλιππινών⁹.

Η Τραγική Εβδομάδα του 1909 ξεκίνησε ως λαϊκή εξέγερση ενάντια στην επιστράτευση που κήρυξε η ισπανική κυβέρνηση λόγω του πολέμου που διεξήγαγε στο Μαρόκο. Ήρθε ως επακόλουθο της κυβερνητικής απόφασης να καλέσει στο στρατό εφέδρους, «οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν οικογενειάρχες εργάτες και βαθιά αντιμιλιταριστές από τότε που οι ίδιοι ή οι πατεράδες τους γύρισαν το 1898, τσακισμένοι απ' την πείνα και τη μαλάρια, από τον αποικιοκρατικό πόλεμο με τις Η.Π.Α.»¹⁰. Με αφετηρία τη γενική απεργία της Δευτέρας, 26^{ης} Ιουλίου 1909, η οποία οργανώθηκε από τη Solidaridad Obrera («Εργατική Αλληλεγγύη», προκάτοχος της CNT), η εξέγερση εξαπλώθηκε ακαριαία. Μέχρι την Τρίτη, η εργατική τάξη είχε αποκτήσει τον έλεγχο της Βαρκελώνης – ανακόπτοντας τα στρατιωτικά τρένα, ανατρέποντας τα τραμ, αποκόπτοντας της τηλεπικοινωνίες και στήνοντας οδοφράγματα. Την Πέμπτη ξέσπασε μάχη με τις κυβερνητικές δυνάμεις και σκοτώθηκαν πάνω από 150 εργάτες. Σύμφωνα με τον Χένρι Γ. Νέβινσον, ο οποίος έζησε την εποχή των γεγονότων, «η άρνηση των Καταλανών εφέδρων να υπηρετήσουν στον πόλεμο ενάντια στους βουνίσιους Μαροκινούς του Ριφ» ήταν «ένα από τα πιο σημαντικά» γεγονότα της σύγχρονης εποχής¹¹.

Η τεράστια σημασία της Τραγικής Εβδομάδας συνίσταται στο ότι «το προλεταριάτο εξεγέρθηκε και έχυσε το αίμα του στην Ευρώπη ενάντια στον ιμπεριαλισμό στην Αφρική»¹². Κι αυτό δεν ήταν ένα μεμονωμένο συμβάν. Το 1911, η CNT σηματοδότησε την ίδρυσή της με μια γενική απεργία τον Σεπτέμβριο, η οποία κηρύχθηκε σε ένδειξη στήριξης των απεργών στο Μπιλμπάο και αντίθεσης προς τον εν εξελίξει πόλεμο στο Μαρόκο¹³. Τον Αύγουστο του 1922, μετά από μια καταστροφική μάχη στο Μαρόκο ενάντια στις δυνάμεις του Αμντ ελ-Κριμ – στην οποία σκοτώθηκαν τουλάχιστον 10.000 Ισπανοί στρατιώτες –, «ο ισπανικός λαός είχε γεμίσει με αγανάκτηση και απαιτούσε όχι μόνο τη λήξη του πολέμου, αλλά και την παραπομπή σε δίκη των υπευθύνων για τη σφαγή και των πολιτικών που υποστήριζαν την επέμβαση στην Αφρική» και εξέφρασε την οργή του με συγκρούσεις και απεργίες στις βιομηχανικές περιοχές¹⁴.

Αυτό το γεγονός δεν ήταν μεμονωμένο· ανήκει σε μια διαρκή σειρά παρόμοιων αγώνων, επηρεασμένων από τον αναρχισμό και τον συνδικαλισμό. Στην Ιταλία των δεκαετιών του 1880 και του 1890, «οι αναρχικοί και οι πρώην αναρχικοί» «ήταν κάποιος απ' τους πιο ένθερμους αντιπάλους των στρατιωτικών επιχειρήσεων της Ιταλίας στην Ερυθραία και την Αβησσυνία»¹⁵. Αυτή η αντίθεση στην αποικιοκρατία συνδέθηκε, μέσω του αντιμιλιταρισμού, με την αντίθεση στις σκληρές συνθήκες ζωής της ιταλικής εργατικής τάξης, αποδεικνύοντας της ότι δεν έχει κανένα συμφέρον από αυτήν την πολιτική. Η ιταλική εισβολή στη Λιβύη στις 19 Σεπτεμβρίου 1911 αποτέλεσε ακόμη έναν πόλο συσπείρωσης. Η πλειοψηφία των βουλευτών του PSI υπερψήφισε την προσάρτησή της στην Ιταλία¹⁶. Από την άλλη πλευρά, οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές διοργάνωσαν διαδηλώσεις ενάντια στον πόλεμο και μια γενικευμένη στάση εργασίας. Επίσης, «προσπάθησαν να αποτρέψουν την αναχώρηση των στρατιωτικών τρένων από το Μάρκε και τη Λιγουρία με προορισμό τα σημεία επιβίβασης των στρατιωτών»¹⁷.

Ο Αουγκούστο Μασέτι, ένας αναρχικός στρατιώτης, πυροβόλησε και τραυμάτισε έναν συνταγματάρχη που έδινε ομιλία στο στράτευμα σε ένα στρατόπεδο στη Μπολόνια, πριν την αναχώρησή του για τη Λιβύη, φωνάζοντας: «Ζήτω η Αναρχία! Κάτω ο Στρατός!». Ο Μασέτι έγινε λαϊκό σύμβολο και το αναρχικό περιοδικό *L'Agitatore* («Ο Αγκιτάτορας») εξέδωσε ένα ειδικό αναμνηστικό τεύχος που έγραφε ότι «η αναρχική εξέγερση λάμπει μέσα στη βία του πολέμου»¹⁸. Αυτό οδήγησε στη σύλληψη πολλών αναρχικών και συνδικαλιστών· ο Μπόργκι, ένας από τους συντάκτες της εφημερίδας, είχε μια παλιά καταδίκη για την αντιμιλιταριστική του δραστηριότητα το 1902 και γι' αυτό διέφυγε στο Παρίσι¹⁹. Ο πόλεμος «ερέθισε τον λανθάνοντα αλλά βαθύ αντιμιλιταρισμό των εργατών και των αγροτών, οι οποίοι είχαν ενσωματώσει μεγάλο βαθμό, αν όχι ολοκληρωτικά, τον πατριωτισμό και τον εθνικισμό που κυριαρχούσε ολοκληρωτικά στις μεσαίες και μικρομεσαίες τάξεις»²⁰. Οι αναρχικοί και η USI αφουγκράστηκαν τις λαϊκές διαθέσεις. Περί το 1914, το αντιμιλιταριστικό μέτωπο, στο οποίο κυριαρχούσαν οι αναρχικοί, ήταν τόσο ισχυρό, που κορυφαίοι πολιτικοί φοβούνταν πως θα αποτελέσει την απαρχή ενός επαναστατικού «Κόκκινου μπλοκ»²¹.

Την 7^η Ιουνίου 1914, Ημέρα του Συντάγματος*, οι αντιμιλιταριστές, με επικεφαλής τους αναρχικούς, οργάνωσαν μια πανεθνική διαδήλωση ενάντια στον μιλιταρισμό και τα πειθαρχικά τάγματα του στρατού και υπέρ της απελευθέρωσης του Μασέτι²². Η κυβέρνηση, έχοντας στο μυαλό της τον φόβο του Κόκκινου μπλοκ, διέταξε τον στρατό να αποτρέψει τις κινητοποιήσεις²³. Οι συγκρούσεις με τον στρατό στο αναρχικό προπύργιο της Ανκόνα, μετά από μια συγκέντρωση στην οποία μίλησε ο Μαλατέστα, κατέληξαν σε τρεις νεκρούς εργάτες και οδήγησαν στο ξέσπασμα της επαναστατικής κρίσης του 1914 που αποκαλείται «Κόκκινη Εβδομάδα». Ήταν μια μαζική εξέγερση που είχε ως έναυσμα μια γενική απεργία²⁴. Η απεργία αυτή κηρύχθηκε από το PSI αλλά σύντομα οι αναρχικοί και η USI τέθηκαν επικεφαλής²⁵.

Στο κίνημα αυτό, που έμελλε να μετατραπεί σε ένα εργατικό κίνημα με πρωτοφανή ισχύ, συμμετείχαν περίπου ένα εκατομμύριο εργάτες²⁶. Η Ανκόνα παρέμεινε στα χέρια των εξεγερμένων για δέκα ημέρες, σε όλες τις μεγάλες πόλεις στήθηκαν οδοφράγματα, μικρές πόλεις του Μάρκε αυτοανακηρύχθηκαν αυτοκυβερνώμενες κομμούνες και σε κάθε περιοχή που εξεγέρθηκε «υψώθηκαν κόκκινες σημαίες, έγιναν επιθέσεις σε εκκλησίες, αποκλείστηκαν τα σιδηροδρομικά δίκτυα, λεηλατήθηκαν βίλες, καταργήθηκαν οι φόροι και μειώθηκαν οι τιμές»²⁷. Το κίνημα κατέρρευσε μετά την ανάκληση της απεργίας από την CGL, αλλά χρειάστηκαν 10.000 στρατιώτες για να ανακτηθεί ο έλεγχος της Ανκόνα²⁸.

Ο αντιμιλιταρισμός είχε ευρεία ερείσματα και σε άλλες περιοχές και ήταν πάντοτε συνδεδεμένος με την κριτική στον καπιταλισμό και το κράτος. Στη Γαλλία, αναρχικοί, όπως η Μισέλ, καλούσαν τους φαντάρους σε απεργία για να αναγκάσουν την άρχουσα τάξη «να πάει στον πόλεμο μόνη της»²⁹. Η CGT της περιόδου πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο είχε μια διαρκή παράδοση αντιμιλιταρισμού. Το 1900, η CGT και τα Εργατικά Επιμελητήρια αποφάσισαν να πραγματοποιήσουν μια εκστρατεία απεύθυνσης στους στρατιώτες, επικεντρωμένη στους νεοσύλλεκτους, και εξέδωσαν το ανατρεπτικό *Manuel du Soldat* («Εγχειρίδιο του Στρατιώτη») το οποίο διανεμόταν σε στρατιώτες και πολίτες· το εγχειρίδιο αυτό καλούσε σε λιποταξία. Μέχρι το 1906 είχαν πουληθεί 200.000 αντίτυπα του εγχειριδίου. Περί τις αρχές της δεκαετίας του 1910, ο αντιμιλιταρισμός αποτελούσε «το επίκεντρο της συνδικαλιστικής δραστηριότητας»³⁰. Το 1911, η CGT διοργάνωσε ένα αντιπολεμικό συλλαλητήριο στο Παρίσι, με τη συμμετοχή 20.000 ανθρώπων. Το 1913 κήρυξε εικοσιτετράωρη απεργία για την ειρήνη, με τη συμμετοχή 80.000 εργατών. Το κράτος απάντησε με μαζικές επιδρομές που είχαν ως αποτέλεσμα 167 μήνες φυλάκισης συνδικαλιστών αθροιστικά. Σύμφωνα με την IWW των Η.Π.Α., «η εγκεκριμένη από τον σύγχρονο καπιταλισμό διεθνής πολιτική» δεν είναι τίποτα περισσότερο από «ανελέητη καταπίεση στα πλαίσια της διαδικασίας αναζήτησης πρώτων υλών και διασφάλισης αγορών για τις εξαγωγές αγαθών και κεφαλαίων· και όλα αυτά για τα κέρδη των οικονομικών μας αρχόντων»:

Η IWW προτάσσει την ένωση των εργατών του κόσμου ενάντια στους άρπαγες του κόσμου. Υποστηρίζει την οργάνωση των εργατών στις γραμμές της παγκόσμιας βιομηχανίας, την απεργία στις βιομηχανίες ενάντια στον πόλεμο και ενάντια στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας που απορρέουν από τον καπιταλισμό. ... Με τις υπάρχουσες εταιρίες που έχουν παρατήματα σε όλον τον κόσμο και με εφευρέσεις όπως το ατμόπλοιο, ο ασύρματος, το αεροπλάνο, οι οποίες εξαλείφουν την απόσταση, τον χρόνο και τα εθνικά σύνορα, η βιομηχανική οργάνωση των εργατών δεν καθίσταται απλώς δυνατή αλλά και απαραίτητη.³¹

Στη Νότιο Αφρική, οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές αντιτάχθηκαν στην επιβολή της υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας που εισήχθη με το Αμυντικό Νομοσχέδιο (το οποίο πέρασε το 1912), υποστηρίζοντας πως το νομοθέτημα αυτό στόχευε στη δημιουργία ενός στρατού στελεχωμένου

* [Σ.τ.Μ.] Η επέτειος της εγκαθίδρυσης του Βασιλικού Θεσπίσματος, το οποίο όριζε ως πολίτευμα του Βασιλείου της Ιταλίας τη συνταγματική μοναρχία.

αποκλειστικά από λευκούς, ο οποίος θα συνέτριβε τους Αφρικανούς εργάτες. «Η εξέγερση των γηγενών» θα ήταν μια «απολύτως δικαιολογημένη» απάντηση απέναντι στη «σκληρή εκμετάλλευση των Νοτιοαφρικανών γηγενών από τους ιδιοκτήτες αγροκτημάτων, τους μεγιστάνες των ορυχείων και τους εργοστασιάρχες» και θα κέρδιζε «τη συμπάθεια και την υποστήριξη κάθε λευκού μισθωτού σκλάβου»³². Όσον αφορά την Κίνα, ο Σιφού λέει: «Οι αρχές μας είναι ο κομμουνισμός, ο αντιμilitarισμός, ο συνδικαλισμός, η αντίθεση στη θρησκεία, η αντίθεση στην οικογένεια, η χορτοφαγία, μια διεθνής γλώσσα και η οικουμενική αρμονία»³³.

Στην Ιαπωνία, ο Κοτόκου αντιτάχθηκε στον ρωσοϊαπωνικό πόλεμο που διήρκεσε από το 1903 έως το 1905. Ο Οσούγκι φυλακίστηκε το 1907 για ένα αντιμilitarιστικό άρθρο που απευθυνόταν στους νεοσύλλεκτους στρατιώτες³⁴. Η Ζενκόκου Τζίρεν διακήρυττε στο ιδρυτικό της κείμενο: «αντιτασσόμαστε στην ιμπεριαλιστική επιθετικότητα και προτάσσουμε τη διεθνή αλληλεγγύη της εργατικής τάξης»³⁵. Το 1927, η Ζενκόκου Τζίρεν και η αναρχική ομάδα Μαύρη Ομοσπονδία Νεολαίας («Kokushoku Seinen Renmei, ευρύτερα γνωστή ως Κοκούρεν) αντιτάχθηκαν στην ιαπωνική επέμβαση στη Μαντζουρία. Το 1931, η Ζενκόκου Τζίρεν απάντησε στην εισβολή της Ιαπωνίας στη Μαντζουρία με ένα κάλεσμα για αγώνα ενάντια στον πόλεμο και την πολεμική βιομηχανία, άρνηση στράτευσης και γενικευμένη ανυπακοή στους αξιωματικούς³⁶. Όταν το 1933 ο στρατός της Ιαπωνίας εισέβαλε στη Μογγολία, οι αναρχικοί κάλεσαν σε μαζικούς αγώνες, απεργίες σε εργοστάσια πυρομαχικών και ανταρσίες στον στρατό³⁷.

Κατά το 1903, την περίοδο μιας επαπειλούμενης πολεμικής σύρραξης μεταξύ Βραζιλίας και Βολιβίας για τη διαφιλονικούμενη περιοχή της Άκρε, αλλά και τις χρονιές 1907 και 1908, κηρύχθηκε εννιαετής επιστράτευση (επταετής για τις εφεδρικές δυνάμεις) των ενηλίκων ανδρών πολιτών ηλικίας 21-44. Οι αναρχικοί καταδίκασαν την απειλή του πολέμου. Η απάντηση της Εργατικής Ομοσπονδίας του Ρίο ντε Τζανέιρο στην επιστράτευση ήρθε με την ίδρυση του Αντιμilitarιστικού Συνδέσμου Βραζιλίας, ο οποίος είχε τοπικά παραρτήματα στις παράκτιες πόλεις (από τη Ρεσιφέ στα βόρεια μέχρι το Πόρτο Αλέγκρε στα νότια) και εξέδωσε το περιοδικό *Não Matarás* («Ου φονεύσεις»)³⁸. Στο Ρίο Ντόσι, ακτιβίστριες του Συνδέσμου κατέστρεψαν ένα γραφείο επιστράτευσης και στη συνέχεια τηλεγράφησαν στον υπουργό πολέμου για να τον ενημερώσουν – το μοντέλο αυτό ακολουθήθηκε και σε άλλες πόλεις. Το κίνημα κορυφώθηκε το 1908 με την αντιπολεμική διαδήλωση της COB στο Ρίο με 5.000 συμμετέχοντες, η οποία υποστηρίχθηκε από αντίστοιχες κινητοποιήσεις σε άλλες πόλεις της Βραζιλίας, την Αργεντινή και την Ουρουγουάη, καθώς με τη διακήρυξη ότι η επαναστατική απεργία είναι η κατάλληλη αντίδραση απέναντι στον καπιταλιστικό πόλεμο. Οι Βραζιλιάνοι εκπροσωπήθηκαν στο Διεθνές Συνδικαλιστικό Συνέδριο του 1913 στο Λονδίνο (το οποίο αποτέλεσε πρόδρομο της IWA), όπου επίσης διατυπώθηκε η αντίθεση προς τον πόλεμο³⁹.

Ωστόσο, το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου τον Αύγουστο του 1914 βρήκε πολλούς επιφανείς αναρχικούς – μεταξύ των οποίων οι Τσερκέζοφ, Κορνελίσεν, Γκραβ, Γκιγιώμ και Κροπότκιν – να τοποθετούνται ανοιχτά υπέρ των Συμμάχων, υποστηρίζοντας ότι η νίκη της Γερμανίας πρέπει να αποφευχθεί με κάθε κόστος. Το ίδιο έκανε και η γαλλική CGT, η οποία κατά τη διάρκεια του πολέμου συμμετείχε στην «Ιερή Ένωση» μαζί με πολιτικούς σοσιαλιστές, το κράτος και τους εργοδότες. Η συντριπτική πλειοψηφία της Σοσιαλιστικής (της λεγόμενης «Δεύτερης») Διεθνούς – με τη σημαντική εξαίρεση της Μπολσεβίκικης πτέρυγας του RSDRP και ορισμένων υποστηρικτών της όπως οι Βούλγαροι – ύψωσε επίσης τις εθνικές της σημαίες, πετώντας στη θάλασσα την επίσημη αντίθεσή στον πόλεμο και καταστρέφοντας τη Διεθνή. Ο Λένιν υπερδιόγκωσε τη συνθηκολόγηση του «αναρχο-εσχατισμού» και υποστήριξε ότι ο αναρχισμός απέτυχε στο τεστ του πολέμου όσο και οι Μαρξιστές⁴⁰. Άλλοι συγγραφείς αναφέρονται με ισοπεδωτικούς όρους στη γενικευμένη κρίση της Αριστεράς και την κατάρρευση του σοσιαλισμού το 1914, λέγοντας πως «οι ηγέτες του σοσιαλισμού είτε τρόμαξαν είτε συμπαρασύρθηκαν από το ρεύμα του σωβινισμού»⁴¹.

Στην πραγματικότητα, η συντριπτική πλειοψηφία των αναρχικών και των συνδικαλιστών αντιτάχθηκε στον πόλεμο και υιοθέτησε την αντίληψη ότι ο πόλεμος θα πρέπει να αντιμετωπιστεί με επαναστατικό αγώνα – μια θεώρηση που έχει τις καταβολές της στον Μπακούνιν⁴². Ο Μαλατέστα επέκρινε τον Κροπότκιν και απηύθυνε έκκληση για αντίσταση στον πόλεμο καθώς και για μια νέα

σοσιαλιστική διεθνή⁴³. Υποστήριξε ότι ο πόλεμος κηρύχθηκε προς εξυπηρέτηση των συμφερόντων της άρχουσας τάξης και δήλωσε:

Ο πόλεμος θα έπρεπε να έχει αποφευχθεί μέσω της πραγμάτωσης της Επανάστασης, ή τουλάχιστον μέσω της απειλής της. Όμως λείπουν τόσο η δύναμη όσο και η ικανότητα για κάτι τέτοιο. Η ειρήνη θα έπρεπε να επιβληθεί μέσω της πραγμάτωσης της Επανάστασης, ή τουλάχιστον μέσω της απειλής της. Για την ώρα, τόσο η δύναμη όσο και η ικανότητα αναζητούνται. Λοιπόν! Υπάρχει μόνο μια λύση: να τα καταφέρουμε καλύτερα στο μέλλον. Πρέπει να αποφύγουμε τους συμβιβασμούς περισσότερο από ποτέ. ... Ζήτω οι λαοί, όλοι οι λαοί!⁴⁴

Παρά το τεράστιο κύρος του Κροπότκιν, η φιλοπόλεμη τοποθέτησή του ήταν εξαιρετικά αντιδημοφιλής. Η «άμεση αντίδραση» της «συντριπτικής πλειοψηφίας» των Βρετανών αναρχικών ήταν «να απορρίψουν τον πόλεμο και να κάνουν άμεσα βήματα για να προπαγανδίσουν εναντίον του»⁴⁵. Κανείς Βρετανός συνδικαλιστής αγωνιστής δεν «υποστήριξε ενεργά τον πόλεμο» και ο Μαν (ο οποίος μέσα του ήλπιζε σε γερμανική ήττα) «ποτέ δεν αμφιταλαντεύτηκε» αναφορικά με τη «θεμελιώδη αντίθεσή του στον πόλεμο»⁴⁶. Ο Κροπότκιν περιθωριοποιήθηκε, όπως και ο Κορνελίσεν, του οποίου η «τρομερά αξιοσημείωτη» επιρροή σύντομα «ελαχιστοποιήθηκε και κατέληξε να είναι μηδαμινή»⁴⁷. Στη Γαλλία, στο εσωτερικό της CGT εμφανίστηκε γρήγορα ένα αντιπολεμικό ρεύμα, το οποίο το 1916 συνασπίστηκε στην Επιτροπή για την Υπεράσπιση του Συνδικαλισμού⁴⁸.

Στο εσωτερικό της ιταλικής USI, καθώς και σε άλλα τμήματα του αναρχικού κινήματος της Ιταλίας, αναδύθηκε μια милитарιστική ομάδα, η οποία σύντομα ηττήθηκε⁴⁹. Οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές διατήρησαν σε γενικές γραμμές μια συνεπή αντιπολεμική στάση. Το 1920 ξεκίνησαν μια μαζική εκστρατεία ενάντια στην εισβολή της Ιταλίας στην Αλβανία και την αντεπαναστατική επέμβαση της Δύσης ενάντια στη Ρωσική Επανάσταση⁵⁰. Στην Ισπανία, μια αντίστοιχη милитарιστική μειοψηφία ηττήθηκε επίσης κατά κράτος. Στη Γερμανία, όπου το SDP υποστήριξε τις πολεμικές επιχειρήσεις και παρείχε στο κοινοβούλιο τις καθοριστικές ψήφους για τη χρηματοδότηση του πολέμου, η FVdG ήταν «η μόνη γερμανική εργατική οργάνωση που υιοθέτησε διεθνιστική και όχι πατριωτική στάση απέναντι στον πόλεμο»⁵¹. Η IWW των Η.Π.Α. κατέταξε τον εαυτό της στους «ορκισμένους εχθρούς κάθε εθνικιστικού τοπικισμού ή πατριωτισμού, καθώς και του милитарισμού που προωθεί και υποστηρίζει ο μοναδικός μας εχθρός, η Τάξη των Καπιταλιστών», και στόχευσε «στη γενική απεργία σε όλες της βιομηχανίες σε καιρό πολέμου»⁵².

Αρκετοί αναρχικοί και συνδικαλιστές, στους οποίους περιλαμβάνονταν και εκπρόσωποι της γαλλικής CGT, συμμετείχαν στην αντιπολεμική συνδιάσκεψη του Τσίμερβαλντ, η οποία υποστηρίχθηκε από τον Λένιν, τον Σεπτέμβριο του 1916. Δεν ήταν όμως αυτή η πρώτη αναρχική συμμετοχή σε μια διεθνή αντιπολεμική οργάνωση. Πέντε μήνες νωρίτερα, οι Ισπανοί αναρχικοί οργάνωσαν το πρώτο αντιπολεμικό διεθνές εργατικό συνέδριο, στο οποίο εκπροσωπήθηκαν 8 χώρες και 170 οργανώσεις⁵³. Το συνέδριο αυτό πραγματοποιήθηκε στη Φερόλ και ακολουθήθηκε από μια μαζική πορεία της FORA στο Μπουένος Άιρες τον Μάιο του ίδιου έτους. Στη Βραζιλία, όπου η αντιμилитарιστική δραστηριότητα αναζωπυρώθηκε λόγω του ξεσπάσματος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και της συντριβής μιας αγροτικής εξέγερσης στην Παρανά, η COB καταδίκασε όλες τις πλευρές του πολέμου ανάμεσα στις μεγάλες δυνάμεις⁵⁴. Το 1915 εξέδωσε ένα αντιπολεμικό μανιφέστο με τη συνδρομή και άλλων σωματείων, διοργάνωσε αμέτρητες αντιπολεμικές διαδηλώσεις, εξέδωσε το αντιπολεμικό έντυπο *Guerra Sociale* («Κοινωνικός Πόλεμος») και συμμετείχε σε ένα Διεθνές Συνέδριο Ειρήνης στο Ρίο ντε Τζανέιρο. Το συνέδριο αυτό διοργανώθηκε από την αναρχική Λαϊκή Αντιπολεμική Επιτροπή Αγκιτάτσιας – η οποία αποτελούταν από Βραζιλιάνους, Αργεντινούς, Ισπανούς και Πορτογάλους εκπροσώπους – η οποία εξέδωσε ένα μανιφέστο που καλούσε σε «διαρκή εξέγερση»⁵⁵. Παράλληλα, η Γκόλντμαν, ο Μπέρκμαν, ο Μαλατέστα και άλλες σημαντικές φυσιογνωμίες εξέδωσαν το «International Anarchist Manifesto against War» («Διεθνές Αναρχικό Μανιφέστο ενάντια στον Πόλεμο»)⁵⁶.

Οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές δέχθηκαν καταστολή για τις θέσεις τους. Παρότι η *Freedom* του Λονδίνου δημοσίευσε τη φιλοπόλεμη τοποθέτηση του Κροπότκιν, διατήρησε ισχυρά αντιπολεμική στάση· έγινε εισβολή στα γραφεία της, κατασχέθηκε το τυπογραφείο της και ο συντάκτης της, Τομ Κιλ, φυλακίστηκε⁵⁷. Ο Ρόκερ, κάτοικος Βρετανίας την περίοδο εκείνη, χαρακτηρίστηκε «αλλοδαπός εχθρός». Όταν το Νοτιοαφρικανικό Εργατικό Κόμμα και τα ορθόδοξα σωματεία δήλωσαν υποστήριξη στη Βρετανική Αυτοκρατορία, οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές συνεισέφεραν στο σχηματισμό του Συνδέσμου Πόλεμος Στον Πόλεμο, διοργάνωσαν αμέτρητες αντιπολεμικές συναντήσεις και αντιμετώπισαν συνεχείς συλλήψεις. Στο Κέιπ Τάουν, ο αναρχικός Βίλφρεντ Χάρισον – ένας πρώην στρατιώτης, ξυλουργός, πρωτεργάτης του διαφυλετικού συνδικαλισμού, βασικός παράγοντας της τοπικής Σοσιαλδημοκρατικής Ομοσπονδίας, μέλος του Συνδέσμου Πόλεμος Στον Πόλεμο και μετέπειτα ιδρυτικό στέλεχος του CPSA – καταδικάστηκε σε φυλάκιση έξι μηνών για αντιμιλιταριστική προπαγάνδα⁵⁸. Η IWW των Η.Π.Α. συκοφαντήθηκε, αποκαλούμενη «Μαχητές του Αυτοκράτορα Γουλιέλμου» – δηλαδή υποστηρικτές του Γερμανού κάιζερ – και μετά το 1914 αντιμετώπισε σε 35 πολιτείες τη νομοθεσία περί «εγκληματικού συνδικαλισμού»⁵⁹. Μετά την εμπλοκή των Η.Π.Α. στον πόλεμο το 1917, η καταστολή αυξήθηκε δραματικά και συνεχίστηκε με μαζικές συλλήψεις και απελάσεις Αριστερών κατά τη διάρκεια του ακόλουθου Κόκκινου Τρόμου.

Στην Αυστραλία, όπου η IWW απαιτούσε «να πάνε στον πόλεμο αυτοί που κατέχουν την Αυστραλία», δώδεκα Γουόμπλις δικάστηκαν για έναν υποτιθέμενο σχεδιασμό να κάψουν το Σίδνεϊ και άλλοι έντεκα δικάστηκαν για «ανατρεπτική συνωμοσία»⁶⁰. Τον Δεκέμβριο του 1916, με την θέσπιση του νόμου περί παράνομων συλλόγων («Unlawful Associations Act») – ο οποίος προέβλεπε φυλάκιση έξι μηνών σε οποιονδήποτε προωθούσε τον αντιμιλιταρισμό, την άμεση δράση ή την κοινωνική αλλαγή –, περισσότεροι από εκατό Γουόμπλις φυλακίστηκαν, ενώ άλλοι απελάθηκαν. Το τυπογραφείο της IWW δέχθηκε καταστολή. Στον Καναδά, η IWW κατεστάλη με τη βοήθεια του Νομοσχεδίου περί της Βρετανικής Βορείου Αμερικής του 1915 («British North America Act of 1915»). Το 1918, ένα ομοσπονδιακό υπουργικό διάταγμα κατέστησε παράνομη την ιδιότητα του μέλους της IWW του Σικάγο και του Ντιτρόιτ, επιβάλλοντας υποχρεωτική κάθειρξη πέντε ετών⁶¹. Στη Γερμανία, οι συνδικαλιστικές εκδόσεις κατεστάλησαν και πολλοί αγωνιστές συνελήφθησαν⁶². Η νεοσυσταθείσα IWA συμπεριέλαβε απτόητη τον αντιμιλιταρισμό στις βασικές της αρχές και το 1926 ίδρυσε μια Διεθνή Αντιμιλιταριστική Επιτροπή για να προωθήσει τον αφοπλισμό και να συγκεντρώσει πληροφορίες για την πολεμική παραγωγή.

Αν εστιάσαμε τη μελέτη μας πάνω στον αναρχισμό και τον μιλιταρισμό κυρίως στα γεγονότα της ένδοξης περιόδου, αυτό συνέβη διότι η εποχή αυτή μας παρέχει κάποιες από τις δραματικότερες εκφράσεις αυτής της παράδοσης. Ωστόσο, η ίδια δέσμευση στον αντιμιλιταρισμό εντοπίζεται σε ολόκληρη την αναρχική και συνδικαλιστική ιστορία, συμπεριλαμβάνοντας τον Πόλεμο των Μπόερς (1899-1902), την προσάρτηση της Κορέας (1910), την εισβολή στην Μαντζουρία (1931), τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (1939-1945), τον Πόλεμο της Αλγερίας (1954-1962), τον Πόλεμο του Βιετνάμ (1959-1975), τον Πόλεμο του Κόλπου (1990), τον Πόλεμο της Τσετσενίας (που ξεκίνησε το 1991), την εισβολή στο Αφγανιστάν (που ξεκίνησε το 2001), την κατοχή του Ιράκ (που ξεκίνησε το 2003) και αμέτρητες άλλες συρράξεις.

Μεταρρυθμίσεις, Νόμοι και Συμβιβασμοί

Αν και το θέμα της αντίθεσης στον πόλεμο αντιμετωπίστηκε αρκετά εύκολα από την ευρύτερη αναρχική παράδοση, οι καθημερινοί αγώνες για άμεσα οφέλη έθεσαν πιο περίπλοκα τακτικά ζητήματα. Οι αναρχικοί των μαζών θεωρούν ότι οι μεταρρυθμίσεις είναι επιθυμητές και αναγνωρίζουν ότι η ανάγκη για μεταρρυθμίσεις απαλείφεται μόνο με την επανάσταση. Ακόμη και μια συνδικαλιστική ένωση βασισμένη σε δημοκρατικές δομές, που εφαρμόζει την άμεση δράση και είναι εμποτισμένη με ριζοσπαστικές ιδέες, σε προεπαναστατικές περιόδους πρέπει να κάνει πολυάριθμους συμ-

βιβασμούς με την άρχουσα τάξη και να εμπλέκεται σε «διαπραγματεύσεις, συμβιβασμούς, διακανονισμούς και επαφές με τις αρχές και τους εργοδότες»⁶³. (Στο σημείο αυτό αφήνουμε στην άκρη την εξεγερσιακή αντίληψη ότι οι μεταρρυθμίσεις είναι άχρηστες και κάθε πρόγραμμα που περιλαμβάνει άμεσες διεκδικήσεις είναι εξ ορισμού «ρεφορμιστικό» και άρα μη αποδεκτό.⁶⁴) Αντίθετα με τον αναρχισμό των μαζών, ο εξεγερσιακός αναρχισμός αρνείται να ασχοληθεί με μεταρρυθμίσεις, νόμους και συμβιβασμούς.

Ωστόσο, το ζήτημα για τον συνδικαλισμό δεν είναι το εάν διαπραγματεύεται ή κάνει συμβιβασμούς με τον ταξικό εχθρό, αλλά το *πώς* το κάνει με τρόπο που να είναι σύμφωνος με το συνδικαλιστικό σχέδιο. Από τη μέχρι τώρα συζήτησή μας προκύπτει άμεσα και αυταπόδεικτα ότι σε συνθήκες που απέχουν απ' το να είναι επαναστατικές οι διαπραγματεύσεις και οι συμβιβασμοί πρέπει να προκύπτουν ως αποτελέσματα ενός αγώνα βασισμένου στην άμεση δράση, ο οποίος αναγκάζει τις αρχές και τους εργοδότες να καθίσουν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Οι πολυπλοκότητες που προκύπτουν αφορούν στον τρόπο και το περιεχόμενο των διαπραγματεύσεων. Πιο συγκεκριμένα, έχουν να κάνουν με το *ποια* είδη διαπραγματεύσεων είναι αποδεκτά, *ποιοι* είναι οι δυνατοί συμβιβασμοί και *ποια* έκβαση είναι συμβατή με τα μέσα και τους σκοπούς μιας συνδικαλιστικής ένωσης.

Από τη μια, υπάρχει το ζήτημα εάν πρέπει να υπογράφονται δεσμευτικές συμβάσεις με τους εργοδότες. Οι συνδικαλιστές, δεδομένων των προταγμάτων της άμεσης δράσης και της αυτονομίας της εργατικής τάξης, θα πρέπει προφανώς να απορρίπτουν τις ρήτρες συμφωνιών που δεν προκύπτουν από απεργίες ως παράδοση του ζωτικής σημασίας όπλου της άμεσης δράσης και της πολιτικής της ταξικής πάλης χάριν αναζήτησης μιας πλασματικής ταξικής ειρήνης. Αλλά τι γίνεται με τις συμβάσεις – τις δεσμευτικές συμφωνίες ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία – ως τέτοιες⁶⁵; Η IWW των Η.Π.Α. είχε την εξής αντίληψη: όπως λέει ο Χείγουντ, «Κανένα συμβόλαιο, καμία συμφωνία, καμία σύμβαση». «Αυτές είναι ανίερές συμμαχίες και, όταν συνάπτονται με την τάξη των καπιταλιστών, πρέπει να καταδικάζονται ως προδοσίες»⁶⁶. Αντιθέτως, οι νίκες θα πρέπει να επιβάλλονται με τη δύναμη του σωματείου⁶⁷. Σύμφωνα με την IWW της Νέας Ζηλανδίας, «κάθε συνεννόηση ανάμεσα σε εργάτες και εργοδότες είναι απλώς μια ανακωχή, έτοιμη να σπάσει και απ' τις δυο πλευρές όταν κριθεί σκόπιμο». Η «Εργοδότηρια Τάξη ως σύνολο πάντα το αναγνώριζε αυτό και λειτουργούσε αναλόγως», συνεπώς το να «τηρήσουν το δικό τους μέρος του συμβολαίου» οι εργάτες θα ήταν «ανοησία»⁶⁸. Υπήρχε ο φόβος ότι οι επίσημες συμφωνίες με τους εργοδότες θα υποσκάψουν το αγωνιστικό πνεύμα του σωματείου και θα το αποτρέψουν από το να αναλάβει δράση στις βιομηχανίες κατά βούληση.

Όμως, η δυσκολία έγκειται στο ότι οι πιο αδύναμες συνδικαλιστικές ενώσεις συχνά δεν μπορούν να επιβάλλουν συμφωνίες και οι σκληροί εργοδότες έχουν τη δυνατότητα να αρνηθούν τις παραχωρήσεις. Όπως παραδέχονταν κάποιοι Γουόμπλς, τα μετριοπαθή σωματεία, όπως η AFL, μπόρεσαν να προσελκύσουν μέλη ως αποτέλεσμα της αναγνώρισης των συμφωνιών με τους εργοδότες και της σύναψης συμβάσεων. Άλλοι συνδικαλιστές, έχοντας κατά νου το ίδιο πράγμα, ήθελαν η αποδοχή επίσημων συμφωνιών με τους εργοδότες να είναι αποτέλεσμα απεργιών, έτσι ώστε τα συμβόλαια να μην περιορίζουν τα σωματεία απ' το να κάνουν συγκεκριμένες δράσεις για ένα δεδομένο χρονικό διάστημα⁶⁹.

Οι εξελίξεις που έφεραν τα επίσημα, θεσμικά συστήματα εργασιακών σχέσεων, τα οποία υποστηρίχθηκαν από τη νομοθεσία και τα εργατικά δικαστήρια, έθεσαν καινούρια ζητήματα. Αν και στα τέλη του δεκάτου ένατου αιώνα τα συστήματα αυτά στις περισσότερες περιοχές ήταν υποτυπώδη ή και ανύπαρκτα, τον εικοστό αιώνα εξελίχθηκαν ραγδαία, εν μέρει λόγω του μελήματος των ελίτ για κοινωνική ηρεμία και εν μέρει λόγω της ώθησης των σοσιαλδημοκρατικών κινημάτων. Για παράδειγμα, το 1904 σχηματίστηκε η πρώτη κυβέρνηση Εργατικών παγκοσμίως από το Αυστραλιανό Εργατικό Κόμμα, το οποίο έκανε εκλογικές και προνοιακές μεταρρυθμίσεις, καθιέρωσε συστήματα ελέγχου της μετανάστευσης, καθώς και ένα σύστημα υποχρεωτικής διαιτησίας για τις εργασιακές διενέξεις⁷⁰. Παρόμοια μοντέλα υιοθετήθηκαν στη Νέα Ζηλανδία και αλλού. Στη Νότιο Αφρική, οι μεγάλες μεταρρυθμίσεις στην εργατική νομοθεσία, οι οποίες προωθήθηκαν κυρίως με

αφετηρία το 1924 από το τοπικό Εργατικό Κόμμα, δημιούργησαν ένα ολόκληρο σύστημα συλλογικών διαπραγματεύσεων στο επίπεδο της βιομηχανίας. Το νέο αυτό σύστημα, ενώ γενικότερα απέφευγε την υποχρεωτική διαιτησία (και εκτός του ότι απέκλειε μεγάλα τμήματα της εργατικής τάξης), κατέστησε νόμιμες τις απεργίες μόνο μετά την αποτυχία μιας μακράς διαδικασίας διαπραγματεύσεων και διαβημάτων. Κάποιες άλλες μεταρρυθμίσεις επέτρεψαν στα σωματεία να αιτούνται θεσμικά κατοχυρωμένους μισθούς, διαδικασία που ήταν επίσης δυσκίνητη.

Με αφετηρία τη δεκαετία του 1920, πολλά φασιστικά καθεστώτα και καθεστώτα εκβιομηχάνισης μέσω της αντικατάστασης των εξαγωγών δημιούργησαν με τη σειρά τους συστήματα κρατικού κορπορατισμού, στα οποία τα σωματεία ελέγχονταν άμεσα από το κράτος. Από τη δεκαετία του 1940 και μετά, τα Κεϋνσιανά κράτη πρόνοιας εγκαθίδρυσαν εθνικής εμβέλειας εθελοντικά κορπορατιστικά φόρουμ, προκειμένου να διαπραγματευθούν πολιτικές, τιμές και μισθούς και να δημιουργήσουν δεσμευτικά κοινωνικά σύμφωνα μεταξύ των τάξεων. Ίδρυσαν επίσης εργασιακά φόρουμ ή εργασιακά συμβούλια, για να καλλιεργήσουν τη συναίνεση μεταξύ σωματείων και εργοδοτών. Αντί να παρακμάσουν με την έλευση του νεοφιλελευθερισμού, τα εργασιακά φόρουμ και ο εθελοντικός κορπορατισμός επιβίωσαν στη Δύση και εξαπλώθηκαν και αλλού.

Τα θεσμικά συστήματα εργασιακών σχέσεων οποιουδήποτε είδους δημιουργούν ένα ολόκληρο σύνολο προκλήσεων. Ένας συνεπής συνδικαλιστής κατά πάσα πιθανότητα θα απέρριπτε εκ προοιμίου την άμεση συμμετοχή σε κρατικό-κορπορατιστικές δομές. Παρ' όλα αυτά, μένει ανοιχτό το ζήτημα της δυνατότητας να γίνεται δουλειά στα λαϊκά στρώματα των κρατικά ελεγχόμενων ή των εργοδοτικών σωματείων, με στόχο να προκύψει κάποιου είδους συνδικαλιστικό ρεύμα. Με τη CNT παράνομη μετά την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του Πρίμο ντε Ριβέρα το 1923, πολλοί αγωνιστές μπήκαν στα «ελεύθερα σωματεία» που προωθούσαν οι εργοδότες (και γίνονταν ανεκτά από το νέο καθεστώς) για να σχηματίσουν «υπόγειους αντιδικτατορικούς συνδικαλιστικούς πυρήνες»⁷¹.

Και τι γίνεται όσον αφορά την εμπλοκή σε μηχανισμούς που περιλαμβάνουν την υποχρεωτική διαιτησία; Ιστορικά, όλοι σχεδόν οι συνδικαλιστές απέρριπταν τις δομές αυτές ως μεροληπτικές εναντίον των εργατών και παράλληλα ως περιοριστικές για τους σκοπούς της άμεσης δράσης. Για παράδειγμα, η ACAT, η οποία περιλάμβανε σωματεία από ολόκληρη τη Λατινική Αμερική, απέρριψε την κρατική διαιτησία για «την επίλυση των διενέξεων μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας», καθώς και τα «νομοσχέδια» που καθιστούν αυτή την παρέμβαση υποχρεωτική⁷². Η μεξικανική CGT αρνήθηκε να συμμετάσχει στα θεσμικά Juntas de Conciliacion y Arbitraje (συμβούλια συνδιαλλαγής και διαιτησίας), τα οποία ιδρύθηκαν το 1924 και σχεδιάστηκαν για την προώθηση των κρατικά ελεγχόμενων σωματείων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να τεθεί η οργάνωση εκτός νόμου⁷³. Όμοια, πολλοί Γάλλοι συνδικαλιστές αρνήθηκαν να εμπλακούν στο μηχανισμό συλλογικών διαπραγματεύσεων⁷⁴.

Η απογοήτευση από αυτά τα συστήματα έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη ζωή του Βρετανού συνδικαλιστή Μαν. Ο Μαν, γιος ενός υπαλλήλου σε ανθρακωρυχείο, εργάστηκε από νεαρή ηλικία και έγινε μηχανικός. Τη δεκαετία του 1880 έγινε σοσιαλιστής, συμμετείχε στην ίδρυση του Ανεξάρτητου Εργατικού Κόμματος και έγινε επιφανής τρεϊντγουνιονιστής. Ωστόσο, μετά τη μετανάστευσή του στην Αυστραλία το 1901 απογοητεύτηκε βαθιά από το σύστημα υποχρεωτικής διαιτησίας και την κυβέρνηση των Εργατικών· αυτό, σε συνδυασμό με την από μεριάς του απόρριψη του κλαδικού γιουνιονισμού, έπαιξε άμεσο ρόλο στη στροφή του προς τον συνδικαλισμό. Το γεγονός που συνέβαλε καθοριστικά στην αλλαγή αυτή ήταν η απεργία των ανθρακωρύχων του Μπρόκεν Χιλ, η οποία ηττήθηκε μετά από 21 εβδομάδες. Ο ρόλος του Αυστραλιανού Εργατικού Κόμματος, της εργατικής νομοθεσίας και της κρατικής καταστολής – καθώς και η αποτυχία των σιδηροδρομικών εργατών να εμποδίσουν τη μεταφορά της αστυνομίας – έπεισαν τον Μαν για την αναγκαιότητα του επαναστατικού εργοστασιακού γιουνιονισμού και τη ματαιότητα της «εξάρτησης από την κοινοβουλευτική δράση»⁷⁶. Το 1910, όταν επέστρεψε στη Βρετανία (είχε επισκεφθεί επίσης τη Γαλλία και τη Νότιο Αφρική), ίδρυσε τη Λίγκα Βιομηχανικής Συνδικαλιστικής Εκπαίδευσης (ISEL) και το 1911 ηγήθηκε μαζικών απεργιών. Εξέδωσε την εφημερίδα *Industrial Syndicalist* («Βιομηχανικός Συνδικαλιστής»). Αργότερα συμμετείχε στην ίδρυση του CPGB και τέθηκε επικεφαλής του σωματειακού τομέα Κίνημα Εθνικών Μειονοτήτων, ο οποίος ελεγχόταν από αυτό. Πέθανε το 1941.

Σύμφωνα με την IWW της Νέας Ζηλανδίας, στα «άσχημα αποτελέσματα της Διαιτησίας για τους εργάτες εν γένει» περιλαμβάνονται «η ενίσχυση της εξάρτησης από κάτι που βρίσκεται πέρα από αυτούς, το χτύπημα της ραχοκοκαλιάς των σωματείων, η δημιουργία παρασίτων με τη μορφή δικαστών, δικηγόρων, υπαλλήλων κ.λπ. Όλα αυτά ανοίγουν τον δρόμο ώστε μέρος των γραμματειών των σωματείων και άλλοι να αρχίσουν χειρίζονται νομική φρασεολογία, με την οποία ο μέσος εργάτης δεν έχει χρόνο να εξοικειωθεί, και να τον εξαπατούν»⁷⁷. Η διαιτησία δεν μπορεί να προστατεύσει τους εργάτες από τις αλλαγές του καπιταλισμού, οι οποίες υπονομεύουν διαρκώς τους διακανονισμούς, και επιπλέον νομιμοποιεί την εκμετάλλευση φορώντας της τον μανδύα της δικαιοσύνης.

Η κατάσταση είναι πιο περίπλοκη με τα θεσμικά φόρουμ διαπραγματεύσεων και τους μηχανισμούς καθορισμού των μισθών που επιτρέπουν την ύπαρξη ανεξάρτητων σωματείων και δεν επιβάλλουν την υποχρεωτική διαιτησία. Αυτά τα συστήματα σίγουρα τείνουν να ωθούν τα σωματεία σε επίσημα κανάλια, να προωθούν γραφειοκρατικά στρώματα που ασχολούνται με τα κανάλια αυτά και να περιορίζουν την απεργιακή δραστηριότητα, όμως τους παρέχουν και έναν βαθμό νομικής προστασίας, καθώς και κάποια εργαλεία και κανονισμούς που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ενάντια στους εργοδότες και το κράτος.

Σε σύγκριση με την εναλλακτική της σκληρής καταστολής, τα συστήματα αυτά έχουν τα θέλγητρά τους. Μπορούν όμως να χρησιμοποιηθούν αποτελεσματικά για το σχέδιο του αναρχισμού των μαζών και, αν ναι, σε ποιους μηχανισμούς μπορεί αυτός να εμπλακεί, υπό ποιες προϋποθέσεις και με ποια προαπαιτούμενα; Στην Ισπανία, το 1919 εμφανίστηκαν μικτές εργατικές επιτροπές (στις οποίες εκπροσωπούνταν τόσο τα σωματεία όσο και οι εργοδότες) και «επιτροπές ισότητας» (στις οποίες περιλαμβάνονταν και εκπρόσωποι της κυβέρνησης). Η CNT συμμετείχε για λίγο στις παραπάνω επιτροπές, για να καταλήξει τελικά στην αποκήρυξη όλων αυτών των δομών ως διεφθαρμένων. Το ζήτημα αυτό συνέβαλε στη μετέπειτα απόσχιση μιας μετριοπαθούς πτέρυγας, των *treintistas*, η οποία ίδρυσε αντίπαλα σωματεία και δημιούργησε το Συνδικαλιστικό Κόμμα, το οποίο συμμετείχε σε εκλογές⁷⁸. Αντίθετα, η μετριοπαθής UGT εισχώρησε βαθιά στις δομές αυτές – γεγονός που συνετέλεσε εν μέρει στο σχετικά υψηλό επίπεδο γραφειοκρατικοποίησής της.

Αυτές οι ανεπίλυτες διαμάχες αναζωπυρώθηκαν στη Δυτική Ευρώπη και αλλού κατά το τελευταίο τέταρτο του εικοστού αιώνα, κυρίως γύρω από το ζήτημα των θεσμικών εργασιακών φόρουμ που εγκαταστάθηκαν σε πολλές μονάδες. Αυτά συνήθως επιτρέπουν στους εργάτες να εκλέγουν τους υποψηφίους τους, παρέχουν μηχανισμούς διαπραγματεύσεων για ζητήματα αλλαγών και διαφορών στη δουλειά και σε κάποιες περιπτώσεις παρέχουν τους μηχανισμούς μέσα από τους οποίους εγκρίνονται οι νόμιμες απεργίες. Όπου οι εκλογές είναι εξατομικευμένες – δηλαδή ο κάθε εργάτης, οργανωμένος ή μη, μπορεί να εκλέξει υποψηφίους, οι οποίοι θέτουν υποψηφιότητα ως άτομα –, ακόμη και τα ορθόδοξα σωματεία φοβούνται την πιθανότητα να υποκατασταθούν οι λειτουργίες τους και να χάσουν την επιρροή τους μέσω της αχρήστευσης των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Αποτέλεσμα αυτών των προβληματισμών αλλά και της πίεσης που άσκησαν τα σωματεία ήταν να αποκτήσουν τα εργασιακά φόρουμ τέτοια δομή, ώστε να επιτρέπεται σε σωματεία να θέτουν υποψηφιότητα.

Το ερώτημα αυτό, δηλαδή το εάν οι συνδικαλιστικές ενώσεις πρέπει να συμμετέχουν στα εργασιακά φόρουμ, τέθηκε με αιχμηρό τρόπο, ιδιαίτερα στα τέλη του εικοστού αιώνα. Στην Ισπανία, η κατάρρευση της δικτατορίας του Φράνκο το 1975 συνοδεύθηκε από μια ταχύτατη ανασύσταση της CNT, η οποία είχε κατασταλεί για δεκαετίες. Το 1978 τα μέλη της έφτασαν τις 300.000⁷⁹. Το 1979 η ισπανική CNT άρχισε να διασπάται: υπήρχαν πολλά ανοιχτά ζητήματα, και ένα από αυτά ήταν φυσικά το ζήτημα της συμμετοχής στα μεταφρανκικά εργασιακά φόρουμ.

Η επίσημη θέση της CNT ήταν ότι η συμμετοχή σε αυτά είναι ασύμβατη με τους σκοπούς του συνδικαλισμού και συνεπώς τα φόρουμ αυτά πρέπει να μποϊκοταριστούν. Αυτή η θέση παραμένει σε ισχύ μέχρι σήμερα, θεωρείται επίσημη πολιτική της IWA και εκφράζεται ξεκάθαρα από τη Solidarity Federation («Ομοσπονδία Αλληλεγγύης»), το σημερινό βρετανικό παράρτημα της IWA, η οποία υποστηρίζει ότι τα εργασιακά φόρουμ «ελέγχουν και κατευνάζουν τους εργαζόμενους» και

καλλιεργούν την αυταπάτη της ταξικής συνεργασίας, η οποία οδηγεί τους εργάτες να αναλαμβάνουν ευθύνες για τις τύχες της εταιρίας, υποσκάπτουν τις ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις, μετατρέπουν τους εργάτες σε παθητικούς ψηφοφόρους και αποσπούν την προσοχή από την αναγκαιότητα σχηματισμού ισχυρών σωματείων, ικανών για άμεση δράση⁸⁰. Στα μέρη όπου η συμμετοχή στα φόρουμ συνοδεύεται από την παροχή επιχορηγήσεων, τα προβλήματα επιδεινώνονται λόγω της αυξανόμενης εξάρτησης των σωματείων από εξωγενείς πηγές⁸¹.

Η βασικότερη διάσπαση της ισπανικής CNT, η ισπανική CGT (εγκατέλειψε το όνομα CNT το 1989 μετά από μια μακρόχρονη και οξεία διαμάχη σχετικά με το ποια ομαδοποίηση συνιστούσε την «πραγματική» CNT), είχε μια εναλλακτική τοποθέτηση. Υποστήριξε την κριτική και περιορισμένη συμμετοχή στα εργασιακά φόρουμ. Σήμερα, πέρα από τον επίσημο αριθμό μελών που κυμαίνεται στις 60.000, η ένωση αυτή εκπροσωπεί 2.000.000 εργαζόμενους στο επίπεδο των εργασιακών φόρουμ και άλλων δομών εργασιακών σχέσεων, γεγονός που την καθιστά την τρίτη μεγαλύτερη ομοσπονδία σωματείων της χώρας και αισθητά μεγαλύτερη από την επίσημη CNT⁸². Η CGT έχει κατηγορηθεί για ρεφορμισμό από την IWA, η οποία το 1996 τροποποίησε το καταστατικό της απαγορεύοντας τη συμμετοχή στα εργασιακά φόρουμ. Η απάντηση της CGT ήταν ότι παραμένει πιστή στον συνδικαλισμό αλλά προσαρμόζει τις τακτικές της στις νέες συνθήκες, καθώς και ότι αυτό έχει φέρει μεγάλο αποτέλεσμα. Μια παρόμοια διάσπαση συνέβη στη Γαλλία κατά τη δεκαετία του 1990, όπου η Εθνική Συνομοσπονδία Εργασίας (CNT), ο συνδικαλιστικός διάδοχος της παλιάς CGT, χωρίστηκε σε δυο ομάδες, μια πλειοψηφική και μια μειοψηφική, οι οποίες είχαν τις βάσεις τους στο Παρίσι και το Μπορντό αντίστοιχα. Η CNT του Παρισιού, που τάσσεται υπέρ της συμμετοχής στα εργασιακά φόρουμ, είναι αισθητά μεγαλύτερη από το παράρτημα της IWA.

Τα συστήματα παροχής κρατικής πρόνοιας, τα οποία αναπτύχθηκαν ραγδαία από τη δεκαετία του 1930, θέτουν επίσης δυσκολίες. Ο συνδικαλισμός υποστηρίζει τη σημασία των μεταρρυθμιστικών νικών. Ένα μεγάλο μέρος της επέκτασης της πρόνοιας οφείλεται, σε κάποιο βαθμό τουλάχιστον, στους αγώνες της εργατικής τάξης. Επιπλέον, ο συνδικαλισμός αντιμετωπίζει θετικά τις βελτιώσεις των υλικών συνθηκών ζωής της εργατικής τάξης και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα συστήματα παροχής κρατικής πρόνοιας έπαιξαν καθοριστικό ρόλο σε αυτό, ειδικά στη Δύση. Παρ' όλα αυτά, η πρόνοια αυτού του είδους εξυπηρετεί την προώθηση συγκεκριμένων οικογενειακών δομών (όπως, για παράδειγμα, όταν το κράτος επιδοτεί την ανατροφή των παιδιών παντρεμένων γυναικών μέσω των συζύγων τους) και καλλιεργεί μια βαθιά πίστη στο κράτος ως τον καλοκάγαθο αντιπρόσωπο του δηmosίου.

Ένα ενδεικτικό παράδειγμα αντιμετώπισης τέτοιων δυσκολιών αποτελεί η περίπτωση της σουηδικής SAC. Η SAC ήταν η μόνη από τις συνιστώσες της IWA που συνέχισε να λειτουργεί ως σωματείο και μετά το 1945, σε μεγάλο βαθμό λόγω του γεγονότος ότι η Σουηδία είχε παραμείνει σχετικώς ανεπηρέαστη από την ανάδυση δικτατοριών, τον φασισμό και τους πολέμους των άλλων περιοχών (αν και πολλά βασικά της στελέχη φυλακίστηκαν κατά την περίοδο του πολέμου μαζί με άλλα «ανατρεπτικά στοιχεία»). Την εποχή εκείνη, το Σουηδικό κράτος αναπτυσσόταν βάσει ενός σοσιαλδημοκρατικού μοντέλου, εισάγοντας ένα εκτεταμένο και επεκτεινόμενο σύστημα πρόνοιας, καθώς και ένα περίπλοκο σύστημα συλλογικών διαπραγματεύσεων. Μια πτυχή αυτού του συστήματος (που εν μέρει αποτέλεσε παραχώρηση στην ομοσπονδία σωματείων Οργάνωση Εργασίας ή LO, η οποία συμμαχούσε με το κυβερνών Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα) ήταν ότι τα σωματεία είχαν ρόλο στη διαχείριση της πρόνοιας, ο οποίος περιλάμβανε τη διανομή των επιδομάτων ανεργίας.

Όντας αντιμέτωπη αυτό με το ζήτημα, η SAC το 1954 αναθεώρησε το πρόγραμμά της και αποφάσισε να αρχίσει να διανέμει στα μέλη της τα κρατικά επιδόματα ανεργίας⁸³. Αυτό καταδικάστηκε από την IWA με αποτέλεσμα την αποχώρηση της SAC από αυτήν το 1956, με πολλούς να αισθάνονται ότι αν το σωματείο δεν συμμετείχε στη διανομή των επιδομάτων, δεν θα μπορούσε να ανταγωνιστεί την κυρίαρχη Οργάνωση Εργασίας⁸⁴. Παράλληλα, αν και η SAC αναπτύχθηκε πολύ γρήγορα, έγινε αξιοσημείωτα μετριοπαθέστερη. Κεντρικές φυσιογνωμίες της SAC και της SUF, όπως ο βετεράνος ακτιβιστής Χέλμουτ Ρούντιγκερ (1909-1966), τέθηκαν επικεφαλής ενός ρεύματος

«νέου προσανατολισμού», το οποίο συνέταξε ένα πρόγραμμα που δεν διέφερε πολύ από αυτό της κυρίαρχης σοσιαλδημοκρατίας. Το πρόγραμμα αυτό περιλάμβανε προτάσεις για συμμετοχή στις δημοτικές εκλογές, υποστήριζε ότι ο κύριος αγώνας είναι ενάντια στα ολοκληρωτικά συστήματα, είτε αυτά είναι Αριστερά είτε Δεξιά και ο καλύτερος τρόπος να περιγραφεί σήμερα είναι ως μια μορφή ελευθεριακού ρεφορμισμού· ούτε ως αναρχισμός ούτε ως συνδικαλισμός.

Από τη δεκαετία του 1970 και έπειτα, η SAC μετακινήθηκε εκ νέου προς την Αριστερά και τον συνδικαλισμό – αν και μέχρι σήμερα εξακολουθεί να συμμετέχει στο σύστημα διανομής επιδομάτων ανεργίας. Η ύπαρξη του συστήματος κρατικής πρόνοιας ήταν κάτι το οποίο ακόμη και οι μεγάλες συνδικαλιστικές ενώσεις δεν μπορούσαν να αγνοήσουν, όσο πιουριστικές κι αν ήταν. Το σύστημα αυτό αναδείκνυε μια ευρεία γκάμα ζητημάτων. Μπορεί μια εγγενώς συνδικαλιστική ένωση να συμμετέχει σε ένα σύστημα παροχής κρατικής πρόνοιας; Μπορεί έστω και να παρεμβαίνει σε ζητήματα πολιτικής που αφορούν αλλαγές στο σύστημα αυτό; Ή μήπως αυτές οι μορφές συμμετοχής είναι εξ ολοκλήρου ασύμβατες με τον συνδικαλισμό; Και τέλος, ακόμη βασικότερο, θα πρέπει τελικά να υποστηρίζεται η κρατική πρόνοια;

Κατά τη δεκαετία του 1910, πολλοί Αμερικανοί και Βρετανοί συνδικαλιστές ήταν δύσπιστοι προς τα προγράμματα κρατικής πρόνοιας, υποστηρίζοντας πως ενσταλάζουν την πίστη στον κρατικό μηχανισμό, υποσκάπτουν το μαχητικό πνεύμα των εργατών και επιβάλλουν μεταρρυθμίσεις από τα πάνω, αντί αυτές να κερδίζονται από τα κάτω⁸⁵. Κατά τη δεκαετία του 1920, η FORA οργάνωσε ακόμη και απεργίες ενάντια στην προώθηση των συστημάτων αυτών. Από την άλλη, ακόμη και τότε κάποιοι αναρχικοί επιδοκίμασαν ορισμένους νόμους κοινωνικών μεταρρυθμίσεων όπως η καθιέρωση ελαχίστου μισθού και η απαγόρευση της παιδικής εργασίας⁸⁶. Τα ζητήματα αυτά δεν ήταν τόσο περίπλοκα στις περιπτώσεις που αυτές οι κοινωνικές μεταρρυθμίσεις προωθούνταν από τα κάτω – μπορούσαν να θεωρηθούν, όπως και οι αυξήσεις, συνέπεια της μαχητικότητας του συνδικαλισμού και ως εκ τούτου συμβατές με τον ρόλο μιας συνδικαλιστικής ένωσης. Όμως, σε άλλες περιπτώσεις, όπως αυτές της Αργεντινής και της Γερμανίας, οι μεταρρυθμίσεις αυτές εισήχθησαν και καθοδηγήθηκαν από τα πάνω. Μπορούσαν λοιπόν να γίνουν αποδεκτές; Στην καρδιά όλων αυτών των δυσκολιών βρίσκεται ο αντιφατικός χαρακτήρας του κράτους πρόνοιας:

Όμως, εν μέρει ως αποτέλεσμα της επιρροής των αγώνων του προλεταριάτου, το Κράτος ανέλαβε και άλλους ρόλους, πέραν αυτού του αστυνομικού, και οι ρόλοι αυτοί, γνωστοί υπό τον γενικό τίτλο «κράτος πρόνοιας», έχουν ορισμένες εξαιρετικά περίπλοκες πτυχές. Από τη μια επιτρέπουν στα αφεντικά να φορτώνουν στους φορολογούμενους (και συνεπώς κυρίως στους ίδιους τους εργάτες) μέρος των δαπανών που απορρέουν από την αύξηση της ασφάλειας και του βιοτικού επιπέδου των λιγότερο εύπορων στρωμάτων· το βάρος αυτό, το οποίο δημιουργήθηκε από τις πιέσεις των εργατών, φορτώθηκε στη συλλογικότητα, ενώ σε άλλη περίπτωση θα αποτελούσε τμήμα του εργατικού κόστους. Όμως από την άλλη, οι λειτουργίες αυτές κατέστησαν δυνατή μια μίνιμουμ αναδιανομή του πλούτου προς όφελος των εργατών· ως αποτέλεσμα δεκαετιών αγώνων, επέτρεψαν τη στροφή της σύγκρουσης στην κατεύθυνση της προστασίας των πιο αδύναμων, παρήγαγαν κοινωνικές υποδομές όπως η εκπαίδευση, η υγεία και η κοινωνική ασφάλιση, με ένα υψηλό στοιχείο αλληλεγγύης.⁸⁷

Η ανάδυση του νεοφιλελευθερισμού, η οποία συνδέεται με μια υποχώρηση του κράτους πρόνοιας, αναδιατυπώνει τα ερωτήματα αυτά. Ο φόβος για κράτος που αγκαλιάζει τα πάντα, ενσωματώνοντας τις λαϊκές τάξεις μέσω της γενναιοδωρίας του, αντικαθίσταται όλο και περισσότερο από τον φόβο για ένα μικρό καπιταλιστικό κράτος που επιβάλλει τη λιτότητα. Η μέριμνα πολλών έχει να κάνει, αρκετά εύλογα, λιγότερο με την υπεράσπιση της αυτονομίας της εργατικής τάξης και περισσότερο με την οικοδόμηση μιας ευρύτερης άμυνας των λαϊκών τάξεων ενάντια στη νεοφιλε-

λεύθερη ατζέντα. Αυτά που προσπαθεί να αποτινάξει το μικρό νεοφιλελεύθερο κράτος, οι κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, «είναι ακριβώς αυτά που έχει συμφέρον να διατηρήσει το προλεταριάτο»⁸⁸. Η παγκόσμια αναδίπλωση της πρόνοιας έχει αναδείξει σημαντικές λαϊκές αντιστάσεις που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη του κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης, στο οποίο οι αναρχικοί έχουν συχνά εξέχοντα ρόλο, ενώ σε πολλές περιπτώσεις συνδικαλιστές έχουν συμμετάσχει σε αγώνες για την υπεράσπιση της πρόνοιας⁸⁹. Ωστόσο, εδώ το περίπλοκο του ζητήματος είναι ότι πρέπει να εξασφαλιστεί πως η υπεράσπιση της πρόνοιας παραμένει διακριτή από με τα κελεύσματα για επιστροφή στον Κεϋνσιανισμό, τον κεντρικό σχεδιασμό και τα καθεστώτα εκβιομηχάνισης μέσω αντικατάστασης των εξαγωγών.

Συνοψίζοντας, αντίθετα με τις αρχές και τις στρατηγικές, η ανάπτυξη των κατάλληλων τακτικών δεν είναι εύκολο ζήτημα. Οι τακτικές διαφοροποιούνται ανάλογα με το πλαίσιο – για παράδειγμα, το εάν το κράτος πρόνοιας βρίσκεται σε ανάπτυξη ή σε ύφεση. Οι αρχές και οι στρατηγικές αποτελούν οδηγό για την ανάπτυξη των τακτικών και θέτουν τα όρια αποδοχής τους, αλλά η διαρκής εμφάνιση νέων καταστάσεων σημαίνει ότι οι τακτικές πρέπει να εξελίσσονται συνεχώς, να σχηματοποιούνται με βάση το πλαίσιο. Δεν υπάρχει ένα καθολικό σύνολο τακτικών που να είναι εφαρμόσιμο σε κάθε πιθανή κατάσταση. Τελικά, αν η ξεκάθαρη ανάλυση της συγκεκριμένης ιστορικής συγκυρίας, η γνώση της ιστορικής εμπειρίας και η αντίληψη των συνεπειών των αρχών και των στρατηγικών μπορούν να βοηθήσουν στην ανάπτυξη τακτικών, ο μόνος αποτελεσματικός κριτής των διάφορων τακτικών προσεγγίσεων είναι η πρακτική τους εφαρμογή.

Προς το παρόν, τα ζητήματα είναι ακόμη ανοικτά. Δεν υπάρχει συμφωνία όλων των συνδικαλιστών πάνω με ζητήματα όπως οι συμβάσεις και οι συλλογικές διαπραγματεύσεις, η συμμετοχή στους θεσμικούς μηχανισμούς εργασιακών σχέσεων και το κράτος πρόνοιας. Συνέπεια αυτού είναι η διάσπαση των γραμμών του συνδικαλισμού, με τους περισσότερους συνδικαλιστές να βρίσκονται εκτός της IWA – συμπεριλαμβανομένων όλων των μεγάλων συνδικαλιστικών ενώσεων (με την εξαίρεση της σύγχρονης CNT της Ισπανίας). Μια άλλη συνέπεια ήταν ο σχηματισμός της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Εναλλακτικού Συνδικαλισμού (FESAL). Ακόμη μια συνέπεια ήταν η εμφάνιση ενός καινούριου διεθνούς σχηματισμού, επίσης εκτός της IWA: του δικτύου Διεθνούς Ελευθεριακής Αλληλεγγύης (ILS), το οποίο ιδρύθηκε στο 2001 στη Μαδρίτη και περιλαμβάνει διαφωνούσες συνδικαλιστικές ενώσεις, όπως η ισπανική CGT, η CNT του Παρισιού και η SAC, καθώς και αναρχικές ομαδοποιήσεις, όπως η FdCA και το WSM, μαζί με έναν ακόμη ιταλικό σχηματισμό, τη Συνομοσπονδία Επιτροπών Βάσης (Confederazione dei Comitati di Base ή COBAS). Η τελευταία είναι ένα επαναστατικό συνδικαλιστικό σχήμα που εμφανίστηκε μέσα στο εν πολλοίς απολιτικό κίνημα των «επιτροπών βάσης» της δεκαετίας του 1980. Αυτές οι πρωτοβουλίες, ίσως εύλογα, δεν έτυχαν αποδοχής από την IWA.

Διεμβολισμός εκ των Έσω και Δυαδικός Γιουνιονισμός

Οι ίδιες *πολυπλοκότητες* μπορούν να εντοπιστούν και σε σχέση με το ζήτημα του τρόπου με τον οποίο προσεγγίζουν οι συνδικαλιστές τα υφιστάμενα, κατεστημένα σωματεία. Πρώτα απ' όλα, υπάρχει το ερώτημα εάν οι ακτιβιστές θα πρέπει να στοχεύουν στον ανασχηματισμό των υφιστάμενων σωματείων, «διεμβολίζοντάς τα εκ των έσω» προκειμένου τα μετατρέψουν σε συνδικαλιστικές ενώσεις, ή να υιοθετήσουν την προσέγγιση του «δυαδικού γιουνιονισμού», στοχεύοντας στη δημιουργία νέων και επαναστατικών σωματείων έξω από τους υπάρχοντες σχηματισμούς. Τα σωματεία και οι ομάδες που συνδέονται με την IWA ταυτίζονται με τον δυαδικό γιουνιονισμό. Το ίδιο ισχύει και για τις κύριες συνδικαλιστικές ενώσεις που βρίσκονται εκτός της IWA, όπως η IWW, η SAC, η ισπανική CGT, και η CNT του Παρισιού. Η ταύτιση του σύγχρονου συνδικαλισμού με τον δυαδικό γιουνιονισμό είναι τόσο μεγάλη, ώστε αρκετά σύγχρονα γραπτά πάνω στον συνδικαλισμό υποθέτουν εμφανώς ότι ο συνδικαλισμός έχει αναγκαστικά δυαδικό γιουνιονιστικό χαρακτήρα⁹⁰.

Ωστόσο, ο δυαδικός γιουνιονισμός δεν είναι σε καμία περίπτωση απαραίτητο χαρακτηριστικό του συνδικαλισμού. Για παράδειγμα, το ερώτημα εάν κάτι τέτοιο είναι η κατάλληλη τακτική συζητήθηκε εκτενώς κατά την ένδοξη περίοδο και πολλές από τις κύριες συνδικαλιστικές ενώσεις του παρελθόντος σχηματίστηκαν μέσω του διεμβολισμού εκ των έσω. Η IWW του Σικάγο και η IWW του Ντιτρόιτ υιοθέτησαν αμφότερες μια αυστηρά δυαδική γιουνιονιστική οπτική, αλλά δεν συνέβαινε το ίδιο με όλους τους συνδικαλιστές. Η IWW σχηματίστηκε ξεκάθαρα ως εναλλακτική πρόταση απέναντι στη συντηρητική AFL, καθώς οι ισχυρότερες συνιστώσες της τελευταίας περιόριζον στο να δέχονται αποκλειστικά ειδικευμένους εργάτες και οι δραστηριότητές της ήταν ακραία συντεχνιακές. Σε πολλές περιπτώσεις, τα σωματεία της AFL απέκλειαν ρητά τις γυναίκες, τους έγχρωμους εργάτες και τους μετανάστες.

Οι ιδρυτές της IWW πίστευαν πως δεν υπάρχουν περιθώρια μεταρρύθμισης της AFL και ότι η IWW σύντομα θα υπερίσχυε. Παρ' όλες τις πρώτες της επιτυχίες, η IWW δεν αναπτύχθηκε όσο γρήγορα ήλπιζε και επιπλέον έχασε πολλές από τις βασικές τις συνιστώσες, όπως τη Δυτική Ομοσπονδία Ανθρακωρύχων. Κάποια μέλη – ο γνωστότερος από αυτά είναι ο Φόστερ – θεώρησαν ότι γι' αυτό ευθυνόταν η πολιτική του δυαδικού γιουνιονισμού. Ο Φόστερ πέρασε έξι μήνες στη Γαλλία, μελετώντας πλάι σε συνδικαλιστές της CGT, όπως ο Μονάτ, και στη συνέχεια επισκέφθηκε τη Γερμανία και την Ουγγαρία⁹¹. Το 1911 συμμετείχε στο συνέδριο της IWW και πήρε με το μέρος του πολλούς αγωνιστές, όπως τον Φορντ, ο οποίος καταγόταν απ' το Σιάτλ. Οι απόψεις του Φόστερ περιγελάστηκαν από τον Βίνσεντ Σαιντ Τζον, τον Τράουτμαν και άλλες σημαντικές φυσιογνωμίες, αλλά ο ίδιος βρήκε αρκετούς υποστηρικτές ώστε να εκλεγεί εκδότης του *Βιομηχανικού Εργάτη* της IWW. Ο Φόστερ χρησιμοποίησε τον *Βιομηχανικό Εργάτη* για να προωθήσει την προσέγγιση του διεμβολισμού εκ των έσω. Η διαμάχη διεξήχθη και μέσα από την άλλη εφημερίδα της IWW, τη *Solidarity* («Αλληλεγγύη»). Στη συνέχεια ο Φόστερ προώθησε τις θέσεις του μέσα από τον *Αγκιτάτορα*, από μια περιοδεία στις τοπικές της IWW και στη συνέχεια μέσω του καινούριου SLNA.

Ο Φόστερ είχε εντυπωσιαστεί βαθιά από το γεγονός ότι οι Γάλλοι συνδικαλιστές κέρδισαν τα γαλλικά σωματεία μέσω του διεμβολισμού εκ των έσω και κατέληξε στη θέση ότι ο δυαδικός γιουνιονισμός της IWW αποτελεί παρέκκλιση από τον ίδιο τον συνδικαλισμό, καθώς και ότι είναι αναποτελεσματικός ως πολιτική. Είχε εντυπωσιαστεί επίσης από το παράδειγμα των Άγγλων συνδικαλιστών που βρίσκονταν γύρω από τον Μαν. Ο Μαν, όπως και ο Φόστερ, προώθησε τον διεμβολισμό εκ των έσω των υφιστάμενων σωματείων. Ο Φόστερ, ακολουθώντας αυτήν την προσέγγιση, έκανε σημαντικές κριτικές στην IWW, οι οποίες άπτονται της τακτικής του δυαδικού γιουνιονισμού γενικότερα.

Πρώτον, οι Φορντ και Φόστερ θεωρούν πως η πολιτική του δυαδικού γιουνιονισμού που υιοθέτησε η IWW είναι ένα «έκτρωμα» που δεν έχει «καμία αιτιολόγηση» και είναι καταδικασμένο να αποτύχει⁹². Ακόμη και τα καθιερωμένα μετριοπαθή σωματεία *μπορούν* να εξελιχθούν παίρνοντας μια συνδικαλιστική κατεύθυνση. Εδώ εκφράζουν έμμεσα την αντίληψη ότι ακόμη και τα πλέον αντιδραστικά σωματεία δεν μπορούν διαρκώς να προδίδουν την εργατική τάξη έτσι απλά· θα πρέπει να εκπροσωπούν τουλάχιστον εν μέρει τα ταξικά της συμφέροντα, προκειμένου να επιβιώσουν.

Η αντίληψη ότι τα κατεστημένα σωματεία δεν μπορούν να αλλάξουν και ότι η IWW είναι το μόνο αληθινό σωματείο που θα αντικαταστήσει αναπόφευκτα τα υπόλοιπα είναι, σύμφωνα με τον Φόστερ, «ένας πατριωτισμός της IWW» χωρίς πραγματική βάση⁹³. Είναι μια καρικατούρα θέσεων άλλων σωματείων και αγνοεί το γεγονός ότι τα κατεστημένα σωματεία διατηρούν την αφοσίωση των μελών τους, τα οποία δεν είναι έτοιμα να συστρατευθούν με ένα εντελώς καινούριο σωματείο: αυτά τα εμπόδια μπροστά στην αντικατάσταση των υπαρχόντων σωματείων είναι κάτι για το οποίο η IWW αδιαφορεί. Οι εργάτες γενικότερα προτιμούν να εντάσσονται σε καθιερωμένα και δοκιμασμένα σωματεία και το γεγονός ότι τα υφιστάμενα αναγκάζονται να κάνουν ανοίγματα σε νέες κατηγορίες εργαζομένων και να αναθεωρούν τις τακτικές τους δείχνει την ικανότητά τους να αλλάζουν και ταυτόχρονα εξηγεί το γιατί παραμένουν ελκυστικά. Πράγματι, πολλοί απλοί εργάτες απέρριπταν την IWW επειδή την αντιλαμβάνονταν ως απειλή για τα σωματεία τους και όχι τόσο

επειδή διαφωνούσαν με τους τελικούς της σκοπούς.

Επιπλέον, υπάρχουν αρκετά αρνητικά στοιχεία που σχετίζονται με τον δυαδικό γιουνιονισμό. Ένα από αυτά είναι η τάση να αντιλαμβάνεται τα υπόλοιπα σωματεία με δογματικό και σεκταριστικό τρόπο. Για παράδειγμα, ο Φόστερ αναφέρεται στο γεγονός ότι ενώ η Δυτική Ομοσπονδία Ανθρακωρύχων επαινήθηκε χωρίς καμία επιφύλαξη όταν συνδέθηκε με την IWW, μετά την απόσυρσή της χαρακτηρίστηκε ξαφνικά ως ψευδοσωματείο το οποίο πρέπει να «εξαφανιστεί από προσώπου γης» – παρά το γεγονός ότι ουσιαστικά το σωματείο δεν είχε αλλάξει καθόλου⁹⁴. Ένα ακόμη πρόβλημα έχει να κάνει με το γεγονός ότι ο δυαδικός γιουνιονισμός διχάζει την εργατική τάξη και ως εκ τούτου υπονομεύει το ίδιο το σχέδιο του Ενός Μεγάλου Σωματείου. Στο σημείο αυτό, αξίζει να επανέλθουμε στον Μαλατέστα, καθώς είχε μια παρόμοια τοποθέτηση. Ο Μαλατέστα σημειώνει ότι για να λειτουργήσει ένα σωματείο «θα πρέπει να ενώνει όλους τους εργάτες, ή τουλάχιστον αυτούς που στοχεύουν στη βελτίωση των συνθηκών της ζωής τους» και συνεπώς δεν μπορεί να εντάσσει στις γραμμές του μονάχα όσους αποδέχονται το αναρχικό πρόγραμμα. Αυτό είναι και το πλαίσιο μέσα στο οποίο διακηρύττει: «Δεν επιζητώ αναρχικά συνδικάτα, πράγμα που αυτομάτως νομιμοποιεί τα σοσιαλδημοκρατικά, τα ρεπουμπλικανικά, τα φιλοβασιλικά και κάθε τέτοιου είδους συνδικάτα και στρέφει την εργατική τάξη περισσότερο από ποτέ ενάντια στον εαυτό της»⁹⁵.

Ίσως ακόμη σοβαρότερο είναι το γεγονός ότι η τακτική του δυαδικού γιουνιονισμού ουσιαστικά αποσπά τους ριζοσπάστες από τα υφιστάμενα σωματεία, απομονώνοντάς τους σε μικρά αντίπαλα σωματεία που έχουν (για όλους τους λόγους που προαναφέρθηκαν) μικρή πιθανότητα επιτυχίας. Η προσέγγιση της IWW οδήγησε τους καλύτερους της αγωνιστές στην απόσυρση από τα υφιστάμενα σωματεία και τη «στείρα απομόνωση». Αυτό, σύμφωνα με τους Φορντ και Φόστερ, ισοδυναμεί με «καταστροφή», «απομόνωση και αφοπλισμό των αγωνιστών της»· το αποτέλεσμα ήταν ότι τα σωματεία αυτά αφέθηκαν στον «πλήρη έλεγχο των συντηρητικών και των εργατοπατέρων όλων των ειδών, για να τα εκμεταλλεύονται όπως τους βολεύει». Ακόμη και η Δυτική Ομοσπονδία Ανθρακωρύχων, αποστερημένη από τα καλύτερά της συστατικά όπως τον Χείγουντ και άλλους, εκφυλίστηκε σε μια «τυπική Σοσιαλιστική [Κομματική] εργατική ένωση–δεξαμενή ψήφων»⁹⁶.

Από την άλλη πλευρά, ακόμη και στα μέρη όπου ο δυαδικός γιουνιονισμός κατάφερε να αναπτυχθεί, απέτυχε να επιλύσει το βασικό πρόβλημα που μάστιζε τα υφιστάμενα σωματεία: την απουσία ριζοσπαστικής πολιτικής προοπτικής και ενός πυρήνα επαναστατών αγωνιστών. Όντας ανίκανη να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τα υφιστάμενα σωματεία, η IWW στράφηκε στη στρατολόγηση των ανοργάνωτων εργατών που αγνοούσε η AFL. Όμως οι εργάτες αυτοί συχνά εντάσσονταν στην IWW επειδή δεν υπήρχε άλλη διαθέσιμη επιλογή, όχι επειδή ενστερνίζονταν το συνδικαλιστικό της όραμα· αν η υπήρχε η επιλογή της AFL και εκείνη ήθελε να ανοίξει τις πόρτες της, πολλοί θα πήγαιναν εκεί. Το να είναι κανείς μέλος της IWW δεν συνεπαγόταν συμφωνία με τους στόχους της· το να υποθέσουμε ότι οι 25.000 των μελών της IWW σημαίνουν ότι στην οργάνωση συμμετείχαν 25.000 συνδικαλιστές θα ήταν λανθασμένο.

Όπως τονίζει ο Μαλατέστα, μια τέτοια στρατηγική ένταξης μελών μπορεί να έχει σαν αποτέλεσμα «να γίνει το πραγματικό πρόγραμμα ένα κενό σύνθημα για το οποίο δεν ενδιαφέρεται κανείς» και «να αναπροσαρμόζονται οι τακτικές στις ενδεχόμενες ανάγκες»· τότε ανοίγει ο δρόμος για τη μετατροπή ενός σωματείου που βασίζεται σε μια ριζοσπαστική πλατφόρμα σε ένα κανονικό σωματείο που στοχεύει στον επιούσιο και η ηγεσία του είτε προσαρμόζεται είτε «πρέπει κάνει χώρο για να περάσουν οι “πρακτικοί” άνθρωποι»⁹⁷. Με άλλα λόγια, αν ο διαρκώς αυξανόμενος αριθμός μελών του σωματείου δεν μοιράζεται κοινούς στόχους με αυτό, η ίδια η επιτυχία του μπορεί να οδηγήσει άμεσα στην καταστροφή των επαναστατικών του στόχων.

Το τρίτο βασικό επιχείρημα υπέρ του διεμβολισμού εκ των έσω είναι ότι λειτούργησε. Σύμφωνα με τους Φορντ και Φόστερ, ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν η Βρετανία, όπου ο Μαν ήταν στις επάλξεις των τεράστιων απεργιών στα λιμάνια και τους σιδηροδρόμους, η γαλλική CGT και «η Ισπανία, η Ιταλία, η Πορτογαλία»⁹⁸. Υπάρχουν σίγουρα πολλά στοιχεία που υποστηρίζουν αυτήν την οπτική. Για παράδειγμα, η ισπανική CNT είχε σχηματιστεί αρχικά ως Εργατική Αλληλεγγύη το 1907 από έναν συνασπισμό αναρχικών και πολιτικών σοσιαλιστών, αλλά σύντομα επι-

κράτησαν οι αναρχικοί⁹⁹. Οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές πήραν επίσης τον έλεγχο της πορτογαλικής UON. Η ιταλική USI έχει τις ρίζες της στην δουλειά που έγινε εντός της CGL.

Υπάρχουν κι άλλα παραδείγματα, τα οποία οι Φορντ και Φόστερ δεν παραθέτουν, που δείχνουν ότι ο διεμβολισμός εκ των έσω ήταν μια κοινή συνδικαλιστική τακτική που μπόρεσε να φέρει πραγματικά αποτελέσματα. Το CGOM στο Μεξικό και η Ομοσπονδιακή Ένωση Μεταλλεργατών Αμερικής στις Η.Π.Α. κερδήθηκαν μέσω του διεμβολισμού εκ των έσω. Η Ομοσπονδία Αργεντινών Εργατών (FOA), η οποία ιδρύθηκε το 1901 από ποικίλες δυνάμεις, καταλήφθηκε το 1904 από τους αναρχικούς και μετονομάστηκε σε FORA. Στη συνέχεια η FORA, στο πέμπτο συνέδριό της το 1905, υιοθέτησε μια ακραιφνώς αναρχική πλατφόρμα. Η κατάσταση φαίνεται πως ήταν παρόμοια και στη Βραζιλία, την Κούβα και το Περού.

Στην Ελλάδα του εικοστού αιώνα, αναρχοσυνδικαλιστές όπως ο Κωνσταντίνος Σπέρας (1893-1943) επικέντρωσαν την προσοχή τους στην προσπάθεια να κερδίσουν τα ορθόδοξα σωματεία¹⁰⁰. Ο Σπέρας γεννήθηκε στη Σέριφο, ήρθε σε επαφή με αναρχικούς στην Αίγυπτο κι έπειτα δραστηριοποιήθηκε στην Ελλάδα, όπου συνελήφθη επανειλημμένως. Το 1916 σχημάτισε το Σωματείο Εργατών Μεταλλευτών Σερύφου. Στη συνέχεια αποτέλεσε τμήμα της αναρχοσυνδικαλιστικής μειοψηφίας της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδας και εξελέγη στην εποπτική της επιτροπή. Συμμετείχε στο Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδας, το οποίο μετεξελίχθηκε στο Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (CPG). Το 1920 κατείχε εξέχουσα θέση στο συνέδριο της Γ.Σ.Ε.Ε., στο οποίο οι αναρχοσυνδικαλιστές αντιπροσώπευαν το ένα τρίτο των συνέδρων. Το 1926 διαγράφηκε από την ένωση κατ' επιταγή του Κ.Κ.Ε. Εκείνη την περίοδο η Ελλάδα βρισκόταν σε καθεστώς δικτατορίας, αλλά ο Σπέρας παρέμεινε δραστήριος. Δολοφονήθηκε από πράκτορες του Κ.Κ.Ε. το 1943.

Σύμφωνα με τους Φορντ και Φόστερ, ο σχηματισμός μιας οργανωμένης συνδικαλιστικής «αγωνιστικής μειοψηφίας» στα υφιστάμενα σωματεία είναι απαραίτητος. Αυτό θα βοηθούσε την κατάρκτηση των σωματείων «εκ των έσω» και θα έδινε μια αγωνιστική ώθηση στους εργάτες¹⁰¹. Η IWW ήρθε αντιμέτωπη με το πρόβλημα της εναρμόνισης των λειτουργιών της ως σωματείο με τις ιδεολογικές της λειτουργίες: επιχείρησε να αναπτυχθεί στρατολογώντας κάθε διαθέσιμο εργάτη και στη συνέχεια αντιμετώπισε το πρόβλημα της προσπάθειας εκπαίδευσής των νέων μελών πάνω στο προκαθορισμένο συνδικαλιστικό της πρόγραμμα. Οι Φορντ και Φόστερ θεωρούν πως η αγωνιστική μειοψηφία δεν αντιμετωπίζει τέτοια προβλήματα: βασίζεται σε *ήδη* οργανωμένους εργάτες και ισχυρές υποδομές και μπορεί να αφοσιωθεί στη μετακίνηση των υπαρχόντων μελών του σωματείου προς τον συνδικαλισμό.

Υπό αυτό το πρίσμα, αν και η βρετανική ISEL απέτυχε να επικρατήσει στα υφιστάμενα σωματεία, κατάφερε να στέψει μεγάλο αριθμό εργατών προς τον συνδικαλισμό πολύ καλύτερα από την IWW (ή το τότε βρετανικό της παράρτημα, το οποίο στην πραγματικότητα ποτέ δεν κατάφερε να σχηματίσει σωματεία). Η γνώμη των Φορντ και Φόστερ είναι ότι η IWW θα έπρεπε να αντιληφθεί τον εαυτό της ως αγωνιστική μειοψηφία, να ενταχθεί στην AFL και την κατακτήσει. Όσον αφορά τους ανοργάνωτους εργάτες, η αναδιοργανωμένη IWW θα μπορούσε να ιδρύσει ειδικά σωματεία για να τους καλύψει· τα σωματεία αυτά δεν θα αντιμετώπιζαν τον ανταγωνισμό της AFL και, όσο η διαδικασία διείσδυσης προχωρούσε, τα νέα σωματεία θα μπορούσαν να ενσωματωθούν σε αυτή¹⁰².

Η αντίδραση της κυρίαρχης τάσης της IWW απέναντι σε αυτούς τους ισχυρισμούς ήταν προβλέψιμη: η AFL δεν θα μπορούσε να μετασχηματιστεί, το να επιχειρηθεί να διεμβολιστεί εκ των έσω θα ήταν χάσιμο χρόνου και ενέργειας από τη στιγμή που ελεγχόταν από τους εργατοπατέρες και, σε κάθε περίπτωση, η IWW δεσμευόταν να δέχεται ανειδίκευτους εργάτες, γυναίκες, μαύρους, Μεξικανούς και μετανάστες, οι οποίοι αποκλείονταν από την AFL¹⁰³. Όπως το θέτει ο Χέιγουντ, «Αυτή τη στιγμή δεν δίνω δεκάρα για το αν θα ενταχθεί ή όχι ο ειδικευμένος εργάτης στο βιομηχανικό κίνημα. Όταν θα βάλουμε μέσα σ' αυτή την οργάνωση τους ανειδίκευτους, ο ειδικευμένος εργάτης θα έρθει από μόνος του για τη δική του προστασία»¹⁰⁴.

Πολλοί υποστηρικτές της IWW θεωρούσαν ότι το να αποδίδεται η διαρκής μειοψηφική της θέση σε σχέση με την AFL στην προσέγγιση του δυαδικού γιουνιονισμού είναι υπεραπλουστευτικό, καθώς υπήρχαν πολλά εκατομμύρια εργατών τους οποίους η AFL αγνοούσε εντελώς. Τα

εμπόδια μπροστά στη στρατολόγηση μελών ήταν πολλά: οι ανειδίκευτοι και οι εποχικοί εργάτες είναι δυσκολότερο να οργανωθούν. Το ίδιο ισχύει και για τους μετανάστες και τις καταπιεσμένες εθνότητες, όπως οι μαύροι. Επίσης, οι εργοδότες, το κράτος και οι ρουφιάνοι επιτίθονταν διαρκώς στην IWW. Η άρχουσα τάξη έχει πολύ περισσότερους πόρους από μια συνδικαλιστική ένωση και συχνά οι μετανάστες δεν λάμβαναν την αμερικανική υπηκοότητα αν συμμετείχαν στην IWW. Η προπαγάνδα της IWW ενάντια στον πατριωτισμό και τη θρησκεία απομάκρυνε πολλούς εργάτες. Τέλος, το SPA ήταν κι αυτό συχνά εχθρικό απέναντί της¹⁰⁵. Σύμφωνα με πολλούς, η προοπτική της αυτοδιάλυσης της IWW μέσα στην AFL απειλούσε να υπονομεύσει τα μέχρι τότε επιτεύγματά της στις δύσκολες αυτές συνθήκες.

Τέλος, υπήρχε ακόμη μια περιπλοκότητα, η οποία αναλύθηκε συνοπτικά στα έντυπα της IWW: δεν είναι πάντοτε δυνατό, ακόμη και για τους πλέον ένθερμους υποστηρικτές του διεμβολισμού εκ των έσω, να σημειώσουν πρόοδο στα υφιστάμενα σωματεία χωρίς να «πεταχτούν έξω»¹⁰⁶. Η περίπτωση της Ιταλίας, η οποία αναφέρθηκε από τους Φορντ και Φόστερ ως παράδειγμα διεμβολισμού εκ των έσω, στην πραγματικότητα αποκαλύπτει το εξής: ότι οι συνδικαλιστές της CGL και του PSI οδηγήθηκαν στην δημιουργία της USI με τη μορφή δυαδικού σωματείου ουσιαστικά λόγω της ασταμάτητης εκστρατείας διαγραφών και πιέσεων από τους πολιτικούς σοσιαλιστές. Το ταξίδι που έκανε ο Μαν στις Η.Π.Α. το 1913, κατά τη διάρκεια του οποίου προώθησε τον διεμβολισμό εκ των έσω, άφησε αμετακίνητο στις θέσεις του τον Χέιγουντ και άλλους: έτσι ο Φόστερ και οι συν αυτό αποχώρησαν από την IWW, ενώ ο SLNA έκανε δουλειά μέσα στα σωματεία της AFL με αρκετή επιτυχία.

Τακτική εντός Πλαισίου και Οργανωτικός Δυισμός

Αρκετά σημεία αυτής της διαμάχης χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης. Πρώτον, αμφότεροι οι Μαλατέστα και Φόστερ στις προσεγγίσεις τους για τον συνδικαλισμό δίνουν έμφαση στον οργανωτικό δυισμό: δηλαδή στην ανάγκη για μια αυστηρά αναρχική οργάνωση ή συνδικαλιστική αγωνιστική μειοψηφία πέρα από το (συνδικαλιστικό) σωματείο. Ο Μαλατέστα οραματίζεται μια τέτοια ομάδα που θα κάνει δουλειά μέσα στα σωματεία για να προωθήσει το αναρχικό σχέδιο και να μετατοπίσει τα σωματεία προς επαναστατική κατεύθυνση: ο Φόστερ αμφισβητεί ότι ο δυαδικός γιουνιονισμός μπορεί να συνδυάσει την κανονική του δουλειά στα σωματεία με τα συνδικαλιστικά του ιδανικά, ενώ η τακτική του διεμβολισμού εκ των έσω απαιτεί τη συγκρότηση μιας αγωνιστικής μειοψηφίας μέσα στα υφιστάμενα σωματεία.

Αμφότεροι εφιστούν την προσοχή απέναντι στα δυαδικά σωματεία με ριζοσπαστική πλατφόρμα, θεωρώντας ότι οι σχηματισμοί που ακολουθούν αυτήν την τακτική βρίσκονται μεταξύ σφύρας και άκμονος: είτε θα επιβάλλουν την αυστηρή τήρηση του επαναστατικού τους προγράμματος, οπότε θα πρέπει να δημιουργούν μικρούς και απομονωμένους σχηματισμούς που θα μεταμφιέζονται σε σωματεία ενώ στην πραγματικότητα θα μοιάζουν περισσότερο με αυστηρά αναρχικές ή συνδικαλιστικές πολιτικές οργανώσεις, είτε θα πρέπει να ανοίξουν τις πόρτες τους στους πάντες, με τον κίνδυνο να μετατραπούν σε ορθόδοξα σωματεία ως αποτέλεσμα της εισροής εργατών που δεν ενστερνίζονται τις βασικές τους φιλοδοξίες. Η λογική της αγωνιστικής μειοψηφίας και ο τρόπος με τον οποίο θα πρέπει να λειτουργεί μια τέτοια ομαδοποίηση είναι επίμαχα ζητήματα, στα οποία θα επανέλθουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Για την ώρα, θα πρέπει να σημειωθεί ότι σχηματισμοί όπως η IWW έτειναν να έχουν τις δικές τους άτυπες αγωνιστικές μειοψηφίες¹⁰⁷. Ακόμη και στην περίπτωση που μια συνδικαλιστική ένωση η οποία έχει προκύψει μέσω του διεμβολισμού εκ των έσω αναδειχθεί σε ισχυρή δύναμη, θα αντιμετωπίσει τα ίδια προβλήματα με αυτά του δυαδικού γιουνιονισμού όσον αφορά την αύξηση της συνειδητοποίησης των νέων μελών. Όταν μια συνδικαλιστική ένωση γίνεται ισχυρή, θα δέχεται αναπόφευκτα στο εσωτερικό της πολλούς εργάτες περισσότερο λόγω της δύναμης και των επιδόσε-

ών της παρά λόγω της πολιτικής της. Έτσι, η επιμόρφωση γίνεται ζήτημα καθοριστικής σημασίας για κάθε συνδικαλιστική ένωση που θέλει να αποφύγει την αποσύνθεση των τακτικών της λόγω της προσθήκης νέων μελών.

Στο Μεξικό, η CGT αντιμετώπισε ακριβώς αυτό το πρόβλημα: στα τέλη της δεκαετίας του 1920 αναπτύχθηκε ραγδαία και κατακλύστηκε από την εισροή μελών που δεν ενστερνίζονταν τις αναρχοσυνδικαλιστικές της θέσεις. Μέχρι το 1928-1929, οι συνδικαλιστές είχαν τεθεί στο περιθώριο και η ένωση διασπάστηκε σε δυο αντίπαλες ομοσπονδίες με διαφορετικές πολιτικές γραμμές¹⁰⁸. Ωστόσο, η μαζική εισροή μελών δεν οδηγεί αναγκαστικά στην κατάρρευση των συνδικαλιστικών αρχών ενός σωματείου. Σε αντιπαράθεση με το προηγούμενο παράδειγμα, η ισπανική CNT κατάφερε να κερδίσει τη μάχη των ιδεών προωθώντας μια ριζοσπαστική λαϊκή αντικουλτούρα, η οποία εμφύσησε στην ένωση έναν ριζοσπαστισμό που ξεπερνούσε κατά πολύ τις δομές των σωματείων. Η επιτυχία της CNT σε αυτόν τον τομέα αποδεικνύεται από το γεγονός ότι οι αναρχοσυνδικαλιστικές της θέσεις δεν αμφισβητήθηκαν ποτέ στα συνέδριά της, παρά τη ριζοσπαστικά δημοκρατική της πρακτική, τα ψήγματα γραφειοκρατίας και τη διαρκή της μαζικοποίηση.

Αυτή η επιτυχία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό τόσο στην επιτυχή από μεριάς της προώθηση μιας ριζοσπαστικής και λαϊκής αντικουλτούρας όσο και στο ρόλο της FAI, μιας αναρχικής πολιτικής οργάνωσης που σχηματίστηκε το 1927, για την οποία θα πούμε περισσότερα στο επόμενο κεφάλαιο. Αυτή η ικανότητά της να συνδυάζει την δουλειά στα σωματεία με την ιδεολογική δουλειά καταδεικνύει τα προβλήματα που έχουν οι κριτικές του συνδικαλισμού οι οποίες θεωρούν ότι «ένα σωματείο που δέχεται μέλη ανεξάρτητα από την πολιτική τους ταυτότητα είναι εξ ορισμού μη επαναστατικό» και ότι η συνδικαλιστική ένωση πρέπει να έχει πολιτική ανοιχτής υποδοχής μελών «για να έχει μια μαζική βάση και άρα για να είναι αποτελεσματική στους καθημερινούς αγώνες»¹⁰⁹. Αντίθετα, το ζήτημα είναι το τι πρέπει να γίνει ώστε να εκπαιδευτούν τα νέα μέλη – ένα ζήτημα στο οποίο θα επανέλθουμε.

Με άλλα λόγια, η σύγχρονη επικράτηση του δυαδικού γιουνιονισμού στον συνδικαλισμό θα πρέπει να ιστοριοποιείται και να μην προβάλλεται στο παρελθόν αναγόμενη σε συστατικό στοιχείο της κληρονομιάς του συνδικαλισμού (ή, στις περιπτώσεις που απορρίπτεται, σε έλλειμμα του συνδικαλισμού). Το κίνημα είχε και έχει μια εναλλακτική τακτική επιλογή, η οποία έχει τη μορφή του διεμβολισμού εκ των έσω. Ενώ η γαλλική CGT αρχικά σχηματίστηκε μέσω του διεμβολισμού εκ των έσω, η απώλεια του ελέγχου από τους συνδικαλιστές κατά τη δεκαετία του 1910 έφερε δυο ειδών αντιδράσεις: κάποιοι Γάλλοι συνδικαλιστές αποσχίστηκαν για να ιδρύσουν το 1921 την Επαναστατική Συνδικαλιστική CGT ως μειοψηφική ένωση (η οποία κατόπιν μετεξελίχθηκε στις σύγχρονες γαλλικές CNT)· άλλοι, όπως ο Μονάτ, συνέχισαν να διεμβολίζουν τη CGT εκ των έσω, καταφέροντας μάλιστα να αποκτήσουν αρκετή επιρροή.

Αν και ο διεμβολισμός εκ των έσω μπορεί να είναι αποτελεσματικός, το ζήτημα της επιλογής μεταξύ αυτού και του δυαδικού γιουνιονισμού δεν θα πρέπει να τίθεται στο επίπεδο του αφηρημένου. Όπως δείχνουν οι περιπτώσεις της USI και της γαλλικής CGT, οι συνθήκες παίζουν τεράστιο ρόλο. Αξίζει να σημειωθεί ότι πολλές από τις επιτυχίες των παραδειγμάτων του διεμβολισμού εκ των έσω πραγματοποιήθηκαν σε σχετικά καινούρια σωματεία, πράγμα που ίσως να δείχνει πως οι πιθανότητες επικράτησης σε μακρόβια σωματεία με βαθιά καθιερωμένες γραφειοκρατίες είναι μακράν πιο περιορισμένες. Αυτή η παρατήρηση φαίνεται να είναι ιδιαίτερα εύστοχη στις περιπτώσεις που τα υφιστάμενα σωματεία είναι ενταγμένα για καιρό στους θεσμικούς μηχανισμούς εργασιακών σχέσεων, και ιδιαίτερα από τη στιγμή που η συμμετοχή σε κοινωνικές κορπορατιστικές δομές εθνικής κλίμακας τείνει να γεννά στρώματα γραφειοκρατών συνδικαλιστών που λειτουργούν πέρα από τον άμεσο έλεγχο των μελών του σωματείου. Επιπλέον, πολλά σωματεία ελέγχονται από πολιτικά κόμματα τα οποία δεν ανέχονται αντίπαλες τάσεις στο εσωτερικό τους, πράγμα που σημαίνει ότι υπάρχουν σημαντικά εμπόδια στις προσπάθειες επικράτησης.

Επίσης, στις περισσότερες χώρες υπάρχουν αρκετά εργατικά κέντρα και κάποια ανεξάρτητα σωματεία σε διάφορους κλάδους, για να μην αναφερθούμε στο γεγονός ότι συχνά υπάρχουν διαφορετικά σωματεία που καλύπτουν διαφορετικές βαθμίδες εργατών: άρα προς τα πού πρέπει να κατευ-

θύνουν τη δράση τους οι αναρχικοί ή οι συνδικαλιστές που έχουν πειστεί για τον διεμβολισμό εκ των έσω; Αν αληθεύει ότι η FORA της Αργεντινής και η ισπανική CNT σχηματίστηκαν μέσω του διεμβολισμού εκ των έσω, αληθεύει επίσης ότι αμφότερες οι οργανώσεις αποτελούσαν μονάχα ένα τμήμα του ευρύτερου εργατικού κινήματος. Όμως, ενώ στην Αργεντινή η UGT μετεξελίχθηκε στη συνδικαλιστική CORA, η οποία τελικά συγχωνεύθηκε με τη FORA, η CNT είχε πάντοτε να αντιμετωπίσει έναν σοβαρό αντίπαλο, την UGT, η οποία συνδεόταν με το Ισπανικό Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα. Ακόμη και κατά τη δεκαετία του 1930, οι οργανωμένοι στη CNT αποτελούσαν μόλις το μισό της εργατικής τάξης· οι υπόλοιποι ήταν οργανωμένοι στην UGT.

Άρα, κατά μια έννοια, στις δυο αυτές χώρες οι συνδικαλιστές ουσιαστικά χρησιμοποίησαν τόσο τον διεμβολισμό εκ των έσω όσο και τον δυαδικό γιουνιονισμό, αποδεικνύοντας ότι η πραγματική εικόνα είναι πιο περίπλοκη από αυτή της μιας απλής επιλογής ανάμεσα στις δυο τακτικές προσεγγίσεις. Ακόμη και η IWW, μετά την εξάπλωσή της εκτός Η.Π.Α., απέτυχε να διατηρήσει τον αυστηρό δυαδικό γιουνιονισμό της. Στη Βρετανία, οι Ντελεονιστές δημιούργησαν τη διακριτή IWW Μεγάλης Βρετανίας. Διακριτές IWW σχηματίστηκαν επίσης στον Καναδά, τη Χιλή, το Εκουαδόρ και το Μεξικό. Στην Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία, οι IWW υπήρχαν περισσότερο ως φωνές και ρεύματα επιρροής που αλληλεπικαλύπτονταν με τα καθιερωμένα σωματεία, παρά ως διακριτά εργατικά κέντρα. Στη Νότιο Αφρική, όπου οι ιδέες της IWW είχαν τεράστια επιρροή, υπήρξε μια διακριτή IWW από το 1910 έως το 1912. Παράλληλα υπήρξαν και προσπάθειες συνδικαλιστών να διεισδύσουν στα κυρίαρχα σωματεία μέσω του σχηματισμού της Επιτροπής Αλληλεγγύης το 1917, η οποία λειτουργούσε στο εσωτερικό της Βιομηχανικής Ομοσπονδίας Νοτίου Αφρικής. Ακολούθησε η προώθηση ενός ανεξάρτητου κινήματος εκπροσώπων εργαζόμενων από το 1918, η εμπλοκή στην Ομοσπονδία Εργασίας του Κέιπ Τάουν και ο σχηματισμός διακριτών σωματείων, όπως των Βιομηχανικών Εργατών της Αφρικής, στους οποίους οργανώθηκαν έγχρωμοι εργάτες που αποκλείονταν από τα άλλα δυο κέντρα.

Αμέσως μετά τον σχηματισμό της Κομιντέρν, ο Λένιν επιτέθηκε σφόδρα στον δυαδικό γιουνιονισμό και την IWW των Η.Π.Α. και μετέτρεψε τον διεμβολισμό εκ των έσω σε αρχή¹¹⁰. Το πλαίσιο έχει ξεκάθαρη σημασία· τα τακτικά ζητήματα δεν μπορούν να ανάγονται σε αφηρημένες αρχές που εφαρμόζονται ανεξαρτήτως συνθηκών. Έτσι, η USI στην Ιταλία αναγκάστηκε να υιοθετήσει τον δυαδικό γιουνιονισμό, καθώς η προοπτική του διεμβολισμού της CGL εκ των έσω δεν φάνταζε ελπιδοφόρα. Επιπλέον, η USI μετεξελίχθηκε σε μια πολύ ισχυρή ένωση, η οποία το 1920 έφτασε περίπου τα 800.000 μέλη, δηλαδή το ήμισυ περίπου της CGL¹¹¹. Η επιλογή να διαλυθεί ξανά η USI μέσα στη CGL ήταν πολύ προβληματική: πέρα από την απώλεια των μέχρι τότε επιτευγμάτων της, θα είχε να αντιμετωπίσει και τον κίνδυνο να εκληφθεί η ενσωμάτωσή της ως παράδοση στους ίδιους αξιωματούχους που κατέστησαν αναγκαίο τον σχηματισμό της. Ωστόσο, δεδομένων των θεωρήσεων που έχουν σκιαγραφηθεί μέχρι τώρα, το γεγονός ότι πρακτικά καμία λειτουργική συνδικαλιστική ένωση δεν ακολούθησε τη συμβουλή του Λένιν να αυτοδιαλυθεί μέσα στα καθιερωμένα μη συνδικαλιστικά σωματεία δεν πρέπει να προκαλεί έκπληξη.

Συνδικαλισμός και Κινήματα Βάσης

Άξια αναφοράς είναι και μια τρίτη συνδικαλιστική προσέγγιση, η οποία παρέχει μια εναλλακτική πρόταση έναντι τόσο του διεμβολισμού εκ των έσω όσο και του δυαδικού γιουνιονισμού: ο σχηματισμός ανεξάρτητων κινήματων βάσης στο εσωτερικό των κατεστημένων σωματείων. Αυτός ο τύπος συνδικαλισμού μπορεί να είναι είτε αναρχοσυνδικαλιστικός, όπως στην περίπτωση της Ένωσης Αναρχοσυνδικαλιστικής Προπαγάνδας και της Συνομοσπονδίας των Ρώσων Αναρχοσυνδικαλιστών, είτε επαναστατικός συνδικαλιστικός, όπως στην περίπτωση του κινήματος των Εκπροσώπων Εργαζόμενων και των Εργατικών Επιτροπών στη Βρετανία. Όλοι οι παραπάνω σχηματισμοί ήταν ενεργοί κατά τη δεκαετία του 1910.

Αυτή η προσέγγιση δεν αποζητά την κατάληψη των σωματείων ως τέτοιων. Αυτό είναι και το σημείο που τη διαφοροποιεί από τον διεμβολισμό εκ των έσω που υιοθετήθηκε από οργανώσεις όπως η ISEL και ο SLNA. Πρόκειται για ένα ανεξάρτητο κίνημα που μπορεί να αλληλεπιδρά με τα ορθόδοξα σωματεία και να συμμετέχει σ' αυτά, αλλά δεν αποζητά την επικράτηση· αντ' αυτού, στοχεύει στη δημιουργία ενός κινήματος αποτελούμενου τόσο από τη βάση του σωματείου όσο και από ανοργάνωτους εργάτες και βασισμένου σε τακτικές μαζικές συναντήσεις και δομές εκπροσώπησης, το οποίο υιοθετεί ένα ριζοσπαστικό πρόγραμμα που μπορεί να εφαρμοστεί ανεξάρτητα από τα σωματεία, όπου αυτό είναι αναγκαίο. Η βασική θέση αυτής της προσέγγισης είναι η εξής: «Θα υποστηρίξουμε τους επίσημους εκπροσώπους μόνο εφόσον εκπροσωπούν σωστά τους εργαζόμενους, αλλά θα δρούμε ανεξάρτητα αμέσως μόλις αυθαιρετήσουν»¹¹².

Βασικό παράδειγμα αυτής της προσέγγισης αποτελεί το Κίνημα των Εκπροσώπων Εργαζόμενων και των Εργατικών Επιτροπών στη Βρετανία των μέσων της δεκαετίας του 1910· η περίπτωση της Ρωσίας θα εξετασθεί στο επόμενο κεφάλαιο. Ένα ευρύ σύνολο παραγόντων συνέβαλε στην αυθόρμητη εμφάνιση ενός ανεξάρτητου κινήματος βάσης. Οι βασικότεροι από αυτούς ήταν η αξιοσημείωτη ένταση του ελέγχου στις βιομηχανίες λόγω του πολέμου, η υποβάθμιση της εξειδικευμένης εργασίας και η αδράνεια της συνδικαλιστικής γραφειοκρατίας¹¹³. Σύντομα οι επαναστάτες συνδικαλιστές κυριάρχησαν πολιτικά. Στη Σκωτία, η οποία ήταν το προπύργιο του SLP στη Βρετανία, Ντελεονιστές όπως ο Γκάλαχερ βρέθηκαν να παίζουν ηγετικό ρόλο στην πρώτη μεγάλη πρωτοβουλία: τη σημαντικότερη Εργατική Επιτροπή του Κλάιντ¹¹⁴. Απομακρυνόμενοι από τον παραδοσιακό τους δυαδικό γιουνιονισμό, ξεκίνησαν να οραματίζονται ένα εργατικό κίνημα βάσης, ανεξάρτητο από την ηγεσία του σωματείου αλλά σε αλληλεπίδραση με το σωματείο, το οποίο θα λειτουργούσε ως μήτρα του Ενός Μεγάλου Σωματείου. Στην Αγγλία, οι υποστηρικτές της IWW από το 1917 και έπειτα έπεισαν αρκετές εργατικές επιτροπές για το *Προοίμιο* του 1908. Το επίκεντρο του κινήματος μεταφερόταν ολοένα και περισσότερο προς το Σέφιλντ¹¹⁵.

Περί το 1919, το εμφανιζόμενο κίνημα άρχισε να εξελίσσεται σε μια επίσημη δομή εθνικής εμβέλειας, μέσα από μια εθνική διαχειριστική επιτροπή που είχε επικεφαλής τον Τζ. Τ. Μέρφι και εξέδωσε τις εφημερίδες *Αλληλεγγύη* («Solidarity») και *Ο Εργάτης* («The Worker»)¹¹⁶. Η πρώτη ιδρύθηκε από συνδικαλιστές όπως ο Μαν, ενώ η δεύτερη τυπωνόταν στο τυπογραφείο του SLP¹¹⁷. Το κίνημα διοργάνωσε εθνικά συνέδρια το 1919 και το 1920 (μεριμνώντας ώστε να μην μετεξελιχθεί σε καινούριο δυαδικό σωματείο) και συνδέθηκε με τη συνδικαλιστική Ανεπίσημη Επιτροπή Μεταρρυθμίσεων Νότιας Ουαλίας («South Wales Unofficial Reform Committee»), η οποία λειτουργούσε στο εσωτερικό του σωματείου των αναθρακωρύχων¹¹⁸. Η επιτροπή αυτή είχε συνάψει στενούς συνδέσμους με την IWW του Σικάγο, στους οποίους περιλαμβανόταν και ένας διακανονισμός για ανταλλαγή των καρτών μέλους τους¹¹⁹.

Σύμφωνα με τους συνδικαλιστές που συμμετείχαν στο κίνημα των Εκπροσώπων Εργαζόμενων και των Εργατικών Επιτροπών, το κίνημα αυτό έπρεπε να μετατραπεί σε «μια ισχυρή οργάνωση που θα θέσει τη βιομηχανία υπό τον πλήρη έλεγχο των εργατών»¹²⁰. Όταν οργανώθηκε ως επίσημος σχηματισμός εθνικής εμβέλειας, υιοθέτησε «ως αντικειμενικό στόχο του εγχειρήματος τον έλεγχο της βιομηχανίας, την ανατροπή του υπάρχοντος καπιταλιστικού κοινωνικού συστήματος και την εγκαθίδρυση της Βιομηχανικής Δημοκρατίας»¹²¹. Ωστόσο, πέρα από όλα αυτά, δεν στόχευε ούτε στην κατάληψη των σωματείων ούτε στην καταστροφή τους¹²². Ο Τζ. Τ. Μέρφι (1888-1966) – ηγετική φυσιογνωμία της Εργατικής Επιτροπής του Σέφιλντ, ένθερμος Ντελεονιστής και μετέπειτα ιδρυτικό στέλεχος του CPGB – γενικά θεωρούταν ως ο θεωρητικός του κινήματος των Εκπροσώπων Εργαζόμενων και των Εργατικών Επιτροπών. Υποστήριζε την αντικατάσταση του «γεωγραφικά οικοδομημένου Κράτους» από μια «πραγματική δημοκρατία», βασισμένη στον εργοστασιακό γιουνιονισμό, και αντιλαμβανόταν τις επιτροπές ως απαραίτητο βήμα στον δρόμο για μια «Εργατική Δημοκρατία»¹²³.

Το κίνημα των Εκπροσώπων Εργαζόμενων και των Εργατικών Επιτροπών ήταν ανοιχτό και σε άλλα ρεύματα· δεν θα πρέπει να συγχέεται με κάποια συνδικαλιστική αγωνιστική μειοψηφία, όπως ο SLNA ή η ISEL. Έτσι, σε αυτό συμμετείχαν πολλοί ακτιβιστές του Ανεξάρτητου Εργατικού Κόμ-

ματος, μιας πολιτικής σοσιαλιστικής ομαδοποίησης, όπως και του Βρετανικού Σοσιαλιστικού Κόμματος, ενός Μαρξιστικού κόμματος που προέκυψε από την πάλη ποτέ Σοσιαλδημοκρατική Ομοσπονδία όταν αυτή υιοθέτησε φιλοπόλεμη στάση. Ο Μακ Λιν, ένας Σκωτσέζος Μαρξιστής, ήταν ακόμη ένα σημαντικό μέλος του κινήματος. Παρ' όλα αυτά, «η κύρια πηγή της ιδεολογίας του κινήματος των εκπροσώπων εργαζόμενων ήταν το γαλλικό δόγμα του επαναστατικού συνδικαλισμού και το αμερικανικό δόγμα του Βιομηχανικού Γιουνιονισμού»¹²⁴.

Ο συνδικαλισμός απεύθυνσης στη βάση υπερβαίνει σε βασικά σημεία τόσο τον δυαδικό γιουνιονισμό όσο και τον διεμβολισμό εκ των έσω. Από τη μια, δέχεται το επιχείρημα ότι ο δυαδικός γιουνιονισμός είναι πιθανό να απομονώσει τους αγωνιστές μέσα σε μικρά διαχωρισμένα σωματεία, όπως και την αντίληψη του διεμβολισμού εκ των έσω ότι ακόμη και τα συντηρητικά σωματεία είναι κατά βάση οργανώσεις της εργατικής τάξης. Από την άλλη, αποδέχεται την οπτική του δυαδικού γιουνιονισμού ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο να ανατραπεί μια καθιερωμένη συνδικαλιστική γραφειοκρατία. Άρα το ζήτημα δεν είναι να καταλάβουμε τα σωματεία ως σύνολο αλλά να οικοδομήσουμε ένα ανεξάρτητο εργατικό κίνημα που *αλληλεπιδρά* με τα σωματεία και μπορεί από μόνο του να αναλάβει τον ρόλο του Ενός Μεγάλου Σωματείου.

Ο συνδικαλισμός απεύθυνσης στη βάση συγκλίνει σε ορισμένα σημεία με τη στρατηγική κάποιων σύγχρονων αναρχικών για τα εργασιακά¹²⁵. Το WSM υποστηρίζει ότι τα σωματεία είναι πάντοτε οργανώσεις της εργατικής τάξης και αποτελούν αναγκαία απάντηση απέναντι στο ταξικό σύστημα: «Κανένας συντηρητισμός, καμία γραφειοκρατία και καμία οπισθοδρομικότητα στο εσωτερικό των σωματείων δεν μπορεί να αναιρέσει αυτό το ουσιώδες γεγονός»¹²⁶. Επίσης, υποστηρίζει τον δυαδικό γιουνιονισμό (τον οποίο θεωρεί το σήμα κατατεθέν του συνδικαλισμού) και αντιλαμβάνεται τη δουλειά μέσα στα κατεστημένα σωματεία ως μείζονα συνεισφορά στην επανάσταση. Αντιμετωπίζει το σωματείο ως βασικό επίδοκο για τους αναρχικούς. Η μορφή του καθορίζεται από τον διαρκή αγώνα ανάμεσα στη γραφειοκρατία και τη βάση καθώς και από την πάλη των ιδεών. Αυτό που χρειάζεται είναι ένα κίνημα βάσης στο εσωτερικό του σωματείου, ικανό να υπερασπιστεί το σωματείο και παράλληλα να αντιπαλέψει τη γραφειοκρατία· ικανό να οργανώνει τις δικές του εκστρατείες και να υποστηρίζει προοδευτικές πρωτοβουλίες άλλων σωματείων. Ο σκοπός δεν είναι να καταληφθεί το σωματείο ως τέτοιο, ούτε να αποσυρθεί η βάση· είναι να προωθηθεί ένας τρόπος πάλης στα σωματεία που είναι «ουσιαστικά ο ίδιος» με αυτόν του συνδικαλισμού και που μπορεί να θέσει τις βάσεις για τα εργατικά συμβούλια:

Τα σωματεία δεν θα γίνουν επαναστατικές οργανώσεις· δεν φτιάχτηκαν ποτέ για να γίνουν κάτι τέτοιο. Παρ' όλα αυτά, μέσα από την πάλη μέσα στα σωματεία θα αναπτυχθεί το έμβρυο των εργατικών συμβουλίων του μέλλοντος. Οι απαρχές αυτής της διαδικασίας εντοπίζονται οπουδήποτε υπάρχουν εργάτες που δημιουργούν τις δικές τους οργανώσεις βάσης (χωρίς καθοδήγηση ή «παντογνώστες» ηγέτες) για να προωθήσουν τα ταξικά τους συμφέροντα.¹²⁷

Οι αναρχικοί μπορούν να εκλέγοντα σε άμισθα και ανακλητά πόστα του σωματείου, όπως στη θέση του εκπροσώπου εργαζόμενων, αλλά δεν θα πρέπει να εμπλέκονται στη συνδικαλιστική γραφειοκρατία¹²⁸. Η προώθηση της άμεσης δράσης, της αυτενέργειας και των επαναστατικών ιδεών είναι κεντρικό στοιχείο του επαναστατικού σχεδίου και συνεπώς οι αναρχικοί θα πρέπει να αντιτάσσονται στη συμμετοχή σε κορπορατιστικές δομές και άλλα είδη συγκεντρωτικών διαπραγματεύσεων που αποσπών την πρωτοβουλία από τη βάση¹²⁹. Το κίνημα βάσης δεν πρέπει να είναι ιδιοκτησία κανενός πολιτικού ρεύματος. Θα πρέπει να είναι τόσο ευρύ, ώστε να προσελκύει εργάτες που είναι αγωνιστές αλλά δεν θεωρούν πως έχουν κάποια συγκεκριμένη πολιτική προοπτική· αν και «πολεμάμε για την πολιτική μας» μέσα στο κίνημα βάσης, «το κίνημα ως τέτοιο θα πρέπει να είναι ανεξάρτητο από οποιαδήποτε πολιτική οργάνωση». Ο ρόλος της πολιτικής μας είναι στην ουσία «να δώσει προοπτική στους εργάτες που κινούνται προς τα αριστερά και θέλουν να παλέψουν»¹³⁰.

Συμπεράσματα: Μεταρρύθμιση και Επανάσταση

Στο κεφάλαιο αυτό ισχυριστήκαμε ότι μια ιστορική προσέγγιση της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης ρίχνει πολύ φως στο ζήτημα της τακτικής. Η υιοθέτηση της στρατηγικής του αναρχισμού των μαζών, για παράδειγμα, είναι μόνο το μισό της πρόκλησης που αντιμετωπίζει ένας αγωνιστής: η επιτυχία της στρατηγικής εξαρτάται θεμελιωδώς από τις *τακτικές* επιλογές. Το ιδανικό είναι αυτές να λαμβάνονται με βάση μια προσεκτική ανάλυση της συνθήκης στην οποία εφαρμόζεται η στρατηγική, έναν προσεκτικό απολογισμό των πλεονεκτημάτων που έχουν οι διάφορες τακτικές ως τέτοιες, καθώς και τη συμβατότητα μιας δεδομένης τακτικής με τις αρχές και τη στρατηγική που αυτή πρόκειται να προωθήσει. Εξάλλου, καθώς αλλάζουν οι συνθήκες, θα πρέπει να αλλάζουν και οι τακτικές.

Ο συνδικαλιστικός διεμβολισμός εκ των έσω, για παράδειγμα, είναι μια τακτική που έχει πολλά επιχειρήματα υπέρ της, αλλά δεν είναι αναγκαστικά εφαρμόσιμη παντού. Ο σχηματισμός μιας συνδικαλιστικής γραφειοκρατίας, ενταγμένης στον μηχανισμό των θεσμικών συστημάτων εργασιακών σχέσεων ή ελεγχόμενης από ένα εχθρικό πολιτικό κόμμα, μπορεί να θέσει σοβαρά εμπόδια στην επιτυχημένη εφαρμογή της τακτικής αυτής. Πράγματι, υπάρχουν σίγουρα αμφιβολίες για το εάν κάτι τέτοιο θα ήταν επιτυχημένο κάτω από αυτές τις συνθήκες, καθώς και για το εάν η υιοθέτηση μιας εναλλακτικής προσέγγισης δεν θα ήταν πιο αποτελεσματική.

Η τακτική δεν μπορεί να αναχθεί σε αρχή. Οι διαφορετικές συνθήκες επιβάλλουν διαφορετικές τακτικές. Τα ζητήματα που έχουν να κάνουν με τη συμμετοχή στο θεσμικό μηχανισμό εργασιακών σχέσεων ή με τον δυαδικό συνδικαλισμό, σε πρώτο επίπεδο άπτονται ζητημάτων αρχής. Ωστόσο, σε ένα επόμενο επίπεδο, είναι σημαντικό να διαχωρίζουμε τις αρχές, οι οποίες είναι αναντικατάστατες, από τις τακτικές, οι οποίες είναι παροδικές, και να μην εξάγουμε αρχές από συγκεκριμένες τακτικές. Η ευρύτερη αναρχική παράδοση έχει σαφείς αρχές που πρέπει να τροφοδοτούν τη στρατηγική και την τακτική, αλλά δεν υπάρχει κανένα σύνολο τακτικών που να είναι καθολικά εφαρμόσιμο. Έχουμε πολλά να μάθουμε από την ιστορία του αναρχισμού και του συνδικαλισμού για τις τακτικές που έχουν δοκιμαστεί στο παρελθόν, αλλά η πραγματική πρόκληση είναι πάντοτε το να αναπτύσσουμε τακτικές για το παρόν.

Σημειώσεις

1. Kropotkin, *War!*
2. Maximoff, *The Programme of Anarcho-syndicalism*, 45-46.
3. E. Goldman, "What I Believe", στο *Red Emma Speaks: Selected Writings and Speeches*, επιμ. A. K. Shulman (1908; repr., New York: Vintage Books, 1972), 38, 41.
4. Rocker, *Anarcho-syndicalism*, κεφάλαιο 5.
5. Βλ. R. de Jong, "Ferdinand Domela Nieuwenhuis", στο *Woordenboek van Belgische en Nederlands Vrijdenkers* (Brussels: Vrije Universiteit, 1979)· G. Harmsen, "Nieuwenhuis, Ferdinand", στο *Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidersbeweging in Nederland* (Amsterdam: International Institute of Social History, 1995)· Nettlau, *A Short History of Anarchism*, 232-35.
6. Foster, *Syndicalism*, 9-13, 29-30.
7. Αναφέρεται στο T. Mann, *Tom Mann's Memoirs* (1923; repr., London: MacGibbon and Kee, 1967), 236-38.
8. Casanovas, "Labour and Colonialism in Cuba in the Second Half of the Nineteenth-Century", 436.
9. ό.π., 436.
10. Kedward, *The Anarchists*, 67· βλ. επίσης Joll, *The Anarchists*, 236.
11. Αναφέρεται στο P. Trewhela, "George Padmore, a Critique: Pan-Africanism or Communism", *Searchlight-South Africa* 1, no. 1 (1988): 50.
12. ό.π., 50.
13. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 163.
14. Paz, *Durruti*, 39.
15. Levy, "Italian Anarchism", 56.
16. Williams, *A Proletarian Order*, 36-37.
17. Levy, "Italian Anarchism", 56; Williams, *A Proletarian Order*, 37.
18. Colombo, "Armando Borghi".
19. ό.π.
20. Williams, *A Proletarian Order*, 35-36.
21. Levy, "Italian Anarchism", 56; Bertrand, "Revolutionary Syndicalism in Italy", 145. Βλ. επίσης G. Procacci, "Popular Protest and Labour Conflict in Italy, 1915-1918", *Social History*, no. 14 (1989).
22. Williams, *A Proletarian Order*, 56-57.
23. Bertrand, "Revolutionary Syndicalism in Italy", 145.
24. Levy, "Italian Anarchism", 56-57.
25. Williams, *A Proletarian Order*, 56; Woodcock, *Anarchism*, 333.
26. Bertrand, "Revolutionary Syndicalism in Italy", 145.
27. Levy, "Italian Anarchism", 56-57· Williams, *A Proletarian Order*, 51-52. Η παράθεση είναι από τον Williams.
28. Williams, *A Proletarian Order*, 36.
29. L. Michel, *The Red Virgin: Memoirs of Louise Michel*, επιμ. B. Lowry και E. E. Gunter (Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1981), 129.
30. B. Mitchell, "French Syndicalism: An Experiment in Practical Anarchism", στο *Revolutionary Syndicalism: An International Perspective*, επιμ. M. van der Linden και W Thorpe (Otterup, Denmark: Sclar, 1990), 34-37· βλ. επίσης F. Feeley, "French School Teachers against Militarism, 1903-18", *Historian* 57, no. 2 (1994).
31. Industrial Workers of the World, *The IWW in Theory and Practice*.
32. Our Special Representative/Proletarian, "Sundry Jottings from the Cape: A Rebels Review", *Voice of Labour*, 1/12/1911· βλ. επίσης P. R. Roux, "The Truth about the Defence Act: Straight Talk to Workers", *Voice of Labour*, 11/10/1912.
33. Αναφέρεται στο Marshall, *Demanding the Impossible*, 521.

34. J. Crump, "Anarchist Opposition to Japanese Militarism, 1926-1937", *Bulletin of Anarchist Research*, no. 24 (1991): 34.
35. Αναφέρεται στο ό.π., 35.
36. Crump, *Hatta Shuzo and Pure Anarchism in Interwar Japan*, 95. Ολόκληρη η ανακοίνωση αναδημοσιεύεται στο Crump, "Anarchist Opposition to Japanese Militarism". Zenkoku Jiren, "What to Do about War?" στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμ. R. Graham (Νοέμβριος 1931; repr., Montreal: Black Rose, 2005).
37. Crump, "Anarchist Opposition to Japanese Militarism", 36.
38. Gordon, "Anarchism in Brazil", 100-109.
39. Thorpe, "Keeping the Faith", 196. Βλ. επίσης W Thorpe, "The Provisional Agenda of the International Syndicalist Conference, London 1913", *International Review of Social History*, no. 36 (1981). W. Thorpe, "Towards a Syndicalist International: The 1913 London Congress", *International Review of Social History*, no. 23 (1978).
40. Lenin, "The State and Revolution", 309-10.
41. A. L. Morton and G. Tate, *The British Labour Movement, 1770-1920*, αναθεωρημένη έκδοση (London: Lawrence and Wishart, 1979), 255. Βλ. επίσης N. Mackenzie, *Socialism: A Short History*, 2^η έκδοση (London: Hutchinson University Library, 1966), 130. C. Tsuzuki, *Tom Mann, 1856-1941: The Challenges of Labour* (Oxford: Clarendon Press, 1991), 177.
42. Κυρίως στο Bakunin, "Letters to a frenchman on the Current Crisis".
43. C. Levy, "Anarchism, Internationalism, and Nationalism in Europe, 1860-1939", *Australian Journal of Politics and History* 50, no. 3 (2004): 335, 340-341.
44. E. Malatesta, "Anarchists Have Forgotten Their Principles", στο *Errico Malatesta: His Life and Ideas*, επιμ. V. Richards (Νοέμβριος 1914; repr., London: Freedom Press, 1965); E. Malatesta, "Pro-Government Anarchists", στο *Errico Malatesta: His Life and Ideas*, επιμ. V. Richards (Απρίλιος 1916; repr., London: Freedom Press, 1965), 250-51.
45. Quail, *The Slow Burning Fuse*, 287.
46. Holton, *British Syndicalism*, 200; Tsuzuki, *Tom Mann*, 178.
47. Woodcock, *Anarchism*, 203, 413.
48. Mitchell, "French Syndicalism", 37.
49. Levy, "Anarchism, Internationalism, and Nationalism in Europe", 342.
50. Βλ., ενδ., Levy, "Italian Anarchism", 64, 71.
51. Thorpe, "Keeping the Faith", 195.
52. Αναφέρεται στο "The Deadly Parallel", *International Socialist Review* 17 (Απρίλιος 1917): 618.
53. W. Thorpe, "El Ferrol, Zimmerwald, and Beyond: Syndicalist Internationalism, 1914 to 1918" (Εργασία που παρουσιάστηκε στο συνέδριο για την Ευρωπαϊκή Ιστορία των Κοινωνικών Επιστημών στο Άμστερνταμ, το διάστημα 22-25/3/2006), 5-6.
54. Gordon, "Anarchism in Brazil", 108-12.
55. Αναδημοσιεύεται στο ό.π., 311-13.
56. E. Goldman A. Berkman, E. Malatesta κ.ά., "International Anarchist Manifesto against War", στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμ. R. Graham (1915; repr., Montreal: Black Rose, 2005).
57. Quail, *The Slow Burning Fuse*, 291-93.
58. Σχετικά με αυτά τα γεγονότα, βλ. van der Walt, "Anarchism and Syndicalism in South Africa", κεφάλαια 3-5.
59. M. Dubofsky, "The Rise and Fall of Revolutionary Syndicalism in the United States", στο *Revolutionary Syndicalism: An International Perspective*, επιμ. M. van der Linden και W Thorpe (Otterup, Denmark: Sclar, 1990), 215.
60. Βλ. Burgmann, *Revolutionary Industrial Unionism*, κεφάλαια 1-14.
61. "The Class Struggle Declared Criminal", *The International*, 4/1/1918.

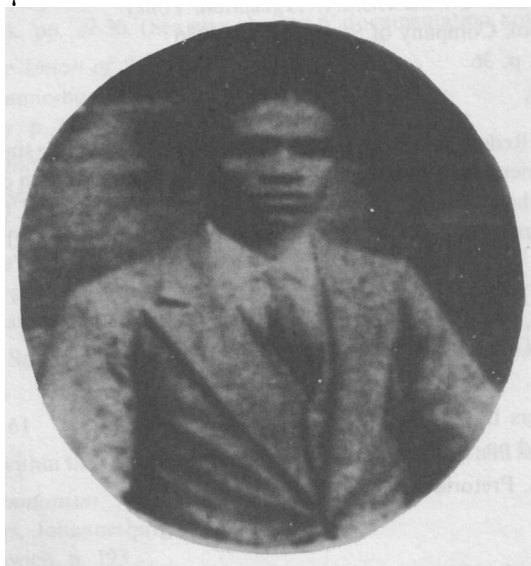
62. Thorpe, "Keeping the Faith".
63. Malatesta, στο Richards, *Errico Malatesta*, 126-27.
64. Για ένα παράδειγμα αυτής της αντίληψης βλ. Crump, *Hatta Shuzo and Pure Anarchism in Interwar Japan*, 163.
65. F. Hanlon, "Industrial Unionism: The History of the Industrial Workers of the World in Aotearoa", στο *Industrial Unionism: The History of the Industrial Workers of the World in Aotearoa: Aim, Form, and Tactics of a Workers Union on IWW Lines* (1913; repr., Wellington, UK: Rebel Press, 2006), 22-23.
66. Αναφέρεται στο Foner, *The Industrial Workers of the World*, 137.
67. ό.π., 137-38, 168-69, 470-72.
68. Hanlon, "Industrial Unionism", 23.
69. Hinton, *The First Shop Stewards Movement*, 312.
70. Mackenzie, *Socialism*, 132.
71. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 207.
72. American Continental Workers' Association, "American Continental Workers' Association", στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμ. R. Graham (1929; repr., Montreal: Black Rose, 2005), 332.
73. Hart, *Anarchism and the Mexican Working Class*, 170-72.
74. Lambert, "Political Unionism in South Africa", 44.
75. Βλ., ενδ., Tsuzuki, *Tom Mann· Mann, Tom Mann's Memoirs*.
76. T. Mann, "The Way to Win: An Open Letter to Trades Unionists on Methods of Industrial Organisation, by Tom Mann, Broken Hill, May 1909", *Voice of Labour*, 31/12/1909; Mann, *Tom Mann's Memoirs*, 193.
77. Hanlon, "Industrial Unionism", 21.
78. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 180, 183, 195, 201, 203, 206, 217, 231, 235· Peirats, *Anarchists in the Spanish Revolution*, 59-84. Τον Αύγουστο του 1931, οι μετριοπαθείς εξέδωσαν ένα μανιφέστο το οποίο υπογράφηκε από τριάντα άτομα, εξού και το όνομα *treintistas*.
79. L. Golden, "The Libertarian Movement in Contemporary Spanish Politics" *Antipode: A Radical Journal of Geography* 10-11, nos. 3 and 1 (1979): 116n3.
80. Solidarity Federation, *Out of the Frying Pan: A Critical Look at Works Councils* (Manchester, UK: Solidarity Federation, 1998), 2, 4, 8, 11-13.
81. ό.π., 12-13.
82. Βλ. *Alternative Libertaire*, "Spain".
83. M. Gardell, "A Conference in Spain", *SAC-Kontakt* (Δεκέμβριος 1992) (αγγλική μετάφραση από άγνωστη πηγή).
84. Golden, "The Libertarian Movement in Contemporary Spanish Politics", 18-19.
85. Βλ. Holton, "Syndicalist Theories of the State"· Haywood and Bohm, *Industrial Socialism*.
86. Holton, "Syndicalist Theories of the State", 8.
87. Craparo, *Anarchist Communists*, 76-77.
88. ό.π., 77.
89. Epstein, "Anarchism and the Anti-Globalisation Movement".
90. Βλ., π.χ., Workers Solidarity Movement, *Position Paper*.
91. Βλ. Foner, *The Industrial Workers of the World*, κεφάλαιο 18· Zipser, *Working Class Giant*, 27-87.
92. Ford and Foster, *Syndicalism*, 43.
93. Foner, *The Industrial Workers of the World*, 423-24.
94. ό.π., 424.
95. Malatesta, στο Richards, *Errico Malatesta*, 123-24· Malatesta, "Syndicalism", 220-21.

96. Ford and Foster, *Syndicalism*, 45-46.
97. Malatesta, στο Richards, *Errico Malatesta*, 123-24.
98. Ford and Foster, *Syndicalism*, 43.
99. Bar, "The CNT", 121.
100. L. Kottis, *Konstantinos Speras: The Life and Activities of a Greek Anarcho-syndicalist* (London: Kate Sharpley Library, 2000).
101. Βλ. Ford and Foster, *Syndicalism*, 43-47· Foner, *The Industrial Workers of the World*, 422-34.
102. Foner, *The Industrial Workers of the World*, 425-26.
103. ό.π., 418-22.
104. Αναφέρεται στο ό.π., 37.
105. ό.π., 462-71.
106. ό.π., 421-22.
107. ό.π., 147, υποσημείωση με αστερίσκο.
108. Hart, *Anarchism and the Mexican Working Class*, 156; Hart, "Revolutionary Syndicalism in Mexico", 200-1.
109. Anarchist Workers Group, "Anarchism in the Thatcher Years", *Socialism from Below*, no. 1 (Αύγουστος 1989). Προσβάσιμο από http://flag.blackened.net/revolt/awg/awg_thatcher1.html (ανακτήθηκε στις 1/12/2006).
110. V. I. Lenin, "'Left-wing Communism': An Infantile Disorder", στο *Selected Works in Three Volumes*, επιμ. V. I. Lenin (1920; repr., Moscow: Progress Publishers, 1975), τόμος 3.
111. Williams, *A Proletarian Order*, 194-95.
112. J.T. Murphy, αναφέρεται στο Hinton, *The First Shop Stewards Movement*, 119.
113. Βλ., ό.π.
114. Βλ., ό.π., 122-23.
115. A. E. Titley, "The IWW in England", *Workers' Dreadnought*, 2/10/1920.
116. S. Pankhurst, "Zinoviev to the Comintern: A 'Left' Wing View", *Workers' Dreadnought*, 13/8/1921.
117. Hinton, *The First Shop Stewards Movement*, 285nl· "Questions of the Day", *Workers' Dreadnought*, 20/7/1918.
118. Hinton, *The First Shop Stewards Movement*, 287· "Rank and File Convention", *Workers' Dreadnought*, February 14, 1920. Για μια διακήρυξη των αντιλήψεων της επιτροπής βλ. Unofficial Reform Committee, *The Miner's Next Step: Being a Suggested Scheme for the Reorganisation of the Federation* (1912; repr., London: Germinal and Phoenix Press, 1991).
119. Thompson with Murfin, *The IWW*, 135.
120. Αναφέρεται στο Hinton, *The First Shop Stewards Movement*, 129.
121. "The Workers' Committee", *Workers' Dreadnought*, 9/3/1918.
122. Hinton, *The First Shop Stewards Movement*, 290-93.
123. "Marxist Industrial Unionism", *Workers' Dreadnought*, 19/10/1918· J. T. Murphy, "The Embargo", *Workers' Dreadnought*, 31/8/1918.
124. Hinton, *The First Shop Stewards Movement*, 21· βλ. επίσης 290-93.
125. Η FdCA έχει παρόμοιες θέσεις· βλ. FdCA, *Towards a Programme of Conflictual, Class-Struggle Syndicalism*, 2005, προσβάσιμο από http://www.fdca.it/fdcaen/labour/towards_a_platform.htm (ανακτήθηκε στις 1/11/2005).
126. Workers Solidarity Movement, *Position Paper*, ενότητα 2.1.
127. ό.π., ενότητα 11.1.
128. ό.π., ενότητα 7.4.
129. ό.π., ενότητα 7.6.
130. ό.π., ενότητες 8.4. και 8.5.

Ο Nestor Ivanovich Makhno (1889-1934) στο Γκιουλάι-Πόλε.

Κεντρική φυσιογνωμία της Ουκρανικής Επανάστασης (1918-1921) και σπουδαίος στη στρατηγική του αντάρτικου, ο Μάχνο υποστήριζε τον σχηματισμό μιας σφικτής αναρχικής πολιτικής οργάνωσης για να εξασφαλιστεί ότι ο αναρχισμός θα «γίνει η καθοδηγητική αρχή της επανάστασης». Ο Επαναστατικός Εξεγερσιακός Στρατός της Ουκρανίας λειτουργούσε παράλληλα με την αναρχική συνομοσπονδία Ναμπάτ («Συναγερμός»), υπό την καθοδήγηση αιρετών μαζικών συνελεύσεων αγροτών, εργατών και εξεγερμένων.

Ο T.W. Thibedi στο Γιοχάνεσμπουργκ.

Ο «Bill» Τιμπέντι ήταν μια σημαντική φυσιογνωμία του πολυφυλετικού επαναστατικού συνδικαλιστικού κινήματος της Νοτίου Αφρικής των τελών της δεκαετίας του 1910. Δραστηριοποιήθηκε στη Διεθνή Σοσιαλιστική Λίγκα και συνδέθηκε με την αριστερή πτέρυγα του Ιθαγενούς Συνεδρίου του Τράνσβααλ. Ήταν ο σημαντικότερος μαύρος Νοτιοαφρικανός επαναστάτης της εποχής του. Το 1919 βοήθησε στην ίδρυση της επαναστατικής συνδικαλιστικής οργάνωσης Βιομηχανικοί Εργάτες της Νοτίου Αφρικής, στα πρότυπα της IWW.

Κεφάλαιο 8

Αγωνιστική Μειοψηφία: Το Ζήτημα της Αναρχικής Πολιτικής Οργάνωσης

Η ευρύτερη αναρχική παράδοση έχει υποστηρίξει με συνέπεια τη σπουδαιότητα των ιδεών για την ελευθεριακή και σοσιαλιστική ανοικοδόμηση της κοινωνίας, καθώς και την ανάγκη για μια «θεμελιώδη επαναξιολόγηση των αξιών» και την αποτίναξη της «αρχής της εξουσίας» από την καρδιά και το μυαλό των λαϊκών τάξεων¹. Για παράδειγμα, ακόμη και οι εξεγερσιακοί αναρχικοί αντιλαμβάνονταν ένοπλη δράση ως σημαντική κυρίως στο επίπεδο της αφύπνισης. Το ίδιο ενδιαφέρον για την κεντρικότητα των ιδεών είναι χαρακτηριστικό στοιχείο και του ρεύματος του αναρχισμού των μαζών, μέσα από την προώθηση μιας επαναστατικής αντικουλτούρας, την έμφαση που δίνει ο Μπακούνιν στον αναρχισμό ως «νέα πίστη», την «επαναστατική φαντασία» που υποστηρίζει ο Μαλατέστα, το πνευματικό έργο που προσέφεραν προσωπικότητες όπως ο Ρεκλύ, την ιδέα του Φόστερ για την αγωνιστική μειοψηφία κ.ο.κ.

Το ζήτημα που ανακύπτει, ωστόσο, είναι το *ποιος* είναι ο καλύτερος τρόπος να διαδοθεί αυτή η νέα πίστη και εδώ είναι που ερχόμαστε μπροστά σε μια ευρεία γκάμα τακτικών τοποθετήσεων πάνω σε ένα κρίσιμο ζήτημα: Είναι απαραίτητος ο σχηματισμός μιας ειδικής αναρχικής ή συνδικαλιστικής πολιτικής οργάνωσης για την αγωνιστική μειοψηφία των αναρχικών ή των συνδικαλιστών προκειμένου να προωθήσουν τις ιδέες και να θέσουν σε εφαρμογή τη στρατηγική τους; Και αν ναι, πώς θα πρέπει να οργανώνεται μια τέτοια ομαδοποίηση;

Υπάρχουν κάποιες τοποθετήσεις-κλειδιά. Η μια είναι «αντιοργανωτική» και υποστηρίζει τα άτυπα δίκτυα επαναστατών. Υπάρχει η άποψη κάποιων συνδικαλιστών ότι το επαναστατικό σωματείο μπορεί να αναλάβει όλες τις λειτουργίες μιας αναρχικής ή συνδικαλιστικής πολιτικής οργάνωσης, πράγμα που καθιστά την τελευταία περιττή. Τέλος, υπάρχει ο οργανωτικός δυισμός, δηλαδή η αντίληψη ότι πρέπει να υπάρχει μια ειδική και διακριτή αναρχική οργάνωση που θα προωθεί τις αναρχικές ή συνδικαλιστικές ιδέες. Ακόμη και στην περίπτωση που υιοθετείται ο οργανωτικός δυισμός, υπάρχει ένα ευρύ πεδίο διαφωνιών αναφορικά με τον βαθμό συμφωνιών, συνεκτικότητας και πειθαρχίας που θα πρέπει να έχει μια ομάδα. Στο κεφάλαιο αυτό θα συζητήσουμε τα παραπάνω ζητήματα, υποστηρίζοντας πως μια συνεκτική και ειδική αναρχική οργάνωση με κοινή ανάλυση, στρατηγική και τακτική, καθώς και έναν βαθμό συλλογικής υπευθυνότητας, όλα αυτά εκπεφρασμένα σε ένα πρόγραμμα, είναι η πλέον αποτελεσματική από τις παραπάνω προσεγγίσεις και αποτελεί αναμφισβήτητο απαραίτητο συμπλήρωμα μιας συνδικαλιστικής στρατηγικής.

Οι Εξεγερσιακοί Αναρχικοί, ο Αντιοργανωτισμός και το Φάντασμα του Στίρνερ

Σύμφωνα με τους εξεγερσιακούς αναρχικούς, ο ρόλος του αγωνιστή είναι να εμπνέει τις μάζες μέσω των παραδειγματικών δράσεων, της έκθεσης των ανισοτήτων του παρόντος, της αντεπίθεσης στην άρχουσα τάξη και της διατάραξης του πλαισίου της ταξικής εξουσίας, μέσα από την «τακτική της διάβρωσης και της διαρκούς επίθεσης»². Εκτός από την αντίθεσή στις μεταρρυθμίσεις και τους συμβιβασμούς κάθε είδους, αυτός ο τύπος αναρχισμού συνήθως σχετίζεται με μια βαθιά δυσπιστία απέναντι στις επίσημες οργανώσεις. Σύμφωνα με τον Γκαλεάνι, οι οργανώσεις με καθορισμένα πολιτικά προγράμματα, κοινές στρατηγικές και επίσημες δομές πρέπει μας βρίσκουν «συγκρατημένα, αλλά σταθερά» αντίθετους. Περιλαμβάνουν μια «κλιμακωτή υπερδομή σχηματισμών, μια αληθινή ιεραρχία, ανεξαρτήτως του πόσο συγκεκριμένη είναι», ενοποιούνται μέσα από «έναν και μοναδικό δεσμό, την πειθαρχία», η οποία εμποδίζει την πρωτοβουλία και «τιμωρεί τις παραβιάσεις της μέσω κυρώσεων που ξεκινούν από μομφές και καταλήγουν σε αφορισμούς και αποπομπές». Ο

Γκαλεάνι προτάσσει ένα χαλαρό δίκτυο ακτιβιστών, αποτελούμενο από κύτταρα που βασίζονται στη μεταξύ τους συγγένεια: «δεν πρόκειται να υπάρξει καμία οργάνωση βασισμένη στις αναρχικές αρχές» και ένα «αναρχικό κόμμα» αναγκαστικά είναι «μια κυβέρνηση όπως όλες οι άλλες κυβερνήσεις»³. Οι πιο σύγχρονοι εξεγερσιακοί αναρχικοί καλούν σε μια «άτυπη ειδική αναρχική οργάνωση» με «εξεγερσιακό σχέδιο», βασισμένη σε «αυτόνομους πυρήνες βάσης»⁴.

Αυτή η αντιοργανωτική προσέγγιση, η οποία προωθεί τα χαλαρά δίκτυα εξεγερσιακών ακτιβιστών, πιθανώς αναπτύχθηκε ως εναλλακτική έναντι του εξουσιαστικού εξεγερτισμού παλαιότερων σοσιαλιστών όπως ο Λουί Ωγκύστ Μπλανκί, ο οποίος προωθούσε το πραξικόπημα μέσω επαναστατικής συνωμοσίας⁵. Η προσέγγιση του Γκαλεάνι εγείρει προβληματισμούς. Οι Γκαλεανιστές, όντας οργανωμένοι – έστω και άτυπα – και συνδεδεμένοι γύρω από ένα κοινό πρόγραμμα, ουσιαστικά συνιστούσαν ένα «αναρχικό κόμμα» που ήθελε να επιβάλει κάποιου είδους πειθαρχία και αποκλεισμούς. Το δίκτυο, όπως και ο τοπικός πυρήνας, είναι μια οργάνωση και είναι σίγουρο ότι το ρεύμα του εξεγερσιακού αναρχισμού χαρακτηρίζεται ξεκάθαρα από ένα στενό σύνολο κοινών αναλύσεων και στρατηγικών θέσεων. Αν ένα δίκτυο μεμονωμένων ομάδων συγγένειας μπορεί να λειτουργεί με αντιεξουσιαστικό τρόπο και να διαμορφώνει κοινές πολιτικές αντιλήψεις, όπως πιστεύουν οι Γκαλεανιστές, τότε δεν υπάρχει κανένας λόγος να υποτεθεί ότι επίσημη οργάνωση σημαίνει εξουσιαστική οργάνωση και «αληθινή ιεραρχία»: αν κάτι τέτοιο δεν ισχύει, τότε ούτε ο «αντιοργανωτισμός» αποτελεί λύση.

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως οι Γκαλεανιστές δεν αναγνωρίζουν ούτε τους κινδύνους της άτυπης οργάνωσης, ούτε και τα προτερήματα της επίσημης. Το τεράστιο πρόβλημα της άτυπης οργάνωσης είναι η ανάπτυξη άτυπων και αόρατων ιεραρχιών. Αντίθετα, η επισημότητα των κανόνων και των διαδικασιών που σκιαγραφούν τις υποχρεώσεις, τα δικαιώματα και τους ρόλους, διασφαλίζει έναν δεδομένο βαθμό λογοδοσίας και διαφάνειας και παρέχει δικλείδες ασφαλείας απέναντι στην «τυραννία της απουσίας δομών»⁶. Συνεπώς,

Η απουσία οποιασδήποτε επίσημης δομής όχι μόνο δεν διασφαλίζει τη μεγαλύτερη εσωτερική δημοκρατία, αλλά επιπλέον επιτρέπει τη δημιουργία άτυπων ομάδων κρυμμένων αρχηγών. Αυτές οι ομάδες ενώνονται στη βάση της συγγένειας, μπορούν να εντάσσουν νέους οπαδούς και να γεννήσουν με τον τρόπο αυτό μια μη ελεγχόμενη και μη ελέγξιμη ηγεσία, δύσκολη ως προς τον εντοπισμό αλλά ωστόσο αποτελεσματική.⁷

Αν δεν υπάρχει αιτιοκρατική σύνδεση ανάμεσα στον επίσημο χαρακτήρα μιας οργάνωσης και την ανάδυση του αυταρχισμού και της ιεραρχίας, ισχύει επίσης ότι ούτε μια άτυπη δομή μπορεί να αποφύγει τέτοιου είδους προβλήματα.

Τα αντιοργανωτικά ρεύματα δεν περιορίζονταν στους εξεγερσιακούς: εμφανίστηκαν και μέσα στις τάξεις των αναρχικών των μαζών. Ο Μαλατέστα, για παράδειγμα αγωνίστηκε ενάντια στα αντιοργανωτικά ρεύματα κατά την περίοδο της εξορίας του στην Αργεντινή στα τέλη του δεκάτου ένατου αιώνα⁸. Η ημιαυτοβιογραφική εργασία της Ιζαμπέλ Μέρεντιθ για τον αναρχισμό στην Αγγλία των τελών του δεκάτου ένατου αιώνα δεν αφήνει περιθώρια αμφισβήτησης του γεγονότος ότι υπήρχαν αναρχικοί των μαζών που υποστήριζαν το δικαίωμα κάθε ατόμου να κάνει ό,τι θέλει, όπως και την απόλυτη αυτονομία των τοπικών ομάδων, και αντιτίθονταν στην ανάπτυξη οποιασδήποτε κοινής ανάλυσης, στρατηγικής ή τακτικής⁹. Μεταξύ των Κινέζων αναρχικών, οι οποίοι στη συντριπτική τους πλειοψηφία ήταν υπέρ της οργάνωσης, υπήρχαν κι εκείνοι που «πίστευαν ότι ο αναρχισμός δεν θα πρέπει να οργανώνεται ή ότι η αναρχική οργάνωση δεν πρέπει να περιλαμβάνει πειθαρχία, κανόνες και καταστατικά»¹⁰. Στο εσωτερικό της IWPA υπήρχε μια «αυτονομιστική» φράξια που αποδεχόταν μόνο τις χαλαρές οργανώσεις και ήταν δύσπιστη ακόμη και προς τη CLU¹¹. Οι αντιοργανωτικές τάσεις πολλών σύγχρονων αυτόνομων Μαρξιστών καταδεικνύουν ότι ο ελευθεριακός σοσιαλισμός – με την έμφαση που δίνει στην ατομική ελευθερία – είναι ίσως φύσει ευάλωτος στην ανάδειξη αντιοργανωτικών ιδεών, με έναν τρόπο που δεν εντοπίζεται στον πολιτικό

σοσιαλισμό.

Οι αντιοργανωτικές αντιλήψεις συχνά συνδέονται με μια εξαιρετικά ατομικιστική θεώρηση. Αυτό ενισχύθηκε από την επανανακάλυψη των έργων του Στίρνερ στα τέλη του δεκάτου ένατου αιώνα. Αν και οι ιδέες του Στίρνερ δεν αποτελούν εντάσσονται στην ευρύτερη αναρχική παράδοση, κατέληξαν να ασκούν ισχυρή έλξη στους αντιοργανωτικούς αναρχικούς. Αυτοί κυρίως είναι οι κύκλοι στους οποίους βρήκε ο Στίρνερ το καινούριο του κοινό· οι ιδέες του επηρέασαν και κάποιους μπουτουαλιστές, του Τάκερ συμπεριλαμβανόμενου¹². Κάποιοι αναρχικοί προσελκύστηκαν και από τα ατομικιστικά και σχετικιστικά δόγματα του Φρίντριχ Νίτσε. Εκτός από τον κίνδυνο της τυραννίας της απουσίας δομών, αυτές οι προσεγγίσεις έχουν ακόμη έναν σημαντικότερο περιορισμό: καθιστούν δύσκολη τη συνεπή και συνεκτική πολιτική δουλειά και παρεμποδίζουν την προώθηση της αναρχικής ιδέας.

Κατά την περίοδο του Συνεδρίου του Άμστερνταμ το 1907, οι αντιοργανωτικές τάσεις αποτέλεσαν σοβαρό πρόβλημα. Όχι μόνο παρακωλύθηκαν οι διαδικασίες από ορισμένους αυτοπροσδιοριζόμενους ως ατομικιστές, αλλά επιπλέον κάποιοι αναρχικοί απουσίασαν εντελώς «λόγω της αντίθεσής τους σε κάθε οργάνωση που είναι πιο λεπτομερής από τη χαλαρή τοπική ομάδα»¹³. Το συνέδριο διακήρυξε ότι «οι ιδέες της αναρχίας και της οργάνωσης απέχουν πολύ απ' το να είναι ασυμβίβαστες, όπως προφασίζονται ορισμένοι μερικές φορές, και στην πραγματικότητα συμπληρώνουν και τροφοδοτούν η μια την άλλη», αλλά τα αντιοργανωτικά και ατομικιστικά ρεύματα συνέχισαν να αναπτύσσονται¹⁴. Ο Βίκτορ Σερζ (1890-1947) περιγράφει με γλαφυρό τρόπο τον αντίκτυπο που είχαν τα ρεύματα αυτά στην Ισπανία του 1917, σε μια περίοδο δύσκολων προετοιμασιών για μια γενική απεργία:

Ο Αντρές, ένας από τους συντάκτες της εφημερίδας της Συνομοσπονδίας [της CNT], ένας λεπτός μελαμψός Αργεντινός με απότομα, τετραγωνισμένα χαρακτηριστικά, μυτερό πιγούνι και μεμψίμοιρο ύφος, κρατούσε ένα μυτερό τσιγάρο ανάμεσα στα μπλαβιά του χείλη. ... Ο Χάινριχ Ζιλτς [ένας «Γάλλος λιποτάκτης»], με τη γραβάτα του προσεκτικά δεμένη ... κάπνιζε χαμογελαστός. ... Ο Αντρές, κουνώντας ίσα ίσα τα χείλη του, είπε:

«Οι άνθρωποι πέρα στη Μανρέσα μας υποσχέθηκαν μερικές χειροβομβίδες. Στο Σαμπαδέλ, την Ταράσσα και τη Γκρανογιέρ είναι έτοιμοι. Οι φίλοι μας στην Ταράσσα έχουν ήδη 140 Μπράουνινγκ. Η Επιτροπή διαπραγματεύεται με ένα συμβούλιο από πεζικάριους. Μα πόσο δειλοί είναι αυτοί οι ρεπουμπλικάνοι!»

«Ωστε λοιπόν πάτε όντως γυρεύοντας να σας πάρουν τα κεφάλια, ε;», πετάχτηκε ο Ζιλτς, ανάβοντας άλλο ένα τσιγάρο. «... εμένα μη με υπολογίζετε. Το πετσί μου αξίζει παραπάνω από μια δημοκρατία, ακόμη και μια εργατική δημοκρατία.»

Βαθιά σιωπή απλώθηκε από πάνω μας. ... Βγήκαμε έξω. ... Ο Αντρές είπε αυτό που σκεφτόμασταν όλοι. «Το δηλητήριο του εγωιστικού αναρχισμού. Βλέπετε, άνθρωποι σαν αυτόν δεν ρισκάρουν τους λαιμούς τους για τίποτα πέρα απ' τα λεφτά».¹⁵

Οι επιπτώσεις που είχε το «δηλητήριο του εγωιστικού αναρχισμού» στην ταξική πάλη οδήγησαν τον Σερζ – υποστηρικτή της CNT στην αρχή – να εγκαταλείψει τον αναρχισμό για τον Μπολσεβικισμό, ο οποίος φαινόταν να παρέχει μια πιο ρεαλιστική αντίληψη για την επανάσταση· και δεν ήταν ο μόνος αναρχικός που στράφηκε εκεί για τους ίδιους λόγους.

Ο Κροπότκιν θεωρούσε ολοένα και σημαντικότερη την ανάγκη άμυνας του αναρχισμού απέναντι στις Στιρνερικές και Νίτσεϊκές ιδέες, για τις οποίες πίστευε πως αποτελούν τη συνταγή για «την υποδούλωση και την καταπίεση των μαζών»¹⁶. Υποστήριξε ότι οι αναρχικοί είναι «ατομικιστές», αλλά μόνο με την έννοια ότι προωθούν την ελεύθερη ανάπτυξη όλων των ανθρώπων σε μια δημο-

κρατική και εξισωτική σοσιαλιστική τάξη πραγμάτων. Απέναντι στον «μισάνθρωπο αστικό ατομικισμό», προέταξε την «πραγματική ατομικότητα», η οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο «μέσα απ' την εξάσκηση της ύψιστης κομμουνιστικής κοινωνικότητας»¹⁷. Απέρριψε τον σχετικισμό, υποστηρίζοντας: «Καμία κοινωνία δεν είναι δυνατό να υπάρξει χωρίς ορισμένες γενικά αναγνωρισμένες μορφές ηθικής». Η «αναρχική ηθική» βασίζεται στην αρχή της «αλληλεγγύης»¹⁸. Άλλοι αναρχικοί προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν τις καταστροφικές συνέπειες και την προβληματική επίδραση του Στιρνερισμού προβάλλοντας τον ως συμβατό με την αναρχική αντίληψη της ελευθερίας ως κοινωνικού προϊόντος, όχι ως αντίθεσης στην κοινωνία: Ο Νεττλώ προσπάθησε με μη πειστικό τρόπο να υποστηρίξει ότι ο Στίρνερ είναι «κατ' εξοχήν σοσιαλιστής»· ο Ρόκερ επιχείρησε να εντάξει τον Στίρνερ στον αναρχισμό των μαζών χαρακτηρίζοντάς τον έναν στοχαστή που «παρακινεί ισχυρά την ανεξάρτητη σκέψη»· την ίδια προσέγγιση χρησιμοποίησε μεταγενέστερα και ο Γκερέν¹⁹.

Οι εξελίξεις της δεκαετίας του 1920 δείχνουν ότι οι αντιοργανωτικές και ατομικιστικές τάσεις συνέχισαν να στέκονται στο ύψος τους. Η επιρροή αυτών των απόψεων αν μη τι άλλο αυξήθηκε καθώς η κατάληξη της Ρωσικής Επανάστασης έπεισε πολλούς αναρχικούς ότι η προσπάθεια σχηματισμού επίσημων οργανώσεων αποτελεί μορφή υφέρποντος Μπολσεβικισμού, ο οποίος εκβάλλει στον Λενινισμό και τη δικτατορία. Ο Καμίλο Μπερνέρι αποτυπώνει μια καταθλιπτική εικόνα για τα αποτελέσματα αυτής της κατάστασης στο αναρχικό κίνημα περί τη δεκαετία του 1930:

Όσον αφορά τα σωματεία, πιστεύω πως είναι το μόνο πεδίο στο οποίο θα μπορούσαμε να χτίσουμε το οτιδήποτε, παρ' όλο που δεν μπορώ να δεχτώ τους επίσημους αξιωματούχους και μπορώ ξεκάθαρα να δω τα μειονεκτήματα και τους κινδύνους του αναρχοσυνδικαλισμού στην πράξη. Αν κατηγορώ τον ατομικισμό, αυτό συμβαίνει γιατί παρότι είναι λιγότερο σημαντικός αριθμητικά, ουσιαστικά έχει καταφέρει να επηρεάσει ολόκληρο το κίνημα.²⁰

Ο Μπερνέρι γεννήθηκε στην Ιταλία και στην αρχή συνδέθηκε με το PSI. Το 1915 αποχώρησε, το 1917 κατετάγη στον ιταλικό στρατό, δραστηριοποιήθηκε ενεργά στις αναρχικές εκδόσεις και δούλεψε ως δάσκαλος. Εξορίστηκε από τον Μουσολίνι και αντιμετώπισε συλλήψεις και απελάσεις από τη Γαλλία, την Ελβετία, τη Γερμανία, το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο και την Ολλανδία. Ήταν συντάκτης της εφημερίδας της USI, *Ταξικός Πόλεμος*. Δολοφονήθηκε το 1937 στην Ισπανία από πράκτορες του Κομμουνιστικού Κόμματος Ισπανίας (PCE).

Συνδικαλισμός και Αναρχισμός χωρίς Επίθετα

Ορισμένοι συνδικαλιστές (αλλά σε καμία περίπτωση όλοι) επιχειρηματολογούσαν υπέρ μιας εναλλακτικής προσέγγισης για τη διάδοση των επαναστατικών ιδεών. Υιοθετώντας την επίσημη οργάνωση και παραδεχόμενοι τη σημασία της, υποστήριζαν ότι δεν υπάρχει ανάγκη για μια ειδική πολιτική οργάνωση που θα διεξάγει τη μάχη των ιδεών στο εσωτερικό συνδικαλιστικών ενώσεων. Το συνδικαλιστικό κίνημα είναι αύταρκτες: το σωματείο, όταν βασίζεται σε μια επαναστατική πλατφόρμα, μπορεί να εμψυχήσει τα επαναστατικά ιδανικά στα μέλη του μέσα από τη συστηματική επιμόρφωση. Με άλλα λόγια, η συνδικαλιστική ένωση εκπληρώνει τα καθήκοντα τόσο του σωματείου όσο και της πολιτικής ομάδας, συνεπώς η προοπτική μιας ειδικής αναρχικής ή συνδικαλιστικής πολιτικής οργάνωσης απορρίπτεται.

Το βασικότερο πρόβλημα αυτής της προσέγγισης είναι ότι δεν καθιστά ξεκάθαρο το πώς θα υπερασπιστεί ο συνδικαλισμός τον εαυτό του απέναντι σε αντίπαλες πολιτικές τάσεις μέσα στο σωματείο. Σε τελική ανάλυση, οι εργάτες εντάσσονται στα σωματεία έχοντας το βλέμμα τους στραμμένο κυρίως στην «καλύτερευση των συνθηκών εργασίας»²¹. Μπορεί να συμμετάσχουν σε μια συνδικαλιστική ένωση απλώς επειδή είναι η μοναδική ή η πιο αποτελεσματική σε έναν συγκεκριμένο χώρο

δουλειάς. Η συνδικαλιστική ένωση αναπόφευκτα θα εμπλουτίζεται διαρκώς με στοιχεία που δεν συμμερίζονται τις επίσημες θέσεις της. Έτσι, το χτίσιμο μιας μαζικής συνδικαλιστικής ένωσης αναγκαστικά εγείρει το ζήτημα του βέλτιστου τρόπου υπεράσπισης του επαναστατικού σχεδίου το οποίο επιδιώκει.

Αν το σωματείο δεν περιορίζει τα σύνθεσή του αποκλειστικά σε πεπεισμένους αναρχικούς και συνδικαλιστές – περίπτωση στην οποία δεν αποτελεί πλέον σωματείο αλλά αυστηρά αναρχική ή συνδικαλιστική πολιτική οργάνωση μεταμφιεσμένη σε σωματείο –, τότε θα πρέπει να έχει τις πόρτες του ανοιχτές και συνεπώς να θέτει διαρκώς τους συνδικαλιστικούς του στόχους υπό αίρεση. Για παράδειγμα, περί το 1928-1929 η μεξικάνικη CGT έφτασε από τα 40.000 μέλη στα 80.000. Όμως αυτή η ποσοτική ανάπτυξη είχε ως επακόλουθο τη σημαντική ποσοτικά εισροή μελών που δεν συμμερίζονταν τους αναρχοσυνδικαλιστικούς της στόχους κι έτσι η CGT σύντομα διασπάστηκε σε αντίπαλες ομοσπονδίες με βάση τις διάφορες πολιτικές γραμμές²².

Όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, κανένας συνδικαλιστής δεν πίστευε ότι ο αγώνας των σωματείων θα μπορούσε να γεννήσει αυθόρμητα επαναστατική συνείδηση ή αντικουλτούρα. Αντ' αυτού, αυτό που υποστήριζαν είναι ότι η συνδικαλιστική ένωση είναι ικανή να εμποτίσει με τις ιδέες της τα νέα μέλη. Πώς όμως μπορεί να οργανωθεί αυτό το πρόγραμμα επιμόρφωσης; Αυτό είναι και το σημείο στο οποίο σκοντάφτει εκείνο το τμήμα του συνδικαλισμού που αρνείται ότι υπάρχει ανάγκη για μια ειδική πολιτική οργάνωση. Η λειτουργία ενός συστηματικού προγράμματος επαναστατικής επιμόρφωσης σε μια συνδικαλιστική ένωση προϋποθέτει την ύπαρξη μιας ομάδας που βρίσκεται σε συμφωνία με αυτές τις ιδέες, παίζει κεντρικό ρόλο στην ένωση και θέλει να διεξάγει τη μάχη των ιδεών απέναντι σε άλλες ιδεολογίες. Σε αντίθετη περίπτωση, δεν υπάρχει τίποτα που να αποτρέπει τη διάσπαση της ένωσης ή την απόκτηση του ελέγχου της από άλλους.

Δεν υπάρχουν και πολλές αμφιβολίες ότι ακόμη και εκείνοι οι συνδικαλιστές που στη θεωρία αρνούσαν την αναγκαιότητα μιας διακριτής πολιτικής οργάνωσης, στην πράξη ήταν αναγκασμένοι να τη δημιουργήσουν – έστω και ανεπίσημα. Αυτό αποδεικνύεται από τις εμπειρίες των δυο σημαντικότερων συνδικαλιστικών σχηματισμών που αρνούσαν ανοιχτά την αναγκαιότητα μιας διακριτής πολιτικής οργάνωσης: της γαλλικής CGT και της IWW των Η.Π.Α. Αφήνοντας κατά μέρος τις δημόσιες διακηρύξεις, οι Γουόμπλις υιοθέτησαν τη θεωρία ότι πρέπει να υπάρχει μια ειδική αγωνιστική μειοψηφία για «να προπαγανδίζει τις επαναστατικές ιδέες, να τυποποιεί τις πολιτικές της, να υποκινεί απεργιακά κινήματα και να οργανώνει τις επιθέσεις στις συντηρητικές δυνάμεις των σωματείων», των εργατοπατέρων συμπεριλαμβανόμενων²³. Στη γαλλική CGT, οι συνδικαλιστές οργάνωσαν «τα πλέον επαναστατικά στοιχεία των μαζών» σε «καθορισμένες ομαδοποιήσεις, πυρήνες, στο εσωτερικό των ευρύτερων σωματείων». Το δίκτυο των πυρήνων ήταν αυτό που παρείχε τα μέσα για ώστε να αποκτήσουν οι αναρχικοί τον αρχικό έλεγχο των Εργατικών Επιμελητηρίων και της CGT²⁴. Η IWW χρησιμοποίησε Συνδέσμους Προπαγάνδας, υποβοηθητικούς προς τα σωματεία. Στην καθοδήγηση του εκπαιδευτικού προγράμματος της IWW είχε κεντρικό ρόλο ένα δίκτυο πεπεισμένων αγωνιστών²⁵. Το ζήτημα της αναγκαιότητας μιας διακριτής αναρχικής ή συνδικαλιστικής πολιτικής ομαδοποίησης τέθηκε και αλλού, κυρίως στα μέρη όπου οι επαναστάτες δρούσαν ως μειοψηφίες μέσα στα υφιστάμενα σωματεία ή τα κινήματα βάσης.

Συνεπώς, στην πράξη είναι δύσκολο να αποφύγει κανείς να αναγνωρίσει την αναγκαιότητα των ειδικών πολιτικών οργανώσεων ως συμπληρωμάτων των μαζικών οργανώσεων – δηλαδή την αναγκαιότητα του οργανωτικού δυισμού: της θέσης ότι οι μαζικές οργανώσεις όπως τα σωματεία, αν θέλουν να είναι επαναστατικές, θα πρέπει να συμπληρώνονται από μια ειδική αναρχική ή συνδικαλιστική πολιτική οργάνωση. Όπως υποστηρίζει η *Πλατφόρμα*, «αν τα σωματεία δεν βρίσκουν υποστήριξη στην αναρχική θεώρηση την κατάλληλη στιγμή, θα στραφούν, είτε μας αρέσει είτε όχι, στην ιδεολογία ενός πολιτικού κρατικιστικού κόμματος»²⁶.

Ο οργανωτικός δυισμός έχει μακρά ιστορία μέσα στην ευρύτερη αναρχική παράδοση και διαφέρει τόσο από τον αντιοργανωτισμό όσο και από τον τύπο συνδικαλισμού που αρνείται την αναγκαιότητα της ειδικής πολιτικής οργάνωσης. Εντούτοις, δεν υπήρξε ποτέ συναίνεση όσον αφορά τον τρόπο που θα πρέπει να λειτουργεί μια ειδική αναρχική ομαδοποίηση, βασισμένη σε αναρχικές

ιδέες και επικεντρωμένη στην προπαγάνδισή τους.

Μια κοινότοπη αντίληψη, την οποία διατηρούσε ένα λαλίστατο τμήμα των αναρχικών των μαζών, είναι ότι αν και η ειδική αναρχική πολιτική οργάνωση είναι απαραίτητη, θα πρέπει να δομείται με χαλαρό τρόπο, προσπαθώντας να ενοποιήσει όλους τους αναρχικούς και τους συνδικαλιστές στο μέγιστο δυνατό βαθμό. Έτσι, η ειδική αναρχική οργάνωση θα πρέπει να είναι ανοιχτή προς όλους τους αναρχικούς και τους συνδικαλιστές και δεν μπορεί ούτε πρέπει να τρέφει φιλοδοξίες για στενές συμφωνίες πάνω σε ζητήματα ανάλυσης, στρατηγικής και τακτικών. Αυτή η προσέγγιση βασίζεται σε δυο ιδέες: ότι είναι κατά κάποιον τρόπο εξουσιαστικό να καθορίζει μια αναρχική οργάνωση συγκεκριμένες απόψεις και δράσεις· και ότι η οργανωτική ενοποίηση των αναρχικών και των συνδικαλιστών γενικότερα είναι σημαντικότερη από την υιοθέτηση ενός κοινού προγράμματος που βασίζεται σε ξεκάθαρες θέσεις.

Οι καταβολές των προσπαθειών για αναρχική ενότητα ανεξαρτήτως των μεγάλων διαφορών που υπάρχουν στο εσωτερικό της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης, μπορούν να εντοπιστούν στη δεκαετία του 1890, κατά την οποία οι προσπάθειες αυτές είχαν ως βασική μέριμνα την προώθηση της συνεργασίας μεταξύ των υποστηρικτών των κολλεκτιβιστικών και των κομμουνιστικών συστημάτων διανομής της μελλοντικής κοινωνίας – ζήτημα το οποίο ήταν επίδικο στην Ισπανία και αλλού²⁷. Πολλοί αναρχικοί αισθάνονταν ότι αυτές οι διαφορές είναι ανώφελες και ότι θα επιλυθούν μετά την επανάσταση. Αυτή την άποψη είχε ο Μαλατέστα, όπως και ο Φερνάντο Ταρίδα ντελ Μάρμολ (1861-1915), ο οποίος υποστήριζε την ενότητα στη βάση του «αναρχισμού χωρίς επίθετα»²⁸. Γεννημένος στην Κούβα, αλλά δραστήριος κυρίως στο ισπανικό κίνημα, ο Ταρίδα ντελ Μάρμολ ήταν επιστήμονας και δραστήριος στον συνδικαλισμό· υπάρχουν κάποια στοιχεία που δείχνουν ότι οι ιδέες του για τον συνδικαλισμό άσκησαν καθοριστική επιρροή στον Μαν. Σε αυτούς που επηρεάστηκαν από τα κελεύσματα για ενότητα ανήκει και η Αμερικανή αναρχική ντε Κλερ²⁹. Κόρη μιας φτωχής οικογένειας και αρχικά προοριζόμενη να γίνει μοναχή, η ντε Κλερ ριζοσπαστικοποιήθηκε λόγω των γεγονότων του Χέιμαρκετ, επηρεάστηκε από τα γραπτά του Τάκερ, εργάστηκε ως ιδιωτική δασκάλα, έγραψε αρκετά σημαντικά έργα και συνδέθηκε με τον Μπέρκμαν, τον Κροπότκιν, τον Μαλατέστα, τη Μισέλ και άλλους. Υποστήριζε ότι στην αναρχική κοινωνία θα πραγματοποιούνται «πολλά διαφορετικά πειράματα» κοινωνικής οργάνωσης, τα οποία «θα δοκιμαστούν σε διάφορους τόπους προκειμένου να προσδιοριστεί η καταλληλότερη μορφή»³⁰.

Παρότι η ιδέα του αναρχισμού χωρίς επίθετα αρχικά αποτέλεσε επιχείρημα υπέρ της ενότητας πέραν των διαφορών που αφορούν στη μελλοντική κοινωνία, στις αρχές του εικοστού αιώνα επεκτάθηκε σε κάλεσμα για ενότητα στο παρόν, ανεξάρτητα από τις διαφορές στην ανάλυση, τη στρατηγική και τις τακτικές. Η ιδέα του Ταρίδα ντελ Μάρμολ δεν είχε να κάνει με αυτό· εκείνος τασσόταν υπέρ μιας καλά οργανωμένης αναρχικής ομαδοποίησης, με ένα «σχέδιο πάλης» που θα διαμορφώσει «τα εργατικά σωματεία και τις κοινότητες αντίστασης»³¹. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Νεττλώ, «όλοι οι αναρχικοί» και «όλες οι ανθρώπινες υπάρξεις που αγαπούν την ελευθερία» πρέπει «να γίνουν μια ενωμένη δύναμη, η οποία, ενώ θα εξασφαλίζει την αυτονομία καθενός από τα μέλη της», θα «εξασκεί την αλληλοβοήθεια προς όλα τα μέλη» και θα «προάγει την ελευθερία σε μικρή και μεγάλη κλίμακα»³².

Οι ίδιοι ισχυρισμοί επαναδιατυπώθηκαν και από τον Γάλλο αναρχικό Φωρ και συνδέθηκαν με την ιδέα ότι μια αναρχική οργάνωση δεν θα πρέπει να περιορίζει με κανέναν τρόπο τις δραστηριότητες των μελών της. Σύμφωνα με τη Γκόλντμαν, αυτό είναι ζήτημα αρχής: «Θα δεχτώ την αναρχική οργάνωση μόνο υπό έναν όρο: ότι θα πρέπει να βασίζεται στον απόλυτο σεβασμό όλων των ατομικών πρωτοβουλιών και να δεν θα πρέπει να εμποδίζει την ελεύθερη λειτουργία και ανάπτυξή τους. Η ουσιαστική αρχή του αναρχισμού είναι η ατομική αυτονομία»³³. Πολλοί από τους «αγνούς αναρχικούς» της Ιαπωνίας ήθελαν μια χαλαρή οργανωτική δομή – ορισμένοι ήταν επιφυλακτικοί ακόμη και προς τις ομοσπονδίες –, παρ' όλο που στην πράξη διατηρούσαν μια συγκεκριμένη ανάλυση και στρατηγική³⁴. Σύμφωνα με τον Βολίν, υπάρχει «εγκυρότητα σε όλες τις αναρχικές σχολές σκέψης» και οι αναρχικοί «πρέπει να λάβουν υπόψη όλες τις ποικίλες τάσεις και να τις αποδεχθούν». Η υποστήριξη του ότι ο αναρχισμός είναι «μόνο μια θεωρία των τάξεων» ση-

μαίνει «τον περιορισμό του σε μια μοναδική οπτική γωνία», ενώ ο αναρχισμός είναι «πιο σύνθετος και πλουραλιστικός, όπως η ίδια η ζωή». Το να προωθείται η μια αντίληψη έναντι της άλλης δεν είναι «ο αναρχικός τρόπος». Η αναρχική οργάνωση είναι απαραίτητη, αλλά πρέπει να φιλοξενεί όλες τις «απόψεις» και τις «τάσεις» και να είναι οργανωμένη αρκετά χαλαρά. Μια «αρμονική αναρχική οργάνωση ... δεν έχει επίσημο χαρακτήρα, αλλά τα μέλη της συσπειρώνονται λόγω κοινών ιδεών και σκοπών». Το να χτίζεται μια μοναδική αναρχική οργάνωση με βάση μια ενιαία «ιδεολογική και τακτική αντίληψη» είναι λάθος³⁵.

Υπάρχουν αρκετά προβλήματα με αυτή την προσέγγιση. Ακόμα κι αν, όπως υποστηρίζει η Γκόλντμαν, η ουσιαστική αρχή του αναρχισμού είναι η ατομική αυτονομία, απλώς δεν προκύπτει από πούθενά ότι η αναρχική οργάνωση θα πρέπει να ανέχεται όλες τις πρωτοβουλίες και τις απόψεις. Μια οργάνωση σχηματίζεται εν γένει για να επιτρέπει στους ανθρώπους να συνεργάζονται για την επιδίωξη κοινών σκοπών και δεν υπάρχει κανένας λόγος να βρίσκονται σε αντίθεση οι ατομικές πρωτοβουλίες με τους σκοπούς αυτούς ή να ομαδοποιούνται οι αντιφατικές αντιλήψεις και τάσεις σε μια και μοναδική οργάνωση.

Επιπλέον, από τη στιγμή που αυτό γίνεται με δημοκρατικό τρόπο, δεν υπάρχει κανένας λόγος να μην αναπτύξει μια οργάνωση ένα κοινό πρόγραμμα που να περιλαμβάνει τις στενές συμφωνίες πάνω στην ανάλυση, τη στρατηγική και τις τακτικές. Εφόσον οι αναρχικοί αποδέχονται την ιδέα ότι η οργάνωση πρέπει να είναι εθελοντική, όσοι έχουν κοινές αντιλήψεις δικαιούνται να αποκλείουν από τις οργανώσεις τους όσους εκφράζουν εναλλακτικές. Το να επιμένει κανείς ότι μια οργάνωση δεν μπορεί να αποκλείσει κανέναν σημαίνει ότι παραβιάζει την αρχή της εθελοντικής συνεργασίας. Ομοίως, όσοι έχουν εναλλακτικές θεωρήσεις και αποκλείονται από μια οργάνωση, έχουν κάθε δικαίωμα να σχηματίζουν τις δικές τους ομάδες. Το γεγονός της ύπαρξης άλλων ομάδων δεν αποτελεί φραγμό σε αυτήν την ελεύθερη ένωση. Με λίγα λόγια, δεν υπάρχει τίποτα το εξουσιαστικό στον σχηματισμό σφικτών ομάδων με ενιαία «ιδεολογική και τακτική αντίληψη» και τίποτα το ιδιαίτερα ελευθεριακό στη θέση ότι οι αναρχικοί «πρέπει να λάβουν υπόψη όλες τις ποικίλες τάσεις και να τις αποδεχθούν».

Αμφισβητήσιμη είναι επίσης η αντίληψη ότι οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές θα ενδυναμωθούν μέσα από τον σχηματισμό μιας οργάνωσης που θα είναι ανοιχτή σε όλα τα αναρχικά ρεύματα. Αυτού του είδους η ενότητα, όπως παραδέχεται ο Βολίν, είναι δυνατή μόνο στην περίπτωση που η οργάνωση στέκεται στους κοινούς τύπους των διαφόρων ρευμάτων και αγνοεί τα σημεία διαφοροποίησης. Αυτό μπορεί να γίνει με δυο τρόπους: είτε επιτρέποντας στην κάθε τάση «την ελεύθερη λειτουργία και ανάπτυξη», μέσα στο χαλαρό πλαίσιο μιας κοινής δέσμευσης στον αναρχισμό, είτε επιδιώκοντας να αναπτυχθεί μια σύνθεση απόψεων που θα επιτρέψει τον σχηματισμό μιας κοινής πλατφόρμας, αποδεκτής από «ολόκληρο το κίνημα». Η Γκόλντμαν υποστηρίζει την πρώτη προσέγγιση· ο Βολίν, όπως και ο Φωρ, προτείνει την τελευταία, «συνθετίστικη» προσέγγιση: ο αναρχισμός έχει «ταξικά στοιχεία και ανθρωπιστικές και ατομικιστικές αρχές», «το ταξικό του στοιχείο είναι πάνω απ' όλα το μέσο που έχει στον αγώνα για την απελευθέρωση· ο ανθρωπιστικός του χαρακτήρας είναι η ηθική του πτυχή· ο ατομικισμός του είναι ο σκοπός της ανθρωπότητας»³⁶.

Τα παραδείγματα ομάδων και ομοσπονδιών που θέλησαν να ενώσουν όλους τους αυτοπροσδιοριζόμενους ως αναρχικούς στη βάση μιας κοινής ταυτότητας είναι άφθονα. Ένα πρόσφατο είναι η πλέον ανενεργή Κοινωνική Επαναστατική Αναρχική Ομοσπονδία («Social Revolutionary Anarchist Federation»), η οποία σχηματίστηκε στις Η.Π.Α. το 1972. Η ιστορία της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης παρέχει επίσης πολλά παραδείγματα μιας συνειδητά «συνθετίστικης» προσέγγισης, όπως τη Γαλλόφωνη Αναρχική Ομοσπονδία (FAF), η οποία ιδρύθηκε το 1939, και την Ιταλική Αναρχική Ομοσπονδία, που σχηματίστηκε το 1945, οι οποίες είναι ακόμη ενεργές.

Ωστόσο, το πρόβλημα είναι ότι οι οργανώσεις που σχηματίζονται με τέτοιους τρόπους συχνά αντιμετωπίζουν λειτουργικές δυσκολίες. Αν και κάποια ζητήματα μπορούν να αναβάλλονται μέσω της επίκλησης ενός αόριστου μέλλοντος, υπάρχουν και άλλα σημεία διαφοροποίησης που δεν παρακάμπτονται τόσο εύκολα. Μια οργάνωση που συσπειρώνει εξεγερσιακούς αναρχικούς, αντισυνδικαλιστές αναρχικούς των μαζών και συνδικαλιστές διαφόρων ειδών θα χαρακτηριστεί αμέσως

από διαφωνίες πάνω σε θεμελιώδη ζητήματα. Αν η οργάνωση χρησιμοποιεί έναν χαλαρό ορισμό του αναρχισμού, θα μπορούσε θεωρητικά να συμπεριλάβει στις τάξεις της και αρκετά μη αναρχικά ρεύματα, όπως οι Ταοϊστές, οι Στιρνερικοί και οι Τολστοϊκοί. Η προπαγάνδα και η ανάλυση θα είναι σίγουρα ασαφείς· αν πρέπει να εκπροσωπούνται όλες οι αντιλήψεις, τότε τα έντυπα της θα πρέπει είτε να περιλαμβάνουν μια ευρεία γκάμα αντιφατικών αντιλήψεων είτε να στηρίζονται σε άρθρα αρκετά αφηρημένης φύσης, τα οποία θα αποφεύγουν να δυσαρεστήσουν τις διάφορες παρατάξεις. Οι πρακτικές προκλήσεις της ταξικής πάλης θέτουν ακόμη μεγαλύτερα προβλήματα: για παράδειγμα, όταν βρεθούν μπροστά σε μια απογοητευτική γενική απεργία οργανωμένη από ρεφορμιστικά σωματεία, τα διάφορα μέλη της οργάνωσης θα ανταποκριθούν με ριζικά διαφορετικούς τρόπους· η χρησιμότητα της οργάνωσης θα είναι αμφίβολη.

Η αντίληψη ότι η συσπείρωση όλων των αναρχικών σε μια και μοναδική οργάνωση θα ενδυναμώσει το αναρχικό κίνημα είναι αδιαμφισβήτητη λανθασμένη. Οι υπάρχουσες διαφωνίες στο εσωτερικό της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης απλώς θα αναπαράγονται μέσα στην οργάνωση και η δημιουργηθείσα ενότητα θα είναι φαινομενική· επιπλέον, αν γίνονται αποδεκτά και διάφορα μη αναρχικά ρεύματα, τότε το πρόβλημα θα είναι ασύγκριτα σοβαρότερο. Μια τέτοια οργάνωση αναγκαστικά θα έχει είτε αρκετά μικρό βαθμό επιρροής, ακόμη κι αν είναι ισχυρή αριθμητικά, είτε θα υποφέρει από σοβαρές διασπάσεις.

Στην Κίνα, ο αναρχισμός ήταν ικανή δύναμη κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα, αλλά συχνά ήταν τοπικά περιορισμένος και ασυντόνιστος και αποτελούταν από μια ευρεία γκάμα ασύμβατων αντιλήψεων³⁷. Αυτό το οργανωτικό χάος μάς βοηθά να εξηγήσουμε γιατί το πολύ καλύτερα οργανωμένο αλλά αρχικά πολύ μικρότερο CCP κατάφερε μετά το 1921 να εξαπλωθεί ραγδαία εις βάρος του αναρχισμού³⁸. Στο PLM, ο Φλόρες Μαγόν προέκρινε «μια μειοψηφία που ενεργοποιεί, μια θαρραλέα μειοψηφία ελευθεριακών», η οποία θα μπορούσε «να κινητοποιήσει τις μάζες ... παρά τις αμφιβολίες των δύσπιστων, τις προφητείες των πεσιμιστών και τις προειδοποιήσεις των ειδημόνων και των δειλών που κάνουν ψυχρούς υπολογισμούς»³⁹. Ενώ το PLM ξεκίνησε ως Φιλελεύθερο κόμμα – «φιλελεύθερο» με τη λατινοαμερικάνικη έννοια του προοδευτικού, δημοκρατικού και εκσυγχρονιστικού κόμματος – και η επίσημη πλατφόρμα του μέχρι το 1911 περίπου παρέμενε φιλελεύθερη, όταν κατά τη διάρκεια της Μεξικάνικης Επανάστασης (1910-1920) πέρασε στη δράση και υιοθέτησε ένα ανοιχτά αναρχικό πρόγραμμα, ακρωτηριάστηκε από τις διασπάσεις και τα σχίσματα· πολλά από τα μέλη του δεν ήταν στην πραγματικότητα αναρχικοί⁴⁰. Παρόμοιες ήταν οι εξελίξεις και στην Ιαπωνία, όπου οι «αγνοί αναρχικοί» διασπάστηκαν από τους συνδικαλιστές, με επακόλουθο τη διάσπαση των σωματείων της Ζενκόκου Τζίρεν και τον σχηματισμό της Νίχον Τζίκυο.

Το σχέδιο της «σύνθεσης» δεν παρέχει λύσεις απέναντι σε αυτές τις δυσκολίες. Ο Βολίν είχε συνείδηση των περιορισμών της «μηχανιστικής συμμαχίας των διαφόρων τάσεων, καθεμία από τις οποίες έχει τη δική της οπτική γωνία»· αυτός εν μέρει είναι και ο λόγος που υποστήριξε τη συνθετική προσέγγιση. Ήξερε καλά ότι υπήρχαν σοβαρές «αντιφάσεις» μεταξύ των ποικίλων ρευμάτων του αναρχισμού και του συνδικαλισμού (στα οποία περιλάμβανε και τον Στιρνερισμό), αλλά πίστευε αισιόδοξα ότι οι αντιφάσεις αυτές απορρέουν από παρανοήσεις και από τον «ασαφή και αόριστο χαρακτήρα μερικών από τις βασικές μας ιδέες». Σύμφωνα με την αντίληψή του, η σύνθεση επιτρέπει την ενότητα και διορθώνει τη «σύγχυση ιδεών σε μια σειρά θεμελιωδών θεμάτων»⁴¹.

Η δημιουργία μιας ενοποιητικής σύνθεσης είναι αρκετά δυσκολότερη απ' ό,τι θεωρεί αυτή η αισιόδοξη πρόγνωση. Ο Βολίν παραδέχεται ότι στα σημεία «παρανόησης» περιλαμβάνεται «μια σειρά θεμελιωδών θεμάτων, όπως η αντίληψη της κοινωνικής επανάστασης, της βίας, της μεταβατικής περιόδου, της οργάνωσης», των τρόπων με τους οποίους θα «κάνουμε ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού να δεχτεί τις ιδέες μας» και των τρόπων αντιμετώπισης της «καταστολής»⁴². Στα ζητήματα αυτά είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς μια αποδεκτή σύνθεση που θα παρέχει μια βάση για κοινή δουλειά ή ένα «ξεκαθάρισμα» θέσεων. Η σύγχυση ιδεών για την οποία μιλάει ο Βολίν δεν θα επιλύεται αλλά θα αναπαράγεται. Η θέση ότι η ενότητα όλων των αναρχικών νομοτελειακά τους ισχυροποιεί μπορεί να φαντάζει αυταπόδεικτη, αλλά δεν ισχύει σε καμία περίπτωση:

Όποιο κι αν είναι το επίπεδο της θεωρητικής ενότητας (η οποία ποτέ δεν είναι πλήρης), η απουσία οποιασδήποτε στρατηγικής ενότητας σημαίνει ότι όλες οι αποφάσεις που παίρνονται χρειάζεται να τηρούνται μόνο από όσους συμφωνούν με αυτές, αφήνοντας τους υπόλοιπους να πράττουν όπως επιθυμούν. Αυτό σημαίνει ότι οι αποφάσεις έχουν μικρή αξία, ότι τα Συνέδρια δεν μπορούν να υιοθετήσουν αποτελεσματικά ψηφίσματα, ότι ο εσωτερικός διάλογος δεν είναι παραγωγικός (καθώς όλοι διατηρούν τις δικές τους θέσεις) και ότι η οργάνωση περιστρέφεται γύρω από τις εσωτερικές της τελετουργίες χωρίς να παρουσιάζεται ένα κοινό πρόσωπο προς τα έξω.⁴³

Μια οργάνωση που στοχεύει στη σύνθεση μέσω της συγκέντρωσης «θεωρητικά και πρακτικά ετερογενών στοιχείων» μπορεί να οδηγήσει μόνο σε μια «μηχανιστική συνέλευση ατόμων, καθένα από τα οποία έχει διαφορετική αντίληψη πάνω σε όλα τα ζητήματα του αναρχικού κινήματος, μια συνέλευση που αναπόφευκτα θα αποσυντεθεί όταν θα αντιμετωπίσει την πραγματικότητα»⁴⁴.

Μπακουνινισμός, Οργάνωση των Τάσεων και «Πλατφόρμα»

Μια εναλλακτική αναρχική και συνδικαλιστική προσέγγιση εκπροσωπείται από τη θέση περί «οργάνωσης των τάσεων», σύμφωνα με την οποία οι ειδικές αναρχικές ή συνδικαλιστικές πολιτικές ομαδοποιήσεις σχηματίζονται στη βάση κοινών πολιτικών θέσεων, με έναν βαθμό οργανωτικής πειθαρχίας⁴⁵. Η οργάνωση έχει μια κοινή ανάλυση της κατάστασης και συμφωνίες πάνω στα στρατηγικά και τακτικά ζητήματα, οι οποίες εκφράζεται σε ένα ξεκάθαρο πρόγραμμα. Τα μέλη συμφωνούν να εφαρμόσουν αυτό το πρόγραμμα και είναι υπόλογοι σε αυτό. Αυτή η προσέγγιση έχει τις καταβολές της στη Συμμαχία. Η Συμμαχία σχηματίστηκε το 1868, αντικαθιστώντας την παλαιότερη Διεθνή Αδελφότητα, και θέλησε να συμμετάσχει στην Πρώτη Διεθνή⁴⁶. Κατόπιν επιμονής του Μαρξ, η Συμμαχία διαλύθηκε επισήμως και οι υποστηρικτές της εντάχθηκαν στην Πρώτη Διεθνή ως άτομα και παρατήματα. Το γεγονός αυτό είχε ελάχιστη επίδραση στις πολιτικές απόψεις των νέων της υποστηρικτών⁴⁷. Είναι βέβαιο πως η Συμμαχία συνέχισε να λειτουργεί υπόγεια ως μυστική οργάνωση, ως μια ειδική αναρχική πολιτική οργάνωση που στόχευε να μετασχηματίσει την Πρώτη Διεθνή σε αναρχικό και συνδικαλιστικό σχηματισμό.

Όταν στις αρχές της δεκαετίας του 1870 η Πρώτη Διεθνής άρχισε να διασπάται, η συνέχιση της ύπαρξης της Συμμαχίας παρά την οδηγία του 1868 παρείχε πολλές σφαίρες στο πολιτικό οπλοστάσιο των Μαρξιστών. Στις ανυπόστατες κατηγορίες ότι ο Μπακούνιν ήταν θιασώτης της «ριζικής και γενικής καταστροφής» και «δολοφονιών ... μαζικών» προστέθηκε ο ισχυρισμός ότι η Διεθνής υπονομευόταν από μια σκοτεινή μυστική ομαδοποίηση, βασισμένη στην «τυφλή υποταγή» και την ατομική δικτατορία του «Πολίτη Μπ.», η οποία σχεδιάζει τον «κομμουνισμό του στρατώνα»⁴⁸. Ως απάντηση, οι αναρχικοί υποστήριζαν ότι η Συμμαχία δεν λειτουργούσε πλέον – θέση η οποία συχνά γίνεται αποδεκτή από μεταγενέστερους συγγραφείς. Αυτό που στην πραγματικότητα ήταν μια άνευ όρων αποκήρυξη από μεριάς ενός αναδυόμενου κινήματος που βρέθηκε σε εμφανώς ντροπιαστική θέση, τα επόμενα χρόνια μετατράπηκε σε κάτι σαν δόγμα και ενσωματώθηκε στη βιβλιογραφία. Το αποτέλεσμα, το οποίο ενισχύεται από τις εχθρικές μελέτες πάνω στον Μπακούνιν, είναι να υποβαθμίζεται συχνά και με συστηματικό τρόπο η σημασία της Συμμαχίας. Έτσι, οι Καρ και Τζολ επιμένουν ότι η Συμμαχία ήταν μια «φανταστική» ομάδα και υποστηρίζουν τη θέση αυτή αναφερόμενοι στην υποτιθέμενη μανία του Μπακούνιν να επινοεί ανύπαρκτες «μυστικές εταιρείες»⁴⁹.

Παρ' όλα αυτά, τα στοιχεία είναι αρκετά διαφορετικά. Το 1968, όταν έφτασε στην Ισπανία ο απεσταλμένος του Μπακούνιν, Τζουζέπε Φανέλι (1827-1877), προκειμένου να βοηθήσει στις πρωτοβουλίες αυτού που έμελλε να γίνει η FORE, δηλαδή το μεγαλύτερο παράρτημα της Πρώτης Διε-

θνούς, είχε μαζί του τόσο το πρόγραμμα της Πρώτης Διεθνούς όσο και το καταστατικό της Συμμαχίας⁵⁰. Στην Ισπανία, η Συμμαχία «έκανε δουλειά μέσα στην οργάνωση των εργατών ενάντια σε κάθε πιθανή αντεπαναστατική παρέκκλιση» και έπαιξε καθοριστικό ρόλο στον σχηματισμό της FORE. Μέχρι το 1870, στην Ισπανία υπήρχαν «μυστικοί Μπακουνινιστικοί πυρήνες» που απαριθμούσαν τριάντα με σαράντα χιλιάδες οπαδούς, και τον επόμενο χρόνο ιδρύθηκε παράρτημα της Συμμαχίας στην Πορτογαλία⁵¹. Η Συμμαχία δραστηριοποιήθηκε επίσης στην Ιταλία και την Ελβετία· αναμφίβολα υπήρχαν παραρτήματα και αλλού. Ο ίδιος ο Μπακούνιν αναφερόταν στη Συμμαχία σε χρόνο ενεστώτα κατά τα έτη 1872 και 1873 και ο Κροπότκιν εντάχθηκε στην οργάνωση το 1877⁵². Όπως σχολιάζει αργότερα ο Μαλατέστα, μέλος της Συμμαχίας κι ο ίδιος:

Γιατί να προσπαθούμε να αποκρύψουμε δεδομένες αλήθειες τώρα που ανήκουν στο πεδίο της ιστορίας και μπορούν να λειτουργήσουν ως μάθημα για το παρόν και το μέλλον; ... Εμείς, που ήμασταν γνωστοί στη Διεθνή ως Μπακουνινιστές και που ήμασταν μέλη της Συμμαχίας, υψώσαμε ηχηρές κραυγές ενάντια στους Μαρξιστές επειδή προσπαθούσαν να καταστήσουν το δικό τους συγκεκριμένο πρόγραμμα κυρίαρχο μέσα στη Διεθνή. Ωστόσο, πέρα από το ζήτημα της νομιμότητας των μεθόδων τους, το οποίο είναι άσκοπο πλέον να επικαλούμαστε, κάναμε ακριβώς αυτό που έκαναν κι εκείνοι· προσπαθήσαμε να χρησιμοποιήσουμε τη Διεθνή για τους σκοπούς της δικής μας παράταξης.⁵³

Ο αναρχοσυνδικαλιστής Σαμ Ντολγκόφ (1902-1990), παραδεχόμενος την ύπαρξη της Συμμαχίας αλλά και αποκρούοντας πρόθυμα τους Μαρξιστικούς ισχυρισμούς ότι η οργάνωση ήταν μια σκοτεινή συνωμοσία, επιμένει ότι η Διεθνής Αδελφότητα και η Συμμαχία ήταν μη επιθετικές και «αρκετά ανεπίσημες αδελφότητες χαλαρά οργανωμένων ατόμων και ομάδων»⁵⁴. Αυτό δεν είναι ακριβές: τόσο η Διεθνής Αδελφότητα όσο και η Συμμαχία είχαν σαφώς καθορισμένα προγράμματα, κανονισμούς και κριτήρια αποδοχής μελών⁵⁵. Γόνος μιας εβραϊκής οικογένειας της Ρωσίας, ο Ντολγκόφ μεγάλωσε στις Η.Π.Α., όπου εργάστηκε σε αποβάθρες και σιδηροδρόμους, στην ξυλεία και σε εργοστάσια, αλλά και ως βαφέας σπιτιών. Έγινε αναρχικός, εντάχθηκε στην IWW και σε πολλές αναρχικές ομαδοποιήσεις, αφιέρωσε τη ζωή του στην αναρχική υπόθεση, επιμελήθηκε την καθιερωμένη ανθολογία έργων του Μπακούνιν στα αγγλικά και συνέγραψε σημαντικές μελέτες για την Ισπανία και την Κούβα, καθώς και μια ενδιαφέρουσα αυτοβιογραφία⁵⁶.

Σύμφωνα με τον Μπακούνιν, η Συμμαχία είναι μια «ισχυρή αλλά πάντοτε αόρατη επαναστατική εταιρεία» που «θα προετοιμάσει και θα καθοδηγήσει την επανάσταση», «ο αόρατος πιλότος που οδηγεί την Επανάσταση ... η συλλογική δικτατορία όλων των συμμάχων μας»⁵⁷. Ο Μπακούνιν αντιλαμβάνεται τη Συμμαχία ως ένα όχημα κινητοποίησης και πολιτικοποίησης των λαϊκών τάξεων και όχι ως υποκατάστατο της λαϊκής δράσης ή όργανο μιας Μπλανκιστικού τύπου δικτατορίας. Η «μυστική και οικουμενική εταιρεία των Διεθνών Αδελφών» είναι «η ζωή και η ενέργεια της επανάστασης», αποτελείται από «ανθρώπους ούτε ματαιόδοξους ούτε φιλόδοξους, αλλά ικανούς να υπηρετήσουν ως συνδεδετικοί κρίκοι ανάμεσα στην επαναστατική ιδέα και τα ένστικτα του λαού» και έχει ως σκοπό μια επανάσταση που «απορρίπτει κάθε ιδέα δικτατορίας και ελεγκτικής και καθοδηγητικής ισχύος»⁵⁸.

Ο «αόρατος πιλότος» ή «συλλογική δικτατορία» «αφυπνίζει και υποκινεί όλα τα δυναμικά πάθη του λαού», ο οποίος έπειτα θα οργανωθεί από τα κάτω προς τα πάνω, «αυθόρμητα, χωρίς εξωτερική παρέμβαση» ή «επίσημη δικτατορία»⁵⁹. Ο «μοναδικός σκοπός» της Συμμαχίας είναι, γράφει ο Μπακούνιν, «να προωθήσει την Επανάσταση· να καταστρέψει όλες τις κυβερνήσεις και να καταστήσει την διακυβέρνηση αδύνατη για πάντα», να «δώσει πλήρως τα ηνία ... στις μάζες ... την εθελοντική ομοσπονδιοποίηση και την άνευ όρων ελευθερία» και να «καταπολεμήσει όλες τις φιλοδοξίες για κυριαρχία πάνω στο επαναστατικό κίνημα του λαού» από «κλίκες ή άτομα». Η δύναμή της δεν βασίζεται στην κατάκτηση επίσημων θέσεων αλλά μόνο στη «φυσική αλλά ποτέ επίσημη επιρ-

ροή όλων των μελών της Συμμαχίας»⁶⁰. Ο Μπακούνιν υποστηρίζει ότι η Συμμαχία είναι «μια μυστική κοινότητα, σχηματισμένη μέσα στην καρδιά της Διεθνούς για να της προσδώσει μια επαναστατική οργάνωση και να μετασχηματίσει αυτή και όλες τις λαϊκές μάζες που βρίσκονται έξω απ' αυτή σε μια δύναμη αρκετά οργανωμένη ώστε να εκμηδενίσει την πολιτική, κληρική, αστική αντίδραση, να καταστρέψει όλες τις θρησκευτικές, πολιτικές, δικαστικές δομές των κρατών»⁶¹.

Αναμφισβήτητα, η μυστικότητα της Συμμαχίας δεν είναι μια «εξουσιαστική στρατηγική» βασισμένη «στη χειραγωγή των άλλων μέσω μυστικών εταιρειών»⁶². Οι καταπιεστικές συνθήκες υπό τις οποίες δρούσαν οι πρώτοι αναρχικοί κατέστησαν αναγκαία τη μυστικότητα – το ίδιο πρόβλημα αντιμετώπιζαν όλοι οι επαναστάτες: για παράδειγμα, *Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο* εκδόθηκε από μια μυστική Κομμουνιστική Λίγκα⁶³. Μέσα σε αυτά τα περιοριστικά πλαίσια, οι αναρχικοί προσπάθησαν να κερδίσουν τη μάχη των ιδεών και όχι να χειραγωγήσουν τις λαϊκές τάξεις μέσω συνωμοσίας. Όπως ανακαλεί ο Μαλατέστα:

Η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι εμείς, ως αναρχικοί, βασιστήκαμε κυρίως στην προπαγάνδα και, εφόσον θέλαμε να κερδίσουμε κόσμο στην κατεύθυνση της υπόθεσης του αναρχισμού, δώσαμε έμφαση στην αποκέντρωση, την αυτονομία των ομάδων, την ελεύθερη πρωτοβουλία, ατομική και συλλογική, ενώ οι Μαρξιστές, όντας εξουσιαστές, ήθελαν να επιβάλουν τις ιδέες τους μέσω της δύναμης της πλειοψηφίας – περισσότερο ή λιγότερο πλασματικής –, μέσω του συγκεντρωτισμού και της πειθαρχίας. Όμως όλοι μας, Μπακουνινιστές και Μαρξιστές, προσπαθήσαμε να ωθήσουμε τα γεγονότα παρά να βασιστούμε στην ώθηση των γεγονότων.⁶⁴

Το μοντέλο της ειδικής αναρχικής πολιτικής οργάνωσης των τάσεων, το οποίο αναπτύχθηκε από τον Μπακούνιν και τη Συμμαχία ως εναλλακτική απέναντι στις Μπλανκιστικές και Μαρξιστικές αντιλήψεις – μιας αναρχικής οργάνωσης με ξεκάθαρη ατζέντα, που δραστηριοποιείται μέσα στα κινήματα των λαϊκών τάξεων, σχετίζεται με τα αιτήματά τους και αγωνίζεται για να κερδίσει τη μάχη των ιδεών και όχι για να επιβάλει τη θέλησή της μέσω διαταγών ή χειραγωγής –, ήταν πάντοτε χαρακτηριστικό του αναρχισμού των μαζών. Σύμφωνα με τον Κροπότκιν, «η παράταξη που κάνει την πιο επαναστατική προπαγάνδα και έχει δείξει το ισχυρότερο πνεύμα και τόλμη» είναι αυτή που «θα εισακουστεί την ημέρα που θα είναι αναγκαίο να δράσει, να προελάσει προκειμένου να πραγματοποιηθεί η επανάσταση»⁶⁵. Θεωρούσε πως είναι απαραίτητο «να σχεδιάσουμε την διείσδυση στις μάζες και την τόνωσή τους από τους ελευθεριακούς μαχητές, με λίγο πολύ τον ίδιο τρόπο που έδρασε Συμμαχία στο εσωτερικό της Διεθνούς»⁶⁶. Απορρίπτοντας την αντίληψη ότι τα σωματεία είναι επαναστατικά ως τέτοια, ο Κροπότκιν υπογραμμίζει ότι «υπάρχει η αναγκαιότητα και του άλλου στοιχείου για το οποίο μιλά ο Μαλατέστα και το οποίο πάντοτε πρέσβευε ο Μπακούνιν»⁶⁷.

Ο Μαλατέστα υποστηρίζει ότι «ο Μπακούνιν περίμενε πάρα πολλά από τη Διεθνή· ωστόσο, δημιουργήσε παράλληλα τη Συμμαχία, μια μυστική οργάνωση με σαφώς ορισμένο πρόγραμμα – αθεϊστικό, σοσιαλιστικό, αναρχικό, επαναστατικό». Αυτή έδωσε «αναρχική ώθηση σε ένα τμήμα της Διεθνούς, ακριβώς όπως οι Μαρξιστές, από την άλλη πλευρά, έδωσαν Σοσιαλδημοκρατική ώθηση στο άλλο τμήμα»⁶⁸. Αν και σε ορισμένες περιπτώσεις ο Μαλατέστα φλερτάρει με τη συνθετίστικη θέση, συνήθως καλεί σε «διαρκή προσπάθεια, υπομονή, συντονισμό και προσαρμοστικότητα στα διαφορετικά περιβάλλοντα και συνθήκες», αμφιβάλλει για το κατά πόσο είναι σοφό «να συγκεντρώσουμε όλους τους αναρχικούς σε μία και μοναδική οργάνωση» και προτάσσει τη «συνεργασία για έναν κοινό σκοπό», καθώς και «το ηθικό καθήκον να αντιλαμβάνεται ο καθένας τις υποχρεώσεις που αναλαμβάνει και να μην κάνει τίποτα που μπορεί να αντιπαρατίθεται με το αποδεκτό πρόγραμμα»⁶⁹. Η ιδανική αναρχική πολιτική οργάνωση στο μυαλό του είναι αρκετά χαλαρή – για παράδειγμα, τα ψηφίσματα των συνεδρίων δεν είναι δεσμευτικά για όσους διαφωνούν με αυτά – αλλά γενικά εντάσσεται στην προσέγγιση του Μπακούνιν για τον οργανωτικό δυισμό⁷⁰.

Στην Ισπανία, η FORE ακολουθήθηκε από τη FTRE κι έπειτα από το Σύμφωνο Ενότητας και

Αλληλεγγύης, μέσα από οποίο αγωνιστές «πεπεισμένοι για την αναγκαιότητα πολιτικού πλαισίου και φοβούμενοι τις ρεφορμιστικές τάσεις των οργανώσεων που βασίζονταν στα σωματεία, δημιούργησαν ... την Αναρχική Ομοσπονδία της Ισπανικής Περιφέρειας»⁷¹. Το 1918 και ξανά το 1922, οι αναρχικοί καταπιάστηκαν με τη δουλειά στο εσωτερικό της CNT για να «ασκήσουν τη μέγιστη δυνατή επιρροή» και να αποτρέψουν την κατάληψή της από τους Μπολσεβίκους⁷².

Το 1927, η FAI διαδέχθηκε την Εθνική Ομοσπονδία Αναρχικών Ομάδων. Προοριζόταν να δρα τόσο στην Πορτογαλία όσο και στην Ισπανία, ωστόσο φαίνεται πως σοβαρό παράγοντα αποτέλεσε μόνο στη δεύτερη. Έχοντας σαφώς ως πρότυπο τη Συμμαχία, η FAI ήταν μια μυστική οργάνωση αφιερωμένη «στην εντατικοποίηση της αναρχικής συμμετοχής στη CNT» και θεωρούσε ως «καθήκον της να καθοδηγήσει τη CNT μέσα από θέσεις ευθύνης»⁷³. Σύμφωνα με πολλούς βετεράνους, η FAI «επανέφερε την αναρχική ιστορία στις ρίζες της», με τη Συμμαχία να αναγεννιέται «για να οδηγήσει και να επιταχύνει την επαναστατική δράση του αναρχοσυνδικαλισμού»⁷⁴. Τις παραμονές της 19^{ης} Ιουλίου 1936 φαίνεται πως είχε σχεδόν 40.000 μέλη⁷⁵. Η FAI ήταν εκείνη που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην αποπομπή των μετριοπαθών *treintistas* το 1931, μέσα από τις εξέχουσες θέσεις που κατείχε στη CNT – αυτή ήταν μια διαδικασία κατά την οποία «οι βασικότεροι *treintistas* αποπέμφθηκαν από τις θέσεις τους στις εκδόσεις και τις επιτροπές» και «διώχθηκαν από τη συνομοσπονδία»⁷⁶.

Η ισπανική FAI έχει περιγραφεί ως «ένας εξαιρετικά συγκεντρωτικός κομματικός μηχανισμός», αλλά η πραγματικότητα είναι πιο περίπλοκη⁷⁷. Ήταν δομημένη σφιχτά: βασιζόταν σε μικρούς τοπικούς σχηματισμούς που ονομάζονταν «ομάδες συγγένειας», με πολιτική προσεκτικής επιλογής μελών, ήταν οργανωμένη σε τοπικές, επαρχιακές και περιφερειακές ομοσπονδίες, οι οποίες συνδέονταν μέσω ανακλητών εκπροσώπων και βασίζονταν σε τακτικές μαζικές συνελεύσεις· είχε επίσης μια Επιτροπή Χερσονήσου που καταπιανόταν με διαχειριστικά ζητήματα, εκτελούσε τις συμφωνημένες αποφάσεις και εξέδιδε τις δημόσιες πολιτικές ανακοινώσεις⁷⁸. Υπάρχουν μερικά στοιχεία που δείχνουν ότι συγκεκριμένοι τομείς της οργάνωσης ανέπτυξαν έναν τρόπο δράσης σύμφωνα με τον οποίο η πολιτική είναι λιγότερο σημαντική από το να συμβεί κάτι συναρπαστικό και πρακτικό, ανεξάρτητα από τη θέση που κατέχει στη στρατηγική της FAI, όμως η γενική εικόνα είναι σίγουρα αυτή μιας πολιτικής συνεκτικότητας και ομογένειας⁷⁹.

Ο Ντουρρούτι (1896-1936) ενσαρκώνει τον ιδανικό αγωνιστή της FAI. Γιος ενός σιδηροδρομικού εργάτη, έγινε σιδηροδρομικός μηχανικός στην ηλικία των δεκατεσσάρων ετών, διέφυγε στη Γαλλία κατά τη διάρκεια της δραματικής γενικής απεργίας του 1917, μετακινήθηκε προς τον αναρχισμό και, με την επιστροφή του το 1919, εντάχθηκε στη CNT⁸⁰. Ήταν δραστήριος στα σωματεία και το 1922 βοήθησε στην ίδρυση της μυστικής αναρχικής ομάδας Los Solidarios («Οι Αλληλέγγυοι»). Όταν στις αρχές της δεκαετίας του 1920 υπήρξε ένα κύμα εκτελέσεων αγωνιστών της CNT από πληρωμένους από τους εργοδότες δολοφόνους και την αστυνομία, ομάδες όπως οι Los Solidarios οργάνωσαν ένοπλα αντίποινα. Όντας βασισμένες στη CNT, αυτές οι ένοπλες ομάδες ήταν ποιοτικά διαφορετικές από αυτές των εξεγερσιακών αναρχικών, καθώς οι δράσεις τους αποτελούσαν κομμάτι ενός μαζικού αγώνα, όχι υποκατάστατό του. Στο ίδιο πνεύμα, ο Ντουρρούτι λήστευε και τράπεζες σε όλη την Ευρώπη και τη Λατινική Αμερική για να εξασφαλίσει πόρους.

Το 1931, ο Ντουρρούτι εντάχθηκε στη FAI, συνδέθηκε με τη σκληροπυρηνική τάση Nosotros («Εμείς») και έπαιξε κεντρικό ρόλο στους σχεδιασμούς της CNT για επανάσταση το 1932 και το 1933, συμμετέχοντας στην Εθνική Επαναστατική Επιτροπή. Όταν ξέσπασε η Ισπανική Επανάσταση, αντιτάχθηκε στην προσέγγιση του Λαϊκού Μετώπου και ανέλαβε ηγετικό ρόλο στη λαϊκή πολιτοφυλακή, όντας επικεφαλής αυτού που έγινε γνωστό ως Φάλαγγα Ντουρρούτι, που πολέμησε στο μέτωπο της Αραγωνίας κι έπειτα προς υπεράσπιση της Μαδρίτης. Ο Ντουρρούτι πυροβολήθηκε την 20^η Νοεμβρίου 1936 και δυο μέρες αργότερα στην κηδεία του στη Βαρκελώνη παρευρέθησαν μισό εκατομμύριο άνθρωποι, καθιστώντας την έτσι τη μεγαλύτερη αντίστοιχη πομπή στην ιστορία της πόλης.

Η άποψη του Γούντκοκ ότι στην Ισπανία εμφανίστηκε «η μοναδική στιγμή της ιστορίας του αναρχισμού» που «πραγματώθηκε το σχέδιο του Μπακούνιν για μια μυστική ελίτ αφοσιωμένων

αγωνιστών που έχει τον έλεγχο [*sic*] μιας δημόσιας μαζικής οργάνωσης μερικώς πεπεισμένων εργατών» είναι άστοχη, καθώς παρόμοιες περιπτώσεις εφαρμογής της προσέγγισης του Μπακούνιν μπορούν να βρεθούν και αλλού⁸¹. Ήδη έχουμε αναφερθεί σε παραδείγματα όπως οι *πυρήνες*, η SLNA, η ISEL, η IWPA και το SLP.

Στο Μεξικό, η μυστική αναρχική ομάδα La Social, η οποία πρωτοιδρύθηκε το 1865, έπαιξε ενεργό ρόλο τόσο στον GCO όσο και στο CGOM, στοχεύοντας την ίδρυση σωματείων «ιδίων στη φύση» με την ισπανική CNT⁸². Το 1921 η παράδοση αυτή αναζωογονήθηκε με την ίδρυση της Luz (η οποία το 1913 μετονομάστηκε σε Lucha «Αγώνας»), μιας μυστικής οργάνωσης που μαχόταν για τη «δημιουργία ενός αναρχοσυνδικαλιστικού εργατικού μετώπου»⁸³. Στο πύρινο μανιφέστο της διακήρυττε ότι θα «δια φωτίσει τον σκλαβωμένο και αμαθή λαό», θα «ανατρέψει τους βασανιστές της ανθρωπότητας», θα «αφανίσει τους κοινωνικούς θεσμούς που δημιουργήθηκαν από βασανιστές και τεμπέληδες», θα «χρησιμοποιήσει την αλήθεια ως απόλυτο όπλο ενάντια στην ανισότητα» και θα πορευτεί «προς το παγκόσμιο έθνος στο οποίο όλοι θα μπορούν να ζήσουν με αλληλοσεβασμό» και «απόλυτη ελευθερία»⁸⁴.

Εκτός από την προώθηση εργατικών σχολείων και βιβλιοθηκών, υποστηριζόμενων από τα σωματεία, η Luz διοργάνωσε λαϊκά εκπαιδευτικά μαθήματα, ίδρυσε τον COM, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εξάπλωσή του και λειτούργησε στο εσωτερικό του «ως ομάδα ελέγχου [*sic*] Μπακουνινιστικού τύπου»⁸⁵. Μέχρι το 1914, η συνομοσπονδιακή επιτροπή της ένωσης είχε γίνει τόσο δύσκολο να διακριθεί από την Lucha, ώστε ακόμη και ο όρος Lucha έπεσε σε αχρηστία⁸⁶. Το 1917 σχηματίστηκε μια νέα ομάδα, η Grupo Luz («Ομάδα του Φωτός»), η οποία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην υπεράσπιση και την ενδυνάμωση του συνδικαλισμού κατά τη δύσκολη περίοδο μεταξύ 1917 και 1921, όποτε και βοήθησε στον σχηματισμό της Μεξικάνικης CGT⁸⁷.

Στην Κίνα, ο κύκλος του Σιφού, η Κοινότητα των Αναρχικών Κομμουνιστών Συντρόφων, πρωτοστάτησε στην οργάνωση των σωματείων· «η ομάδα του Σιφού ήταν η πρώτη που ενεπλάκη σε αυτήν τη δραστηριότητα, προπαγάνδισε τον συνδικαλισμό στην Κίνα και βρισκόταν στην ηγεσία του εργατικού κινήματος μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1920, όποτε άρχισε να χάνει έδαφος από το Κομμουνιστικό Κόμμα»⁸⁸. Μέχρι το 1920 είχε διοργανώσει την πρώτη Πρωτομαγιά της Κίνας (το 1918), είχε εκδώσει το πρώτο εγχώριο περιοδικό που ήταν αφιερωμένο στα σωματεία, το *Laodong zazhi* («Εργατικό Περιοδικό»), είχε ιδρύσει σχεδόν 40 σωματεία και είχε παίξει ρόλο αντίστοιχο με εκείνο ομάδων όπως η La Social και η Luz. Στην Ιαπωνία, ο ρόλος της Κοκούρεν στη Ζενκόκου Τζίρεν μπορεί να συγκριθεί με αυτόν που είχε η FAI στη CNT⁸⁹. Η Κοκούρεν, η οποία σχηματίστηκε το 1925, ήταν ένας «εσωτερικός πυρήνας σκληραγωγημένων από τις μάχες αγωνιστών», ο οποίος δρούσε στα ριζοσπαστικά σωματεία· επίσης δραστηριοποιήθηκε στις αποικιοκρατούμενες Κορέα και Ταϊβάν⁹⁰.

Στη Νότιο Αφρική, η συνδικαλιστική πολιτική ομάδα Διεθνής Σοσιαλιστική Λίγκα υποστήριζε τα πολιτικά δικαιώματα, προωθούσε τις συνδικαλιστικές ιδέες, διένειμε συνδικαλιστικό υλικό και δραστηριοποιούνταν στο εσωτερικό των κυρίαρχων σωματείων, όπου προωθούσε ολοένα και περισσότερο τον συνδικαλισμό απεύθυνσης στη βάση. Επίσης, σχημάτισε αρκετές συνδικαλιστικές ενώσεις, όπως τη Βιομηχανική Ένωση Εργαζομένων στην Ένδυση, την Ένωση Αμαξάδων, τους Βιομηχανικούς Εργάτες της Αφρικής και τη Βιομηχανική Ένωση Ινδών Εργατών. Σε καθεμία από αυτές τις συνδικαλιστικές ενώσεις, οι ηγετικές φιγούρες, όπως ο Τιμπέντι, ήταν μέλη της Διεθνούς Σοσιαλιστικής Λίγκας. Δεδομένου ότι τα κατεστημένα σωματεία στο σύνολό τους δεν αποδέχονταν τους έγχρωμους εργάτες, ο συνδικαλισμός απεύθυνσης στη βάση λειτουργούσε παράλληλα με τον σχηματισμό καινούριων συνδικαλιστικών ενώσεων.

Ωστόσο, παρ' όλο που η Διεθνής Σοσιαλιστική Λίγκα στόχευε να λειτουργεί ως ένας συνεκτικός και σφικτός σχηματισμός, έτεινε να μην έχει ένα ξεκάθαρο και συνεπές πρόγραμμα δράσης το οποίο θα μπορούσε να ενισχύσει την ενότητα γύρω από ξεκάθαρες δραστηριότητες και στόχους, απέφευγε τις δύσκολες επιλογές που αφορούσαν στη χρήση των λιγοστών της χρημάτων και ανθρώπων και του περιορισμένου της χρόνου, και γενικότερα προσπαθούσε να οργανώσει κάθε εργάτη, παντού και πάντα⁹¹. Αυτό σήμαινε ότι οι δυνάμεις της συχνά κατακερματίζονταν και τα επι-

τεύγματά της δεν ήταν στέρα. Παρά την κάποια επιρροή της σε αφρικάνικες και έγχρωμες εθνικιστικές ομάδες όπως το Ιθαγενές Συνέδριο του Τράνσβααλ, στους σχηματισμούς αυτούς δεν γινόταν διαρκής δουλειά· παράλληλα, οι συνδικαλιστικές ενώσεις δεν συνδέθηκαν ποτέ μεταξύ τους μέσω μιας ομοσπονδίας, ούτε συντονίστηκαν με άλλους τρόπους.

Η Συμμαχία και οι διάδοχοί της στη Μπακουνινιστική παράδοση του οργανωτικού δυισμού αποδείχθηκαν επιτυχημένοι όσον αφορά την προώθηση και την υπεράσπιση των ιδεών της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης στις μαζικές οργανώσεις και ήταν καίριοι όσον αφορά την προώθηση της επιτυχούς εφαρμογής του σχεδίου του αναρχισμού των μαζών. Είναι αδιαμφισβήτητο ότι η πορεία αυτή προέκυψε άμεσα από το γεγονός ότι υποστήριξαν μια κοινή θεώρηση και εφάρμοσαν το πρόγραμμα που υιοθέτησαν. Σε ό,τι έχει να κάνει με την ενοποίηση των αναρχικών γύρω από ξεκάθαρους στόχους, την εκπόνηση ενός σχεδίου στρατηγικών και τακτικών επιλογών, τον άμεσο προσανατολισμό προς τις λαϊκές τάξεις, τους αγώνες και τις οργανώσεις τους, την υιοθέτηση μιας ποσιμπλιστικής προοπτικής, τη λήψη αποφάσεων σχετικά με τις προτεραιότητες, την αποφυγή του κατακερματισμού των περιορισμένων πόρων, την ένωση των δυνάμεων γύρω από ένα κοινό πρόγραμμα και την ανάληψη της ευθύνης για την εφαρμογή του, η μικρή Μπακουνινιστική οργάνωση είναι αναμφίβολα πιο αποτελεσματική από μια μεγάλη ομαδοποίηση που επιδιώκει έναν χαλαρό αναρχισμό χωρίς επίθετα.

Από τον Μπακούιν στην «Πλατφόρμα»

Το 1926, ο Μάχνο, ο Αρσίνοφ και οι υπόλοιποι συντάκτες της *Dielo Truda*, οι οποίοι είχαν ως βάση το Παρίσι, εξέδωσαν την *Οργανωτική Πλατφόρμα των Ελευθεριακών Κομμουνιστών*, η οποία προέτασσε μια ειδική αναρχική πολιτική ομάδα με κοινές θέσεις, κοινό πρόγραμμα και μια εκτελεστική επιτροπή⁹². Όπως ήταν αναμενόμενο, οι υποστηρικτές της χαλαρής αντίληψης της αναρχικής πολιτικής οργάνωσης απάντησαν με μια σειρά δηκτικών επιθέσεων. Ο Βολίν ηγήθηκε αυτής της εκστρατείας, επιμένοντας ότι η *Πλατφόρμα* «απέχει μόνο ένα βήμα από τον Μπολσεβικισμό» και συνιστά έναν αναρχικό «ρεβιζιονισμό στην κατεύθυνση του Μπολσεβικισμού». Διαβεβαίωνε ότι η «Εκτελεστική Επιτροπή της Γενικής Ένωσης Αναρχικών», η οποία θα «αναλάβει την ιδεολογική και οργανωτική καθοδήγηση κάθε οργάνωσης» και υποστηρίζει «τον εξαναγκασμό, τη βία, τις κυρώσεις», την κατάργηση «της ελευθερίας του τύπου και της ελευθερίας του λόγου», τη «συγκεντρωτική και σχεδιασμένη» οικονομία και έναν «κεντρικό στρατό με κεντρικές εντολές και “πολιτική διεύθυνση”», θα κυριεύσει τις «μαζικές οργανώσεις»⁹³. Αυτές οι κατηγορίες – ότι δηλαδή η *Πλατφόρμα* είναι Λενινιστική ή Μπλανκιστική – έχουν γίνει σήμερα άκριτα αποδεκτές από πολλούς αναρχικούς και συνδικαλιστές, καθώς και από μελετητές⁹⁴. «Είναι δύσκολο να βρούμε τη διαφορά ανάμεσα σε αυτήν την αντίληψη και τη Μπολσεβίκικη ιδέα της επαναστατικής πρωτοπορίας»⁹⁵. Η στρατηγική της *Πλατφόρμας* «ουσιαστικά συνίσταται στην υιοθέτηση μπολσεβίκικων μέσων για να ανταγωνιστεί αποτελεσματικότερα τον μπολσεβικισμό»⁹⁶.

Ωστόσο, οι ισχυρισμοί αυτοί μάλλον παρωδούν την *Πλατφόρμα*, η οποία στην πραγματικότητα προτάσσει «τη συνολική άρνηση ενός κοινωνικού συστήματος βασισμένου στις αρχές των τάξεων και του Κράτους και την αντικατάστασή του από μια ελεύθερη ακρατική κοινωνία εργατικής αυτοδιεύθυνσης». Η *Πλατφόρμα* προωθούσε μια «Γενική Ένωση Αναρχικών» που στοχεύει στην «προπαρασκευή των εργατών και αγροτών για την κοινωνική επανάσταση» μέσα από την «ελευθεριακή εκπαίδευση», η οποία απαιτεί «μια επιλογή και ομαδοποίηση των επαναστατικών εργατικών και αγροτικών δυνάμεων σε μια ελευθεριακή κομμουνιστική θεωρητική βάση», παράλληλα με την οργάνωση των «εργατών και αγροτών σε μια οικονομική βάση παραγωγής και κατανάλωσης»⁹⁷.

Εφόσον οι μαζικές οργανώσεις όπως τα σωματεία και τα αγροτικά κινήματα δεν γεννούν αυθόρμητα την επαναστατική συνείδηση, το «θεμελιώδες καθήκον» της «Γενικής Ένωσης Αναρχικών» είναι η νίκη στην μάχη των ιδεών, προκειμένου ο αναρχισμός «να γίνει η καθοδηγητική αρχή της

επανάστασης». Αυτό συνεπάγεται δουλειά στα σωματεία: εφόσον αυτά είναι που ενώνουν «τους εργάτες στη βάση της παραγωγής, ο επαναστατικός συνδικαλισμός, όπως και όλες οι ομάδες που βασίζονται στα επαγγέλματα, δεν έχει μια καθορισμένη θεωρία» και «αντανακλά πάντα τις ιδεολογίες των ποικίλων πολιτικών ομαδοποιήσεων, ειδικά αυτών που εργάζονται εντονότερα στις γραμμές του». Συνεπώς, «τα καθήκοντα των αναρχικών στις γραμμές του κινήματος αυτού [των σωματείων] συνίστανται στην ανάπτυξη της ελευθεριακής θεωρίας και την κατεύθυνσή του προς μια ελευθεριακή οδό, προκειμένου να μετασχηματιστεί σε ένα δραστήριο βραχίονα της κοινωνικής επανάστασης». Η οργάνωση «δεν φιλοδοξεί να γίνει πολιτική εξουσία ούτε και δικτατορία», αλλά προσπαθεί «να βοηθήσει τις μάζες να πάρουν τον αυθεντικό δρόμο προς την κοινωνική επανάσταση», μέσα από λαϊκούς σχηματισμούς οικοδομημένους «από το λαό και πάντα κάτω από τον έλεγχο και την επιρροή του», πραγματώνοντας με αυτόν τον τρόπο «την πραγματική αυτοδιεύθυνση»⁹⁸.

Αυτά τα καθήκοντα δεν θα μπορούσαν να εκπληρωθούν μέσα από έναν άτυπο σχηματισμό, όπως προτείνεται από τους αντιοργανωτικούς, ούτε μέσα από μια χαλαρή οργάνωση βασισμένη στις γραμμές του αναρχισμού χωρίς επίθετα, διότι «οι μάζες απαιτούν μια ξεκάθαρη και ακριβή ανταπόκριση από την πλευρά των αναρχικών». «Από τη στιγμή που οι αναρχικοί δηλώνουν την αντίληψή τους για την επανάσταση και τη δομή της κοινωνίας, είναι υποχρεωμένοι να δώσουν σε όλα αυτά τα ζητήματα μια ξεκάθαρη απάντηση, να συσχετίσουν τη λύση αυτών των προβλημάτων με τη γενική ιδέα του ελευθεριακού κομμουνισμού και να αφοσιωθούν με όλες τους τις δυνάμεις στην πραγματοποίησή των παραπάνω.» Ως αποτέλεσμα, η αναρχική πολιτική οργάνωση πρέπει να χαρακτηρίζεται από τις βαθιές συμφωνίες για το πρόγραμμα και το σχέδιό της, τη συλλογική υπευθυνότητα των μελών της, μια ομοσπονδιακή δομή και μια εκτελεστική επιτροπή με καθήκοντα «καθορισμένα από το συνέδριο»⁹⁹. Συνολικά λοιπόν, η *Πλατφόρμα* θα πρέπει να γίνει αντιληπτή ως μια *επαναδιατύπωση* της Μπακουνινιστικής προσέγγισης και όχι ως μια καινοτόμος προσέγγιση, πολλώ δε μάλλον ως «ρεβιζιονισμός στην κατεύθυνση του Μπολσεβικισμού».

Η *Πλατφόρμα*, όπως και το *Προς μια Νέα Επανάσταση* των AD, εμφανίστηκε μέσα σε επαναστατικά πλαίσια – στην περίπτωση μας, τη Ρωσική και την Ουκρανική επανάσταση των τελών της δεκαετίας του 1910. Παρ' όλο που αμφότεροι οι Μπακούνιν και Κροπότκιν κατάγονταν από τη Ρωσία, η συνεισφορά τους στο αναρχικό κίνημα αφορούσε κυρίως τη Δυτική Ευρώπη. Η Ρωσία είχε ίσως το πιο αδύναμο από τα αναρχικά και συνδικαλιστικά κινήματα της Ευρώπης. Ο αναρχισμός έπαιξε ρόλο στο κίνημα των ναροτνικών, αλλά το SR, το οποίο προέκυψε από τους ναροτνικούς, αποτελούταν κυρίως από πολιτικούς σοσιαλιστές. Αν και το κίνημα παράπαιε στα τέλη του δεκάτου ένατου αιώνα, στις αρχές του εικοστού αναπτύχθηκε ραγδαία, κυρίως λόγω των γεγονότων της Ρωσικής επανάστασης του 1905¹⁰⁰. Η ικανότητά του να δρα αποτελεσματικά προσέκρουσε στις βαθιές διαιρέσεις μεταξύ των αυτοαποκαλούμενων «Αναρχικών Κομμουνιστών», που ήταν κυρίως εξεγερσιακοί αναρχικοί, και των αναρχικών των μαζών, που ήταν και οι ίδιοι βαθιά διχασμένοι στο εσωτερικό τους για σε ζητήματα στρατηγικής και τακτικών. Πέρα από αυτά τα δυο βασικά ρεύματα, υπήρχε επίσης ένα πλήθος Στιρνερικών και λοιπών εκκεντρικών, πολλοί από τους οποίους αυτοανακηρύχθηκαν αναρχικοί «ατομικιστές».

Μέχρι το 1917, εξιστορεί ο Βολίν, ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός ήταν περιθωριακοί και «σχεδόν άγνωστοι» στη Ρωσία¹⁰¹. Το σοσιαλιστικό κίνημα της Ρωσίας κυριαρχούταν από τους Μενσεβίκους, οι οποίοι είχαν εξελιχθεί σε σοσιαλδημοκρατικό ρεύμα, τους Μπολσεβίκους, οι οποίοι συνδέονταν με τον κλασικό Μαρξισμό, και το SR, το οποίο ήταν διαιρεμένο σε μια μετριοπαθή και μια ριζοσπαστική πτέρυγα. Ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός αναπτύχθηκαν ραγδαία με τη Ρωσική Επανάσταση του 1917, αλλά δεν κατάφεραν ποτέ να διεκδικήσουν ηγετικό ρόλο, παρά την επιστροφή από την εξορία φυσιογνωμιών όπως ο Μπέρκμαν, ο Τσερκέζοφ, η Γκόλντμαν, ο Κροπότκιν και ο Βολίν. Η *Golos Truda* εκδιδόταν στη Ρωσία από τον Αύγουστο του 1917 από την Ένωση Αναρχοσυνδικαλιστικής Προπαγάνδας. Στους συντάκτες της περιλαμβάνονταν οι Μαξίμοφ και Βολίν¹⁰². Οι αναρχοσυνδικαλιστές ήταν πολύ επικριτικοί απέναντι στο Μπολσεβίκικο καθεστώς και, παρά τη διαρκή καταστολή, τον Νοέμβριο του 1918 ίδρυσαν τη Συνομοσπονδία των Ρώσων Αναρχοσυνδικαλιστών¹⁰³. Αντί να προσπαθήσουν να καταλάβουν τα υπάρχοντα σωματεία, τα οποία

ελέγχονταν από τα πολιτικά κόμματα, και όντας δύσπιστοι απέναντι στη διαρκώς αυξανόμενη γραφειοκρατικοποίηση των σοβιέτ, οι αναρχοσυνδικαλιστές υιοθέτησαν τον συνδικαλισμό απεύθυνσης στη βάση, επικεντρώνοντας στο κίνημα των εργοστασιακών επιτροπών που εμφανίστηκε το 1917¹⁰⁴. Παράλληλα, οι Αναρχικοί Κομμουνιστές συνέχιζαν τις εκτελέσεις και τις «απαλλοτριώσεις» τους (παρέχοντας μια έτοιμη δικαιολογία στη διαρκή Μπολσεβίκικη καταστολή των αναρχικών και των συνδικαλιστών), ενώ ένα σημαντικό τμήμα των αναρχικών, απογοητευμένο από την κατάσταση του κινήματος, εντάχθηκε στους Μπολσεβίκους ή τους υποστήριξε ενεργά· οι τελευταίοι ήταν γνωστοί ως «σοβιετό-αναρχικοί».

Όλα αυτά ήταν πολύ λίγα και ήταν πλέον αργά· μέχρι το 1921, το κίνημα είχε συντριβεί και εξοριστεί. Η σημαντική εξαίρεση ήταν μια και έλαβε χώρα στα ρωσικά εδάφη της Ουκρανίας· εδώ τα γεγονότα πήραν τόσο δραματικά διαφορετική τροπή, ώστε νομιμοποιούμεστε να μιλάμε για μια διακριτή Ουκρανική Επανάσταση. Από το 1917 κι έπειτα, οι αναρχικοί ξεκίνησαν να παίζουν κεντρικό ρόλο τόσο στα αστικά κέντρα, κυρίως στην επαρχιακή πρωτεύουσα Γκιουλάι-Πόλε, όσο και στους αγρότες. Πέραν της δράσης τους στα σωματεία της βιομηχανίας, σχημάτισαν την Αγροτική Ένωση, άρχισαν να προωθούν την απαλλοτρίωση της γης και των εργοστασίων και το 1917 επιχείρησαν να καταστρέψουν τον κρατικό μηχανισμό. Κατά τον Ιανουάριο και το Φεβρουάριο του έτους αυτού βοήθησαν να ηττηθεί μια απόπειρα των Ουκρανών εθνικιστών να πάρουν την εξουσία.

Όταν οι Μπολσεβίκοι παρέδωσαν την Ουκρανία στις γερμανικές δυνάμεις με τη Συνθήκη του Μπρεστ-Λιτόφσκ, οι δραστηριότητες αυτές παρακωλύθηκαν. Όμως οι αναρχικοί κατάφεραν να οργανώσουν αντάρτικα αποσπάσματα που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην εκδίωξη των εισβολέων το 1918· τα αποσπάσματα αυτά εξελίχθηκαν σε μια τεράστια πολιτοφυλακή, καθοδηγούμενη από τους αναρχικούς, τον Επαναστατικό Εξεγερσιακό Στρατό της Ουκρανίας (RIAU). Καθώς ο RIAU αναπτυσσόταν και εξάπλωνε τον έλεγχό του σε όλη την επαρχία, έδωσε χώρο για την άνθιση μιας αναρχικής επανάστασης σε ένα μεγάλο μέρος της νότιας Ουκρανίας. Βασισμένη στους φτωχούς αγρότες, αλλά με σημαντικό βαθμό υποστήριξης από τις πόλεις, η Ουκρανική Επανάσταση έκανε μεγάλης κλίμακας απαλλοτριώσεις γης, σχημάτισε αγροτικές κολλεκτίβες και εγκαθίδρυσε τη βιομηχανική αυτοδιεύθυνση. Όλα αυτά συντονίζονταν μέσα από τις ομοσπονδίες και τα συνέδρια των σοβιέτ. Ο Βολίν, εγκαταλείποντας το καταπιεστικό κλίμα της Πετρούπολης, εντάχθηκε στο κίνημα και βοήθησε, μαζί με τον Αρσίνοφ, στην ίδρυση της αναρχικής ομοσπονδίας Ναμπάτ –μιας ομοσπονδίας που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη Μαχνοβίτικη εκπαίδευση και προπαγάνδα.

Η φυσιογνωμία-κλειδί του κινήματος ήταν ο Μάχνο¹⁰⁵. Γιος φτωχών αγροτών, δούλευε από μικρή ηλικία ως ελαιοχρωματιστής, εργάτης αγροκτημάτων κι έπειτα ως εργάτης σε χυτήριο. Το 1906 εντάχθηκε σε μια εξεγερσιακή αναρχική ομάδα. Ενεπλάκη σε έναν αριθμό τρομοκρατικών δράσεων και το 1908 φυλακίστηκε, αλλά η θανατική του ποινή μετατράπηκε σε καταναγκαστικά έργα. Απελευθερώθηκε το 1917 μετά τις πολιτικές αμνηστίες που ακολούθησαν την κατάρρευση του τσαρισμού. Στη φυλακή, ο Μάχνο ήρθε σε ρήξη με τον εξεγερτισμό και μετά την απελευθέρωσή του οργάνωσε την Ομάδα Αναρχικών Κομμουνιστών κι έγινε ηγετική φυσιογνωμία των σωματείων του Γκιουλάι-Πόλε. Σχημάτισε επίσης την Αγροτική Ένωση και στη συνέχεια έγινε η κεντρική φυσιογνωμία του RIAU· το γεγονός ότι το ουκρανικό επαναστατικό κίνημα έγινε ευρύτερα γνωστό ως Μαχνοβίτικο δεν είναι τυχαίο. Το 1921 διέφυγε στο εξωτερικό, καθώς ο Μπολσεβίκικος Κόκκινος Στρατός συνέτριψε την Ουκρανική Επανάσταση, και κατέληξε στη Γαλλία, όπου ενεπλάκη στη *Dielo Truda* και την Ομάδα Ρώσων Αναρχικών του Εξωτερικού. Πέθανε σε καθεστώς απελπιστικής φτώχειας το 1935.

Η ζωή του Μάχνο δεν μπορεί να διαχωριστεί εύκολα από αυτή του Αρσίνοφ, ενός αναρχικού μεταλλεργάτη. Ο Αρσίνοφ καταγόταν από την πόλη της Αικατερίνοσλαβ στην Ουκρανία και, πριν τη στροφή του προς τον αναρχισμό το 1906, ήταν επιφανής Μπολσεβίκος. Στην αρχή έγινε εξεγερσιακός αναρχικός και ενεπλάκη, όπως ο Μάχνο, σε ένοπλες δράσεις και καταδικάστηκε εις θάνατον. Ο Αρσίνοφ δραπέτευσε στη Δυτική Ευρώπη αλλά εκδόθηκε και δικάστηκε ξανά, με την ποινή του να μετατρέπεται σε καταναγκαστικά έργα. Στη φυλακή γνώρισε τον Μάχνο και επηρέασε βαθιά τον νεαρό ακτιβιστή. Με την απελευθέρωσή του, το 1917, ο Αρσίνοφ αρχικά πήγε στη Μόσχα κι έπει-

τα επέστρεψε στην επαναστατημένη Ουκρανία. Όπως και ο Μάχνο, αναγκάστηκε να διαφύγει στο εξωτερικό και κατέληξε στο Παρίσι. Το 1931 ο Αρσίνοφ πήρε τη μοιραία απόφαση να επιστρέψει στη Ρωσία, ελπίζοντας να δημιουργήσει μια υπόγεια αναρχική ομάδα. Ο Νεττλώ έγραφε τότε σαρκαστικά ότι ο Αρσίνοφ «στην πραγματικότητα δεν ήταν ποτέ αναρχικός» και ότι η απόφασή του να πάει στη Σοβιετική Ένωση ήταν απλώς «επιστροφή στο σπίτι»¹⁰⁶. Ο Στάλιν προφανώς διαφωνούσε μαζί του: ο Αρσίνοφ εκτελέστηκε το 1937 για αναρχική δραστηριότητα.

Επανεξετάζοντας τη Διαμάχη περί «Πλατφόρμας»

Οι Μάχνο και Αρσίνοφ συνδέουν ρητά την *Πλατφόρμα* με την κληρονομιά του Μπακούνιν. «Οι φιλοδοξίες του περί οργάνωσης καθώς και η δράση του στην Πρώτη Διεθνή μας παρέχουν κάθε δικαίωμα να τον δούμε ως ένα δραστηριοποιημένο μαχητή» της ιδέας ότι ο αναρχισμός «πρέπει να συγκεντρώσει τις δυνάμεις του σε μια οργάνωση, συνεχώς δρώσα, όπως απαιτείται από την πραγματικότητα και τη στρατηγική της ταξικής πάλης»¹⁰⁷. Στο ίδιο μήκος κύματος, παραθέτουν σχόλιο του Κροπότκιν, επιδοκιμάζοντάς το: «Η δημιουργία μιας αναρχικής οργάνωσης ... όχι μόνο δεν είναι επιζήμια για το κοινό επαναστατικό καθήκον, αλλά είναι και ... επιθυμητή και χρήσιμη στο μέγιστο βαθμό»¹⁰⁸. Σύμφωνα με τους συγγραφείς της *Πλατφόρμας*, αυτό που συνέβαλε στη συντριπτική ήττα του ρωσικού κινήματος από τον Μπολσεβικισμό ήταν ακριβώς η απουσία μιας συντονισμένης αναρχικής πολιτικής ομάδας με κοινό πρόγραμμα. Έξω από την Ουκρανία, ο ρωσικός αναρχισμός χαρακτηριζόταν από «απραξία και στείριότητα», «σύγχυση της αναρχικής θεωρίας και οργανωτικό χάος στις τάξεις των αναρχικών»· πράγματι, οι περισσότεροι Ρώσοι αναρχικοί απλώς «κοιμόντουσαν ύπνο βαθύ» κατά την Ουκρανική Επανάσταση, η οποία ήταν ένα «μαζικό κίνημα ύψιστης σημασίας»¹⁰⁹. Ήταν κατά τη διάρκεια της Ρωσικής Επανάστασης «που το ελευθεριακό κίνημα επέδειξε το μέγιστο βαθμό τοπικισμού και έλλειψης συνοχής»¹¹⁰.

Αυτό, βέβαια, εγείρει το ερώτημα γιατί η *Πλατφόρμα* προκάλεσε τόσο μεγάλη διαμάχη. Αρχικά, πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος της διαμάχης για την *Πλατφόρμα* πραγματοποιήθηκε εντός των κύκλων των εξόριστων Ρώσων αναρχικών: αυτοί οι κύκλοι μεταναστών είναι πασίγνωστοι για τη μεταξύ τους φαγωμάρα και το γεγονός ότι υπήρξε μια σχεδόν συνολική ρήξη στις προσωπικές σχέσεις ανάμεσα στους Μάχνο και Βολίν, καθώς και ανάμεσα στους Αρσίνοφ και Μπέρκμαν, δεν προκαλεί καμία έκπληξη. Ωστόσο, μεγάλο μέρος της διαμάχης διεξήχθη στα γαλλικά και τράβηξε την προσοχή αναρχικών που βρίσκονταν αρκετά έξω από τους κύκλους των εξόριστων Ρώσων. Στη σφοδρότητα με την οποία πολλοί αναρχικοί αντιτάχθηκαν στην *Πλατφόρμα*, συνέβαλαν και αρκετοί ακόμα παράγοντες – πιο συγκεκριμένα, η άνοδος του αντιοργανωτισμού και ο φόβος απέναντι στον επελαύνοντα Μπολσεβικισμό εκφράστηκαν στην αντίληψη ότι μια σφικτή αναρχική οργάνωση θα οδηγήσει νομοτελειακά στον Μπολσεβικισμό.

Πολλές από τις κριτικές της *Πλατφόρμας* προήλθαν από εκείνο ακριβώς το κομμάτι του αναρχισμού που απέρριπτε τη σφικτή οργάνωση από θέση αρχής. Για παράδειγμα, η Μαρία Ισιντίν (1873-1933), μια αναρχική και επιστημόνισσα ρωσικής και γαλλικής καταγωγής, άσκησε κριτική στην *Πλατφόρμα* σε μια εργασία στην οποία απέρριπτε από θέση αρχής την αντίληψη ότι μια οργάνωση θα πρέπει να έχει κοινές πολιτικές θέσεις, κοινή στρατηγική, μια ξεκάθαρη ομοσπονδιακή δομή και να λαμβάνει δεσμευτικές αποφάσεις ή να κατευθύνει τα έντυπά της στην προώθηση συγκεκριμένων θέσεων¹¹¹. Κατά τη γνώμη της, ακόμη και η συνθετίστικη προσέγγιση είναι υπερβολική: κάθε άτομο, τοπική ομάδα και ρεύμα θα πρέπει να είναι ελεύθερο να δράσει όπως αυτό κρίνει, καθώς κάτι τέτοιο είναι αποτελεσματικό, προωθεί την ενότητα και δεν παραβαίνει τα δικαιώματα των διαφωνουσών μειοψηφιών. Δεδομένης αυτής της θεώρησης, είναι προφανές πως η Ισιντίν δυσφορούσε με τις προτάσεις της *Πλατφόρμας*, οι οποίες της φαίνονταν σαν κάλεσμα για τη δημιουργία ενός «δυνατού, συγκεντρωτικού κόμματος», αποτελούμενου από «νέες οργανωτικές φόρμουλες» που ήταν «εμπνευσμένες» απ' τον Μπολσεβικισμό¹¹². (Επίσης, σύμφωνα με τον Βολίν, η *Πλατφόρ-*

μα απέχει «μόνο ένα βήμα από τον Μπολσεβικισμό» και η ομοιότητα μεταξύ των Μπολσεβίκων και των «Πλατφορμιστών αναρχικών» είναι τρομακτική». ¹¹³⁾

Οι κριτικές αυτές στην πραγματικότητα δεν μπορούσαν να εξηγήσουν γιατί οι βαθιές συμφωνίες στην ανάλυση, τη στρατηγική και τις τακτικές είναι ασύμβατες με τον αναρχισμό. Η άποψη ότι ένα κοινό πρόγραμμα παραβιάζει τα δικαιώματα όσων δεν μπορούν να συμφωνήσουν με αυτό έχει σίγουρα αδυναμίες. Αν υπάρχει βαθιά διαίρεση, η μειοψηφία μπορεί να συναινέσει στην άποψη της πλειοψηφίας ή, αν κριθεί εφικτό, μπορούν να επιτραπούν δυο διαφορετικές τακτικές ή η μειοψηφία να αποσυρθεί· η μειοψηφία ούτε τιμωρείται επειδή διαφωνεί ούτε εξαναγκάζεται να συμφωνήσει και μπορεί ελεύθερα να αποχωρήσει οποτεδήποτε το θελήσει. Επιπλέον, τα προβλήματα δεν λείπουν και από την πρόταση που θέτει ως ζήτημα αρχής το να υποχρεούνται η πλειοψηφία να επιτρέψει σε μια διαφωνούσα μειοψηφία να κάνει απολύτως ό,τι θέλει, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι είναι μέλος της ίδιας οργάνωσης. Πέρα από τον κατακερματισμό των περιορισμένων πόρων, μπορεί να είναι προβληματική και με άλλους τρόπους: εύκολα μπορεί να φανταστεί κανείς τις προφανείς επιπτώσεις στην ατομική ελευθερία της πλειοψηφίας στην περίπτωση μιας ομάδας εξεγερσιακών αναρχικών που εμπλέκεται σε εκτελέσεις ενώ ένα άλλο μέρος της οργάνωσης επικεντρώνεται στην προσεκτική δουλειά στα σωματεία κάτω από δύσκολες συνθήκες.

Με το να παρωδούν *Πλατφόρμα*, κριτικές όπως αυτές του Βολίν και της Ισιντίν προσέφεραν κάκιστες υπηρεσίες στον αναρχισμό: Το σημαντικότερο όλων είναι ότι απλώς αποφεύγουν το δύσκολο ζήτημα που θέτει η *Πλατφόρμα*: την τρομερή αποτυχία του ρωσικού αναρχισμού. Ο Βολίν εκκαθάρισε την αναρχική και συνδικαλιστική ιστορία από εμπειρίες όπως αυτή της Συμμαχίας και διαστρέβλωσε την Ουκρανική Επανάσταση. Ο ρόλος της Ναμπάτ φαίνεται πως επιβεβαιώνει τις απόψεις της *Πλατφόρμας*: έτσι, ο Βολίν την παρουσίασε ως επιτυχημένο παράδειγμα της συνθετικής προσέγγισης. Αν και η Ναμπάτ αρχικά είχε μια εμφανώς συνθετική αντίληψη, εξελίχθηκε γρήγορα μέσα «στη δίνη της επανάστασης» σε μια ομοσπονδία που συσπείρωνε «τους πιο αποφασιστικούς, τους πιο δυναμικούς αγωνιστές, που είχαν τα μάτια τους στραμμένα στη δρομολόγηση ενός υγιούς, καλά δομημένου κινήματος, με την προοπτική ενός ξεκάθολου προγράμματος» ¹¹⁴. Η Ναμπάτ εφάρμοσε την πλειοψηφική λήψη αποφάσεων και προώθησε μια ενωτική «πολιτική γραμμή», «μια μοναδική, συνεκτική πλατφόρμα»:

Με λίγα λόγια, ήταν ένα καλά δομημένο και καλά πειθαρχημένο κίνημα με ένα ηγετικό κλιμάκιο διορισμένο και ελεγχόμενο από τη βάση. Και ας μην υπάρχουν αυταπάτες σχετικά με το ρόλο αυτού του κλιμακίου [της γραμματείας]: δεν είχε απλά «τεχνικό» εκτελεστικό ρόλο, όπως συχνά λέγεται. Ήταν επίσης ο ιδεολογικός «κατευθυντικός πυρήνας» του κινήματος που επέβλεπε τα εκδοτικά εγχειρήματα και την προπαγανδιστική δραστηριότητα, αξιοποιούσε το κεντρικό ταμείο και πάνω απ' όλα αναλάμβανε τον έλεγχο και την ανάπτυξη των πόρων και των μαχητών του κινήματος.

Γιατί; Όπως εξηγούν τα έντυπά της,

Ο Αναρχισμός, που πάντοτε βασιζόταν στο μαζικό κίνημα των εργατών, πρέπει να υποστηρίξει το κίνημα του Μάχνο με όλες του τις δυνάμεις· πρέπει να ενταχθεί σε αυτό το κίνημα και συνταχθεί μαζί του. Ως εκ τούτου, θα πρέπει να γίνουμε επίσης τμήμα του ηγετικού οργάνου αυτού του κινήματος, του στρατού, και να προσπαθήσουμε να οργανώσουμε, με τη βοήθεια του τελευταίου, το κίνημα ως σύνολο. ¹¹⁵

Άλλες Απαντήσεις προς την «Πλατφόρμα»

Ωστόσο, δεν προέρχονται όλες οι κριτικές της *Πλατφόρμας* από αναρχικούς που ήταν επηρεασμένοι από τις ιδέες του αντιοργανωτισμού και της χαλαρής οργάνωσης. Αυτές οι διαφορετικές απαντήσεις πρέπει να αντιμετωπιστούν με διαφορετικό τρόπο. Είναι σημαντικό να διακρίνουμε τους δυο τύπους αντιδράσεων των αναρχικών της Μπακουνινιστικής παράδοσης του οργανωτικού δυνισμού. Κάποιοι ήταν ενθουσιασμένοι με την *Πλατφόρμα* και αποδέχθηκαν τις αρχές της. Ένας Γάλλος αγωνιστής γράφει:

Αν οι Ρώσοι αναρχικοί – όπως κι εμείς στην πραγματικότητα – είχαν μια σοβαρή οργάνωση, ομαδοποιούνταν, θα ήταν πολύ πιο δύσκολο να τους νικήσουν και οι προσπάθειες που κατέβαλαν και η επιρροή που άσκησαν θα άφηναν κάτι, καθώς θα ήταν απαραίτητο να μιλήσουν μαζί τους, να συζητήσουν μαζί τους, να τους αντιμετωπίσουν και όχι να τους εξολοθρεύσουν, όπως έκαναν οι Μπολσεβίκοι, οι Κόκκινοι Φασίστες.¹¹⁶

Το 1927, η ομάδα της *Dielo Truda* απηύθυνε κάλεσμα για μια Διεθνή Αναρχική Κομμουνιστική Ομοσπονδία: στην προκαταρκτική συνάντηση του Φεβρουαρίου και το συνέδριο του Απριλίου παρευρέθηκαν Κινέζοι, Γάλλοι, Ιταλοί και Πολωνοί, αλλά το συνέδριο διακόπηκε λόγω της σύλληψης όλων των συμμετεχόντων¹¹⁷. Η Γαλλική Ένωση Αναρχικών αρχικά ενσωμάτωσε ορισμένες από τις προτάσεις της *Πλατφόρμας*, αλλά στη συνέχεια τις απέρριψε· η (γαλλική) Union anarchiste-communiste révolutionnaire («Επαναστατική Αναρχοκομμουνιστική Ένωση») συζήτησε επίσης πάνω στην *Πλατφόρμα* στο συνέδριό της το 1930, αλλά την απέρριψε. Η ίδια η Ομάδα Ρώσων Αναρχικών του Εξωτερικού διαλύθηκε το 1927 και αυτό φαίνεται πως συνεισέφερε και στη διάσπαση της Ομοσπονδίας Αναρχοκομμουνιστών της Βόρειας Αμερικής και του Καναδά σε υποστηρικτές της σφικτής οργάνωσης και αντιοργανωτικές *σβομποντικές** ομαδοποιήσεις.

Στην Ιταλία, υποστηρικτές της *Πλατφόρμας* σχημάτισαν τη βραχύβια Ιταλική Αναρχική Κομμουνιστική Ένωση, ενώ στη Βουλγαρία η FAKB ενσωμάτωσε την *Πλατφόρμα* στο καταστατικό της. Η *Πλατφόρμα της Ομοσπονδίας των Αναρχικών Κομμουνιστών Βουλγαρίας*, η οποία δημοσιεύθηκε το 1945 από την FAKB, προτάσσει μια αναρχική και κομμουνιστική τάξη πραγμάτων. Ενώ απορρίπτει το παραδοσιακό πολιτικό κόμμα ως «στείρο και αναποτελεσματικό» και «ανίκανο να ανταποκριθεί στους στόχους, τα άμεσα ζητήματα και τα συμφέροντα των εργατών», υποστηρίζει τις συνδικαλιστικές ενώσεις, τις κοοπερατίβες, τις πολιτισμικές και ειδικές οργανώσεις (όπως αυτές των νέων και των γυναικών), καθώς και την ειδική αναρχική πολιτική ομάδα στις γραμμές της *Πλατφόρμας*:

Είναι, πάνω απ' όλα, απαραίτητο για τους παρτιζάνους του αναρχικού κομμουνισμού να οργανωθούν σε μια αναρχική κομμουνιστική ιδεολογική οργάνωση. Τα καθήκοντα αυτής της οργάνωσης είναι: η ανάπτυξη, συνειδητοποίηση και διάδοση των αναρχικών κομμουνιστικών ιδεών· η μελέτη όλων των σημερινών ζωτικής σημασίας ζητημάτων που αφορούν την καθημερινή ζωή των εργαζομένων μαζών καθώς και τα προβλήματα της κοινωνικής αναδημιουργίας· ο πολύπλευρος αγώνας για την υπεράσπιση του κοινωνικού μας ιδανικού και για την υπόθεση των εργαζομένων ανθρώπων· η συμμετοχή στη δημιουργία ομάδων εργαζομένων σε επίπεδο παραγωγής, εργασίας, ανταλλαγής και κατανάλωσης, πολιτισμού και εκπαίδευσης, καθώς και σε όλες τις άλλες οργανώσεις που ενδέχεται να είναι χρήσιμες στην προετοιμασία της κοινωνικής αναδημιουργίας· η ένοπλη συμμετοχή σε κάθε

* [Σ.τ.Μ] Ελευθεριακές.

επαναστατική εξέγερση· η προετοιμασία και η οργάνωση τέτοιων γεγονότων· η χρήση κάθε μέσου που μπορεί να φέρει την κοινωνική επανάσταση. Οι αναρχικές κομμουνιστικές ιδεολογικές οργανώσεις είναι αναντικατάστατες σε ό,τι έχει να κάνει με την πλήρη συνειδητοποίηση του αναρχικού κομμουνισμού τόσο πριν όσο και μετά την επανάσταση.¹¹⁸

Στην Ισπανία η *Πλατφόρμα* δεν είχε μεταφραστεί κατά την περίοδο δημιουργίας της FAI κι έτσι δεν συζητήθηκε, μολονότι βρισκόταν στην ατζέντα· μέσα στη FAI ιδέες παρόμοιες με αυτές της *Πλατφόρμας* ήταν ευρύτατα διαδεδομένες. Επίσης, το *Προς Μια Νέα Επανάσταση* των AD θεωρείται θεμελιώδες τμήμα της Πλατφορμιστικής παράδοσης. Η *Πλατφόρμα* άσκησε επιρροή και σε άλλες περιοχές κατά την περίοδο εκείνη. Για παράδειγμα, στη Βραζιλία, Ρώσοι και Ουκρανοί μετανάστες, οι οποίοι είχαν οργανώσει μια αυτοδιευθυνόμενη φάρμα στο Ερεμπάνγκο της πολιτείας Ρίο Γκράντε ντο Σουλ, επηρεάστηκαν από το παράδειγμα της Ουκρανικής Επανάστασης και από το 1925 λάμβαναν την *Dielo Truda*¹¹⁹. Κατά την περίοδο μετά το 1945, ο Πλατφορμισμός πέρασε κάτι σαν αναγέννηση, κυρίως στην Ιταλία και τη Γαλλία. Στη Γαλλία σχηματίστηκε η Ελευθεριακή Κομμουνιστική Ομοσπονδία, η οποία το 1952 αποσχίστηκε από τη FAF. Η ιστορία της σημαδεύτηκε από διαμάχες, οι οποίες ήταν κυρίως αποτέλεσμα των προσπαθειών της να ελέγξει τη FAF και της απόφασής της να κατέβει στις εκλογές του 1956, επαναφέροντας έτσι την καχυποψία απέναντι στην Πλατφόρμα¹²⁰. Παρά την παρακμή της στα τέλη της δεκαετίας του 1950, η Ελευθεριακή Κομμουνιστική Ομοσπονδία άφησε μια σημαντικότερη κληρονομιά με το *Μανιφέστο του Ελευθεριακού Κομμουνισμού*, το οποίο γράφτηκε από τον Ζορζ Φοντενί και θεωρείται από αρκετούς ως βασικό κείμενο του Πλατφορμισμού¹²¹. Η Αναρχική Επαναστατική Οργάνωση, η οποία ιδρύθηκε το 1968 και αποσχίστηκε από τη FAF το 1970, υιοθέτησε στοιχεία της *Πλατφόρμας* και οδήγησε στον σχηματισμό παρόμοιων ομάδων στη Δανία, τη Βρετανία και την Ιταλία (στην τελευταία περίπτωση, η ομάδα αυτή εξελίχθηκε στη σημερινή FdCA).

Κατά τις δεκαετίες του 1980 και του 1990 είχαμε μια ραγδαία εξάπλωση των σαφώς Πλατφορμιστικών ομάδων σε όλον τον κόσμο. Σε αυτές περιλαμβάνονται το WSM στην Ιρλανδία (το οποίο σχηματίστηκε το 1984), η Αναρχική Ομοσπονδία Gaúcha στη Βραζιλία (FAG, η οποία σχηματίστηκε το 1995) και η Ομοσπονδία Εργατικής Αλληλεγγύης στη Νότιο Αφρική (WSF, η οποία σχηματίστηκε το 1995). Η αμφιλεγόμενη βρετανική Ομοσπονδία «Ταξικός Πόλεμος» (CWF) φλέρταρε επίσης με τον Πλατφορμισμό¹²². Οι εξελίξεις αυτές θα μελετηθούν πιο ολοκληρωμένα στον δεύτερο τόμο. Για την ώρα, αξίζει να σημειωθεί ότι η μεταπολεμική αναγέννηση του Πλατφορμισμού ήρθε ως απάντηση σε μια ευρύτερη έξαρση των δογμάτων του αντιοργανωτισμού και της χαλαρής οργάνωσης κατά την περίοδο αυτή, με τον Πλατφορμισμό να λειτουργεί ως πόλος έλξης αναρχικών της Μπακουνινιστικής παράδοσης. Για πολλούς – εν μέρει λόγω της αδυναμίας του αναρχισμού σε πολλές χώρες κατά την εποχή εκείνη –, η *Πλατφόρμα* έγινε αντιληπτή ως κάτι το εντελώς καινούριο στον αναρχισμό. Ωστόσο, όσο εξελίσσονται οι οργανώσεις, η αναγνώριση της θέσης της μέσα στη μεγάλη Μπακουνινιστική παράδοση αυξάνεται διαρκώς¹²³.

Οι άλλες αντιδράσεις αναρχικών της Μπακουνινικής παράδοσης ήταν αισθητά πιο επικριτικές προς την *Πλατφόρμα*. Ο Μαλατέστα, ο οποίος από το 1926 βρισκόταν σε κατ' οίκον περιορισμό στη Φασιστική Ιταλία, είδε με συμπάθεια το γενικότερο σχέδιο της *Πλατφόρμας* και συμφώνησε με την άποψη ότι μια «μεγάλη, σοβαρή και δραστήρια οργάνωση» είναι «απαραίτητη πάνω απ' όλα» για «να επηρεάσει την κατεύθυνση των μαζών των ανθρώπων». Η κριτική του ήταν προσεκτική – απέφυγε τις σκληρές κατηγορίες του Βολίν –, αλλά έκανε την υπόδειξη ότι η «τάση» του κειμένου ήταν κάπως «εξουσιαστική» και εξέφρασε ορισμένες αμφιβολίες σχετικά με την ορθότητα του να βασίζεται κανείς στην αρχή της πλειοψηφίας¹²⁴. Ο Μαζίμοφ ήταν αρκετά πιο καυστικός, υποστηρίζοντας ότι η *Πλατφόρμα* προτάσσει την «Κομματική δομή των Ρώσων Μπολσεβίκων», θέτει «τα συμφέροντα του Κόμματος πάνω από τα συμφέροντα των μαζών» και στοχεύει στην καταναγκαστική υποταγή των σωματείων¹²⁵.

Από τη στιγμή που οι κριτικές αυτές δεν απορρέουν από μια θεμελιώδη καχυποψία απέναντι στην οργάνωση, έχουν τεράστιο ενδιαφέρον και πρέπει να μελετηθούν με διαφορετικούς τρόπους. Όπως αποκαλύπτει η αλληλογραφία με τον Μαλατέστα, είναι ξεκάθαρο ότι εν μέρει έχουμε να κάνουμε με ένα πρόβλημα επικοινωνίας. Απαντώντας στην αρχική τοποθέτηση του Μαλατέστα, ο Αρσίνοφ ομολόγησε την «αμηχανία» του για την κριτική, καθώς «οι αρχές που υιοθετεί ο σύντροφος Μαλατέστα ανταποκρίνονται στις βασικές θέσεις της *Πλατφόρμας*»¹²⁶. Ο Μάχνο απάντησε ότι ο Μαλατέστα είτε παρανοεί «το σχέδιο για την *Πλατφόρμα*» είτε αρνείται την αρχή της υπευθυνότητας στην οργάνωση¹²⁷. Όπως φάνηκε, το τελευταίο δεν ισχύει: ο Μαλατέστα απάντησε δηλώνοντας ότι «ο καθένας που συνδέεται και συνεργάζεται με άλλους για έναν κοινό σκοπό πρέπει να νιώθει την ανάγκη να συντονίσει τις δράσεις του με αυτές των συντρόφων του και να μην κάνει οτιδήποτε μπορεί να βλάψει τη δουλειά των άλλων», καθώς και ότι «αυτοί που δεν νιώθουν και δεν εφαρμόζουν αυτό το καθήκον θα πρέπει να αποβληθούν από τη συνεργασία»¹²⁸.

Εμφανείς είναι και άλλες παρανοήσεις. Για παράδειγμα, ο Μαλατέστα θεωρεί πως η Πλατφόρμα προτάσσει μια Εκτελεστική Επιτροπή «που θα είναι υπεύθυνη για την ιδεολογική και οργανωτική συμπεριφορά της δραστηριότητας των απομονωμένων ομάδων», πράγμα που θα μπορούσε να σημαίνει ότι είναι «ένα κεντρικό σώμα, το οποίο, με έναν εξουσιαστικό τρόπο, υπαγορεύει το θεωρητικό και πρακτικό πρόγραμμα της επανάστασης». Όμως, όπως υπογράμμισαν οι συγγραφείς της *Πλατφόρμας*, «Ας πούμε, κατ' αρχάς, ότι κατά την άποψή μας η Εκτελεστική Επιτροπή της Ένωσης δεν μπορεί να είναι ένα σώμα που έχει οποιαδήποτε εξουσία καταναγκαστικής φύσης, όπως συμβαίνει με τα συγκεντρωτικά πολιτικά κόμματα». Σε περίπτωση διχασμού της οργάνωσης, «το ζήτημα θα επιλυθεί, όχι από την Εκτελεστική Επιτροπή που, ας επαναλάβουμε, πρόκειται να είναι μόνο ένα εκτελεστικό όργανο της Ένωσης, αλλά από πλευράς ολόκληρης της Ένωσης ως σώμα: από ένα συνέδριο ή μια διάσκεψη της Ένωσης»¹²⁹. Πράγματι, σε μια επόμενη απάντηση, ο Μαλατέστα αναγνώρισε ότι «πιθανόν πρόκειται απλά για λεκτικό ζήτημα ... διαβάζοντας αυτά που οι σύντροφοι ... λένε ... βρίσκω πως συμφωνώ περισσότερο ή λιγότερο με τον τρόπο που αντιλαμβάνονται την αναρχική οργάνωση ... και επιβεβαιώνω την πεποίθησή μου ότι, πίσω από τις γλωσσικές διαφορές, στην πραγματικότητα κρύβονται ταυτόσημες θέσεις»¹³⁰.

Το γεγονός ότι οι παρανοήσεις μπορούν να παίζουν τόσο σημαντικό ρόλο – είναι ξεκάθαρο ότι και ο Μαξίμοφ παρερμήνευσε σε πολλά σημεία την *Πλατφόρμα* – δείχνει ένα βασικό μειονέκτημα του κειμένου: πολλές από τις διατυπώσεις του είναι αντιφατικές ή παρερμηνεύσιμες. Για παράδειγμα, ενώ η *Πλατφόρμα* υποστηρίζει ότι «οι αμετάβλητες αρχές και οι δάσκαλοι» προτάσσουν μια σφικτή οργάνωση, άποψη που υποστηρίζουν «πρακτικά όλοι οι δραστηριοποιημένοι αναρχικοί αγωνιστές», και ενώ αποδίδει τις οργανωτικές αδυναμίες στη «λανθασμένη εκτίμηση» των αναρχικών ιδεών, ταυτόχρονα αναφέρεται στο κίνημα λέγοντας πως πάσχει από «απουσία οργανωτικών αρχών και πρακτικών» και υποφέρει από την «αρρώστια της αποδιοργάνωσης» για «αρκετές δεκαετίες»¹³¹. Παρόμοια, όπως αναφέρει ο Αρσίνοφ, «η απουσία ενός γενικού ομογενούς προγράμματος υπήρξε πάντοτε μια ιδιαίτερα αξιοσημείωτη αποτυχία του αναρχικού κινήματος ... πάσχει από αδυναμία για συνεκτική και συγκεκριμένη προπαγάνδα σχετικά με τις ιδέες που πρεσβεύει και τις πρακτικές αρχές που υπερασπίζεται»¹³².

Αυτές οι διατυπώσεις, οι οποίες απευθύνθηκαν απρόσεκτα και αδιάκριτα στο σύνολο της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης, συνέβαλαν στο να αποξενωθούν από την *Πλατφόρμα* οι ίδιοι οι Μπακουνινιστές, στους οποίους θα αναμενόταν να έχει τη μεγαλύτερη επιρροή, καθώς απέρριπταν ένα μεγάλο τμήμα της αναρχικής ιστορίας και πρακτικής. Αυτό ακριβώς είναι, για παράδειγμα, το σημείο απ' όπου πηγάζει ο θυμός της απάντησης του Μαξίμοφ. Ο Μαξίμοφ εξέφρασε την αγανάκτησή του που η *Πλατφόρμα* θα πρέπει «να πιστωθεί όλων των ειδών τα επιτεύγματα για τα οποία δεν είναι υπεύθυνη» και στηλίτευσε την αποτυχία της να αναγνωρίσει τα επιτεύγματα και την πολιτική της αναρχικής Πρώτης Διεθνούς, την άγνοιά της για την ιστορία του συνδικαλισμού και την ανάπτυξη της IWA, καθώς και την αποτυχία της να αποδώσει τα δέοντα εύσημα στον ρόλο που έπαιξαν ρωσικές ομάδες όπως η Ναμπάτ και η Συνομοσπονδία των Ρώσων Αναρχοσυνδικαλιστών στη μάχη ενάντια «στη χαοτική, άμορφη, ανοργάνωτη και αδιάφορη συμπεριφορά και στάση που μάλιστα

τότε τους Αναρχικούς». Σύμφωνα με τον Μαξίμοφ, η *Πλατφόρμα* χαρακτηρίζεται από μια «άγνοια για την ιστορία του κινήματός μας ή, πιο σωστά, από την αντίληψη ότι η ιστορία του κινήματός μας εγκαινιάζεται με την “Πλατφόρμα”». Θεωρεί ότι «δεν περιέχει τίποτα το πρωτότυπο» και ότι σημαδεύεται από «ανίατη άγνοια»¹³³.

Η απόρριψη από πλευράς Μαξίμοφ των προτάσεων της *Πλατφόρμας* αποτελεί παράδειγμα της τραγικότητας της κατάστασης. Αφότου υποστήριξε ότι η *Πλατφόρμα* είναι υπερβολικά επηρεασμένη από τον Μπολσεβικισμό, ο Μαξίμοφ προχωρά στην επαναδιατύπωση όσων θεωρούσε θεμελιώδεις αναρχικές θέσεις πάνω στη σχέση μεταξύ αναρχικής πρωτοπορίας και μαζικών οργανώσεων των λαϊκών τάξεων – την εμπλοκή στους καθημερινούς αγώνες, τη δημιουργία ομογενών εθνικής εμβέλειας ομάδων, τη δουλειά μέσα στα σωματεία για να στραφούν τα τελευταία προς τον αναρχισμό, τη δουλειά εκτός των σωματείων, την επαναστατική ανοικοδόμηση από τις λαϊκές τάξεις, την ένοπλη αυτοάμυνα, κ.ο.κ. – προσθέτοντας ότι «δεν υπάρχει τίποτα το “αντιαναρχικό” σε μια κομματική οργάνωση ως τέτοια». «Ο καθένας θα πρέπει να πάει από μόνος του στις μάζες, να δουλέψει μαζί τους, να αγωνιστεί με την ψυχή του και να προσπαθήσει να τις κερδίσει *ιδεολογικά* και να τις καθοδηγήσει»¹³⁴. Οι αναρχικοί πρέπει «να οργανώσουν τις δικές τους ενώσεις» και να αντιληφθούν «την ένωση στη βάση της ιδεολογικής συγγένειας» σε κάθε επίπεδο ως «ζωτικής σημασίας» όσον αφορά το πεδίο «της μαζικής προπαγάνδας και της πάλης ενάντια στα πολιτικά κόμματα»¹³⁵.

Στην πραγματικότητα, οι απόψεις του Μαξίμοφ δεν διαφέρουν και πολύ από αυτές της *Πλατφόρμας*. Όπως ο Μπακούνιν, έτσι κι αυτός υποστηρίζει ανοιχτά ότι οι αναρχικοί πρέπει να ηγηθούν των μαζών, αλλά με ελευθεριακό τρόπο. Οι αναρχικοί δεν θα πρέπει να περιμένουν παθητικά τις λαϊκές τάξεις να τους καλέσουν σε βοήθεια ή να παρέχουν μόνο «ιδεολογική βοήθεια». Αντ’ αυτού, πρέπει να κάνουν βήματα για να κερδίσουν τη μάχη των ιδεών. Η επίτευξη αυτού του στόχου καθιστά αυτόματα τους αναρχικούς ηγέτες και τους αναγκάζει να παρέχουν «καθοδήγηση στη δράση και την πάλη». Αν μεγάλο μέρος των λαϊκών τάξεων κερδηθεί από τον αναρχισμό ή τον συνδικαλισμό, αυτό θα έχει σίγουρα ως αποτέλεσμα την ανάληψη κεντρικών ρόλων από τους αναρχικούς στα σωματεία, την εκπαίδευση, τις εκδόσεις κ.ο.κ. Αντίθετα, το να αρνούνται αυτές τις ευθύνες από θέση αρχής είναι παράλογο· «λογικά θα ήταν καλύτερο να μην αναμειχθούμε καθόλου με τις μάζες». Σε κάθε περίπτωση, το αποτέλεσμα τότε θα είναι μια ντε φάκτο παραχώρηση του ρόλου της ηγεσίας σε μη αναρχικούς. «Το ζήτημα δεν είναι η απόρριψη της ηγεσίας, αλλά η εξασφάλιση ότι αυτή είναι *ελεύθερη* και φυσική»¹³⁶.

Με άλλα λόγια, υπάρχει χώρος για μια *ελευθεριακή* μορφή ηγεσίας, συμβατής με τον αναρχισμό, σύμφωνα με την οποία οι θέσεις ευθύνης προκύπτουν με δημοκρατικό και ανακλητό τρόπο, η επιρροή του αναρχισμού και του συνδικαλισμού αντανakλά την ιδεολογική τους επιρροή αλλά δεν επιβάλλεται από τα πάνω μέσω του καταναγκασμού και της χειραγώγησης και η ηγεσία διευκολύνει την αυτοχειραφέτηση των λαϊκών τάξεων, δεν την υποκαθιστά. Όπως μας δείχνει και ένα περιστατικό από τη ζωή του Βολίν, η άρνηση των θέσεων ευθύνης μπορεί να οδηγήσει μονάχα σε ανεύθυνες θέσεις. Κατά τη διάρκεια της ρωσικής επανάστασης του 1905, ο Βολίν φαίνεται πως προσεγγίστηκε από μια ομάδα εργατών οι οποίοι του πρότειναν να αναλάβει το πόστο του προέδρου του Σοβιέτ της Πετρούπολης: εκείνος, επικαλούμενος τους «ηθικούς ενδοιασμούς» του, απέρριψε την πρόταση¹³⁷. Τελικά τη θέση αυτή ανέλαβε ο Τρότσκι.

Το γεγονός αυτό ήταν απόρροια των αφηρημένων αντιλήψεων του Βολίν σχετικά με τον ρόλο των αναρχικών, στις οποίες περιλαμβανόταν και η αποκήρυξη κάθε «ηγεσίας». Ο Βολίν ισχυρίζεται πως οι αναρχικοί «δεν πιστεύουν ότι οι αναρχικοί πρέπει να ηγηθούν των μαζών· πιστεύουμε πως ο ρόλος μας είναι να βοηθάμε τις μάζες μόνο όταν χρειάζονται μια τέτοια βοήθεια» και ότι οι αναρχικοί «μπορούν να παρέχουν μόνο ιδεολογική βοήθεια, αλλά όχι μέσα από τον ρόλο του ηγέτη». «Η παραμικρή νύξη καθοδήγησης, υπεροχής, ηγεσίας πάνω στις μάζες και τις εξελίξεις συνεπάγεται αναπόφευκτα ότι οι μάζες πρέπει να αποδεχθούν την καθοδήγηση, ότι πρέπει να παραδοθούν σε αυτή· αυτό, με τη σειρά του, δίνει στους ηγέτες την αίσθηση ότι είναι προνομιούχοι όπως οι δικτάτορες, ότι γίνονται κάτι διαφορετικό από τις μάζες»¹³⁸.

Συμπεράσματα: Αγωνιστική Μειοψηφία και Μαζικό Κίνημα

Στο κεφάλαιο αυτό ερευνήθηκαν τα τακτικά ζητήματα που περιβάλλουν το ερώτημα του τρόπου με τον οποίο θα πρέπει να οργανώνονται οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές για να επιτύχουν τους στόχους τους. Έγινε μια επισκόπηση των εξεγερσιακών αναρχικών προσεγγίσεων, των συνδικαλιστικών τοποθετήσεων που αρνούνται την αναγκαιότητα μιας ειδικής αναρχικής ή συνδικαλιστικής πολιτικής ομάδας, των θέσεων των αναρχικών των μαζών που είτε υποστηρίζουν αντιοργανωτικές προσεγγίσεις είτε τη χαλαρή οργάνωση και, τέλος, των Μπακουνινιστικών θέσεων που επιχειρηματολογούν υπέρ ενός καλά οργανωμένου ειδικού αναρχικού πολιτικού σχηματισμού, βασισμένου σε κοινές θέσεις. Αυτές οι διαφορές εν μέρει οφείλονται σε διαφορετικές αντιλήψεις για τη δομή της οργάνωσης· επίσης έχουν να κάνουν με διαφορές σχετικά με τον ρόλο αυτής της οργάνωσης και κυρίως με το αν – ή το πώς – μπορεί αυτή να «ηγηθεί» των λαϊκών τάξεων. Δεν έχει υπάρξει ποτέ συμφωνία πάνω στα ζητήματα αυτά – και αυτός είναι ένας παράγοντας που αναμφίβολα έχει παίξει ρόλο στις τύχες του αναρχισμού και του συνδικαλισμού.

Αξιοσημείωτες είναι και αρκετές άλλες πτυχές. Είναι λανθασμένο να υποστηρίζεται ότι ο συνδικαλισμός ως σύνολο απορρίπτει την ανάγκη για μια ειδική πολιτική ομάδα. Σίγουρα υπάρχει ένα ρεύμα του συνδικαλισμού που υποστηρίζει αυτή τη θέση, αλλά υπάρχουν πολλοί συνδικαλιστές από τον Μπακούνιν και μετά που δέχονται – είτε σιωπηρά είτε ανοικτά – την αναγκαιότητα του οργανωτικού δυισμού. Στο βαθμό που η παράδοση του Πλατφορμισμού αποτελεί παράδειγμα της Μπακουνινιστικής παράδοσης του οργανωτικού δυισμού, ο οποίος προτάσσει κάτι παρόμοιο με αυτό που εφάρμοσαν ομάδες όπως η Συμμαχία, η Luz, η La Social, η Κοινότητα των Αναρχοκομμουνιστών Συντρόφων, η FAI και άλλες Μπακουνινιστικές ομάδες, και στο βαθμό που τα βασικά κείμενα του Πλατφορμισμού (η *Πλατφόρμα* και το *Προς Μια Νέα Επανάσταση*) υποστηρίζουν τον συνδικαλισμό, η παγίωση μιας κάθετης αντίθεσης μεταξύ Πλατφορμισμού και συνδικαλισμού δεν έχει χρησιμότητα.

Η διερεύνηση θέσεων που έγινε στο κεφάλαιο αυτό εγείρει αρκετά θεμελιώδη ζητήματα σχετικά με τη φύση της κοινωνικής αλλαγής, καθώς και με τη σχέση μεταξύ κοινωνίας και ατόμου. Οι προοπτικές μιας ιδεολογίας βασίζονται εν μέρει στη δύναμη των βασικών της ιδεών για την υπάρχουσα κοινωνία και στο πλάνο της για το μέλλον. Επίσης, βασίζονται στην πρακτική δραστηριότητα των φορέων της και στον τρόπο με τον οποίο εφαρμόζουν τις ιδέες τους στην οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα. Σε τελική ανάλυση, η μοίρα κάθε κινήματος καθορίζεται από τη σφαίρα της στρατηγικής και των τακτικών.

Κάθε προοδευτικό κίνημα που επιζητεί την κοινωνική αλλαγή πρέπει αναγκαστικά να αντιμετωπίσει το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στην αγωνιστική μειοψηφία των συνειδητοποιημένων ακτιβιστών που έχουν ένα επαναστατικό πρόγραμμα και τις ευρύτερες λαϊκές τάξεις. Πρέπει οι επαναστάτες να υποκαθιστούν τις μάζες, όπως πρότεινε ο Μπλανκί, ή μήπως πρέπει να κυριαρχήσουν πάνω τους, όπως πίστευε ο Λένιν; Σύμφωνα με την ευρύτερη αναρχική παράδοση, καμία από τις δυο αυτές θέσεις δεν είναι αποδεκτή. Αμφότερες αναπαράγουν τις ίδιες σχέσεις κυριαρχίας και καταπίεσης του ατόμου που η παράδοση αυτή απορρίπτει. Επομένως, ο ρόλος των αναρχικών ή των συνδικαλιστών είναι να δρουν ως καταλύτες της αυτοχειραφέτησης των μαζών, προωθώντας τόσο τη νέα πίστη για την οποία μιλούσε ο Μπακούνιν όσο και τη λαϊκή αυτοοργάνωση και τη συμμετοχική δημοκρατία.

Κάτι τέτοιο μπορεί να συμβεί με ποικίλους τρόπους και εδώ είναι που προκύπτει το ζήτημα της αναγκαιότητας για μια ειδική αναρχική πολιτική οργάνωση. Όπως σημειώσαμε, υπάρχουν αρκετές αναρχικές και συνδικαλιστικές τοποθετήσεις πάνω στο ζήτημα αυτό. Η αντιοργανωτική προσέγγιση χωλαίνει λόγω της αποτυχίας της να αναλογιστεί τους κινδύνους της άτυπης οργάνωσης και της δογματικής της αντίληψης, η οποία θεωρεί αδύνατο να ιδρυθεί μια επίσημη οργάνωση που να είναι συμβατή με τις αναρχικές αρχές. Η τάση του συνδικαλισμού που αρνείται την ανάγκη για μια ειδική αναρχική ή συνδικαλιστική πολιτική οργάνωση αποτυγχάνει να εξηγήσει το πώς μπορεί μια συνδικαλιστική ένωση να υπερασπιστεί τον εαυτό της απέναντι στην αναπόφευκτη εμφάνιση αντί-

παλων πολιτικών ρευμάτων στους κόλπους της χωρίς την παρουσία ενός τέτοιου σχηματισμού. Η προσέγγιση που προτάσσει μονάχα τη χαλαρή οργάνωση που επιζητεί να ενώσει όλους τους αναρχικούς και συνδικαλιστές στη βάση των κοινών τους τόπων, ανεξάρτητα από τις βαθιές διαφορές στη θεώρησή τους, επίσης δεν παρέχει λύση: μια οργάνωση που χαρακτηρίζεται από μια ευρεία γκάμα οπτικών δεν μπορεί να έχει ξεκάθαρο πρόγραμμα δράσης και αποτυγχάνει να συντονίσει με αποτελεσματικό τρόπο τις προσπάθειες των αγωνιστών της στη μάχη των ιδεών· είναι πιθανό να διαλυθεί όταν έλθει αντιμέτωπη με καταστάσεις που απαιτούν μια ενιαία απάντηση. Επιπλέον, η προσέγγιση αυτή αποτυγχάνει να εξηγήσει γιατί θα πρέπει η ενότητα όλων των αναρχικών να γίνεται καθαυτή αντιληπτή ως στόχος, καθώς και γιατί ένα κοινό πρόγραμμα θα πρέπει να γίνεται αντιληπτό ως ασύμβατο με τις αναρχικές αρχές.

Η Μπακουνινιστική θέση, η οποία προωθεί την οργάνωση των τάσεων που έχουν κοινή ανάλυση, στρατηγική και τακτικές, συντονισμένη δράση και οργανωτική πειθαρχία, φαντάζει η πιο αποτελεσματική προσέγγιση. Μέσα από το συντονισμό των δραστηριοτήτων, την προώθηση κοινών θέσεων πάνω σε ζητήματα που αφορούν το παρόν και το μέλλον και τη συσπείρωση των αγωνιστών γύρω από ένα κοινό πρόγραμμα, παρέχει τις βάσεις για συνεπή και συνεκτική δουλειά, για διοχέτευση των περιορισμένων πόρων προς τις βασικές προκλήσεις και για υπεράσπιση και εξάπλωση της επιρροής του αναρχισμού. Αυτή η προσέγγιση, που έχει τις ρίζες της στη Συμμαχία και εκφράστηκε στην *Πλατφόρμα*, είναι πιθανώς ο μόνος τρόπος να μπορέσει ο αναρχισμός να αμφισβητήσει τη δύναμη των κυρίαρχων πολιτικών κομμάτων, καθώς και των εθνικιστικών, κρατικών και άλλων ιδεών, και να διασφαλίσει ότι η «νέα πίστη» των αναρχικών αποτελεί οδηγό για τους αγώνες των λαϊκών τάξεων. Στη συνέχεια, περνάμε στη διερεύνηση του ταξικού χαρακτήρα και των ιστορικών χαρακτηριστικών της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης.

Σημειώσεις

1. Goldman, "The Failure of the Russian Revolution", 159.
2. Galleani, *The End of Anarchism?*, 11.
3. ό.π., 44-45.
4. Ο. V., *Autonomous Base Nucleus*, χ.η., προσβάσιμο από http://www.geocities.com/kk_abacus/insurr2.html (ανακτήθηκε στις 30/3/2004).
5. Ο Μπλανκί, ένας αφοσιωμένος επαναστάτης, πέρασε σαράντα από τα εβδομήντα έξι χρόνια της ζωής του στη φυλακή, ως κρατούμενος πέντε διαδοχικών γαλλικών καθεστώτων. Πίστευε ότι οι μεταρρυθμίσεις είναι γενικότερα μάταιες. Μόνο η επανάσταση μπορεί να δημιουργήσει μια σοσιαλιστική τάξη πραγμάτων, αλλά οι μάζες είναι εγκλωβισμένες μέσα στην άγνοιά τους, πράγμα που σημαίνει ότι το βασικό καθήκον είναι ο σχηματισμός μιας ιεραρχικής και πειθαρχημένης μυστικής εταιρείας που θα καταλάβει την κρατική εξουσία. Βλ. Α. Β. Spitzer, *The Revolutionary Theories of Louis Auguste Blanqui* (New York: Columbia University Press, 1957), κυρίως 95-105, 114, 128-44, 153, 157-79.
6. Βλ. J. Freeman, *The Tyranny of Structurelessness* (1970; repr., Hull, UK: Anarchist Workers' Association, χ.η.).
7. Craparo, *Anarchist Communists*, 83.
8. Βλ., π.χ., Yoast, "The Development of Argentine Anarchism", 155-56.
9. Βλ., π.χ., I. Meredith, *A Girl among the Anarchists* (1903; repr., Lincoln: University of Nebraska Press, 1992), κεφάλαιο 2. Το όνομα της συγγραφέως είναι ψευδώνυμο.
10. Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution*, 233.
11. Avrich, *The Haymarket Tragedy*, 150-52.
12. Ο Τάκερ το 1907 εξέδωσε μια αγγλική μετάφραση του βιβλίου του Στίρνερ, *Ο Μοναδικός και η Ιδιοκτησία του*.
13. Woodcock, *Anarchism*, 251.
14. Αναφέρεται στο ό.π., 251.
15. V. Serge, *Birth of Our Power* (1931; repr., London: Writers and Readers Publishing Cooperative, 1977), 31.
16. Kinna, "Kropotkin's Theory of Mutual Aid in Historical Context", 268-69.
17. Kropotkin, "Letter to Nettlau", 296-97.
18. Kropotkin, "Anarchist Communism", 73· P. Kropotkin, "Anarchist Morality", στο *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets: A Collection of Writings by Peter Kropotkin*, επιμ. R. N. Baldwin (1890; repr., New York: Dover Publications, 1970), 97.
19. Nettlau, *A Short History of Anarchism*, 54-55· Rocker, *Anarcho-syndicalism*, κεφάλαιο 1· Guérin, *Anarchism*, κεφάλαια 1 και 2.
20. Αναφέρεται στο F. Mintz, "Class War: The Writings of Camillo Berneri", *Cienfuegos Press Anarchist Review*, no. 4 (1978): 47.
21. Malatesta, "Syndicalism", 221 -22.
22. Hart, *Anarchism and the Mexican Working Class*, 156; Hart, "Revolutionary Syndicalism in Mexico", 200-1.
23. Ford and Foster, *Syndicalism*, 44.
24. Foner, *The Industrial Workers of the World*, 417.
25. ό.π., 134.
26. Makhno, *The Organisational Platform of the Libertarian Communists*, 6-7.
27. Βλ. Nettlau, *A Short History of Anarchism*, 198.
28. ό.π., 166, 195, 198-201, 207.
29. Marshall, *Demanding the Impossible*, 392-93.
30. ό.π., 393.
31. Αναφέρεται στο F. Castilla, *Anarchism without Adjectives: From Yesterday to Today*, 23/1/2007, προσβάσιμο από http://www.anarkismo.net/newswire.php?story_id=4717&print_page=true (ανακτήθηκε στις 24/1/2007).

32. Nettlau, *A Short History of Anarchism*, 294-95.
33. Αναφέρεται στο Joll, *The Anarchists*, 204. Αναφέρεται επίσης στο Darch, "The Makhnovischna", 499.
34. Crump, *Hatta Shuzo and Pure Anarchism in Interwar Japan*, 155-57, 159-60, 174-77.
35. S. Fleshin Voline, M. Steimer, Sobol, J. Schwartz, Lia, Roman, and Ervantian, *Reply to the Platform (Synthesist)*, 1927. Διαδικτυακά προσβάσιμο από <http://www.nestormakhno.info/english/volrep.htm> (ανακτήθηκε στις 1/12/2006).
36. Voline, *Reply to the Platform*.
37. Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution*, 11-13. Για παράδειγμα, μεταξύ 1919 και 1925 υπήρχαν 92 διαφορετικές ομάδες, αλλά όχι εθνική ομοσπονδία.
38. Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, 215-16.
39. Αναφέρεται στο D. Hodges, *Intellectual Foundations of the Nicaraguan Revolution* (Austin: University of Texas Press, 1986), 83-84.
40. MacLachlan, *Anarchism and the Mexican Revolution*, 32-38, 51, 113-14.
41. Voline, *Reply to the Platform*.
42. ό.π.
43. Craparo, *Anarchist Communists*, 83.
44. Makhno, *The Organisational Platform of the Libertarian Communists*, 1.
45. Craparo, *Anarchist Communists*, 83.
46. Το Stekloff, *History of the First International* παραμένει μια εξαιρετική ιστορία της Πρώτης Διεθνούς, παρότι αμαυρώνεται λόγω της εμφανούς του εχθρότητας προς τον Μπακούνιν.
47. Woodcock, *Anarchism*, 156.
48. K. Marx and E Engels, "The Alliance of Socialist Democracy and the International Working Men's Association", στο Marx, Engels, Lenin: *Anarchism and Anarcho-syndicalism*, επιμ. N. Y Kolpinsky (1873; repr., Moscow: Progress Publishers, 1972), 113, 116, 118, 120.
49. Ο Καρ επιμένει ότι η Συμμαχία ήταν αποκύημα της φαντασίας του Μπακούνιν. Σύμφωνα με τον Τζολ, ο Μπακούνιν σε όλη τη διάρκεια της ζωής του είχε ένα «πάθος ... να ιδρύει μυστικές εταιρίες που ήταν σε μεγάλο βαθμό φανταστικές». Βλ. Carr, *Michael Bakunin*, 421-23· Joll, *The Anarchists*, 87.
50. Peirats, *Anarchists in the Spanish Revolution*, 237.
51. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 50, 52, 72; Woodcock, *Anarchism*, 168.
52. Bakunin, "Letter to *La Liberté*", 289; Nettlau, *A Short History of Anarchism*, 281.
53. Αναφέρεται στο Nettlau, *A Short History of Anarchism*, 131.
54. S. Dolgoff, σημείωμα επιμελητή στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (London: George Allen and Unwin, 1971), 182. Επίσης σύγκρινε με το Joll, *The Anarchists*, 87-88, 91.
55. Βλ., ενδ., Bakunin, "The Programme of the International Brotherhood"· Bakunin, "The Programme of the Alliance".
56. S. Dolgoff, *Bakunin on Anarchy*· Dolgoff, *Fragments*.
57. Αναφέρεται στα S. Dolgoff, *Bakunin on Anarchy*, 10· M. Bakunin, "Letter to Albert Richard", στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (1870; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 180.
58. Bakunin, "The Programme of the International Brotherhood", 154-55.
59. Bakunin, "Letter to Albert Richard", 180-81.
60. M. Bakunin, "On the Internal Conduct of the Alliance", στο *Bakunin on Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (Montreal: Black Rose, 1980), 387.
61. Alliance Syndicaliste Revolutionnaire et Anarcho-syndicaliste, "Putting the Record Straight on Mikhail Bakunin", *Libertarian Communist Review*, no. 2 (1976) (μετάφραση από τα γαλλικά από τον Nick Heath). Διαδικτυακά προσβάσιμο από http://flag.blackened.net/revolt/hist_texts/lcr_bakunin.html (ανακτήθηκε στις 8/3/2000).

62. Marshall, *Demanding the Impossible*, 277.
63. Βλ. McLellan, *Karl Marx*, 167-88. Η Κομμουνιστική Λίγκα λειτουργούσε μέσω ενός αριθμού «μετωπικών» οργανώσεων και προέκυψε από μια παλαιότερη μυστική εταιρεία, τη Λίγκα της Δικαιοσύνης. Βλ. επίσης A. Flood, "Bakunin's Idea of Revolution and Revolutionary Organisation", *Red and Black Revolution: A Magazine of Libertarian Communism*, no. 6 (2002).
64. Malatesta, αναφέρεται στο Nettlau, *A Short History of Anarchism*, 131.
65. P. Kropotkin, "The Spirit of Revolt", στο *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets: A Collection of Writings by Peter Kropotkin*, επιμ. R. N. Baldwin (1880; repr., New York: Dover Publications, 1970), 43.
66. Nettlau, *A Short History of Anarchism*, 277.
67. Αναφέρεται στο ό.π., 281.
68. Αναφέρεται στο ό.π., 130.
69. Malatesta, στο Richards, *Errico Malatesta*, 181· Malatesta, "A Project of Anarchist Organisation", 97. Για το φλερτ του με την συνθετίστικη θέση βλ., π.χ., E. Malatesta, "Communism and Individualism" στο *The Anarchist Revolution: Polemical Writings, 1924-1931: Errico Malatesta*, επιμ. V. Richards (Απρίλιος 1926; repr., London: Freedom Press, 1995).
70. Malatesta, "A Project of Anarchist Organisation", 98-99, 101-2.
71. Kaplan, *Anarchists of Andalusia*, 165.
72. Richards, *Lessons of the Spanish Revolution*, 200.
73. Joll, *The Anarchists*, 245; Peirats, *Anarchists in the Spanish Revolution*, 238-39.
74. Amsden, *Collective Bargaining and Class Conflict in Spain*, 18.
75. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 215.
76. Peirats, *Anarchists in the Spanish Revolution*, 81.
77. Morrow, *Revolution and Counter Revolution in Spain*, κεφάλαιο 5.
78. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 213-14.
79. Richards, *Lessons of the Spanish Revolution*, 83-84. Η ίδια εντύπωση περί νόθευσης της FAI υπάρχει και στο Paz, *Durruti*, ένα βιβλίο που προσφέρει κάποια στοιχεία για την εσωτερική λειτουργία της FAI. Για μια κάπως διαφορετική οπτική, βλ. S. Christie, *We, the Anarchists: A Study of the Iberian Anarchist Federation, 1927-1937* (Hastings, UK: Meltzer Press, 2000).
80. Βλ. Paz, *Durruti*.
81. Woodcock, *Anarchism*, 358.
82. Hart, *Anarchism and the Mexican Working Class*, 29, 47-48, 54, 58.
83. ό.π., 109, 192-93.
84. Αναφέρεται στο ό.π., 113.
85. ό.π., 109, 192-93.
86. ό.π., 128.
87. ό.π., 156.
88. Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution*, 128.
89. Crump, *Hatta Shuzo and Pure Anarchism in Interwar Japan*, 75.
90. ό.π.
91. Van der Walt, "Anarchism and Syndicalism in South Africa", 354-57, 507, 511-12, 582-83.
92. Makhno, *The Organisational Platform of the Libertarian Communists*.
93. Voline, *Reply to the Platform*.
94. «Το δυστύχημα είναι ότι, έχοντας μπροστά τους δυο επιτυχημένα παραδείγματα – το μπολσεβίκικο κόμμα και τον αναρχικό στρατό –, ο Αρσινόφ, ο Μάχνο και η ομάδα τους δημιούργησαν μια οργανωτική πλατφόρμα και μια πολιτική που ενσωματώνει χαρακτηριστικά και των δυο». Πρόλογος του 1987 στο Maximoff, *Constructive Anarchism*, 4.

95. Darch, "The Makhnovischna", 500.
96. Crump, *Hatta Shuzo and Pure Anarchism in Interwar Japan*, 18-19.
97. Makhno, *The Organisational Platform of the Libertarian Communists*, 2, 3-4.
98. ό.π., 4-6.
99. ό.π., 5, 8-9.
100. Βλ. Avrich, *The Russian Anarchists*· P. Avrich, (επιμ.), *The Anarchists in the Russian Revolution* (London: Thames and Hudson, 1973).
101. Voline, *The Unknown Revolution*, 115.
102. Avrich, *The Russian Anarchists*, 135-51.
103. ό.π., 190-94.
104. ό.π., 140-45, 190-91.
105. Για αναρχικές μελέτες πάνω στους Μάχνο και Αρσίνοφ, βλ., ενδ., P. Arshinov, (επιμ.), *History of the Makhnovist Movement, 1918-1921* (1923; repr., London: Freedom Press, 1987), κυρίως το κεφάλαιο 3· Voline, πρόλογος στο *History of the Makhnovist Movement, 1918-1921*, επιμ. P. Arshinov (1923; repr., London: Freedom Press, 1987)· Voline, *The Unknown Revolution*. Για πιο ακαδημαϊκές εργασίες, βλ. τη σπουδαιότερη βιογραφία του Μάχνο, διαθέσιμη πλέον και στα αγγλικά, A. Skirda, *Nestor Makhno: Anarchy's Cossack: The Struggle for Free Soviets in the Ukraine, 1917-1921* (1982; repr., Edinburgh: AK Press, 2003). Βλ. επίσης το εξαιρετικό, πλην αρκετά εχθρικό, Darch, "The Makhnovischna". Βλ. επίσης το πιο φιλικό Malet, *Nestor Makhno in the Russian Civil War*. Επίσης υπάρχει ένα χρήσιμο κεφάλαιο στο Avrich, *Anarchist Portraits*.
106. N. Walter, "Preface to the British Edition", στο *History of the Makhnovist Movement*, επιμ. P. Arshinov (London: Freedom Press, 1987), 5.
107. Makhno, *The Organisational Platform of the Libertarian Communists*, 1.
108. Kropotkin, αναφέρεται ό.π., 1.
109. Arshinov, *History of the Makhnovist Movement*, 242-44.
110. Makhno, *The Organisational Platform of the Libertarian Communists*, 1.
111. M. Isidine, *Organisation and Party*, πρώτη δημοσίευση στο *Plus Lion*, nos. 36-37 (1928), προσβάσιμο από <http://www.nestormakhno.info/english/isidine.htm> (ανακτήθηκε στις 30/3/2004).
112. ό.π.
113. Voline, *Reply to the Platform*.
114. Skirda, *Nestor Makhno*, 243-45.
115. Darch, "The Makhnovischna", 419.
116. Αναφέρεται στο ό.π., 502-3.
117. N. Heath, "Historical Introduction", στο *The Organisational Platform of the Libertarian Communists*, επιμ. P. Archinov, N. Makhno, I. Mett, Valevsky, και Linsky (1989; repr., Dublin: Workers Solidarity Movement, 2001), ii-iii.
118. Federation of Anarchist Communists of Bulgaria, *Platform of the Federation of Anarchist Communists of Bulgaria*, 1945, προσβάσιμο από http://www.anarkismo.net/newswire.php?story_id=2526 (ανακτήθηκε στις 3/3/2006).
119. E. Rodrigues, *Against All Tyranny!*, 17-19.
120. Βλ A. Skirda, *Facing the Enemy: A History of Anarchist Organisation from Proudhon to May 1968* (Edinburgh: AK Press, 2002).
121. G. Fontenis, *Manifesto of Libertarian Communism* (1953; repr., London: Anarchist Communist Federation, 1989).
122. Βλ., π.χ., Class War Federation, *Unfinished Business: The Politics of Class War* (London: Class War Federation, 1992), κεφάλαιο 7.
123. Βλ., π.χ., την ανάλυση του Saverio Craparo της FdCA, η οποία εκκινεί από τον Μπακούνιν· Craparo, *Anarchist Communists*.

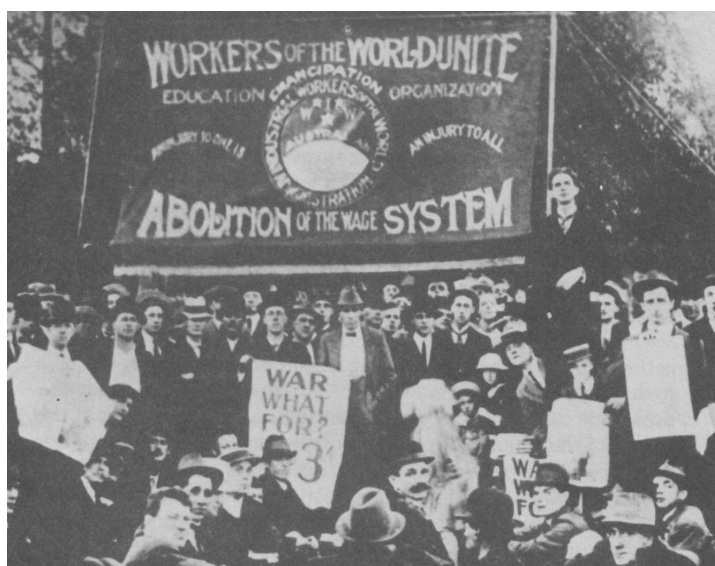
124. Malatesta, "A Project of Anarchist Organisation", 93-94, 98-101.
125. Βλ., Maximoff, *Constructive Anarchism*, 17-21.
126. P. Arshinov, *The Old and New in Anarchism*, Μάιος 1928, προσβάσιμο από <http://www.nestormakhno.info/english/oldnew.htm> (ανακτήθηκε στις 15/3/2004).
127. N. Makhno, "Letter to Errico Malatesta from Nestor Makhno", στο *The Anarchist Revolution: Polemical Writings, 1924-1931: Errico Malatesta*, επιμ. V. Richards (1928; repr., London: Freedom Press, 1995), 103.
128. E. Malatesta, "Malatesta's Response to Nestor Makhno", στο *The Anarchist Revolution: Polemical Writings, 1924-1931: Errico Malatesta*, επιμ. V. Richards (1929; repr., London: Freedom Press, 1995), 107-8.
129. Group of Russian Anarchists Abroad, *Supplement to the Organisational Platform (Questions and Answers)*, 1926, προσβάσιμο από <http://www.nestormakhno.info/english/suppororg.htm> (ανακτήθηκε στις 15/3/2004).
130. E. Malatesta, *On Collective Responsibility*, χ.η., προσβάσιμο από http://www.nestormakhno.info/english/mal_rep3.htm (ανακτήθηκε στις 15/3/2004).
131. Makhno, *The Organisational Platform of the Libertarian Communists*, 1.
132. Arshinov, *The Old and New in Anarchism*.
133. Maximoff, *Constructive Anarchism*, 12-13, 14, 16-17· βλ. επίσης 18, 20. Ο Μαξίμοφ συνεχίζει την κριτική του στην *Πλατφόρμα* λέγοντας πως αγνοεί πολλά ζητήματα. Αυτό δεν ήταν τελείως σωστό (σε τελική ανάλυση, η *Πλατφόρμα* ήταν ένα περιληπτικό κείμενο), αλλά και πάλι αποκαλύπτει την ίδια λογική ακολουθία. Για παράδειγμα, η αντίληψη του Μαξίμοφ ότι η *Πλατφόρμα* τείνει προς μια αναγωγιστική ταξική ανάλυση βασίζεται στο γεγονός ότι το κείμενο δεν είχε επαρκή γνώση των υπάρχουσών αναρχικών θέσεων· βλ. ό.π., 16.
134. ό.π., 5-17. Η παράθεση είναι από τη σελίδα 17.
135. Maximoff, *The Programme of Anarcho-syndicalism*, 57-58.
136. Maximoff, *Constructive Anarchism*, 19.
137. Όπως εξιστορείται στο Voline, *The Unknown Revolution*, 98-101.
138. Voline, *Reply to the Platform*.

Μέρος 3: Κοινωνικά Ζητήματα

Li Pei Kan (1904-2005)

Ευρύτερα γνωστός με το ψευδώνυμο «Μπα Τζιν» (το οποίο προκύπτει από την κινέζικη εκφορά των ονομάτων Μπακούνιν και Κροπότκιν), ο Λι Πέι Καν ήταν δραστήριος στο αναρχικό κίνημα της Κίνας με αφετηρία τη δεκαετία του 1920. Συγκαταλέγεται μεταξύ των διασημότερων συγγραφέων της Κίνας. Ο Μπα αντιμετώπισε διώξεις κατά τη διάρκεια της «Πολιτιστικής Επανάστασης» του Μάο Τσε Τουνγκ, αργότερα «αναμορφώθηκε» και πέθανε στη Σαγκάη σε ηλικία 100 ετών.

Σύλλαλητήριο της IWW στην Αυστραλία, άγνωστη ημερομηνία.

Η IWW ήταν το σημαντικότερο επαναστατικό ρεύμα της Αυστραλίας κατά τις πρώτες δυο δεκαετίες του εικοστού αιώνα. Διατηρούσε συνδέσμους με Ασιάτες αναρχικούς και αντιτάχθηκε με θέρμη στην πολιτική της «Λευκής Αυστραλίας», η οποία προσπαθούσε να αποτρέψει την είσοδο έγχρωμων εργατών στη χώρα. Αυτή η αντιρατσιστική της στάση είχε αντίκτυπο στα παραρτήματα της IWW σε όλον τον κόσμο και επιδοκιμάστηκε από τον Αφροαμερικανό ακτιβιστή και συγγραφέα Γ.Ε.Μ. ντου Μπουά. *Η φωτογραφία είναι μια ευγενική χορηγία του Στιούαρτ Μπερντ, του Νταν Γεωργακά και της Ντέμπορα Σάφερ.*

Κεφάλαιο 9

Ταξικός Χαρακτήρας και Λαϊκή Επιρροή της Ευρύτερης Αναρχικής Παράδοσης

Όπως έχουμε υποστηρίξει, η ευρύτερη αναρχική παράδοση αντιλαμβανόταν την εργατική τάξη και τους αγρότες ως τους φορείς μιας διεθνούς κοινωνικής επανάστασης. Όμως πόσο ακριβώς επηρέασαν στην πραγματικότητα τις λαϊκές τάξεις ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός, με ποια μέσα και πώς ερμηνεύουμε την επιρροή του αυτή; Η βιβλιογραφία έχει συχνά αντιμετωπίσει την ευρύτερη αναρχική παράδοση ως «ποτέ κάτι περισσότερο από έναν πόλο έλξης μειοψηφιών» εκτός της Ισπανίας, η οποία υποτίθεται πως είναι η μοναδική χώρα στην οποία έγινε «ένα μείζον κοινωνικό κίνημα», ικανό να αποτελέσει «απειλή για το Κράτος»¹. Επίσης, πολλοί συγγραφείς (κυρίως κλασικούς Μαρξιστές) έχουν υποστηρίξει ότι ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός είχαν στην ουσία μη προλεταριακό χαρακτήρα, καθώς στηρίζονταν στους «μικροαστούς» αγρότες και τους αυτοαπασχολούμενους τεχνίτες, οι οποίοι βρέθηκαν αντιμέτωποι με το φάσμα της καταστροφής μέσα στον σύγχρονο κόσμο, καθώς και στις σύγχρονες περιθωριακές ομάδες, όπως το λούμπεν προλεταριάτο.

Στο παρόν κεφάλαιο οι ισχυρισμοί αυτοί αμφισβητούνται και υποστηρίζεται πως υποβαθμίζουν και παραγνωρίζουν σφόδρα την τεράστια λαϊκή επιρροή και τον κατά κύριο λόγο εργατικό χαρακτήρα της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης, ιδιαίτερα κατά την «ένδοξη περίοδο», η οποία σχετίζεται με το δεύτερο κύμα συνδικαλισμού από τα μέσα της δεκαετίας του 1890 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1920. Ενδεικτικά, κατά τη διάρκεια της «ένδοξης περιόδου», η ευρύτερη αναρχική παράδοση πέτυχε να πλειοψηφεί στα εργατικά κινήματα πολλών χωρών. Αντίθετα με την αντίληψη περί ισπανικής εξαίρεσης, κυριάρχησε στα εργατικά κινήματα της Αργεντινής, της Βραζιλίας, της Χιλής, της Κούβας, της Γαλλίας, του Μεξικού, της Ολλανδίας, του Περού, της Πορτογαλίας και της Ουρουγουάης. Επιπλέον, μεγάλης κλίμακας αγροτικά κινήματα αναπτύχθηκαν, μεταξύ άλλων, στη Βουλγαρία, τη Μαντζουρία, το Μεξικό, την Ουκρανία, καθώς και την Ισπανία. Επίσης, υπήρχαν αμέτρητες τοπικές οργανωτικές πρωτοβουλίες. Επιπλέον, όπως επισημαίνουμε και στο κεφάλαιο 11, σημαντικές αναρχικές και συνδικαλιστικές επιρροές – και οργανώσεις – μπορούν να εντοπιστούν και στο δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα. Στον δεύτερο τόμο θα επιχειρηματολογήσουμε υπέρ της θέσης ότι οι τελευταίες συνιστούν επιπλέον κύματα του αναρχικού και συνδικαλιστικού ακτιβισμού.

Ακόμη και στα μέρη όπου η ευρύτερη αναρχική παράδοση αποτελούσε μειοψηφικό ρεύμα μέσα στο οργανωμένο εργατικό κίνημα, μπόρεσε συχνά να ασκήσει σημαντική επιρροή στους εργάτες και την Αριστερά, κυρίως μέσα από την προώθηση μιας επαναστατικής αντικουλτούρας. Στην Ιταλία, όπου από τις μέρες της Πρώτης Διεθνούς μέχρι και το 1912 δεν υπήρχε αναρχική ή συνδικαλιστική οργάνωση εθνικής εμβέλειας, το κίνημα άσκησε ισχυρή επιρροή σε τοπικό επίπεδο, ιδιαίτερα στις κεντρικές περιοχές της χώρας². Αναρχικά και συνδικαλιστικά ρεύματα εμφανίστηκαν και σε αρκετά κόμματα της Σοσιαλιστικής (της λεγόμενης «Δεύτερης») Διεθνούς. Επίσης, η ευρύτερη αναρχική παράδοση έπαιξε ρόλο σε πολλά κοινωνικά κινήματα της υπαίθρου ή τα επηρέασε – κινήματα τα οποία δεν ήταν όλα εξ ολοκλήρου αναρχικά. Για παράδειγμα, ο Αουγούστο Σέζαρ Σαντίνι (1895-1934), επικεφαλής του αγροτικού Στρατού Υπεράσπισης της Εθνικής Κυριαρχίας της Νικαράγουα (EDSNN), ο οποίος σχηματίστηκε το 1927, ενστερνιζόταν μια ιδεολογία που θεμελιωνόταν εν μέρει στον «ριζοσπαστικό αναρχικό κομμουνισμό»³. Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1920 και του 1930, η αφρικανική Βιομηχανική και Εμπορική Εργατική Ένωση (ICU) εξαπλώθηκε σε όλο το νότιο τμήμα της Αφρικής: η ιδεολογία της ήταν επηρεασμένη από την IWW και οι συμμαχίες της βασιζόνταν κυρίως στους αγρότες και τους εργάτες αγροκτημάτων.

Αντίθετα με την άποψη ότι η ευρύτερη αναρχική παράδοση ήταν μια εξέγερση τάξεων οι οποίες ισοπεδώνονταν από τη νεωτερικότητα, ένα «αντιδραστικό» και «μικροαστικό» κίνημα κατεστραμ-

μένων τεχνιτών και αγροτών, στα μάτια των οποίων ο αναρχισμός αποτέλεσε μια ουτοπική κοσμική θρησκεία που τους υποσχόταν τη σωτηρία από τη νεωτερικότητα, υποστηρίζουμε ότι η παράδοση αυτή βασίστηκε πρώτα και κύρια στην εργατική τάξη των πόλεων, έπειτα στους εργάτες της υπαίθρου και, τέλος, στους αγρότες⁴. Επιπλέον, η επιρροή του συνδικαλισμού κατά την «ένδοξη περίοδο» εντοπίζεται κυρίως στους εργάτες που επηρεάστηκαν από τη Δεύτερη Βιομηχανική Επανάσταση, η οποία ξεκίνησε τη δεκαετία του 1890 και σχετιζόταν με την ανάπτυξη της χημικής και της ηλεκτρικής βιομηχανίας, καθώς και με την επέκταση των μαζικών τεχνικών παραγωγής του Φορντισμού και του Τεϊλορισμού. Όσον αφορά τους αγρότες, ο αναρχισμός αναδύθηκε στις περιοχές όπου ο καπιταλισμός – ή οι ιμπεριαλιστικές εισβολές ή ο σχηματισμός κρατών – διατάρασσε τις παραδοσιακές αγροτικές σχέσεις. Υπάρχει μια σημαντική ιστορία αγροτών που εντάχθηκαν σε συνδικαλιστικές ενώσεις, καθώς και δραστηριότητας των αναρχικών σε επίπεδο βάσης μέσα στις αγροτικές ενδοχώρες. Ωστόσο, παρ' όλο που συχνά υποστηρίζεται ότι υπάρχει ενός είδους ιδιαίτερη συγγένεια ανάμεσα στον αναρχισμό, τα αγροτικά συμφέροντα και τις αγροτικές κουλτούρες⁵, τα αναρχικά αγροτικά κινήματα και οι αναρχικές αγροτικές επαναστάσεις σπανίζουν σε σχέση με τα αναρχικά εργατικά κινήματα. Το γεγονός αυτό συχνά επισκιάζεται από την τάση των συγγραφέων να ομαδοποιούν κάτω από τον όρο «αγρότες» διάφορες λαϊκές τάξεις της υπαίθρου (εμείς χρησιμοποιούμε τον όρο με την αυστηρή έννοια της οικογενειακής μικροϊδιοκτησίας γης), η οποία οδηγεί στο να συγχέονται οι αναρχικοί αγρότες με τους αναρχικούς και συνδικαλιστές ακτήμονες εργάτες και άλλους εργάτες της υπαίθρου.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πολλοί σημαντικοί αναρχικοί και συνδικαλιστές ακτιβιστές και θεωρητικοί είχαν κάποιας μορφής ανώτατη εκπαίδευση ή προέρχονταν από τη διανόηση της μεσαίας τάξης (ή ακόμη και από τους αντιφρονούντες της άρχουσας τάξης): τέτοιοι είναι ο Μπακούνιν, ο Ούγγρος Έρβιν Μπατιάνι (1877-1945), ο Ιρλανδοαργεντινός Τζον Κρέιγκ (1841-1920), ο Γκιγιώμ, ο ντε Λεόν, ο Γκαλεάνι, ο Γκερέρο, ο Χάττα, η Ίτο, ο Κροπότκιν, ο Φλόρες Μαγόν, ο Μαλατέστα, η Μισέλ, ο Οσούγκι, ο Ρεκλύ, ο Σιφού, ο Σιν και ο Ζαλακόστα, καθώς και ο Ιταλός Πιέτρο Γκόρι (1865-1911), οι Φάμπιο Λουζ και Νένο Βάσκο (1878-1920) που έδρασαν στη Βραζιλία, ο Χουάν Φρανσίσκο Μονκαλεάνο που δραστηριοποιήθηκε στην Κολομβία και το Μεξικό, ο Περουβιανός Γκονζάλες Πράδα και οι Νοτιοαφρικανοί Τιμπέντι και Σ.Π. Μπάντινγκ (1873-1936). Η ευρύτερη αναρχική παράδοση δεν διέφερε (και δεν διαφέρει) σε αυτό το σκέλος από άλλα τμήματα της ριζοσπαστικής Αριστεράς. Ωστόσο, αυτό δεν αναιρεί τη βασική θέση ότι η ευρύτερη αναρχική παράδοση ιστορικά υπήρξε ένα θεμελιωδώς εργατικό και αγροτικό κίνημα και ότι πολλοί από τους βασικούς ακτιβιστές και στοχαστές της προέρχονταν από τις λαϊκές τάξεις. Σε αυτούς συμπεριλαμβάνονται επιβλητικές φιγούρες όπως ο Αρσινόφ, ο Μπέρκμαν, ο Κόνολι, ο Ντουρρούτι, ο Φόστερ, η Γκόλντμαν, η Ινφάντες, ο Μάχνο, ο Μαν, ο Σπέρας, ο Πειράτς Βάιλς και ο Μανόλ Βάσεφ Νικόλεφ, ο καπνεργάτης που βοήθησε στην οργάνωση του αγροτικού κινήματος των Vlassoniden στη Βουλγαρία της δεκαετίας του 1930 (βλ. τόμο 2). Ανεξάρτητα από τις ταξικές τους καταβολές, οι περισσότεροι από τους σημαντικότερους αναρχικούς και συνδικαλιστές αγωνιστές έζησαν ζωές γεμάτες στερήσεις και πέθαναν πρόωρα: εξόριστοι, φυλακισμένοι, εκτελεσμένοι, δολοφονημένοι στα οδοφράγματα ή καταβεβλημένοι από τις ασθένειες που προκαλούσε η εξαντλητική τους φτώχεια.

Ενάντια στους Ισχυρισμούς περί «Ισπανικής Εξαίρεσης»

Είναι ευρύτατα διαδεδομένη η αντίληψη ότι ο αναρχισμός «έγινε μαζικό κίνημα στην Ισπανία σε βαθμό τον οποίο δεν κατάφερε να πλησιάσει πουθενά αλλού», με την Ισπανία να είναι «η μόνη χώρα όπου κατά τον εικοστό αιώνα ο Αναρχοκομμουνισμός και ο Αναρχοσυνδικαλισμός υιοθετήθηκαν ευρέως ως επαναστατικές θεωρίες και πρακτικές» και εξελίχθηκαν σε «ένα μείζον κοινωνικό κίνημα» που μπορούσε να απειλήσει το κράτος⁶. Αυτός ο τρόπος συλλογισμού απορρέει από ένα στενό πλαίσιο αναφοράς: στο επίκεντρο της ανάλυσης βρίσκεται η Δυτική Ευρώπη και οι Η.Π.Α., με τον αναρχισμό να συγκρίνεται με τα υπόλοιπα κινήματα αυτής αποκλειστικά της γεωγραφικής

ζώνης. Τα κινήματα σε άλλες περιοχές του κόσμου – στην Αφρική, την Ασία, την Καραϊβική, τη Μέση Ανατολή και τη Λατινική Αμερική – ουσιαστικά δεν λαμβάνονται υπόψη. Θα ήταν υπερβολικά γενναϊόδωρο να χαρακτηρίσουμε αυτήν την οπτική ως Ευρώκεντρική, καθώς στην πραγματικότητα αγνοεί εν γένει και την Ανατολική Ευρώπη.

Η παγκόσμια θεώρηση της ιστορίας του αναρχισμού και του συνδικαλισμού παρέχει μια σημαντική διόρθωση στην παραπάνω οπτική, καθώς στρέφει την προσοχή σε ένα πλήθος μαζικών αναρχικών και συνδικαλιστικών κινήματων πέραν της Ισπανίας. Η FOA, η οποία ιδρύθηκε το 1901 στην Αργεντινή, μέχρι το 1904 είχε περάσει στον έλεγχο των αναρχικών και μετασχηματίστηκε στη FORA, η οποία ήταν αναμφίβολα το κυρίαρχο εργατικό κέντρο της χώρας. Η UGT, ένα μικρότερο μετριοπαθές εργατικό κέντρο που ελεγχόταν από τους πολιτικούς σοσιαλιστές, σύντομα μετεξελιχθηκε στην επαναστατική συνδικαλιστική CORA, η οποία στη συνέχεια απορροφήθηκε από τη FORA, επισπεύδοντας τη διάσπαση της τελευταίας στην σκληροπυρηνική «αναρχοκομμουνιστική» FORA-V και την πιο συμβατική αναρχοσυνδικαλιστική FORA-IX. Ο αντίκτυπος της επιρροής του αναρχισμού και του συνδικαλισμού στα σωματεία της Αργεντινής έχει αμφισβητηθεί από συγγραφείς που επικεντρώνονται στις διασπάσεις και τις αδυναμίες της ένωσης και σημειώνουν ότι η καθημερινή της δραστηριότητα συχνά εστίαζε σε προσγειωμένους στόχους όπως οι αυξήσεις μισθών⁷. Ωστόσο, η προσέγγιση αυτή παραβλέπει το γεγονός ότι ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός κυριαρχούσαν στα μεγάλα προτύργια του εργατικού κινήματος, καθώς και ότι οι επιτυχημένοι συνδικαλιστές πάντοτε κινητοποιούνταν τόσο γύρω από άμεσα ζητήματα όσο και γύρω από επαναστατικούς στόχους. Η Αργεντινή αποτελεί μια περίπτωση στην οποία η αναρχική και η συνδικαλιστική επιρροή ήταν τόσο σημαντικές, ώστε οι βασικές διαιρέσεις του εργατικού κινήματος είχαν να κάνουν με τακτικά ζητήματα του εσωτερικού της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης· δεν ήταν διαιρέσεις ανάμεσα στους αναρχικούς και τους συνδικαλιστές, από τη μία πλευρά, και τις υπόλοιπες παραδόσεις, από την άλλη.

Αν και η Αργεντινή αποτελεί εντυπωσιακή περίπτωση, είναι βέβαιο πως δεν αποτελεί το μοναδικό παράδειγμα αναρχικού ή συνδικαλιστικού μαζικού κινήματος σε μια περιοχή. Στη Βραζιλία, η COB/FORB ήταν από ιδρύσεώς της αναρχική· ήταν το βασικό εργατικό κέντρο. Τα περισσότερα σωματεία της Βραζιλίας διατήρησαν τις αναρχοσυνδικαλιστικές τους καταβολές μέχρι τη δεκαετία του 1920⁸. Στην Ουρουγουάη, η FORU, η οποία επίσης ήταν η βασική ομοσπονδία σωματείων, υιοθέτησε εξαρχής ένα αναρχικό πρόγραμμα. Στο Μεξικό, οι αναρχικοί έγιναν, μέσω του CGOM, ηγετικές φιγούρες του πρώιμου εργατικού κινήματος των δεκαετιών του 1870 και του 1880. Οι διάδοχοί του τον εικοστό αιώνα, ο COM και η CGT, ήταν επίσης τα βασικά εργατικά κέντρα του Μεξικού· η αμέσως μικρότερη ένωση ήταν η IWW του Μεξικού, η οποία ήταν ιδιαίτερα ισχυρή στην αναπτυσσόμενη πετρελαϊκή βιομηχανία⁹. Στο Περού, οι αναρχικοί σχημάτισαν τα πρώτα σωματεία και το 1919 οργάνωσαν το πανεθνικό εργατικό κέντρο, τη συνδικαλιστική FORPe.

Από τη δεκαετία του 1880, οι Κουβανοί αναρχικοί προώθησαν τη δημιουργία μιας ένωσης πάνω στις γραμμές της ισπανικής FORE, με τις πρώτες τους επιτυχίες να περιλαμβάνουν το Κεντρικό Συμβούλιο Τεχνιτών, τον Κύκλο Προλεταρίων, την Ομοσπονδία Καπνεργατών, την Εργατική Συμμαχία και στη συνέχεια, το 1895, τη CTC¹⁰. Παρά την εμφανή αποσύνθεση της CTC μετά την ανεξαρτητοποίηση, οι αναρχικοί εξακολούθησαν να παίζουν κεντρικό ρόλο σε απεργίες και άλλους εργατικούς αγώνες, βοηθώντας στον σχηματισμό της FOH το 1921. Το 1925 ακολούθησε η CNOC, τον έλεγχο της οποίας διατήρησαν για χρόνια¹¹. Με το ξέσπασμα της Κουβανικής Επανάστασης του 1952, οι αναρχικοί αγωνιστές έπαιξαν ηγετικό ρόλο τόσο στα νόμιμα όσο και στα μυστικά σωματεία: αυτό θα μελετηθεί στον δεύτερο τόμο.

Την ίδια περίοδο, οι αναρχικοί της Χιλής, οι οποίοι αποτελούσαν υπολογίσιμη δύναμη στο εργατικό κίνημα ήδη από την αρχή του εικοστού αιώνα, το 1906 σχημάτισαν την Ομοσπονδία των Χιλιανών Εργατών. Αυτός ο σχηματισμός ακολουθήθηκε το 1913 από την αναρχοσυνδικαλιστική FORCh. Αμφότερες οι ομοσπονδίες απέτυχαν να γίνουν πραγματικά εθνικού επιπέδου οργανώσεις, αλλά αποτέλεσαν τη βασική δύναμη του εργατικού κινήματος. Ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός είχαν μείζονα επιρροή και σε άλλα σωματεία· εκείνη την εποχή περίπου, η IWW της Χιλής είχε τον

έλεγχο των λιμανιών και έπαιξε σημαντικό ρόλο στους ναύτες¹². Στην Ιαπωνία, οι συνδικαλιστές που συσπειρώνονταν γύρω από το σωματείο τυπογράφων Shinyukai, ο κύκλος που συσπειρωνόταν γύρω από περιοδικό *Εργατικό Κίνημα (Rōdō Undō)*, το σωματείο εργαζομένων στον τύπο Seishinkai και άλλες ομάδες, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στα πρώτα βήματα της ομοσπονδίας Sodomei. Όσον αφορά την Κίνα, όπου οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές ίδρυσαν τα πρώτα σύγχρονα εργατικά σωματεία της χώρας, στην Καντώνα υπήρχαν το 1921 τουλάχιστον σαράντα σωματεία που ελέγχονταν από τους αναρχικούς. Η «αναρχική κυριαρχία» στα σωματεία της Καντώνα και της Χουνάν διήρκεσε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1920. Επίσης, για πολλά χρόνια υπήρχε σημαντική αναρχική επιρροή και στα σωματεία της Σαγκάης¹³.

Συνεπώς, η παγκόσμια θεώρηση αποδεικνύει ότι συχνά υπήρχαν μαζικά αναρχικά και συνδικαλιστικά κινήματα εκτός της Ισπανίας. Η αντίληψη περί ισπανικής εξαίρεσης δεν δίνει την αρμόζουσα προσοχή και σε αρκετές σημαντικές περιπτώσεις της Δυτικής Ευρώπης. Στη Γαλλία των αρχών του εικοστού αιώνα, η συνδικαλιστική CGT ήταν το μοναδικό εργατικό κέντρο (λίγα σωματεία παρέμειναν εκτός της). Στην Ολλανδία, η NAS, η οποία είχε συνδικαλιστική πλατφόρμα, ήταν από το 1893 έως το 1903 «η ολλανδική ένωση με τη μεγαλύτερη δραστηριότητα και επιρροή»¹⁴. Ήταν το μεγαλύτερο από τα πολλά εργατικά κέντρα της Ολλανδίας. Ο μέγιστος αριθμός μελών της έφτασε τις 9.000. Στην Πορτογαλία, η αναρχοσυνδικαλιστική CGT, η οποία διαδέχθηκε την UON – που επίσης είχε καταληφθεί τελικά από τους αναρχικούς –, ήταν το μοναδικό εργατικό κέντρο από το 1919 έως το 1924¹⁵.

Αν και χρησιμοποιούμε το σχετικά περιορισμένο κριτήριο της επιρροής στο κίνημα των σωματείων για να διαπιστώσουμε τη συνολική επιρροή της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης στην εργατική τάξη, η Αργεντινή, η Βραζιλία, η Χιλή, η Κούβα, η Γαλλία, το Μεξικό, το Περού, η Πορτογαλία και η Ουρουγουά αποτελούν χώρες στις οποίες ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός ήταν οι κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις στους οργανωμένους εργάτες· η Ολλανδία αποτελεί ακόμη ένα παράδειγμα κεντρικής επιρροής. Επιπλέον, μπορεί να υποστηριχθεί ότι τα κινήματα αυτά, αν ιδωθούν σε σχέση με το κίνημα των σωματείων ως σύνολο, ήταν *μεγαλύτερα* από την ισπανική CNT: ενώ η ισπανική CNT εκπροσωπούσε μόλις τους μισούς από τους εργάτες που συμμετείχαν σε σωματεία (οι άλλοι μισοί εκπροσωπούνταν από τη μετριοπαθή UGT), τα αναρχικά και συνδικαλιστικά κινήματα της Αργεντινής, της Βραζιλίας, της Χιλής, της Κούβας, της Γαλλίας, του Μεξικού, του Περού και της Πορτογαλίας εκπροσωπούσαν το σύνολο σχεδόν του κινήματος των σωματείων.

Με *αριθμητικούς* όρους, η ισπανική CNT, η οποία είχε 1.700.000 μέλη κατά τον Μάιο του 1936, εποχή του συνεδρίου της Σαραγόσα, ήταν η μεγαλύτερη συνδικαλιστική ένωση που υπήρξε ποτέ¹⁶. Με *συγκριτικούς* όρους – δηλαδή σε σχέση με το μέγεθος της εργατικής τάξης και τη δομή του κινήματος των σωματείων – δεν ήταν σε καμία περίπτωση η μεγαλύτερη συνδικαλιστική ένωση. Ουσιαστικά ήταν συγκριτικά μικρότερη από τους ισπανικούς της προγόνους, τη FORE, τη FTRE και το Σύμφωνο Ενότητας και Αλληλεγγύης, οι οποίοι δεν είχαν να αντιμετωπίσουν αντίπαλα εργατικά κέντρα· έχοντας 1.700.000 μέλη αλλά όντας αντιμέτωπη με μια εξίσου μεγάλη UGT, η CNT ήταν μικρότερη από την Πορτογαλική CGT, η οποία είχε σχεδόν 100.000 μέλη αλλά κανέναν αντίπαλο. Οι αντιλήψεις ότι «ο αναρχισμός βρίσκεται έξω από την κυρίαρχη κίνηση των γεγονότων» και ότι «έξω από την Ισπανία ο αναρχισμός δεν ήταν ο κανόνας σε καμία ταξική ή οικονομική ομαδοποίηση» είναι απλώς ανακριβείς¹⁷. Η ιστορία των εργατών και της Αριστεράς σε πολλά σημεία του κόσμου πολύ απλά δεν μπορεί να κατανοηθεί επαρκώς αν αγνοηθούν ή υποβαθμιστούν τα αναρχικά και συνδικαλιστικά τους ρεύματα.

Ευρύτερα Πεδία Επιρροής και Διάχυσης

Ακόμη και στα μέρη όπου η ευρύτερη αναρχική παράδοση είχε μικρότερη επιρροή από τα ορθόδοξα σωματεία ή τον πολιτικό σοσιαλισμό, η επίδρασή της ήταν συχνά αξιοσημείωτη· η μειοψη-

φική θέση δεν θα πρέπει να γίνεται αντιληπτή ως ασημαντότητα. Αρκετές από τις μειοψηφικές συνδικαλιστικές ενώσεις ήταν εξαιρετικά μεγάλες, τουλάχιστον με αριθμητικούς όρους: η ιταλική USI το 1920 έφτασε τα 800.000 μέλη, το μισό περίπου του μεγέθους της κυρίαρχης CGL· στη Γερμανία, η FAUD επισκιάζόταν πάντοτε από τα σωματεία που συνδέονταν με το SDP, αλλά το μέγεθός της έφτασε τα 150.000 μέλη, γεγονός που την καθιστά αρκετά μαζικό κίνημα¹⁸. Ο συνδικαλισμός δεν ήταν ασημαντός ούτε και στην Ιαπωνία του μεσοπολέμου. Το 1925, η Sodomei, η κυρίαρχη εργατική ένωση, διασπάστηκε. Διατήρησε 20.000 μέλη, ενώ η αποσχισθείσα Ένωση των Εργατικών Σωματείων Ιαπωνίας («Nihon Rodo Kumiai Hyogikai»), η οποία καθοδηγούταν από τους Κομμουνιστές, είχε 12.500 μέλη και η αναρχοσυνδικαλιστική Ζενκόκου Τζίρεν, η οποία σχηματίστηκε τον επόμενο χρόνο, είχε κατά τα λεγόμενά της 15.000 μέλη¹⁹.

Επιπλέον, θα πρέπει να δοθεί προσοχή ώστε να μη μετράμε την επιρροή του αναρχισμού και του συνδικαλισμού βασιζόμενοι αποκλειστικά στον αριθμό μελών των συνδικαλιστικών ενώσεων. Οι συνδικαλιστικές ενώσεις και οι ομοσπονδίες σωματείων, όντας οι μεγαλύτεροι σχηματισμοί που ίδρυσε η ευρύτερη αναρχική παράδοση, παρέχουν αναμφίβολα μια σημαντικότερη ένδειξη της δύναμής της, όμως η εικόνα αυτή είναι ατελής. Η καθαρά αριθμητική αξιολόγηση του κινήματος δεν λαμβάνει επαρκώς υπόψη τον αναρχισμό και τον συνδικαλισμό ως μια ριζοσπαστική προλεταριακή αντικουλτούρα, με επιρροή που ξεπερνά κατά πολύ τα πλαίσια των επίσημων δομών του κινήματος, ενώ ταυτόχρονα αγνοεί και τα κινήματα εκτός των χώρων δουλειάς. Στη συνέχεια αυτού του κεφαλαίου αλλά και στο επόμενο, θα έρθουμε αντιμέτωποι με το ζήτημα των αναρχικών αγροτικών κινήματων· επίσης, στο επόμενο κεφάλαιο θα ερευνήσουμε τις αναρχικές και συνδικαλιστικές πρωτοβουλίες έξω από τους χώρους δουλειάς.

Η Ιταλία αποτελεί ένα σημαντικό παράδειγμα που καταδεικνύει την ανάγκη να ληφθεί υπόψη η πολιτισμική και άτυπη επιρροή της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης. Η απουσία εθνικής αναρχικής ή συνδικαλιστικής οργάνωσης από τις μέρες της Πρώτης Διεθνούς μέχρι και την ίδρυση της USI το 1912, μπορεί να ερμηνευθεί εύκολα ως ένδειξη της ασημαντότητας της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης. Η προσέγγιση αυτή απορρέει από την παράδοση της «παλιάς εργατικής ιστορίας», η οποία βασίζεται στις επίσημες οργανώσεις και την ηγεσία²⁰. Η «νέα εργατική ιστορία», η οποία δίνει έμφαση στην κοινωνική ιστορία των λαϊκών τάξεων και την αναγκαιότητα να μελετηθούν τα λαϊκά κινήματα από τα κάτω προς τα πάνω, αποτελεί απαραίτητο διορθωτικό παράγοντα στις παραπάνω προσεγγίσεις, καθώς εστιάζει την προσοχή της στις πολιτισμικές μορφές και τις ανεπίσημες οργανώσεις²¹. Η ρηξικέλευθη εργασία του Καρλ Λέβι πάνω στον ιταλικό αναρχισμό, η οποία χρησιμοποιεί μια κοινωνικοϊστορική προσέγγιση, υποστηρίζει ότι το κίνημα είχε μείζονα επιρροή στην κουλτούρα της εργατικής τάξης και της Αριστεράς σε τοπικό επίπεδο, εφοδιάζοντας σε μεγάλο βαθμό τη γλώσσα, τους συμβολισμούς και τις τακτικές τους, ενώ παράλληλα επηρέασε τμήματα του PSI και της CGL²². Όσον αφορά τις λαϊκές αναταραχές που συγκλόνισαν την Ιταλία κατά τη δεκαετία του 1910, όπως την Κόκκινη Εβδομάδα του 1914 και τη *biennio rosso* («κόκκινη διετία») του διαστήματος 1919-1920, η οποία είχε ως αποκορύφωμα το κίνημα καταλήψεων εργοστασίων του 1920 στο οποίο συμμετείχαν εκατοντάδες χιλιάδες εργάτες, οι Μαρξιστές μελετητές τείνουν να τονίζουν τον ρόλο που είχαν σε αυτές φυσιολογικές όπως ο Γκράμσι. Ένας συγγραφέας περιγράφει τον Γκράμσι ακόμη και ως ηγέτη του κινήματος καταλήψεων εργοστασίων, καθώς και ως «τον ικανότερο από τους επαναστάτες του Τορίνο»²³.

Ωστόσο, όπως αποδεικνύει ο Λέβι, η Κόκκινη Εβδομάδα προέκυψε μετά από μια γενική απεργία της οποίας ηγήθηκαν οι αναρχικοί και η USI και η οποία καταδεικνύει την ικανότητα του ευρύτερου αναρχικού κινήματος να αναπτύσσεται με τρομερά γρήγορους ρυθμούς. Ο Λέβι προσθέτει στα παραπάνω ότι ο Γκράμσι του 1920 δεν ήταν σε καμία περίπτωση Λενινιστής: οι απόψεις του βρίσκονταν κοντά στον αναρχισμό, οι φυσιολογικές-κλειδιά του κύκλου του, οι οποίες συσπειρώνονταν γύρω από τη δεκαπενθήμερη *L'Ordine Nuovo* («Η Νέα Τάξη»), ήταν αναρχικοί και οι τότε ελευθεριακές του ιδέες είχαν επιρροή ακριβώς λόγω του συντονισμού τους με την ιταλική λαϊκή κουλτούρα²⁴. Σε αυτό μπορεί να προστεθεί ότι οι αναρχικοί και οι επαναστάτες συνδικαλιστές έχουν χαρακτηριστεί ως «η πιο συνεπώς και ολοκληρωτικά επαναστατική ομάδα της αριστε-

ράς» της δεκαετίας του 1920²⁵. Πράγματι, οι *ordinovisti* του Γκράμσι ήταν «μια μικρή ομάδα σοσιαλιστών» του Τορίνο και η εφημερίδα τους ήταν δεκαπενθήμερη με κυκλοφορία πέντε χιλιάδων φύλλων²⁶. Αντίθετα, η USI προσέγγιζε το ένα εκατομμύριο μέλη, η Ιταλική Αναρχική Ένωση (UAI), η οποία σχηματίστηκε το 1919, εξελισσόταν σε εθνικής εμβέλειας σχηματισμό και η καθημερινή εφημερίδα του Μαλατέστα *Umanita Nova* («Νέα Ανθρωπότητα») έφτασε να διακινεί 50.000 αντίτυπα.

Η έλξη που άσκησε ο συνδικαλισμός σε προσωπικότητες όπως ο Κόνολι, ο Ντε Λεόν και ο Χέιγουντ εγείρει αρκετούς σοβαρούς προβληματισμούς απέναντι στις υπάρχουσες αντιλήψεις για την αναρχική ιστορία. Το να υποθέτει κανείς ότι η Σοσιαλιστική (η λεγόμενη «Δεύτερη») Διεθνής δεν ήταν τίποτα περισσότερο από ένα προπύργιο του πολιτικού σοσιαλισμού είναι δελεαστικό, αλλά λανθασμένο. Η σχέση μεταξύ της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης και της ομαδοποίησης αυτής γίνεται συνήθως αντιληπτή με αρκετά κάθετους όρους: ένας σημαντικός αριθμός αναρχικών και συνδικαλιστών, μετά την επιστροφή του στον αναρχισμό των μαζών, συμμετείχε στα πρώτα της συνέδρια, αλλά το 1891 αποβλήθηκε, ενώ στη συνέχεια, το 1893 και το 1896, αποβλήθηκε και από την ίδια τη Διεθνή μέσω αλλαγών στους κανονισμούς. Σύμφωνα με πολλές μελέτες, αυτό είναι και το τέλος της όλης ιστορίας· από τότε και στο εξής δεν τίθεται «κανένα ζήτημα ενότητας» μεταξύ ελευθεριακών και πολιτικών σοσιαλιστών και δεν έγινε «καμία επιπλέον προσπάθεια» από τους αναρχικούς και τους συνδικαλιστές «να εισβάλουν στη Δεύτερη Διεθνή»²⁷.

Ωστόσο, η δική μας μελέτη υποστηρίζει κάτι διαφορετικό. Στις αρχές του εικοστού αιώνα, σε πολλά από τα κόμματα της Σοσιαλιστικής Διεθνούς συνέχισαν να εμφανίζονται συνδικαλιστικά ρεύματα. Παραδείγματα αποτελούν η συνδικαλιστική φράξια του ιταλικού PSI, οι Γουόμπλς του αμερικανικού SPA, ο μετασχηματισμός του SLP σε συνδικαλιστική ομάδα και η μετεξέλιξη της αργεντίνικης CORA σε συνδικαλιστική ένωση. Επίσης, η γαλλική CGT ήταν παράρτημα της πτέρυγας σωματείων της Διεθνούς, της Διεθνούς Γραμματείας των Εθνικών Εργατικών Κέντρων. Ο Κοτόκου, ιδρυτής του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος της Ιαπωνίας, έγινε κεντρική φιγούρα του ιαπωνικού αναρχισμού· ήταν μόνο ένας από τους πολλούς εξέχοντες Ιάπωνες αναρχικούς που προέρχονταν από τη σοσιαλδημοκρατία ή τον κλασικό Μαρξισμό. Το Ανεξάρτητο Ιρλανδικό Εργατικό Κόμμα έφτασε να υιοθετήσει συνδικαλιστική πλατφόρμα²⁸. Οι πολιτικοί σοσιαλιστές ήταν υποχρεωμένοι να διεξάγουν διαρκή μάχη για να διώξουν τα ρεύματα αυτά από τη Διεθνή και τα παραρτήματα της· και η μάχη αυτή σίγουρα δεν κερδήθηκε το 1896. Στην πραγματικότητα, η τελική ρήξη με τη Σοσιαλιστική Διεθνή επήλθε το 1913 στο Διεθνές Συνδικαλιστικό Συνέδριο του Λονδίνου, το οποίο στόχευε στη δημιουργία μιας νέας διεθνούς.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι οι αναρχικές και συνδικαλιστικές ιδέες μπόρεσαν να επηρεάσουν κινήματα που δεν ήταν, αυστηρά μιλώντας, αμιγώς αναρχικά ή συνδικαλιστικά. Σημαντικό παράδειγμα αποτελεί η ICU, η οποία σχηματίστηκε το 1919 στο Κέιπ Τάουν από Αφρικανούς και έγχρωμους λιμενεργάτες. Η ICU δεν κατάφερε απλώς να εξαπλωθεί ραγδαία σε όλη τη Νότιο Αφρική κατά τη δεκαετία του 1920 φτάνοντας ίσως τα 100.000 μέλη, αλλά επιπλέον εξελίχθηκε σε ένα πολυεθνικό κίνημα σε όλο το νότιο τμήμα της Αφρικής. Το 1920, σχηματίστηκε ένα παράρτημα της στη γειτονική Νοτιοδυτική Αφρική (τη σημερινή Ναμίμπια). Ακολούθησαν παραρτήματα στη Νότια Ροδεσία (τη σημερινή Ζιμπάμπουε) το 1927 και τη Βόρεια Ροδεσία (τη σημερινή Ζάμπια) το 1931. Αν και ξεκίνησε ως σωματείο αστικών κέντρων, η ICU άντλησε μεγάλο μέρος των υποστηρικτών της, κυρίως στη Νότιο Αφρική και τη Νότιο Ροδεσία, από εργάτες της υπαίθρου και αγρομισθωτές.

Η ICU, με επικεφαλής τον χαρισματικό Κλέμεντς Καντάλι (1896-1954), είχε δεχτεί αξιοσημείωτη επιρροή από τον τρόπο συνδικαλισμού της IWW²⁹. Το 1920, η ICU στόχευσε «να σχηματίσει ένα τεράστιο σωματείο ειδικευμένων και ανειδίκευτων εργατών της Νότιας Αφρικής στα νότια του Ζαμβέζι», προκειμένου «να ενώσει όλες τις τάξεις της εργασίας, ειδικευμένες και ανειδίκευτες, σε κάθε σφαίρα της ζωής, όποια κι αν είναι αυτή»³⁰. Το 1921 ενσωμάτωσε το παράρτημα Κέιπ Τάουν των συνδικαλιστών Βιομηχανικών Εργατών της Αφρικής και το 1925 υιοθέτησε μια εκδοχή του Προοιμίου της IWW του Σικάγο:

Από τη στιγμή που τα συμφέροντα των εργατών και αυτά των εργοδοτών αντιτίθενται μεταξύ τους, με τους πρώτους να ζουν πουλώντας την εργασία τους, λαμβάνοντας γι' αυτό μόνο ένα μέρος του πλούτου που παράγουν και τους δεύτερους να ζουν εκμεταλλευόμενοι την εργασία των εργατών, στερώνοντας τους ένα κομμάτι του προϊόντος της εργασίας τους με τη μορφή του κέρδους, δεν μπορεί να υπάρξει καμία ειρήνη ανάμεσα σε αυτές τις δυο τάξεις, πρέπει να διεξάγεται διαρκής αγώνας για την κατανομή των προϊόντων της ανθρώπινης εργασίας, μέχρις ότου οι εργάτες, μέσω της βιομηχανικής τους οργάνωσης, πάρουν τα μέσα παραγωγής από την τάξη των καπιταλιστών για να τα θέσουν υπό τον έλεγχό τους, προς όφελος όλων και όχι για τα κέρδη των λίγων. Σε ένα τέτοιο σύστημα, αυτός που δεν θα δουλεύει δεν θα πρέπει και να τρώει. ... Αυτός είναι ο στόχος για τον οποίο παλεύει η ICU, μαζί με όλους τους άλλους οργανωμένους εργάτες σε όλον τον κόσμο.³¹

Αν και η ICU ήταν σίγουρα επηρεασμένη από τις ιδέες, τα οράματα και τον αντικαπιταλιστικό χαρακτήρα του συνδικαλισμού και έφτασε να επιδιώκει μια γενική απεργία που θα επέστρεφε την κατελιμμένη από τους λευκούς γη στις αφρικανικές κοινότητες, θα ήταν υπερβολικό να περιγραφεί σαν μια πραγματικά συνδικαλιστική ένωση. Οι δομές της ήταν χαλαρές, συχνά μη δημοκρατικές, και οι ηγέτες της συχνά δεν λογοδοτούσαν στα μέλη. Εξίσου σημαντικό είναι και το γεγονός ότι η ιδεολογία της ήταν εκλεκτική και ασταθής. Εμπνεόταν όχι μόνο από τον συνδικαλισμό, αλλά και από τον Χριστιανισμό, τον φιλελευθερισμό, τον Μαρξισμό και τον Παναφρικανισμό του Μάρκους Γκάρβεϊ. Ακόμη κι έτσι, η ICU είναι πολύ απλά αδύνατον να κατανοηθεί σωστά χωρίς να αναγνωριστεί η επιρροή που της άσκησε ο συνδικαλισμός.

Άλλο ένα παράδειγμα είναι το κίνημα του Σαντίνο στη Νικαράγουα. Ο Σαντίνο σήμερα αποτελεί σύμβολο του νικουαραγανικού αντιιμπεριαλισμού και πιο συγκεκριμένα του ριζοσπαστικού εθνικισμού. Αποτελεί σύμβολο και πηγή ονομασίας του Μετώπου Εθνικής Απελευθέρωσης των Σαντινίστας, το οποίο το 1979 κατέλαβε την κρατική εξουσία και παραμένει δραστήρια δύναμη μέχρι σήμερα³². Ωστόσο, όπως θα δείξει η παρακάτω επισκόπηση, ο Σαντίνο σε καμία περίπτωση δεν ήταν απλά και αποκλειστικά εθνικιστής.

Ο Σαντίνο, νόθος γιος ενός πλουσίου γαιοκτήμονα και μιας Ιθαγενούς Αμερικανίδας που εργαζόταν στο κτήμα του, μεγάλωσε σε συνθήκες απελπιστικής φτώχειας μέχρι το 1911, όποτε ο πατέρας του (ένας εξέχων Φιλελεύθερος) τον αναγνώρισε και τον έστειλε στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Εκπαιδεύτηκε στη βιομηχανία καρπών του πατέρα του και το 1919 ίδρυσε τη δική του επιτυχημένη επιχείρηση και αρραβωνιάστηκε τον παιδικό του έρωτα. Μετά από έναν καυγά με κάποιο νεαρό, κατά τη διάρκεια του οποίου ο τελευταίος τραυματίστηκε, ο Σαντίνο διέφυγε στο εξωτερικό. Αρχικά δούλεψε στην Ονδούρα ως μηχανικός, στη συνέχεια ως εργάτης στα κτήματα της United Fruit στη Γουατεμάλα και από το 1923 εργάστηκε ως αποθηκάριος και μηχανικός στο μεξικάνικο λιμάνι μεταφοράς πετρελαίου του Ταμπίκο, το οποίο ήταν προπύργιο της IWW του Μεξικού και της μεξικανικής CGT.

Ο Σαντίνο αντιτάχθηκε με σθένος στις διαρκείς ιμπεριαλιστικές επεμβάσεις των Η.Π.Α. στην πατρίδα του: κατελιμμένη από αμερικανικά στρατεύματα από το 1919, η χώρα αποτέλεσε πεδίο πολλών εξεγέρσεων που καθοδηγούνταν από τους εκσυγχρονιστές Φιλελεύθερους. Έχοντας επιστρέψει στη Νικαράγουα από το 1926, ο Σαντίνο απογοητεύθηκε όταν οι Φιλελεύθεροι το 1927 υπέγραψαν μια συνθήκη που τους παραχωρούσε τον έλεγχο, αλλά εγγυόταν στις αμερικανικές δυνάμεις αναρίθμητα στρατιωτικά και πολιτικά δικαιώματα. Ο Σαντίνο, που ήταν απόλυτα εχθρικός απέναντι σε αυτήν τη συνθηκολόγηση, αποτέλεσε το κλειδί για τη συσπείρωση ενός αντάρτικου στρατού, του EDSNN, ο οποίος άρχισε να επιτίθεται στις στρατιωτικές φρουρές και ίδρυσε την επιχειρησιακή του βάση στα βουνά και τα τροπικά δάση της επαρχίας Λας Σεγόβιας. Ο Σαντίνο

ήταν ο ηγέτης της πιο παρατεταμένης αντιιμπεριαλιστικής επανάστασης της χώρας, η οποία διήρκεσε από το 1927 έως το 1933. Το 1932 οι αμερικανικές δυνάμεις αποσύρθηκαν και ο EDSNN έφτασε σε ειρηνευτική συμφωνία με τη νέα κυβέρνηση της Νικαράγουα. Ο EDSNN διαλύθηκε σε μεγάλο βαθμό, αλλά στην ενδοχώρα του κινήματος, η οποία περιλάμβανε περίπου το ένα τρίτο της έκτασης της Νικαράγουα και βασιζόταν στην επαρχία Χινοτέγα, χορηγήθηκε καθεστώς αυτονομίας· εκεί, ο Σαντίνο ίδρυσε αμέτρητες κολλεκτίβες. Το 1934 ο Σαντίνο δολοφονήθηκε από την εθνοφρουρά και μέσα στα επόμενα τρία χρόνια η αυτόνομη ζώνη είχε καταστραφεί.

Ο Σαντίνο «συνδύασε τα πατριωτικά και αντιιμπεριαλιστικά του δόγματα, τα οποία στρέφονταν κυρίως ενάντια στην αμερικανική επέμβαση στη Νικαράγουα, με μια βαθιά ανησυχία για το σύνολο των λατινοαμερικανικών αγροτικών και εργατικών τάξεων»³³. Μάλλον δεν ήταν αναρχικός, αλλά ήταν σίγουρα βαθιά επηρεασμένος από τον αναρχισμό. Οι δυνάμεις του ανέμιζαν τη μαυροκόκκινη σημαία, η οποία σχετιζόταν με τον μεξικάνικο και τον ισπανικό αναρχισμό, και η πολιτική που εμπεριείχε ένα «ιδιόρρυθμο είδος αναρχοκομμουνισμού», έναν «ριζοσπαστικό αναρχικό κομμουνισμό», βασισμένο στις ιδέες του Προυντόν και του Φλόρες Μαγόν και αναμειγμένο με εθνικιστικές και θρησκευτικές ιδέες³⁴. Παρ' όλο που οι αντιλήψεις του βασίζονταν «στις πιο προωθημένες και επαναστατικές κοινωνικές ιδέες της εποχής», ήταν προσαρμοσμένες ώστε να «ταιριάζουν στην πραγματικότητα της Νικαράγουα». «Τις αφομοίωσε ... στο Μεξικό, κατά τη διάρκεια της Μεξικάνικης Επανάστασης, όχι μέσα σε λογοτεχνικά σαλόνια ή πανεπιστήμια, αλλά ως ένας μηχανικός αμερικανικών πετρελαϊκών εταιριών», ως ένα μέλος συνδικαλιστικών ενώσεων. «Η πολιτική του επιμόρφωση πάνω στη συνδικαλιστική ιδεολογία, που είναι γνωστή ως αναρχοσυνδικαλισμός, ελευθεριακός σοσιαλισμός ή ορθολογικός κομμουνισμός» βρισκόταν πάντα «μέσα στα πλαίσια της εθνικής υπερηφάνειας που ήταν χαρακτηριστική στη Μεξικανική επανάσταση και αυτή τη νέα γενιά Λατινοαμερικανών»³⁵. Ο Σαντίνο είχε επηρεαστεί από τον αναρχισμό· είχε επίσης επηρεαστεί βαθιά από εθνικιστικές και θρησκευτικές ιδέες³⁶. Ο Σαντίνο, όπως και ο Καντάλι, αποτελεί παράδειγμα του πόσο μακριά μπορούν να ταξιδέψουν οι αναρχικές ιδέες και του πόσο ευρεία μπορεί να είναι η απεύθυνσή τους.

Ο Ταξικός Χαρακτήρας της Ευρύτερης Αναρχικής Παράδοσης

Ποιοι ακριβώς ήταν οι εργάτες που συμμετείχαν στις συνδικαλιστικές ενώσεις; Η παράδοση του κλασικού Μαρξισμού κατά κανόνα περιγράφει τον αναρχισμό και τον συνδικαλισμό σαν ξένα ρεύματα προς την εργατική τάξη. Ο Λένιν μερικές φορές υποστηρίζει ότι το ευρύτερο αναρχικό κίνημα είχε καπιταλιστικό χαρακτήρα· για παράδειγμα, το 1928 ισχυριζόταν ότι «ο αναρχισμός και ο αναρχοσυνδικαλισμός είναι αστικά ρεύματα, σε ... ανειρήνευτη αντίθεση ... με τον σοσιαλισμό, με τη δικτατορία του προλεταριάτου, με τον κομμουνισμό»³⁷. Ο Μπουχάριν περιγράφει τον αναρχισμό ως λούμπεν προλεταριακό σοσιαλισμό³⁸. Ωστόσο, οι κλασικοί Μαρξιστές συνήθως περιγράφουν τον αναρχισμό σαν ένα μικροαστικό κίνημα και τη θεωρία των αγροτικών αντικαπιταλιστικών και αντικρατικών κινήματων, με τον αναρχοσυνδικαλισμό να αποτελεί μια «μικροαστική ιδεολογική έκφραση που παράχθηκε από εργάτες της μικρής βιομηχανίας και της βιοτεχνίας», η οποία βρίσκεται «μακριά από την έδρα των μεγάλων μαζών, χωρίς την παραμικρή επαφή με τη μεσαία και μεγάλη κλίμακα βιομηχανία»³⁹.

Ο Ε. Γιαροσλάφσκι συνδυάζει τους διάφορους αυτούς ισχυρισμούς υποστηρίζοντας πως οι αγρότες είναι εκ γενετής αναρχικοί και πως οι αναρχικοί απαρτίζονται επίσης από «παιδιά των κατεστραμμένων μικροαστών, μικροαστούς διανοούμενους, το λούμπεν προλεταριάτο και μερικές φορές πραγματικούς εγκληματίες»⁴⁰. Τα τελευταία χρόνια οι ισχυρισμοί αυτοί καλύφθηκαν με ένα πέπλο σεβασμού, λόγω της ανάλυσης του Χόμπσμπανουμ πάνω στον ισπανικό αναρχισμό, η οποία απεικονίζει τους αναρχικούς ως «πρωτόγονους επαναστάτες», παγιδευμένους σε μια σχεδόν θρησκευτική εξέγερση ενάντια στον σύγχρονο κόσμο, ένα κίνημα που είναι ανορθολογικό, ουτοπικό

και καταδικασμένο⁴¹. Πίσω απ' όλους αυτούς τους κάπως αντιφατικούς ισχυρισμούς για τον χαρακτήρα του αναρχισμού και του συνδικαλισμού κρύβεται η έπαρση του κλασικού Μαρξισμού, ο οποίος κρατά για τον εαυτό του τη θέση του μοναδικού εκπροσώπου της αυθεντικής ιδεολογίας της προλεταριακής επανάστασης: εξ ορισμού, όλες οι άλλες ιδέες έχουν νομοτελειακά μη προλεταριακό χαρακτήρα.

Ο ταξικός χαρακτήρας των μεγαλύτερων οργανώσεων της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης, των συνδικαλιστικών ενώσεων, καταδεικνύει πολύ γρήγορα την αστοχία αυτών των ισχυρισμών. Από τη δεκαετία του 1890 κι έπειτα, ο συνδικαλισμός εκπροσωπούσε μεγάλο αριθμό ανθρώπων από δυο κυρίως ομάδες: πρώτον, από τους επισφαλώς εργαζόμενους και τους εποχικούς εργάτες, όπως τους οι εργάτες στις κατασκευές, τους λιμενεργάτες, τους εργάτες στα αγροκτήματα, τους ναυτικούς και τους εργάτες στο φυσικό αέριο, η ζωή των οποίων χαρακτηρίζεται από αστάθεια, συχνές αλλαγές εργασίας και μετακινήσεις προς αναζήτηση δουλειάς· και, δεύτερον, από τους εργάτες στην ελαφριά και τη βαριά βιομηχανία, όπως τους εργοστασιακούς εργάτες, τους ανθρακωρύχους και τους σιδηροδρομικούς εργάτες⁴². Εκτός από αυτές τις βασικές κατηγορίες, στις συνδικαλιστικές ενώσεις υπήρχε και μικρότερος αριθμός πνευματικά εργαζόμενων και επιστημόνων, κυρίως δημοσιογράφων, δασκάλων, νοσοκόμων και γιατρών.

Υπάρχουν παραδείγματα χωρών που αποδεικνύουν με πάγιο τρόπο την ύπαρξη αυτού του μοτίβου. Στη Γερμανία, η FVdG βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στους εργάτες στις κατασκευές, ενώ η FAUD στηριζόταν κατά κύριο λόγο στους μεταλλεργάτες και τους ανθρακωρύχους της περιοχής του Ρουρ⁴³. Στη Βρετανία, της Ιρλανδίας συμπεριλαμβανόμενης, ο συνδικαλισμός φαίνεται πως είχε επίσης ιδιαίτερη απήχηση στους εργάτες στις κατασκευές, τους μεταλλεργάτες, τους ανθρακωρύχους και τους εργαζόμενους στις μεταφορές⁴⁴. Ένα ακόμη παράδειγμα αποτελεί το Περού, όπου ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός βασίστηκαν κυρίως στους «ημειδικευμένους εργοστασιακούς εργάτες που προωθούσαν τη συλλογική, πραγματική δράση»⁴⁵. Ο μεξικάνικος συνδικαλισμός υποστηρίχθηκε σε σημαντικό βαθμό από τους ειδικευμένους εργάτες των μικρών εργοστασιακών εγκαταστάσεων, αλλά είχε και μια μαζική βάση βιομηχανικών εργατών (κυρίως στην κλωστοϋφαντουργία), εργαζόμενων στις πετρελαϊκές εταιρίες και ανθρακωρύχων⁴⁶. Στη Νότιο Αφρική, οι μικρές συνδικαλιστικές ενώσεις της δεκαετίας του 1910 βασίστηκαν σε μεγάλο βαθμό στους ημειδικευμένους και ανειδίκευτους έγχρωμους εργάτες στη μεταποίηση και τις υπηρεσίες, όπως τους φορτοεκφορτωτές, τους εργαζόμενους στην ένδυση σε μεγάλα sweatshops* και τους εργάτες εργοστασίων επεξεργασίας τροφίμων⁴⁷.

Ένα μεγάλο μέρος της επιρροής του συνδικαλισμού βασίζεται ακριβώς στην ικανότητά του να ανταποκρίνεται στα προβλήματα της εργατικής τάξης. Για τους επισφαλώς εργαζόμενους και τους εποχικούς εργάτες που δούλευαν σε πληθώρα επαγγελμάτων, το σχέδιο του Ενός Μεγάλου Σωματείου ήταν πιο εφαρμόσιμο από τον κλαδικό γιουνιονισμό, οι δεσμοί εμπιστοσύνης με τους εργοδότες ήταν ελάχιστοι και η άμεση δράση αποτελούσε την καλύτερη δυνατή στρατηγική, δεδομένων των περιορισμένων περιόδων απασχόλησης⁴⁸. Οι εργάτες της βαριάς βιομηχανίας ήταν αντιμέτωποι με το πλήθος αλλαγών που επέφερε η Δεύτερη Βιομηχανική Επανάσταση των τελών του δεκάτου ένατου και των αρχών του εικοστού αιώνα, η οποία περιλάμβανε την εισαγωγή των γραμμών συντονισμού στη μαζική παραγωγή, την απαξίωση των ειδικευμένων εργατών και τη μηχανοποίηση, την αύξηση του αριθμού των ημειδικευμένων εργατών και τις Τεϊλορικές τεχνικές «επιστημονικής διαχείρισης»⁴⁹. Αυτές οι αλλαγές επέφεραν μια σειρά διαμαρτυριών που είχαν να κάνουν με την επιτάχυνση της παραγωγής, την απαξίωση της ειδικευμένης εργασίας, τη διαρκώς αυξανόμενη επιτήρηση και τη διογκούμενη επισφάλεια. Όλα αυτά οδήγησαν σε έναν μεγάλο κύκλο αγώνων γύρω από το πεδίο της παραγωγής, ενώ παράλληλα κατέστρεψαν τους παραδοσιακούς διαχωρισμούς ανάμεσα στους εργάτες. Επιπλέον, επέφεραν μια στροφή προς τον συνδικαλισμό. Το

* [Σ.τ.Μ.] Χώροι εργασίας που θεωρούνται δύσκολοι και επικίνδυνοι. Οι εργάτες των sweatshops δουλεύουν για πολλές ώρες με ελάχιστες αμοιβές, χωρίς καμία προστασία από νομοθεσίες περί υπερωριών ή κατώτατου μισθού. Το εργασιακό περιβάλλον είναι επιβαρυντικό για την υγεία και η εργοδοτική αυθαιρεσία αποτελεί καθημερινό φαινόμενο. Πολλές φορές χρησιμοποιείται και η παιδική εργασία.

ίδιο συνέβη και με την εμφάνιση των γιγαντιαίων επιχειρήσεων, η οποία έδωσε ώθηση στις προσπάθειες δημιουργίας γιγαντιαίων σωματείων.

Για παράδειγμα, από το 1909 μέχρι το 1913, η IWW των Η.Π.Α. ηγήθηκε ενός κύματος απεργιών των ημειδικευμένων εργατών σε «βιομηχανίες που εξορθολογίζονται μέσα από την επιστημονική διαχείριση και την εισαγωγή των τεχνικών της μαζικής γραμμής συναρμολόγησης», στις οποίες περιλαμβάνονταν οι τεράστιες βιομηχανικές εγκαταστάσεις της Ford στο Ντιτρόιτ⁵⁰. Οι Γουόμπλς βασίστηκαν στις μάζες των ανειδίκευτων και ημειδικευμένων εργατών που αγνοούσε η AFL, λόγω του κλαδικού της γιουνιονισμού και της λογικής εθνικών και φυλετικών αποκλεισμών που τη διακατείχε, και εξεγέρθηκαν ενάντια στις πρακτικές επιστημονικής διαχείρισης, όπως τις πληρωμές με βάση την απόδοση, τη δουλειά με το κομμάτι, τον εξορθολογισμό και την επιτάχυνση της γραμμής συναρμολόγησης. Απέναντι σε αυτές τις πρακτικές, η IWW κατεύθυνε την προώθηση του βιομηχανικού «σαμποτάζ»⁵¹.

Θα ήταν λάθος να αναγάγουμε την ανάδυση του δεύτερου κύματος συνδικαλισμού της ένδοξης περιόδου αποκλειστικά στις μεταβολές του εργασιακού πεδίου και την αύξηση της συγκέντρωσης και κεντροποίησης του κεφαλαίου σε τεράστιες εταιρείες, αν και αυτοί οι παράγοντες έπαιξαν σημαντικό ρόλο. Ο συνδικαλισμός βρήκε απήχηση μέσα σε ένα πλαίσιο αυξανόμενης ριζοσπαστικοποίησης του λαού, η οποία εκφράστηκε εν μέρει στο μαζικό διεθνές απεργιακό κύμα της δεκαετίας του 1910, που μπορεί να συγκριθεί ίσως μόνο με αυτό του διαστήματος 1968-1974⁵². Αυτή η ριζοσπαστικοποίηση, η οποία διευκολύνθηκε από την εμφάνιση των γιγαντιαίων χώρων δουλειάς και των τεράστιων εργατικών γειτονιών, ενισχύθηκε από τις συνδικαλιστικές ιδέες, ήρθε σε αντιστοιχία με την αυξανόμενη απογοήτευση που έφερε η γραφειοκρατία και η μετριοπάθεια των ορθόδοξων σωματείων και των εργατικών κομμάτων και ωθήθηκε περαιτέρω από την ανάπτυξη εργατικών τάξεων τόσο μεγάλων και οργανωμένων, ώστε να μπορούν να διοργανώνουν γενικές απεργίες με επιτυχία⁵³. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ο συνδικαλισμός «προσέφερε μια ισχυρή ... απάντηση» που «έθεσε θεμελιώδη ζητήματα αναφορικά με τη σοσιαλιστική και δημοκρατική πολιτική», ενώ ταυτόχρονα παρουσίασε μια ριζοσπαστική εναλλακτική⁵⁴.

Ένα κοινότοπο επιχείρημα υπέρ της υποτιθέμενης ισπανικής εξαίρεσης είναι ότι ο ισπανικός καπιταλισμός ήταν σχετικά καθυστερημένος και οι εργάτες του αμόρφωτοι – ένα επιχείρημα που έχει κάποια σχέση με την αντίληψη ότι ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός έχουν προνεωτερικό ή αντινεωτερικό χαρακτήρα. Ένα μέρος του προβλήματος που υπάρχει σε αυτήν την αντίληψη φαίνεται από το γεγονός ότι αυτές οι υποτιθέμενες οικονομικές συνθήκες δεν υπήρχαν μόνο στην Ισπανία. Επίσης, η υποστήριξη που είχε η UGT και η CNT, αντίστοιχα, δεν συσχετιζόταν με κανέναν λογικά συνεπή τρόπο με τη δομή ή τη σχετική νεωτερικότητα συγκεκριμένων βιομηχανιών⁵⁵.

Επιπλέον, πρέπει να έχουμε κατά νου ότι η Ισπανία του εικοστού αιώνα δεν ήταν εκείνο το οικονομικά στάσιμο «φεουδαρχικό περιθώριο της Ευρώπης» που υποθέτουν οι αιτιάσεις αυτές⁵⁶. Η ισπανική οικονομία αναπτύχθηκε ραγδαία από τη δεκαετία του 1910 κι έπειτα, κυρίως ως αποτέλεσμα της δυνατότητας που είχε η Ισπανία ως ουδέτερη χώρα να εφοδιάζει όλες τις δυνάμεις που εμπλέκονταν στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο· παρουσιάστηκε μια τεράστια επέκταση της βιομηχανίας, καθώς αναπτύχθηκαν σε μεγάλη κλίμακα οι βιομηχανίες της Δεύτερης Βιομηχανικής Επανάστασης (μεταλλευτική, χημική και ηλεκτρική). Η Βαρκελώνη έγινε μια από τις ταχύτερα αναπτυσσόμενες πόλεις της Ευρώπης⁵⁷. Η τεράστια ανάπτυξη της CNT κατά την περίοδο αυτή δεν πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια των ισπανικών ιδιομορφιών αλλά σε συνθήκες που ήταν εντυπωσιακά παρόμοιες με αυτές που έδωσαν ώθηση στον συνδικαλισμό σε άλλα μέρη. Συνεπώς, το γεγονός ότι η CNT οργανώθηκε τόσο σε μεγάλες βιομηχανικές εγκαταστάσεις όσο και σε μικρές εταιρείες δεν προκαλεί έκπληξη.

Από την παραπάνω συζήτηση προκύπτουν θέσεις. Η αντίληψη ότι ο συνδικαλισμός είναι κατά κάποιον τρόπο μικροαστικός είναι ξεκάθαρα μη πειστική. Αφήνοντας κατά μέρος την αρκετά επιπόλαια ιδέα ότι τα εργατικά σωματεία *μπορούν* να εκπροσωπήσουν τη μικροαστική τάξη, είναι προφανές ότι ο συνδικαλισμός της ένδοξης περιόδου δεν αποτέλεσε κάποιου είδους αντίδραση ενάντια στη νεωτερικότητα, ούτε ήταν απομονωμένος από τη σύγχρονη εργατική τάξη – ήταν ένα

κίνημα μισθωτών εργατών, το οποίο περιλάμβανε τα πιο προωθημένα πεδία της βιομηχανικής παραγωγής. Μιλώντας για την περίπτωση της Ισπανίας, ο Χ. Ρομέρο Μάουρα υποστηρίζει ότι η απήχηση της CNT έχει επισκιαστεί από την αντίληψη ότι ο αναρχοσυνδικαλισμός είναι ένα μη ρεαλιστικό και μεσσιανικό δόγμα που δεν ταιριάζει στις σύγχρονες βιομηχανικές συνθήκες. Αντίθετα, θεωρεί, αυτό που διατήρησε ζωντανή την ομοσπονδία ήταν η ικανότητά της να κινητοποιεί τους εργάτες – και κυρίως τους βιομηχανικούς – με βάση άμεσες διεκδικήσεις και αγωνιστικές πρακτικές, καθώς και μέσα από επαναστατικούς στόχους⁵⁸.

Η ικανότητα σύνδεσης των άμεσων διεκδικήσεων των εργατών με τον τελικό στόχο της επανάστασης φαίνεται πως είναι η απαραίτητη συνταγή για κάθε επιτυχημένο κίνημα συνδικαλιστικών ενώσεων· αυτό που απαιτείται είναι η ικανότητα σύνδεσης με την εργατική τάξη στο εδώ και το τώρα. Η ανάπτυξη του συνδικαλισμού κατά την περίοδο που έφτασε στο απόγειό του δείχνει ότι όχι μόνο είχε απήχηση στη σύγχρονη εργατική τάξη, αλλά και ότι αυτό συνέβαινε ακριβώς επειδή ήταν ένας αποτελεσματικός τύπος γιουνιονισμού που ταίριαζε στους εργάτες στη γεωργία, τη βιομηχανία και τις υπηρεσίες. Επίσης, δεδομένου του κεντρικού χαρακτήρα που είχε ο συνδικαλισμός στην επιρροή του αναρχισμού, ο ισχυρισμός ότι ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός είναι κάπως αταβιστικοί, καταδικασμένοι να αποτύχουν ή μη προλεταριακοί είναι εντελώς παράλογος.

Επιπλέον, όπως πιστοποιεί η επιρροή του συνδικαλισμού σε περιβάλλοντα όπως αυτά της Αγγλίας, της Γαλλίας, της Γερμανίας και των Η.Π.Α., αποτέλεσε ένα κίνημα απολύτως ικανό να λειτουργήσει στις πλέον ανεπτυγμένες βιομηχανικές χώρες. Αν ο αναρχισμός και το τέκνο του, ο συνδικαλισμός, είναι κινήματα που εμφανίστηκαν μέσα στο αναπτυσσόμενο εργατικό κίνημα που εκπροσωπήθηκε από την Πρώτη Διεθνή, τότε προκύπτει επίσης ότι η πλειοψηφία των ανθρώπων που οργάνωσε η ευρύτερη αναρχική παράδοση ήταν απλοί μισθωτοί εργάτες.

Αυτό δεν σημαίνει πως οι ειδικευμένοι εργάτες δεν έπαιξαν κανέναν ρόλο στο συνδικαλιστικό κίνημα. Για παράδειγμα, οι ειδικευμένοι μεταλλεργάτες είχαν καθοριστική σημασία στον βρετανικό συνδικαλισμό. Επίσης, δεν πρέπει να υποτεθεί ότι οι κλαδικές δομές σωματείων αποκηρύσσονταν πάντοτε· για παράδειγμα, αντίθετα με την IWW και την ισπανική CNT, η αργεντίνικη FORA και η γαλλική CGT περιλάμβαναν αρκετά κλαδικά σωματεία. Αυτό που ήταν *εντυπωσιακό* είναι η ικανότητα του συνδικαλισμού να ενοποιεί τους ειδικευμένους, τους ημιειδικευμένους και τους ανειδίκευτους εργάτες σε ένα ενιαίο εργατικό κίνημα. Από τη μία, ο συνδικαλισμός ενέτασσε τους ειδικευμένους εργάτες, όπου αυτό ήταν δυνατό, σε ευρύτερα γενικά ή εργοστασιακά σωματεία⁵⁹. Από την άλλη, συνέδεε τα διάφορα επαγγέλματα και βιομηχανίες, καθώς και τα κλαδικά, τα γενικά και τα εργοστασιακά σωματεία, μέσω περιφερειακών δομών όπως οι τοπικές της IWW ή τα γαλλικά Εργατικά Επιμελητήρια⁶⁰. Αυτό σημαίνει ότι οι «τεχνίτες» (με την αξιοσημείωτη εξαίρεση των υποδηματοποιών) που εντάσσονταν στον αναρχισμό και τον συνδικαλισμό δεν ήταν αυτοαπασχολούμενοι βιοτέχνες αλλά ειδικευμένοι μισθωτοί εργάτες. Οι τελευταίοι ήταν αυτοί που διόγκωσαν τις γραμμές του συνδικαλισμού· ο συνδικαλισμός, ως κίνημα σωματείων, είχε ελάχιστα να προσφέρει στον αυτοαπασχολούμενο βιοτέχνη.

Η Ευρύτερη Αναρχική Παράδοση στην Ύπαιθρο

Η ευρύτερη αναρχική παράδοση υποστήριξε με συνέπεια τη σημασία της ενοποίησης των λαϊκών τάξεων τόσο των πόλεων όσο και της επαρχίας. Επιπλέον, πίστευε στην επαναστατική δυναμική των αγροτών με έναν τρόπο που ο κλασικός Μαρξισμός δεν το έκανε, τουλάχιστον πριν από τον Μάο. Όσον αφορά την ύπαιθρο, ακολουθήθηκαν δυο βασικοί δρόμοι: ο συνδικαλιστικός γιουνιονισμός των γεωργικών εργατών και συγκεκριμένα εκείνων που εργάζονταν σε μεγάλα κτήματα και εμπορικές φάρμες, ο οποίος περιλάμβανε μερικές φορές και αγρότες· και η αναρχική οργάνωση στα χωριά. Δεδομένων των διαφορετικών συνθηκών στις οποίες ζούσαν αυτές οι τάξεις, οι αναρχικές οργανώσεις των εργατών ήταν συχνά αρκετά διαφορετικές από αυτές των αγρότων⁶¹.

Ένα πρώιμο παράδειγμα συνδικαλισμού στην ύπαιθρο είναι η ισπανική FORE, η οποία έτυχε μαζικής υποστήριξης από τους *μπρασέρος*, «τους ακτήμονες προλεταρίους της υπαίθρου», οι οποίοι δούλευαν σε μεγάλες φάρμες και τεράστια κτήματα που ονομάζονταν *λατιφούντια*⁶². Όπως αναφέραμε και νωρίτερα, αν και η FORE ήταν μια πρώιμη συνδικαλιστική ένωση, δεν θα πρέπει να θεωρείται ότι αποτελούσε ένα κίνημα που εντοπιζόταν αποκλειστικά στις πόλεις. Περιλάμβανε πάρα πολλούς βιομηχανικούς εργάτες και βιοτέχνες, αλλά η μεγάλη της ανάπτυξη, με αφετηρία το 1872, αποτελούσε εν μέρει αντανάκλαση της εξάπλωσής της στις επαρχιακές περιοχές της Ανδαλουσίας και της Καταλωνίας⁶³. Από το 1870 και έπειτα, η FORE είχε αρκετά γεωργικά παραρτήματα και το 1872 βοήθησε στην ίδρυση της Ένωσης Γεωργικών Εργατών⁶⁴. Το ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι η τελευταία δεν συσπείρωνε μονάχα εργάτες αγροκτημάτων αλλά και αγρότες – τους πρώτους γύρω από αυξήσεις μισθών και τους δεύτερους γύρω από μειώσεις ενοικίων –, καθώς και ότι οι παραπάνω συνιστούσαν περίπου από το ένα τέταρτο μέχρι το μισό των μελών της FORE. Η Ένωση Γεωργικών Εργατών αναβιώθηκε μεταγενέστερα από την FTRE, η οποία ακολούθησε μια παρόμοια προσέγγιση και έπαιξε αξιοσημείωτο ρόλο στην ενοποίηση των Ισπανών εργατών και των Πορτογάλων μεταναστών σκλάβων επί συμβάσει⁶⁵. Η εξέγερση του 1892 στην Ανδαλουσία, κατά την οποία 4.000 γεωργικοί εργάτες και αγρότες πορεύθηκαν μέχρι τη Χερέθ – τη σημαντικότερη πόλη της κυριαρχούμενης από τα λατιφούντια επαρχίας του Κάντιθ – φωνάζοντας «Ζήτω η Αναρχία!», ήταν μια διεκδίκηση του δικαιώματός τους να οργανώνονται σε σωματεία⁶⁶.

Από τη δεκαετία του 1890, το δεύτερο κύμα συνδικαλισμού έθεσε ως στόχο την οργάνωση των εργατών της υπαίθρου· σε μερικές περιπτώσεις οι συνδικαλιστικές ενώσεις οργάνωναν και αγρότες. Στο σημείο αυτό, η ισπανική CNT αποδείχθηκε λιγότερο επιτυχημένη από τους προγόνους της· οι περισσότεροι αγρότες και εργάτες των αγροκτημάτων εντάχθηκαν στην UGT⁶⁷. Στην Ιταλία, η Επιτροπή Εθνικής Αντίστασης (CNR), προκάτοχος της USI, το 1908 αντιμετώπισε τη μεγαλύτερη της πρόκληση όταν οι γαιοκτήτες επιχείρησαν να καταστρέψουν το Εργατικό Επιμελητήριο της Πάρμα, ένα προπύργιο του συνδικαλισμού που οργάνωνε και εργάτες αγροκτημάτων⁶⁸. Οι συνδικαλιστές απάντησαν με μια γενική απεργία διάρκειας δυο μηνών, αλλά έχασαν τον αγώνα, ο οποίος είχε θεωρηθεί από τους εργοδότες ως η τελική αναμέτρηση με τον συνδικαλισμό⁶⁹. Η IWW των Η.Π.Α. οργάνωσε στο Τέξας και τη Λουιζιάνα μια πολυφυλετική Αδελφότητα των Εργατών στην Ξυλεία⁷⁰. Το 1917, η IWW οργάνωσε μια απεργία ξυλοκόπων στη Βορειοδυτική Ακτή⁷¹. Η Οργάνωση Γεωργικών Εργατών, η οποία σχηματίστηκε το 1915 και ακολουθήθηκε από τη Βιομηχανική Ένωση Γεωργικών Εργατών, έφτασε τα 50.000 μέλη μέχρι το 1918, δηλαδή περίπου το ένα δεύτερο ολόκληρης της IWW⁷². Η γαλλική CGT οργάνωσε εργάτες στα αγροκτήματα και τους αμπελώνες του νομού Οντ στη νότια Γαλλία. Κατά το διάστημα 1902-1914 πραγματοποιήθηκαν πάνω από 143 απεργίες⁷³. Στην Ουγγαρία, ο αναρχικός Σάντορ Τσιζμάντια, αρχικά σιδηροδρομικός εργάτης και στη συνέχεια αγρότης, το 1905 οργάνωσε την Ένωση Γεωργικών Εργατών, η οποία σύντομα έφτασε τα 75.000 μέλη, αλλά το 1908 τέθηκε εκτός νόμου.

Στο Περού, οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές προσπάθησαν, με αρκετή επιτυχία, να οργάνωσουν τους γεωργικούς εργάτες και κυρίως τους εργάτες των κτημάτων βαμβακιού και ζάχαρης που υπήρχαν στην Τσανκάι⁷⁴. Στις αρχές του εικοστού αιώνα, οι Κουβανοί αναρχικοί άρχισαν να οργανώνονται στη βιομηχανία ζάχαρης⁷⁵. Το 1911, στο Κρούσες, ένα κέντρο παραγωγής ζάχαρης, οργανώθηκε ένα Εργατικό Κέντρο το οποίο ακολουθήθηκε από το Συμβούλιο του Κρούσες, που απαρτιζόταν από εργάτες αγροκτημάτων και αγρότες. Καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας αυτής πραγματοποιήθηκαν διάφορες οργανωτικές εκστρατείες. Το 1924 και το 1925 ξέσπασαν απεργίες στον κλάδο, οι οποίες εν μέρει οργανώθηκαν από τη Σιδηροδρομική Ένωση του Βορρά και υποστηρίχθηκαν από την CNOC. Οι αναρχικοί έπαιξαν επίσης κεντρικό ρόλο στην, κυρίως αγροτική, Γενική Ένωση Εργασίας του Σαν Κριστομπάλ, στην επαρχία Οριέντε της ανατολικής Κούβας. Στη Βολιβία, οι αναρχικοί επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό την Περιφερειακή Αγροτική Ομοσπονδία, στην οποία οργανώθηκαν οι, κατά κύριο λόγο Ινδιάνοι, αγρότες και γεωργικοί εργάτες των αρχών της δεκαετίας του 1930, προτού η οργάνωση κατασταλεί άγρια⁷⁶.

Στην Αργεντινή, ενώ στην αρχή ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός έτειναν να αγνοούν την

ύπαιθρο, «στις αρχές της δεκαετίας του '20» έκαναν «πραγματική έφοδο στους γεωργικούς εργάτες», κερδίζοντας κόσμο τόσο από τους εργάτες των αγροκτημάτων όσο και από τους υπαλλήλους των εγκαταστάσεων συσκευασίας και μεταποίησης⁷⁷. Το 1920, η FORA-IX συμάχησε με την Αγροτική Ομοσπονδία Αργεντινής, μια αγροτική οργάνωση που συνδεόταν με το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα («Partido Socialista Obrero», που ιδρύθηκε το 1896), και ξεκίνησε να οργανώνει την ύπαιθρο, υποκινώντας μερικές φορές μικρές τοπικές εξεγέρσεις και αρκετές απεργίες διαρκείας. Το 1922, μια πορεία σωματείων στην περιοχή της Παταγωνίας εξελίχθηκε σε μια περιφερειακή γενική απεργία, η οποία γρήγορα κλιμακώθηκε σε μια σειρά κατασχέσεων κτημάτων και χωριών. Η εξέγερση της Παταγωνίας κατεστάλη βάνουσα, με τους νεκρούς εργάτες να κυμαίνονται από 1.000 μέχρι 1.500⁷⁸.

Πίσω από την Ανάδυση του Αγροτικού Αναρχισμού

Είναι γεγονός ότι τα μεγάλα και διαρκή αναρχικά αγροτικά κινήματα ή εξεγέρσεις είναι απροσδόκητα σπάνια, παρά τη σημαντική θέση που κατείχαν στους συσχετισμούς της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης – για να μην αναφερθούμε στην τάση των Μαρξιστών και άλλων να αποδίδουν στον αναρχισμό μια φυσική συγγένεια με τους αγρότες⁷⁹. Η ευρύτερη αναρχική παράδοση έτεινε να εντάσσει στους κόλπους της περισσότερο εργάτες παρά αγρότες και περισσότερο εργάτες αγροκτημάτων παρά μικροϊδιοκτήτες αγροκτημάτων. Έγιναν διαρκείς και συστηματικές προσπάθειες να κινητοποιηθούν οι αγρότες από τους αναρχικούς, αλλά αυτό συνήθως δεν οδηγούσε σε μαζικά αγροτικά κινήματα· η δραστηριότητά τους ήταν κατά κύριο λόγο τοπική, συχνά αρκετά άτυπη, και μερικές φορές πολύ απομονωμένη. Φυσικά, υπήρξαν και πολλές σημαντικές πρωτοβουλίες. Στην Κίνα, για παράδειγμα, οι αναρχικοί υποστήριξαν την κεντρική σημασία των αγροτών και προσπάθησαν να οργανώσουν πρότυπα χωριά και αγροτικές πολιτοφυλακές με ποικίλα αποτελέσματα. Στην Ιαπωνία, η Ζενκόκου Τζίρεν προώθησε τη δημιουργία ενός ενωμένου εργατικού και αγροτικού κινήματος. Ένα τμήμα των «αγνών αναρχικών» δημιούργησε την Ένωση Νεολαίας Αγροτικών Οικισμών («Nōson Seinen Sha»), η οποία είχε περιορισμένη επιτυχία⁸⁰. Στην Ουγγαρία, ο Ίσβαν Βαρκόνι το 1896 οργάνωσε την Αγροτική Συμμαχία (Paraszt Szövetség), η οποία εξέδωσε την εφημερίδα *A Földművelő* («Ο Αγρότης») και τέθηκε εκτός νόμου το 1898, μετά την καταστολή μιας μαζικής αγροτικής απεργίας.

Οι αναρχικοί ήταν επίσης δραστήριοι σε δραματικούς, πλην βραχύβιους, αγροτικούς αγώνες. Μια τέτοια περίπτωση είναι η Ελλάδα, με τις βίαιες αγροτικές διαδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν στην Πελοπόννησο και τη Θεσσαλία με αφετηρία το 1895. Οι αγρότες, οι οποίοι δούλευαν κυρίως σε αμπελώνες, οργάνωσαν συλλαλητήρια (συχνά ένοπλα)· αρκετά χωριά καταλήφθηκαν. Η εχθρότητα των αγροτών κατευθύνθηκε προς τους τοκογλύφους, τους φοροεισπράκτορες και τις μεγάλες εμπορικές επιχειρήσεις. Οι αναρχικοί της Πάτρας, οι οποίοι συσπειρώνονταν γύρω από την εφημερίδα *Επί τα Πρόσω*, ήταν δραστήριοι στα χωριά, όπως και οι αναρχικοί του Πύργου, οι οποίοι είχαν οργανωθεί γύρω από την εφημερίδα *Νέον Φως*. Ωστόσο δεν προέκυψε καμία αναρχική αγροτική οργάνωση και μεγάλο μέρος της δυναμικής του κινήματος κατέληξε να διοχετεύεται σε αιτήματα για μείωση των φόρων. Οι αγρότες παρήγαγαν κυρίως σταφίδες – το βασικό εξαγωγικό προϊόν της χώρας –, αλλά η βιομηχανία αυτή κατέρρευσε με την είσοδο στην αγορά μεγάλων ανταγωνιστών, σε συνδυασμό με την επιβολή δασμών από τη Γαλλία⁸¹.

Παρ' όλες τις αμέτρητες προσπάθειες, οι μαζικές αναρχικές αγροτικές οργανώσεις ή κινήματα ήταν αρκετά σπάνιες: περιπτώσεις-κλειδιά αποτελούν η (ελληνική) Μακεδονία, η Μαντζουρία, το Μεξικό, η Ισπανία και η Ουκρανία· άλλο ένα παράδειγμα είναι η Βουλγαρία, η οποία είχε αρκετά διακριτά χαρακτηριστικά και στην οποία θα επανέλθουμε στον δεύτερο τόμο. Στο Μεξικό υπήρχε μια μακρά ιστορία σοβαρών αγροτικών εξεγέρσεων με τους αναρχικούς σε ηγετικό ρόλο, η οποία εκκινεί από τις δεκαετίες του 1860 και του 1870. Η πρώτη από αυτές ήταν η εξέγερση του Τσάβες

Λόπες από το 1867 μέχρι το 1869. Γιος φτωχών αγροτών, ο Τζάβεζ Λόπεζ έμαθε τον αναρχισμό από αγωνιστές όπως ο Ζαλακόστα και ο Ροδοκανάκης. Οργάνωσε μια λαϊκή πολιτοφυλακή στο Τσάλκο, την Πουέμπλα και την Τεξκόκο, η οποία, πριν κατασταλεί, έκανε επιδρομές στις χασιέντας⁸². Ακολούθησε η αγροτική εξέγερση του Ζαλακόστα το 1878, στην οποία αναφερθήκαμε στο κεφάλαιο 6, καθώς και η επηρεασμένη από τους αναρχικούς εξέγερση του Στρατηγού Μιγκέλ Νεγρέτε (ο οποίος βοήθησε ενεργά αμφοτέρους τους Τζάβεζ Λόπεζ και Ζαλακόστα) από το 1879 μέχρι το 1881⁸³. Το 1911, το PLM έθεσε σε εφαρμογή ένα παρόμοιο σχέδιο, οργανώνοντας μια ένοπλη εξέγερση στην πολιτεία της Μπάχα Καλιφόρνια. Είχε προσπαθήσει ξανά να οργανώσει εξεγέρσεις το 1906 και το 1908. Η εξέγερση του 1911 – η οποία αρχικά είχε σχεδιαστεί από τον Πραξέντις Χ. Γκερέρο, που όμως σκοτώθηκε έναν χρόνο πριν το ξέσπασμά της, και υποστηρίχθηκε από ένα απόσπασμα της IWW των Η.Π.Α. – στόχευσε στην εγκαθίδρυση μιας ζώνης υπό τη δικαιοδοσία του PLM, βασισμένης στις αναρχικές αρχές⁸⁴. Ο Γκερέρο, γόνος μιας οικογένειας που διέθετε πολλές γαίες, είχε κλασική παιδεία. Εντάχθηκε στο επαναστατικό κίνημα, δούλεψε στη βιομηχανία, οργάνωσε σωματεία και πέθανε σε ηλικία 28 ετών.

Όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα, η Ουκρανική Επανάσταση βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στους αγρότες· ωστόσο, οι εργάτες είχαν κι αυτοί ουσιαστική παρουσία, η οποία δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί. Στην Ισπανία, η αναρχική επιρροή στους αγρότες ξεκίνησε από τις μέρες της Πρώτης Διεθνούς. Οι αγρότες ήταν μια μείζονα δύναμη στην Ισπανική Επανάσταση. Στη Μακεδονία, οι αναρχικοί βρήκαν μαζική υποστήριξη από τους αγρότες κατά τη σειρά των αγώνων που διεξήχθησαν στις αρχές του εικοστού αιώνα ενάντια στον Οθωμανικό ιμπεριαλισμό (το ζήτημα αυτό θα εξετασθεί με περισσότερες λεπτομέρειες στο κεφάλαιο 10).

Η Επανάσταση του Κιρίν (1929-1931) στη Μαντζουρία ήταν ακόμη ένα κυρίως αγροτικό φαινόμενο. Η Κορέα, η οποία στα τέλη του δεκάτου ένατου αιώνα γινόταν όλο και περισσότερο αντικείμενο ιαπωνικού ελέγχου, προσαρτήθηκε επίσημα στην Ιαπωνία το 1910. Εμφανίστηκαν αναρχικά ρεύματα, τα οποία είχαν επηρεαστεί από τον κινέζικο και τον ιαπωνικό αναρχισμό, και το κίνημα έπαιξε σημαντικό ρόλο στη μαζική εξέγερση του 1919 ενάντια στην ιαπωνική κατοχή, το οποίο αποκαλείται Κίνημα της 1^{ης} Μαρτίου. Ακολούθησε ένα κύμα ανταποικιοκρατικών και ριζοσπαστικών δράσεων και διαμαρτυριών, που περιλάμβανε τη σύσταση προσωρινής κορεάτικης κυβέρνησης στη Σαγκάη και την Κίνα και τον σχηματισμό της Μπάντας των Ηρώων («Uiyoltan») το 1919 από αναρχικούς και εθνικιστές. Κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής ο αναρχισμός έγινε πραγματική δύναμη στην Κορέα.

Η Uiyoltan ήταν επηρεασμένη από τον αναρχικό Γιου Τσα-μύνγκ (1891-1985), τον «θεωρητικό της ηγέτη», καθώς και από τον Τσαεχό Σιν⁸⁵. Στη συνέχεια ιδρύθηκαν η Κορεάτικη Αναρχική Ομοσπονδία (KAF) και η Συμμαχία Μαύρη Σημαία («Heuk Ki Yun Maeng») το 1924, καθώς και ο Σύνδεσμος Αλήθειας και Αδελφότητας ή αλλιώς Συμμαχία των Αληθινών Φύλων («Jin Wu Ryong Mong») και η Προλεταριακή Ομοσπονδία Κορεατών Καλλιτεχνών το 1925. Η KAF ίδρυσε παραρτήματα στην Κίνα (την KAF-C) και τη Μαντζουρία (KAF-M) το 1929, καθώς και την Κορεάτικη Αναρχοκομμουνιστική Ομοσπονδία (KACF) την ίδια χρονιά.

Πολλές από τις δραστηριότητες των Κορεατών αναρχικών πραγματοποιήθηκαν εκτός της κορεατικής χερσονήσου, ιδιαίτερα στην Κίνα και τη Μαντζουρία – στην τελευταία, στις αρχές της δεκαετίας του 1930 ζούσαν πάνω από ένα εκατομμύριο Κορεάτες⁸⁶. Στο εσωτερικό της Κορέας – μετά από μια σύντομη περίοδο απελευθέρωσης στις αρχές της δεκαετίας του 1920 – η Αριστερά και οι σκληροπυρηνικοί εθνικιστές δέχθηκαν τεράστια καταστολή και, για να δώσουμε ένα παράδειγμα, οι προσπάθειες ίδρυσης του Κορεάτικού Κομμουνιστικού Κόμματος (KCP) στο εσωτερικό της χώρας έπεσαν σύντομα στο κενό. Μια από τις συνέπειες αυτής της συνθήκης είναι ίσως ότι η Αριστερά συχνά έπαιξε (στην καλύτερη περίπτωση) περιορισμένο ρόλο στα αγροτικά και τα μικρά εργατικά κινήματα της Κορέας⁸⁷. Ακόμη και οι μετριοπαθείς εθνικιστές δυσκολεύονταν να λειτουργήσουν ανοιχτά, ειδικότερα μετά το 1931 και την εγκαθίδρυση της ημιφασιστικής δικτατορίας στην Ιαπωνία. Η σημασία που είχε η Μαντζουρία για την κορεάτικη αντίσταση δεν προκαλεί έκπληξη, καθώς η οριοθέτηση των συνόρων δεν ήταν ξεκάθαρη και αμφισβητούταν· ένα σημαντι-

κό ρεύμα της κορεάτικης σκέψης, στο οποίο συμπεριλαμβανόταν και ο Σιν (προτού γίνει αναρχικός), αντιλαμβανόταν τη Μαντζουρία ως τμήμα μιας Μεγάλης Κορέας⁸⁸. Οι συνθήκες αναταραχής και πολέμου στην Κίνα και τη Μαντζουρία έδωσαν έδαφος στις ριζοσπαστικές αντιστάσεις, οι οποίες απουσίαζαν από την Κορέα. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο κορεάτικος αναρχισμός φαίνεται πως αρχικά υπήρξε ένα κίνημα που βασίστηκε στους Κορεάτες μετανάστες.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1920, το KCP δραστηριοποιήθηκε κυρίως στη Μαντζουρία, όπου είχε μοιραστεί σε αντάρτικες ομάδες που πολεμούσαν είτε ανεξάρτητα είτε ως κορεάτικες ομάδες των δυνάμεων του CCP, ένας από τους σημαντικότερους βετεράνους του οποίου ήταν ο Κιμ Ιλ Σουνγκ, μετέπειτα δικτάτορας της Βόρειας Κορέας⁸⁹. Μια ακόμη σημαντική ένοπλη δύναμη ήταν ο Κορεάτικος Στρατός Ανεξαρτησίας (KIA), ο οποίος συνδεόταν με την εξόριστη προσωρινή κυβέρνηση. Μια από τις πρώτες επιτυχίες του KIA ήταν η νίκη του επί μιας ταξιαρχίας του Ιαπωνικού Αυτοκρατορικού Στρατού στη Μαντζουρία τον Οκτώβριο του 1920, στη μάχη του Τσέονγκσαν-ν-ρι. Η βασική φιγούρα του KIA ήταν ο συμπαθών τον αναρχισμό Κιμ Τζούα Τζιν (Kim Jwa-Jin ή Kim Chua-Chin, 1889-1930), ο οποίος μερικές φορές αποκαλείται ο «Κορεάτης Μάχνο». Γόνος μιας πλούσιας οικογένειας από την Κομητεία Χονγκσεόνγκ της επαρχίας Τσουνγκτσεόνγκ στην Κορέα, ήρθε σε ρήξη με το παρελθόν του όταν, σε ηλικία 16 ετών, απελευθέρωσε τους σκλάβους της οικογένειάς του και στη συνέχεια ρίχτηκε στον αγώνα για ανεξαρτησία.

Οι αναρχικοί ενεπλάκησαν στη διοίκηση της επαρχίας Κιρίν στη νοτιοανατολική Μαντζουρία, μια περιοχή που από το 1925 βρισκόταν ουσιαστικά υπό στον έλεγχο του KIA. Το 1925, με την υποστήριξη του Κιμ Τζούα Τζιν, οι αναρχικοί της KAF-M και της KACF, με κυριότερο τον Γιου Ριμ (κωδικό όνομα του Κο Μπάεκ Σέονγκ, 1894-1961), ίδρυσαν την Ένωση του Κορεάτικου Λαού, η οποία είναι επίσης γνωστή ως Γενικός Σύνδεσμος Κορεατών (Hanjok Chongryong Harhoi). Ήταν μια δομή συμβουλίων βασισμένη στην εκπροσώπηση, παρόμοια με τις σοβιετικές δομές της Ουκρανικής Επανάστασης και μάλλον όχι πολύ διαφορετική από το Εθνικό Συμβούλιο Άμυνας που προέτασσαν οι AD. Η ένωση παρείχε εκπαίδευση, κοινωνικές υπηρεσίες και στρατιωτική άμυνα, ενώ επιπλέον προωθούσε τις αγροτικές κοοπερατίβες. Από τη μεριά της, η KAF-M έπαιξε παρόμοιο ρόλο με αυτόν της Ναμπάτ στην Ουκρανική Επανάσταση. Η Επανάσταση του Κιρίν δέχθηκε επίθεση από τις ιαπωνικές δυνάμεις, το CCP και το KCP, καθώς και από τις κινέζικες αρχές, η οποίες δέχονταν πιέσεις από την Ιαπωνία. Ο Κιμ Τζούα Τζιν δολοφονήθηκε το 1930 ενώ επισκεύαζε έναν ρυζόμυλο που είχε χτιστεί από την KAF-M. Οι εισβολές και οι εκτελέσεις κατέστρεψαν τις αναρχικές δυνάμεις. Μέχρι τα μέσα του 1932, το Κιρίν είχε συντριβεί και το αναρχικό κίνημα είχε οδηγηθεί στην παρανομία.

Η διερεύνηση των μεγάλων αναρχικών αγροτικών κινημάτων αποκαλύπτει ορισμένα σημαντικά χαρακτηριστικά. Αυτά τα μαζικά αναρχικά κινήματα συνήθως εμφανίζονταν σε συνθήκες οξείας κοινωνικής αποσταθεροποίησης και κοινωνικών συγκρούσεων. Σε μη επαναστατικές συνθήκες, η ύπαρξη μαζικών αναρχικών αγροτικών οργανώσεων ή κινημάτων ήταν μάλλον η εξαίρεση παρά ο κανόνας. Σε περιόδους κοινωνικής ειρήνης, οι συνδικαλιστικές ενώσεις ήταν αυτές που εμφανίζονταν και ανταγωνίζονταν τις αντίστοιχες ορθόδοξες· ωστόσο, κάτω από αυτές τις συνθήκες, ο αγροτικός αναρχισμός κατάφερε να σχηματίσει μαζικές οργανώσεις που μπορούσαν να αντιτεθούν σε αντίπαλους σχηματισμούς όπως τα «λαϊκίστικα» αγροτικά κόμματα της Ανατολικής Ευρώπης των τελών του δεκάτου ένατου και των αρχών του εικοστού αιώνα. Τα μαζικά αναρχικά κινήματα που μελετώνται εδώ αναπτύχθηκαν παράλληλα με λαϊκές εξεγέρσεις που είχαν σαφώς αντιιμπεριαλιστικό χαρακτήρα (με επίκεντρο την περίπτωση της Μακεδονίας και της Μακεδονικής Παράνομης Επαναστατικής Επιτροπής ή MTRK, την περίπτωση της Μαντζουρίας και της Ένωσης του Κορεάτικου Λαού, την Ουκρανική Επανάσταση και το κίνημα του Σαντίνο στη Νικαράγουα) ή με καταστάσεις ταξικών συγκρούσεων (Μεξικό και Ισπανία).

Σε συνθήκες εκτεταμένης αναταραχής και αναστάτωσης, τα μαζικά αγροτικά κινήματα στα οποία οι αναρχικοί είχαν κεντρικό ρόλο μπόρεσαν να αναπτυχθούν με εκπληκτική ταχύτητα, οργανώνοντας χωριά μέσω τοπικών συμβουλίων, σοβιέτ, καθώς και αγροτικών πολιτοφυλακών. Γενικότερα, αυτά τα αναρχικά αγροτικά κινήματα επιβίωσαν πάνω απ' όλα λόγω της ικανότητάς τους

να κινητοποιούν ένοπλες δυνάμεις, λαμβάνοντας υπόψη τους συσχετισμούς των εξεγέρσεων. Αυτός ο εξεγερσιακός χαρακτήρας συνδέεται σε κάποιο βαθμό με τη φύση της τάξης των αγροτών. Οι μισθωτοί εργάτες απασχολούνται σε αρκετά συντομότερους κύκλους παραγωγής κι έτσι μπορούν να διαταράσσουν την παραγωγή με εκπληκτικά και γρήγορα αποτελέσματα. Οι αγρότες μπορούν να αρνηθούν να πουλήσουν την παραγωγή τους, να καθυστερήσουν τη συγκομιδή και να μποϊκοτάρουν τα ενοίκια και τους φόρους. Παρ' όλα αυτά, ο κύκλος παραγωγής καθορίζεται από τις εποχές και η διατάραξη της παραγωγής συνεπάγεται το ρίσκο να υπάρξουν καταστροφικές απώλειες στις σοδειές και τα εισοδήματα. Τα αγροτικά κόμματα της Ανατολικής Ευρώπης κατάφεραν έως έναν βαθμό να διατηρηθούν μέσω της προσήλωσής τους στην εκλογική πολιτική⁹⁰. Οι αγρότες αναρχικοί αγωνίζονται για τη δημιουργία κινημάτων μέσα από τη διαρκή άμεση δράση, με εξαίρεση τις επαναστατικές περιόδους, όπου η κοινωνική τάξη κλονίζεται και τα πιθανά οφέλη από μια ανοιχτή εξέγερση φαίνεται πως υπερτερούν κατά πολύ των πιθανών τιμημάτων της ήττας.

Η προσεκτικότερη διερεύνηση των μεγάλων αναρχικών αγροτικών κινημάτων που αναφέρθηκαν εδώ μας βοηθά να κατανοήσουμε τις συνθήκες κάτω από τις οποίες αυτά ξεσπούν. Ένας καθοριστικός παράγοντας που συνέβαλε στην ανάδυση μαζικών αναρχικών αγροτικών κινημάτων ήταν η διάρρηξη των φεουδαρχικών και ημιφεουδαρχικών αγροτικών σχέσεων καθώς ο καπιταλισμός εισχωρούσε στην ύπαιθρο. Η παραγωγή αναδιαρθρώθηκε ώστε να είναι ευνοείται το κέρδος και η παραγωγή εμπορευμάτων. Από τη μια, η κατάσταση αυτή δημιούργησε ένα διαρκώς μεγεθυνόμενο στρώμα φτωχοποιημένων αγροτών που αγωνίζονταν για να βγάλουν τα προς το ζην· από την άλλη, τα φεουδαρχικά και ημιφεουδαρχικά συστήματα υποχρεώσεων, σύμφωνα με τα οποία οι μεγάλοι γαιοκτήτες αναμενόταν να παρέχουν στους φτωχούς έναν βαθμό υποστήριξης και φιλανθρωπιών, κατέρρευσαν.

Στο Μεξικό, η ανάδυση του αγροτικού αναρχισμού κατά τη διάρκεια του δεκάτου ένατου αιώνα είχε «βαθείς ρίζες» σε μια ιστορία «εδαφικής πόλωσης», η οποία κατεύθυνε τα «εξαθλιωμένα χωριά», τα οποία συχνά αποτελούνταν κατά κύριο λόγο από Ινδιάνους, ενάντια στα «τεράστια κτήματα», τις χασιέντας ή αλλιώς λατιφούντια⁹¹. Στα μέσα περίπου του δεκάτου ένατου αιώνα, «οι ελεύθερες συμβάσεις και οι συναλλαγές στην ανοιχτή αγορά» αντικατέστησαν τα παραδοσιακά συστήματα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, ενώ ταυτόχρονα η αύξηση της παραγωγής γεωργικών προϊόντων με εξαγωγικό προσανατολισμό ενίσχυε την ανάπτυξη των χασιέντας και των εμπορικών αγροκτημάτων που κατέχονταν από την αστική τάξη, απειλώντας τις κοινότητες των χωριών. Πραγματοποιήθηκαν τεράστιες μεταβιβάσεις γαιών – κάποιες φορές μέσω της αγοράς, κάποιες μέσω εξαπατήσεων και άλλες με τη βία – και οι αγρότες των χωριών αγωνίστηκαν απελπισμένα να αποφύγουν να καταλήξουν προλεταριάτο της υπαίθρου. Οι συγκέντρωση των ιδιοκτησιών γης σε λίγα χέρια, σε συνδυασμό με την αύξηση του αγροτικού πληθυσμού, δημιούργησε τρομερές εντάσεις. «Οι αγροτικές αναταραχές εξελίχθηκαν μέσα σ' αυτό το περιβάλλον της πανταχού παρούσας μεγάλης ιδιοκτησίας κτημάτων και της αύξησης του εξαθλιωμένου και χωρίς γη πληθυσμού της επαρχίας»⁹².

Στις αρχές περίπου του εικοστού αιώνα, η Ουκρανία ήταν η πλουσιότερη αγροτική περιοχή της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, αντιπροσωπεύοντας το 40% της καλλιεργούμενης γης⁹³. Το 1914, η Ουκρανία παρήγαγε το περίπου το 20% του σιταριού παγκοσμίως. «Το ένα τρίτο των εισαγωγών σιταριού της Δυτικής Ευρώπης προερχόταν από τη Ρωσική Αυτοκρατορία», ενώ «το 90% περίπου των εξαγωγών σιταριού της αυτοκρατορίας» προερχόταν από την Ουκρανία⁹⁴. Από τη δεκαετία του 1880 κι έπειτα, η αγροτική παραγωγή της Ουκρανίας εμπορευματοποιούνταν ολοένα και περισσότερο. Στα υπόλοιπα προϊόντα αγροτικής παραγωγής που προορίζονταν για πώληση περιλαμβάνονταν η ζάχαρη, το αποσταγμένο οινόπνευμα και ο καπνός. Η γεωργία με σκοπό το κέρδος ενισχυόταν από το κράτος, το οποίο παρείχε δάνεια και μεταρρύθμιζε το νομικό καθεστώς της γαιοκτησίας. Η γη συγκεντρωνόταν όλο και περισσότερο στα χέρια των ανερχόμενων εμπορευόμενων αγροτών (*κουλάκων*) και των καπιταλιστών της υπαίθρου. «Αν και οι φτωχότεροι αγρότες κατείχαν το 57% των αγροκτημάτων της Ουκρανίας, καταλάμβαναν μόλις το 12% της γης» και «ένας στους έξι αγρότες δεν κατείχε καθόλου γη»⁹⁵. Η επαρχία της Αικατερίνοσλαβ, η καρδιά του Μαχνοβίτικου

κινήματος, χαρακτηριζόταν από την ύπαρξη μεγάλων κτημάτων, την ανάπτυξη των τάξεων των κουλάκων και των καπιταλιστών και τις «εξαιρετικά δυσχερείς» συνθήκες ζωής πολλών αγροτών⁹⁶. Τα παραπάνω εξηγούν σε μεγάλο βαθμό τη μακρά ιστορία βίαιων αγροτικών εξεγέρσεων της περιοχής.

Πριν από την ιαπωνική κατοχή, στη φεουδαρχική Κορέα σημειωνόταν ήδη εδαφική πόλωση, η οποία αποτέλεσε το πλαίσιο πολυάριθμων αγροτικών εξεγέρσεων. Η ανάπτυξη του εμπορίου με την Ιαπωνία και η ενδογενής ανάπτυξη της κορεάτικης γεωργίας συνθέτουν τμήμα του σκηνικού της αγροτικής εξέγερσης της Ντονγκχάκ («Ανατολική Κουλτούρα») το 1894⁹⁷. Κατά την περίοδο της ιαπωνικής κατοχής, οι περιοχές της υπαίθρου χρησιμοποιούνταν ολοένα και περισσότερο για τη συλλογή φόρων, άλλαξε το νομοθετικό σύστημα που αφορούσε τη γαιοκτησία, πραγματοποιήθηκαν πολλές κυβερνητικές κινήσεις για τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας, προωθήθηκε ως ένα βαθμό η βίαιη επιβολή της καλλιέργειας με σκοπό την πώληση και η επαρχία εμπορευματοποιούνταν όλο και περισσότερο, καθώς ήταν ελκυστική για επενδύσεις από την κορεάτικη ελίτ, όπως και από κάποιους Ιάπωνες καλλιεργητές⁹⁸. Τα ενοίκια, τα οποία συχνά εξοφλούνταν σε ρύζι, αυξήθηκαν ραγδαία, οι γαιοκτήτες παρενέβαιναν όλο και περισσότερο στην παραγωγή, και τα κόστη, όπως για παράδειγμα οι φόροι (που πλέον υπολογίζονταν με βάση τη γη και όχι τη συγκομιδή), μετατοπιζόνταν στους απλούς αγρομισθωτές. Εκατομμύρια άνθρωποι μετανάστευσαν στην Ιαπωνία και τη Μαντζουρία⁹⁹. Ως αποτέλεσμα της καταπίεσης, της φτώχειας και των επιστρατεύσεων εργατών, μέχρι το 1945 είχαν μεταναστεύσει σε άλλα μέρη της Ιαπωνικής Αυτοκρατορίας σχεδόν 4.000.000 Κορεάτες, δηλαδή περίπου το 16% του συνολικού πληθυσμού¹⁰⁰.

Αν και το κίνημα του Σαντίνο στη Νικαράγουα των δεκαετιών του 1920 και του 1930 είχε μόνο εν μέρει αναρχικό χαρακτήρα, εμφανίζει εντυπωσιακές ομοιότητες. Στα τέλη του δεκάτου ένατου αιώνα, η γεωργία της Νικαράγουα εμπορευματοποιούνταν όλο και περισσότερο από τις φυτείες των Η.Π.Α. και από την τοπική και «σχετικά δυναμική νέα αστική τάξη που εξήγαγε αγροτικά προϊόντα», η οποία πήρε την εξουσία μέσα από το Φιλελεύθερο καθεστώς που εγκαθιδρύθηκε το 1893¹⁰¹. Οι Η.Π.Α., οι οποίες ανησυχούσαν για την ασφάλεια της Διώρυγας του Παναμά, εγκατέστησαν το 1909 έναν Συντηρητικό πρόεδρο. Το νέο καθεστώς υποστηρίχθηκε από τους παλιούς λατιφουντίστας, οι οποίοι, όντας ανίκανοι να καθιερώσουν ξανά τις προνεωτερικές γεωργικές κοινωνικές συνθήκες, συγκρούστηκαν με τη νέα αστική τάξη και αναγκάστηκαν να κάνουν ορισμένες οικονομικές και πολιτικές παραχωρήσεις στα αμερικανικά συμφέροντα με αντάλλαγμα τη στρατιωτική υποστήριξη. Μέχρι το 1920, ο καφές αντιπροσώπευε το ήμισυ των εξαγωγικών εσόδων της Νικαράγουα και οι εταιρικοί θύλακες των Η.Π.Α. παρήγαγαν μπανάνες, χρυσό και καουτσούκ¹⁰². Η άλλη όψη αυτών των εξελίξεων ήταν η εκδίωξη των αγροτών από τη γη τους τόσο από τους Συντηρητικούς λατιφουντίστας όσο και από τους εκσυγχρονιστές Φιλελεύθερους, καθώς και η δημιουργία της εργατικής τάξης της υπαίθρου. Ο τελικός συμβιβασμός των Φιλελεύθερων με τις Η.Π.Α. το 1927, με τη συνθήκη του Εσπίνο Νέγρο, αποτέλεσε μια μερική αναγνώριση των μεγεθυνόμενων οικονομικών δεσμών που υπήρχαν ανάμεσα στους καπιταλιστές της Νικαράγουα και των Η.Π.Α.¹⁰³.

Στην Ισπανία, ο αναρχισμός ρίζωσε βαθιά κατά τη δεκαετία του 1870 στα αγροτικά χωριά της Ανδαλουσίας και του Λεβάντε, στο φόντο της «χρόνιας κοινωνικής αναταραχής» που υπήρχε στην υπαίθρο. Σε παλαιότερες εποχές, η έλλειψη γης αντισταθμιζόταν από την πρόσβαση στις κοινοτικές γαίες, καθώς και από «τα προσχήματα των αριστοκρατών και τον πατερναλισμό της παραδοσιακής τάξης των ευγενών». Ωστόσο, κατά τη δεκαετία του 1860, οι εκκλησιαστικές περιουσίες και οι «κληροδοτημένες γαίες», «οι οποίες ως επί το πλείστον ανήκαν από κοινού στα χωριά και τις κοινότητες», πουλήθηκαν, «διαταράσσοντας την ισορροπία ανάμεσα στις κυρίαρχες τάξεις και τους καταπιεσμένους της περιφέρειας». Οι παραδοσιακοί δεσμοί άρχισαν να αντικαθίστανται από τα ήθη μιας «άπληστης αστικής τάξης»¹⁰⁴.

Δεδομένων αυτών των συνθηκών αναδιάρθρωσης και πόλωσης, το γεγονός ότι το αναρχικό αγροτικό πρόγραμμα, που υποστήριζε την αναδιανομή της γης και τη δημιουργία δημοκρατικών αυτοκυβερνώμενων χωριών, είχε ισχυρή απήχηση στους περισσότερους αγρότες, δεν προκαλεί έκ-

πληξη. Οι αναρχικές αγροτικές εξεγέρσεις στο Μεξικό υποστηρίχθηκαν από χιλιάδες αγρότες· απόδειξη αυτού ήταν η χρήση της τακτικής της καμμένης γης για την καταστολή της εξέγερσης του Τζάβεζ Λόπεζ. Η MTRK, τμήμα των διαρκών αγώνων που διεξήχθησαν από το 1895 μέχρι το 1903, υποστηριζόταν «σχεδόν αποκλειστικά» από απογοητευμένους αγρότες, μολονότι το εθνικό ζήτημα έπαιξε επίσης ρόλο – η περιοχή δραστηριοποίησής της βρισκόταν υπό την κυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας¹⁰⁵. Στη Νικαράγουα, «χιλιάδες» αγρότες συσπειρώθηκαν γύρω από τα μαυροκόκκινα λάβαρα αυτού που ο Σαντίνο αποκαλούσε «μικρό τρελό στρατό»¹⁰⁶.

Κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης της Ουκρανικής Επανάστασης, το 1917, το ποσοστό της γης που βρισκόταν υπό τον έλεγχο των αγροτών αυξήθηκε από 56% σε 96%. Η διαχείρισή του βρισκόταν στα χέρια των παραδοσιακών σχηματισμών της επαρχίας, των κοινοτήτων ή *μυρ*¹⁰⁷. Στο Κιρίν, όπως εξιστορεί ο βετεράνος Κορεάτης αναρχικός Χα Κι Ρακ (1912-1997), η πρόταση για την Κορεατική Ένωση του Λαού «καλωσορίστηκε με θέρμη» από «τον λαό σε όλα τα μέρη»¹⁰⁸. Επίσης, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της Ισπανικής Επανάστασης, μεταξύ Ιουλίου 1936 και Ιανουαρίου 1938, σχηματίστηκαν τουλάχιστον 2.000 αγροτικές κολλεκτίβες, απαλλοτριώθηκαν πάνω από 60.000.000 στρέμματα γης και η κολλεκτιβοποίηση επηρέασε άμεσα ή έμμεσα περίπου 7.000.000-8.000.000 ανθρώπους στο 60% περίπου της ισπανικής γης το οποίο επηρεάστηκε από τις εξελίξεις αυτές¹⁰⁹.

Παρ' όλα αυτά, οι δομικές αλλαγές στις κοινωνίες της υπαίθρου δεν εξηγούν επαρκώς την ανάδυση μαζικών αναρχικών αγροτικών κινημάτων. Οι αγροτικές εξεγέρσεις είναι διαρκώς παρούσες στη σύγχρονη ιστορία, όμως οι φορές που συνδέθηκαν με τον αναρχισμό είναι λίγες. Πολλές αγροτικές τάξεις αναζήτησαν τη σωτηρία τους σε συντηρητικά κινήματα που προσπαθούσαν να αναδημιουργήσουν μια εξιδανικευμένη φεουδαρχική κοινωνική τάξη πραγμάτων. Για παράδειγμα, οι εξαθλιωμένοι αγρότες των βόρειων επαρχιών της Ισπανίας συστρατεύθηκαν με τους συντηρητικούς «Καρλιστές» φιλομοναρχικούς· στην Ανατολική Ευρώπη, οι αγρότες υποστήριξαν μαζικά ορισμένα φασιστικά κινήματα όπως τη Σιδερένια Φρουρά στη Ρουμανία. Επιπλέον, οι αγροτικές εξεγέρσεις συνήθως δεν είχαν ένα συστηματικό σχέδιο κοινωνικής ανοικοδόμησης όπως εκείνο που υπήρχε στην Ουκρανία των τελών της δεκαετίας του 1910, τη Σινμίν (της Μαντζουρίας, γειτονικά της Κορέας) των τελών της δεκαετίας του 1920 και την Ισπανία των τελών της δεκαετίας του 1930.

Υπάρχουν δυο ακόμη καθοριστικοί παράγοντες. Ο πρώτος είναι η ύπαρξη ενός στρώματος αναρχικών αγωνιστών που βρίσκονταν ανάμεσα στους αγρότες και που ήταν ικανοί να προωθήσουν τον ελευθεριακό και επαναστατικό σοσιαλισμό τους και να κινητοποιήσουν και να ανασυντάξουν τους αγρότες. Αυτά τα στρώματα αναπτύχθηκαν μέσω της δουλειάς που έκαναν οι αναρχικοί με τους αγρότες. Ο δεύτερος βασικός παράγοντας που συνετέλεσε στο μετασχηματισμό της απογοήτευσης και της δυσαρέσκειας των αγροτών σε επαναστατική δράση είναι η έναρξη περιόδων αναταραχών και αστάθειας. Όπου τα παραπάνω δυο στοιχεία συνδυάστηκαν, τα αποτελέσματα μπόρεσαν να είναι εκρηκτικά. Αυτά ήταν τα πλαίσια μέσα στα οποία μπήκαν στο προσκήνιο προσωπικότητες που συνδέονται με τον αναρχισμό όπως ο Τσάβεζ Λόπεζ, ο Ζαλακόστα, ο Μάχνο, ο Κιμ Γιονγκ Τζιν (; -1931) της KAF-M, ο Κιμ Τζουό Τζιν και ίσως και ο Σαντίνο. Οι αγροτικές εξεγέρσεις μπορεί να πραγματοποιούνταν έτσι κι αλλιώς· ωστόσο, χωρίς τον αναρχισμό, η ιστορία αυτών των κινημάτων θα ήταν πολύ διαφορετική: το 1917, η Ρωσική Αυτοκρατορία σαρώθηκε από ένα κύμα κατασχέσεων γαιών από τους αγρότες· όμως το σημείο όπου πραγματοποιήθηκε η μεγάλη αναρχική επανάσταση ήταν η Ουκρανία.

Ο συνεχής και αδιάκοπος μετασχηματισμός της υπαίθρου φαίνεται πως δεν ήταν ποτέ αρκετός για να προκαλέσει μαζικές αναρχικές αγροτικές εξεγέρσεις· αυτό που είχε καθοριστική σημασία ήταν οι απότομες αλλαγές. Για παράδειγμα, οι αγώνες γύρω από το ζήτημα της γης στην Ισπανία και το Μεξικό ήταν συνεχείς καθ' όλη τη διάρκεια του δεκάτου ένατου αιώνα, αλλά εκφράζονταν για μεγάλο μέρος της περιόδου αυτής μέσα από νόμιμες διαμαρτυρίες και σποραδικά βίαια ξεσπάσματα. Συνήθως επικρατούσε μια διάθεση μοιρολατρίας και παθητικής αποδοχής. Παρόμοια, η εμπορευματοποίηση της γεωργίας είχε διαδοθεί στην Ουκρανία από τη δεκαετία του 1880, όμως η αναρχική αγροτική εξέγερση πραγματοποιήθηκε σαράντα χρόνια αργότερα. Στην Ισπανία, η

«πλειοψηφία των χωρικών δεν ασχολήθηκε ποτέ ενεργά με το αναρχικό κίνημα ... [και] σε κανονικές περιόδους ήταν απασχολημένοι με τις καθημερινές τους εργασίες και έδειχναν ελάχιστο ενδιαφέρον για τις αναρχικές αντιλήψεις». Οι Ισπανοί χωρικοί «αναλάμβαναν δράση» μαζικά πίσω από τον πυρήνα των αναρχικών μόνο σε «περίόδους εξαθλίωσης ή ελπίδας»¹¹⁰.

Μερικές φορές το έναυσμα δινόταν από κάποια τοπική διαμάχη. Ενδεικτικά, η εξέγερση του Τζάβεζ Λόπεζ στο Μεξικό ξέσπασε μετά από μια σοβαρή διαμάχη για τη γη ανάμεσα σε ένα χωριό και μια χασιέντα. Μερικές φορές η σπίθα ήταν μια ξαφνική αλλαγή στην οικονομία. Οι ελληνικές αγροτικές εξεγέρσεις του 1895 προέκυψαν αμέσως μετά από τη ραγδαία πτώση στην τιμή του σημαντικότερου καρπού, της σταφίδας, η οποία οδήγησε σε μαζική ανεργία των εργατών, καθώς και σε εκτεταμένες κατασχέσεις γεωργικών εκτάσεων. Μερικές φορές οι αγροτικές εξεγέρσεις προέκυπταν σε συνθήκες πολέμου ή εισβολής. Στη Ρωσία και την Ουκρανία, η οικονομία κατέρρευσε ως άμεσο αποτέλεσμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και τα νοικοκυριά των αγροτών δέχθηκαν πλήγμα από την επιστράτευση εκατομμυρίων ανδρών. Η παραγωγή μειώθηκε, όπως και οι εξαγωγές, ο πληθωρισμός αυξήθηκε και οι αγρότες υπέφεραν ακόμη περισσότερο από τις κατασχέσεις του ζωικού κεφαλαίου και τις λεηλασίες των εισβολέων¹¹¹. Αυτά συνέβαλαν στη ανάπτυξη μιας ριζοσπαστικής διάθεσης στους αγρότες, οι οποίοι το 1917 ανταποκρίθηκαν με ενθουσιασμό στον Μάχνο και τους αναρχικούς. Η επακόλουθη παράδοση της Ουκρανίας στις γερμανικές δυνάμεις, όπως επιβλήθηκε από τη Συνθήκη του Μπρεστ-Λιτόφσκ, η οποία συνοδεύθηκε από την εισβολή του αντιδραστικού Λευκού Στρατού και των εθνικιστών καθώς και από τις υποχρεωτικές κατασχέσεις σιτηρών από τον «Πολεμικό Κομμουνισμό» των Μπολσεβίκων, συνέβαλε στη διατήρηση της ορμητικότητας του μαζικού αγροτικού αγώνα.

Η περίπτωση του Κιρίν θα πρέπει να τοποθετηθεί μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο του πολέμου και της πολιτικής αστάθειας που υπήρχε στην Ανατολική Ασία από τη δεκαετία του 1910 μέχρι τη δεκαετία του 1940. Το κίνημα της 1^{ης} Μαρτίου εγκαινίασε μια περίοδο μαζικών αναταραχών, οι οποίες συχνά ήταν βίαιες (η πρώτη ένοπλη αντίσταση της δεκαετίας του 1910 συνεντρίβη ανηλεώς, αλλά τώρα οι νέες ομάδες όπως η Uiyoltan διεξήγαγαν ένοπλο αγώνα, ενώ προέκυψε και ο ΚΙΑ και άλλες δυνάμεις). Επιπλέον, η επιτάχυνση του ιαπωνικού επεκτατισμού και ο εμφύλιος πόλεμος στην Κίνα δημιούργησαν περαιτέρω συνθήκες αστάθειας. Σε όλα αυτά προστίθεται και η έναρξη μιας περιόδου αγροτικών αγώνων μεγάλης κλίμακας στην ίδια την Κορέα. Οι αγώνες αυτοί συχνά επικεντρώνονταν σε απεργίες αγρομισθωτών για τα ενοίκια, την ασφάλεια των εδαφών και τη φορολογία¹¹². Αποτέλεσμα ήταν τα σωματεία των «κόκκινων αγροτών» των αρχών της δεκαετίας του 1930¹¹³. Η απότομη πτώση της τιμής του ρυζιού στα τέλη της δεκαετίας του 1920, σε συνδυασμό με τα αυξανόμενα κόστη παραγωγής, οδήγησε άμεσα στην έξαρση των αγροτικών αγώνων¹¹⁴. Αυτές οι εξελίξεις, μαζί με την αύξηση της καταστολής στην Κορέα, συνέβαλαν αναμφίβολα στην επιρροή που είχε η Ένωση του Κορεάτικου Λαού στον διαρκώς αυξανόμενο πληθυσμό Κορεατών μεταναστών στη Μαντζουρία.

Στη Νικαράγουα, η συνθηκολόγηση των Φιλελεύθερων δημιούργησε βαθιά πολιτική κρίση, την οποία ακολούθησε η κατάρρευση της τιμής του καφέ ως αποτέλεσμα της Μεγάλης Ύφεσης. «Το μόνο που κατάφεραν» οι βομβαρδιστικές επιδρομές, η καταναγκαστική μεταφορά χιλιάδων αγροτών των εξεγερμένων περιοχών σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και η διαβόητη βαρβαρότητα των Αμερικανών πεζοναυτών και της Εθνοφρουράς της Νικαράγουα «ήταν να διογκώσουν τις δυνάμεις τού Σαντίνο, αυξάνοντας την εχθρότητα των αγροτών απέναντι στην παρουσία των Η.Π.Α., οι οποίες απέτυχαν οικτρά όσον αφορά τους στρατιωτικούς τους στόχους»¹¹⁵. Το πρόγραμμα του Σαντίνο για τις αντιιμπεριαλιστικές κοοπερατίβες, καθώς και ο πειραματισμός του με την αναδιανομή της γης και τις αγροτικές κοοπερατίβες που ξεκίνησαν από τις πρώτες στιγμές του πολέμου, τον οποίο ακολούθησε το σχέδιο της Λας Σεγόβιας, του εξασφάλισαν μαζική υποστήριξη¹¹⁶. Τέλος, στην Ισπανία, η απόπειρα πραξικοπήματος του Φράνκο συνέβαλε στο ξέσπασμα της επανάστασης του 1936¹¹⁷.

Συμπεράσματα: Εργατικά Κινήματα και Αγροτικές Εξεγέρσεις

Στο κεφάλαιο αυτό υποστηρίχθηκε ότι από την ευρύτερη αναρχική παράδοση εμφανίστηκαν δυο κυρίες μορφές μαζικών κινημάτων: οι συνδικαλιστικές ενώσεις και τα αναρχικά αγροτικά κινήματα. Τα μαζικά αναρχικά αγροτικά κινήματα ή εξεγέρσεις – σε αντίθεση με την οπτική που θέλει τον αναρχισμό να είναι κυρίως «μικροαστικός» ή υποστηρίζει πως οι αγρότες έχουν μια φυσική συγγένεια με τον αναρχισμό – ήταν στην πραγματικότητα εξαιρετικά λίγα στον αριθμό. Η σημαντικότερη μορφή μαζικής οργάνωσης της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης (και αυτή με τη μεγαλύτερη επιρροή) είναι η συνδικαλιστική ένωση, η οποία ήταν κυρίαρχη στα εργατικά κινήματα της Αργεντινής, της Βραζιλίας, της Χιλής, της Κούβας, της Γαλλίας, του Μεξικού, της Ολλανδίας, του Περού, της Πορτογαλίας και της Ουρουγουάης, σε διάφορες περιόδους. Σε αντίθεση με τη θέση περί ισπανικής εξαίρεσης, ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός έγιναν «ένα μείζον κοινωνικό κίνημα» ικανό να αποτελέσει «απειλή για το κράτος» σε διάφορες χώρες¹¹⁸. Ακόμη και τα μειοψηφικά συνδικαλιστικά ρεύματα (όπως αυτά της Βρετανίας, της Γερμανίας, της Ιταλίας και των Η.Π.Α.) μπόρεσαν να αποτελέσουν σημαντικές κοινωνικές δυνάμεις, ενώ ακόμη και μικρότερα κινήματα (όπως για παράδειγμα αυτό της Νοτίου Αφρικής) έπαιξαν σημαντικό ρόλο.

Η αντίληψη ότι ο αναρχισμός ήταν στο περιθώριο των μεγάλων γεγονότων και αποτέλεσε απλώς έναν πόλο έλξης μειοψηφιών αποτελεί μια παραπλανητική αντίληψη της ιστορίας της εργατικής τάξης και της Αριστεράς. Επιπλέον, σε αντίθεση με τον ισχυρισμό ότι ο συνδικαλισμός είχε μια μικροαστική θεώρηση, η οποία δημιουργήθηκε από τεχνίτες και βιοτέχνες που βρίσκονταν μακριά από τις μεγάλες μάζες και τις μεγάλες βιομηχανίες, είναι ξεκάθαρο ότι οι συνδικαλιστικές ενώσεις βασίζονταν σε μεγάλο βαθμό στους επισφαλώς εργαζόμενους και τους εποχικούς εργάτες και περιλάμβαναν τόσο εργάτες αγροκτημάτων όσο και βιομηχανικούς εργάτες. Οι ειδικευμένοι εργάτες έπαιξαν σημαντικό ρόλο στον συνδικαλισμό· το ίδιο ισχύει και για ορισμένα στρώματα ημιεπιστημόνων όπως οι δάσκαλοι. Ωστόσο, ο συνδικαλισμός ήταν πάνω απ' όλα ένα κίνημα ανειδίκευτων και ημειδίκευτων εργατών, πολλοί από τους οποίους εργάζονταν σε μεγάλες εργασιακές μονάδες.

Σε αρκετά σημεία έχουμε υποστηρίξει ότι η ευρύτερη αναρχική παράδοση πρέπει να ιστοριοποιείται παρά να αντιμετωπίζεται ως κάποια μορφή καθολικού φαινομένου. Το ζήτημα που πραγματεύεται το κεφάλαιο αυτό ενισχύει αυτήν την οπτική. Η ευρύτερη αναρχική παράδοση εμφανίστηκε – και εξελίχθηκε σε μεγάλη κοινωνική δύναμη – κάτω από συγκεκριμένες κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες. Δεν αποτελεί προϊόν μιας καθολικής τάσης της ανθρώπινης φύσης, «έναν άχρονο αγώνα» ή μια «βαθιά ανθρώπινη ανάγκη»¹¹⁹. Προέκυψε μέσα στον σύγχρονο καπιταλισμό κατά την περίοδο της Πρώτης Διεθνούς και απέκτησε μαζικό χαρακτήρα σε συγκεκριμένες ιστορικές συγκυρίες και ταξικούς αγώνες. Τα μαζικά αναρχικά αγροτικά κινήματα προέκυψαν επίσης μέσα σε συγκεκριμένες συνθήκες – τη διείσδυση του καπιταλισμού στην ύπαιθρο, την κατάρρευση των παλαιότερων αγροτικών κοινωνικών σχέσεων, την κρίση, τον πόλεμο και την παρουσία ενός αναρχικού πυρήνα – και είχαν κεντρικό χαρακτήρα στις αναρχικές επαναστάσεις της Ουκρανίας, της Μαντζουρίας και της Ισπανίας. Παρόμοια, ο συνδικαλισμός άντλησε μεγάλο μέρος της δύναμής του από την ικανότητά του να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της σύγχρονης εργατικής τάξης σε συγκεκριμένες περιόδους.

Τέλος, η οργάνωση της υπαίθρου αποτέλεσε σημαντικότερο τμήμα του συνδικαλισμού – ο συνδικαλισμός κινητοποίησε στην ύπαιθρο τουλάχιστον τόσους όσους κινητοποίησε ο αγροτικός αναρχισμός, ίσως και περισσότερους. Παρ' όλα αυτά, φαίνεται πως το επίκεντρο της δύναμης του συνδικαλισμού ήταν γενικά οι αστικές περιοχές. Αυτό πιθανόν να είναι αποτέλεσμα της συγκέντρωσης της εργατικής τάξης σε μεγάλους εργασιακούς χώρους και γειτονιές· οι γεωργικές περιοχές δεν είναι τόσο εύκολο να οργανωθούν. Συνεπώς, τα μεγάλα προπύργια της δύναμης του αναρχισμού και του συνδικαλισμού ήταν κυρίως τα αστικά βιομηχανικά κέντρα. Αν και η Βαρκελώνη είναι το «πύρινο ρόδο» του αναρχισμού, θα πρέπει να γίνεται αντιληπτή ως μια από τις πολλές και σημαντικές μαυροκόκκινες πόλεις, οι κυριότερες από τις οποίες είναι το Μπουένος Άιρες,

το Σικάγο, η Αβάνα, η Λίμα, η Λισαβόνα, το Μοντεβιδέο, η Πόλη του Μεξικού, το Ρίο ντε Τζανέιρο και το Σάο Πάολο, ενώ ακολουθεί και μια δεύτερη κατηγορία πόλεων στις οποίες ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός δεν ήταν απαραίτητα κυρίαρχοι, αλλά είχαν σημαντική επιρροή, και στις οποίες θα μπορούσαμε να συμπεριλάβουμε την Καντώνα, τη Γλασκώβη, το Αμβούργο, τη Χουνάν, το Σαντιάγο της Χιλής, τη Σαγκάη και το Τόκιο.

Σημειώσεις

1. Kedward, *The Anarchists*, 120; Marshall, *Demanding the Impossible*, 453.
2. Levy, "Italian Anarchism", 34-35.
3. Hodges, *Intellectual Foundations of the Nicaraguan Revolution*, 19, 49, 137; M. Navarro-Genie, "Sin Sandino No Hay Sandinismo: lo que Bendana pretende", τηλεομοιότυπο, χ.η.
4. Stekloff, *History of the First International* 312; Yaroslavsky, *History of Anarchism in Russia*, 26, 28, 41, 68-69; Hobsbawm, *Primitive Rebels*; Hobsbawm, *Revolutionaries*.
5. P. E. B. McCoy, "Social Anarchism: An Atavistic Ideology of the Peasant", *Journal of Inter-American Studies and World Affairs* 14, no. 2 (1972).
6. Joll, *The Anarchists*, 224; M. M. Breitbart, "Spanish Anarchism: An Introductory Essay", *Antipode: A Radical Journal of Geography* 10-11, nos. 3 and 1 (1979): 1; Marshall, *Demanding the Impossible*, 453.
7. R. Thompson, "The Limitations of Ideology in the Early Argentinean Labour Movement: Anarchism in the Trade Unions, 1890-1920", *Journal of Latin American Studies* 16 (1984).
8. Gordon, "Anarchism in Brazil", 155-63; Avrich, *Anarchist Portraits*, 255.
9. N. Caulfield, "Wobblies and Mexican Workers in Petroleum, 1905-1924", *International Review of Social History* 40 (1995).
10. Casanovas, "Slavery, the Labour Movement, and Spanish Colonialism in Cuba"; Casanovas, "Labour and Colonialism in Cuba in the Second Half of the Nineteenth-Century", κυρίως τα κεφάλαια 6-9.
11. Βλ. Shaffer, "Purifying the Environment for the Coming New Dawn", κυρίως τα κεφάλαια 1, 4, 7 και 8.
12. Shazo, *Urban Workers and Labor Unions in Chile*, 24, 76, 91-117, 129-41, 146-74, 180-88, 194-210.
13. Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution*, 15, 27, 170; Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, 214-15.
14. Woodcock, *Anarchism*, 413.
15. Για ορισμένες επισκοπήσεις, βλ. J. Freire, *Freedom Fighters: Anarchist Intellectuals, Workers, and Soldiers in Portugal's History* (Montreal: Black Rose, 2001); van der Linden, "Revolutionary Syndicalism in Portugal".
16. Richards, *Lessons of the Spanish Revolution*, 163.
17. Kedward, *The Anarchists*, 28, 117-18.
18. Williams, *A Proletarian Order*, 194-95; Thorpe, "Keeping the Faith", 18, 18n76.
19. Crump, *Hatta Shuzo and Pure Anarchism in Interwar Japan*, 42, 78.
20. M. van der Linden, "Transnationalising American Labor History", *Journal of American History* 86, no. 3 (1999), 1078-1080.
21. Βλ. ό.π.· M. van der Linden, *Transnational Labour History: Explorations* (London: Ashgate, 2003).
22. Levy, "Italian Anarchism", 26, 29-30, 34-35, 44-45, 49.
23. «Κάτω από την ηγεσία του Αντόνιο Γκράμσι, οι εργάτες του Τορίνο επιχείρησαν να χτίσουν ένα κίνημα εργατικών συμβουλίων ... ένα πείραμα "αγνού" συμβουλευτικού σοσιαλισμού»· D. Gluckstein, *The Western Soviets: Workers' Councils versus Parliament, 1915-1920* (London: Bookmarks, 1985), 162.
24. Levy, "Italian Anarchism", 54-58, 61, 70-71.
25. Williams, *A Proletarian Order*, 194-95.
26. Gluckstein, *The Western Soviets*, 239.
27. Woodcock, *Anarchism*, 248.
28. Ransome, *Connolly's Marxism*, 67-68· βλ. επίσης Allen, *The Politics of James Connolly*, 106-13.
29. van der Walt, "Anarchism and Syndicalism in South Africa", κεφάλαια 8 και 9.
30. Αναφέρεται στο P. L. Wickens, "The Industrial and Commercial Workers' Union of Africa" (PhD diss., University of Cape Town, 1973), 145-46.
31. Industrial and Commercial Workers Union of Africa, "Revised Constitution of the ICU", στο *From Protest to*

Challenge: A Documentary History of African Politics in South Africa, 1882-1964, τόμος 1, επιμ. G. M. Carter και T. Karis (1925; repr., Bloomington: Indiana University Press, 1972), 325-26.

32. Βλ. ενδ., B. Marcus, (επιμ.), *Nicaragua: The Sandinista Peoples Revolution: Speeches by Sandinista Leaders* (New York: Pathfinder Press, 1985)· C. Fonesca, T. Borge, D. Ortega, H. Ortega, and J. Wheelock, *Sandinistas Speak: Speeches, Writings, and Interviews with Leaders of Nicaragua's Revolution* (New York: Pathfinder Press, 1986).

33. R. E. Conrad, "Translators' Introduction", στο *Sandino: The Testimony of a Nicaraguan Patriot, 1921-1934*, επιμ. S. Ramirez και R. E. Conrad (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1990), 17n39.

34. Hodges, *Intellectual Foundations of the Nicaraguan Revolution*, 19, 49, 137; Navarro-Genie, "Sin Sandino No Hay Sandinismo".

35. A. Bendana, "A Sandinista Commemoration of the Sandino Centennial: Speech Given on the 61 Anniversary of the Death of General Sandino, Held in Managua's Olaf Palme Convention Centre" (Managua: Centre for International Studies, 1995).

36. Ο R. E. Conrad αμφισβητεί την έκταση στην οποία επηρέασε ο αναρχισμός τον Σαντίνο, επισημαίνοντας την απουσία ρητών αναφορών στις βασικές φυσιολογίες του αναρχισμού από τα γραπτά του. Ωστόσο, η απουσία αυτών των ονομάτων δεν αποδεικνύει ότι οι αναρχικές ιδέες δεν επηρέασαν τη σκέψη του Σαντίνο· σύγκρινε με Conrad, "Translators' Introduction", 17n39.

37. Lenin, "The Immediate Tasks of the Soviet Government", 599.

38. «Ο λούμπεν προλεταριακός σοσιαλισμός (αναρχισμός) Αντανακλούν, στο μεγαλύτερο μέρος τους, τους πόθους και τις ιδέες όχι της εργατικής τάξης, αλλά αυτού που αποκαλείται λούμπεν προλεταριάτο· εκείνων που ζουν σε άσχημες συνθήκες κάτω από τον καπιταλισμό, αλλά που είναι ανίκανοι για κάθε ανεξάρτητη και δημιουργική εργασία.»· Bukharin, *The ABC of Communism*, 77-78.

39. Stekloff, *History of the First International*, 312· Astrogilda Pereira, αναφέρεται στο Gordon, "Anarchism in Brazil", 33.

40. Yaroslavsky, *History of Anarchism in Russia*, 26, 28, 41, 68-69.

41. Hobsbawm, *Primitive Rebels*; Hobsbawm, *Revolutionaries*.

42. Βλ. M. van der Linden and W. Thorpe, "The Rise and Fall of Revolutionary Syndicalism", στο *Revolutionary Syndicalism: An International Perspective*, επιμ. M. van der Linden και W. Thorpe (Otterup, Denmark: Sclar, 1990), 7-12· L. Peterson, "The One Big Union in International Perspective: Revolutionary Industrial Unionism, 1900-1925", στο *Work, Community, and Power: The Experiences of Labor in Europe and America*, επιμ. J. E. Cronin και C. Sirianni (Philadelphia: Temple University Press, 1983), 68-75. Βλ. επίσης M. Davis, "The Stop Watch and the Wooden Shoe: Scientific Management and the Industrial Workers of the World", στο *Workers' Struggles, Past and Present: A Radical America Reader*, επιμ. J. Green (Philadelphia: Temple University Press, 1984).

43. H. M. Bock, "Anarchosyndicalism in the German Labour Movement: A Rediscovered Minority Tradition", στο *Revolutionary Syndicalism: An International Perspective*, επιμ. M. van der Linden και W. Thorpe (Otterup, Denmark: Sclar, 1990), 67-70.

44. Βλ. π.χ., J. White, "Syndicalism in a Mature Industrial Setting: The Case of Britain", στο *Revolutionary Syndicalism: An International Perspective*, επιμ. M. van der Linden και W. Thorpe (Otterup, Denmark: Sclar, 1990), 105-8.

45. Hirsch, "The Anarcho-Syndicalist Roots of a Multi-Class Alliance", 13, 15, 27, 30, 34, 47, 59, 169.

46. Hart, "Revolutionary Syndicalism in Mexico", 192-98.

47. van der Walt, "Anarchism and Syndicalism in South Africa", 524-25, 589-91.

48. Thorpe, "The Rise and Fall of Revolutionary Syndicalism", 7-12.

49. ό.π., 7-12· Peterson, "The One Big Union in International Perspective", 68-75.

50. Davis, "The Stop Watch and the Wooden Shoe", 86-87.

51. ό.π., 91-95.

52. Thorpe, "The Rise and Fall of Revolutionary Syndicalism", 7-12; Peterson, "The One Big Union in International Perspective", 68-75.

53. Thorpe, "The Rise and Fall of Revolutionary Syndicalism", 7-12; Peterson, "The One Big Union in International Perspective", 68-75.
54. D. Howell, "Taking Syndicalism Seriously", *Socialist History* 16 (2000): 35-36.
55. Όπως σημειώνεται στο Maura, "The Spanish Case", 62-63· βλ. επίσης 63n9.
56. Kedward, *The Anarchists*, 5.
57. Rider, "The Practice of Direct Action", 80-83.
58. Maura, "The Spanish Case", 71-80.
59. Στην Ισπανία, η CNT οργάνωνε ένα σωματείο σε κάθε χώρο δουλειάς, επιβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο «την αγωνιστικότητα της πλειοψηφίας των ανειδίκευτων εργατών πάνω στην εργατική αριστοκρατία»· Maura, "The Spanish Case", 75.
60. «Ωστόσο, η πραγματική σημασία του *Επιμελητηρίου* βρίσκεται στο αίσθημα αλληλεγγύης που αναπτυσσόταν στις τάξεις του. Μέσω της κοινής δράσης, συνένωνε εργάτες διαφόρων επαγγελματιών με διαφορετικά συμφέροντα, οι οποίοι σε άλλη περίπτωση θα παρέμεναν διαχωρισμένοι στα διάφορα *συνδικάτα* [σωματεία] τους»· Ridley, *Revolutionary Syndicalism in France*, 75.
61. Για παράδειγμα, είναι λυπηρό το γεγονός ότι ορισμένες πηγές αντιμετωπίζουν τους εργάτες της υπαίθρου και τους αγρότες σαν μια ενιαία ομάδα· βλ., π.χ., Molnar and Pekmez, "Rural Anarchism in Spain and the 1873 Cantonalist Revolution", 161.
62. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 89-110.
63. Molnar and Pekmez, "Rural Anarchism in Spain and the 1873 Cantonalist Revolution", 167.
64. ό.π., 172-84.
65. Kaplan, *Anarchists of Andalusia*, 143-55.
66. Kedward, *The Anarchists*, 59; Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 118; T. Kaplan, "The Social Base of Nineteenth-Century Andalusian Anarchism in Jerez de la Frontera", *Journal of Interdisciplinary History* 6, no. 1 (1975): 67.
67. Richards, *Lessons of the Spanish Revolution*, 52-53.
68. T. S. Sykes, "Revolutionary Syndicalism in the Italian Labour Movement: The Agrarian Strikes of 1907-1908 in the Province of Parma", *International Review of Social History*, no. 21 (1976).
69. Thorpe, *"The Workers Themselves"*, 36-37.
70. Βλ. π.χ., J. R. Green, "The Brotherhood of Timber Workers, 1910-1913: A Radical Response to the Industrial Capitalism in the Southern U.S.A.", *Past and Present* 60 (1973).
71. Dubofsky, *"Big Bill" Haywood*, 102.
72. ό.π., 81, 95, 101.
73. L. Frader, "Socialists, Syndicalists, and the Peasant Question in the Aude", *Journal of Social History* 19, no. 3 (1985-1986): 457-58.
74. Hirsch, "The Anarcho-Syndicalist Roots of a Multi-Class Alliance", 13, 15, 27, 30, 34, 47, 59, 169.
75. Fernandez, *Cuban Anarchism*, κεφάλαιο 2.
76. CNT, "The Libertarian Ideal in Bolivia", *Freedom: Anarchist Fortnightly*, 12/6/1999.
77. Yoast, "The Development of Argentine Anarchism", 226-30.
78. ό.π., 229.
79. Βλ. Stekloff, *History of the First International*, 312· καθώς και τους συγγραφείς που αναφέρονται στα Darch, "The Makhnovishna", 19n19· McCoy, "Social Anarchism: An Atavistic Ideology of the Peasant".
80. Crump, *Hatta Shuzo and Pure Anarchism in Interwar Japan*, 62-63, 78-79, 91-92, 104-5, 112-23, 141-51, 157, 159-60, 172-80.
81. A. L. Olmstead, P. W. Rhode, and J. Morilla Critz, "'Horn of Plenty': The Globalisation of Mediterranean Horticulture and the Economic Development of Southern Europe, 1880-1930", *Journal of Economic History* 59, no. 2 (1999): 316-18, 325-29, 337-38.
82. Hart, *Anarchism and the Mexican Working Class*, 32-42.

83. ό.π., 70-71, 81-82.
84. ό.π., 100-3· MacLachlan, *Anarchism and the Mexican Revolution*, 32-47. Σχετικά με τον Γκερέρο, βλ. επίσης W. S. Albrow, *To Die on Your Feet: The Life, Times, and Writings of Praxedis G. Guerrero* (Fort Worth: Texas Christian University Press, 1996)· R. Devis, "Praxedis Guerrero: Early Revolutionary; Revolution Is Beautiful", *Monthly Review* 37, no. 12 (1985)· D. Poole, "The Anarchists in the Mexican Revolution, Part 2: Praxedis G. Guerrero, 1882-1910", *Cienfuegos Press Anarchist Review*, no. 4 (1978).
85. H.H. Em, Nationalism, Post-Nationalism and Shin Ch'ae Ho. *Korea Journal* 39 (1999), 310-311, σημείωση 54.
86. A. Buzo, *The Making of Modern Korea* (New York: Routledge, 2002), 36.
87. Βλ., ενδ., Youn-tae Chung, "The Spread of Peasant Movement and Changes in the Tenant Policy in the 1920s Colonial Korea", *International Journal of Korean History* 2 (2001)· Gi-Wook Shin, *Peasant Protest and Social Change in Colonial Korea* (Seattle: University of Washington Press, 1996).
88. Βλ. A. Schmidt, "Rediscovering Manchuria: Sin Ch'aeho and the Politics of Territorial History in Korea", *Journal of Asia Studies* 56, no. 1 (1997); H. H. Em, "Nationalism, Post-Nationalism, and Shin Ch'ae Ho", *Korea Journal* 39, no. 2 (1999): 295.
89. Buzo, *The Making of Modern Korea*, 45-47.
90. G. D. Jackson, "Peasant Political Movements in Eastern Europe", στο *Rural Protest: Peasant Movements and Social Change*, επιμ. H. A. Landsberger (London: Macmillan, 1974), 271, 283-309.
91. Hart, "Revolutionary Syndicalism in Mexico", 13-15, 35-37, 61-63, 85-87.
92. ό.π., 13-15, 35-37, 61-63, 85-87· βλ. επίσης Cockcroft, *Mexico*, κεφάλαιο 3.
93. Darch, "The Makhnovischna", 136.
94. ό.π., 136, 138-39.
95. ό.π., 141.
96. ό.π., 146-48.
97. Ha Ki Rak, *A History of Korean Anarchist Movement [sic]* (Taegu, South Korea: Anarchist Publishing Committee, 1986), 10-18.
98. Chung, "The Spread of Peasant Movement and Changes in the Tenant Policy in the 1920's Colonial Korea", 160-62; Buzo, *The Making of Modern Korea*, 19-21, 26-27.
99. Ha, *A History of Korean Anarchist Movement [sic]*, 33-34· βλ. επίσης Chung, "The Spread of Peasant Movement and Changes in the Tenant Policy in the 1920's Colonial Korea", 160-62.
100. Buzo, *The Making of Modern Korea*, 38.
101. G. Black, *Triumph of the People: The Sandinista Revolution in Nicaragua* (London: Zed Books, 1981), 6-10.
102. ό.π., 10-12.
103. ό.π.
104. Bookchin, *The Spanish Anarchists* 92-104· βλ. επίσης Molnar and Pekmez, "Rural Anarchism in Spain and the 1873 Cantonalist Revolution", 168-71.
105. Jackson, "Peasant Political Movements in Eastern Europe", 279.
106. Black, *Triumph of the People*, 18-19.
107. Darch, "The Makhnovischna", 149.
108. Ha, *A History of Korean Anarchist Movement [sic]*, 82.
109. Breitbart, "Spanish Anarchism", 60.
110. Bookchin, *The Spanish Anarchists*, 91-92.
111. Darch, "The Makhnovischna", 154.
112. Chung, "The Spread of Peasant Movement and Changes in the Tenant Policy in the 1920's Colonial Korea", 162-68.
113. Βλ., κυρίως, Shin, *Peasant Protest and Social Change in Colonial Korea*.

114. Buzo, *The Making of Modern Korea*, 13-14.

115. Black, *Triumph of the People*, 18-19.

116. ό.π.

117. Σημαντική εξαίρεση από το μοτίβο αυτό φαίνεται πως αποτελεί η Βουλγαρία της δεκαετίας του 1930, όπου οι αναρχικοί έκαναν δουλειά μέσα στις παραδοσιακές αγροτικές κοοπερατίβες, οι οποίες αποκαλούνταν Vlasson den, και οργάνωσαν τη Συνομοσπονδία Vlasson den, που την περίοδο εκείνη είχε 130 παραρτήματα. Το ζήτημα αυτό θα μελετηθεί στον δεύτερο τόμο.

118. Σύγκρινε με Marshall, *Demanding the Impossible*, 453.

119. Marshall, *Demanding the Impossible*, xiv, 3-4.

Maria Lacerda de Moura (1887-1944)

Βραζιλιάνα αγωνίστρια που συμμετείχε στο ριζοσπαστικό θέατρο και την προώθηση των γυναικείων δικαιωμάτων και είχε ενεργό συνεισφορά στις αναρχικές και εργατικές εκδόσεις. Η Λασέρδα ντε Μόουρα αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αναρχικής αγωνίστριας του πρώτου μισού του εικοστού αιώνα. Δραστηριοποιήθηκε στην εκπαίδευση των εργατών, στη ριζοσπαστική δημοσιογραφία και την προώθηση της ισότητας των φύλων. Κατά τη δεκαετία του 1920 συμμετείχε στην ίδρυση της Διεθνούς Ομοσπονδίας Γυναικών και της Αντιπολεμικής Επιτροπής Γυναικών. Τα γραπτά της είχαν ευρεία απήχηση στη Λατινική Αμερική και τη νότια Ευρώπη. *Η φωτογραφία είναι μια ευγενική προσφορά του Διεθνούς Ινστιτούτου Κοινωνικής Ιστορίας.*

Shin Chae-ho (1880-1936)

Κορεάτης αναρχικός και ανταποικιοκράτης πολεμιστής. Το 1923 συνέγραψε το Μανιφέστο της Κορεάτικης Επανάστασης. Άσκησε επιρροή στην Uiyoltan («Μπάντα των Ηρώων») και το 1927 συμμετείχε στην πολυεθνική Αναρχική Ομοσπονδία Ανατολικής Ασίας. Το 1928 συνελήφθη και οκτώ χρόνια αργότερα πέθανε στη φυλακή. Το αναρχικό κίνημα της Κορέας, το μεγαλύτερο μέρος του οποίου είχε αναγκαστεί να μετακινηθεί στην Μαντζουρία λόγω της ιαπωνικής εισβολής του 1910, δημιούργησε εκεί, μεταξύ 1929 και 1931, μια σημαντική αναρχική απελευθερωμένη ζώνη. *Η φωτογραφία είναι μια ευγενική προσφορά του Ντονγκκιούν Χουάνγκ.*

Κεφάλαιο 10

Αναρχικός Διεθνισμός και Φυλή, Ιμπεριαλισμός και Φύλο

Όπως έχουμε τονίσει, η ευρύτερη αναρχική παράδοση ήταν ένα διεθνιστικό κίνημα· επιδίωξε να ενώσει τις λαϊκές τάξεις πέρα από τα κρατικά σύνορα, υποστήριζε τα κοινά συμφέροντα της εργατικής τάξης και των αγροτών όλων των χωρών και στόχευε σε μια διεθνή κοινωνική επανάσταση. Σύμφωνα με τον Μπακούνιν, η χειραφέτηση είναι δυνατή μόνο μέσα από «ένωση» των εργατών «σε όλους τους κλάδους και σε όλες τις χώρες»¹. Για την επανάσταση απαιτείται η «σοβαρή διεθνής οργάνωση των εργατικών ενώσεων σε όλους τους τόπους, ικανή να αντικαταστήσει τον απερχόμενο κόσμο των κρατών»². Ο Μπακούνιν στοχεύει στην «αυθόρμητη οργάνωση των εργατικών μαζών και την πλήρως ελεύθερη ομοσπονδιοποίησή τους σε όλα τα έθνη και τις γλώσσες»³. Αυτή η διεθνιστική ταξική πολιτική κατευθύνει τους αναρχικούς και τους συνδικαλιστές προς την υπέρβαση των διαιρέσεων ανάμεσα στα φύλα και τις φυλές. Ταυτόχρονα, η αντίθεση της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης σε όλες τις μορφές κοινωνικής και οικονομικής ανισότητας ανάγκασε το κίνημα να αντιμετωπίσει τα ζητήματα της καταπίεσης των φύλων και των φυλών και να αναπτύξει μια ταξική ανάλυση πάνω στα αίτια της καταπίεσης αυτής.

Ο μαύρος Αμερικανός ριζοσπάστης, Γ.Ε.Μ. ντου Μπουά, στο κλασικό του βιβλίο *The Souls of Black Folk*, διατύπωσε τη διάσημη ρήση ότι «το πρόβλημα του Εικοστού Αιώνα είναι το πρόβλημα των φυλετικών διαχωρισμών»· είναι ένας αιώνας βυθισμένος στη «σκιά μιας απέραντης απόγνωσης», «η καύση του σώματος και το ξερίζωμα της ψυχής»⁴. Αν τα πράγματα ήταν όντως έτσι, τότε η ευρύτερη αναρχική παράδοση αποτέλεσε μια ισχυρή απάντηση. Όντας ένα κίνημα που αντιτιθέταν στις φυλετικές προκαταλήψεις και διακρίσεις, οργάνωσε διαφυλετικά κινήματα των λαϊκών τάξεων και προέταξε μια οικουμενική ανθρώπινη κοινότητα, σφυρηλατημένη μέσα από την ταξική πάλη. Στις Η.Π.Α., για παράδειγμα, η ΙWW οργάνωσε Ασιάτες, μαύρους, Λατινοαμερικανούς και λευκούς, ενώ στη Νότιο Αφρική οι συνδικαλιστές σχημάτισαν το πρώτο σωματείο Αφρικανών εργατών, τους Βιομηχανικούς Εργάτες της Αφρικής. Σύμφωνα με την ευρύτερη αναρχική παράδοση, οι φυλετικές προκαταλήψεις του λαού υποσκάπτουν την εργατική και αγροτική αλληλεγγύη, ενώ οι φυλετικές διακρίσεις είναι άδικες και ταυτόχρονα αντίκεινται στα συμφέροντα των απλών ανθρώπων οποιασδήποτε καταγωγής.

Η συνεισφορά του αναρχισμού και του συνδικαλισμού στην ανάπτυξη πολυφυλετικών λαϊκών κινήματων έχει επισκιαστεί από την αντίληψη ότι ο διεθνισμός «των βρετανικών και ευρωπαϊκών εργατικών κινήματων» στα τέλη του δεκάτου ένατου και τις αρχές του εικοστού αιώνα «αφορούσε αποκλειστικά τους Ευρωπαίους», καθώς και από τον σχετικό με αυτήν ισχυρισμό ότι «ο σοσιαλισμός διαχωρίστηκε ολοκληρωτικά από τον ρατσισμό μέσα από τη δράση του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος» από το 1919 και μετά⁵. Το πρόβλημα γίνεται ακόμη μεγαλύτερο λόγω του γεγονότος ότι οι περισσότερες έρευνες πάνω στον αναρχισμό και τον συνδικαλισμό εστιάζουν στην Ευρώπη και την περιοχή του Βορείου Ατλαντικού και τείνουν να αγνοούν το φυλετικό ζήτημα. Εμείς, αντίθετα, στο κεφάλαιο αυτό αποδεικνύουμε ότι η ευρύτερη αναρχική παράδοση ήταν εναντία στους φυλετικούς διαχωρισμούς και ταυτόχρονα υπέρ ενός πολυφυλετικού κινήματος.

Στην ευρύτερη αναρχική παράδοση υπάρχει ένα βαθύ φεμινιστικό ένστικτο. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, στα σύγχρονα γραπτά συνηθίζεται οι επιφανείς αναρχικές και συνδικαλιστριες να κατηγοριοποιούνται ως «αναρχοφεμινίστριες» ή «αναρχα-φεμινίστριες». Αυτή η προσέγγιση έχει το πλεονέκτημα ότι κατευθύνει στην προσοχή στον καθοριστικό ρόλο που έπαιξαν οι γυναίκες της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης σε ζητήματα ισότητας μεταξύ των φύλων και βοηθά στη διάκριση του αναρχικού και συνδικαλιστικού φεμινισμού από άλλους τύπους φεμινισμού. Ωστόσο, παραδεχόμαστε ότι αυτές οι ταμπέλες μας προκαλούν κάποια δυσφορία. Από τη μια, η ισότητα των φύλων είναι βασική αρχή της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης συνολικά και προωθήθηκε από τους πε-

ρισσότερους άνδρες αναρχικούς. Από την άλλη, οι αναρχικές και οι συνδικαλίστριες είχαν πολλούς ρόλους στο ευρύτερο κίνημα ως συγγραφείς, μέλη σωματείων, ηγέτιδες απεργιών, οργανώτριες κοινοτήτων και αντάρτισσες. Η υποβάθμιση της συνολικής τους συνεισφοράς μέσω του αποκλειστικού περιορισμού της στον έμφυλο ακτιβισμό πάνω σε ζητήματα φύλου θα ήταν παραπλανητική. Με λίγα λόγια, θα πρέπει να δοθεί προσοχή ώστε να μην υποθεθεί πως οι γυναίκες ακτιβίστριες είναι αναγκαστικά φεμινίστριες ή ότι ο φεμινισμός είναι αποκλειστικά γυναικείο ζήτημα ή ακόμη και ότι οι αναρχικές και οι συνδικαλίστριες αποτελούν μια διακριτή κατηγορία «αναρχα-φεμινιστριών».

Αυτό που διαχωρίζει τον αναρχικό και συνδικαλιστικό φεμινισμό από τον επικρατούντα φιλελεύθερο φεμινισμό (ο οποίος θεωρεί ότι η ισότητα των φύλων πραγματώνεται μέσα από την αύξηση του αριθμού των γυναικών που βρίσκονται στο τιμόνι του κεφαλαίου και του κράτους) είναι η ταξική του πολιτική. Για το κίνημα ως σύνολο, ο αγώνας για τα δικαιώματα των γυναικών αποτελεί τμήμα ενός ευρύτερου ταξικού αγώνα και οι γυναίκες των λαϊκών τάξεων έχουν πολύ περισσότερα κοινά με τους άνδρες ομολόγους τους απ' ό,τι με τις γυναίκες των άλλων τάξεων.

Παρ' όλα αυτά, υπήρχαν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες αναρχικούς/ες και συνδικαλιστές/ριες. Οι διαφορές αυτές είχαν να κάνουν με την έννοια της γυναικείας χειραφέτησης και τις πρακτικές της συνέπειες στη στρατηγική του κινήματος. Ένα ακανθώδες ζήτημα ήταν ο σεξουαλικός καταμερισμός της εργασίας: σε ποιο βαθμό θα πρέπει να αλλάξουν οι παραδοσιακοί ρόλοι των φύλων; Θα πρέπει ο γάμος και η οικογένεια να καταργηθούν ως τέτοιοι ή θα μπορούσαν να ανοικοδομηθούν σε μια πιο ισότιμη και εθελοντική βάση; Ένα άλλο δύσκολο ζήτημα ήταν το θέμα της διακριτής οργάνωσης: θα πρέπει οι γυναίκες να οργανώνονται σε αποκλειστικά γυναικείες ομάδες και, αν ναι, πώς θα αλληλεπιδρούν αυτές με το ευρύτερο απελευθερωτικό κίνημα των λαϊκών τάξεων;

Αναρχική Ταξική Πολιτική και Φυλή

Όπως είδαμε σε προηγούμενα κεφάλαια, η ευρύτερη αναρχική παράδοση προέτασσε την ταξικότητα ως κεντρική οργανωτική της αρχή και υποστήριζε τα κοινά συμφέροντα της εργατικής τάξης και των αγροτών σε όλον τον κόσμο. Ήταν επίσης διεθνιστική και οραματιζόταν τον αγώνα για μια καλύτερη κοινωνία να διεξάγεται πέρα από τα όρια των κρατικών συνόρων, καθώς και πέρα από τα όρια του έθνους και της φυλής. Ο Μπακούνιν υποστήριζε πως είναι αναγκαίο να «συσπειρωθούν όχι λίγες, αλλά όλες οι χώρες σε ένα πλάνο δράσης» για μια «διεθνή επανάσταση», για μια «οικουμενική, παγκόσμια επανάσταση» που υπερिशύει έναντι όλων των «ειδικών συμφερόντων ... ματαιοδοξιών, βλέψεων, αντιζηλιών και εχθροτήτων μέσα και ανάμεσα στα έθνη»⁶. Στα πλαίσια του διεθνισμού του, απορρίπτει τα δόγματα περί φυλετικής υπεροχής υποστηρίζοντας πως «όταν μιλάμε για σεβασμό στην ανθρωπότητα», εννοούμε «την αναγνώριση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας κάθε ανθρώπου, ανεξάρτητα από τη φυλή» ή «το χρώμα», διότι ο χαρακτήρας κάθε ανθρώπου δεν οφείλεται στη «φύση· είναι αποκλειστικά αποτέλεσμα του κοινωνικού περιβάλλοντος»⁷.

Σύμφωνα με τους αναρχικούς και τους συνδικαλιστές, οι φυλετικές διαιρέσεις υποσκάπτουν τη λαϊκή ενότητα και τον διεθνισμό, δηλαδή τις προϋποθέσεις για μια θεμελιώδη κοινωνική αλλαγή. «Η πραγματικά οριστική λύση του κοινωνικού ζητήματος μπορεί να επιτευχθεί μονάχα στη βάση της οικουμενικής αλληλεγγύης των εργατών σε όλες τις χώρες» και «η Συμμαχία απορρίπτει όλες τις πολιτικές που βασίζονται στον αποκαλούμενο πατριωτισμό και την αντιπαλότητα μεταξύ των εθνών»⁸. Η επανάσταση πρέπει να είναι «πολυεθνική, πολυφυλετική» και «παγκόσμια»⁹. Οι φυλετικές διαιρέσεις ωφελούν μόνο τις κυρίαρχες τάξεις. Σύμφωνα με τον Μπέρκμαν:

Ο καπιταλισμός δεν αναπτύσσει τόσο τη διαίρεση της εργασίας όσο τη διαίρεση των εργαζόμενων. Προσπαθεί να στρέψει τη μια

φυλή ενάντια στην άλλη, τον βιομηχανικό εργάτη ενάντια στον αγρότη, τον ανειδίκευτο ενάντια στον ειδικευμένο, τους εργάτες της μιας χώρας ενάντια στους εργάτες της άλλης. Η δύναμη των εκμεταλλευτών βασίζεται στη διάσπαση, τη διαίρεση των εργαζόμενων. Όμως η κοινωνική επανάσταση απαιτεί την *ενότητα* των εργατικών μαζών.¹⁰

Σύμφωνα με τον Γκερέρο, οι φυλετικοί και εθνικοί διαχωρισμοί προωθούνται σκόπιμα από τους πλούσιους και ισχυρούς:

Οι φυλετικές προκαταλήψεις και η εθνικότητα, που καθοδηγούνται ξεκάθαρα από τους καπιταλιστές και τους τυράννους, αποτρέπουν τους ανθρώπους απ' το να ζουν πλάι πλάι με αδελφικό τρόπο. ... Ένα ποτάμι, ένα βουνό, μια σειρά από μικρά μνημεία αρκούν για να θεωρείται ο ένας ξένος προς τον άλλο και να μετατρέπονται σε εχθρούς δυο λαοί που ζουν αμφότεροι μέσα στην δυσπιστία και το φόβο, εξαιτίας των πράξεων προηγούμενων γενεών. Κάθε εθνικότητα παριστάνει πως είναι με κάποιον τρόπο ανώτερη από την άλλη. Οι κυρίαρχες τάξεις, οι ελεγκτές της εκπαίδευσης και του πλούτου των εθνών, ταΐζουν το προλεταριάτο με την πίστη της ηλίθιας υπεροχής και υπερηφάνειας [και] καθιστούν αδύνατη την ένωση όλων των εθνών που παλεύουν ξεχωριστά για να απελευθερωθούν από το Κεφάλαιο.¹¹

Αν οι φυλετικές διακρίσεις προωθούνται σκοπίμως από τα πάνω ως επιθετικά ιδεολογικά όπλα ενάντια στις λαϊκές τάξεις, προκύπτει ότι το σχέδιο της οικοδόμησης μιας επαναστατικής λαϊκής αντικουλτούρας πρέπει να πολεμήσει τις διακρίσεις αυτές. Σε ένα πρώτο επίπεδο, αυτό σημαίνει αντιμετώπιση των δογμάτων της φυλετικής υπεροχής και έμφαση στην ταξική πάλη. Για παράδειγμα, ο Ρεκλύ είναι ένας μεγάλος πολέμιος των φυλετικών δογμάτων του δεκάτου ένατου αιώνα και θεωρεί πως είναι σχεδιασμένα για να νομιμοποιούν τον ιμπεριαλισμό και την αποικιοκρατία. Οι διαφορετικοί βαθμοί εξέλιξης των διάφορων περιοχών είναι αποτέλεσμα ιστορικών και γεωγραφικών παραγόντων και όχι των «φυλετικών χαρακτηριστικών» των λαών. Ο Ρεκλύ προβλέπει ότι όσο περισσότερο διασυνδέεται ο κόσμος, τόσο περισσότερο θα αναγνωρίζουν οι άνθρωποι την κοινή τους ανθρώπινη φύση και θα ενωθούν σε μια παγκόσμια εξέγερση ενάντια στον καπιταλισμό¹².

Ο Ρόκερ αμφισβητεί ότι υπάρχουν αποδείξεις για οποιεσδήποτε ουσιαστικές φυλετικές διαφορές, επισημαίνοντας τους αυθαίρετους και αντιφατικούς τρόπους ταξινόμησης των φυλών, τις κοινές ικανότητες και φιλοδοξίες τους και τις ενδείξεις ύπαρξης κοινού προγόνου. Σημειώνει ότι «αν κανείς εξετάσει προσεκτικά τις αναρίθμητες διαβαθμίσεις των ... φυλών, θα φτάσει τελικά σε σημείο να μην μπορεί να πει με βεβαιότητα πού σταματάει η μια φυλή και πού ξεκινά η άλλη». Το να συνάγουμε συμπεράσματα για τα «νοητικά και πνευματικά χαρακτηριστικά» από την εξωτερική εμφάνιση και να «καταλήγουμε από αυτά σε κρίσεις για την ηθική αξία», είναι «τερατώδες», προσθέτει ο Ρόκερ. Δεν υπάρχουν καθαρές φυλές ούτε καμία απόδειξη ότι οι φυλετικές αναμείξεις είναι επιβλαβείς, ούτε καν μια ξεκάθαρη εξήγηση για τα «καθαρά εξωτερικά χαρακτηριστικά, όπως το χρώμα του δέρματος και των ματιών». Ο Ρόκερ αντιλαμβάνεται τα δόγματα περί φυλετικής υπεροχής ως ιδεολογική νομιμοποίηση της καταπίεσης, η οποία αντανάκλα το «κτηνώδες πνεύμα της κυριαρχίας» της άρχουσας τάξης¹³. Οι Νοτιοαφρικανοί συνδικαλιστές θεωρούσαν επίσης πως το δόγμα της κληρονομικής φυλετικής ανισότητας αποτελεί «καθαρή σαχλαμάρα»¹⁴. Όλα «τα θεμελιώδη φαινόμενα και όλες οι ικανότητες των ανθρώπων έχουν τις ρίζες τους στην ... ανθρωπότητα, η οποία είναι Μαύρη, Λευκή και Καφετιά»¹⁵.

Η απόρριψη από μεριάς αναρχισμού και συνδικαλισμού των δογμάτων της φυλετικής ανισότητας συνδέεται στενά με την κριτική του Κοινωνικού Δαρβινισμού. Η θεωρία της εξέλιξης του Καρόλου Δαρβίνου αντήχησε σαν κεραυνός στον κόσμο του δεκάτου ένατου αιώνα. Χρησιμοποιώντας παλαιοντολογικά στοιχεία, ο Δαρβίνος υποστηρίζει ότι η εξέλιξη της ζωής στον πλανήτη

και η εμφάνιση ολοένα και πολυπλοκότερων μορφών ζωής είναι αποτέλεσμα της φυσικής προσαρμογής στο μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Αυτή η θέση έρχεται σε αντιπαράθεση με τα επιχειρήματα της θρησκείας που υποστηρίζουν ότι ο κόσμος είναι αποτέλεσμα μιας σχετικά πρόσφατης δημιουργίας, υπογραμμίζει την τεράστια ηλικία της ζωής πάνω στη Γη, υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι αποτελούν μια εξελιγμένη μορφή πρωτευόντων θηλαστικών και επιμένει ότι η ανθρωπότητα δεν είναι αποτέλεσμα του ευφυούς σχεδιασμού αλλά απρόβλεπτων φυσικών διαδικασιών. Σύμφωνα με τον Δαρβίνο, η εξέλιξη συνδέεται με έναν διαρκή αγώνα για προσαρμογή στις μεταβαλλόμενες συνθήκες και τα προσαρμοστικότερα είδη ακμάζουν περισσότερο.

Αυτή η ιδέα συνοψίστηκε στο διάσημο σλόγκαν «επιβίωση του ισχυρότερου». Όσο προχωρούσε ο δέκατος ένατος αιώνας, γίνονταν προσπάθειες να εφαρμοστούν οι ιδέες αυτές στις ανθρώπινες κοινωνίες, πράγμα που κατά τη δεκαετία του 1870 εξελίχθηκε στον Κοινωνικό Δαρβινισμό. Σύμφωνα με τους Κοινωνιοδαρβινιστές, η ανθρώπινη κοινωνία χαρακτηρίζεται από μια αέναη μάχη μεταξύ ατόμων, λαών και φυλών. Η επιβίωση του ισχυρότερου διακηρύττει ότι η κυριαρχία συγκεκριμένων ατόμων, λαών και φυλών αποτελεί αντανάκλαση της κληρονομικής τους υπεροχής, μια απόδειξη της νίκης τους στον σκληρό αγώνα της ζωής. Από αυτά προκύπτει άμεσα ότι η κοινωνία είναι αναγκαστικά ιεραρχική και άνιση, καθώς και ότι η υπάρχουσα κοινωνική κατάσταση είναι το αναπόφευκτο και αμετάβλητο αποτέλεσμα της ατελείωτης μάχης για επιβίωση – ένας κόσμος που λειτουργεί με βάση τον νόμο της ζούγκλας. Αυτές οι ιδέες είχαν τεράστια επιρροή στην Ευρώπη, τις Η.Π.Α., την Ανατολική Ασία και αλλού¹⁶.

Τα δόγματα του Κοινωνικού Δαρβινισμού συνδέθηκαν με ευκολία με την έμφαση που δίνει ο οικονομικός φιλελευθερισμός στην ανταγωνιστική αγορά και παρείχαν μια εύκολη δικαιολογία για τις ταξικές ανισότητες: οι πλούσιοι είναι άξιοι του πλούτου τους, καθώς αυτό αποτελεί εξωτερική ένδειξη της εγγενούς τους ανωτερότητας· οι φτωχοί είναι κατώτεροι άνθρωποι που απέτυχαν στον ζοφερό αγώνα της ζωής. Παρ' όλο που ο Δαρβίνος πιστεύει πως όλα τα ανθρώπινα είδη έχουν έναν κοινό πρόγονο, ο οποίος το πιθανότερο είναι πως βρισκόταν στην Αφρική, ο Κοινωνικός Δαρβινισμός συνδέθηκε συχνά με αντιλήψεις περί κληρονομικής φυλετικής ανισότητας. Αν οι ανθρώπινες φυλές θεωρηθούν σαν κάτι ανάλογο με τα αντίπαλα είδη, τότε η κυριαρχία των ανώτερων φυλών είναι τόσο αναπόφευκτη όσο και δικαιολογημένη, καθώς το ανώτερο φυλετικά γένος πρέπει να προστατευθεί από τις εκφυλιστικές επιδράσεις των φυσικά κατωτέρων του.

Ο Κοινωνικός Δαρβινισμός είχε τρομερά ανησυχητικές συνέπειες κι έτσι σύντομα δέχθηκε τα πυρά των αναρχικών και των συνδικαλιστών. Ένας από αυτούς που του άσκησαν κριτική ήταν ο Γκονζάλες Πράδα. Γόνος μιας πλούσιας οικογένειας της Λίμα, στο Περού, και διάσημος συγγραφέας, στα πρώτα του χρόνια ήταν κι ο ίδιος περίπου Κοινωνιοδαρβινιστής. Όμως, στις αρχές του εικοστού αιώνα μετακινήθηκε προς τις αναρχικές ιδέες και κατέληξε να πιστεύει πως ο Κοινωνικός Δαρβινισμός αποτελεί μια λογική της «καταπίεσης του μαύρου στην Αφρική, του ερυθρόδερμου στις Η.Π.Α., του Ταγκάλογκ στις Φιλιππίνες και του ιθαγενή στο Περού»¹⁷. Αυτά τα δόγματα διακηρύττουν την κυριαρχία κάποιων λαών και την καταπίεση άλλων ακόμη και στο εσωτερικό «της ίδιας της λευκής φυλής». Πράγματι, αν «μπορεί να ειπωθεί ... ότι σε κάθε έθνος, ανεξάρτητα από το πολιτισμικό του επίπεδο και τη μορφή διακυβέρνησης, υπάρχουν δυο ξεκάθαρα διαχωρισμένες κοινωνικές τάξεις», καθώς και ότι «το χρήμα διαχωρίζει τους ανθρώπους αποτελεσματικότερα απ' ό,τι η φυλή, τότε δεν θα είναι υπερβολικό να πούμε πως οι φτωχοί είναι οι μαύροι της Ευρώπης»¹⁸. Αντιτιθέμενος προς ένα ισχυρό σύνολο αντιλήψεων στο Περού, το οποίο απέδιδε την κατάσταση της χώρας στις φυλετικές προσμίξεις και τον εκφυλισμό, ο Γκονζάλες Πράδα πίστευε ότι το πραγματικό ζήτημα δεν είναι οι φυλετικές διαφορές ανάμεσα στους Ινδιάνους, τους μιγάδες, τους μαύρους, τους Ασιάτες και τους Ευρωπαίους, αλλά ο καπιταλισμός, ο οποίος μπορεί να ανατραπεί μόνο από τις ενωμένες λαϊκές τάξεις¹⁹. Ήταν υπέρμαχος ενός κόσμου χωρίς σύνορα, ιμπεριαλισμό και φυλετική καταπίεση, ενός κόσμου αρμονικής ανάμιξης των φυλών.

Το βιβλίο του Κροπότκιν με τίτλο *Mutual Aid: A Factor in Evolution* («Αλληλοβοήθεια: Ένας Παράγοντας της Εξέλιξης») αποτελεί, σε μεγάλο βαθμό, μια άμεση κριτική του Κοινωνικού Δαρβινισμού²⁰. Ο Κροπότκιν πιστεύει πως «δεν υπάρχει ατιμία στην πολιτισμένη κοινωνία ή στις

σχέσεις ανάμεσα στους λευκούς και τις αποκαλούμενες κατώτερες φυλές ή ανάμεσα στους ισχυρούς και τους ανίσχυρους, η οποία να μην μπορεί να βρει δικαιολογία βασισμένη σε αυτό το μοντέλο». Αντίθετα, ο Κροπότκιν παρατηρεί ότι αν και ο ανταγωνισμός έχει παίξει κάποιον ρόλο στην εξέλιξη, παίρνει κυρίως τη μορφή του ανταγωνισμού ανάμεσα στα διαφορετικά είδη και όχι ανάμεσα στα μέλη του ίδιου είδους. Επίσης, υποστηρίζει ότι η συνεργασία ανάμεσα στα άτομα ενός είδους είναι τουλάχιστον τόσο σημαντική όσο και ο ανταγωνισμός. Η επιτυχία του ανθρώπινου είδους οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην υψηλά εξελιγμένη του αλληλοβοήθεια. Σύμφωνα με την οπτική του Κροπότκιν, ο ανταγωνισμός «δεν είναι ο κανόνας ούτε στον κόσμο των ζώων ούτε σε αυτόν των ανθρώπων» και «στα ζώα περιορίζεται σε έκτακτες περιόδους»· η φυσική επιλογή συνήθως προχωρά μέσα από την «αλληλοβοήθεια και την αμοιβαία υποστήριξη»²¹.

Με αφετηρία τα τέλη της δεκαετίας του 1880, ο Κροπότκιν αρχίζει να δημοσιεύει μια σειρά επιστημονικών άρθρων, τα οποία αποτέλεσαν τη βάση του βιβλίου αυτού. Οι μελέτες του αφορούν ένα μεγάλο εύρος ζωικών ειδών και ανθρώπινων κοινωνιών, υποστηρίζουν ότι οι Κοινωνιοδαρβινιστές έχουν διαστρεβλώσει τον Δαρβίνο και καταλήγουν στο ότι η ανθρώπινη φύση είναι απολύτως συμβατή με μια κοινωνία βασισμένη στη συνεργασία και την ελευθερία. Η έρευνα του Κροπότκιν είναι σαφώς επηρεασμένη από το επαναστατικό σχήμα του δεκάτου ένατου αιώνα, σύμφωνα με το οποίο η ανθρώπινη κοινωνία ξεκίνησε από τις κοινωνίες των «άγριων» κυνηγών-τροφοσυλλεκτών, εξελίχθηκε σε περίπλοκες «βάρβαρες» φυλές και αυτές με τη σειρά τους έφτασαν στην «πολιτισμένη» κοινωνία. Ωστόσο, ακόμη κι έτσι, υπογραμμίζει ότι όλες οι ανθρώπινες κοινωνίες είχαν τάση προς την αλληλοβοήθεια και παρουσιάζει τις «άγριες» και «βάρβαρες» κοινωνίες, στις οποίες συμπεριλαμβάνει και τους πρώτους Ευρωπαίους, με το πλέον ευνοϊκό πνεύμα: «Όταν ένας έξυπνος άνθρωπος μείνει κοντά τους λίγο περισσότερο, τους περιγράφει ως την “ευγενέστερη” ή την “αβρότερη” φυλή της γης». Χλευάζει τις αξιώσεις περί ευρωπαϊκής υπεροχής, δηλώνοντας πως ένας άνθρωπος «που έχει γαλουχηθεί με τις ιδέες της φυλετικής συντροφικότητας σε όλα, στη συμφορά και την ευτυχία, είναι ανίκανος να καταλάβει τον “ηθικό” Ευρωπαίο», ο οποίος αγνοεί τους λιμοκτονούντες φτωχούς της ίδιας του της πόλης²².

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως ο Κροπότκιν απλώς αντιστρέφει τον Κοινωνικό Δαρβινισμό, αντικαθιστώντας τον «βιο-κοινωνικό νόμο του ανταγωνισμού με τον δικό του βιο-κοινωνικό νόμο της συνεργασίας» και συνεπώς απορρίπτει ως «“τεχνητά” όλα τα παραδείγματα του ατομικισμού»²³. Αυτό δεν είναι και πολύ εύστοχο. Ο Κροπότκιν αναγνωρίζει σαφώς τόσο τον ανταγωνισμό όσο και τη συνεργασία ως τις «δυο κυρίαρχες παραμέτρους» της εξέλιξης και υποστηρίζει ότι η έμφαση που δίνει στη συνεργασία αποτελεί διορθωτικό παράγοντα σε μελέτες που τονίζουν μόνο τη σύγκρουση²⁴.

Αν και ο Κροπότκιν είναι βέβαιο πως θεωρεί ότι υπάρχει συνέχεια ανάμεσα στη φύση και την κοινωνία, θέτει έναν διαχωρισμό μεταξύ τους, τονίζοντας τη σημασία που έχουν οι κοινωνικοί παράγοντες στον καθορισμό του εάν μπαίνουν μπροστά οι συνεργατικές ή οι ανταγωνιστικές τάσεις: «Ο άνθρωπος διαμορφώνεται τόσο από τα ένστικτα που κληρονομεί όσο και από την αγωγή του»· «τα κηρύγματα του γενικευμένου μίσους και του ανελέητου ανταγωνισμού» υπονομεύουν «τους θεσμούς της αμοιβαίας υποστήριξης»· ο στενός και «άκρατος ατομικισμός είναι νεόπλασμα του σύγχρονου κόσμου, όχι χαρακτηριστικό του πρωτόγονου ανθρώπου»²⁵. Τέλος, αν και έχει υποστηριχθεί ότι «οι αποκαλούμενοι “νόμοι” του Κροπότκιν έχουν υπαρκτή μεν, ελάχιστη δε, αντιστοιχία με τις θεωρίες του Μαρξ για την ταξική πάλη και τη μη αλλοτριωμένη συνεργασία», δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο Κροπότκιν με την *Αλληλοβοήθεια* στόχευε να αποδείξει τη δυνατότητα ύπαρξης μιας ελεύθερης σοσιαλιστικής κοινωνίας, δημιουργημένης από μια ταξική επανάσταση²⁶.

Σε ένα άλλο επίπεδο, ο αγώνας ενάντια στις φυλετικές προκαταλήψεις απαιτεί την προώθηση του διεθνισμού και της αλληλεγγύης, την εστίαση στα κοινά συμφέροντα των λαϊκών τάξεων όλου του κόσμου και την οργάνωση πέρα από τα όρια της φυλής. Σύμφωνα με τον Γκερέρο, «αν όλοι οι εργάτες των διαφόρων ... εθνών είχαν άμεση συμμετοχή σε όλα τα σημαντικά κοινωνικά ζητήματα που αφορούν μια ή περισσότερες προλεταριακές ομάδες, τότε τα ζητήματα αυτά θα επιλύονταν με χαρά και προθυμία από τους ίδιους τους εργάτες»²⁷. Χρησιμοποιώντας τα λόγια της IWW των

Η.Π.Α., «Όλοι οι εργαζόμενοι θεωρούνται ίσοι και ενώνονται για έναν κοινό σκοπό» και «η IWW δεν είναι σωματείο λευκών, σωματείο μαύρων, σωματείο κόκκινων ή κίτρινων, αλλά σωματείο εργατών»²⁸. Επιπλέον:

Είμαστε «πατριώτες» της τάξης μας, της εργατικής τάξης. Αντιλαμβάνόμαστε πως, ως εργάτες, δεν έχουμε πατρίδα. Οι σημαίες και τα σύμβολα που κάποτε σήμαιναν για μας σπουδαία πράγματα έχουν αρπαγεί από τους εργοδότες μας. Σήμερα δεν σημαίνουν τίποτα για μας, παρά μόνο καταπίεση και τυραννία. Όσο τσακωνόμαστε μεταξύ μας για εθνικές διαφορές, αποδυναμώνουμε τον αγώνα μας, χάνουμε τον ίδιο μας τον σκοπό. ... Το σωματείο μας είναι ανοιχτό σε όλους τους εργάτες. Οι διαφορές στο χρώμα και τη γλώσσα δεν αποτελούν εμπόδια για εμάς. Στην οργάνωσή μας βρίσκονται επί ίσοις όροις ο Καυκάσιος, ο Μαλαισιανός, ο Μογγόλος και ο Νέγρος.²⁹

Τέλος, το σχέδιο της ενοποίησης των λαϊκών τάξεων πέρα από όρια της φυλής περιλαμβάνει τη μέριμνα για τις ιδιαίτερες εμπειρίες και μορφές καταπίεσης που αντιμετωπίζουν συγκεκριμένες ομάδες. Σύμφωνα με τον Μπέρκμαν,

Η ταξική συνείδηση και η αλληλεγγύη πρέπει να αναπτυχθούν τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, για να μπορέσει η εργατική τάξη να ωριμάσει εντελώς. Όπου υπάρχει αδικία, όπου υπάρχουν διωγμοί και καταπίεση – όπως στην υποδούλωση των Φιλιππίνων, στην εισβολή στη Νικαράγουα, στην υποδούλωση των εργαζόμενων του Κονγκό από τους Βέλγους εκμεταλλευτές, στην καταπίεση των λαών στην Αίγυπτο, την Κίνα, το Μαρόκο ή την Ινδία – οι εργάτες ολόκληρου του κόσμου πρέπει να υψώσουν τη φωνή τους ενάντια σ' αυτές τις αδικίες και να δείξουν την αλληλεγγύη τους προς τους δυστυχημένους και τους καταπιεσμένους όλου του κόσμου.³⁰

Με άλλα λόγια, η επαναστατική υπόθεση δεν είναι απλώς ζήτημα αγώνα ενάντια στις φυλετικές προκαταλήψεις που διεισδύουν στην εργατική τάξη και τους αγρότες. Έχει να κάνει επίσης με την εξέγερση ενάντια στους συστηματικούς φυλετικούς διαχωρισμούς που προωθούν οι άρχουσες τάξεις. Οι διαχωρισμοί αυτοί γίνονται αντιληπτοί ως υπονομευτικοί για τα συμφέροντα όλων των μελών των λαϊκών τάξεων. Σύμφωνα με την IWW, «είμαστε όλοι εργάτες και γι' αυτό τα συμφέροντά μας είναι κοινά», συνεπώς «ένα πλήγμα σ' αυτούς είναι πλήγμα σε εμάς»³¹.

Οι συνδικαλιστές υποστήριζαν το ξεπέρασμα αυτών των διαχωρισμών ακόμη και στη Νότιο Αφρική, όπου η πλειοψηφία της εργατικής τάξης αποτελούταν από ανελεύθερους Αφρικανούς εργάτες και οι λευκοί κυριαρχούσαν στις ειδικευμένες και τις εποπτικές θέσεις. Σύμφωνα με την οπτική τους, «αν οι ιθαγενείς συντριβούν, θα συντριβούν και οι λευκοί», καθώς το «άγχος του εργασιακού ανταγωνισμού» αναγκάζει τους λευκούς εργάτες «να αποδεχθούν τις ίδιες συνθήκες εργασίας με τους μαύρους αδελφούς τους»³². Η φυλετική καταπίεση καταδικαζόταν από θέση αρχής ως άδικη και ασύμβατη με τη δημιουργία ενός επαναστατικού στρατοπέδου ταξικής πάλης. Αυτό που χρειαζόταν ήταν ένα «νέο κίνημα» που να ξεπερνά τα «όρια του Κλάδου, της φυλής και του φύλου»· το νέο αυτό κίνημα, «τεθεμελιωμένο επί την πέτραν* του πιο ταλαιπωρημένου προλεταρίου που μοχθεί για έναν αφέντη», πρέπει να είναι «τόσο ευρύ όσο η ανθρωπότητα» και να «μην αναγνωρίζει κλαδικά σύνορα και κανέναν αποκλεισμό με βάση το χρώμα»³³. Όπως αναφέρει ο Ντελεονιστής Τ. Μ. Γκίμπσον σε άρθρο του στην εφημερίδα *The International* («Η Διεθνής») της Διεθνούς Σοσιαλιστικής Λίγκας,

Ο Βιομηχανικός Γιουνιονισμός είναι η μόνη λύση στο πρόβλημα [της φθηνής εργασίας], καθώς οργανώνεται πέρα από τα όρια του

* [Σ.τ.Μ.] Φράση από την Επί του Όρους Ομιλία, όπως καταγράφεται στο Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον.

χρώματος ... [διότι] τα συμφέροντα της εργατικής τάξης, ανεξαρτήτως χρώματος, είναι ταυτόσημα και βρίσκονται σε ασυμβίβαστη αντίθεση με αυτά της τάξης των καπιταλιστών. ... Ο εργάτης πρέπει να οργανώνεται για να ενώσει όλους τους μισθωτούς στη μάχη ενάντια στο κεφάλαιο. ...

Η μόνη ελπίδα και για τις δυο φυλές είναι να ενωθούν σε μια βιομηχανική οργάνωση. Τότε θα μπορούν να βλέπουν το μέλλον με αυτοπεποίθηση, προχωρώντας βήμα βήμα προς τον στόχο, τη χειραφέτηση της εργασίας από το κεφάλαιο.

Το μέλλον ανήκει σε εσένα, τον εργάτη, όποια κι αν είναι η φυλή σου ή το χρώμα του δέρματός σου. Εσύ είσαι η μοναδική τάξη που θα αναλάβει τη διατήρηση της κοινωνίας όπως είναι σχηματισμένη σήμερα. Η ιστορική αποστολή της ίδρυσης της Συνεργατικής Κοινοπολιτείας, η οποία θα καταργήσει κάθε ταξικό διαχωρισμό, κάθε ταξική εξουσία, είναι δική σου.³⁴

Αυτός ο τρόπος σκέψης διαφέρει θεμελιωδώς από τη φυλετική ανάλυση που προτάσσουν οι εθνικιστές, οι οποίοι υποστηρίζουν πως οι διαφορετικές φυλές και εθνικότητες έχουν θεμελιωδώς ασυμβίβαστα συμφέροντα. Διαφέρει επίσης από τις σύγχρονες «πολιτικές της ταυτότητας», οι οποίες αντιλαμβάνονται την κοινωνία ως κατακερματισμένη σε αναρίθμητα και ασυμβίβαστα στρώματα, σύμφωνα με την τάξη, το φύλο, την εθνικότητα, τον σεξουαλικό προσανατολισμό και τη φυλή. Εστιάζουν εν γένει σε ταυτότητες που διαπερνούν τις τάξεις. Οι πολιτικές της ταυτότητας σε γενικές γραμμές δεν παίρνουν στα σοβαρά την ταξικότητα ή δεν την αντιλαμβάνονται ως πρωταρχική.

Ο Αμερικανός ακαδημαϊκός Ντέιβιντ Ρέντιγκερ εκπροσωπεί μια εκδοχή αυτής της προσέγγισης που έχει σημαντική επιρροή. Σύμφωνα με αυτόν, όλοι οι λευκοί εργάτες επωφελούνται από το σύστημα φυλετικών προνομίων και αποκτούν πρόσβαση στα προνόμια αυτά διεκδικώντας την ταυτότητα του λευκού αντί για αυτήν του εργάτη. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι «το πρόβλημα δεν είναι ότι η λευκότητα είναι καταπιεστική και λανθασμένη· είναι ότι η λευκότητα δεν είναι τίποτα περισσότερο από καταπιεστική και λανθασμένη». Συνεπώς, ένα ενιαίο εργατικό κίνημα μπορεί να σχηματιστεί μόνο μέσα από την «κατάργηση της λευκότητας» και των προνομίων της³⁵. Αυτό μπορεί να συμβεί μέσα από την αντίσταση των έγχρωμων ανθρώπων απέναντι στο σύστημα των φυλετικών προνομίων και την απόρριψη από πλευράς λευκών ανθρώπων της φυλετικής τους ταυτότητας και των προνομίων που αυτή προφανώς συνεπάγεται. Ο αγώνας προβάλλεται με φυλετικούς όρους, διαπερνώντας τις τάξεις, και όχι με ταξικούς όρους, διαπερνώντας τις φυλές.

Αυτή η λογική βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στις Μαρξιστικές θεωρίες των δυο σταδίων για την εθνική απελευθέρωση: το πρώτο στάδιο της εθνικής απελευθέρωσης (στην περίπτωσή μας αυτό είναι η κατάργηση της λευκότητας) πρέπει να ολοκληρωθεί προτού ξεκινήσει το δεύτερο στάδιο του σοσιαλιστικού αγώνα, στον οποίο η ταξικότητα είναι κεντρική. Μερικές φορές η σύνδεση είναι αρκετά άμεση. Ο Νόελ Ιγκνάτιεφ, συντάκτης του *Race Traitor: Journal of the New Abolitionism* («Φυλετικός Προδότης: Περιοδικό του Νέου Αμπολισιονισμού»), το οποίο υποστηρίζει ότι «Η Προδοσία της Λευκότητας είναι Πίστη στην Ανθρωπότητα», είναι πρώην Μαοϊκός³⁶. Ωστόσο, υπάρχει μια ακόμη βασικότερη συγγένεια ανάμεσα στις πολιτικές της ταυτότητας και τη θεωρία των δυο σταδίων, η οποία εντοπίζεται στην κοινή τους παραδοχή ότι οι αγώνες ενάντια στην κοινωνική καταπίεση με βάση την εθνικότητα, το φύλο κ.ο.κ. είναι από την ίδια τους τη φύση διαχωρισμένοι από τους ταξικούς αγώνες ενάντια στον καπιταλισμό.

Όπως θα δείξει η διερεύνηση της προσέγγισης περί κατάργησης της λευκότητας, τα επιχειρήμα-

* [Σ.τ.Μ.] Ο όρος «abolitionism» θα μπορούσε να αποδοθεί στα ελληνικά ως καταργητισμός. Η συγκεκριμένη έννοια χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει το κίνημα υπέρ της κατάργησης της δουλείας, αλλά με την πάροδο των ετών έχει χρησιμοποιηθεί και σε άλλα πεδία.

τα αυτά επιδέχονται αρκετών σοβαρών ενστάσεων. Η ανάλυσή αυτή βασίζεται στην αντίληψη ότι υπάρχουν ουσιαστικές και αμετάβλητες φυλετικές ταυτότητες οι οποίες επικαθορίζουν την πολιτική τοποθέτηση και τη συμπεριφορά των φορέων τους. Με απλά λόγια, η συμπεριφορά των ανθρώπων γίνεται αντιληπτή ως καθορισμένη από τη φυλετική τους ταυτότητα και οι φυλετικές ταυτότητες γίνονται αντιληπτές ως εγγενώς συνδεδεμένες με συγκεκριμένα οικονομικά συμφέροντα και θεωρείται πως επιτάσσουν συγκεκριμένες πολιτικές επιλογές³⁷. Από τη στιγμή που αυτός ο συγκεκριασμός φυλής, οικονομίας και πολιτικής τίθεται σε ισχύ, η κοινωνία αναλύεται σαν ένα σύνολο ανταγωνιζομένων φυλών και ο αναλυτής είναι ελεύθερος να προσδώσει σε κάθε φυλή συγκεκριμένες αρετές ή ελαττώματα³⁸.

Ένα βασικό πρόβλημα αυτών των προσεγγίσεων είναι ότι αγνοούν τις περιπλοκότητες των φυλετικών ταυτοτήτων. Οι φυλετικές ταυτότητες σίγουρα μπορούν να επιστρατευθούν απέναντι σε μια πολιτική φυλετικών προνομίων, αλλά το να ισχυρίζεται κανείς ότι όποιος έχει μια συγκεκριμένη φυλετική ταυτότητα έχει αναγκαστικά κοινή θεώρηση και συμφέροντα με τους ομόφυλους του αντιστοιχεί στα χονδροειδέστερα φυλετικά στερεότυπα. Άνθρωποι από τον Άλμπερτ Πάρσονς μέχρι τον Λένιν αυτοπροσδιορίζονταν ως λευκοί, αλλά αντιτίθονταν στη φυλετική υπεροχή και τα φυλετικά προνόμια, ενώ ακόμη και η εργασία του ίδιου του Ρέντιγκερ πάνω στην IWW αποδεικνύει ότι η λευκή ταυτότητα είναι συμβατή με τη ριζοσπαστική διαφυλετική πολιτική³⁹. Οι άνθρωποι δεν μπορούν απλά να αποκηρύξουν τις φυλετικές τους ταυτότητες, όπως φαίνεται να προτείνουν συγγραφείς σαν τους Ιγκνάτιεφ και Ρέντιγκερ· στις κοινωνίες του σύγχρονου κόσμου που έχουν φυλετική συνείδηση, στον καθένα αποδίδεται μια φυλετική ταυτότητα ανεξάρτητα από τις προσωπικές του επιλογές. Αυτό είναι και το σημείο όπου χωλαίνει το σχέδιο του νέου αμπολισιονισμού, ενώ, την ίδια στιγμή, η προσέγγιση των δυο σταδίων για τον αγώνα – ξανά, η φυλετική απελευθέρωση η οποία στη συνέχεια ακολουθείται από την ταξική επανάσταση – αναπαράγει την προβληματική Μαρξιστική στρατηγική της εθνικής δημοκρατικής επανάστασης.

Τέλος, η αντίληψη ότι οι εργάτες που ανήκουν σε διαφορετικές φυλές έχουν θεμελιωδώς διαφορετικά συμφέροντα δεν είναι κάτι που αποδέχεται η ευρύτερη αναρχική παράδοση και σίγουρα υπάρχουν στέρεες αποδείξεις που υποστηρίζουν τη θέση της ότι οι φυλετικές διαιρέσεις χειροτερεύουν τις συνθήκες ζωής της εργατικής τάξης εν γένει, καθώς διαχωρίζουν τους εργάτες και αποδιοργανώνουν τα εργατικά κινήματα⁴⁰. Από τα παραπάνω διαφαίνεται η ανάγκη για διαφυλετικά λαϊκά κινήματα που περιλαμβάνουν μαζικά σωματεία και όχι για μια πολιτική της ταυτότητας που στηρίζεται στον κατακερματισμό και στρέφει τη μια ομάδα εργατών ενάντια στην άλλη. Η ταξική πολιτική υποδεικνύει ότι η άρχουσα μειοψηφία αποκομίζει οφέλη από την εκμετάλλευση της πλειοψηφούσας εργατικής τάξης. Η θεωρία περί κατάργησης της λευκότητας στρέφεται προς την αντίθετη κατεύθυνση: μια φυλετική διαταξική πλειοψηφία εκμεταλλεύεται διαταξικές φυλετικές μειοψηφίες. Πέραν του γεγονότος ότι αγνοεί την πραγματικότητα της ταξικότητας στο εσωτερικό των φυλών, μια τέτοια προσέγγιση αποτυγχάνει επίσης να εξηγήσει πώς ακριβώς οι μειοψηφίες, οι οποίες – σύμφωνα με συγγραφείς όπως οι Ιγκνάτιεφ και Ρέντιγκερ – χαρακτηρίζονται ακριβώς από την υποαπασχόληση και την εργασία στις χειρότερες ταπεινωτικές χειρωνακτικές δουλειές, ωφελούν την πλειοψηφία της εργατικής τάξης.

Αντίθετα, η ταξική πολιτική του αναρχισμού και του συνδικαλισμού, η οποία στοχεύει στη συνένωση των ανθρώπων διαφορετικών φυλών, αποτελεί έναν δρόμο διαφυγής από τον φαύλο κύκλο των συγκρούσεων που δημιουργούν και διαιωνίζουν ο εθνικισμός και οι πολιτικές της ταυτότητας. Αυτή ακριβώς την ταξική ενότητα είναι που δεν μπορεί να διασφαλίσει η θεώρηση περί κατάργησης της λευκότητας. Σε σχεδόν οποιαδήποτε Δυτική χώρα κι αν εφαρμόζοταν κάτι τέτοιο, προκύπτει ότι το βασικό καθήκον θα είναι η πάλη για *χειροτέρευση* των συνθηκών ζωής της πλειοψηφίας της εργατικής τάξης που υποτίθεται πως ωφελείται από τα λευκά προνόμια. Αυτή η θέση είναι από μόνη της προβληματική και καταδεικνύει επίσης τις αντιφάσεις του ίδιου του σχεδίου της κατάργησης της λευκότητας: από τη μια, υποστηρίζει ότι για το τέλος της φυλετικής καταπίεσης απαιτείται να παραιτηθούν μαζικά οι λευκοί από τα προνόμιά τους, ενώ, από την άλλη, ισχυρίζεται πως η λευκή εργατική τάξη επωφελείται τα μέγιστα από την φυλετική καταπίεση – θέση που δείχνει ότι

μια ευρεία απόρριψη των λευκών προνομίων είναι υπερβολικά απίθανη. Αντίθετα, η ευρύτερη αναρχική παράδοση προτάσσει την κινητοποίηση όσο περισσότερων καθημερινών ανθρώπων γίνεται, προκειμένου να αγωνιστούν για τη βελτίωση των συνθηκών της ζωής τους *σύμφωνα με τα συμφέροντά τους*. Αυτό δεν σημαίνει πως οι φυλετικές προκαταλήψεις και οι διαχωρισμοί αγνοούνται· ένα επαναστατικό μαζικό κίνημα των λαϊκών τάξεων θα επιτύχει μονάχα στο βαθμό που αντιπαλεύει τις φυλετικές προκαταλήψεις και μάχεται ενάντια στους φυλετικούς διαχωρισμούς.

Η μάχη ενάντια στις προκαταλήψεις έχει καθοριστική σημασία για την νίκη επί του καπιταλισμού και του κράτους. Η *Διεθνής* του Γιοχάνεσμπουργκ έγραφε ότι «Ο αγώνας ενάντια στον καπιταλισμό είναι αγώνας ενάντια στις προκαταλήψεις και τα καπιταλιστικά προωθούμενα μίσση στις γραμμές των εργατών». «Αν κερδίσουμε σε αυτό έχουμε κερδίσει και τον καπιταλισμό»⁴¹. Όμως η ενότητα απαιτεί και την ενεργό δέσμευση για οργάνωση όλων των εργατών, καθώς και τη μάχη ενάντια στους φυλετικούς διαχωρισμούς. Η *Διεθνής* πρόσθετε ότι είναι αναγκαίο να «σαρωθούν» τα «κύρια εμπόδια απέναντι στην αποτελεσματική εργατική αλληλεγγύη», όπως για παράδειγμα η «άρνηση των ίσων πολιτικών ελευθεριών στους ιθαγενείς» και το σύστημα φθηνής εργασίας που βασίζεται στην υποβάθμιση και τη σκλαβιά επί συμβάσει⁴².

Ένα Διεθνές και Διεθνιστικό Κίνημα

Σε αυτό το πλαίσιο, το γεγονός ότι το αναρχικό και το συνδικαλιστικό κίνημα ήταν πολυφυλετικό και αντιτιθόταν στις φυλετικές διακρίσεις και τους διαχωρισμούς πριν, κατά και μετά την ένδοξη περίοδο, δεν προκαλεί έκπληξη. Για παράδειγμα, «σε επίπεδο αντίληψης και προθέσεων», «ο συνδικαλισμός ήταν ένα διεθνές κίνημα» και οι συνδικαλιστές «αντιλαμβάνονταν το κίνημά τους ως διεθνές, όπως ακριβώς διεθνής είναι και η εργατική τάξη, και ως εκ τούτου ήλπιζαν να συντονίσουν την πάλη τους πέρα από τα εθνικά σύνορα, ενάντια σε ένα εξίσου διεθνές καπιταλιστικό σύστημα»⁴³. Επιπλέον, «τα συνδικαλιστικά κινήματα ανήκαν πιθανώς σε εκείνα τα τμήματα του διεθνούς εργατικού κινήματος που ήταν λιγότερο επιρρεπή στον ρατσισμό»⁴⁴.

Στην Κούβα των τελών του δεκάτου ένατου αιώνα, ο αναρχικός Κύκλος Προλεταρίων ήταν «η πρώτη ένωση της εργατικής τάξης ... που ήταν ακραιφνώς αντιρατσιστική και αντιεθνικιστική». Όσο η επιρροή τους αυξανόταν, οι αναρχικοί «συσπείρωναν με επιτυχία στο εργατικό κίνημα πολλούς μη λευκούς και αναμείγνυαν Κουβανούς και Ισπανούς», προωθώντας με αυτό τον τρόπο «την ταξική συνείδηση και βοηθώντας στην εξάλειψη του φυλετικού και εθνικού χάσματος μεταξύ των εργατών». Η Εργατική Συμμαχία, στην προσπάθειά της να κινητοποιήσει «ολόκληρο το λαό για να στηρίξει απεργίες και διαδηλώσεις», «διάβρωσε τους φυλετικούς φραγμούς όσο δεν είχε καταφέρει μέχρι τότε κανένα σωματείο στην Κούβα». Το σωματείο όχι μόνο ενέτασσε στις τάξεις του «μεγάλους αριθμούς» μαύρων, αλλά επιπλέον διεξήγαγε μάχες ενάντια στους φυλετικούς διαχωρισμούς στους χώρους δουλειάς. Για παράδειγμα, η πρώτη απεργία του 1889 περιλάμβανε το αίτημα «να μπορούν να δουλεύουν εκεί άτομα της έγχρωμης φυλής»⁴⁵.

Το ίδιο αίτημα εμφανίστηκε και τα επόμενα χρόνια, όπως και το αίτημα να μπορούν λευκοί και μαύροι να «κάθονται στα ίδια καφενεία», το οποίο τέθηκε στην πρωτομαγιάτικη πορεία της Αβάνας το 1890⁴⁶. Η *El Productor* κατήγγειλε «διακρίσεις εις βάρος των Αφροκουβανών από μεριάς εργοδοτών, καταστηματαρχών και διοικητών· το συνδικαλιστικό κίνημα, μέσα από εκστρατείες και απεργίες που περιλάμβαναν τη «μαζική κινητοποίηση ανθρώπων διαφόρων φυλών και εθνών», κατάφερε να εξαλείψει «το μεγαλύτερο μέρος των εναπομεινασών από την εποχή της δουλείας μεθόδων πειθάρχησης των εργατών», όπως «τις φυλετικές διακρίσεις εις βάρος των μη λευκών και τη σωματική τιμωρία των μαθητευόμενων και των *dependientes*»⁴⁷.

Στις Η.Π.Α., στους ιδρυτές της IWPA περιλαμβάνονταν μεταξύ άλλων και βετεράνοι αμπολι-

* [Σ.τ.Μ.] Στα ισπανικά, ο όρος *dependiente* αναφέρεται στους εργαζόμενους που είναι υπεύθυνοι για την εξυπηρέτηση των πελατών και την πώληση προϊόντων.

σιονιστικών και ριζοσπαστικών Ρεπουμπλικανικών κύκλων. Ο καταστατικός χάρτης της οργάνωσης προέτασσε «ίσα δικαιώματα για όλους χωρίς διακρίσεις με βάση τη φυλή ή το χρώμα»· η IWPA αντιτάχθηκε σθεναρά στον ρατσισμό, ακόμη και παρά το γεγονός ότι είχε μικρή επιρροή στους μαύρους Αμερικανούς⁴⁸. Παρ' όλα αυτά, κατάφερε να συνενώσει την εργατική τάξη του Σικάγο, η οποία αποτελούνταν σε μεγάλο βαθμό από μετανάστες, σε ένα πολυεθνικό μαζικό κίνημα και αντιτάχθηκε με δυναμικό τρόπο στην καταστολή των Ιθαγενών Αμερικανών⁴⁹. Ενώ οι εθνικές εργατικές ενώσεις έπαιζαν σημαντικό ρόλο, διασυνδέονταν σε ένα ευρύτερο κίνημα που δήλωνε υπερήφανα διεθνιστικό⁵⁰. Όπως έλεγε ένας ομιλητής της IWPA σε μια μαζική διαδήλωση,

Το σύνθημά μας είναι ελευθερία, ισότητα, αδελφότητα. Δεν πιστεύουμε στη ληστεία ή την κακομεταχείριση των ανθρώπων επειδή είναι έγχρωμοι ή Κινέζοι, επειδή γεννήθηκαν στη μια ή την άλλη χώρα. Το διεθνές μας κίνημα θέλει να ενώσει όλες τις χώρες με βάση το κοινό καλό όλων και να ξεμπερδεύει με την τάξη των ληστών.⁵¹

Στο Πάτερσον του Νιου Τζέρσεϊ, οι αναρχικοί εργάτες μεταξιά διατηρούσαν «βαθιά κριτική στάση απέναντι στην αμερικανική φυλετική ιεραρχία» και ανέπτυξαν κάποιες από «τις συνεπέστερες και λεπτομερέστερες κριτικές του φυλετικού ζητήματος στις Η.Π.Α.» που έχουν γίνει ποτέ από την Αριστερά⁵². Πολλοί συμμετείχαν στην IWW, η οποία λογίζεται ως «η μόνη ομοσπονδία στην ιστορία του εργατικού κινήματος που δεν ενέταξε ποτέ στο καταστατικό της τοπικούς διαχωρισμούς», «ένωσε τους μαύρους και τους λευκούς εργάτες όπως κανένας άλλος πριν από αυτή στην ιστορία της Αμερικής και υποστήριξε την αλληλεγγύη και την ισότητα ανεξάρτητα από τη φυλή ή το χρώμα, με έναν τρόπο που οι περισσότερες εργατικές οργανώσεις δεν έχουν καταφέρει ακόμα να φτάσουν»⁵³. «Ήταν μια από τις πρώτες (όχι αποκλειστικά ασιατικές) εργατικές οργανώσεις που ήταν δραστήρια στη στρατολόγηση Ασιατών εργατών», προωθώντας τη διαφυλετική αλληλεγγύη, ενώ ταυτόχρονα αντιτιθόταν στους νομικούς αποκλεισμούς και την περιρρέουσα ατμόσφαιρα περί «Κίτρινης Απειλής» που υπήρχε στην ακτή του Ειρηνικού⁵⁴.

Στον Νότο των Η.Π.Α., η IWW δημιούργησε αρκετά ισχυρά και διαφυλετικά σωματεία στην παράκτια και τη ναυπηγική βιομηχανία, προσελκύοντας πολλούς μαύρους μέσα από τη μαχητικότητα, τις επιτυχίες και την «εξισωτική φυλετική πολιτική» της⁵⁵. Σε πολλές περιπτώσεις, Γουόμπλις δολοφονήθηκαν εξαιτίας της προώθησης του διαφυλετικού γιουνιονισμού⁵⁶. Η Βιομηχανική Ένωση Εργατών στις Θαλάσσιες Μεταφορές της IWW είχε παρατήματα σε όλον τον κόσμο· σε αντίθεση με πολλά ορθόδοξα σωματεία του τομέα της ναυτιλίας, τα οποία οργανώνονταν σε φυλετική βάση και απαιτούσαν φυλετικούς διαχωρισμούς στην εργασία, ήταν μια διαφυλετική ένωση⁵⁷. Η IWW «από την αρχή ... διατήρησε σαφή στάση ενάντια σε κάθε είδους διαχωρισμό που βασίζεται στη φυλή, το χρώμα ή την εθνικότητα»⁵⁸. Ακόμη και ο ντου Μπουά σημειώνει ότι «σεβόμαστε τους Βιομηχανικούς Εργάτες του Κόσμου γιατί είναι ένα από τα κοινωνικά και πολιτικά κινήματα της σύγχρονης εποχής που δεν δέχεται διαχωρισμούς με βάση το χρώμα»⁵⁹.

Στην Αργεντινή, «ο σοσιαλισμός και ο αναρχισμός ... κέρδισαν την προσοχή της μαύρης κοινότητας, και ιδιαίτερα της εργατικής της τάξης», παρ' όλο που ο βαθμός εμπλοκής των μαύρων στο συνδικαλιστικό κίνημα δεν είναι ξεκάθαρος⁶⁰. Στη Βραζιλία των αρχών του εικοστού αιώνα, όπου η ραγδαία εκβιομηχάνιση επαρχιών όπως το Σάο Πάολο οδήγησε σε «τεταμένες» φυλετικές σχέσεις, οι ακτιβιστές εργάτες, «εμπνεόμενοι από τα εξισωτικά δόγματα του σοσιαλισμού, του αναρχισμού και του αναρχοσυνδικαλισμού», αγωνίστηκαν ενεργά για τη διαμόρφωση ενός διαφυλετικού εργατικού κινήματος⁶¹. Θέλησαν να υπερβούν τους διαχωρισμούς ανάμεσα στους ντόπιους και τους μετανάστες εργάτες, καθώς και αυτούς ανάμεσα σε μαύρους και λευκούς, και είχαν εμφανή επιρροή στους Αφροβραζιλιάνους⁶². Αυτή η υπόθεση δεν ήταν εύκολη, δεδομένης της αστάθειας των τοπικών σωματείων, της υπερπροσφοράς εργασίας και του γεγονότος ότι οι μετανάστες συχνά έριχναν τους μισθούς των Βραζιλιάνων, των μαύρων συμπεριλαμβανόμενων.

Στην Αυστραλία, η IWW καταπιάστηκε με την οργάνωση όλων των εργατών στο Ένα Μεγάλο Σωματείο και προώθησε «για πρώτη φορά στο εργατικό κίνημα ... μια συνεκτική αντιρατσιστική

αντίληψη»⁶³. Αντιτάχθηκε στην πολιτική της «Λευκής Αυστραλίας» που υποστήριζε το Εργατικό Κόμμα, προτάσσοντας την ελεύθερη μετανάστευση και τα δικαιώματα των Ασιατών και των Αβοριγίνων εργατών και διατηρώντας στενούς δεσμούς με αναρχικούς και συνδικαλιστές στην Ανατολική Ασία. Παρόμοια, στην Ιρλανδία, ο Κόνολι και ο Λάρκιν προσπάθησαν να ενώσουν τους εργάτες στο ITGWU, μακριά από τον σεκταρισμό.

Στη Νέα Ζηλανδία, το φυλετικό ζήτημα περιστρεφόταν γύρω από την ύπαρξη μεγάλου πληθυσμού Μαορί, οι οποίοι αποτελούσαν ένα διαρκώς μεγεθυνόμενο τμήμα της εργατικής τάξης. Οι ιδέες της IWW διαχύθηκαν σε όλη τη χώρα και κυρίως στην «Κόκκινη» Ομοσπονδία Εργασίας, η οποία ιδρύθηκε το 1908. Αρκετοί Γουόμπλς και τοπικές οργανώσεις της IWW έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη μεγάλη απεργία των ανθρακωρύχων και των ναυτεργατών του 1913⁶⁴. «Αν και δεν υπάρχει αμφιβολία» ότι η IWW «αποτελούνταν από λευκούς, έκανε προσπάθειες να προσεγγίσει τους Μαορί» δημοσιεύοντας άρθρα στη γλώσσα τους στην εφημερίδα *Industrial Unionist* («Βιομηχανικός Γιουνιονιστής»), η οποία εκδιδόταν από την IWW του Όκλαντ⁶⁵. Κατά τη διάρκεια της απεργίας του 1913, για παράδειγμα, η IWW έκανε ειδική έκκληση για διαφυλετική αλληλεγγύη, δημοσιεύοντας στη γλώσσα των Μαορί μια δήλωση που διακήρυττε ότι όλοι «οι εργάτες ... υποφέρουν από την ίδια μάστιγα», τον καπιταλισμό. «Τα αφεντικά ... πήραν τη γη σας, σκότωσαν τους προγόνους σας»· λοιπόν, «μη βοηθήσετε τους κοινούς μας εχθρούς», γιατί «είμαστε όλοι μια φυλή – η φυλή των εργατών»⁶⁶.

Οι αναρχικοί κύκλοι της Ασίας προώθησαν τη βιβλιογραφία, τις ιδέες και την οργάνωση της IWW στο εσωτερικό της ηπείρου. Στην Κίνα, η βασική μέριμνα των ριζοσπαστών πριν το 1911 ήταν η ανατροπή της δυναστείας των Μαντσού. Πολλοί από αυτούς αντιλαμβάνονταν τον αγώνα με στενά φυλετικούς όρους, ως αγώνα ανάμεσα στους Χαν και τους Μαντσού. Οι Κινέζοι αναρχικοί υποστήριζαν τον στόχο της ανατροπής του αυτοκράτορα Μαντσού και της δημιουργίας μιας δημοκρατίας, αλλά ήταν «απρόθυμοι να παραβλέψουν τον ρατσισμό» που διαπότιζε πολλά «επιχειρήματα κατά των Μαντσού»⁶⁷. Για παράδειγμα, ο Λι Σιζένγκ (1881-1973) – ένας από τους θεμελιωτές του κινέζικου αναρχισμού, ο οποίος είχε σπουδάσει στο Παρίσι – υποστηρίζει ότι ενώ οι ρεπουμπλικάνοι «τάσσονται υπέρ της ανατροπής της κυβέρνησης των Μαντσού απλώς και μόνο επειδή είναι των Μαντσού», οι αναρχικοί «τάσσονται υπέρ της ανατροπής της κυβέρνησης των Μαντσού απλώς και μόνο επειδή είναι κυβέρνηση»⁶⁸. Οι αναρχικοί δραστηριοποιήθηκαν επίσης στον Ταϊβανέζικο Πολιτιστικό Όμιλο, ο οποίος ιδρύθηκε το 1921 και αγωνίστηκε ενάντια στις διακρίσεις εντός της Ταϊβάν, βοήθησαν στον σχηματισμό ενός σωματείου, της Μαύρης Εργατικής Ένωσης (Kokurokai), η οποία αποτελούνταν από Κορεάτες μετανάστες στην Ιαπωνία, και συμμετείχαν στην εθνική οργάνωση Suiheisha («Ισοπεδωτές»), η οποία διοργάνωσε εκστρατείες για τα δικαιώματα της κάστας των Μπουρακούμιν*.⁶⁹

Στην Αίγυπτο, το Ελεύθερο Λαϊκό Πανεπιστήμιο είχε απήχηση στους Αιγύπτιους και τους Σύριους⁷⁰. Οι αναρχικοί συμμετείχαν στην ίδρυση «διεθνών» σωματείων, με κυριότερο τον Διεθνή Σύνδεσμο Εργαζομένων στην Καπνοβιομηχανία και τους Χαρτόμυλους του Καΐρου («Ligue Internationale des Ouvriers Cigarretiers et Papetiers du Caire»), ο οποίος ήταν «ανοιχτός στους εργάτες όλων των εθνικοτήτων, τόσο στους Αιγύπτιους όσο και στους ξένους», και περιλάμβανε, «εκτός από τους ειδικευμένους στρίφτες τσιγάρων, και εργαζόμενους στην παραγωγή»⁷¹. Στη Νότιο Αφρική, όπου το πρώιμο εργατικό κίνημα αποτελούνταν από λευκούς και τασσόταν σαφώς υπέρ των φυλετικών διακρίσεων, του αποκλεισμού των μαύρων από διάφορα επαγγέλματα και τα σωματεία, καθώς και του επαναπατρισμού των Ασιατών, οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές προώθησαν τον σοσιαλισμό και τα εργατικά σωματεία στους έγχρωμους εργάτες⁷². Η Γενική Ομο-

* [Σ.τ.Μ] Οι Μπουρακούμιν είναι μια κάστα η οποία έχει τις ρίζες της στη φεουδαρχική Ιαπωνία. Βρισκόταν σε καθεστώς απομόνωσης από τον υπόλοιπο κόσμο επειδή έκανε εργασίες που σχετίζονταν με το θάνατο (π.χ. επεξεργασία δερμάτων, σφαγή ζώων, κατασκευή ταφών, δήμιοι κ.λπ.). Σήμερα αποτελούν περίπου το 2,4% του πληθυσμού της χώρας και παραμένουν στο περιθώριο της ιαπωνικής κοινωνίας. Για παράδειγμα, θεωρείται προσβλητικό για μια οικογένεια να παντρευτεί το παιδί της με έναν Μπουράκου. Κάποιες εταιρείες ψάχνουν το γενεαλογικό δέντρο ατόμων που προορίζονται για σημαντικές θέσεις, ώστε να αποφευχθεί η στελέχωσή τους από Μπουρακούμιν.

σπονδία Εργατών, η οποία είχε οργανωθεί από τον αναρχικό Βίλφρεντ Χάρισον το 1906, και η τοπική IWW, που σχηματίστηκε το 1910, ήταν πιθανόν τα πρώτα σωματεία του αφρικανικού τμήματος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας που στόχευαν στην ένταξη μελών πέρα από τα όρια του χρώματος.

Ωστόσο, η IWW της Νοτίου Αφρικής και το SLP ήταν στην πραγματικότητα οργανώσεις λευκών εργατών και η διεθνιστική τους τοποθέτηση παρέμενε κάπως αφηρημένη, εν μέρει λόγω του γεγονότος ότι δεν τοποθετούσαν τους εαυτούς τους στη θέση του υπερασπιστή των δικαιωμάτων των έγχρωμων⁷³. Η Διεθνής Σοσιαλιστική Λίγκα, η οποία ιδρύθηκε το 1915, αρχικά ήταν κι αυτή μια κατεξοχήν οργάνωση λευκών εργατών. Ωστόσο, το 1916 η Λίγκα άρχισε να εντάσσει έγχρωμους στις γραμμές της. Τέτοιοι ήταν οι Ρούμπεν (Αλφρεντ) Κετίβε, Τζόνι Γκόμας (1901-1979), Χάμιλτον Κραάι, Ρ. Κ. Μούντλεϊ, Μπέρναντ Λ. Ε. Σγκαμόνι (1888-1936) και Τ. Γ. Τιμπέντι. Στο Κέιπ Τάουν, η Βιομηχανική Σοσιαλιστική Λίγκα, μια ξεχωριστή ομάδα, περιλάμβανε «τους έγχρωμους και Μαλαισιανούς συντρόφους στην προπαγάνδα μας – μεταξύ των έγχρωμων και των ιθαγενών εργατών»⁷⁴. Αντίθετα με τις προγενέστερες IWW και SLP, οι νέες αυτές οργανώσεις προέκυψαν από τις συνδικαλιστικές ενώσεις που σχηματίστηκαν με αφετηρία το 1917 από Αφρικανούς, Έγχρωμους Μιγάδες και Ινδούς.

Η ειδική και συστηματική προσοχή που έδωσαν οι συνδικαλιστές στο ζήτημα της φυλετικής καταπίεσης στη Νότιο Αφρική από το 1915 κι έπειτα έπαιξε ρόλο στην επιρροή που άσκησε ο συνδικαλισμός στους έγχρωμους εργάτες⁷⁵. Σε μια περίοδο που οι τοπικές αφρικάνικες, έγχρωμες μιγαδικές και ινδικές εθνικιστικές ομάδες απέφευγαν να απαιτήσουν το καθολικό δικαίωμα ψήφου, η Διεθνής Σοσιαλιστική Λίγκα υιοθέτησε ένα εξειδικευμένο πρόγραμμα για τα δικαιώματα των Αφρικανών, το οποίο διακήρυττε «την κατάργηση της σκλαβιάς επί συμβάσει των ιθαγενών, τα συστήματα συμβάσεων και παροχής διαβατηρίων και την ανύψωση των ιθαγενών εργατών στην πολιτική και εργασιακή κατάσταση των λευκών ως απαραίτητα βήματα για τη χειραφέτηση της εργατικής τάξης στη Νότιο Αφρική». Επιμένοντας πως «το ένα τμήμα της εργατικής τάξης δεν μπορεί να επωφελείται εις βάρος των υπολοίπων χωρίς να προδίδει τις ελπίδες των παιδιών», το πρόγραμμα υποστήριζε ότι οι «τυραννικοί νόμοι» των διακρίσεων και της ανελεύθερης εργασίας πρέπει να «σαρωθούν» από την πάλη για «πλήρη πολιτική ισότητα» όλων των φυλών. «Μόνο έτσι μπορεί το σύνολο της εργατικής τάξης, μαύροι και λευκοί, να προελάσει ενωμένο προς την κοινή του χειραφέτηση από τη μισθωτή σκλαβιά»⁷⁶.

Στην Ουκρανία, όπου ο αντισημιτισμός ήταν ευρύτατα διαδεδομένος στους αγρότες και συχνά χρησιμοποιούνταν για να ξεσηκωθούν πογκρόμ, αναρχικοί όπως ο Μάχνο ανακήρυξαν ως εχθρούς τους «αστούς Εβραίους». Όμως, «αυτό που τους καθιστούσε τέτοιους ήταν η τάξη τους, όχι η “φυλή” τους»⁷⁷. Οι φτωχοί Εβραίοι είναι, επέμενε, φυσικοί σύμμαχοι των Ουκρανών εργατών και αγροτών. Ο RIAU και το ευρύτερο Μαχνοβίτικο κίνημα είχαν στις τάξεις τους πολλούς επιφανείς Εβραίους, ανάμεσα στους οποίους ήταν ο Βολίν και η Έλενα Κέλερ από τη Ναμπάτ, γραμματέας του τομέα πολιτισμού και εκπαίδευσης του RIAU. Ο επικεφαλής της αντικατασκοπείας του RIAU, Λ. Ζινκόφσκι (Ζαντόφ) ήταν επίσης Εβραίος και στην πολιτοφυλακή υπήρχαν εβραϊκά αποσπάσματα⁷⁸. Επιπλέον, ο RIAU παρείχε όπλα και πυρομαχικά σε εβραϊκές κοινότητες προκειμένου να υπερασπιστούν τον εαυτό τους και ορισμένα μέλη της πολιτοφυλακής που κρίθηκαν ένοχα για διώξεις κατά Εβραίων εκτελέστηκαν πάραυτα. Το Μαχνοβίτικο Επαναστατικό Στρατιωτικό Συμβούλιο και η Ναμπάτ έθεταν το ζήτημα ως εξής:

Εργάτες, αγρότες κι αντάρτες! Ξέρετε πως οι εργάτες όλων των εθνικοτήτων – Ρώσοι, Εβραίοι, Πολωνοί, Γερμανοί, Αρμένιοι κ.λπ. – είναι το ίδιο φυλακισμένοι μέσα στην άβυσσο της εξαθλίωσης. ... Πρέπει να διακηρύξουμε παντού ότι οι εχθροί μας είναι οι εκμεταλλευτές και καταπιεστές διαφόρων εθνικοτήτων. ... Τούτη τη στιγμή, που ο διεθνής εχθρός – η μπουρζουαζία όλων των χωρών – σπεύδει ... να δημιουργήσει εθνικιστικά μίσση ... με σκοπό να ... κλονίσει τα ίδια

τα θεμέλια της ταξικής μας πάλης – την αλληλεγγύη και την ενότητα όλων των εργατών – πρέπει να κινηθείτε ενάντια σε κάθε συνειδητό και ασυνείδητο αντεπαναστάτη που βάζει σε κίνδυνο τη χειραφέτηση των εργαζόμενων από το κεφάλαιο και την εξουσία. Το επαναστατικό σας καθήκον είναι να καταπνίξετε όλες τις εθνικιστικές διώξεις, αντιμετωπίζοντας αμείλικτα κάθε υποκινητή αντισημιτικών πογκρόμ.⁷⁹

Συχνά λέγεται ότι η Αριστερά πριν από τον Μπολσεβικισμό στην καλύτερη περίπτωση αγνοούσε τα φυλετικά ζητήματα, ενώ στη χειρότερη ήταν Ευρωκεντρική και φυλετικά προκατειλημμένη, «μια υπόθεση αποκλειστικά Ευρωπαϊκή»⁸⁰. Σύμφωνα με αυτήν τη λογική, η «Αμερικάνικη σοσιαλιστική παράδοση», για παράδειγμα, ήταν «σχετικά αδιάφορη για τους Αφροαμερικανούς» πριν από την ανάδειξη του CPUSA⁸¹. Επίσης, υποστηρίζεται ότι «ο σοσιαλισμός διαφοροποιήθηκε απολύτως από τον ρατσισμό μόνο μέσα από τη δράση του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος: αυτή είναι μια από τις διαχρονικές (αλλά σε μεγάλο βαθμό υποτιμημένες) συνεισφορές του κομμουνισμού στον σοσιαλισμό γενικότερα»⁸². Όμως, η ιστορία της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης θέτει υπό σοβαρή αμφισβήτηση αυτές τις αιτιάσεις. Ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη μιας σοβαρής θεωρίας και πρακτικής στη μάχη ενάντια στις φυλετικές διακρίσεις και τους διαχωρισμούς και εξελίχθηκαν σε ένα πολυεθνικό και πολυφυλετικό κίνημα που συνεισέφερε στην ιστορία των σωματείων, των αγροτικών κινημάτων και της Αριστεράς.

Ιμπεριαλισμός και Εθνική Απελευθέρωση

Η ευρύτερη αναρχική παράδοση ήταν εχθρική προς τον ιμπεριαλισμό. Αυτό απορρέει από την αντικρατική της θεώρηση και την αντίθεσή της στην κοινωνική και οικονομική ανισότητα. Ο Μπακούνιν έχει μια «ισχυρή συμπάθεια για κάθε εθνική εξέγερση ενάντια σε κάθε μορφή καταπίεσης» αναγνωρίζοντας το δικαίωμα κάθε λαού «να είναι ο εαυτός του ... κανείς δεν έχει το δικαίωμα να του επιβάλει την ενδυμασία, τα έθιμα, τη γλώσσα και τους νόμους του»⁸³. Δεν ήταν υπέρ της κρατικής οδού, η οποία σχετίζεται με την ίδρυση ξεχωριστών εθνικών κρατών, καθώς το μόνο που αυτά κάνουν είναι να αναπαράγουν το ταξικό σύστημα και να γεννούν νέους πολέμους, επειδή οι πόλεμοι προκύπτουν από τα πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα των αρχουσών τάξεων⁸⁴. Αυτή η θέση αποτέλεσε το μοτίβο που ακολούθησαν και άλλοι αναρχικοί και συνδικαλιστές.

Μόνο μια κοινωνική επανάσταση μπορεί να καταργήσει τις τάξεις και τον ιμπεριαλισμό και μια τέτοια επανάσταση πρέπει να έχει «διεθνή προοπτική». Ο Μπακούνιν υποστηρίζει πως οι καταπιεσμένες εθνότητες «πρέπει συνεπώς να συνδέσουν τις φιλοδοξίες και τις δυνάμεις τους με τις φιλοδοξίες και τις δυνάμεις όλων των άλλων χωρών»⁸⁵. Ο Μαξίμοφ προσθέτει ότι τα νέα κράτη θα δημιουργούν με τη σειρά τους νέα εθνικά ζητήματα, όπως διώξεις μειονοτικών εθνοτήτων στο εσωτερικό των συνόρων τους στο όνομα της «οικοδόμησης του έθνους». Οι «αναρχικοί απαιτούν την απελευθέρωση όλων των αποικιών και υποστηρίζουν κάθε αγώνα για εθνική ανεξαρτησία». Αρνούνται «στο προλεταριάτο όχι τον αυτοπροσδιορισμό του ως τέτοιο, αλλά τον αυτοπροσδιορισμό του με βάση Κρατικές έννοιες»⁸⁶. Σύμφωνα με τον Ρόκερ, ένα νέο εθνικό κράτος θα μετατραπεί είτε σε μια νέα επεκτατική δύναμη είτε σε μια υποτελή δύναμη ενός ήδη υπάρχοντος κράτους. «Αν και τα μικρότερα κράτη, εξαιτίας του μικρού αριθμητικά πληθυσμού τους, δεν λειτουργούν με τον ίδιο τρόπο, η υποτιθέμενη ενάρετη συμπεριφορά τους οφείλεται, όπως σημείωνε κάποτε ο Μπακούνιν, κυρίως στην αδυναμία τους»⁸⁷.

Πράγματι, σύμφωνα με την άποψη του Μπακούνιν, η εθνική απελευθέρωση πρέπει να επιτευχθεί «τόσο ως προς τα οικονομικά όσο και ως προς τα πολιτικά συμφέροντα των μαζών», ειδάλλως θα μετατραπεί σε ένα «οπισθοδρομικό, καταστροφικό, αντεπαναστατικό κίνημα»⁸⁸. Σημειώνει ότι «ο μεγαλύτερος εχθρός ενός έθνους είναι το ίδιο του το Κράτος». Ο Μπακούνιν θέτει έναν βασικό διαχωρισμό ανάμεσα στο έθνος και το κράτος· πιστεύει ότι «τα έθνη υπάρχουν για τα μέλη τους»

και όχι για τα κράτη και υποστηρίζει ότι «η λύτρωση του έθνους μέσα από την εγκαθίδρυση ενός κράτους δεν αποτελεί έγκυρο απελευθερωτικό στόχο»⁸⁹. Ο απόλυτος σκοπός πρέπει να είναι η καθολική ομοσπονδία που αγκαλιάζει όλες τις εθνικότητες και οργανώνεται γύρω από μια σχεδιασμένη διεθνή οικονομία. Ο Ρόκερ συμφωνεί:

Αυτό που αποζητούμε δεν είναι η παγκόσμια εκμετάλλευση αλλά η παγκόσμια οικονομία στην οποία κάθε ομάδα ανθρώπων θα μπορεί να βρει τη φυσική της θέση και να απολαμβάνει ίσα δικαιώματα με όλους τους άλλους. Ως εκ τούτου, η διεθνοποίηση των φυσικών πόρων και των εδαφών που αποδίδουν τις πρώτες ύλες είναι μια από τις πιο σημαντικές προϋποθέσεις για την ύπαρξη μιας σοσιαλιστικής τάξης πραγμάτων που θα βασίζεται σε ελευθεριακές αρχές. ... Είναι ανάγκη να δημιουργήσουμε μια νέα ανθρώπινη κοινότητα που θα έχει τις ρίζες της στην ισότητα των οικονομικών συνθηκών και την ένωση όλων των μελών της μεγάλης πολιτισμικής κοινότητας μέσω νέων δεσμών κοινών συμφερόντων, αγνοώντας τα σύνορα των σημερινών κρατών.⁹⁰

Παρ' όλο που οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές εξυμνούσαν την ποικιλία πολιτισμών και εθνικοτήτων, αρνήθηκαν να ενσωματώσουν στην πολιτική τους την άκριτη υπεράσπιση συγκεκριμένων πολιτισμών. Από τη στιγμή που στόχευαν στη δημιουργία ενός διεθνούς και διεθνιστικού κινήματος, καθώς και σε μια οικουμενική ανθρώπινη κοινότητα μέσα από τους ταξικούς αγώνες και τη λαϊκή επιμόρφωση, δεν μπορούσαν να αποδεχθούν την αντίληψη ότι οι πολιτισμοί είναι μονολιθικοί και αμετάβλητοι ή τον ισχυρισμό ορισμένων εθνικιστών ότι ορισμένα δικαιώματα είναι ξένα προς τον πολιτισμό τους και ως εκ τούτου ασήμαντα ή αμφισβητήσιμα. Όπως επισημαίνει ο Μπακούνιν, «θα πρέπει να θέσουμε την ανθρώπινη, οικουμενική δικαιοσύνη πάνω απ' όλα τα εθνικά συμφέροντα», ενώ, σύμφωνα με τον Μαξίμοφ, το «γεγονός» της εθνικότητας είναι πάντοτε λιγότερο σημαντικό από τις οικουμενικές αρχές:

Το δικαίωμα του καθενός να είναι ο εαυτός του ... αποτελεί φυσική συνέπεια των αρχών της ελευθερίας και της ισότητας. ... Η διεθνής ελευθερία και ισότητα, η παγκόσμια δικαιοσύνη, είναι υψηλότερες απ' όλα τα εθνικά συμφέροντα. Τα εθνικά συμφέροντα παύουν να είναι συνέπειες αυτών των υψηλότερων αρχών αν και εφόσον θέτουν τον εαυτό τους ενάντια στην ελευθερία ή ακόμη και εκτός της ελευθερίας.⁹¹

Τα παραπάνω αφήνουν ακόμη ανοιχτό το ζήτημα του πώς ακριβώς θα πρέπει να σχετιστούν οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές με τους εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες. Αυτοί οι αγώνες συχνά διαπνέονται από εθνικισμό – δηλαδή μια πολιτική ενοποίησης μιας ολόκληρης εθνικότητας, ανεξαρτήτως τάξης, προκειμένου να καταληφθεί η κρατική εξουσία – τον οποίο οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές έβρισκαν εξαιρετικά δυσάρεστο. Οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές ανταποκρίθηκαν με διάφορους τρόπους.

Μια από τις προσεγγίσεις αναρχικών και συνδικαλιστών είχε να κάνει με την αρκετά άκριτη υποστήριξη εθνικιστικών ρευμάτων, στη βάση της αντίληψης των αγώνων τους σαν ένα βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση. Αυτό για κάποιους σήμαινε υποστήριξη της δημιουργίας μικρών κρατών ως προτιμότερων σε σχέση με τα μεγάλα – αντίληψη που οι περισσότεροι αναρχικοί απέρριπταν⁹². Για κάποιους άλλους, σήμαινε υποστήριξη των νέων εθνικών κρατών ως μερική ρήξη με τον ιμπεριαλισμό. Η αντίθετη προσέγγιση ήταν η ολοκληρωτική απόρριψη της συμμετοχής σε εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες, στη βάση τού ότι αυτοί οι αγώνες μολύνονται αθεράπευτα από τον εθνικισμό και αποτυγχάνουν νομοτελειακά να φέρουν αυθεντική ελευθερία στις λαϊκές τάξεις. Οι εθνικοαπελευθερωτικοί αγώνες θεωρούνταν μάταιοι και τα εθνικά ζητήματα γίνονταν αντιληπτά ως κάτι που

θα επιλυθεί στην πορεία μιας διεθνούς επανάστασης.

Η τρίτη, πιο εκλεπτυσμένη, προσέγγιση ήταν η συμμετοχή στους εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες προκειμένου αυτοί να μορφοποιηθούν, να κερδηθούν στη μάχη των ιδεών, να αντικαταστήσουν τον εθνικισμό με μια πολιτική εθνικής απελευθέρωσης μέσα από την ταξική πάλη και να ωθηθούν σε επαναστατική κατεύθυνση. Βασικό στοιχείο αυτής της προσέγγισης είναι η αντίληψη ότι ο εθνικισμός είναι μόνο ένα από τα ρεύματα των αντιιμπεριαλιστικών ή των εθνικοαπελευθερωτικών αγώνων, και μάλιστα όχι αναγκαστικά το κυρίαρχο, καθώς και ότι οι εθνικοαπελευθερωτικοί αγώνες μπορούν να έχουν διάφορες εκβάσεις. Για κάποιους από τους υπέρμαχους αυτής της θέσης, η εμφανιζόμενη εθνική άρχουσα τάξη θεωρείται ανίκανη να έρθει σε πραγματική ρήξη με την εξουσία των ιμπεριαλιστών ηγεμόνων· για άλλους, μια τέτοια ρήξη θεωρείται πιθανή, αλλά τα αποτελέσματα για τις μάζες των ανθρώπων θα υστερούν έναντι μιας αυθεντικής λαϊκής απελευθέρωσης.

Οι θέσεις αυτές είναι χρήσιμο να συγκριθούν με εκείνες του κλασικού Μαρξισμού. Πριν από την Κομιντέρν, ο κλασικός Μαρξισμός έδινε ελάχιστη προσοχή στους αγώνες των αποικιοκρατούμενων και ημιαποικιοκρατούμενων χωρών, με τις αξιοσημείωτες εξαιρέσεις της Ιρλανδίας και της Πολωνίας. Ο Μαρξ πίστευε ότι οι περισσότεροι βιομηχανοποιημένες χώρες, οι οποίες έχουν ισχυρά κράτη, είναι οι βασικοί φορείς της ιστορικής αλλαγής. Ως εκ τούτου, στον γαλλοπρωσικό πόλεμο του διαστήματος 1870-1871 υποστήριζε την πλευρά της Γερμανίας: «αν οι Πρώσοι νικήσουν, η συγκεντροποίηση των εξουσιών του κράτους θα βοηθήσει τη συσπείρωση της γερμανικής εργατικής τάξης» και «η γερμανική επικράτηση θα μεταφέρει το κέντρο βάρους του εργατικού κινήματος από τη Γαλλία στη Γερμανία»⁹³.

Έχοντας την πεποίθηση ότι η ολοκλήρωση του σταδίου του καπιταλισμού αποτελεί προϋπόθεση του σοσιαλισμού, οι Μαρξ και Ένγκελς έβλεπαν κάπως ευνοϊκά τον Δυτικό ιμπεριαλισμό, ως ένα μέσο διάδοσης του καπιταλισμού. Η ανθρωπότητα δεν μπορεί «να εκπληρώσει τη μοίρα της χωρίς μια κοινωνική επανάσταση στην Ασία» και «όποια κι αν είναι τα εγκλήματα της Αγγλίας, αυτή αποτέλεσε το ασυνείδητο εργαλείο της ιστορίας για την επίτευξη της επανάστασης». Η κατάκτηση της Αλγερίας ήταν ένα «ευτυχές γεγονός για την πρόοδο του πολιτισμού», «η μεγαλοπρεπής Καλιφόρνια αρπάχθηκε προσφάτως από τους αδέξιους Μεξικανούς [και] ... η “ανεξαρτησία” μπορεί να δοκιμάζεται. ... Αλλά τι μπορεί να γίνει μπροστά ... στην παγκόσμια ιστορία;»⁹⁴. Τα εθνικά δικαιώματα είναι δευτερεύουσας σημασίας σε σχέση με την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Σύμφωνα με πολλά μέλη της Δεύτερης Διεθνούς, του Ένγκελς συμπεριλαμβανόμενου, αυτό συνεπάγεται μια προοδευτική αποικιοκρατική πολιτική. Οι αποικίες «που κατοικούνται από ιθαγενείς πληθυσμούς ... πρέπει να καταληφθούν» από το προλεταριάτο της Δύσης κατά την επανάσταση κι έπειτα «να οδηγηθούν το συντομότερο δυνατόν στην ανεξαρτησία»⁹⁵. Από τη στιγμή που ορισμένα κράτη γίνονται αντιληπτά ως προοδευτικά και ορισμένοι λαοί ως επαναστατικοί και προοδευτικοί, ενώ άλλοι θεωρούνται αυτό που ο Ένγκελς αποκαλεί «αντεπαναστατικά έθνη», προκύπτει ότι η πολιτική της εργατικής τάξης θα πρέπει να ευθυγραμμίζεται με συγκεκριμένα κράτη⁹⁶.

Μια προφανής συνέπεια αυτής της αυστηρής έμφασης στα στάδια και την ανικανότητα των αποικιοκρατούμενων και ημιαποικιοκρατούμενων χωρών να προχωρήσουν προς τον σοσιαλισμό ήταν η περιθωριοποίηση του Μαρξισμού στις περιοχές αυτές. Οι Αργεντινοί σοσιαλιστές, «βαθιά επηρεασμένοι από τις κυρίαρχες πολιτικές θεωρίες της Δεύτερης Διεθνούς», υποστήριζαν ότι η ανάπτυξη της οικονομίας θα οδηγήσει στη δυνατότητα του σοσιαλισμού, επένδυσαν τις προσδοκίες τους στις εκλογές, ήταν «αντίθετοι με τη μαζική οργάνωση των εργατών στους χώρους παραγωγής» και τις πολιτικές απεργίες, αγνοούσαν την πλειοψηφία των μεταναστών και αποτέλεσαν αμελητέα δύναμη⁹⁷ (Ο ισχυρισμός ότι αυτοί οι σοσιαλιστές είχαν «κυριαρχήσει» επί των αναρχικών «μέχρι τη δεύτερη δεκαετία του εικοστού αιώνα» είναι τρομερά άστοχος)⁹⁸. Μια από τις σημαντικότερες διαφορές ανάμεσα στη Σοσιαλιστική (τη λεγόμενη «Δεύτερη») Διεθνή και την ευρύτερη αναρχική παράδοση στα τέλη του δεκάτου ένατου και τις αρχές του εικοστού αιώνα ήταν ότι οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές είχαν μαζική βάση σε αυτό που σήμερα λογίζεται ως «τρίτος κόσμος», ενώ οι πολιτικοί σοσιαλιστές όχι· η κυριαρχία του αναρχισμού και του συνδικαλισμού

στο κίνημα της Αργεντινής κατά τις αρχές του εικοστού αιώνα αποτελεί ενδεικτικό παράδειγμα αυτής της θέσης.

Η κατάσταση αυτή άρχισε να αλλάζει με την ανάδυση του Μπολσεβικισμού και την ίδρυση της Κομιντέρν. Ο Λένιν αναθεώρησε σε δυο σημαντικά σημεία την κλασική Μαρξιστική προσέγγιση για τον αποικιοκρατούμενο και ημιαποικιοκρατούμενο κόσμο: από τη μια, υποστήριξε ότι ο ιμπεριαλισμός υποσκάπτει την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και ως εκ τούτου πρέπει να καταπολεμηθεί· από την άλλη, θεώρησε ότι ο καπιταλισμός είχε εξελιχθεί σε παγκόσμιο σύστημα, πράγμα που σημαίνει ότι μια επανάσταση σε μια λιγότερο ανεπτυγμένη χώρα είναι δυνατή, στο βαθμό που θα υποστηριχθεί από επαναστάσεις στις υψηλά βιομηχανοποιημένες χώρες οι οποίες θα μπορούσαν να μεταφέρουν τις παραγωγικές δυνάμεις. Ο Μαρξ αντιλαμβάνεται τον αποικιοκρατούμενο και ημιαποικιοκρατούμενο κόσμο ως στατικό ιστορικό αντικείμενο· ο Λένιν προωθεί μια Μαρξιστική αντίληψη που βλέπει τον κόσμο αυτό ως ιστορικό υποκείμενο⁹⁹.

Όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, οι θέσεις αυτές εξελίχθηκαν σε μια στρατηγική δυο σταδίων για τους αγώνες στις αποικιοκρατούμενες και ημιαποικιοκρατούμενες χώρες: το πρώτο στάδιο είναι ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας, λογιζόμενος ως δημιουργία ενός εθνικού κράτους που θα μπορέσει να αναπτύξει μια σύγχρονη οικονομία και να καταργήσει την εθνική καταπίεση· το δεύτερο στάδιο είναι αυτό του σοσιαλιστικού αγώνα ενάντια στον καπιταλισμό. Σύμφωνα με αυτή τη στρατηγική, οι εθνικοαπελευθερωτικοί αγώνες, που οργανώνονται γύρω από τον εθνικισμό, επικεντρώνονται στις αστικές ή εθνικές δημοκρατικές επαναστάσεις οι οποίες έρχονται σε ρήξη με τον ιμπεριαλισμό και μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για ακόλουθες προλεταριακές και σοσιαλιστικές επαναστάσεις¹⁰⁰. Ουσιαστικά, αυτό ανάγεται στην αντίληψη ότι το άμεσο καθήκον τον Κομμουνιστών είναι η προώθηση της εθνικής απελευθέρωσης μέσω μιας ταξικής συμμαχίας με στόχο ένα εθνικό κράτος, προκειμένου να επέλθει ρήξη με τον ιμπεριαλισμό και να ολοκληρωθεί το στάδιο του καπιταλισμού. Η αντίληψη αυτή έβγαλε τον κλασικό μαρξισμό έξω από το γκέτο των ανεπτυγμένων βιομηχανικών χωρών, ενώ ταυτόχρονα διατήρησε την παραδοσιακή Μαρξιστική θεωρία της ιστορίας ως κίνησης μέσα από νομοτελειακά στάδια. Πρακτικά, σήμαινε ότι τα Κομμουνιστικά κόμματα των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών κατευθύνθηκαν προς τη συμμαχία με τους εθνικιστές αντί να επικεντρώσουν στην οικοδόμηση ενός ανεξάρτητου και επαναστατικού κινήματος της εργατικής τάξης. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως αυτές της Αιγύπτου και της Ινδονησίας, η σύμπραξη αυτή έφερε τραγικά αποτελέσματα, καθώς οι εθνικιστές κατέσφαξαν τους πρώην συμμάχους τους αφότου κατέλαβαν την κρατική εξουσία.

Στις περιπτώσεις αυτές, ο σοσιαλισμός συνδέθηκε με ένα εθνικό και όχι διεθνές σχέδιο και ταυτίστηκε με συγκεκριμένα κράτη και λαούς. Σε πολλές περιστάσεις, αυτό οδήγησε στην απώλεια της ανεξαρτησίας των Κομμουνιστικών κομμάτων, τα οποία μετατράπηκαν σε πιστά μέλη εθνικιστικών κινήματων που αγωνίζονταν για έναν διαφορετικό καπιταλισμό, με τον κομμουνισμό να μετατίθεται σε ένα ρητορικό και αφηρημένο μέλλον. Έτσι, στην συνάντηση της Οργάνωσης για την Αφροασιατική Αλληλεγγύη το 1965, ο Γκεβάρα υποστηρίζει ότι «η Κούβα συμμετέχει σε αυτό το συνέδριο για να υψώσει μόνη της τη φωνή των *λαών* της Αμερικής» και ότι «η Κούβα μιλά τόσο με την ιδιότητα της υποανάπτυκτης *χώρας* όσο και ως χώρα που οικοδομεί τον σοσιαλισμό». Η Κούβα μοιράζεται με άλλες χώρες την επιθυμία για «την ήττα του *ιμπεριαλισμού* ... την απελευθέρωση από τα αποικιοκρατικά ή νεοαποικιοκρατικά δεσμά. .. Η ελευθερία θα επιτευχθεί όταν έρθει το τέλος της *ιμπεριαλιστικής οικονομικής κυριαρχίας*», το οποίο θέτει τις βάσεις για το «μονοπάτι που καταλήγει στον κομμουνισμό», μέσα από τη «βιομηχανική ανάπτυξη»¹⁰¹. Στην ομιλία αυτή δεν υπάρχει τίποτα που να αναφέρεται στην ταξική πάλη ή τον καπιταλισμό ως τέτοιο, παρά μόνο στο «μονοπωλιακό κεφάλαιο», δηλαδή τον ιμπεριαλισμό· εδώ, ο διεθνισμός παρουσιάζεται σαν οικονομική και πολιτική διεθνής αλληλεγγύη ανάμεσα στις χώρες και τους λαούς· οι λαϊκές τάξεις εξαφανίζονται από τη θέση του ιστορικού υποκειμένου και αντικαθίστανται από εθνικιστικά καθεστώτα¹⁰². Αυτή η προσέγγιση συχνά συνδέεται με την αντίληψη ότι οι Δυτικοί εργάτες επωφελούνται από τον ιμπεριαλισμό, ο οποίος τους παρέχει ένα «υψηλότερο επίπεδο ζωής»¹⁰³.

Κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης του κλασικού Μαρξισμού – κατά την οποία οι οπαδοί του δεν είχαν ούτε την ικανότητα να σχετιστούν αποτελεσματικά με τα αντιιμπεριαλιστικά αιτήματα ούτε και τη θέληση να ρίξουν ένα σοσιαλιστικό σύνθημα που να παίρνει σοβαρά τις τοπικές λαϊκές τάξεις – οι μικροί κύκλοι Μαρξιστών του αποικιοκρατούμενου και ημιαποικιοκρατούμενου κόσμου ξεπεράστηκαν εύκολα από τους αναρχικούς και τους συνδικαλιστές, οι οποίοι ήταν απαλλαγμένοι από την Μαρξιστική θεωρία των σταδίων. Όμως, με την ανάδυση της Κομιντέρν, οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές άρχισαν να αντιμετωπίζουν έναν ισχυρό Μαρξιστικό αντίπαλο από την Αριστερά σε χώρες όπου πριν είχαν τα ηνία. Τα διάφορα ρεύματα του ευρύτερου αναρχικού κινήματος ανταποκρίθηκαν με διάφορους τρόπους.

Οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές που αντιλαμβάνονταν τον εθνικισμό ως προοδευτικό και τη δημιουργία ανεξάρτητων κρατών ως ένα βήμα προς τα εμπρός ήθελαν να οργανώσουν ταυτόχρονα την εργατική τάξη και τους αγρότες για την αναρχική επανάσταση. Ωστόσο, όπως και οι αντίπαλοί τους των Κομμουνιστικών Κομμάτων, ήρθαν αντιμέτωποι με τον πραγματικό κίνδυνο της ενσωμάτωσης από τον εθνικισμό. Οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές που δεν εμπιστευόνταν τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα συχνά αποτύγχαναν να αντιμετωπίσουν άμεσα το ζήτημα του ιμπεριαλισμού και τα συγκεκριμένα εθνικά ζητήματα που επηρέαζαν άμεσα συγκεκριμένα τμήματα της ευρύτερης εργατικής τάξης και των αγροτών του κόσμου. Προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τους Κομμουνιστές, οι οποίοι έθεταν τα ζητήματα αυτά με άμεσο τρόπο.

Το κοινό σημείο ανάμεσα στις δυο παραπάνω οπτικές και τον Λένιν είναι η ταύτιση της εθνικής απελευθέρωσης με τον *εθνικισμό*. Αυτή η ταύτιση δεν είναι τόσο αυταπόδεικτη όσο φαίνεται: οι αγώνες ενάντια στον ιμπεριαλισμό και υπέρ της εθνικής απελευθέρωσης έχουν πάρει μια ποικιλία μορφών, από τον θρησκευτικό χιλιασμό μέχρι τον φιλελευθερισμό και τον σοσιαλισμό. Συνεπώς, η συγκεκριμένη πολιτική του εθνικισμού μπορεί να διακριθεί από το σχέδιο της εθνικής απελευθέρωσης κι έτσι μπορεί να διερευνηθεί η πιθανότητα εμφάνισης κάποιου από τους πολλούς τύπους εθνικής απελευθέρωσης. Η τρίτη και πιο εκλεπτυσμένη αναρχική και συνδικαλιστική προσέγγιση πάνω στο ζήτημα της εθνικής απελευθέρωσης και των αντιιμπεριαλιστικών αγώνων βασίστηκε ακριβώς σε αυτή την εννοιολογική διάκριση. Στόχευσε να εμπλακεί σοβαρά στους εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες και να εκτοπίσει τον εθνικισμό, να ριζοσπαστικοποιήσει την πάλη και να συνενώσει τους εθνικούς και ταξικούς αγώνες σε ένα επαναστατικό κίνημα.

Όσο οι αναρχικοί απέρριπταν την αντίληψη ότι οι φυλετικές προκαταλήψεις και οι διαχωρισμοί ωφελούν κάποιο τμήμα των λαϊκών τάξεων, τόσο ακριβώς απέρριπτε και η συντριπτική τους πλειοψηφία την ιδέα ότι οι Δυτικοί εργάτες αποτελούν μια εργατική αριστοκρατία που επωφελείται από τον ιμπεριαλισμό. Αυτή η θέση προκύπτει εν μέρει από τη Μαρξιστική οικονομική θεωρία. Αν το επίπεδο της εκμετάλλευσης ενός εργάτη εντοπίζεται στη διαφορά ανάμεσα στον μισθό και την απόδοσή του, τότε ο ιδιαίτερα παραγωγικός εργάτης των μηχανοποιημένων βιομηχανιών των βιομηχανοποιημένων χωρών μπορεί να είναι αντικείμενο εκμετάλλευσης *περισσότερο* από τον εργάτη σε μια χαμηλής προστιθέμενης αξίας βιομηχανία μιας μη βιομηχανικής χώρας. Δεδομένου ότι ο πρώτος εργάτης μπορεί να παραγάγει μια σχετικά μεγαλύτερη ποσότητα υπεραξίας, ακόμη και αν ο λόγος του κέρδους ανά μεμονωμένο εμπόρευμα είναι μικρότερος, το να κερδηθούν σχετικά υψηλότεροι μισθοί μέσω ταξικών αγώνων είναι πιθανότερο σε αυτά τα πλαίσια παρά αλλού. Συνεπώς, τα άνισα επίπεδα μισθών στις διάφορες χώρες μπορούν να ερμηνευθούν με όρους δυναμικής στο εσωτερικό της κάθε χώρας, παρά μέσω της νεφελώδους αντίληψης ότι ο πλούτος μεταβιβάζεται από το ένα σύνολο λαών στο άλλο.

Παράλληλα, ο ιμπεριαλισμός έχει πολλές αρνητικές συνέπειες για τις εργατικές τάξεις των κυρίαρχων χωρών, οι οποίες έχουν τη μορφή των πολεμικών δαπανών, του μιλιταρισμού, της δημιουργίας εθνικών διαιρέσεων και εχθροτήτων, της ενδυνάμωσης του κρατικού μηχανισμού και των θανάτων χιλιάδων ανθρώπων στα πεδία των μαχών. Αυτές οι ανησυχίες ήταν που οδήγησαν τους αναρχικούς και τους συνδικαλιστές των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων να διεξαγάγουν τις δραματικές αντιμιλιταριστικές και αντιιμπεριαλιστικές εκστρατείες που συζητήθηκαν στο κεφάλαιο 8. Η αντίθεσή τους απέναντι στους σύγχρονους πολέμους βασίστηκε στη θέση ότι οι λαϊκές τάξεις

δεν έχουν καμία θέση στους πολέμους των αρχόντων τους.

Ο Ρόκερ ήταν ένας από τους λίγους αναρχικούς και συνδικαλιστές που υπέθεσαν πως «μερικές φορές μπορεί κάποιες μικρές ανέσεις να φτάσουν μέχρι τους εργάτες όταν η αστική τάξη της χώρας τους κερδίζει κάποιο πλεονέκτημα έναντι αυτής μιας άλλης χώρας». Απέτυχε να δει το πώς ένας τέτοιος ισχυρισμός υποσκάπτει την αντιπολεμική υπόθεση ή και την ίδια του την αντίληψη ότι «οι εργάτες σε κάθε χώρα» πρέπει «να αντιληφθούν ξεκάθαρα ότι τα συμφέροντά τους είναι παντού τα ίδια ... να μάθουν να δρουν από κοινού» και να διαμορφώσουν μια «αποτελεσματική βάση» για τη «διεθνή απελευθέρωση της εργατικής τάξης»¹⁰⁴. Επίσης, η ανάλυσή του αποτυγχάνει να δείξει το πώς ακριβώς θα μπορούσαν να κερδηθούν αυτές οι «μικρές ανέσεις» από τους μεγάλους πολέμους του εικοστού αιώνα, για τους οποίους πίστευε ότι καθοδηγήθηκαν από αντίπαλους ιμπεριαλισμούς, και επιπλέον δεν μπορεί να εξηγήσει το γεγονός ότι οι σημαντικότερες εξελίξεις στις συνθήκες ζωής των εργατικών τάξεων της Δύσης πραγματοποιήθηκαν μετά το 1945, παράλληλα με και μετά από την κατάρρευση του ιμπεριαλισμού. Και, το σημαντικότερο, ο Ρόκερ απέτυχε να δει ότι το επιχείρημα ότι οι εργάτες των ιμπεριαλιστικών χωρών επωφελούνται από τον ιμπεριαλισμό αναγκαστικά υποσκάπτει τη διεθνή ενότητα, καθώς θέτει αναπόφευκτα τις λαϊκές τάξεις των διάφορων χωρών τη μια ενάντια στην άλλη.

Οι Αναρχικοί και οι Συνδικαλιστές στους Αντιιμπεριαλιστικούς Αγώνες

Σε αυτήν την ενότητα θα ερευνήσουμε κάποιες από τις πλέον συγκλονιστικές περιπτώσεις εμπλοκής του αναρχισμού και του συνδικαλισμού στους εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες. Θα εστιάσουμε σε αγώνες που διεξήχθησαν στο εσωτερικό χωρών που βρίσκονταν υπό ιμπεριαλιστική κυριαρχία. Βέβαια, αυτή είναι μόνο η μισή ιστορία της αναρχικής και συνδικαλιστικής συμμετοχής στους αντιιμπεριαλιστικούς αγώνες, καθώς ένα σημαντικό μέρος της αντιιμπεριαλιστικής ιστορίας της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης έχει να κάνει με τους αντιιμπεριαλιστικούς αγώνες στο εσωτερικό των ίδιων των ιμπεριαλιστικών χωρών· επαναλαμβάνουμε ότι αυτό το σκέλος έχει συζητηθεί στο κεφάλαιο 8, όπου μελετήθηκε η αντίθεση των αναρχικών στον πόλεμο και τις κατακτήσεις. Συνεπώς, εδώ, όταν μιλάμε για αγώνες ενάντια στον ιμπεριαλισμό, δεν θέλουμε να εννοηθεί ότι αυτοί πραγματοποιούνται αποκλειστικά εντός των χωρών που βρίσκονται υπό ιμπεριαλιστική κυριαρχία ή ότι αφορούν αποκλειστικά τους λαούς των χωρών αυτών. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι, αν και θα επικεντρώσουμε σε χώρες που βρέθηκαν υπό άμεση ιμπεριαλιστική κυριαρχία, ο ιμπεριαλισμός εδώ γίνεται αντιληπτός με την ευρεία έννοια της εξωτερικής κυριαρχίας της άρχουσας τάξης μιας χώρας πάνω στις λαϊκές τάξεις μιας άλλης χώρας· μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο επίσημος, ανάλογα με τη συνθήκη. Τέλος, συχνά οι εθνικοαπελευθερωτικοί αγώνες είναι εν μέρει αγώνες ενάντια στις φυλετικές διακρίσεις και προκαταλήψεις, καθώς τα στοιχεία αυτά αποτελούν πολλές φορές ζωτικής σημασίας συστατικά του ιμπεριαλισμού.

Η περίπτωση του Μεξικού αποτελεί μια καλή απεικόνιση των παραπάνω θέσεων. Παρότι η χώρα ήταν επισήμως ανεξάρτητη από τις αρχές του δεκάτου ένατου αιώνα και μετά, υποτασσόταν ολοένα και περισσότερο στον ανεπίσημο ιμπεριαλισμό των Η.Π.Α. Ο Πορφύριο Ντίαζ, ο δικτάτορας που κυβερνούσε το Μεξικό από το 1876 μέχρι το 1911, προσπάθησε να εκβιομηχανίσει τη χώρα μέσω της προσέλκυσης ξένων επενδύσεων και του εκσυγχρονισμού της γεωργίας. Οι πολιτικές που ακολούθησε ήταν επηρεασμένες από τις ιδέες του Κοινωνικού Δαρβινισμού. Η περίοδος αυτή, γνωστή ως *Πορφυριάτο*, ήταν μια περίοδος αλματώδους ανάπτυξης της οικονομίας και εξέλιξης της κρατικής εξουσίας, αλλά και αυξανόμενου εξωτερικού ελέγχου της βιομηχανίας. Μέχρι το 1911 οι αμερικανικές επενδύσεις στο Μεξικό είχαν γίνει περισσότερες από αυτές των Μεξικανών καπιταλιστών, διπλάσιες από αυτές όλων των υπολοίπων χωρών μαζί και κυρίαρχες σε τομείς όπως η εξόρυξη πετρελαίου· από τις ογδόντα συνολικά μεγαλύτερες εμπορικές και βιομηχανικές εταιρείες, μόλις οι οκτώ βρίσκονταν σε χέρια Μεξικανών· περίπου το 20% της γης βρισκόταν στα

χέρια ξένων ιδιοκτητών¹⁰⁵. Η ταξική πόλωση, η οικονομική κρίση του 1907, η οποία έστρεψε ένα μεγάλο τμήμα της άρχουσας τάξης προς τον οικονομικό εθνικισμό και την υποστήριξη του Φραν-σίσκο Μαδέρο έναντι του Ντίαζ, καθώς και οι απεργίες και οι ένοπλες εξεγέρσεις του PLM, βοήθησαν στη διάρρηξη «της σταθερότητας και των αξιώσεων νομιμοποίησης» του καθεστώτος και την έναρξη της Μεξικανικής Επανάστασης¹⁰⁶.

Κατά τη διάρκεια της ταραχώδους αυτής περιόδου, που συνδύαζε χαρακτηριστικά ταξικού πολέμου και αντιιμπεριαλιστικής εξέγερσης, ο Μαδέρο αντικαταστάθηκε από διάφορους άλλους ηγέτες, οι αγροτικές εξεγέρσεις σάρωσαν τη χώρα, ο COM οργάνωσε μια επαναστατική απεργία και οι δυνάμεις των Η.Π.Α. έκαναν επέμβαση. Το PLM, που ήταν εχθρικό τόσο προς την αμερικανική όσο και προς τη μεξικάνικη άρχουσα τάξη, απέρριψε τον εθνικισμό και προσπάθησε να αγωνιστεί ταυτόχρονα ενάντια στον καπιταλισμό και τον ιμπεριαλισμό, θεωρώντας την αντίσταση στο Μεξικό ως τμήμα της παγκόσμιας ταξικής πάλης. Στο «Μανιφέστο για τους Εργάτες του Κόσμου», το PLM υποστήριζε ότι «ο σκοπός μας είναι ο σκοπός σας: είναι ο σκοπός του σιωπηλού σκλάβου της γης, του παρία του εργαστηρίου και της φάμπρικας, του σκλάβου στις γαλέρες των θαλασσών, των σκληρά εργαζόμενων καταδίκων στα ορυχεία, όλων εκείνων που υποφέρουν από την ανισότητα του καπιταλιστικού συστήματος»¹⁰⁷. «Δεν σας απευθυνόμαστε για να βοηθήσετε ΕΜΑΣ» αλλά για να «βοηθήσετε ΤΟΥΣ ΕΑΥΤΟΥΣ ΣΑΣ», γιατί «η επιτυχία μας είναι η επιτυχία σας»¹⁰⁸. Ο μεξικάνικος αγώνας «δεν είναι εθνικό πρόβλημα, αλλά καθολική σύγκρουση». «Ηττα της επανάστασης σημαίνει νίκη του καπιταλισμού» και τότε οι Αμερικανοί εργάτες θα δουν τα εργοστάσια και τις επιχειρήσεις να «κλείνουν» και να μεταφέρονται στο φθηνότερο Μεξικό¹⁰⁹.

Μετά τη συντριβή του PLM, ο αγρότης επαναστάτης Εμιλιάνο Ζαπάτα, που ήταν επηρεασμένος από τον αγροτικό αναρχισμό, βοήθησε στην οργάνωση μιας μεγάλης ελευθεριακής ζώνης στη Μορέλος. Την ίδια στιγμή, η έμφαση του που έδιναν οι συνδικαλιστικές ενώσεις όπως ο COM και η IWW του Μεξικού σε «ζητήματα που έχουν να κάνουν με τον “επιούσιο”, παράλληλα με την υπόσχεση του μελλοντικού εργατικού ελέγχου, βρήκε μεγάλη αποδοχή απ' τους εργάτες που εμπλέκονταν σε μια εθνικιστική επανάσταση η οποία προσπαθούσε να ανακτήσει τον έλεγχο των εθνικών φυσικών πόρων, των παραγωγικών συστημάτων και των οικονομικών υποδομών από τους ξένους». Το συνδικαλιστικό κίνημα αντιτάχθηκε στις «μισθολογικές διαφορές ανάμεσα στους Μεξικανούς και τους Βορειοαμερικανούς», καθώς και στις πρακτικές διαχωρισμού από μεριάς ξένων διευθυντών»¹¹⁰.

Η αδυναμία του μεγαλύτερου τμήματος του εναπομείναντος PLM να συμμαχήσει με τους Ζαπατίστας, η αδυναμία των ίδιων των Ζαπατίστας να πάρουν με το μέρος τους τους εργάτες των πόλεων, καθώς και η αποξένωση των εργατών των πόλεων από τους αγροτικούς στρατούς όπως αυτόν του Πάντσο Βίγια, που ήταν διαβόητος για τις απαλλοτριώσεις που έκανε, συνέβαλαν στην τραγική κατάσταση του 1915¹¹¹. Ο COM, ο οποίος είχε ήδη τη δική του πολιτοφυλακή, έκρινε πως η καλύτερη επιλογή για την ανάπτυξη της εργατικής τάξης σε περίοδο εμφυλίου πολέμου ήταν οι Συνταγματικές δυνάμεις του Αλβάρο Ομπρεγόν και του Βενουστιάνο Καράνσα και σχημάτισε τα «Κόκκινα Τάγματα» για να βοηθήσει τους Συνταγματικούς να διώξουν τους αγροτικούς στρατούς από την Πόλη του Μεξικού. Ήλπιζε πως θα χρησιμοποιούσε τη συμμετοχή του για να οικοδομήσει την οργάνωση, να ωθήσει τους Συνταγματικούς προς την Αριστερά και να απαλλοτριώσει ντόπιες και ξένες επιχειρήσεις¹¹². Μετά το τέλος της μάχης στα μέσα του 1915, ο COM αναπτύχθηκε ραγδαία, συγκέντρωσε μεγάλα πλήθη και στελεχώθηκε από βετεράνους των Κόκκινων Ταγμάτων. «Καμιά εποχή της ιστορίας του εργατικού κινήματος του δυτικού ημισφαιρίου δεν έχει βρεθεί μπροστά στην ταξική επιθετικότητα που τα μέλη του Οίκου ... επέδειξαν το 1915 και το 1916»¹¹³. Ο διάδοχος του COM, η CGT, «γνώριζε σε βάθος τον ιμπεριαλισμό των Γιάνκηδων και ανησυχούσε γι' αυτόν» αναμφίβολα πολύ περισσότερο απ' ό,τι ο προκάτοχός της¹¹⁴.

Η περίπτωση του Μεξικού φαίνεται πως αποτελεί ενδεικτικό παράδειγμα της θέλησης του αναρχισμού και του συνδικαλισμού να συνδεθεί με τον αντιιμπεριαλιστικό αγώνα χωρίς να αποδέχεται τον εθνικισμό, καθώς και της ελπίδας του να συνενώσει την αντιιμπεριαλιστική και την ταξική πάλη. Ανάμεσα σε αυτούς που επηρεάστηκαν από τη Μεξικανική Επανάσταση και τους Μεξι-

κανούς αναρχικούς ήταν ο Σαντίνο· όπως υποστηρίξαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, ο αγώνας της Νικαράγουα ενάντια στον ιμπεριαλισμό των Η.Π.Α. ήταν σίγουρα επηρεασμένος από τον αναρχισμό. Ωστόσο, στην περίπτωση εκείνη, οι ετερόκλητες αντιλήψεις του Σαντίνο – που περιλάμβαναν και μια ισχυρή δόση εθνικισμού – καθιστούν δύσκολη την επαρκή κατανόηση των πραγμάτων μέσω της χρήσης ενός κάθετου διαχωρισμού ανάμεσα στον αναρχισμό και τον εθνικισμό.

Στην Κούβα, οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές ήταν βαθιά διαιρεμένοι πάνω στο ζήτημα της απόσχισης. Ο Ρόιγ ντε σαν Μαρτίν αρνήθηκε να υποστηρίξει το σχέδιο της απόσχισης, καθώς πίστευε πως οι Κουβανοί εθνικιστές σκόπευαν να δημιουργήσουν μια καπιταλιστική δημοκρατία που θα ήταν τόσο καταπιεστική όσο και η ισπανική κυριαρχία¹¹⁵. Ωστόσο, το αναρχικό συνέδριο του 1892 διακήρυξε την υποστήριξη «της συλλογικής ελευθερίας του λαού, ακόμη κι αν η συλλογική ελευθερία που επιθυμεί είναι αυτή της χειραφέτησής του από την κηδεμονία ενός άλλου λαού»¹¹⁶. Παρ' όλα αυτά, πρόσθεσε ότι ο αγώνας για ανεξαρτησία δεν θα πρέπει να διεξάγεται εις βάρος της ταξικής πάλης. Επιπλέον, προέτρεψε εθνικιστές όπως ο Χοσέ Μάρτι να υιοθετήσουν μια πολύ πιο φιλεργατική στάση από τους παραδοσιακούς αυτονομιστές¹¹⁷. Οι αναρχικοί είχαν «τεράστια» συνεισφορά στον αγώνα για την ανεξαρτησία της Κούβας, των στρατιωτικών του πτυχών συμπεριλαμβανόμενων· ο αγώνας της Κούβας κέρδισε την υποστήριξη των Ισπανών αναρχικών, ενώ, στη Γαλλία, η Επιτροπή για μια Ελεύθερη Κούβα αποτελούταν κυρίως από αναρχικούς¹¹⁸.

Το 1898, με τη Συνθήκη του Παρισιού, η Ισπανία ουσιαστικά εκχώρησε στις Η.Π.Α. την Κούβα, το Πουέρτο Ρίκο και τις Φιλιππίνες. Οι Κουβανοί αναρχικοί και συνδικαλιστές αντιτάχθηκαν στην αμερικανική επέμβαση στον πόλεμο, την οποία ακολούθησε η στρατιωτική κατοχή του διαστήματος 1899-1902¹¹⁹. Επιπλέον, τήρησαν εξαιρετικά κριτική στάση απέναντι στο μετααποικιοκρατικό κράτος της Κούβας – το σύνταγμα του οποίου δεν είχε καμία πρόβλεψη για εργατικά δικαιώματα (αλλά χορηγούσε στις Η.Π.Α. το δικαίωμα να επεμβαίνουν στρατιωτικά) –, οργάνωσαν την πρώτη γενική απεργία σε καθεστώς δημοκρατίας και χρησιμοποίησαν τους εορτασμούς της πρώτης επετείου της δημοκρατίας για να ασκήσουν κριτική στο νέο καθεστώς. Παρουσίασαν τους εαυτούς τους σαν τους πραγματικούς κληρονόμους του αγώνα και μετέτρεψαν τον Μάρτι, ο οποίος είχε πεθάνει στις αρχές του πολέμου, σε αναρχικό σύμβολο¹²⁰.

Η Κούβα παρέμεινε τυπικά ανεξάρτητη, αλλά το Πουέρτο Ρίκο έγινε προτεκτοράτο των Η.Π.Α. Εκεί, κάποιοι αναρχικοί υποστήριζαν την ταυτόχρονη εθνική και ταξική απελευθέρωση. Ο Ραμόν Ρομέρο Ρόσα, τυπογράφος και ηγετική φυσιογνωμία του εργατικού ακτιβισμού, συνίδρυσε την εβδομαδιαία *Ensayo Obrero* («Εργατική Δοκιμή»), η οποία «άρχισε να υποστηρίζει ανοιχτά την ανάγκη μετασχηματισμού της κοινωνίας και την απαραίτητη προϋπόθεσή για να συμβεί αυτό: την ενότητα όλων των εργατών». Η εφημερίδα ήταν διαποτισμένη «από τις ιδέες – κυρίως του αναρχικού ρεύματος – των Ευρωπαίων εργατών»¹²¹. Σύμφωνα με τον Ρομέρο Ρόσα, το αποικιοκρατικό σύστημα λειτουργούσε σύμφωνα με το «άμεσο ή έμμεσο συμφέρον της κυρίαρχης τάξης των εκμεταλλευτών», αλλά το πρόβλημα της ταξικής εκμετάλλευσης και κυριαρχίας δεν θα λυνόταν ούτε από ένα ελεύθερο κράτος. «Η τάξη των εκμεταλλευτών είναι η κυρίαρχη, όποια κι αν είναι η μορφή διακυβέρνησης. ... Οι καπιταλιστές όλου του κόσμου αποτελούν ένα έθνος, όπως κι αν αυτό κυβερνάται». Αντ' αυτού, προτάσσει μια «πραγματική Πατρίδα» που δεν είναι «η αποκλειστική ιδιοκτησία λίγων»· θα πρέπει να υπάρχει «κοινωνική ιδιοκτησία» και κατάργηση «του βάρβαρου συστήματος υποδούλωσης ανθρώπου από άνθρωπο»¹²².

Οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές ήταν δραστήριοι και στους εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες της Ανατολικής Ευρώπης. Ήδη από το προηγούμενο κεφάλαιο έχουμε συζητήσει την Ουκρανική Επανάσταση, όπου δεν θα ανακεφαλαιώσουμε την ιστορία της εδώ. Αυτό που έχει σημασία να τονιστεί στο σημείο αυτό είναι το γεγονός ότι το Μαχνοβίτικο κίνημα ήταν ένα επαναστατικό κίνημα των λαϊκών τάξεων και ταυτόχρονα ένα κίνημα που πάλευε για την ανεξαρτησία της Ουκρανίας, αρχικά ενάντια στους παραδοσιακούς Αυστριακούς και Ρώσους ηγεμόνες της και στη συνέχεια ενάντια στις γερμανικές δυνάμεις. Όπως ξεκαθάριζε το Επαναστατικό Στρατιωτικό Συμβούλιο το 1919, η εθνική απελευθέρωση γινόταν αντιληπτή με επαναστατικούς όρους:

Όταν μιλάμε για την Ουκρανική ανεξαρτησία, δεν εννοούμε την εθνική ανεξαρτησία με την έννοια που της δίνει ο [Σιμόν] Πετλιούρα, αλλά την κοινωνική ανεξαρτησία των εργατών και των αγροτών. Διακηρύσσουμε ότι οι Ουκρανοί και όλοι οι άλλοι εργαζόμενοι έχουν το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης όχι ως «ανεξάρτητο έθνος», αλλά ως «ανεξάρτητοι εργάτες».¹²³

Το Μαχνοβίτικο κίνημα δεν προσπάθησε μόνο να κινητοποιήσει την πολυεθνική εργατική τάξη και τους αγρότες της περιοχής και να απωθήσει τον Λευκό Στρατό· αντιτάχθηκε επίσης στα αναδυόμενα ουκρανικά εθνικά κράτη όπως αυτά της *Ράντα* («Συμβούλιο»), του Διευθυντηρίου και των εθνικιστών του Πετλιούρα. Αν και το Μαχνοβίτικο κίνημα παρουσίαζε στοιχεία εθνικού αισθήματος, συμμάχησε με συνέπεια με τους Μπολσεβίκους και όχι με τους εθνικιστές¹²⁴.

Η θεώρηση αυτή είχε προγόνους στην Ουκρανία. Κατά τη δεκαετία του 1880, οι Μικαΐλο Ντραχομάνοφ και Ιβάν Φράνκο «επανέλαβαν» τις απόψεις του Μπακούνιν για την εθνική απελευθέρωση μέσα στο «διεθνές σοσιαλιστικό κίνημα και κατάρτισαν προγράμματα» που «ήταν σημαντικά επηρεασμένα από τα Μπακουνινικά δόγματα»¹²⁵. Χρειάστηκαν πολλά χρόνια μέχρι να ταυτιστεί ο στόχος της εθνικής απελευθέρωσης με τη δημιουργία ενός Ουκρανικού κράτους. Αυτό εν μέρει οφείλεται στην επιρροή που είχαν οι αναρχικές αντιλήψεις του Ντραχομάνοφ¹²⁶. Οι αναρχικοί δραστηριοποιήθηκαν και στις εξεγέρσεις του 1873 στη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία¹²⁷. Συμμετείχαν στα κινήματα ανεξαρτησίας της Βουλγαρίας και της Μακεδονίας ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία που προέκυψαν στα πλαίσια της σύγκρουσης μεταξύ Ρωσίας και Οθωμανών, κατά τη διάρκεια της οποίας σκοτώθηκε ο αναρχικός Κρίστο Μπότεφ (1849-1876). Η Βουλγαρία ανεξαρτητοποιήθηκε το 1879.

Ο Αρμένιος Αλεξάντρ Αταμπεκιάν, αναρχικός από το 1890, εξέδωσε το 1894 το περιοδικό *Hamaink* («Κοινοπολιτεία»), το οποίο περιλάμβανε μια αναρχική θέση πάνω στο αρμενικό εθνικό αγώνα ενάντια στον οθωμανικό ιμπεριαλισμό, σε σύνδεση με την κοινωνική επανάσταση. Ο Αταμπεκιάν ήταν ο ενορχηστρωτής της ίδρυσης της Dashnaktsutun («Επαναστατική Αρμενική Ομοσπονδία»), η οποία το 1890, στην Τιφλίδα της Γεωργίας, πολέμησε τον οθωμανικό ιμπεριαλισμό. Το 1893 σχηματίστηκε στη Θεσσαλονίκη η Βουλγαρική Μακεδονική Επαναστατική Επιτροπή του Εντιρνέ. Αυτή το 1899 μετονομάστηκε σε Μακεδονική Παράνομη Επαναστατική Επιτροπή (MTRK) και είχε ως όργανο την *Otmastenie* («Εκδίκηση»). Στους μαχητές της MTRK περιλαμβάνονταν αναρχικοί όπως ο Μικαΐλ Γκερτζίκωφ, ο διοικητής των ανταρτών της ένοπλης πτέρυγας της και η αναρχική επιρροή γινόταν ολοένα και μεγαλύτερη με την αλλαγή του αιώνα. Σε εκείνο το στάδιο η *Otmastenie* απέρριψε τους εθνικισμούς των εθνικών μειονοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, υποστηρίζοντας τις συμμαχίες με τους απλούς Μουσουλμάνους ενάντια στο σουλτανάτο και τη βαλκανική ομοσπονδία των λαών.

Τον Ιούλιο του 1903, η MTRK οργάνωσε μια εξέγερση στη Θράκη ενάντια στις οθωμανικές αρχές, η οποία βασιζόταν στους Βούλγαρους αγρότες και «πίστευε πως ο αγώνας για εθνική απελευθέρωση αποτελεί μια ευκαιρία για την προώθηση της υπόθεσης του ελευθεριακού κομμουνισμού»¹²⁸. Οι δυνάμεις του Γκερτζίκωφ, που αποτελούνταν από δυο χιλιάδες ανεπαρκώς εξοπλισμένους άνδρες, κατάφεραν να ιδρύσουν την «Κομμούνα του Κρουσόβου». Η εξέγερση της Θράκης κανονίστηκε να συμπέσει με μια εξέγερση στη Μακεδονία, οργανωμένη επίσης από την MTRK: μεγάλο μέρος των υποστηρικτών της οργάνωσης εκεί ήταν οι Βούλγαροι και οι Σλάβοι αγρότες, ενώ περιλάμβανε και πολλούς αναρχικούς¹²⁹. Η MTRK έφτιαξε έναν αντάρτικο στρατό, προσπάθησε να οργανωθεί πέρα από τα εθνικά όρια και ίδρυσε την «Κομμούνα του Κρουσόβου». Οι εξεγέρσεις της Θράκης και της Μακεδονίας διήρκεσαν περίπου δυο μήνες προτού ηττηθούν και η ελπίδες κάποιων ανταρτών ότι η ανεξάρτητη Βουλγαρία θα επέμβει διαψεύστηκαν.

Πώς κατάφεραν οι Θρακιώτες και Μακεδόνες αναρχικοί να προσεγγίσουν την εθνική απελευθέρωση; Δεν είναι δύσκολο να βρούμε τουλάχιστον μερικούς αναρχικούς που κατά καιρούς διατύπωναν εθνικιστικές προσεγγίσεις. Ο Γκερτζίκωφ, ο οποίος κατά κανόνα ήταν διεθνιστής, αναφέρε-

ται πως είπε σε κάποιες από τις δυνάμεις του ότι «κάθε Τούρκος θα πρέπει να χαιρετιέται όχι με τον καθιερωμένο μουσουλμανικό χαιρετισμό, αλλά με το μαχαίρι και τις σφαίρες, μέχρι να εκκένωθεί η γη μας από τον εχθρό ή μέχρι να υποκύψουν σε εμάς και αρχίσουν να ζουν μια καινούρια ζωή ... σαν φιλειρηνικοί Θρακιώτες με ίσα δικαιώματα και ευθύνες»¹³⁰. Ωστόσο, άλλες αναφορές δείχνουν μια προσπάθεια να ωθήσει την εθνική απελευθέρωση στην κατεύθυνση της επαναστατικής ταξικής πάλης, πέρα από τα εθνικά σύνορα. Για παράδειγμα, η διοίκηση του επαναστατικού στρατού της Θράκης διακήρυττε σε ένα ανακοινωθέν της ότι «παίρνουμε τα όπλα ενάντια στην τυραννία και την απανθρωπιά· παλεύουμε για ελευθερία και ανθρωπιά· άρα ο σκοπός μας είναι υψηλότερος από κάθε εθνική ή εθνοτική διαφορά ... εκφράζουμε την αλληλεγγύη μας σε όλους εκείνους που υποφέρουν μέσα στη σκοτεινή Αυτοκρατορία του Σουλτάνου», συμπεριλαμβάνοντας τους «απλούς Τούρκους χωρικούς»¹³¹.

Στην Ιρλανδία, ο συνδικαλιστής Κόνολι αντιτάχθηκε στην εθνικιστική ρήση «οι εργάτες πρέπει να περιμένουν»*, υποστηρίζοντας πως η διαφορά θα είναι μηδαμινή αν οι άνεργοι συγκεντρώνονται «υπό τους ήχους της “Ημέρας του Αγίου Πατρικίου”», οι αξιωματούχοι φορούν «πράσινες στολές με την Άρπα και χωρίς το Στέμμα και τα εντάλματα που σε διαπομπεύουν στο δρόμο σφραγίζονται με τη σφραγίδα της Ιρλανδικής Δημοκρατίας»¹³². Τελικά, επέμενε, «το ιρλανδικό ζήτημα είναι κοινωνικό ζήτημα και ολόκληρος ο μακραίονος αγώνας του ιρλανδικού λαού ενάντια στους καταπιεστές του είναι, σε τελική ανάλυση, ένας αγώνας για την κυριότητα των μέσων επιβίωσης, των παραγωγικών πηγών της Ιρλανδίας». Ο Κόνολι αρνιόταν κατηγορηματικά ότι το ιρλανδικό κεφάλαιο θα μπορούσε ποτέ να πολεμήσει με συνέπεια ενάντια στον ιμπεριαλισμό· είχε «γονατίσει στον Βάαλ» και είχε «χίλιους οικονομικούς δεσμούς ... να το συνδέουν με τον αγγλικό καπιταλισμό, ενάντια σε κάθε συναισθηματικό ή ιστορικό δεσμό που τους συνδέει με τον ιρλανδικό πατριωτισμό»· έτσι, «ο μοναδικός αδιάφθορος κληρονόμος που απομένει στον αγώνα για ελευθερία στην Ιρλανδία είναι η ιρλανδική εργατική τάξη»¹³³.

Ο Κόνολι εκτελέστηκε το 1916, μετά τη συμμετοχή του στην Πασχαλινή Εξέγερση. Οι Ιρλανδοί Ρεπουμπλικάνοι, ενωμένοι με ένα τμήμα του ICA («Ιρλανδικός Στρατός Πολιτών») – μιας εργατικής πολιτοφυλακής που συνδεόταν με το ITGWU, σχηματίστηκε το 1913 κατά τη διάρκεια του Λοκ-Άουτ του Δουβλίνου και τον καιρό εκείνο είχε στην ηγεσία του τον Κόνολι – κατέλαβαν κεντρικά κτήρια του Δουβλίνου και, προτού συντριβούν, διακήρυξαν την ανεξαρτησία της Ιρλανδίας. Παρά την εμπλοκή του Κόνολι, η εξέγερση στην πραγματικότητα δεν ήταν επηρεασμένη από σοσιαλιστικές ιδέες· ο Κόνολι έβαλε στην άκρη την ταξική του πολιτική και εναπόθεσε την πίστη του στον εθνικισμό. Σύμφωνα με τον Μπέρκμαν, η καταστολή που ακολούθησε «διατήρησε στο έπακρο τον χαρακτήρα και την παράδοση της βρετανικής κυβέρνησης». Η εξέγερση, σύμφωνα με την άποψή του, απέτυχε ακριβώς επειδή δεν ξεπέρασε τον εθνικισμό: «Το πολύτιμο αίμα που χύθηκε ... δεν θα πάει χαμένο αν τα δάκρυα της μεγάλης τραγωδίας καθαρίσουν τα μάτια των παιδιών της Ιρλανδίας και τα κάνουν να δουν, πέρα από το άδειο κέλυφος των εθνικών φιλοδοξιών, τον ανατέλλοντα ήλιο της διεθνούς αδελφότητας των εκμεταλλευόμενων σε όλες τις χώρες και τα κλίματα, ενωμένης σε έναν αλληλέγγυο αγώνα για χειραφέτηση από κάθε μορφή σκλαβιάς, πολιτικής και οικονομικής»¹³⁴.

Στη Βόρεια Αφρική, ο Μαλατέστα συμμετείχε το 1882 στην «Εξέγερση του Πασά», η οποία ξέσπασε μετά την κατάληψη της αιγυπτιακής οικονομίας το 1876 από μια αγγλο-γαλλική επιτροπή που εκπροσωπούσε τους διεθνείς δανειστές. «Πολέμησε στο πλευρό των Αιγυπτίων ενάντια στους Άγγλους αποικιοκράτες» και στόχευσε να προωθήσει την «επαναστατική υπόθεση»¹³⁵. Ο Αλγερινός αναρχικός Σαΐλ Μοχάμεντ Αμεριάν μπεν Αμερζέν (1894-1953) προσπάθησε από το Παρίσι να κινητοποιήσει κόσμο στην πατρίδα του ενάντια στη γαλλική αποικιοκρατία. Ίδρυσε την Επιτροπή Υπεράσπισης Γηγενών Αλγερινών, ήταν γραμματέας της Αμυντικής Επιτροπής Αλγερινών Ενάντια στην Πρόκληση της Εκατονταετηρίδας**, διοργάνωσε συναντήσεις στα γαλλικά και τα αραβικά,

* [Σ.τ.Μ.] Η φράση αυτή («Labour must wait») αποδίδεται στον Έιμον ντε Βαλέρα, τότε ηγέτη του Σιν Φέιν. Είναι χαρακτηριστική της έμφασης που έδινε το κόμμα στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα έναντι του ταξικού.

** [Σ.τ.Μ.] Η επιτροπή αυτή ιδρύθηκε το 1929, εποχή κατά την οποία η Γαλλία προετοιμάζε εορταστικές εκδηλώσεις

ήταν ο συντάκτης της βορειοαφρικανικής έκδοσης της *Terre Libre* («Ελεύθερη Γη») και δραστηριοποιήθηκε στην CGT-SR¹³⁶. Η Αναρχική Ένωση, η CGT-SR και η Ένωση των Αναρχικών Ομοσπονδιών δημοσίευσαν το 1930 μια κοινή δήλωση για τα εκατό χρόνια της γαλλικής κατοχής, καταγγέλλοντάς την ως «έγκλημα»¹³⁷. Σύμφωνα με τον Σαΐλ Μοχάμεντ, οι γηγενείς Αλγερινοί, «ένας λαός σκλαβωμένος», είναι «αδέρφια» των Γάλλων εργατών και αντιμετωπίζουν «έναν εχθρό – τους αφέντες»¹³⁸. Η αναρχική ομάδα Αλγερινών καλούσε επίσης σε ταξική ενότητα, ενώ προέτασσε την ελευθερία των Αλγερινών: «Πλησιάστε τα φτωχά σας αδέρφια, τα οποία, χωρίς διακρίσεις βάσει φυλής, θα αγωνιστούν μαζί σας για την απόλυτη αδελφότητα και ισότητα»¹³⁹.

Κατά τη διάρκεια των πρώτων εβδομάδων της Ισπανικής Επανάστασης, η CNT «προετοιμαζόταν μαζί με ορισμένες μαροκινές ομάδες για μια εξέγερση στο ισπανικό Μαρόκο»¹⁴⁰. Τα στρατεύματα του Φράνκο αποτελούνταν σε μεγάλο βαθμό από Βορειοαφρικανούς υπό ισπανική διοίκηση (μαζί με την Ισπανική Λεγεώνα των Ξένων). Η στάση του Φράνκο ξεκίνησε από το ισπανικό Μαρόκο. Μια εξέγερση στο Μαρόκο σίγουρα θα μπορούσε να ενισχύσει αφάνταστα τους επαναστάτες της Ισπανίας. Όμως τα σχέδια αυτά τέθηκαν στο περιθώριο, καθώς οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές μετακινήθηκαν προς το Λαϊκό Μέτωπο. Τον Σεπτέμβριο του 1936, ο Πιέρ Μπενάρ, ο διεθνής γραμματείας της IWA, συμβούλευσε εκ νέου τη CNT να διασφαλίσει την επιτυχία της επανάστασης μέσω της διεθνοποίησης του αγώνα, προωθώντας την εξέγερση ενάντια στο φιλοφρανκικό καθεστώς της Πορτογαλίας και υποκινώντας μια εξέγερση στο Μαρόκο¹⁴¹. Πρότεινε τη διάσωση του Αμπντ ελ-Κριμ από τη Ρεϊνιόν, την επιστροφή του στο Μαρόκο και στη συνέχεια την διακήρυξη της χώρας ως ανεξάρτητης. Ο Μπερνέρι, κάτοικος Ισπανίας εκείνη την εποχή, έδωσε μια παρόμοια συμβουλή: προώθηση της ανεξαρτησίας του Μαρόκου και «διασπορά της εξέγερσης σε όλον τον αραβικό κόσμο»¹⁴². Η υποχώρηση στο ζήτημα του Μαρόκου, τμήμα της ευρύτερης υποχώρησης από την επανάσταση από μεριάς CNT και FAI που επιβλήθηκε από την είσοδό τους στο Λαϊκό Μέτωπο, ήταν τραγική: ήταν μια περίπτωση στην οποία η ταξική επανάσταση στην Ευρώπη απαιτούσε την εθνική απελευθέρωση στην Αφρική¹⁴³.

Στις αποικιοκρατούμενες και ημιαποικιοκρατούμενες χώρες της Ανατολικής Ασίας, η απόρριψη του ιμπεριαλισμού και του Κοινωνικού Δαρβινισμού από πλευράς αναρχικών και συνδικαλιστών έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ενίσχυση του κινήματος από υποστηρικτές. Αυτό είναι που συνέβη, για παράδειγμα, στην περίπτωση του Κορεάτη αναρχικού Σιν. Έχοντας λάβει κλασική παιδεία από από τον παππού του, εισήχθη σε ηλικία δεκαοκτώ ετών στην κρατική Κομφουκιανή ακαδημία και το 1905 πήρε το διδακτορικό του¹⁴⁴. Μέσα στα επόμενα λίγα χρόνια εντάχθηκε στο αναδυόμενο εθνικιστικό κίνημα της Κορέας, έγινε βαθιά εθνικιστής και εγκατέλειψε τη χώρα κατά τις παραμονές της προσάρτησής της στην Ιαπωνία το 1910. Ο Σιν συνέχισε τη δραστηριότητά του από την εξορία (δεν επέστρεψε ποτέ στην Κορέα, πέρα από μια σύντομη περίοδο το 1916) και βοήθησε στον σχηματισμό της προσωρινής κορεάτικης κυβέρνησης στη Σαγκάη.

Ο Σιν αποσύρθηκε, αηδιασμένος από τον γκραντουαλισμό και τις διπλωματικές στρατηγικές της προσωρινής κορεάτικης κυβέρνησης, και ρίχτηκε στη μελέτη των επιστημών της ιστορίας και της πολιτικής. Άρχισε να επηρεάζεται από τους Κινέζους αναρχικούς και στις αρχές της δεκαετίας του 1920 έγινε αναρχικός. Ο Σιν ήταν αυτός που το 1923 έγραψε το «Μανιφέστο της Κορεάτικης Επανάστασης», το ιδρυτικό κείμενο της Μπάντας των Ηρώων. Το μανιφέστο καλούσε τόσο σε εθνική απελευθέρωση όσο και σε ταξική επανάσταση:

Η επανάσταση του σήμερα είναι αυτή που οι μάζες κάνουν για τον εαυτό τους. ... Ο μόνος τρόπος να «αφυπνιστούν οι μάζες» είναι η καταστροφή, από τις μάζες και για τις μάζες, όλων των εμποδίων που φράσσουν το δρόμο προς τη βελτίωση της ζωής τους. ... Οι λόγοι για τους οποίους θέλουμε να καταστρέψουμε τις ιαπωνικές δυνάμεις είναι ... η καταστροφή της εξουσίας μιας ξένης φυλής ... η ανατροπή της προνομιούχου τάξης ... η καταστροφή του συστήματος της οικονομι-

για τα 100 χρόνια από την κατάκτηση της Αλγερίας την 5^η Ιουλίου 1830.

κής εκμετάλλευσης ... η καταστροφή της κοινωνικής ανισότητας ... η καταστροφή της δουλικής πολιτισμικής νοοτροπίας ... [και] το χτίσιμο μιας ιδανικής Κορέας, στην οποία οι ανθρώπινες υπάρξεις δεν θα μπορούν να καταπιέζουν άλλες ανθρώπινες υπάρξεις και μια κοινωνία δεν θα μπορεί να καταπιέζει άλλες κοινωνίες.¹⁴⁵

Το 1927 ο Σιν εντάχθηκε στην Αναρχική Ομοσπονδία Ανατολικής Ασίας, μέσω της οποίας συνδέονταν αναρχικοί από την Κίνα, την Κορέα, την Ιαπωνία, την Ταϊβάν (Φορμόζα), το Βιετνάμ και κατά τα φαινόμενα την Ινδία. Το 1928 συνελήφθη και πέθανε στη φυλακή οκτώ χρόνια αργότερα.

Η *Αλληλοβοήθεια* του Κροπότκιν έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη στροφή του Σιν προς τον αναρχισμό. Κατά τη διάρκεια της εθνικιστικής του φάσης, ο Σιν ήταν βαθιά επηρεασμένος από τον Κοινωνικό Δαρβινισμό και στόχευε στον εκσυγχρονισμό της εθνικής εξουσίας της Κορέας για να διασφαλιστεί η επιβίωση της χώρας. Όμως, από τη στιγμή που ο Σιν δεχόταν την θεώρηση του Κοινωνικού Δαρβινισμού όσον αφορά και την άρχουσα τάξη της Ιαπωνίας, η βάση της αντίθεσής του προς τον ιμπεριαλισμό κατέρρευε: αν η επιβίωση και η επιτυχία στηρίζονται στην εθνική εξουσία και ο κόσμος χαρακτηρίζεται από τον αέναο αγώνα ανάμεσα στους προσαρμοστικούς και τους μη προσαρμοστικούς, τότε η νίκη του ιαπωνικού ιμπεριαλισμού αποτελούσε απόδειξη της υπεροχής του και, σύμφωνα με την οπτική του Κοινωνικού Δαρβινισμού, αυτό δεν δεχόταν αμφισβήτηση¹⁴⁶. Ο Κροπότκιν προσέφερε ένα εναλλακτικό μοντέλο της ιστορίας, το οποίο έδινε λύση στο παραπάνω δίλημμα και τον έκανε να πιστέψει στις λαϊκές τάξεις και την άμεση δράση ενάντια στον ιμπεριαλισμό. Ο Σιν «βρήκε στον αναρχισμό την αντιποικιοκρατική στάση που δεν παρείχε ο Κοινωνικός Δαρβινισμός». «Αυτό που κατέστησε τον Κροπότκιν ελκυστικό στον Σιν δεν ήταν απλώς η ιδέα της κοινωνικής επανάστασης, αλλά η εναλλακτική πρόταση των Ρώσων όσον αφορά την πρωτοκαθεδρία του αγώνα ως καθοριστικού στοιχείου της μοίρας των εθνών»¹⁴⁷.

Η εθνική απελευθέρωση βρέθηκε στο επίκεντρο της αποικιοκρατούμενης Κορέας και οι αναρχικοί έπρεπε να προσδιορίσουν τις θέσεις τους πάνω στο ζήτημα αυτό. Ορισμένοι, όπως οι Χα, Γιου Τσα-μύονγκ και Γιου Ριμ, φαίνεται πως αγκάλισαν ανοιχτά τον εθνικισμό. Οι Γιου Τσα-μύονγκ και Γιου Ριμ είχαν εκλεγεί στο κοινοβούλιο της προσωρινής κορεάτικης κυβέρνησης. Μετά την ανεξαρτητοποίηση, ένα σημαντικό τμήμα του κινήματος – ίσως ακόμη και πλειοψηφικό – σχημάτισε το Ανεξάρτητο Κόμμα Εργατών και Αγροτών («Dok-lip no-pong-dang»): παρότι το κόμμα αυτό είχε μια αρκετά ριζοσπαστική πλατφόρμα σε κάποια σημεία, στόχευε στη συμμετοχή στις εκλογές σαν τα συμβατικά κόμματα. Ο Γιου Ριμ υποστήριζε, με αρκετή δόση σοφισμού, ότι «εμείς, οι Κορεάτες Αναρχικοί, δεν είμαστε κυριολεκτικά μη-κυβερνητιστές, αλλά μη-έτερο-κυβερνητιστές, με άλλα λόγια είμαστε αυτό-κυβερνητιστές» και «θέλουμε να ιδρύσουμε μια ανεξάρτητη και δημοκρατική ενιαία κυβέρνηση»¹⁴⁸.

Η άκριτη υποστήριξη του εθνικισμού και της ύπαρξης ενός κορεάτικου κράτους ερμηνεύεται μερικές φορές ως συνέπεια του γεγονότος ότι «η εθνική απελευθέρωση μετατράπηκε σε πρωταρχικό στόχο των Κορεατών αναρχικών», οδηγώντας τους στην υιοθέτηση «οποιασδήποτε στρατηγικής μπορούσε να δικαιολογηθεί με όρους συσπείρωσης ενός ενιαίου και ανεξάρτητου κορεάτικου έθνους»¹⁴⁹. Το συμπέρασμα που βγαίνει είναι ότι κάθε σημαντικό αναρχικό κίνημα που βρίσκεται σε αποικιοκρατούμενη περιοχή θα κινηθεί σίγουρα προς τον εθνικισμό και τη συμμετοχή στη συμβατική πολιτική¹⁵⁰. Όμως αυτή η λογική ακολουθία δεν είναι ικανοποιητική. Από τη μια πλευρά, υποθέτει, όπως και ο Λένιν, ότι η εθνική απελευθέρωση παίρνει αναγκαστικά τη μορφή του εθνικισμού, αγνοώντας την πιθανότητα να σημαίνει κάτι περισσότερο από θέληση για ένα «ενιαίο και ανεξάρτητο κορεάτικο έθνος»: από την άλλη, αγνοεί το ρεύμα του αναρχισμού που στοχεύει να συνενώσει την εθνική απελευθέρωση με την ταξική πάλη. Αυτό το ρεύμα υπήρχε σίγουρα στο εσωτερικό των αναρχικών της Κορέας. Ο Σιν και η Μπάντα των Ηρώων έτειναν αισθητά προς αυτή την κατεύθυνση. Παρόμοια, η ΚΑΦ-Σ στόχευε «να δώσει πίσω στις καταπιεσμένες τάξεις των κορεάτικων μαζών την αποικία που ονομάζεται Κορέα», αλλά απέρριπτε «τη συνθηκολόγηση με την καπιταλιστική τάξη της γενέτειράς μας» μέσα από ένα «εθνικό ενιαίο μέτωπο»: αντίθετα,

«θα εξαλείψουμε την υπάρχουσα αστική και καπιταλιστική κοινωνία»¹⁵¹.

Στην Κίνα των τελών της δεκαετίας του 1920, ένα τμήμα των αναρχικών στο οποίο ανήκε και ο Λι Σιζένγκ εντάχθηκε στο Κουομιντάγκ. Κάποιοι ήλπιζαν πως θα το χρησιμοποιήσουν για να διαδώσουν τον αναρχισμό· άλλοι φαίνεται πως υποστήριζαν το εθνικιστικό σχέδιο της δημιουργίας ενός ενιαίου κινέζικου κράτους, θεωρώντας το προοδευτικό¹⁵². Ένα από τα αποτελέσματα αυτής της συνεργασίας ήταν το Εθνικό Εργατικό Πανεπιστήμιο. Οι περισσότεροι Κινέζοι αναρχικοί απέρριψαν τη συνεργασία με το Κουομιντάγκ. Σύμφωνα με τον αναρχοσυνδικαλιστή Σεν Ζονγκτζίου, το Κουομιντάγκ και οι αναρχικοί είχαν τον κοινό στόχο της συντριβής των πολεμάρχων και του τέλους του ιμπεριαλισμού, αλλά οι αναρχικοί δεν μπορούσαν να αποδεχθούν τον εθνικισμό και τον κρατισμό του Κουομιντάγκ¹⁵³. Ο Λι Πέι Καν (1904-2005), γνωστός με το ψευδώνυμο Μπα Τζιν (το οποίο προκύπτει από την κινέζικη εκφορά των ονομάτων Μπακούνιν και Κροπότκιν), αντιλαμβανόταν όλα τα αντιιμπεριαλιστικά κινήματα και αγώνες, του εθνικιστικού συμπεριλαμβανόμενου, ως προοδευτικά συγκριτικά με τον ιμπεριαλισμό. Παρ' όλα αυτά, πίστευε πως οι αναρχικοί πρέπει να αποσπάσουν τις λαϊκές τάξεις από το Κουομιντάγκ, να προωθήσουν αιτήματα που ξεπερνούν κατά πολύ το πρόγραμμά του και να συνδέσουν άμεσα τους ταξικούς αγώνες του σήμερα με τον αγώνα για την κοινωνική επανάσταση¹⁵⁴.

Η Μισέλ, η πλέον επιφανής αναρχική της Γαλλίας του δεκάτου ένατου αιώνα, έπαιξε ρόλο και σε αντιιμπεριαλιστικούς αγώνες. Η Μισέλ, μια δασκάλα με καταβολές από την ύπαιθρο, είχε ενεργό συμμετοχή στην Παρισινή Κομμούνα του 1871, για την οποία καταδικάστηκε σε ισόβια διαμονή στην αποικία καταδίκων της Νέας Καληδονίας στον Νότιο Ειρηνικό¹⁵⁵. Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού της μετακινήθηκε προς τον αναρχισμό, και στα χρόνια της κράτησής της συντάχθηκε με τους αγώνες των αυτοχθόνων Κανάκ ενάντια στις γαλλικές απαιτήσεις για γη και εργασία (και, κατά τα φαινόμενα, γυναίκες)· κατά τη διάρκεια της εξέγερσης των Κανάκ το 1878, δυο από τους μαχητές Κανάκ φορούσαν κομμάτια από το μαντήλι που είχε ως Κομμουνάρα¹⁵⁶. «Οι Κανάκου», πίστευε, «πολεμούσαν για την ίδια ελευθερία που επιδιώξαμε στην Κομμούνα»¹⁵⁷.

Ο ρόλος της Μισέλ στον αγώνα αυτό δεν είναι όσο καλά καταγεγραμμένος θα ελπίζαμε και τα απομνημονεύματά της υποδεικνύουν «ότι σε γενικές γραμμές ξέρει περισσότερα από όσα επιλέγει να πει»¹⁵⁸. Σε αντίθεση με αρκετούς πρώην Κομμουνάρους που συνεργάστηκαν με τις γαλλικές δυνάμεις για την καταστολή της εξέγερσης, η Μισέλ έδειξε στους εξεγερμένους πως να κόψουν τις γραμμές του τηλεγράφου για να παρακωλύσουν τις αρχές¹⁵⁹. Μετά την αμνηστία που δόθηκε στους Κομμουνάρους το 1880, γύρισε στην Ευρώπη, φυλακίστηκε το 1882 και ξανά το 1883, πέρασε αρκετά χρόνια στην Αγγλία και τάχθηκε ενάντια στη γαλλική αποικιοκρατία της Αλγερίας, τον αντισημιτισμό και τον μιλιταρισμό. Πέθανε στη Μασσαλία το 1905 και η κηδεία της στο Παρίσι – η οποία έγινε την 20^η Ιανουαρίου, τη μέρα που ξεκίνησε η Ρωσική Επανάσταση του 1905 – ήταν η μεγαλύτερη από την εποχή της κηδείας του διάσημου συγγραφέα Βίκτωρ Ουγκώ, είκοσι χρόνια νωρίτερα.

Αναρχισμός, Συνδικαλισμός και Γυναικεία Χειραφέτηση

Το ταξικό ζήτημα αποτελεί κεντρικό σημείο των αναρχικών και συνδικαλιστικών θεωρήσεων για τη φυλή: αφενός, τα μέλη της ίδια φυλής διαιρούνται ταξικά· αφετέρου, οι φυλετικές προκαταλήψεις και διακρίσεις καταπολεμούνται με τον καλύτερο τρόπο μέσα από την διαφυλετική και πολυεθνική ταξική πάλη. Παρόμοια, η εθνική απελευθέρωση συχνά θεωρούταν πως απαιτούσε την επαναστατική ταξική πάλη.

Οι θεωρήσεις του κινήματος πάνω στο ζήτημα της γυναικείας χειραφέτησης ακολουθούσαν μια παρόμοια λογική αναζήτησης μέσων για την ένταξη των αγώνων ενάντια στα ειδικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες στο ευρύτερο σχέδιο της επαναστατικής ταξικής πάλης. Σε συμφωνία με την δέσμευσή της για οικονομική και κοινωνική ισότητα καθώς και για ατομική ελευθε-

ρία, η αναρχική παράδοση στόχευσε στην καλλιέργεια της ισότητας των φύλων ως τμήμα του σχεδίου δημιουργίας μιας νέας κοινωνίας. Σύμφωνα με τον Μπακούνιν, οι γυναίκες γενικά καταπιέζονται από την υπάρχουσα κοινωνική τάξη πραγμάτων: «Στα μάτια του νόμου, ακόμη και η πιο μορφωμένη, ταλαντούχα και έξυπνη γυναίκα είναι κατώτερη ακόμη κι από τον πλέον αμαθή άνδρα». Στο εσωτερικό της οικογένειας, οι γυναίκες είναι «σκλάβες των συζύγων τους». Ακόμη και «η γυναίκα της ανώτερης/μεσαίας τάξης» δεν έχει τη δυνατότητα να αναπτύξει «τις ικανότητές της σε ισότιμη βάση με τους άνδρες»· αντίθετα, είναι αναγκασμένη να σπαταλά τη ζωή της εξαρτημένη από τους άνδρες της οικογένειάς της και οδηγείται σε γάμους στους οποίους το «πραγματικό πάθος» είναι στην καλύτερη περίπτωση «σπάνιο». Όσον αφορά τις γυναίκες των λαϊκών τάξεων, αυτές οι έμφυλες ανισότητες επιδεινώνονται από τις ταξικές ανισότητες: «πείνα και κρύο», πανταχού παρούσα απειλή της σεξουαλικής παρενόχλησης από εργοδότες και αξιωματούχους, ζοφερό φάσμα της πορνείας, παιδιά «που στερούνται μιας αξιοπρεπούς εκπαίδευσης, καταδικασμένα σε μια βάρβαρη ζωή υποτέλειας και αποκτήνωσης»¹⁶⁰.

Η Συμμαχία δεν αποζητούσε μόνο την «ολοκληρωτική και απόλυτη κατάργηση των τάξεων», αλλά και την «οικονομική, πολιτική και κοινωνική ισότητα των δυο φύλων»¹⁶¹. Μόνο μια ελευθεριακή και σοσιαλιστική κοινωνία μπορεί να διασφαλίσει πραγματικά ότι «τα ίσα δικαιώματα ... ανήκουν τόσο στους άνδρες όσο και στις γυναίκες» και να καταστήσει τις γυναίκες οικονομικά ανεξάρτητες, «ελεύθερες να δημιουργήσουν τον δικό τους τρόπο ζωής». Στην αναρχική κοινωνία, η «εξουσιαστική νόμιμη οικογένεια θα εξαφανιστεί» μαζί με την ιδιωτική ιδιοκτησία και το κράτος, οι άνθρωποι θα μπορούν να ζουν μαζί «χωρίς τον πολιτικό και θρησκευτικό γάμο» και τα «παλιά εμπόδια απέναντι στην απόλυτη σεξουαλική ελευθερία των γυναικών» δεν θα υπάρχουν πλέον¹⁶².

Η νέα κοινωνία θα αναγνωρίζει το δικαίωμα όλων των ανθρώπων να «ενώνονται και να χωρίζουν όπως επιθυμούν», με σχέσεις βασισμένες στην «απόλυτη ελευθερία»· ούτε «η βία ούτε το πάθος ούτε και τα δικαιώματα που δεν υπήρχαν στο παρελθόν μπορούν να δικαιολογήσουν την εισβολή του ενός στην ελευθερία του άλλου και κάθε τέτοια εισβολή θα πρέπει να θεωρείται έγκλημα». Η οικονομική εξάρτηση των γυναικών από τους άνδρες θα καταργηθεί από ένα σύστημα που εγγυάται το «δικαίωμα κάθε άνδρα και γυναίκας, από τη γέννηση έως την ενήλικη ζωή», να «συντηρείται πλήρως ... από τους πόρους της κοινωνίας». Τα παιδιά «ανήκουν στους εαυτούς τους και τη μελλοντική τους ελευθερία». Αν και θα μεγαλώνουν μέσα στην οικογένεια μέχρι να φτάσουν σε ηλικία να φροντίζουν τον εαυτό τους, τα παιδιά θα μπορούν να απομακρυνθούν από αυτή μέσω της κοινότητας σε περίπτωσης κακοποίησης ή συμπεριφοράς που παρεμποδίζει την «φυσική και πνευματική ανάπτυξη» τους· στην εφηβεία, θα πρέπει να τους επιτρέπεται να επιλέγουν ελεύθερα τη σταδιοδρομία τους, «υποστηριζόμενα από την κοινότητα»¹⁶³.

Ο Μπακούνιν δεν αναφέρεται άμεσα στο ζήτημα των οικιακών, ωστόσο οι προτάσεις του επισημαίνουν την ανάγκη για την εκ θεμελίων αναδόμησή τους. Αντίθετα, ο Κροπότκιν ασχολήθηκε σαφώς με το ζήτημα, προτάσσοντας την κατάργηση της «οικιακής δουλειάς», της «έσχατης μορφής δουλειάς, ίσως και της πλέον ανθεκτικής, επειδή επιπλέον είναι και η αρχαιότερη». Επιπλήττει εκείνους τους σοσιαλιστές που υποθέτουν ότι οι παραδοσιακοί οικιακοί ρόλοι θα πρέπει να συνεχίσουν να υπάρχουν στη μετεπαναστατική κοινωνία: «Είτε πρόκειται για υπηρέτρια είτε για σύζυγο, ο άνδρας πάντοτε στηρίζεται στη γυναίκα για να αποφύγει τις δουλειές του σπιτιού», αλλά «και η γυναίκα, επιτέλους, διεκδικεί το μερίδιό της στη χειραφέτηση της ανθρωπότητας» και «δεν θέλει πλέον να είναι το υποζύγιο του σπιτιού»:

Γιατί ανέκαθεν παραγνωριζόταν η γυναικεία εργασία; ... Διότι εκείνοι που θέλουν τη χειραφέτηση της ανθρωπότητας δεν έχουν συμπεριλάβει τη γυναίκα στο απελευθερωτικό τους όραμα, θεωρώντας ότι αντίκειται στην ανώτερη ανδροπρέπειά τους να απασχολούν το μυαλό τους «με τα της κουζίνας», τα οποία έχουν φορτώσει στις πλάτες εκείνου του μεγάλου είλωτα – της γυναίκας.¹⁶⁴

Πολλές από τις δουλειές του σπιτιού θα μπορούσαν να μηχανοποιηθούν (ο Κροπότκιν συγ-γράφει κατά τις παραμονές της εμφάνισης των νέων ηλεκτρικών οικιακών συσκευών) και άλλες θα μπορούσαν να γίνονται σε κοινωνικοποιημένη βάση: το μαγείρεμα, το πλύσιμο, ο φωτισμός και η θέρμανση θα μπορούσαν να οργανωθούν σε μεγάλη κλίμακα και να παρέχονται σε κάθε σπίτι. Κάτι τέτοιο θα απελευθέρωνε τις γυναίκες «από την αποκτηνωτική εργασία της κουζίνας και του πλυσταριού» και θα απέφευγε την κατάσταση που υπάρχει στον καπιταλισμό, σύμφωνα με την οποία «η “απελευθερωμένη” γυναίκα» των ανώτερων τάξεων φορτώνει «την οικιακή εργασία σε μια άλλη γυναίκα», την υπηρέτριά της¹⁶⁵.

Αυτές οι οπτικές έγιναν ευρέως αποδεκτές από την ευρύτερη αναρχική παράδοση, η οποία «έδωσε στις γυναίκες την ευκαιρία (και σε κάποιο βαθμό τη δυνατότητα) να συμμετέχουν ενεργά σε ένα κίνημα για ισότητα και ανθρώπινη αλληλεγγύη»¹⁶⁶. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τον Γκραβ, «Η γυναίκα είναι ίση με τον άνδρα· η γυναίκα είναι μια ανθρώπινη ύπαρξη που έχει δικαίωμα στην πλήρη ικανοποίηση όλων των πνευματικών και σωματικών της αναγκών· το απόλυτο δικαίωμα να κάνει ό,τι επιθυμεί για τον εαυτό της, για την πληρέστερη δυνατή ανάπτυξη της· δηλαδή, το δικαίωμα και καθήκον κάθε ύπαρξης, αρσενικής ή θηλυκής.»¹⁶⁷ Σύμφωνα με την άποψη του Λι Σιζένγκ, «Οι γυναίκες δεν είναι ίσες με τους άνδρες αποκλειστικά και μόνο εξαιτίας των τεχνικών των καταπιεστών, όχι λόγω φύσης»¹⁶⁸.

Σύμφωνα με τον Γκονζάλες Πράδα, η επανάσταση απαιτεί την «επανάσταση του φιλοσόφου ενάντια στους παραλογισμούς των δογμάτων, την επανάσταση του ατόμου ενάντια στην παντοδυναμία του κράτους, την επανάσταση του εργάτη ενάντια στην εκμετάλλευσή του από το κεφάλαιο, την επανάσταση των γυναικών ενάντια στην τυραννία των ανδρών, την επανάσταση του ενός ή του άλλου φύλου ενάντια στην υποδούλωση της αγάπης και τη φυλακή του γάμου· με λίγα λόγια, την επανάσταση του καθενός ενάντια οτιδήποτε» άδικο¹⁶⁹. Ο Γκερέρο πιστεύει ότι οι γυναίκες εγκλωβίζονται σε τάξεις, έθιμα και διακρίσεις και πως «οι γυναίκες και οι άνδρες πρέπει να αγωνιστούν για ... ορθολογική ισότητα, εναρμονίζοντας την ατομική και τη συλλογική ευτυχία, διότι χωρίς αυτήν τα σπίτια θα γαλουχούν πάντοτε τους σπόρους της τυραννίας, της σκλαβιάς και της κοινωνικής εξαθλίωσης»¹⁷⁰.

Όπως σημειώνει ο Λιούις Λινγκ, μέλος της IWPA και της CLU, «Η γυναίκα έχει δικαίωμα σε όλες τις θέσεις που μπορεί να διαχειριστεί και σε μια ελεύθερη κοινωνία θα ξέρει και πώς να εξασκήσει το δικαίωμα αυτό». Σε μια ελεύθερη κοινωνία, η γυναίκα «δεν θα είναι πλέον η απλή υπηρέτρια ή μαγείρισσα του συζύγου της, αλλά ίση με αυτόν» και «απολύτως ανεξάρτητη»¹⁷¹. Ο Μαξίμοφ διακηρύττει ότι οι αναρχικοί, «εκκινώντας από τη θεμελιώδη έννοια της ελευθερίας και της ισότητας, αντιτίθενται στον γάμο από εξαναγκασμό και αγωνίζονται για την ελεύθερη ένωση των φύλων»¹⁷².

Γυναίκες, Τάξη και Αντικουλτούρα

Η ευρύτερη αναρχική παράδοση εντάσσει τον φεμινισμό της στα ταξικά της πλαίσια. Η ταξική θεώρηση διαχωρίζει τον αναρχισμό από τον κυρίαρχο φεμινισμό των τελών του δεκάτου ένατου αιώνα, ο οποίος εστίαζε κυρίως στο δικαίωμα ψήφου και τη νομική ισότητα, αντιτιθέταν στον επαναστατικό σοσιαλισμό και αντλούσε υποστηρικτές κυρίως από τις μεσαίες και ανώτερες τάξεις¹⁷³. Σύμφωνα με τη Γκόλντμαν, η ισότητα ως προς τα νομικά δικαιώματα είναι σημαντική, καθώς έτσι οι άνδρες δεν θα αρνούνται στις γυναίκες τα δικαιώματά τους. Ωστόσο, η συντριπτική πλειοψηφία των γυναικών είναι παγιδευμένη σε φτωχά νοικοκυριά, αμείβεται χαμηλότερα από τους άνδρες, ιδρώνει στα εργοστάσια και τους χώρους δουλειάς και φοβάται ότι τα παιδιά στοιχίζουν τόσο ως προς το εισόδημα όσο και ως προς την ανεξαρτησία¹⁷⁴. Πολλές ήλπιζαν ότι ο γάμος θα τις απελευθερώσει από τη μισθωτή εργασία, για να καταλήξουν τελικά οικονομικά εξαρτημένες από τους συζύγους τους και να υπόκεινται στη θέλησή τους, δουλεύοντας πλέον διπλά· τόσο στη μισθωτή ερ-

γασία όσο και στις οικιακές εργασίες¹⁷⁵.

Ωστόσο, η Γκόλντμαν επιμένει ότι οι γυναίκες δεν θα πρέπει να αντιλαμβάνονται «τη σκλαβιά τους σαν κάτι διαχωρισμένο από την υπόλοιπη ανθρώπινη οικογένεια»· θα πρέπει να συνδέουν τους αγώνες τους με τον μεγάλο αγώνα για μια νέα κοινωνία¹⁷⁶. Υπάρχουν πολλά σημεία-κλειδιά που υπογραμμίζουν το ταξικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αντιλαμβάνονται οι αναρχικοί το ζήτημα της γυναικείας χειραφέτησης. Το σημαντικότερο από αυτά είναι ότι η καταπίεση των γυναικών είναι σταθερά παγιωμένη τόσο στις παραδοσιακές όσο και στις σύγχρονες κοινωνίες και στενά συνδεδεμένη με το ταξικό σύστημα. Αυτό το επιχείρημα αναπτύσσεται, για παράδειγμα, από την Κινέζα αναρχική Χι Ζεν, η οποία είναι γνωστή από τα γραπτά της καθώς και από και την έκδοση στις αρχές του εικοστού αιώνα του *Tianyi bao* («Περιοδικό για την Φυσική Δικαιοσύνη»), που είχε τη βάση του στο Τόκιο, από την Κοινότητα για τη Μελέτη του Σοσιαλισμού και από τον Σύλλογο για την Αποκατάσταση των Γυναικείων Δικαιωμάτων («Nūzi Fuquan Hui»). Λίγα πράγματα είναι γνωστά για τη ζωή της, εκτός του ότι γεννήθηκε σε μια σχετικά εύπορη οικογένεια στην Τσιανγκσού και ενεπλάκη στη ριζοσπαστική πολιτική¹⁷⁷.

Η Χι, όπως και άλλοι Κινέζοι αναρχικοί που είχαν ως βάση το Τόκιο – όπως, για παράδειγμα, οι Λιου Σιπέι (1884-1919, ο οποίος ήταν και σύντροφός της), Λι Σιζένγκ και Γου Ζιχούι (1865-1953) –, συνέδεσε την ανισότιμη θέση των γυναικών με το ταξικό σύστημα. Αυτό είναι που εξαναγκάζει τις γυναίκες των λαϊκών τάξεων να γίνονται υπηρέτριες, εργοστασιακές εργάτριες, πόρνες και να εγκλωβίζονται σε δυστυχισμένους γάμους· «εσείς οι γυναίκες αφήνετε ανθρώπους να σας κακομεταχειρίζονται» γιατί «βασίζεστε σε άλλους για να φάτε»· και δεν «έχετε φαί να φάτε» γιατί «οι πλούσιοι έχουν κλέψει την ιδιοκτησία σας και καταπιέζουν την πλειοψηφία των ανθρώπων». «Συνέδεε σταθερά τη γυναικεία απελευθέρωση με την έννοια της επανάστασης, μιας κοινωνικής αναμόρφωσης σε πολιτικό, οικονομικό και ταξικό επίπεδο», και υποστήριζε πως η γυναικεία απελευθέρωση «στηρίζεται στην απελευθέρωση όλων». Αυτό οδήγησε τη Χι στη δεύτερη βασική θέση που καταδεικνύει το ταξικό πλαίσιο του αναρχισμού πάνω στο ζήτημα της γυναικείας χειραφέτησης: την ιδέα της ταξικής αλληλεγγύης και επανάστασης, κατά οποία οι γυναίκες «ενώνονται με τους άνδρες και ανατρέπουν πλήρως τις ανώτερες τάξεις και τους πλούσιους!»¹⁷⁸.

Ταξική διαίρεση σημαίνει πως αν και οι γυναίκες – ως τέτοιες – έχουν πολλές κοινές εμπειρίες, διαχωρίζονται βαθιά λόγω τάξεων. Η Χι «έδινε προσοχή στις φτωχές γυναίκες και τις φτωχές γυναίκες της μεσαίας τάξης, όχι στις πλούσιες», και προωθούσε τα κοινά τους συμφέροντα με «τη συντριπτική πλειοψηφία των ανδρών». Αν και οι γυναίκες είναι οι «αποκλειστικά καταπιεζόμενες» βάσει φύλου, «δεν είναι αυτός ο μοναδικός τρόπος καταπίεσής τους»· η καταπίεση των εργατριών και των αγροτισσών συνδέεται θεμελιωδώς με τη θέση τους στην ταξική κοινωνία, κι επιπλέον οι περισσότεροι άνδρες καταπιέζονται επίσης από το ίδιο οικονομικό σύστημα που καθιστά τις γυναίκες οικονομικά εξαρτημένες¹⁷⁹.

Παρόμοια, σύμφωνα με τον Φλόρες Μαγόν, «Η θέση των γυναικών ... ποικίλει ανάλογα με το κοινωνικό τους κύρος· ωστόσο, παρά τις βελτιώσεις που έχουν να κάνουν με τα ήθη και την πρόοδο της φιλοσοφίας, οι γυναίκες εξακολουθούν να υποτάσσονται στους άνδρες μέσω της παράδοσης και των νόμων». Μέσα στη μισθωτή εργασία, «οι γυναίκες, παρ' όλο που δουλεύουν περισσότερο από τους άνδρες, πληρώνονται λιγότερο και η πικρή τους συγκομιδή αποτελείται σήμερα, όπως και χθες, από εξαθλίωση, κακομεταχείριση και προσβολές» που τις ωθούν στην πορνεία ή την «αγορά του γάμου». Ο δρόμος για την απελευθέρωση είναι η ταξική πάλη, η οποία ενώνει άνδρες και γυναίκες: «Η λύση βρίσκεται εδώ, στη Γη! Η λύση αυτή είναι η ανταρσία!»¹⁸⁰. Όμοια, ο Μπακούνιν υποστηρίζει ότι οι γυναίκες των λαϊκών τάξεων έχουν πολύ περισσότερα κοινά με τους άνδρες αυτών των τάξεων παρά με τις γυναίκες της άρχουσας τάξης: «Καταπιεσμένες γυναίκες! Η υπόθεσή σας είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον κοινή υπόθεση όλων των εκμεταλλευόμενων – ανδρών και γυναικών! Παράσιτα και των δυο φύλων! Είστε καταδικασμένοι να εξαφανιστείτε!»¹⁸¹ Η Χι υποστηρίζει ότι στη νέα κοινωνία θα υπάρχει «ισότητα των φύλων» και οι άνδρες «δεν θα καταπιέζονται πλέον από άλλους άνδρες και οι γυναίκες δεν θα καταπιέζονται πλέον από άλλες γυναίκες»¹⁸². Η Γκόλντμαν θεωρεί πως οι γυναίκες μπορούν να είναι ελεύθερες μόνο όταν είναι ελεύθεροι και οι

άνδρες¹⁸³.

Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τους αναρχικούς και τους συνδικαλιστές, ο αγώνας για τη γυναικεία ελευθερία δεν θα πρέπει να επικεντρώνεται στενά στις γυναίκες, αλλά να αποτελεί τμήμα ενός ευρύτερου απελευθερωτικού σχεδίου αγώνα ενάντια στην εκμετάλλευση και την κυριαρχία γενικότερα· η καταπίεση των γυναικών δεν είναι η μοναδική μορφή καταπίεσης και οι κάθετοι διαχωρισμοί ανάμεσα στο φύλο και την ταξική καταπίεση θα πρέπει να αποφεύγονται. Όπως θέτει το ζήτημα η ντε Κλερ, «Η τυραννία του Κράτους» έγκειται στο ότι αρνείται «τόσο στον άνδρα όσο και στη γυναίκα το δικαίωμα να βγάζει τα προς το ζην και το παραχωρεί ως προνόμιο στα χέρια λίγων κι εκλεκτών»¹⁸⁴.

Αυτή η θέση υποθέτει ότι οι απλοί άνδρες δεν επωφελούνται θεμελιωδώς από την καταπίεση των γυναικών. Ακόμη και αν επωφελούνται με κάποιους τρόπους (για παράδειγμα, απαλλάσσονται από τις οικιακές εργασίες), ζημιώνονται με πολλούς άλλους. Για παράδειγμα, οι χαμηλοί μισθοί των γυναικών αποτελούν λογική συνέπεια της ανισότητας των φύλων και υποβαθμίζουν τόσο τους μισθούς των ανδρών όσο και το εισόδημα της οικογένειας ως συνόλου¹⁸⁵. Οι διαιρέσεις ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες υπονομεύουν την ταξική πάλη και την επανάσταση, αλλά ο παραπάνω λόγος δεν είναι ο μοναδικός για τον οποίο αποτελούν πρόβλημα. Οι ανισότιμες έμφυλες σχέσεις μεταξύ των ανδρών και των γυναικών των λαϊκών τάξεων ακρωτηριάζουν το επαναστατικό σχέδιο της διαμόρφωσης ενός κινήματος που κουβαλά μέσα του τις οργανωτικές και πολιτισμικές αξίες της νέας κοινωνίας. Χωρίς την ελεύθερη ένωση και την πραγματική αλληλεγγύη ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες δεν θα μπορέσει ποτέ να προκύψει μια πραγματικά αναρχική κοινωνία. Όπως παρατηρεί ο Κροπότκιν:

Να ξέρουμε πάντως ότι μια επανάσταση, μεθυσμένη από τις όμορφες λέξεις Ελευθερία, Ισότητα, Αλληλεγγύη, δεν θα είναι επανάσταση αν ταυτοχρόνως διατηρεί τη δουλεία στο σπίτι. Η μισή ανθρωπότητα που είναι υποταγμένη στη δουλεία του σπιτιού και της κουζίνας θα εξακολουθεί να πρέπει να επαναστατήσει εναντίον της άλλης μισής.¹⁸⁶

Το ζήτημα του πολιτισμού και της ιδεολογίας είναι φυσικά σημαντικότερο. Σε μια ανάλυσή του το 1884, ο Ένγκελς υποθέτει ότι οι ρίζες της υποδούλωσης των γυναικών μπορούν να εντοπιστούν στην ανάδυση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, η οποία κατέστη δυνατή μόλις κατά την περίοδο που οι πρώτες κοινωνίες άρχισαν να παράγουν οικονομικό πλεόνασμα λόγω γεωργίας, μεταλλουργίας και υφαντουργίας. Αυτά τα πλούτη πέρασαν στην «ιδιωτική κατοχή των οικογενειών» και οι άνδρες, «σύμφωνα με τα κοινωνικά ήθη της εποχής», πήραν τον έλεγχο των σημαντικότερων νέων πλουτοπαραγωγικών πηγών. Στη συνέχεια οι άνδρες «πήραν τα ηνία του σπιτιού» και εγκαθίδρυσαν πατριαρχικά συστήματα για να διασφαλίσουν ότι η ιδιοκτησία τους θα περάσει σίγουρα στα χέρια των νόμιμων κληρονόμων τους¹⁸⁷.

Αν, ωστόσο, τα «ήθη» ήταν ο αποφασιστικός παράγοντας που καθόρισε αυτό που ο Ένγκελς αποκαλεί «κοσμοϊστορική ήττα του γυναικείου φύλου», τότε η υποδούλωση των γυναικών δεν μπορεί να εξηγηθεί απλώς ως προϊόν των αλλαγών στην υλική βάση της κοινωνίας. Ούτε μπορεί να υποθέσει κανείς, όπως κάνει ο Ένγκελς, ότι «η υπεροχή του άντρα στο γάμο είναι απλούστατα συνέπεια της οικονομικής υπεροχής του και θα εξαφανιστεί αυτόματα μαζί της»¹⁸⁸. Ο πολιτισμός και οι ιδέες παίζουν καθοριστικό και απαραγνώριστο ρόλο στην ερμηνεία της έμφυλης ανισότητας και συνεπώς ο αγώνας για γυναικεία χειραφέτηση πρέπει να περιλαμβάνει έναν πολιτισμικό και ιδεολογικό αγώνα. Η δημιουργία μιας εξισωτικής και σοσιαλιστικής τάξης πραγμάτων μπορεί να αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την ισότητα των φύλων, αλλά δεν αποτελεί και ικανή συνθήκη.

Η ευρύτερη αναρχική παράδοση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο σημείο αυτό. Αφενός, αν και οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές αντιλαμβάνονται την ταξική και την έμφυλη ανισότητα ως αλληλένδετες, δεν ανάγουν τη γυναικεία καταπίεση σε μια σκιά που ρίχνεται από το ταξικό σύστημα ή σε μια λειτουργική επιταγή του συστήματος αυτού που είναι κατά κάποιον τρόπο απαραίτητη για να συνεχίζει το τελευταίο να λειτουργεί αποτελεσματικά. Σύμφωνα με τον Φλόρες Μα-

γόν, η υποδούλωση των γυναικών βασίζεται εν μέρει σε νόμους και έθιμα που προϋπήρχαν του ταξικού συστήματος¹⁸⁹. Η Μισέλ μιλά για την «ανθρώπινη ηλιθιότητα» που ρίχνει τις «παλιές προκαταλήψεις» σαν «σάβανο» πάνω απ' τις γυναίκες¹⁹⁰. Παρόμοια, οι αναρχικοί της Αργεντινής και της Ισπανίας απέφυγαν να αναγάγουν την καταπίεση των γυναικών στη λειτουργία του καπιταλισμού και επιπλέον ανέπτυξαν «μια ριζοσπαστική κριτική της οικογένειας, του *ματισμού* και του αυταρχισμού γενικότερα»¹⁹¹.

Σύμφωνα με την αντίληψη του Λι Σιζένγκ, η καταπίεση των γυναικών είναι σίγουρο πως μορφοποιήθηκε από το ταξικό σύστημα, αλλά δεν ανάγεται σε αυτό. Μεγάλο μέρος της ευθύνης εντοπίζεται στις δεισδαιμονίες και την «ψευδοθητική» που προωθήθηκε από τους άνδρες για να ενισχυθεί η εξουσία τους πάνω στις γυναίκες, καθώς και στις εξουσιαστικές φιλοσοφίες όπως ο Κομφουκιανισμός¹⁹². Την ίδια άποψη έχει και η Γκόλντμαν, η οποία καταδικάζει τα «ηλίθια κοινωνικά έθιμα» και τα διπλά σεξουαλικά μέτρα και σταθμά που κάνουν τη ζωή των γυναικών δυστυχημένη¹⁹³. Σύμφωνα με την ντε Κλερ, «οι ιερείς» είχαν «διδάξει εδώ και πολύ καιρό την κατωτερότητα των γυναικών», μια ιδέα που δημιουργήθηκε μέσα «στη μήτρα του Φόβου» με «την πατρότητα να ανήκει στην Άγνοια»: «με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, οι διάφοροι μυθικοί θρύλοι των διάφορων μυθικών δογμάτων τροφοδοτούν το λανθάνον ρεύμα της πίστης στην πτώση του ανθρώπου λόγω της πειθούς της γυναίκας, στην υποτέλειά της ως τιμωρία, στη φυσική της προστυχιά, στην πλήρη της διαφθορά κ.λπ.»¹⁹⁴. Η παραδοσιακή οικογένεια εντοπίζεται από την ευρύτερη αναρχική παράδοση ως ένα από τα μείζονα πεδία καταπίεσης των γυναικών – η ντε Κλερ περιγράφει ευθέως την για οποιονδήποτε λόγο μη οικειοθελή σεξουαλική υποταγή της γυναίκας ως βιασμό – και ως το πεδίο εκείνο όπου οι γυναίκες καταστέλλονται από τις παραδοσιακές συμπεριφορές και οι λαϊκές τάξεις προετοιμάζονται για την τυραννία της άρχουσας τάξης μέσω των ιεραρχικών σχέσεων¹⁹⁵.

Αφετέρου, και ως αποτέλεσμα, η ευρύτερη αναρχική παράδοση συνδέει τη γυναικεία χειραφέτηση με το ευρύτερο σχέδιο της προώθησης μιας επαναστατικής αντικουλτούρας. Οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές προτάσσουν την ελεύθερη αγάπη και τις ελεύθερες ενώσεις. Ορισμένοι είδαν σε αυτό την δυνατότητα για πλουραλιστικές και «ανοιχτές» σχέσεις, καθώς και το τέλος της μονογαμίας¹⁹⁶. Ωστόσο, η μεγάλη πλειοψηφία πίστευε ότι η δέσμευση και οι μακρόχρονες σχέσεις είναι πιο ολοκληρωμένες, καθώς και ότι είναι λίγοι οι άνθρωποι που θα μπορούν να ανεχθούν μια κατάσταση στην οποία οι εμπλεκόμενοι θα έχουν σεξουαλικές σχέσεις με άλλους. Ως εκ τούτου, προέταξε έναν νέο τύπο οικογένειας, βασισμένο σε πιστά ζευγάρια με ίσα δικαιώματα, απελευθερωμένα από επίσημους κανονισμούς, κυρώσεις και ελέγχους, τα οποία θα ενώνονται λόγω αγάπης και όχι λόγω οικονομικής αναγκαιότητας. Η θέση αυτή αναγνωρίζει ότι η οικογένεια είναι η βασική μονάδα της αγροτικής και της εργατικής ζωής και υποδεικνύει ότι η επαναστατικοποίηση της οικογένειας αποτελεί βασικό συστατικό της ευρύτερης επανάστασης¹⁹⁷.

Όπως θέτει το ζήτημα ο Μπακούνιν:

Με την κατάργηση του θρησκευτικού, πολιτικού και νομικού γάμου θα επαναφέρουμε τη ζωή, την πραγματικότητα και την ηθικότητα στον φυσικό γάμο, ο οποίος βασίζεται αποκλειστικά στον αμοιβαίο σεβασμό και την ελευθερία δυο ανθρώπων, ενός άνδρα και μιας γυναίκας που αγαπιούνται· με την αναγνώριση στον καθένα του δικαιώματος να χωρίζει με τον άλλον όποτε επιθυμεί, χωρίς να απαιτείται η άδεια κανενός, με την άρνηση της ανάγκης αδειοδότησης για την ένωση δυο ανθρώπων, καθώς και με την απόρριψη κάθε παρέμβασης οποιουδήποτε θεσμού και υπό οποιαδήποτε ιδιότητα στην ένωσή τους, θα καταστήσουμε τις μεταξύ τους σχέσεις ακόμη πιο σταθερές, πιο αληθινές και πιο ειλικρινείς.¹⁹⁸

Το πρόγραμμα της UAI, το οποίο γράφτηκε από τον Μαλατέστα, καλούσε σε «ανοικοδόμηση της οικογένειας, ώστε αυτή να προκύπτει από την εξάσκηση της αγάπης, απελευθερωμένη από κάθε νομικό δεσμό, κάθε οικονομική και σωματική καταπίεση, κάθε θρησκευτική προκατάληψη

ψη»¹⁹⁹. Ο Πελουτιέ εξηγεί πως «Όσον αφορά την ένωση των φύλων, ζητάμε απλά την ελευθερία σε όλες τις εκφάνσεις της ατομικότητας, όπως την υποστηρίζουμε σήμερα και θα την υποστηρίξουμε και αύριο»²⁰⁰. Η αυτενέργεια των γυναικών – και η καλή συμπεριφορά τόσο των ανδρών όσο και των γυναικών – θεωρούνταν επίσης απαραίτητο συστατικό της χειραφέτησής τους. Παρόμοια, στην Κούβα του εικοστού αιώνα, οι αναρχικοί οραματίζονταν γενικά την οικογένεια ως ένα πεδίο βιωμένων κομμουνιστικών σχέσεων και ως μια σημαντική σφαίρα μέσα στην οποία ενσταλάζονται οι ελευθεριακές αξίες στους νέους²⁰¹.

Η δημιουργία ενός επαναστατικού κινήματος περιλαμβάνει μια επαναστατική διαδικασία δημιουργίας νέων αξιών και νέων τρόπων ζωής, ακόμη και πριν την επανάσταση. Αυτό προϋποθέτει την ενεργό εμπλοκή και των γυναικών στον ανασχηματισμό του κόσμου. Η Γκόλντμαν παρατηρεί ότι

το δικαίωμα ψήφου ή τα ίσα πολιτικά δικαιώματα μπορεί να είναι καλά ως αιτήματα, αλλά η πραγματική χειραφέτηση δεν ξεκινά ούτε στις κάλπες ούτε στα δικαστήρια. Ξεκινά στην ψυχή της γυναίκας. Η ιστορία μάς διδάσκει ότι όποια καταπιεσμένη τάξη κέρδισε την πραγματική απελευθέρωση από τους αφέντες της, το έκανε με τις δικές της προσπάθειες. Πρέπει οι γυναίκες να μάθουν αυτό το μάθημα, να συνειδητοποιήσουν ότι η ελευθερία τους θα φτάσει μέχρι εκεί που θα φτάσει η δύναμή τους να την κατακτήσουν.²⁰²

Παρόμοια, η Μισέλ σημειώνει ότι

το πρώτο πράγμα που πρέπει να αλλάξει είναι η σχέση ανάμεσα στα φύλα. Η ανθρωπότητα αποτελείται από δυο μέρη, τους άνδρες και τις γυναίκες, και θα έπρεπε να περπατάμε χέρι χέρι· αντ' αυτού, υπάρχει ανταγωνισμός και αυτό θα κρατήσει όσο το «ισχυρότερο» μισό ελέγχει το «πιο αδύναμο» μισό. ... Εμείς οι γυναίκες δεν είμαστε κακές επαναστάτριες. Χωρίς να παρακαλάμε κανέναν, παίρνουμε τη θέση μας στον αγώνα· αλλιώς, μπορούμε συνεχίσουμε να τα κάνουμε πάνω μας μέχρι το τέλος του κόσμου χωρίς να κερδίσουμε τίποτα.²⁰³

Δεδομένων αυτών των αντιλήψεων – ελεύθερη ένωση στην αγάπη, κατάργηση της παραδοσιακής οικογένειας, οικονομική ανεξαρτησία των γυναικών, ισότητα στα δικαιώματα, σεξουαλική ελευθερία, θεμελιώδης αλλαγή στην οικιακή και την πολιτισμική σφαίρα, έμφαση στις ανάγκες των γυναικών ως ατόμων και ως μανάδων και τονισμός της σημασίας της συμμετοχής των ίδιων των γυναικών στους αγώνες για ισότητα –, θα ήταν παραπλανητικό να υποθέτουμε ότι η αναρχική παράδοση και οι ιδρυτές της, ο Μπακούνιν και ο Κροπότκιν, αδιαφορούσαν για τη γυναικεία χειραφέτηση.

Βέβαια, υπήρξαν και περιπτώσεις στις οποίες οι άνδρες αναρχικοί και συνδικαλιστές δεν ζούσαν σύμφωνα με τις επίσημες δεσμεύσεις τους για γυναικεία χειραφέτηση, όπως και κάποιοι που χρησιμοποίησαν το ιδανικό του ελεύθερου έρωτα για να απαλλαγούν από τις ευθύνες των παιδιών που έρχονταν ως αποτέλεσμα των σχέσεών τους. Αυτή η υποκρισία οδήγησε στην περιφρόνησή τους από αναρχικές και συνδικαλιστριες όπως αυτές που συσπειρώνονταν γύρω από την εφημερίδα του Μπουένος Άιρες *La Voz de la Mujer* («Η Φωνή της Γυναίκας»), οι οποίες κατήγγειλαν τους «Διαφθορείς του Ιδανικού». Έτσι, η *La Voz de la Mujer* προέταξε έναν ταξικό φεμινισμό που αγωνιζόταν για τη γυναικεία χειραφέτηση, ενώ ταυτόχρονα συμβούλευε τους απεργούς να «τσακίσουν» την αστυνομία· ο «πύρινος φεμινιστικός ριζοσπαστισμός της» «απευθυνόταν αποκλειστικά στις εργάτριες και τις φτωχές γυναίκες». Αν και η *La Voz de la Mujer* ήταν «μια από τις πρώτες περιπτώσεις διάχυσης φεμινιστικών ιδεών με επαναστατικές και εργατικές καταβολές στη Λατινική Αμερική», αποτελούσε κομμάτι μιας σημαντικής αναρχικής εκδοτικής δραστηριότητας η οποία ακολουθούσε τις ίδιες γραμμές και περιλάμβανε στις τάξεις της και άνδρες²⁰⁴.

Το ζήτημα είναι ότι η ευρύτερη αναρχική παράδοση, αρχής γενομένης από τη δεκαετία του 1860, δεσμεύεται από θέση αρχής για τη γυναικεία χειραφέτηση. Αυτή η δέσμευση είναι κοινή και στα δυο φύλα, αντίθετα με την άποψη ότι οι «αναρχικές» ήταν αυτές που προσέθεσαν μια «νέα διάσταση ... [στην] αναρχική θεωρία» κατά την περίοδο της μετάβασης στον εικοστό αιώνα, τονίζοντας «τις προσωπικές και ψυχολογικές διαστάσεις της ζωής» όπως «η οικογένεια, τα παιδιά, [και] το σεξ»²⁰⁵. Συνεπώς, η τάση πολλών συγγραφέων να χαρακτηρίζουν τις αναρχικές και τις συνδικαλίστριες ως «αναρχοφεμινίστριες» ή «αναρχα-φεμινίστριες» είναι, όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα, προβληματική, καθώς τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες που ανήκαν στον αναρχισμό και τον συνδικαλισμό γενικά υιοθετούσαν φεμινιστικές θέσεις²⁰⁶.

Ο φεμινισμός του αναρχισμού προηγήθηκε σε σχέση με αυτούς των σύγχρονών του ρευμάτων. Είναι λάθος να θεωρείται ότι η αναρχική κριτική της αυταρχικής οικογένειας «υιοθετήθηκε» από τα γραπτά του Ένγκελς, καθώς προηγήθηκε των γραπτών αυτών κατά μιάμιση δεκαετία²⁰⁷. Ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός είχαν σημαντική συνεισφορά στην αντιμετώπιση των παραδοσιακών έμφυλων σχέσεων, κυρίως μέσω της σύνδεσης του ζητήματος της έμφυλης καταπίεσης με αυτό της ταξικής καταπίεσης. Έστρεψαν την προσοχή τους στον τρόπο με τον οποίο η προσωπική ζωή σχηματοποιείται από τα ευρύτερα κοινωνικά συστήματα και αναγνώρισαν ότι η κυριαρχία έχει εσωτερικευθεί και στις συνειδήσεις των ανθρώπων και θα πρέπει να αντιμετωπιστεί μέσω της ανάπτυξης μιας νέας προσωπικής ηθικής²⁰⁸.

Συνεπώς, ισχυρισμοί όπως αυτοί του Τζον Χάτον ότι ο αναρχισμός, πίσω από μια «λεπτή επίστρωση» εξισωτικής ρητορικής, κρύβει έναν «βαθιά ριζωμένο αντιφεμινισμό» και έναν «πλήρως ανεπτυγμένο μισογυνισμό» είναι παράλογοι. Η ανάλυση του Χάτον παρουσιάζει τον αναρχισμό σαν την ιδεολογία μιας παρακμάζουσας μικροαστικής τάξης που είναι γεμάτη «τρόμο για την εκβιομηχάνιση», προκειμένου να τον συγκρίνει με τον φεμινισμό του κλασικού Μαρξισμού, γέροντας την πλάστιγγα υπέρ του τελευταίου²⁰⁹. Η επιχειρηματολογία του Χάτον – η οποία συγγεί τον μπουτουαλισμό με τον αναρχισμό – όχι μόνο διαστρεβλώνει τον ταξικό χαρακτήρα της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης, αλλά επιπλέον αγνοεί το φεμινιστικό ένστικτο που βρίσκεται στο εσωτερικό του αναρχισμού και τη σημαντική ρήξη που αυτό συνεπάγεται με τον μισογυνισμό του Προυντόν²¹⁰. (Για να είμαστε δίκαιοι, θα πρέπει να προστεθεί επίσης ότι πολλοί μπουτουαλιστές, και κυρίως το ρεύμα των Η.Π.Α. που συνδέθηκε με τον Τάκερ, αγκάλιασαν την υπόθεση των γυναικείων δικαιωμάτων.)

Αναρχικός και Συνδικαλιστικός Γυναικείος Ακτιβισμός

Ωστόσο, ο φεμινισμός πολλών από τους πρώτους αναρχικούς και συνδικαλιστές είχε περιορισμούς. Το ζήτημα της διεύρυνσης της σεξουαλικής διαίρεσης της εργασίας στην κοινωνία ήταν ένα πεδίο στο οποίο η φαντασία των αναρχικών και των συνδικαλιστών της ένδοξης περιόδου έτεινε να είναι κάπως περιορισμένη. Αν και οι αναρχικοί της Βραζιλίας των αρχών του εικοστού αιώνα αναγνώριζαν το «πόσο θυματοποιείται η γυναίκα από το κοινωνικό σύστημα», πολλοί υποστηρικτές τους – ανάμεσα στους οποίους και γυναίκες – δεν «προτείνουν την απελευθέρωση μέσω του αγώνα για δουλειές και ισότητα, αλλά μέσα από την επαναφορά του φυσικού ρόλου της γυναίκας ως συντρόφου, μητέρας και παιδαγωγού»²¹¹. Οι Ισπανοί αναρχικοί ήταν «πιο ευαίσθητοι από οποιαδήποτε πολιτική ομάδα της Ευρώπης όσον αφορά τη σύνδεση μεταξύ του σοσιαλισμού και της απελευθέρωσης των γυναικών από τις τυραννικές σεξουαλικές και οικογενειακές σχέσεις». Ωστόσο, είναι βέβαιο πως υπήρχαν και κάποιοι που πίστευαν ότι οι γυναίκες μετά την επανάσταση θα πρέπει να επιστρέψουν στο νοικοκυριό²¹². Οι Πουζέ και Πατώ οραματίζονται τις γυναίκες να ομαδοποιούνται «όπως και οι άνδρες στα Σωματεία» και να έχουν «υλική και ηθική ανεξαρτησία» μετά την επανάσταση, παίζοντας ενεργό ρόλο «στην κοινωνική διαχείριση». Όμως, εξακολουθούν να πιστεύουν πως ορισμένες εργασίες θα πρέπει να παραμείνουν «στα χέρια των γυναικών», μέσα

από «ειδικά κολέγια στα οποία θα διδάσκονται οι γυναικείες εργασίες»²¹³. Αυτός ο τρόπος σκέψης ήταν αρκετά διαδεδομένος στην Αριστερά πριν από τη δεκαετία του 1960, όποτε η αντίληψη ότι υπάρχουν κάποιου είδους ειδικές «γυναικείες εργασίες» αντιμετωπίστηκε από το δεύτερο κύμα φεμινισμού.

Ο Μπακούνιν καλούσε τις γυναίκες να συμμετάσχουν ενεργά στην ταξική πάλη· το ίδιο έκαναν και πολλές αναρχικές και συνδικαλιστικές οργανώσεις όπως το PLM και η IWPA²¹⁴. Ο Κροπότκιν ζητούσε από «άνδρες και γυναίκες, χωρικούς, εργάτες, τεχνίτες και στρατιώτες»: «να δουλέψετε μαζί με τ' αδέρφια σας για να προετοιμάσετε την επανάσταση ... η οποία θα θεμελιώσει στις ανθρώπινες κοινωνίες την αληθινή ελευθερία, την αληθινή ισότητα και τη δίχως φθόνο αδελφосύνη»²¹⁵. Παρ' όλα αυτά, όπως συνέβαινε γενικότερα στα εργατικά και αγροτικά κινήματα, οι γυναίκες υποεκπροσωπούσαν στις μαζικές οργανώσεις της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης.

Αυτό είναι, σε κάποιο βαθμό, αποτέλεσμα των συμπεριφορών του αναρχικού και συνδικαλιστικού κινήματος. Μολονότι τα έντυπα του PLM καλούσαν τις γυναίκες να γίνουν οι αρχιτεκτόνισσες του μέλλοντός τους, ο Φλόρες Μαγόν εξακολουθούσε να λέει στις γυναίκες ότι «Το καθήκον σας είναι να βοηθάτε τον άνδρα· να είστε εκεί και να τον ενθαρρύνετε όταν διστάζει· να είστε στο πλευρό του όταν υποφέρει· να ελαφρύνετε τη θλίψη του· να γελάτε και να τραγουδάτε μαζί του όταν η νίκη χαμογελά»· λοιπόν, απαιτήστε από «τους συζύγους, τους αδελφούς, τους πατεράδες τους γιους και τους φίλους σας να πάρουν τα όπλα»²¹⁶. Αυτές οι ιδέες αμφισβητήθηκαν και συχνά ηττήθηκαν. Στη Γαλλία, είναι βέβαιο πως υπήρχαν κάποιοι συνδικαλιστές που αμφέβαλλαν ότι οι γυναίκες μπορούν (ή πρέπει) να έχουν ρόλο στο εργατικό κίνημα, αλλά πολλοί άλλοι διαφωνούσαν βαθιά με αυτό²¹⁷. «Ο Πруντονικός αντιφεμινισμός ορισμένων εργατών πάντοτε μετρίαζόταν από τα κελεύσματα των ελευθεριακών για εγκαθίδρυση μιας μη εξουσιαστικής κοινωνίας», από τη λογική της συνδικαλιστικής δράσης, η οποία απαιτούσε την ενότητα και την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, και από το φεμινιστικό συστατικό του αναρχισμού²¹⁸. Αρχής γενομένης από το 1900, η CGT προέτρεπε τα μέλη της να στρατολογήσουν γυναίκες και, μέχρι το 1912, οι συνδικαλιστές «ανησυχούσαν λιγότερο για το πώς θα στείλουν τις γυναίκες πίσω στις εστίες τους απ' ό,τι για το πώς θα τις φέρουν στις αίθουσες του σωματείου»²¹⁹.

Ένας ακόμη καθοριστικός παράγοντας που περιόριζε τη συμμετοχή των γυναικών ήταν το γεγονός ότι τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες έτειναν να ορίζουν τη γυναικεία ζωή κυρίως με όρους οικογενειακών σχέσεων και ευθυνών· οι υποχρεώσεις αυτές συχνά περιόριζαν τη δυνατότητα των γυναικών να συμμετέχουν σε ευρύτερα κινήματα²²⁰. Η σχετικά περιορισμένη συμμετοχή των γυναικών στη μισθωτή εργασία επηρέαζε επίσης τη δυνατότητά τους να εμπλέκονται στις συνδικαλιστικές ενώσεις, πράγμα που έκανε τις τελευταίες να τείνουν να είναι κυρίως ανδρικές. Έτσι, η IWW ήταν ανοιχτή μόνο στους εργάτες, αποκλείοντας έτσι τρόπο την πλειοψηφία των γυναικών στην Αυστραλία και τις Η.Π.Α.· αν και το ζήτημα της στρατολόγησης των συζύγων των εργατών τέθηκε αρκετές φορές, διατηρήθηκαν τα υφιστάμενα κριτήρια συμμετοχής²²¹.

Παρ' όλα αυτά, το να υποτιμηθεί ο ρόλος των γυναικών στην ευρύτερη αναρχική παράδοση θα ήταν λανθασμένο. Για παράδειγμα, η αντίληψη ότι ο συνδικαλισμός είναι ένα εξαιρετικά έμφυλο και κυρίως ανδρικό κίνημα, είναι κάπως διαστρεβλωτική²²². Υποβαθμίζει τη συνεισφορά των γυναικών και υιοθετεί με στενή αντίληψη του αναρχισμού και του συνδικαλισμού που αγνοεί τον τρόπο με τον οποίο οι συνδικαλιστικές ενώσεις ενσωματώνονταν κατά κανόνα σε μια πλούσια συνεργατική και πολιτιστική ζωή που ξεπερνούσε κατά πολύ τους χώρους δουλειάς. Όπου οι γυναίκες είχαν τη δυνατότητα να συμμετέχουν σε συνδικαλιστικές ενώσεις, το έκαναν σε μεγάλους αριθμούς και έπαιζαν σημαντικό ρόλο στις αναρχικές και συνδικαλιστικές οργανώσεις, καθώς και σε αγώνες που βασίζονταν σε εργατικές και αγροτικές γειτονιές.

Στα μέρη όπου οι γυναίκες μπόρεσαν να αντιμετωπίσουν την κυρίαρχη κουλτούρα, τα τοπικά εργατικά κέντρα, οι εργατικές εκδηλώσεις και τα αναρχικά σχολεία αποτέλεσαν κρίσιμα πεδία συμμετοχής γυναικών στο κίνημα. «Το αναρχικό κίνημα της Ισπανίας, και ιδιαίτερα της Βαρκελώνης», για παράδειγμα, «δεν ... περιοριζόταν στο πεδίο της δράσης των σωματείων. ... Για πολλούς εργάτες της Βαρκελώνης, ο Αναρχισμός και ο Αναρχοσυνδικαλισμός μπορούν να περιγρα-

φούν ως ένας τρόπος ζωής που διαχύθηκε πέρα από τα ανδροκρατούμενα σωματεία και ένωσε και τα δυο φύλα του προλεταριάτου των πόλεων»²²³. Οι αναρχικές συχνά βάπτιζαν τα παιδιά τους στο τοπικό αναρχικό κέντρο και όχι στην εκκλησία. Για παράδειγμα, το 1873 στην τοπική της FORE στο Σανλούκαρ ντε Μπαρμεντά, ένα αγόρι ονομάστηκε «Πύλη της Ανθρώπινης Προόδου» και ένα κορίτσι ονομάστηκε «Αναρχική Ευρώπη»²²⁴. Επίσης, τεράστιος αριθμός γυναικών συμμετείχε στα αναρχικά αθήναια. Τα αθήναια αποτελούσαν ένα πεδίο στο οποίο ακτιβίστριες από όλες τις κοινωνότητες και τα σωματεία μπορούσαν να βιώσουν τον αναρχικό πολιτισμό, ένα πεδίο σύνδεσης των κοινοτικών αγώνων (οι οποίοι συχνά είχαν γυναίκες στην ηγεσία τους) και των αγώνων των σωματείων (οι οποίοι συχνά είχαν άνδρες στην ηγεσία τους) και έπαιζαν καθοριστικό ρόλο στην ανάδειξη ακτιβιστριών²²⁵.

Όπως είδαμε και νωρίτερα, μια από τις αρετές της γενικής απεργίας ήταν ότι μπορούσε να συσπειρώσει τους μη μισθωτούς, των γυναικών συμπεριλαμβανόμενων, σε συγκρούσεις με την άρχουσα τάξη. Για παράδειγμα, η IWW των Η.Π.Α. μπόρεσε να κατακτήσει έναν «εξαιρετικά ευαίσθητο τρόπο ένταξης γυναικών σε πολλές απεργίες, να ηγηθεί πολλών μεγάλων εξεγέρσεων ολόκληρης της κοινοτικής εργατικής τάξης – ανδρών, γυναικών και παιδιών – σε μέρη απομονωμένα, χτυπημένα από τη φτώχεια και σε πόλεις με μια μόνο βιομηχανία, όπως τα ορυχεία ή η κλωστοϋφαντουργία». Η ένωση είχε «σε ιδιαίτερη εκτίμηση τα μαχητικά προσόντα των γυναικών», πράγμα που «αποδεικνύει την ικανότητά του να κινητοποιεί γυναικείες μάζες κατά τη διάρκεια απεργιών», δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο μια ευκαιρία να βγουν από την απομόνωση της κουζίνας. Είναι άδικο να περιγράφεται η IWW ως «οικονομίστικη» όσον αφορά τα έμφυλα ζητήματα²²⁶. Η ένωση, η οποία ήθελε να βγάλει τις γυναίκες στη δημόσια πολιτική αρένα, ανέπτυξε ορισμένες αναλύσεις πάνω στα συγκεκριμένα ζητήματα που αυτές αντιμετώπιζαν²²⁷. Στη Γαλλία, η CGT προσπάθησε να κινητοποιήσει τις γυναίκες προωθώντας την «ηθική και μη βίαιη φύση» της γενικής απεργίας, προτρέποντας τις να διευθύνουν απεργιακές επιτροπές και να συμμετέχουν σε πικετοφορίες κατά τη διάρκεια των απεργιών και προσεγγίζοντας τις μητέρες, οι οποίες κατά κανόνα «αντιτίθονταν στην αύξηση της στρατιωτικής θητείας και τη χρήση του στρατού για την καταστολή εργατικών διαδηλώσεων»²²⁸.

Οι γυναίκες είχαν εξέχοντα ρόλο στην αναρχική και συνδικαλιστική δραστηριότητα εκτός των χώρων δουλειάς, όπως κατά τη διάρκεια απεργιών ενοικίων. Για παράδειγμα, η απεργία ενοικίων που πραγματοποιήθηκε στη Βερακρούζ του Μεξικού περιγράφηκε από τους σύγχρονους της ως μια «γυναικεία εξέγερση»²²⁹. Αναρχικές, όπως η Μαρία Λουίζα Μαρίν, είχαν κεντρικό ρόλο στην οργάνωση των επιτροπών αγρομισθωτών και των διαδηλώσεων. Η Μαρίν έφτασε στη Βερακρούζ το 1922 μαζί με τους αδελφούς της, Εστεμπάν και Λούσιο, με πρόθεση να οργανώσει τους εργάτες. Σχημάτισε την Ομοσπονδία Ελευθεριακών Γυναικών, η οποία οργάνωσε την αντίσταση στις εξώσεις και επιχείρησε να δημιουργήσει μια πανεθνική εργατική ένωση. Η ομοσπονδία έπαιξε βασικό ρόλο και στο Επαναστατικό Συνδικάτο Αγρομισθωτών. Το 1922 η Μαρίν φυλακίστηκε για 11 μήνες λόγω της δραστηριότητάς της. Συνέχισε να βοηθά το κίνημα των αγρομισθωτών μέσα από τη φυλακή και οργάνωσε μια απεργία κρατούμενων γυναικών. Το 1926 οι αρχές θεώρησαν ότι ο μόνος τρόπος για να σπάσουν το κίνημα ήταν να εξορίσουν τη Μαρίν, η οποία τότε ήταν γραμματέας του Επαναστατικού Συνδικάτου Αγρομισθωτών, από ολόκληρη τη Βερακρούζ.

Η ευρύτερη αναρχική παράδοση ήταν γενικά αντίθετη με την ανάπτυξη ενός γυναικείου κινήματος διαχωρισμένου από το ευρύτερο λαϊκό κίνημα για την ταξική επανάσταση. Πολλοί ανησυχούσαν πως οι ξεχωριστές ομάδες νέων και γυναικών μπορεί να προκαλέσουν διαιρέσεις στις λαϊκές τάξεις²³⁰. Επίσης, κάποιοι αναρχικοί, όπως η Γκόλντμαν, αμφισβητούσαν την αξία των γυναικείων ομάδων²³¹. Ωστόσο, στο κίνημα συχνά περιλαμβάνονταν γυναικείες ομάδες και τομείς, ως τμήματα του ευρύτερου επαναστατικού κινήματος. Το συνδικαλιστικό κίνημα είχε γυναικίους τομείς μέσα στα σωματεία ή ακόμα και ειδικά γυναικεία σωματεία, όπως η Επιτροπή Γυναικών της IWW της Αυστραλίας²³².

Για παράδειγμα, το 1927, αναρχικές όπως η Καταλίνα Μεντόζα, η Ρόζα Ροντρίγκεζ ντε Καλδερόν, η Σουζάνα Ράδα και η Φελίπα Ακουίθε σχημάτισαν την Γενικό Σωματείο Εργατριών, το οποίο

αποτελούσε τμήμα της συνδικαλιστικής FOL της Βολιβίας²³³. Αυτή το σωματείο υποστηρίχθηκε από τη σε συντριπτικό βαθμό αρσενική ηγεσία της FOL, αλλά αποξενώθηκε από το κυρίαρχο γυναικείο κίνημα· το τελευταίο κυριαρχούταν από την ανώτερη τάξη των Κρεολών*, γεγονός που δεν μπόρεσε να συμβιβαστεί με τη σύσταση του σωματείου που βασιζόταν σε εργάτριες *τσόλο*** (Ιθαγενείς Αμερικανές). Το Γενικό Σωματείο Εργατριών αναπτύχθηκε γρήγορα – είχε αξιοσημείωτη επιτυχία στην οργάνωση των οικιακών βοηθών και των πωλητριών καθώς και των εργατριών στη βιομηχανία – και ανασχηματίστηκε ως Ομοσπονδία Εργατριών (FOF) με 60 παραρτήματα. Η Ινφάντες, επικεφαλής του σημαντικού Σωματείου Μαγειρισμών, ήταν ηγετική φιγούρα της FOF, η οποία οργάνωσε «τη φροντίδα των παιδιών, μαθήματα γραμματικής, πολυάριθμες πολιτιστικές εκδηλώσεις και μια βιβλιοθήκη. Όλα αυτά ήταν σχεδιασμένα για να ανταποκρίνονται στις ανάγκες των εργατριών *τσόλο*»²³⁴.

Οι αναρχικές και οι συνδικαλίστριες σχημάτισαν επίσης γυναικείες ομάδες σε τοπικά αναρχικά και συνδικαλιστικά κέντρα, καθώς και στις κοινότητές τους. Παράδειγμα της πρώτης περίπτωσης αποτελεί η Γυναικεία Ομάδα Δράσης, που είχε τη βάση της στην Agrupacion Cultural Faros («Πολιτιστική Ομάδα “Φάροι”»), ένα από τα βασικότερα αθήναια της Βαρκελώνης, το οποίο συνδεόταν με τη CNT²³⁵. Παραδείγματα της δεύτερης περίπτωσης αποτελούν το Γυναικείο Αναρχικό Κέντρο του Μπουένος Άιρες, που είχε οργανωθεί στις αρχές του εικοστού αιώνα από τις Βιρτζίνια Μπόλτεν, Μαρία Κογιάθο και Τερέσα Καπολαρέτι, η Ένωση Ελευθεριακών Γυναικών στη Χιλή και η Ομοσπονδία Ελευθεριακών Γυναικών στο Μεξικό κατά τη δεκαετία του 1920. Όλες οι παραπάνω οργανώσεις βρέθηκαν να ηγούνται αναρχικών και συνδικαλιστικών απεργιών ενοικίων²³⁶. Αν και οι βίαιες συγκρούσεις συχνά μείωναν τη συμμετοχή των γυναικών στους μαζικούς αγώνες, οι αναρχικές είχαν πλήρη επίγνωση του γεγονότος ότι η αστυνομία και ο στρατός συχνά διστάζουν να πυροβολήσουν γυναικόπαιδα και χρησιμοποίησαν αυτή τη γνώση για να παρεμποδίσουν τις δυνάμεις ασφαλείας. Κατά τη διάρκεια διαμαρτυριών για τη σίτιση το 1918 στη Βαρκελώνη και κατά τη διάρκεια των απεργιών ενοικίων των Ισπανών αναρχικών στις αρχές της δεκαετίας του 1930, οι γυναίκες χρησιμοποίησαν αυτή τη διορατικότητα και έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στις αποτροπές εξώσεων²³⁷.

Η πιο γνωστή γυναικεία αναρχική οργάνωση είναι μάλλον οι Mujeres Libres της Ισπανίας. Ιδρύθηκαν το 1936 στη Βαρκελώνη και τη Μαδρίτη και, πέρα από το γεγονός ότι ήθελαν να δημιουργήσουν μια νέα κοινωνία, είχαν την αντίληψη ότι οι γυναίκες χρειάζονται μια ειδική οργάνωση που θα αυξήσει τη συνειδητοποίησή τους και θα τις ενδυναμώσει, ώστε να έχουν ισότιμο ρόλο μέσα στο ευρύτερο αναρχικό και συνδικαλιστικό κίνημα²³⁸. «Από εδώ και πέρα», υποστηρίζουν στο περιοδικό τους, «κάθε γυναίκα πρέπει να μετατρέψει τον εαυτό της σε μια καθορισμένη και καθοριστική ύπαρξη· πρέπει να απορρίψει τον δισταγμό, την άγνοια»²³⁹. Παρά το γεγονός ότι η απόφαση για τη δημιουργία της οργάνωσης επηρεάστηκε από τις συμπεριφορές των ανδρών ακτιβιστών, οι ιδρύτριές της επέμεναν ότι αποτελεί κομμάτι του ευρύτερου επαναστατικού κινήματος, μαζί με τη CNT, τη FAI, τη FIJL και την Ελευθεριακή Νεολαία. «Αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους ως ένα πολιτικό κίνημα που ήταν ιδεολογικά συνδεδεμένο με τον αναρχισμό» και την ταξική πάλη²⁴⁰. Όπως υποστηρίζει η Σουθέσο Πορτάλες από τις Mujeres Libres, «Είναι απαραίτητο να δουλεύουμε και να αγωνιζόμαστε *μαζί*, γιατί αν δεν το κάνουμε, η κοινωνική επανάσταση δεν θα γίνει ποτέ»²⁴¹.

Οι Mujeres Libres, οι οποίες έφτασαν τα 20.000 μέλη, ίδρυσαν παιδικούς σταθμούς προκειμένου να μπορούν περισσότερες γυναίκες να εμπλέκονται στις δραστηριότητες της CNT, εξέδωσαν ένα περιοδικό και είχαν μόνιμες στήλες σε άλλες αναρχικές εφημερίδες προκειμένου να αυξήσουν τη συνειδητοποίηση των γυναικών, έκαναν ραδιοφωνικές εκπομπές, λειτουργούσαν ταξιδιω-

* [Σ.τ.Μ] Κρεολοί (ισπ.: criollos, ενικός criollo)) ονομάζονταν τα μέλη της αριστοκρατίας της Λατινικής Αμερικής, κατά τα χρόνια της ισπανικής κυριαρχίας. Γενικότερα, Κρεολοί αποκαλούνταν οι Ισπανοί που είχαν γεννηθεί στη Λατινική Αμερική, δηλαδή οι λευκοί κάτοικοι της ηπείρου.

** [Σ.τ.Μ.] Όρος μεξικανικής προέλευσης, που χρησιμοποιείται σε πολλές λατινοαμερικανικές χώρες και σημαίνει μιγάς ή Ινδιάνος.

τικές βιβλιοθήκες, έκαναν εκδρομές προπαγάνδας και διοργάνωναν προγράμματα επιμόρφωσης²⁴². Επίσης, υποστήριξαν την περίθαλψη των μονάδων και των παιδιών, την αντισύλληψη και τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. Ίδρυσαν στη Βαρκελώνη το Ινστιτούτο Μητρότητας και Φροντίδας των Παιδιών, το οποίο πήρε το όνομα της Μισέλ. Οι Mujeres Libres συμμετείχαν ενεργά στις κολλεκτιβοποιήσεις της Ισπανικής Επανάστασης, στις οποίες οι γυναίκες είχαν τεράστια συνεισφορά. Ειδικότερα, προσπάθησαν να εντάξουν τις γυναίκες στην εργασία εκτός σπιτιού, μέσω επαγγελματικής εκπαίδευσης και προγραμμάτων μαθητείας, τα οποία συνδιοργάνωναν με τη CNT.

Εκτός από τη σημαντική συμμετοχή τους στην οργάνωση των κοινοτήτων, οι αναρχικές και οι συνδικαλίστριες ήταν επίσης πολύ καλές ομιλήτριες, συγγραφείς, οργανώτριες σωματείων και πολιτοφύλακες. Αξιοσημείωτα παραδείγματα αποτελούν οι Τσόι, ντε Κλερ, Γκόλντμαν, Χι, Ινφάντες και Μαρίν. Υπάρχουν και πολλές ακόμη που αξίζουν αναφοράς. Για παράδειγμα, στην Ιαπωνία, η Ίτο μετέφρασε τα γραπτά της Γκόλντμαν και συμμετείχε σε αναρχικές οργανώσεις μέχρι τη δολοφονία της το 1923. Η Κάνο Σουγκάκο (1881-1911), γεννήθηκε στην Οσάκα και μεγάλωσε μέσα σε ένα δυστυχισμένο σπίτι. Έγινε σοσιαλίστρια σε νεαρή ηλικία, συνδέθηκε με τον κύκλο του Κοτόκου και μετακινήθηκε προς τον αναρχισμό²⁴³. Κατά τη διάρκεια του Περιστατικού των Κόκκινων Σημαίων («Red Flags Incident») τον Ιούνιο του 1908 – όταν δεκάδες αναρχικοί και σοσιαλιστές που οργάνωσαν μια δημόσια πορεία συνελήφθησαν και βασανίστηκαν από την αστυνομία – η Κάνο φυλακίστηκε για δυο μήνες επειδή επισκέφθηκε τους φυλακισμένους. Αποτέλεσμα αυτού ήταν να ενστερνιστεί τον επαναστατικό αναρχισμό: «Είναι ανάγκη να αφυπνίσουμε τους ανθρώπους της κοινωνίας υποκινώντας ταραχές, αναλαμβάνοντας επαναστατική δράση και συμμετέχοντας σε εκτελέσεις»²⁴⁴. Το 1909 άρχισε να εκδίδει μαζί με τον Κοτόκου το περιοδικό *Jiyu Shiso* («Ελεύθερη Σκέψη») και συνελήφθη εκ νέου. Ήταν η κινητήριος δύναμη του περιστατικού της Εσχάτης Προδοσίας και βρέθηκε ανάμεσα στους δώδεκα αναρχικούς που κρεμάστηκαν το 1911.

Μια ακόμη αξιομνημόνευτη Γιαπωνέζα αναρχική ήταν η Τακαμούρε Ιτσούε (1894-1964), η οποία γεννήθηκε στο ιαπωνικό νησί Κιούσου από μια οικογένεια της μεσαίας τάξης και έλαβε αρκετά καλή εκπαίδευση, παρά τους περιορισμένους οικογενειακούς πόρους²⁴⁵. Αφότου δούλεψε ως βοηθός δασκάλου, το 1920 μετακόμισε στο Τόκιο, όπου καθιερώθηκε ως συγγραφέας και ποιήτρια. Εμπνεύστηκε από τους αντιεξουσιαστικούς σκοπούς του αναρχισμού και τις αντιλήψεις του για τις γυναίκες. Η Τακαμούρε εντάχθηκε στον αναρχικό Προλεταριακό Σύνδεσμο Καλλιτέχνιδων («Musun Fujin Geijutsu Renmei»), ο οποίος από το 1930 μέχρι το 1931 εξέδιδε το *Fujin sensen* («Το Γυναικείο Μέτωπο») και δημιούργησε επαφές με εργοστασιακές εργάτριες. Πέρασε την υπόλοιπη ζωή της αναπτύσσοντας μια αναρχική ανάλυση για την ιστορία των γυναικών στην Ιαπωνία και άλλα σχετικά ζητήματα.

Στη Βραζιλία, η συγγραφέας, δημοσιογράφος και παιδαγωγός Λασέρδα ντε Μόουρα ήταν μια επιφανής αναρχική προπαγανδίστρια, τα έργα της οποίας έγιναν πολύ δημοφιλή σε όλη τη Λατινική Αμερική και το νότιο τμήμα της Ευρώπης²⁴⁶. Γεννήθηκε σε μια φάρμα στη Μανιουάσου της πολιτείας Μίνας Ζεράις, εκπαιδεύτηκε ως δασκάλα πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και το 1915 ίδρυσε τον Σύνδεσμο Ενώντια στον Αναλφαβητισμό. Μέχρι το 1918 η Λασέρδα ντε Μόουρα είχε μεταπηδήσει στον αναρχισμό. Δουλεύοντας ως ιδιωτική εκπαιδεύτρια, άρχισε να δίνει διαλέξεις σε αναρχικά σωματεία, πολιτιστικά κέντρα και θεατρικές ομάδες και να γράφει σε αναρχικά έντυπα. Την ίδια περίοδο, βρέθηκε μέσα στις συνιδρύτριες της Διεθνούς Ομοσπονδίας Γυναικών και της Αντιπολεμικής Επιτροπής Γυναικών. Το 1923 ίδρυσε μια μηνιαία αναρχική επιθεώρηση που ονομαζόταν *Renascença* («Αναγέννηση»), η οποία διανεμόταν διεθνώς και προωθούσε τις φεμινιστικές της ιδέες. Το 1927 ξεκίνησε μια περιοδεία ομιλιών στη Λατινική Αμερική. Έκτοτε παρέμεινε ενεργή με ποικίλους τρόπους μέχρι το τέλος της ζωής της.

Άλλες αναρχικές και συνδικαλίστριες ήταν επιφανείς ηγέτιδες σωματείων. Η Μαρία Ερνάντες Θάρκο (1889-1967) ήταν ιδρυτικό μέλος του COM. Στο Πουέρτο Ρίκο η Καπετίγιο αποτελεί θρυλική φιγούρα του εργατικού κινήματος· συμμετείχε σε αμέτρητες συναντήσεις σε όλη τη χώρα κατά τα τέλη του δεκάτου ένατου και τις αρχές του εικοστού αιώνα, υποστήριξε τα δικαιώματα

των γυναικών και διακήρυττε τον ελεύθερο έρωτα²⁴⁷. Δούλεψε ως *lector* («αναγνώστρια») σε εργοστάσια παρασκευής πούρων, οργάνωσε εργάτες στην Κούβα, τη Δομινικανή Δημοκρατία, την Τάμπα (στη Φλόριντα), τη Νέα Υόρκη και το Πουέρτο Ρίκο, έγραψε αμέτρητα δοκίμια σχετικά με την εργασία και τις γυναίκες και εξέδωσε τη *La Mujer* («Η Γυναίκα»), την οποία ίδρυσε το 1910. Το 1919 προκάλεσε αίσθηση μετά τη σύλληψή της επειδή φορούσε παντελόνι σε δημόσιο χώρο.

Τα πρώτα χρόνια της ζωής της Λούσι Πάρσονς καλύπτονται από μυστήριο. Γεννήθηκε στο Τέξας και υποστηρίζεται ότι είχε ινδιάνικες και μεξικανικές καταβολές, αλλά μπορεί και να ήταν πρώην σκλάβη²⁴⁸. Το 1872 παντρεύτηκε τον Άλμπερτ Πάρσονς, ο οποίος τότε ήταν Ριζοσπάστης Ρεπουμπλικάνος. Το ζευγάρι αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το Τέξας για το Σικάγο, καθώς οι ρατσιστικές αντιδράσεις ενάντια στην Αναδόμηση, οι οποίες καθοδηγούνταν από την Κου Κλουξ Κλαν, πλήθαιναν. Περί το 1883, η Λούσι συμμετείχε ενεργά στο αναρχικό κίνημα, βοηθώντας στην ίδρυση της IWPA, γράφοντας για την *Alarm* και πηγαίνοντας σε συναντήσεις. Όταν ο Άλμπερτ μπήκε στη μαύρη λίστα για τη συμμετοχή του στις δραστηριότητες των σωματείων, υποστήριξε την οικογένεια ανοίγοντας ένα κατάστημα με φορέματα και έπαιξε κεντρικό ρόλο στην εκστρατεία ενάντια στην εκτέλεσή του. Όταν τον επισκέφθηκε για τελευταία φορά, συνελήφθη και παρέμεινε υπό κράτηση μέχρι τον απαγχονισμό του. Ζώντας σε καθεστώς ακραίας φτώχειας και αντιμετωπίζοντας συνεχείς παρενοχλήσεις από τις αρχές, η Λούσι παρέμεινε ενεργή ομιλήτρια και εκδότρια. Εξέδωσε εφημερίδες όπως τη *Freedom* («Ελευθερία») κατά τη δεκαετία του 1890, τη *Liberator* («Απελευθερωτής») από το 1905 μέχρι το 1906 και την *Alarm* κατά τη δεκαετία του 1910. Ήταν ιδρυτικό μέλος της IWW και προέτασσε την επαναστατική γενική απεργία. Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1920 και του 1930, όποτε το αναρχικό και το συνδικαλιστικό κίνημα βρέθηκε σε κατάσταση παρακμής, η Λούσι κατέληξε να συνεργάζεται σε πολλές περιστάσεις με το CPUSA, χωρίς όμως να συμμετάσχει ποτέ στο κόμμα. Πέθανε σε ηλικία 89 ετών λόγω πυρκαγιάς στο σπίτι όπου διέμενε. Μετά το θάνατό της, το FBI φέρεται να κατέστρεψε τα κείμενά της.

Η Άννι Γουέστμπρουκ, η Μέι Έβαρτ Ουίλσον και η Βάιολετ Κλαρκ Ουίλκινς ήταν επιφανείς γυναίκες της IWW της Αυστραλίας. Στις Η.Π.Α., η Φλιν έγινε σοσιαλίστρια σε ηλικία δεκαέξι ετών και οι πολιτικές της δραστηριότητες οδήγησαν στην αποβολή της από το σχολείο²⁴⁹. Το 1907 έγινε μόνιμη οργανώτρια της IWW, οργάνωσε εργαζόμενους στον ρουχισμό, την κλωστοϋφαντουργία, τα ορυχεία και τα εστιατόρια και συνελήφθη δέκα φορές. Η Φλιν απομακρύνθηκε από την IWW μετά από μια αποτυχημένη νομική υπόθεση η οποία οδήγησε στη φυλάκιση τριών ανθρακωρύχων. Ήταν επίσης ιδρυτικό μέλος της Αμερικανικής Ένωσης Πολιτικών Δικαιωμάτων, υποστηρίκτρια των δικαιωμάτων των γυναικών και της αντισύλληψης. Το 1936 εντάχθηκε στο CPUSA, έθεσε υποψηφιότητα για την ηγεσία του στο Συνέδριο του 1942 και φυλακίστηκε στα πλαίσια του Κόκκινου Τρόμου της δεκαετίας του 1950.

Οι αναρχικές και οι συνδικαλίστριες συμμετείχαν και στις πολιτοφυλακές του κινήματος. Για παράδειγμα, έπαιξαν ενεργό ρόλο στον Ιρλανδικό Στρατό Πολιτών και συμμετείχαν στην Πασχαλινή Εξέγερση του 1916. Επίσης, υπήρχαν «γυναίκες μέσα στο μαγονιστικό κίνημα από την αρχή του», όπως για παράδειγμα οι αδελφές Τερέσα και Αντρέα Βιγιαρεάλ Γκονζάλες, οι οποίες κατάγονταν από το Λαμπάθος της πολιτείας Νουέβο Λεόν²⁵⁰. Όταν η ηγεσία του PLM βρισκόταν στο Σαιντ Λούις του Μιζούρι, οι αδελφές έγιναν γνωστές λόγω των συχνών εμφανίσεών τους στον τοπικό τύπο. Η Αντρέα Βιγιαρεάλ Γκονζάλες ήταν μέλος του συμβουλίου του PLM και υποστήριζε ότι «η πραγματική επανάσταση θα τυλίξει το Μεξικό σαν ανεμοστρόβιλος». Προσέθετε, «Είμαι γυναίκα και μισώ την αιματοχυσία και τη βία. Αλλά, αν είναι απαραίτητο, εγώ η ίδια μπορώ να χρησιμοποιήσω το στίλετο ή τον πυρσό»²⁵¹. Η Αντρέα ήταν συντάκτρια της *Mujer Moderna* («Σύγχρονη Γυναίκα») και η Τερέσα της *El Obrero* («Ο Εργάτης»)²⁵².

Όταν το 1919 η Αικατερίνοσλαβ της Ουκρανίας καταλήφθηκε από τους αναρχικούς, ένας παρατηρητής «παραξενεύτηκε όταν είδε μερικές νεαρές Αμαζόνες, ντυμένες στα μαύρα, να μπαίνουν στην πόλη μαζί με τον όγκο των Μαχνοβίτικων στρατευμάτων», τα οποία περιέγραφε ως «αναρχικούς διανοούμενους»²⁵³. Η Λία Φέλντμαν (1899-1993) ήταν μια από τις εξέχουσες αναρχικές του κινήματος. Ίσως η κυριότερη Μαχνοβίτισσα αντάρτισσα ήταν η Μαρούσια «Μαρία» Νικηφόροβα,

μία εργάτρια που το 1905 είχε καταδικαστεί σε θάνατο για τρομοκρατική δραστηριότητα. Διέφυγε στο εξωτερικό και επέστρεψε στο Αλεξάντροφσκ, βοηθώντας στο σχηματισμό της αναρχικής Μαύρης Φρουράς. Από το 1919 έγινε ενεργή πολεμίστρια του RIAU και «το φθινόπωρο του 1921, βρίσκουμε κάποια “Μαρούσια” να ηγείται ενός αποσπάσματος που πολεμούσε ενάντια στους Κόκκινους. ... Μερικές φορές απεικονίζεται ντυμένη εξ ολοκλήρου στα μαύρα, να καλπάζει σε ένα άσπρο άλογο στην κεφαλή 1.500 φανατικών υπέων»²⁵⁴. Γυναίκες υπήρχαν και στην αναρχική πολιτοφυλακή της Ισπανικής Επανάστασης· ο αριθμός τους ήταν περιορισμένος, παρότι οι *Mujeres Libres* παρείχαν κάποια στρατιωτική εκπαίδευση. Η Κόντσα Πέρεθ, κόρη ενός αναρχικού αγωνιστή και αγωνίστρια της FAI, συμμετείχε στις αναρχικές εξεγέρσεις του 1934, στις οδομαχίες της Βαρκελώνης τον Ιούλιο του 1936 και ήταν επιφανές μέλος της πολιτοφυλακής. Η αλήθεια είναι ότι οι γυναίκες που διοικούσαν αποσπάσματα της πολιτοφυλακής ήταν λίγες, αλλά ανάμεσά τους ήταν και η Μίκα Ετσεμπέρε, η οποία διοικούσε την 14^η Μεραρχία της 70^{ης} Ταξιαρχίας του Δημοκρατικού Στρατού.

Συμπεράσματα: Ταξική Πολιτική και Ανθρώπινη Χειραφέτηση

Στο κεφάλαιο αυτό ερευνήσαμε τους τρόπους με τους οποίους αντιμετώπισε η ευρύτερη αναρχική παράδοση τα ζητήματα της φυλής, της εθνικής καταπίεσης, της έμφυλης καταπίεσης και του ιμπεριαλισμού. Η συνολική καταγραφή τους προκαλεί εντυπωσιασμό και η επανανακάλυψή τους ρίχνει νέο φως στη σχέση ανάμεσα στα σοσιαλιστικά κινήματα και τη φυλετική καταπίεση, τις σοσιαλιστικές αντιλήψεις πάνω στο εθνικό ζήτημα, την πολιτική της Αριστεράς πάνω στο ζήτημα του φύλου και τη λαϊκή κουλτούρα. Ο καινοτόμος ρόλος του αναρχισμού και του συνδικαλισμού στα επαναστατικά αγροτικά και εργατικά κινήματα στον αποικιοκρατούμενο και ημιαποικιοκρατούμενο κόσμο στρέφει την προσοχή μας σε μια επαναστατική παράδοση διεθνισμού και αντιιμπεριαλισμού η οποία αγνοείται από αριστερές αναλύσεις της ιστορίας που εστιάζουν στον κλασικό Μαρξισμό, τον εθνικισμό και τη σοσιαλδημοκρατία. Η ιστορία της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης αποκαλύπτει μια στρατηγική αγώνα ενάντια στην εθνική και τη φυλετική καταπίεση, η οποία αποφεύγει τις προσεγγίσεις των δυο σταδίων του κλασικού Μαρξισμού και του, πιο πρόσφατου, νέου αμπολισιονισμού – μια στρατηγική που εναντιώνεται στον εθνικισμό, ενώ ταυτόχρονα ανατάσσεται στον ιμπεριαλισμό και την εθνική καταπίεση.

Η προσέγγιση της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης πάνω στα ζητήματα καταπίεσης των φυλών, των εθνοτήτων, των φύλων, καθώς και του ιμπεριαλισμού δομείται μέσα σε ένα ταξικό πλαίσιο που αναζητά τη συνένωση των ποικίλων αγώνων μέσα σε ένα ευρύτερο διεθνιστικό και διεθνές κίνημα των λαϊκών τάξεων το οποίο στοχεύει σε έναν νέο κόσμο ισότητας και αλληλεγγύης. Αντί να μεταθέτει την επίλυση όλων αυτών των μορφών καταπίεσης σε ένα μετακαπιταλιστικό μέλλον, το κίνημα στόχευσε να οικοδομήσει ένα επαναστατικό εργατικό και αγροτικό κίνημα βασισμένο στην προσπάθεια για ισοτιμία στις σχέσεις μεταξύ των εθνοτήτων, των φυλών και των φύλων στο σήμερα, ως προεικόνιση του νέου κόσμου. Παράλληλα, κατά κανόνα απέρριπτε τις θεωρίες περί εργατικής αριστοκρατίας, σύμφωνα με τις οποίες μια ομάδα των λαϊκών τάξεων εκμεταλλεύεται μια άλλη, και προέτασσε τα κοινά συμφέροντα των «απλών» ανθρώπων όλου του κόσμου στον παγκόσμιο αγώνα για οικονομική και κοινωνική δικαιοσύνη.

Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, η ταξικότητα αποτελεί τη βάση της ενοποίησης των ποικίλων αιτημάτων και περιφερειών σε έναν ευρύτερο αγώνα για την ανθρώπινη χειραφέτηση γενικότερα. Επίσης, αποτελεί τη βάση τόσο για τον εντοπισμό του ρόλου του ταξικού συστήματος στη δημιουργία μη ταξικών μορφών καταπίεσης όσο και για τη σχηματοποίηση των εμπειριών αυτών των μορφών καταπίεσης. Εκκινώντας από αυτό το σημείο αναφοράς, η καταπίεση των φυλών, των φυλών, των εθνοτήτων και ο ιμπεριαλισμός μπορούν να τερματιστούν πραγματικά μόνο μέσα από μια κοινωνική επανάσταση που θα δημιουργήσει μια κοινωνία η οποία θα χειραφετεί την πλειοψηφία

φία των ανθρώπων· ταυτόχρονα, η αντίθεση απέναντι σε αυτές τις μορφές καταπίεσης στο σήμερα αποτελεί απαραίτητο συστατικό του σχεδίου της δημιουργίας εκείνης της επαναστατικής αντιεξουσίας και αντικουλτούρας που θα καταστήσει την επανάσταση δυνατή.

Σημειώσεις

1. Bakunin, "Geneva's Double Strike", 148.
2. Bakunin, "The Policy of the International", 174.
3. Bakunin, "Internationalism and the State", 43.
4. W. E. B. DuBois, *The Souls of Black Folk*, βασισμένο στην αναθεωρημένη έκδοση του 1953 (1903; repr., New York: Bantam, 1989), xxxi, 7-8.
5. P. van Duin, "South Africa", στο *The Formation of Labour Movements, 1870-1914*, επιμ. M. Van der Linden και J. Rojahn (Leiden: E. J. Brill, 1990), 624-25; Krikler, *Rand Revolt*, 110.
6. M. Bakunin, "The National Catechism", στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (1866; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 99; Bakunin, *Statism and Anarchy*, 49; Bakunin, "The Revolutionary Catechism", 95-96.
7. Bakunin, "Federalism, Socialism, Anti-Theologism", 147. Πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχουν αποσπάσματα του έργου του Μπακούνιν που δείχνουν μια ξεκάθαρη τάση προς ορισμένα χυδαία εθνικά και φυλετικά στερεότυπα. Αν ο Μαρξ παρουσιάζει συχνά μια κάποια «Ρωσοφοβία» και ορισμένες αντισλαβικές προκαταλήψεις, τότε ο Μπακούνιν σε πολλές περιπτώσεις εκφράζει μια σαφή μεροληψία απέναντι στους Γερμανούς και τους Εβραίους. Τόσο ο Μαρξ όσο και ο Μπακούνιν μερικές φορές αποδίδουν στα έθνη τους ιδιαίτερα επαναστατικές ιδιότητες. Σύμφωνα με τον Μαρξ, οι περισσότερες σλαβικές εθνότητες «δεν είχαν ποτέ τους ιστορία» και η κατάκτηση της Ανατολικής Ευρώπης από τη Γερμανία ήταν «προς το συμφέρον του πολιτισμού». σύμφωνα με τον Μπακούνιν, η λατρεία για την εξουσία είναι ενσωματωμένη «σε ολόκληρη τη ζωή, τη σάρκα και το αίμα κάθε Γερμανού», ενώ «οι Σλάβοι είναι κατ' εξοχήν ειρηνικοί άνθρωποι της υπαίθρου» και ο κρατισμός είναι «εντελώς αντίθετος» με τα «πάθη» τους. Βλ. Bonanno, *Anarchism and the National Liberation Struggle*, 13-15· Bakunin, *Statism and Anarchy*, 39, 45, 105. Για τη Ρωσοφοβία του Μαρξ, βλ. McLellan, *Karl Marx*, 202-3, 261-62, 288, 362, 377, 389, 438-39. Φυσικά, θα μπορούσε να υποστηριχθεί οι Μαρξ και Μπακούνιν δεν προσφεύγουν σε βιολογικές ερμηνείες των υποτιθέμενων εθνικών χαρακτηριστικών που αποδίδουν και ότι αμφότεροι μιλούν για ευμετάβλητες πολιτικές κουλτούρες. Αυτή η προσέγγιση παρουσιάζει κάποια πλεονεκτήματα, αλλά κάτι τέτοιο δεν συγχωρεί σε καμία περίπτωση τις προκαταλήψεις τους. Είναι πιο χρήσιμο να παραδεχόμαστε τα ελαττώματά τους, σημειώνοντας ότι οι προκαταλήψεις τους αντιτίθενται στα ευρύτερα δόγματα και τις ελπίδες τους. Για παράδειγμα, αφότου έχει χρησιμοποιήσει το προαναφερθέν στερεότυπο για τους Γερμανούς, ο Μπακούνιν συνεχίζει υποστηρίζοντας πως «θα έρθει η ώρα που το ίδιο το γερμανικό προλεταριάτο, έχοντας κατανοήσει καλύτερα ... τα συμφέροντά του (τα οποία είναι αδιαχώριστα από τα συμφέροντα του προλεταριάτου όλων των άλλων χωρών)», θα ενωθεί με το «σλαβικό προλεταριάτο», το οποίο πρέπει με τη σειρά του να μάθει ότι ο διεθνισμός αποτελεί «το μοναδικό μονοπάτι ... για την απελευθέρωση». Bakunin, *Statism and Anarchy*, 51.
8. Bakunin, "Preamble and Programme of the International Alliance of the Socialist Democracy", 427-28.
9. Bakunin, *Statism and Anarchy*, 45.
10. Berkman, *The ABC of Anarchism*, 45-46· βλ. επίσης 53.
11. Αναφέρεται στο Poole, "The Anarchists in the Mexican Revolution", 71.
12. Fleming, *The Anarchist Way to Socialism*, 239-44.
13. Rocker, *Nationalism and Culture*, 40, 298-99, 303, 313, 317, 320, 40.
14. "Notes on Natives, No. 1", *The International*, 16/3/1917.
15. "The Great Unskilled", *The International*, 9/2/1917.
16. Dong-hyun Huh, "Forms of Acceptance of Social Darwinism by the Korean Progressives of the 1880s-1890s: on the Materials of Yu Giljun and Yun Ch'ihoo", *International Journal of Korean History* 2 (2001).
17. M. González Prada, "Our Indians", στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμ. R. Graham (1904; repr., Montreal: Black Rose, 2005), 321. Για μια χρήσιμη εισαγωγή και ανθολογία, βλ. επίσης D. Sobrevilla, (επιμ.), *Free Pages and Other Essays: Anarchist Musings: Manuel González Prada* (New York: Oxford University Press, 2003).
18. M. González Prada, "The Two Nations", στο *Free Pages and Other Essays: Anarchist Musings: Manuel González Prada*, επιμ. D. Sobrevilla (New York: Oxford University Press, 2003), 270.
19. Βλ. J. Delhom, "Ambiguités de la Question Raciales dans les Essais de Manuel González Prada", στο *Les*

Noirs et le Discours Identitaire Latino-americain, επιμ. V. Lavou (Perpignan, France: CRILAUP-Presses Universitaires de Perpignan, 1997).

20. Η *Αλληλοβοήθεια* του Κροπότκιν συντάχθηκε το 1902 από μια σειρά άρθρων πάνω στην εξέλιξη, τη φύση και την κοινωνία, τα οποία ξεκίνησαν να γράφονται το 1890. Προτίθετο να αποτελέσει μια κριτική του Κοινωνικού Δαρβινισμού και του ακραίου ατομικισμού, προτάσσοντας τον κεντρικό ρόλο που παίζει η συνεργασία στην εξέλιξη τόσο των ζώων όσο και των ανθρώπων. Βλ. P. Kropotkin, *Mutual Aid: A Factor of Evolution* (1902; repr., New York: Penguin Books, 1939).

21. Kropotkin, *Memoirs of a Revolutionist*, 299.

22. Kropotkin, *Mutual Aid*, 84, 94-95.

23. D. A. Stack, "The First Darwinian Left: Radical and Socialist Responses to Darwin, 1859-1914", *History of Political Thought* 21, no. 4 (2000): 699· βλ. επίσης P. Mattick, "Kropotkin on *Mutual Aid*: Review", *Western Socialist* (Φεβρουάριος 1956).

24. Kropotkin, *Mutual Aid*, 231-32.

25. ό.π., 82, 218, 229.

26. H. Cleaver, "Kropotkin, Self-Valorization, and the Crisis of Marxism" (Εργασία που παρουσιάστηκε στο συνέδριο για τον Πιότρ Αλεξέγιεβιτς Κροπότκιν, το οποίο οργανώθηκε στη Μόσχα από την Ρωσική Ακαδημία Επιστημών, με αφορμή την 150^η επέτειο της γέννησής του, το διάστημα 8-14/12/1992).

27. Αναφέρεται στο Poole, "The Anarchists in the Mexican Revolution", 71.

28. Αναφέρεται στο Foner, *The Industrial Workers of the World*, 123, 125.

29. G. H. Perry, *The Revolutionary IWW* (Chicago: IWW Publishing Bureau, 1913), 7-8.

30. Berkman, *The ABC of Anarchism*, 55-56.

31. Perry, *The Revolutionary IWW*, 7-8.

32. "The Problem of Coloured Labour", *Voice of Labour*, 27/10/1911.

33. "The Wrath to Come", *The International*, 3/12/1915.

34. J. M. Gibson, "Race Prejudice", *The International*, 23/2/1916.

35. D. Roediger, *Towards the Abolition of Whiteness: Essays on Race, Politics, and Working Class History* (London: Verso, 1994), 13.

36. Για ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα του περιοδικού αυτού, βλ. N. Ignatiev and J. Garvey, (επιμ.), *Race Traitor* (London: Routledge, 1996).

37. Έτσι, σύμφωνα με τον Ρέντιγκερ, οι Ευρωπαίοι μετανάστες αυτοπροσδιορίζονται ως λευκοί όταν βρίσκονται σε αμερικανικό έδαφος, προκειμένου να έχουν πρόσβαση στα «ιδιαίτερα δημόσια και ψυχολογικά οφέλη που παρέχει η λευκότητα»· D. Roediger, *The Wages of Whiteness: Race and the Making of the American Working Class* (London: Verso, 1991), 136-37. Ο ίδιος ισχυρισμός βρίσκεται και στο N. Ignatiev, *How the Irish Became White* (New York: Routledge, 1995). Η λογική είναι ξεκάθαρη: φυλή, οικονομικά συμφέροντα και πολιτική, όλα συγχωνεύονται σε μια τέτοια ανάλυση. Πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχουν απειροελάχιστες στέρεες αποδείξεις για τους ισχυρισμούς ότι ομάδες όπως οι Ιρλανδοί άρχισαν να θεωρούνται λευκοί στις Η.Π.Α. μόνο μετά από μεγάλους αγώνες· βλ., πχ. Jensen, "'No Irish Need Apply': A Myth of Victimisation", *Journal of Social History* 36, no. 2 (2002).

38. Για παράδειγμα, ο μαύρος εθνικιστής Σέντρικ Ρόμπινσον υποστηρίζει ότι η «άρνηση» του καπιταλισμού δεν είναι το «Ευρωπαϊκό προλεταριάτο», αλλά «η συνεχής και συνεχώς εξελισσόμενη αντίσταση των αφρικανικών λαών ενάντια στην καταπίεση», εκπεφρασμένη μέσω μιας «μοναδικής ιστορικής ταυτότητας»· C. J. Robinson, *Black Marxism: The Making of the Black Radical Tradition* (London: Zed Books, 1983), 2-5. Την ίδια λογική ακολουθούν και οι λευκές δεξιές θεωρίες που θέλουν τον καπιταλισμό να είναι «εβραϊκός».

39. Για παράδειγμα, τα δεδομένα που παρουσιάζονται στην ανάλυση του Ρέντιγκερ για την πολιτική της διαφυλετικής Αδελφότητας των Εργατών στην Ξυλεία της IWW, δείχνουν ότι το σωματείο θεωρούσε πως η λευκή ταυτότητα ήταν απολύτως συμβατή με την ριζοσπαστική πολιτική και την πολυφυλετικότητα και προωθούσε μια επαναστατική λευκή εργατική ταυτότητα που στόχευε σε μια καθολική ενότητα της εργατικής τάξης· Roediger, *Towards the Abolition of Whiteness*, 127-80.

40. Μελετώντας τις Η.Π.Α., ο Al Szymanski ανακάλυψε ότι όσο μικρότερο ήταν το χάσμα ανάμεσα στους μισθούς των λευκών και αυτούς των έγχρωμων, τόσο πιο πολύ πλησίαζαν ήταν οι απολαβές των λευκών εκεί με τις

απολαβές των λευκών σε άλλα μέρη, καθώς και ότι, αντίστοιχα, όσο μεγαλύτερο ήταν το χάσμα αυτό, τόσο μεγαλύτερη ήταν και η ανισότητα ανάμεσα στους λευκούς των διαφόρων περιοχών. Αυτό συνέβαινε επειδή οι φυλετικές προκαταλήψεις των λευκών εργατών λειτουργούσαν αποτρεπτικά στη δημιουργία ισχυρών εργατικών κινήματων, ενώ οι συστηματικοί φυλετικοί διαχωρισμοί μείωναν τους μισθούς και υποβάθμιζαν τη διαπραγματευτική θέση των έγχρωμων, υπονομεύοντας τις συνθήκες ζωής και των λευκών εργατών. Βλ. A. Szymanski, "Racial Discrimination and White Gain", *American Sociological Review*, no. 41 (1976): 403-414. Συνεπώς, προκύπτει ότι τα διαφυλετικά εργατικά κινήματα *ωφελούν* τους λευκούς εργάτες – δηλαδή, συμβαίνει το αντίστροφο από αυτό που υποστηρίζει η ανάλυση περί «κατάργησης της λευκότητας».

41. "Disunity of Labour", *The International*, 22/9/1916.

42. "Mineworkers and Political Action", *The International*, 25/2/1916.

43. Thorpe, *"The Workers Themselves"*, 1.

44. M. van der Linden, "Second Thoughts on Revolutionary Syndicalism: Keynote Address" (Εργασία που παρουσιάστηκε στο συνέδριο Συνδικαλισμός: η Σουηδική και η Διεθνής Ιστορική Εμπειρία, Στοκχόλμη, 13-14/3/1998), 15.

45. Casanovas, "Labour and Colonialism in Cuba in the Second Half of the Nineteenth-Century", 302-3, 8, 366, 367.

46. ό.π., 381, 393-94.

47. Casanovas, "Slavery, the Labour Movement, and Spanish Colonialism in Cuba", 381-82. Οι αγώνες αυτοί περιγράφονται λεπτομερώς στο Casanovas, "Labour and Colonialism in Cuba in the Second Half of the Nineteenth-Century", κεφάλαια 8 και 9.

48. Πέμπτος όρος στο «Μανιφέστο του Πίτσμπουργκ» που δημοσιεύθηκε το 1983. Αναφέρεται στο Avrich, *The Haymarket Tragedy*, 75.

49. Για λεπτομέρειες σχετικές με τις γενικότερες αντιθέσεις των αναρχικών του Σικάγο στις εθνικές και φυλετικές προκαταλήψεις, καθώς και με την πολυεθνική σύνθεση του κινήματός τους, βλ., ό.π., 75-76, 79-98, 106-8, 111, 115-16, 144-48, άλλα σύγκρινε με 126-27.

50. Bekken, "The First Daily Anarchist Newspaper".

51. Avrich, *The Haymarket Tragedy*, 144-45.

52. S. Salerno, "Paterson's Italian Anarchist Silk Workers and the Politics of Race", *Working-USA: The Journal of Labour and Society* 8 (Σεπτέμβριος 2005): 612, 619-20.

53. Βλ. P. S. Foner, *Organised Labour and the Black Worker, 1619-1973* (New York: International Publishers, 1974), 111, 119· βλ. επίσης P. S. Foner, "The IWW and the Black Worker", *Journal of Negro History* 55, no. 1 (1974).

54. D. Rosenberg, "The IWW and the Organisation of Asian Workers in Early 20th Century America", *Labour History*, no. 36 (1995): 77-79.

55. L. McGirr, "Black and White Longshoremen in the IWW: A History of the Philadelphia Marine Transport Workers Industrial Union Local 8", *Labour History*, no. 36 (1995): 401. Για τα σωματεία αυτά, βλ. επίσης M. R. Brown, "The IWW and the Negro Worker" (PhD diss., Ball State University at Muncie, 1968)· Foner, *The Industrial Workers of the World*· Foner, *Organised Labour and the Black Worker*· J. R. Green, "The Brotherhood of Timber Workers, 1910-1913: A Radical Response to Industrial Capitalism in the Southern U.S.A.", *Past and Present*, no. 60 (1973).

56. Levy, "Anarchism, Internationalism, and Nationalism in Europe", 338.

57. J. Bekken, "Marine Transport Workers IU 510 (IWW): Direct Action Unionism", *Libertarian Labour Review*, no. 18 (1995)· H. Rubner, "Occupational Culture, Conflict Patterns, and Organisational Behaviour: Perspectives of Syndicalism in 20th Century Shipping" ((Εργασία που παρουσιάστηκε στο συνέδριο Συνδικαλισμός: η Σουηδική και η Διεθνής Ιστορική Εμπειρία, Στοκχόλμη, 13-14/3/1998).

58. Brown, "The IWW and the Negro Worker", 30.

59. Αναφέρεται στο Foner, *Organised Labour and the Black Worker*, 159.

60. G. R. Andrews, "Race versus Class Association: The Afro-Argentines of Buenos Aires, 1850-1900", *Journal of Latin American Studies* 11, no. 1 (1979): 27. Δυστυχώς, η μελέτη του Andrews σταματά πριν από την εμφάνιση της FORA.

- 61.ό.π., 37· G. R. Andrews, "Black and White Workers: Sao Paulo, Brazil, 1888-1928", *Hispanic American Historical Review* 68, no. 3 (1988): 497-98.
62. Andrews, "Black and White Workers", 497-500, 511.
63. Burgmann, *Revolutionary Industrial Unionism*, 81.
64. Βλ. E. Olsen, *The Red Feds: Revolutionary Industrial Unionism and the New Zealand Federation of Labour, 1908-14* (Auckland: Oxford University Press, 1988).
65. P. Steiner, "Industrial Unionism: The History of the Industrial Workers of the World in Aotearoa", στο *Industrial Unionism: The History of the Industrial Workers of the World in Aotearoa: Aim, Form, and Tactics of a Workers' Union on IWW Lines* (Wellington: Rebel Press, 2006), 6-7.
66. Αναφέρεται στο F. Prebbles, "*Trouble Makers*": *Anarchism and Syndicalism: The Early Years of the Libertarian Movement in Aotearoa/New Zealand*, προσβάσιμο από <http://www.takver.com/history/nz/tm/tmIO.htm> (ανακτήθηκε στις 15/6/2005).
67. Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution*, 94.
68. Αναφέρεται στο Zarrow, *Anarchism and Chinese Political Culture*, 179.
69. Βλ. M. Turner, *Meseifushugi: A Brief History of Anarchism in Pre-war Japan* (Christchurch: Libertarian Press, χ.η.), 19-21.
70. Gorman, "Anarchists in Education"· βλ. επίσης I. Khuri-Makdisi, "Levantine Trajectories: The Formulation and Dissemination of Radical Ideas in and between Beirut, Cairo, and Alexandria, 1860-1914" (PhD diss., Harvard University, 2003), 229-77, 336-54.
71. J. Beinin and Z. Lockman, *Workers on the Nile: Nationalism, Communism, Islam, and the Egyptian Working Class, 1882-1954* (London: I. B. Tauris and Co., 1988), 51n9, 52· βλ. επίσης Khuri-Makdisi, "Levantine Trajectories", 336-54.
72. Βλ. van der Walt, "The Industrial Union Is the Embryo of the Socialist Commonwealth"; van der Walt, "Bakunin's Heirs in South Africa"; van der Walt, "Anarchism and Syndicalism in South Africa".
73. Βλ. επίσης L. J. W van der Walt, "Reflections on Race and Anarchism in South Africa, 1904-2004", *Perspectives on Anarchist Theory*, no. 1 (2004).
74. M. Lopes, "Letter from Manuel Lopes", *Workers' Dreadnought*, 7/8/1920.
75. Βλ. van der Walt, "Reflections on Race and Anarchism in South Africa".
76. Management Committee of the International Socialist League, "International Socialism and the Native: No Labour Movement without the Black Proletariat", *The International*, 7/12/1917.
77. Darch, "The Makhnovishna", 206.
78. Βλ., π.χ., Arshinov, *History of the Makhnovist Movement*, 209-19.
79. Αναφέρεται στο ό.π., 216.
80. Σύγκρινε με Duin, "South Africa", 624-25.
81. Σύγκρινε με O. Berland, "The Emergence of the Communist Perspective on the 'Negro Question in America: 1919-1931, Part One", *Science and Society* 63, no. 4 (1999-2000): 413. Παρόμοια επιχειρήματα υπάρχουν και στο Foner, *Organised Labour and the Black Worker*, 49-50.
82. Σύγκρινε με Krikler, *Rand Revolt*, 110.
83. Bakunin, αναφέρεται στο Guérin, *Anarchism*, 68.
84. Cipko, "Mikhail Bakunin and the National Question", 9-11.
85. Bakunin, "Statism and Anarchy", 342-43· βλ. επίσης 341.
86. Maximoff, *The Programme of Anarcho-syndicalism*, 468, 49.
87. Rocker, *Nationalism and Culture*, 552-53, 550.
88. Bakunin, αναφέρεται στο Guérin, *Anarchism*, 68.
89. Αναφέρεται στο Forman, *Nationalism and the International Labor Movement*, 37, 36.
90. Rocker, *Nationalism and Culture*, 527.
91. Bakunin, αναφέρεται στο παράρτημα του Bonanno, *Anarchism and the National Liberation Struggle*, 20·

Maximoff, *The Programme of Anarcho-syndicalism*, 47.

92. Nettlau, *A Short History of Anarchism*, 247-48. Σύμφωνα με τον Μπακούνιν, «Τα ισχυρά Κράτη μπορούν να διατηρηθούν μόνο με το έγκλημα, ενώ η μόνη αρετή των μικρών Κρατών είναι η αδυναμία τους»· αναφέρεται στο Eltzbacher, *Anarchism*, 83.

93. Γράμμα του Καρλ Μαρξ στον Φρίντριχ Ένγκελς, 20 Ιουλίου 1870, αναφέρεται στο Rocker, "Marxism and Anarchism", 85. Αναφέρεται επίσης στα Rocker, *Nationalism and Culture*, 234-35· F. Mehring, *Karl Marx*, 438.

94. Αναφέρεται στα Warren, *Imperialism*, 40-41, 44· Bonanno, *Anarchism and the National Liberation Struggle*, 14.

95. Αναφέρεται στο Warren, *Imperialism*, 44.

96. Forman, *Nationalism*, 58.

97. J. Adelman, "Socialism and Democracy in Argentina in the Age of the Second International", *Hispanic American Historical Review* 72, no. 2 (1992): 213, 223.

98. Για μια αντίθετη οπτική, βλ. Molyneux, "No God, No Boss, No Husband", 140.

99. Seth, *Marxist Theory and Nationalist Politics*, 24, 32-34, 39-41, 44.

100. Βλ., π.χ., Lenin, "Two Tactics of Social-Democracy in the Democratic Revolution".

101. C. Guevara, "At the Afro-Asian Conference", στο *Che Guevara Speaks: Selected Speeches and Writings*, επιμ. J. Hansen (London: Pathfinder Press, 1967), 106-7, 109, 111, 114-15 (η έμφαση δική μας).

102. Η προσέγγιση των δυο σταδίων του Γκεβάρα μοιάζει πολύ με αυτήν της παράδοσης του Λενινισμού μετά το 1919· το ίδιο συμβαίνει και με την έμφαση που δίνει στην πρωτοπορία: υπάρχει «ένας δυνατός στρατηγικός στόχος – η κατάκτηση της εξουσίας»· «Να είσαι πρωτοπόρο κόμμα σημαίνει να βρίσκεσαι στην πρώτη γραμμή της εργατικής τάξης στον αγώνα για την κατάκτηση της εξουσίας»· «οι αντάρτικοι πυρήνες ... ξεκινούν την κατασκευή του μελλοντικού κρατικού μηχανισμού»· «η μάζα φέρνει εις πέρας με απaráμιλλο ενθουσιασμό και πειθαρχία τα καθήκοντα που καθορίζονται από την κυβέρνηση ... [και] η πρωτοβουλία προέρχεται γενικά από τον Φιντέλ και από την Ανώτατη Διοίκηση της Επανάστασης» και η μάζα «πρέπει να πιεστεί κάπως πιο έντονα», με «τη δικτατορία του προλεταριάτου, που εξασκείται ... και στα άτομα της νικήτριας τάξης». Βλ. C. Guevara, "Guerrilla Warfare: A Method", στο *Che Guevara Speaks: Selected Speeches and Writings*, επιμ. J. Hansen (London: Pathfinder Press, 1967), 75, 83-84· C. Guevara, "Notes on Man and Socialism in Cuba", στο *Che Guevara Speaks: Selected Speeches and Writings*, επιμ. J. Hansen (London: Pathfinder Press, 1967), 123, 127, 129. Δεν υπάρχει καμία πραγματική απόδειξη που να στηρίζει την αντίληψη ότι ο Γκεβάρα ήταν ένας «νέος Μπακούνιν» ή ότι η σκέψη και η δράση του «κράτησαν ζωντανό ένα ελευθεριακό ρεύμα του κουβανικού κομμουνισμού»· για μια αντίθετη οπτική, βλ. Marshall, *Demanding the Impossible*, 517. Η στρατηγική της κατασκευής του πρωτοπόρου κόμματος ως αντάρτικου σχηματισμού είναι Μαρξιστική και όχι αναρχική. Επίσης, η ιδέα της οργάνωσης «εστιών» από αντάρτικους πυρήνες αποτελεί απλά μια τάση της κυρίαρχης Μαρξιστικής θεωρίας του πρωτοπόρου κόμματος.

103. Βλ., π.χ., Guevara, "At the Afro-Asian Conference", 107· Guevara, "Notes on Man and Socialism in Cuba", 125.

104. Rocker, *Anarcho-syndicalism*, κεφάλαιο 4.

105. Cockcroft, *Mexico*, 93, 103.

106. ό.π., 94.

107. Organising Junta of the Mexican Liberal Party, "Manifesto to the Workers of the World", στο *Land and Liberty: Anarchist Influences in the Mexican Revolution: Ricardo Flores Magón*, επιμ. D. Poole (8 Απριλίου 1911· repr., Orkney, Scotland: Cienfuegos Press, 1977), 95.

108. R. Flores Magón, "Labours Solidarity Should Know neither Race nor Colour", στο *Land and Liberty: Anarchist Influences in the Mexican Revolution: Ricardo Flores Magón*, επιμ. D. Poole (29 Απριλίου 1911· repr., Orkney, Scotland: Cienfuegos Press, 1977), 90.

109. E. Flores Magón, R. Flores Magón, L. Rivera, A. De P. Araujo, and A. L. Figueroa, "To the Workers of the United States", στο *Anarchism and the Mexican Revolution: The Political Trials of Ricardo Flores Magón in the United States*, επιμ. C. M. MacLachlan (7 Απριλίου 1914· repr., Berkeley: University of California Press, 1991), 123.

110. Caulfield, "Wobblies and Mexican Workers in Petroleum", 52, 54, 56, 64-65, 67-68, 70-72.

111. MacLachlan, *Anarchism and the Mexican Revolution*, 55-56.
112. Hart, "Revolutionary Syndicalism in Mexico", 194-96.
113. ό.π., 197.
114. Βλ. Hart, *Anarchism and the Mexican Working Class*, 160.
115. Fernandez, *Cuban Anarchism*, κεφάλαιο 1.
116. ό.π.· βλ. επίσης Casanovas, "Labour and Colonialism in Cuba in the Second Half of the Nineteenth-Century", 413-23, 433-42.
117. Βλ. G. E. Poyo, "The Anarchist Challenge to the Cuban Independence Movement, 1885-1890", *Cuban Studies* 15, no. 1 (1985): 39-41.
118. Casanovas, "Labour and Colonialism in Cuba in the Second Half of the Nineteenth Century", 424; Fernandez, *Cuban Anarchism*, κεφάλαιο 1.
119. Fernandez, *Cuban Anarchism*, κεφάλαιο 2.
120. Shaffer, "Purifying the Environment for the Coming New Dawn".
121. A. Quintero Rivera, (επιμ.), *Workers Struggle in Puerto Rico: A Documentary History* (London: Monthly Review Press, 1976), 17-19, σημειώσεις επιμελητή.
122. R. Romero Rosa, "The Social Question and Puerto Rico: A Friendly Call to Intellectuals", στο *Workers Struggle in Puerto Rico: A Documentary History*, επιμ. A. Quintero Rivera (1904; repr., London: Monthly Review Press, 1976), 20, 28-29, 33-34.
123. Arshinov, *History of the Makhnovist Movement*, 209· βλ. επίσης N. Makhno, "A Few Words on the National Question in the Ukraine", στο *The Struggle against the State and Other Essays by Nestor Makhno*, επιμ. A. Skirda (Δεκέμβριος 1928; repr., Oakland: AK Press, 1996).
124. Darch, "The Makhnovischna", 6-7.
125. Cipko, "Mikhail Bakunin and the National Question", 11-12.
126. Βλ. J. P. Himka, "Young Radicals and Independent Statehood: The Idea of a Ukrainian Nation-state, 1890-1895", *Slavic Review* 41, no. 2 (1982): 219-21, 223-24, 227-29.
127. Η ακόλουθη παρουσίαση των αγώνων στην Αρμενία, τη Βουλγαρία και τη Μακεδονία αντλήθηκε από τα Balkanski, *Liberation nationale et revolution sociale: a lexample de la Revolution Macedonienne* (Paris: Volonte Anarchiste, 1982)· V. Bojaney, "Bulgaria: The History of the Bulgarian Anarchist Movement", *Raven* 4, no. 1 (1991)· G. Khadziev, "Down with the Sultan, Long Live the Balkan Federation!" *The 1903 Risings in Macedonia and Thrace*, 1992, προσβάσιμο από http://flag.blackened.net/revolt/bulgaria_1903.html (ανακτήθηκε στις 10/1/2003)· Nettlau, *A Short History of Anarchism*, 256-58.
128. Bojaney, "Bulgaria", 32.
129. Jackson, "Peasant Political Movements in Eastern Europe", 279.
130. Khadziev, "Down with the Sultan, Long Live the Balkan Federation!"
131. ό.π.
132. Connolly, *Socialism Made Easy*, 28.
133. J. Connolly, *Labour in Irish History* (Cork: Corpus of Electronic Texts, 1910), 183, 25.
134. A. Berkman, "The Only Hope of Ireland", *Blast!* no. 13, 15/5/1916, 2.
135. Marshall, *Demanding the Impossible*, 347· D. Poole, "About Malatesta", στο *Fra Contadini: A Dialogue on Anarchy*, επιμ. E. Malatesta (London: Bratach Dubh, 1981), 42.
136. S. Boulouque, "Sail Mohamed ou la Vie et la Revoke dun Anarchiste Algerien", στο *Sail Mahomed: Appels aux Travailleurs Algeriens*, επιμ. S. Boulouque, μτφρ. David Short (Paris: Volonte Anarchiste, 1994).
137. ό.π.
138. S. Mohamed, "Peuple algerien, debout!" στο *Sail Mahomed: Appels aux Travailleurs Algeriens*, επιμ. S. Boulouque, μτφρ. από τον Martin Howard (1932; repr., Paris: Volonte Anarchiste, 1994): 12· S. Mohamed, "A lbpinion Publique", στο *Sail Mahomed: Appels aux Travailleurs Algeriens*, επιμ. S. Boulouque, μτφρ. από τον Martin Howard (1930; repr., Paris: Volonte Anarchiste, 1994): 11-12.

139. S. Mohamed, "Un Appel du Groupe Anarchiste aux Indigenes Algeriens", στο *Sail Mahomed: Appels aux Travailleurs Algeriens*, επιμ. S. Boulouque, μτφρ. από τον Martin Howard (1935; repr., Paris: Volonte Anarchiste, 1994): 16-17.
140. Paz, *Durruti*, 258-59· βλ. επίσης 262n9.
141. ό.π.· βλ. επίσης 262n9, 258-59.
142. C. Berneri, "Open Letter to Comrade Federica Montseny", *Cienfuegos Press Anarchist Review*, 14/4/1937, 58-59. Βλ. επίσης N. Chomsky, *American Power and the New Mandarins* (New York: Penguin, 1970), 91-93.
143. Trehwela, "George Padmore", 45-52.
144. Βλ. Em, "Nationalism, Post-Nationalism, and Shin Chae Ho", 289n13.
145. Shin Chae-ho, "Declaration of the Korean Revolution", στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμ. R. Graham (1923; repr., Montreal: Black Rose, 2005), 373-76.
146. Em, "Nationalism, Post-Nationalism, and Shin Chae Ho", 311-12n56.
147. Allen, "Ambivalent Social Darwinism in Korea", 14, 18-19.
148. Αναφέρεται στο Ha, *A History of Korean Anarchist Movement [sic]*, 144
149. J. Crump, "Anarchism and Nationalism in East Asia", *Anarchist Studies* 4, no. 1 (1996): 52, 59.
150. ό.π., 60-61.
151. Talhwan, "What We Advocate", στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμ. R. Graham (Ιούνιος 1928; repr., Montreal: Black Rose, 2005), 382-83.
152. Crump, "Anarchism and Nationalism in East Asia", 47-48· Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution*, κεφάλαιο 11.
153. Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution*, 253-55.
154. Βλ. Li Pei Kan, "Anarchism and the Question of Practice", στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμ. R. Graham (1927; repr., Montreal: Black Rose, 2005).
155. Για τα απομνημονεύματά της μέχρι το 1886, βλ. Michel, *The Red Virgin*. Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τη ζωή της, βλ. B. Lowry and E. E. Gunter, "Translators' Introduction", στο *The Red Virgin: Memoirs of Louise Michel*, επιμ. B. Lowry και E. E. Gunter (Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1981)· Gunter, "Epilogue".
156. Βλ. Michel, *The Red Virgin*, 105-14.
157. ό.π., 112.
158. Lowry and Gunter, "Translators' Introduction", xiv.
159. K. Hart, "Oral Culture and Anti-Colonialism in Louise Michel's *Memoires* (1886) and *Legendes et chants degestes* (1885)", *Nineteenth-Century French Studies* 30, no. 2 (2001): 107-8.
160. M. Bakunin, "Manifesto of the Russian Revolutionary Association to the Oppressed Women of Russia: On Women's Liberation", στο *Bakunin on Anarchism*, επιμ. S. Dolgoff (Montreal: Black Rose, 1980), 396, 397.
161. Bakunin, "Preamble and Programme of the International Alliance of the Socialist Democracy", 427.
162. Bakunin, "Manifesto of the Russian Revolutionary Association to the Oppressed Women of Russia", 397.
163. Bakunin, "The Revolutionary Catechism", 79, 93-95.
164. Kropotkin, *The Conquest of Bread*, 123, 124-25, 127-28.
165. ό.π., 127-28.
166. J. Hutton, "Camille Pissarro's *Turpitudes Sociales* and Late Nineteenth-Century French Anarchist Anti-Feminism", *History Workshop: A Journal of Socialist and Feminist Historians*, no. 24 (1987): 38.
167. Αναφέρεται στο ό.π., 38.
168. Αναφέρεται στο P. Zarrow, "He Zhen and Anarcho-Feminism in China", *Journal of Asian Studies* 47, no. 4 (1988): 804.

169. M. González Prada, "Revolution", στο *Free Pages and Other Essays: Anarchist Musings: Manuel González Prada*, επιμ. D. Sobrevilla (1907; repr., New York: Oxford University Press, 2003), 262.
170. Αναφέρεται στο B. Ortiz, "Forerunner of Feminism: Praxedis Guerrero, Mexican Writer and Revolutionary", *Monthly Review* 37, no. 12 (1985): 45-46.
171. Αναφέρεται στο Avrich, *The Haymarket Tragedy*, 479n29.
172. Maximoff, *The Programme of Anarcho-syndicalism*, 55-56.
173. Σχετικά με τον «αστικό φεμινισμό», βλ. M. Kennedy and C. Tilly, "Socialism, Feminism, and the Stillbirth of Socialist Feminism in Europe, 1890-1920", *Science and Society* 51, no. 1 (1987): 9-17.
174. Βλ. E. Goldman, "The Tragedy of Women's Emancipation", στο *Red Emma Speaks: Selected Writings and Speeches*, επιμ. A. K. Shulman (1911; repr., New York: Vintage Books, 1972), 135-42.
175. E. Goldman, "Marriage and Love", στο *Red Emma Speaks: Selected Writings and Speeches*, επιμ. A. K. Shulman (1911; repr., New York: Vintage Books, 1972), 159-66.
176. Wexler, *Emma Goldman*, 197· A. R. Wexler, "Emma Goldman and Women", στο *The Anarchist Papers*, επιμ. D. I. Roussopoulos (Montreal: Black Rose, 1986), 153.
177. Zarrow, "He Zhen and Anarcho-Feminism in China", 799-800.
178. Αναφέρεται στο ό.π., 802.
179. ό.π., 802.
180. R. Flores Magón, "A La Mujer" [«Προς τις Γυναίκες»], *Regeneración*, 24/9/1910.
181. Bakunin, "Manifesto of the Russian Revolutionary Association to the Oppressed Women of Russia", 397-98.
182. Αναφέρεται στο Zarrow, "He Zhen and Anarcho-Feminism in China", 810.
183. Wexler, "Emma Goldman and Women", 157.
184. V. de Cleyre, *Sex Slavery*, προσβάσιμο από http://dwardmac.pitzer.edu/Anarchist_Archives/bright/cleyre/sex-slavery.html (ανακτήθηκε στις 15/3/2000).
185. Βλ. π.χ., την ανάλυση του Πελουτιέ στο Jennings, "The CGT and the Couriau Affair", 323-24.
186. Kropotkin, *The Conquest of Bread*, 124-25, 127-28.
187. F. Engels, *The Origin of the Family, Private Property, and the State* (1884; repr., Moscow: Progress Publishers, 1948), 54-59, 75-76, 81-83.
188. ό.π., 57, 82. Μια αρκετά λιγότερο αναγωγιστική Μαρξιστική ανάλυση βρίσκεται στο A. Bebel, *Woman under Socialism*, μτφρ. D. de Leon (1891; repr., New York: New York Labor Press, 1904).
189. Flores Magón, "A La Mujer".
190. Michel, *The Red Virgin*, 140· βλ. επίσης 59.
191. Molyneux, "No God, No Boss, No Husband", 142.
192. Zarrow, "He Zhen and Anarcho-Feminism in China", 803-5, 807.
193. E. Goldman, "The Traffic in Women", στο *Red Emma Speaks: Selected Writings and Speeches*, επιμ. A. K. Shulman (1911; repr., New York: Vintage Books, 1972), 150.
194. V. de Cleyre, *Those Who Marry Do Ill*, προσβάσιμο από http://dwardmac.pitzer.edu/Anarchist_Archives/bright/cleyre/theywhomarry.html (ανακτήθηκε στις 15/3/2000).
195. ό.π.· Kaplan, "Other Scenarios", 404. βλ. επίσης C. H. Palczewski, "Voltairine de Cleyre: Sexual Slavery and Sexual Pleasure in the Nineteenth Century", *NWSA Journal* 7 (1995).
196. Για παράδειγμα, αυτό προτείνεται στο E. Goldman, "Jealousy: Causes and a Possible Cure", στο *Red Emma Speaks: Selected Writings and Speeches*, επιμ. A. K. Shulman (1912; repr., New York: Vintage Books, 1972). Ο Πελουτιέ πίστευε επίσης ότι η μονογαμία δεν είναι ούτε φυσική ούτε φυσιολογική· βλ. Jennings, "The CGT and the Couriau Affair", 323.
197. Αντίθετα, η ντε Κλερ υποστηρίζει «τις σπάνιες και παροδικές ενώσεις», πιστεύοντας, όπως περίπου και ο Γκόντγουιν, ότι μια «μόνιμη εξαρτημένη σχέση ... είναι επιβλαβής για την ανάπτυξη του ατομικού χαρακτήρα»· de Cleyre, *Sex Slavery*.

198. Αναφέρεται στο Maximoff, *The Programme of Anarcho-syndicalism*, 55.
199. Malatesta, στο Richards, *Errico Malatesta*, 182.
200. Αναφέρεται στο Jennings, "The CGT and the Couriaud Affair", 323.
201. Βλ. Shaffer, "Purifying the Environment for the Coming New Dawn".
202. Goldman, "The Tragedy of Women's Emancipation", 142.
203. Michel, *The Red Virgin*, 139.
204. Molyneux, "No God, No Boss, No Husband", 119-20, 127-29, 131-32, 141-42.
205. Σύγκρινε με E. Leeder, "Let Our Mothers Show the Way", στο *Reinventing Anarchy, Again*, επιμ. H. J. Ehrlich (Edinburgh: AK Press, 1996), 143.
206. Για παράδειγμα, «Η πλειοψηφία των αναρχοφεμινιστριών ... είναι σε μεγάλο βαθμό ανώνυμη. ... Στο βαθμό που οι ιδέες αυτές φαίνεται πως ήταν ευρύτατα διαδεδομένες στις αναρχικές γυναίκες της βάσης, ο αναρχοφεμινισμός μπορεί να ειπωθεί πως είναι ένα φαινόμενο που προήλθε από τα κάτω». M. S. Marsh, "The Anarchist-Feminist Response to the 'Woman Question' in Late Nineteenth-Century America", *American Quarterly* 30, no. 4 (1978): 538. Εδώ, η σύγχυση των όρων «αναρχοφεμινίστριες» και «αναρχικές γυναίκες» είναι αναπόφευκτη.
207. Για μια αντίθετη οπτική, βλ. Molyneux, "No God, No Boss, No Husband", 133.
208. Σχετικά με το τελευταίο σημείο, βλ. M. Hewitt, "Emma Goldman: The Case for Anarcho-feminism", στο *The Anarchist Papers*, επιμ. D. I. Roussopoulos (Montreal: Black Rose, 1986), 169-70.
209. Για μια αντίθετη οπτική, βλ. Hutton, "Camille Pissarro's *Turpitudes Sociales* and Late Nineteenth-Century French Anarchist Anti-Feminism", 38-44, 53-54.
210. Βλ., π.χ., Marsh, "The Anarchist-Feminist Response to the 'Woman Question' in Late Nineteenth-Century America".
211. Gordon, "Anarchism in Brazil", 135.
212. Kaplan, "Other Scenarios", 402, 406-11.
213. Pouget and Pataud, *How We Shall Bring about the Revolution*, 183, 229-31.
214. Σχετικά με το PLM, βλ. C. Lomas, "Transborder Discourse: The Articulation of Gender in the Borderlands in the Early Twentieth Century", *Frontiers* 24, no. 2-3 (2003): 61-62. Σχετικά με την IWPA, βλ., π.χ., Avrich, *The Haymarket Tragedy*, 143.
215. Kropotkin, "An Appeal to the Young", 281 -82.
216. Lomas, "Transborder Discourse", 62· Flores Magón, "A La Mujer".
217. Jennings, "The CGT and the Couriaud Affair", 321-24, 331-35.
218. Mitchell, "French Syndicalism", 35-36. Βλ., π.χ., Jennings, "The CGT and the Couriaud Affair", 324-25, 330-35.
219. Mitchell, "French Syndicalism", 35-36.
220. Kaplan, "Other Scenarios", 404-5.
221. Burgmann, *Revolutionary Industrial Unionism*, 92-93.
222. Βλ., π.χ., ό.π., 92-97· Kaplan, "Other Scenarios"; F. Shor, "Masculine Power and Virile Syndicalism: A Gendered Analysis of the IWW in Australia", *Labour History*, no. 63 (1992)· van der Linden, "Second Thoughts on Revolutionary Syndicalism", 13-15.
223. Hadfield, "Politics and Protest in the Spanish Anarchist Movement", 1.
224. Βλ. Kaplan, "Other Scenarios", 413.
225. Hadfield, "Politics and Protest in the Spanish Anarchist Movement"· Ackelsberg, *Free Women of Spain*, 84-85.
226. M. Tax, *The Rising of the Women: Feminist Solidarity and Class Conflict, 1880-1917* (New York: Monthly Review Press, 1980), 126-27, 162-63.
227. Βλ., π.χ., Burgmann, *Revolutionary Industrial Unionism*, 97, 102-10.
228. Mitchell, "French Syndicalism", 35.

229. Wood, "Postrevolutionary Pioneer", 3-6, 13-35.
230. Peirats, *Anarchists in the Spanish Revolution*, 265· βλ. επίσης Ackelsberg, "Revolution and Community".
231. Wexler, "Emma Goldman and Women", 157.
232. Kaplan, "Other Scenarios", 414-15· Burgmann, *Revolutionary Industrial Unionism*, 101.
233. CNT, "The Libertarian Ideal in Bolivia"· Horn, *Organising Informal Women Workers*· M. Stephenson, *Gender and Modernity in Andean Bolivia* (Austin: University of Texas Press, 1999), κεφάλαιο 1.
234. Stephenson, *Gender and Modernity in Andean Bolivia*, 12.
235. Hadfield, "Politics and Protest in the Spanish Anarchist Movement", 4-5.
236. Baer, "Strength in Numbers", 869, 874-75.
237. Hadfield, "Politics and Protest in the Spanish Anarchist Movement", 1-2· Rider, "The Practice of Direct Action", 97-98.
238. Ackelsberg, *Free Women of Spain*, 147-54.
239. Αναφέρεται στο Ackelsberg, "Models of Revolution", 370.
240. Carpena, "Spain 1936", 49.
241. Αναφέρεται στο Ackelsberg, *Free Women of Spain*, 23-24.
242. Βλ. Ackelsberg, "Revolution and Community"; Ackelsberg, "Separate and Equal?"· Ackelsberg, "Models of Revolution"; Ackelsberg, *Free Women of Spain*· Carpena, "Spain 1936"· Kaplan, "Other Scenarios"· Ortiz, "Mujeres Libres".
243. Βλ. M. Hane, (επιμ.), *Reflections on the Way to the Gallows: Voices of Japanese Rebel Women* (New York: Pantheon Books, 1988).
244. ό.π., 53.
245. Βλ. E. P. Tsurumi, "Feminism and Anarchism in Japan: Takamure Itsue, 1894-1964", *Bulletin of Concerned Asian Scholars* 17, no. 2 (1985).
246. E. Rodrigues, *Against All Tyranny!*, 23-25.
247. Βλ. Rivera, *Workers Struggle in Puerto Rico*, 40-50.
248. Το γεγονός ότι, παρά τα εξήντα χρόνια δραστηριοποίησής της σε μια ευρεία γκάμα κινημάτων, υπάρχουν πολύ λίγα γραπτά για την Λούσι Πάρσονς προκαλεί έκπληξη. Ορισμένο υλικό βρίσκεται στα Avrich, *The Haymarket Tragedy*· Nelson, *Beyond the Martyrs*· Rosemont, *Haymarket Scrapbook*. Βλ. επίσης G. Ahrens, (επιμ.), *Lucy Parsons: Freedom, Equality, Solidarity* (Chicago: Charles H. Kerr, 2003)· C. Ashbaugh, *Lucy Parsons: American Revolutionary* (Chicago: Charles H. Kerr, 1976)· J. McKean, "A Fury for Justice: Lucy Parsons and the Revolutionary Anarchist Movement in Chicago" (PhD diss., Columbia University, 2006). Επιπλέον, η βιβλιογραφία είναι ανομοιομόρφη· για παράδειγμα, για μια άρνηση του γεγονότος ότι η Πάρσονς ήταν αναρχική – ισχυρισμός που δεν μπορεί να ληφθεί και πολύ σοβαρά υπόψη – βλ. Ashbaugh, *Lucy Parsons*.
249. Βλ. E. G. Flynn, *The Rebel Girl: An Autobiography, My First Life (1906-1926)*, αναθεωρημένη έκδοση. (New York: International Publishers, 1973). Μια ακόμη ενδιαφέρουσα εργασία είναι το E. G. Flynn, "Memories of the Industrial Workers of the World (IWW)", *Original Occasional Papers Series, American Institute for Marxist Studies*, no. 24 (1977). Βλ. επίσης R. Fraad Baxandall, (επιμ.), *Words on Fire: The Life and Writing of Elizabeth Gurley Flynn* (New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1987).
250. Albro, *To Die on Your Feet*, 78.
251. ό.π., 81.
252. Βλ. Lomas, "Transborder Discourse".
253. Skirda, *Nestor Makhno*, 313.
254. ό.π., 318.

Αναρχοσυνδικαλιστική Διαδήλωση, Πρωτομαγιά 2000, Παρίσι.

Στην πορεία συμμετείχαν 6.000 άνθρωποι. Πραγματοποιήθηκε μετά το διεθνές συνδικαλιστικό συνέδριο με τίτλο Pour un Autre Futur («Για Ένα Άλλο Μέλλον»), στο οποίο παραβρέθηκαν μερικές από τις σημαντικότερες συνδικαλιστικές ενώσεις που σχηματίστηκαν ή ανασυστάθηκαν μετά τη δεκαετία του 1970, κάποιοι νέοι συνδικαλιστικοί σχηματισμοί από χώρες όπως η Ρωσία, καθώς και αναρχικές πολιτικές οργανώσεις από την Αφρική και τη Λατινική Αμερική. Στο συνέδριο αυτό τέθηκαν οι βάσεις για το δίκτυο Διεθνούς Ελευθεριακής Αλληλεγγύης, το οποίο ιδρύθηκε το 2001 στη Μαδρίτη. *Η φωτογραφία είναι μια ευγενική προσφορά της παρισινής εφημερίδας Le Combat Syndicaliste.*

Απεργία του αναρχοσυνδικαλιστικού Σωματείου Αντίστασης Σοβατζήδων (URE), Χιλή, 1947.

Η ευρύτερη αναρχική παράδοση παρέμεινε σημαντική δύναμη σε πολλές χώρες μετά από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με κυριότερες τις Γαλλία, Ιταλία, Κούβα, Αργεντινή, Χιλή, Κίνα και Κορέα. Αναβίωσε κατά τη δεκαετία του 1960 και ορθώθηκε ξανά μετά από την κατάρρευση του Φρανκικού φασισμού της Ισπανίας το 1975. Ωστόσο, η σημαντικότερη φάση μεταπολεμικής ανάπτυξης του κινήματος ξεκίνησε τη δεκαετία του 1990, μετά την κατάρρευση της Ε.Σ.Σ.Δ. και του Ανατολικού Μπλοκ. *Η φωτογραφία είναι μια ευγενική προσφορά του Χοσέ Αντόνιο Γκουτιέρρες Λαντόν.*

Κεφάλαιο 11

Επίλογος του Πρώτου Τόμου και Πρόλογος του Δεύτερου Τόμου

Στον πρώτο τόμο μελετήσαμε τις ιδέες που βρίσκονται στον πυρήνα της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης, συζητήσαμε τα βασικά χαρακτηριστικά της ιστορίας και της πρακτικής της και υποστηρίξαμε τη σημασία της στους σύγχρονους αγώνες ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό. Αν και μεγάλο μέρος της προσοχής μας εστιάστηκε στο κίνημα πριν από τη δεκαετία του 1940 – κυρίως επειδή είναι τόσο πλούσιο σε παραδείγματα εφαρμογών της αναρχικής και συνδικαλιστικής θεωρίας σε πρακτικές καταστάσεις –, δεν θέλουμε να δημιουργήσουμε την εντύπωση ότι το κίνημα παρουσίασε μια απότομη κάμψη κατά τη δεκαετία του 1920 με την άνοδο του Μπολσεβικισμού ή ότι εξαφανίστηκε μετά την ήττα της Ισπανικής Επανάστασης του 1936. Από τη δεκαετία του 1940 και μετά, συνέχισαν να δραστηριοποιούνται αρκετά σημαντικά κινήματα: τα παρακάτω αποτελούν απλώς μερικές σύντομες εικόνες μιας πλούσιας ιστορίας, η οποία θα συζητηθεί σε μεγαλύτερο βάθος στον δεύτερο τόμο. Αν και η Βολιβιανή FOL παρήκμασε κατά τη δεκαετία του 1940 λόγω της καταστολής και του ανταγωνισμού των κομματικά ελεγχόμενων σωματείων, η FOF συνέχισε να λειτουργεί αναρχοσυνδικαλιστικά μέχρι το 1953, όποτε και εντάχθηκε στην COB¹. Στην Αργεντινή και τη Βραζιλία, οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές συνέχισαν να παίζουν κεντρικό ρόλο στο εργατικό κίνημα, ιδιαίτερα κατά τη δεκαετία του 1950. Στη Χιλή, οι αναρχικοί συγκαταλέχθηκαν στους ηγέτες του πανεθνικού Εργατικού Κέντρου Χιλής, το οποίο σχηματίστηκε το 1953, ενώ το 1960 διασπάστηκαν για να ιδρύσουν μια CNT.

Στην Κίνα, ο αναρχικός Τσου Τσαπέι διεξήγαγε ανταρτοπόλεμο κατά τις δεκαετίες του 1940 και του 1950 στο νότιο τμήμα της επαρχίας Γιουνάν, επιτιθέμενος στο Μασοϊκό καθεστώς από τα βουνάν². Στην Κούβα, μετά από τη σκληρή καταστολή που δέχθηκε η CNOC από το 1927 κι έπειτα, το 1931 σχηματίστηκε η CGT· το 1938 τέθηκε εκτός νόμου, αλλά συνέχισε να λειτουργεί. Το ίδιο συνέβη και με την Ελευθεριακή Ένωση Κούβας. Κατά τη δεκαετία του 1950, οι συνδικαλιστές «βρέθηκαν στο τιμόνι αρκετών βιομηχανικών σωματείων»· η CGT, η Ελευθεριακή Ένωση Κούβας και άλλες αναρχικές και συνδικαλιστικές ομάδες είχαν σημαντικότερη συνεισφορά στον αγώνα ενάντια στο καθεστώς του Φουλχένσιο Μπατίστα και αποδείχθηκαν αγκάθι στο πλευρό του Φιντέλ Κάστρο, μέχρι την καταστολή τους κατά τη δεκαετία του 1960³. Στη Ρωσία, το 1950 δημιουργήθηκε μια ελευθεριακή ομάδα στη Μόσχα, η οποίο υποστήριζε «τα Σοβιέτ, όχι το Κόμμα»: τα μέλη της μεταφέρθηκαν σε γκούλάγκ⁴. Οι Ισπανοί αναρχικοί και οι Ουκρανοί κρατούμενοι είχαν βασικό ρόλο στην εξέγερση που ξέσπασε μετά την έλευση των νέων για τον θάνατο του Στάλιν στο γκούλάγκ της Καραγκάντα στο Καζακστάν· οι μαύρες σημαίες, το αναρχικό σύμβολο, υψώθηκαν και στις εξεγέρσεις του 1953 στα γκούλάγκ του Νορίλσκ και της Βορκούτα. Στη Νότια Ροδεσία, η επηρεασμένη από τον συνδικαλισμό ICU ανασυστάθηκε κατά τη δεκαετία του 1940 από τον Τσαρλς Εμζινγκέλι και παρέμεινε ενεργή και κατά την επόμενη δεκαετία⁵.

Στην Ουρουγουάη, το 1956 ιδρύθηκε η Αναρχική Ομοσπονδία Ουρουγουάης (FAU). Όπως και οι αναρχικοί της Αργεντινής, της Κίνας, της Ισπανίας και άλλων περιοχών, οι οποίοι διεξήγαγαν αντάρτικους πολέμους ενάντια στις δικτατορίες της δεκαετίας του 1970, έτσι και η FAU προχώρησε σε ένοπλο αγώνα, δημιουργώντας την Επαναστατική Λαϊκή Οργάνωση-33 (OPR-33). Παράλληλα, οι παγκοσμίου βεληνεκούς εξεγέρσεις του 1968 αναζωπύρωσαν το ενδιαφέρον για τον αναρχισμό και το συνδικαλισμό σε πολλές χώρες. Η κατάρρευση του Φρανκικού καθεστώτος το 1975 και η αναγέννηση της CNT βοήθησαν στη δημιουργία των βάσεων της μαζικής ανόδου του αναρχισμού και του συνδικαλισμού κατά τη δεκαετία του 1990. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και τις αρχές της επόμενης, στην Κίνα υπήρξαν τέτοια σημάδια αναβίωσης του ενδιαφέροντος για τον αναρχισμό, ώστε «μπορούν να συγκριθούν» με αυτά της Ευρώπης «μετά τα γεγονότα του Μάη του 1968 στη Γαλλία»⁶. Η ανάδυση βαθιά ελευθεριακών κινημάτων κατά τη δεκαετία του 1990, όπως

αυτό των Ζαπατίστας στο Μεξικό, η αναγέννηση του συνδικαλιστικού γιουνιονισμού και η ανάδειξη του αναρχισμού στο κίνημα της «αντιπαγκοσμιοποίησης» δείχνουν ότι η σύγχρονη αναβίωση της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης απέχει πολύ απ' το να έχει τελειώσει.

Ο εικοστός πρώτος αιώνας είναι μια εποχή τόσο απελπισίας όσο και ελπίδας: απελπισίας για τα δεινά της σύγχρονης κοινωνίας και ελπίδας ότι ένας νέος κόσμος είναι εφικτός. Πιστεύουμε πως οι ιδέες της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης έχουν πολλά να προσφέρουν στη δημιουργία ενός τέτοιου κόσμου και πως η ιστορία του αναρχικού και του συνδικαλιστικού κινήματος έχει πολλά να προσφέρει όσον αφορά την εμπειρία και την έμπνευση. Παράλληλα, η ικανότητα των σύγχρονων αναρχικών να έχουν ουσιαστική συμβολή στους σύγχρονους αγώνες εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ικανότητά τους να οργανώνονται ως αποτελεσματική δύναμη. Στο σημείο αυτό κλείνουμε τον πρώτο τόμο και καλούμε τους αναγνώστες μας να μας ακολουθήσουν και στον δεύτερο, όπου θα καταγράψουμε μια παγκόσμια ιστορία των 150 χρόνων της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης και θα περάσουμε από την εξερεύνηση της μαύρης φλόγας της αναρχικής επαναστατικής ιδέας στη μελέτη της παγκόσμιας φωτιάς που άναψε ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός.

Σημειώσεις

1. Horn, *Organising Informal Women Workers*.
2. Συνέντευξη με τον H. L. Wei, στο Avrich, *Anarchist Portraits*, 214ff.
3. A. Souchy, *Beware! Anarchist! A Life for Freedom: The Autobiography of Augustin Souchy*, μτφρ. T. Waldinger (Chicago: Charles H. Kerr, 1992), 142-50, 154.
4. P. Ruff, *Anarchy in the USSR: A New Beginning* (London: ASP, 1991), 8-10.
5. Βλ. B. Raftopolous, "Nationalism and Labour in Salisbury, 1953-1965", στο *Sites of Struggle: Essays in Zimbabwe's Urban History*, επιμ. B. Raftopolous και T. Yoshikuni (Harare, Zimbabwe: Weaver Press, 1999).
6. Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution*, 7.

Βιβλιογραφία

- Abse, T. "The Rise of Fascism in an Industrial City". Στο *Rethinking Italian Fascism: Capitalism, Populism, and Culture*, επιμέλεια D. Forgacs. London: Lawrence and Wishart, 1986.
- Ackelsberg, M. A. "Revolution and Community: Mobilization, De-politicisation, and Perceptions of Change in Civil War Spain". Στο *Women Living Change*, επιμέλεια S. C. Bourque και D. R. Divine. Philadelphia: Temple University Press, 1985.
- "Separate and Equal? Mujeres Libres and Anarchist Strategy for Women's Emancipation". *Feminist Studies* 11, no. 1 (1985).
- "Models of Revolution: Rural Women and Anarchist Collectivisation in Spain". *Journal of Peasant Studies* 20, no. 3 (1993).
- *Free Women of Spain: Anarchism and the Struggle for the Emancipation of Women*. Αναθεωρημένη έκδοση. Oakland: AK Press, 2005.
- Adelman, J. "Socialism and Democracy in Argentina in the Age of the Second International". *Hispanic American Historical Review* 72, no. 2 (1992): 211-38.
- Ahrens, G., (επιμ.) *Lucy Parsons: Freedom, Equality, Solidarity*. Chicago: Charles H. Kerr, 2003.
- Albert, M. *Parecon: Life after Capitalism*. London: Verso, 2003.
- Albro, W S. *To Die on Your Feet: The Life, Times, and Writings of Praxedis G. Guerrero*. Fort Worth: Texas Christian University Press, 1996.
- Allen, J. M. "History, Nation, People: Past and Present in the Writing of Sin Chaeho". PhD diss., University of Washington, 1999.
- "Ambivalent Social Darwinism in Korea". *International Journal of Korean History* 2 (2002).
- Allen, K. *The Politics of James Connolly*. London: Pluto Press, 1987.
- Alliance Syndicaliste Revolutionnaire et Anarcho-syndicaliste. "Putting the Record Straight on Mikhail Bakunin". *Libertarian Communist Review*, no. 2 (1976). Μετάφραση από τα γαλλικά, Nick Heath.
- American Continental Workers' Association. "American Continental Workers' Association". Στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμέλεια R. Graham. 1929. Ανατύπωση, Montreal: Black Rose, 2005.
- Amsden, J. *Collective Bargaining and Class Conflict in Spain*. London: Weidenfeld and Nicholson, 1972.
- Anarchist Workers Group. "Anarchism in the Thatcher Years". *Socialism from Below*, no. 1 (Αύγουστος 1989).
- Anderson, B. *James Connolly and the Irish Left*. Dublin: Irish Academic Press, 1994.
- *Under Three Flags: Anarchism and the Anti-colonial Imagination*. London: Verso, 2006.
- Andrews, G. R. "Race versus Class Association: The Afro-Argentines of Buenos Aires, 850-1900". *Journal of Latin American Studies* 11, no. 1 (1979), 19-39.
- "Black and White Workers: Sao Paulo, Brazil, 1888-1928". *Hispanic American Historical Review* 68, no. 3 (1988), 491-524.
- Anonymous. *Chile: The IWW and FORC*. Sydney: Rebel Worker, 1983.
- Archinov, P., N. Makhno, I. Mett, Valevsky, and Linsky. *The Organisational Platform of the Libertarian Communists*. 1926. Ανατύπωση, Dublin: Workers Solidarity Movement, 2001.
- Aroni-Tsichli, E. "The Crisis of Currant in Greece: Protectionism and Social Conflicts, 1892-1905". Εργασία που παρουσιάστηκε στο Ευρωπαϊκό Συνέδριο Ιστορίας των Κοινωνικών Επιστημών, Άμστερνταμ, 22-25/3/2006.
- Arshinov, P. *History of the Makhnovist Movement, 1918-1921*. 1923. Ανατύπωση, London: Freedom Press, 1987.
- The Old and New in Anarchism. May 1928. Προσβάσιμο από <http://www.nestormakhno.info/english/oldnew.htm> (ανακτήθηκε στις 15/3/2004).

- Ashbaugh, C. *Lucy Parsons: American Revolutionary*. Chicago: Charles H. Kerr, 1976.
- Avrich, P. *The Russian Anarchists*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1967.
- "The Legacy of Bakunin". Στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. London: George Allen and Unwin, 1971.
- (επιμ.). *The Anarchists in the Russian Revolution*. London: Thames and Hudson, 1973.
- Πρόλογος στο *The Anarchists in the Russian Revolution*, επιμέλεια P. Avrich. London: Thames and Hudson, 1973.
- *The Modern School Movement: Anarchism and Education in the United States*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1980.
- *The Haymarket Tragedy*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1984.
- *Anarchist Portraits*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1988.
- *Sacco and Vanzetti: The Anarchist Background*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1991.
- Baer, J. A. "Tenant Mobilization and the 1907 Rent Strike in Buenos Aires". *Americas* 49, no. 3 (1993).
- Bakunin, M. "The National Catechism". Στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist- Founder of World Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. 1866. Ανατύπωση, London: George Allen and Unwin, 1971.
- "The Revolutionary Catechism". Στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist- Founder of World Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. 1866. Ανατύπωση, London: George Allen and Unwin, 1971.
- "Federalism, Socialism, Anti-Theologism". Στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist- Founder of World Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. 1866. Ανατύπωση, London: George Allen and Unwin, 1971.
- "Preamble and Programme of the International Alliance of the Socialist Democracy". Στο *Bakunin on Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. 1868. Ανατύπωση, Montreal: Black Rose, 1980.
- "Geneva's Double Strike". Στο *Mikhail Bakunin: From out of the Dustbin: Bakunin's Basic Writings, 1869-1871*, επιμέλεια R. M. Cutler. 1869[?]. Ανατύπωση, Ann Arbor, MI: Ardis, 1985.
- "The Policy of the International". Στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. 1869. Ανατύπωση, London: George Allen and Unwin, 1971.
- "The Programme of the International Brotherhood". Στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. 1869. Ανατύπωση, London: George Allen and Unwin, 1971.
- "Letter to Albert Richard". Στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. 1870. Ανατύπωση, London: George Allen and Unwin, 1971.
- "Letters to a Frenchman on the Current Crisis". Στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. 1870. Ανατύπωση, London: George Allen and Unwin, 1971.
- "Representative Government and Universal Suffrage". Στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. 1870. Ανατύπωση, London: George Allen and Unwin, 1971.
- The Capitalist System. 1871. Ανατύπωση, Champaign, IL: Libertarian Labor Review, 1993.
- "God and the State". Στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. 1871. Ανατύπωση, London: George Allen and Unwin, 1971.
- "The Paris Commune and the Idea of the State". Στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. 1871. Ανατύπωση, London: George Allen and Unwin, 1971.
- "The Programme of the Alliance". Στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. 1871. Ανατύπωση, London: George Allen and Unwin, 1971.

- "Three Lectures to Swiss Members of the International". Στο *Mikhail Bakunin: From out of the Dustbin: Bakunin's Basic Writings, 1869-1871*, επιμέλεια R. M. Cutler. 1871. Ανατύπωση, Ann Arbor, MI: Ardis, 1985.
- "The International and Karl Marx". Στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. 1872. Ανατύπωση, London: George Allen and Unwin, 1971.
- "Letter to *La Liberté*". Στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. 1872. Ανατύπωση, London: George Allen and Unwin, 1971.
- "Worker Association and Self-Management". Στο *No Gods, No Masters: An Anthology of Anarchism, Book One*, επιμέλεια D. Guérin. 3/1/1872. Ανατύπωση, Oakland: AK Press, 1998.
- "Statism and Anarchy". Στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. 1873. Ανατύπωση, London: George Allen and Unwin, 1971.
- *Statism and Anarchy*. 1873. Ανατύπωση, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- "Manifesto of the Russian Revolutionary Association to the Oppressed Women of Russia on Women's Liberation". Στο *Bakunin on Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. Montreal: Black Rose, 1980.
- "On the Cooperative Movement". In *Bakunin on Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. Montreal: Black Rose, 1980.
- "On the Internal Conduct of the Alliance". Στο *Bakunin on Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. Montreal: Black Rose, 1980.
- "Internationalism and the State". Στο *Marxism, Freedom, and the State*, επιμέλεια K. J. Kenafick. London: Freedom Press, 1990.
- "On Cooperation". Στο *No Gods, No Masters: An Anthology of Anarchism, Book One*, επιμέλεια D. Guérin. Oakland: AK Press, 1998.
- Balkanski, G. *Liberation Nationale et Revolution Sociale: A l'exemple de la Revolution Macedonienne*. Paris: Volonte Anarchiste, 1982.
- Bar, A. "The CNT: The Glory and Tragedy of Spanish Anarchosyndicalism". Στο *Revolutionary Syndicalism: An International Perspective*, επιμέλεια M. van der Linden και W Thorpe. Otterup, Denmark: Sclar, 1990.
- Baxandall, R. Fraad, (επιμ.). *Words on Fire: The Life and Writing of Elizabeth Gurley Flynn*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1987.
- Bayerlein, B., M. van der Linden. "Revolutionary Syndicalism in Portugal". Στο *Revolutionary Syndicalism: An International Perspective*, επιμέλεια M. van der Linden και W. Thorpe. Otterup, Denmark: Sclar Press, 1990.
- Bebel, A. *Woman under Socialism*. Μτφρ. D. De Leon. 1891. Ανατύπωση, New York: New York Labor Press, 1904.
- Beinin, J., Z. Lockman. *Workers on the Nile: Nationalism, Communism, Islam, and the Egyptian Working Class, 1882-1954*. London: I. B. Tauris and Co., 1988.
- Bekken, J. "The First Daily Anarchist Newspaper: The *Chicagoer Arbeiter-Zeitung*". *Anarchist Studies*, no. 3 (1995).
- "Marine Transport Workers IU 510 (IWW): Direct Action Unionism". *Libertarian Labor Review*, no. 18 (1995): 12-25.
- Bendana, A. "A Sandinista Commemoration of the Sandino Centennial: Speech Given on the 61 Anniversary of the Death of General Sandino, Held in Managua's Olaf Palme Convention Centre". Managua: Centre for International Studies, 1995.
- Berkman, A. "The Only Hope of Ireland". *Blast!* no. 13, 15/3/1916.
- *The Bolshevik Myth (Diary, 1920-1922), including the "Anti-Climax"*. 1925. Ανατύπωση, London: Pluto Press, 1989.
- *The ABC of Anarchism*, 3^η έκδοση. 1929. Ανατύπωση, London: Freedom Press, 1964.
- *What Is Communist Anarchism?* 1929. Ανατύπωση, London: Phoenix Press, 1989.

- Berland, O. "The Emergence of the Communist Perspective on the 'Negro Question' in America: 1919-1931, Part One". *Science and Society* 63, no. 4 (1999-2000): 411-32.
- Berteri, C. "Open Letter to Comrade Federica Montseny". *Cienfuegos Press Anarchist Review*, 14/4/1937.
- Bernstein, E. *The Preconditions for Socialism*. Μτφρ. και επιμ. H. Tudor. 1899. Ανατύπωση, Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Bernstein, H. "Farewells to the Peasantry". *Transformation: Critical Perspectives on Southern Africa*, no. 52 (2003).
- Bertrand, C. L. "Revolutionary Syndicalism in Italy". Στο *Revolutionary Syndicalism: An International Perspective*, επιμέλεια M. van der Linden και W. Thorpe. Otterup, Denmark: Scholar Press, 1990.
- Beyer-Arnesen, H. "Anarcho-syndicalism: A Historical Closed Door ... or Not?" *Libertarian Labor Review* (Χειμώνας 1997-1998).
- Black, G. *Triumph of the People: The Sandinista Revolution in Nicaragua*. London: Zed Books, 1981.
- Bock, H. M. "Anarchosyndicalism in the German Labour Movement: A Rediscovered Minority Tradition". Στο *Revolutionary Syndicalism: An International Perspective*, επιμέλεια M. van der Linden και W. Thorpe. Otterup, Denmark: Scholar Press, 1990.
- Bojaney, V. "Bulgaria: The History of the Bulgarian Anarchist Movement". *Raven* 4, no. 1 (1991).
- Bonanno, A. M. *A Critique of Syndicalist Methods*. 1975. Προσβάσιμο από http://www.geocities.com/kk_abacus/ioaa/critsynd.html (ανακτήθηκε στις 25/3/2005).
- *Anarchism and the National Liberation Struggle*. 2^η έκδοση. London: Bratach Dubh, 1976.
- Bookchin, M. *The Spanish Anarchists: The Heroic Years, 1868-1936*. New York: Harper Colophon Books, 1977.
- "Deep Ecology, Anarchosyndicalism, and the Future of Anarchist Thought". Στο *Deep Ecology and Anarchism: A Polemic*, επιμέλεια G. Purchase, M. Bookchin, B. Morris και R. Aitchley London: Freedom Press, 1993.
- *To Remember Spain: The Anarchist and Syndicalist Revolution of 1936: Essays by Murray Bookchin*. Oakland: AK Press, 1994.
- *Social Anarchism or Lifestyle Anarchism: An Unbridgeable Chasm*. Oakland: AK Press, 1995.
- Boulouque, S. "Sail Mohamed ou la Vie et la Révolte d'un Anarchiste Algérien". Στο *Sail Mohamed: Appels aux Travailleurs Algériens*, επιμέλεια S. Boulouque. Paris: Volonte Anarchiste, 1994.
- Bourdieu, P. "Utopia of Endless Exploitation: The Essence of Neo-liberalism". *Le Monde Diplomatique*, 8/12/1998.
- Breitbart, M. M. "Spanish Anarchism: An Introductory Essay". *Antipode: A Radical Journal of Geography* 10-11, nos. 3 and 1 (1979).
- Bricianer, S. *Pannekoek and the Workers' Councils*. Saint Louis, MO: Telos Press, 1978.
- Brissenden, P. *The IWW: A Study in American Syndicalism*. New York: Columbia University Press, 1920.
- Brogan, D. W. *Proudhon*. London: H. Hamilton, 1934.
- Brown, G. Πρόλογος στο *How We Shall Bring about the Revolution: Syndicalism and the Co-operative Commonwealth*, επιμέλεια E. Pataud και E. Pouget. London: Pluto Press, 1990.
- Brown, M. R. "The IWW and the Negro Worker". PhD diss., Ball State University at Muncie, 1968.
- Brown, T. *The Social General Strike*. Durban: Zabalaza Books, χ.η.
- Buhlungu, S. M. "Democracy and Modernisation in the Making of the South African Trade Union Movement: The Dilemma of Leadership, 1973-2000". PhD diss., University of the Witwatersrand, 2000.
- Bukharin, N. *The ABC of Communism*. 1922. Ανατύπωση, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1966.
- Burgmann, V. *Revolutionary Industrial Unionism: The IWW in Australia*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Buzo, A. *The Making of Modern Korea*. New York: Routledge, 2002.
- Cahm, C. *Kropotkin and the Rise of Revolutionary Anarchism, 1872-1886*. Cambridge: Cambridge

University Press, 1989.

- Carey, G. W. "The Vessel, the Deed and the Idea: Anarchists in Paterson, 1895-1908". *Antipode: A Radical Journal of Geography* 10-11, nos. 3 and 1 (1979).
- Carpena, P. "Spain 1936: Free Women, a Feminist, Proletarian, and Anarchist Movement". Στο *Women of the Mediterranean*, επιμέλεια M. Gadant. London: Zed Books, 1986.
- Carr, B. "Marxism and Anarchism in the Formation of the Mexican Communist Party, 1910-19". *Hispanic American Historical Review* 63, no. 2 (1983).
- Carr, E. H. *Michael Bakunin*. Αναθεωρημένη έκδοση. Basingstoke, UK: Macmillan, 1975.
- Carter, A. *The Political Theory of Anarchism*. London: Routledge and Kegan Paul, 1971.
- Casanovas, J. "Labour and Colonialism in Cuba in the Second Half of the Nineteenth-Century". PhD diss., State University of New York, 1994.
- "Slavery, the Labour Movement, and Spanish Colonialism in Cuba, 1850-1890". *International Review of Social History* 40 (1995).
- Castilla, F. *Anarchism without Adjectives: From Yesterday to Today*. 23/1/2007. Προσβάσιμο από http://www.anarkismo.net/newswire.php?story_id=4717&print_page=true (ανακτήθηκε στις 24/1/2007).
- Caulfield, N. "Wobblies and Mexican Workers in Petroleum, 1905-1924". *International Review of Social History* 40 (1995).
- Chaplin, R. *The General Strike*. 1933. Ανατύπωση, Chicago: IWW, 1985.
- Chomsky, N. *American Power and the New Mandarins*. New York: Penguin, 1970.
- Christie, S. *We, the Anarchists: A Study of the Iberian Anarchist Federation, 1927-1937*. Hastings, UK: Meltzer Press, 2000.
- Cipko, S. "Mikhail Bakunin and the National Question". *Raven* 3, no. 1 (1990).
- Clark, J. P. *The Philosophical Anarchism of William Godwin*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1977.
- "The Class Struggle Declared Criminal". *International*, 4/1/1918.
- Class War Federation. *Unfinished Business: The Politics of Class War*. London: Class War Federation, 1992.
- Cleaver, H. "Kropotkin, Self-Valorization, and the Crisis of Marxism". Εργασία που παρουσιάστηκε στο συνέδριο για τον Πιότρ Αλεξέγιεβιτς Κροπότκιν, το οποίο οργανώθηκε στη Μόσχα από την Ρωσική Ακαδημία Επιστημών, με αφορμή την 150^η επέτειο της γέννησής του, το διάστημα 8-14/12/1992.
- CNT, "The Libertarian Ideal in Bolivia". *Freedom: Anarchist Fortnightly*, 12/6/1999.
- Cockcroft, J. D. *Mexico: Class Formation, Capital Accumulation, and the State*. New York: Monthly Review Press, 1968.
- Colombo, M. "Armando Borghi". *Le Monde Libertaire*, 10/11/1988.
- Comintern. "Theses on the National and Colonial Question Adopted by the Second Comintern Congress". Στο *The Communist International, 1919-1943: Documents*, επιμέλεια J. Degras. 1920. Ανατύπωση, London: Frank Cass and Co., 1971.
- "Theses on the Eastern Question Adopted by the Fourth Comintern Congress". Στο *The Communist International, 1919-1943: Documents*, επιμέλεια J. Degras. 1922. Ανατύπωση, London: Frank Cass and Co., 1971.
- Connolly, J. *Socialism Made Easy*. Chicago: Charles H. Kerr, 1909.
- *Labour in Irish History*. Cork: Corpus of Electronic Texts, 1910.
- Conrad, R. E. "Translators' Introduction". Στο *Sandino: The Testimony of a Nicaraguan Patriot, 1921-1934*, επιμέλεια S. Ramírez και R. E. Conrad. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1990.
- Cook, P. J. "Robert Michels's Political Parties in Perspective". *Journal of Politics* 33, no. 3 (1971).
- Craparo, S. *Anarchist Communists: A Question of Class; Studies for a Libertarian Alternative Series*. Italy: Federazione dei Comunisti Anarchici, 2005.
- Crump, J. "Anarchist Opposition to Japanese Militarism, 1926-1937". *Bulletin of Anarchist Research*, no. 24

- (1991).
- Hatta Shuzo and *Pure Anarchism in Interwar Japan*. New York: St. Martin's Press, 1993.
- "Anarchism and Nationalism in East Asia". *Anarchist Studies* 4, no. 1 (1996), 45-64.
- Darch, C. M. "The Makhnovishna, 1917-1921: Ideology, Nationalism, and Peasant Insurgency in Early Twentieth Century Ukraine". PhD diss., University of Bradford, 1994.
- Davis, M. "The Stop Watch and the Wooden Shoe: Scientific Management and the Industrial Workers of the World". Στο *Workers Struggles, Past and Present: A Radical America Reader*, επιμέλεια J. Green. Philadelphia: Temple University Press, 1984.
- "Planet of Slums: Urban Involution and the Informal Proletariat". *New Left Review* 26 (2004): 5-34.
- "The Deadly Parallel". *International Socialist Review* 17 (Απρίλιος 1917).
- de Cleyre, V. *Sex Slavery*. 28/4/1907. Προσβάσιμο από http://dwardmac.pitzer.edu/Anarchist_Archives/bright/cleyre/sexslavery.html (ανακτήθηκε στις 15/3/2000).
- *Those Who Marry Do Ill*. Προσβάσιμο από http://dwardmac.pitzer.edu/Anarchist_Archives/bright/cleyre/theywhomarry.html (ανακτήθηκε στις 15/3/2000).
- de Jong, R. "Ferdinand Domela Nieuwenhuis". Στο *Woordenboek van Belgische en Nederlands Vrijdenkers*. Brussels: Vrije Universiteit, 1979.
- De Leon, D. *The Preamble of the Industrial Workers of the World, Address Delivered at Union Temple, Minneapolis, Minnesota, July 10, 1905*. 1905. Ανατύπωση, Edinburgh: Socialist Labour Press, χ.η.
- "With Marx for Text". *Daily People*, 29/6/1907.
- [Socialist Labour Party, ψευδ.]. *The Socialist Labour Party: Its Aims and Methods*. Edinburgh: Socialist Labour Press, 1908.
- "Syndicalism". *Daily People*, 3/8/1909.
- "Getting Something Now". *Daily People*, 6/9/1910.
- "Industrial Unionism". *Daily People*, 20/1/1913.
- Delhom, J. "Ambiguïtés de la Question Raciale dans les Essais de Manuel González Prada". Στο *Les Noirs et le Discours Identitaire Latino-américain*, επιμέλεια V. Lavou. Perpignan, France: CRILAU-Presses Universitaires de Perpignan, 1997.
- De Shazo, P. *Urban Workers and Labor Unions in Chile, 1902-1927*. Madison: University of Wisconsin Press, 1983.
- Devis, R. "Praxedis Guerrero: Early Revolutionary; Revolution Is Beautiful". *Monthly Review* 37, no. 12 (1985).
- Dirlik, A. *The Origins of Chinese Communism*. Oxford: Oxford University Press, 1989.
- *Anarchism in the Chinese Revolution*. Berkeley: University of California Press, 1991.
- "Disunity of Labour". *International*, 22/9/1916.
- Dolgoft, S., (επιμ.). *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*. London: George Allen and Unwin, 1971.
- Πρόλογος στο Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism, επιμέλεια S. Dolgoft. London: George Allen and Unwin, 1971.
- *Fragments: A Memoir*. London: Refract Publications, 1986.
- Dong-hyun Huh. "Forms of Acceptance of Social Darwinism by the Korean Progressives of the 1880s-1890s". *International Journal of Korean History* 2 (2001): 41-63.
- Drinnon, R. *Rebel in Paradise: A Biography of Emma Goldman*. Chicago: University of Chicago Press, 1961.
- Dubofsky, M. "The Origins of Western Working-Class Radicalism". *Labour History*, no. 7 (1966).
- *We Shall Be All: A History of the IWW*. Chicago: Quadrangle Books, 1969.
- "Big Bill" Haywood. Manchester: Manchester University Press, 1987.
- "The Rise and Fall of Revolutionary Syndicalism in the United States". Στο *Revolutionary Syndicalism: An International Perspective*, επιμέλεια M. van der Linden και W. Thorpe. Otterup,

- Denmark: Scholar Press, 1990.
- DuBois, W E. B. *The Souls of Black Folk*. Βασισμένο στην αναθεωρημένη έκδοση του 1953. 1903. Ανατύπωση, New York: Bantam, 1989.
- Duin, P. van. "South Africa". Στο *The Formation of Labour Movements, 1870-1914*, επιμέλεια M. van der Linden και J. Rojahn. Leiden: E. J. Brill, 1990.
- Dutch, R. A. *Roget's Thesaurus of English Words and Phrases*. Αναθεωρημένη έκδοση. London: Longmans, Green and Co., 1962.
- Edwards, O. D., B. Ransome. Πρόλογος στο *James Connolly: Selected Political Writings*, επιμέλεια O. D. Edwards και B. Ransome. London: Jonathan Cape, 1973.
- Edwards, S., (επιμ.). *Selected Writings of Pierre-Joseph Proudhon*. Basingstoke, UK: Macmillan, 1969.
- Eltzbacher, P. *Anarchism: Exponents of the Anarchist Philosophy*. 1900. Ανατύπωση, London: Freedom Press, 1960.
- Em, H. H. "Nationalism, Post-Nationalism, and Shin Ch'ae Ho". *Korea Journal* 39, no. 2 (1999).
- Engels, F. "Letter to C. Cuno in Milan". Στο *Marx, Engels, Lenin: Anarchism and Anarchosyndicalism*, επιμέλεια N. Y. Kolpinsky. 24/1/1872. Ανατύπωση, Moscow: Progress Publishers, 1972.
- "The Bakuninists at Work: An Account of the Spanish Revolt in the Summer of 1873". Στο *Marx, Engels, Lenin: Anarchism and Anarcho-syndicalism*, επιμέλεια N. Y. Kolpinsky. 1873. Ανατύπωση, Moscow: Progress Publishers, 1972.
- "On Authority". Στο *Marx, Engels, Lenin: Anarchism and Anarcho-syndicalism*, επιμέλεια N. Y. Kolpinsky. 1873. Ανατύπωση, Moscow: Progress Publishers, 1972.
- *Socialism: Utopian and Scientific*. 1883. Ανατύπωση, Chicago: Charles H. Kerr, 1917.
- *The Origin of the Family, Private Property, and the State*. 1884. Ανατύπωση, Moscow: Progress Publishers, 1948.
- Epstein, B. "Anarchism and the Anti-Globalisation Movement". *Monthly Review* 53, no. 4 (2001).
- Ettor, J. J. *Industrial Unionism: The Road to Freedom*. Cleveland, OH: IWW Publishing Bureau, 1913.
- Farmer, D. "Emma Goldman: A Voice for Women?" *Raven* 23, no. 6 (1993).
- FdCA. *Towards a Programme of Conflictual, Class-Struggle Syndicalism*. 2005. Προσβάσιμο από http://www.fdca.it/fdcaen/labour/towards_a_platform.htm (ανακτήθηκε στις 1/11/2005).
- Federation of Anarchist Communists of Bulgaria. *Platform of the Federation of Anarchist Communists of Bulgaria*. 1945. Προσβάσιμο από http://www.anarkismo.net/newswire.php?story_id=2526 (ανακτήθηκε στις 3/3/2006).
- Feeley, F. "French School Teachers against Militarism, 1903-18". *Historian* 57, no. 2 (1994).
- Fernandez, F. *Cuban Anarchism: The History of a Movement*. Κεφάλαιο 1. Tucson, AZ: See Sharp Press, 2001. Προσβάσιμο από http://www.illegalvoices.org/bookshelf/cuban_anarchism/chapter_1_colonialism_and_separatism_1865-1898_.html (ανακτήθηκε στις 27/6/2006).
- *Cuban Anarchism: The History of a Movement*. Κεφάλαιο 2. Tucson, AZ: See Sharp Press, 2001. Προσβάσιμο από http://www.illegalvoices.org/bookshelf/cuban_anarchism/chapter_2_intervention_and_republic_1899-1933_.html (ανακτήθηκε στις 27/6/2006).
- Feyerabend, P. *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge*. London: New Left Books, 1975.
- Fine, B. *Marx's "Capital"*. London: Macmillan, 1975.
- Fischer, A. "Adolph Fischer". Στο *Anarchism: Its Philosophy and Scientific Basis*, επιμέλεια Albert R. Parsons. 1887. Ανατύπωση, New York: Kraus Reprint Co., 1971.
- Fleming, M. *The Anarchist Way to Socialism: Elisée Reclus and Nineteenth-Century European Anarchism*. London: Croom Helm, 1979.
- Fleshin, S., Voline, M. Steimer, Sobol, J. Schwartz, Lia, Roman, and Ervantian. *Reply to the Platform (Synthesist)*, 1927.
- Flood, A. "Bakunin's Idea of Revolution and Revolutionary Organisation". *Red and Black Revolution: A Magazine of Libertarian Communism*, no. 6 (2002).

- Flynn, E. G. "Memories of the Industrial Workers of the World (IWW)". 1962. Ανατύπωση, *Original Occasional Papers Series, American Institute for Marxist Studies*, no. 24 (1977).
- *The Rebel Girl: An Autobiography, My First Life (1906-1926)*. Αναθεωρημένη έκδοση. New York: International Publishers, 1973.
- Foner, P. S. *The Industrial Workers of the World, 1905-17*. New York: International Publishers, 1965.
- "The IWW and the Black Worker". *Journal of Negro History* 55, no. 1 (1974): 45-64.
- *Organised Labour and the Black Worker, 1619-1973*. New York: International Publishers, 1974.
- Fonesca, C, T. Borge, D. Ortega, H. Ortega, J. Wheelock. *Sandinistas Speak: Speeches, Writings, and Interviews with Leaders of Nicaragua's Revolution*. New York: Pathfinder Press, 1986.
- Fontenis, G. *Manifesto of Libertarian Communism*. 1953. Ανατύπωση, London: Anarchist Communist Federation, 1989.
- Foot, D. *Red Prelude: A Life of A. I. Zhelyabov*. London: Cresset Press, 1968.
- Ford, E. G, W Z. Foster. *Syndicalism*. Τηλεομοιότυπο με νέο πρόλογο του J. R. Barrett. 1912. Ανατύπωση, Chicago: Charles H. Kerr, 1990.
- Forman, M. *Nationalism and the International Labor Movement: The Idea of the Nation in Socialist and Anarchist Theory*. University Park: Pennsylvania State University Press, 1998.
- Foster, W. Z. *The Railroaders' Next Step*. Chicago: Trade Union Educational League, Labor Herald Pamphlets, no. 1, 1921.
- *From Bryan to Stalin*. London: Lawrence and Wishart, 1936.
- Fowler, R. B. "The Anarchist Tradition of Political Thought". *Western Political Quarterly* 25 no. 4 (1972).
- Frader, L. "Socialists, Syndicalists, and the Peasant Question in the Aude". *Journal of Social History* 19, no. 3 (1985-1986).
- Freeman, J. *The Tyranny of Structurelessness*. Hull, UK: Anarchist Workers' Association, 1970.
- Freire, J. *Freedom Fighters: Anarchist Intellectuals, Workers, and Soldiers in Portugal's History*. Montreal: Black Rose, 2001.
- Friedman, M., R. Friedman. *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press, 1962.
- Friends of Durruti. *Towards a Fresh Revolution*. 1938. Ανατύπωση, Durban: Zabalaza Books, 1978.
- Fukuyama, F. "The End of History?" *National Interest* (Καλοκαίρι 1989).
- Gallacher, W *Revolt on the Clyde*. 4^η έκδοση . 1936. Ανατύπωση, London: Lawrence and Wishart, 1978.
- Galleani, L. *The End of Anarchism?* 1925. Ανατύπωση, Orkney, Scotland: Cienfuegos Press, 1982.
- Gallin, D., P. Horn. *Organising Informal Women Workers*. Μάρτιος 2005. Προσβάσιμο από <http://www.streetnet.org.za/english/GallinHornpaper.htm> (ανακτήθηκε τον Σεπτέμβριο του 2006).
- Gardell, M. "A Conference in Spain". *SAC-Kontakt* (Δεκέμβριος 1992).
- Gerber, J. *Anton Pannekoek and the Socialism of Workers' Self-Emancipation, 1873-1960*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1989.
- Giddens, A. *Capitalism and Modern Social Theory: An Analysis of the Writings of Marx, Durkheim, and Max Weber*. Cambridge: Cambridge University Press, 1971.
- Gi-Wook Shin. *Peasant Protest and Social Change in Colonial Korea*. Seattle: University of Washington Press, 1996.
- Gluckstein, D. *The Western Soviets: Workers' Councils versus Parliament, 1915-1920*. London: Bookmarks, 1985.
- Godwin, W. *Enquiry concerning Political Justice, with Selections from Godwin's Other Writings*, επιμέλεια και σύνοψη K. Cordell Carter. 1798. Ανατύπωση, London: Clarendon Press, 1971.
- Golden, L. "The Libertarian Movement in Contemporary Spanish Politics". *Antipode: A Radical Journal of Geography* 10-11, nos. 3 and 1 (1979).
- Goldman, E. "What I Believe". Στο *Red Emma Speaks: Selected Writings and Speeches*, επιμέλεια A. K. Shulman. 1908. Ανατύπωση, New York: Vintage Books, 1972.
- "Marriage and Love". Στο *Red Emma Speaks: Selected Writings and Speeches*, επιμέλεια A. K.

- Shulman. 1911. Ανατύπωση, New York: Vintage Books, 1972.
- "The Traffic in Women". Στο *Red Emma Speaks: Selected Writings and Speeches*, επιμέλεια A. K. Shulman. 1911. Ανατύπωση, New York: Vintage Books, 1972.
- "The Tragedy of Women's Emancipation". Στο *Red Emma Speaks: Selected Writings and Speeches*, επιμέλεια A. K. Shulman. 1911. Ανατύπωση, New York: Vintage Books, 1972.
- "Jealousy: Causes and a Possible Cure". Στο *Red Emma Speaks: Selected Writings and Speeches*, επιμέλεια A. K. Shulman. 1912. Ανατύπωση, New York: Vintage Books, 1972.
- *Syndicalism: The Modern Menace to Capitalism*. New York: Mother Earth Publishing Association, 1913.
- *My Disillusionment in Russia*. New York: Doubleday, Page and Company, 1923.
- "The Failure of the Russian Revolution". Στο *The Anarchist Reader*, επιμέλεια G. Woodcock. 1924. Ανατύπωση, Glasgow: Fontana/Collins, 1977.
- *Living My Life*. Δίτομο. 1931. Ανατύπωση, London: Pluto Press, 1988.
- *Trotsky Protests Too Much*. Anarchist Communist Federation, 1938. Προσβάσιμο από <http://sunsite.berkeley.edu/Goldman/Writings/Essays/trotsky.html> (ανακτήθηκε στις 19/2/2004).
- Goldman, E., A. Berkman, E. Malatesta κ.ά. "International Anarchist Manifesto against War". Στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμέλεια R. Graham. 1915. Ανατύπωση, Montreal: Black Rose, 2005.
- Gombin, G. *The Radical Tradition: A Study in Modern Revolutionary Thought*. London: Methuen and Co., 1978.
- González Prada, M. "Our Indians". Στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμέλεια R. Graham. 1904. Ανατύπωση, Montreal: Black Rose, 2005.
- "Revolution". Στο *Free Pages and Other Essays: Anarchist Musings: Manuel González Prada*, επιμέλεια D. Sobrevilla. 1907. Ανατύπωση, New York: Oxford University Press, 2003.
- "The Two Nations". Στο *Free Pages and Other Essays: Anarchist Musings: Manuel González Prada*, επιμέλεια D. Sobrevilla. New York: Oxford University Press, 2003.
- Gordon, E. A. "Anarchism in Brazil: Theory and Practice, 1890-1920". PhD diss., Tulane University, 1978.
- Gorman, A. "Anarchists in Education: The Free Popular University in Egypt (1901)". *Middle Eastern Studies* 41, no. 3 (2005).
- Gouldner, A. W. *The Two Marxisms: Contradictions and Anomalies in the Development of Theory*. Τόμος 11. Houndmills, UK: Macmillan, 1980.
- "Marx's Last Battle: Bakunin and the First International". *Theory and Society* 11, no. 6 (1982).
- Graeber, D. "The New Anarchists". *New Left Review* 13 (2002).
- Graham, R., (επιμ.). *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*. Montreal: Black Rose, 2005.
- Εισαγωγή στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμέλεια R. Graham. Montreal: Black Rose, 2005.
- "The Great Unskilled". *International*, 9/2/1917.
- Green, J. R. "The Brotherhood of Timber Workers, 1910-1913: A Radical Response to Industrial Capitalism in the Southern U.S.A". *Past and Present*, no. 60 (1973).
- Gregor, A. J. *Young Mussolini and the Intellectual Origins of Fascism*. Berkeley: University of California Press, 1979.
- Group of Russian Anarchists Abroad. *Supplement to the Organisational Platform (Questions and Answers)*. 1926. Προσβάσιμο από <http://www.nestormakhno.info/english/supporg.htm> (ανακτήθηκε στις 15/3/2004).
- Guérin, D. *Anarchism: From Theory to Practice*. New York: Monthly Review Press, 1970.
- "Marxism and Anarchism". Στο *For Anarchism: History Theory and Practice*, επιμέλεια D. Goodway. London: Routledge, 1989.

- (επιμ.) *No Gods, No Masters: An Anthology of Anarchism, Book One*. Oakland: AK Press, 1998.
- Guevara, C. "At the Afro-Asian Conference". Στο *Ché Guevara Speaks: Selected Speeches and Writings*, επιμέλεια J. Hansen. London: Pathfinder Press, 1967.
- "Guerrilla Warfare: A Method". Στο *Ché Guevara Speaks: Selected Speeches and Writings*, επιμέλεια J. Hansen. London: Pathfinder Press, 1967.
- "Notes on Man and Socialism in Cuba". Στο *Ché Guevara Speaks: Selected Speeches and Writings*, επιμέλεια J. Hansen. London: Pathfinder Press, 1967.
- Guillamon, A. *The Friends of Durruti Group, 1937-1939*. Oakland: AK Press, 1996.
- Guillaume, J. "On Building the New Social Order". Στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. 1876. Ανατύπωση, London: George Allen and Unwin, 1971.
- "A Biographical Sketch [Bakunin]". Στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, επιμέλεια S. Dolgoff. London: George Allen and Unwin, 1971.
- Guillen, A. *Anarchist Economics: The Economics of the Spanish Libertarian Collectives, 1936-39*. Durban: Zabalaza Books, 1992.
- Ha Ki Rak. *A History of Korean Anarchist Movement [sic]*. Taegu, South Korea: Anarchist Publishing Committee, 1988.
- Hadfield, R. "Politics and Protest in the Spanish Anarchist Movement: Libertarian Women in Early Twentieth-Century Barcelona". *University of Sussex Journal of Contemporary History*, no. 3 (2001).
- Hane, M., (επιμ.). *Reflections on the Way to the Gallows: Voices of Japanese Rebel Women*. New York: Pantheon Books, 1988.
- Hanlon, F. "Industrial Unionism: The History of the Industrial Workers of the World in Aotearoa". Στο *Industrial Unionism: The History of the Industrial Workers of the World in Aotearoa: Aim, Form, and Tactics of a Workers' Union on IWW Lines*. 1913. Ανατύπωση, Wellington: Rebel Press, 2006.
- Harman, C. *A Peoples History of the World*. London: Bookmarks, 1999.
- Harmsen, G. "Nieuwenhuis, Ferdinand". Στο *Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidersbeweging in Nederland*. Amsterdam: International Institute of Social History, 1995.
- Harper, C. *Anarchy: A Graphic Guide*. London: Camden Press, 1987.
- Hart, J. *Anarchism and the Mexican, Working Class, 1860-1931*. Austin: University of Texas Press, 1978.
- "Revolutionary Syndicalism in Mexico". Στο *Revolutionary Syndicalism: An International Perspective*, επιμέλεια M. van der Linden και W Thorpe. Otterup, Denmark: Scholar Press, 1990.
- *Plotino Rhodakanaty: The Actions of a Greek Anarchist in Mexico*. East Brunswick, Australia: No God, No Master Anarchist Pamphlets, χ.η.
- Hart, K. "Oral Culture and Anti-Colonialism in Louise Michel's Memoires (1886) and Ligendes et chants degestes (1885)". *Nineteenth-Century French Studies* 30, no. 2 (2001): 107-20.
- Hatta Shuzo. "On Syndicalism". Στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμέλεια R. Graham. 1927. Ανατύπωση, Montreal: Black Rose, 2005.
- Hayek, F. A. von. *The Road to Serfdom*. London: Routledge, 1944.
- Haywood, W. D., F. Bohm. *Industrial Socialism*. Chicago: Charles H. Kerr, 1911.
- Heath, N. "Historical Introduction". Στο *The Organisational Platform of the Libertarian Communists*, επιμέλεια R Archinov, N. Makhno, I. Mett, Valevsky, και Linsky. Dublin: Workers Solidarity Movement, 2001.
- Hewitt, M. "Emma Goldman: The Case for Anarcho-feminism". Στο *The Anarchist Papers*, επιμέλεια D. I. Roussopoulos. Montreal: Black Rose, 1986.
- Himka, J. P. "Young Radicals and Independent Statehood: The Idea of a Ukrainian Nationstate, 1890-1895". *Slavic Review* 41, no. 2 (1982), 219-35.
- Hinton, J. *The First Shop Stewards Movement*. London: George Allen and Unwin, 1973.

- Hirsch, S. J. "The Anarcho-Syndicalist Roots of a Multi-Class Alliance: Organised Labor and the Peruvian Aprista Party, 1900-1933". PhD diss., George Washington University, 1997.
- Hirst, P. "The Global Economy: Myths and Realities". *International Affairs* 73, no. 3 (1977).
- Hobsbawm, E. *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries*. 3^η έκδοση. Manchester: Manchester University Press, 1971.
- *The Age of Capital, 1848-1875*. London: Abacus, 1977.
- *Revolutionaries*. London: Abacus, 1993.
- Hodges, D. *Intellectual Foundations of the Nicaraguan Revolution*. Austin: University of Texas Press, 1986.
- Hoffman, R. Πρόλογος στο *Anarchism*, επιμ. R. Hoffman. New York: Atherton Press, 1970.
- Holloway, J. *Change the World without Taking Power: The Meaning of Revolution for Today*. Αναθεωρημένη έκδοση. London: Pluto Press, 2005.
- Holton, R. J. *British Syndicalism: Myths and Realities*. London: Pluto Press, 1976.
- "Syndicalist Theories of the State". *Sociological Review* 28, no. 1 (1980).
- Hopkins, A. G. "The History of Globalisation—and the Globalisation of History?" Στο *Globalisation and World History*, επιμέλεια A. G. Hopkins. London: Pimlico, 2002.
- Horowitz, I. L. *Radicalism and the Revolt against Reason: The Social Theories of Georges Sorel*. London: Humanities Press, 1961.
- Howell, D. "Taking Syndicalism Seriously". *Socialist History* 16 (2000).
- Hutton, J. "Camillo Pissarro's Turpitudes Sociales and Late Nineteenth-Century French Anarchist Anti-Feminism". *History Workshop: A Journal of Socialist and Feminist Historians*, no. 24 (1987), 32-61.
- Hyman, R. *Marxism and the Sociology of Trade Unionism*. London: Pluto Press, 1971.
- Ignatiev, N. *How the Irish Became White*. New York: Routledge, 1995.
- Ignatiev, N., J. Garvey, (επιμ.). *Race Traitor*. London: Routledge, 1996.
- Industrial and Commercial Workers Union of Africa. "Revised Constitution of the ICU" Στο *From Protest to Challenge: A Documentary History of African Politics in South Africa, 1882-1964*, επιμέλεια G. M. Carter και T. Karis. 1925. Ανατύπωση, Bloomington: Indiana University Press, 1972.
- Industrial Workers of the World. *What Is the IWW? A Candid Statement of Its Principles, Objects, and Methods*. 2^η έκδοση. Chicago: IWW Publishing Bureau, 1924. Προσβάσιμο από www.workerseducation.org/crutch/pamphlets/whatistheiw.html (ανακτήθηκε στις 15/6/2004).
- *The IWW: What It Is and What It Is Not*. Chicago: IWW Publishing Bureau, 1928.
- *The IWW in Theory and Practice*. 5^η αναθεωρημένη έκδοση. Chicago: IWW Publishing Bureau, 1937. Προσβάσιμο από http://www.workerseducation.org/crutch/pamphlets/ebert/ebert_5th.html (ανακτήθηκε στις 20/7/2004).
- International Working People's Association. "The Pittsburgh Proclamation". Στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμέλεια R. Graham. 1883. Ανατύπωση, Montreal: Black Rose, 2005.
- Isidine, M. *Organisation and Party*. Αρχική δημοσίευση στο *Plus Lion*, nos. 36-37 (1928). Προσβάσιμο από <http://www.nestormakhno.info/english/isidine.htm> (ανακτήθηκε στις 30/3/2004).
- "Italian Syndicalism and Fascism". *Black Flag: For Anarchist Resistance*, no. 217 (1999).
- Ivanova, G. M. *Labor Camp Socialism: The Gulag in the Soviet Totalitarian System*. New York: M. E. Sharp, 2000.
- Jacker, C. *The Black Flag of Anarchy: Antistatism in the United States*. New York: Charles Scribner's Sons, 1968.
- Jackson, G. D. "Peasant Political Movements in Eastern Europe". Στο *Rural Protest: Peasant Movements and Social Change*, επιμέλεια H. A. Landsberger. London: Macmillan, 1974.
- Jennings, J. R. *Georges Sorel: The Character and Development of His Thought*. Basingstoke, UK: Macmillan, 1985.

- "The CGT and the Couriau Affair: Syndicalist Responses to Female Labour in France before 1914". *European History Quarterly* 21 (1991).
- Jensen, R. "'No Irish Need Apply': A Myth of Victimisation". *Journal of Social History* 36, no. 2 (2002), 405-29.
- Johanningsmeier, E. P. "William Z. Foster and the Syndicalist League of North America". *Labour History* 30, no. 3 (1985).
- Johnpoll, B. K., L. Johnpoll. *The Impossible Dream: The Rise and Decline of the American Left*. Westport, CT: Greenwood Press, 1981.
- Joll, J. *The Anarchists*. London: Methuen and Co., 1964.
- *The Second International, 1889-1914*. New York: Harper Colophon Books, 1966.
- Kaplan, T. "The Social Base of Nineteenth-Century Andalusian Anarchism in Jerez de la Frontera". *Journal of Interdisciplinary History* 6, no. 1 (1975).
- *Anarchists of Andalusia, 1868-1903*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1977.
- "Other Scenarios: Women and Spanish Anarchism". Στο *Becoming Visible: Women in European History*, επιμέλεια R. Bridenthal και C. Koonz. Boston: Houghton Mifflin Co., 1977.
- Kedward, R. *The Anarchists: The Men Who Shocked an Era*. London: Library of the Twentieth Century, 1971.
- Kelly, A. *Mikhail Bakunin: A Study in the Psychology and Politics of Utopianism*. Oxford: Clarendon Press, 1982.
- Kenafick, K. J. "The Life of Bakunin". Στο *Marxism, Freedom, and the State*, επιμέλεια K. J. Kenafick. London: Freedom Press, 1990.
- Kennedy, M., C. Tilly. "Socialism, Feminism, and the Stillbirth of Socialist Feminism in Europe, 1890-1920". *Science and Society* 51, no. 1 (1987): 6-42.
- Khadziev, G. "Down with the Sultan, Long Live the Balkan Federation!" *The 1903 Risings in Macedonia and Thrace*. 1992. Προσβάσιμο από http://flag.blackened.net/revolt/bulgaria_1903.html (ανακτήθηκε στις 10/1/2003).
- Khuri-Makdisi, I. "Levantine Trajectories: The Formulation and Dissemination of Radical Ideas in and between Beirut, Cairo, and Alexandria, 1860-1914". PhD diss., Harvard University, 2003.
- Kinna, R. "Kropotkin's Theory of Mutual Aid in Historical Context". *International Review of Social History* 40, μέρος 2 (1995).
- Knowles, R. "Political Economy from Below: Communitarian Anarchism as a Neglected Discourse in Histories of Economic Thought". *History of Economics Review*, no. 31 (2000).
- Kostick, C. *Revolution in Ireland: Popular Militancy 1917 to 1923*. London: Pluto Press, 1996.
- Kottis, L. *Konstantinos Speras: The Life and Activities of a Greek Anarcho-syndicalist*. London: Kate Sharpley Library, 2000.
- Krikler, J. *Rand Revolt: The 1922 Insurrection and Racial Killings in South Africa*. Cape Town: Jonathon Ball, 2005.
- Kropotkin, P. "Prisons and Their Moral Influence on Prisoners". Στο *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets: A Collection of Writings by Peter Kropotkin*, επιμέλεια R. N. Baldwin. 1877. Ανατύπωση, New York: Dover Publications, 1970.
- "An Appeal to the Young". Στο *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets: A Collection of Writings by Peter Kropotkin*, επιμέλεια R. N. Baldwin. 1880. Ανατύπωση, New York: Dover Publications, 1970.
- "The Spirit of Revolt". Στο *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets: A Collection of Writings by Peter Kropotkin*, επιμέλεια R. N. Baldwin. 1880. Ανατύπωση, New York: Dover Publications, 1970.
- *The Place of Anarchism in Socialistic Evolution*. 1886. Ανατύπωση, Cyrmu: Practical Parasite Publications, 1990.
- "Anarchist Communism: Its Basis and Principles". Στο *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets: A Collection of Writings by Peter Kropotkin*, επιμέλεια R. N. Baldwin. 1887. Ανατύπωση, New York:

- Dover Publications, 1970.
- *In Russian and French Prisons*. 1887. Ανατύπωση, New York: Schocken Books, 1971.
- "Anarchist Morality". Στο *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets: A Collection of Writings by Peter Kropotkin*, επιμέλεια R. N. Baldwin. 1890. Ανατύπωση, New York: Dover Publications, 1970.
- *The Conquest of Bread*. 1892. Ανατύπωση, London: Elephant Editions, 1990.
- *Memoirs of a Revolutionist*. 1899. Ανατύπωση, New York: Dover Publications, 1980.
- "Letter to Nettlau". Στο *Selected Writings on Anarchism and Revolution: P. A. Kropotkin*, επιμέλεια M. A. Miller. 5/3/1902. Ανατύπωση, Cambridge, MA: MIT Press, 1970.
- *Mutual Aid: A Factor of Evolution*. 1902. Ανατύπωση, New York: Penguin Books, 1939.
- "Anarchism". Στο *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets: A Collection of Writings by Peter Kropotkin*, επιμέλεια R. N. Baldwin. 1905. Ανατύπωση, New York: Dover Publications, 1970.
- *The Great French Revolution, 1789-1973, Volume 1*. Πρόλογος, Alfredo M. Bonanno. 1909. Ανατύπωση, London: Elephant Editions, 1986.
- "Modern Science and Anarchism". *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets: A Collection of Writings by Peter Kropotkin*, επιμέλεια R. N. Baldwin. 1890. Ανατύπωση, New York: Dover Publications, 1970.
- *War!* William Reeves, 1914. Προσβάσιμο από http://dwardmac.pitzer.edu/Anarchist_Archives/kropotkin/War!/war!1.html (ανακτήθηκε στις 1/4/2000).
- "Letter to the Workers of Western Europe". Στο *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets: A Collection of Writings by Peter Kropotkin*, επιμέλεια R. N. Baldwin. 28/4/1919. Ανατύπωση, New York: Dover Publications, 1970.
- Kropotkin, P., H. Glasse. *Organised Vengeance, Called "Justice" / The Superstition of Government*. London: Freedom Press, 1902.
- Krugman, P. "For Richer". *New York Times Magazine*, 20/10/2002.
- Kubo Yuzuru. "On Class Struggle and the Daily Struggle". Στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμέλεια R. Graham. 1928. Ανατύπωση, Montreal: Black Rose, 2005.
- Lambert, R. V. "Political Unionism in South Africa: The South African Congress of Trade Unions, 1955-1965". PhD diss., University of the Witwatersrand, 1988.
- Lavrin, J. *Tolstoy: An Approach*. London: Methuen and Co., 1944.
- Leeder, E. "Let Our Mothers Show the Way". Στο *Reinventing Anarchy, Again*, επιμέλεια H. J. Ehrlich. Oakland: AK Press, 1996.
- Lehning, A. "Cornilessen, Christian". Στο *Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidersbeweging in Nederland*. Amsterdam: International Institute of Social History, 1987.
- Lenin, V. I. "What Is to Be Done? Burning Questions of Our Movement". Στο *Selected Works in Three Volumes*, επιμέλεια V. I. Lenin. 1902. Ανατύπωση, Moscow: Progress Publishers, 1975.
- "Two Tactics of Social-Democracy in the Democratic Revolution". Στο *Selected Works in Three Volumes*, επιμέλεια V. I. Lenin. 1905. Ανατύπωση, Moscow: Progress Publishers, 1975.
- "The State and Revolution: The Marxist Theory of the State and the Tasks of the Proletariat in the Revolution". Στο *Selected Works in Three Volumes*, επιμέλεια V. I. Lenin. 1917. Ανατύπωση, Moscow: Progress Publishers, 1975.
- "The Immediate Tasks of the Soviet Government". Στο *Selected Works in Three Volumes*, επιμέλεια V. I. Lenin. 1918. Ανατύπωση, Moscow: Progress Publishers, 1975.
- "'Left-wing Communism': An Infantile Disorder". Στο *Selected Works in Three Volumes*, επιμέλεια V. I. Lenin. 1920. Ανατύπωση, Moscow: Progress Publishers, 1975.
- Levine, L. *Syndicalism in France*. 2^η έκδοση. New York: Columbia University Press, 1914.
- Levy, C. "Italian Anarchism, 1870-1926". Στο *For Anarchism: History, Theory, and Practice*, επιμέλεια D. Goodway. London: Routledge, 1989.
- "Anarchism, Internationalism, and Nationalism in Europe, 1860-1939". *Australian Journal of*

Politics and History 50, no. 3 (2004).

- Li Pei Kan. "Anarchism and the Question of Practice". Στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμέλεια R. Graham. 1927. Ανατύπωση, Montreal: Black Rose, 2005.
- Lipset, S. M. *Union Democracy: The Internal Politics of the International Typographical Union*. Glencoe, IL: Free Press, 1956.
- Lomas, C. "Transborder Discourse: The Articulation of Gender in the Borderlands in the Early Twentieth Century". *Frontiers* 24, no. 2-3 (2003).
- Lopes, M. "Letter from Manuel Lopes". *Workers' Dreadnought*, 7/8/1920.
- Lorwin, L. "Syndicalism". Στο *Encyclopaedia of the Social Sciences*. New York: Macmillan, 1959.
- Lowry, B., E. E. Gunter. Επίλογος στο *The Red Virgin: Memoirs of Louise Michel*, επιμέλεια B. Lowry και E. E. Gunter. Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1981.
- "Translators' Introduction". Στο *The Red Virgin: Memoirs of Louise Michel* επιμέλεια B. Lowry και E. E. Gunter. Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1981.
- Mbah, S., I. E. Igariwey. *African Anarchism: The History of a Movement*. Tucson, AZ: See Sharp Press, 1997.
- Mackenzie, N. *Socialism: A Short History*. 2^η έκδοση. London: Hutchinson University Library, 1966.
- MacLachlan, C. M. *Anarchism and the Mexican Revolution: The Political Trials of Ricardo Flores Magón in the United States*. Berkeley: University of California Press, 1991.
- MacLean, J. "A Scottish Communist Party". Στο *John MacLean: In the Rapids of Revolution: Essays, Articles, and Letters*, επιμέλεια N. Milton. Δεκέμβριος 1920. Ανατύπωση, London: Allison and Busby, 1978.
- MacNally, D. *Against the Market: Political Economy, Market Socialism, and the Marxist Critique*. London: Verso, 1993.
- Magón, E. F., R. F. Magón, L. Rivera, A. De P. Araujo, A. L. Figueroa. "To the Workers of the United States". Στο *Anarchism and the Mexican Revolution: The Political Trials of Ricardo Flores Magón in the United States*, επιμέλεια C. M. MacLachlan. 7/4/1914. Ανατύπωση, Berkeley: University of California Press, 1991.
- Magón, R. F. "A La Mujer". *Regeneración*, 24/9/1910.
- "Labour's Solidarity Should Know Neither Race Nor Colour". Στο *Land and Liberty: Anarchist Influences in the Mexican Revolution: Ricardo Flores Magón*, επιμέλεια D. Poole. 29/4/1911. Ανατύπωση, Orkney, Scotland: Cienfuegos Press, 1977.
- "Sin Jefes". *Regeneración*, 21/3/1914.
- Makalsky, L. "To the Worker". Στο *The Anarchists in the Russian Revolution*, επιμέλεια P. Avrich. 19/12/1917. Ανατύπωση, London: Thames and Hudson, 1973.
- Makhno, N. "A Few Words on the National Question in the Ukraine". Στο *The Struggle against the State and Other Essays by Nestor Makhno*, επιμέλεια A. Skirda. Δεκέμβριος 1928. Ανατύπωση, Oakland: AK Press, 1996.
- "Letter to Errico Malatesta from Nestor Makhno". Στο *The Anarchist Revolution: Polemical Writings, 1924-1931: Errico Malatesta*, επιμέλεια V. Richards. 1928. Ανατύπωση, London: Freedom Press, 1995.
- Malatesta, E. *Fra Contadini: A Dialogue on Anarchy*. 1883. Ανατύπωση, London: Bratach Dubh, 1981.
- *Errico Malatesta: His Life and Ideas*, επιμέλεια V. Richards. London: Freedom Press, 1965.
- "Syndicalism: An Anarchist Critique [sic]". Στο *The Anarchist Reader*, επιμ. G. Woodcock (1907; repr., Glasgow: Fontana/Collins, 1977).
- *The Anarchist Revolution: Polemical Writings, 1924-1931: Errico Malatesta*, επιμέλεια V. Richards. London: Freedom Press, 1995.
- *On Collective Responsibility*, χ.η. Προσβάσιμο από http://www.nestormakhno.info/english/mal_rep3.htm (ανακτήθηκε στις 15/3/2004).

- Malet, M. *Nestor Makhno in the Russian Civil War*. London: London School of Economics and Political Science, 1982.
- Management Committee of the International Socialist League. "International Socialism and the Native: No Labour Movement without the Black Proletariat". *International*, 7/12/1917.
- Mann, T. "The Way to Win: An Open Letter to Trades Unionists on Methods of Industrial Organisation, by Tom Mann, Broken Hill, May 1909", *Voice of Labour*, 31/12/1909.
- *Tom Mann's Memoirs*. 1923. Ανατύπωση, London: MacGibbon and Kee, 1967.
- Mao Tsetung. "Report on an Investigation of the Peasant Movement in Hunan". Στο *Selected Readings from the Works of Mao Tsetung*, επιμέλεια Editorial Committee for Selected Readings from the Works of Mao Tsetung. 1927. Ανατύπωση, Peking: Foreign Languages Press, 1971.
- "The Chinese Revolution and the Chinese Communist Party". Στο *Revolutionary Thought in the Twentieth Century*, επιμέλεια B. Turok. 1939. Ανατύπωση, Johannesburg: Institute for African Alternatives, 1990.
- "On the People's Democratic Dictatorship: In Commemoration of the Twenty-eighth Anniversary of the Communist Party of China". Στο *Selected Readings from the Works of Mao Tsetung*, επιμέλεια Editorial Committee for Selected Readings from the Works of Mao Tsetung. 1949. Ανατύπωση, Peking: Foreign Languages Press, 1971.
- "On the Correct Handling of Contradictions among the People". Στο *Selected Readings from the Works of Mao Tsetung*, επιμέλεια Editorial Committee for Selected Readings from the Works of Mao Tsetung. 1957. Ανατύπωση, Peking: Foreign Languages Press, 1971.
- Marcus, B., (επιμ.). Nicaragua: *The Sandinista People's Revolution: Speeches by Sandinista Leaders*. New York: Pathfinder Press, 1985.
- Marsh, M. S. "The Anarchist-Feminist Response to the 'Woman Question' in Late Nineteenth-Century America". *American Quarterly* 30, no. 4 (1978).
- Marshall, P. *Demanding the Impossible: A History of Anarchism*. London: Fontana Press, 1994.
- Martin, J. J. Πρόλογος στο *The Ego and His Own*, του M. Stirner. 1844. Ανατύπωση, New York: Libertarian Book Club, 1963.
- (επιμ.) "Editor's Preface". Στο *Anarchism: Exponents of the Anarchist Philosophy*, του P. Eltzbacher. London: Freedom Press, 1960.
- Marx, K. *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*. 1852. Ανατύπωση, Moscow: Progress Publishers, 1983.
- *A Contribution to the Critique of Political Economy*. 1859. Ανατύπωση, London: Lawrence and Wishart, 1971.
- *Value, Price, and Profit: Addressed to Working Men*. 1865. Ανατύπωση, Chicago: Charles H. Kerr, χ.η.
- *Capital: A Critique of Political Economy*. 1867. Ανατύπωση, New York: Penguin, 1976.
- "Letter to Paul Lafargue in Paris". Στο *Marx, Engels, Lenin: Anarchism and Anarchosyndicalism*, επιμέλεια N. Y. Kolpinsky. 19/4/1870. Ανατύπωση, Moscow: Progress Publishers, 1972.
- *The Gotha Programme*. 1875. Ανατύπωση, New York: Socialist Labour Party, 1922.
- Marx, K., F. Engels.. *The Communist Manifesto*. 1848. Ανατύπωση, Chicago: Henry Regnery Company, 1954.
- "From the Resolutions of the General Congress Held in the Hague". Στο *Marx, Engels, Lenin: Anarchism and Anarcho-syndicalism*, επιμέλεια N. Y. Kolpinsky. 1872. Ανατύπωση, Moscow: Progress Publishers, 1972.
- "The Alliance of Socialist Democracy and the International Working Men's Association". Στο *Marx, Engels, Lenin: Anarchism and Anarcho-syndicalism*, επιμέλεια N. Y. Kolpinsky. 1873. Ανατύπωση, Moscow: Progress Publishers, 1972.
- "Marxist Industrial Unionism". *Workers' Dreadnought*, 19/10/1918.
- Mattick, P. "Kropokin on Mutual Aid: Review". *Western Socialist* (Φεβρουάριος 1956).

- Maura, J. R. "The Spanish Case". Στο *Anarchism Today*, επιμέλεια D. Apter και J. Joll. London: Macmillan, 1971.
- Maximoff, G. P. [M. Sergven, ψευδ.]. "Paths of Revolution". Στο *The Anarchists in the Russian Revolution*, επιμέλεια P. Avrich. 16/9/1918. Ανατύπωση, London: Thames and Hudson, 1973.
- *The Programme of Anarcho-syndicalism*. 1927. Ανατύπωση, Sydney: Monty Miller, 1985.
- *Constructive Anarchism*. 1930. Ανατύπωση, Sydney: Monty Miller, 1988.
- *The Guillotine at Work: Twenty Years of Terror in Russia: The Leninist Counter Revolution*. 1940. Orkney, Scotland: Cienfuegos Press, 1979.
- McCoy, P. E. B. "Social Anarchism: An Atavistic Ideology of the Peasant". *Journal of Inter-American Studies and World Affairs* 14, no. 2 (1972).
- McGirr, L. "Black and White Longshoremen in the IWW: A History of the Philadelphia Marine Transport Workers Industrial Union Local 8". *Labour History*, no. 36 (1995), 377-402.
- McKean, J. "A Fury for Justice: Lucy Parsons and the Revolutionary Anarchist Movement in Chicago". PhD diss., Columbia University, 2006.
- McKee, D. K. "The Influence of Syndicalism upon Daniel De Leon". *Historian*, no. 20 (1958).
- "Daniel De Leon: A Reappraisal". *Labour History*, no. 1 (1960).
- McLellan, D. *Karl Marx: His Life and Thought*. Frogmore, UK: Paladin, 1976.
- McNally, D. *Socialism from Below*. 2^η έκδοση. Chicago: International Socialist Organisation, 1984.
- *Against the Market: Political Economy, Market Socialism, and the Marxist Critique*. London: Verso, 1993.
- Mehring, F. *Karl Marx: The Story of His Life*. 1936. Ανατύπωση, London: George Allen and Unwin, 1951.
- Mendel, A. *Michael Bakunin: Roots of Apocalypse*. New York: Praeger, 1981.
- Meredith, I. *A Girl among the Anarchists*. 1903. Ανατύπωση, Lincoln: University of Nebraska Press, 1992.
- Michel, L. *The Red Virgin: Memoirs of Louise Michel*, επιμέλεια B. Lowry και E. E. Gunter. 1886. Ανατύπωση, Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1981.
- Michels, R. *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. 1915. Ανατύπωση, New York: Free Press, 1962.
- Miliband, R. *Marxism and Politics*. Oxford: Oxford University Press, 1977.
- Miller, D. *Anarchism*. London: J. M. Dent and Sons, 1984.
- Miller, M. A. Πρόλογος στο *Selected Writings on Anarchism and Revolution: P. A. Kropotkin*, επιμ. M. A. Miller. Cambridge, MA: MIT Press, 1970.
- *Kropotkin*. Chicago: University of Chicago Press, 1976.
- Milton, N. Πρόλογος στο *John MacLean: In the Rapids of Revolution: Essays, Articles, and Letters*, επιμέλεια N. Milton. London: Allison and Busby, 1978.
- "Mineworkers and Political Action". *International*, 25/2/1916.
- Mintz, F. "Class War: The Writings of Camillo Berneri". *Cienfuegos Press Anarchist Review*, no. 4 (1978).
- Mintz, J. R. *The Anarchists of Casas Viejas*. Chicago: University of Chicago Press, 1982.
- Mises, L. von. *Socialism*. 1922. Ανατύπωση, Indianapolis, IN: Liberty Classics, 1981.
- Mitchell, B. "French Syndicalism: An Experiment in Practical Anarchism". Στο *Revolutionary Syndicalism: An International Perspective*, επιμέλεια M. van der Linden και W. Thorpe. Otterup, Denmark: Scolar Press, 1990.
- Mohamed, S. *Appels aux Travailleurs Algeriens*, επιμέλεια S. Boulouque. 1930. Ανατύπωση, Paris: Volonte Anarchiste, 1994.
- Molnar, M., J. Pekmez. "Rural Anarchism in Spain and the 1873 Cantonalist Revolution". Στο *Rural Protest: Peasant Movements and Social Change*, επιμέλεια H. A. Landsberger. London: Macmillan, 1974.
- Molyneux, M. "No God, No Boss, No Husband: Anarchist Feminism in Nineteenth-Century Argentina". *Latin American Perspectives* 13, no. 1 (1986).

- Monatte, P. "Syndicalism: An Advocacy". Στο *The Anarchist Reader*, επιμέλεια G. Woodcock. 1907. Ανατύπωση, Glasgow: Fontana/Collins, 1977.
- Moody, K. *Workers in a Lean World: Unions in the International Economy*. London: Verso, 1997.
- Morris, B. *Bakunin: The Philosophy of Freedom*. Montreal: Black Rose, 1996.
- Morrow, F. *Revolution and Counter Revolution in Spain*. 1938. Ανατύπωση, London: New Park Publications, 1963. Προσβάσιμο από <http://www.marxists.org/archive/morrow-felix/1938/revolution-spain/> (ανακτήθηκε στις 30/6/2006).
- Morton, A. L., G. Tate. *The British Labour Movement, 1770-1920*. Αναθεωρημένη έκδοση. London: Lawrence and Wishart, 1979.
- Most, J. J. *Revolutionäre Kriegswissenschaft, together with The Beast of Property*. New York: Kraus Reprint Co., 1983.
- Munck, R. *Argentina: From Anarchism to Peronism: Workers, Unions, and Politics, 1855-1985*. London: Zed Books, 1987.
- Murphy, J. T. "The Embargo". *Workers' Dreadnought*, 31/8/1918.
- National Confederation of Labour. *Resolution on Libertarian Communism as Adopted by the Confederacion Nacional del Trabajo*, Zaragoza, 1 May 1936. 1/5/1936. Ανατύπωση, Durban: Zabalaza Books, χ.η.
- Navarro-Genie, M. "Sin Sandino No Hay Sandinismo: lo que Bendana pretende". τηλεομοιότυπο, χ.η.
- Nelson, B. C. *Beyond the Martyrs: A Social History of Chicago's Anarchists, 1870-1900*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1988.
- Nettlau, M. *A Short History of Anarchism*. 1934. Ανατύπωση, London: Freedom Press, 1996.
- Nohara Shiro. "Anarchists and the May 4 Movement in China". *Libero International*, no. 1 (Ιανουάριος 1975).
- "Notes on Natives, No. 1". *International*, 16/3/1917.
- Novak, D. "The Place of Anarchism in the History of Political Thought". Στο *Anarchism*, επιμέλεια R. Hoffman. 1958. Ανατύπωση, New York: Atherton Press, 1970.
- O'Connor, E. *Syndicalism in Ireland, 1917-1923*. Cork: Cork University Press, 1988.
- Olmstead, A. L., P. W. Rhode, J. Morilla Critz. "'Horn of Plenty': The Globalisation of Mediterranean Horticulture and the Economic Development of Southern Europe, 1880-1930". *Journal of Economic History* 59, no. 2 (1999).
- Olsen, E. *The Red Feds: Revolutionary Industrial Unionism and the New Zealand Federation of Labour, 1908-14*. Auckland: Oxford University Press, 1988.
- Organising Junta of the Mexican Liberal Party. "Manifesto to the Workers of the World". Στο *Land and Liberty: Anarchist Influences in the Mexican Revolution: Ricardo Flores Magón*, επιμέλεια D. Poole. 8/4/1911. Ανατύπωση, Orkney, Scotland: Cienfuegos Press, 1977.
- Ortiz, B. "Forerunner of Feminism: Praxedis Guerrero, Mexican Writer and Revolutionary". *Monthly Review* 37, no. 12 (1985): 43-47.
- Ortiz, V. "Mujeres Libres: Anarchist Women in the Spanish Civil War". *Antipode: A Radical Journal of Geography* 10-11, nos. 3 and 1 (1979).
- Our Special Representative/Proletarian, "Sundry Jottings from the Cape: A Rebel's Review". *Voice of Labour*, 1/12/1911.
- O. V. *Autonomous Base Nucleus*, χ.η. Προσβάσιμο από http://www.geocities.com/kk_abacus/insurr2.html (ανακτήθηκε στις 30/3/2004).
- Palczewski, C. H. "Voltairine de Cleyre: Sexual Slavery and Sexual Pleasure in the Nineteenth Century". *NWSA Journal* 7 (1995).
- Pankhurst, S. "Zinoviev to the Comintern: A 'Left' Wing View". *Workers' Dreadnought*, 13/8/1921.
- "The Pass Laws: Organise for Their Abolition". *International*, 19/10/1917.
- Pataud, E., E. Pouget. *How We Shall Bring about the Revolution: Syndicalism and the Cooperative Commonwealth*. 1909. Ανατύπωση, London: Pluto Press, 1990.
- Paz, A. *Durruti: The People Armed*. Montreal: Black Rose, 1987.

- Peirats, J. *Anarchists in the Spanish Revolution*. 1964. Ανατύπωση, London: Freedom Press, 1990.
- Pelloutier, F. "Anarchism and the Workers' Union". Στο *No Gods, No Masters: An Anthology of Anarchism, Book Two*, επιμέλεια D. Guérin. 1895. Ανατύπωση, Oakland: AK Press, 1998.
- Pengam, A. "Anarcho-Communism". Στο *Non-Market Socialism in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, επιμέλεια M. Rubel και J. Crump. Basingstoke, UK: Macmillan, 1987.
- Perlin, T. M. *Contemporary Anarchism*. New Brunswick, NJ: Transaction Books, 1979.
- Perry, E. J. *Shanghai on Strike: The Politics of Chinese Labor*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1993.
- Perry, G. H. *The Revolutionary IWW*. Chicago: IWW Publishing Bureau, 1913[?].
- Peterson, L. "The One Big Union in International Perspective: Revolutionary Industrial Unionism, 1900-1925". Στο *Work, Community, and Power: The Experiences of Labor in Europe and America*, επιμέλεια J. E. Cronin και C. Sirianni. Philadelphia: Temple University Press, 1983.
- Petrograd Union of Anarcho-syndicalist Propaganda. "Declaration of the Petrograd Union of Anarcho-syndicalist Propaganda". Στο *The Anarchists in the Russian Revolution*, επιμέλεια P. Avrich. 4/6/1917. Ανατύπωση, London: Thames and Hudson, 1973.
- Philips, M. P. "The Russian Class Struggle: Bolshevik Syndicalism Leading". Στο *Dispatches from the Revolution: Russia, 1916-1918: Morgan Price Philips*, επιμέλεια T. Rose. 5/12/1917. Ανατύπωση, London: Pluto Press, 1997.
- Poole, D., (επιμ.). *Land and Liberty: Anarchist Influences in the Mexican Revolution: Ricardo Flores Magón*. Orkney, Scotland: Cienfuegos Press, 1977.
- "The Anarchists in the Mexican Revolution, Part 2: Praxedis G. Geurrero, 1882-1910". *Cienfuegos Press Anarchist Review*, no. 4 (1978).
- "About Malatesta". Στο *Fra Contadini: A Dialogue on Anarchy*, επιμέλεια E. Malatesta. London: Bratach Dubh, 1981.
- Possony, S. T. Πρόλογος στο *The Communist Manifesto*, επιμέλεια K. Marx και F. Engels. Chicago: Henry Regnery Company, 1954.
- Pouget, E. *Direct Action*. London: Fresnes-Antony Group of the French Anarchist Federation, χ.η. Μετάφραση στα αγγλικά από τη Βιβλιοθήκη Kate Sharpley.
- Poyo, G. E. "The Anarchist Challenge to the Cuban Independence Movement, 1885-1890". *Cuban Studies* 15, no. 1 (1985), 29-42.
- Prebbles, F. "Trouble Makers": *Anarchism and Syndicalism: The Early Years of the Libertarian Movement in Aotearoa/New Zealand*, χ.η. Προσβάσιμο από <http://www.takver.com/history/nz/tm/tm10.htm> (ανακτήθηκε στις 15/6/2005).
- Procacci, G. "Popular Protest and Labour Conflict in Italy, 1915-1918". *Social History*, no. 14 (1989).
- Proletarian. "The Problem of Coloured Labour". *Voice of Labour*, 27/10/1911.
- Purchase, G. *Evolution and Revolution: An Introduction to the Life and Thought of Peter Kropotkin*. Persham, UK: Jura Media, 1996.
- Quail, J. *The Slow Burning Fuse: The Lost History of the British Anarchists*. London: Paladin, 1978.
- "Questions of the Day". *Workers' Dreadnought*, 20/7/1918.
- "Race Prejudice". *International*, 23/2/1916.
- Radcliff, P. B. *From Mobilization to Civil War: The Politics of Polarization in the Spanish City of Gijon, 1900-1937*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Raftopolous, B. "Nationalism and Labour in Salisbury, 1953-1965". Στο *Sites of Struggle: Essays in Zimbabwe's Urban History*, επιμέλεια B. Raftopolous και T. Yoshikuni. Harare: Weaver Press, 1999.
- Ramos R., E. Rodrigues, A. Samis. *Against All Tyranny! Essays on Anarchism in Brazil*. London: Kate Sharpley Library, 2003.
- "Rank and File Convention". *Workers' Dreadnought*, 14/2/1920.
- Ransome, B. *Connolly's Marxism*. London: Pluto Press, 1980.

- Ravindranathan, T. R. "Bakunin in Naples: An Assessment". *Journal of Modern History* 53, no. 2 (1981).
- Regional Workers' Federation of Uruguay. "Declarations from the Third Congress". Στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμέλεια R. Graham. 1911. Ανατύπωση, Montreal: Black Rose, 2005.
- Richards, V. (επιμ.). *Errico Malatesta: His Life and Ideas*. London: Freedom Press, 1965.
- *Lessons of the Spanish Revolution*. Αναθεωρημένη έκδοση. London: Freedom Press, 1983.
- (επιμ.) *The Anarchist Revolution: Polemical Writings, 1924-1931: Errico Malatesta*. London: Freedom Press, 1995.
- Rider, N. "The Practice of Direct Action: The Barcelona Rent Strike of 1931". Στο *For Anarchism: History, Theory, and Practice*, επιμέλεια D. Goodway. London: Routledge, 1989.
- Ridley, F. F. *Revolutionary Syndicalism in France: The Direct Action of Its Time*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970.
- Rivera, A. Q., (επιμ.). *Workers Struggle in Puerto Rico: A Documentary History*. London: Monthly Review Press, 1976.
- Roberts, D. *The Syndicalist Tradition and Italian Fascism*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1979.
- Robinson, C. J. *Black Marxism: The Making of the Black Radical Tradition*. London: Zed Books, 1983.
- Rocker, R. "Marxism and Anarchism". Στο *The Poverty of Statism: Anarchism versus Marxism* επιμέλεια A. Meltzer. 1920. Ανατύπωση, Orkney, Scotland: Cienfuegos Press, 1981.
- *Nationalism and Culture*. 1937. Ανατύπωση, Saint Paul, MN: Michael E. Coughlin, 1978.
- *Anarcho-Syndicalism*. Oakland: AK Press, 2004. Προσβάσιμο από <http://www.spunk.org/library/writers/rocker/> (ανακτήθηκε στις 12/11/2000).
- Roediger, D. 1991, *The Wages of Whiteness: Race and the Making of the American Working Class*. London: Verso, 1991.
- *Towards the Abolition of Whiteness: Essays on Race, Politics, and Working Class History*. London: Verso, 1994.
- Roediger, D., F. Rosemont, (επιμ.). *Haymarket Scrapbook*. Chicago: Charles H. Kerr, 1986.
- Rogers, J. A. "Peter Kropotkin, Scientist and Anarchist". PhD diss., Harvard University, 1957.
- Rosa, R. R. "The Social Question and Puerto Rico: A Friendly Call to Intellectuals". Στο *Workers Struggle in Puerto Rico: A Documentary History*, επιμέλεια A. Q. Rivera. 1904. Ανατύπωση, London: Monthly Review Press, 1976.
- Rosenberg, D. "The IWW and the Organisation of Asian Workers in Early 20th Century America". *Labour History*, no. 36 (1995), 77-87.
- Rothbard, M. "Milton Friedman Unveiled". *Journal of Libertarian Studies* 16, no. 4 (1971).
- *Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero*. Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1988. Προσβάσιμο από <http://www.mises.org/rothbard/scholarhero.pdf> (ανακτήθηκε στις 30/6/2006).
- Roux, P. R. "The Truth about the Defence Act: Straight Talk to Workers". *Voice of Labour*, 11/10/1912.
- Rubner, H. "Occupational Culture, Conflict Patterns, and Organisational Behaviour: Perspectives of Syndicalism in 20th Century Shipping". Εργασία που παρουσιάστηκε στο συνέδριο Συνδικαλισμός: η Σουηδική και η Διεθνής Ιστορική Εμπειρία, Στοκχόλμη, 13-14/3/1998
- Ruff, P. *Anarchy in the USSR: A New Beginning*. London: ASP, 1991.
- Rühle, O. *The Struggle against Fascism Begins with the Struggle against Bolshevism*. 1939. Ανατύπωση, London: Elephant Editions, 1981.
- Russell, B. *Roads to Freedom*. 1920. Ανατύπωση, London: Routledge, 1993.
- Salerno, S. "The Impact of Anarchism on the Founding of the IWW: The Anarchism of Thomas J. Hagerty". Στο *Haymarket Scrapbook*, επιμέλεια D. Roediger και E. Rosemont. Chicago: Charles H. Kerr, 1986.
- *Red November, Black November: Culture and Community in the Industrial Workers of the World*. Albany: State University of New York Press, 1989.

- "Paterson's Italian Anarchist Silk Workers and the Politics of Race". *Working USA: The Journal of Labor and Society* 8 (Σεπτέμβριος 2005), 611-25.
- Saul, J. S., C. Leys. "Sub-Saharan Africa in Global Capitalism". *Monthly Review* 51, no. 3 (1999): 13-30.
- Schechter, D. *Radical Theories: Paths beyond Marxism and Social Democracy*. Manchester: Manchester University Press, 1964.
- Schmidt, A. "Rediscovering Manchuria: Sin Ch'aeho and the Politics of Territorial History in Korea". *Journal of Asia Studies* 56, no. 1 (1997).
- Schmidt, M., Grancharoff J., *Bulgarian Anarchism Armed: the Anarcho-Communist Mass Line Part I*, Zabalaza Books, Johannesburg, South Africa, 2008.
- Schram, S. R. "General Introduction: Mao Zedong and the Chinese Revolution, 1912-1949". Στο *Mao's Road to Power: Revolutionary Writings, 1912-1949*, επιμέλεια S. R. Schram. New York: M. E. Sharpe, 1992.
- Seo Dong-shin. "Korean Anarchists pursuing Third Way". *Korea Times*, 26/1/2007.
- Seretan, L. G. *Daniel De Leon: The Odyssey of an American Marxist*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.
- Serge, V. *Birth of Our Power*. 1931. Ανατύπωση, London: Writers and Readers Publishing Cooperative, 1977.
- Sergven, M. Βλ. Maximoff, G. P.
- Seth, S. *Marxist Theory and Nationalist Politics: The Case of India*. New Delhi: Sage, 1995.
- Shaffer, K. R. "Purifying the Environment for the Coming New Dawn: Anarchism and Counter-cultural Politics in Cuba, 1898-1925". PhD diss., University of Kansas, 1998.
- Shatz, M., (επιμ.) *The Essential Works of Anarchism*. New York: Bantam, 1971.
- Πρόλογος στο *The Essential Works of Anarchism*, επιμέλεια M. Shatz. New York: Bantam, 1971.
- Πρόλογος στο *Statism and Anarchy*, του M. Bakunin. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Shin Ch'aeho. "Declaration of the Korean Revolution". Στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμέλεια R. Graham. 1923. Ανατύπωση, Montreal: Black Rose, 2005.
- Shipway, M. "Council Communism". Στο *Non-Market Socialism in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, επιμέλεια M. Rubel and J. Crump. Basingstoke, UK: Macmillan, 1987.
- *Anti-Parliamentary Communism: The Movement for Workers' Councils in Britain*. Basingstoke, UK: Macmillan, 1988.
- Shor, F. "Masculine Power and Virile Syndicalism: A Gendered Analysis of the IWW in Australia". *Labour History*, no. 63 (1992).
- "Left Labor Agitators in the Pacific Rim in the Early Twentieth Century" *International Labor and Working Class History*, no. 67 (2005).
- Skirda, A. *Nestor Makhno: Anarchy's Cossack: The Struggle for Free Soviets in the Ukraine, 1917-1921*. 1982. Ανατύπωση, Oakland: AK Press, 2003.
- *Facing the Enemy: A History of Anarchist Organisation from Proudhon to May 1968*. Oakland: AK Press, 2002.
- Smart, D. A., (επιμ.). *Pannekoek and Gorter's Marxism*. London: Pluto Press, 1978.
- Smith, A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, Volume 2 of the Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith*. 1776. Ανατύπωση, Indianapolis, IN: Liberty Fund, 1981.
- Sobrevilla, D., (επιμ.) *Free Pages and Other Essays: Anarchist Musings: Manuel González Prada*. New York: Oxford University Press, 2003.
- Socialist Labour Party. Βλ. De Leon, Daniel.
- Solidarity Federation. *Out of the Frying Pan: A Critical Look at Works Councils*. Manchester: Solidarity Federation, 1998.

- Sorel, G. *Reflections on Violence*. London: Allen and Unwin, 1915.
- Souchy, A. *Beware! Anarchist! A Life for Freedom: The Autobiography of Augustin Souchy*, μετάφραση, T. Waldinger. Chicago: Charles H. Kerr, 1992.
- "Spain: CGT Is Now the Third Biggest Union". *Alternative Libertaire*, Νοέμβριος 2004. Μετάφραση, N. Phebus.
- Spitzer, A. B. *The Revolutionary Theories of Louis Auguste Blanqui*. New York: Columbia University Press, 1957.
- "Anarchy and Culture: Fernand Pelloutier and the Dilemma of Revolutionary Syndicalism". *International Review of Social History* 8 (1963).
- Stack, D. A. "The First Darwinian Left: Radical and Socialist Responses to Darwin, 1859-1914". *History of Political Thought* 21, no. 4 (2000): 682-710.
- Stalin, J. *Economic Problems of Socialism in the USSR*. 1951. Ανατύπωση, Beijing: Foreign Languages Press, 1972.
- Stenson, G. P. *Karl Kautsky 1854-1938: Marxism in the Classical Years*. 2^η έκδοση. Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press, 1991.
- Steiner, P. "Industrial Unionism: The History of the Industrial Workers of the World in Aotearoa". Στο *Industrial Unionism: The History of the Industrial Workers of the World in Aotearoa; Aim, Form, and Tactics of a Workers' Union on IWW Lines*. Wellington: Rebel Press, 2006.
- Stekloff, G. M. *History of the First International*. Αναθεωρημένη έκδοση. London: Martin Lawrence, 1928.
- Stephenson, M. *Gender and Modernity in Andean Bolivia*. Austin: University of Texas Press, 1999.
- Stepniak, S.. *Underground Russia; revolutionary profiles and sketches from life*. 1882. Ανατύπωση, Westport, Conn.: Hyperion Press, 1973.
- Stavis, D. "International Labor Organizations, 1864-1997: The Weight of History and the Challenges of the Present". *Journal of World-Systems Research* 4, no. 1 (1998): 52-75.
- Stirner, M. *The Ego and His Own*. 1844. Ανατύπωση, New York: Benjamin R. Tucker Publishers, 1907.
- Sykes, T. S. "Revolutionary Syndicalism in the Italian Labour Movement: The Agrarian Strikes of 1907-1908 in the Province of Parma". *International Review of Social History*, no. 21 (1976).
- Szymanski, A. "Racial Discrimination and White Gain". *American Sociological Review*, no. 41 (1976): 403-14.
- Talhami. "What We Advocate". Στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμέλεια R. Graham. Ιούνιος 1928. Montreal: Black Rose, 2005.
- Tasuro Nomura. "Partisan Politics in and around the I.W.W: The Earliest Phase". *Journal of the Faculty of Foreign Studies*, no. 1 (1977).
- Tax, M. *The Rising of the Women: Feminist Solidarity and Class Conflict, 1880-1917*. New York: Monthly Review Press, 1980.
- Teitelbaum, K., W. J. Reese. "American Socialist Pedagogy and Experimentation in the Progressive Era: The Socialist Sunday School". *History of Education Quarterly* 23, no. 4(1983).
- Thompson, E, P. Murfin. *The IWW: Its First Seventy Years, 1905-1975*. Chicago: IWW, 1976.
- Thompson, R. "The Limitations of Ideology in the Early Argentinean Labour Movement: Anarchism in the Trade Unions, 1890-1920". *Journal of Latin American Studies* 16 (1984).
- Thorpe, W. "Towards a Syndicalist International: The 1913 London Congress". *International Review of Social History*, no. 23 (1978).
- "The Provisional Agenda of the International Syndicalist Conference, London 1913". *International Review of Social History*, no. 36 (1981).
- *"The Workers Themselves": Revolutionary Syndicalism and International Labour, 1913-23*. Dordrecht: Kulwer Academic Publishers, 1989.
- "Keeping the Faith: The German Syndicalists in the First World War". *Central European History* 33, no. 2 (2000).

- "El ferrol, Zimmerwald, and beyond: Syndicalist Internationalism, 1914 to 1918". Εργασία που παρουσιάστηκε στο Ευρωπαϊκό Συνέδριο Ιστορίας των Κοινωνικών Επιστημών, Άμστερνταμ, 22-25/3/2006.
- Titley, A. E. "The IWW in England". *Workers' Dreadnought*, 2/10/1920.
- Tolstoy, L. "The Kingdom of God Is within You". Στο *The Essential Works of Anarchism*, επιμέλεια M. Shatz. 1894. Ανατύπωση, New York: Bantam, 1971.
- Trautmann, W. E. *One Great Union*. Detroit: Literature Bureau of the Workers' International Industrial Union, 1915.
- Trehwela, P. "George Padmore, a Critique: Pan-Africanism or Communism". *Searchlight South Africa* 1, no. 1 (1988).
- Trotsky, L. *The Revolution Betrayed*. London: New Park, 1967.
- *Writings of Leon Trotsky 1936-37*. 2^η έκδοση. New York: Pathfinder Press, 1975.
- *The Lessons of October*. 1924. Ανατύπωση, London: Bookmarks, 1987.
- Tsurumi, E. P. "Feminism and Anarchism in Japan: Takamure Itsue, 1894-1964". *Bulletin of Concerned Asian Scholars* 17, no. 2 (1985).
- Tsuzuki, C. *Tom Mann, 1856-1941: The Challenges of Labour*. Oxford: Clarendon Press, 1991.
- Tucker, B. R. "State Socialism and Anarchism: How Far They Agree, and Wherein They Differ". Στο *Selections from the Writings of Benjamin R. Tucker*, επιμέλεια B. R. Tucker. 1926. Ανατύπωση, Millwood, NY: Kraus Reprint Company, 1973.
- Turner, M. *Meseifushugi: A Brief History of Anarchism in Pre-war Japan*. Christchurch: Libertarian Press, χ.η.
- United Nations Development Programme. *Human Development Report*. New York: United Nations, 1996.
- Unofficial Reform Committee. *The Miner's Next Step: Being a Suggested Scheme for the Reorganisation of the Federation*. 1912. Ανατύπωση, Sheffield, UK: Phoenix Press, 1991.
- Vallance, M. "Rudolf Rocker: A Biographical Sketch". *Journal of Contemporary History* 8, no. 3 (1973).
- van der Linden, M. "Second Thoughts on Revolutionary Syndicalism: Keynote Address". Εργασία που παρουσιάστηκε στο συνέδριο Συνδικαλισμός: η Σουηδική και η Διεθνής Ιστορική Εμπειρία, Στοκχόλμη, 13-14/3/1998.
- "Transnationalizing American Labor History". *Journal of American History* 86, no. 3 (1999).
- *Transnational Labour History: Explorations*. London: Ashgate, 2003.
- van der Linden, M., W Thorpe. "The Rise and Fall of Revolutionary Syndicalism". Στο *Revolutionary Syndicalism: An International Perspective*, επιμέλεια M. van der Linden και W. Thorpe. Otterup, Denmark: Sclar Press, 1990.
- van der Walt, L. J. W. "The Industrial Union Is the Embryo of the Socialist Commonwealth: The International Socialist League and Revolutionary Syndicalism in South Africa, 1915-1919." *Comparative Studies of South Asia, Africa, and the Middle East* 19, no. 1 (1999).
- "Bakunin's Heirs in South Africa: Race, Class, and Revolutionary Syndicalism from the IWW to the International Socialist League". *Politikon* 30, no. 1 (2004).
- "Reflections on Race and Anarchism in South Africa, 1904-2004". *Perspectives on Anarchist Theory*, no. 1 (2004): 1, 14-16.
- "Anarchism and Syndicalism in South Africa, 1904-1921: Rethinking the History of Labour and the Left". PhD diss., University of the Witwatersrand, προσεχώς.
- Vizetelly, E. A. *The Anarchists: Their Faith and Their Record*. Edinburgh: Turnbull and Spears Printers, 1911.
- Voline. Πρόλογος στο *History of the Makhnovist Movement, 1918-1921*, επιμέλεια P. Arshinov. 1923. Ανατύπωση, London: Freedom Press, 1987.
- *The Unknown Revolution, 1917-1921*. 1947. Ανατύπωση, Montreal: Black Rose, 1990.
- Voss, K., R. Sherman. "Breaking the Iron Law of Oligarchy: Union Revitalization in the American Labor Movement". *American Journal of Sociology* 106, no. 2 (2000).

- Walker, J. L. Πρόλογος στο *The Ego and His Own*, του M. Stirner. New York: Benjamin R. Tucker Publishers, 1907.
- Walter, N. "Preface to the British Edition". Στο *History of the Makhnovist Movement, 1918-1921*, του P. Arshinov. London: Freedom Press, 1987.
- Warren, B. *Imperialism: Pioneer of Capitalism*. London: Verso, 1980.
- Wetzel, T., *Workers' Power and the Spanish Revolution*, 1987. Προσβάσιμο από www.uncanny.net/~wsa/spain.html (ανακτήθηκε στις 10/9/2004).
- *Looking Back after 70 Years: Workers Power and the Spanish Revolution*, χ.η. Προσβάσιμο από <http://www.workersolidarity.Org/Spanishrevolution.html#power> (ανακτήθηκε στις 15/6/2005).
- Wexler, A. R. *Emma Goldman: An Intimate Life*. New York: Pantheon Books, 1984.
- "Emma Goldman and Women". Στο *The Anarchist Papers*, επιμέλεια D. I. Roussopoulos. Montreal: Black Rose, 1986.
- "What's Wrong with Ireland". *International*, 5/5/1916.
- White, J. "Syndicalism in a Mature Industrial Setting: The Case of Britain". Στο *Revolutionary Syndicalism: An International Perspective*, επιμέλεια M. van der Linden και W Thorpe. Otterup, Denmark: Scholar Press, 1990.
- Wickens, P. L. "The Industrial and Commercial Workers' Union of Africa". PhD diss., University of Cape Town, 1973.
- Williams, G. *A Proletarian Order: Antonio Gramsci, Factory Councils, and the Origins of Italian Communism, 1911-21*. London: Pluto Press, 1975.
- Wolff, R. P. *In Defence of Anarchism*. New York: Harper and Row, 1970.
- Wood, A. G. "Postrevolutionary Pioneer: Anarchist Maria Luisa Marin and the Veracruz Renters' Movement". *A Contracorriente* 2, no. 3 (2005).
- Wood, A., J. A. Baer. "Strength in Numbers: Urban Rent Strikes and Political Transformation in the Americas, 1904-1925". *Journal of Urban History* 32, no. 6 (2006).
- Woodcock, G. *Anarchy or Chaos*. London: Freedom Press, 1944.
- *Anarchism: A History of Libertarian Ideas and Movements*. Αναθεωρημένη έκδοση. New York: Penguin, 1975.
- Woodcock, G., I. Avakumovic. *The Anarchist Prince*. London: Boardman, 1950.
- Woodruff, A. E. *The Advancing Proletariat: A Study of the Movement of the Working Class from Wage Slavery to Freedom*. Chicago: IWW Publishing Bureau, 1919.
- "The Workers' Committee". *Workers' Dreadnought*, 9/3/1918.
- Workers Solidarity Movement. *Position Paper: The Trade Unions*. Dublin, 2005.
- "The Wrath to Come". *International*, 3/12/1915.
- Yaroslavsky, E. *History of Anarchism in Russia*. London: Lawrence and Wishart, 1937[?].
- Yates, M. D. "Poverty and Inequality in the Global Economy". *Monthly Review* 55, no. 9 (2004): 37-48.
- Yoast, R. A. "The Development of Argentine Anarchism: A Socio-Ideological Analysis". PhD diss., University of Wisconsin at Madison, 1975.
- Youn-tae Chung. "The Spread of Peasant Movement and Changes in the Tenant Policy in the 1920s Colonial Korea". *International Journal of Korean History* 2 (2001).
- Zarrow, P. "He Zhen and Anarcho-Feminism in China". *Journal of Asian Studies* 47, no. 4 (1988).
- *Anarchism and Chinese Political Culture*. New York: Columbia University Press, 1990.
- Zenkoku Jiren. "What to Do about War?" Στο *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas, Volume 1: From Anarchy to Anarchism, 300 CE to 1939*, επιμέλεια R. Graham. Νοέμβριος 1931. Ανατύπωση, Montreal: Black Rose, 2005.
- Zipser, A. *Working Class Giant: The Life of William Z. Foster*. New York: International Publishers, 1981.

Ελληνικό Ευρετήριο

Αγγλικό Ευρετήριο

Για τους συγγραφείς

O Michael Schmidt είναι ένας ερευνητικός δημοσιογράφος και εκπαιδευτής δημοσιογραφίας με βάση το Γιοχάνεσμπουργκ. Έχει είκοσι χρόνια εμπειρίας στο πεδίο αυτό, ως συγγραφέας και αρθρογράφος σε κάποιες από τις σημαντικότερες εφημερίδες της Νοτίου Αφρικής, όπως τη *Sunday Times* και τη *This Day*. Λόγω της δουλειάς του σε συγκρουσιακές και μετασυγκρουσιακές ζώνες, έχει ταξιδέψει από την Τσιάπας και την εμφυλιοπολεμική Γουατεμάλα μέχρι τη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, τη Μοζαμβίκη, τη Ρουάντα, το Νταρφούρ και τον Λίβανο κατά τη διάρκεια του Πολέμου του Ιουλίου. Είναι συντάκτης του ιστοτόπου ειδήσεων και αναλύσεων *anarkismo.net*. Το πάθος της ζωής του, η δημοκρατία βάσης, τον έχει οδηγήσει σε πολλές εθελοντικές δράσεις σε σωματεία, στην επιτροπή της Εργατικής Βιβλιοθήκης και Μουσείου, αλλά και σε αποστολές σε διεθνείς πολιτικές συνόδους, όπως το συνέδριο με τίτλο Για Ένα Άλλο Μέλλον, το οποίο πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι, και την Πρώτη Συνάντηση των Αυτόνομων Λατινοαμερικάνικων Λαϊκών Οργανώσεων, η οποία πραγματοποιήθηκε στη Βραζιλία.

O Lucien van der Waalt έχει τη βάση του στο Πανεπιστήμιο του Βιτβάτερσραντ στο Γιοχάνεσμπουργκ, όπου παραδίδει μαθήματα πάνω στην ανάπτυξη, την οικονομική κοινωνιολογία και τις εργατικές σπουδές. Πρόσφατα ολοκλήρωσε τη διδακτορική του διατριβή πάνω στην ιστορία του αναρχισμού και του συνδικαλισμού στο νότιο τμήμα της Αφρικής κατά τις αρχές του εικοστού αιώνα. Η εργασία αυτή κέρδισε το διεθνώς αναγνωρισμένο βραβείο του περιοδικού *Labor History* ως η καλύτερη διδακτορική διατριβή του 2007. Ο van der Waalt μελετά επίσης τους σύγχρονους εργατικούς αγώνες ενάντια στη νεοφιλελεύθερη αναδιάρθρωση, καθώς και τη σχέση μεταξύ φυλής και τάξης. Έχει κάνει παρουσιάσεις σε περισσότερα από σαράντα συνέδρια πάνω στα ζητήματα αυτά. Έχει γράψει αρκετά κεφάλαια σε βιβλία και οι δημοσιεύσεις του έχουν φιλοξενηθεί σε πάμπολλα ακαδημαϊκά περιοδικά, επιθεωρήσεις και εφημερίδες, όπως τα *Archiv für die Geschichte des Widerstandes und der Arbeit*, *African Studies*, *Capital and Class*, *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, *Labor History*, *Perspectives on Anarchist Theory*, *Politikon*, *Society in Transition*, *Southern Africa Report* και *South African Labour Bulletin*. Έχει δραστηριοποιηθεί στο γραφείο τύπου του Φόρουμ Αντι-ιδωτικοποίησης, στην εκτελεστική επιτροπή της Εργατικής Βιβλιοθήκης και Μουσείου, στην οργάνωση του Εργατικού Βιβλιοπωλείου και παραμένει δραστήριος σε εκπαιδευτικά εργαστήρια κοινωνικών οργανώσεων και σωματείων.